

WŁADYSŁAW STANISŁAW REYMONT

PARASZTOK

FORDÍTOTTA TOMCSÁNYI JÁNOS

TARTALOM

ELSŐ KÖTET

I. ŐSZ

II. TÉL

MÁSODIK KÖTET

III. TAVASZ

IV. NYÁR

ELSŐ KÖTET

I. ŐSZ

- Dicsértessék a Jézus Krisztus.

- Mindörökké, Agata néni. Hova vándorol?

- A világba, az emberek közé, drága jó tisztelendő úr... A nagyvilágba! - s ívet rajzolt botjával keletről nyugat felé.

A pap gépiesen arrafelé nézett, a messzeségbe, s hirtelen lehunyta szemét, mert az ég nyugati széle felett vakítóan izzott a nap, majd halkabban, szinte félénken kérdezte:

- Kizavarták Klombék, mi? De talán csak egy kis veszekedésről van szó?... Talán...

Az asszony nem felelt mindjárt. Kiegyenesedett egy kissé, s nehézkesen végighordozta öreg, fakó szemét az őszre vált, kopár földeken s a gyümölcsösök közt megbúvó falu háztetőin.

- Ej... nem zavartak ki... hogy zavartak volna... jó népek azok, meg rokonaim is. Nem is vesztünk össze semmin se. Magamtól jutott eszembe, hogy világgá menjek. A más kocsijáról le kell szállni, ha a tenger közepébe is. El kellett hogy jöjjenek... munkát már nem tudtak adni, közeledik a tél, hát hogyan... tán ingyen adják az ennivalót meg a kuckót, ahol alszom?... S hogy épp most választották el a bocikat... s a libákat is tető alá kell hajtani, mert már hidegek az éjszakák, hát csináltam helyet... mert hogyan, kár lenne a jószágocskákért, ők is Isten teremtsései... S jó emberek a Klombék, hogy legalább nyáron istápolnak, nem sajnálják tőlem a kuckót, sem azt a pár kanál ennivalót... szinte már úgy parádézik az ember, mint valami gazdaasszony... Téltre meg elmegyek világgá, kéregetni. Nem kell nekem sok, adnak a jó emberek, kihúzom tavaszig, az Úr Jézus kegyelméből, még össze is kuporgatok néhány garast, elkel a háznál az új termésig... hiszen rokonaim... S az édességes Jézuska nem hagyja el a szegény embert.

- Bizony nem hagyja el! - kiáltotta szenvedélyesen a pap, s szégyenkezve nyomott egy zlotyt az asszony markába.

- Drága jó tisztelendő úr, kegyes jótevőnk!

Reszkető fejével a pap lábához borult, s borsónyi könnycseppek peregtek végig arcán, mely földszínű volt és barázdás, mint a fölshántott őszi határ.

- Menjen hát Isten nevében... menjen... - suttogta zavartan a pap, és fölemelte a földről.

Az asszony összeszedte reszkető kezével a tarisznáját s botját, melynek végét sündisznóbőr borította, keresztet vetett, s megindult a széles, kátyús úton az erdő felé. Csak olykor-olykor fordult vissza a falu felé, a földek felé, melyeken éppen krumplit szedtek, s egy-egy fájdalmas pillantást vetett a pásztortüzek füstjére - mely alacsonyan gomolygott a tarlók fölött -, míg el nem tűnt az út menti bokrok mögött.

A pap visszaült az eketaligára, egy csipetnyi tubákot szippantott fel, s kinyitotta breviáriumát, de szeme le-lecsúszott a piros betűkről, s végigszállott az őszi merengésbe mélyedt széles határon, elbolyongott a halovány égbolton, vagy meg-megállt az eke fölél hajló legényen.

- Walek, te! Görbe a barázda, nézd csak!... - kiáltotta. Kissé fölemelkedett, s most már lépésről lépésre követte tekintetével a két kövér szürkét, amint a csikorgó ekét húzták.

Szemét megint a breviárium piros betűire szögezte, gépiesen végigfuttatta rajtuk, ajkát is mozgatva, de percenként fölkapta, hogy a szürkéket vagy a varjúrajt kövesse nyomon: óvatosan, kinyújtott csőrrel ugrándoztak a barázdákban, s időről időre, minden ostorsuhintásra, az

eke minden fordulatra nehézkesen fölemelkedtek, azután pedig megint lehullottak a föl-szántott földre, hogy tovább élesítsék csőrüket a kemény, száraz rögökön.

- Walek, suhints a nyerges nadrágjára, mert elmaradozik!

Elmosolyodott, mert az ostorcsapás után már a jobb oldali szürke is egyenletesen húzott. Mikor pedig a lovak elérték az utat, fölshökött, s nyájasan megveregette a nyakukat. Ezek feléje nyújtották táguló orrcimpáikat, s barátságosan megszaglászták a pap arcát.

- Gyí!... hó! - kiáltott éneklő hangon Walek, kihúzta az ezüstösen csillogó ekét, kissé föl-emelte, megrántotta a gyeplőt, hogy megforduljanak a szürkék; újból belevágta a csillogó ekevasat a földbe, pattintott ostorával - mire nagyot rándítottak a lovak, hogy belecsikordultak a hámfák -, s szántotta tovább a nagy táblát, mely derékszögben indult el az úttól, s kócos barázdák hosszú fonalkötegeként húzódott a lejtőn át a mélyen fekvő faluig, mely szinte elmerült a vöröses-sárgás gyümölcsösök tengerében.

Csendes, meleg, kissé álmos délután volt.

A nap dél és nyugat közt félúton függött az erdő fölött; még eléggé jól melegített, bár szeptember vége felé járt az idő, de a bokrok és a cserjék, a határban szétszórt körtefák s a száraz, kemény barázdák is már hűvös éji árnyékokat vetettek.

Az elárvult földek fölött csend lebegett, s valamilyen kábító édesség a nap ködétől párás levegőben. A magas, halvány kékségben rendetlenül széthányt óriási fehér felhők terpeszkedtek itt-ott, mint viharfújta, szélszaggatta hóförgetegek.

Alattuk pedig, ameddig a szem ellát, barna földek nyúltak, mint egy óriási tál, az erdő kék szegélyétől övezve; s e tálon keresztül napfényben csillogó ezüstös fonalként villant ki egy kanyargó folyó a part menti égerfák és kosárfüzek közül. A falu közepén nagy, hosszúkas tóvá duzzadt, azután pedig észak felé sietett, dombok közé vajt mély medrében. A völgykatlan mélyén, a tó körül úgy terült el a falu, gyümölcsöseinek őszi színeivel játszadozva a napfényben, mint egy barna lapulevélen összekunkorodott vörössárga hernyó. A falutól egészen az erdőig nyúlt a szántóföldek hosszú, kissé kusza szövedéke, a földek barna foltjai és a málladékkövekkel meg kökénybokrokkal teleszórt mezsgyék zsinórjai, s csak néhol szelték át aranypatakok: a csillagfürt sárgálló, illatos virágai ezt az ezüstös barnaságot - ájult, kiszáradt patakmedrek fehérlettek itt-ott, s homokos utak nyújtózkodtak álmosan, fölöttük pedig hatalmas jegenyesorok kapaszkodtak lassan a dombokra, azután pedig lehajoltak az erdő felé.

A pap felriadt szemlélődéséből, mert hosszú, fájdalmas bögés hallatszott valahonnan a közelből; még a varjak is felrepültek nagy lármával, s rézsút leszállottak az üres krumpliföldekre. Fekete, villanó árnyékuk utánuk futott alatt, a tarlón és a szántásokon. Kezével ernyőt formált szeme fölött, s szembenézett a nappal. Az úton az erdő felől egy leányka jött, s nagy, vörös tehenet húzott kötélen maga után. Mikor elhaladt a plébános mellett, dicsértességgel köszöntötte, s feléje akart fordulni, hogy kezét csókoljon, de a tehen félrerántotta, s megint bögni kezdett.

- Eladni viszed, ugye?

- Nem... csak a molnár bikájához... Állj meg már, te kórságos!... Megvesztél, vagy mi? - kiáltott a lány kifulladásra, s igyekezett visszatartani a tehenet, de az elrántotta, úgy, hogy most már mindketten nyargaltak lélekszakadva, míg el nem nyelte őket a porfelhő.

Azután egy rongyszedő zsidó vánszorgott feléje a homokos úton; taligát tolt maga előtt - meg lehetett rakva alaposan, mert gyakran leült, és nagyon lihegett.

- Mi újság, Moszek?

- Hogy mi újság? Akinek jól megy, annak jó az újság... A krumpli, hál' istennek, bőven termett az idén, a rozs csak úgy hányja a magot, káposzta is lesz. Akinek van krumplija, van rozsa, van káposztája, annak jó az újság! - megcsókolta a pap reverendája ujját, magára vette a taliga hevederét, és tolta tovább, most már könnyebben, mert enyhe lejtő kezdődött.

Azután vak koldus jött az út közepén, porfelhőben, melyet maga vert föl a lábával - kövér kutya vezette zsinóron.

Aztán egy fiú szaladt az erdő felől, flaskóval a kezében, de amint meglátta a papot az út mentén, messziről elkerülte, s a földeken át futott a kocszába.

Majd meg egy szomszéd falubeli paraszt vitt gabonát a malomba, meg egy zsidó asszony hajtott most vásárolt libáit.

S mindegyik dicsérte Jézust, váltott néhány szót, s ment tovább a maga útján, a pap szíves szavától és tekintetétől kísérvé. Mivel pedig egyre mélyebbre szállt a nap, a pap fölállt, s rákiáltott Walekre:

- Szánts a nyírfákig, s aztán haza... elfáradnak a lovak.

És elindult lassan a mezsgyén. Halkan imádkozott, s derült tekintete szeretettel ölelte át a mezőket.

Asszonyok sorai piroslottak a krumpliföldeken... Hallani lehetett a szekérbe szórt burgonya dübörgését... Helyenként még szántottak az őszi vetés alá... tarka tehenek legeltek csordástul az ugarföldeken... a hosszú, hamuszín táblák rozsdállottak a kikelő gabona friss kefehájától... Mint hófoltok fehérlettek a libák a kopott, vörhenyes réteken... valahol elbódult egy tehen... pásztortüzek égtek, s hosszú, kék fonatokban húzódott a füst a szántóföldek fölött... hol kocsi zörrent, hol kőbe botlott eke csikordult... majd újra csend borult a tájra, úgyhogy hallani lehetett a folyó tompa csobogását és a falu mögött, megsárgult fák sűrűjében megbúvó malom kerepelését... majd dal csendült fel ismét, vagy egy nem tudni, honnan jövő kiáltás szállott le mélyen, beleütközött a barázdákba és gödrökbe, s azután elmerült visszhang nélkül az őszi szürkességben, az ezüst pókhálóval befont tarlókon és az álmos, üres utakon, melyek fölé a berkenye hajtotta nehéz, véres fejét... néhol boronálták a földet, s szürkésbarna, napfény itatta porfelhő emelkedett fel a borona nyomán, szétterpeszkedett, felkúszott a dombra, s ott leereszkedett, alóla pedig, akár egy felhőből, mezítlábas paraszt hajolt ki: hajadonfőtt, lepedő elébe kötve. Lassan lépkedett, a lepedőből magot markolt, és egyhangú, áhítatos, a földet áldó mozdulattal vetett. A barázdák végére érve magot mert a zsákból, visszafordult, s lassan haladt fölfelé a dombra; legelőbb csak borzas fejét lehetett látni, azután vállait is, s végül látszott az egész alak a nap háttérén; ugyanazzal az áldó, magvető mozdulattal, ugyanazzal a szent lendülettel szórta a gabonát, mely aranyporként hullott keringve a földre.

A pap egyre lassabban lépdelt, néha meg-megállt, hogy megpihenjen, azután ismét szürkéit követte tekintetével, majd elnézte a fiúkat, akik kővel dobáltak egy óriási körtefát, s most csoportosan odarohantak hozzá, és hátuk mögé rejtve kezüket, csókolták a reverenda ujját.

- Csak az ágakat ne tördeljétek, mert nem esztek körtét jövőre.

- Nem körtére hajigálunk, varjófészek van a fán - szólalt meg egy bátrabbik fiú.

A pap jóságosan elmosolyodott, s hamarosan megint megállt a krumpliszedőknél.

- Jó munkát adjon isten.

- Köszönjük, isten fizesse meg! - felelték egyszerre, kiegyenesedtek, s valamennyien a pap felé indultak, hogy kezet csókoljanak szeretett jótévőjüknek.

- Jó burgonyatermést adott az Úristen az idén, ugye? - szólott a tisztelendő, a férfiak felé nyújtva nyitott tubákosszelencéjét. Ezek gondosan és tisztelettel vettek belőle, s ujjuk közt tartották; nem mertek a pap jelenlétében szippantani.

- Bizony akkorák, mint a macska feje, s jó bőven van a bokor alatt.

- No, akkor fölmege a disznó ára, mert hizlalni akar mindenki.

- Elég nagy ára van így is; elvitte őket a nyáron a vész, s Poroszországba is visznek.

- Igaz, igaz. És kinek a krumpliját szeditek?

- A Borynáét.

- Nem látom a gazdát, azért nem ismertem meg a földjét se.

- Apám elment az urammal az erdőbe.

- Hát maga hogy van, Anna? - fordult a pap a csinos, vörös kendős fiatalasszony felé, aki, mivel keze földes volt, kendőjével fogta meg a tisztelendő úr kezét, és úgy csókolta meg.

- És hogy van a kisfia, akit aratáskor kereszteltem?

- Köszönöm, főtisztelendő úr kérdését, épségben növekedik, már mászik is négykézláb.

- No, isten áldja magukat.

- Isten vezérelje.

A pap jobbra fordult, a temető felé, mely a falu innenső oldalán terült el, a nyárfákkal szegélyezett út mellett.

Sokáig néztek utána szótlánul. Elnézték magas, kissé hajlott alakját, s csak akkor oldódott meg a nyelvük, mikor bement a temető alacsony kőkerítésén, s tovább haladt a sírok közt a kápolna felé, mely megsárgult nyírfák és vörös jávorok között állott.

- Nem találni jobbat az egész világon - kezdte valamelyik asszony.

- Bizony, el is akarták vinni a városba... Ha apánk el nem ment volna a bíróval könyörögni a püspökhöz, már nem látnánk itt... No de ássanak, emberek, ássanak, mert nemsokára este, s még nem sok a krumpli a kosárban! - szólott Anna, kiürítve kosarát a száraz krumplilevelekkel borított, fölászott földön sárgálló halomra.

Szaporán, csendben fogtak a munkához. Csak az ásók neszét lehetett hallani, ahogy a kemény földet hasogatták, s olykor-olykor a kőbe botló vas száraz kongását. Egyik-másik megállt néha, hogy kiegyenesítse hajlott, fájó derekát, mély lélegzetet vett, üres tekintetet vetett az előttük haladó magvetőre, és ásott tovább, kiszedegette a sárga krumplit a barna földből, s az előtte álló kosárba dobálta.

Tíz-egynéhányan voltak, főleg öregasszonyok és zsellérek; mögöttük két kecskeláb fehérlett, csecsemők feküdtek a lepedőkön, s fel-felsírtak néha.

- Hát elment az öregasszony világgá - kezdte Jagustynka.

- Kicsoda? - kérdezte Anna főlegyenese.

- Hát az öreg Agata.

- Koldulni...

- Hát persze hogy koldulni! Nem is mulatni. Koldulni, az ám! Dolgozott a rokonainak, szolgált náluk egész nyáron át, most meg szélnek eresztik.

- Majd visszatér tavaszra, és hoz nekik a tarisznyában egyet-mást, egy kis cukrot meg teát, no meg egypár garast is; szeretni fogják akkor mindjárt, ágyban hálaltják, dunnával takargatják, dolgozni se hagyják, hadd pihenje ki magát... Édes nénémnek szólongatják, míg ki nem csalják az utolsó fityingjét is... Ősszel meg már a pitvarban sem lesz a számára hely, meg az ólban se. Cudar, kutya fajzat az ilyen rokonság, hogy a nyavalya esne beléjük - tört ki Jagustynka, és olyan haragra lobbant, hogy öreg arca egészen belekékült.

- Szegény embert még az ág is húzza - tette hozzá az egyik zsellér, egy öreg, kiaszott, ferde szájú paraszt.

- Ássanak csak, emberek, ássanak - noszogatta őket Anna, aki nem szívesen hallgatta ezt a beszédet.

Jagustynka nem sokáig bírta ki fecsegés nélkül, ránézett hát a magvetőre, s megszólalt ismét.

- Ezek a Paczes legények olyan öregek már, hogy a hajuk is hullik...

- De még mindig legénysorban vannak - szólt egy másik asszony.

- És hány leány vénül meg, és hányan mennek szolgálni...

- Bizony, ezeknek meg fél lánc földjük van, meg rétjük is a malom mögött.

- Az igaz, de engedi-e az anyjuk, hogy megházasodjanak?... Egyezsége jutnak-e vele?

- Hát ki fejné a teheneket, ki mosna, ki látná el a gazdaságot meg a disznók gondját?

- Ők szolgálják ki az anyjukat meg Jagusiát is, mert hiszen olyan az a Jagna, mint egy nagyságos kisasszony, csak öltözködik meg mosakszik, nézegeti magát a tükörben, és a haját fonogatja.

- S csak azt nézi, kit eressen a dunnája alá, hogy erős legény legyen! - vetette oda Jagustynka kaján mosollyal.

- A Banachék Józekje küldött hozzá kérőt vodkával, de nem kellett neki.

- Nézzék... a kórságos kisasszony!

- Az öregasszony meg a templomban ül folyvást, könyvből imádkozik, és a búcsúkat járja!

- Való igaz, de amellet boszorkány is; hát a Wawrzon teheneinek ki vette el a tejét, mi? És mikor valami rossz szót szólt a Jadam fiára, aki szilvát szedett az ő kertjében, rögtön kiütött rajta az ótvar, s úgy megcsavarta a görcs, hogy Jézus segíts meg...

- Hogy is lehetne Isten áldása a népen, ha ilyenek vannak a faluban...

- Régebben, mikor még édesapám teheneit legeltettem, az ilyeneket elkergették a faluból, emlékszem rá - szólt bele újra Jagustynka. - De ezeknek nem lesz bajuk, mert van, aki oltalmazza őket... - és suttogásig halkítva hangját, oldalt sandítva Annára, aki elől dolgozott az első sorban, súgta Jagustynka szomszédainak:

- Azt mondják, a Hanka embere védelmezi legjobban... úgy koslat Jagna után, mint a kutya...

- Uramisten... mit nem mond, néném! Ki hallott ilyet... Hiszen ez már bűn volna, valóságos istenkáromlás... - suttogtak egymás közt, ahogy tovább ásták a bokrokat, föl se emelve fejüket.

- Hiszen nem ő az egyetlen... Mint a kutyák a szuka után, úgy futnak utána a legények...

- Mert hát szép is, azt meg kell adni; telt húsú, mint az üsző, a képe fehér, a szeme meg éppenséggel mint a lenvirág... és olyan erős, hogy egy férfi sem bír vele...

- Mert mi más dolga van, csak zabál és alszik, hát mért ne lenne szép...

Hallgattak egy jó darabig, mert ki kellett szórni a krumplit a halomra.

Azután meg már csak ritkán váltottak szót, hol erről, hol arról, végül meg egészen elhallgattak, mert valamelyikük észrevette, hogy a falu felől a tarlón át Józka Borynianka siet feléjük.

Oda is ért lihegve, s már messziről kiáltotta:

- Hanka, jöjjön már haza gyorsan, mert valami nyavalya esett a tehénbe!

- Jézus Mária! Melyikbe?

- Hát a tarkába... jaj... de kifulladtam...

- Uramisten, úgy belém szorult a szusz, azt hittem, az enyémbel!... - kiáltott fel Anna megkönnyebbülve.

- Witek éppen hogy hazahajtotta, mert kikergette őket a kerülő a cserjésből. Kifulladt a tehén, merthogy olyan kövér... s mindjárt lerogyott az istálló előtt... és se nem iszik, se nem eszik, csak hánykolódik és bög, hogy rossz hallgatni!

- Apa nincs otthon?

- Nincs, még nem jött meg. Ó, Jézusom, Jézusom, olyan tehén ez, hogy egy teli sajtár tejet is adott egyszerre. Jöjjön már gyorsan.

- Rohanok utánad egy szempillantás múlva.

Ki is vette nyomban a gyereket a lepedőből, fejére húzta a bojtos főkötőt, kendőjébe csavarta, és sebtiben indult. Annyira megijedt a hírtől, hogy csíkos gyapjúszoknyáját is elfelejtette leereszteni; térdig mezítelen lába csak úgy fehérlett a mezőn. Józka futott elől.

A krumpliszedők pedig, szétvetett lábbal mindegyik a maga sora fölött, lassan haladtak előre; lomhábban dolgoztak, mert már senki nem vigyázta és nem hajtotta őket.

A nap már átgördült nyugatra; s mintha izzásba jött volna az örült rohanástól, úgy vöröslött óriási kereke, s lassan lecsúszott a magas fekete erdő mögé. Sűrűbbé vált az est homálya, már a földeken kúszott, végiglopódzott a barázdákon, leskelődött az árkokban, megduzzadt a sűrűben, s lassan szétaradt a földön, kioltotta, leigázta és elfojtotta a színeket, hogy csak a fák üstöke meg a templom teteje és tornyai lángoltak égve. Már sokan hazakészültek a határból.

Az emberi hangok, a lovak nyerítése, tehenek bögése, szekerek zörgése egyre élesebben csendült fel a csendes, homályba borult levegőben.

Megszólalt a templom kisharangja, érces csiviteléssel szólított Úrangyalára. Megálltak az emberek, s a suttogó imaszó úgy hangzott a homályban, mint a hulló levelek zizegése.

Vidám kiáltásokkal és énekszóval hajtották be a barmot a legelőről, csak úgy tolongott az utakon, akkora porfelhőben, hogy csak néha-néha bukkant ki belőle egy-egy hatalmas fej vagy ágas-bogas szarv. Juhok bégettek itt-ott, azután ludak szállottak fel a legelőről, s falkástul repültek, egészen elmerülve az alkonypírban, hogy csak éles kiáltásuk jelezte útjukat a levegőben.

- Nagy kár azért a tarkáért, borjas tehén volt.

- Eh, nem szegény ember kára.

- Mégiscsak sajnálja az ember a borját, ha bitang sorsra jut.

- Nincs gazdasszony Borynánál, hát minden áthullik a rostán.

- Hát Hanka tán nem gazdasszony?

- Gazdasszony a maga javára... mintha zsellérmódra élnének az apjuk házában, csak azt lesik, hogy maguknak kaparintsanak valamit, ahol csak lehet, az apjukéra meg vigyázzon a kutya.

- Józka kis csitri még, nincs ahhoz való esze...

- És Boryna nem írathatná rá Antekre a földet?

- Ő maga meg hozzájuk költözzék, hogy ellássák holta napjáig?... Ej, Wawrzek bácsi, ilyen öreg létire nem nőtt még be a feje lágya - kezdte élénken Jagustynka. - Hiszen Boryna jó erőben van még, meg is házasodhatik, bolond lenne, ha a gyerekekre íratná a földet.

- Hiszen erősnek erős, de van már vagy hatvanesztendő.

- Ne féljen, Wawrzek bácsi, akármelyik fiatal lány hozzámenne, ha kérné.

- Már két asszonyt temetett el.

- Hadd temesse el a harmadikat is, isten segítségével, a gyerekeknek pedig egy táblát, egy barázdát se adjon életében, annyit se, amennyit a fapapucsá betakar. Úgy elintéznék a cudarok, ahogy engemet az enyéme. Olyan ellátást adnának neki, hogy napszámba járhatna, éhen döglene, vagy koldulni kéne mennie. Add csak oda a gyerekeknek, amid van, kapsz tőlük érte annyit, hogy épp a kötélre telik meg a köre, hogy a nyakadba köthessed...

- Ideje már hazamenni, emberek, sötétedik!

- Ideje bizony, már lement a nap.

Hamar összeszedték a kapákat, kosarakat, az ebédhordó szilkéket, s elindultak lassan, libasorban a mezsgyén, alig egy-két szót ejtve. Csak az öreg Jagustynka kiabált folyton, dühösen szidva a saját gyerekeit, később pedig minden teremtetett embert.

Nem messze tőlük egy leány hajtott egy kocát a malacaival, s vékony hangon énekelt:

*Szekér mellett, hej! ne járj,
Hej, ne fogózz meg benne,
Legénynek ne nyújtsd a szád,
Hej, akárhogy kérlelne.*

- Nézzék, hogy visít az ostoba, mintha a bőrét nyúznák!

Boryna udvarát háromfelől gazdasági épületek vették körül, az út felől pedig gyümölcsös kerítette el. Már jó sok nép gyűlt össze; néhány asszony a beteg állat mellett tanácskozott, álmélkodva nézték az óriási, vöröstarka tehenet, mely az istálló előtt egy trágyahalmon feküdt.

A kissé sánta, vedlett szőrű öreg kutya szaladgált a tarka körül, körülszaglásztta, ugatott, majd kifutott a bejáróba, s kikergette az útra a kerítésen lógó gyerekeket, akik kíváncsian lestek be felülről az udvarba; aztán a kocához szaladt oda, mely a ház tövében feküdt szétterülve, s csendesen nyöszörgött, mert szopták kicsi, fehér malacai.

Épp ekkor ért oda Hanka lihegve, lerogyott a tehén mellé, és simogatni kezdte a fejét meg a pofáját.

- Tarkám, szegény tarkám! - kiáltott könnyezve, majd hangos, szívbéli sírásra, jajgatásra fakadt.

Az asszonyok pedig egyre újabb tanácsokat adtak a beteg állat megmentésére; olvasztott sót öntöttek a torkába, azután szentelt gyertyából olvasztott viaszt tejjel; volt, aki szappant javasolt savóval, egy másik meg azt kiáltotta, eressenek belőle vért, de a téhénen semmi sem segített. Egyre jobban elnyúlt, néha fölemelte fejét, s elbödült hosszan, mintha segítségért kiáltana, oly fájdalmasan, hogy szép szemének rózsaszínű fehérje ködössé zavarodott, és nehéz, szarvakkal ékesített feje lehanyatlott az erőfeszítéstől. Most már csak a nyelvét nyújtogatta, és nyalogatta Hanka kezét.

- Talán Jambrozy tudna segíteni - javasolta valamelyik asszony.

- Csakugyan, ő ért a betegségekhez - helyeselték a többiek.

- Szaladj csak el, Józia. Az imént harangoztak Úrangyalára, ott kell még lennie a templomnál. Jaj, istenem, lesz haddelhadd, ha apánk hazajön. De még mekkora! Pedig nem vagyunk hibásak benne! - panaszkodott sírva.

Aztán leült az istálló küszöbére, síró fiának odanyújtotta fehér, telt mellét, és mérhetetlen aggodalommal nézett a hörgő téhénre, hol meg a sövényen át az útra figyelt.

Egy-két miatyánknyi idő múlva Józia jött futva, s messziről kiabálta, hogy jön már Jambrozy.

Hamarosan meg is érkezett az aggastyán. Lehetett vagy százéves, egyenes, mint a gyertyaszál, noha falábon és bottal járt. Az arca száraz és ráncos, mint tavasszal a krumpli, s olyan fakó is, kiberetvált és forradásos. Tejfehér haja fürtökben lógott a homlokára és tarkójára, mert hajadonfőtt volt.

Egyenesen a téhénhez ment, és akkurátosan megnézte.

- Ohó, látom már, friss húst fognak enni.

- Segítsen hát rajta, gyógyítsa meg, hiszen háromszáz zlotyt ér ez a téhén, s csak épp hogy megborjazott, segítsen rajta! Ó, Jézusom, Jézusom! - kiáltott Józia.

Jambrozy érvágót vett elő a zsebéből, néhányszor megfente a csizmaszárán, megnézte az élet a lemenő nap fényében, és átvágta a tarka ütőerét a hasán, de a vér nem szökkent fel, hanem lassan, feketén, habosan csordogált. Valamennyien odahajolva álltak körös-körül, és visszafojtott lélegzettel nézték.

- Már késő! Ohó, már az utolját járja a tehenke - szólt ünnepélyesen Jambrozy. - Nem lehet ez más, felfúvódás vagy valami efféle... szólni kellett volna mindjárt, mikor beteg lett... de ez a fehérszín is olyan, a síráshoz van esze, de ha gondolkozni kell, béget, mint a birka. - Megvetően köpött, körüljárta a tehenet, belenézett a szemébe, megnézte a nyelvét, beletörölte véres kezét a tehen puha, fényes szőrébe, és indulni készült.

- No, erre a temetésre én nem harangozok, harangozzanak maguk a fazekakkal.

- Apám meg Antek! - kiáltotta Józka, és kiszaladt elébük az útra, mert nehéz, tompa zörgés hangzott fel a tó túlsó partjáról, ahol egy hosszú szekér és két ló feketéllett az alkonypírtól vöröslő porfelhőben.

- Édesapám, a... a tarka most döglődik! - kiáltott apjához érve, aki épp akkor fordult a tó innenső partjára. Antek a szekér mögött haladt, és olykor-olykor támogatja is a szekeret, mert hosszú fenyőfát hoztak.

- Ne fecsegy számszavakat! - mordult fel az apja, és a lovak közé csapott.

- Jambrozy vért is eresztett belőle, de hiába... és olvasztott viaszt is öntöttek a torkába, de hiába... és sót is... de hiába... biztosan felfúvódott... Witek azt mondta, hogy a kerülő kikergette őket a cserjésből, és hogy a tarka rögtön, mikor hazaértek, lefeküdt és nyögni kezdett...

- A tarka a legjobb tehenem, hogy a nyavalya esne belétek, mihaszna népség, hát így vigyáztok rá? - odadobta fiának a gyeplőt s az ostorral a kezében előresietett.

Az asszonyok utat nyitottak, Witek pedig, aki eddig a legnagyobb nyugalommal farigcsált valamit a ház előtt, a kertbe ugrott ijedtében, és eltűnt. Még Hanka is felkelt a küszöbről, és tanácstalanul, rémülten állt ott.

- Tönkretették a jószágomat!... - kiáltott végül az öreg, mikor már jól megnézte a tehenet. - Mintha az ablakon dobtam volna ki háromszáz zlotyt! A tálhoz csak úgy tódulnak a mihasznák, de ha vigyázni kell, nem akad senki. Egy ilyen tehenet, egy ilyen tehenet! Ki sem mozdulhat az ember a házból, mert mindjárt kár és veszteség éri...

- Hiszen a krumpliszedésnél voltam dél óta - mentegetődzött Hanka csendesen.

- Mert van is neked erre szemed! - kiabált dühösen Boryna. - Van is gondod arra, ami az enyém!... Olyan tehen volt ez, akkora nagy tehen, hogy egy uradalomban sem találni párját!

Egyre keservesebben panaszkodott, és körüljárta a tehenet, próbálta felemelni, meghúzta a farkát, megnézte fogait, de az állat hörögve, egyre nehezebben lélegzett. A vér sem szivárgott már, hanem fekete, kiégett salakká alvadt. Határozottan a végét járta.

- Nincs mit tenni, le kell vágni, legalább ennyi térüljön meg! - szólt végül. Kihozta a kaszát a csűrből, megélesítette egy kissé az istálló eresze alatt álló köszörűn, levette zekéjét, fölgyűrte inge ujját, s nekifogott a véres munkának...

Hanka és Józka sírva fakadt, mert a tarka, mintha érezné halálát, ügyel-bajjal fölemelte fejét, tompán felbőgött, és... átvágott nyakkal lerogyott, csak a lábai rángatóztak...

A kutya nyalogatta a levegőn gyorsan alvadó vért, azután a krumpligödrökhöz ugrott, és ugatta a lovakat, melyek a kapu előtt álltak a szekérrel, mert Antek otthagya őket, s egykedvűen nézte a mészárlást.

- Ne bögj, te ostoba! Az apánk tehene, nem a mi kárunk! - vetette oda bosszankodva feleségének, és a lovak kifogásához látott. Witek már behúzta őket sörényüknél fogva az istállóba.

- Sok krumplit szedtetek ki? - kérdezte Boryna, kezét mosva a kútnál.

- Nem is keveset, lesz vagy húsz zsákkal.

- Még ma be kell hordani.

- Hát akkor hordja be maga, én már nem érzem a lábamat, sem a derekamat... s a rudas is sántít az elülső lábára.

- Józka, hívd csak ide Kubát a krumpliszédéstől, fogja be a csikót a rudas helyett. Még ma be kell hordani. Eső jöhet.

De forrt benne a harag, és rágt a bánat. Minduntalan megállt a tehén előtt, és cifrán káromkodott. Azután az udvaron lődörgött, s hol az istállóba nézett be, hol a csűrbe, hol a fészerbe, s maga sem tudta, mit keres, annyira emésztette a nagy veszteség.

- Witek! Witek! - kiáltotta, és leoldotta derekáról széles bőrvét, de a fiú nem mutatkozott.

Az emberek szétszéledtek, mert azt gondolták, hogy ekkora kár és ilyen szomorúság nem végződhetik verekedés nélkül, amire Boryna amúgy is könnyen hajlott. Az öreg azonban ma csak káromkodott, és bement a házba.

- Hanka, adj már enni! - kiáltott be a menyének a nyitott ablakon. Aztán bement a szobába.

A ház közönséges parasztház volt. Hatalmas pitvar szelte át középen; oromfala az udvarra nézett, négyablakos oldala pedig a gyümölcsösre és az útra.

A veteményesre néző szobában Boryna lakott Józiával, a másikon Antekék laktak. A béres a pásztorfiúval a lovak mellett hált.

A szobában már majdnem egészen sötét volt, mert az eresszel és fákkal árnyalt apró ablakokon át kevés fény szűrődött be, s már esteledett is odakint; csak a meszelt falakon sorban feketéllő szentképek üvege csillogott. A szoba nagy volt, de a fekete mennyezet és az alatta húzódó óriási gerendák ránehezedtek, és annyira tele volt zsúfolva mindenféle holmival, hogy csak a pitvar felőli falnál terpeszkedő nagy tűzhely körül volt egy kis szabad hely.

Boryna levetette csizmáját, és bement a sötét kamrába, becsukta maga után az ajtót, és eltolta a kicsi ablakról a deszkát. A lenyugvó nap véres pírrel öntötte el a kamrát.

A kamra tele volt mindenféle limlommal és gazdasági szerszámmal. A keresztbe felakasztott rudakon bundák, vörös csíkos szoknyák, fehér szokmányok, szürkés fonalak kötegei, összegöngyölített, szennyes juhbőrök és tolluval telt zsákok lógtak. Kiválasztott egy fehér szokmányt és egy vörös övet, s azután sokáig keresgélt valamit a gabonával telt hordókban meg a sarokban az ócska vasak és szíjak halmaza alatt. De amikor meghallotta Hanka lépteit a szobában, ráhúzta a deszkát az ablakra, és megint sokáig turkált a gabonában.

Az ablaknál, a padon már párolgott az étel. Szalonnaillat áradt a káposztával telt nagy fazékból meg a fazék mellett levő jókora tál rántottából.

- Hol legeltette Witek a teheneket? - kérdezte a menyét, miközben jókora karajt szelt a malomkő nagyságú kenyérből.

- Az uradalmi cserjésben, a kerülő meg kikergette onnan.

- A nyavalyások, tönkretették a tehenemet.

- Hiszen akkora tehén volt, nem csoda, hogy úgy kifulladt a rohanásban, és meggyulladt benne valami.

- Ebadta kódísok! A miénk a legelő, benne van a telekkönyvben, akárki megnézheti, s ők mégis kikergetik a jószágot, és azt mondják, hogy az övék.

- A másokét is kikergették, Walek fiát meg úgy megverte...

Boryna felhorkant:

- A bíróságra kell menni vagy a rendőrbiztoshoz. Háromszáz zlotyt úgy megér, mint annak rendje.

- Meg bizony - helyeselt az asszony. Nagyon örült, hogy apósa lecsillapodott.

- Mondd meg Anteknek, amint behordták a krumplit, lássanak a tehénhez, meg kell nyúzni, és föl kell négyelni. Ha megjövök a bírótól, segítek nektek. Föl kell akasztani a hombárban a gerendára, ott biztonságban lesz a kutyáktól meg más féregtől...

Befejezte gyorsan az evést, és fölkelt, hogy rendbe szedje magát egy kicsit. De olyan nehéznek érezte tagjait, olyan álmoság húzódott a csontjaiban, hogy ledőlt az ágyra, úgy, ahogy volt, egy miatyánknyit szundítani.

Hanka a maguk szobájába ment, és ott tett-vett. Gyakran kihajolt az ablakon, hogy egy pillantást vessen Antekre, aki a ház előtt a tornácon vacsorázott. Távolabb ült a táltól, ahogy illik, s lassan emelgette kanálát, hangosan csörömpölve a tál szélén. Időnként a tóra pillantott: már lenyugodott a nap, s aranybíborszínű szivárványok és lángkörök keletkeztek a vízen, melyeken át, mint fehér felhők, úsztak gágogva a libák, csőrükkel szétszórva a véres gyöngysorokat.

A falu mozgolódni, nyüzsögni kezdett; az úton a tó mindkét oldalán egyre szállt a por, szekérsörgés és tehénbögés hallatszott. A tehenek bementek a tóba, és térdig vízben állva, lassan ittak; közben föl-fölemelték nehéz fejüket, s ilyenkor széles szájukból vékony vízsugarak folytak, mint valami opál-ostorok.

Valahonnan, a tó másik vége felől mosó asszonyok sulykának csapkodását s egy cséphadaró tompa, egyhangú kopogását lehetett hallani.

- Antek, vágj már néhány hasábot, én magam nem boldogulok vele - kérte Hanka bátortalanul, félve az urától, mert könnyen ment nála a káromkodás meg a verés bármily csekély okból.

Ez még csak nem is felelt, mintha nem hallotta volna. Az asszony nem merte megismételni a kérést, s maga indult, hogy néhány forgácsot nyessen le a tuskóról. Antek morcosan hallgatott; alaposan kifáradt az egész napi munkában, s most a tó felé nézett, a túlsó partra, egy nagy házra, mely fehér falaival és ablakaival világított a lenyugvó nap fényében. Vörös georginák hajoltak ki a kőkerítés mögül, és rikítóan égtek a fehér falak hátterében. A ház előtt a kertben meg a bejáróban egy magas alak forgolódott, de arcát nem lehetett tisztán kivenni, mert minduntalan eltűnt, hol a pítvarban, hol a fák alatt.

- Alszik, mint egy földesúr, te meg, béres, dolgozzál - morogta Antek haragosan, mert apja horkolása kihallatszott a tornácra.

Kiment az udvarra, és még egyszer megnézte a tehenet.

- Az apánk tehene, az igaz, de a mi kárunk is - szólt feleségéhez, aki abbahagyta a fa aprítgatását, és odament a szekérhez, mert Kuba meghozta a burgonyát a mezőről.

- A vermek még nincsenek rendben, a szérűre kell önteni.

- Hiszen apánk azt mondta, hogy a tehenet nyúzd meg a szérűn, és készítsd el Kubával.

- Elfér a tehén is meg a krumpli is - mormolta Kuba, kitárva a csűr kapuját.

- Nem vagyok én sintér, hogy tehenet nyúzzak - vetette oda Antek.

Többet nem szóltak, csak a szérűre öntött krumpli dübörgése hallatszott.

A nap kialudt, beesteledett. Az alkonypír még világított, mint az alvadt vér és a kihűlt arany tüze, s mintha rézporral szórta volna be a tavat. A csendes víz álmos suttogással remegett rozsdaszínű pikkelyei alatt.

A falu elmerült a sötétségben és az őszi este mély, halott csendjében. A házak összezsugorodtak, mintha földhöz lapulnának, mintha az álmosan hajladozó fákhöz, a barna kerítésekhez simulnának.

Antek és Kuba a burgonyát hordta, Hanka és Józia pedig a ház körül sürgölődött, mert be kellett hajtani a libákat éjszakára, és meg kellett etetni a disznókat. Sivalkodva tolakodtak be a pitvarba, s falánk ormányukat bedugdosták a csöbrökbe, melyekben a marhák moslékja állott. A teheneket is meg kellett fejni, mert Witek épp most hajtotta haza a többi a legelőről, s egy-egy marék szénát dobott elébük a jászolba, hogy nyugodtabban álljanak a fejésnél.

Józia épp odaült a szélsőhöz, hogy megfejjje, mikor Witek kibújt a jászolak közül, és halkán, félve kérdezte:

- Józia, haragszik a gazda?

- Ó, Jézusom, el fogja látni a bajodat, te szerencsétlen, alaposan... Jaj de dühöngött - felelte. Kidugta fejét a világosság felé, és eltakarta arcát kezével, mert a tehén erősen csapkodott a farkával, védekezve a legyek ellen.

- De... hát hibás vagyok én?... De hiszen... a kerülő kikergetett és még meg is akart verni bottal, csak elmenekültem... a tarka meg rögtön lefeküdt, és bögni meg nyögni kezdett, mikor hazahajtottam...

Elhallgatott, csupán halk, fájdalmas, szepegő nyögdécselését lehetett hallani.

- Witek... ne bögj, mint egy borjú. Tán most először ver meg az apám?

- Persze hogy nem először, de mindig úgy félek... úgy félek... mert sehogy se állom a verést...

- Buta vagy, ekkora legény létedre félsz... majd én elmondom édesapámnak...

- Elmondod, Józia, hogy volt? - kiáltott a fiú örömmel. - Hogy a kerülő kergetett a tehenekkel, hogy...

- Elmondom, Witek, csak ne félj!

- Hát akkor... nesze ez a madár! - suttogta, s egy facsudát vett ki a kebléből. - Nézd csak, hogy mozog magától.

Az istálló küszöbére állította, felhúzta, és a madár bólogatni, majd hosszú lábait emelgetve sétálni kezdett...

- Gólya, Jézusom, hiszen úgy mozog, mintha élne! - kiáltott álmélkodva Józia. Félretette a sajtárt, lekuporodott a küszöbre, és határtalan örömmel és csodálattal nézte.

- Jézuskám, hiszen te ezermester vagy! És ez magától mozog így?

- Magától bizony, Józia, csak felhúzom egy pálcikával, és már sétál, mint a földesúr ebéd után. Így ni - megfordította, és a madár nevetséges komolysággal emelte fel hosszú nyakát, hosszú lábait, és sétált tovább.

Szívből jövő nevetésre fakadtak, és mulattak a madár mozdulatain. Közben Józia rá-ránézett a fiúcskára, s tekintetében ámulat és csodálat tükröződött.

- Józia! - hangzott fel Boryna kiáltása a ház felől.

- Mi az? - kiáltott vissza a lány.

- Gyere ide!

- De éppen fejek.

- Ügyelj a házra, mert a bíróhoz megyek - szólt Boryna, bedugva fejét a sötét istállóba. - Nincs itt az a fattyú, mi?

- Witek?... Nincs, krumpliért ment Antekkal, mert Kuba szecskát vág a lovaknak... - felelt gyorsan és kissé nyugtalanul Józia, mert Witek a háta mögé guggolt ijedtében.

- Mihaszna kölyök, szíjat kéne hasítani a hátából, hogy egy ilyen tehenet tönkretett - morogta a gazda, és visszatért a házba. Új, fehér szűrt terített magára, melynek varrásait fekete szalag díszítette, magas, fekete kalapot tett föl, vörös övet kötött a derekára, és elindult a tóparti úton a malom felé.

„Temérdek munka van még... fát hordani... a vetés nincs befejezve... a káposzta is hátravan még... az avart se gereblyézték még össze... a krumpli alá is kellene szántani... jó lenne a zab alá is... s akkor az ember bíróságra járjon... Uramisten, hogy soha nem készül el az ember a dologgal, csak húzza mindig az igát, mint az ökör... még arra sincs idő, hogy kialudja meg kipihenje magát... - gondolkozott. - S ráadásul még ez a pör a nyakamban... a rongy semmi-házi, még hogy én vele háltam... hogy tépnék ki a nyelvét... a koszos cafrája... a szuka...” - Kiköpött mérgében, megtönte kurta pipáját mahorkával, és sokáig dörzsölte a megnedvedett gyufát a nadrágján, míg rá tudott gyújtani.

Időnként pőfékelt, és lassan ballagott, sajgott minden csontja, újra meg újra rájött a fájdalom meg a bosszúság a tehen miatt.

„És nincs, akin az ember kitölthetné bosszúságát vagy kipanaszolhatná magát... Magad vagy, mint az ujjam; magad gondolj mindenre, magad törd a fejedet, magad fuss mindenért, mint a kutya... és senkihez sem szólhatsz egy szót sem, nem jön senkitől tanács vagy segítség, csak kár és veszteség... s úgy lesnek mind, mint a farkasok a bárányt... el-elcsipegetnek mindenből, s csak azt várják, mikor téphetik darabokra a vagyonomat...”

Már sötét volt a faluban. A nyitott ajtókon és ablakokon át - meleg este volt - tűzhelyek fénysávjai vetődtek ki, főtt krumpli és töpörtyűs cibereleves illata áradt. Itt-ott ettek is a pitvarban vagy éppen a ház előtt, hogy csak a kanalak csörgését és beszélgetést lehetett hallani.

Boryna mind lassabban haladt, mert ránehezedett az ingerültség, s szorongatta torkát a megboldogultra való emlékezés is, akit a tavasszal eltemetett...

„Bezzeg, ha ő élne... minden este jó szívvel gondolok rá... nem esett volna ilyen baj a tarkával... bezzeg ő gazdasszony volt, de még milyen gazdasszony!... Zsémbes volt, az igaz, még káromkodni is szeretett, senkihez sem volt egy jó szava, folyton hajba kapott az asszonyokkal... de mégis feleség volt és gazdasszony!” - s áhítatosan felsóhajtott a halott lelki üdvösségéért, és még nagyobb szomorúság fojtogatta, mert eszébe jutott, hogy is volt akkor...

Mikor hazajött fáradtan a munkából, enni is adott bőven, s gyakran dugott neki egy kis kolbászt is titokban, hogy a gyerekek észre ne vegyék... és hogy szaporodott minden!... a borjak is, libák is, malacok is... hogy minden vásárra volt mit vinni a városba, és mindig volt tartalék készpénz, csak a szaporulatból... Ami pedig a borsos káposztát illeti, hát olyat más asszony egyáltalán nem tud főzni...

És most?...

Antek csak maga felé húz, a kovács is csak azt nézi, hogy kapjon valamit; és Józka? Buta kis liba, még csepű van a fejében, de nem is csoda, hisz alig lépett a tizedik évébe... Hanka meg úgy jár-ke, mint az árnyék, folyton betegeskedik, csak annyit dolgozik, hogy a kutya is megsíratná...

Tönkre is megy minden... le kellett vágni a tarkát... aratáskor egy ártány dőglött meg... a varjak úgy megdézsmáltak a kislibákat, hogy csak a fele maradt meg!... Ennyi kár meg veszteség!... Mint a rostán, úgy hull ki minden, mint a rostán át...

- De nem adom! - kiáltotta szinte hangosan. - Míg a tagjaimat bírom, egy holdat sem íratok rátok, és nem megyek hozzátok, hogy ti tartsatok el... Jöjjön csak haza Grzela a katonaságtól, Antek mehet vissza a felesége gazdaságába... nem adom...

- Dicsértessék - köszönt valaki.

- Mindörökké... - felelte gépiesen, és bekanyarodott az útról a széles és hosszú bejáróba, mert a bíró háza kissé beljebb állott.

Az ablakok ki voltak világítva, és a kutyák ugatni kezdtek.

Egyenesen a tisztaszobába ment be.

- Idehaza van a bíró? - kérdezte a hájas asszonytól, aki a bölcső mellett térdelt, és gyermekét szoptatta.

- Mindjárt jön, krumpliért ment. Üljön le, Maciej, már ez is vár rá - mutatott az asszony álla hegyével a tűzhelynél ülő koldusra. Az a vak öreg volt, akit a kutyája vezetett. Az égő hasábok vöröses fénye élesen megvilágította nagy, borotvált arcát, kopasz koponyáját, és tágra nyitott, hályogos szemét, mely mozdulatlanul ült a szürke, bozontos szemöldök alatt...

- Honnan vezérelte hozzánk az Isten? - kérdezte a koldust Boryna, miközben leült a tűz túlsó felére.

- A nagyvilágból, gazduram, honnan is máshonnan? - felelte lassan szétfolyó, panaszos, igazi kéregető hangon az öreg, mialatt hegyezte fülét, és elővette tubákosszelencéjét. - Tessék, gazduram.

Maciej jócskán szippantott, és egymás után háromszor tüsszentett, hogy a szeme is könnybe lábadt tőle.

- Erős az ebadta! - s ruhaujjával megtörölgette könnyes szemét.

- Válgék egészségére. Pétervári, jót tesz a szemnek.

- Nézzen be holnap mihozzánk, tehenet vágtam, bizonyára akad egy darabka a maga számára is.

- Isten fizesse meg... Ha jól hallom, Boryna gazda, ugye?

- Az vagyok, de hogy ismert meg?... Még ilyet...

- Hát a hangjáról, a beszédéről.

- Mi újság a nagyvilágban? Maga annyifelé jár.

- Hát mi lenne, kedveseim! Van rossz is, meg jó is, meg ilyen-olyan is, ahogy már a világon lenni szokott. Mindenik sápítózik meg panaszkodik, ha adni kéne valamit a koldusnak vagy másnak, de a pálinkára futja...

- Igazsága van, úgy van, ahogy mondja.

- Hát! Annyi esztendőt hányódik az ember ezen a szent földön, hát tud is egyet-mást.

- És azt a talált gyereket hová tette, aki tavaly vezette? - kérdezte a bíróné.

- Odébbállott a semmirekellő, odébbállt, s alaposan kiürítette a tarisznyámat... Volt néhány garasom jószívű emberektől, misére akartam vinni a czenstochowai Szűzanyához, de ellopta a bitang, és kereket oldott! Hallgass, Burek, biztosan a bíró! - megrántotta a zsineget, és a kutya elhallgatott.

Eltalálta, mert csakugyan a bíró jött. A sarokba dobta az ostort, és már a küszöbről kiáltotta:

- Adj enni, asszony, mert éhes vagyok, mint a farkas! Hogy van, Maciej gazda, és maga mit keres itt, atyuskám?

- Én a holnapi ügyemből kifolyólag jöttem.

- Én csak várok, bíró uram. Ha kiküld a pitvarba, jó lesz ott is, ha megtűr a tűznél, merthogy öreg vagyok, maradok, s ha ad egy tányérka krumplit vagy egy karajka kenyeret, elmondok magáért egy-két miatyánkot... s ha adna egypár garast vagy tán egy tízest is...

- Üljön csak le, vacsorát is kap, s ha akarja, meg is hálhat nálunk...

S a bíró leült a tál mellé, melyben frissen tört és töpörtyűvel bőven leöntött krumpli párolgott. A krumplistál mellett egy másik nagy tálban aludttej fehérlett.

- Üljön közénk, Maciej, tartson velünk - kínálta a bíróné, és harmadik kanalat is tett az asztalra.

- Köszönöm. Az erdőből jöttem, hát jól meg is vacsoráztam már...

- Vegye csak azt a kanalat, nem árt meg, hosszúak már az esték...

- A hosszú imádságtól meg a teli táltól még senki meg nem halt - tódította a koldus.

Boryna szabadkozott még, de végre is, mivel a szalonna erősen ingerelte az orrát, leült a lócához, és eddegélni kezdett lassan, kimérten, ahogy az illendőség parancsolja.

A bíróné olykor-olykor fölkel, és tett még a krumplihoz, meg öntött a tejhez.

A koldus kutyája forgott, és halkan vinnyogott az étel után.

- Hallgass, Burek, még a gazdáék esznek... te is kapsz, ne félj... - nyugtatta meg a koldus, és beszívta a jó ízű illatot, kezét pedig a tűznél melengette.

- Úgy látszik, Jewka bepanaszolta - kezdte a bíró, mikor már kissé lecsillapította éhségét.

- Azt a!... Hogy nem fizettem meg a bérét! Megfizettem, amint Isten van az égben, s azonfelül a magam jószántából még adtam a papnak a keresztelésért egy zsák zabot...

- Azt mondja, hogy a gyerek a...

- Az Atyának és Fiúnak...! Megveszett, vagy mi?

- Hohó! Öregember létire nagy kópé még maga! - A bíróék nevetni kezdtek.

- Öregembernek hamarabb sikerül, mert már sokat tapasztalt, s érti a módját! - suttogta a koldus.

- Hazudik, mint a kutya, hozzá se nyúltam. Még hogy ilyen cafathoz... ott döglődött a kerítés tövében és rimázkodott, hogy vegyem magamhoz, csak egy kis főtt étel kell neki meg egy kuckó, ahol alhasson, mert télre járt az idő. Nem akartam, de a megboldogult azt mondja:

„Vegyük ide, elkel a háznál, minek szegődtessünk mást... házbeli jobban kéznél van...” Én nem akartam, merthogy télen nincs semmi munka, és csak eggyel több a kenyérpusztító, de a megboldogult azt mondja: „Ne aggódj, azt mondják, tud vásznat meg szoknyát szőni, odaültetem, hadd pepecseljen kedvére, majd csak kipepecsel valamit.” No és nálunk maradt, jól kihízott, és mindjárt gondoskodott szaporulatról... s hogy ki a ludas, arról különféleképp beszélnek...

- Ő magát panaszolja.

- Agyonütöm azt a szajhát, a hazug kutyát!

- De a törvénykezésre el kell mennie.

- Elmegyek. Köszönöm, hogy megmondta, mert csak azt tudtam, hogy a bérért... de megfizetem, tanúim is vannak rá! Micsoda cudar nagyszájú, a kódís! Uramisten, annyi a bosszúság, hogy már ki se lehet bírni; a tehenem is elhullott, hogy le kellett vágni, a munka sincs befejezve, s az ember egyedül van, mint az ujjam.

- Özvegyember élete, mint a bárányé a farkasok közt - szólt ismét a koldus.

- Hallottam a tehenről, már a határban beszéltek...

- Az uraság a vétkes benne, merthogy a kerülő kikergette a cserjésből. A legjobb tehenem! Megért vagy háromszáz zlotyt, agyonhajsolták, mert súlyos állat volt, meggyulladt a belseje, úgyhogy le kellett vágni... De nem viszi el az uraság szárazon... Törvény elé viszem.

De a bíró a földesúrral tartott. Magyaráztatni kezdett tehát, és rá akarta venni Borynát, hogy álljon el a szándékától, mert a hirtelen harag mindig rossz tanácsadó. Végül pedig, hogy másra terelje a beszélgetést, a feleségére pislantott, és így szólt: - Meg kéne házasodnia, Maciej, akkor lenne, aki a gazdaságra ügyeljen.

- Csúfolódik, vagy mi... Hiszen Nagyboldogasszonykor töltöttem be az ötvennyolcadikat. Mi jut az eszébe, még ki sem hűlt az asszony...

- Vegyen korához való feleséget, akkor mindjárt rendbe jön minden - tette hozzá a bíróné, s kezdte leszedni az asztalt.

- A jó asszony az ura fejének a koronája - fűzte hozzá a koldus, tapogatva a tálakat, melyeket eléje tett a bíróné.

Boryna legyintett, de magában mélyen elgondolkodott, hogy miért is nem jutott ez neki magától az eszébe. Mert hát bármilyen asszony kerül is a házhoz, jobb azzal, mint egyedül küszködni...

- Van, amelyik buta és rendetlen, másik meg zsémbes, vagy az ember hajába is kap, némelyik pletykás, és a muzsika meg a kocsmá után fut, de mindig jobb és kényelmesebb vele az embernek - folytatta a koldus evés közben.

- Akkor nézne csak nagyot a falu - szólt Boryna.

- Hát talán visszaadják a népek a tehenét, segítenek-e jó szóval vagy a gazdaság körül, vagy tán csak meg is sajnálják? - kérdezte hevesen a bíróné.

- Vagy megmelegítik a dunnát? - nevetett a bíró. - S annyi a faluban a leány, hogy ha az ember a házak közt jár, úgy dől a forróság, mint a kemencéből.

- Nézzék, a szemérmetlenjét... mire támadt kedve...

- Például ott van a Grzegorz Zoskája. Fűrge is, szép is, s a hozománya sem a legrosszabb.

- Kell is Maciejnek hozomány! Tán nem ő az első gazda a faluban?
 - Ki sokallaná a földet meg a vagyont? - vetette ellen a koldus.
 - Nem, Grzegorz lánya nem magának való - szólt bele a bíró -, nagyon gyöngé és fiatal.
 - Hát Jendrek Kasiája? - sorolta tovább a bíróné.
 - Már nem eladó. Tegnap jártak nála pálinkával Rochék Adamjától.
 - Ott van még Stach Weronkája is.
 - Zsémbe, csavargó, és az egyik csípője vastagabb.
 - Hát Tomek özvegye? Hogy is hívják?... Még egészen férjhez való.
 - Három gyerek, négy hold, két tehén meg egy ócska bunda a megboldogult után.
 - Hát Ulisia, a Wojtek lánya, aki a templom mögött lakik?...
 - Ej... az legénynek való... másodmagával, a gyerek már pásztornak is jó, de Maciejnek nincs rá szüksége, megvan már a maga pásztora.
 - Van még, van bőven a leányfajtából, de csak olyanokat válogatok, akik illenének Maciejhez.
 - Mégis megfedkezted egyről, aki éppen neki való lenne.
 - Kicsoda?
 - Hát a Dominikowa Jagnája?
 - Csakugyan, egészen megfedkeztem róla.
 - Erős lány, és olyan derék, hogy nem mászhat át a kerítésen, mert letörik alatta a lécs... és szép is, fehér képű, s olyan formás, mint egy üsző.
 - Jagna - ismételte Boryna, aki szótlán hallgatta a felsorolást -, de azt beszélnek róla, nagyon torkos a legényre.
 - Ugyan, látta is valaki, honnan tudhatja! Csak fecsegnek a pletykások, hogy épp a szájuk járjon, csupa irigységből - védte a lányt a bíróné.
 - Én se magamtól mondom, csak úgy hallottam. De már mennem kell - megigazította övét, paraszat tett pipájába, és szippantott néhányat. - Hány órára menjek a bíróságra? - kérdezte nyugodtan.
 - Az idézésbe kilenc órát írtak. Fel kell kelnie világos előtt, ha gyalog akar menni.
 - Ej... Elhajtok lassan a csikóval. No, isten áldja magukat, köszönöm a szíves kínálást meg a jószomszédi tanácsot.
 - Isten vezérelje, és gondolja meg a tanácsunkat... Ha kívánja, elmegyek pálinkával az anyjához, aztán még advent előtt megtartjuk a lakodalmat...
- Boryna nem felelt semmit, csak a szemével pislantott és kiment.
- Ha öregember fiatal asszonyt vesz, örül az ördög, mert haszna lesz belőle - szólt komolyan a koldus, hangosan kaparva a tál fenekét.
- Boryna lassan indult hazafelé, és fontolgatta a hallott tanácsokat. Ott, a bírónénál, nem árulta el, hogy nagyon tetszett neki ez a gondolat, mert hogy is ne, gazda volt, nem pedig tejfelesszájú legény, aki a házasság említésére is nyivákol, és egyik lábáról a másikra áll.

A földet már betakarta az éj, a csillagok ezüst harmata villogott a sötét, süket magasságokból; a falu csendes volt, csak a kutyák ugattak néha, s itt-ott gyenge világosság szűrődött ki a fák mögül... olykor-olykor nedves fuvallat lebbent a rétekről, kissé meginogtak tőle a fák, s halkan zizegni kezdtek a levelek.

Boryna nem azon az úton tért hazafelé, amelyen jött, hanem lefelé fordult. Átment a hídon, a tó másik felére. Odalenn a víz csobogva ömlött a folyóba, és tompa zúgással zúdult a malomnak. A tó vize csöndesen pihent medrében, és sötétén csillogott, a parti fák fekete árnyékot vetettek tükrére, mintegy keretbe foglalva a partokat; beljebb pedig, ahol világosabb volt a víz, úgy tündököltek benne a csillagok, mintha acéltükörben nézegetnék magukat.

Maciej maga sem tudta, miért nem ment egyenest haza, miért választotta a hosszabbik utat. Talán, hogy Jagna háza mellett menjen el? Vagy tán azért, hogy némileg összeszedhesse gondolatait és tanakodhassék...

- Persze hogy jó lenne, persze! S amit róla beszélnek, az olyan igaz, mint... - köpött egyet. - Markos fehérnép! - megborzongott, mert a tó felől nedves hűvösség áradt, s a bírőéknál nagy volt a forróság.

„Asszony nélkül minden tönkremegy, vagy a gyerekekre kell írtni a gazdaságot - gondolta. - Nagydarab vászoncseléd, és olyan, mint a festett kép... A legjobb tehenem hullott el, s ki tudja, mi lesz holnap?... Talán kellene is asszonyt keresni? Annyi cókók maradt a megboldogult után, éppen alkalmas lenne. De az öreg Dominikowa kutya egy asszony... sebj, van házuk és földjük, hát a magáén maradhatna. Hárman vannak gyerekek, és tizenöt holdjuk van, tehát Jagnának öt hold jutna, a házrész ára meg a lábasjóság! Öt hold, az éppen az a tábla, amelyik az én krumpliföldem mögött van, azt hiszem, rozsot vetettek ez idén, igen... öt hold az enyémhez hozzá, az kis híján éppen harmincöt! Jókora birtok!”

Megdörzsölte kezét, és megigazította övét. „Csak a molnárnak van több... a tolvaj, mások megrövidítésével, uzsorával, csalással szedett össze ennyit... s jövő évre megtrágyázhatnám, és búzát vethetnék az egész darabra. Lovat kellene még venni, s valami tehénkét is a tarka helyett... De hisz tehenet kapna is...”

És így gondolkozott, számolt, ábrándozott gazda módon, időnként meg is állott nehéz töprengésében. Mivel pedig okos paraszt volt, mindent meghányt-vetett, jól fejébe vett, s ügyelt rá, hogy szem elől ne vétsen vagy el ne feledjen valamit.

„Micsoda ribilliót csapnának a mihasznák!” - gondolt a gyerekeire, de csakhamar az erő és önbizalom hulláma öntötte el szívét, és megerősítette még bizonytalan, habozó elhatározását.

„A föld az enyém, senki másnak nincs jussa hozzá. S ha nem tetszik nektek, akkor...” - nem fejezte be, mert Jagna háza elé ért.

Még világosság volt náluk, s a nyitott ablakon át széles fénysáv tört ki, mely a georginabokron és az alacsony szilvafákon át a kerítésre és az útra áradt.

Boryna megállt az árnyékban, s tekintetét a szobába mélyesztette.

A lámpás pislogott a tűzhely párkányán, de a kemencében alighanem erős tűz lobogott, mert hallani lehetett a vörösfenyő pattogását, és vörös fény töltötte be az óriási, homályos szobát. Az öregasszony a tűzhely mellett összegörnyedve, hangosan olvasott valamit, Jagna pedig vele szemben az ablak felé fordulva ült. Egy szál ingben volt, ujja könyökén felül feltúrve, és libát kopasztott.

„Formás és selyma, azt meg kell adni!” - gondolta.

Néha fölemelte a fejét, hallgatta, mit olvas az anyja, mélyet sóhajtott, majd ismét folytatta a libakopasztást, hogy az állat fájdalmasan felgágogott, és ki akarta magát szakítani a lány kezéből; úgy csapkodott a két szárnyával, hogy a pihe fehér felhőként szállt a szobában. De Jagna csakhamar lecsendesítette, s erősen szorította a térdével, mire a liba csak halkan, fájdalmasan gágogott; s a többi liba valahonnan a pitvarból vagy az udvarból felelgetett neki.

„Takaros fehérnép” - gondolta, és továbbment sietve, mert fejébe szállt a vér, úgyhogy megvakarta tarkóját, begombolta szűrét, és megszorította övét.

Már a saját kapujához ért, és a bejáróból még egyszer visszanézett a Jagnáék házára, mely éppen szemközt volt, csak hogy a tó túlsó partján. Valaki ebben a pillanatban kijött, a nyitott ajtón át sugárkéve tört ki, megcsillant, mint a villám, és a tóra esett. Azután valakinek súlyos léptei döngtek, majd a vízmerítés loccsanása hangzott, s végül halk ének csendült fel a rétről húzódó ködön és sötétségen át:

*Víz van köztünk, galambom,
Hogy küldöm át a csókom?
Levél ring a habokon,
Azzal küldöm, angyalom...*

Sokáig hallgatta, de a hang csakhamar elnémult, s rövidesen a világosság is kialudt.

Az erdő mögül felgördült az égre a telihold, megezüstözte a fák üstökét, az ágakon át világosságot vetett a tóra, és be-bekukucskált a szemközti házak ablakain. Még a kutyák is elhallgattak, kifürkészhetetlen csend szállt az egész falura és minden teremtményre.

Boryna körüljárta az udvart, benézett a lovakhoz, melyek prüsszkölve rágták az abrakot, bedugta fejét a tehénistállóba, mert ajtaja tárva állott a meleg miatt. A tehenek ledőltek, kérődztek és nyögtek, ahogy ez a szarvasmarháknál szokás. Kinyitotta a csűr kapuját is.

Levetette kalapját, bement a házba, és félhalkan imádkozott.

Mivel pedig már mindnyájan aludtak, csendben lehúzta csizmáját, és rögtön lefeküdt aludni.

De nem tudott elaludni. Hol a dunna égette, hogy ki kellett alóla dugni lábát, hol meg ügyesbajos dolgai, különféle gondok és gondolatok motoszkáltak a fejében... S a gyomra is nyomta kegyetlenül, fel-felnyögött és morgott:

- Mindig mondtam, hogy az aludttej nem való éjszakára, csak feszíti a hasat...

Azután Jagnáról kezdett gondolkozni... Milyen jó is lenne, mert szép is, jó gazdasszony is, és annyi földje van... Majd ismét a gyerekek jutottak eszébe, azután a Jagnáról szóló pletyka, hogy végül minden összezavarodott benne, s nem tudta már, mitévő legyen. Kissé fel-emelkedett, s mint az szokása volt, át akart szólni a másik ágyba, tanácsot kérni:

- Marys! Elvegyem Jagnát, vagy ne vegyem el?...

De még jókor eszébe jutott, hogy Marys már tavasz óta kinn van a temetőben, s ott Józka alszik és horkol, ő maga pedig árva, akinek nincs kitől tanácsot kérnie. Ezért csak fősóhajtott mélyen, keresztet vetett, s üdvözlégyeket kezdett mondani a megboldogultért és a tisztítótűzben szenvedő valamennyi lélekért.

A virradat már fehérbe vonta a háztetőket, és durva, fakó lepedővel eltakarta az éjszakát meg a sápadó csillagokat, mikor egyszer csak mozgás támadt Boryna portáján.

Kuba levánszorgott vackáról, és kinézett az istállóból. Dér borította a földet, és szürke volt még a világ, de keleten már kigyulladt a hajnalpír, és bíborba vonta a fák koronáját. Kuba jóízűen nyújtózkodott, néhányat ásított, aztán bement a tehénistállóba, hogy rákiáltson Witekre, mert ideje már fölkelni. A fiú azonban felemelte kissé kábult fejét, és csak azt morogta:

- Mindjárt, Kuba, mindjárt - és visszabújt.

- Aludj még egy kicsit, szegénykém, aludj! - betakarta a bundával, aztán elsántikált. Valamikor átlőtték a térdét, ezért erősen sántított, és húzta maga után a lábát. Megmosakodott a kútnál, lesimította tenyerével ritka, vedlett, összecsomósodott haját, majd letérdelt az istálló küszöbére imádkozni.

A gazda még aludt; a hajnal véres fénye kigyúlt a ház ablakain, majd sűrű, fehér köd hullámozott lassan a tó felől, nehézkesen ringott, és tépett rongyokban szállt föl a levegőbe.

Kuba szemelgette kezében az olvasót, és sokáig imádkozott. Közben szemét körüljáratta az udvaron, az ablakokon, a homályból kiemelkedő gyümölcsösön, az öklömnyi almákkal megrakott almafákon; behajított valamit Lapa fehér fejére a kutyaólba, mely éppen az istálló ajtaja mellett állott, mire a kutya felmordult, de összegömbölyödött és tovább aludt.

- Hát napkeltéig akarsz aludni, ebadta? - és megdobta újból s harmadszor is, mire a kutya kijött, nyújtózkodott, ásítózott, megcsóválta farkát, leült Kuba mellé és vakaródzni kezdett, majd pedig lompos bundája szőrét rendezgette fogával.

- ...s felajánlom ezt az imádságot neked és minden szenteknek. Ámen! - Sokáig verte a mellét, s fölkelve így szólt Lapához:

- Ej, de nagy ficsúr lett belőled! Úgy bolhászkodik, mint a fehérnép lakodalom előtt!

S mivel dolgos legény volt, rögtön hozzáfogott a reggeli munkához. Kihúzta a szekeret a csürből és megkente, megitatta a lovakat, és szénát vetett eléjük, hogy prüsszkölni és dobogni kezdtek, azután zabos szecskát hozott a hombárból, és a kanca elé öntötte a jászolba. A kanca külön rekeszben állott.

- Egyél, öreg, egyél! Kell az erő, hisz csikód lesz, hát egyél! - Megsimogatta orrát, a kanca pedig Kuba vállára tette fejét, s gyöngéden szájába fogta a legény üstökét.

- A krumplit behordjuk délig, estefelé meg avarért megyünk az erdőbe; ne félj, az avar könnyű, nem hajtlak meg...

- Hát, te naplopó, mindjárt veszem az ostort! Nézze meg az ember, csiklandozza a zab az orrát a lustájának! - kiáltott rá a heréltre, amely ott állt a kanca mellett, és átdugdosta fejét a választófal rácsain annak jászolába. Nagyot ütött öklével a farára, hogy a ló félreugrott és fölnyerített.

- Teee, zsidó cselédje! Zabálni a tiszta zabot, azt igen, de dolgozni nem akarsz, ki sem mozdulsz ostor nélkül a helyedből, ebadta!

Elment mellette, és benézett a csikóhoz, mely közvetlen a fal mellett állt. Már messziről nyújtotta hóka fejét, és csendeskén nyihogott.

- Hallgass, kicsi, hallgass! Lakjál jól, mert elmegy a gazdával a városba! - Fogott egy csutakot, és letisztította sáros oldalát. - Akkora kanca vagy már, hogy csődörhöz kéne vinni, s mégis malackodsz. Úgy bemocskolod magad, mint a koca - mondogatta, és az ólakhoz ment, hogy kieressze a disznókat, mert sivalkodtak. Lapa folyton a nyomában járt, és a szemébe tekingetett.

- Te is ennél valamit, mi? Nesze egy kis kenyér, ne! - Kivett a kebléből egy darabot, és odavetette neki. A kutya elkapta, aztán óljába bújt, mert a disznók el akarták venni tőle.

- Ej, olyanok ezek a disznók, mint egynémely ember, csak a máséra éhes.

Belépett a csűrbe, és sokáig nézte a gerendán függő tehenet.

- Ostoba egy állat, ennek is vége lett. Úgy látszik, holnap húst eszünk... Annyi haszon van belőled, szegénykém, hogy jóllakik az ember vasárnap...

Nagyot sóhajtott az ebéd gondolatára, és ment Witeket felébreszteni...

- Hej, mindjárt fölkel a nap... ki kell hajtani a teheneket!

Witek morgott valamit, ellenkezett, a bunda alá bújt, de végül mégis fölkel, és álmosan, lomhán ódöngött az udvaron.

A gazda elaludt ma, mert már fölkel a nap, vörösre festette a zúzmarát, tüzet gyújtott a víz tükrében és az ablakokban, de a házból még nem mutatkozott senki...

Witek az istálló küszöbén ült, bőszülten vakarózott és ásítózott. Mikor pedig a verebek leröpdöstek a háztetőről a kúthoz, és fürödni kezdtek a vályúban, létrát hozott, felmászott az eresz alá, és benézett a fecskefészekbe, mert gyanús csendet észlelt.

- Megfagytak, vagy mi?

S kezdte vigyázva kiszedegetni a dermedt madárcákat, s a keblébe rakta.

- Nézze, Kuba bátyám, nem élnek szegénykék! - a legényhez szaladt, s megmutatta a merev, élettelen fecskéket.

De Kuba a kezébe fogta őket, a füléhez szorította, szemük közé fűjt, és azt mondta:

- Meggémberedtek, mert erős fagy volt az éjjel. De hogy nem szálltak még el a kis buták melegebb vidékre, ej, ej... - és dolga után látott.

Witek pedig leült a ház elé az oromfalhoz, mert a nap már odaért és elöntötte melegével a meszelt falakat, melyeken legyek is kezdtek mászkálni. Kiszedegette inge alól azokat a madárcákat, melyek testének melegétől életre keltek már egy kicsit, és mozogni kezdtek, rájuk lehelt, szétfeszítette csőrüket, saját szájából itatta őket, míg feléledtek, kinyitották szemüket, és szökdösni próbáltak. Ekkor jobb kezét a falhoz lapította, s így fogta meg egyik legyet a másik után, megetette kis foglyait, aztán eleresztette.

- Röpüljetek anyátokhoz, röpüljetek - súgta, és nézte, hogyan telepednek a fecskék az istálló szalmatetejére, hogyan fészkelődnek csőrükkel, és csicseregnek, mintha hálálkodnának.

Lapa pedig előtte ült, és örvendezve vinnyogott, s amint egy madárka a levegőbe surrant, utána ugrott, futott néhány lépést, majd újból visszatért, hogy örködjék.

- No, csak fogd meg a szelet a réten - mormolta Witek, és úgy elmerült a fecskék melegítésében, hogy nem is vette észre, mikor Boryna gazda előlépett a sarok mögül, és megállott előtte.

- Madarakkal játszol, te rühes, mi?

A fiú talpra ugrott, hogy elfusson, de a gazda már nyakon ragadta, a másik kezével meg már oldogatta is széles, kemény bőrvét.

- Jaj, ne bántson, jaj nekem! - csak ennyit tudott kiáltani.

- Micsoda pásztor vagy te, mi? Így vigyázol, mi? A legjobb tehenem elpusztult, mi?... Te fattyú, te varsói vakarcs! Te! - és verte eszeveszetten, ahol érte, hogy a szíj csak úgy suhogott, a fiú pedig fickándozott, mint a csík, és kiabálta:

- Ne üssön! Az isten áldja meg! Agyonüt! Gazduram!... Ó, Jézusom, segítség!...

Hanka kinézett erre a házból, mi történik, Kuba pedig köpött egyet, és bebújt a lóistállóba.

Boryna pedig elnászpángolta a gyereket alaposan, kiporolta rajta veszteségét, mégpedig olyan veszettül, hogy a fiúnak megkékült az arca, megindult az orra vére, s ordított egetverően, míg végül csoda módon kisiklott az öreg kezéből. Két kézzel fogta a hátulját, s a bejáróba rohant.

- Jézusom, agyonvert, agyonvert! - bögte, és úgy futott, hogy a többi fecskefiók kihullott az inge alól, és szétpotyogott az úton.

Boryna még megfenyegette, fölcsatolta övét, majd visszatérve a házba, benézett Antekékhez.

- Már két embernyi magasan áll a nap, s te még most is heversz! - kiáltott a fiára.

- Kutyául kifáradtam tegnap, hát csak ki kell pihennem magam.

- A bíróságra megyek... hordd be a krumplit, s ha az emberek végeznek a szedéssel, küldd el őket avart gereblyézni, te meg beverhetnéd a karókat, hogy körülötmhessük a házat.

- Tömje körül a házat maga, minket nem ér a szél.

- Hát jól van... körülötmöm a magam oldalát, te meg fagyj meg, ha ilyen naplopó vagy.

Becsapta az ajtót, és bement a saját szobájába.

Józka már megrakta a tüzet, és fejni indult.

- Adj gyorsan enni, mert mennem kell...

- Hiszen nem szakadhatok ketté, két dologhoz nem foghatok egyszerre - és kiment.

„Nincs az embernek egy nyugodt pillanata, csak mérgeledj mindegyikkel!” - gondolta az öreg, és öltözködéshez fogott. De haragos volt és rosszkedvű. Hogyisne? A fiával folytonos háborúság, szólni se lehet egy szót se, mert mindjárt, lám, neked ugrik, hogy kikaparja a szemedet, vagy valami olyat mond, hogy a beled is belerándul. Senkire se hagyatkozatsz, csak húzzad az igát, húzzad!

Felgyült benne a méreg, halkan káromkodott egyet, s csak úgy dobálta a ruháit és csizmáját a szobában.

„Szót kellene fogadniok, de nem fogadnak! Mitől van ez? - gondolta. - Úgy látom, bot nélkül nem lehet velük szót érteni, mégpedig kemény bot nélkül!”

Már régen megérdemelték volna, mindjárt a megboldogult halála után, mikor pörlekedni kezdtek a földért. De még türtőztette magát, hogy botránkozást ne keltsen a faluban. Hiszen nem akármilyen gazda ő, harminc holdja van, s nem is akárki fia: Boryna, tudja azt mindenki. De nem lesz ennek jó vége, nem. - Itt aztán veje jutott eszébe, a kovács, aki suttyomban valamennyiüket bujtogatja, s maga is egyre követelődzik, hogy írasson rá hat hold szántót meg egy hold erdőt - a többit majd kívárja...

„Mármint azt, hogy meghalok! Várj csak, kutya, várj csak - gondolta haragosan. - Míg csak mozdulni tudok, nem szagolsz egy barázdát sem! Nézzék a nagy okost!”

A krumpli már javában rotyogott a tűzön, mikor Józka bejött a fejéből, s csakhamar elkészítette a reggelit.

- Józka! A húst magad áruld! Holnap vasárnap, az emberek már tudnak róla, biztosan idecsődülnek. Csak senkinek se adj hitelbe! A hátulját hagyd meg nekünk, elhívjuk Jambrozyt, ő majd besózza és elkészíti...

- Hiszen tudná a kovács is...

- Tudná hát, de úgy osztoznék, mint a farkas a báránnyal.

- Magda búsulni fog, hogy a mi tehenünk, és ő még csak nem is látja.

- Akkor Magdának vágj le egy darabot és vidd el, de a kovácsot ne hívd ide.

- Jó ember maga, édesapám.

- Hát bizony, kislányom. Ügyelj a házra, majd hozok neked zsemlét vagy másvalamit.

Jóízűen megreggelizett, felcsatolta övét, megnyálazott tenyerével lesimította borzas, ritka haját, megfogta az ostort, s még egyszer körülnézett a szobában...

- El ne felejtsek valamit. - Be szeretett volna még nézni a kamrába, de nem tette, mert Józka szemmel kísérte. Keresztet vetett hát és elindult.

Már a kocsiban ült, s kezében volt a gyeplő, mikor odaszólt a tornácon álló Józkának:

- Ha végeznek a krumplival, tüstént menjenek avart gereblyézni, a biléta a kép mögött van. Aztán vágjanak egy gyertyánt vagy fenyőt is - szükség lesz rá.

A szekér megindult, és már a kerítések közt haladt, mikor Witek ellibbent az almafák alatt.

- Elfelejtettem... prrr... Witek! Prrr! Witek, hajtsd ki a legelőre a teheneket, aztán őrizd, mert úgy elverlek, hogy megemlegeted!

- Az ám, ha meg tudja csókolni a hátsó felemet!... - kiáltott vissza a fiú dacosan, és eltűnt a csűr mögött.

- Még jár a pofád? Szálljak csak le, majd meglátod...

Kikanyarodott balra, a templomhoz vezető útra; rávágott az ostorral a csikóra, hogy ügetni kezdett a gödrös, köves úton.

A nap már jócskán a házak fölé kapaszkodott, s egyre melegebben sütött; a dérlepte szalmatetőkről pára szállt föl, és víz csöpögött, csak az árnyékban, a gyümölcsösök kerítése tövében meg az árkokban szürkéllett a zúzmara. A tó fölött elhúzódtak az utolsó ritkuló ködök, a víz pirosan, forrva bújt elő a fehér hályog alól, s visszatükrözte a napot. A faluban már megkezdődött a mindennapi mozgás. Napfényes, hűvös volt a reggel, s mivel az éjjeli fagy fölfrissítette a levegőt, élénkebben és lármásan mozogtak az emberek. Csapatosan vonultak a mezőre. Volt, aki krumplit szedni ment, kezében kapa és kosár, s útközben eddegélte maradék reggelijét; mások ekével indultak a tarlóra, ismét mások boronát és vetőmaggal telt zsákokat vittek szekereiken. Voltak, akik az erdő felé kanyarodtak gereblyével a vállukon, avart gyűjteni. Csak úgy döngött a tó mindkét partja, s erősödött a zaj, mert a legelőre induló jószág tolongott az úton; olykor-olykor kutyaugatás és kiáltások törtek fel a harmatlepte utak fölött emelkedő alacsony, nehéz porfelhőből.

Boryna óvatosan kerülgette a csordákat, néha rá-rásuhintott ostorával egy-egy buta báránka gyapjára vagy a borjúra, mely nem tért ki a csikó elől, míg végre kikerülte valamennyit, és a sárguló hársfák és jávorok hatalmas védőfalától árnyalt templom mellett kiért a széles országútra, melyet mindkét oldalán óriási nyárfák szegélyeztek.

Mivel pedig a templomban éppen folyt a szentmise - a csengettyű felajánlásra csengetett, s halkított hangon zúgott az orgona -, levette kalapját, és áhítatosan fohászzkodott.

Az út néptelen volt, s olyan dúsan borították be a lehullott falevelek, hogy a gödröket és a mély kerékvágásokat rozsdarany szőnyeg takarta. Ezt a szőnyeget a nyárfák törzseinek árnyéksíkjai darabokra szelték, mert a nap oldalról sütött.

- Gyí, csikó, gyí! - megsuhintotta az ostort, és a lovacska néhány futamnyit gyorsabban kocogott, de azután meglassúdott, és csöndesebben ballagott, mert az út, bár lassú emelkedéssel, de mégis dombnak tartott. A dombon erdő feketéllett.

Borynát a csend elálmosította, ezért a nyárfák oszlopsorán át hol a határt nézte, mely rózsaszínű reggeli fényben úszott, hol a Jewka-ügyre próbált gondolni, hol a tarkára - de nem bírt magával, annyira elnyomta az álom...

Az ágakon madarak csicseregtek. Időnként szél markolászta könnyed ujjával a fák üstökét. Egy-egy levélke, mint arany pille, leszakadt ág-anyjáról, s keringve szállt az útra vagy a porlepte bogáncsokra, melyek büszkén néztek tüzes virágszemeikkel a napba. A nyárfák pedig megszólaltak, csendesen suttoztak gallyacskáikkal, majd elhallgattak, mint az öregasszonyok, kik Úrfelmutatáskor fölemelik szemüket, kitarják karjukat, s imádságosan felsóhajtanak, majd porba omlanak a szent szülőföld fölött arany szentségtartóban rejtőzködő fenség előtt...

Csak az erdőszélen tért teljesen magához, és megállította lovát.

- Már szépen kél a vetés - suttozta, amint a nappal szemben végignézett a kelő rozs rövid kefehajtól rozsdálló barna táblákon.

„Szép darab föld, s éppen az enyémmel szomszédos, mintha valaki szántszándékkal úgy rendezte volna! Úgy látom, rozsot vetettek belé.” - Vágyó tekintettel ölelte fel a beboronált táblákat, felsóhajtott, és behajtott az erdőbe.

Gyakran biztatta lovát, mert bár egyenletes és kemény volt az út, sűrűn be volt növe gyökerekkel, s ezeken dökögött és zörgött a szekér.

De már nem szundított, mert megfújta az erdő nyers és hűvös lehelete.

Óriási, öreg erdő volt, sűrűn, sötéten állott a kor és erő fenségében, fa fa mellett, csaknem csupa lucfenyő, vénségtől ősz, ágas-bogas tölgyek, s néhol fehér inges nyírfák, kibontott sárga hajjal - hiszen ősz volt már. A hitványabb bokrok, mint a mogoró, a törpegyertyán vagy a rezgő nyárfa, a hatalmas vörös törzsekhez simultak, melyeknek koronái annyira összeolvadtak, s ágaik annyira összefonódtak, hogy a napsugár csak imitt-amott furakodott át, és kúszott a mohán és a barnuló páfrányokon, mint egy aranypók.

„Négy hold itt mindenképp az enyém! - gondolta, s majd elnyelte szemével az erdőt, már válogatta, melyik a jobbik. - Hiszen az Úr Jézus nem engedi, hogy kárunk essék, s magunk se hagyjuk magunkat, nem... Az uraság sokallja, mi meg keveselljük. Várjunk csak... Az enyém négy, Jagusé is van egy hold... négy meg egy... gyí! A szarkáktól félsz, te ostoba?!” - rácsapott a lóra az ostorral, mert egy száraz fán, mely a szenvedő Krisztus képét hordozta, olyan éktelenül civakodtak a szarkák, hogy a csikó, fülét hegyezve, megállott.

„Szarkalakodalom - sok eső lesz.” - Megint húzott néhányat a csikóra, s ügetve hajtott tovább.

Nyolc órán jócskán túl járhatott már az idő, mert az emberek a határban már a reggelis szil-kékhez ültek, mikor beért Tymówba. Az üres utcák mentén úgy guggoltak a horpadt házikók, mint a vén kofák a szeméttel, tyúkokkal, rongyos zsidó gyerekekkel és malacokkal telt lefolyók mellett.

Ahogy befordult, zsidók és zsidó asszonyok tüstént körülvették, benézegettek a saroglyába, tapogatták: nem hozott-e borsószárat vagy az ülés alatt valami eladnivalót.

- Takarodjatok, koszosok! - mordult rájuk, és a piactéren haldokló, megkopasztott, vén gesztenyefák árnyékába hajtott, ahol már vagy egy tucat szekér állott kifogott lovakkal.

Ő is odaállott szekerével a sorba. A csikót a saroglyához kötötte, melyet megtöltött abrakkal, az ostort az ülés alá rejtette, lerázta ruhájáról a szalmát, és indult egyenesen Mordekhez, oda, ahol három réztányér csillogott a kapu fölött, hogy megborotválkozzék. Hamarosan kijött aztán, most már simára faragott képpel, és csak egy papírral beragasztott vágás volt az állán. A papíron át szívárgott a vér.

A törvénykezés még nem kezdődött meg.

De a piacon, a volt kolostori nagytemplommal szemben álló törvényház előtt már sokan várakoztak. A kikoptatott lépcsőkön ültek, az ablakok előtt csoportosultak az emberek, s olykor-olykor betekintettek a szobába, az asszonyok pedig a meszelt falhoz guggoltak, fejükről vállukra eresztették piros kendőjüket, és beszélgettek.

Boryna, amint meglátta Jewkát, gyermekével a karján, tanúi körében, feldühödött, mivelhogy amúgy is hirtelen haragú ember volt, és köpött egyet. Aztán bement a folyosóra, mely teljes széltében átszelte a bírósági épületet.

A bal oldalon volt a tárgyalóterem, jobb felől pedig a titkár lakott. Jacek éppen akkor hozta ki a szamovárt a küszöb elé, és olyan buzgón fűjtatta valami ócska csizmaszárral, hogy úgy füstölt, mint egy gyárkémény. A füstös folyosó mélyéről minduntalan fölhangzott valami éles, haragos kiáltás:

- Jacek! A kisasszonyok cipőit!

- Mindjárt, mindjárt!

A szamovár úgy zúgott már, mint a vulkán, s lángok törtek ki belőle.

- Jacek! Mosdóvizet az úrnak!

- Mindjárt meglesz minden, mindjárt! - és izzadtan, magánkívül rohant Jacek a folyosón végig, hogy csak úgy döngött. Majd visszatért, fűjtatott, és ismét futott, mert az asszony megint kiáltott:

- Jacek, te tökfilkó, hol a harisnyám?

- Igenis! Szemétre való ez a szamovár!

Tartott pedig mindez néhány miatyánknyi ideig vagy tán egy egész rózsafüzér-tizedig is, míg végül megnyílt a tárgyalóterem ajtaja, s a nép kezdte megtölteni a nagy, meszelt szobát.

Jacek, most már mint altiszt, mezítláb, kék nadrágban és ugyanolyan színű rézgombos lajbiban a fekete rács mögött forgolódott, amely a termet kétfelé választotta. Vörös, izzadt arcát inge ujjával törülgette, és rázta a fejét, mint a ló, mikor megcsípi a bögöly, mert fakó haja, mint a sörény, a szemébe hullott. Néha óvatosan benézett a szomszéd szobába, s azután pár percre leült a zöld kályha mellé.

A szobában lassan annyi nép zsúfolódott össze, hogy egy gombostűt sem lehetett volna leejteni, s mindjobban nyomták a rácsot, hogy csak úgy recsegett. Az eleinte csendes beszélgetés lassan zajosabbá vált, zsongott, előmlött a szobában, időnként zúgott, olykor veszekedésbe csapott át, s mind sűrűbben estek durvább szavak.

Az ablakoknál zsidók kerepeltek, asszonyok hangosan panaszolták sérelmeiket, és még hangosabban sírdogáltak. De nem lehetett megkülönböztetni, ki és hol zajong, mert olyan szorosan voltak, fej fej mellett, mint a vörös pipacs meg a rozs kalásza a vetésben, mikor hajtja a szél, megring a rozstábla, suttog, zúg, s újból megáll egyenesen, kalász kalász mellett. Jewka is, ahogy meglátta a rácshoz támaszkodó Borynát, nyelvelni és kiabálni kezdett feléje. Boryna feldühödve ordított vissza:

- Elhallgass, te szuka, mert megszámlálom a csontjaidat, hogy a tulajdon anyád sem ismer rád!

Jewka erre acsarkodva körmeit mutogatta, s Boryna felé rontott a tömegen keresztül, hogy a kendő leesett fejéről, a gyerek pedig sírva fakadt. Nem tudni, hogy végződött volna a dolog, ha Jacek elő nem ugrik, s kitárva az ajtót, el nem kiáltja magát:

- Csönd legyen, nyavalyások, jön a bíróság!...

Jött is. Legelől a magas, kövér raciborowicei földesúr, utána két esküdt és a titkár, aki az ablak mellé ült egy asztalkához, szétrakta papírjait, és a bírákra nézett, akik ott álltak már a hatalmas, vörös posztóval beborított asztal mellett, s felrakták kövér nyakukra az aranyláncot...

Olyan csönd lett, hogy behallatszott az utcáról az ablak alatt állók trécselése.

A földesúr kiterítette a papirosokat, köhintett, ránézett a titkára, és erős hangon kihirdette, hogy kezdődik a törvénykezés.

Ezután a titkár fölolvasta a mai napra kitűzött ügyeket, valamit súgott a hozzá közelebb álló esküdtnak, ez továbbadta a bírónak, aki helyeslően bólintott.

Megkezdődött a törvénykezés.

Elsőnek egy városi polgár ügye került sorra. A rendőr panaszolta be, mert nem tartotta rendben az udvarát.

Távollétében elmarasztalták.

Ezután egy fiú megveretésének ügye következett, aki a más lucernásában legeltette lovait.

Kiegyeztek. Anyja öt rubelt, a fiú új nadrágot és lajbit kapott.

Elszántási pör.

Bizonyítékok hiányában elnapoltatott.

Falopás a bíró erdejében. Panaszos az intéző, vádlottak a rokcinyi parasztok.

Pénzbírságra vagy kétheti fogházra ítélték őket.

Nem fogadták el az ítéletet, fellebbeztek.

És olyan hangosan kezdtek kiabálni, hogy igazságtalanság, mert az erdő közös, nekik faizási joguk van, hogy a bíró intett Jaceknek, s ez rájuk dörgött: - Csönd legyen! Ez bíróság, nem pedig kocsmá!

És így ment egyik ügy a másik után, mint ahogy az eke vág barázdát barázda után, egyenletesen és eléggé nyugodtan, s csak olykor-olykor hangzott fel panasz, zokogás vagy átkozódás is, de ezeket Jacek hamar elnémította.

A szobából kiment ugyan néhány ember, de annyian jöttek a helyükbe, hogy olyan szorosan álltak, mint a kötött kéve szárai. Senki nem tudott megmozdulni, és olyan hőség támadt, hogy lélegezni is alig lehetett. A bíró kinyitatta az ablakokat.

- Most a lipcei Bartek Koziol ügye került sorra, Marcjanna Antonowna Paczes disznájának eltulajdonítása miatt. Tanúk: maga a panaszos, Szymon nevű fia, Barbara Piesek stb.

- Jelen vannak a tanúk? - kérdezte az esküdt.

- Jelen vagyunk! - kiáltottak karban.

Boryna, aki eddig magában és türelmesen állott a rácsnál, kissé közelebb húzódott Paczesiowához, hogy üdvözlje, mert hiszen ő volt Dominikowa, Jagna anyja.

- Bartek Koziol vádlott jöjjön közelebb, a rácson belül.

Alacsony termetű paraszt tolakodott a szoba közepéről előre, olyan erőszakosan, hogy az emberek káromkodni kezdtek: rátapos a lábukra, és elszakítja ruhájukat.

- Fogják be a szájukat, mert a tekintetes bíróság szól! - kiáltott Jacek, és beeresztette a vádlottat.

- Maga Bartlomiej Koziol?

A paraszt zavartan vakarta sűrű, egyenletesen lenyírt haját. Bárgyú mosoly torzította el száraz, borotvált arcát; kicsiny, vörös szemei pedig ravaszul ugrándoztak a bírakon, mint a mókusok.

- Maga Bartlomiej Koziol? - kérdezte újból a bíró, mert a paraszt hallgatott.

- Hát persze hogy ő Bartlomiej Koziol, kérem alássan a tekintetes bíróságot! - sipította egy óriási asszony, erőszakkal tolakodva a rács mögé.

- Hát maga mit akar?

- Kérem alássan, hisz én vagyok ennek a szerencsétlen Bartek Koziolnak a felesége - és kezét kinyújtva olyan mélyre hajolt, hogy fodros főkötője a bírói asztalt súrolta.

- Tanúskodik?

- Hogy én tanú vagyok-e? Nem, kérem alássan.

- Altiszt, lökje ki a rács mögé.

- Kifelé, asszonyság, magának nincs itt keresnivalója... - vállon ragadta, és tolta hátrafelé.

- Kérem alássan a tekintetes bíróságot, merthogy az uram példának okáért nagyothall... - kiabálta.

- Menjen innét, míg szép szóval mondom - s az altiszt úgy odalódította a rácshoz, hogy csak úgy nyekkent, mivel jószántából egy lépést sem akart tágitani.

- Menjen csak ki, hangosan fogunk beszélni, hogy Koziol is meghallja.

Végre megkezdődött a kihallgatás.

- Hogy hívják?

- He... hogy hívnak?... Hiszen hívtak, akkor tán tudják.

- Ostoba vagy. Hogy hívnak? - firtatta könyörtelenül a bíró.

- Bartek Koziol, tekintetes bíróság - szólalt közbe a felesége.

- Hány éves?

- He... hogy éves?... Hát emlékszem is én! Anyja, hány esztendő is vagyok én?

- Azt hiszem, ötvenkettő lesz a tavasszal.

- Gazda?

- Ühüm... Három hold homok és egy tehén farka... Módos gazda.

- Volt már büntetve?

- He?... Büntetve?

- Ült már dutyiban?

- Mármint áristomban?... Büntetve?... Anyja, voltam áristomban, he?

- Voltál, Bartek, voltál, mikor azok az uradalmi disznók a miatt a döglött bürge miatt...

- Aha, igen... egy döglött birkát találtam a legelőn... elvittem, miért szaggassák szét a kutyák... bevádoltak, megesküdtettek, hogy loptam, és a bíróság elítélt... leültettek és ültem... Igazságtalanság volt, igazságtalanság... - mondotta tompán, és észrevétlen a feleségére pillantott.

- Marcjanna Paczes kocájának ellopásával van vádolva! Elvitte a mezőről, hazahajtotta, leölte és megette! Mit tud védelmére felhozni?

- He? Hogy megettem! Úgy lássam meg az Istent végórámban, hogy nem ettem meg... Még hogy én megettem, kedveseim!... Ó, teremtett világ, hogy én megettem! - kiáltott panaszosan.

- Mit tud védelmére felhozni?

- Védelmemre?... Kell hogy mondjak valamit, anyja?... Aha, már tudom, ártatlan vagyok, a disznót nem ettem meg, Marcjanna Dominikowa pedig példának okáért úgy ugat, mint a kutya, hogy csak meg kéne fogni azt a ronda pofáját, és elhúzni a nótáját...

- Ó, emberek, emberek!... - jajdult fel Dominikowa.

- Ezt majd intézzék el később, most pedig mondja meg, hogy került Paczesiowa disznaja magához.

- A Paczesék disznaja... énhozzám?... Anyja, mit mondott a nagyságos úr?

- Hát tudod, Bartek, arról a malacról, amelyik utánad mászott a házba...

- Tudom, persze hogy tudom, mert malac volt az, nem pedig disznó. Kérem alássan a tekintetes bíróságot, hallgassák meg, mit mondtam, és ismétlem: malac volt az, nem pedig disznó, fehér malac, és a farka körül vagy valamivel lejjebb volt egy fekete foltja.

- Jól van, de hogy került magához?

- Már hogy énhozzám?... Mindjárt elmondok mindent pontosan, hogy lássa a tekintetes bíróság és az összegyűlt nép, hogy ártatlan vagyok, Dominikowa pedig hazug nőszemély, házsártos, kórságos egy pletykafészek!

- Hogy én hazudok! Esedezem a legszentebb Szűzhöz, hogy a ménkü ne csapjon beléd szentgyónás nélkül! - szólott Dominikowa csendesen, mélyet sóhajtva a sarokban függő Istenanya képe felé, s azután, mert már nem állotta tovább, kinyújtotta Koziol felé ökölbe szorított sovány kezét, és odasziszegte:

- Te disznótolvaj! Te haramia! Te! - és szétpeckelte ujjait, mintha torkon akarná ragadni.

De Bartek felesége kiabálva nekirontott:

- Micsoda? Tán még megvernéd, te szuka, megvernéd, te boszorkány, fiaid hóhérja, te!

- Csönd legyen! - kiáltott a bíró.

- Fogjátok be a pofátokat, mikor a bíróság beszél, mert kiszórlak titeket! - segített Jacek, följebb rántva nadrágját, mert leszakadt a gombja.

Rögtön elhallgattak. A két asszony csendben állt, noha már közel voltak a hajbakapáshoz, s csak a szemükkel falták egymást, és lihegtek mérgükben...

- Beszéljen, Bartłomiej, mondjon el mindent igazán.

- Igazán?... Hiszen a színigazat mondom, megmondom becsületesen, mint a szentgyónáson, mint gazda a gazdának, mint ember a maga fajtájának, mert gazda vagyok, már az üköm is az volt, nem pedig zsellér, mesterember vagy más városi rongyos. Hát így volt...

- Jól gondold meg, hogy el ne felejts valamit - tanácsolta az asszony.

- Nem felejték el, Magdus, semmit. Az úgy volt, hogy mentem... jól emlékszem, éppen tavasz volt... és a Farkasvermen túl, Boryna lucernása mellett... ahogy megyek és mondom az imádságot, mert példának okáért már elharangozták az Úrangyalát... és már éjre járt... megyek... hát csak hallom: hang ez vagy nem hang?... Istenemre, gondolom: rőfög vagy nem rőfög?... Hátrafordultam, hát semmit sem látok, csend van. A gonosz lélek kísért, vagy mi? Megyek tovább, és mert kissé lúdbőrös lett a hátam félelmemben, mondom az angyali üdvözlétet. Megint rőfög! Tyű, gondolom, nem lehet más, mint disznó vagy tán malac. Kicsinyég oldalt kerültem a lucernásba, és körülnéztem... csakugyan mászik valami utánam, s hogy megálltam, megállt az is, fehér, alacsony és hosszú... a szeme úgy csillogott, mint a vadmacskáé vagy éppen a gonosz léleké... Keresztet vettem, s mivel a bőröm is zsibbadt, hát gyorsabb lépésben indultam tovább - de hogysisne, hát tudja az ember, mi tekereg az éjszakában?... S mindenki tudja Lipcében, hogy kísértet jár a Farkasverem táján.

- Igaz is, mert tavaly, mikor Sikora éjjel arra ment, valami torkon ragadta, földhöz vágta, és úgy megverte, hogy két hétig beteg volt szegény - magyarázta az asszony.

- Hallgass, Magdus, hallgass! Megyek, megyek... s az furt utánam mászik és rőfög! S hogy éppen kimászott a hold az égre, hát nézem, s az mégiscsak malac, nem pedig gonosz lélek. Megharagudtam, mert mit gondol az az ostoba, ijeszteni akar? Egy botot hajítottam rá, és hazaindultam. Mentem a mezsgyén, Michal répája és Boryna búzája közt, azután Tomek tavaszi búzája és a Jasiek zabja közt, aki tavaly ment katonának, és akinek a felesége éppen tegnap babázott le... A malac furt jön utánam, mint a kutya, hol oldalt halad, hol a Dominikowa krumplijába mászik, és itt is túr, ott is túr, és rőfög és sivít, és nem marad el mögöttem, folyton utánam jön... Befordultam az ösvényre, amelyik keresztbe vezet, az meg utánam. Elöntött a forróság, mert istenemre, olyan disznó ez, hogy talán nem is disznó! Befordultam az útra a fészület mellett, a malac csak utánam... Láttam, fehér volt, s a farka körül vagy valamivel lejjebb volt egy fekete foltja! Én az árkon át, az meg utánam; én fel a sírdombokra a fészület mögött, az meg utánam, én a málladékkövek közé, az meg a lábam alá veti magát, hogy végignyúltam egész hosszamban a földön. Meg van veszve, vagy mi?... Alig tápáskodtam föl, a malac felszege a farkát, s elém ugrik! Hát fuss csak, kórságos, gondoltam. De nem futott el, hanem folyton előttem ment, egészen hazáig - egészen hazáig, tekintetes bíróság, bejött a kerítésen, be a pitvarba, s mivel nyitva volt a szoba ajtaja, a szobába is bejött... Isten engem úgy segítjen. Ámen!

- És azután levágta és megette, igaz? - kérdezte a bíró felvidulva.

- He! Hogy levágtuk és megettük?... Hát mit tehattunk volna egyebet? Elmúlt egy nap, a malac nem megy el; elmúlt egy hét, csak ott van, ki se lehet kergetni, mert csak sivalkodik és visszajön!... Az asszony adott elé, amit tudott, mert hogy is lehetne éhen veszejteni, ő is Isten teremtese... A tekintetes bíróság olyan okos, hát elgondolhatja igazságosan, mit tehettem volna vele, én szegény árva. Nem jött érte senki, nyomorúság volt a háznál, s a malac csak zabált, hogy két más nem fal annyit... Még egy hónap, s felfalt volna minket mindenestül... Mit lehetett tenni? Semhogy ő egyen meg bennünket, hát inkább mi ettük meg őt, és nem is az egészet, mert a faluban megtudták, Dominikowa panaszt tett, eljött a törvénybíróval, és elszedett tőlünk mindent...

- Mindent?... Hát az egész hátulja hol van? - sziszegte vészjóslón Dominikowa.

- Hol? Kérdezze meg Kruczeket meg a többi kutyát. Éjjelre kivittük a csűrbe. A kutyák, mivelhogy éber párák, és a kapu lyukas volt, kihúzták és jót lakomáztak. Az én véres veritékemből. Olyan pocakkal jártak utána, mint a földesurak.

- Még hogy a disznó maga ment utána, bolond, aki elhiszi, de nem a bíróság. Tolvaj a gyalázatos! Hát a molnár birkáját meg a főtisztelendő úr libáit ki lopta el, mi?

- Talán láttad? - ordított Kozłowa odaugorva, hogy kikaparja Dominikowa szemét.

- Hát a kántor verméből a krumplit?... Minduntalan eltűnik valami a faluban, hol egy liba, hol tyúk, hol meg valami szerszám - folytatta Dominikowa könnyörtelenül.

- Te gyalázatos! Hát amit te csináltál fiatal korodban, meg amit a Jagnád művel most a legényekkel, azt senki nem hozza fel, te meg mint a kutya...

- Coki Jagnától! Coki, mert úgy pofon váglak, hogy... Ne merészelj! - ordított, mintha elevenjére tapintottak volna.

- Hallgassatok, nagyszájúak, mert kiváglak az ajtón! - csendesítette őket Jacek, feljebb rántva nadrágját.

Megkezdődött a tanúkihallgatás.

Legelőbb a károsult Dominikowa vallott. Halk, áhítatos hangon mondta el, s percenként megesküdt a czenstochowai Szűzre, hogy a disznó az övé volt, s keresztet vetett és mellét verte, igaz, hogy Koziol ellopta a legelőről, és nem kívánt büntetést a fejére a tekintetes bíróságtól, ne sajnálja ezért a Jézuska a tisztítótűz tőle - de nagy hangon kívánt törvénykezést és büntetést azért, hogy így ócsárolta őt és Jagnát az egész nép előtt.

Azután Szymek tanúskodott, Dominikowa fia. Sapkáját imára kulcsolt kezeire akasztotta, szemét le nem vette a bíróról, és félénk, szenvtelen hangon vallotta, hogy a disznó az anyjáié volt, hogy egészen fehér volt, csak a farka körül volt egy fekete foltja, és tépett volt a füle, mert a tavasszal elkapta a Boryna Lapája, és úgy sívított, hogy ő a csűrben is meghallotta...

Azután Barbara Pieseket szólították, s utána a többieket.

Sorban tanúskodtak és esküdtek, Szymek pedig mindvégig ott állt a keze fejére akasztott sapkával, és áhítatosan bámult a bíróra, Kozłowa folyton be akart tolni a rács mögé, s kiabálva tagadott és átkozódott, Dominikowa pedig egyre csak sóhajtozott a szentképre nézve, és leste Koziolt, aki nyugtalan szemmel figyelt, s olykor-olykor hátrapillantott Magdusiájára.

A közönség figyelmesen hallgatott, s csak néha támadt suttogás, hangzott csípős megjegyzés, vagy töltötte be a termet tompa nevetés, úgyhogy Jaceknek fenyegetéssel kellett csendet teremtenie.

Az ügy sokáig elhúzódott, egészen a szünetig, mely alatt a bíróság a szomszéd szobába vonult tanácskozássra. A nép pedig kitódult a folyosóra és a ház elé, hogy kissé kifújja magát; volt, aki evett egypár falást, mások a tanúkkal folytattak megbeszélést, némelyek sérelmeiket sorolták fel, megint mások igazságtalanságot panaszoltak és szitkozódtak, amint az már a törvényt napokon lenni szokott.

A szünet és az ítéletek felolvasása után Boryna ügye következett.

Jewka a bíróság elé állt, és kendőjébe csavart gyermekét ringatva a karján, sírva adta elő sérelmeit és fájdalmait. Elmondta, hogy Borynánál szolgált és dolgozott, hogy szinte leszakadt a keze-lába, és soha egy jó szót nem hallott, nem volt egy zug, ahol elalhatott volna, s nem kapott eleget enni sem, úgyhogy a szomszédoktól kellett ennivalót koldulnia; azután nem adta ki Boryna a bérét, s az ő saját gyermekével kergette világgá... Végül iszonyú sírásra fakadt, s kiabálva térdre borult a bíróság előtt:

- Nagy igazságtalanság és bántalom ért! A gyerek pedig az övé, nagyságos bíróság!
 - Hazudik, mint a kutya - mordult föl Boryna fenyegető hangon.
 - Hogy én hazudok! Hiszen mindenki, hiszen egész Lipce tudja, hogy...
 - Hogy szuka és csavargó vagy...
 - Nagyságos bíróság, azelőtt meg csak úgy szólított: Jewka, Jewus és még édesebben, aztán meg gyöngyöt hozott, és gyakran zsemlyét is a városból, és egyre mondogatta: „Nesze, Jewus, nesze, mert te vagy nékem a legkedvesebb”... És most, ó, Jézusom, Jézusom!... - s bőgni kezdett keservesen.
 - Hazug kutya, tán még dunnával is takargattalak, és azt mondtam: aludj, Jewus, aludj!...
- A szoba szinte rengett a nevetéstől...
- Hát talán nem? Hát nem nyűszített, mint a kutya az ajtó előtt, hát nem ígért semmit, mi?
 - Istenemre, emberek, hogy a ménkü nem csap egy ilyen vakarcsba! - kiáltott Boryna elámulva.
 - Nagyságos bíróság, az egész világ tudta, hogyan történt, egész Lipce tanúsíthatja, hogy igazat mondok. Náluk szolgáltam, és soha nem hagyott békén. Ó, én szegény, szerencsétlen árva!... Ó, én boldogtalan... Hogy is védhettem volna magam ekkora embertől?... Ha kiáltottam, megvert, és azt csinálta, amit akart... S hová is legyek most ezzel a kis bogárkával, hová?... A tanúk megmondják és bizonyítják! - kiáltozta sírva.

De a tanúk valójában semmit sem vallottak pletykákon és szállongó híreken kívül, ezért Jewka újból bizonyíttatni, magyarázni kezdte az igazát, végül pedig végső bizonyítékul kipólyálta a gyereket, és a bíróság elé tette. A gyermek rugdalózott mezítelen lábaival, s eget verőn sivalkodott.

- A nagyságos bíróság maga is láthatja, hogy kié. Éppen az a krumpliorr, éppen az a szürke, csipás szem... mintha kiköpte volna, szakasztott Boryna, senki más! - üvöltötte.

Erre már a bíróság sem tudta visszafojtani nevetését, a közönség pedig csak úgy düledezett a gyönyörűségtől. Hol a gyermeket, hol Borynát nézegették, s olykor-olykor ilyen megjegyzéseket lehetett hallani:

- Olyan szép kisasszony, mint a nyúzott kutya!
- Boryna özvegy ember, elvehetne, a gyerek meg jó lenne pásztornak...

- Úgy vedlik, mint tavasszal a tehén.
- S milyen formás! Be kell csavarni borsószárral és kiállítani a kölesbe madárijesztőnek...
- Már így is elmenekülnek a kutyák, ha Jewuski a falun végigmegy!
- A képe meg olyan, mintha moslékkal festené...
- Mert jó gazdasszony, egyszer mosdik egy esztendőben, hogy ne költsön szappanra...
- Nem csoda, nincs rá ideje, mert zsidóknál fűti a kályhát!

Egyre rosszmodóbban és kegyetlenebbül szurkálták, ő pedig elhallgatott, s egy űzött kutya öntudatlan tekintetével nézte az embereket, s valamin tűnődött magában...

- Hallgassanak! Véték így csúfot űzni a szerencsétlenből! - kiáltott Dominikowa olyan erősen, hogy elhallgattak, s egyik-másik szégyenében a fejét vakarta.

Az ügy eredménytelenül végződött.

Boryna nagy megkönnyebbülést érzett, mert noha nem volt hibás, mégis félt a megszólástól, no és attól, hogy fizetésre kerülhet a dolog. Mert hát a törvény az olyan, hogy sose lehet tudni, kire sújt, bűnösre vagy igazra. Megegett már, nem egyszer, sem kétszer, sőt nem is tízszer... Megegett.

Rögtön kiment a tárgyalóteremből, s künn várakozott Dominikowára. Tanakodott, fontolgatta magában az ügyet. Nem tudta megérteni, miért, mi végből pörölte be Jewka. „Nem, ez nem az ő feje, nem az ő esze, itt valaki másnak a keze munkálkodik. De ki lehet az?”

Elmentek a kocsmába Dominikowával és Szymekkel, hogy valamit hörpintsenek meg harapjanak, mert már jó ideje, hogy elmúlt dél. Dominikowa úgy odavetve olyanformát mondott, hogy ez az egész Jewka-ügy bizonyára vejének, a kovácsnak a mesterkedése, de nem akarta elhinni.

- Mi haszna lenne belőle?
- Annyi, hogy magát megmarja, kinevettesse és felbosszantsa. Van olyan ember, aki szíjat hasítana a másik hátából a maga gyönyörűségére.
- Furcsállom Jewka makacsságát! Hiszen semmi kárát nem okoztam, még egy zsák zabot is adtam a tisztelendőnek a fattya keresztelésére...
- A molnárnál szolgál, az meg egy követ fúj a kováccsal... Érti?!
- Értem, csak éppen az okát nem látom. Igyék még, Dominikowa!
- Isten fizesse meg, igyék előbb maga, Maciej gazda!

Ittak egyszer-kétszer, megettek még egy font kolbászt egy fél cipóval, az öreg vett néhány zsömlét Józiának, s azután hazakészültek.

- Üljön az én kocsimra, Dominikowa, unalmas egyedül, majd elbeszélgetünk...
- Jól van, szomszéd, csak még benézek a klastromba egy miatyánkra.

Elment, de néhány perc múlva már vissza is tért, s azonnal elindultak.

Szymek lassan kocogott utánuk, mert csak egy gebe volt a kocsijába fogva, s eléggé homokos volt az út. Mivel azonban nem szokott az italhoz, és a bíróság is elkábította, nem volt egészen magánál. Azért hát csak úgy ingott, hajladozott álmosan a kasban, közben fel-felriadt, lekapta fejéről a sapkát, ájtatosan keresztet vetett, s öntudatlan tekintettel bámult a ló farkára, mint a bíróságon a földesúr arcába, s mormolta:

- ...a disznó az anyámé volt, egészen fehér volt, csak a farka körül volt egy fekete foltja...

A nap már nyugat felé gördült, amikor beértek az erdőbe.

Boryna és Dominikowa kevés szót váltott, bár egymás mellett ültek az elülső ülésen.

Olykor-olykor valamelyikük szólt valamit, de csak azért, mert nem illik úgy ülni, mint két kuka egymás mellett. De csak annyit, hogy le ne bírja őket az álom, és ki ne száradjon a nyelvük.

Boryna biztatta a csikót, mert lassított, annyira megizzadt a melegtől és a fáradtságtól. Időnként füttyöresztett az öreg, meg újra nagyot hallgatott, valamin kérődzött, tanakodott magában, valamit számolgatott, s gyakran tekintett fél szemmel az öregasszonyra, viaszszerű, kiszáradt arcára, melyet hosszú barázdák szántottak. Dominikowa mozgatta fogatlan száját, mintha csendesen imádkoznék, időnként jobban homlokára húzta piros kendőjét, mert a nap egyenesen a szemébe tűzött, és mozdulatlanul ült, csak szürke szeme égett.

- Kiszedték már a krumplit? - kérdezte végül Boryna.

- Ki ám. Eléggé jól termett az idén.

- Könnyebb lesz hizlalni.

- Már be is állítottam egy ártányt a hízóba, jó lesz a farsangra...

- Bizony, bizony... beszélük, hogy Rafalék Walekje pálinkát küldött magukhoz.

- Nemcsak ő, más is... de hasztalan költik a pénzüket... nem olyanoknak való az én Jagusom, nem bizony...

Az asszony fölemelte fejét, s belemélyesztette vércsetekintetét Boryna szemébe, de Boryna, minthogy meglett ember volt, nem pedig holmi szeleburdi, hideg és nyugodt, kifürkészhetetlen arcot vágott. Sokáig nem szóltak egy szót sem, mintha némán birkóznának.

Boryna sehogy sem szólalhatott elsőnek, mert hogyan is, hiszen élemedett férfiú volt, s egész Lipce első gazdája; hogyan is mondhatta volna meg csak úgy egyszerűen, hogy Jagus kedvére való lenne?... Hiszen sokat adott a tekintélyére, s jól megfontolt előre mindent, de merthogy heves volt a természete, majd elfogta a méreg, hogy így kell ügyelnie magára, kerülgetni a dolgot, mint macska a forró kását.

Dominikowa belelátott egy kissé, sejtette, mi bántja és izgatja útitársát, de fél szóval sem segített rajta, csak rá-ránézett néha, azután pedig a világba és az égi messzeségbe tekintett, s végül kellenetlenül megszólalt:

- Olyan forróság van, mint aratáskor.

- Az.

Valahogy úgy is volt, mert az utat hatalmas falként zárta körül az erdő, úgyhogy semmiféle szél vagy fuvallat nem hatolt át rajta a mező felől, a nap pedig éppen a fejük fölött állt, és úgy tűzött, hogy a megperzselt fák mozdulatlanul álltak, s ájult fejüket az út fölé hajtották. Csak olykor-olykor ejtettek le egy-egy borostyánszínű tülevelet, mely keringve hullott az útra. A semlyék és a tölgylomb gombaillata szinte facsarta orrukat.

- Tudja, szomszéd, furcsállom én is, és mások is furcsállják, hogy egy ilyen gazda, mint maga, aki ritka jóeszű ember, annyi földje van, meg szava is a népnél, hogy semmiképp sem törekszik valami hivatalra...

- Úgy van, ahogy mondja, semmiképp sem törekszem rá. Mi hasznom lenne belőle? Törvénybíró voltam három esztendeig, rá is fizettem alaposan. S mennyit emésztettem magamat és a lovaimat! Mennyit pörlekedtem és szaladgáltam, hogy egy vadászkutya sem szaladgál többet... S közben lezüllött a gazdaság, annyi minden pocsékba ment, hogy még az asszony is veszekedett...

- Neki is megvolt az igaza. De mégiscsak nagy tisztesség meg jövedelem a hivatal.

- Köszönöm az ilyet. Hajlongj a rendőr előtt, ölelgesd az írnok lábát, s minden hivatalbeli kaputos emberét... Mondhatom, nagy tisztesség! Ha nem fizetik meg az adót, elromlik a híd, megvesz a kutya, beverik valakinek a fejét - ki a hibás?... A törvénybíró a hibás, őt büntetik érte! Ez aztán a haszon! Elég tyúkot meg tojást hordtam az írnoknak meg a járási hivatalba, néha még libát is...

- Ez igaz, de Pietreknek nem válik kárára a bíróság. Vett már földet is, csúrt is épített, s lovai vannak... csuda!

- Persze, csak éppen nem lehet tudni, mi marad belőle, mikor véget ér a hivatala...

- Azt hiszi?

- Van szemem, és látok egyet-mást...

- Nagyon is bízik magában, még a főtisztelendő úrral is ujjat húz.

Megint hallgattak egy darabig.

- Aztán maga nem küld pálinkát valakihez? - kérdezte az asszony óvatosan.

- Eh... Nemigen kívánom én már az asszonyt, öreg vagyok ahhoz...

- Ne beszéljen már ilyeneket! Csak az öreg, aki már mozdulni se bír, a kanalat se tudja egymaga a szájához vinni, s a kemencesutban várja a végét... Láttam, mikor egy zsák rozsot vitt a vállán.

- Erősnek erős vagyok még, de hát ki jönne hozzám?

- Honnan tudja, ha nem próbálta? Majd meglátja!

- Öreg vagyok már, a gyerekek felnőnek... aztán akárkit el se vennék...

- Írasson csak rá valamit, s a legelső sem ad kosarat!

- Az átírásért! Ilyen disznók. Egy holdért a legtisztább fiatal lány is hozzámenne még a templom koldusához is...

- Hát az emberek talán nem nézik a hozományt?

Erre már nem felelt Boryna, csak rávágott a csikóra, mire az vágatni kezdett.

Sokáig hallgattak.

Csak mikor kiértek az erdőből, a szántóföldek meg az utat szegélyező nyárfák közé, akkor tört ki Boryna, aki egész idő alatt háborgott magában:

- Kutyának való a világ rendje! Fizess mindenért, még a jó szóért is! Rosszul van ez így, rosszul, rosszabbul már nem is lehet. Már a gyerekek is apjuk ellen támadnak, nem engedelmeskednek, s marakodnak egymással, mint az ebek...

- Mert nem gondolnak arra az ostobák, hogy mindenkit egyformán takar be ez a szent föld.

- Alig nő ki egyik-másik a földből, már szájal az apjára, hogy adja ki a részét. Csak nevetséget űznek az öregebbekből! Rongy népség, szűk nekik a falu, rossz a régi rend, egynémely már a viseletet is szégyelli!

- Azért van ez mind, mert nem félik az Istent...

- Akár azért van, akár nem, rosszul van mindenképpen.

- S csak nem fordul jobbra.

- Hogyan is fordulna, ha nem kényszeríti őket senki?

- Az Isten büntetése! Mert eljön az Úr Jézus ítéletének órája, eljön.

- De amennyi nép elpusztul addig, azt senki vissza nem hozza.

- Olyan idők járnak, hogy jobb lenne, ha dögvész jönne.

- Bizony olyan idők! De az emberek is hibásak. Hát a kovács? Meg a bíró? A főtisztelendő úrral civakodnak, lázítják és ámitják az embereket, s az ostobák hisznek nekik.

- Az a kovács, olyan az nekem, mint a méreg, noha vőm...

S így panaszkodtak kölcsönösen a cudar világot, s közben a falut nézték, mely egyre közelebb látszott előttük a nyárfákon át.

A temető fala mentén már messziről piroslott a könnyű füstfelhővel bevont, hajladozó asszonyok sora, s csakhamar a tiloló tompa, egyhangú csattogását is feléjük hozta a fuvallat, mely a mélyebben fekvő rétekről emelkedett fel.

- Jó idő van a tiloláshoz. Leszálok hozzájuk, mert ott van az én Jagusom is.

- Nincs messze, elviszem odáig...

- Jó ember maga, Maciej, nem találni párját... - mosolyodott el ravaszul az asszony.

Boryna letért a nyárfás útról a temetőkapuhoz vezető dűlőútra, s a temetőhöz hajtott. A szürke kőkerítés tövében, a nyírfák, jávorok s a sírdombokról a mező felé hajló keresztek árnyékában tíz-egynéhány asszony tilolta nagy buzgalommal a száraz lent, hogy szinte egész porfelhő lebegett fölöttük, és hosszú szálak akaszkodtak a nyírfák sárga leveleire meg a keresztek fekete karjaira. Mellettük, a gödrökben égő tüzek fölött száradt a még nedves len.

A tilolók élesen csattogtak, s az egész sor rövid, gyors rezgéssel hajladozott; csak olykor-olykor egyenesedett ki valamelyik, kiverte a lenmaradékból a pozdorját, aztán babát vagy csomót csavart belőle, s odadobta a kiterített lepedőre.

A nap már átgördült az erdő fölött, és éppen a szemükbe sütött, de nem törődtek vele. A munka, a nevetés és vidám szóbeszéd egy pillanatra sem szűnt meg.

- Adjon Isten jó munkát! - kiáltotta Boryna Jagnának, aki mindjárt szélről állott. Csak ing volt rajta, piros szoknya és kendő a fején a por ellen.

- Isten fizesse meg! - felelt vidáman, és nagy, kék szemét rávetette Borynára, szép, napégette arcán pedig mosoly futott végig.

- Száraz-e, lányom? - kérdezte az anyja, végigtapogatva a megtilolt markokat.

- Száraz, mint a szalma, csak úgy törik... - s megint rámosolygott a lány Borynára, hogy édes borzongás futott végig rajta. Megsuhintotta ostorát és elhajtott, de vissza-visszafordult utána, bár eltűnt már szeme elől, mégis ott volt előtte elevenen...

„Olyan ez a lány, mint a szarvasünő... éppen olyan” - gondolta.

Vasárnap volt, csendes, ökörnýálas, verőfényes szeptemberi nap.

Boryna egész jószága a tarlón, közvetlenül a csűr mögött legelt. A magas, hasas asztag tövében, mely körül a kipergett szemekből kicsírázott rozs zöldellt, ott hevert Kuba. Ügyelt a jószágra, és imádkozni tanította Witeket. Gyakran rákiáltott, sőt ostorvéllel oldalba is bökte a gyereket, mert minduntalan hibázott, s a szeme folyton a gyümölcsös felé sandított.

- Figyelj, hogy mit mondok, mert ez imádság - pirongatta komolyan.

- Hiszen figyelek, Kuba bátyám, figyelek.

- Akkor mit bámulsz a gyümölcsösre?

- Úgy látom, van még alma a Klombék fáján...

- Ennél, mi? Tán te ültetted? Mondd: „Hiszek egy...”

- Maga se költötte a foglyokat, mégis egész fészekalját szedett el.

- Buta vagy. Az alma Klombéké, a madárka pedig az Úr Jézusé, érted?

- De hiszen maga az uraság földjéről szedte...

- A föld is az Úr Jézusé. No, ha ilyen okos vagy, mondd el még egyszer a hiszekegyet.

Elmondta gyorsan, mert fájt már a térde a térdepléstől, de nem bírta ki végig. - Úgy látom, a csikó a Michal lucernásába megy! - kiáltott fel, és utána akart eredni.

- Ne féltsd a csikót, ügyelj inkább az imádságra...

Nagy nehezen a végére ért, de már nem bírta ki, leült a sarkára, forgolódott mindenfelé, s amint észrevett a szilvafán egy csapat verebet, megdobta egy görönggyel, aztán gyorsan a mellét verte.

- Hát a felajánlást megetted, mint a hullott almát?

Elmondta hát a felajánlást is, s nagy megkönnyebbüléssel ment az alvó Lapához, hogy hancúrozzék vele.

- Csak mókázna folyton, mint egy buta borjú.

- Elviszi a madarakat a főtisztelendő úrnak?

- Elviszem.

- Meg kellene sütni a mezőn.

- Süss magadnak krumplit. Még mi nem kéne neked!

- Már mennek a templomba! - kiáltott Witek, amint meglátta a kerítésen meg a fákon keresztül az elsuhanó piros kendőket.

A nap meglehetősen tűzött; a házak összes ajtói és ablakai tárva-nyitva voltak. Néhol mosakodtak még a ház előtt, másutt fészülködtek, a fehérnép a haját fonta; némelyek az egész heti heverésben összegyűrődött ünneplőket porolták, mások meg már kijöttek az útra, s mint vörös pipacsok vagy sárga georginák (amelyek most voltak elvirágzóban a házak előtt), vagy mint a körömvirág meg a sarkantyúka, úgy mentek kiöltözve az asszonyok, leányok, legények; mentek a gyermekek is és a gazdák is fehér szűrben - mint hatalmas rozskévék -, s vala-

mennyien a templom felé tartottak, a tóparti utakon. A tó pedig, mint egy aranytál, visszatükrözte a napot, hogy szinte bántotta a szemet.

A harangok pedig egyre zúgtak a vasárnap, a pihenés és az imádság örvendező hangján.

Kuba várt, hogy véget érjen a harangszó. De mivel nem győzte bevárni, szüre alá rejtette a madarakat, és odaszólt a fiúnak:

- Witek, ha elhangzik a harangszó, hajtsd be a jószágot az istállóba, és gyere a templomba.

S indult gyorsan, ahogy csak bírta a sánta lába. A kertek alatti ösvényen bicegett, mely úgy tele volt hintve a nyárfa sárga leveleivel, mintha safrányszőnyeget terítettek volna elébe.

A plébánia a templommal szemben volt. Csak az út választotta el tőle; nagy kert vette körül, mely tele volt még zöld körtével és pirosuló almával.

A pirosuló levelű vadszőlővel befuttatott tornác előtt Kuba megállt tanácstalanul, s félénken nézett az ablakokra meg a nyitott pitvarba. Mivel pedig bemenni nem merészelt, a nagy virágágy felé hátrált, mely tele volt rózsával, violával és őszirózsával. A virágokból bódító, édes illat áradt. A mohos, zöld háztetőn fehér galambok jártak, s olykor-olykor le-leröppentek a tornácra.

A pap a kertben járkált, breviárium volt a kezében. De néha megállt, megrázott egy körtefát vagy almafát, s hallani lehetett a gyümölcs nehéz zuppanását. A reverenda ujjába szedte a gyümölcsöt, és bevitte a házba.

Kuba útját állta, és alázattal megölelte a térdét.

- Nos, mit akar? Aha... a Boryna Kubája.

- Az vagyok... Pár foglyocskát hoztam a főtisztelendő úrnak.

- Isten fizesse meg. Gyere utánam.

Kuba csak a pitvarba ment be, és megállt a küszöbön, mert sehogy se mert belépni a szobába. Csak a nyitott ajtón át nézegette a falon függő képeket, miközben ájtatosan keresztet vetett és felsóhajtott. Úgy elkápráztatta ez a sok gyönyörűség, hogy könny szökött a szemébe, s mindenáron szeretett volna egy miatyánkot elmondani, csak félt letérdelni a fényes, sima padlóra, hogy be ne piszkítsa.

De a pap csakhamar kijött a szobából, egy zlotyt nyomott a markába és így szólt:

- Isten fizesse meg, Kuba. Jó és istenfélő ember vagy, mert minden vasárnap eljössz a templomba.

Kuba újra átölelte a főtisztelendő úr lábát. Annyira elkábította az öröm, hogy azt se tudta, hogyan került ki az útra...

- Tyű, ennyi pénzt ezért a néhány madárkáért! Drága jó főtisztelendő úr! - suttozta a pénzdarabot nézegetve. Nemegyszer vitt ő már a főtisztelendőnek különféle madárkákat meg nyulat vagy gombát, de még sohasem kapott ennyit. Legfeljebb egy tízest vagy akárhányszor csak egy jó szót. És ma!... Édes Jézusom! Egy egész zlotyt, és a szobába is behívta, és milyen jóságosan szólt hozzá... Uram Jézus! Szinte torkon ragadta valami, és csak úgy szakadt a könnye, a szívében pedig olyan forróságot érzett, mintha parazsat szórtak volna az inge alá...

- Egyes-egyedül a pap becsüli meg az embert, egyedül csak ő!... Adjon néked a jó Isten meg a czenstochowai Szent Szűz jó egészséget... Jó úr vagy, nagyon jó!... - Mert az egész falu, a béresek is, a gazdák is, mindenki csak bicegőnek, málénak, mihasznának csúfolta, senki nem szólt hozzá soha egy jó szót, senki nem szánta meg, legföljebb a lovak vagy a kutyák... pedig

hát jó családból való, született gazdafiú, nem holmi talált gyerek... nem holmi csavargó, hanem igaz keresztény katolikus...

Mind magasabbra s büszkébbre emelte fejét, kiegyenesedett, ahogy tudott, és fölülről, szinte kihívóan nézett a világra, a templomudvarra lépő emberekre, sőt a lovakra is, melyek a fal mellett álltak a szekerekkel. Feltette sapkáját csapzott hajára, és lassan, méltósággal indult a templomba, mint valami gazda, övébe dugott kézzel, és úgy kaszált a hibás lábával, hogy szinte porzott utána az út.

Nem, nem maradt ma a templom pitvarában, mint máskor, amint hozzá illett, hanem a tömegén át, erősen tolakodva, egyenesen a nagy oltárhoz igyekezett, egészen oda, ahol csupa gazda szokott állni; ahol Boryna állott, és maga a bíró is, ahol azok állottak, akik a baldachint hordják a főtisztelendő fölött, és azok, akik karó nagyságú gyertyákkal állnak őrt az oltár mellett Úrfelmutatáskor.

Bámulva és haragosan néztek rá, sűrűn hallott szúrós szavakat, s érzett magán olyan tekinteteket, mint a kutya, ha oda tolakodik, ahova nem hívják. De Kuba ma nem törődött ezzel; szorongatta markában a pénzdarabot, s a lelke tele volt édességgel és jósággal, úgy érezte magát, mint gyónás után vagy még jobban.

Megkezdődött az istentisztelet.

Közvetlenül a rácshoz térdelt, és buzgón énekelt a többiekkel. Áhítatosan nézett az oltárra, ahol legfelül az Atyaisten trónolt, ősz hajú és szigorú Úr, szakasztott olyan, mint a Drzazgowa Wola-i földesúr, az oltár közepéről pedig maga a czenstochowai Szűz nézett rá arany ruhában... És mindenütt ragyogott az arany, csillogtak a gyertyák, s vörös papírvirágcsokrok pompáztak... a falakról meg a színes ablakokról arany glóriák és szigorú, szent arcok hajoltak ki, és arany, bíbor és violaszín sávok hullottak a fejére, arcára, egészen úgy, mintha napnyugta előtt a tóba merülne, amikor a nap rátűz a vízre. S úgy érezte magát e gyönyörűségek közepette, mint a mennyországban. Mozdulni sem mert, csak térdelt, és szüntelenül a czenstochowai Szűz feketés, édes anyai arcába nézett, miközben egyre mondta égő ajkával az imádságot, azután pedig énekelt, olyan rajongással, a hívő lélek teljes erejéből, a szív olyan elragadtatásával, hogy az ő száraz, recsegő hangja szólott a legerősebben.

- Úgy bög, Kuba, mint a zsidó kecskéje! - súgta valaki oldalról.

- Az Úr Jézus és a Szent Szűz dicsőségére... - mordult föl, de elhallgatott, mert csend lett a templomban. A pap fölment a szószékre. Mindenki hátraszegte a fejét, és a főtisztelendőre nézett, aki fehér karingben emelkedett a nép fölé, és olvasta az evangéliumot. Fények és színek ömlöttek rá az ablakokból, hogy mindnyájan olyannak látták, mintha egy szivárványon lebegő angyal lenne... A pap sokáig beszélt, és olyan erővel, hogy egyik-másik híve töredelmes szívvel sóhajtott, akárhánynak a könnye hullott, némelyik pedig lesütötte szemét, lelkében bánta bűneit, és javulást ígért... Kuba pedig úgy nézett a főtisztelendőre, mint egy szentképre, és szinte furcsa volt, hogy ez ugyanaz a jó úr, aki csak az előbb szólt hozzá, és egy zlotyt adott neki - mert most olyan volt, mint egy arkangyal a fényesség tüzes szekerén. Az arca elhalványult, a szeme meg villámokat szórt, amikor fölemelte hangját, és szemére hányma a népnek összes bűneit: a kapzsiságot, részegséget, kicsapongást, kártevést, az öregek iránt való tiszteletlenséget, az istentelenséget. És harsogó hangon figyelmeztette híveit: szálljanak magukba, kért, könyörgött, esengett, hogy Kuba már nem bírta ki, fájdalmában és töredelmében reszketni kezdett mind e bűnök súlya alatt, s hangos zokogásban tört ki. Utána pedig az egész nép: az asszonyok, sőt a gazdák is, hogy sírás, szipákolás, orrfúvás töltötte be a templomot; s amikor a pap bűnbánó imával az oltár felé fordult, és térdre borult, fájdalmas sóhajtás futott végig a templomon, s a nép, mint a viharverte erdő, arca borult a kövezeten,

mire nagy por verődött föl, s mintegy felhőbe borította ezeket a töredelmes, könnyel, sóhajjal, jajongással az Úrhoz irgalomért kiáltó szíveket.

Ezután csend támadt, az imádság és az Úrral való szívbeli beszélgetés csendje, mert megkezdődött a nagymise. Az orgona fojtott, alázatos, mély hangon bűgött; Kuba lelke szinte megdermedt a gyönyörűségtől és a kimondhatatlan boldogságtól...

Azután a pap éneke hangzott fel hirtelen az oltártól, s átható, szent zengéssel lebegett a lehajtott fejek fölött. Majd megcsendültek a csengők, majd tömjénfüst tört föl illatos oszlopként, s felhővel vont be a térdeplő és imádkozó híveket. Mindez úgy elbűvölte Kuba szívét, hogy csak sóhajtozott, kitárta karjait, verte mellét, és szinte elalélt az édes erőtlenségtől. A suttogó imádságok, fohászok, hirtelen felkiáltások és feljajdulások, a forró leheletek, gyertyalángok, a füst és az orgona hangja mintha szent álomba, öntudatlanságba ringatta volna.

- Jézusom! Édes Jézusom! - suttogta bódultan, és erősen szorította markában a zlotyt. Mert mikor Úrfelmutatás után Jambrozy kezdett körüljárni a tálcával, és csörgette is, hadd hallják, hogy templomi gyertyákra szed adományokat, Kuba fölkelt, erősen csördítette oda a pénzt, és - amint azt a gazdák tették - sokáig válogatta a visszajáró huszonhat garast.

- Isten fizesse meg - hallotta kéjjel.

És amikor széjjelhordták a gyertyákat, mivelhogy az istentisztelet szentségkitétellel és körmenettel volt összekötve - Kuba bátran nyújtotta ki kezét, és bár rettenetesen szeretett volna egy egész gyertyát kivenni, mégis a legkisebbet választotta, majdhogynem csonkot, mert a Jagusiával mellette álló Dominikowa szigorú, feddő tekintetével találkozott. Azonnal meggyújtotta gyertyáját, mert a pap is megfogta már a szentségtartót, a nép felé fordult vele, és mindenki arcra borult. Éneket intonált, és lassan haladt lefelé az oltár lépcsőin az éneklő fejekből, égő gyertyákból, éles színekből és jajgató hangokból hirtelen keletkezett útra. Elindult a körmenet, az orgona hatalmasan felzúgott, a csengők ritmikusan csilingeltek, a nép felkapta az éneket, és a hit egyetlen, óriási hangján zengedezett. A tömeg élén a lobogó gyertyalángok közt kanyarogva ott csillogott az ezüstkereszt, ringtak a tüllbe, virágokba borított s aranyfüstös koronával ékesített szobrok és képek, s a kapuban, melyen át a tömjénfüst felhőin keresztül betódult a napsugár, már kibomlottak a szélben a lehajtott zászlók, s mint zöld és bíborszínű madarak csattogtatták szárnyaikat.

A körmenet körüljárta a templomot.

Kuba tenyerével óvta égő gyertyáját, és szorosan a pap mellett haladt, aki fölött Boryna, a kovács, a bíró és Tomek Klomb vitte a vörös baldachint. A baldachin alól sugárzott az arany szentségtartó, és úgy égett a nap tűzében, hogy üvegezett közepén át látni lehetett a halvány, áttetsző szent ostyát...

Kuba annyira nem tudott már magáról és a külvilágról, hogy meg-megbotlott és rátaposott a mások lábára.

- Vigyázz, életterlen!

- Nyomorék, vakarcs! - mordultak rá, s meg is lökdösték.

Kuba mindezt nem hallotta. A nép éneke hatalmas hangon zúgott, oszlopként emelkedett, szinte hullámként úszott és tört a halvány nap felé. A harangok szakadatlanul zúgtak ércnyelvükön, hogy megreszkettek a hársfák és a jávorok, olykor-olykor egy-egy vörös levélke leszakadt, s mint a megriadt madár hullott a hívők fejére - s magasan, magasan a körmenet, a meghajolt fák üstöke és a templom tornya fölött felriasztott galambok serege keringett...

Istentisztelet után pedig a nép kiözönlött a templomudvarra. A többiekkel együtt Kuba is kiment, de ma nem sietett haza, noha tudta, hogy a levágott tehénből hús készül ebédre. Megállt, elbeszélgetett ismerőseivel, s gazdáihoz húzódott, mert Antek és a felesége is ott állt egy csoportban a többiekkel, és beszélgettek, mint az vasárnap nagymise után szokás.

Egy másik csoportban, mely már a kapun kívül, az úton verődött össze, a kovács vitte a szót. Nagydarab ember volt, már egészen városiasan öltözve, fekete kabát volt rajta, melyre hátul viaszcsseppek száradtak, kék sapka, csizmaszárra eresztett nadrág, s a mellényén ezüst órafityegő. Az arca vörös, bajusza rőt, s a haja göndör. Fennhangon beszélt, nevetgélt, szinte röhögött, mert nagy gúnyolódó volt, ismerte erről az egész falu; isten mentsen, hogy a nyelvére kerüljön az ember. Boryna szemmel kísérté, és fülelt, mert félt a locsogásától. Tudta, hogy a kovács tulajdon apjának sem kegyelmez, hát még az apósának, akivel háborúságban élt a felesége hozománya miatt. De semmit sem kaphatott el a beszédből, mert Dominikowa ötlött a szemébe, amint Jagnával éppen most lépett ki a templomból. Lassan mentek, mivelhogy sok nép is volt a templomudvarban, meg köszöngettek is jobbra-balra; volt, akivel néhány szót is váltottak. Mert habár valamennyien ismerősök, egy falubeliek, sógorok-komák, s gyakran csak egy sövény vagy mezsgye választja el őket egymástól, de azért a templom előtt mindig kellemes, sőt szükséges beszédbe elegyedni... Dominikowa csendes, ájtatos hangon a főtisztelendő úrról beszélt, Jagna pedig nézelődött. Nézte a népet. Tehette, mert termetre a legszálásabb férfiakkal is vetélkedett, s ma ki volt öltözve szépen, s ugyancsak ingerelte a legények szemét, akik a kapu előtt, az úton csoportosultak, cigarettáztak s feléje mosolyogtak. Mert szép is volt meg takaros, és olyan a tartása, hogy nem egy kisasszony is megirigyelné.

Az arra menő leányok, de még az asszonyok is irigykedve néztek rá. Némelyikük meg is állt, hogy jóllakassa szemét dús, csíkos szoknyáján, mely úgy váltotta színeit, mint a mazúr szivárvány, magas, fekete, egészen fehér harisnyájáig piros zsinórral befűzött cipőjén, zöld bársonypruszlikján, mely olyan sűrűn volt kivarva arannyal, hogy szinte kápráztatta a szemet, s a borostyán- és gyöngyfüzérekén, melyek fehér, gömbölyű nyakát ékesítették. A gyöngy-sorokról különböző színű szalagok csomója lógott a hátára, s ha lépett, a sok pántlika úgy lebegett utána, mint a szivárvány.

De Jagna nem látta az irigy tekinteteket. Kék szemét az embereken járatta, és mikor Antek reáfüggesztett tekintetével találkozott, elpirult, s megrántva anyja ruhája ujját, gyorsan megindult hazafelé.

- Jagna, várj! - kiáltott utána az anyja, mialatt köszöntötte Borynát.

Jagna megállt az úton. A legények körülrajzották, sűrűn köszöntötték, és gúnyos megjegyzéseket tettek Kubára, aki a lány után ment, s úgy nézett rá, mint egy szentképre.

Csak köpött egyet és hazakullogott, mert a gazdái is indultak már, s be kellett nézni a lovakhoz is.

- Egészen olyan, mint az oltári kép! - kiáltott fel önkéntelenül, mikor már a tornácon ült.

- Kicsoda, Kuba? - kérdezte Józia, aki ebédet készített odabenn.

Kuba lesütötte szemét, mert elszégyellte magát és megijedt: még meg találják sejtteni.

De hamarosan elfeledkezett róla, mert bőséges és hosszú volt az ebéd. Volt pedig hús, borsos káposzta, húsleves krumplival, és befejezésül jókora tálat állítottak az asztalra szalonnás árpakásával.

Lassan, komolyan és hallgatagon ettek. Csak mikor már lecsillapították első éhségüket, akkor kezdtek beszélgetni s ízlelni az ételt...

Józia, mivelhogy ő volt ma a gazdasszony, csak olykor ült le a lóca szélére, gyorsan evett, és vigyázott, nem fogy-e ki az étel. Ha fogyni kezdett, sietve hozta ki a fazekat, és tett hozzá, nehogy azt mondják, hogy fényesedik a tál fenéke.

A tornácon ettek, mert csöndes, meleg idő volt.

Lapa ott forgolódott, vinnyogott, dörgölözött gazdái lábához, belenézett a tálakba, míg valamelyikük odavetett neki egy csontot, amellyel aztán a ház tövébe sietett. Majd pedig örvendezve, hogy gazdái mellett van, és hogy nevén szólítják, vígan ugatott s kergette a verebeket, melyek a kerítésre szállva várták a morzsákat.

Gyakran jött arra valaki az úton; be-beköszöntek, az ebédelők pedig karban fogadták a köszöntést.

- Hallom, madarat vittél a főtisztelendő úrnak? - kérdezte Boryna Kubát.

- Vittem! - Kuba hirtelen letette a kanalat, s kezdte elbeszélni, hogyan hívta be a főtisztelendő úr a szobába, hogy milyen szép ott minden, s mennyi a könyv.

- Mikor olvassa el mindet? - kérdezte Józia.

- Hogy mikor? Hát esténként! Járkál a szobákban, teát iszik és folyton olvas.

- Bizonyára szent könyv valamennyi - vetette közbe Kuba.

- Nem is ábécéskönyvek.

- A kisbíró meg mindennap hoz neki újságot - toldotta meg Hanka.

- Mert az újságokban megírják, mi történik a világban... - szólalt meg Antek.

- A kovács meg a molnár is járat újságot.

- No... olyan kovácsújság is az! - mondta Boryna gúnyosan.

- Szakasztott olyan, mint a papé - szólt Antek élesen.

- Olvastad? Tudod?

- Tudom hát! Olvastam, nem is egyszer!

- Aztán semmivel se lettél tőle okosabb, hogy egy követ fűjsz a kováccsal.

- Apám meg csak azt tartja okosnak, akinek legalább fél lánc földje van meg vagy tizenöt tehene.

- Fogd be a szádat, míg szépen szólok! Csak az alkalmat keresi, hogy belém kössön! Látom, majd szétvet a kenyér... az én kenyérem...

- Már a torkomon is akad...

- Keress hát jobbat, a Hanka három holdján zsömlét ehetsz.

- Eszem inkább krumplit, ha senki föl nem hánytorgatja...

- Nem hánytorgatom föl én sem...

- Hát ki más?... Csak húzd az ígát, mint a barom, aztán még jó szót se kapsz...

- Könnyebb a nagyvilágban, nem kell dolgozni, mégis mindent adnak...

- Hát könnyebb is.

- Csak menj és próbáld meg!

- Üres kézzel nem megyek.

- Adok egy botot, legyen mivel kergetned a kutyákat.

- Apám! - ordított fel Antek, és fölugrott a lócáról, de tüstént visszahanyatlott, mert Hanka átölelte a derekát. Az öreg pedig fenyegetően nézett rá, keresztet vetett, mert már befejezték az ebédet, s a szobába menet csak ennyit mondott keményen:

- Nem íratom rád a földet! Nem éred meg, hogy te tarts el engem!

Szétoszlottak, csak Antek maradt a tornácon és gondolkozott, Kuba kihajtotta a lovakat a lucernásba, a csűr mögé, és lefeküdt az asztal tövébe, hogy kialudja magát. De nem tudott aludni, nyomta az étel a gyomrát, és izgatta a gondolat, hogy ha puskája volna, annyi madarat, talán nyulat is lőhetne, hogy minden vasárnap vihetne a főtisztelendő úrnak valamit.

A kovács csinálna is puskát, hiszen a kerülőnek is olyat eszkábált össze, hogy ha elsüti az erdőben, még a faluban is visszhangzik!

„Ezermester az ebadta! De öt rubelt kell az ilyenért fizetni! - gondolta. - Csakhogy azt honnan vegye?... Közeledik a tél, bundát kell venni, a csizma se tart tovább karácsonynál... Igaz, tartozik még a gazda tíz rubellel, egy nadrággal meg egy inggel... A bunda belekerül vagy ötbe... ködmön is elég lesz... a csizma vagy háromba... kucsma is kéne... s egy rubelt kell vinni a tisztelendőnek misére, szüleiért... hogy a fene... nem marad semmi!...” - Köpött egyet, s keresgélgni kezdett a lajbija zsebében, hogy dohánytörmeléket szedjen össze, s közben ráakadt az aprópénzre, melyről ebéd közben egészen megfeledkezett...

- Hiszen van itt pénz! - Hirtelen kiment az álom a szeméből. Távoli muzsika szűrődött ki a kocsmából, s mintha kurjantások visszhangja is hallatszanék.

- Táncolnak az ebadták! Pálinkát isznak, meg cigarettát szívnak! - sóhajtott, és ismét hasra feküdt, s nézte a kipányvázott lovakat, melyek csoportba verődve egymás nyakát harapdálták. Azon gondolkozott, hogy estére be kellene térni a kocsmába, dohányt venni és legalább megnézni a mulatókat. Hol a pénzét számolgatta, hol a napot nézte, amely még magasan állott, s olyan lassan haladt ma nyugat felé, mintha ő is pihenne egy kicsit vasárnap... Úgy vonta valami a kocsma felé, hogy alig bírta ki. Csak forgolódott, sóhajtozott vágyakozásában, de nem indult rögtön, mert éppen most lépett ki a csűr mögül Antek és Hanka, s elindultak a mezsgyén a határba.

Antek ment elől, Hanka pedig utána, fiával a karján. Olykor-olykor szóltak valamit, és lassan ballagtak. Antek minduntalan lehajolt a vetés fölé, s megérintette kezével a kibúvó szálakat.

- Jól kél... sűrű, mint a kefe... - mormolta, s átölelte tekintetével a három hold földet, melynek termése munkájuk fejében őt illette.

- Sűrű, de az apánké jobb, úgy nő, mint az erdő! - mondta Hanka a szomszéd táblákra tekintve.

- Mert jobban van trágyázva a föld.

- Ha lenne vagy három tehenünk, a mi földünk is jobban teremne...

- Meg saját lovunk.

- S ha nevelhetnénk valamit eladásra. De így? Apánk minden szem pelyvát, minden krumplihajat számon tart, nagyra vesz...

- És mindent fölemleget!

Hirtelen elhallgattak. Sérelmük érzése fájdalommal, haraggal és tompa, tépő lázadással öntötte el szívüket.

- Csak legalább nyolc hold jutna! - kiáltott fel Antek önkéntelenül.

- Hát több nem is jutna. Hiszen ott van Józka is, meg a kovács felesége, meg Grzela és mi - számlálta Hanka.

- A kovács részét ki kellene fizetni, hogy a miénk maradjon a ház és fél lánc föld...

- Aztán miből? - jajdult fel az asszony. Olyan erősen érezte tehetetlenségét, hogy könnyek csordultak le az arcán, amint végigtekintett az apjuk földjén, ezen az aranytiszta földön, melybe búzát, rozsot, árpát, répát egyaránt lehetett vetni... Ennyi vagyon, és mind a másé... nem az övék...

- Ne bögj, te ostoba, nyolc hold ebből mindenképp a miénk...

- Ha csak a felét, a házzal meg a káposztással! - s balra mutatott, a rétre, ahol hosszú barázdákban kékllett a káposzta. Befordultak arrafelé.

Leültek a rét szélén, a bokrok alatt. Hanka megszoptatta a gyereket, mert sírni kezdett, Antek pedig cigarettát sodort, rágyújtott, és komoran nézett maga elé...

Nem mondta meg a feleségének, mi rágja bensejét, mi égeti a szívét, mint az izzó parázs, mert el se tudná mondani, s az meg sem értené egészen. Mint a legtöbb asszony, kinek elég értelme sincsen, s nem is eszmél magától semmire, csak úgy él, mint az ember árnyéka...

„A gazdaság, a gyerekek meg a komaasszonyok - ebből áll neki az egész világ. Mindegyik asszony ilyen, mindegyik... - gondolta keserűen, és elszorult a szíve. - A madárnak, amelyik a rétek fölött röpköd, jobb sora van, mint akárhány embernek... Mert mi gondja is lenne? Röpköd, dalolász kedvére, s az Úr Jézus beveti számára a földet, csak össze kell szednie és megenni...”

- Aztán nincs-e apánknak készpénze is? - szólalt meg Hanka.

- Az ám!...

- Mert Józkának olyan kalárist vett, hogy tehenet is vehetne az árán, s Grzelának is folyton küldözget pénzt a katonasághoz.

- Küldeni küld... - felelt Antek, s közben egészen másra gondolt.

- Hiszen ezzel megrövidít bennünket! S az anyánk után maradt ruha is csak dohosodik a ládában, még meg se mutatja... Pedig micsoda szoknyák meg kendők vannak ottan, és főkötők meg kalárisok... - s kezdte hosszan felsorolni az egész nagy gazdagságot, s valamennyi sérelmét, fájdalmát és reménységét. Antek azonban konokul hallgatott, míg végül az asszony, türelmét vesztve, megrázta a vállát.

- Alszol?

- Hallgatom, csak beszélj, beszélj, ha könnyít rajtad! Majd szólj, ha bevégezted...

Hanka, mivel amúgy is sírásra hajló természet volt, és sok minden gyülemlett fel lelkében, sírva fakadt, s kezdte szemére hányni az urának, hogy úgy beszél vele, mint egy cseléddel, hogy nem törődik vele, sem a gyerekekkel.

Antek talpra ugrott erre, és gúnyosan kiáltott rá:

- Óbégass csak, hátha meghallják a varjak és megsajnálják! - s tekintetével a madarakra mutatott, melyek a rét fölött repültek. Aztán fejébe húzta sapkáját, s nagy léptekkel megindult a falu felé...

- Antek! Antek! - kiáltott utána fájdalmasan az asszony, de Antek vissza se nézett.

Bepólyálta a kicsit, és sírdogálva indult haza a mezsgyén. Nehéz volt a szíve. Sem beszélnie nincs kivel, se nem panaszkodhatja el a nyomorúságát. Úgy él az ember, mint a medve, még a szomszédba se járhat, hogy egy kis beszélgetéssel könnyítsen a lelkén. Adna neki Antek a szomszédolásért! Csak ülj otthon és dolgozz, törd magad, s még egy jó szót se kapsz! Más asszonyok eljárnak a kocsmába meg lakodalomba... Ez az Antek meg... Hogy lehetne a kedvében járni?... Néha olyan, hogy kenyérre lehetne kenni... máskor meg hétszámra alig lehet szavát venni, még rá se néz... csak töprenkedik folyton... Az igaz, hogy van is min! Mert hát az apja is nem írathatná már rájuk a földet? Nem volna már itt az ideje, hogy a gyerekei gondviselésére bízza magát?... Úgy a kedvében járna, hogy saját édesapjának se különben...

Le akart ülni Kuba mellé, mikor elment mellette, de az az asztagnak vetette hátát, s tette magát, mintha aludnék, pedig a nap egyenesen a szemébe sütött. Csak mikor Hanka eltűnt a csűr mögött, akkor kelt fel, lerázta magáról a szalmát, s lassan elindult a kertek alján a kocsmá felé... égette a pénz a markát.

A kocsmá a falu végén, a plébánia mögött volt, a nyárfás út elején.

Alig lézengett még valaki odabenn. A muzsika néha felcsendült, de senki sem táncolt. Korán volt még, s az ifjúság inkább a kertben hancúrozott, vagy kiállt a kapuba, a ház elé, ahol a friss, még sárga gerendákon már sok leány meg asszony ült. A füstös, fekete mennyezetes nagy szoba majdnem üres volt, a kicsi, kormos ablakokon át olyan gyéren szüremlettek át a nyugodni készülő nap sugarai, hogy a kopott padlón csak egy sáv húzódott végig, a sarkokban meg már homály borongott. A fal mellett, az asztaloknál ültek emberek, de Kuba nem tudta kivenni, kik azok.

Csak az egy Jambrozy állt ott az ablaknál, a világosság felé fordulva, egy egyleti társával. Flaskó volt a kezében. Sűrűn iddogáltak és beszélgettek...

A bőgő zúgott, mint a dongó, ha betéved a szobába és körbe röpköd... Időnként a hegedű is felsírt vékony hangon, mint a párját hívó madár, majd peregve megszólalt a dob... De hamarosan megint csönd lett.

Kuba egyenesen a söntésnek tartott, ahol Jankiel sapkában, ingre vetkőzve ült, mert meleg volt. Simogatta ősz szakállát, bólogatott, és olvasott valamit, miközben a könyvet egészen közel tartotta a szeméhez.

Kuba gondolkozott, egyik lábáról a másikra állt, számlálta a pénzét, vakarta üstökét. Olyan sokáig állt ott, hogy Jankiel végül fölnézett rá, és anélkül, hogy abbahagyta volna a bólogatást és imádkozást, összecsiszította a poharakat...

- Félfertályt, de erőset! - rendelkezett végül Kuba.

Jankiel némán töltött, s kinyújtotta bal kezét a pénz után.

- Üvegbe? - kérdezte, a kosárba söpörve a rozsdás rézpénzt.

- Nem is a csizmába!

Félrehúzódott a söntés sarkába, megivott egy pohárával, köpött egyet, és széjjelnézett a kocsmában. Aztán megivott egy másodikat, a világosság felé tartotta az üveget, és hangosan a pulthoz koppintotta. - Adjon még egyet, meg mahorkát is! - szólt bátrabban, mert a pálinka kellemes melegséggel öntötte el, és csodálatos erőt érzett csontjaiban.

- Megkapta ma a bérét, Kuba?

- Már hogy kaptam volna meg?... Nincs még újesztendő!

- Tölthetek hozzá arakot?

- De... nem futja... - Megolvasta pénzét, és szomorúan nézett az arakosüvegre.

- Majd megadja... hiszen ismerem én magát!

- Nem kell... aki hitelbe iszik, már húzhatja is le a csizmáját... - felelt Kuba szigorúan.

De Jankiel máris eléje tette az arakosüveget.

Kuba ellenkezett, már készült is elmenni, de az a cudar arak úgy illatozott, úgy facsarta az orrát, hogy nem küszködött magával tovább, hanem gondolkozás nélkül megitta.

- Keresett az erdőben? - kérdezte Jankiel türelmesen.

- Nem az erdőben... madarakat fogtam hurokkal, s elvittem a főtisztelendő úrnak. Hatot... s adott érte egy zlotyt.

- Egy zlotyt hatért? Én egy tízest adnék darabjáért.

- Hogyhogy, hát a fogoly kóser? - csodálkozott Kuba.

- Amiatt ne fájjon a maga feje... hozzon csak sokat, s mindegyikért kap nyomban egy tízest a kezébe. Igyunk egy kis eszenciát az alkura?

- És tízessel fizet darabjáért?

- Nem a levegőbe beszélek. Hatért pedig... nem két félfertály tisztát adnék, hanem négyet arakkal, meg heringet zsemlyével, meg egy pakli mahorkát... érti?

- Hogyne... négy félfertályt arakkal és heringet... és... persze, hiszen nem vagyok én barom, hogyne érteném... csakugyan! Négy félfertály arakkal... és mahorka meg zsemlye... és egy egész hering... - már elködösítette a pálinka, szédült egy kicsit.

- Hát akkor hoz, Kuba?

- Négy félfertály... és hering... és... Hozok... Tyű, ha puskám volna... - magához tért egy kissé, s megint számolni kezdett - egy ködmön például öt rubel... csizma is elkelne... három rubelért... nem, nem futja... mert a kovács öt rubelt kérne a puskáért... annyit, amennyit Rafaltól... nem... - gondolkozott hangosan.

Jankiel gyors számvetést tett krétával, s aztán fülébe súgta:

- Lőne maga, Kuba, őzet is?

- De hiszen az öklömmel nem lőhetek, puskával meg persze hogy meglőném...

- Tud maga löni?

- Maga zsidó, hát nem tudja, de a faluban mindenki tudja, hogy voltam az urakkal az erdőben,¹ ott lőtték meg a lábamat... hát hogyan tudnék...

- Én adok puskát, adok puskaport is, adok mindent, ami kell... De maga, amit csak lő, mind nekem hozza! Őzért egész rubelt adok... hallja?... Egy egész rubelt! A puskaporért fizet darabonként tizenöt kopejkát, azt levonom... Azért meg, hogy a puska romlik, hoz egy fertály zabot...

- Egy rubelt az őzért... és hogy én tizenötöt a puskaporért... egy egész rubelt!... Hogy is van?

Jankiel újból elsorolta részletesen.

- Zabot?... Hiszen csak nem vehetem el a ló elől... - ezt az egyet megértette.

- Miért kéne a lovak elől? Van Borynánál másutt is...

- Már hogy... - kidüllesztette szemét, és számolgatott.

- Mindenki így csinál! Hát maga mit gondolt, honnan van a legényeknek pénzük?... Mindegyiknek kell egy kis mahorka meg egy pohár pálinka... meg ahhoz is, hogy vásárnap muzsikába menjen!... Hát honnan vegyék?

- Mit... hát tolvaj vagyok én, te koszos, vagy mi? - dördült fel hirtelen Kuba, s öklével a pultra csapott, hogy csak úgy táncoltak a poharak.

- Mit ugrál úgy? Fizessen, s aztán menjen a fenébe!

De Kuba nem fizetett, és nem ment el, mert nem volt már pénze, és adósa volt a zsidónak... Ezért csak ránehezedett a pultra, s álmosan számolgatni kezdett. Jankiel is megbékélt, s még egyszer töltött neki, de most már tiszta arakot... s nem szólt semmit.

Ezalatt egyre többen gyülekeztek a kocsmában, mert besötétedett, meggyújtották a lámpát, frissebben szólt a zene, s zajosabb lett a beszélgetés. A népek a sötét körül csoportosultak, a falak mentén vagy éppen a szoba közepén álldogálva tanácskoztak, beszélgettek, panaszkodtak. Némelyek koccintgattak, de ritkán, mert nem részegeskedni jöttek, hanem csak úgy szomszéd módra álldogálni, tereferélni, hallgatni a hegedűt meg a nagybögőt, némi újságot hallani. Mert hát vásárnap van, nem bűn az, ha kicsit pihen az ember, s enged a kíváncsiságnak, s ha még fel is hajt egy-egy pohárkával a komái társaságában... csak illedelmesen, istenkáromlás nélkül történjék, akkor maga a főisztelendő úr se tiltja... Már hogyisne, hiszen példának okáért az igavonó barom is szeret munka után pihenni, és szüksége is van rá... Az asztaloknál pedig idősebb gazdák ültek és néhány asszony; piros szoknyájukban és kendőjükben olyanok voltak, mint a virágzó mályvák. Valamennyien egyszerre beszéltek, úgyhogy zúgott a kocsmá, akár az erdő, s a lábak dobogása hallatszott, mintha cséphadarók csattognának a szérún, meg a hegedűk hangja, amint tréfálkozva énekelték folyton: „Jaj, ki szalad mögöttem?... mögöttem... mögöttem?” - „No hát én... no hát én... no hát én”... - felelte mormogva a nagybögő; a dob meg csak pergett és viháncolt, hancúrozott és lármázott a dobverőkkel.

Nem sokan táncoltak, de olyan erősen dobogtak, hogy a padló deszkái is recsegetek, és rezgett az asztal, hogy össze-összekoccantak a flaskók, s felfordultak a poharak...

De nem volt különösen jókedvük, mert alkalom se kínálkozott rá, mint lakodalomban vagy eljegyzésen. Csak éppen hogy táncoltak, szórakozásból, vagy azért, hogy lábaikat, derekukat kinyújtóztassák. Csak azok a legények mulattak hangosabban és ittak búfelejtőnek, akiknek

¹ Az 1863. évi lengyel nemzeti felkelésről van szó.

ősz végére be kellett vonulniuk katonának. Nem is csoda, hiszen olyan messze idegenbe hajtják őket.

Legjobban rikoltozott a bíró öccse, utána Marcin Bialek, Tomek Sikora és Pawel Boryna, Antek unokatestvére. Antek maga is eljött alkonyatkor, de ma nem táncolt, hanem a kováccsal és másokkal beült a benyílóba. Eljött Franek is, a molnárlegény; alacsony, zömök, göndör hajú, nagy kópé, a legnagyobb szájhős és csúfolkodó a faluban; s olyan mohó szoknyavadász, hogy gyakorta járt kékre vert vagy összekarmolászott ábrázattal. Mivel azonban ma azon nyomban elázott, hát csak a söntésben álldogált a kántorék kövér Magdjával, aki már a hatodik hónapban volt.

A főtisztelendő úr ezt már a szószékről is fölemlegette, és intette őket az egybekelésre, de Franek nem hallgatott rá. Az ősszel úgylis angyalbőrbe bújik, minek neki akkor az asszony?

Magda odavonta magával a kuckóba, a padkához, és síró hangon mondogatott neki valamit, ő meg csak olykor-olykor felelgetett:

- Buta vagy! Nem futottam utánad... A keresztelést megfizetem, aztán majd vetek is vagy egy rubelt, ha kedvem tartja! - Nem volt eszénél, s úgy ellökte magától a lányt, hogy ez leült a tűzhely padkájára, Kuba mellé, aki ott aludt már a hamuban, lelógó lábbal. Ott szipogott csendben, Franek pedig megint csak inni ment, s táncra kérni a leányokat. A gazdalányok azonban kikoszorázták, mert hát kicsoda egy molnárlegény? Afféle béres. A szegényebb leányok is hátat fordítottak neki, mert részeg volt, s tánc közben nagyon illetlenkedett. Azért hát csak köpött egyet, s elkezdett Jambrozyval csókolózni, sőt a gazdákkal is, akik fizettek neki, mert gabonájuk volt a malomban...

- Igyál, Franek, aztán örölj gyorsabban, mert hajamba kap az asszony, azt mondja, hogy nincs egy csepp gyúrni való lisztje se.

- Az enyém meg folyton kásáért jajgat...

- Merthogy korpa is kéne a hízónak... - szólt a harmadik.

Franek ivott, ígéretett, és fennhangon dicsekedett, hogy a malomban minden az ő esze után igazodik, hogy a molnárnak rá kell hallgatnia, mert ha nem... ő ismeri a módját, féreg kél a lisztesládákban... kiszárad a víz... megdöglének a halak, ha csak ráfúj a tóra... a liszt úgy megcsomósodik, hogy lepényt se lehet sütni belőle...

- De hiszen lekopasztanám én azt a te kosfejedet, ha velem is így tennél! - kiáltott Jagustynka, aki mindig ott volt, ahol a többiek; bár nem ivott, mert ritkán volt pénze, mégis megesett néha, hogy valamelyik komája vagy rokona rendelt neki egy félfertályt - mert mindenki félt az éles nyelvétől. Lám, Franek is, bár részeg volt, megijedt tőle és elhallgatott, mert tudott róla a vénasszony egyet-mást, micsoda gazdálkodás folyik a malomban. Jagustynka pedig, hogy már ittas volt egy kicsit, csípőre tette kezét, s ütemre dobogva rikoltozni kezdett:

- Úgy táncolnak, mint szurokban a legyek! Jewka, mozogj már! Az éjszaka kódorgott valamerre, most meg elalszik a táncban! Tomek! Frissebben! Hát úgy nyom az a fertály zab, amit Jankielnek eladtál, mi?... Ne félj, apád meg sem tudja. Marysia! Barátkozz csak a regrutákkal, csak barátkozz, aztán akár mindjárt meghíhatsz keresztanyának...

Így kötekedett Jagustynka rendre a táncosokkal. Kíméletlen volt, és haragudott mindenkire, mert a gyerekei megkárosították, s öregkorára napszámba kellett járnia. De mivel senki nem hederített rá, kikiabálta magát, és bement a benyílóba, ahol a kovács ült Antekkel és néhány fiatal gazdával.

Egy lámpa lógott a fekete mennyezetről, és halvány, sárgás fénnel világította meg a szőke, kuszált fejeket. Az asztal körül ültek, erősen rátámaszkodtak a könyökökre, s valamennyien a kovácsra függesztették szemüket, aki vörös arcával az asztal fölé hajolva, szétterjesztette karjait, öklével az asztalt ütötte, és halkán beszélt:

- Igazat mondok, így áll az újságban, a saját szememmel láttam... Nem úgy élnek az emberek másfelé, mint minálunk. Mi van itt? Uralkodik rajtad a földesúr, uralkodik rajtad a pap, uralkodik rajtad a hivatalnok - te meg csak dolgozz, dögölj éhen, és hajlongj mindenki előtt, hogy fejbe ne vágjanak...

- Föld meg kevés van, nemsokára már egy barázda se jut egy embernek!

- Az uraságnak meg egymagának többje van, mint két falunak együtt.

- Azt beszélték tegnap a bíróságon, hogy új földet osztanak.

- Mifélett?

- Hogy mifélett? Hát az uraságét!

- Ugyan! Ti adtátok az uraknak a földet, hogy elvehetitek? Már a máséval rendelkeznek! - kiáltott Jagustynka, és nevetve hajolt feléjük.

- ...aztán maguk kormányozzák magukat - folytatta a kovács, nem hederítve az asszonyi beszédre -, s mind iskolákban tanulnak, kastélyokban laknak és urak...

- Hol van az úgy? - kérdezte az öregasszony Anteket, aki szélről ült.

- A meleg országokban! - válaszolt.

- Hát ha ott olyan jó élet van, miért nem ment el oda a kovács, mi?... Hazudik a szurtos képű, hazudik, mint a kutya, ámit titeket, ti meg elhiszitek, ostobák! - kiáltott szenvedélyesen.

- Míg szép szóval mondom: menjen innét, Jagustynka, oda, ahonnét jött...

- Nem megyek én! A kocsma mindenkié, én is éppen olyan úr vagyok itt a három garasomért, mint te! Micsoda nagy tanító, kiszolgálja a zsidókat, a hivatalnokokkal tart, az uraság előtt már ötvenlépésnyire lekapja a sapkáját, ezek meg hisznek neki!... Csahos!... Tudom én... - de már nem fejezhette be, mert a kovács megragadta a derekánál fogva, kinyitotta lábával az ajtót, és kilökte a nagyszobába, úgy, hogy elterült teljes hosszában.

Még csak nem is szitkozódott, hanem felkászálódva csak ennyit szólt vidáman:

- Erős a beste lelke, erős, mint a ló, elfogadnám emberemnek...

A nép nevetésben tört ki, ő pedig rögtön odábbállt, halkán szitkozódva magában...

Lassan-lassan kiürült a kocsma. A zene elhallgatott, az emberek elszéledtek; hazamentek vagy meg-megálltak a kocsma előtt, csoportokba verődve, mert meleg, világos este volt, ragyogott a hold. Csak a regruták maradtak még, s rogyásig ittak és kiáltoztak; Jambrozy meg tökrészen kitértorgott az út közepére, s dalolva dülöngélt egyik oldalról a másikra.

A benyílóból is kijöttek az emberek, a kováccsal az élen.

Azután, mikor Jankiel kezdte oltogatni a lámpákat, a regruták is kimozdultak. Szorosan összeölelkezve mentek az út egész szélességében, és úgy daloltak torkuhszakadtából, hogy a kutyák is felvonítottak, s itt-ott kinéztek az emberek az ablakon...

Csak Kuba aludt még egyre a hamuban, olyan mélyen, hogy Jankielnek fel kellett ébresztenie. A legény azonban nem akart fölkelni, rúgott, öklét rázta a levegőben, és azt morogta:

- Eredj, zsidó... Addig alszom, amíg nekem tetszik... gazda vagyok, azt teszek, amit akarok, te meg sárga képű koszos vagy!

Egy egész vödör vízre volt szükség, hogy fölébredjen és kijózanodjék egy kissé. Rémült csodálkozással hallotta, hogy egy egész rubelt elivott, s most adós vele...

- Hogyhogy?... két félfertály arakkal... egy egész hering... mahorka... és még két félfertály... az már egy egész rubel?... Hogy is van?... Két... - minden összezavarodott előtte.

Jankiel azonban végül meggyőzte. Megegyeztek a puskára nézve is. A zsidó hoz majd a vásárból. Áldomásul az egyezsége egy kis pohár spirituszos szeszt töltött neki...

A zab dolgában azonban Kuba hajthatatlan maradt.

Az apja sem volt tolvaj, a fia sem az.

- Menjen már aludni, ideje... nekem még imádkoznom kell...

- Tyű, micsoda fortélyos egy kufár! Lopásra biztat, és imádkozni megy... - mormolta a legény hazaindulva, s ismét kutatni kezdett az emlékezetében, és számolgatott, mert sehogy se fért a fejébe, hogy egy egész rubelt ivott el... de minthogy még nem józanodott ki, s a levegő is szédítette, kissé tántorgott, s nekiment hol a kerítésnek, hol az épületfának, mely itt-ott a házak előtt hevert, s káromkodott magában...

- Hogy a nyavalya törjön ki benneteket, disznók!... Bitangok... így elállják az utat! Biztosan berúgtak a csirkefogók... hiába inti őket a főtisztelendő... a főtisztelendő... - itt sokáig elgondolkozott és töprengett, míg végül derengeni kezdett benne valami, és olyan búbánat fogta el, hogy megállott, körülnézett s lehajolt, hogy valami kemény tárgyat keressen a kezébe... de aztán megint megfeledkezett róla, s üstökön ragadta saját magát, másik öklével pedig pofozni kezdte a tulajdon képét, és úgy kiáltozott:

- Részeg disznó vagy, te kórságos! Elhurcollak a főtisztelendő úrhoz, hadd hordjon le az egész nép előtt, hogy részeg kutya vagy... hogy kétszer két félfertályt... hogy egy egész rubelt elittál... hogy olyan vagy, mint a barom vagy még annál is rosszabb!... Hogy...

S hirtelen olyan fájdalom fogta el saját maga miatt, hogy leült az útra, és sírva fakadt.

Óriási, fényes hold úszott az ég sötétjén, itt-ott pedig, mint ezüst szögek, ragyogtak a csillagok. A szürke köd úgy gomolygott a falu fölött, mintha vékony fonalból szőtt függöny volna, és eltakarta a vizeket. Az őszi éj kifürkészhetetlen csöndje áthatotta a világot, csak néha tört fel a kocsmából hazatérők dala vagy a kutyák ugatása.

A kocsmá előtt pedig az úton Jambrozy tántorgott, és vontatottan, szakadatlanul, szinte a kijózanodásig dalolta:

*Hej, Maryska lelkem!
Szeretsz-e még engem?
Szeretsz-e még engem?
Hej, Maryska lelkem!*

Egyre mélyebbre mentek az őszbe.

Halvány nappalok cammogtak a pusztá, sötét mezőkön át, s haltak el az erdőkben - egyre halkabbak és haloványabbak, mint a szent ostyák a kialvó gyertyafényben.

És minden hajnalban lomhábban ébredt a nappal, hűvösségtől dermedten, zúzmarába és a haldokló föld fájdalmas csendjébe merülve. A nap halványan, nehézkesen virult ki a mélységekből, a varjak és csókák koszorújából, melyek valahonnan a hajnal felől szálltak fel, alacsonyan repültek a föld felett, és tompán, hosszan, fájdalmasan károgtak... utánuk pedig éles, hideg szél futott, felkavarta a dermedt vizeket, lecsípte a zöld utolsó maradványait, letépte az utak fölé hajló nyárfák utolsó leveleit, melyek csendesen peregtek, mint a könnyek: a halott nyár véres könnyei, s nehézkesen hulltak a földre.

És minden hajnalban később ébredtek a falvak, lomhábban ballagott a jószág a legelőre, halkabban csikorogtak a kapuszárnyak, s halkabban csengtek a mezők pusztaságától és aléltságától elnyomott hangok, s halkabban, félénkebben lüktetett maga az élet is. A házak előtt, a mezőkön, gyakran lehetett embereket látni, akik hirtelen megálltak, és sokáig néztek a kékes, homályos messzeségbe... majd széles szarvú, hatalmas fejek emelkedtek fel a sárgult rétről, és lassan rágcsgálva, belemerítették tekintetüket a messze távolba... s olykor-olykor tompa, fájdalmas bőgés tévelygett a pusztá mezők fölött.

És minden hajnalban sötétebb volt és hidegebb, s alacsonyabban szállt a füst a kopasz gyümölcsösök fölött, s több madár röpült a faluba, hogy a csűrökben és asztagokban keressen menedéket. A varjak pedig a szalmatetőkre ültek, a kopasz fákra telepedtek, vagy a föld fölött keringtek rekedten károghva, mintha a tél gyászdalát zengenék.

A delek napfényesek voltak, de olyan élettelenek és némák, hogy még az erdő zúgása is behallatszott a faluba tompa suttogásként, a folyó csobogása pedig úgy hangzott, mint fájdalmas zokogás; ökörnál foszlányai szakadtak le, nem tudni, honnan, s csakhamar eltűntek a házak metsző hideg árnyékában.

S a haldoklás szomorúsága nehezedett ezekre a delekre; némaság uralkodott a néptelen utakon, s a zöldjüktől megfosztott gyümölcsöskertekben a fájdalom és a félelem mély melankóliája lappangott.

Gyakran, mind gyakrabban borult az ég barna felhőkbe, hogy már kora délután haza kellett menni a határból, mert sötétség szállott a világra...

Elvégezték a szántást a tavaszi alá; némely gazda már sűrű homályban vonta utolsó barázdáját, s hazatérve még egyszer visszatekintett földjére, s egy sóhajjal búcsúzott tőle tavaszig.

Estefelé pedig gyakran esett a még rövid ideig tartó, de hideg eső, s egyre gyakrabban húzódott el alkonyatig - a hosszú őszi alkonyatig, melyben, mint arany virágok, égtek a házak ablakai, csillogtak az elhagyott utak pocsolyái; a nyirkos, hideg éj beleütődött a falakba, s nyöszörgött a kertekben. Még az a szárnyaszegett golya is, amelyik itt maradt, s amelyet eddig látni lehetett, amint magányosan gázol a réteken, járni kezdett Boryna asztagához, sőt néha még az udvarra is bemerészkedett. Witek buzgón hordta neki csalogatóul az ételt.

S különféle koldusok is egyre sűrűbben látogatták a falut. Voltak köztük rendes kéregetők, akik mély tarisznyával meg hosszú imádsággal jártak házról házra, a kutyák ugatásától kísérvé. Aztán voltak másfélék is, olyanok, akik szent helyekre vándoroltak, és ismerték Ostra Bramát, Czenstochowát és Kalwariát; hosszú estéken szívesen mesélték, hol és mi történik a

nagyvilágban, milyen csodák estek és hol, s nemegyszer akadt még olyan is, aki megvallotta halkan, hogy egészen a Szentföldről jött. Olyan csodákat mesélt, olyan országokat látott, olyan nagy tengereken járt, annyi viszontagságon ment keresztül, hogy csak úgy ámultak az ájtatos hallgatók, s némelyikük alig tudta elhinni mindezt... De azért mohón hallgatták, mert mindenki szívesen hallott valami újat, meg aztán hosszúak voltak az esték, s az ember hajnalig még mindkét oldalán kialhatta magát.

Hej, ősz volt, késő ősz!

És sem nótázást, sem vidám kiáltozást, sem madárpityegést, sem kurjongatást nem lehetett a faluban hallani; semmit, csak a háztetőkön jajgató szelet, csak az ablaküvegen csörrenve kopogó esőt meg a csűrökben napról napra erősödő tompa csépdobogást.

Lipce éppolyan halott volt, mint a környező földek, melyek kimerülten, fakón, kopáran pihentek a dermedt csendben; mint a gyászoló, kopasz, megcsavarodott fák, melyek lassan merednek hosszú-hosszú téli álomba...

Ősz volt, a tél szülőanyja.

Csak azzal vigasztalódtak az emberek, hogy még nem indult meg a tartós esőzés, hogy nem áztak föl egészen az utak, s talán kihúzza a derült idő a vásárig, melyre úgy készült egész Lipce, mint valami búcsúra.

Szent Kordula napján volt az utolsó országos vásár karácsony előtt, felkészültek hát rá valamennyien illendőképpen.

Már napokkal előbb tanakodtak a faluban, mit lehetne eladni: jószágot-e, gabonát vagy baromfit? Mivel pedig közeledett a tél, vásárolni is kellett egyet-mást, ruhát is, szerszámokat is, mindenféle házi felszerelést. Ebből aztán nem kevés gond, viszálykodás és perpatvar keletkezett minden háznál, mert hiszen tudni való, hogy senki sem él nagy bőségben, a pénzzel meg egyre nehezebb.

Márpedig éppen ekkor kellett az adót is leróni, a községi járulékot is, meg az egymás közti adósságokat is ki kellett egyenlíteni, az aratás előtti kölcsönöket is illetett visszafizetni, némely gazdának ki kellett adnia a cselédség bérét is. Annyi gond halmozódott össze egyszerre, hogy még a féltelkes gazdák közül is nem egy sóhajtozott és számolgatott, de sehogy sem futotta anélkül, hogy vásárra ne hajtsa a lovát vagy a tehenét. A szegényebbekről pedig ne is beszéljünk.

Ezért aztán egyik-másik kivezette a tehenét az istálló elé, csutakolta trágyás oldalát, éjjelre meg lóherét vetett a saroglyába, vagy főtt árpát adott neki krumplival, csak hogy megduzzadjon egy kissé. Némelyik meg egészen megvakult vén gebéit tette alkalmatossá, hogy annyira-amennyire hasonlítsanak a lovakhoz, példának okáért.

Mások csépeltek egész napokon át, hogy befejezzék a vásárig.

Borynáéknál is szaporán készültek; az öreg Kubával búzát csépel, Józka és Hanka meg, ami idejük maradt, a kocát hizlalták, meg a tömésre szánt libákat. Antek pedig Witekkal az erdőbe járt - mert már bármely nap beállhatott az esős idő - rőzséért meg avarért, valamennyi az istállóba került belőle, a többi pedig a ház oldalához rakták, hogy körülömjék a falakat.

És így tartott ez a gyorsított munka egészen a vásár előtti késő éjszakáig. Csak mikor már a búza zsákokba töltve hevert a szekéren, a csűrben, s minden el volt készítve holnapra, akkor ültek valamennyien vacsorához Boryna szobájában.

A tűzhelyen vidám tűz lobogott, pattogtak a vörösfenyő-hasábok, ők pedig lassan, szótlanul ettek, mert a fáradtság miatt senkinek sem volt kedve beszélni. Csak amikor már befejezték a vacsorát, s az asszonyok eltakarították a tálakat és fazekakat a lócáról, akkor szólalt meg Boryna, közelebb húzódva a tűzhelyhez:

- Hajnal előtt kell indulni.

- Nem is később - felelte Antek, s hozzáfogott a lószerszám kenéséhez. Kuba cséphadarót faragott, Witek pedig krumplit hámozott reggelre, s egyszer-egyszer megbökte a mellette bolhászkodó Lapát.

Csönd lett, csak a tűz pattogott, s olykor-olykor cirpelni kezdett egy tücsök a tűzhely mögött. A másik szobából behallatszott a víz csobogása és a fazekak csörömpölése, amint mosogattak.

- Kuba, itt maradsz-e jövőre is?

Kuba leengedte a vonókést, mellyel faragott, s olyan hosszan nézett a tűzbe, hogy Boryna még egyszer megkérdezte:

- Hallottad, mit mondtam?

- Hallani hallottam, csak azon gondolkoztam, hogy igazán nem ért maguknál semmi igazságtalanság... persze, csakhog... - zavarodottan szakította félbe.

- Józia, adj csak pálinkát meg valami harapnivalót, minek tanácskozzunk szárazon, mint a zsidók - rendelkezett az öreg, és a tűzhelyhez húzta a lócát; Józia nyomban odaállított egy butéliát, kolbászkoszorút meg kenyeret hozott elő.

- Igyál, Kuba, s beszélj csak bátran.

- Isten fizesse meg, gazduram... Maradni maradnék, csak... csak...

- Megtoldom valamivel a béredet...

- Hát elkelní elkel, mert már a ködmön is leszakad rólam, meg a csizma is, s valamilyen szűrt is vennék... olyan már az ember, mint a koldus, hogy még a templomban is csak a pitvarba mehet... mert hogy mehetnék az oltár elé ilyen ruhában...

- Vasárnap mégse gondoltál erre, hanem odatolakodtál az elsők közé... - szólt szigorúan Boryna.

- Hát... Hiszen... Igaz... - dadogta Kuba nagy röstelkedéssel, és szégyenpír öntötte el arcát.

- Pedig a főtisztelendő úr is arra tanít, hogy tisztelni kell az öregebbeket. Igyál, no, Kuba, az alkura, és hallgasd meg, amit mondok, s magad is belátod, hogy más a béres és más a gazda... Mindenkinek megvan a maga helye, és mindenkinek mást szabott ki az Úr Jézus. Megszabta az Úr Jézus a te helyedet is, hát tartsd meg, ne lépd át, ne törd magad az első hely után, ne akarj mások fölé kerülni, mert az súlyos véték. A főtisztelendő úr maga is elmondja neked ugyanezt, hogy úgy kell lennie mindennek, ahogy van, hogy rend legyen a világon. Érted, Kuba?

- Hiszen nem vagyok barom, megvan a magamhoz való eszem.

- Akkor hát ügyelj, ne akarj mások fölé kerülni.

- Csak... csak közelebb akartam kerülni az oltárhoz...

- Az Úr Jézus minden zugból hallja az imádságot, ne félj. S minek tolakodnál az elsők közé, mikor mindenki tudja, ki vagy?

- Persze, persze... ha gazda volnék, akkor a baldachint is vinném, meg karon fogva vezetném a főtisztelendőt, a padban ülnék, és könyvből hangosan énekelnék... de hogy csak béres vagyok, ha gazda fia is, hát a pitvarban kell állanom vagy a kapu előtt, mint a kutyanak... - szólt szomorúan.

- Már ilyen a világ rendje, s azon te nem változtatsz.

- Én bizony nem, bizony nem.

- Igyál még, Kuba, és mondd, mivel toldjam meg a béredet.

Kuba kiitta a poharát, de mivel a pálinka már kissé megzavarta a fejét, azt hitte, hogy a kocsmában ül a kántor Michaljával vagy más cimborájával, és fesztelenül beszélgetnek, vidáman, mint egyenrangúak. Kissé szétnyitotta kabátját, kinyújtotta lábát, öklével a lócára ütött, és felkiáltott:

- Ha négy rubelt tesz hozzá, ötödiket meg foglalónak, akkor maradok.

- Úgy látom, részeg vagy, vagy megbomlott valami a fejedben! - kiáltott Boryna, de Kuba már a maga feje és régi ábrándjai után ment, s nem is hallotta a gazda szavait... Kiegyenesítette hát görnyedt lelkét, nőtt a rátartisága, és olyan önbizalom szállotta meg, mintha maga is gazda volna.

- Ha négy rubelt tesz hozzá s egy ötödiket foglalónak, akkor nála maradok, ha pedig nem, akkor az ebanyját, elmegyek a vásárba, találok én ott mást, aki felfogad, még parádés kocsisnak is az urasághoz... Ismernek engem, tudják, hogy dolgos legény vagyok, hogy jól értem a mezei munkát meg a ház körül valókat, akárhány gazda is tanulhatna tőlem marhát őrizni... Ha pedig nem, akkor madarat fogok vadászni, s hordom a főtisztelendő úrnak vagy akár Jankielnek... ha pedig nem...

- Tyű!... Hogy ficáncol a sánta!... Kuba! - kiáltott rá az öreg szigorúan.

Kuba elhallgatott, kijózanodott ábrándozásából, de büszkeségét nem veszítette el, mert nem engedett a magáéból, s Boryna kénytelen-kelletlen emelte a bért, először félrubeljével, majd zlotyjával, míg végül abban állapotdta meg, hogy a jövő esztendőben megtoldja a legény bérét három rubellel és két inggel foglaló helyett.

- Hohó, de jómadár vagy! - kiáltott az öreg, amint áldomásra odakoccintotta a poharát a legényéhez. Bár bosszankodott, hogy annyi pénzt kell kidobnia, nem volt mit habozni, mert Kuba megért többet is; dolgos fiú, dolgozik akár kettő helyett is, a gazdáéhoz nem nyúl, a jószággal jobban törődik, mint jómagával, s habár sánta és nem valami erős, de jártas a gazdaságban. Egészen rá lehet hagyatkozni, mindent elvégez, ahogy kell, s még a napszámosokra is ügyel...

Beszélgettek még egyről-másról, s amikor elváltak, Kuba már az ajtóból megszólalt bátortalanul:

- Hát megegyeztünk három rubelben meg két ingben, csak... csak... ne adja el a csikót... a szemem előtt ellette az anyja... ködmönömmel takargattam, hogy meg ne fázzon... nem lenne nyugtom, ha valami zsidó vagy más városi nyavalyás ütné-verné... Ne adja el, kérem, arany az, nem csikó... olyan engedelmes, mint a gyerek... olyan ló az, hogy egyik-másik ember közönséges kutya hozzá képest. Ne adja el.

- Eszem ágában se volt.

- Mert a kocsmában beszéltek, és... féltem...

- De sok gondjuk van rá az ebadtáknak! Mindig jobban tudnak mindent!

Örömeiben Kuba megölelte volna Boryna térdét is, csak nem merte. Felcsapta hát sapkáját a fejére, és elsietett, hiszen holnap vásár, ideje már aludni...

Másnap csakugyan már hajnal előtt, alig a második kakasszó után, valamennyi úton és ösvényen indultak az emberek Tymów felé.

Aki csak élt a környéken, sietett a vásárra.

Reggel felé erősen esett, de napkelte után kissé kitisztult az idő, csak barna fellegek borították be az eget körös-körül, s a mélyebben fekvő földek fölött szürke köd lebegett, mint átázott durva vászon, az utakon pedig pocsolyák csillogtak, s a gödrökben itt-ott sár cuppogott az ember lába alatt.

Lipcéből is megindultak az emberek kora reggel.

A nyárfás úton, a templomtól egészen az erdőig, mintha egy lassan gördülő szekérláncot látna az ember. Csak lépésben lehetett haladni, olyan tolongás volt, oldalt pedig mindkétfelől csak úgy kápráztatta a szemet a piros szoknyák, fehér szűrök sokasága.

A nép úgy ellepte az utat, mintha az egész falu megindult volna.

Gyalog mentek a szegényebb gazdák, mentek az asszonyok, mentek a béresek és szolgálók, és a zsellérek is, s a legszegényebbek, a napszámosok, mert ezen a vásáron szoktak szolgálatba állni vagy szolgálatot változtatni. Volt olyan, aki venni, másik eladni ment, némelyik meg csak azért, hogy élvezze a vásárt.

Ki tehenet vagy borjút vezetett kötélen, ki meg kocát hajtott maga előtt malacokkal, melyek folyton visítottak, és úgy futkároztak, hogy őrizni és hajszozni kellett őket, nehogy szekér alá kerüljenek. Volt, aki lóháton kocogott, mások nyírott juhokat tereltek, itt-ott egy-egy libafalka fehérlett, a szárnyuk le volt kötve; amott pedig tarajos kakasok kukucskáltak ki az asszonyok kendője alól... A szekerek is meg voltak rakva alaposan. Némelyik kasból egy-egy hízó ormánya látszott ki a szalma közül, s olyan rőfögést csaptak, hogy a libák ijedten gágogtak, a gazdájukat kísérő kutyák pedig megugatták a szekereket. És így mentek az egész úton; bár széles volt, alig fértek el rajta, és sűrűn megesett, hogy valaki leszorult az útról a főlszántott földre.

Amikor kireggeledett, és úgy kitisztult az ég, hogy már-már a napot is látni lehetett, Boryna is elindult hazulról. Hanka és Józka már jóval előbb, hajnalban elhajtotta a kocát és a hizlalt ártányt, Antek meg tíz zsák búzát és fél köböl baltacint vitt a szekéren. Otthon csak Kuba maradt Witekkal és Jagustynkával, akit elhívtak, hogy főzzön és ügyeljen a tehenekre.

Witek hangosan bögött az istálló előtt, mert szeretett volna a vásárra menni.

- Mi nem kéne az ostobának! - morgott Boryna, majd keresztet vetett, és megindult gyalog, mert számított rá, hogy útközben majd fölül valakinek a kocsijára. És csakugyan úgy is lett, mert mindjárt a kocsmán túl utolérte a kántor, kinek bricskáját két erős ló húzta.

- Hogyhogy gyalogszerrel, Maciej gazda?

- Jót tesz az egészségnek... Dicsértessék.

- Mindörökké. Üljön közibénk, elférünk! - ajánlotta a kántorné.

- Isten fizesse meg. Odaérnék, de amint mondják, a lélek szívesebben veszi, ha a szekér mozgatja - felelte, és felült az elülső ülésre, háttal a lovaknak.

Barátságosan kezét fogott a kántorékkal, s a lovak megindultak.

- Hát Jas úrfi hogyan került ide, nincs már az iskolában? - kérdezte a kocsis mellett ülő fiút, aki a lovakat hajtotta.

- Csak a vásárra jöttem! - kiáltotta vidáman a kántor fia.

- Vegyen belőle, francia... - kínálta a kántor, felkattintva tubákosszelencéjét.

Szippantottak, és ünnepélyesen tüsszentettek.

- Mi újság maguknál? Eladnak valamit?

- Hát hogyne. Hajnalban elvitték a búzát, az asszonyok meg kocát hajtottak a vásárra.

- Annyi mindent! - kiáltott a kántorné. - Jas, vedd fel a sálat, mert hűvös van - szólt oda a fiának.

- Nem fádom, egy csöppet sem fádom - erősködött a fiú, de a kántorné azért mégiscsak körülcsavarta a nyakát vörös sállal.

- Tán kevés a kiadás? Azt se tudja az ember, honnan vegye mindenre a pénzt...

- Ne panaszkodjék, Maciej, hála istennek, van magának elég...

- Csakhogy a földet nem ehetem meg, pénzem meg nincsen tartalékban...

- Mert kölcsönadja... Nem kevés az, ami kinn van az embereknél!... Tudja azt a falu szája, ki mennyit aprít a tálba!

De Boryna nem szerette, ha ilyet beszélnek a kocsis füle hallatára, azért gyorsan odahajolt, és csendesen kérdezte:

- Aztán Jas úrfi sokáig jár még iskolába?

- Csak az ünnepekig.

- Hazajön, vagy hivatalba megy?

- Ugyan, kedves, mit csinálna idehaza, azon a tizenöt holdon? Annyi apróság mellett!... Márpedig nehéz idők járnak - sóhajtott a kántorné.

- Az igaz, hogy keresztelő még van elég, de mi haszon van abból!

- No de temetés van bőven - vetette oda gúnyosan Boryna.

- Ugyan... micsoda temetések! Csupa szegény hal meg, egy évben egyszer-kétszer ha akad gazdatemetés, ahonnan csurran valami.

- S fogadalmi mise is egyre kevesebb van, s úgy alkusznak, mint a zsidók! - tódította a kántorné.

- Ez mind a szegénység miatt van, meg hogy rossz idők járnak - magyarázta Boryna.

- Meg azért is, hogy az emberek nem törődnek a saját lelki üdvösségükkel, sem pedig a tisztítótűzben szenvedőkkel. A plébános úr nemegyszer beszélt erről az uramnak.

- Aztán egyre fogynak az uraságok is. Régebben, mikor kévét szedtünk, szentelt ostyát hordtunk, kolendáltunk vagy összeírtuk a gyónókat, előbb a kastélyba siettünk; nem sajnálták a gabonát, a pénzt meg a jó falatokat. Most azonban, uram, irgalmaz! Mindegyik gazda zsugoriskodik, s ha ad is egy kéve rozst, az bizonyára egérrágta, vagy ha kap is az ember egy fertály zabot, bizonyára több benne a pelyva, mint a szem. A feleségem megmondhatja, milyen tojástartókat adtak ez idén a húsvéti összeírásért: több mint a fele záp volt. Ha nem lenne az

embernek az a kevés földje, kéregetni járhatna, mint a koldus - fejezte be a kántor, s Boryna felé nyújtotta a tubákosszelencét.

- Persze, persze... - bólogatott Boryna, de azért nem lehetett elámítani. Tudta jól, hogy van a kántornak pénze, és kamatra adja, meg a zselléreknek is ad kölcsön ledolgozásra, hát csak mosolygott a siránkozáson, és újból Jasról kérdezősködött.

- Hát hivatalba megy?

- Micsoda? Az én Jasom hivatalba? Írnoknak? Nem, nem azért vontam meg a szájamtól a falatot a taníttatására, nem bizony. A szemináriumba megy, pap lesz...

- Pap?

- Rossz dolga lesz talán? Hát melyik papnak van rossz dolga?

- Bizony, bizony... s tisztessége is lesz, mert amint mondják, kinek a pap a nagybátyja, Isten a barátja... - szólt Boryna lassan, és tisztelettel nézett a vállán át a fiúra, aki éppen fütttyentett a lovaknak, mert megálltak egy kicsit saját szükségükből.

- Beszélték, hogy a molnárék Stachója papnak készül, most mégis azt mondják, felsőbb iskolába jár, és orvosnak tanul...

- Ugyan, hogy lenne pap ilyen gézengúzból, hiszen az én Magdám már a hatodik hónapban van tőle...

- Azt beszélték, hogy a molnárlegény a ludas.

- Dehogyan! Csak azért mondja a molnárné, hogy a maga fiát mentse. Olyan nagy szoknyavadász az, hogy az isten mentsen meg tőle, épp az ilyen való doktornak!

- Persze hogy jobb papnak lenni, mert a pap az Úr Jézus dicsőségét és az emberek vigasztalását szolgálja - simogatta meg az asszonyt ravaszul Boryna, mert minek is ellenkezzék vele? Nagy komolysággal hallgatta előadását, a kántor pedig időnként megemelte sapkáját, és hangos mindörökkével válaszolt az emberek köszöntésére, akiket maguk mögött hagytak az úton. Ügetve haladtak, és Jasio ügyesen kerülgette a szekereket, embereket és a jószágot, míg be nem értek az erdőbe, ahol már kevesebben jártak a vásárosok, és szélesebb volt az út is.

Mindjárt az erdőszélen utolérték Dominikowát, aki Jagnával és Szymekkel ment szekéren. A szekér után egy tehén ballagott, a hátsó saroglyához kötve, a kocsni hátuljából meg fehér nyakú gúnárok sziszegtek, mint a kígyó.

Dicsérték az Istent, Boryna pedig egészen kihajolt, amikor mellettük elhaladtak, és oda kiáltotta: - Elkésnek!

- Odaérünk időben! - kiáltott vissza Jagna nevetve.

Elhagyták őket, de a kántor fia néhányszor visszafordult utána, s végül megkérdezte:

- Ez a Dominikék Jagusiája?

- Ez bizony, ő maga - szólt Boryna, s a távolból a lányra nézett.

- Nem ismertem meg, mert már jó két éve nem láttam.

- Még fiatalka, akkor még alighanem tehenet őrzött. Csak kigömbölyödött, mint az üsző a lóherén - s egészen kihajolt, hogy láthassa még.

- Nagyon szép - vetette oda a fiú.

- Mint a többi lány - szólt a kántorné megvetően.

- Csinos hát. Takaros egy fehérnép, nem is múlik el hét, hogy pálinkát ne küldjön hozzá valaki.

- Válogató! Azt hiszi az öregasszony, hogy legalábbis valami intéző jön érte úri hintón, azért riogatja tőle a legényeket... - suttogta az asszony csípősen.

- Mert bizony olyan is elvehetné, aki egy egész láncon gazdálkodik... megérdemli...

- Akkor hát küldjön kérőket maga, Maciej, ha annyira dicséri! - nevetett fel az asszony, Boryna pedig nem szólalt meg többé.

„Még hogy egy ilyen városi nyavalyás, ekkora nagy személyiség, aki csak a gazdák tyúkjainak a farkát lesi, nem hull-e ki alóla egy tojás az ő számára, vagy az emberek markát kémleli, még egy ilyen csúfolódnék a született gazdákkal? Coki Jagusiától!” - gondolta, s úgy megharagudott, hogy csak bámult maga elé a Dominikowa szoknyáktól pirosuló szekere, mely egyre messzebb maradt el mögötte, mert Jas olyan hevesen csapkodta a lovakat, hogy neki-rugaszkodtak, s csak úgy fröcskölt a sár körülöttük.

Hiába beszélt most már a kántorné erről meg arról, Boryna csak bólogatott, morgott valamit az orra alatt, és úgy megmakacsolta magát, hogy egy szót sem akart többé kiejteni.

És alighogy behajtottak a városka gidres-gödrös kövezetére, leszállt a bricskáról, s megköszönte a szívességet.

- Estefelé megyünk haza, ha kedve van, tartson velünk - indítványozta a kántorné.

- Köszönöm szépen, de itt vannak a magam lovai. Még azt mondanák, hogy be akarok állani orgonafűjtatónak, kántorsegédnek... pedig semmiféle kottát nem ismerek, meg a gyertyaoltás sem mesterségem.

A kántorék befordultak egy mellékutca, Boryna pedig lassan átfurakodott a főútcán a piactérre, mert nagy volt a vásár, s habár még eléggé kora reggel volt, meglehetősen sok nép tolongott már. Valamennyi utcát, teret, sikátort és udvart elárasztották az emberek, szekerek és különféle áruk. Olyan volt az egész, mint egy nagy víz, melybe új emberfolyók ömlöttek mindenfelől, és szorongtak, ringtak, hömpölyögtek a szűk utcácskákban, hogy szinte rengtek a házak, s végül szétáradtak a kolostor előtti nagy téren. Az úton még kicsi volt a sár, de itt a lábak ezreitől taposva és dagasztva már bokáig ért, és szertefröccsent a kerekek alól.

Már jókora lárma volt, s minden perccel növekedett. A tompa moraj úgy zúgott, mint az erdő, és hullámozott, mint a tenger, a házak falait verdeste, s ömlött a tér egyik szélétől a másikig. Csak a tehenek bögését lehetett néha hallani, a kintornát a körhinta mellől, a koldusok sírós könyörgését vagy a kosárfonók éles, fülsértő sípolását. Vásár volt a javából. Annyi nép sereglett össze, hogy csak ügyel-bajjal lehetett átjutni rajta, a piacon pedig, a kolostor mellett, erővel kellett már Borynának átverekednie, olyan tolongás támadt a sátrak és árusok között.

Annyi volt itt belőlük, hogy sem megszámolni, sem áttekinteni nem győzné senki.

Először is magas ponyvasátrak sorakoztak a kolostor hosszában kétoldalt, egészen teletömve asszonyi portékával: vászonnal, kendőkkel, amelyek póznákon lógtak, és pirosak voltak, mint a pipacs, hogy szinte kápráztatták a szemet, mások meg egészen sárgák, ismét mások céklavörösek... De ki is tudná felsorolni mindezt! S úgy tolongtak előttük a lányok és asszonyok, hogy egy gombostűt nem lehetett volna leejteni; volt, aki válogatott és alkudozott, mások meg csak álltak ott, hogy nézelődjenek, s legeltessék szemüket a sok szépségen.

Azután megint asztalok következtek, amelyeken csak úgy csillogott a gyöngy, a tükör, a talmi ékszer, szalagok és nyakravaló fodrok, meg zöld, arany és mindenféle virágok és főkötők, és isten tudja, hogy még mi minden.

Másutt meg szentképeket árultak aranyos rájában, beüvegezve - bár a falhoz támasztva álltak, vagy éppen a földön heverték, mégis olyan fény áradt belőlük, hogy egyik-másik járókelő megbillentette sapkáját, vagy keresztet vetett.

Boryna selyem fejkendő t vett Józkának; még a tavasszal ígerte neki, amiért a teheneket őrizte. Keblébe rejtette, és a kolostor mögötti disznópiac felé kezdett furakodni.

De lassan jutott előre, mert kegyetlen nagy tolongás volt, s volt is mit nézni.

Itt a sapkakészítők támasztották a házakhoz széles létráikat, véges-végig sapkákkal teleaggatva.

Ott meg a csizmadiák alkottak egész hosszú utcát magas faállványokkal, amelyeken az összekötött fülű csizmák egész tömege függött. Voltak köztük olyan közönséges sárgák, amelyeket hájjal kellett kenni, hogy át ne eresszék a vizet, meg fényezésre valók, és magas sarkú, piros fűzős női cipők.

Utánuk szíjgyártók sorakoztak, szegre akasztott hámokkal és szétrakott lószerszámokkal.

Azután a kötélverők és azok, akik hálókat árultak.

És azok, akik szitákkal járák a világot.

És azok, akik kását hordanak a vásárokra.

Meg a kerékgyártók és a tímárok.

Ott meg szabók és szűcsök akasztották ki áruikat, melyekből orrfacsaró szag áradt; eléggé jól beütött nekik a vásár, mert közeledett a tél.

Azután pedig ponyvaernyős asztalok sorai következtek, s rajtuk tekintélyes halmokban karó vastagságú vörös kolbászkoszorúk, sárga hájhegyek, füstölt oldalasok, oldalszalonnák, sonkák tornyosultak, majd pedig horgokon kibontott egész disznók függtek, melyekből még csöpögött a vér, hogy az odatolakodó kutyákat folyton kergetni kellett.

A hentesek mellett pedig, mint édestestvéreik, a pékek álltak, és a vastagon leterített szalmán, a szekereken, asztalokon, kosarakban, és ahol csak lehetett, valóságos hegyek emelkedtek malomkeréknyi kenyerekből, sárga süteményekből, zsemlyékből, kiflikből, fonottasokból...

De ki tudná megjegyezni és elszámolni mind a sátrakat, bódékat és asztalokat, meg azt, amit bennük és rajtuk árultak?...

Voltak játékarusok és mézeskalácsosok is, akik tésztából formált különféle állatokat, szíveket, katonákat, és olyan csudákat árultak, hogy akárki fel sem ismerte őket. Olyanok is voltak, akiknél naptárakat, szent könyveket lehetett kapni, izgalmas történeteket rablókról és kegyetlen Magellónákról,² sőt ábécéskönyveket is. Természetesen olyan bódék is akadtak, ahol sípokat, szájharmonikát, hátulján fűtülő cserépkaszt és más muzsikáló szerszámokat vehetett az ember. Ezeken aztán a fránya zsidók, csak hogy vásárlásra csábítsanak, játszottak, sípoltak, és olyan zajt csaptak, hogy kibírni is alig lehetett, mert itt kakas fűtült, ott trombita

² Középkori széphistória hősnője. A XVI. században terjedt el ez a széphistória Lengyelországban; később a ponyvára került.

szólt, másutt furulya cifrázott válogatott nótákat, emitt hegedű cincogott, amott meg dob pergett, hogy csak úgy hasogatta a lárma az ember fejét.

A piactér közepén pedig a fák körül bognárok, bádogosok és fazekasok annyi tálat, fazekat és más edényt raktak ki, hogy alig lehetett elmenni köztük. Mögöttük voltak az asztalosok; a festett ládák, ágyak, szekrények, polcok és asztalok olyan színpompát árasztottak, hogy be kellett hunyni a szemet...

És mindenütt: a szekereken, a házak mellett, a lefolyók mentén, ahol csak volt egy kis hely, árusasszonyok telepedtek le: némelyik hagymát árult koszorúban vagy zsákokban, másik saját szövésű vásznat vagy szoknyát; volt, aki tojást, sajtot, gombát, vászonba göngyölt vaját vagy krumplit, pár libát, kopasztott tyúkot, szépen fésült lent vagy fonalat árult gombolyagban. Mind a maguk portékája mellett ültek, és komolyan tanácskoztak, mint a vásárban szokás, ha pedig vevő akadt, lassan, nyugodtan, izgalom nélkül adták el, gazda módra, nem úgy, mint a zsidók, akik kiabálnak, veszekednek és ficákolnak, mintha megkergültek volna.

Itt-ott a szekerek és bódék közt bádogkémények füstöltek, ahol forró teát árultak, és más ételt is: sült kolbászt, káposztát, sőt céklalevesük is volt krumplival.

Mindenfelől összeverődtek a koldusok is, egész sereggel: akadtak itt vakok, sánták, némák, sőt kéz- és lábnélküliek is annyian, mint valami búcsúban. Hegedűn ájtatos énekeket húztak, mások énekeltek, tányérjaikat csörgetve - s valamennyien, a szekerek tövében, a falak alján vagy éppen a sárban, félénk hangon koldultak, egy-egy garasért vagy más alamizsnáért könyörögtek.

Boryna mindezt végignézte, sok mindent megcsodált, váltott néhány szót ismerőseivel, s végre eljutott a disznópiacra. Óriási, homokos tér volt ez, a kolostor mögött. Alig néhány ház vette körül; közvetlenül a kolostorkert kőkerítése tövében, amely mögül hatalmas, még sárga levelekkel ékes tölgyek hajoltak ki, gyűltek össze az emberek meg a szekerek sorai, s ott heverték az eladásra hajtott disznók.

Boryna hamar megtalálta Hankát és Józkát, mert mindjárt szélről álltak. - Áruljátok? - kérdezte.

- Hát. A mészárosok már alkudtak a kocára, de keveset ígérnek...

- Jó ára van a disznónak?

- Dehogyan van, annyit hajtottak fel, hogy nem tudom, ki veszi meg.

- Vannak lipceiek?

- Vannak, amott árulják Klombék a malacukat, meg a Dominikék Szymekje is ott áll az ártányukkal.

- Adjátok el gyorsan, akkor megnézhetitek egy kicsit a vásárt.

- Bizony már unalmas így ülni.

- Mennyit ígérnek a kocáért?

- Harminc rubelt. Azt mondják, hogy nincs kihízva, csak a csontja vastag, nem a szalonnája.

- Hazudnak, ahogy csak tudnak... vagy négyujjnyi a szalonnája... - szólt Boryna, megtapogatva a koca hátát és oldalát. - Az ártánynak sovány az oldala, de a sonkája jó lesz - tette hozzá, és kihajszolta a kant a nedves homokból, ahol félig elmerülve hevert.

- Harmincötért adjátok oda. Csak Anteket nézem meg, aztán mindjárt visszajövök hozzátok. Nem vagytok éhesek?

- Ettünk már kenyeret.
- Veszek nektek kolbászt is, csak adjátok el jól.
- Édesapám, ne feledje el a kendőt, amit még a tavasszal megígért...

Boryna a keblébe nyúlt, de megállt, mintha valami eszébe jutott volna, mert csak legyintett, s elmenőben felelt:

- Veszek, Józia, veszek... - és szinte futásnak eredt, mert a szekerek közt megpillantotta Jagna arcát. De mire odaért, a lány nyomtalanul eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. Továbbindult hát megkeresni Anteket, ez azonban nem volt könnyű dolog, mert a disznópiacról a főtérré vezető utcában szekér szekér mellett állott, mégpedig több sorban, hogy csak a közepén lehetett áthatolni, és ott is nagy ügyel-bajjal. Mégis eléggé gyorsan megtalálta; Antek a zsákokon ült, és hessegette ostorával a zsidók tyúkjait, melyek folyton a lótető kosár körül settenkedtek. Csak félvállról felelgetett a vevőknek:
- Megmondtam, hogy hét, hát hét.
- Hat és felet adok, többet nem lehet, mert beleette magát a búzába a rozsdá.
- Rávágok, te koszos, arra a ronda ábrázatodra, akkor mindjárt beleeszi magát a rozsdá... tiszta ez a búza, mint az arany.
- Lehet, de nedves... Megveszem köbölre hat rubel és öt zlotyjával.
- Megveszed súlyra hétért, megmondtam!
- Miért haragszik mindjárt a gazda? Akár veszek, akár nem veszek, alkudni mindig alkudhat az ember.
- Alkudj hát, ha nem sajnálod a szádat - és ügyet se vetett többé a zsidókra, akik sorra kioldották a zsákokat, s nézegették a búzát.
- Antek, csak az írnokhoz megyek, s egy pillanat múlva visszajövök.
- Az uraság ellen ad be panaszt?
- Hát ki miatt dögölt meg a tarka?
- Ugyan, sokat ér el vele!
- Nem engedek a magaméból.
- Eh... a kerülőt kéne valahol elcsípni az erdőben, egy fához szorítani s jól elrakni valami kemény husánggal, hogy ropogjon a csontja, mindjárt lenne igazság.
- A kerülőt? Neki is kijár, az igaz, de az uraságnak is - szólt Boryna keményen.
- Adjon egy zlotyt.
- Minek az neked?
- Innék egy kis pálinkát, s harapnék hozzá valamit...
- Neked tán nincs? Mindig csak az apád markát lesed...

Antek indulatosan hátat fordított, s füttyörszni kezdett bosszúságában, az öreg pedig, bár nehéz szívvel és szomorúan, előguberálta a zlotyt és odaadta.

„Táplálj mindenkit a véres verítékeddel...” - gondolta, és sietve furakodott a nagy, sarki kocsmá felé, ahol már sokan táplálkoztak az asztaloknál. Itt lakott az udvar felőli szobácskában az írnok.

Éppen az ablaknál ült, az asztalnál; egy szál ingben volt és szivarozott, még mosdatlanul, fésületlenül. A sarokban szalmazsákon valami asszonyféle aludt, kabáttal letakarva.

- Foglaljon helyet, gazduram! - ledobta a székről a sáros ruhát, és odatolta Borynának, aki rögtön elmondta akkurátusan az egész ügyet.

- Nyert ügye van, olyan igaz, mint az ámen az imádságban. Még mit nem! A tehén megdöglött, és a fiú beteg az ijedtségtől! Mellettünk van az igazság! - megdörzsölte kezét, és papirost keresett az asztalon.

- De hiszen... a fiúnak nincs semmi baja.

- Nem baj, megbetegedhetett volna. Hiszen megverte...

- Nem őt, hanem a szomszéd fiát.

- Kár, az még jobb lett volna. De így is össze lehet kombinálni valahogy, hogy benne legyen a betegség meg a verés is, és a döglött tehén is. Csak fizessen az uradalom!

- Hiszen nincs is másról szó, csak az igazságról.

- Rögtön megírom a panaszt. Frania, mozdulj már, te naplopó! - kiáltotta, és úgy megrúgta a fekvő fehérnépet, hogy az fölemelte borzas fejét. - Hozz már pálinkát és valami ennivalót...

- Nincs egy fityingem se, és tudod, Gucio, hogy nem hiteleznek... - motyogta az asszony, és felkelt nagy ásitozások és nyújtózkodások közepette; nagydarab asszony volt, akár a kemence, óriási, felfúvódott, fakó arcán a részegség ismertetőjelei, a hangja meg vékony, mint egy gyermeké.

Az írnok dolgozott, hogy sercegett a tolla, szíttá szivarját, és Borynára fújta, aki nézte az írást, majd meg letette a tollat, dörzsölte sovány, szeplős kezét, s kiaszott, pattanásos arcát olykor-olykor Franka felé fordította. Elülső fogai csorbák voltak, szája kékes, nagy bajusza fekete.

Megírta a panaszt, egy rubelt kért érte, egy másikat bélyegre, s háromban egyeztek meg a bírósági képviselőért, ha az ügy tárgyalásra kerül.

Boryna szó nélkül állt rá mindenre, mert azt hitte, hogy az uradalom majd busásan megtéríti mindent.

- Ha van igazság a földön, megnyerjük a pört! - szólt elmenőben.

- Ha nem nyerünk a községi bíróságon, megyünk a járásihoz; ha az sem segít, följebb visszük a körzetihez, a törvényszékhez, de nem engedünk!

- Hogy is engedném a magamét! - kiáltott Boryna elszántan. - S még hogy az uraságnak, akinek annyi földje meg erdeje van! - tűnődött, kiérve a piactérre, s itt hirtelen, rögtön a sapkaárusoknál, Jagnába botlott.

Sötétkék sapka volt a lány fején, a másakra még alkudott.

- Nézze csak meg, Maciej! Ez a sárga képű azt mondja, hogy jó, de bizonyára füllent...

- Bizony helyes! Jendrzychnek?

- Annak. Szymeknek már vettem.

- Nem lesz kicsi?

- Éppen akkora a feje, mint az enyém...

- Helyre legény lenne belőled...

- Talán nem? - kérdezte hetykén, s kissé félreapta fején a sapkát.
- Felfogadnálak nyomban...
- Az ám! Csakhogy drága lennék béresnek - nevette el magát Jagna.
- Már akinek... nékem bizony nem lennél drága...
- S nem dolgoznék ám a határban...
- Dolgoznék én helyetted, Jagus... - súgta csendesebben, és olyan szenvedélyesen nézett rá, hogy a lány zavartan hátrált, s további alkudozás nélkül fizette ki a sapka árát.
- Eladtátok a tehenet? - kérdezte rövid hallgatás után Boryna, mikor már megnyugodott egy kissé, magához tért a gyönyörűségtől, mely úgy a fejébe szállott, mint a pálinka.
- A jerzowi pap számára vették meg. Édesanyám most elment a kántorékkal bérest fogadni.
- Mi meg betérünk legalább egy pohárka édeset inni!
- Hogyhogy?
- Átjárt a hideg, Jagus, megmelegszel egy kissé...
- Már hogy mehetnék én magával pálinkázni?
- Akkor ide hozom, s megisszuk itt, Jagus...
- Köszönöm a jóságát, de meg kell keresnem édesanyámat.
- Segítek, Jagus... - suttogta halkan, és elindult előre. Úgy dolgozott a könyökével, hogy Jagna kényelmesen haladhatott utána a tolongásban. De mikor a ponyvasátrak közé értek, a leány meglassította lépteit, meg-megállt, s égő szemmel nézte a különféle szépségeket.
- De gyönyörűek, édes Jézusom! - suttogta, és megállt a pántlikák mellett. Úgy lebegtek a szélben, mint egy tüzes szivárvány.
- Válaszd ki, Jagus, amelyik tetszik... - szólt Boryna rövid gondolkodás után, legyőzve fösvényességét.
- Hát ez a sárga, virágos, de belekerül egy rubelbe vagy tíz zlotyba is!
- Az nem a te dolgod, vedd csak le!

De Jagus erőt vett magán, s sajnálkozva elkapta kezét a pántlikától. Továbbment, a következő sátorhoz, Boryna meg hátramaradt egy percre.

Itt meg fejkendők voltak, pruszlikra meg blúzra valók.

- Jézusom, de gyönyörűek, Jézusom! - suttogta megigézve, s reszkető kezét majd a zöld atlaszba, majd a vörös bársonyba mélyesztette, s szinte káprázott a szeme, s ugrált a szíve a gyönyörűségtől. S ezek a fejkendők! Bíborvörös selymek, zöld virágos széllal, meg tiszta aranyszínűek, mint a szentségtartó; kékek, mint eső után az ég, meg fehérek... De a legszebbek mégis azok a színjátékosok, melyek úgy csillognak, mint a tó vize a lenyugvó nap sugaraiban, s könnyűek, mint a pókháló! Nem, nem bírta ki, felpróbálta, s nézegette magát a tükörben, melyet a zsidó asszony eléje tartott.

Csodaszépen állt neki, mintha a hajnal fényét tette volna fel lenszínű hajára; kék szeme pedig úgy fellángolt örömeiben, hogy violaszín árnyékot vetett kipirult arcára. Rámosolygott a tükörképére, s az arra menők mind megnézték, olyan szép volt, olyan viruló fiatalság és egészség sugárzott róla.

- Valami álruhás úri kisasszony, vagy mi? - suttogták.

Sokáig nézegette magát, s mély sóhajjal tette le a kendőt, de mégis alkudozni kezdett rá. Nem akarta megvenni, csak hogy tovább legeltesse rajta a szemét.

De hamar elment tőle a kedve, mert a zsidó asszony öt rubelre tartotta a kendőt, mire maga Boryna is lebeszélte.

Megálltak még a gyöngyfüzéres sátrak előtt. Annyi volt itt a gyöngy, mintha valaki az egész sátrat teleszórtá volna ezekkel a drága kövecskékkel. Csak úgy csillogtak-villogtak, alig lehetett róluk levenni a szemet: sárga borostyánok, mintha illatos gyantából készültek volna, korallgyöngyök, mintha vércseppek lennének felfűzve, meg fehérék, mogyoró nagyságúak, mások meg ezüstből, aranyból valók...

Felpróbált a lány többet is, válogatott bennük, de a legjobban mégis egy korallfűzér tetszett neki. Négyszeresen körülcsavarta vele fehér nyakát, és Borynához fordult:

- Hogy tetszik?

- Szépen áll neked, Jagus! Nekem nem újság a korall, mert valami nyolc fűzér hever a ládában, a megboldogulté volt; akkorák, mint a borsószemek - szólt elgondolkozva, szinte önkéntelenül.

- Mi hasznom van belőle, ha nem az enyém! - hevesen ledobta a gyöngysort, és gyorsan ment tovább, elborulva és szomorúan.

- Jagus, üljünk le egy kicsit.

- De már anyámhoz kellene mennem.

- Ne félj, nem hagy itt.

Leültek egy kiálló kocsirúdra.

- Jókora vásár - szólt kis idő múlva Boryna szétnézve a piacon.

- Nem is kicsi! - Még mindig a sátrak felé tekingetett, és gyakran sóhajtott. De már eloszlott a szomorúsága, mert megszólalt:

- Jó dolguk van az uraságoknak... Láttam a wolai nagyságos asszonyt a kisasszonykákkal, annyi mindent vásároltak, hogy egy lakáj hordta utánuk! S így van ez minden vásáron.

- Aki folyton vásárol, nem sokáig bírja.

- Ők bírják.

- Míg adnak a zsidók hitelbe - vetette oda epésen, hogy Jagus ránézett, s nem tudta, mit mondjon erre. Az öreg pedig rávetette szemét, s megkérdezte halkan:

- Jártak nálad pálinkával a Wojtekék Michaljától, Jagus?

- Jártak, de el is mentek... Kérőket küld a mafla... - elnevette magát.

Boryna hirtelen fölkel, kivette kebléből a kendőt és még valamit, ami papírba volt csavarva.

- Nesze, Jagus, nekem Antekhez kell mennem.

- Itt van a vásárban? - ragyogott fel a szeme.

- A búza mellett maradt, ott a másik utcában. Tedd el, Jagus, a tied - tette hozzá, látva, hogy Jagna bámulva nézi a kendőt.

- Nekem adja?... Igazán nekem? Istenem, be gyönyörű! - kiáltott fel, kibontva a pántlikát, ugyanazt, amelyik úgy tetszett neki. - Ugyan, bizonyára csak tréfál velem, miért adná nekem?... Hiszen annyi pénzbe kerül... a kendő meg tiszta selyem...

- Tedd el, Jagus, csak tedd el, neked vettem, s ha valamelyik legény koccintani akar veled, ne állj rá, minek is sietnél... no de nekem már mennem kell.

- Igazán mondja, hogy az enyém?

- Csak nem csaplak be!

- Nem merem elhinni. - S hol a kendőt, hol a pántlikát bontotta ki újból.

- Isten áldjon, Jagus.

- Isten fizesse meg, Maciej.

Boryna elment, Jagna pedig még egyszer kibontotta, nézegette az ajándékot, aztán hirtelen összezsavarta, és Boryna után akart futni, hogy visszaadja... mert hogy is fogadhatná el egy idegentől, aki nem rokona, semmiféle atyjafia... az öreg azonban már eltűnt.

Lassan elindult, hogy megkeresse anyját, és közben óvatosan, gyönyörűséggel tapogatta a keblébe rejtett kendőt. Annyira örült, hogy fehér fogai mosolyogva elővillantak, s arca pírban égett.

- Jagusia!... Segítsenek... szegény árva vagyok... jó emberek... igaz keresztények... Üdvözlégy, Mária... a tisztító tűzben szenvedő lelkekért... Jagusia!

Jagna magához tért, s keresni kezdte szemével, ki szólítja és honnan. Meg is látta Agatát, aki a kolostor kerítése tövében ült egy marék szalmán, mivelhogy bokáig ért itt a sár.

Jagna megállt, hogy aprópénzt keressen elő, Agata pedig örvendezve, hogy földijével találkozott, kérdezősködni kezdett, mi hír Lipcében. - Kiszedtétek már a krumplit?

- Ki, mindet.

- Nem tudod, mi újság Klombéknál?

- Kiűzték magát, világgá, koldulni küldték, mégis kíváncsi rájuk?

- Kiűzték? Nem űztek bizony, magamtól mentem el, mert kellett... tán ingyen adják a kuckót meg az ennivalót, mikor őket sem veti fel a vagyon?... És kíváncsi vagyok, hiszen rokonaim...

- Hát maga hogy van?

- Hát járok egyik templomtól a másikig, faluról falura, vásárról vásárra, s imádsággal könyörgök a jó emberektől hol egy kuckót, hol egy kanálka ennivalót, hol egypár garast! Jóságúak az emberek, nem hagyják éhen halni a szegényt. Nem tudod, egészségesek-e Klombéknál valamennyien? - kérdezte bátortalanul.

- Egészségesek. Hát maga nem betegeskedik?

- Ej, dehogyisnem, a mellem folyton fáj, ha pedig meghülök, vért is köpök... Nem sok van már nekem hátra, nem... Csak legalább tavaszig kihúzzam, hogy hazatérhessek a faluba, ott szeretnék meghalni a földijeim között... csak erre kérem a Jézuskát, egyedül csak erre - széttárta két kezét, melyre rózsafüzérek csavarodtak, síró arcát az ég felé emelte, s olyan forró imádságba fogott, hogy kivörösödött szeméből a könny is kicsordult.

- Imádkozzék boldogult édesapámért - suttogta Jagna, s egy pénzdarabot csúsztatott a kezébe.

- Ezt a tisztítótűzben szenvedőkért mondom. A földijeimért amúgy is folyton imádkozom, és kérem az Istent, az élőkért és megholtakért. Aztán nem küldött valaki pálinkát, Jagus?

- Küldözgetnek.

- Aztán egyik se tetszett neked?

- Egyik se. Isten áldja, nézzen be hozzánk tavasszal - mondotta gyorsan, és sietett az anyjához, akit messziről észrevett a kántorék társaságában.

Boryna ezalatt Antek felé ballagott. Lassan ment, mert nagy volt a tömeg, de azért is, mert folyton Jagus járt az eszében. De mielőtt odaért volna, találkozott a kováccsal.

Köszöntötték egymást, s szóltanul mentek tovább.

- Elintézi már valahára az én dolgomat? - kezdte élesen a kovács.

- Mármint hogy mit? Lipcében is megkérdézhettél volna - szólt Boryna haragosan.

- Hiszen már négy éve, hogy várok.

- Épp ma jutott eszedbe! Hát várj még vagy negyven esztendeig, míg meghalok.

- Már az emberek is azt tanácsolják, pöröljem be... de...

- Hát csak pörölj. Megmondom, hol írják a panaszleveleket, rubelt is adok az írásokra...

- De azt hiszem, jó szóval is meg tudunk egyezni - fordított most a kovács ravaszul a beszéd módján.

- Az igaz, hogy akivel nem háborúskodunk, azzal békében vagyunk.

- Maga tudja ezt a legjobban.

- Nékem nincs szükségem véled se háborúra, se békére.

- Mindig mondom én az asszonynak, hogy apánk az igazság pártján áll.

- Mindig az igazságot pártolja, kinek a szükség úgy hozza. Nékem nem hozza, mert semmit nem vétettem - szólt keményen Boryna, amire a kovács megpuhult, mert látta, hogy erről az oldalról semmit el nem ér. Ezért hát, mintha mi sem történt volna, nyugodt hangon kérte:

- Ihatnék, meghív egy pohárra?

- Meghívlak, hogyne hívnálak, ha a legjobb vő kér, akár egy egész fertályt fizetek - vágott vissza az öreg enyhe gúnnal, s beléptek a sarki kocsmába. Jambrozy is ott volt már, de nem ivott, hanem a sarokban ült, duzzogva és szomorúan.

- Hasogatja a fájás a csontjaimat, biztosan elromlik az idő - panaszkodott.

Ittak egygel, kettővel, de szóltanul, mert elég mérget hordtak a belsejükben egymás iránt.

- Úgy isznak, mint a temetésen! - szólalt meg Jambrozy bosszúsan, mivel nem kínálták meg, holott reggel óta szinte egy falat sem volt a szájában.

- Miről beszéljünk? Édesapám ma annyi mindent ad el, hogy azon gondolkodik, kinek adja ki kamatra a pénzét...

- Maciej! Mondom magának, Maciej, hogy az Úr Jézus...

- Maciej, akinek Maciej, de te fogd be a szádat. Nézze meg az ember a nyavalyást! Mióta barátja a disznó a pásztornak? - Boryna megharagudott nagyon.

A kovács pedig, mivel már két fertály erőset eregettek le, összeszedte bátorságát, s megkérdezte csendesen:

- Mondja már meg, apám, ad vagy nem ad?

- Megmondtam. A sírba nem viszem magammal, de előbb egy holdat sem adok ki a kezemből. Nem megyek hozzátok, hogy ti tartsatok el... kedves még nekem ez az egy-két esztendő ezen a világon.

- Akkor hát fizesse ki.

- Nem hallottad, mit mondtam?

- Harmadik asszony után néz, mit törődik a gyerekekkel - mormogta Jambrozy.

- Bizonyára.

- Meg is házasodom, ha nekem úgy tetszik. Tán megtiltod?

- Megtiltani nem tilthatom, de...

- Ha kedvem tartja, akár holnap küldök pálinkát.

- Hát küldjön, nem vagyok én ellene! Adja nekem legalább azt a borjút, ami a tarka után maradt, akkor én magam is segítek. Megvan a magához való esze, hát tudja, mi a jó magának. Mondtam én az asszonynak nem egyszer, nem is kétszer, hogy meg kéne házasodnia, mert az asszony híjának a gazdaság látja kárát...

- Mondottad, Michal?

- Szent gyónás nélkül haljak meg, ha nem. Mondtam hát! Hiszen az egész falunak én adok tanácsot, csak azt ne tudnám, magának mi lenne a jó?

- Hazudsz, ebadta, hogy csak úgy füstöl! De csak gyere el holnap, megkapod a borjút, mert ha kérsz, akkor adok, de ha pörlekedni akarsz velem, egy lyukas garast kapsz, vagy még annál is kevesebbet...

Ittak még, de most már a kovács fizetett, s Jambrozyt is meghívta, aki készséggel közéjük ült, és olyan mulatságos históriákat mesélt, s annyit tréfálkozott, hogy nem fogytak ki a nevetésből.

De nem sokáig mulatoztak, mert mindegyikük sietett övéihez, meg különféle ügyeit intézni. Egyetértésben váltak el, de azért nem hittek egymásnak körömfeketényit sem - úgy ismerték egymást, mint a rossz pénzt, keresztülláttak egymáson, mint az ablaküvegen.

Csak Jambrozy maradt még ott, várt a komákra vagy ismerősökre, hogy rendeljenek neki még vagy félfertályt, mert hát jó a kutyának a légy is, míg valaki csontot nem vet neki; meg lehetőszen szerette az italt, magának azonban bajos volt rendelnie, ami nem is csoda, hiszen csak egyházfi volt.

A vásár már a végét járta.

Délben kisütött a nap, de csak annyira, mintha valaki tükröt villantana föl a világ fölött, s aztán rögtön elbújt a felhők mögé. Estefelé pedig beborult az ég, otromba, nagy felhők vándorogtak alacsonyan, szinte a háztetőkre feküdtek, s apró eső szitált. Ezért hamarabb is oszlottak szét a vásárosok; mindenki sietett, hogy még világossal érkezzék haza, mielőtt szakadni kezd az eső.

Az árusok is hamarabb szedték szét bódéikat, s felrakodtak a szekerekre, mert egyre sűrűbben és hidegebben vert az eső.

Gyorsan leszállt az est nedves, nehéz sötétje.

A városka elnéptelenedett és elhallgatott.

Csak a koldusok nyögdécseltek még itt-ott a falak tövében, s a kocsmákból hallatszott ki a korhelyek lármája és veszekedése.

Már este volt, mikor Borynák kihajtottak a városból. Eladtak mindent, amijük volt, vásároltak mindenfélét, s kedvükre kiélvezték a vásárt. Antek a lovak közé vágott, és úgy hajtott, hogy fröcskölt a sár kétfelé, mert hűvös is volt, meg föl is öntöttek meglehetősen valamennyien a garatra. Az öreg, bár zsugori volt és fogához verte a garast, ma mégis olyan jól tartotta őket étellel, itallal meg szép szóval, hogy szinte csoda.

Öreg éjszaka lett, mire az erdőhöz értek.

Koromsötét volt; egyre sűrűbben esett az eső, olykor kocsizörgés és a részegek rekedt éneke hangzott fel az úton, vagy halk cuppogás: valaki lassan caplatott a sárban.

A nyárfás út közepén, mely tompán zúgott és jajgatott, mintha a hideget panasznál, Jambrozy haladt. Már tökrészeg volt, egyik oldalról a másikra tántorgott, s néha nekiment egy fának, vagy megbotlott a sárban, de hamarosan fölkelt, s folyvást énekelt teli torokból, amint szokása volt.

Olyan eső volt és olyan sötétség, hogy a lovak farkát sem lehetett kivenni, s a falu fényei csak alig látszottak, mint a farkas szemének a villogása.

Az esőzés javában megindult.

Már a vásár napjától kezdve lassan elmerült a világ az örökös felhő és eső szürke, zavaros ködében, hogy csak az erdő és falvak halvány, mintegy ázott fonalból szőtt körvonalai látszottak.

Vég nélküli, hideg, bőrig ható őszi esőzés következett.

Az eső szürke, jeges ostorai szüntelenül csapkodták és áztatták a földet, olyan mélyen, hogy minden fa, minden fűszál reszketett a mérhetetlen fájdalomtól.

A táj fölött gomolygó nehéz felhők alól, a zöldes eső alól csak olykor-olykor emelkedtek ki a megfeketedett, átázott, szétlapított mezők foltjai, s csak néha csillantak ki a barázdákban habzó víz sávjai. A mezsgyéken álló magányos fák szinte meggörnyedve, nedvességtől duzzadtan feketéllettek, rázták leveleik utolsó rongyait, és kétségbeesetten vergődtek, mint a láncra vert ebek.

Az elhagyott utak undorító, sáros pocsolyákká ömlöttek szét.

A rövid, szomorú, sugártalan napok nehézkesen vánszorogtak az erőtlenül átszüremlő fényben, és utánuk fekete, süket és a szüntelen egyhangú locsogástól kétségbeesítő éjek következtek.

A földre iszonyú csönd szakadt. Elhallgattak a földek, elcsöndesedtek a falvak, megnémultak az erdők.

A falvak megfeketedtek, és mintha még jobban hozzálapultak volna a földhöz, a kerítésekhez, a kopasz, kusza és csöndesen nyögdecslő gyümölcsösökhöz.

Az eső szürke zimankója elfüggönyözte a világot, kiitta a színeket, eloltotta a fényeket, homályba merítette a földet, hogy álombéli káprázatnak látszott minden; s a poshadt földekről, a dermedt erdőkből, a kihalt pusztaságokról szomorúság kelt, s nehéz ködként borongott végig az egész vidéken. Meg-megállt a sivár keresztutaknál, a fészületek alatt, amelyek kétségbeesetten nyújtogatták karjaikat, az üres utakon, ahol reszkettek a hidegtől és zokogtak kínjukban a fák; belenézett üres szemével az elhagyott fészkekbe, ledőlt kunyhókba; ott settengett a kihalt temetőben az elfeledett sírdombok és korhadó keresztek között, szétterpeszkedett az egész világon: a kopár, kifosztott, beszennyezett földeken, az eldugott falvakon, benézett üres, halott tekintettel a házikókba, az istállókba, a kertekbe, hogy a jószág bőgött félelmében, a fák tompa jajjal hajladoztak, az emberek pedig fájdalmasan sóhajtoztak a szörnyű vágytól: a napfény utáni, vigasztalan epekedésükben.

Az eső szüntelenül permetezett, mintha valaki apró üvegszilánkokkal szórná be a világot, úgyhogy egész Lipce elmerült a ködben és a sűrű felhőkben, csak imitt-amott feketéltek ki a háztetők, az ázott kőkerítések vagy a piszkos füstgomolyagok, amelyek a kémények fölött keringtek, s végighúzódtak a kerteken.

Csőnd ülte meg a falut, csak néhol csépeltek a csűrben, bár ritka helyen, mert a nép kint volt a káposztaföldeken.

Sivárság gunnyasztott az átázott, sáros úton, üresek voltak az udvarok és a házak tornácai, csak néha bukkant fel valaki a ködben, és rögtön el is tűnt, csupán fapapucsának cuppogása hallatszott a sárban, vagy valami káposztával megrakott szekér cammogott lassan a tözeg-földek felől, s hajtotta széjjel a lepotyogó káposztalevelek után kapkodó libákat.

A tó vergődött szűk partjai közt, s egyre áradt az alacsonyabb helyeken, ki is öntött az útra Borynáék oldalán, elért a kerítéseig, és felfröcskölt a házak falára.

Az egész falu káposztaszedéssel és -hordással volt elfoglalva. Tele voltak káposztával a szérűk, pitvarok, szobák, és némelyeknél még az eresz alatt is káposztahalmok kéklettek.

A házak előtt, esőre kitéve, óriási hordók áztak.

Siettek nagyon, mert az eső alig állt el néhány pillanatra, és az utak a járhatatlanságig süppedékké váltak.

Dominikowánál is ma tartották a káposztaszüretet.

Jagna már reggel kiment Szymekkel a káposztaföldre, csak Jendrych maradt otthon, s foltozta a háztetőt, amelyen itt-ott becsurgott az eső.

Estére hajlott már az idő, s mintha már sötétedni kezdett volna. Az öregasszony ki-kiszaladt a ház elé, nézett a ködbe, a malom felé, s hallgatódzott, nem jönnek-e már?...

De a malom mögött mélyen fekvő káposztaföldeken, a tőzeges talajon még javában folyt a munka.

Feketés, nyirkos ködök lebegtek a rétek fölött. Alóluk csak elvétve csillantak ki a szennyes vízzel telt széles árkok, csak néhol látszottak a halványzöld vagy rozsdás vaslemezekhez hasonló káposztatáblák, s csak itt-ott villantak fel a ködben az asszonyok vörös szoknyái és a levágott káposztafejek halmai.

A ködös messzeségben, a folyó partján, mely zúgva folyt a felhőként kéklő sűrű bozóton át, tűzegrakások és szekerek feketéllettek. Ide hordták a káposztát lepedőkben, mert az átázott talajon nem lehetett a káposztaföldekhez hajtani.

Több helyen már befejezték a munkát és hazakészültek. Ezért egyre hangosabb beszéd tört át a ködön, s áthallatszott egyik barázdáról a másikra.

Jagna éppen befejezte a maga munkáját. Nagyon elfáradt, éhes volt, és bőrig ázott. Még fapapucs is bokáig merült a vöröses, tőzeges talajban, s gyakran le kellett vetnie, hogy kiöntse a vizet.

- Szymek, mozogj gyorsabban, mert már nem érzem a lábamat! - kiáltotta panaszosan. S mikor látta, hogy a legény nem bírja, bosszúsan kapta a vállára a lepedő káposztát, s vitte a szekérre.

- Akkora legény vagy, mégis olyan gyöngye a hátad, mint a gyermekágyas asszonyé - suttozta megvetéssel, és beszórta a káposztát a szalmával bélelt saroglyába.

Szymek szégyenkezve morgott valamit az orra alatt, megvakarta üstökét, és befogta a lovat.

- Iparkodj, Szymek, mert ránk éjjeledik! - siettetta a legényt, és hordta egyre a káposztát a szekérre.

Az éjszaka csakugyan közeledett. Egyre sűrűsödött és feketedett a homály, az eső meg egyre erősebben szakadt, hogy csak úgy csobogott az átázott földön és az árkokban, mintha magot szórna valaki.

- Józia! Végeztek-e ma? - kiáltotta át Jagna Borynianskának, aki Hankával és Kubával a szomszéd táblán vágta a káposztát.

- Végzünk bizony! De ideje is hazamenni, hiszen úgy esik, hogy már az ingem is átázott. Indultok már?

- Hát. Mindjárt éjszaka, és olyan sötét van, hogy az utat se lehet látni. Holnap majd behordjuk a többi. Szép a káposztátok! - tette hozzá arrafelé hajolva, s elnézte a ködben fel-felvillanó halmokat.
- A tiétek se csúnya, a vöröskáposztátok pedig a legnagyobb az egész határban...
- Új magból ültettük, a főtisztelendő úr hozta Varsóból.
- Jagna! - szólalt meg ismét Józia a ködben. - Hallottad, hogy Józsefék Walekje holnap küld pálinkát a nénémék Marysiájához?
- Ahhoz a csitrihez?! Hány éves az a lány? Emlékszem, tavaly még tehenet legeltetett!
- Már elég idős ahhoz, hogy férjhez menjen, és földje is van annyi, hogy sietnek a legények.
- Majd hozzád is sietni fognak, Józia, meglátod...
- Ha az apja meg nem házasodik harmadszor is! - kiáltott Jagustynka valahonnan a harmadik káposztatábláról.
- Mi nem jut az eszébe, hiszen csak a tavasszal temettük édesanyánkat - szólalt meg Hanka ijedt hangon.
- Mi gondja arra! Olyan az ember, mint a disznó, akármennyire jóllakik is, azért bedugja az orrát az újabb vályúba... Hohó! Még alig halt meg az egyik, még ki se hült egészen, s már a másik után néz... kutyafajta... Hát Sikora mit csinált? Az első asszony temetése után három héttel megesküdt a másodikkal.
- Az igaz, de hiszen öt apróság maradt a megboldogult után...
- Úgy bizony! De higgye a bolond, hogy a gyerekei miatt házasodott... Házasodott ám a maga kedvéért, mert unatkozott egyedül a dunna alatt!
- De mi nem engedjük ám meg édesapánknak! - kiáltott Józia erélyesen.
- Kicsi vagy még, azért vagy ilyen buta... az apádé a föld, hát az ő akarata szerint történik minden!
- A gyerekek is jelentenek valamit, megvan a jussuk - szólt bele Hanka.
- A más kocsijáról le kell szállni, ha a tenger közepébe is - mormogta Jagustynka halkan, de elhallgatott, mert Józka megharagudott, és Witek után kezdett kiabálni, aki valahol a folyóparton kódorgott. Jagna pedig nem elegyedett ebbe a beszélgetésbe, csak el-elmosolyodott, mert eszébe jutott a vásár. Hordta tovább a káposztát, s mire tele lett a szekér, Szymek indított az út felé.
- Isten áldja magukat - búcsúzott szomszédaitól.
- Isten vele, mi is megyünk mindjárt... Jagus, eljössz hozzánk káposztát tisztítani?
- Csak szólj, ha kell, Józia, elmegyek hát...
- Vasárnap meg muzsika lesz Klombéknál, tudod-e?
- Tudom, Józia, tudom.
- Ha találkozik Antekkel, szóljon neki, hogy siessen, mert várjuk - kérte Hanka.
- Jó, majd szólok...

Jagna elsietett, hogy utolérje a szekeret. Szymek már vagy százlépésnyire volt, és csak azt lehetett hallani, hogy szidja a lovat. A szekér besüllyedt, s már tengelyig bevágódott a felázott tőzeges talajba, úgyhogy a gödrökben és a rosszabb helyeken mindkettejüknek hozzá kellett látniok, hogy segítsenek a lónak kihúzni a szekeret a süppedékből.

Mindketten hallgattak. Szymek vezette a lovat, és vigyázott, hogy föl ne boruljon a szekér, mert az út tele volt gödörrel, Jagna pedig a másik oldalon ment, vállával támasztgatta a szekeret, s közben azon gondolkodott, hogyan öltözködjék majd arra a kalákára, amely Borynáéknál lesz.

Hirtelen besötétedett, hogy alig lehetett látni a lovat. Az eső mintha elállt volna, de nehéz, nyirkos köd terpeszkedett, lélegzeni is nehéz volt, a magasban pedig tompán zúgott a szél, és verte a fákat a töltésen, melyhez éppen közeledtek.

Nehéz volt fölhajtani a töltésre, mert meredek és síkos volt, meg-megbotlott a ló, és minden pár lépésre megállt pihenni. Jagna és Szymek alig bírta tartani a szekeret, hogy vissza ne gördüljön.

- Nem kellett volna annyit rakni egy lóra! - szólalt meg valaki a töltésről.

- Maga az, Antoni?

- Én.

- Siessen csak, mert Hanka már várja... Jöjjön, segítsen...

- Várjanak, míg lemegyek, mindjárt segítek. Olyan sötét van, hogy nem látni semmit.

Nyomban rászaladtak a töltésre, mert Antek akkorát taszított a szekéren, hogy a ló meglódult, és csak fönn állt meg.

- Isten fizesse meg. Milyen erős ember maga! - s Jagna feléje nyújtotta kezét.

Hirtelen elhallgattak. A szekér megindult, ők pedig egymás mellett ballagtak, nem tudták, mit szóljanak. Különös zavarban volt mind a kettő.

- Nem fordul vissza? - kérdezte a leány csöndesen.

- Csak a malomig kísérlek, Jagus, mert ott a víz áttépte az utat.

- Ugye, milyen sötét van! - kiáltott fel Jagna.

- Félsz, Jagus? - súgta Antek, és közelebb húzódott hozzá.

- Ugyan, mitől félnék...

Megint elhallgattak, s most már egymáshoz simulva mentek tovább...

- Úgy villog a szeme, mint a farkasé... olyan furcsa...

- Eljössz vasárnap Klombékhoz muzsikára?

- El, ha édesanyám enged...

- Gyere el, Jagus, gyere... - kérte csendes, fojtott hangon Antek.

- Szeretné? - kérdezte Jagna lágyan, és a szemébe nézett.

- Hogyne, hiszen csak a te kedvedért szegődtettem hegedüst Wolából, csak a te kedvedért beszéltem rá Klombot, hogy engedje át a házát, a te kedvedért, Jagus... - súgta Antek, és úgy szorította arcát a leány arcához, és olyan sebesen lélegzett, hogy Jagna visszahúzódott egy kicsit, és megremegett a felindulástól.

- Menjen már... várják... még meglát valaki... menjen...

- Hát eljössz?

- El... el... - ismételte a leány a férfi után nézve, aki már el is tűnt a ködben, csak lépteinek cuppogását lehetett hallani.

Heves borzongás futott végig a leányon, s valami úgy csapott át a szívéen, fején, mint a láng. Megtántorodott tőle. Nem tudta, mi történt vele: a szeme égett, mintha tüzes parázzsal szórták volna tele, lélegzete elakadt, s nem tudta elcsitítani szenvedélyesen dobogó szívét. Önkéntelenül ölelésre tárta két karját, nyújtózkodott, mert olyan örült vágy fogta el, hogy csaknem felkiáltott... utolérte a szekeret, s noha nem volt rá szükség, nekifeszült a löcsnek, s úgy tolt, hogy recsegett, ropogott, ingott a szekér, és káposztafejek potyogtak a sárba. Szeme előtt pedig folyton ott lebegett a férfi arca, szikrázó, vágyó, perzselő szempillantása.

„Sárkány, nem is ember... talán nincs is párja az egész világon...” - gondolta zavarodottan.

A malom kerepelése térítette magához, ahogy elhaladtak mellette, meg a nyitott zsilipből rohanó víz zúgása. Nagyon meg volt duzzadva a folyó, tompa bűgással hullott a mélybe, fehér porrá törött, gomolygott és fénylett, szélesen szétáradva medrében.

A molnár házában, mely mindjárt az út mentén állt, már égett a világ, s a függönnyel bevont ablakokon át látni lehetett az asztalon álló lámpát.

- Lámpájuk van, mint a főtisztelendőnek vagy valami uraságnak...

- Hát nem eléggé gazdagok hozzá?... Több földje van a molnárnak, mint Borynának; pénzt ad ki kamatra, és őrlésnél is csal... - folytatta Szymek.

„Úgy élnek, mint a földesurak... jó az ilyeneknek... Járkálnak a szobában... heverésznek a kanapékon. Melegben ülnek... édességeket esznek, s az emberek dolgoznak helyettük...” - gondolta a leány, de irigység nélkül, és rá se hallgatott Szymekre, aki amennyire mogorva volt, annyira belejött a beszédbe, ha egyszer elkezdte. Nem tudta abbahagyni.

Végre hazaértek.

A szobában világos és meleg volt, a tűz vígan pattogott a tűzhelyen: Jendrzych krumplit hámozott, az öregasszony pedig vacsorát készített.

Egy ősz öregember melegedett a tűzhelynél.

- Elvégeztétek, Jagus?

- Majdnem. Vagy három lepedőre való maradt odakinn.

Bement a kamrába átöltözni, s hamarosan ott forgolódott már a szobában, készítette az ételt, s figyelmesen és kíváncsian nézett az öregre, aki némán ült, bámult a tűzbe, pörgette az olvasó szemeit, és mozgatta a száját. Mikor aztán vacsorához ültek, Dominikowa a jövevénynek is tett kanalat, és hellyel kínálta.

- Isten áldja... benézek még egyszer, mert talán hosszabb ideig maradok Lipcében.

Letérdelt a szoba közepén, meghajolt a szentképek előtt, keresztet vetett, aztán kiment.

- Ki ez? - kérdezte Jagna csodálkozva.

- Szent zárándok, Jézus sírjától jön... ismerem őt régen, járt már itt nemegyszer, hozott mindenféle szent dolgokat... Talán három esztendeje.

Nem fejezte be, mert bejött Jambrozy, dicsértessékkal köszönt, és a tűzhely mellé ült.

- Olyan hideg van, és úgy esik az eső, hogy még a falábam is megdermedt.
 - Magának sincs más dolga, mint hogy mászkáljon ebben a nagy sárban. Inkább ülne otthon és imádkoznák... - morgott Dominikowa.
 - Unatkoztam magamban, hát lányokhoz indultam, s hozzád tértem be legelőbb, Jagus: a legkedvesebbhez.
 - Csakhogy a maga kedvesének a neve: Kaszás.
 - A fiatalabbakkal mulat, énrólam egészen megfélekedezett!...
 - Ugyan?... - kérdezte Dominikowa.
 - Úgy bizony. A főtisztelendő úr Barteknél járt a vízen túl a szentséggel...
 - Ejha... a vásárban láttam, nem volt semmi baja...
 - A veje látta el karóval, de úgy, hogy kifordult a bele.
 - Mikor? Miért?
 - Miért? Hát a földért! Már fél esztendeje torzsalkodnak. Végre ma délben leszámoltak egymással.
 - Hogy nem száll az Isten büntetése az ilyen gyilkosokra! - szólalt meg Jagna.
 - Majd rájuk száll, Jagna, ne félj - mondta keményen az anyja, s a szentképekre pillantott.
 - De aki meghalt, az többé már föl nem kel - suttogta Jambrozy halkan.
 - Tartson velünk, megosztjuk szívesen, amink van.
 - Nem ellenkezem. Egy tállal még elbírok, csak nagy legyen - tréfálkozott.
 - Magának csak a tréfa meg a multság jár a fejében.
 - Ennyi az enyém, hát akkor minek keressem a gondot, mi?
- Körülülték a lócát, amelyen a tálak állottak, s lassan, szóltanul ettek. Jendrzych ügyelt, hogy rakjon vagy töltsön, ha ürült valamelyik tál, csak Jambrozy mondott olykor-olykor valami mulatságosat, s maga nevetett rajta a legjobban. Mert a fiúk, noha szerettek nevetgélni, féltek anyjuk szigorú tekintetétől.
- Otthon van a főtisztelendő úr? - kérdezte a vacsora vége felé a háziasszony.
 - Hová is menne ilyen sárban? A könyveket bújja, mint egy zsidó.
 - Okos, nagyon okos ember.
 - S olyan jó, hogy nem találni jobbat - tódította Jagna.
 - Az hát... persze... nem köpi le a hasát, sem másnak a szakállát, s amit adnak, azt elfogadja...
 - Csak ne beszélne mindig bolondságokat.
- Felkeltek a vacsorától. Az öregasszony Jagnával a guzsalyhoz ült a tűzhely mellé, a fiúk pedig, mint rendesen, az edények eltakarításához, mosogatáshoz és egyéb házimunkához fogtak. Így volt már mindig Dominikowánál: fiait vaskézzel tartotta, szolgálóknak nevelte, csak Jagusia be ne piszkítsa a kezét.
- Jambrozy pipára gyújtott, pöfékelni kezdett, aztán megpiszkálta a parázsló fahasábokat, rőzsét vetett a tűzre, s az asszonyokra pillantgatott, valamit fontolgatott s rendezgetett a fejében.
- Azt beszélik, jártak itt leánykérőben.

- Nem is egyszer.

- Nem is csoda, Jagna olyan, mint a festett kép. A főtisztelendő úr azt mondta, hogy a városban sem találni szebbet.

Jagna elpirult örömeiben. - Azt mondta? Adjon néki az Isten jó egészséget! Már régóta készülök pénzt vinni fogadalmi misére, már régóta, de holnap elviszem.

- Küldene ide még valaki pálinkát, de kicsit fél... - kezdte Jambrozy halkan.

- Legény? - kérdezte az öregasszony, felgöngyölítve a fonalat a padlón surrogó orsóra.

- Gazda, első gazda, ősrégi gazdacsaládból... de özvegy.

- Nem fogom a mások gyerekeit dajkálni...

- Nincs ott dajkálnivaló, felnőttek mind, Jagus, ne félj.

- Mihez kezdene egy öreggel... még ráér... kívár egy fiataalt, akad majd olyan is.

- Hiszen olyanban nincs hiány, van fiatal elég. Szép szál legények, akár a gyertyaszál, cigarettát szívnak, táncolnak a kocsmában, pálinkát isznak, s úgy szaglászunk a leányok után, melyiknek hány holdja van, meg mennyi készpénze, hogy legyen mit elmulatni... Cudar gazdák, délig alusznak, s délután taligán hordják a trágyát, meg ásóval szántják a földet...

- Olyannak nem adom Jagnát.

- Nemhiába mondják, hogy maga a legokosabb asszony a faluban...

- Csakhogy az öreg mellett nem sok gyönyörűsége van a fiatalnak...

- Hát nincs elég fiatal a gyönyörűségére?

- Vén már, mint az országút, és mégis csak bolondságon jár az esze - szólt Dominikowa szigorúan.

- Ej... csak beszél az ember, hogy a nyelve el ne száradjon.

Sokáig hallgattak.

- Az öreg megbecsüli az asszonyt, s nem kívánja a más pénzét - kezdte ismét Jambrozy.

- Nem, az ilyesmiből csak istentelenség származik.

- Ráíratna valamit Jagnára - szólt komolyan, s kiverte pipáját a hamuba.

- Van Jagnának elég földje - felelt az asszony kis idő múlva, de már bizonytalanul és habozva.

- Többet adna az öreg, mint kapna, többet...

- Hogyan!

- Nem légből kaptam én, amit tudok, nem is az ujjamból szoptam, meg nem is magamtól jöttem...

Újból hallgattak. Az öregasszony sokáig simogatta az összekuszált guzsalyt, azután megnyalazta ujját, bal kezével kezdte kihúzogatni a lenszálakat, a jobbal pedig megpörgette az orsót, hogy surrogni kezdett, forogva a földön, akár egy bűgőcsiga.

- Hát akkor küldheti a pálinkát?

- Kicsoda?

- Hát nem tudja? Az ott! - s az ablakon át a tavon keresztül pislákoló fényre mutatott, amely Boryna ablakából jött.

- Felnőtt gyerekei vannak, nem veszik jó néven, s jussuk is van a magukéhoz.

- De ami az övé, azt ráirathatja az asszonyra... miért ne? Aztán jó ember, nem akármilyen gazda, és istenfélő, meg erős is, magam láttam, hogyan vett a vállára egy véka rozsot. Nem lenne nála Jagna híjával semminek az égvilágon... s mivelhogy a maguk Jendrychje jövőre sor alá kerül, hát Boryna tudja, kihez forduljon, segíthetne... ösmeri a hivatalnokokat.

- Mit gondolsz, Jagus?

- Nekem mindegy, ha kívánja, hozzámegyek... a maga gondja, nem az enyém... - szólt csendesen a leány, miközben a guzsalyhoz támasztotta fejét, üres tekintettel nézett a tűzbe, s hallgatta a rőzse vidám pattogását. Ez vagy amaz, neki mindegy volt; csak akkor rezzent meg, amikor Antek jutott az eszébe.

- Nos? - kérdezte Jambrozy, és fölkelte a lócáról.

- Küldjön... a kézfogó még nem esküvő... - felelte lassan Dominikowa.

Jambrozy elbúcsúzott, s egyenesen Borynához ment.

Jagna még mindig mozdulatlanul ült és hallgatott.

- Jagus... édes leányom... nos?

- Semmi... nekem minden mindegy... Ha akarja, hát hozzámegyek Borynához... ha pedig nem, itt maradok magánál... hát rossz dolgom van nekem itt?

Az öregasszony tovább font, és csendesen beszélt:

- A legjobbat akarom neked, a legjobbat... Az igaz, hogy öreg, de még jó erőben van, és emberséges, nem olyan, mint más paraszt, megbecsül téged... Úriasszony leszel nála, gazdasszony... S ha rád írat valamit, akkor majd úgy intézem, hogy az a föld legyen az, a miénk mellett, a rozs mellett a domb alján... s ha vagy hat holdat íratna... Hallod? Hat holdat! És férjhez kell menned... Kell... miért szóljanak meg, minek vegyen nyelvére a falu?... Leöljük majd a hízót... s talán nem is... talán... - elhallgatott, s már csak magában tűnődött tovább, mert Jagus, mintha nem hallaná szavait, gépiesen tovább font. S mintha nem érdekelné saját sorsa, annyira nem gondolkozott erről a férjhez menésről.

Mert tán rossz dolga volt az anyjánál? Azt tette, amit akart, és senki egy rossz szót sem szólt hozzá. Mit törődött ő a földdel, az átírással, a vagyonnal vagy akár a férjjel is? Semmit. Elég legény futott utána. Csak akarnia kellett volna, s valamennyi összefut egy éjszakára... s gondolatai lassan fonódtak, mint a lencsyalak a guzsalyról, s éppúgy, mint a fonál, mindig csak ugyanoda csavarodtak, hogy ha az anyja parancsolja, elmegy akár Borynához is... Még jobban is kedveli másoknál, mert vett neki pántlikát meg kendőt... az ám... De Antek is megvenné ugyanezt... talán mások is... ha annyi pénzük lenne, mint Borynának... Mindegyik jó... és valamennyien együtt... tud is ő választani?... Az anyja dolga, hogy azt tegye, ami a legjobb...

Újból az ablakra függesztette szemét, mert az elfeketedett, elhervadt georginák a szélről ringatva benéztek az ablakon. De csakhamar megfélelkezett róluk, megfélelkezett mindenről, még önmagáról is, olyan szent érzéketlenségbe hullott, mint ez az édes anyaföld a halott őszi éjszakákon. Mert olyan is volt Jagus lelke, mint a föld, ez a szent anyaföld. Valami, senkitől át nem tekinthető mélységben rejtőzött, az ábrándok zűrzavarában. Óriási volt és öntudatlan, hatalmas és akarat nélküli, vágyódástalan, kívánságtalan - halott és halhatatlan. És mint a földet, őt is fölkapta minden vihar, körülölelte, ringatta és vitte, ahova akarta... és amint a földet felébreszti tavasszal a nap melege, megtermékenyíti élettel, megrázza a tűz, a vágy, a szerelem borzongásával, s az terem, mert teremnie kell, él, dalol, uralkodik, alkot és

megsemmisít, mert mindezt tennie kell, van, mert lennie kell... mint ez a szent föld, olyan volt Jagus lelke - olyan, mint a föld!...

Sokáig ült így hallgatagon, csak csillagos szeme ragyogott, mint a nyugodt víztükör tavaszi deleken, míg hirtelen felrezzent, mert valaki kinyitotta a pitvar ajtaját.

Józka futott be kifulladásra, egyenesen a tűzhelyhez rontott, kiöntötte a vizet fapapucsából, és így szólt:

- Jagus, holnap lesz nálunk a káposztatisztítás, gyere el!

- Elmegyek.

- A szobában leszünk. Jambrozy most éppen ott van édesapámnál, hát lopva kiszaladtam, hogy megmondjam neked. Ott lesz Ulisia és Marysia meg Witka meg az unokatestvéreim, és mások is... legények is jönnek... Pietrek azt ígérte, hogy elhozza a hegedűjét...

- Melyik?

- Hát a Michalék fia, aki a bíró mellett lakik, aki krumpliszédéskor jött haza a katonaságtól, s olyan furcsán beszél, hogy alig lehet megérteni...

Fecsegett, amennyit csak tudott, aztán hazaszaladt.

Újból csend lett a szobában.

Az eső néha megcsapta az ablakokat, mintha egy-egy marék homokot szórna rá valaki, majd a szél zúgott, hancúrozott a kertben, vagy belefűjt a kéménybe, hogy széjjelszóródott a parázs, és füst tört be a szobába... s az orsók folyvást surrogtak a padlón.

Az est lassan, sokáig vánszorgott, míg végül az öregasszony csendes, reszkető hangon énekelni kezdett:

Valamennyi napi dolgunk...

A két fiú és Jagna csatlakozott az énekhez, halkán, de olyan éles hangon, hogy a pitvarban a tyúkok riadt kotkodácsolásba kezdtek az ülőn.

Másnap is esős és borús nap következett.

Percenként kiment valaki valamelyik házból, aggódalmasan, sokáig nézte a ködös világot, nem derül-e valahol, de semmit sem látott a barna felhőkön kívül, melyek oly alacsonyan szálltak, hogy végigbarázdáltak a fák koronáin. Az eső folyton szitált, délután pedig hirtelen zuhogni kezdett, mintha valaki megnyitotta volna az ég csatornáit. Csak úgy kopogott a háztetőkön.

Az emberek odabent savanyodtak, egyik-másik megpróbálta dagasztani a sarat, s átment a szomszédba, hogy elpanaszolja: milyen pogány idő van, kutyát sem lehet kikergetni ilyen esőben, s nem egy gazda kinn hagyta az erdőben az összegereblyézett avart, másik meg a tüzelőfáját se hordta haza, legtöbben pedig elmaradtak a káposztaszedéssel is. S nem lehet ma kimenni érte, mert az éjjel úgy megdagadt a tó, hogy kora reggel meg kellett nyitni a zsilipeket, be kellett eresztetni a vizet a folyóba, s az aztán annyira megáradt, hogy a rétek víz alá merültek, s a káposztaföldek gerincei úgy feketéllettek a szürke, tajtékos örvény hátán, mint megannyi sziget.

Dominikowa sem hordhatta be azt a pár lepedőnyt, ami kint maradt. Jagna már reggel óta nem bírt magával. Járkált egyik sarokból a másikba, majd az ablakon át kibámult a georginabokorra, melyet letört az áradat, s az esős világba, időnként fel-felsóhajtott fájdalmasan.

- Istenem, hová legyek! - suttogta, és türelmetlenül várta az estét, hogy elmehessen Borynáékhoz a káposztatisztításra. Hanem a nap olyan lassan vánszorgott, mint a koldus a sárban, olyan unalmasan és szomorúan, hogy nem lehetett kibírni. Jagna ingerült volt, folyton kiabált a fiúkra, és mindent odább lökött, ami csak a kezébe került. Ráadásul a feje is megfájdult, s a fejfájás csak akkor múlt el, amikor ecettel leöntött, pörkölt zabot tett a halántékára. Mégsem találta a helyét, a munka kihullott a kezéből, s csak elnézte a himbálódzó tavat, mely, mint valami madár, bontogatta nehéz hullámszárnyait, csapkodott velük, zúgva fölemelkedett, hogy a víz kicsapott az útra, de nem tudott elrepülni, mintha belenőtt volna a lába a földbe. A vízen túl pedig ott állt Boryna háza; jól lehetett látni mohos, zöld tetejét, újonnan zsindelyezett tornácát, melynek födele még sárgállott. Odalátszottak a gyümölcsös mögül a gazdasági épületek is. Jagna csak nézett, de nem tudta, mit lát...

Dominikowa reggel óta nem volt otthon: szülő asszonyhoz hívták a falu másik végébe, mert tudott gyógyítani, és ismerte a különféle betegségeket.

Jagnát szinte emelte valami, hogy fusson valamerre a világba, emberek közé. De valahányszor a fejére húzta kendőjét, s kinézett a küszöbön túl a sárra és az esőre, mindentől elment a kedve. Végül sírni szeretett volna a különös, megfoghatatlan vágyódástól... unalmában kinyitotta a ládáját, kiszedegette és az ágyakra rakosgatta ünneplő ruháit, hogy csak úgy piroslott a szoba a csíkos szoknyáktól, a kendőktől és blúzoktól. Ma azonban mindez nem szerzett örömet neki... Közönyös, unott tekintettel nézte kincseit. Végül kihúzta alulról a Borynától kapott kendőt és pántlikát, felpróbálta, s úgy nézegette magát a tükörben.

„Jól áll... estére azt kell felvenni...” - gondolta, és rögtön le is vetette, mert valaki közeledett a bejáróban a ház felé.

Mateusz jött be... Jagna felkiáltott meglepetésében. Mateusz volt az, akivel leginkább hírbe hozták. Hogy a kertben találkozik vele éjszakánként, s néha még máshová is beengedi...

Idősebb legény volt, jóval túl a harmincon. Még nőtlen, de nem akart házasodni, mert hajadon hűgai voltak, vagy amint Jagustynka pletykálta: mert jobban ízlettek neki a leányok meg a mások asszonyai... Hatalmas legény volt, mint a tölgy; erős, magabízó, s ezért oly dölyfös és hajthatatlan, hogy majdnem mindenki félt tőle. És ügyes volt a fickó mindenben; úgy flótázott, hogy a lelkekig hatott a muzsikája, szekeret is tudott eszkábálni, házat építeni, kemencét tapasztani; s olyan ügyesen csinált mindent, hogy csak úgy égett a keze alatt a munka. Csak a pénz nem maradt meg a zsebében, bár jócskán keresett; elitta rögtön a cimboráival vagy kölcsönadta... Golombnak hívták, bár arca is, heves természete is inkább hasonlított a karvalyéhoz, mint a galambéhoz.

- Dicsértessék!

- Mindörökké... Mateusz!

- Én vagyok, Jagus, én...

Megszorította a leány kezét, s olyan forrón nézett a szemébe, hogy a leány belepirult, és nyugtalanul nézett az ajtóra.

- Vagy fél évig odajártál... - suttogta zavartan.

- Fél évig meg huszonhárom napig... jól számon tartottam... - s nem eresztette el a kezét.

- Világot gyújtok - szólt a leány, mert már alaposan besötétedett, és ki akarta szakítani kezét a legényéből.

- Köszönts hát, Jagus - kérte a legény csendesen, s meg akarta ölelni, de a leány gyorsan kicsúszott a karjai közül, és a tűzhelyhez szökött, hogy világot gyújtson. Félt, nehogy sötétben találja az anyja vagy másvalaki, de nem jutott rá ideje, mert Mateusz derékon kapta, erősen magához szorította, és szenvedélyesen csókolni kezdte...

Vergődött a leány, mint a madár, de nem volt ereje, hogy kiszakítsa magát az éhes sárkány karmaiból, aki szorongatta, hogy ropogott a csontja, és úgy csókolta, hogy egészen elgyengült, szemét köd futotta be. Levegő után kapkodott, s úgy könnyörgött:

- Eressz... Mateusz... Édesanyám...

- Még egy kicsit, Jagus, még egyszer, mert egészen elmegy az eszem... - S úgy csókolta, hogy a leány egészen elerőtlenedett, úgy hajlott át a karján, mint a búzaszár. De mindjárt el is eresztette, mert a pitvarból léptek hallatszottak... Azután ő maga gyújtotta meg a mécset a tűzhelyen. Cigaretta sodort, s gyönyörtől szikrázó szemmel nézte Jagust, aki még nem tért magához. A falhoz támaszkodott, és nehezen lélegzett.

Jendrzych jött be. Felélesztette a tüzet a tűzhelyen, odaállította a vízzel teli fazekakat, s aztán folyvást ott sürgölődött a szobában. Ezért hát nem is beszélgettek sokat, csak nézték egymást szikrázó, éhes szemmel, mintha föl akarnák egymást falni...

Hamarosan, alig néhány miatyánknyi idő múlva megjött Dominikowa is. Nagyon mérges lehetett, mert már a pitvarban lehordta Szymeket, mikor pedig észrevette Mateuszt, bosszúsan nézett rá, s ügyet sem vetve köszönésére, bement a kamrába átöltözni.

- Menj el, mert anyám még megszid - kérte csöndesen Jagna a legényt.

- Kijössz hozzám, Jagus? - kérte Mateusz.

- Hazajöttél már? - kérdezte az öregasszony, mintha csak most vette volna észre.

- Haza, anyám... - szólt szelíden, és kezet akart csókolni.

- Még mit nem! Szuka volt az anyád, nem pedig én! - mordult föl Dominikowa, és dühösen tépte ki kezét a legény kezéből. - Minek jöttél ide? Mondtam már, hogy nincs itt rád szükség...

- Jagusiához jöttem, nem magához - felelt a legény dölyfösen, mert már elfogta az indulat.

- Coki neked Jagusiától, hallod? Coki, nehogy aztán az egész falu a nyelvére vegye miattad, mint valami utolsó személyt... Ne is merj a szemem elé kerülni! - üvöltött.

- Úgy károg, mint a varjú, az egész falu meghallja!

- Hadd hallja meg, hadd fusson össze az egész falu, legalább megtudják, hogy ráragadtál Jagnára, mint a bogáncs a kutya farkára, hogy piszkafával sem lehet elkergetni innen!

- Ne lenne csak asszony, majd megtapogatnám egy kissé a bordáját az ilyen beszédért...

- Csak próbáld meg, te zshivány, próbáld meg, te kutya! - s kezébe kapta a piszkavasat.

De ezzel be is fejezte, mert Mateusz köpött egyet, becsapta maga mögött az ajtót, és gyorsan elment, mert hogysisne, asszonnyal verekedjék, s nevetségessé tegye magát az egész falu előtt?

Az öregasszony pedig a legény híján Jagnára támadt, s nosza, kiabálni kezdett, fölemlegetett mindent, ami nyomta a máját. Jagus csendesén ült, szinte megkövült az ijedségtől, de amikor anyja szavai az elevenére találtak, felriadt, s a dunna alá rejtve fejét, hangos sírásra fakadt. Panaszkodni kezdett ő is, mert nagyon elkeserítette ez a beszéd... Hiszen ő nem tehet az egészről... nem ő hívta Mateuszt... magától jött... tavasszal pedig, amit az anyja felhány... akkor... a kerítésnél lepte meg a legény, mikor éppen átmászott rajta... hogy téphette volna ki magát egy ilyen sárkány karjaiból?... Mikor úgy elbágyasztotta, hogy... s azután is, hogy menekülhetett volna előle?... Mindig úgy van, hogy csak hevesen nézzen rá valaki, vagy szorítsa meg erősen, hát minden reszket benne, elhagyja az ereje, s úgy elalél, hogy semmiről sem tud... mit tehet ő arról...

Csöndesen panaszkodott könnyein át, míg végül megbékélt az öregasszony. Gyöngéden megtörölgette leánya arcát, szemét, simogatta fejét, és csillapította.

- Csönd, Jagus, ne sírj... ne... kivörösödik a szemed, mint a nyúlé, s hogy mégis aztán Borynához?

- Kell már menni? - kérdezte Jagna kevés idő múlva, kissé nyugodtabban.

- Persze hogy kell, öltözz fel szépen, lesznek ott többen, aztán Boryna is rád néz...

Jagus tüstént felkelt, és öltözködni kezdett.

- Ne forraljak egy kis tejet?

- Egy csöppet sem vagyok éhes, édesanyám.

- Szymek! Itt sütkérezel, te csámpás, s az istállóban a tehenek az üres jászolt rágiák! - kiáltotta ki maradék haragját az öregasszony, Szymek pedig elfutott, hogy kikerülje az anyai pofont.

- Úgy látom - mondta Dominikowa halkabban, miközben segített Jagnának öltözködni -, hogy a kovács békességben van Borynával. Találkoztam vele, hatalmas borjút hajtott az öregtől... Kár... megér vagy tizenöt rubelt... de talán jó is, hogy békességben vannak, mert a kovácsnak igen nagy a pofája, és ismeri a törvényt... - hátrált néhány lépést, és gyönyörködve nézte leányát. - De ezt a tolvaj Koziolt, hallom, kieresztették; megint mindent el kell zárni előle, és ügyelni kell mindenre...

- Már megyek!

- Csak menj, és maradj ott éjfélig, és hancúrozz a legényekkel! - tört ki újra haragosan az öregasszony.

Jagna kiment, de még az útról is hallotta, hogy mossza Jendrek fejét az anyja, mert nem hajtotta be a disznókat az ólba, s a tyúkok a fákon éjszakáznak.

Borynánál már sokan voltak.

Lobogott a tűz, és úgy megvilágította a hatalmas szobát, hogy csak úgy csillogott a képek üvege, s himbálództak a színes ostyából készült díszek, melyek cernán lógtak a füstös, fekete gerendákról. A szoba közepén nagy vöröskáposzta-halom emelkedett, s körülötte, arccal a tűzhely felé fordulva, szélesen ívelő félkörben leányok ültek, s néhány idősebb asszony. Levagdalták a káposzta rongyolt leveleit, kivagdosták a torzsát, az így megtisztított fejeket pedig az ablaknál kiterített lepedőre dobták.

Jagus megmelegítette kezét a tűznél, az ablak alá állította fapapucsát, leült mindjárt szélről, az öreg Jagustynka mellé, és hozzáfogott a munkához.

A beszélgetés egyre élénkült, mert újabb asszonyok jöttek, meg legények, akik Kubával együtt a káposztát hordták be a csúrból, de gyakrabban cigarettáztak, vigyorogtak a leányokra, és kölcsönösen csúfalkodtak. Józka, noha még csitri leány volt, elől járt mind a munkában, mind a nevetésben, mert az öreg Boryna nem volt otthon, Hanka pedig, mint máskor is, úgy járt-kelt, mint az árnyék, és hallgatott, mint a csuka.

- Piroslik a szoba, mintha pipacsal volna tele! - kiáltott fel Antek; begurította a hordókat a pitvarba, most pedig a káposztagyálut állította fel a tűzhely mellé.

- Az ám, kicsípték magukat, mintha lakodalomba mennének! - szólalt meg egy idősebb asszony.

- Jagus meg olyan, mintha tejben fürösztötték volna - kezdte csípősen Jagustynka.

- Mi köze hozzá - suttogta Jagna elpirulva.

- Örüljetek, leányok, megjött Mateusz, kezdődik a muzsika, a tánc, a beszélgetések a kertben... - folytatta az öregasszony.

- Egész nyáron nem volt itthon.

- Persze, mert kastélyt épített Wolában.

- Nagy mester az ördögadta, megnyergeli a kecskét is - szólalt meg az egyik legény.

- A lányok körül meg olyan ügyes, hogy kilenc hónapot sem kell várni...

- Jagustynka mindenkiről tud valami rosszat mondani - kezdte rá az egyik leány.

- Vigyázz, nehogy rólad mondjak valamit...

- Hallották-e, hogy megjött már az öreg zarándok?

- Eljön ma hozzánk! - kiáltott fel Józia.

- Három álló esztendeig járta a világot.

- A világot?... Jézus sírjánál volt!

- Ugyan! Láta is ott valaki! Hazudik a kópé, az ostobák meg elhiszik. Mint a kovács. Az is beszél tengeren túli országokról, pedig csak az újságból olvassa...

- Ne mondjon ilyet, Jagustynka, maga a főtisztelendő úr mondotta édesanyámnak, hogy ott volt.

- Csakugyan, hiszen Dominikowának második otthona a plébánia, mindig tudja, nem fáj-e a papnak a hasa, hiszen ő gyógyítja...

Jagna elhallgatott, de különös vágyat érzett, hogy beleszúrja kését a vénasszonyba, mert az egész szoba nevetésben tört ki, csak Ulisia Grzegorzowa hajolt oda Klembowához, és megkérdezte:

- Hová való?

- Hová? A széles nagyvilágba! Tudja is azt valaki! - Kissé lehajolt, fölvelt egy káposztafejet, vagdosta a leveleket, s közben gyorsan beszélt, egyre hangosabban, hogy mindenki meghallja: - Minden harmadik télen eljön Lipcébe, és Borynánál száll meg... Rochnak hívja magát, pedig bizonyára nem is Roch a neve... Koldus, és mégse koldus, ki tudja... De istenfélő és jó ember... csak a karika hiányzik a feje körül, különben éppen olyan, mint a szentek a képeken. A nyakában olyan olvasó lóg, amelyet Jézus sírjához érintett... Szentképeket osztogat a gyerekeknek, meg néha olyan képeket is, amelyeken királyok vannak, akik régen a mi népünkől kerültek ki... szent könyvei is vannak, meg olyanok is, amelyekben benne van minden, különféle történetek a világról... fölolvasta az én Walekemnek, s én meg az uram is hallgattuk, csak hogy elfelejtettem, mert megérteni is nehéz volt... Aztán olyan ájtatos, hogy fél napig is eltérdel néha a kereszt előtt, vagy másutt is a határban, de a templomba csak misére jár. A főtisztelendő meghívta magához a plébániára, de azt felelte: „A néppel kell lennem, nem a szép szobákban van az én helyem...” Gondolják is valamennyien, hogy nem paraszti rendből való, bár úgy beszél, mint a többiek, de nagyon tanult ember. Hiszen a zsidóval németül beszélt, a kastélyban pedig, Drzazgowa Wolában, a kisasszonnyal, aki betegsége miatt meleg országokban volt, szintén külföldi nyelven beszélt... senkitől sem fogad el semmit, legföljebb egy csepp tejet és egy karéjka kenyeret, s még ezért is tanítja a gyermekeket... azt mondják... - de Klembowa hirtelen elhallgatott, mert a lányok olyan nevetésben törtek ki, hogy majd lefordultak a székről.

Kubát nevelték, aki lepedőben káposztát hozott, de valaki meglökte úgy, hogy egész hosszában végignyúlt a földön, a káposzta pedig szétgurult a szobában. Nagy ügyel-bajjal feltápáskodott, már négykézláb állt, de újra elvágódott, mert megint lökdösték.

Józia védelmébe vette, és segített neki felkelni. Szitkozódott a legény alaposan...

Lassan másra tért át a beszélgetés.

Valamennyien halkan beszéltek, mégis olyan zaj támadt, mint a kaptárban rajzás előtt. Nevetgéltek, csipkelődtek, s olyan vígság kerekedett, hogy csak úgy szikráztak a szemek, az ajkak meg folyton kacagásra álltak. A munka pedig úgy ment, mint a parancsolat. A torzsa recsegett a kés alatt, a káposztafejek pedig, mint a golyók, úgy zuhogtak egymás után a lepedőre, s halmozódtak mind nagyobb garmadába. Antek gyalult a tűzhely mellett egy nagy cseber fölött; neki volt vetkőzve, csak ing volt rajta meg csíkos nadrág, szoknyának való posztóból. Kivörösödött a munkában, a haja szétborzolódott, s a veríték sűrűn lepte el a homlokát. Erősen dolgozott, de folyton tréfálkozott, nevetett közben; s olyan szép volt, hogy Jagna úgy nézett rá, mint egy szentképre. És nemcsak ő egyedül... Antek pedig meg-megpihent, hogy kifújja magát, s olyan vidáman pillantgatott Jagusra, hogy az lesütötte szemét és elpirult. De ezt senki sem vette észre Jagustynkán kívül: s ő is úgy tett, mintha nem látná, de a fejében azt tervezgette, miképp pletykálja el a faluban.

- Marcycha lebetegedett, azt mondják. Hallottátok? - kezdte ismét Klembowa.

- Nem újság nála, minden évben megteszi.

- Tüzes asszony, a gyerek lehűti egy kicsit - morogta Jagustynka, és még valamit akart mondani, de a többiek lepisszegették. Minek ilyen dolgokról a leányok előtt beszélni?

- Tudnak ők különbeket is, ne féljete. Most olyan idők járnak, hogy még a libapásztorlányak sem lehet a gólyáról mesélni, mert a szeme közé kacag az embernek... nem így volt az régen, nem bizony...

- No, maga ugyan már akkor tudott mindent, mikor tehenet őrzött... - szólt komolyan az öreg Wawrzonowa. - Emlékszem, miket mesélt a legelőn...

- Ha emlékszik, tartsa is meg magának! - rikoltott élesen Jagustynka.

- Már férjnél voltam... azt hiszem, Mateusznál... nem, Michalnál, mert hát Wawrzon a harmadik... - mormolta, mert nem találta el az igazit.

- Itt ültök, és nem tudjátok, mi történt! - kiáltott Nastusia Golombianka, Mateusz húga, amint lihegve berontott a szobába.

Minden szem feléje fordult, és kíváncsi kérdésekkel ostromolták mindenfelől.

- Ellopták a molnár lovait!

- Mikor?

- Vagy három miatyánknyi idővel ezelőtt. Jankiel most mondta Mateusznak.

- Jankiel tüstént megtud mindent. Talán még valamivel előbb is...

- Olyan lovak voltak azok, mint a sárkányok!

- Az istállóból vezették ki. A legény a malomba ment abrakért, visszajön, és már se ló, se szerszám. A kutya meg megmérgezve fekszik az ólban!

- Közeledik a tél, kezdődnek már a különféle históriák.

- Az ám, mert nem büntetik a tolvajt... Nagy dolog, ha bedugják az áristomba. Ott etetik, a melegben ül a cimboráival, és kitanítják egymást, hogy mikor kieresztik, még nagyobb tolvaj, mint volt, mert kitanulta.

- Ha az én lovamat kötnék el így, és elcsípném a lókööt, ott helyben agyonverném, mint a veszett kutyát - fogadkozott az egyik legény.

- Mert az ilyen ember nem is érdemel mást. Csak az ostobák keresnek máshol igazságszolgáltatást. Mindenkinek joga van megbosszulni a maga kárát.

- Nyakon kell csípni az ilyet, és közösen agyonütni, akkor büntetés sincs, mert az egész népet csak nem büntethetik?

- Emlékszem, nálunk is így csinálták... mindjárt csak: már a második férjemnél voltam... nem, azt hiszem, hogy még Mateusznál...

De ezt a találgatást megszakította Boryna belépése.

- Olyan csendesen suttogtok, hogy a tó túlsó partján is hallani! - kiáltotta vígan. Levette sapkáját, és sorban köszöntötte valamennyit. Már felönthetett a garatra, mert vörös volt, mint a rák. A szűrét szétvetette, sokat és hangosan beszélt, ami nem volt szokása. Kedve lett volna Jagus mellé ülni, de habozott, mert így mindenki szeme láttára sehogy sem illett volna, amíg el nem mátkásodtak. Azért hát csak vígan szölongatta, s kedvteliséssel nézegette. Olyan szép volt ma, és éppen abban a kendőben, amelyet tőle kapott.

Witek meg Kuba rögvést behozott egy hosszú lócát a tűzhely elé. Józia letörölte tiszta vászonnal, s telerakta vacsorához való tálakkal és kanalakkal.

Boryna pedig öblös, jó kétliteres üveg pálinkát hozott ki a kamrából, és sorba koccintgatott mindegyik vendégével.

A lányok kissé szabódtak, mire valamelyik legény megjegyezte:

- Úgy szeretik a pálinkát, mint a macska a tejet, csak kéretik magukat.

- Istentől elrugaszkodott korhely, mindig Jankielnél ül, s azt hiszi, mindenki olyan, mint ő!

S ittak is; félrefordultak, kezükkel eltakarták arcukat, az alját a földre öntötték, fintonogtak, mondogatták, hogy „erős”, és visszaadták az üres pohárkát Borynának.

Csak Jagna makacskodott. Nem ivott semmi kérésre, kínálásra.

- Még a pálinka ízét sem ismerem, s nem is vagyok rá kíváncsi - mondta.

- No, üljetek le, kedveseim, megesszük, ami van! - kínálta őket az öreg.

Sok teketória után, amit megkíván az illendőség, csöndben körülülték a lócát. Lassan ettek, s beszélgettek egy kicsit.

Az ételek gőzölögtek, szinte párafelhővel takarva el a körülülőket. Csak a kanalak csörgése, csámcsogás és néhány szó hallatszott ki belőle.

Válogatott ételeket főztek; némelyek csodálkoztak is - mert húsleves volt krumplival, főtt hús árpakásával és káposzta borsóval. Borynák tisztességesen megvendégelték a kalákásokat, gazda módra. S ezenfelül a gazda folyton kínálta, unszolta őket az evésre, Józia és Hanka pedig ügyelt, hogy ki ne fogyjon a tálakból...

Witek száraz fahasábokat vetett a tűzre, hogy vígan pattogott, Kuba pedig egész idő alatt, míg ettek, hordta a káposztát, és szórta garmadára, miközben sóváran szívta magába az ételszagot, nyalogatta a száját, és sóhajtozott.

„Megennék egy fél ökröt is egy-két tál kásával... és ezek az ebadták úgy zabálnak, mint a kiéhezett lovak. Végül még egy csontocskát sem hagynak az embernek” - gondolta a legény szomorúan, és összebb húzta nadrágszíját, mert korgott a gyomra az éhségtől.

De hamarosan befejezték, és fölkeltek a lócától, köszönetet mondva a házigazdának.

- Váljék egészségetekre.

Zsibongás támadt; némelyek kimentek, hogy szellőzzenek és kinyújtózkodjanak, mások meg azért, hogy az eget kémleljék: nem derül-e? A legények pedig hancúrozni kezdtek a leányokkal a tornácon.

Kuba meg leült a küszöbre, térdére vette a tálat és evett, hogy a füle is mozgott bele. Nem ügyelt Lapára sem, pedig ez mindenképpen észre akarta vétetni magát. Végül is, miután látta, hogy nem ér el semmit, kiment a tornácra a többi kutyához, melyek gazdáikat kísérték ide, s most a kidobott csontokon marakodtak.

Éppen hozzáfogtak újból a munkához, mikor Roch megállt az ajtóban, és dicsérte Jézust.

- Mindörökké! - felelték karban.

- Későn jöttek csont az ebédje... Elkésett, de azért még jut magának is!... - kiáltott Boryna, és odatolt egy széket a tűzhelyhez.

- Csak egy kis tejet és kenyeret adjál, Józia, elég az nekem.

- Van még egy kis hús is... - szólalt meg Hanka bátortalanul.

- Nem, isten fizesse meg, nem eszem húst.

Elcsendesedtek egy kicsit, és barátságos kíváncsisággal nézegették a vendéget, de mikor leült s evéshez látott, újból megindult a beszélgetés és a nevetgélés.

Csak Jagna hallgatott. Gyakran pillantott csodálattal a zarándokra. Olyan ember, mint más, és mégis volt Jézus sírjánál, bejárta a fél világot, és annyi csodát látott... „Milyen is lehet a nagyvilágban? Merre kell menni, hogy odaérjen az ember?... Hiszen körös-körül csak falvak, földek, erdők, azon túl pedig megint csak falvak, földek és erdők... Talán száz vagy ezer mérföldet is kell menni” - gondolta, és nagy kedve támadt megkérdezni, de hogy is merné?... Még kinevetné érte...

Rafalék fia, aki most jött haza a katonaságtól, elhozta a hegedűjét. Most felhangolta, és rázendített különféle nótákra.

Csend lett, csak az eső verte az ablakot, és a kutyák ugattak a ház előtt. A legény pedig egyre csak húzta, újabbat és újabbat, ugrált a húrokon ujjával, rezegtette a vonót, s úgy tetszett: a nóta magától kívánczik ki... Templomi énekeket is játszott, mintha a zarándoknak húzná, aki le nem vette róla a szemét. Majd újra más, egészen világi nótákat húzott, arról a Jasióról, aki elment a háborúba - gyakran énekelték a lányok ezt a szomorú nótát a határban... És olyan keservesen csalta ki a hangokat a száraz fából, hogy valamennyien megborzongtak belé, Jagusnak pedig, aki olyan érzékeny volt a muzsikára, mint talán egyikük sem, szinte patakzott a könny a szeméből.

- Hagyd abba, mert Jagusia sír... - szólt oda Nastka.

- Nem... csak úgy... mindig megindít a muzsika... nem, semmi... - suttogta Jagna szégyenkezve, és kendőjébe rejtette arcát.

De mindez nem segített, mert bárhogy tartotta volna is vissza, könnyei maguktól folytak, valami furcsa vágyakozástól, amely lelkében ébredt, nem tudni, mi után...

De a fiú nem hagyta abba, csak most már tüzes mazúrokat húzott a fülükbe, és olyan obertásokat, hogy a leányok nem tudtak nyugton ülni. Egymáshoz nyomták örömtől reszkető térdüket, a válluk izgett-mozgott, a legények meg önkéntelenül dobbantgattak, víg dalra gyújtottak. A zaj, lábdobogás és kacagás majd fölvetette a házat. Az ablakok is megzörrentek.

Egyszer csak a kutya hirtelen fölsivített a pitvarban, és olyan keserves vonításba kezdett, hogy mind elhallgattak.

- Mi az?

Roch olyan gyorsan sietett ki a pitvarba, hogy majdnem felborult: megbotlott a káposztagyálun.

- Eh, semmi... valamelyik fiú odacsipte a kutya farkát az ajtóba, azért üvöltött ennyire - nyugtatta meg őket Antek, amint kinézett.

- Biztosan Witek csinálta - jegyezte meg Boryna.

- Dehogyan! Hogy bántaná Witek a kutyát, hiszen összeszedi a faluban a beteg kutyákat is, és gyógyítgatja... - védte hevesen a fiút Józia.

Roch nagyon felháborodva tért vissza. Úgy látszik, kiszabadította a kutyát, mert már csak valahonnan messzebről lehetett a vinnyogását hallani.

- A kutya is Isten teremtmése, érzi a bántalmat, akár az ember... az Úr Jézusnak is volt kutyája, és senkinek sem engedte bántani... - mondta nagy indulattal a zarándok.

- Az Úr Jézusnak is lett volna kutyája, mint más embernek? - kételkedett Jagustynka.

- Ha éppen tudni akarja, hát volt neki, és Bureknek hívta...

- Nahát... csakugyan? - csodálkoztak mindannyian.

Roch hallgatott egy ideig, majd felemelte lassan a fejét. Hosszú, ősz haja egyenesre volt nyírva a homloka fölött: halovány, kísértnek látszó szemét a tűzbe mélyesztette, s morzsolva ujjai közt az olvasó szemeit, megszólalt halkán:

- Ama napokban, valamikor réges-régen...

Amikor az Úr Jézus még a földön járt, és maga kormányozta a népet, akkor történt az, amit most elmondok nektek...

Búcsúra ment az Úr Jézus Mstowba, de nem volt út sehol, csak kegyetlen, égető homok, mert keményen tűzött a nap, és olyan forróság volt, mint vihar előtt...

És sehol egy kis árnyék vagy fedél.

Az Úr Jézus nagy türelemmel haladt, mert az erdőig még jó darab út állott előtte. De mivel a fáradságtól már nem érezte szentséges lábacskaát, és rettenetesen szomjazott, hát le-leült egy-egy homokbuckára, bár az még jobban perzselt, és csak bakszakáll nőtt rajta; árnyék pedig csak annyi volt, amennyit az ökörfarkkóró fonnyadt szárai vetettek, hogy még egy madárka sem húzódnak alá...

De amint leült, még ki se fújhatta magát kedvére: a Gonosz, mint az utálatos vércse, amely felülről csap a fáradt madárkára, úgy csapott förtelmes csülkeivel a homokba. Hempergett, mint a barom, s olyan porfelhőt vert fel, hogy egészen besötétedett tőle, s nem lehetett látni a világot...

Az Úr Jézus, bár fojtogatta mellét a por, és alig bírt már megmozdulni, mégis felkelt és ment tovább. Csak nevetett az ostobán, mert tudta, hogy a Gonosz Lélek azt akarja, hogy eltévedjen, és ne érjen oda a búcsúra, a bűnös nép megváltására...

És ment az Úr Jézus, ment tovább... míg az erdőbe nem ért...

Jól megpihent az árnyékban, felüdítette magát egy ital vízzel, és harapott is hozzá valamit a tarisznyájából. Aztán jókora bunkót vágott magának, keresztet vetett, és bement az erdőbe.

Sűrű, öreg erdő volt, benne átlábalhatatlan mocsarak, tócsák, ingoványok. Bizonyosan maga a Gonosz lakott ott. S olyan sűrűségek körös-körül, hogy akárhány madár sem surranhatott át egykönnyen. Az Úr Jézus mégis bement. Egyszer csak rázni kezdi a Gonosz az erdőt, üvölt, tördeli a fenyőket; s a szél, mint afféle pokolbeli béres, rögtön segített neki: tépte a száraz gallyakat, szaggatta a tölgyeket, az ágakat, és zúgott, tombolt az erdőben, mint az eszeveszett.

Koromsötét lett, s csak zúgott, recsegett... forgószél süvít... valami állatok, pokolfajzatok ugrálnak elő, és vicsorítják agyaraikat... és ugatnak, ijesztgetnek, kísértének... világít a szemük, és már-már megragadják karmaikkal... de persze hogy nem merték, mert hogyan is... maga az Úr Jézus volt az, szentséges személyében.

De az Isten fia is megunta ezt a buta ijesztgetést, és mert sietett a búcsúra, hát csak keresztet vetett az erdőre, mire az összes Gonoszok rögvest az ingoványokba süllyedtek egész komaságukkal együtt.

Csak egy vad kutya maradt meg. Mert abban az időben a kutyuskák még nem voltak barátságban az emberekkel.

Hát mondom, a kutya ott maradt, és futott az Úr Jézus után, ugatott, szent lábacskái után kapott, belevágott éles fogával a nadrágszárába, majd a szűrét tépte, a tarisznyáját rángatta, és mindenképpen az elevenéig akart jutni... de az Úr Jézus, merthogy irgalmas szívű volt, és semmilyen teremtményt nem bántott - pedig rávághatott volna a botjával, vagy meg is ölhetette volna egyetlen gondolatával -, csak ennyit mondott szelíden:

- Nesze egy kis kenyér, te buta, biztosan éhes vagy - és odavetett egy darabot a tarisznyájából.

De a kutya feldühödött, és csak vicsorítja a fogát nekiveszekedve, csak csahol, ugat, kapkod, és egészen tönkreteszi az Úr Jézus nadrágját.

- Kenyeret adtam neked, nem bántottalak, mégis téped a ruhámat, és ugatsz bele a világba. Ostoba vagy, kutyuskám, mert nem ismerted meg a te uradat. Még szolgálni fogsz ezért az embernek, és élni sem tudsz majd nélküle... - mondotta az Úr Jézus keményen; a kutya pedig leült a hátuljára, azután megfordult, behúzta a farkát, felüvöltött, és mint az örült, nekivágott a világnak.

Az Úr Jézus pedig megérkezett a búcsúra.

A búcsúban annyi volt a nép, mint az erdőben a fa vagy a réten a fű - csak úgy hemzsegetek.

De a templom üres volt, mert a kocsmában szólt a muzsika, a templom előtt meg egész vásár, részegeskedés, kicsapongás, istentelenség, ahogy az manapság is lenni szokott.

Kijön az Úr Jézus a nagymise után a templomból, hát mit lát? A nép, mint a vetés, amikor a szél fújja, hol erre, hol arra hajlik, fut, némelyik ostorral szalad, más karót húz ki a kerítésből, van, aki dorong után néz, vagy követ keres; az asszonyok sivalkodnak, kerítésre, szekerekre kapaszkodnak, a gyerekek bögnék, s mind azt kiáltják: - Veszett kutya, veszett kutya!

A kutya pedig az emberek között, mint valami hirtelen megnyílt utcán, egyenesen az Úr Jézus felé rohan kilógó nyelvvel.

De nem ijedt ám meg a mi Urunk, nem bizony... megismerte, hogy ez ugyanaz a kutya, amelyikkel az erdőben találkozott. Hát csak széttárja szentséges szűrét, és így szól az állathoz, mely hirtelen megállt:

- Gyere ide, Burek, biztonságosabb lesz neked nálam, mint az erdőben.

Betakarta szűrével, föléje terjesztette a kezét e szavakkal:

- Ne öljétek meg, emberek, mert ő is Isten teremtménye; nyomorult, éhes, üzött és gazdátlan.

De a parasztok kiabálni, szitkozódni kezdtek, zúgolódtak, és földhöz csapdosták dorongjaikat: hogy ez vad és veszett állat, hogy már rengeteg libájukat és bányájukat elragadta, hogy folyton kárt okoz, és nem becsüli meg az embert, hanem rögtön a fogát vicsorítja rá... hogy senki sem mehet ki bot nélkül a határba, mert e miatt a pokol fajzatja miatt nincsen semmi-nemű biztonság... agyon kell ütni mindenáron...

És erőszakkal ki akarták rángatni a kutyát az Úr Jézus szüre alól, és agyon akarták verni.

Míg végül megharagudott az Úr Jézus, és így kiáltott:

- Senki se merjen hozzányúlni! Ti latrok, korhelyek! A kutyától bezzeg féltetek, de az Úristent nem féltetek, mi?...

Hátrább húzódtak, mert erős szó volt ez. Az Úr Jézus pedig tovább olvasta rájuk, hogy gazemberek, búcsúra jöttek, és mást se tesznek, csak isznak a kocsmában, káromolják az Istent, nem tartanak penitenciát, átkozódnak, és egyik a másik hóhérja, tolvajok, istentelenek, és nem is kerüli el őket Isten büntetése.

Befejezte az Úr Jézus, vette a botját, és tovább akart menni...

De a nép már fölismerte őt, térdre borult előtte, sírva és zokogva esdekelt hozzá...

- Maradj velünk, Urunk! Maradj, Urunk, Jézus Krisztus! Maradj! Hívek leszünk hozzád, mint a kutya... korhelyek vagyunk, istentelenek vagyunk, rossz emberek vagyunk, de maradj!... Büntess, verj, de maradj velünk!... Elhagyott árvák vagyunk, gazdátlan emberek... - és úgy sírtak, úgy könyörögtek, úgy csókolgatták szentséges kezeit és lábait, hogy meglágyult az Úr szíve, s velük maradt néhány miatyánknyi ideig, tanította őket, feloldozta és megáldotta mindnyájukat.

És azután, mikor már elmenőben volt, így szólt:

- Kárt okozott a kutya? Le fogja szolgálni nektek ezentúl, őrizni fogja a libátokat, hajtja a báránykáitokat, s ha egyik-másiktok felönt a garatra, őre lesz szegénységteknek és vagyonkátoknak. Barátotok lesz! Csak becsüljétek meg, és ne bántsátok.

És elindult az Úr Jézus a nagyvilágba.

Amint visszatekint, látja ám, hogy Burek ott ül, ahol megvédte.

- Burek, gyere csak velem, minek maradnál magadra, te buta?

A kutya elindult, és most már mindenüvé követte az Urat. S olyan csendes, olyan éber, olyan hűséges volt, mint a leghívebb szolga.

Együtt jártak ettől fogva mindenfelé.

Mentek erdőkön, vizeken át - bejárták az egész világot.

És mivelhogy éheztek nemegyszer, olyankor a kutyus kiszimatolt valami madárcát, libát vagy báránykát hozott, és így éldegéltek együtt.

Hogyha pediglen a Jézuska elfáradva pihent, Burek elkergette a rossz embereket és a vadállatokat, nem hagyta bántani a mi Urunkat...

Amikor pedig eljött az idő, mikor az ocsmány zsidók meg azok a kegyetlen farizeusok kinszenvedésre vitték az Urat, Burek rájuk vetette magát, harapta, marta őket, s ugyancsak védelmezte gazdáját, ahogy csak kitelt a drága szegénykétől.

De Jézus imigyen szólott hozzá a fa alól, amelyet szent kínjai okából hordozott:

- Jobban fogja őket marni a lelkiismeret... te nem bírsz velük...

Amikor pedig elkínózva keresztre feszítették, Burek leült a kereszt tövébe, és üvöltött...

...másnap, amikor az emberek mind elmentek, és nem volt már ott sem a Boldogságos Szűz, sem a szent apostolok, Burek akkor is ott maradt...

...nyaldosta az Úr Jézus szegekkel átvert, haldokló szent lábait, és üvöltött... üvöltött keservesen...

...mikor pedig elérkezett a harmadik nap, felriadt az Úr Jézus és nézi, hát senki sincs a kereszt mellett... csak az egy Burek nyöszörög fájdalmasan, és simul a lábához...

...akkor a mi Urunk, a legszentségesebb Jézus Krisztus, irgalmas szemmel reátekintett abban az órában, és utolsó leheletével ezt mondotta: - Gyere velem, Burek!

És a kutyuska abban a szempillantásban kilehelte páráját, és ment az Úr után...

Ámen.

- Így volt, ahogy most elmondottam, kedveseim! - szólott szelíden a zarándok; s miután befejezte, keresztet vetett, és átment a másik szobába, ahol Hanka már fekvőhelyet is készített neki, mert el volt fáradva nagyon.

Mély hallgatásba süllyedt a szoba. Valamennyien elgondolkoztak a csodálatos történeten, némelyik leány pedig, mint Jagusia, Józka és Nastka, titokban a szemét is törülgette. Ennyire meghatotta őket az Úr sorsa és Burek története; és az, hogy akadt a világon olyan kutya, amelyik jobb volt az embereknél, és hívebb az Úrhoz mindenkinél, gondolkozóba ejtette valamennyiüket... Csendes megjegyzéseket tettek még, és csodálták az Isten rendelését, de Jagustynka, aki figyelmesen hallgatta eddig a beszédet, hirtelen fölemelte a fejét, és gúnyosan elnevette magát:

- Mese, mese, mess kenyeret, ha nincs pénzed, fogj egeret! Mondok én nektek jobb példabeszédet ennél, arról, hogy honnan vette az ember az ökröt:

*Teremté Isten a bikát,
És a bika volt.
De bicskával jött a paraszt,
Vágott alul rövid araszt -
És az ökör van!*

- Van olyan jó az én igazságom is, mint a Roché! - és újból nevetett.

Az egész szoba felkacagott, s csak úgy röpködtek a tréfák, mondókák, találós kérdések.

- Jagustynka mindent tud...

- Hogyisne, három férjet temetett el, sokat tanult tőlük!

- Hát! Az egyik tanította reggelenként ostornyéllal, a másik délben szíjjal, a harmadik meg karóval kergette esténként! - kiáltott közbe a Rafalék fia.

- Férjhez mennék negyedszer is, de nem hozzád, mert nagyon buta vagy, és csepeg az orrod, mint a zsidó kölyöké.

- Ahogy a Jézus kutyája nem tudott meglenni az Úr nélkül, úgy nem tud meglenni az asszony sem verés nélkül... azért bánkodik Jagustynka is... - vetette oda az egyik legény.

- Ostoba vagy! Inkább arra ügyelj, hogy ne lásson senki, mikor Jankielhez hordod az apád zabját, az özvegyeket meg hagyd békén, nem a te eszedhez való az - mordult rá élesen, úgyhogy elhallgattak mind, mert féltek, el ne számlálja haragjában mindazt, amit tud. Márpedig sok mindent tudhatott. Kötekedő, önfejű öregasszony volt; mindenről megvolt a maga mondanivalója, és sokszor úgy megeresztette a nyelvét, hogy az embernek a háta is borsódzott, és égnek állt a haja szála. Mert semmit sem kímélt, még a papot és a templomot sem, intette is a főtisztelendő nemegyszer, hogy szálljon magába, de hasztalan. Sőt, azután így jártatta a száját a faluban:

- Pap nélkül is odatalál mindenki az Úristenhez, csak becsületes legyen! Inkább a gazd-asszonyát őrizze, mert már a harmadikkal jár, és megint elveszti valahol...

Ilyen volt Jagustynka...

Már hazakészültek, amikor egyszer csak bejött a bíró a törvénybíróval. Házról házra jártak, hogy másnap mindenki, akire a sor kerül, menjen ki közmunkára a malom mögé, mert elmossa az utat az eső.

De a bíró, amint bejött, széttárta a karját, és így kiáltott:

- A vén kópé a leányok elejét hívta össze!

Úgy is volt: csupa született gazdaleány volt ott, s valamennyi módos.

Hiszen Boryna első gazda volt a faluban, hogy is hívhatott volna szolgálóleányokat, zsellérleányokat vagy olyan szegényeket, akik otthon tízen kapaszkodnak a tehén farkába?

A bíró félrehúzódva beszélt valamit az öreggel. De olyan csendesen, hogy senki sem hallotta. Azután még nevetgélt egy kicsit a leányokkal, és gyorsan elment, mert még a fél falut kellett holnapra kirendelnie. Hamarosan hazakészülöttek valamennyien, mert már késő volt, és majdnem kifogyott már a tisztítani való káposzta.

Boryna valamennyiüknek és mindegyiknek külön is megköszönte a segítséget; az idősebb asszonyoknak kinyitotta az ajtót, és kikísérte őket...

Elmenőben Jagustynka hangosan így nyilatkozott:

- Köszönjük a vendéglátást, de mégse volt egészen jó.

- Ugyan?

- Nincs gazdasszony, Maciej! Márpedig nem lehet rend asszony nélkül...

- Mit csináljak hát, kedvesem?... Mit csináljak?... Ez volt már az Isten rendelése, hogy meghalt...

- Nincs tán elég leány a faluban? Hiszen minden csütörtökön majd kinézik a szemüket, nem küld-e kérőket valamelyikhez... - szólott ravaszul az öregasszony, hogy kicsalja a gazdából a szót. Boryna azonban, bár tudta rá a feleletet, csupán megvakarta a fejét, mosolygott, és önkéntelenül Jagusiát kereste tekintetével, aki éppen kimenőben volt.

Erre várt Antek is. Észrevétlenül felöltözött, és előresurrant.

Jagus egyedül indult haza, mert a többiek az ellenkező irányban laktak, a malom felé.

- Jagus! - suttogta valaki kihajolva a sötétségből, az egyik kerítés mellől.

A leány megállt. Megismerte a hangját, és megremegett.

- Elkísérlek, Jagus! - Antek körülnézett: sötét volt az éj, csillagtalan, szél zúgott a magasban, és borzolgatta, hajlítgatta a fák koronáit.

Erősen átölelte a leány derekát, és így, egymáshoz simulva tűntek el a sötétségben.

Másnap hirtelen elterjedt Lipcében Boryna és Jagna eljegyzésének a híre.

A bíró volt a leánykérő. A bíróné, mivel ura szigorúan meghagyta, hogy szót se szóljon róla, míg haza nem tér, csak estefelé szaladt át a szomszédba, állítólag azért, hogy egy kis sőt kérjen kölcsön; de hazaindulva már nem bírta ki, félrehívta komaasszonyát, és súgva mondta:

- Tudja-e, hogy Boryna pálinkát küldött Jagnához? Csak ne szóljon senkinek, mert megtiltotta az uram.

- Lehetetlen! Ugyan, dehogyis pletykázom el! Nem vagyok én afféle pletykás vénasszony... Vén, mint az országút, mégis harmadik feleség után néz! Mit szólnak hozzá a gyerekek? Hát látott ilyet a világ? - szörnyülködött az asszony.

Alig ment el a bíróné, már fölkapta vállkendőjét, és a kerten keresztül lopva átosont Klombékhoz, a szomszédba. Lenfésűt kért kölcsön, mert az övé elkallódott.

- Hallották? Boryna elveszi a Dominikowa Jagnáját! Épp most mentek el a kérők pálinkával.

- Ugyan! Hihetetlen! Hiszen felnőtt gyerekei vannak, s ő maga is öreg már!

- Nem fiatal, az igaz, de azért nem kosarazzák ki... nem, hiszen módos gazda, bőven van mit aprítania a tejbe!

- Meg ez a Jagna is! Ki hallott ilyet! Csintalankodott ezzel is, azzal is, aztán most a falu első asszonya lesz! Hát van igazság a földön?... És annyi lány maradt hoppon... például a néném lánya is...

- Meg a bátyáméi! Meg a Koprzywiankák meg Nastusia és a többiek! Tán nem gazdaleányok, nem csinosak, nem tisztességesek, mi?

- Most fog aztán igazán pöffeszkedni! Amúgy is úgy jár, mint a páva, fenn hordja az orrát.

- Nem eshet ez meg istenkáromlás nélkül! A kovács meg a többi gyerek nem fogja megbocsátani a mostohájuknak, majd meglátja!

- Ugyan mit is tehetnének? A föld az öregé, hát az ő akarata szerint fog történni minden!

- Persze hogy az övé törvény szerint, de igazság szerint a gyereké.

- Jaj, kedvesem, igazsága mindig annak van, akinek telik rá...

Kiméltatlankodták, kipanaszolták magukat a világra és annak rendjére, azután elbúcsúztak egymástól, és velük együtt szétfutott a hír az egész faluban.

Mivel pedig már csak kevés munka volt hátra, és az se volt sürgős, és az emberek otthon ültek, mert az utak egészen föláztak, hát minden házban erről az eljegyzésről folyt a szóbeszéd. Kíváncsian leste az egész falu: hogyan végződik ez a dolog? Előre várták, hogy civódás, verekedés, pörösködés lesz belőle. Hiszen ismerték Boryna erőszakos természetét: ha megmakacsolja magát, még a főtisztelendőnek sem enged - és ismerték Antek nyakasságát is.

Még a közmunkáknál is, a malom mögött, a beszakított töltésnél megálltak az emberek munka közben, és megtárgyalták az esetet.

Mondott valamit az egyik is meg a másik is, míg végül az öreg Klomb, aki okos és komoly gazda volt, szigorúan kijelentette:

- Meglátjátok, baj származik ebből az egész falura.

- Antek majd nem enged, hogy is engedne? Egy szájjal több lesi a tálat - szólt valaki.
- Buta vagy, jut Borynánál ötnek is. Hanem az osztzkodásnál lesz a baj.
- Nem esik meg a dolog átírás nélkül!
- Megvan Dominikowának a magához való esze, majd ő elintézi valamennyit...
- Hiszen anyja, hát kutya kötelessége is, hogy a gyereke javára törekedjék - vetette közbe Klomb.
- Folyton a templomban ül, de úgy kuporgatja a garast, mint a zsidó.
- Ne szólj meg mindenkit, mert végül pórul jársz!

Így foglalkozott a falu egész délután a kézfogóval, ami nem is csoda, mert a Borynák törzsökös, régi gazdák voltak, Maciej pedig, bár nem viselt semmi hivatalt, mégis első volt a községben. Hiszen ősi paraszti földje volt, nagyapja, ősapja is ebben a faluban élt, esze is volt, gazdagsága is - akarva, nem akarva hallgattak rá, és tisztelték valamennyien.

A gyerekek közül azonban senki, még a kovács sem tudott semmit az eljegyzésről. Nem mert senki hozzájuk futni az újsággal, hogy az első felindulásban ki ne kapja a hírhozó is a maga részét.

Boryna házában tehát még csönd volt, nagyobb, mint máskor szokott lenni. Az eső elállott, s már reggel óta tisztult az ég, ezért Antek rögtön reggeli után kiment Kubával és az asszonyokkal az erdőbe, rőzsét gyűjteni tüzelőre. A lehullott tűleveleket is össze akarták gereblyézni a fenyőfák alatt.

Az öreg otthon maradt.

Már kora reggeltől feltűnően kedvetlen és haragos volt. Csak leste az alkalmat, kire öntse ki nyugtalanságát, emésztő bosszúságát. Witeket elpáholta, mert nem terített almot a tehenek alá, és a trágyában hevertek. Antekkel összeveszett, Hankát lehordta a fiacskája miatt, aki kitípett a ház elé, és bepiszkolódott a sárban. Még Józkára is rátámadt, mert sokáig készülődött, és a lovak vártak miatta.

S amikor végül magára maradt Jagustynkával, aki tegnapi ott maradt, hogy ügyeljen a jószágra, akkor már teljességgel nem tudta, mihez kezdjen. Folyton az járt az eszébe: mit beszélt Jambrozy, hogyan fogadta Dominikowa, mit mondott Jagna; mégsem bízott magában, és az öreg egyházfinak sem hitt egészen, mert be is csaphatta egy pohár vodkáért. Járkált a szobában, kitekingetett az ablakon át a néptelen útra, sőt, kiállt a tornácra is, és nyugtalanul pillantott Jagusia házára. Úgy várta az estét, mint a megváltást...

Százszor támadt kedve, hogy elfusson a bíróhoz és siettesse: menjenek mielőbb. De otthon maradt, mert visszatartotta Jagustynka tekintete. Ez a tekintet folyton a nyomában járt; ezek a kissé lehunytt, gúnyosan csillogó, nevető szemek...

„Boszorkány az ördögadta, úgy fűr a szemével, mint a fűróval!” - gondolta.

Jagustynka pedig ott sürgölődött a szobában és az udvaron, guzsallyal a hóna alatt, és mindenüvé benézett. Közben font, hogy csak úgy surrogott az orsó a levegőben, fölgombolyította a fonalat, és ment tovább a libákhoz, a disznókhoz meg az istállóba, Lapa pedig álmosan, nehézkesen járkált utána. Nem szólt az öreghez, bár jól tudta, mi nyugtalanítja őt annyira, hogy nem találja a helyét, jár-ke, mint a fájás, tesz-vesz, míg végül karókat kezd leverni a fal mellé, a körülöméshez.

Az asszony néha-néha megállt mellette, míg végül megszólalt:

- Nem megy ma a munka, látom.

- Nem bizony, a kutya fáját.

„Micsoda Szodoma lesz itt, Jézusom! Valóságos Szodoma! - gondolta elmenőben. - Jól teszi az öreg, hogy házasodik, jól bizony. Úgy látnák el a gyerekei, ahogy engemet az enyéim! Olyan tíz holdat írtam rájuk, mint az arany, s a vége?... - köpött haragjában. - Napszámba járok, bérben lakom!”

Boryna pedig már nem bírta ki tovább, földhöz vágta a fejszét, és felkiáltott:

- A fene megette az ilyen munkát.

- Valami rágja a lelkét.

- Rág bizony...

Jagustynka leült a ház tövébe, kihúzott egy hosszú fonalat, rátekerte az orsóra, és halkán, kissé félénken megszólalt:

- Pedig nincs miért búsulnia vagy aggódnia.

- Gondolja?

- Ne féljen, Dominikowa okos asszony, és Jagnának is megvan a magához való esze.

- Igazán? - kiáltott fel örömmel, és leült melléje.

- Hiszen van nekem is szemem.

Sokáig hallgattak, mert egyik sem akarta kezdeni a szót.

- Hívjon meg a lakodalmára, olyan menyegzős éneket dalolok maguknak, hogy éppen kilenc hónapra meglesz a keresztelő! - kezdte a vénasszony csipkelődve, de amikor látta, hogy Boryna homloka elborul, más hangon folytatta:

- Jól teszi, Maciej, nagyon jól teszi. Ha az uram halála után én is mást keresek, nem jutottam volna zsellérsorsra, nem bizony... Ostoba voltam, hittem a gyerekeknek, rájuk írtam a földet, hozzájuk mentem, hogy eltartsanak, s mi lett belőle?...

- Nem íratok én rájuk egy barázdát sem! - mondta keményen Boryna.

- Látszik, hogy van józan esze, hogy így beszél! Sorra jártam a bíróságokat, elköltöttem rá azt a kevés pénzemet is, igazságot mégsem vásárolhattam... és most napszámba kell járnom, hányódhatom öreg napjaimra! Hogy döglénétek meg a szemétdombon, cudar kutyák, az én nyomorúságomért! Elmentem hozzájuk a múlt vasárnap, hogy legalább lássam egy kicsit a házamat meg a kertet, amit magam gondoztam. Hát a menyem rögtön jártatni kezdte a pofáját, hogy kémkedni jöttem! Édes Jézusom! Hogy kémkedni jöttem a saját tanyámra! Azt hittem, tüstént meghalok, úgy összeszorította a szívemet a fájdalom. Elmentem a főtisztelendőhöz, hogy legalább a szószékről intse meg őket, hát azt mondta, hogy a szenvedésekért majd megjutalmaz az Úr Jézus!... Persze, ha valakinek semmije sincs, jó neki a Jézus irgalma is... de én már mégiscsak szívesebben gazdálkodnék a földemen ezen a világon, szívesebben aludnék meleg szobában a dunna alatt, ennék zsíros ételeket, és örülnék az életemnek...

És olyan hevesen kezdte leszólni az egész világot, hogy Boryna felkelt és elment a faluba a bíróhoz, mivelhogy már esteledett.

- Indulnak már?

- Azon nyomban. Mindjárt jön Szymon is.

A törvénybíró csakugyan meg is érkezett, és most már együtt mentek a kocsmába, hogy vagy egy pohárkával felhőrpintsenek, és vegyenek arakot, hogy magukkal vigyék leánykérőbe. Jambrozy már ott volt, és nyomban csatlakozott hozzájuk, de nem sokáig ittak, mert Maciej sürgette őket.

- Megvárom magukat itt. Ha elfogadják, hozzák magukkal az asszonyokat, és siessenek ide gyorsan! - kiáltott utánuk.

Azok szaporán lépkedtek az út közepén, csak úgy fröccsent szerte a sár a lábuk alatt. Sűrűsödött a homály, és fakó, szomorú fátyollal takarta be a világot. Belemerült az egész falu, csak imitt-amott csillant ki a sötétből egy-egy világos ablak, s a kutyák ugattak a házak előtt, ahogy vacsora előtt szoktak.

- Komám! - szólalt meg kis idő múlva a bíró.

- He?

- Úgy látom, nagy lakodalmat csap Boryna hamarost.

- Csap, vagy nem csap - felelt mogorván a szófukar Szymon.

- Csap! A bíró mondja magának, elhiheti. Én már tudom. Olyan szép párt csinálunk belőlük, mint annak rendje!

- Csak a kanca fog húzni, mert a csődörnek, úgy látszik, kender a farka.

- Az már nem a mi dolgunk.

- De a gyerekek elátkoznak minket...

- Nagyszerű lesz minden, én, a bíró mondom magának.

Beléptek Dominikowa házába.

A szoba világos volt, tisztára kisöpörve; hiszen vártak rájuk.

A kérők dicsérettessékkal köszöntek, sorba köszöntötték a háziakat, mert a fiúk is a szobában voltak, aztán leültek a tűzhelyhez tolt székekre, és beszélgetni kezdtek erről-arról.

- Olyan hűvös van, mintha már fagyni készülne - kezdte a bíró, dörzsölgetve a kezét.

- Nem is csoda, hiszen nem tavaszra jár az idő.

- Behordták már a káposztát?

- Hát... maradt még egy kevés odakünn, de most nem lehet odahajtani - felelt az öregasszony nyugodtan, és Jagnát kísérte szemével, aki az ablaknál motollálta a fonalat. Olyan szép volt ma, hogy a bíró, még eléggé fiatal ember, mohó tekintettel nézegette, de végül elkezdte:

- Mivelhogy esik az eső, sár van és sötétség, hát benéztünk magukhoz útközben, Szymon meg én. Tisztességgel fogadtak, jó szóval vendégeltek, azért hát úgy tetszik, meg is alkuszunk, néném...

- Sok mindenre meg lehet alkudni, csak keresni kell...

- Úgy van, ahogy mondja! De nekünk már nem kell keresgélnünk, mert úgy látjuk, itt vagyunk a legjobb helyen.

- Akkor hát kezdjék meg az alkut! - kiáltott vidáman az öregasszony.

- Példának okáért üszőt szeretnénk venni.

- Hohó, az nagyon drága! Nem akármilyen kötőfékre való.
 - Van kötelünk szentelt ezüsből, olyan, hogy a sárkány sem tépi el... No, hogy adja, néném? - kérdezte a bíró, és kihúzta az üveget a zsebéből.
 - Hogy? Nem könnyű azt megmondani! Fiatalka még, tavaszra tölti be a tizenkilencediket, jó is, dolgos is, maradhatna még egypár esztendeig az anyjánál...
 - Nincs haszon abból, ha meddő marad, nincs szaporulat...
 - Némelyiknek az anyjánál sem kerül ez nagy fáradságba - suttogta Szymon.
- A bíró elnevette magát, de az öregasszonynak csak a szeme villant meg, és gyorsan így szólt:
- Keressenek mást, az enyém még várhat.
 - Persze hogy várhat, de mi nem találunk szebbet, sem akinek jobb anyja lenne!
 - Ha úgy gondolja...
 - Én, a bíró mondom magának, elhiheti... - Pohárkát vett elő, megtörülte a szűrével, arakot töltött belé, és komolyan folytatta:
 - Idehallgasson, Dominikowa! Figyeljen jól arra, amit mondok. Hivatalos személy vagyok, és az én szavam nem olyan, mint a madárka, amelyik füttyent, röppen, és nem látod többé! Szymonról is tudják, kicsoda. Nem valami csavargó, hanem gazda, több gyermekes atya és törvénybíró!... Gondolja csak meg, kik jöttek magához és mivel, gondolja csak meg!
 - Hiszen tudom, Pietr, és figyelek a szavára.
 - Okos asszony maga, hát tudja, hogy Jagusnak előbb vagy utóbb el kell mennie hazulról, hogy a maga asszonya legyen. Az Úr Jézus már úgy rendelte, hogy a szülők mások számára nevelik a gyermekeiket, nem a maguk számára.
 - Bizony így van! Tudod, anyja:
- Fésülgesd, abajgasd,
És még fizess annak,
Aki elviszi...*
- Ez már a világ sora, és ezen nem lehet változtatni. Talán innánk egyet?
 - Tudom is én?... Nem kényszerítem a lányomat. Nos, Jagus, koccintasz?
 - Hát... mit tudom én... - csipogta a lány, és az ablak felé fordította piruló arcát.
 - Engedelmes leány! Az alázatos borjú két anyától szopik... - tette hozzá Szymon komolyan.
 - Egészségére, néném!
 - Igyanak Isten nevében, de még nem mondták meg, ki a kérő - mondotta Dominikowa, mert nem illik előre tudni, mielőtt a kérők nyilatkoznak.
 - Hogy kicsoda? Hát maga Boryna! - kiáltott a bíró, és felhajtotta a kupicát.
 - Öreg is, özvegy is! - kiáltott erre az asszony, csalódást tettetve.
 - Öreg? Ne káromolja az Úristent! Öreg, és nemrég apasági pöre volt!
 - Az igaz, csak hogy nem volt az övé a gyerek.
 - Persze, egy ilyen gazda nem is adja össze magát mindenkivel! Ígyék, néném...

- Meginni meginnám, de özvegy... aztán az öregnek rövidebb az útja Ábrahám kebelére, és aztán mi lesz?... A gyerekek kiűzik a mostohát és...

- Mondotta Maciej, hogy átíratna valamennyit... - morogta Szymon.

- Még esküvő előtt!

A kérők elhallgattak; csak egy kis idő múlva töltött újra a bíró, s Jagnához fordult a pohárkával.

- Igyál, Jagus, igyál! Olyan embered lesz, mint a tölgy, úriasszony leszel, és a falu első gazdaasszonya. No, a te egészségedre, Jagus, ne szégyelld magad...

A leány habozott, pirult, a fal felé fordult, de végül is eltakarva arcát kendőjével, ivott egy kicsit, a többit pedig a padlóra öntötte.

Ezután körbe járt a pohár. Az öregasszony kenyeret és sót hozott elő, s végül füstölt száraz kolbászt is csúsztatónak.

Ittak egypárszor valamennyien, hogy csillogni kezdett a szemük, és megoldódott a nyelvük. Csak Jagna menekült el a kamrába, mert nem tudni, miért, olyan sírás fogta el, hogy a falon keresztül is hallani lehetett a zokogását.

Az öregasszony ki akart futni hozzá, de a bíró visszatartotta:

- A borjú is bőg, mikor elválasztják az anyjától... így szokott ez lenni. Nem a nagyvilágba megy a lánya, sem más faluba, lesz még elég öröme belőle... Nem lesz semmi baja, én, a bíró mondom magának, elhiheti...

- Igen, igen... csak mindig azt gondoltam, megérem, hogy gyönyörködhetek az unokáimban...

- Ne búsuljon, még aratás előtt meglesz az első...

- Csak az Úr Jézus tudja azt előre, nem mi, bűnös emberek! Ittunk, és mégis valahogy olyan szomorú a szívem, mintha temetésen lennék...

- Nem is csoda. Egyetlen leánya, hát fáj a szíve utána... No még eggyel, búfelejtőnek! Aztán elmegyünk valamennyien a kocsmába, mert már kifogyott a pálinkánk, és ott már tükön ül a vőlegény.

- Hát a kocsmában tartjuk a kézfogót?

- Ősi szokás szerint, ahogy atyáink tették. Én, a bíró mondtam magának, elhiheti.

Az asszonyok kissé ünneplősebben öltözködtek fel, és hamarosan indultak is.

- Hát a fiúk itthon maradnak? A húguk eljegyzése nekik is öröm - jegyezte meg a bíró, mert a legények nagyon savanyú képet vágtak, és nyugtalanul néztek az anyjukra.

- Bajos lenne itt hagyni a házat, a gondviselés oltalmára bízni.

- Hívja csak el Agatát Klombéktól, majd ő ügyel rá.

- Agata már elment koldulni. De tán találunk valakit az úton. Gyertek, fiúk, Jendrych, Szymek! Vegyétek fel a szűrőket. Mi az, úgy akartok eljönni, mint a kódisok?... És csak rúgjon be valamelyikőtök, majd megemlegeti. A tehenek még nincsenek ellátva, a disznónak meg krumplit kell törni, ne feledjétek el.

- Nem, nem felejtjük el, édesanyám! - suttozták a legények félve, mert bár jókora, megtermett legények voltak, és terebélyesek, mint a körtefák a határban, mégis úgy engedelmeskedtek az anyjuknak, mint valami kölykök. Vasmarokkal fogta őket Dominikowa, és ha szükség volt rá,

akár zsámolyra is állt, és úgy kapaszkodott bele a sörényükbe, úgy pofozta fel, de szófogadásra és tiszteletre szorította őket.

Elmentek a kocsmába.

Már koromsötét éjszaka volt, amilyen lenni szokott az őszi esőzések idején. Szél járt a magasban, és verte a fák üstökét, hogy csak úgy ringtak, és szinte ráfeküdtek zúgva a kerítésre. A tó harsogott és úgy hullámozott, hogy a tajtékos víz kifröccsent az út közepére is, és bele-belecsapott az emberek arcába.

A kocsmában sem volt világos, s a szél befűjt a kitört ablakon; a pult mögött a zsinórról lógó lámpa úgy ingott, mint egy aranyos virág.

Boryna nekik esett. Üdvözölte, csókolta, ölelte őket forrón, sejtette, hogy Jagus szinte az övé már.

- És monda az Úr Jézus: végy magadnak asszonyt, földi féreg, hogy ne unatkozz egymagadban, te szerencsétlen. Ámen! - dadogta Jambrozy, de mivel már több mint egy órája iddögált, nem szolgált jól a nyelve, sem a lába.

A zsidó tüstént előkészítette a söntésben az enni-innivalót: arakot, édeset meg eszenciát, hozzá heringet, sáfrányos lepényt és valami különös, fonott mákos kalácsot.

- Egyetek, igyatok, jó emberek, édes testvéreim, igaz keresztények! - kínálhatta őket Jambrozy. - Nekem is volt feleségem, csak már nem emlékszem jól, hogy hol... Azt hiszem, Franciaországban... nem, Itáliában volt... mégse... de most árván maradtam... mondom, hogy amikor az őrmester azt kiáltotta: zárkózz!...

- Igyunk, no, emberek! Pietr, kezdjen rá - szakította félbe Boryna, s egy egész zloty ára cukorkát hozott, és Jagusia markába nyomta. - Nesze, Jagus, jó édes! Nesze...

- Ugyan... minek költekezik... - szabódott a leány.

- Ne félj... telik rá, majd meglátod... vedd csak el... neked még a csillagot is lehoznám az égről... nem látsz énnám semmiben sem szükségem... - s átfogta a derekát, és biztatta, hogy egyék-igyék. Jagna mindezt nyugodtan, hidegen, sőt közönyösen fogadta, mintha nem is az ő eljegyzése volna. Csak egy gondolat járt a fejében: vajon azokat a korallokat, amelyekről a vásárban beszélt az öreg, neki adja-e esküvő előtt?

Sűrűn járt körbe a pohár. Felváltva ittak arakot és édeset, majd valamennyien egyszerre kezdtek beszélni. Még Dominikowa is fölöntött a garatra, és úgy beszélt, magyarázott, hogy a bíró elcsodálkozott: milyen okos asszony!

A fiúk is leitták magukat, mert Jambrozy és a bíró egyre biztatta őket, és sűrűn koccintott velük.

- Igyatok, fiúk, Jagna kézfogója van! Igyatok!...

- Tudjuk, tudjuk - felelték egyszerre, és kezet akartak csókolni Jambrozynak. Dominikowa pedig félrevonta Borynát az ablaktól, s egyenesen belevágott a dolog közepébe:

- A magáé Jagus, Maciej, a magáé.

- Köszönöm, anyám, köszönöm a leányát. - Átölelte az öregasszony nyakát, és összezsókolta.

- Azt ígérte, hogy ráírat valamit, ugye?

- Ráíratni? Minek az írás, hiszen ami az enyém, az az övé is...

- Hát azért, hogy bátrabb legyen a mostohagyerekei előtt, hogy ne akarják kisemmizni!

- Semmi közük ahhoz, ami az enyém! Az enyém minden, hát akkor Jagusé is.
- Isten fizesse meg, de ne feledje el, hogy idősebb nála egy kevéssel, márpedig minden ember halandó, mert hiszen...

*A halál nem válogatós:
Ma embert visz, holnap bárányt,
Ha ma elszöksz, holnap vár rád...*

- Még bírom magam vagy húsz esztendeig, ne féljen!
- Az egyszeri ember se félt, de meg is ették a farkasok.
- Olyan boldog vagyok, hogy mondja csak meg, mit akar! Akarja, hogy ráírássam azt a három holdat a Lukasz földje mellett?
- A kutyának jó a légy is, mikor éhes, de mi nem vagyunk ám éhesek. Jagusnak az apja után öt hold szántó a része, meg egy hold erdő... írasson rá maga is hatot. Azt a hat holdat az út mellett, ahol krumplics volt az idén.
- A legjobb földem!
- Hát Jaguska talán az alja? Nem a legkülönb lány a faluban?
- Persze hogy az, azért is küldtem hozzá kérőket... csak hogy az isten szerelmére, hat hold az nagy darab föld, egy egész gazdaság! Mit szólnának a gyerekek! - Boryna vakarni kezdte a fejét, mert fájdalom szorította össze a szívét; hogysisne, ennyi földet adni, még hozzá a legjobbat!
- Tudja azt maga is, kedvesem, hiszen olyan okos ember, hogy keresni kell a párját: az írás csak biztonság okáért kellene a lánynak. Hiszen azt a földet, amíg maga él, senki sem hasítja ki, és nem veszi el. Ami meg a Jagusé, ami igazság szerint megilleti őt az apja után, azt már tavasszal kiméretem az inzellérrel, és már a magáé lesz, bevetheti... Gondolja csak meg, nem lesz kára belőle, és írassa át a hat holdat.
- Jól van, Jagusra íratom...
- Mikor?
- Akár holnap is! Nem, szombaton befizetünk a kihirdetésre, és aztán rögtön elmegyünk a városba. Mit bánom én, csak egyszer élünk.
- Jagus, gyere csak ide, lányom, gyere! - kiáltott az asszony a leányára, akinek éppen a bíró mesélt valamit, és közben egészen odaszorította a pulthoz. Jagus hangosan nevetett.
- Hallod, Jagus, Maciej rád íratna azt a hat holdat az út mellett - szólott az anyja.
- Isten fizesse meg - suttogta a leány, és vőlegénye felé nyújtotta a kezét.
- Igyanak Jagna egészségére ebből az édesből...

Ittak, Maciej átölelte Jagna derekát, és az asztalhoz akarta vezetni, de ő kisiklott a kezéből, és a bátyjaihoz szökött, akik Jambrozyval iddögáltak és beszélgettek.

A kocsma ezalatt egyre hangosabb lett. Egyre több ember jött be, mert némelyek meghallották a kiszűrődő hangokat, és ezért kerültek beljebb, mások meg a potya ivás szagára szállingóztak be. Még a vak koldus is, az, akit a kutya vezetett, előkerült, és leült egy látható helyen, figyelt a beszélgetésre, és néha elmondott fennhangon egy-egy imádságot, míg észre nem vették. Ekkor maga Dominikowa kínálta meg pálinkával és egy kis harapnivalóval, s néhány kétkrajcárost nyomott a markába.

Alaposan benyakaltak; már mindnyájan egyszerre beszéltek, átkarolták, ölelgették egymást, csókolóztak, és mindegyik testi-lelki jó barátja lett a másiknak, ahogy az a sűrű poharazásnál lenni szokott. Csak a zsidó forgolódott csendesen, és egyre újabb fertályokat meg sörös-üvegeket hozott. Azután följegyezte krétával az ajtóra, ki mit rendelt.

Boryna szinte kábult volt a nagy örömtől. Ivott, kínált, nógatott, beszélt, mégpedig annyit, amennyit ritkán szokott, és folyton Jagus felé húzódott. Édes szavakat suttogott neki, simogatta a lány képét, mert illetlen volna úgy mindnyájuk előtt átfogni a nyakát és csókolgatni, habár olyan erősen húzta feléje a kívánság, hogy nem bírta ki; ezért átölelte a derekát, és vont a valami sötét zugba.

Dominikowa egyszer csak észrevette, hogy ideje már hazamenni. Hívta fiait, hogy szedelőzködjenek.

De Szymek részeg volt már, s az anyja beszédére csak megigazította övét, rácsapott öklével az asztalra, és felkiáltott:

- Gazda vagyok, a kutya-fáját!... Aki akar, menjen... ha inni akarok, inni is fogok... zsidó, pálinkát!

- Csitt, Szymek, hallgass, mert pofon vág! - nyögdécselt könnyes szemmel Jendrzych, aki már szintén elázott, s rángatni kezdte a bátyja szüre ujját.

- Haza, fiúk, haza! - sziszegte Dominikowa fenyegető hangon.

- Gazda vagyok! Ha itt akarok maradni, akkor itt is maradok, és pálinkát iszom... elég már az anyai uralomból... ha pedig nem... elkergetem... a kutya-fáját...

De az öregasszony úgy mellbe vágta a fiát, hogy az megtántorodott, és rögtön kijózanodott. Jendrzych pedig a fejébe nyomta a sapkáját, és kivezette az útra. De Szymeket, úgy látszik, megszedítette a levegő, mert alig tett pár lépést, megbotlott, a kerítésbe fogódzott, és dadogva kiabálni kezdett: - Gazda vagyok, a kutya-fáját... az enyém a föld... azt teszem, amit akarok... pálinkát iszom... zsidó, arakot!... Ha pedig nem... elkergetem...

- Szymek! Az istenért, Szymek, gyere haza, mindjárt jön édesanyánk - jajgatott Jendrzych, érzékeny könnyeket hullatva.

Rövidesen utolérte őket az öregasszony Jagnával, és magával vitte fiait, akik a kerítés tövében hemperegtek a sárban, és már kis híján hajba kaptak.

A kocsmában pedig kissé csöndesült a zaj az asszonyok távozása után; lassan oszladozott a társaság, csak Boryna maradt a kérőkkel, Jambrozy és a koldus, aki már együtt ivott a többiekkel.

Jambrozy már nem volt magánál; a szoba közepén állt, s hol dalolgatott, hol fennhangon mesélt:

- Fekete volt... olyan fekete, mint a kormos fazék... célba vett... eltalálsz, majd megmondom, hogy hol... beledöftem a szuronyomat a hasába... megforgattam, hogy csak úgy ropogott... az első... Állunk... állunk... egyszer csak jön a parancsnok... Jézus Krisztusom! Maga a parancsnok!... Fiúk... mondja... emberek... mondja... Zárkózz... zárkózz... - kiáltott hirtelen harsány hangon, kiegyenesedett, és feszesen, mint a cövek, lassan hátrált, hogy csak úgy kopogott a falába - koccintson velem, Pietr, koccintson... árva vagyok... - dadogta értelmetlenül a fal mellől, de nem várta be a koccintást, mert hirtelen sarkon fordult, és kiment a kocsmból, csak az útról hallatszott be rekedt kornyikálása...

A kocsmába eközben belépett a molnár. Óriási férfi, városiasan öltözve, az arca vörös, a haja ősz, s apró szeme élénken villog.

- Látom, hogy isznak a gazdák! Hohó, a bíró, a törvénybíró és Boryna! Lakodalom van, vagy mi?

- Nem is más! Igyék velünk, molnár úr, igyék - javasolta Boryna.

Megint ittak sorban.

- No, ha úgy van, mondok én maguknak olyan újságot, hogy mindjárt kijózanodnak tőle!

Rámeresztették zavaros szemüket.

- Nincs egy órája, hogy az uraság eladta az erdőt a Farkas veremnél!

- A gazember mindenét! Eladta a mi erdőnket, eladta? - kiáltotta Boryna, és földhöz vágta az üveget féktelen dühében.

- Eladta? A törvény az uraságra is szól, ahogy mindenkire, a törvény... - dadogta Szymon részegen.

- Nem igaz! Én, a bíró mondom maguknak, hogy nem igaz, elhihetik!

- Eladhatta, de kivágni nem engedjük, mert az a mi jussunk, ahogy Isten van az égben, nem engedjük! - kiáltotta Boryna, és öklével az asztalra csapott...

A molnár elment, ők pedig még késő éjszakáig tanácskoztak, és fenyegették az uraságot.

Néhány nap telt el Jagusia eljegyzése óta.

Az esőzés megszűnt, az utak megszikkadtak, és kissé megkeményedtek, a vizek lefolytak, csak a barázdákban és itt-ott az alacsonyabb fekvésű földeken meg réteken csillogtak zavaros pocsolyák, mint kisírt szemek...

Elérkezett a halottak napja, szürke, napfénytelen, halott nap. Szél sem hajtotta az elszáradt dudvát, és nem ingatta a súlyosan föld felé hajló fákat... Fájdalmas, süket csend nehezedett a világra.

Lipcében már reggel óta szólt a harang, lassan, szüntelenül, és fájdalmas kongása mélabúsan szállott a ködös, pusztá határban. A gyász komor hangjával kondult ezen a szomorú napon, ezen a napon, mely halványan kelt, és ködbe borultan egészen a tűnő messzeségig, a föld és ég találkozásának határtalanságáig kékllett, mint a tenger kifürkészhetetlen örvénye.

Kelet felől, ahol a virradat még csak halványan izzott, mint a kihűlő réz, a kékes felhők alól varjak és csókák rajai vonultak...

Magasan, magasan repültek, hogy a szem alig különböztette meg őket, a fül alig fogta föl károgásuk vad, fájdalmas lármáját, mely az őszi éjek jajgatásához volt hasonló...

S a harangok egyre bongtak...

Búgásuk komor himnusza súlyosan ömlött szét a halott, süket levegőben, jajgatva hullott le a földekre, panaszosan zúgott a falvak és erdők fölött, úszott az egész világon, mintha az emberek, a földek és a falvak, minden egyetlen nagy szív volna, mely gyászos panasszal dobog...

A madarak folyton szállottak, hogy ámulat és félelem fogta el az embereket, mert mind alacsonyabban suhantak, és egyre nagyobb csapatokban, úgy tetszett, mintha pernye lepte volna be az eget, s szárnyuk suhogása és károgásuk tompa zúgása szüntelen erősödött, hatalmasodott, süvöltött, mint a közeledő vihar... Köröket írtak le a falu fölött, és mint a szélvész felkapta levélhalom, kóvályogtak a mezők fölött, leszálltak az erdőre, megszállták az út menti kopasz nyárfákat, teleülték a templom körül álló hársakat, a temető fáit, a gyümölcsösöket, a házak szalmatetejét, még a kerítéseket is... majd fölriadv a harangok szakadatlan kongásától, fölemelkedtek, és fekete felhőként vonultak az erdő felé... kiáltásuk éles, átható zúgása hosszan úszott utánuk.

- Kemény tél lesz! - mondták az emberek.

- Az erdő felé húznak, hamarosan hó lesz.

És mind többen álltak ki a házak elé, mert még sohase láttak egyszerre ennyi madarat. Sokáig néztek utánuk különös szomorúsággal, míg el nem tűntek az erdőben. Néztek, néztek a madársereg után, és mélyen sóhajtoztak. Egyik-másik ember keresztet rajzolt homlokára, védelmi a gonosz ellen, s lassan fölöltözködtek, és elindultak a templomba, mert a harang egyre hívogatta őket. A szomszéd falukból is jöttek már, az utakon és ösvényeken felfelillantak a ködben az emberek.

Átható szomorúság feküdt a lelkekre. Valami különösen fájdalmas csend ülte meg a szíveket: a fájdalmas elmélkedés csendje, és az emlékezés azokról, akik már elmentek oda, a lecsüngő ágú nyírfák, a megdőlt fekete fakeresztek alá...

- Édes Jézusom! Jézusom! - sóhajtottak, és ég felé emelték földszíni arcukat, félelem nélkül mélyesztették szemüket a titokba, és nyugodtan mentek felajánlást tenni és imádkozni a megholtakért.

A falu mintha elmerült volna ebben a nehéz, fájdalmas csendben, csak a koldusok ijedt, könyörgő éneke csapódott időnként a templom felől a fülekhez.

Borynáéknál is nagyobb csend volt, mint lenni szokott, bár belül titkolt és minden pillanatban kitörni kész pokol hallgatott...

Nem is lehetett másként. A gyermekek már tudtak mindenről.

És tegnap, vasárnap, megvolt az öreg és Jagusia első kihirdetése is...

Szombaton pedig a városban jártak, ahol Boryna hat holdat íratott Jagusiára a közjegyző előtt... Későn tért vissza, összekarmolt arccal, mert kissé ittas volt, és már a szekéren akarta volna Jagnát, de csak annyit kapott, amennyit ököllel meg körömmel adnak az asszonyok.

Otthon aztán senkinek sem szólt, pedig Antek egyre a szeme elé igyekezett jutni. Csak lefeküdt, ahogy volt, csizmástul, bundában aludni... reggel aztán Józia morgott is rá, hogy besározta a dunnát.

- Hallgass, Józia, hallgass! Megesik ez néha olyan emberrel is, aki sohasem iszik pálinkát... - mondotta vígan, és mindjárt reggel elment Jagnához, ott ült késő estig, s hiába várták ebédvel, vacsorával.

Ma is későn kelt, már jóval napkelte után. Legjobb szűrét vette fel, meghagyta Witeknek, kenje meg hájjal az ünneplő csizmáját, és vágjon új szalmabélést belé. Kubával megborotváltatta magát, azután fölcsatolta övét, föltette kalapját, és türelmetlenül nézegetett ki az ablakon, át a tornácra, mert Hanka ott tetvezte a kisfiát. Nem akart találkozni vele, azért kivárta, míg a menyé egy pillanatra bemegy a szobába, s akkor surrant ki lopva a kapun; nem is látták többé aznap...

Józka egész nap sírdogált, és úgy támolygott a szobában, mint a bezárt madár. Antek pedig mind fájdalmasabb és kegyetlenebb kínokban égett. Sem nem evett, sem nem aludt sem nem volt képes bármivel is foglalkozni; még bódultan, önkívületben élt, s azt sem tudta, mi történik vele. Az arca elsötétedett, csak a szeme tetszett még nagyobbnak, és üvegesen égett, mintha belefagytak volna a könnyek. A fogát összeszorította, hogy ne kiabáljon fennhangon, és ne átkozódjék, s csak föl-alá járt folyton a szobában, az udvaron, kiment a bejáróba vagy az útra, és visszatért, levetette magát a tornácon a padkára, és órákig ült ott maga elé nézve, elmerülve fájdalmába, mely egyre nőtt, erősödött a lelkében.

A ház elnémult, csak sírás, jajgatás és sóhajtások visszhangoztak benne, mintha eltemettek volna valakit. Az istállók és ólak tárva-nyitva állottak, a jószág a kertben kószált, és benézett az ablakon, nem volt, aki visszaterelje, csak az öreg Lapa ugatott körülötte, és terelgette, de hiába, nem bírta vele.

Az istállóban Kuba puskáját tisztította a vackán, Witek meg áhítatos csodálattal nézte, és kitekingetett az ablakon, hogy meg ne lepje őket valaki.

- Akkorát dördült, hogy Uram Jézus! Azt hittem, hogy az uraság vagy a kerülő lő...

- Az ám... mert régóta nem lőttem, erősen megtömtem, és olyat pukkant, mint az ágyú...

- Mindjárt este ment el?

- Igen, mindjárt az uradalmi földre mentem, az erdő aljába, mert ott szeretnek kijárni a suták az őszi vetésre... Sötét volt, sokáig kellett ülnöm... hajnalban aztán előjött egy agancsos... Úgy

meglapultam, hogy csak ötlépésnyire volt tőlem... nem lőttem rá, mert akkora volt, mint az ökör... gondoltam: hátha nem bírok vele... Eleresztettem... és egy-két miatyánknyi idő múlva ünök jöttek ki az erdőből... Kiválasztottam a legszebbet... alig támasztottam a vállamhoz, máris nagyot dördült! Alaposan megtöltöttem, egészen megdagadt a vállam, úgy meglökött... de nyomban lerogyott az ünő... csak a lába rángatózott... mert hogyan... vagy fél marék vágott sörétet kapott az oldalába... bögött is a nyavalyás... már féltem, hogy meghallja a kerülő, le kellett vágnom...

- Az erdőben maradt? - kérdezte a fiú, feltűzelve az elbeszéléstől.

- Maradt, ahol maradt, semmi közöd hozzá, s ha szólsz csak egy hangot is valakinek, majd meglátod, mit kapsz érte...

- Ha úgy kívánja, nem szólok egy szót sem, de, ugye, Józiának szabad?

- Hogyan, rögtön megtudná az egész falu! Nesze egy tízes, végy valamit rajta...

- Nem mondom meg amúgy se, csak vigyen egyszer magával, aranyos Kuba bátyám, vigyen el...

- Reggelizni! - kiáltotta Józka a tornácról.

- Csak hallgass, akkor elviszlek!

- Aztán megengedi, hogy legalább egyszer, egyetlenegyszer lőjek, megengedi, ugye? - könyörgött a fiú.

- Ugyan már... azt hiszi a buta, hogy ingyen adják a puskaport...

- Van pénzem, Kuba bátyám, van, még a vásáron adott a gazda két zlotyt, a halotti könyörgésre tartogatom, hát...

- Jó, jó, megtanítlak - suttogta a legény, és megsimogatta a fiú fejét, annyira meghatotta a könyörgése.

Reggeli után néhány perccel már mindketten útban voltak a templom felé. Kuba fürgén bicegett, Witek pedig kissé hátramaradt, mert röstellte, hogy nem volt csizmája, s mezítláb kellett a templomba mennie.

- Szabad mezítláb bemenni a sekrestyébe? - kérdezte halkan.

- Buta vagy! Az Úr Jézus nem a csizmát nézi, hanem az imádságot...

- Igen, de csizmában mégiscsak illendőbb... - suttogta a fiú szomorúan.

- Veszel te még magadnak csizmát, veszel...

- Veszek bizony, Kuba bátyám, veszek. Csak legénysorba jussak, rögtön elmegyek Varsóba, és ott beállok kocsisnak... a városban pedig mindenki csizmában jár, ugye?

- Úgy bizony! Emlékszel még rá?

- Hogyne emlékeznék! Ötéves voltam, mikor Kozlowa elhozott, hát jól emlékszem... hát... hideg volt... gyalog mentünk a vasútra... emlékszem... olyan ragyogó világosság volt, hogy most is káprázik tőle a szemem... emlékszem... egyik ház a másik mellett, és olyan nagyok, mint a templom...

- Ne lódíts - vetette oda Kuba lenézően.

- De jól emlékszem, Kuba bátyám... hiszen föl sem láttam a háztetőig... meg annyi hintó... az ablakok egészen a földig értek... igen... úgy látszott, hogy az egész fal üvegből van... és állandóan harangoztak...

- Nem csoda, hiszen annyi ott a templom!

- Biztosan, mert honnan lett volna a harangozás?

Elhallgattak, mert beértek már a templomudvarra. Kezdték átnyomakodni a sűrű tömegen, a templom körül szorongott a nép, mert nem fértek el odabent.

A koldusok egész utcát alkottak a templom bejáratától az útig. Mindegyik a maga módján óbégatott, kiabált, imádkozott hangosan, és kérte az alamizsnát. Némelyik hegedült is, vagy énekelt elnyújtott, siránczó hangon, mások furulyán vagy harmonikán játszottak, és olyan hangzavar keletkezett, hogy csak úgy zúgott tőle az ember feje...

A sekrestyében is olyan szorosan voltak már az emberek, hogy szinte ropogott a csontjuk. Kivált az asztal körül, ahol a kántor a halottakról való megemlékezésre szánt adományokat átvette, s a másik asztalnál, ahol a fia, Jas segített neki, az, aki a városban tanult.

Kuba előrenyomakodott, s a nevek egész litániáját sorolta fel a kántornak, aki be is írta a neveket, és mindegyik lélekért hat garast szedett, vagy három tojást, ha valakinek nem volt készpénze.

Witek kissé hátramaradt, mert kegyetlenül taposták a mezítelen lábát. De tolakodott ő is, ahogy tudott, noha többen is ráfordultak: mért lábatlankodik, és mért állja útját az öregebbeknek. A pénzt a kezében szorongatta, s csak akkor feledte a szájában a nyelvét, amikor az asztalhoz lökték, egyenesen a kántor elé... hogysisne, csupa gazda és gazdaasszony áll ott, szinte az egész falu, a molnárné is, kalappal a fején, mint valami úriasszony, és a kovácsék meg a bíró a feleségével... és mind reá néznek... hallják, hogy mit mond... hangosan ismétlik magukban a lelkek nevét... tíz, húsz nevet is bemondanak... az egész családot... az apákat, nagyapákat, dédapákat... És ő?... Hát tudja ő, hogy ki az anyja, ki az apja?... Tudja?... Kiért fizessen?... Jézusom, édes Jézuskám!... Csak eltátotta a száját, kimeresztette két szemét, s állt mozdulatlanul, mint a tökkelütött... szívét összeszorította a fájdalom, hogy alig lélegzett, csak kapkodott levegő után, és olyan rosszul lett, mintha halála perce közeledne... de nem sokáig állt úgy, mert félrelökték a sarokba, a szenteltvíztartó alá. Hát csak odatámasztotta a fejét a cintálhoz, hogy el ne essék, s a könny úgy pergett a szeméből, mint a gyöngyszemek, a fájdalmas rózsafüzér gyöngyöcskéi... és hiába akarta visszatartani... hiába... és úgy reszketett egész testében, remegett minden csontja, hogy nem bírta összecsukni a száját, sem kiegyenesedni, leült a sarokban a földre, távol az emberek szemétől, s ontotta árva, keserves könnyeit...

„Édesanyám! Édesanyám!” - esdekelt benne valami, és majd széttépte a lelkét. Nem tudta megérteni, sem felfogni, miért van mindenkinek apja és anyja, csak egyedül ő az árva, csak ő egyes-egyedül...

- Jézusom, édes Jézusom!... - zokogta, és vergődött, mint a hálóban fuldokló madár. Csak Kuba talált rá, és megkérdezte:

- Witek, adtál már a megemlékezésre?

- Nem - felelte, és hirtelen talpra ugrott, megtörülte két szemét, és megindult újból, magabiztosan az asztal felé... igen, ő is bemond neveket... minek tudják meg azt, hogy nincsen senkije... minek... magamagának árva... ha talált gyerek, hát talált gyerek... Hetykén körülnézett, és határozott hangon elsorolta a neveket: Józefa, Marianna és Antoni - ami csak úgy hirtelenében az eszébe jutott...

Megfizette, átvette a visszajáró pénzt, aztán bement Kubával a templomba imádkozni és meghallgatni, mikor emlékezik meg a pap az ő halottairól...

A templom közepén ravatal állott, koporsó a tetején, körülötte lobogó gyertyák. A pap a szószekről olvasta a nevek végtelen litániáját, időnként meg-megállt, s akkor hangos imádság következett, amelyet mindnyájan közösen mondtak a felemlített megholt és a tisztítótűzben szenvedő lelkekért.

Witek Kuba mellé térdelt, aki kivette kezéből az olvasót, és sorra mondta az összes üdvözlégyet és hiszekegyet, ahogy a pap rendelte. Ő is elmondott egy-két imádságot, de végül elnyomta az egész nép imádságának egyhangú mormolása, a meleg és a sírástól való kimerültség. Odatámaszkodott hát Kuba oldalához, és elaludt...

Délután Borynáéktól valamennyien a litániára indultak, melyet évenként egyszer tartottak a temető kápolnájában.

Mentek Antekék a gyerekekkel, mentek a kovácsék, ment Józka Jagustynkával, legvégül pedig Kuba sántikált Witekkal, hogy egészen kivegyék a részüket az ünneplésből.

A nap már kezdte lehunyini szürke, fáradt szemháját, lassan kialudt, és alámerült a szürkület ijesztő, szomorú örvényébe; szél támadt, és nyögve húzódott végig a földeken, beleütődött a fába, és nyers, korhadt, őszi leheletet árasztott.

Csend volt, a halottak napjának különös, komor csendje. A tömeg szigorú hallgatásba merülve haladt az utakon, csak a lábak dobogása hangzott tompán, csak az út menti fák ringtak nyugtalanul, s a faágak fájdalmas suttogása reszketett a fejek fölött, csak a koldusok kéregető muzsikája meg éneke zokogott a levegőben, s hanyatlott le visszhang nélkül... A kapu előtt, sőt még a sírok közt is, valamint a falak mellett hordók állottak hosszú sorban, és körülöttük helyezkedett el a koldusok csapata.

A nép pedig egyre hömpölygött az úton, a nyárfák alatt, a temető felé. Az alkonyatban, amely már mintegy szürke hamuval szórta be a világot, csillogott a gyertyák fénye - mert voltak, akik égő gyertyát vittek -, és imbolyogtak az olajmécsesek sárga lángocskái. Mindenki, mielőtt bement a temetőbe, kivett a batyujából egy kis kenyeret vagy darabka sajtot, szalonnát avagy kolbászt, némelyik egy gombolyag fonalat, marék fésült lent vagy egy koszorú gombát, és áhítatosan valamelyik hordóba tette. Egyik hordó a papé volt, másik a kántoré és Jambrozyé, a többi pedig a koldusoké. Aki semmit sem tett a hordóba, az egy-egy garast nyomott valamelyik koldus markába, és halottainak nevét suttogta, akikért imádságot kért...

Az imádság, ének és a felsorolt nevek kórusa fájdalmas ritmussal emelkedett a kapunál a magasba, az emberek pedig továbbmentek, szétszéledtek a sírok közt, s csakhamar úgy csillogtak-villogtak a gyertyák és mécsek a homályban, a fák sűrűjében és az elszáradt fű közt, mint a szentjánosbogárkák.

A földet átfogó csendben az imádság félénken halkított, tompa suttogással remegett. Időnként fájdalmas zokogás tört fel valamelyik sírhalomról. Néha gyászos siralom kanyargott a sírkeresztek között, majd hirtelen rövid, kétségbeesett kiáltás mint éles égdörgés hasította át a levegőt, vagy csendes gyermeki sírás, az árvák panasza szállott a homályos sűrűségben, mint a madár csipogás...

S időnként nehéz, süket csönd hullott a temetőre, s csak a fák zúgtak komoran, és az emberi sírás, panasz, fájdalom és jajkiáltások visszhangja tört az ég felé, terjedt szét az egész világon...

Az emberek csöndesen jártak a sírdombok között, félénken suttoztak, és aggodalmasan tekingettek a sötét, kifürkészhetetlen messzeségbe...

- Mindenki meghal egyszer! - mondták nehéz sóhajjal, megkövült lemondással, és tovább vánszorogtak, letelepedtek atyáik sírhalma elé, imádkoztak vagy csendben ültek, elmerengve, eltompult érzéketlenségben az élet, a halál, a fájdalom iránt, akár a fák - s akár a fák, úgy ringatózott a lelkük a bennük szunnyadó félelemben...

- Jézusom! Irgalmas Uram, Máriám! - szakadt ki néha zavartól megkínzott lelkükből a fohász, s felemelték arcukat, mely dermedt volt és kimerült, mint az anyaföld, fakó szemüket pedig, a sötétben homályosan csillogó pocsolyákhoz hasonló szemüket a keresztekre függesztették, s térdre ereszkedtek imbolyogva, mint az álmosan himbálódzó fák. Krisztus lábaihoz vetették reszkető szívüket, s odaadó, lemondó, áhítatos sírásra fakadtak.

Kuba és Witek is ott bolyongott a többiekkel, s amikor már egészen besötétedett, Kuba átbicegett az ótemetőbe.

Itt, a besüppedt sírok közt csend volt, üresség és sötétség. Itt pihentek az elfeledettek, akiknek emléke is régen meghalt, mint napjaik, letűnt koruk. Valami különös madarak kiáltoztak itt vészjóslóan, és szomorúan susogott a bokrok sűrűje. Korhadt fakeresztek meredeztek itt-ott; egész családok feküdtek itt sorban, egész falvak, egész nemzedékek. Itt már senki nem imádkozott, nem sírt, nem égetett mécses fölöttük, csak a szél zúgott az ágak közt, letépte az utolsó leveleket, s beledobta az éjszakába, végső pusztulásra... csak valami hangok, amelyek nem is hangok, valami árnyak, amelyek nem is árnyak, ütődtek a kopasz fákhoz, mint a megvakult madarak, és mintha irgalomért esedeztek volna...

Kuba néhány félretett kenyérdarabot vett ki kebléből, széttördelte, letérdelt, és szétszórta a sírdombokon.

- Költsd el, keresztény lélek, akiről megemlékezem az esti időben; költsd el, bűnhődő ember, költsd el! - suttozta elfogódva.

- Megeszik? - kérdezte halkan, reszkető hangon Witek.

- Hát persze! A pap nem engedi táplálni őket!... Mások a hordóba raknak, de ezeknek a szegényeknek nincs semmi hasznuk belőle... A papnak meg a koldusoknak a disznai híznak az alamizsnán, a vezeklő lelkek pedig éhínséget szenvednek...

- Eljönnek?

- Ne félj... Eljönnek mind, akik a tisztító tűzben szenvednek... mind. Az Úr Jézus lebocsátja őket a földre ezen a napon, hogy meglátogassák övéiket...

- Hogy meglátogassák övéiket! - ismételte reszketve Witek.

- Ne félj, te buta, a gonosz nem jöhet ma a közelbe, elkergetik a holtakról való megemlékezések, az imádságok meg az égő mécses... Meg az Úr Jézus is itt jár a földön e napon, és számba veszi az édes jó gazda, hány lélek maradt még neki, s kiválogatja mindet... Jól emlékszem, mikor édesanyám mondtotta, s bizonyítják az öreg emberek is...

- Az Úr Jézus ma a világban jár! - suttozta Witek, és figyelmesen körülnézett.

- Csakhogy te nem láthatod... csak a szentek látják, vagy azok, akik a legtöbbet szenvednek...

- Nézze csak, ott valami világosság van, és emberek mozognak! - kiáltott ijedten Witek a kerítés tövében húzódó sírokra mutatva...

- Ott azok fekszenek, akiket megöltek az erdőben³... persze... az én uraim is ott fekszenek... és az anyám is... persze...

Áttörtek a sűrűsége, és letérdeltek a besüppedt sírdombokra, melyeket úgy szétkuszált az idő, hogy alig maradt nyomuk; kereszték sem jelölték, fák sem árnyékolták e halmokat, semmi, csak pusztá homok, néhány elszáradt ökörfarkkóró és csend, feledés, halál...

Jambrozy, Jagustynka és az öreg Klomb térdelt e halott sírokon; két homokba nyomott mécses pislákol, szél lengedezett, és ringatta az apró lángokat, el-elkapta az imádság szavait, és vitte a sötét éjszakába...

- Persze, édesanyám ott fekszik... emlékszem... - suttogta Kuba csendesen, inkább magának, mint Witeknek, aki melléje guggolt, mert egészen átjárta a hideg.

- Magdalénának hívták... Apámnak volt földje, de az uraságnál szolgált... kocsis volt... csak parádés lovakat hajtott... az idősebbik úrral járt... azután meghalt... a testvérei elvették a földet... én az uraság disznait legeltettem... Persze, az anyámat Magdalénának hívták, az apámat Pieternek, és Socha⁴ volt a csúfneve, mint az enyém is. Azután az uraság a lovak mellé vett, hogy én hajtsam a parádés lovakat, ahogy azelőtt az apám... vadászatokra jártunk, messzire, más uraságokhoz... egészen jól lőttem én is... a fiatalabbik uraság adott puskát... anyám pedig az öreg nagyságos asszonnyal a kastélyban maradt... Jól emlékszem... mikor valamennyien elmentek... magukkal vittek engem is... Egész évig el voltam... megtettem, amit parancsoltak... hát, nem egy muszkát küldtem a másvilágra, nem is kettőt... és a fiatalabbik uraság kapott a hasába... kifordult a bele... Hiszen az én uram... jó ember... a vállamra vettem és kivittem... azután elutazott meleg országokba, nekem pedig adott egy levelet, hogy vigyem el az öregebbik úrnak... elmentem... el voltam csigázva, mint a kutya... a lábamat keresztül-lőtték, nem akart begyógyulni, mert mindig csak a szabadban, az ég alatt tanyáztunk... s a hó derékig ért... s kemény fagyok... emlékszem... hogyan... éjjel vánszorogtam haza... keresek... Jézus Mária! Mintha valaki doronggal fejbe vágott volna!... A kastély nincs sehol, sem a pajták... még kerítés sem maradt... mind leégett földig... Az öreg úr pedig, meg az öreg nagyságos asszony és az édesanyám... meg az a Józsefka, aki szobalány volt... megölve fekszenek a kertben!... Jézusom, édes Jézusom! Mindenre emlékszem... hogyan... Máriám! - nyögte csendesen, s borsónyi könnyek peregtek arcára, olyan sűrűn, hogy már nem is törülgette... csak sóhajtott fájdalomban és vágyakozásban, mert úgy állott minden a szeme előtt, mintha most is látná. Witek pedig elaludt, mert kimerítette szegénykét a sírás...

Már egészen beéjjeledett. A szél hevesebben tépte a fákat, a nyírfák hosszú varkocsai végigsöpörtek a sírokon, fehér törzsük pedig úgy villódzott a homályban, mintha szemfedő borítaná... az emberek oszladoztak, a mécsesek kialudtak, a koldusok éneke elhallgatott... a sírdombok közt különös suttogással és megható hangokkal teli ünnepélyes csönd vette át birodalmát... A temető mintha árnyakkal, kísértetek tömegével, sötét körvonalak sűrűjével, csendesen nyöszörgő hangok muzsikájával, különös rezgések tengerével, a sötétség mozgásával, a félelem villanásaival, néma zokogással, ijesztő és zavaros titokkal népesedett volna be... Végül egy varjúraj emelkedett fel a kápolna tetejéről, s károgozva repült a földekre. A kutyák pedig egész Lipcében hosszú, fájdalmas, kétségbeesett ugatásba kezdtek...

³ Az 1863. évi felkelés eseményei; a következőkben Kuba a felkelés eseményeire emlékszik vissza.

⁴ Socha: faeke. (lengyel)

Az ünnepnap ellenére csendes volt a falu, néptelenek az utcák, a kocsmá bezárva, csak imitt-amott csillogott ki mécsvilág a parányi, izzadt ablaküvegeken át, s szűrődtek ki a szent énekek hangjai meg a holtakért mondott hangos imádságok szófoszlányai...

Némelyek félve kisurrantak a házak elé, félve hallgatták a fák suttogását, félve néztek ki az ablakon; vajon nem állanak-e ott, nem jelennek-e meg azok, akik vágytól és Isten akaratától hajtva bolyonganak ezen a napon... nem jajgatnak-e bűnbánóan a keresztutakon... nem néznek-e be szomorúan az ablakokon?...

Itt-ott régi szent szokás szerint az asszonyok kitették a vacsora maradékát a ház elé, áhítatosan keresztet vetettek és suttogták:

- Nesze, költsd el, tisztítótűzben szenvedő keresztény lélek...

Csend, szomorúság, elmélkedés és félelem között telt el a halottak napjának estéje...

Antekék szobájában ott ült Roch, a Szentföld zarándoka, és ájtatos, szent történeteket olvasott meg mesélt.

Eléggé sokan hallgatták, mert eljött Jambrozy is Jagustynkával és Klombbal, bejött Kuba is Witekkal, és Józia Nastusiával; csak az öreg Boryna nem volt ott, mert késő éjszakáig Jagusnál ült.

Csend volt a szobában, csak a tücsök cirpelt a tűzhely mögött, és száraz fahasábok pattogtak a tűzön.

Valamennyien a tűzhely körül ültek padokon, csak Antek ült az ablaknál. Roch pedig olykor-olykor megkotorta botjával a parazsat, és csendes hangon szólott:

- Nem félelmetes a halál, mert...

Mert amint a madarak a tél elől a meleg országokba vonulnak, úgy siet a fáradt lelkecske Jézushoz...

Mint a kopaszon álló fákat felöltözteti az Úr tavasszal zöld levelekbe és illatos virágokba, úgy mehetsz te is, emberi lélek, Jézushoz örömért, vigalomért, tavaszért és ama örök öltözetért...

Mint ahogy a fáradt termőföldet körülöleli a nap, úgy karolja magához az Úr valamennyi lelkecskét, nem árt neki azontúl sem a tél, sem a fájdalom, sőt maga a halál sem...

Hej, mert csak sírás van ezen a földön, csak gond és fájdalom!

És a gonoszság terjed, mint a dudva, s a bűn palántái erdőként növekszenek!

Mert minden haszontalan itt e földön és hiábavaló, mint a por vagy a buborék, amelyet a szél fúj a vízen, s egy másik szél a semmiségbe söpör.

- A szószékről is meg külön-külön is mondom nektek, de ti csak marakodtok, mint a kutyák, egymásra támadtok, csak... - a szél a pap további szavait torkába fojtotta; erős köhögési roham fogta el, Antek pedig egy szót sem szólt, csak ment mellette, s a fák közé nézegetett az esthomályban.

A szél mind erősebben fűjt, forgott az úton, és úgy csapott a nyárfák közé, úgy csavarta ágaikat, hogy nyögve hajladoztak, és dühösen süvöltöttek.

- Pedig mondtam a semmirekellőnek - kezdett rá a pap megint -, hogy maga vezesse a kancát a tóhoz, mégis előre eresztette, s most itt van, elveszett... Hiszen vak, betéved valahová a kerítések közé, s még kitöri a lábát! - Sopánkodott és keresgélt nagy gonddal, benézett minden fa mögé, s tekintetével kutatott a földeken.

- Hiszen mindig egyedül járt...

- Jól ismeri a tóhoz vezető utat, az igaz... aki épp arra ment, megtöltötte a hordót vízzel, megfordította a szekérrudat, s ő szépen visszatalált a plébániára... De nappal fogták be mindig... ma pedig Magda vagy Walek este eresztette ki... Walek! - kiáltott hangosan, mert valami árnyék villant fel a nyárfák között.

- Waleket láttam mifelénk, de még világossal.

- Elment keresni... jókor! Vagy húszesztendő a kanca, ott voltam, mikor született... megszolgált a kegyelemkenyeret... és olyan ragaszkodó, mint az ember... istenem, csak baja ne essék!

- Ugyan, mi baja eshetnék! - mordult fel Antek haragosan. Mert hogysisne! Tanácsért jött a főtisztelendőhöz, meg hogy kipanaszolja magát, ez pedig csak lehordta, és ráadásul magával hurcolja, hogy keresse a kancát! Hiszen kár a lóért is, bár öreg is meg vak is, de az elsőség mégiscsak az embert illeti meg!

- Csak térj magadhoz, és ne szitkozódj, hiszen az édesapád! Hallod?

- Tudom én azt jól! - felelte Antek dühösen.

- Halálos bűn és istenkáromlás. És nem harcol ki az magának semmi jót, aki haragjában kezét emel szüleire, és ellenszegül az Isten parancsainak. Van eszed, hát ezt csak tudnod kell...

- Csak igazságot akarok.

- És bosszút forralsz, mi?

Antek nem tudta, mit feleljen erre.

- Gondolj arra is, hogy az alázatos borjú két anyától szopik.

- Mind azt mondják... persze, csak hogy megcsömöröttem már attól az alázatosságtól, már nem bírom tovább! És ha rabló, ha mások kárát okozza, akkor is szabad neki minden, mert apám, és a gyerekei nem kereshetik a maguk igazát! Istenemre, ha ilyen leköpni való a világ rendje, nincs más hátra, mint menni, amerre a szemem lát...

- Hát menj! Ki tartóztat? - kiáltott rá hevesen a pap.

- Talán el is megyek, mert mit is csináljak itt? - suttogta Antek halkan, szinte sírva.

- Összevissza fecsegsz. Másoknak egy talpalatnyi földjük sincs, mégis élnek, dolgoznak, és még hálát is adnak az Úristennek. Inkább látnál a munkához, mint hogy óbégass, mint holmi fehérnép. Egészséges vagy, erős vagy, s föld is van a talpad alatt...

- Az ám, három egész hold! - vetette oda gúnyosan.

- Feleséged és gyerekeid vannak, erre is gondolnod kell.

- Tudom én azt jól... - morgott Antek a fogain keresztül.

Kiérték a kocsmá elé. Világos volt az ablak, és hangok hallatszottak ki az útra.

- Mi az, már megint részegeskednek?

- A regruták, akiket besoroztak az idén, azok isznak búfelejtőnek... Vasárnap már világgá hajtják őket, azért mulatoznak...

- Majdnem tele van a kocsmá! - dűnnyögte a pap, és megállt egy nyárfa alatt, ahonnan jól lehetett látni a kocsmá belsejét. Tömve volt emberekkel.

- Mert mára beszéltek meg, hogy összejönnek és tanácskoznak... az erdőről, amit a földesúr eladott a zsidóknak, hogy kivágják...

- Hiszen nem adta el az egészet, maradt még elég!

- Amíg velünk ki nem egyezik, addig egy szál fához sem nyúlhat!

- Hogyhogy?... - kérdezte a pap kissé ijedt hangon.

- Nem engedjük és kész! Apám pörlekedni akar, de Klomb és azok, akik vele tartanak, azt mondják, hogy nem mennek a bíróságra, de nem hagyják kivágni az erdőt. Sőt, ha arra kerülne a sor, hogy az egész falu elmenjen, hát el is mennek fejszével, vasvillával, ami éppen a kezük ügyébe akad, de a magukét nem engedik...

- Jézus Mária! Ez nem eshetnék meg verekedés meg valami nagy szerencsétlenség nélkül!

- Nem hát! Majd ha széthasítanak fejszével néhány urasági koponyát, akkor mindjárt lesz igazság!

- Antek! Megzavarta a harag az eszedet? Ostobaságokat beszélsz, kedvesem!

De Antek már nem hallgatott rá; félrehúzódott, és eltűnt a sötétben, a pap pedig sietett hazafelé, mert székérgörgést hallott és halk, fájdalmas nyerítést: bizonyára a kancáét...

Antek pedig ment a falun át lefelé, a malom iránt, de a tó túlsó partján, hogy ne kelljen Jagna háza előtt elhaladnia.

Mintha szálka lett volna a szívében, egy rosszindulatú szálka, melyet sem kihúzni nem lehet, sem elmenekülni tőle - úgy gyötörte a leány.

Éles világosság áradt ki az ablakon. Fényes, vidám világosság... Antek megállt, hogy csak egyetlen pillantást vessen arrafelé, hogy legalább káromkodják egyet haragjában - de valami úgy ellökte azon nyomban, hogy elrohant, mint a szélvész, és vissza se nézett.

- Az apámé már, az apámé!

Sógorához sietett, a kovácshoz. Az se ad jó tanácsot, de legalább emberek között lesz, nem pedig ott, az apja házában... Aztán ez a pap is! Munkára ösztökéli! Persze, neki nincs semmi dolga, gondja-baja, könnyű neki másokat hajtani. Az asszonyt meg a gyerekeket emlegette neki... hiszen gondol ő az asszonyra épp eleget! Eléggé meguntá már a folytonos siránkozását, alázatosságát, azt a könyörgő kutyaszemét... ha nem lenne az asszony!... Ha egyedül lenne!

Jézusom! - felnyögött, és vad, őrült düh fogta el. Torkon szeretett volna ragadni valakit és fojtogatni, tépni, ütni, agyonverni!...

De kit?... Nem, nem tudta, és olyan hirtelen oszlott el a haragja, ahogy jött, s csak nézett üres tekintettel az éjszakába, és hallgatta a vihar tombolását, amely rázúdult a gyümölcsösökre, s úgy csavarta a kerti fákat, hogy ráhajoltak a kerítésre, s ágaik az arcába csaptak... lassan, nehézkesen cammogott, alig tudott mozogni, annyira ránehezedett lelkére a szomorúság, a gyötrellem, a tehetetlenség lidércnyomása, s hamarosan arról is megfeledkezett, hogy hová megy és miért...

- Az apámé Jagna, az apámé! - mondogatta egyre halkabban, mint az imádságot, hogy el ne felejtse.

A kovácsműhelyben vörös fényt árasztott a tűz. Az inasgyerek erősen fújtatót, hogy csak úgy sercegett az izzó szén, majd véres lángra kapott; a kovács az üllőnél állt, sapkáját a feje búbjára taszítva, karja meztelen, előtte bőrkötény, arca szurtos, csak a szeme csillogott, mint a parázs. Erősen kalapálta az izzó vasat, hogy csak úgy zengett tőle a műhely. Szikraeső fröccsent szét a kalapács alól, és sziszegve aludt ki a sáros földön.

- Mi az? - kérdezte egy idő múlva.

- Hát mi lehetne! - válaszolt Antek csöndesen; egy saroglyához támaszkodott - állt ott egynéhány, vasalásra várva -, s a tűzbe bámult.

A kovács keményen dolgozott. Megtűzesítette a vasat, és kalapálta, taktusra csöngött a kalapáccsal, majd a fiúnak segített húzni a fújtatót, mikor erősebb tűzre volt szükség, s közben lopva Antekre pillantgatott, és kaján mosoly bujkált vörös bajusza alatt.

- Hallom, hogy voltál a tisztelendő úrnál! Mit mondott?

- Mit mondott volna? Semmit! Azt hallottam, amit a templomban.

- Hát mást akartál? - nevette el magát gúnyosan a kovács.

- Hiszen mégiscsak pap, tanult ember... - mentegetőzött Antek.

- Az ám, ha elfogadni kell valamit; de nem akkor, mikor adni kell...

Anteknek már nem volt kedve vitatkozni.

- Bemegyek a házba - szólt egy kis idő múlva.

- Csak menj! A bíró ígérte, hogy eljön, akkor mi is átmegyünk! A mahorka a szekrény tetején van, gyűjts rá...

Antek oda se figyelt, csak ment a házba, ahol a kovács lakott, az út túlsó felén.

A húga éppen tüzet gyújtott, a legnagyobbik fiú pedig az ábécét tanulta az asztalnál... Némán köszöntötték egymást.

- Tanul? - kérdezte, mert a fiú hangosan silabizált, és egy meghegyezett pálcikával mutogatta a betűket.

- Már krumpliszedés óta. A kisasszony mutogat neki, a molnárké, mert az uram nem ér rá.

- Tegnap óta Roch is tanít édesapánk szobájában.

- Én is oda akartam küldeni Jasieket, de az uram nem engedi, merthogy apámékhoz kellene menni, meg aztán a kisasszony többet is tanult, mert Varsóban járt iskolába...

- Bizonyára... - szólt Antek, hogy valamit mondjon.

- Olyan jól megy a gyerekek az ábécé, hogy a kisasszony egyre csodálkozik rajta.
 - Hogyne, hiszen a kovács ivadéka... olyan bölcs apa fia...
 - Te csak csúfolódsz, pedig az uram egyre csak azt mondja, hogy amíg az öreg él, az átírást mindig visszavonhatja...
 - Hiszen próbálj csak kitépni valamit a farkas torkából! Hat hold föld! Úgy dolgozom nála az asszonnyal, mint a béresek, ő meg másra íratja a földet, holmi jöttmentre...
 - Ha veszekszel meg szitkozódol, házról házra jársz tanácsért és pörlekedsz, végül még kikerget a házból... - szólt csendesen az asszony, és az ajtó felé nézett.
 - Ki mondta? - kiáltott fel Antek, és fölpattant a székről.
 - Halkabban... úgy beszélnek az emberek, de ne kiabálj! - suttogta a kovácsné ijedten.
 - Nem engedek, dobjon ki erőszakkal, a bírósághoz megyek, pörösködöm, de nem engedek! - mondotta szinte ordítva.
 - De nem vered szét a falat a fejeddel, ha úgy öklelsz is, mint a kos! - szólt a kovács, aki éppen ekkor lépett be.
 - Hát mit csináljak? Mindenkinek tudsz bölcs tanácsot adni, hát adj nekem is...
 - Haraggal nem nyersz az öregnél semmit.
- Pipára gyújtott, és magyarázni, fejtegetni kezdett neki, szelídíteni próbálta, és úgy csűrte-csavarta a dolgot, hogy Antek végre átlátott a szitán, és felkiáltott: - Te az öreggel tartasz!
- Az igazsággal tartok.
 - Jól megfizetett érte?
 - Ha megfizetett, nem a te zsebedből.
 - De az enyémből, a kutya-fáját, az enyémből hát! De jótékony ökelme a más kontójára... Kaptál már eleget, hát nem sürgős neked.
 - Annyit kaptam, amennyit te!
 - Még hogy annyit... hát a ruhák, meg az edények, meg a tehén, és még mennyit csaltál ki tőle? Jól emlékszem a libákra meg a malacokra, és mit tudom én, még mire! Hát a borjú, amit nemrég kaptál, az talán semmi?
 - Te is szerezhettél volna magadnak.
 - Nem vagyok én tolvaj, sem cigány!
 - Hát én talán tolvaj vagyok, mi?
- Egymásnak rohantak, és torkon is ragadták volna egymást, de hirtelen visszatántorodtak, mert Antek észbe kapott, és halkabban szólott:
- Nem rád mondom én... De a magamét nem engedem, ha beledöglöm, akkor se...
 - Úgy látom én, nem annyira a föld fáj neked... - vetette oda a kovács gúnyosan.
 - Hát mi fájna?
 - Futottál Jagna után, most aztán beléd esett a búbanat.
 - Honnan tudod? Mit láttál? - kiáltott fel, mintha szíven találták volna.
 - Vannak a faluban, akik láttak, és nem is egyszer...

- Hogy nőne hályog a szemükre! - súgta csendesebben, mert éppen belépett a bíró a szobába, és köszöntötte valamennyiüket. Úgy látszik, tudta, hogy min veszekednek, mert nyomban mentegetni, védelmezni kezdte az öreget.

- Jól itatta meg kolbással hizlalta magát, nem csoda hát, ha védelmébe veszi...

- Ne járjon a szád, ha a bíró beszél hozzád - csördített rá a bíró fensőbbiségesen.

- A maga bírósága annyit ér előttem, mint a lyukas garas.

- Mit mondtál?

- Hallotta! Ha pedig nem, mondok én olyat is, hogy belekábul...

- Hát csak mondj, mondj!

- Hát mondom is, hogy részeges, korhely és áruló júdás! Ki is mondom, hogy a község pénzén mulat, és jó pénzt vágott zsebre az uraságtól, amiért eladta az erdőket!... És ha akarja, toldok hozzá még valamit, de azt már ezzel a doronggal, ni!... - kiáltott hevesen, és botot ragadott.

- Hivatalos személy vagyok, gondold meg, Antek, hogy meg ne bánd!

- Az én házamban pedig ne ronts az emberekre, mert ez nem kocsma! - kiáltott a kovács, és a bíró elé állt, hogy testével védje. De Antek már nem törődött semmivel, lehordta mindkettőjüket a sárga földig, utolsó kutyáknak, aztán kiment, és becsapta az ajtót maga után...

Nagyon megkönnyebbült. Nyugodtabban tért haza, csak azt az egyet sajnálta, hogy szükségtelenül összeveszett a sógorával.

„Most már valamennyien ellenem lesznek!” - gondolta másnap reggel, reggelinél, és bámulva látta, hogy a kovács lép be az ajtón.

Úgy köszöntötték egymást, mintha semmi sem történt volna köztük.

Antek éppen a csűrbe indult szecskát vágni; a kovács utánament. Leült a kényekre, melyeket a hombárból hoztak elő csépelni, s megszólalt csendesen:

- Fenének kell a veszekedés. Aztán miért? Egy ostoba szóért! Azért eljöttem hozzád, és én nyújtom feléd a kezemet, béküljünk ki...

Antek kezét adott neki, de gyanakodva nézett rá, és morogta:

- Persze hogy csak szó volt, hiszen én sem haragudtam rád. A bíró dühített fel, mert hát mit avatkozik bele a mi dolgunkba? Fogja be a száját...

- Én is ezt mondtam neki, mert utánad akart szaladni...

- Meg akart verni?... Hiszen adtam volna én neki, úgy, mint az unokaöccsének. Az még most is gyógyítgatja a bordáit, aratás óta!... - kiáltott, és kezdte berakni a szalmát a szecskavágóba.

- Ezt én is mondtam neki... - jegyezte meg szerényen a kovács, és ravaszkásan elmosolyodott.

- Még számolok én vele! Megemleget... fontos személyiség az ebadta, azt mondja, merthogy hivatalnok!...

- Tökfilkó és kész. Ne törődj vele! Hanem kigondoltam valamit, ezért jöttem hozzád... Ezt kéne csinálni... Délután eljön ide a feleségem, aztán menjetek be együtt az öreghez, és beszéljétek meg a dolgot alaposan... Mit sem ér a harag meg a búslakodás a háta mögött. Eléje kell állni, és meg kell mondani egyenesen, mit akarunk... Lesz haszna vagy nem lesz, de ki kell teregetni mindent!

- Minek itt kiteregetni, ha ráíratna!

- Haraggal mégsem lehet semmire sem menni! Persze hogy ráíratja, de amíg él, akármikor vissza is vonhatja. Ezt ne felejtse el, és ezért nem kell vele ellenkezni. Hadd házasodjék, legyen meg az öröme.

Antek elsápadt erre a beszédre, és olyan remegés fogta el, hogy a munkát is abbahagyta.

- Ne szólj hát a házasság ellen, inkább dicsérd, és mondd, hogy jól teszi, meg aztán hogyha akarta, rá is írhatta... csak a többi ígérje nekünk, neked meg az én feleségemnek, mégpedig tanúk előtt! - tette hozzá ravaszul.

- Hát Józka és Grzela? - kérdezte Antek kelletlenül.

- Kifizetjük őket. Meg aztán nem kapott Grzela még eleget? Hiszen az öreg majd minden hónapban küld neki valamit a katonasághoz. Csak hallgass rám, és tedd, amit mondok, nem fogsz veszíteni rajta. Majd én teszek róla, hogy úgy igazítsam a dolgot, hogy minden a miénk maradjon...

- Előre iszol a medve bőrére...

- Hallgass rám... Csak ígérje meg az öreg tanúk előtt, hogy legyen mibe kapaszkodni... Van még bíróság és igazságosság, ne félj! És van még egy horog, mert az anyád után is maradt föld...

- Nagy parádé, mondhatom! Négy hold kettőnknek: nekem meg a feleségemnek...

- De nem adta ki nektek ezt sem! Annyi év óta ő veti és aratja! Megfizet nektek érte jól, kamatostul... Még egyszer ismétlem: semmiben se ellenkezz az öreggel, inkább dicsérd, kedveskedj neki, menj el a lakodalmába, ne sajnáld a jó szót, és meglátod, hogy megpuhítjuk... Ha meg nem lehet szépszerével, majd elbánik vele a bíróság... Jagnával ismeritek egymást jól... ő is segíthetne neked egyben-másban... csak szólj neki, ő még jobban felénk hajlíthatná az öreget... No, áll az alku?... Mert már mennem kell...

- Áll, de kotródj innen, nehogy pofon vágjalak és kidobjalak a kapun! - sziszegte Antek fogain keresztül.

- Mi lelt, Antek? Mit akarsz? - dadogta ijedten a kovács, mert Antek ledobta a szecskavágó kést, és sápadtan, félelmetes tekintettel közeledett feléje.

- Alávaló júdás, tolvaj! - hörögte tajtékozó gyűlölettel, mire a kovács fölugrott, és rohanva elmenekült.

„Elment az esze? - gondolta útközben. - Hiszen jó tanácsot adtam neki... ő meg... No, ha ilyen ostoba, akkor csak menjen napszámba, csak kergesse el az öreg, még segíték is neki... de így vagy úgy, a földet nem engedem... Hát ilyen vagy, sógor? Pofon akartál vágni, ki akartál dobni, mert osztózni akartam veled... mert jó szóval mentem hozzád mint atyámfiához! Szóval ilyen vagy! Hohó, te magad szeretnéd az egészet! Ezt ugyan meg nem éred! Kicsaltad belőlem a terveimet, ellátom én ezért a bajodat, te cudar, hogy kitör tőle a nyavalya!” - Egyre dühösebb lett, annyira felbőszítette, hogy Antek átlátott a szitán, és még elárulhatja az öreg előtt. Ettől félt a legjobban.

„Meg kell előzni” - határozott nyomban, s bár félt Antektől, mégis visszatért Borynáékhoz.

- Itthon van a gazda? - kérdezte Witektől, aki a ház előtt dobálta kavicsokkal a tavon úszó libákat.

- Dehogyan van! Hiszen elment a molnárékhoz, hogy meghívja őket a lakodalomba.

„Elébe megyek, mintha véletlenül találkoznaunk!” - gondolta, és a malom felé indult, de útközben beszólt a feleségéhez, és meghagyta neki, öltözzék fel szépen, és a gyerekekkel együtt induljon Antekékhez, mielőtt elharangozzák a delet.

- Majd ő megmondja neked, mit csinálj. Magadtól ne csinálj semmit, és ne okoskodj, mert buta vagy, csak amikor szükség lesz rá, hogy bögj, öleld át apád lábát, és kérjed... és jól jegyezd meg, mit mond az apád, és mit beszél Antek... - Jó ideig taníttatta a feleségét, és közben nézett az ablakon kifelé: nem jön-e az öreg a hídon.

- Benézek a malomba, megörölték-e a kölest. - Untatta a várakozás odahaza.

De lassan ment, meg-megállt és gondolkozott: „Nem lehet tudni, mit fog csinálni. Lehordott, de kész megtenni, amit tanácsoltam... akkor jobb is, ha ott lesz az asszony... ha meg nem teszi, összevesznek... az öreg elkergeti a házából... Így vagy úgy, nekem mindenképpen jó...” - Nevetett vígan, megdörzsölte kezét, megigazította sapkáját, és begombolta kabátját, mert szeles idő volt, és hűvösség áradt a tó felől.

- Fagy lesz vagy megint eső - suttogta megállva a hídon, és felnézett az égre... A felhők alacsonyan úsztak, barnák, nehezek, szinte sárosak voltak, mint a mosatlan juhok. A tó tompán morgott, időnként a parthoz csapta vizét. A partokon a fekete, hajlott égerfák és az ágas-bogas füvek között itt-ott mosó asszonyok piroslottak. Bőszen csattogtak a sulykok mindkét oldalon. Az utak néptelenek voltak, csak a libák tocsogtak a megszikkadt sárban és a lehullott falevelekkel és szeméttel teli árkokban. Gyerekek zajongtak a házak előtt, s néhány kakas kukorékolni kezdett a kerítésen, mintha időváltozást jósolna.

- A malomban könnyebben bevárom! - mormolta a kovács, és lefelé indult.

Antek pedig a kovács távozása után olyan böszülten vagdalta a szecskát, hogy egészen belefeledkezett a munkába, és délig annyit megcsinált, hogy Kuba, aki az erdőből érkezett vissza, fel is kiáltott:

- Jut ebből egész hétre, ejha! - És olyan hangosan csodálkozott, hogy Antek magához tért, otthagya a szecskavágót, nyújtózkodott egyet, és bement a házba.

„Lesz, ami lesz, de még ma beszélnem kell apámmal! - határozta el. - Az igaz, hogy hazug a sógor és júdás is, de talán mégis jó tanácsot adott... Biztosan megvan evvel a maga számítása...” Így gondolkozott a kovácsról, és közben benézett az apja szobájába, de rögtön visszahúzódott, mert vagy húsz gyerek ült bent, és valamennyien hangosan silabizáltak... Roch tanította őket, és éberén ügyelt, hogy ne rendetlenkedjenek... Rózsafüzérrel a kezében járkált körülöttük, figyelte, hogyan olvasnak, néha kijavította valamelyiket, másinak meghúzta a fülét, némelyiket megsimogatta, s gyakran le is ült melléjük, és türelmesen magyarázta, mi van a leckében, vagy kikérdezte őket, és a gyerekek versengve, egymás szavába vágva feleltek, mint a felingerelt pulykák... és olyan hangosan, hogy a ház másik felén is lehetett hallani...

Hanka ebédet főzött, és közben apjával beszélgetett, az öreg Bylicával, aki ritkán látogatott el, mert betegeskedett, és már alig tudott mozogni.

Az ablaknál ült, botjára támaszkodva, és szemét végigjáratta a szobán. Hol a gyerekekre nézett, akik csendesen összebújtak a sarokban, hol Hankán pihent meg a tekintete... ősz volt egészen, az ajka folyton remegett, a hangja gyöngye volt, mint a madárkéé, és a melle folyton hörgött.

- Reggelizett már? - kérdezte Hanka csendesen.

- Hát... hogy igazat szóljak, Weronka elfelejtett adni... én pedig nem kértem...

- Weronka még a kutyákat is éhezteni, nemegyszer ide jönnek enni! - kiáltott, mert még a múlt tél óta haragudott nényjére, aki anyjuk halála után mindent elvett, ami utána maradt, és neki semmit nem akart adni. Ezért jóformán alig találkoztak.

- Mert nincsenek ám bővében, nincsenek bizony... - védelmezte halkan nagyobbik leányát az öreg. - Stach a kántornál csépel, ott is eszik, és még negyven garast kap naponként... és annyi az éhes száj a házban, hogy a krumpliból sem jut elég... Igaz, van két tehenük és tejük... a vaját és a túrót behordja a városba, kap is érte néhány garast... de gyakran elfelejt enni adni... nem is csoda, annyi gyerek... szoknyát is sző, és eladja... meg fon is, és úgy dolgozik, mint az igavonó barom... pedig nem is kell nekem sok... Csak idejében kapnám... és mindennap... akkor...

- Ha olyan rossz dolga van annál a kutyánál, hát költözzék hozzánk tavaszra...

- Hiszen nem panaszkodom én, nem vádolom érte, csak... csak... - hirtelen megtört a hangja.

- Ügyelne a libákra, nézne a gyerekekre...

- Mindent megcsinálnék, Hanus, mindent - suttogta halkán az öreg.

- A szobában van hely, beállítunk egy ágyat, hogy melege legyen...

- Hiszen meghálnék én az istállóban is, a lovak mellett, csak nálad lehetnék, Hanus, csak ne kellene visszamennem oda! Csak... - egészen elfulladt a hangja a könnyörgésben, és beesett, kivörösödött szeméből megeredt a könny. - Elvette a dunnámat, mert azt mondja, a gyerekeket nincs mivel betakarni... persze... fáztak, úgyhogy magam is odavettem őket a dunna alá... de kikopott már a bundám, és nem tartja a meleget... az ágyat is elvette... pedig olyan hideg van, ahol fekszem... egy kis tüzelőt sem ad... aztán felhány minden kanál ételt... koldulni küld... de ha nincs erőm... alig vánszorogtam ide hozzád...

- Az isten szerelmére, miért nem szólt, édesapám, sohase, hogy olyan rossz dolga van...

- Hogy szólhattam volna... hiszen leányom... az ura jó ember, de mindig napszámba jár... Hogy tehettem volna...

- Átkozott boszorkány! Elvette a föld felét, a ház felét, meg mindent, és most így látja el magát! A bíróságra kell menni! Kosztot kell hogy kapjon, meg tüzelőt, és ami ruhára kell magának, mi pedig évi tizenkét rubelt adunk... mert hiszen adósságot is fizettünk... vagy nem?

- Igaz! Tisztességesek vagytok, igaz... de azt a pár zlotyt is, amit tőletek kaptam és a temetésemre tartogattam, kicsalta tőlem... meg aztán oda is kellett adni... mert hogysisne... az én gyermekem... - Elhallgatott, és csendben, görnyedten ült ott; inkább hasonlított egy halom gyaluforgácshoz, mint emberhez.

Ebéd után pedig, amint a kovácsné bejött a gyerekeivel, és köszönteni kezdte a háziakat, az öreg fogta a batyuját, amelyet Hanka titkon készített neki, és kisompolygott.

Boryna nem jött haza ebédre.

A kovácsné tehát elhatározta, hogy várni fog, ha kell, késő éjszakáig is. Hanka az ablakhoz állította a szövőszéket, és kifeszítette a fonalakat a bordán át. Csak olykor-olykor, bátortalanul avatkozott bele egy-egy szóval Antek és a húga beszélgetésébe. Antek előadta panaszait, a húga helyeselte és tódította, de nem sokáig tartott az egész, mert berontott Jagustynka, s mintegy önkéntelenül újságolta:

- A kántoréktól jövök, mosni hívtak... Épp most volt ott Maciej Jagnával, lakodalomba hívták őket. El is mennek! Hiába, suba subához, gazdag a gazdaghoz húz... a papot is meghívták...

- A főtisztelendő urat is meghívták? - kiáltott fel Hanka.

- Miért ne, nem szent ő, hogy ne mulasson! Meghívták, és azt mondta, hogy talán elmegy... miért ne?... Talán nem eléggé szép a menyasszony, vagy nem lesz elég jó enni- és innivaló? A

molnárék is elígérkeztek a leányukkal. Hohó, lesz itt olyan lakodalom, amilyen még nem volt, amióta Lipce Lipce! Tudom, mert a molnárék Jewkájával ketten leszünk a szakácsnők. Jambrozy már leölte az ártányt, készítik a kolbászt... - hirtelen elhallgatott, mert senki sem szólt közbe, senki sem érdeklődött. Mogorván ültek mind. Jagustynka meglepődve nézett végig rajtuk aztán felkiáltott:

- Maguk készülnek valamire!

- Készülünk vagy se, magának semmi köze hozzá! - mondta a kovácsné olyan élesen, hogy Jagustynka megsértődött, és átment az első szobába, Józiához, aki éppen az asztalokat és székeket rakta helyre, mert a gyerekek már szétoszlottak, Roch pedig a faluba ment.

- Az biztos, hogy édesapánk semmit nem fog sajnálni magától - suttogta a kovácsné panaszosan.

- Hiszen telik neki - szólt Hanka, és ijedten elhallgatott, mert Antek fenyegető tekintetet vetett rá. Szinte szótlanként ültek hát, és vártak. Ha ejtett is valamelyik egy-egy szót, utána ismét süket, nehéz, nyugtalanító csönd következett.

A ház előtt meg a tornácon Witek hancúrozott a gyerekekkel; olyan lármát csaptak, hogy Lapa ugatni kezdett, és szinte rengett belé a ház.

- Kézpénze is lehet jócskán, mert folyton elad valamit, és nem költ semmire...

Antek csak legyintett a húga beszédére, és kiment a levegőre. Rosszul érezte magát odabent, és nőtt benne a nyugtalanság meg a félelem. Maga sem tudta, miért... várt az apjára, és türelmetlenkedett, de lelke mélyén örült, hogy olyan sokáig nem jön. „Nem a föld fáj neked, hanem Jagusia!” - idézte emlékezetébe a kovács tegnapi szavait...

- Hazudik, mint a kutya! - kiáltott dühösen. Nekilátott a fal körülötmésének az udvar felől. Witek hordta neki a rakásról az avar, ő meg gyömöszölte a karók közé, és leszorította léccel, de reszketett a keze, és időnként abbahagyta a munkát. A falhoz támaszkodott, és a meztelen, levéltelen fákon keresztül a tó felé nézett, a túlsó partra, a Jagusia házára... Nem, nem a szerelem nőtt benne, csak a harag és a gyűlölet érzésének ezer változata, hogy szinte csodálkozott rajta! „Utolsó szuka, koncot vetettek neki, és utánakapott!” - gondolta. De megrohanták az emlékek is, kibújtak valahonnan, feléje osontak, talán a kopasz földekről, pusztá utakról, a megfeketült, görcsbe húzódó gyümölcsösökből, s ráültek a szívére, beleakadtak a gondolataiba, ugráltak a szeme előtt... míg veríték lepte el a homlokát, a szeme szikrázott, és erős, tüzes borzongás futott végig rajta!... Hej, ott a kertben... meg ott az erdőben... és amikor együtt jöttek haza a városból...

Jézusom! Szinte megtántorodott, mert hirtelen közvetlenül maga előtt látta lángoló, szenvedélyesen lihegő arcát, kék szemét, telt, piros száját, olyan közről, hogy érezte a lélegzetét, mely úgy érte, mint a forró hullám... s hallotta halk, szaggatott, tüsszel és szerelemmel telt hangját... - Jantos!... Jantos!... - s odahajolt hozzá, egészen közel, hogy érezte egész testét, a mellét, vállát, lábát - hogy törölgetni kezdte a szemét, s hessegette magától a csalóka álomképeket, s egész konok haragja lecsepegett a szívéből, mint a jégcsap az eresztől, amikor rásüt a tavaszi nap. És újból felébredt benne a szerelem, felemelte tüskés fejét a fájdalmas vágy, olyan szörnyű vágy, hogy a falba szerette volna verni a fejét és torkaszakadtából ordítani.

- Hogy a kénköves mennykő csapna le! - kiáltott magához térve, és fürkészve nézett Witekre, nem sejt-e valamit... Három hét óta lázban élt, valami csodát várt, és nem tudott semmit tenni, nem tudott ellene mondani vágyainak. Hányszor támadtak örült gondolatai és elhatározásai, hogy hirtelen futásnak ered, hogy megláthassa, hány éjszaka leselkedett, várakozott esőben,

hidegben a házuk előtt, mint a kutya! Nem jött ki, kerülte, az úton már messziről kitért előle!...

Ha nem, hát nem! És egyre jobban elkeseredett szívében, ellene és minden ellen! Az apjáé a lány, tehát a másé, őtöle idegen, mégpedig olyan betolakodó, mint a gazdátlan kutya, mint a tolvaj, aki legfőbb mindenüket, a földet lopja el tőlük. Az ilyet akár agyon is kell verni bunkósbottal! Hányszor támadt kedve apja elé állani és megmondani: nem lehet Jagna a maga felesége, mert ő az enyém! De a rémülettől égnék állott a haja: mit szólna az öreg, mit szólnának az emberek, a falu?...

Tehát Jagus a mostohája lesz, úgyszólván az anyja! Hogy lehetséges ez, hogyan?... hiszen ez bűn, nagy bűn! Szinte félt erre gondolni, mert megdermedt a szíve valami megmagyarázhatatlan iszonyattól, rettenetes isteni büntetéstől való félelmében... S nem szólni erről senkinek, csak hordani magában, mint a parazsat, mint eleven tüzet, amely egészen a csontjáig égeti... nem emberi erőhöz mért feladat ez, nem...

S már egy hét múlva esküvő...

- Jön a gazda! - kiáltott Witek hirtelen, hogy Antek megrezzent ijedében.

Már sötétedett odakünn.

Alkonyat szállott a falura, mint a még ki nem hűlt és lappangó paráztól vöröses hamu. Az alkonyati pír kialvóban volt, sápadozott a sötét felhőktől, amelyeket a szél nyugat felé hajtott, és óriási hegyekké rakott össze. Hideg lett, a föld megdermedt, a levegő élessé, frissé vált, mintha fagy készülne, és olyan áttetszővé, hogy az itatóra hajtott jószág bögése és lábdobogása jobban hallatszott, a kútgépek és kapuk csikorgása, a beszélgetések, a gyerekek kiabálása és a kutyaugatás tisztábban hangzott a tavon át. Néhol világos volt már az ablak, s a vízre hosszú, szaggatott, reszkető fénykévék estek... az erdők mögül lassan óriási, vörös telihold emelkedett ki, szinte lángolni látszott, mintha valahol az erdők mélyén tűz ütött volna ki.

Boryna fölvette hétköznapi ruháját, és kiment az udvarba, a gazdaságba; benézett a lovakhoz, a tehenekhez, a csűrbe, még a malacokhoz is, Kubát lehordta valamiért, Witeket hasonlóképpen, amiért a borjak kijöttek a rekeszből, és a tehenek közt mászkáltak. Mikor bement a házba, már valamennyien várokoztak rá... Hallgattak, csak a szemüket szegezték a belépőre, de le is süttették rögtön, mert Boryna megállt a szoba közepén, végignézett rajtuk, gúnyosan kérdezte:

- Valamennyien itt vagytok? Akár egy ítéletre!

- Nem ítélni, csak kérni jöttünk - szólt a kovácsné bátortalanul.

- Hát az urad mért nem jött el?

- Sürgős dolga van, odahaza maradt...

- Persze... sürgős dolga... persze... - mosolygott, mint aki érti. Ledobta szűrét, s hozzáfogott, hogy levesse csizmáját. Ezek pedig hallgattak, mert nem tudták, hol kezdjék. A kovácsné köhécselt, s csitította a hancúrozó gyerekeket; Hanka a küszöbön ült, szoptatta a fiát, és nyugtalan tekintettel figyelte Anteket, aki az ablaknál állt, és rendezgette a fejében, mit mondjon. Egész testében reszketett az indulattól és a türelmetlenségtől. Csak az egy Józia hámozta nyugodtan a krumplit a tűzhelynél, fát rakott a tűzre, és kíváncsian figyelte a többieket, mert semmit sem értett az egészből.

- Szóljatok, mit akartok! - kiáltott élesen Boryna, mert ingerelte a hallgatás.

- Hát... mondd meg, Antek... a miatt az átírás miatt jöttünk... - dadogta a kovácsné.
 - Az írást megcsináltam, és vasárnap lesz az esküvő... ezt megmondom nektek!
 - Ezt tudjuk, de nem ezért jöttünk.
 - Hát miért?
 - Hat egész holdat íratott rá!
 - Mert annyit akartam, s ha nekem úgy tetszik, ebben a szempillantásban ráíratom mindet...
 - Ha mind a magáé lesz, akkor ráírathatja! - szólt Antek.
 - Hát kié, ha nem az enyém, mi?
 - A miénk, a gyerekeké.
 - Szamár vagy! A föld az enyém, és azt teszem vele, ami nekem tetszik!
 - Azt teszi vagy nem...
 - Te fogod megtiltani nekem, te?
 - Én is, meg mindnyájan, ha pedig nem, majd megtiltja a törvény! - kiáltott Antek, mert már nem tudta türtőztetni magát; egészen megfélekezett magáról.
 - Törvénnyel fenyegetődzöl? Törvénnyel? Fogd be a szád, míg szépen szólok, hogy meg ne bánd! - ordította Boryna, és ökölbe szorított kézzel rontott a fiára.
 - Nem hagyjuk magunkat megkárosítani! - visított Hanka, és talpra ugrott.
 - Hát te? Három hold homokot hozott meg egy ócska lepedőt, s még ki meri nyitni a száját!
 - Maga annyit sem adott Anteknek, még az anyai jussát sem, aztán béresek helyett dolgozunk magának, mint a barmok.
 - Ezért ti takarítottok be három holdról.
 - De húszért dolgozunk, vagy még többért!
 - Ha károtok esik, keressetek másutt jobbat!
 - Nem keresünk, mert itt van a miénk! A miénk, a nagyapáink meg a dédapáink földje! - kiáltott Antek nagy erővel.
- Az öreg csak a szemével sújtott rá, de nem felelt semmit. Leült a tűzhelyhez, s akkorát ütött a piszkavassal az izzó fahasábokra, hogy csak úgy szikrázott. Haragudott, újra meg újra lángba borult az arca, s a haja minduntalan a szemébe hullott, mely úgy égett, mint a vadmacskáé... de még fékezte magát, bár alig bírta...
- Hosszú csend nehezedett a szobára, csak a gyors lélegzés meg lihegés hallatszott. Hanka csendesen zokogott, és ringatta karján a gyermeket, mert nyöszörögni kezdett.
- Mi nem ellenezzük a házasságát, ha akarja, hát nősüljön meg...
 - Sokat is törődöm az ellenkezésekkel!
 - Csak vonja vissza az átírást - tette hozzá könnyezve Hanka.
 - Elhallgass, a kutyaфádat! Úgy csahol, mint a kutya! - s olyan erővel vágta a piszkavasat a tűzbe, hogy az égő fahasábok szétgurultak a szobában.
 - Maga pedig vigyázzon, mert nem a szolgálója az asszony, hogy így lehordja!

- Hát akkor miért járatja a száját!
- Joga van hozzá, a maga jussát keresi! - harsogott Antek egyre erősebben.
- Ha akarja, hát írassa rá, de a többit írassa miránk - szólalt meg csendesén a kovácsné.
- Buta vagy! Nézzék, az enyémen akar osztozkodni! Ne félj, nem szorulok rátok, hogy ti tartsatok el, nem én... megmondtam!
- Mi pedig nem tágítunk. Igazságot akarunk!
- Majd fogom a botot, aztán kaptok igazságot.
- Csak próbáljon hozzánk nyúlni, nem éri meg akkor a lakodalmát...

Most már hangosan veszekedtek, nekirohantak egymásnak, fenyegetődztek, verték öklükkel az asztalt, kiabáltak, és felhányták összes fájdalmukat meg sérelmeiket. Antek annyira megfedkezett magáról, és úgy feldühödött, hogy kitört belőle a felgyülemlett harag, s minduntalan vállon ragadta az öreget, vagy a gallérját rángatta, s képes lett volna megütni... de az öreg még fékezte magát, nem akart verekedni. Odább lökte Anteket, a sértésekre ritkán felelt, hogy ne rendezzenek látványosságot a szomszédoknak és az egész falunak. Olyan kiabálás, zűrzavar és sírás-rívás volt a szobában, mert mind a két asszony sírt, és felváltva sivítottak, és a gyerekek is ordítottak, hogy Kuba és Witek bekukucskált az udvarról az ablakon át... de semmit sem értettek az egészből, mert valamennyien egyszerre kiabáltak. Végére, amikor már berekedt a hangjuk, s csak sziszegték az átkokat, fenyegetéseket, Hanka újból szörnyű sírásra fakadt. A kürtő párkányára támaszkodott, és magánkívül kezdett ordítani könnyein keresztül:

- Hát világgá kell mennünk, koldulni... ó, édes Jézusom, Jézusom, Jézusom!... Húztuk az igát éjjel-nappal, akár a barom... béresek voltunk... és most?... Megbünteti az Úristen a mi kárunkért!... Megbünteti... Hat egész holdat ráíratott... és az édesanyánk után maradt ruhák... meg a gyöngyök... meg minden... kié lesz? Kinek adja?... Annak a disznónak! Hogy a szemétdombon dögölnél meg a mi kárunkért, hogy a férgek ennének meg, te szajha, te ringyó, te!

- Mit mondtál? - üvöltötte az öreg az asszonyhoz ugorva.

- Hogy szajha, ringyó, hisz tudja az egész falu, az egész világ!...

- Ne merj róla így beszélni, mert szétloccsantom a fejedet a falon, ne merészelj... - és rázni kezdte a menyét, de Antek odaugrott, testével védelmezte a feleségét, és ő is kiabálni kezdett:

- Én is azt mondom, hogy szajha, hogy ringyó, én is! Az hált vele, aki akart, én mondom! - kiáltott magánkívül, és sorolta, ami a nyelvére került. De nem fejezte be, mert az öreg, most már végképp kikelve magából, úgy szájon vágta, hogy fejével nekiesett az üveges szekrénynek, s szekrényestül hanyatt vágódott a földön... De tüstént talpra ugrott, s azon véresen az apjára vetette magát.

Úgy mentek egymásnak, mint két veszett kutya; mellen ragadták egymást, ide-oda lökdösődve a szobában, odaütköztek az ágyhoz, a szekrényhez, a falhoz, hogy csak úgy kongott a koponyájuk. Leírhatatlan kiabálás támadt, az asszonyok széjjel akarták választani őket, de a két verekedő a földre bukott, s egymást markolva, a gyűlölet és sérelmek egész erejével hemperegtek, rázták, nyomták és fojtogatták egymást.

Szerencse, hogy a szomszédok hamarosan széjjelválasztották, és elkülönítették őket egymástól.

Anteket átvitték a ház másik felébe. Vízrel locsolták, hiszen szörnyen elgyengült a fájdalomtól és a vérvesztéstől, mert egészen összevagdalta az arcát az üveg.

Az öregnek semmi baja sem történt; csak az ujja szakadozott meg egy kissé, s az arca volt összekarmolva, s szinte kék a dühtől... Lehordta és kikergette az embereket, akik összefutottak, becsukta a pitvarba vezető ajtót, és leült a tűzhely mellé...

Lecsillapodni azonban nem tudott, mert folyton az motoszkált a fejében, amit Jagnára mondtak, s ez úgy szúrta a szívét, mint egy éles kés...

„Ezt nem viszed el szárazon, te veszett kutya, nem ám! - esküdözött magában. - Hogyisne! Jagusiára rosszat...” De eszébe jutott rögtön az is, amit akárhányszor hallott a leányról, amit régebben mondogattak, de akkoriban nem vetett ügyet rá. Elfutotta a forróság, furcsán fojtogatta, bántotta valami... - Nem igaz! Irigy pletykafészek, mindenki tudja! - kiáltott hangosan, de mind több mendemonda jutott az eszébe. „Mert hogyisne, ha a saját fia is mondja, hogyne ugatnának! Cudar dög!” - De mégis égették ezek a visszaemlékezések, mint a tűz...

S amikor Józia eltakarította a csata nyomait, s végre, bár eléggé későn, feltálalta a vacsorát, csak épp hogy megkóstolta a krumplit, és letette a kanalat. Nem ment le a torkán semmi.

- Adtál a lovaknak abrakot? - kérdezte Kubától.

- Hát.

- Hol van Witek?

- Jambrozyért szaladt, hogy bekösse Antek fejét. Úgy megdagadt a képe, mint a tészta - tette hozzá, és gyorsan odábbállt, mert világított a hold, s ő ma vadászni készült az erdőbe... - Majd szétveti őket a kenyér, azért verekszenek az ebadták - mormolta.

Az öreg is elment a faluba, de nem nézett be Jagnához, bár világos volt az ablak. Az ajtóból fordult vissza, és megindult az úton a malom felé.

Hűvös éjszaka volt. A csillagok tündököltek. A fagy megdermesztette a földet, a hold magasan járt, és olyan fényesen világított, hogy az egész tó ezüstösen szikrázott, mint a higany. A fák hosszú, imbolygó árnyékot vetettek a néptelen utakra. Késő volt már. Lassan kialudt az ablakok fénye, de a házak fehér falai mindjobban kivillogtak a kopasz gyümölcsösök mögül. Csönd és éjszaka ölelte át az egész falut, csak a malom kerepelt, és a víz csobogott egyhangúan... Maciej hol az innenső, hol a túlsó parton bolyongott, és nem tudta, mitévő legyen. Nem tudott lecsillapodni, sőt, egyre jobban elkábította a harag és a gyűlölet. Végül betért a kocsmába, üzent a bíróért, és majdnem éjfélig ivott, de nem tudta gondját az italba fojtani... egy elhatározás mégis megszületett benne.

Másnap reggel, mihelyt felkelt, benézett Antekékhez. Antek még feküdt, az arca véres ruhába volt kötözve, de kissé fölemelkedett.

- Kotródjatok innen a házamból ebben a szempillantásban, hogy nyomotok se maradjon! - kiáltotta. - Ha háborúságot akarsz, bíróságot akarsz, hát menj a bíróságra, pörölj be, keresd a magadét. Amit bevetettél magadnak, nyáron learathatod, most pedig tisztulj innen! Ne is lássalak titeket! Hallod? - ordított hangosabban, mert Antek fölült, de nem felelt semmit. Lassan öltözködni kezdett.

- Itt se legyetek délre! - kiáltott az öreg még egyszer.

Antek erre sem szólt semmit, mintha nem is hallaná.

- Józka, hívd ide Kubát, fogja be a kancát, aztán vigye őket oda, ahova akarják!

- Kubának valami baja van, fekszik a vackán és jajgat. Azt mondja, annyira fáj a rossz lába, hogy nem tud felkelni...

- Még hogy a lába fáj! Naplopó, pihenni akar... - s maga fogott hozzá a reggeli munkákhoz.

De Kuba valóban megbetegedett. Nem mondta meg, mi baja van, noha Boryna kérdezte, csak annyit mondott, hogy beteg, és úgy nyögött, jajgatott, hogy a lovak is felnyerítettek, odamentek a vackához, és szaglászta, nyalogatták a képét. Witek pedig vizet hordott neki vödörrel, s a patakban titkon véres rongyokat mosott...

Az öreg nem vette ezt észre, mert csak arra volt gondja, hogy Antekék elköltözzenek.

El is költözködtek.

Most már kiabálás nélkül, veszekedés nélkül, ellenkezés nélkül csomagoltak, hordták ki holmijaikat, kötözgették batyuikat. Hanka szinte ájultozott fájdalmában. Antek vízzel élesztgette, és sürgette, hogy mielőbb elkerüljön az apja szeme elől, mielőbb...

Klombtól kért lovat kölcsön, nem akarta az apját, s áthordta a holmikat Hanka apjához, a falu végére, a kocsmán túl...

A faluból beállított néhány gazda. Roch vezette őket. Békességet akartak szerezni a pörlekedők közt, de hiába, sem a fiú, sem az apa nem akart erről hallani...

- Próbálják meg, hogy ízlik nekik a szabadság meg a maguk kenyere - felelte az öreg.

Antek nem is szólt semmit a rábeszélésre, csak az öklét emelte fel, és olyat káromkodott, olyan fenyegetőt mondott, hogy Roch belesápadt, és hátrált az asszonyok közé, akik egyre többen gyülekeztek a bejáróban és a tornácon. Azért jöttek, hogy segítsenek Hankának, s még inkább azért, hogy hangosan sajnálkozzanak és jártassák a szájukat, megtárgyalják az esetet.

Mikor Józia kibőgött képpel behozta apjának és Rochnak az ebédet, amazok már utolsó holmijaikkal és a gyerekekkel kifordultak a bejáróból az útra... Antek vissza se nézett a háza, csak keresztet vetett, mélyet sóhajtott, a lovak közé csapott, támasztgatta a tetézte megrakott szekeret, és ment sápadtan, mint a halott, csak a két szeme égett konokul, s a foga úgy vacogott, mintha a hideg rázná... de nem szólt egy szót sem; Hanka pedig a szekér után vánszorgott, a nagyobbik fia a szoknyájába kapaszkodott, és egetverően kiabált, a kisebbiket pedig a melléhez szorította. Maga előtt hajtotta a teheneket, libákat és két sovány malacot, és úgy bőgött, úgy szitkozódott, úgy siránkozott, hogy az emberek kijöttek a házból, s egész processzióval kísérték őket...

Borynánál pedig komor hallgatással ebédeltek.

Az öreg Lapa a tornácon ugatott, a szekér után futott, majd megint visszatért és vonított... Witek egyre hívta, de a kutya nem hallgatott rá; futkározott a kertben, szaglászott az udvaron, beszaladt Antekék szobájába, és körülnyargalászta néhányszor, majd kifutott a pitvarba, ugatott, szűkölt... hízelgett Józiának, és rohanni kezdett, mint az őrült, aztán leült, és bután bámult maga elé. Végül felugrott, behúzta a farkát, és Antekék után vágatott...

- Lapa is utánuk ment...

- Majd visszatér, ha éhes lesz, visszatér, ne félj, Józia - szólt lágyan az öreg. - Ne bőgj, te csacsi! Hozd rendbe a hátsó szobát, Rochnak lesz ott a lakása. Hívd el Jagustynkát, majd segít neked... és láss a gazdasághoz, mert most már te vagy a gazdasszony, a te válladon van minden... no, ne bőgj... - megfogta a fejét, megsimogatta, melléhez szorította, és úgy cirógatta.

- Ha bemegyek a városba, veszek neked cipőt.
- Vesz édesapám? Igazán vesz?
- Veszek, meg még más is veszek, csak légy jó leányom, és törődj a gazdasággal!
- Akkor blúzravalót is vegyen, olyat, amilyen Nastusia Golembiankának van.
- Veszek, lányom, veszek...
- És egy pár pántlikát is, de hosszút, hogy legyen a maga lakodalmára.
- Csak mondd meg, mi kell neked, mindened meglesz, amit akarsz.

- Alszol, Jagus?...

- Dehogyis tudok aludni. Már hajnalban fölébredtem, s azóta folyton az jár az eszemben, hogy már ma van a lakodalom... alig tudom elhinni.

- Fáj a szíved, leányom? - kérdezte az anyja halkabban, félénk reménnyel.

- Ugyan miért is fájna! Legföljebb azért, hogy el kell mennem innen, a magam gazdaságába...

Az öregasszony nem felelt, magába fojtotta hirtelen támadt bánatát. Fölkelt, magára rántott valamit, és kiment az istállóba, hogy a fiúkat fölébressze. Kissé elaludtak a tegnapi hajbontási szertartás után; már világos volt, a virradat zúzmarától csillogó ezüstös örvénybe merítette a földet, s keleten kigyulladt a hajnalpír, mintha valaki parázssal szórta volna be az ég alját.

Dominikowa megmosdott a pitvarban, és csendesen járt-kelt a szobában. Olykor-olykor Jagnára pillantott, akinek párnán nyugvó fejét alig lehetett kivenni a homályban.

„Feküdj, leányom, csak fekédj!... Utoljára alszol anyád házában, utoljára!” - gondolta elérzékenyedve, újra meg újra visszatérő fájdalmas szomorúsággal. Alig akarta elhinni, hogy csakugyan már ma van az a nap, újra emlékezetébe kellett idéznie mindent... Igen, ő maga akarta így, s most mégis... mintha félelem vett volna rajta erőt, és úgy megrázta, hogy görcsös fájdalom fogta el, és le kellett ülnie az ágyra... Boryna jó ember, megbecsüli a feleségét, nem esik bántódása... és Jagus azt csinálja vele, amit akar, mert az öreg semmit nem lát rajta kívül az isten világából...

Nem, nem Boryna miatt félt, nem azért... de a gyerekek! Igen... minek is kellett Antekéket kiűzni? Most fognak aztán igazán áskálódni az öreg ellen, bosszút állni!... Ha meg nem kergeti ki, akkor ott lenne Antek a házban, és nagy istentelenség, vagy még rosszabb is származnék belőle!... Édes Jézusom! S most már nem lehet megmásítani... Kihirdették őket... a ház is le van ölte, a vendégek is meg vannak hívva... már annyi minden történt... az írás a lábában van... „Nem, nem! Lesz, ami lesz, de amíg élek, nem hagyom, hogy bántódása essék!...” - gondolta határozottan, és megint kiment lármázni a fiúkra, miért nem kelnek föl.

Amikor visszajött, rá akart kiabálni Jagnára, de az közben elaludt. Csendes lélegzés hallatszott az ágy felől, s az öregasszonyt újból elfogták a kétségek, és a fájdalom vércsekarmokkal kapaszkodott a szívébe, úgy tépte, és rémült aggodalommal kiáltozott benne. Letérdelt az ablaknál, kivörösödött, égő szemét a hajnalba mélyesztette, és hosszan, forrón imádkozott. Azután megerősödve kelt fel, mindenre készen.

- Jagus! Kelj fel, leányom, ideje már! Mindjárt jön Ewka, megkezd a főzést, és még annyi a munka!

- Szép idő van? - kérdezte Jagus, fölemelve kábult fejét.

- De még milyen szép, csak úgy csillog minden a fagytól! Mindjárt előbújik a nap...

Jagna gyorsan felöltözködött. Anyja segített neki, és hosszasan gondolkozott valamin, végül megszólalt:

- Még egyszer mondom, amit már annyiszor mondtam... becsüld meg Borynát... jó ember ő... ne állj össze akárkivel, nehogy újból nyelvükre vegyenek az emberek... mert olyanok, mint az ebek, mindenkit megmarnak! Hallod, leányom?

- Hallom, hallom, de úgy beszél, mintha nem lenne magamhoz való eszem...

- A jó tanács senkinek meg nem árt... Vigyázz arra is, hogy szelíden bánj az uraddal, jó szóval, ne zsémbeskedj vele. Az öregje jobban szívére veszi az ilyesmit, mint a fiatal... S ki tudja, rád írathat még egy darab földet, vagy pénzt is dughat a pruszlíkodba!

- Törődöm is én azzal - mordult föl a lány türelmetlenül.

- Mert fiatal vagy és buta... Nézz csak körül a faluban, az emberek között! Miért veszekednek, torzsalkodnak, tülekednek? Csak a földért, a vagyonért! Hogyan tudnál föld nélkül, a szent anyaföld nélkül megélni? Nem napszámosnak, nem nyomorúságra teremtetted téged az Úr Jézus, nem! Aztán én miért dolgoztam, kuporgattam egész életemen keresztül? Csak neked, Jagus! És most magamra maradok, mint az ujjam!

- Hát a fiúk talán világgá mennek! Itt maradnak...

- Annyi örömöm sem telik bennük, mint a tegnapi napban! - kiáltott föl, és sírva fakadt. - A mostohagyerekekkel pedig élj békességben! - tette hozzá, szemét törülgetve.

- Józka jó kislány. Grzela meg nem egyhamar jön vissza a katonaságtól... és...

- A kovácstól óvakodni kell.

- Hiszen Maciejjel egymás kedvét keresik...

- Megvan ebben a kovácsnak a maga számítása! De én majd vigyázok rá... Antekkel a legrosszabb, mert nem akarnak megbékülni... tegnap a főtisztelendő úr is békíteni akarta őket... de hiába...

- Mert Maciej olyan, mint a mérges kutya! Ki látott ilyet, hogy kikergesse őket a házból! - kiáltott Jagus szenvedélyesen.

- Mi van veled, Jagus, mi bajod? Hiszen Antek rád nyelvelt a leginkább, és vissza akarta venni a földet, szitkozódott, meg olyanokat mondott rólad, hogy el se lehet ismételni...

- Antek, énrólam? Becsapták magát, hogy száradjon le a nyelvük!

- Miért pártolod, mi? - kérdezte az anyja fenyegető hangon.

- Mert mindnyájan csak ellene vannak! Én nem vagyok olyan, mint a koldus kutyája, amelyik mindenkinek utána fut, ha vet neki egy darab kenyeret! Jól látom, hogy igazságtalanság történik vele...

- Talán az írást is odaadnád neki... mi?

De Jagna már nem tudott erre felelni, mert megindultak a könnyei. Beszaladt a kamrába, becsapta maga után az ajtót, és sokáig bögött...

Dominikowa nem zavarta ebben, de újabb aggodalom lopódzott a szívébe... nem volt azonban idő a tanakodásra, mert megjött Ewka, a fiúk pedig a pitvar előtt nyújtózkodtak; hozzá kellett fogni a munkához és az utolsó előtti előkészületekhez...

A nap felkelt, s az idő gyorsan haladt előre.

Az éjjel meglehetősen fagy volt, a tó partja meg a pocsolyák az úton jéggé dermedtek, s a fagyos göröngyökön meg-megcsúsztak a kisebb állatok.

Azonban lassan fölmelegedett. A kerítések alján és az árnyékban még szürkéllett a dér, de az ereszekről csillogó gyöngyökben csöpögtek az olvadó jégcsapok. A mocsarakból lassan fölszállott a pára, akár a füst. A levegő olyan átlátszó lett, hogy a környező mezőket egészen tisztán lehetett látni, az erdők pedig olyan közel jöttek, hogy a fákat is meg lehetett különböztetni egymástól...

Az alacsony, kék égbolton egyetlen felhő sem mutatkozott.

Mégsem ígérkezett szép idő, mert a varjak a házak körül lebzseltek, s a kakasok egyre kukorékolnak.

Vasárnap volt, s bár a harangok még nem hívtak a templomba, a falu már nyüzsgött, mint a méhkas. Vagy a fél falu készült Boryna és Jagna lakodalmára.

A házak közt, a zúzmarás kerteken át leányok szaladgáltak pántlikákkal, szoknyákkal és különféle ruhadarabokkal.

A házakban nem kis zűrzavart okoztak az előkészületek, ruhapróbák meg az öltözködés, s a sűrűn nyitogatott ablakokon és ajtókon át örvendő hangok vagy lakodalmi dalok hallatszottak ki.

Dominikowa házában pedig akkora volt a nyüzsgés és a kavarodás, amekkora ilyen alkalomkor lenni szokott.

A ház frissen volt kimeszelve, bár a mész kissé megereszkedett a nedves időtől, s már messziről virított, mert zöld ágakkal volt feldíszítve, akár pünkösdi napján. A fiúk még tegnap teletűzdelték fenyőgallyakkal a háztetőt, a fal hasadékait s mindent, amit csak lehetett. A bejárót pedig az úttól egészen a pitvarig jegenyefenyő-gallyakkal hintették be. Úgy illatozott, mint tavasszal az erdő.

És belülről is pompásan felcicomázták a házat.

A ház másik felében, amely rendszerint lomtárnak szolgált, most hatalmas tűz égett, és a molnárék Ewkája szakácskodott benne, a szomszédasszonyok és Jagustynka segítségével.

Az első szobából pedig minden fölösleges bútort a kamrába vittek, csak a képek maradtak ott. A fiúk a falak hosszában erős lócákat meg hosszú asztalokat állítottak fel. A szoba is ki volt meszelve, ki volt súrolva, a tűzhely kék lepedővel letakarva, a mennyezeten pedig az öregségtől megfeketedett gerendákat Jagusia gazdagon földíszítette papírkivágásokkal. Maciej hozott színes papirost a városból, ő pedig csipkézett karikákat, virágokat meg mindenféle csudát vágott ki belőle: amint kutyák kergetik a juhokat, a pásztor pedig bottal fut utánuk, vagy egész processziót, pappal, zászlókkal és képekkel, s más különféle dolgokat, hogy bajos mindet fejben tartani. S mindez olyan találó és formás volt, mintha élne, csak úgy csodálkoztak a vendégek tegnap a hajbontáson. És nemcsak ilyeneket tudott Jagna, hanem mindent, amire csak gondolt, vagy amit csak egyszer is látott...

Nem volt Lipcében ház az ő kivágásai nélkül...

Kissé rendbe szedte magát a kamrában, és kijött, hogy felragassza a többi is a falakra a képek alá, mert másutt már nem volt hely.

- Jagus! Hagynád már abba, mindjárt jönnek a nyoszolyólányok... az emberek is kezdenek mindjárt gyülekezni, a muzsika már a faluban jár... ő meg játszadozik...

- Ráérek még, ráérek... - felelte röviden, és abba is hagyta a ragasztást, nem volt hozzá türelme... Teleszórta a padlót fenyőtűskével, az asztalokat letakarta vékony vászonnal, rendezgetett a kamrában, beszélgetett a bátyjaival, és kiszaladgált a ház elé, s sokáig nézett a világba. S nem érzett egy csepp örömet sem. Csak arra gondolt, hogy kitáncolja magát, muzsikát hallgat meg éneket, amit nagyon szeretett. Olyan volt, mint ez a derűs, szikrázó, de őszbe dermedt, érzéketlen nap. Ha nem emlékeztetné rá minden, hogy ma van a lakodalmá, megfeledkeznék róla. Boryna tegnap a hajbontáskor nyolc füzér korallt adott neki, mindet, ami a megboldogult után maradt... A láda fenekén hevernek, még csak fel se próbálta... Nem

törődött velük, nem törődött ma semmivel... csak futni szeretett volna, amerre lát, akár a nagyvilágba... de hova? Tudta is ő! Undorodott mindentől, s folyton az jutott az eszébe, amit az anyja Antekről mondott... hogy ő szólná meg, éppen ő?... Nem tudta, nem akarta elhinni... közel állott a síráshoz. Vagy mégis! Tegnap, amikor mosott a tóban, Antek arra ment, és rá se nézett! S amikor reggel gyónni mentek Borynával, a templom előtt találkoztak vele... nyomban sarkon fordult, mintha veszett kutya elől menekülne... Talán mégis... Hadd ugasson, ha olyan, hadd ugasson!...

Lázadozni kezdett ellene, de hirtelen felmerült benne annak az estének az emléke, mikor együtt jöttek haza Borynától a káposztatisztításból. Kigyulladt benne az emlék, és egészen tűzbe borította, olyan erővel ragadta meg lelkét, olyan világosan éledt fel benne, hogy nem bírta magával... hirtelen anyjához fordult:

- Édesanyám, az esküvő után ne vágja le a hajamat!

- Már megint milyen okosat gondoltál ki! Ki hallott olyat, hogy a lány haját ne vágják le az esküvő után!

- A kastélyokban meg a városokban sem vágják le!

- Persze, mert ott cédák az asszonyok, be akarják csapni az embereket, lánynak akar látszani az asszony is. Még az kéne, hogy új szokásokat hozz a faluba! A kastélybeli kisasszonyok csak csináljanak maskarát magukból, hadd nevetessék ki magukat, hadd járjanak kócosan, mint a zsidó asszonyok, szabad nekik, ha olyan ostobák. De te gazdaleány vagy, gazda volt a nagyapád meg a dédapád is, nem pedig holmi városi söpredék, hát úgy kell tenned, ahogy az Úristen parancsolta, ahogy a gazdák rendjében öröktől fogva szokás volt... Ismerem én azokat a városi találmányokat, ismerem jól... még nem váltak senkinek az egészségére! Elment a városba szolgálni a Pakula leánya is, és mi lett vele?... A bíró mesélte, valami papír jött a községhez, hogy megfojtotta a gyerekét, és most börtönben ül... meg az a Wojtek is, a Boryna rokona a húga révén, az is... jól megtollasodott a városban, úgy, hogy most koldulni jár faluról falura... azelőtt meg gazdasága volt Wolkában, lovai voltak, és kenyere is bőven... zsemlekre jött meg az étvágya, most aztán koldustarisznya lóg a nyakában öregkorára...

De Jagna nem hajtott a bölcs példákra, és hallani sem akart a hajlevágásról... Ewka rá akarta beszélni, márpedig ő jártas volt az ilyesmiben, nem egy falut ismert, és évről évre járt Czenstochowába a búcsúsokkal. Magyarázott neki Jagustynka is, már ahogy ő szokott, csipkelődve, mulatságosan, s végül így szólt:

- Csak hagyd meg a varkocsodat, jó lesz Borynának! Majd a kezére csavarja, jól meghúzza, és erősebben ken meg a mogyorófahájjal... majd levágod magad... Ismertem olyat nem is egyet...

- nem folytathatta, mert érte jött Witek, hogy Antekéket elkergették, Borynákhoz költözött, mert Józia nem bírta egyedül a gazdasággal. Most főzni segített Ewkának, s időnként hazaszaladt, mert az öregnek ma minduntalan máson járt az esze, Józia már reggel óta a kovácséknál öltözködött, Kuba pedig még mindig betegen feküdt.

- Jöjjön gyorsan, Kubának sürgős szüksége van magára - sürgette a fiú.

- Rosszabbul lett?

- Hát, úgy nyög és jajgat, hogy kihallani az útra!

- Máris megyek. Csak megnézem, mi a baj, kedveseim, aztán jövök vissza...

- Jagus, neked is sietned kell, mindjárt itt lesznek a nyoszolyólányok - sürgette a menyasszonyt az anyja.

De Jagus nem sietett. Úgy járt-kelt, mint az alvajáró, leült a lócára, majd ismét felugrott, és takarítani kezdett, de minden kihullott a kezéből. Csak állt egy helyben sokáig, s üres tekintettel bámult ki az ablakon. A lelke úgy ringott, mint a víz a tóban, s bele-beleütődött, mint kiálló kőbe, az emlékezésbe...

A házban pedig egyre növekedett a lárma, mert minduntalan jöttek a komaasszonyok, rokonok, gazdaasszonyok, és régi szokás szerint tyúkot, fehér cipót, süteményt, sót, lisztet, szalonnát, sőt papirosba csavart ezüstrubelt is hoztak. Mindezt viszonzásul a lakodalomba való meghívásért, hogy a gazdasszony ne szenvedjen a kelleténél nagyobb kárt.

Ittak is az örömannyával egy-egy pohárka édeset, beszélgettek egy kissé, megcsodálták az előkészületeket, aztán sietve távoztak.

Dominikowa pedig sürgölődött nagyban. Ügyelt a főzésre, takarított, tanácsokat adott, s mindenre volt gondja. Hajtotta a legényeket, mert húzódoztak, s amint módját ejtették, futottak a faluba, a bíróhoz, mivelhogy a muzsikások már ott voltak, és gyülekeztek a vőfélyek is...

A nagymisére alig néhányan mentek el, haragudott is érte a főtisztelendő, hogy a lakodalom kedvéért megfeledkeznek Isten iránti kötelességükről. Ez igaz is volt, de a nép azt tartotta, hogy nem minden vasárnap van ilyen lakodalom.

S rögtön ebéd után már kezdtek gyülekezni a szomszédos falvakból a meghívott vendégek.

A nap már nyugatra fordult, és halványan szórta őszi világosságát. Úgy csillogott a föld, mintha harmatos lenne, az ablakok lángoltak, a tó villogott és káprázott, az út menti árkokban fénylett a víz, mint az üveg - az egész világ át volt itatva a hunyó őszi fényével és utolsó melegével.

Tompa, néma csend borította az aranyló földet.

A nap fellángolt, és lassan kezdett kialudni.

De Lipcében valóságos vásári lárma keletkezett.

Alig harangoztak be litániára, a muzsika megindult a bírótól, ki az útra.

Legelőn haladt a hegedű a flótával, utánuk a dob pörgött a dobverőkkel, majd a fölplántlikázott nagybőgő kontrázott vígan.

A muzsikások után haladt a két násznagy és a hat vőfély.

Mind peckes legények, szálasak, mint a fenyő, derékban vékonyak, vállban szélesek, kitartó táncosok, nagyszájú fickók, kemény verekedők; hajthatatlan, konok gazdafiak, csupa törzsökös gazda ivadéka.

Az utca közepén vonultak, zárt csoportban, váll váll mellett; keményen lépkedtek, hogy a föld is döngött alattuk, s olyan vidám lakodalmasság volt, olyan szépen voltak felöltözve, hogy csak úgy virított rajtuk a csíkos nadrág, a piros pruszlik, a kalapról lógó, a szélben röpködő sok plántlika meg a fehér szűrők, mint lebegő szárnyak...

Harsányan daloltak, nagyokat rikkantottak, szilajul dobbantgattak, és úgy zúgott tőlük az út, mintha fiatal erdő kelt volna lábra, s repülne a szelek szárnyán...

A muzsika polkát játszott. Mert muzsikaszóval jártak házról házra, vendéghívóba. Némely házból pálinkát vittek ki nekik, másutt be is hívták őket. Volt olyan ház is, ahol nótával válaszoltak. S mindenünnen szépen kiöltözött emberek jöttek elő, hozzájuk csatlakoztak, és együtt mentek tovább, s már valamennyien énekelték a nyoszolyólányok ablaka alatt:

*Jer, Kasienka, koszorúslány,
Az idő már itt van,
Hegedülnek, muzsikálnak,
Bűg a bőgő halkán.
Aki koplal vagy szomjan ül
A lakodalomban,
Kotródjék el nyomban!
Oj, ta dana, dana, oj, ta dana da!...*

Erre valamennyien kurjantottak, de akkorát, hogy messze visszhangzott a faluban, s kiáradtak a lakodalmas hangok a földekre is, énekeltek az erdők alján, elszálltak a széles világba.

Az emberek kiálltak a házak elé, a kertekbe, a sövényhez; volt olyan is, aki bár nem volt hivatalos a lakodalomba, hozzájuk csatlakozott, és velük róttá az utcákat, hogy jóllakják a látni- és hallanivalóval. Lassan-lassan szinte az egész falu összesereglett, és körülfogta a lakodalmas népet. Most már lassabban haladtak a tömegben, s a megszámlálhatatlan gyereksereg lármázva és dalolva szaladt előttük.

Így kísérték el a vendégeket a lakodalmas házig. Muzsikát szolgáltatottak a méltó belépéshez, s azután visszafordultak a vőlegényért.

Witek, aki pántlikás lajbijában büszkén járt a vőfélyekkel, most előrefutott.

- Gazduram, jön a muzsika a vőfélyekkel! - kiáltott be az ablakon, aztán Kubához sietett.

Tüzes nótát húztak a tornácon, s Boryna abban a szempillantásban kijött. Kitárta az ajtókat, tiszteSSéggel köszöntötte az érkezőket, tessékelté őket befelé; de a bíró és Szymon karon fogta kétfelől, s egyenesen Jagnához vezette. Mert ideje volt már a templomba menni.

A vőlegény ruganyosan lépkedett, és csodálatosan fiatalnak tetszett. Haja lenyírva, képe megborotválva, lakodalmasan felöltözve, olyan nyalka volt, hogy nehezen találni párját. S mert erősen bízott magában, és természetes volt, széles vállú, már messziről feltűnt deli alakja és arcának komolysága. Vidáman beszélgetett a legényekkel, még nevetett is; legtöbbször a kováccsal szolt, mert az mindenképp igyekezett a szeme előtt forgolódni.

Illendőképpen kísérték be Dominikowához. A nép utat nyitott, ők pedig nagy zajjal, muzsikával és énekszóval egyenest a szobába mentek.

De Jagusia még nem volt ott; az asszonyok most öltöztették a kamrában, amelyet erősen bezártak és gondosan őriztek, mert a legények az ajtóhoz tolakodtak, a deszkák közt nyílásokat fessegettek, és enyelegtek a nyoszolyólányokkal. Csak a fehérség visítását, nevetését és kiabálását lehetett hallani.

Az anya és fiai fogadták a vendégeket, pálinkával kínálták őket, az idősebbeket leültették a lócára. A háziasszony mindenre ügyelt, mert nagyon sok nép jött össze, alig lehetett már járni a szobában. Még a pitvarban, sőt a bejáróban is álltak. Nem akármilyen vendégek voltak, nem bizony! Csupa született gazda, s azok is csak a jobb módúak, csupa rokon, atyafiak és komák, a Boryna és a Paczes család sógorsága, komasága meg egyéb ismerősök, még a távolabbi falukból is.

Persze hogy nem volt köztük Klomb, sem Winciorek, sem az egyholdas szegények közül csak egy is, meg zsellérek sem, akik napszámba jártak, és mindig az öreg Klomb pártján állottak... Nem való kutyának kolbász, sem malacnak a méz!

Csak vagy két miatyánknyi idő múlva nyílt ki a kamra ajtaja. A kántorné és a molnárné kivezette Jagusát a szobába, a nyoszolyóleányok meg körülfogták. Mind olyan szépek, olyan

cicomások voltak, mint a virágszálak; s Jagna volt közöttük a leghajlékonyabb, legbájosabb, úgy állott a koszorú közepén, mint a legszebb rózsza. Talpig fehérben, bársonyban, ezüstben és aranyban, tollakkal, pántlikákkal ékesítve - olyannak tetszett, mint a szentkép, amelyet a körmenetekben hordoznak. Úgy elbámult mindenki, hogy hirtelen csend lett; csak úgy sugárzott az arcuk a csodálkozástól.

Hej, mióta Mazurföld Mazurföld, nem látott ilyen szép menyasszonyt!

A vőfélyek megmozdultak, rázendítettek torkukszakadtából:

*Hirdessed, hegedű, hirdesd a világnak:
Anya és leánya most itten megválnak.
Bocsánatot kér az anyától a lánya,
Szép Jagusia borul két bátyja vállára!...*

Most előlépett Boryna, kézen fogta a leányt, és letérdeltek az anya elé, az pedig a szentképpel keresztet vetett rájuk, megáldotta, és szenteltvízzel meghintette őket. Jagus sírva borult anyja lábához, azután a többi asszonyt is sorba ölelgette, bocsánatot kért tőlük, s valamennyiüktől elbúcsúzott. Az asszonyok megölelgették, alig akarták elereszteni, majd egymásnak adogatták, míg végre mind sírva fakadtak. Józia zokogott lehangosabban, mert boldogult anyja jutott eszébe.

Kitódultak a ház elé, illő rendbe sorakoztak, és gyalog indultak a templom felé, mert csak vagy száz lépésnyire volt.

Elöl mentek a muzsikusok, és egész erejükből húzták meg fújták.

Azután Jagnát vezették a vőfélyek. Büszkén lépegetett a menyasszony, mosolygott is, még csillogó könnyein keresztül. Föl volt ékesítve, mint a virágzó bokor, s úgy vonta magára mindenkinek a tekintetét, mint a napsugár. A haja a homloka fölé volt tűzve vastag fonatba, rajta aranyfüstből, pávatollból meg rozmaringból készült nagy menyasszonyi koszorú, róla mindenféle színű pántlikák futottak le, s szivárványosan lebegtek utána. Fehér szoknyája derékban sűrűn volt fodrozva, a pruszklik égszínkéék bársonyból készült, és ezüsttel volt kivarrva. Az inge puffos ujjú, nyakán pedig sok fodor meg csipke, kék szállal átfonva. A kalárisok és borostyán füzérek egészen a melléig értek.

Mögötte lépdelt Maciej, a nyoszolyólányok kíséretében.

Mint a terebélyes tölgy követi az erdőben a karcsú fenyőt, úgy haladt menyasszonya után, csak a csípője ringott, s oldalt tekingetett, mert úgy rémlett, hogy Anteket látta a tömegben.

A vőlegény mögött ment Dominikowa a násznagyokkal, azután a kovácsék, Józia, a molnárék, a kántorné, és a falu eleje. Leghátul pedig az utca egész szélességében csak úgy tódult az egész falu.

A nap már nyugovóban volt, hatalmas vörös korongja az erdő fölött függött, s véres fénnel öntötte el az utat, a tavat meg a házakat. A násznép pedig szép lassan haladt az égő alkonyatban, és szinte káprázott a szem a sok pántlikától, a pávatollaktól, virágoktól, vörös csíkos nadrágoktól, narancsszínű szoknyáktól, kendőktől, fehér szűrőktől, mintha nyíló nyári virágokkal borított mező indult volna meg, halkan ringana a szélben és énekelne. Mert a nyoszolyólányok újra meg újra rázendítettek vékony hangon:

*Indul a násznép, fősír a bánat,
Édes Jagusiám, sírnak utánad...
Hej!
Indul a násznép, szól a nótája,
A szép menyasszony nagy fájdalomára...
Hej!*

Dominikowa az egész úton sírdogált, s úgy nézte a lányát, mint egy szentképet; semmit sem hallott abból, amit mondtak neki.

A templomban Jambrozy már gyújtogatta a gyertyákat az oltáron.

A templom pitvarában rendbe hozták ruhájukat, párokba sorakoztak, és megindultak az oltár felé. A pap már kijött a sekrestyéből.

Az esküvő nagyon rövid ideig tartott, mert a pap beteghez sietett. Amikor pedig kijöttek a templomból, a kántor táncnótákra zendített az orgonán: olyan mazúrokat, obertásokat és kujawiakokat játszott, hogy szinte maguktól illeszkedtek táncra a lábak, s némelyek már-már dalra gyújtottak, jó szerencse, hogy idejekorán észbe kaptak.

Visszafelé már felbomlott minden rend. Mentek zajjal az út egész szélességében, kinek hogy tetszett. A vőfélyek, nyoszolyóleányok pedig úgy vonítottak, mintha nyúznák őket.

Dominikowa előresietett, s mikor a házhoz közeledtek, már a küszöbön fogadta a fiatal párt a szentképpel, szentelt kenyérrel és sóval. Azután újra sorba köszöntötte, ölelte valamennyiüket, s úgy hívta befelé a szobába.

A muzsika ott szólt a pitvarban; aki hát átlépte a küszöböt, rögtön derékon kapta a keze ügyébe eső fehérszövetet, s ment tánc lépésben befelé. Ott pedig, mint a tarka kígyók, forogtak a párok. Hajlongtak, keringtek, büszkén fordultak, méltósággal dobantottak, délcegen ringtak és lépegettek, úsztak, kígyóztak, egyik pár a másik után, egyik fej a másik mellett, mint a ringó, búzavirággal és pipaccsal tarkított rozstábla... és legelőn, első párként járta Boryna Jagnával!

A párkányra állított mécsesek libegtek-lobogtak, a ház rengett, és úgy tetszett, hogy a falak szétfeszülnek a tolongástól, a táncosokból kitörő erőtől!...

Jó néhány percig tartott ez a belépőtánc.

A muzsika most a menyasszonytáncra zendített. Így volt ez szokásban ősidők óta.

A lakodalmas nép a falakhoz húzódott sűrű tömegben, elfoglalták a zugokat, a legények pedig nagy kört formáltak. Ebben perdült táncra a menyasszony. A vére felpettedt, kék szeme tündökölt, fehér foga villogott, arca pirosan égett. Fáradhatatlanul táncolt, egyre változtatva táncosait, mert legalább egy fordulót kellett tennie mindegyikkel.

A muzsikások húzták, hogy belezsibbadt a kezük, de Jagus, mintha csak most kezdte volna, egyre jobban kipirult, s olyan szédítően pörgött, hogy pántlikái suhogva röpködtek utána, s belecsapódtak a körülálló arcába, szoknyáját pedig kifeszítve lobogtatta a tánc forgószele: szinte betöltötte a szobát.

A legények gyönyörűségükben öklükkel verték az asztalt, és kurjongattak.

Csak utolsónak hívta táncba a vőlegényt. Készült is erre Boryna, mert azonnal odaugrott mellé, mint a hiúz, derékon kapta, megforgatta, mint a vihar, aztán odaszólt a muzsikásoknak:

- Mazúrt, fiúk, de frisset!

Azok belevágtak hangszereikbe teljes erejükből, hogy szinte forrott a szoba.

Boryna pedig szorosabban ölelte magához Jagnát, szűrénnek a szárnyát a karjára vetette, kalapját megigazította, csizmája sarkával megrúgta a földet, és megindult, mint a szélvész!

Hej, ez volt aztán tánc, úgy istenigazában! Helyben forgott, keringett, dobbantott, hogy csak úgy repült a padlóról a forgács. Kurjongatott, s forgatta a menyasszonyt, röppentette, közben egybegomolyodtak, s pörögtek, mint az orsó, az egész szobán végig; szélvész és erő áradt belőlük.

A muzsika pedig húzta szilajul, belefeledkezve, mazúr módra...

A vendégek az ajtóba meg a kuckóba húzódva némán, bámulva nézték, Boryna pedig csak egyre tombolt, egyre tüzesebben járta. Sokan már nem állhatták tovább, maguk is megmozdultak, verték a taktust kézzel-lábbal; a forróbbvérűek meg derékon kaptak egy-egy leányt, s maguk is táncra perdültek, semmivel se törődve.

Jagusia, bár erős volt, mégis ellankadt hamar, s áthajolt az ura karján. Boryna csak ekkor hagyta abba, s bekísérte mátkáját a kamrába.

- Olyan kemény legény vagy, hogy testvéremmé fogadlak, hívj meg komádnak az első keresztelőre! - kiáltott a molnár, és átkarolta a deli vőlegényt.

Nyomban összeölelkeztek, mert a muzsika is éppen elhallgatott, és megkezdődött a lakoma.

Dominikowa meg a fiai, a kovács és Jagustynka teli üvegekkel és poharakkal sürgölődtek a vendégek közt, s mindenkivel külön koccintottak. Józia meg a komaasszonyok kenyeret és süteményt hordtak körbe szitákon.

Egyre nagyobb lett a zaj, mert mindenki fennhangon adta elő a véleményét, s valamennyien szívesen nyúltak a pohár után, hogy alaposan kivegyék a részüket a lakodalomból.

Boryna a molnárral, a bíró, a kántor meg a módosabb gazdák letelepedtek az ablak melletti lócára. Jókora üveg arak járt köztük kézről kézre, újra meg újra, sört is hoztak nekik, s úgy látszik, gyakran töltöttek, mert már ölelgetni kezdték egymást, és nagyban komáztak. Elég nép maradt a szoba közepén is; csoportokba verődtek, kinek kivel volt kedve, hangosan tereferéltek, s jól elszórakoztak a poharakkal.

A kamrában pedig, a kántoréktól kölcsönzött lámpa fényében, a gazdaasszonyok gyűltek össze, a kántorné és a molnárné vezetésével. Illően elhelyezkedtek a ládákon és a szőttessel letakart lócákon, méhsört szürcsöltek, s finomkodva csipegették ujjuk hegyével az édes süteményt. Csak ritkán szólalt meg valamelyikük; figyelmesen hallgatták, mit mesél a molnárné a gyerekeiről.

Még a pitvarban is nagy volt a tolongás, a hátsó szobába is benyomakodtak, míg Ewka ki nem kergette őket. Sietve készítették a vacsorát, jó ízű illatok terjengtek az egész házban, csiklandozva a vendégek orrát.

A fiatalság kiözönlött a ház elé, a bejáróba meg a padkára; hideg, csendes, csillagharmatos éjszaka volt, ezért vidáman sétálgattak és szórakoztak, hogy csak úgy rengett a ház nevetésük, kiabálásuk, futkározásuk zajától. Némelyek a kertben kergetőztek, az öregebbek pedig kiszóltak az ablakon:

- Virágot kerestek? Vigyázzatok, lányok, nehogy elveszítsétek azt is, amitek van!

Nem hallgatott rájuk senki.

Az első szobában Jagusia sétált Nastka Golembiankéval. Egymás derekát átölelve jártak, s minduntalan nevetésben törtek ki; s valamit sugdostak egymásnak. Szymek, Dominikowa nagyobbik fia, nem vette le a szemét Nastkáról, folyton utánuk nézett; időnként pálinkával kínálta a lányt, s vigyorogva szólította.

A kovács ünneplőbe volt öltözve, fekete kabátban és csizmájára eresztett nadrágjában ő sürgölődött a legfürgébben. Mindenütt ott volt, mindenkiel ivott, kínált, biztatott, társalgott és izgett-mozgott. Minden pillanatban másfelől bukkant fel vörös feje és szeplős képe.

A fiatalok befogtak még néhányszor a táncba, de csak pár körre és nagyobb kedv nélkül, mert már a vacsorát várták.

Az öregebbek pedig tanácskoztak; a bíró, mivel már hörpintett egy kicsit, egyre hangosabban beszélt, verte az öklével az asztalt, s egyre hajtogatta:

- A bíró mondja maguknak, elhihetik. Hivatalos személy vagyok, írás jött hozzám olyan rendelettel, hogy hívjam össze a községi gyűlést, s holdanként néhány garast szavazzunk meg az iskolára...

- Maga, Pietr, megszavazhat egy tízest is holdanként, de mi egy garast se adunk!

- Nem adunk! - dördült föl valaki.

- Csönd, úgy kell lenni, ha hivatalos személy mondja...

- Olyan iskolára nincs szükségünk!⁵ - szólt Boryna.

- Nincs szükségünk! - mondták utána karban a többiek.

- Az ám... Wolában van iskola, három télen jártak oda a gyerekeim, és mi sült ki belőle?... Még az imádságos könyvet sem tudják elolvasni... fabatkát sem ér az ilyen tanítás.

- Imádkozni tanítsa a gyerekeket az anyjuk, az iskola nem arra való. Én, a bíró mondom maguknak.

- Hát akkor mire való? - kiáltott fel a wolai vendég, felpattanva a padról.

- Én, a bíró, megmondom maguknak, csak hallgassanak rám figyelmesen... mindjárt, először is... - de nem fejezte be, mert Szymon mesélni kezdte fennhangon, az egész asztal hallatára, hogy az eladott erdőben már kijelölték a zsidók a fákat, és hamarosan megkezdik a vágást, csak a fagyot meg a szánutat várják.

- Hadd jelöljék, de a vágással majd várnak! - vetette közbe Boryna.

- A biztoshoz megyünk panaszra.

- Azt már nem, a biztos mindig az urasággal tart. Oda kell menni közösen, és szét kell kergetni a favágókat.

- Egy szálat sem engedünk kivágni!

- Fel kell őket jelenteni a bíróságon!

- Koccintson velem, Maciej, nincs mostan helye a tanácskozásnak! Pohár mellett könnyű ijesztgetni akár az Úristent is! - kiáltott a molnár, és töltött. Nem volt ínyére ez a beszéd és a fenyegetődzés, mert megegyezett a zsidókkal, hogy a fát az ő fűrészmalmában dolgozzák fel.

Ittak és föltápaszkodtak az asztaloktól, mert már kezdtek vacsorához készülődni, s behordták a szükséges edényeket meg evőeszközöket az asztalra.

De a gazdák nem hagyták az erdő dolgát, mert hogysisne... égető kérdés volt ez! Csoportokba verődtek, és lehalkítva a beszédet, hogy a molnár ne hallja, tanácskoztak, és megbeszélték, hogy összejönnek Borynánál, határozni a dologban... de nem fejezték be, mert Jambrozy jött

⁵ Orosz nyelvű cári iskoláról van szó.

be, és egyenesen hozzájuk csatlakozott. Megkésétt, mert betegnél járt a főtisztelendő úrral a harmadik faluban, Krosnowában. Azért hát most becsülettel hozzálátott az iváshoz. Ki akarta pótolni a mulasztást. De nem jutott rá ideje, mert az asszonyok máris rázendítettek karban:

*Hajrá, fiúk, haj, vőfélyek, rajta hát;
Ültessétek le a népet sorba hát!*

Erre a vőfélyek nagy zajjal elhelyezték a padokat, s így feleltek vissza:

*Hiszen mi már leültettük - ülnek már,
Adjatok jó ennivalót - s esznek már!*

Erre lassan mindenki megindult az asztalok felé, és elhelyezkedtek a lócákon.

Az első helyen természetesen a fiatal pár ült. Aztán mindkétfelől a legelőkelőbbek, a hivatal, vagyon, kor sorrendjében, egészen a nyoszolyólányokig és a gyerekekig. Alig fértek el, noha három fal hosszában voltak az asztalok felállítva.

Csak a vőfélyek nem ültek le - mert nekik kellett felszolgálniuk -, és a muzsikások sem.

Elcsitult a beszélgetés zaja; a kántor állva, fennhangon elmondta az imádságot - csak a kovács morogta utána, mert állítólag tudott latinul -, s azután valamennyien ittak egy-egy pohárkával egymás egészségére meg étvágygerjesztőnek.

Most a szakácsnék a vőfélyekkel kezdték behordani a hatalmas tálakat párolgó étellel, s közben ezt énekelték:

*Levest hoztunk rizsestül,
Benne tyúkot tollastul!*

A másik ételnél:

*Megadtuk a savát-borsát,
Itt a pacal, nem drága,
Jó étvágyat kívánunk hát
Hozzája!*

A muzsikások pedig a tűzhely köré húzódtak, és halkán játszottak különféle nótákat, hogy jobban essék az evés.

Illendően, lassan, szinte szótlánul ettek; alig egykét szó esett, csak a csámcsogás és a kanalak csörgése visszhangzott a szobában. Mikor pedig már ettek egy kicsit, s lecsillapították első éhségüket, a kovács megint vándorútra bocsátotta az üveget; most már beszélgetni kezdtek halkán, s az asztalon átszóltak egymáshoz.

Csak Jagusia, a menyasszony nem akart enni. Hiába kínálta, ölelte Boryna, s kérte, mint a gyereket, azt mondta: még a húst sem bírja lenyelni. Nagyon ki volt fáradva és melege. Csak egy ital hideg sört ivott, tekintetét körben járatta a szobában, s olykor-olykor odafigyelt Boryna suttogására.

- Meg vagy elégedve, Jagus? Édes gyönyörűségem! Ne félj, Jagus, jó dolgod lesz nálam, hogy még az édesanyádnál sem volt különb... Úriasszony leszel, Jagus... szolgálot fogadok, hogy ne gyötörd el magad a munkában... majd meglátod! - mondogatta halkán, és szerelmetesen nézett mátkája szemébe, nem ügyelve a vendégekre, akik hangosan csipkelődtek.

- Csorog a nyála, mint a kutyának a szalonnára.

- Hiszen jó zsíros falat!

- Úgy izeg-mozog az öreg, váltogatja lábát, mint a kakas.
- Meglesz az élvezete az öregnek, meg ám! - kiáltott a bíró.
- Mint kutyának a kútban - mormolta epésen az öreg Szymon.

Nevetésben törtek ki; a molnár egészen rádült az asztalra, és öklével csapkodott gyönyörűségében. A szakácsnék megint énekeltek:

*Kölest hozunk teli tállal,
Egyetek hát nagykanállal!*

- Jagna, tartsd ide a füledet, mondok valamit! - szólt a bíró, és Boryna háta mögött, mert mellette ült, Jagnához hajolt, és megcsípte az oldalát. - Majd engem hívj keresztapának! - súgta vigyorogva, és mohó szemmel nézte, mert rettenetesen tetszett neki. Jagna fülig pirult, az asszonyok felkacagtak, és tovább csipkelődtek, pajzán tréfákat mondtak, s tanácsokat adtak, hogyan kell az emberrel bánni.

- Minden este melegítsd meg a dunnát a tűzhelynél.

- Főleg zsírosat adj neki enni, attól lesz ereje...

- Simogasd, ölelgesd gyakran.

- Szelíden bánj vele, akkor észre sem veszi, ha az orránál fogva vezeted! - így nyilatkozott egyik a másik után, ahogy az asszonyok már szokták, ha felöntöttek egy kissé a garatra, és szabadjára engedik a nyelvüket.

Csak úgy rengett a szoba a nevetéstől, ők pedig úgy nekieresztették a szájukat, hogy a molnárné figyelmeztette őket, legyenek tekintettel a leányokra és a gyerekekre. A kántor is bizonygatni kezdte, hogy nagy bűn megbotránkoztatni másokat és rossz példát adni.

- Mert - mondotta - az Úr Jézus azt mondotta nekünk, meg a szent apostolok is, ami világosan benne áll a latin könyvekben, hogy jobb az embernek megölni magát, mint megbotránkoztatni másokat, mert aki egy kisedet megbotránkoztat, az olyan, mintha engem botránkoztatna meg, így áll a Szentírásban; mert a mértéktelenség az evésben, ivásban és cselekedetekben szigorú büntetést von maga után, én mondom nektek, kedves atyámfiai - dadogta zavarosan, mert jó pár pohárkával felhajtott már.

- Nézzék a selymát, még megtiltaná az embernek a mulatságot.

- A paphoz dörgölődzik, hát azt véli magáról, hogy szent!

- Dugja be a fülét! - röpködtek feléje a kellemetlen megjegyzések, mert nem szerették a faluban.

- Ma lakodalom van, azért nem bűn mulatni, nevetni víg dolgokon és örvendezni, ezt én, a bíró mondom maguknak, emberek!

- És példának okáért Jézus is volt lakodalomban, és ivott bort... - toldotta meg komolyan Jambrozy, de halkán, mert már ittas volt, s mivel az asztal végében ült, senki nem hallotta. És beszélni is kezdtek valamennyien, nevetgéltek, koccintgattak, s egyre lassabban ettek, hogy bírják jóllakásig; sokan megeresztették már a nadrágjuk szíját, s nyújtózkodtak, hogy több férjen el a bendőjükben...

A szakácsnék újabb tálakkal jelentek meg közben, és énekeltek:

*Röfögött, sívított, meg a kertben turkált,
A gazdának most már megfizeti a kárt!*

- No, ezek kitettek magukért! - csodálkoztak az emberek.
- Az ám, ezer zlotyba kerül a lakodalom...
- Hiszen meghozza az árát, hat holdat íratott rá!
- A gyerekek kárán mulatnak.
- Jagna meg úgy ül ott, mint a kuka.
- De Maciej szeme úgy csillog, mint a vadmacskáé!
- Mint a tapló, kedvesem, mint a tapló!
- Fog még sírni is.
- Nem afféle ő, hogy sírjon, előbb fogja meg a botnak a végét...
- Én is ezt mondtam a bírónénak, amikor a kézfogót újságolta.
- Hát ő miért nem jött el?
- Hiszen bármely percben lebetegedhet...
- A fejem teszem le rá, hogy nemsokára, ha megkezdődik a kocsmában a muzsika, Jagna futni fog a legények után.
- Ezt várja csak Mateusz!
- Mit nem mond?
- Hát persze! Wawrzonowa hallotta, mit beszélt a kocsmában.
- Miért nem hívták őt is muzsikálni?
- Az öreg akarta, de Dominikowa ellenkezett. Hiszen mindenki tudja, mi volt köztük, hogyan is lehetne?...
- Mindenkinek jár a szája, de ki látta?
- Nem zörög a haraszt...
- És Bartek Koziol megleste őket tavasszal az erdőben...
- Koziol tolvaj és hazug. Pöre volt Paczesiowával a disznó miatt, és bosszúból pletykálgodik...
- Másoknak is van látó szemük, van bizony...
- Rosszul is végződik mindez, majd meglátjátok... hiszen nekem semmi közöm hozzá, de azt gondolom, hogy Antekkel meg a gyerekekkel igazságtalanság történt, és nem fog elmaradni a büntetés.
- Bizonyosan. Az Isten malmai lassan őrölnek...
- Antekről is beszéltek egyet s mást, látták őket együtt itt-ott, hogy beszélgettek... - lehalkították hangjukat az asszonyok, és egyre csípősebben nyelveltek, könyörtelenül szapulták az egész családot, az öregasszonyt sem véve ki, s leginkább a fiúkon sajnálkoztak.
- Hát nem Isten ellen való bűn? Bajuszos legények, Szymek már jól a harminc felé jár, mégsem engedi, hogy házasodjék. Nem ereszt ki a házból, s minden csekélységért patáliát csap.
- Hiszen szégyen is, hogy embernyi legények, és minden asszonyi munkát ők végeznek...
- Hogy Jagusia be ne piszkítsa a kezecskéjét!

- Pedig mindegyiknek van öt hold földje, már házasodhatnának!
- Annyi lány van a faluban...
- A maga Marcyhája vár legrégebben, és a földjük is éppen a Paczeséké mellett van!
- Inkább a maga Frankájára ügyeljen, hogy ki ne várjon valamit Adamtól!
- Az öregasszony pokolfajzat, az igaz, de a fiúk is nagy maflák és tökfilkók!
- Öreg legények, s félnek elereszteni az anyjuk szoknyáját!
- Eleresztik, majd meglátja... Szymek már most is folyton Nastka Golembianka után jár.
- Az apjuk is éppen ilyen volt, jól emlékszem, s az öregasszony sem volt külön fiatal korában Jagusnál!...
- Amilyen a gyökér, olyan a szára, amilyen az anyja, olyan a lánya!

A zene elhallgatott, a muzsikások vacsorázni mentek a hátsó szobába. Vége volt a lakomának.

Hirtelen olyan csönd lett, mint a templomban Úrfelmutatáskor. Utána azonban még magasabbra csapott a lárma, szinte forrott a szoba a zajtól. Mindnyájan egyszerre beszéltek, kiabáltak és magyaráztak az asztalon keresztül, úgyhogy már nem is hallotta egyik a másikat.

Befejezésül forralt, fűszeres, mézes pálinkát hoztak a kiválasztottak számára. A többieknek erős pálinkát és sört bőven.

Alig gondolt már valaki arra, hogy mit iszik, mert már mindegyiküknek gőzölgött a feje. Nagyon meg voltak elégedve, otthon érezték magukat. Úgy ültek, ahogy a legkényelmesebb volt, kigombolták a melegben szűrjeiket, rádőltek az asztalra. Ütötték öklükkel az asztalt, hogy csak úgy ugráltak a tálak, ölelgették egymás derekát, rángatták egymás gallérját, egymás nyakába borultak, jó tanácsokat adtak, és panaszkodtak, mint testvér testvérnek, mint igaz keresztény jó keresztény szomszédjának.

- Rosszul van berendezve ez a világ! Az ám! Mást se lát az ember, mint kárt és nyomorúságot...

- Kuss innen, ebadták... - Az asztalok alatt kutyák marakodtak a csontokon.

- ...s csak abban leli örömét az ember, ha összeül a szomszédokkal egy-egy pohárka mellett, elbeszélgetnek, kipanaszolják magukat, és kölcsönösen megbocsátják egymásnak, amit egymás ellen vétettek. Az igaz, hogy nem emlegetik a lelegeltetett vetést, sem az elszántott barázdát, mert erről tesz majd a törvény, és a tanúk megállapítják, kié a kár és kié az igazság - csak azt hozzák fel, ami a szomszédok közt megesik: ha valami jószág a szomszéd kertben turkál, vagy az asszonyok összevesznek, vagy a gyerekek kapnak hajba, amint az már lenni szokott... De hiszen arra való a lakodalom, hogy elmúlják a harag, erősödjék a testvériség és egyetértés az emberek közt.

- Ha csak erre a menyegzői időre is, erre az egy napra!

- Úgyis eljön a holnap! Hej, nem menekülsz sorsod elől, legfeljebb csak a szentséges föld alá. Eljön, üstökön ragad, rád rakja az igát, nyomorúságba kerget, és te csak húzd, verítékezz és ontsd a véredet, szegény nép, ügyelj a dolgodra, ne ereszd ki a markodból egy pillantásra sem, hogy a kerék alá ne kerülj!

- Testvéreknek teremtette az Úr Jézus az embereket, mégis olyanok egymáshoz, mint a farkasok.

- Nem farkasok ők, csak az ínség uszítja őket egymásra, hogy marakodnak, mint a kutyák a lerágott koncon!
- Nemcsak a nyomorúság, hanem a Gonosz Lélek is sötétséget bocsát az emberekre, hogy ne különböztessék meg a jót a rossztól!
- Igaz, igaz. Úgy fúj a lélekbe, mint a kialvó parázsra, míg lángra kap a kapzsiság, a harag és valamennyi bűn!
- Mert aki süket az Isten parancsolatára, az szívesebben hallgatja a pokol muzsikáját!
- Nem így volt az régen! Volt engedelmesség, tisztelték az öregeket, és egyetértésben éltek!
- És földje is volt mindenkinek, amennyit csak meg tudott művelni, meg legelője, rétje és erdeje.
- Ki hallott akkoriban adóról?
- Vagy ki vett pénzért fát?... Kiment az erdőbe, és hozott, amennyire szüksége volt, még a legjobb fenyőt vagy tölgyfát is!... Ami az uraságé volt, az a paraszté is volt.
- Most pedig sem az uraságé, sem a paraszté, hanem a zsidóé vagy valaki még rosszabbé.
- A zshiványok! Ittam az egészségekre, most ti igyatok az enyémre! Úgy letelepedtek, mintha az övék lenne. No igyatok, ami neked jó, az nekem is jó, hogy igazságosság legyen mindenben...
- A koszos uraságok! Egészségekre! Nem bűn a pálinka, csak illő módon és testvérek közt kell fogyasztani, akkor egészségünkre válik, tisztítja a vért, és elűzi a betegséget!
- Ha inni kell, hát igyunk egész fertállyal, ha vigadunk, hát vigadjunk egy egész hétig! Ha dolgoz van, ember, dolgozz gyorsan, ne sajnáld a kezed-lábad, feküdj neki becsülettel! Ha pedig alkalom van rá, lakodalom, keresztelő vagy halotti tor - akkor pihend ki magad, ereszd szabadjára a kedved, és mulass, ahogy jólesik! Ha kárt szenvedsz: meghal a feleséged, megdöglik a jószágod, leég a házad - ez Isten akaratja, ne ellenkezz, mert mit is segíthetsz, te szerencsétlen, a sírással-jajgatással? Semmit! Csak elveszted a nyugalmadat, s még az ételt is csalánnak érzed a szádban! Azért hát tűrj és szenvedj, s bízzál az Úr Jézus irgalmában... S ha eljön a legrosszabb, torkon ragad a halál, és a szemedbe néz, ne próbálj kiszabadulni a karmai közül, nem áll hatalmadban, mert minden az Isten kezében van...
- Bizony, bizony, mert senki nem tudja, mikor mondja az Úr Jézus: „Eddig a tiéd, ember, innen meg az enyém.”
- Úgy van, úgy! A magasba villan fel az Isten rendelése, akár a villám, és senki, még a pap vagy a legnagyobb bölcs sem látja előre, míg érett magként nem hullik a nép fejére!
- Neked pedig, ember, csak egyet kell tudnod: hogy végezd a magad dolgát, és úgy élj, amint a szent parancsolatok meghagyják, s ne akard előre tudni, hogy mi lesz... Az Úr Jézus számon tartja mindenkinek az érdemét, s megfizeti becsületesen, kinek mi jár...
- Ezen áll fenn a lengyel nemzet, s így is kell lennie mindörökkön-örökké. Ámen!
- S a türelem legyőzi a pokol kapuit is.

Így beszélgettek, sűrűn iddógálva, és mindenki kimondta, amit a szívéen hordott, s ami régóta nyomta a lelkét. A legtöbbet és a leghangosabban Jambrozy beszélt, bár nem sokan hallgatták, mert mindenki a maga bölcsességét akarta bizonyítani, és nem sokat ügyelt a többiekre. A szobában egyre jobban gomolygott a vendégsereg, amikor bejött Ewka Jagustynkával. Nagy,

parádésan földízített főzőkanalat hoztak. Mögöttük egy muzsikus jött hegedülve, ők pedig énekelték:

*Az asztaltól, vendégek,
Keljen, kit bír a lába!
A szakácsnénak két garast
Vessetek a kanálba!*

A vendégek jókedvükben, mert jóllaktak, és a jó ennivaló meg a sűrű ital megpuhította őket, még ezüst pénzdarabokat is vetettek a főzőkanálba.

És rögtön kezdtek fölkelni az asztaltól, és lassan szétszéledtek. Ki a levegőre ment, kifújni magát, ki a pitvarban vagy a szobában állt meg, s folytatta tovább a beszélgetést. Mások ölelkeztek a túlradó barátságtól. Többen dülöngéltek, és orrukkal szántották a falat, vagy öklelték egymást, mint a kosok, ami nem is csoda, mert sűrűn öntözgették a vacsorát pálinkával.

Az asztalnál csak a bíró maradt a molnárral. Vitatkoztak, és dühösen támadtak egymásra, mint a kakasok. Jambrozy pálinkával akarta békíteni őket.

- A templom ajtaját őrizd, te kódis, a gazdáktól coki! - mordult rá a bíró.

Jambrozy kedvetlenül állt odább. Kebléhez szorította a butéliát, hangosan kopogott a falábal, és körülnézett, kivel lehetne egy kicsit iddoggálni és elbeszélgetni jó barátok módjára.

A fiatalság pedig kiszállingózott a bejáróba; az útra is kiözönlöttek, egymás derekát átölelve, beszélgettek és hancúroztak, hogy csak úgy visszhangzott a futkározásuk és kiabálásuk. Világos volt az éj, a hold olyan fényesen világított a tó fölött, hogy a leggyöngébb fénykarikák is, amelyeket rávetett a holdsugár, tisztán látszottak, mint félkörben csöndesen csúszó kígyók. Jókora fagy volt, a rög töredezett a lépések alatt, a zúzmara fehérbe vont a háztetőket, s belepte már a földet is.

Késő volt már; a faluban elsőt kukorékolnak a kakasok.

Ezalatt rendbe hozták a szobát, és felkészültek a tánchoz.

S mihelyt megvacsoráztak a muzsikusok, és megpihentek egy kicsit, halkan muzsikálni kezdtek, hogy becsalogassák a táncosokat.

Nem sokáig kellett őket csalogatni. Szinte tódultak a szobába, mert unszolta őket a táncra a hegedűszó, s a lábuk szinte magától hozta be őket. De hiába, a legények még nehezen mozogtak a vacsora után. Egyik-másik fordult egyet-kettőt, aztán siettek a pitvarba cigarettázni vagy a falat támasztani.

Jagnát az asszonyok a kamrába kísérték, Boryna pedig Dominikowával leült a ház elé. Az idősebbek elfoglalták a lócákat, zugokat, és tereferéltek, úgyhogy a szobában csak a lányok maradtak. Nevetgéltek egy ideig, de hamarosan megunták, és társasjátékot rendeztek, hogy mielőbb megmozgassák a legényeket.

Elsőnek a „róka meg a nyúl” került sorra.

Rókának a félkegyelmű Jasieket választották: szőrével kifordított bundát adtak rá. Élhetetlen fajankó volt, az egész falu csúfja; már meglelt legény, mégis tátott szájú, gyerekekkel játszott, és futott minden lány után. Tökkelütött, de mivel egyetlen fia volt egy tízholdas gazdának, mindenhova meghívták. Nyulacska pedig Boryna Józia volt.

Nevettek is rajtuk, Jézusom, de hogy nevettek!

Jasiek lépten-nyomon hasra esett, szétvetette kezét-lábát; az igaz, hogy gáncsot is vetettek neki. Józia pedig olyan ügyesen szökdelt, ágaskodott, mozgatta a száját, mint egy valódi nyúl.

Azután „fürjecskét” játszottak.

Nastka vezette a játékot, és úgy forgott, olyan villámgyorsan surrant át a szobán, hogy sehogy se tudták megfogni, míg végül maga szaladt a kezük közé, hogy körbe táncoljon velük.

Játszottak még „malackát” is. Végül pedig az egyik vőfély, azt hiszem, Tomek Wachnik, fölöltözött gólyának; lepedőt húzott a fejére, hosszú botot dugott ki alóla csőrnek, és olyan helyesen kelepelt, mint az igazi gólya. Józia, Witek meg a kisebbek utána futottak, és kiabáltak:

*Kelep, kelep, kelep,
A pokolban nagy a tűz,
A pokolban van az anyád,
Gyerekeknek tésztát főz,
Kelep, kelep, miért van ott?
Három kicsi gyereket
Éhen halatott.*

Aztán futottak, rejtőzködtek előle, mert kergette, csőrével vagdalta, szárnyával csapkodta őket.

Csak úgy rengett a szoba a nevetéstől, kiabálástól és futkározástól.

Egy jó óráig tarthatott a játék, mikor az első vőfély jelt adott, hogy csendesedjenek el.

Az asszonyok kivezették a kamrából Jagusiát. Talpig fehér lepedővel volt borítva; a szoba közepére ültették egy dunnával letakart dagasztóteknőre. A nyoszolyólányok nekiszaladtak, mintha el akarnák ragadni, de az asszonyok és a férfiak nem engedték. Ezért hát szomorúan megállottak a lányok Jagusiával szemben, és síró hangon rázendítettek:

*Koszorúd elveszett,
Lányságodnak vége,
Mert főkötő illik
Az asszony fejére.*

Ekkor levették róla a lepedőt.

Már főkötő volt összezsavart, vastag varkocsán, de így még szebbnek tetszett, mert vidáman nevetett, és csillogó szemmel nézett körül.

A muzsika lassan megszólalt, s az egész vendégsereg dalra gyűjtött. Öregek és fiatalok, sőt még a gyerekek is nagy örömezzve énekelték a menyegzői éneket. Utána pedig csupa asszony, a gazdaasszonyok vitték táncba az új menyecskét.

Jagustynka, mivelhogy már jól beszszelt, csípőre tette kezét, és gúnyosan dalolta:

*Hej, ha én azt tudtam volna,
Hogy az urad özvegy volna,
Menyasszonyi koszorúdat
Borókából fontam volna!*

És még ennél is csípősebben évődött.

De senki nem ügyelt rá, mert a muzsikások már teljes erejükből húzták, és az egész vendégsereg táncra perdült. Olyan dobogás hangzott fel egyszeriben, mintha száz csép csépelne

egyszerre. Összegabalyodva nyüzsgött a tömeg a szobában. Egyik pár a másikat követte, fej fej mellett, nekilendültek, lobogtatták szűrjeiket, szélesen ringtak, padlóhoz verdesték a csizmájuk sarkát, fel-felkapták kalapjukat, némelyikük még dalra is gyűjtött, majd a leányok kezdtek rá: „Da, dana” - és mind sebesebben forogtak, taktusra hajladoztak, és olyan fürge, rezgő, keringő, tomboló tánc kerekedett, hogy senkit nem lehetett megismerni a tömegben. S mikor a hegedű szapora nótára zendített, száz sarok ütődött ismét a padlóhoz, száz kiáltás szakadt ki a torkokból, és mintha a forgósél csavart volna egyet rajtuk, valamennyien egyszerre pörögtek. A repdeső szűrők, szoknyák, kendők úgy lebegtek a szobában, mint tarka madarak.

Sok miatyánknyi idő telt el, s a tánc még egyre tartott, szünet nélkül, megállás nélkül; a padló döngött, a falak rengtek, a szoba harsogott, s a kedvük egyre nőtt, akár az áradó víz; hömpölygött, hullámozott az egyik faltól a másikig.

Mikor befejezték, újra különféle szertartások következtek, amint az a főköttö-feltételkor szokás.

Legelőször Jagusiának meg kellett váltania a helyét a gazdaasszonyok között.

Azután pedig egyfolytában más lakodalmi szokások következtek sorban, míg végül a legények hosszú kötelet sodortak csépeletlen búzából, és nagy kört vontak vele, amelyet a nyoszolyólányok tartottak és ugyancsak őriztek. Jagusia a kör közepén állt, de ha valaki táncolni akart vele, erőszakkal kellett betörnie a körön. Az volt a derék legény, aki nem bánta, ha alaposan ellátják a baját szalmakötelekkel.

Befejezésül a molnárné és Wachnikowa főköttőre valót gyűjtött. Elsőnek a bíró dobott egy aranypénzt a tányérra. Utána, mint a csengő jégeső, hullottak az ezüstrubelek, s mint ősszel az elsárgult levél, a papirospénzek.

Több mint háromszáz zloty gyűlt össze!

Nagy csomó pénz, de potomság Dominikowának. Nem leste ő a potyát, volt neki mindene elegendő, de az, hogy Jagusia számára olyan kedvvel adakoztak, úgy elérékenyítette, hogy nem tudta visszafojtani sírását. Rákiáltott a fiúkra, hozzanak pálinkát, és maga kezdte kínálni a vendégeket; hulló könnyein át mosolygott, koccintgatott, és csókolta a komákat és komaasszonyokat.

- Igyanak, szomszédok, igyanak, drága jó emberek, kedves atyámfiai!... Mintha tavasz szállna a szívembe... Jagusia egészségére... no, még eggyel, no még... - utána pedig a kovács iddógált másokkal, s a legények is külön; mert rengeteg volt a nép. Jagus megköszönte a maga részéről az adakozók jószágát, és az öregeknek a térdét is átölelte...

Nagy zaj lett a szobában, mert a pohár is gyakran járt kézről kézre, s forróság és öröm áradt mindenikből. Kipirultak az arcok, csillogtak a szemek, s a szívek egymáshoz hajoltak, testvérien, szomszéd módra. Hej, csak egyszer élünk, annyi a mienk, amennyit megeszünk, megiszunk, elmulatunk - elfelejtjük az egész világot! Csak a kaszás visz el mindenkit külön-külön, lakodalomba csapatostul kell járni, s a cimborákkal együtt mulatozni! Ezért hát csapatokba verődtek a szobában, iddógáltak, vígan tereferéltek, s mindegyik csak a magáét hajtogatta, fennhangon, hogy már nem is hallotta az egyik a másikat, de sebaj, mert úgylis ugyanazt érezték, és ugyanaz az öröm kötötte össze őket, járta át a szívüket.

S ha bánatod van, halaszd holnapra, ma csak mulass, örülj a barátaidnak, üdítsd fel a lelked! Ahogy ennek a szent földnek pihenőt ad az Úr Jézus a termő nyár után, úgy engedi az embernek is, hogy megpihenjen ősszel, mikor már megmunkálta a földet. S ha már tele

vannak, ó, ember, asztagaid és csúrjeid arany gabonával, mely csak a cséplésre vár - hát töltsd a kedved a nyári munkáért, fáradságért, robotért!

Így beszélgettek egyesek, mások meg különféle fájdalmaikat s ügyes-bajos dolgaikat hánytákvetették meg; azok pedig, akik nemcsak a tehenük farkáig meg az asszonyok szoknyájáig láttak, az öreg Szymon köré csoportosultak, s elbeszélgettek a régi időkről és friss sérelmeikről, az adókról és az egész község közös ügyeiről; halkan tárgyalták a bíró ügyleteit is.

Boryna nem szegődött egyik csoporthoz sem, csak járt-kelt egyiktől a másikig, de szemével folyton Jagusiát kísérte. Büszke volt nagyon szép asszonyára, s olykor-olykor egy-egy zlotyt vetett a muzsikusoknak, hogy ne kíméljék a vonót; ugyanis halkan játszottak, pihenősen.

Rá is zendítettek hirtelen egy obertásra; feldördültek a hangszerek, hogy velőkéig ható borzongás járta át az embereket, Boryna pedig Jagnához ugrott, átkarolta legényesen, és olyan obertásra perdült vele, hogy szinte nyögött belé a padló, ő pedig rohant, forgott, patkóját a földhöz csapdosta, hirtelen fél térdre esett, és megint fölugrott, rezegve mérte fel szélteben a szobát, egyik faltól a másikig, aztán nótára gyűjtött a muzsikusok előtt, és azok zeneszóval feleltek rá. Azután tombolt tovább szilajul, belefeledkezve vezette a táncot, mert már más párok is kiváltak a csoportosan álldogálók közül, s szintén táncra perdültek, dobogtak, énekeltek. Olyan forgatag lett a szobában, mintha száz orsó forogna százszínű fonalával, harsogva keringene, oly sebesen, hogy nincs szem, mely megkülönböztetné: hol az ember, és hol az asszony. Mintha egy szétszórt, szélsodorta szivárvány káprázna, váltogatná pazar színeit, úgy forogtak egyre gyorsabban, egyre szilajabban, belefeledkezve, hogy néha a lámpákat is kioltotta a légáramlat, éjszaka borult a táncolókra, s csak az ablakon hullott be a holdfény sugárzó, fényes sávja; pezsgő ezüsttel szikrázott a sötétben, a pörgő embertömegén át, mely tajtékos, daloló hullámként áradt, villódzott, gomolygott ebben az álomi fényben, majd áthatolhatatlan sötétbe hullott, hogy azután ismét fölmerüljön, és a másik falnál villanjon fel egy pillanatra, ahol a szentképek üvege tüzes sziporkákat szórt a rávetődő holdsugárban; azután megfordult, és újra belezuhant az éjszakába. Csak súlyos lihegésük, a lábak dobogása és kurjantások hallatszottak, összegabalyodtak, és tompán dörögtek a megvakult szobában.

Most már egyfolytában tartott a tánc, szünet és megállás nélkül. A muzsika rázendített a következőre; hirtelen föl pattant a lakodalmas nép, kiegyenesedtek, mint az erdő, s úgy neki-lendültek nyomban, akár a szélvihar. A csizmák talpa olyanokat dörrent, mint a mennydörgés, kurjantásuk megrázta az egész házat, és olyan eszeveszetten, tébolyultan vetették magukat a táncba, mint egy viharba, élethalálharcba.

És táncoltak...

...Azokat a szökdelő, bohókás, zengő dallammal, ugrós énekkel megtűzdelt, nevetgéléstől, pajkosságtól duzzadó krakowiakokat, melyek tele vannak lakodalmi muzsikával, dús, erőteljes, hetyke ifjúsággal, tréfálkozó vidámsággal, kergetődzéssel és a szerelemvágyó ifjú vér pezsgésével, forróságával - hej!

...Azokat a mazurokat, melyek hosszúak, mint a mezsgye, ágas-bogasak, mint az útszéli körtefa, zengők és szétáradók, mint ez a végtelen síkság, súlyosak és magasba szökellők, vágyók és vakmerők, lassúak és félelmetesek, méltóságteljesek, kötekedők és hajthatatlanok, mint ezek a parasztok, akik itt sűrű csoportokban, mint a szálas erdő, kurjongatva mennek a táncba, olyan erővel, mintha százan mennének ezer ellen, hogy az egész világot elragadják, eldöngessék, letiporják, pozdorjává zúzzák, és széthordják a csizmájuk talpán, ők maguk is elpusztuljanak, s még ott is, a halál után is táncoljanak, s nagyokat dobantva, élesen, mazur módra rikoltsanak: „Oj da, dana!”

...Azokat a rövid és szaggatott, szédítően szilaj, tomboló, hetyke és érzelmes, pattogó és mélabús, bánatos dallammal dobbanó, tüzes vér hevével lüktető, jósággal és szerelemmel teli obertásokat, melyek hirtelen jönnek, mint a jégeső, s tele vannak szívből jövő hangokkal, égszínű pillantásokkal, tavaszias sóhajokkal, illatos zsongásokkal és virágba borult gyümölcsösökkel; mint a tavaszi dalt harsogó mezők, mikor könnyben ázik a mosoly, s örömet énekel a szív, s a vágyódó lélek a széles mezőkre, távoli erdőkbe kívánczik, világgá indul, álmodozva és nótaszóval: „Oj da, dana!”

Ilyen leírhatatlan táncok követték egymást.

Mert így vigad a paraszti nép alkalmas időben.

Így mulattak Jagusia és Boryna lakodalmán!

Az órák egymás után múltak s tűntek el észrevétlenül a zajban, kiáltozásban, harsogó örömben, táncos kábulatban. Észre se vették, hogy keleten már ritkul a sötétség, lassan feldereng a hajnali fény, és felhígítja az éjszakát. A csillagok elhalványultak, a hold eltűnt, szél ébredt az erdőben, s végigfutott a föld felett, mintha el akarná fűjni azt is, ami a sötétből megmaradt. A görcsös, kócos fák benéztek az ablakon, és egyre mélyebbre hajtották zúzmarás, álmos fejüket - a lakodalmas házban pedig még mindig zengett az ének és a tánc.

Mintha a mezők, a kalászos termőföldek és a virágzó gyümölcsösök jöttek volna össze ünnepelni, és forgószéltől elkapva együtt vetették volna magukat a hosszú, szédítő tüzes körtáncba.

Kitárták az ajtót, ablakokat, s a házból kiáradt a zaj meg a fény; rezgett, ingott a ház, remegett, nyögött, és egyre hangosabban tombolt. Végül már úgy tetszett, mintha a fák és az emberek, a föld és a csillagok, a kerítés és maga az öreg ház is, minden egymást vállon ragadva gomolyogna, kavarogna, és részegen, vakon, semmivel sem törődve, tébolyultan hullámszökevényként egyik faltól a másikig; a szobából kizúdulna a pitvarba, a pitvarból az útra, az útról a hatalmas földekre, erdőkre, pörögne, keringene, kiáradna az egész világra táncos forgatagban, és szakadatlan, káprázatos láncban veszne a kelő nap bíborfényébe.

A zene ritmusára, a muzsikára, a nótaszóra...

...A nagybögő bömbölte a taktust, és rezegve dongott, mint a dongó, a flóta kontrázott és vidáman fütttyentgetett, fickándozott, bohóckodott, zajongott a dobverővel, s rezgett, mint a zsidó szakála a szélben. De mégis a hegedű vezetett, elől járt, mint a legjobb táncosnő; előbb fölényesen és erősen szólt, mintha ki akarná próbálni a hangját, aztán szélesen húzta, panaszosan, szívhez szóló szomorúsággal, mintha egy árva sírna a keresztúton. Majd hirtelen megfordult a nóta, rövid, tüzes, szapora taktusra váltott, mintha száz pár táncos csapkodná a csizmája talpát, és száz ember kiabálna teli tüdőből, hogy szinte a lélegzetük is elállt, s hideg futott végig a hátukon - azután pedig nyomban keringeni, énekelni, forgolódni, aprózni, szökellni kezdtek, és úgy nevettek, úgy vigadoztak, hogy átmelegedett a szívük, úgy szállt a kedv a fejükbe, mint a pálinka... azután megint elnyújtott, panaszos dallamot játszott, melyet úgy lepett el a könny, mint a harmat; azt a szívből fakadó, nagy erőből és szerelemtől ittas dallamot, a mi szeretett, legkedvesebb muzsikánkat - a szédítő, tüzes, mazúr táncot!

Az ég egyre jobban világosodott, lassan elsápadt a mécsesek fénye, és szennyes, zavaros szürkület öntötte el a szobát. Még mindig mulattak javában, s akinek kevés volt az ital, a kocsmába küldött pálinkáért, társakat keresett, és ivott a végkimerülésig.

Aki elment, elment; aki elfáradt, megpihent; aki pedig leitta magát, az a ház előtt vagy a pitvarban horkolt. Mások, akiket még jobban levert a lábukról az ital, a kerítés tövében heverték, vagy ahol tudtak, a többi pedig táncolt a leroskadásig...

A józanabbak végül csoportokba verődtek az ajtónál, a padlón verték a taktust, és rázendítettek:

Induljatok, vigadozók, késő már!

Messzi az út,

Széles a víz,

Sötét erdő vár!

Induljatok, vigadozók, késő már!

Visszajövünk,

Holnap újra,

Vár a pohár!

De senki nem hallgatott rájuk.

Már hajnalodott, mikor Witek hazatért: elfáradt a mulatságban, s Jagustynka is kergette.

A falu még aludt a földre ránehezedő sűrű, de egyre ritkuló homály mélyén. A tó holtan feküdt a parti fák sötét árnyékától elfödözve, s úgy elmerült a sötétségben, hogy csak a középén csillogott, mint a hályoggal bevont szem.

Erősen fagyott; hideg szél fújdogált, s az éles levegő csípte az orrot, megnehezítette a légzést. A föld szinte kongott a lépések alatt; befagyott pocsolyák csillogtak az úton, mint a tejüveg törött darabjai, s a világot lassan megfehérítette a virradat; kiemelkedett a sötétségből, de zúzmarával takarva, és süketen a fagyott csöndtől. Csak a kutyák ugattak álmosan imitt-amott, a malom zúgott a távolban, és a lakodalmi láрма utolsó hangjai hallatszottak pár kőhajításnyira.

Boryna szobájában még égett a mécses, olyan apró, akár a szentjánosbogár. Witek benézett az ablakon: az öreg Roch ott ült az asztalnál, és szent énekeket énekelt a könyvéből.

A fiú csöndesen surrant tovább az istállóba. Tapogatva kereste a tolozárt, de hirtelen felkiáltott és félreugrott. Egy kutya vetette rá magát, lelkes vinnyogással.

- Lapa, Lapa! Visszajöttél, kutyuskám, hazajöttél, szegénykém! - köszöntötte vidáman, mikor ráismert a kutyára. Majd leült a küszöbre örömeiben. - Éhes vagy, te szerencsétlen?

Kebléből egy darab kolbászt vett elő, amit a lakodalomból hozott. A kutya szájába dugta, de Lapa nem kapott az étel után. Csak ugatott, újra meg újra a fiú nyakába ugrott, és nyüsztelt boldogságában.

- Éheztek, szegénykém, világgá kergettek! - suttozta Witek, és kinyitotta az istálló ajtaját; azután rögtön, ahogy volt, végigdőlt a vackán. - Majd én megoltalmazlak, és lesz rád gondom... - mormolta, és beásta magát a szalmába. A kutya melléje feküdt, vakkantott egyet-kettőt, és nyaldosta az arcát.

Mindketten csakhamar elaludtak.

A szomszédos lóistállóból kikiáltott Kuba, gyöngé, beteges hangon. Sokáig szólított a fiút, de Witek aludt, mint a bunda. Lapa azonban megismerte a béres hangját, és bőszen ugatásba kezdett; s addig rángatta a fiú köpenyét, míg fel nem ébredt.

- Mi az? - morogta álmosan.

- Víz! Olyan forróságom van... vizet!

Noha bágyadt volt, és nyomta az álom, mégis vitt neki egy egész vödörrel, és megitta.

- Olyan beteg vagyok, hogy alig szuszogok... mi morog itt?

- Hát Lapa! Visszajött Antekéktől!

- Lapa! - suttozta Kuba, és a sötétben kitapogatta a kutya fejét. Lapa ugrált, ugatott, és föl akart kapaszkodni a legény vackára.

- Witek, vess szénát a lovak elé, mert az üres jászolt rágják, s én mozdulni sem tudok. Táncolnak még? - kérdezte egy idő múlva, mikor a fiú legurított egy szénaköteget a padlásról, és a jászolba vetette.

- Talán délre fejezik be. Sokan úgy lerészegedtek, hogy az úton fekszenek.

- Mulatoznak a gazdák, mulatoznak - mélyet sóhajtott. - A molnárék is ott voltak?

- Voltak, de hamarébb elmentek.
- Sok a nép?
- Meg se lehet számlálni... alig fértek el a házban.
- Volt lakoma bőven?
- Mint valami kastélyban. Tele tálakkal hordták körbe a húst. És mennyi pálinkát, sört meg méhsört nyakaltak be! Csak kolbász volt három tetézett teknővel.
- Mikor kísérik át a menyasszonyt?
- Ma délután.
- Még mindig mulatoznak, örvendeznek... Jézusom, azt hittem, hogy valami csontocska nekem is jut, hogy legalább egyszer jóllakom becsületesen, s most itt van: feküdj, döglődj és hallgasd, hogy mulatnak mások.

Witek elment aludni.

- Legalább a szememet hizlalhatnám... legalább...

Kimerülten elhallgatott. Rágta a bánat, csendes, bátortalan panaszok motoszkáltak szívében, mint fáradt madárcák, és fájdalmasan csipogtak.

„Váljék egészségükre, legalább ők éljenek...” - gondolta, és megsimogatta a kutya fejét.

A láz mindjobban erőt vett rajta, ezért imádságot kezdett suttogni, mintha ezzel akarná elűzni, s egészen átadta magát az Úr Jézus irgalmának, tegyen vele, amit akar. De elfelejtette a szavakat, újra meg újra elnyomta az álom, s a könnyekkel és könnyörgésekkel tűzdelt suttogás láncsa elszakadt, szétszóródott, mint a piros kaláris; össze akarta őket szedni, olyan tisztán látta, hogy gördülnek végig a bundáján. De lassan megfeledkezett mindenről, és elaludt.

Időnként felébredt, körülhordozta üres tekintetét, de mivel semmit nem látott, újra álomba merült, halotti sötétségbe szállott.

Majd ismét felnyögött, és úgy kiabált álmában, hogy a lovak horkolva rázták láncukat. Erre felrezzent egy kicsit, és fölemelte a fejét.

- Jézusom, ha legalább a nappal megérném! - nyögte aggódalmasan, s kinézett a kicsi ablakon át a világba, nem virrad-e már. Kereste a napot a szürke, kihűlt és sápadó csillagokkal teleszórt égen...

De a nappal még messze volt.

Az istállóban lassan szétáradt a hajnal zavaros fénye, már kezdtek kirajzolódni a lovak körvonalai, s a jászok az ablakcskák alatt úgy derengtek a fényben, mintha bordák lennének...

Már nem aludt el többé, mert új fájdalmak fogták el. Mint a göcsös-ágas botok, úgy feszítették, fűrták a lábát, úgy égették, mintha valaki eleven tüzet szórt volna a sebeire, hogy hirtelen felült, és teljes erejéből kiabálni kezdett. Witek felébredt és odafutott.

- Meghalok már, meghalok mindjárt! Úgy fáj, úgy nő bennem a betegség, úgy fojtogat... Szaladj csak, Witek, Jambrozyért... ó, Jézusom... vagy hívd el Jagustynkát... talán segítenek valamit, mert már nem bírom... itt van már az utolsó órák... az utolsó... - rettenetes sírásban tört ki, beásta arcát a szalmába, és félelmében fájdalmasan zokogott.

Witek pedig, bár nagyon álmos volt, elszaladt a lakodalomba.

Még javában táncoltak, de Jambrozy, rendes szokása szerint, már részeg volt. Az úton dülöngélt, a ház előtt, tántorgott a tótól a kerítésig, és dalolt.

Hiába kérte Witek, hiába rángatta a szürke ujját, az öreg se nem hallott, se nem látott, nem tudta, mi történik vele, csak támolgott, és fújta belefeledkezve, szünet nélkül ugyanazt a nótát.

Elfutott Jagustynkához, mert ő is értett a betegségekhez. De az öregasszony a kamrában ült a komaasszonyokkal, forralt mézes pálinkát ivott velük, sört kortyolgattak, és közben valamenyen egyszerre beszéltek, és visítva énekeltek, úgyhogy szóba se lehetett vele állni. Egyszer-kétszer kérte: jöjjön Kubához, de végül kilökte az ajtón, s még útravalót is adott neki az öklével. Sírva, dolgavégezetlen ment vissza Witek az istállóba.

Mivel pedig Kuba egy kissé mégis elszenderedett, beásta magát ő is a szalmába, betakarózott a rongyaival, és újból elaludt.

Már jóval reggeliidő után ébredt fel a tehenek bőgésére: éhesek voltak, és nem fejte meg őket senki - meg Jagustynka kiabálására, aki éppúgy elaludt, mint a többiek, és kiabálással akarta behozni az elmaradást a reggeli munkában.

Csak mikor már elvégzett egyet s mást, akkor nézett be Kubához.

- Segítsen, adjon tanácsot - kérte Kuba csendesen.

- Végy el egy fiatal leányt feleségül, attól mindjárt meggyógyulsz! - kezdte tréfálkozva, de amint ránézett dagadt, szederjes arcára, hirtelen elkomolyodott. - Inkább papra van neked szükséged, mint doktorra! Mit segíthetnék én rajtad? Rád olvashatok, megfűstölhetlek, de hát mit segít az?... Úgy látom, halálos beteg vagy, halálos...

- Meghalok?

- Isten kezében vagyunk, de úgy nézem, hogy nem szabadulhatsz ki a kaszás karmai közül.

- Meghalok, azt mondja?...

- A főtisztelendőért kellene küldeni, ugye?

- A főtisztelendő úrért? - kiáltott Kuba elképedve. - A főtisztelendő urat idehívni, az istállóba, énhozzám?... Mi jut az eszébe?

- Hát cukorból van talán, és elolvad a trágyalében? A pap arra való, hogy elmenjen, ha beteghez hívják.

- Jézusom! Hát hogyan merném én idehívni, ebbe a ganéjba?...

- Ostoba vagy, mint a birka! - vont vállat Jagustynka, és elment.

- Ő az ostoba, nem tudja, mit beszél... - morogta Kuba nagy felháborodással. Aztán visszahanyatlott a szalmára, és még sokáig gondolkozott ezen. - „Mi nem jut a vénasszony eszébe... hiszen a drága jó főtisztelendő úr szép szobákban sétál... könyveket olvas... az Úristennel beszélget... énhozzám hívnák ide?... Ez a fehérség csak arra való, hogy a szája járjon... ostoba...”

És magára maradt. Mintha megfeledkeztek volna róla.

Witek időnként benézett, hogy abrakot adjon a lovaknak, és megitassa őket. Ilyenkor neki is adott vizet, de aztán hamar eltűnt, sietett a lagziba, mert megint összegyűlt a nép Dominikó-wánál: menyasszony-kísérőbe gyülekeztek. Időnként berontott Józka is nagy lármával, a beteg

markába nyomott egy-egy darab süteményt, beszélt, fecsegett, megtöltötte az istállót lármával, hogy ijedtükben a tyúkok is kotkodácsolni kezdtek a kerítésen, s azután elfutott.

Persze, volt is miért, mert amott már megint folyt a mulatság: kihallatszott a muzsika, a vidám nóta és kurjongatás.

Kuba pedig csendesen feküdt. Most ritkábban fogták el a fájdalmak, ezért hallgatódzott, és találgatta, hogyan mulatnak. Beszélgetett közben Lapával is; a hű állat egy pillanatra sem hagyta el, s együtt fogyasztották el Józia süteményét. Időnként csettintgetett a lovaknak, beszélt hozzájuk; ezek örvendezve nyihogtak, és feléje fordították fejüket, a csikó még a kötőfékét is elszakította, s odament a legény vackához, mókázott vele, és hozzáértette az arcához nedves, meleg orrát.

- Megsoványodtál, szegénykém, megsoványodtál! - Szeretettel simogatta, és csókolta táguló orrlukát. - Ne félj, hamarosan meggyógyulok, és akkor meghizlallak, tiszta zabbal etetlek...

Ezután elhallgatott, és révetegen bámult a megfeketedett göcsökre, melyekből ereken szivárgott a gyanta a falra. Olyanok voltak, mint megalvadt, véres könnyek...

Verőfényes és halovány nappal nézett be halk szemmel a réseken át, a nyitott ajtón pedig széles pászmában áradt be a világosság, szikrázva, káprázva, mint aranyos pókháló a tarlón, melyben legyek rezegnek álmos, ájult zümmögéssel.

Órák órák után teltek, s lassan vánszorogtak, mint a vak és sánta koldusok, akik hallgatagon és nagy kinnal haladnak a kietlen homokon, vagy az a kő, amely feneketlen vízbe esik; elmerül, eltűnik, nem is követheti az emberi szem.

Csak időnként szálltak be csiripelő verebek lármás bandákban az istállóba, és merészen vetették magukat a jászolra...

- Milyen fortélyos betyárok! - suttogta Kuba. - Ezeknek a kis madaraknak annyi értelmet ad az Úr Jézus, hogy tudják, hol találnak élelmet. Csend, Lapa; hadd eddegéljenek szegénykék, segítsenek magukon, nemsokára úgyis rájuk jön a tél - csitította a kutyát, mert el akarta kergetni a tolvajokat.

A malacok is visítani kezdtek az udvaron, az istálló sarkához dörgölődtek, hogy csak úgy rengett az épület, azután pedig bedugdosták az ajtón hosszú, sáros orrukat és rőfögtek.

- Kergesd ki, Lapa! Telhetetlen kódisok, mindig kevés nekik, amit kapnak!?

Azután a tyúkok káráltak a küszöb előtt, s a nagy, vörös kakas óvatosan benézett, hátrált, csattogtatta szárnyait és kiabált, míg végre beugrott merészen a teli abrakos kosárba. Utána jöttek a többiek is, de még rá se értek jóllakni, már vonult a gágogó libahad, sziszegve villogott az ajtóban a sok piros libacsőr, és hajladozott a sok fehér, kinyújtott libanyak.

- Hajtsd ki, kutyuskám, hajtsd ki! Úgy marakodnak a cudarok, mint az asszonyok!

Csakhamar láрма, sipítás, szárnycsattogás hallatszott, szálltak a tollak, mint egy szétfejtett dunnából, mert Lapa nem sajnálta magától a gyönyörűséget. Kilógó nyelvvel, lihegve tért vissza, és örvendezve vinnyogott.

- Csitt, no!

A ház felől Jagustynka haragos hangja, sürgés-forgás, az egyik szobából a másikba cipelt bútorok recsegése hallatszott.

- Menyasszony-kísérőre készülnek!

Az útról ritkán hallatszott be egy-egy kocsi zörgése. Most nyikorogva cammogott valami szekér a ház előtt; Kuba találgatta:

- A Klombék szekere, egy lóval. Bizonyára az erdőbe megy avarért. Persze, az elülső tengely kikopott, ezért dörzsöli a homokot és csikorog.

Lépések, beszélgetések hangzottak fel újra meg újra az úton, alig hallhatóan, de Kuba rögtön ráismert: kinek a lépése, kinek a hangja.

- Az öreg Pietras megy a kocsmába - mormolta. - Walentowa kiabál... biztosan idegen libák mentek a kertjébe... pokol fajzatja, nem asszony! Kozłowa, azt hiszem... persze hogy ő... szalad és kiabál... ő az hát!... Rafalék Pietrekje... úgy beszél, mintha galuska volna a szájában... a pap kancája megy vízért... igen... most megállt... megakadt a kereke... egyszer még kitöri a lábát...

Így találgatott, lassan fölismert mindent, és gondolataival, lelki szemeivel kint járt a faluban, aggodalmaskodott, iparkodott, és élte az egész falu életét. Alig vette észre, hogyan múlik el lassan a nap. A falak elsötétültek, az ajtó halványabb lett, s az istállóra homály ereszkedett le.

Már estére járt az idő, mikor beállított Jambrozy. Még nem józanodott ki egészen; tántorgott, és olyan gyorsan beszélt, hogy alig lehetett megérteni.

- Kificamítottad a lábadat?

- Nézze meg, aztán segítsen.

Némán csavarta le a lábhoz ragadt véres, összeszáradt rongyokat. Kuba torkaszakadtából ordított.

- Egy kisasszony sem sivalkodik így a szüléskor! - morgott megvetően.

- Mert fáj!... Ne tépje úgy! Jézusom! - kérte szinte üvöltve.

- No, téged jól elláttak! A kutya harapta ki a lábikrádat, vagy mi? - kiáltott elhűlve Jambrozy, mert a szegény Kuba lábikrája valóban szét volt marcangolva, el volt gennyesedve, s a lába is megdagadt, mint a dézsa.

- Nem... csak ne szóljon senkinek... a kerülő lőtt meg...

- Az ám... annyi a sörét a bőröd alatt, mint a mák... messziről puffantott rád? Hohó, úgy látom, odavan a lábad... ropog a csontod... Miért nem hívattál tüstént?

- Félttem... hogy meg ne tudják... nyulacskára mentem lesbe... lelöttem... már kinn is voltam a mezőn... s az meg belém puffantott...

- Mondta is egyszer a kerülő a kocsmában, hogy valaki a tilosba jár, dézsmálja a vadat...

- Ugyan... mintha a nyúl valakinek a tulajdona lenne... a dög... kelepécét vetett... már kint voltam a mezőn, mégis rám lőtt mind a két csőből... hogy az ördög... pokol fajzatja... csak ne szóljon senkinek... törvénybe hurcolnának a csendőrök... és elvinnék mindjárt a puskámat... pedig nem az enyém... Azt hittem, elmúlik magától... segítsen, mert úgy hasogat, úgy fáj...

- Hát ilyen jómadár vagy te! Afféle lassú víz, aztán osztozik az urasággal a nyulakon... ejha!... De most a lábadal fizetsz ezért az osztozásért...

Újra megnézte az összeroncsolt lábat, s erősen csóválta a fejét.

- Késő, nagyon késő!

- Segítsen, segítsen! - nyögte Kuba ijedten.

Jambrozy nem felelt, csak felgyűrte ujját, éles bicsakot vett elő, megmarkolta a lábát, s kaparni kezdte a sérétet, és nyomkodta ki a gennyet.

Kuba először elordította magát, mint az állat, amikor vágják, de Jambrozy betömte a száját, s erre elhallgatott, elájult a fájdalomtól. Az egyházfi rendbe hozta a lábát, megkente valami kenőccsel, tiszta ruhába csavarta, s csak azután térítette magához Kubát.

- Kórházba kell menned... - morogta csendesen.

- Kórházba?... - Még nem volt magánál.

- Ha levágnák a lábadat, talán meggyógyulnál.

- A lábamat?...

- Persze, nem való az már semmire, el van romolva, feketedik az egész.

- Levágnák? - kérdezte, mert még nem tudta felfogni.

- Térdben. Ne félj, az enyémet a golyó egészen fent zúzta össze, és mégis élek.

- Akkor csak le kell vágni a fájós részt, és egészséges lennék?...

- Mint a makk... de tüstént kórházba kell menned...

- Nem, félek, nem... a kórházba...

- Buta vagy!

- Ott elevenen összemetélnek... ott... Vágja le maga... megfizetem, amennyit csak akar, vágja le... nem akarok ispotályba menni, inkább itt döglöm meg...

- Akkor meg is döglesz... mert csak a doktor vághatja le. Mindjárt megyek a bíróhoz, hogy rendeljen holnapra szekeret, aztán vitessen a városba.

- Hiába megy, én nem megyek a kórházba... - szólt a beteg keményen.

- Sokat is kérdezik tőled, te ostoba!

- Levágják, aztán mindjárt meggyógyulok... - ismételte Kuba, miután Jambrozy kiment az istállóból.

A kötözés után megszűnt a fájdalom a lábában, csak megmerevedett egészen lágyékgig, és úgy érezte, mintha hangyák mászkálnának az egész oldalán. De nem ügyelt rá, mert mély gondolatokba merült.

- Meggyógyulnék! Úgy kell lenni, hiszen Jambrozynak az egész lába hiányzik... falábon jár... Azt mondja, mint a makk... De Boryna elkergetne... hogyisne, béres láb nélkül... sem ekéhez, sem semmi más munkához nem való. Mihez fognék? Vagy marhát kéne őriznem, vagy koldulni... világgá menni... a templom kapujában... mint az ócska fapapucs a szemétdombon... a kerítés tövében döglöm meg... irgalmas Jézus! Jézusom!

Hirtelen világosan megértett mindent, s még föl is emelkedett kábult félelmében.

- Jézus! Jézus! - ismételte lázasan, öntudatlanul, egész testében remegve.

Keserves, mély sírás tört ki belőle, az örvénybe hulló tehetetlen kiáltása.

Sokáig üvöltött és vergődött kínjában. De a könnyeken és kétségbeesésen keresztül valami elhatározásra jutott, kigondolt valamit. Erre aztán lassan elcsendesedett, lecsillapodott, és úgy magába mélyedt, hogy semmit sem hallott. Csak mintha álmodna, rémlett a fülébe valami muzsika, énekszó, közeli lárma.

Ekkor vonult át a lakodalmas nép Borynához.

Jagusiát kísérték haza az urához.

Már valamivel előbb áthajtottak egy szép tehenet, áthozták a ládáját, a dunnákat meg a többi holmit, amit hozományba kapott.

Most pedig, rögtön naplemente után, mikor sötétedni kezdett, és köd borult a világra, mert időváltozás készült - megindult a menet Dominikowától.

A muzsikások mentek elől, vidáman húzták; utánuk Jagusia, még most is menyegzői ruhában, az anyja vezette a fiaival meg a komaasszonyokkal. Mögöttük tolongott nagy rendetlenségben a lakodalmas nép.

Lassan mentek a tó hosszában. A víz fénye lassan kialudt, és szinte megfeketedett, a sötétségben leszálló, egyre sűrűsödő ködtől fojtogatva. A süket és vak homály csendjében halkan, tompán visszhangzott a muzsikaszó és a lábdobogás, mintha a víz alól jönne.

A fiatalság néha rágyújtott egy-egy nótára, belépipított egy-egy komaasszony, vagy valamelyik legény bődült föl: „Da, dana.” De hamarosan elhallgattak, mert még nem jött meg a kedvük, s a nedves hűvösség elevenükig hatolt.

Amikor azonban befordultak a bejáróba, mely Boryna házához vezetett, a nyoszolyólányok rázendítettek:

Sírt a lány az esküvőn,

Mikor szólt az ének:

Muzsikált az orgona,

Négy szál gyertya égett.

Hej, azt hitted, szép leány,

Mindig tart a vigalom?

Ma meg holnap muzsikálnak,

Aztán jó a siralom...

Da, dana! Aztán jó a siralom...

A tornácon a küszöb előtt már ott várakozott Boryna, a legények és Józka.

Dominikowa egy kis batyuban kenyeret, csipetnyi sót, faszenet, szentelt gyertyából való viaszt meg Nagyboldogasszony napján szentelt kalászcsmót vitt előre. Amikor pedig Jagus az anyja után átlépte a küszöböt, ruhájukból kitépett cérnát meg kócot dobta utána a komaasszonyok, hogy ne férjen a Gonosz az új asszonyhoz, és szerencséje legyen mindenben.

Együttal újból köszöntötték egymást, összecsókolóztak, és boldogságot, egészséget s minden jót kívántak a fiatal párnak. Azután bementek a szobába, s ellepték az összes padokat és szögleteket.

A muzsikások ezalatt fölhangolták hangszereiket, és halkan kornyikáltak, hogy ne zavarják a vendégfogadást.

Boryna teli bádogkancsóval járt körbe egyik vendégtől a másikig, kínálta, unszolta, ölelgette őket, és külön koccintott mindegyikkel. A kovács segített neki, Magda és Józka pedig tányérokra túróval és mézzel töltött lepényt hordott körül; Józka sütötte erre az alkalomra, hogy kedveskedjék az apjának.

De a mulatság lassan indult. Ugyan senki sem töltötte a gallérja mögé a pálinkát, és nem húzódozott a pohártól, sőt jóízűen kóstolgatták, mégsem jött meg a lakodalmas kedvük. Nem forrott fel a hangulat, csak fortogott, mint gyenge tűzön a víz; komoran ültek, nehézkesen,

kedvetlenül mozogtak, keveset és halkán beszélgettek, s az idősebbek közül egyik-másik titokban ásitott is, nyújtózkodott, és gondolatban arra vágyakozott, hogy mielőbb lefeküdjék.

Az asszonyok pedig, bár az ő fajtájuk a zajosabb és mulatósabb, csak szétterpeszkedtek a padokon, behúzódtak a szoba sarkaiba, és egymás közt társalogtak.

Jagusia a férje kamrájában hamar átöltözött rendes ünneplőbe, és kijött, hogy kínálja és fogadja a vendégeit, de anyja nem engedte semmihez se nyúlni.

- Csak mulass, leányom! Majd dolgozol, bajlódol még eleget! - súgta, és újra meg újra keblére ölelte, zokogva simogatta leányát; csodálkoztak is rajta, hiszen nem a nagyvilágba ment férjhez, nem is a szomszéd faluba, s nem is nyomorúságra.

Nevették, mennyire elérzékenyedett az öregasszony, s csipkelődtek is, mert éppen most, mikor Jagus elfoglalta helyét az ura házában, ennyi föld és mindenféle vagyon úrnője lett, most nyílt csak ki a szemük; nem egy lányos anya torkát elszorította az irigység, s a lányok is kellemetlenül érezték magukat.

Bementek az asszonyok a hátsó szobába, ahol Antekék laktak azelőtt, s most Ewka Jagustynkával készítette a vacsorát, hogy csak úgy zúgott a tűzhely. Witek alig győzte hordani és rakni a fát az óriási fazekak alá.

S végigjárták az egész házat, minden zugba bedugták kíváncsi orrukat, irigy szemmel néztek mindent.

De hát nem irigylésre méltó az ilyen sors?...

Már maga a ház a legjobb a faluban. Nagy, világos, magas, olyanok a szobák, mint valami kastélyban, fehérre meszelve, padlósak, tiszták! És mennyi bútor, edény, mindenféle szerszám! Csak szentkép van legalább húsz, és valamennyi üvegezett! Hát még az istállók, az ólak, a csűr meg a fészer! És mennyi jószág! Csak tehén van öt, nem számítva a bikát, amely szintén jókora hasznót hajt! Három ló, s hol van még a föld, a libák, a disznók?...

Szomorúan sóhajtoztak, s olykor-olykor csendesen megszólalt valamelyik:

- Istenem, hogy az Úr Jézus olyanoknak adja a javait, akik nem is érdemlik!

- Tudtak magukon segíteni, de még hogy!

- Hát, mindig annak jut, aki érte fut.

- Miért nem futott a maga Ulisiája?

- Mert istenfélő és tisztességes.

- A többiek is éppen azért.

- Másnak nem bocsátják meg, ha csak egyetlenegyszer is rajtakapják éjjel valami legénnyel, máris kibeszélik.

- Az ilyenek bezzeg van szerencséje...

- Mert nincs benne semmi szemérem.

- Jöjjenek már - hívta őket Jendrzych. - Szól a muzsika, s nincs a szobában egyetlenegy fehérnép sem, nincs kit táncba hívni!

- De nagy kedved van! Megengedi az anyád?

- Csak a nadrágodat el ne veszítsd, hogy meg ne mutasd a képes feledet, ha olyan hevesen indulsz neki.

- És vigyázz, hogy ne rugdod a körülállókat!

- Walentowával táncolj, két csámpásból lesz egy pár.

Jendrzych káromkodott egyet, felkapta szélről az első leányt, és vitte a táncba. Oda se figyelt, mit locsognak utána.

A szobában már folyt a tánc, bár lassan és szinte kénytelen-kelletlen. Csak az egy Nastka mulatott igazán Szymek Paczesszel. Már előbb megbeszélték, s mihelyt rázendített a muzsika, átkarolták egymást, és hosszan, tüzesen táncoltak. A szünetekben egymás derekát átkarolva járkáltak a szobában, hogy egészen előntötte őket a vágyakozás, meg vidáman beszélgettek, hangosan nevettek, és összesimulva mentek tovább. Dominikowa nyugtalanul nézett a fiára.

Csak mikor megjött a bíró - elkésett, mert a regrutákat kellett bekísérnie a járáshoz -, akkor élénkültek fel az emberek. Mert alig lépett be, alig ivott meg egy-két pohárkával, tüstént megeredt a szó a száján, és csipkedni kezdte a „fiatal” párt.

- A vőlegény fehér, mint a fal, a menyasszony meg vörös, mint a posztó.

- Majd holnap meglátjuk...

- Nagy kópé maga, Maciej, csak nem vesztegette el a napot!

- Hiszen nem gúnár, hogy mindenki szeme láttára...

- Bizony nem tenném érte tűzbe a kezemet! Dobj egy kavicsot a bokorba, mindig kirepül belőle valami madár, én, a bíró mondom maguknak!

Nevetésben törtek ki, mert Jagna elmenekült a hátsó szobába.

Az asszonyok is szabadjára eresztették a nyelvüket.

Növekedett a zaj, és fölcsapott a jókedv; megvolt ebben a bíró érdeme, de a pálinka is megtette a magáét. Boryna nem sajnálta, sűrűn indította útnak az üveget; a tánc is egyre gyakrabban és frissebben folyt, már dalolni és dobbantgatni is kezdtek, s egyre nagyobb körben keringtek a szobában.

Erre már Jambrozy is megjelent, nyomban leült, majdnem a küszöbnél, és sóvár szemmel nézte az üveget.

- Magának mindig arra fordul a feje, amerre a pohár cseng! - szólt a bíró.

- Nagyon kellemetes a csengése, meg aztán aki a szomjazónak italt ad, az irgalmasságot cselekszik! - felelte Jambrozy komolyan.

- Nesze víz, te pálinkás iszák!

- Ami ízlik a baromnak, az árt az embernek! Azt mondják: „Van, akit a víz üdvözít, de a pálinka mindenkit talpra állít.”

- Akkor hát igyál pálinkát, ha így érted a módját!

- Koccintsunk, bíró uram! Azt is mondják: „Keresztelést vízzel, esküvőt pálinkával, halált sírással.”

- Jól mondják, igyál még eggyel...

- Nem szököm meg a harmadik elől sem! Mindig megiszom eggyel az első feleségemért, kettővel a másodikért.

- Aztán miért?

- Hogy idejekorán meghalt, és harmadikat kereshetek.
- Asszonyról álmodik, de már délután nem lát a homályban...
- Még sötétben is kitapogatnám bottal, hol érzékeny az asszony!

Az egész szoba kacagott.

- Adjuk össze Jagustynkával! - kiáltották az asszonyok.
- Az is szereti a pálinkát, és éppen olyan szájas - tódították mások.
- Azt mondják: „Dolgos ember, nyelves asszony megszerzi magának akár a fél világot.”

A bíró leült melléje, a többiek odébb, ki hol talált helyet a padon; akinek nem jutott, állva maradt, s csoportokba verődve majd a fél szobát elfoglalták. Nem is ügyeltek a táncosokra.

Egymást váltották a tréfák, csipkelődések, vidám történetek, elbeszélések, hogy szinte rengett a szoba a nevetéstől. Jambrozy bölcselkedett, költött, nagyokat lódított, de olyan ügyesen és mulatságosan, hogy csak úgy dűledeztek a kacagástól; az asszonyok közül pedig Wachnikowa vitte a szót, s a bíró kontrázott neki, már amennyire hivatali méltósága engedte.

A muzsika ezalatt szilajul húzta a talpalávalót, a fiatalság egyre zajosabban mulatott, kiabált, dobbantgatott. Olyan jól szórakoztak, hogy megfeledkeztek az egész világról; de valamelyikük hirtelen megpillantotta Jankiel a pitvarban. Tüstént behúzták a szobába. A zsidó lekapta a sapkáját, hajlongott, barátságosan köszönt mindenkinek, észre se véve, hogy úgy röpdös felé a sok csúfnév, mint a kőzápor.

- Sárga képű! Kereszteletlen!
- Csönd legyen! Meg kell kínálni valamivel, pálinkát neki! - kiáltott a bíró.
- Épp erre jártam, hát meg akartam nézni, hogy mulatnak a gazdák. Köszönöm, bíró uram, iszom, mért ne innék a fiatal pár egészségére?

Boryna kihozta az üveget, és megkínálta. Jankiel megtörölte kabátja szárnyával a pohárkát, befödte fejét, és kiitta, utána egy másikat is.

- Maradj csak, Jankiel, nem tréfli! Hej, muzsikuskok, zsidó nótát játsszatok! Hadd táncoljon Jankiel! - kiáltottak nevetve.
- Táncolhatok is, az nem bűn!

De mire a muzsikuskok megértették, Jankiel csendben kiosont a pitvarba, és eltűnt az udvaron: Kubához surrant, hogy visszakérje a puskát.

Távozását észre se vették, mert Jambrozy mesélt egyfolytában, Wachnikowa pedig kontrázott neki, s így telt az idő egészen vacsoráig. Elcsendesedett a muzsika, elrendezték az asztalokat, és csörögtek a tálakkal, de ők még mindig nevetgéltek.

Hiába tessékeltte őket Boryna, még csak nem is hallotta senki. Azután Jagus is mondogatta, hogy jöjjenek, de a bíró odahúzta a menyecskét, leültette maga mellé, és megfogta a kezét.

Csak Félkótya Jasiek hangját hallotta meg mindenki, mert nagyot rikkantott:

- Jöjjenek, emberek, kihűl az étel!
- Hallgass, te ostoba, majd akad neked is kinyalni való tál!
- Jambrozy úgy hazudik, hogy csak úgy füstölög, s azt gondolja, hogy elhiszik...
- Hallod-e, Jasiek, amit a képedre kapsz, az a tied, de belém ne köss, mert póruul jársz.

- Hát próbáljuk meg! - kiáltotta bambán a hájfejú legény, aki nem értette, miről van szó.
- Néha az ökörnek is sikerül, még jobban is!
- Jambrozy a pap után hordja ki a piszkot, aztán azt hiszi, hogy okos lesz tőle!
- Ereszd be a borjút a templomba, csak a farkát hozza ki! Ostoba nőszemély! - morogta bosszúsan Jambrozy, mert Jasiek anyja védelmezni próbálta a fiát.

Meg is indult Jambrozy az asztal felé; a többiek utána, szaporán foglalták el helyüket, mert a szakácsnék hozták a párolgó tálakat, és kellemes ételszag áradt szerteszét.

Leültek illendő sorban, s amint ezen a napon illet, Dominikowa a fiaival a középbe; a vőfélyek meg a nyoszolyólányok is egymás mellé ültek. Boryna és Jagusia nem ült le; most nekik kellett felszolgálniuk és mindenre ügyelniük.

Olyan csend lett, hogy behallatszott az ablakon át a gyerekek kiabálása és verekedése. Lapa egyre szaladgált ugatva a ház körül s be akart jutni a pitvarba, a lakodalmas nép pedig csendesen, komolyan birkózott az étellel, buzgón bökölte a tetézett tálakat, csak a kanalak csörögtek az edények szélén, és az üveg csengett, ahogy kézzel kézzel járt.

Jagusia közben folyton kínálgatott, és majdnem mindenkinek odarakott külön egy-egy darab húst vagy valami más jó falatot, s kedvesen unszolta őket, hogy ne restelljenek enni. Olyan ügyesen, olyan jól eltalálta, kinek mit mondjon, s olyan bájosan kedveskedett mindenkinek, hogy a legények szinte sóvár szemmel kísérték. Az anyja pedig hízott örömeiben. Le is tette a kanalat, hogy gyönyörködjék a lányában.

Boryna is látta ezt; amikor aztán a konyhába ment, utána iramodott, s a pitvarban összevissza ölelte-csókolta.

- Drága kis gazdasszonyom! Olyan vagy, és úgy teszed a dolgodat, mint egy kastélybeli dáma!
- Hiszen most már én vagyok a gazdasszony! Menjen csak be a szobába; Gulbas meg az öreg Szymon valamiért felfűjták magukat, és alig esznek. Koccintson velük!...

Persze hogy szót fogadott, és megtette, amit a felesége akart! Jagus pedig különösen jókedvű volt és vidám: gazdasszonynak érezte magát, mégpedig nem akármilyennek, hanem majdnem úriasszonynak. Szinte magától vált a ház úrnőjévé, növekedett komolysága, nyugalma és önbizalma. Fesztelenül jártkelt a szobákban, gyorsan meglátott mindent, és olyan okosan irányította a vendégséget, mintha már tudja isten, mióta volna a maga gazdája.

- Hogy milyen az erkölcs, azt az öreg hamar kitapasztalja majd. Az ő dolga. De úgy látom, ügyes gazdasszony lesz belőle - súgta Ewka Jagustynkának.

- Csak a bolond nem volna, ha teli a kamra! - vágott vissza csípősen Jagustynka. - Minden jó lesz, amíg meg nem unja az öreget, s el nem kezd futni a legények után...

- Azt nem teszi, csak hogy itt van most Mateusz, biztosan nem fogja békében hagyni.

- Majd békében hagyja! Kénytelen lesz, rászorítja egy másik...

- Boryna?

- Dehogy Boryna! Valaki, aki mindkettőjükénél hatalmasabb... majd meglátja, ha eljön az ideje... - mosolygott az asszony ravaszul. - Witek, kergesd csak el a kutyát, úgy ugat, hogy a fülem is cseng bele, és ugrasd szét a gyerekeket, mert még kitörik az ablakot, és szétszedik a fal tömését.

Witek kiugrott az ostorral. A kutya elhallgatott, s felhangzott a lármásan szétfutó gyerekcsapat dobogása és sivalkodása. Egészen az útig kergette őket Witek, és bujkálva tért vissza, mert sár- és köeső hullott utána.

- Witek! Várj csak! - kiáltott Roch, aki a ház udvar felőli sarkánál, az árnyékban állott. - Hívd ki Jambrozyt, mondd, hogy sürgős. Várok rá a tornácon.

Csak egy miatyánknyi idő múlva jött ki Jambrozy; nagyon dühös volt, hogy megzavarták az evésben, épp a legjobb falatnál: malacpecsenyét evett borsóval.

- Ég a templom, vagy mi?

- Ne kiabáljon! Jöjjön Kubához, mert azt hiszem, haldoklik.

- Dögljön meg, s ne zaklassa az embert a lakomában! Voltam nála estefelé, és megmondtam a nyavalyásnak, menjen kórházba. Ha levágnák a lábát, meggyógyulna!

- Ezt mondta?! Most már értem. Azt hiszem, maga vágta le magának a lábát...

- Jézus Mária! Hogy mondta? Maga vágta le magának?...

- Jöjjön már gyorsabban, meglátja. Aludni indultam a tehénistállóba, de alig értem ki az udvarra, Lapa rám ugrott, nyöszörgött, ugatott, húzta a kabátom ujját, nem tudtam megérteni, mit akar... azután előrefutott, leült a lóistálló küszöbére, és ott nyüszített. Odamegyek, hát látom, ott fekszik Kuba, keresztben a küszöbön, fejével az istállóban! Először azt hittem, ki akart menni a levegőre, és elájult. A vackára vittem, és lámpást gyújtottam, hogy vizet keressek, hát látom: vérben úszik, sápadt, mint a fal, s a lábából dől a vér. Gyorsabban jöjjön, mert mindjárt vége...

Beléptek az istállóba. Jambrozy tüstént nekifogott az élesztésnek. Kuba erőtlenül feküdt, alig lélegzett, s hörgött összeszorított fogain keresztül. Bicskával kellett szétfeszíteni a fogait, hogy egy kis vizet önthessenek a szájába.

A lába térdben el volt vágva, alig tartotta egy kis bőrdarab, és szörnyen vérzett.

A küszöbön vérfoltok vöröslöttek, s ott hevert a véres fejsze is, a köszörű pedig, mely különben az eresz alatt állott, a küszöb mellett volt.

- Persze, maga vágta le. Félt a kórháztól, azt hitte a bolond, hogy segít magán. Hanem kemény legény, azt meg kell adni! Jézusom, hogy valaki maga vágja le a saját lábát! Az ember el se hinné! Nagyon sok vére folyt el...

Kuba egyszer csak kinyitotta a szemét, és körülnézett. Látszott, hogy magánál van.

- Leesett? Kétszer csaptam rá, de elájultam... - suttozta.

- Fáj?

- Egy csöppet sem. Csak az erőm hagyott el egészen, de jobban vagyok!

Nyugodtan feküdt, s meg se szisszent, amikor Jambrozy összerakta a lábát, megmosta és bekötözte nedves ruhával.

Roch térden állva világított a lámpással, és olyan forrón imádkozott, hogy patakzott az arcára a könny. Kuba pedig boldogan mosolygott, gyengéden és meghatottan, mint a gyermek, akit kitettek a mezőre, s mielőtt megtudná, hogy anyátlan, örül a körülötte zizegő fünek, nézi a napot, nyújtogatja kezecskéit a röpködő madarak felé, és beszélget mindennel a maga módján, úgy örvendezik. Így érezte magát most Kuba; jól volt, nem fájt semmije, nyugodt, könnyű és vidám volt a lelke, hogy semmibe se vette a betegséget, csak csendesén dicsekedett... hogy

megfente a fejszét... a lábát a küszöbre fektette... nekicsapott a térdkalácsának... megfájdult, de a láb nem engedett az első ütésre... rácsapott újból teljes erejéből... és most semmi se fáj, látszik, hogy segített... lenne csak több ereje, nem rothadna tovább a vackán, menne a lagziba... táncra perdülne... és ennék valamit, mert éhes...

- Feküdj csak nyugodtan, ne mozogj, kapsz enni, majd szólok Józiának.

Roch megsimogatta az arcát, és kiment Jambrozyval az udvarra.

- Reggelre kiszenved, elalszik, mint a madárka, mert egészen elvérzett.

- Papot kell hívni, amíg magánál van!

- De hiszen a pap Wolába ment vacsorára az urasághoz.

- Megyek érte, nem lehet halogatni!

- Wola egy mérföldnyire van innen, s éjjel az erdön keresztül nem talál oda. Hanem vannak itt lovak, melyek gazdáikra várnak, hogy vacsora után hazavigyék őket. Kapjon föl egyre, és hajtson el.

Kivezették a lovat az útra, és Roch fölült.

- Ne feledkezzék meg Kubáról, ügyelni kell rá! - szólt, és elindult.

De bizony Jambrozy rögtön megfeledkezett, csak éppen Józiának szólt, hogy vigyen enni a betegnek. Ő maga visszatért az asztalhoz, és olyan mohón esett a pálinkának, hogy csakhamar megfeledkezett az egész világról.

Józka pedig, mert rendes kislány volt, amit csak tudott, összeszedett egy tálcára, töltött pálinkát is egy félfertállyal, és örömmel vitte az istállóba.

- Kuba, egyék maga is egy kicsit, legyen magának is része a lagziban!

- Isten fizesse meg! Úgy érzem a szagáról, jó fűszeres a kolbász.

- Szándékosan sütöttem ilyen pirosra, hogy megköstölja. - A markába nyomta a tálat, mert sötét volt az istállóban.

- Igyék előbb egy kis pálinkát!

Kuba fenéig ürítette.

- Ülj le már egy kicsit, olyan unalmas egyedül...

Harapdált, rágni kezdte az ételt, de semmit nem tudott lenyelni.

- Mulatnak, mi?

- Annyi a nép, olyan nagy a lakodalom, hogy még életemben nem láttam nagyobbat!

- Hiszen Borynáé, nem csoda! - suttogta büszkén.

- Hát, édesapám olyan jókedvű, és folyton csak Jagusia után jár.

- Hogyne járna, hiszen csinos is, meg olyan szép az orcája, mint valami kastélybeli kisasszonynak!

- És tudja, Dominikowa Szymekje a Nastka Golembiankának csapja a szelet.

- Csakhogy az öregasszony majd nem engedi meg, Nastkáéknál tíz száz van a három holdhoz.

- Kergeti is szét őket, ahol éri. Nagyon vigyáz.

- A bíró itt van?

- Mulattatja a többieket, neki jár legjobban a szája, meg Jambrozynak.

- Hogy is ne mulatna, ilyen lakodalomban, ilyen gazdánál! Nem tudod, mi újság Antekéknél?

- kérdezte aztán csendesen.

- Hogyne tudnám... Alkonyatkor elszaladtam hozzájuk, vittem a gyerekeknek húst, süteményt és kenyeret... De Antek kikergetett a házból, és utánam dobta, amit vittem... Nagyon megmakacsolta magát, és annyira mérges... és olyan nyomorúság van náluk, meg folytonos sírás... Hanka folyton veszekszik a húgával, azt beszélnek, már hajba is kaptak...

Kuba nem felelt, csak kifújta hangosan az orrát, és gyorsabban lélegzett.

- Józia - szólt kis idő múlva -, a kanca már este óta nyögdécsel, le-lefekszik, bizonyosan megellik... vigyázni kellene rá. Valami innivalót készíteni. Hogy nyög! Szegény drágaságom, s én nem segíthetek rajta... olyan gyenge vagyok... nincs semmi erőm...

Elfáradt és elhallgatott, talán el is aludt.

Józka sietve távozott.

- No, no... - nyugtatta a lovat, mikor magához tért.

A kanca hosszan nyerített és hánykolódott a láncán, hogy csak úgy csörgött.

- Legalább egyszer telieszem magamat! Te is megkapod, kutyuskám, a magadét, megkapod, ne panaszkodj...

Nekiesett a kolbásznak, de nem tudott enni. Nem volt egy csöpp étvágya sem, szinte megdagadt a szájában a falat.

- Jézusom, ennyi kolbász, ennyi hús... és nem bírok enni... egyáltalán nem bírok.

Hiába próbálta, nyalogatta, szagolta, nem tudta megenni. Erőtlenül lehanyatlott a keze, ezért hát a szalma alá rejtette a kolbászt, de nem eresztette el.

- Istenem, soha életemben nem volt ennyi ennivalóm, és nem tudok...

Fájdalom szorította össze lelkét, s könnyek folytak végig arcán. Zokogott keservesen, szinte rázkódott, mint a kárvallott gyermek.

„Majd később megeszem, most pihenek egy kicsit, aztán lakomázom” - gondolta.

De később sem tudott enni. Álomba merült, s a kolbászt nem eresztette ki a markából. Mégsem vette észre, hogy Lapa csendesen harapdálja...

Majd hirtelen magához tért, mert vacsora után olyan erővel harsant fel a muzsika a házban, hogy még az istálló falai is remegtek, s a tyúkok ijedten kotkodácsoltak az ólban.

Kiáltások robbantak a világba, úgy csaptak ki a házból, mint piros tüzek a sötét éjszakába, úgy dördültek végig az istállón, mint az istennyila.

Már szilajul folyt a dárídó, egy percre sem szűnt meg a vidám nevetés, szinte döngött a föld a futkározástól, és a lányok visítozása hasított át a levegőn.

Kuba hallgatta egy ideig, de hamarosan megfedkezett mindenről, karjaiba vette az álmot, s vitte valami nyüzsgő sötétségbe, zúgó vizek alá... vihartépte erdők sűrűjébe.

Mikor pedig nagyobb lángra kapott a multság, s a láрма és a csizmák dobogása szinte szétvetette a házat, fölrezzent, lelkét kiemelte a sötétségből, öntudatra eszmélt, visszatért a rettentő messzeségből, és figyelt.

Néha enni is próbált, vagy a lónak csettintgetett halkan, szeretettel.

De már lassan kiszállt belőle a lélek, s indult a másvilágba, mint a Jézus madárkája. Még tévelyegve keringett, nem tudott elszakadni, újra meg újra hozzásimult a szent földhöz, hogy kipihenje fáradalmait, az emberi zajba merítse árva sírását. Visszatért szerettei közé, elvegyült az élők közé, testvéreket keresett panaszosan, és az emberi szívektől kért segítséget, míg végül felfrissítette Jézus ereje és irgalma, és fölemelkedett a tavasz viruló mezőire, az Isten végtelen, beláthatatlan világosságával és végeszakadhatatlan vigasságával telt, örökké lakodalmas égi mezőkre. És feljebb repült, tovább, tovább, egészen oda...

...Egészen oda, ahová már nem hallatszik az emberi sírás, sem a lélek fájdalmas repesése...

...Oda, ahol liliomok illata árad a levegőben, ahol virágos mezők susognak mézédeseen, ahol csillagos folyók csobognak pazar színű medrekben, ahol örökös a nappal.

...Oda, ahol csak csendes ima úszik, illatos füstök gomolyognak szüntelenül, akár a köd, csengettyűk csengenek, halkán szól az orgona, megszakítatlanul ajánlják fel a szent áldozatot, a nép már bűn nélkül való, az angyalok és szentek serege együtt zengi az Úr dicséretét - abba a halhatatlan, isteni szentegyházba! Ahol az emberi lélek csak imádkozik, sóhajtozik, sír örömeiben, és vigadozik az Úrral, mindörökkön-örökké.

Oda igyekezett Kuba fáradt, pihenésre vágyó lelke.

A házban pedig egyre folyt a tánc, vigadoztak teljes szívből, még nagyobb kedvvel, mint tegnap, mert a lakoma is bővebb volt, s a házigazda és a gazdasszony is erősebben kínálgatott. Járták is a táncot egészen a leroskadásig.

Úgy forrt a hangulat, mint erős tűzön a víz, s ha ellankadtak egy kicsit, a zene újult erővel harsant fel, s erre akár a vetés, ha belécsap a szél, úgy hajladoztak, lendültek, illegették lábukat, és kurjongatva mentek megint táncba, nótaszóval, zajosan, zsibongva és tüzesen.

A lelkük a forróságtól szinte elolvadt, a vérük forrt, értelmük elszállott, szívük belefeledkezett a tombolásba, minden idegük taktusra rezgett, minden mozdulat tánc volt, minden kiáltás ének, és minden szem örvendezve, lakodalmasan lángolt.

S ez így ment egész éjszaka, egészen hajnalig!

A nap nehézkesen, halkán jött fel, a hajnal pírja komoran, szomorúan szóródott a világra, s az égen áthatolhatatlan felhőrétegek úsztak. Napkelte előtt azonban hirtelen elsötétült az ég, és hullani kezdett a hó. Előbb lassan, kóvályogva szállingóztak a hópihék, mint a fenyők tűlevelei szeles időben, később pedig egész erővel megindult a havazás.

Hullott a hó szítálva, egyenesen, egyenletesen, egyhangúan, nesztelenül, és lassan befödte a háztetőket, fákat, kerítéseket és az egész földet, mintha fehérített, szürkés vászonnal vagy fosztatlan tollal hintették volna be a világot.

Vége volt már a lakodalomnak is. Tervezték ugyan, estére összegyűlnek a kocsmában, utómulatságra, de most már mindenki hazafelé igyekezett.

Csak a vőfélyek meg a nyoszolyólányok sereglettek össze a tornác előtt, s muzsikaszó mellett rágyújtottak az utolsó nótára:

*Jó éjszakát, ifjú pár,
Jó éjszakát!
Jó éjszakát kívánunk,
Szolgáitok maradunk,
Jó éjszakát!*

Kuba pedig ekkor rakta le lelkét az Úr Jézus szentséges lábacska elé.

II. TÉL

Közeledett a tél...

Még csak birkózott az ősszel. Üvöltve hánykolódott a kékes távolban, mint az éhes vadállat, és nem lehetett tudni, mikor ront elő és veti rá magát kegyetlen agyaraival a világra...

Még csak néha-néha hullott a hó - fakó, gyorsan eltűnő őszi hó...

Még csak merev, betegesen kékes, unalmas, nyögdécselő, rothadó napok jöttek, jajjal áthatott, jeges világot szitáló holt napok; a madarak kiáltozva menekültek az erdőkbe, a patakok félénkebben csobogtak, és lustán baktattak, mintha megdermedtek volna ijedtükben. A föld reszketett, és minden élőlény észak felé emelte éber, riadt tekintetét: a felhők kifürkészhetetlen örvénye felé...

Még ősziések voltak az éjszakák; vakok, süketek, zavarosak, tele ködfoszlányokkal és halott csillagok fényével; az aggodalom elfojtott jajával telt, rezgő csend fülledt éjszakái, telve fájdalmas sóhajtasokkal, titkos vergődéssel, hirtelen csennel, kutyaugatással, a dermedt fák vonaglásával, a menedéket kereső madarak ijesztő kiáltozásaival. A sötétségbe vesző pusztákon, keresztutakon titokzatos szárnycsattogások hallatszottak, a dermedt házikók falai alatt félelmes árnyékok leselkedtek, csúszkáltak, nyivákolnak. Borzongató jelenségek támadtak: sejtelmes hívások, rémes csámcsogások, hajmeresztő nyögések...

Még kiemelkedett néha-néha napnyugta táján az ólomszínű ég komor mezőiből a nap, hatalmasan, vörösen, s azután nehézkesen aláhanyatlott, mint valami olvasztott vassal telt hordó, amelyből véres, izzó láva ömlött ki, és szurkos, fekete, forró parázssal sávozott füstpásmák törtek elő, úgyhogy tűzben-lángban állt az egész világ.

És csak késő éjszaka aludt ki és hült le az égen ez a véres parázs, s az emberek azt mondogatták:

- Gyarapszik a tél, cudar szelek szárnyán nyargal errefelé.

És gyarapodott a tél, növekedett mindennap, minden órában, minden szempillantásban.

Végül megérkezett.

Leghamarabb előhírnökei jelentek meg.

Mindjárt Szent Borbálának, a jó halál patrónájának napja után, egy csendes, álmos reggelen toppantak be az első, rövid, csattogó szelek. Szűkölve futották körül a földet, mint a nyomot szimatoló ebek, harapdálták a szántóföldet, morogtak a bokrokban, feltépték a havat, összeráncigálták a gyümölcsösöket, végigsöpörték farkukkal az utakat, meghemperegtek a vizeken, lopva letéptek itt is, ott is valamit a rozszant háztetőkből vagy kerítésekből, aztán forogni kezdtek, és nyüsztve futottak el az erdőbe. Utánuk pedig, mindjárt délután, kezdte hosszú, sziszegő, szinte tüskés nyelvét kidugni az orkán.

Egész éjjel süvített, s úgy üvöltött a földeken, mint az éhes farkascorda. Kegyetlenül garázdálkodott valóban, mert reggelre kelve a föld már kibarnállott a letaposott, fölmart hó alól, s csak imitt-amott, a gödrökben és barázdákban fehérlettek némi tépett fehér sávok. Kiemelték a dülők kopasz fejüket, az utak dermedten nyújtózkodtak, a fagy pedig mind élesebben rágta be magát a földbe, mely úgy csengett, mint a vas. De mihelyt a nap fölkapaszkodott az égre, ugatva elmenekült, elrejtőzött az erdőben, és feszült, dühös ugrásra készen leselkedett.

Az ég pedig mindinkább beborult. Minden szakadékból felhő mászott ki, fölemelte iszonyatos fejét, nyújtogatta összelapított derekát, borzolta kékes sörényét, csillogtatta zöldes fogát; s falkástul indultak meg, hallgatag, komor, fenyegető tömegben tódultak az égre. Észak felől óriási fekete hegyek közeledtek; szakadozottak, foszlányosak, feltornyosuló, ágas-bogasak, mint összetört erdők halmazai. Mély szakadékokat szántva, zöldes jéggel beszórva, vad erővel és tompa zúgással nyomultak előre. Nyugatról, a fekete, mozdulatlan erdők mögül lassan kékes, duzzadt rétegek bontakoztak ki. Helyenként mintha tűz csillant volna át rajtuk, s haladtak egyik a másik után véghetetlen sorban, folyton növekedve, mint hatalmas madarak lánc. Kelet felől pedig lapos, rozsdás színű, véres, gennyes, undorító felhők cammogtak elő, mint valami rothadó, vértől csöpögő dögök. Dél felől is vonultak, csak hogy ezek szellősek, vöröses színűek, a mocsarakhoz és tőzeges ingoványokhoz hasonlatosak, kékes foltokkal és sávokkal, mintha nyüzsgő férgekkel volnának tele. És még felülről is, mintha a kialvó napból estek volna alá, piszkos kócként hullottak, majd rózsaszínűen, mint a hűlő salak; s mind egymásra tolultak, óriási hegyekként tornyosultak, és elöntötték az eget fekete, habzó, szörnyűség sárral és hamuval...

A világ hirtelen elfeketedett, süket csönd lett, kialudtak a fények, a vizek kékes szemei megüvegesedtek, mintha minden megdermedt volna, visszafojtott lélegzettel megállna és csodálkoznék. Félelem szállongott a földön, a fagy átjárta a csontokat, rémület ragadta meg a torkokat, a lelkek porba omlottak, s kegyetlen borzalom lebegett minden teremtmény fölött. Látni lehetett, mint rohan a nyúl felborzolt szőrrel a falun keresztül, a varjak éles kiáltozással behatoltak a csűrökbe, sőt a pitvarokba is, a kutyák eszevesztettül vonítottak a házak előtt, az emberek osonva siettek házaikba, s a tó körül ott futkározott a vak kanca, beleütődött a kerítéseibe, a fába, és vad nyihogással kereste az istállót.

Zavaros, fojtó sötétség ömlött el: a felhők mind alacsonyabbra szálltak, s tódultak az erdőkből hullámozó sűrűségként, hömpölyögtek a földeken, mint a felkavart, fékevesztett, rettenetes áradat; rátámadtak a falura, és piszkos, jeges köddel öntöttek el mindent. Középen hirtelen kitisztult az ég, s felcsillant kéken, mint a kút tükre; éles süvöltés hasította át a sötétséget, a ködök hirtelen összegomolyodtak, s a nyílásból kiszakadt a vihar első lökése, utána pedig jött a második, tizedik, századik!

Már csapatostul üvöltöttek, ömlöttek ebből a torokból, mint a folyamok, fékevesztett, vad zajjal tépték le magukat láncokról, s belevágtak a felhőkbe, rávetették magukat a sötétségre, felforgatták fenekestül, keresztül-marták és söpörték, mint a rothadt szalmát.

Zűrzavar, zúgás, kavargás, süvöltés támadt.

A felhők az orkán éles patáitól megtiporva loppal az erdőkbe menekültek, az ég kissé kiderült, a nap ismét megcsillogtatta ólmos szemét, és minden teremtmény megkönnyebbülten lélegzett föl.

A vihar azonban folyton tombolt, majdnem egész héten át, megállás nélkül. A nappal az ember valahogy csak kibírta, mert hisz csak azok mentek ki a szabad ég alá, akiket a szükség hajtott, a többiek odahaza ültek, és várták az ítéletidő végét. De az éjszakák egészen tűrhetetlenek voltak. Pedig fényes, csillagos, a magasban csendes éjszakák következtek, csak a földön ült a vihar ördöglakodalmat, mintha száz ember akasztotta volna föl magát egyszerre, hogy elaludni sem lehetett. De hogy is lehetett volna, amikor olyan üvöltések, csattogások, zörgések hallatszottak, mintha üres szekerek ezrei robognának vágatva a fagyos göröngyön. Hát még azok a dobogások, amelyekről reszketett a föld! Azok az isten tudja, honnan származó rikoltások, dörgések, vonítások!

A házak recsegték, mert a vihar olykor-olykor nekik feszítette vállait, beleütődött a sarkokba, feszegette az ereszeket, nekiment az alapgerendáknak, döngette fejével az ajtókat, hogy akárhány engedett is. Benyomta az ablaktáblákat, hogy éjjel fel kellett kelni és vánkossal betömni a rést, mert azon át visítva tolakodott befelé az orkán, mint egy alkalmatlankodó disznó. S úgy pörkölt a hidegével, hogy az emberek a dunyhák alatt is dermedeztek.

Mennyit szenvedett a nép ezeken a napokon és éjjeleken, az kimondhatatlan!

És mennyi kárt okozott a vihar, azt számba sem lehet venni. Ledöntötte a kerítéseket, letépte a háztetők zsúpját, fölborította a bíró fészereit, mely szinte új volt még, Bartek Koziol csűrének egész fedelét leszedte, s elvitte a mezőre, jó ötven lépésnyire. Winciorekének ledöntötte a kéményét, a malomban egy darab lécfedelet tépett le, s még mennyi apróbb kárt tett! Mennyi fát döntött ki a gyümölcsösökben és erdőkben! Az országút mentén valami húsz nyárfát tépett ki, s azok keresztbe dőltek ott, mint kegyetlenül megölt és kifosztott hullák.

E viharos napokban Lipce olyan volt, mintha kihalt volna. Olyan erővel dühöngött az orkán az utakon, hogy aki csak kibújt a házból, rögtön nyakon ragadta, s vágta árkokba, fákhoz, a kerítésekhez, sőt Félkótya Jasieket a hídról befújta a tóba. Alig tudott a legényke szárazra vergődni. A szél folyton bömbölt, szórta a homokot, hordta az ágakat, a forgácsot, a zsúpot a házak fedeléről, néha még egy-egy kisebb koronát is; úgy repült mindez a fergetegben, mint a megriasztott madarak; beleütődtek a házak falaiba, vagy világgá szálltak.

A legöregebb emberek sem emlékeztek ilyen izgága, tolakodó szelekre.

Szorongtak a füstös szobákban, és beszélgettek unalmukban, mert nehéz volt kidugni orrukat a házból; csak a nyugtalanabb asszonyok lopózkodtak olykor-olykor a kerítések mentén, mintha fonni mennének a komaasszonyokhoz, voltaképp pedig azért mentek, hogy meg-eresszék a nyelvüket, és kipanaszolják magukat. A férfiak ezalatt buzgón csépeltek. A csűrök csukott ajtain át reggeltől késő estig hangzott a cséphadaró ritmikus dübörgése. A fagy megcsípte a gabonát, ezért a mag könnyebben pergett, s csak már jó estefelé, amikor a szél kissé elcsendesedett, surrant némelyik legény egy-egy fertály gabonával a kocsnába.

S a szelek egyre csak fújtak, s egyre keményebb fagyot hoztak; a vízerek, patakok meg-üvegesedtek tőle, a mocsarak megdermedtek, sőt a tavat is átlátszó, szinte kék jégréteg vonta be, csak a hídnál, ahol mélyebb volt, hullámozott és dacolt még a víz, de a partok már bilincsbe verve szunnyadtak. Léket kellett vágni az itatáshoz.

Csak Szent Luca napja előtt változott meg az időjárás.

A fagy megenyhült, kissé melegebb lett. A szelek, mintha sóhajtoznának, csak néha-néha fújtak a világra, de már lágyabban, és nem oly szemtelenül. Az ég pedig kisimult, mint a megboronált föld, amelyet nagy, szürke, durva lepedővel terítenek be, s oly alacsonyra ereszkedett, mintha az útmenti nyárfákra támaszkodnék. De komor, mogorva, fakó, süket volt az idő.

Amint azonban elharangozták a delet, kissé elsötétedett, és nagy pelyhekben esni kezdett a hó. Sűrűn hullott, és csakhamar beszórta a fákat és a kiemelkedőbb helyeket.

Hamarébb köszöntött be az éj, de a havazás nem szűnt meg, mind sűrűbben hullott, kissé szárazabb és porhanyósabb lett, s esett egész éjjel.

Hajnaltól már jó három arasznyi volt, teljesen eltakarta subájával a földet, bevonta az egész világot kékes fehérségével, és folyton, szünet nélkül esett.

Olyan csönd szállott a földre, hogy fuvallat se rebbent, egyetlen hang sem tört át a hulló pelyheken. Elhallgatott, megsüketült, elnémult minden, mintha csodát várna, s görnyedten, ünnepélyesen hallgatná ezt az alig hallható neszt, ezt a csendes szállongást, ezt a halotti, rezgő és szakadatlanul hulló fehérséget.

Fehéres sötétség lett; növekedett, áradt egyre. Fehér, felvillanó, szeplőtelen világosság hullott, mint a legfehérebb, legpuhább, legszebb gyapjú. Megszámlálhatatlan sűrűségben ömlött, mint a megfagyott holdfény. Mintha az összes csillag ragyogása zúzmarává fagyott volna, s az égi repülésben porrá morzsolódva, elöntené a földi világot. Gyorsan betakarózott az erdő, eltűntek a földek, hogy nyomuk se látszott, elvesztek az utak, és az egész falu felolvadt, beleszívódott ebbe a fehérségbe, ebbe a vakító hófelhőbe. Végül már semmit nem lehetett látni, csak a porhó patakjait, melyek olyan csendesen, olyan egyenletesen, olyan édesen hullottak alá, mint a meggy virágai holdas éjszakán.

Három lépésre sem lehetett látni: sem házat, sem fát, sem kerítést vagy emberi alakot: csak a beszéd hangjai röptek ebben a fehérségben, mint elgyengült lepkék, s nem lehetett tudni: honnan jöttek és hová szállanak - egyre gyengébben, egyre halkabban vergődtek...

Két nap és két éjjel szakadt a hó, hogy végül egészen belepte a házakat. Úgy látszott, mintha hatalmas hóbuckák volnának, melyekből piszkos füstgomolyagok törnek ki. Az utak összefolytak a mezőkkel, a kertek a kerítések magasságáig tele voltak hóval. A tó egészen eltűnt a hótömegek alatt; határtalan, hűvös, áthatolhatatlan, puha, csodás fehér hótakaró borította a földet, s a hó csak egyre hullt, bár mind szárazabban és ritkábban. Éjjelenként átvilágított a felhőkön a csillagok rezgése, nappal pedig itt-ott felkéklett az ég a repülő fehér kócon át, s áttetsző lett a levegő, élesen, dörögve törtek át a hangok a sűrűsége. A falu mintha álomból ébredt volna. Mozgás támadt, némelyik gazda kiment a szánjával, de csakhamar visszafordult, mert járhatatlanok voltak az utak. Néhol ösvényeket ástak a hóban a házak között. A havat minden háznál elhánták az ajtó elől, kitárták az istállók ajtaját, s mindenkit elfogott az öröm, a gyerekek pedig tomboltak gyönyörűségükben. A kutyák ugattak, nyaldosták a havat, és együtt futkároztak a gyerekekkel. Benépesedtek az utak, kiabálástól visszhangzottak a bejárók, kiáltoztak és hógolyóztak, s hemperegtek a puha hóban.

Óriási hóembereket állítottak, szánkáztak, futkározásuk és örvendező zajuk betöltötte az egész falut. Roch is abbahagyta a tanítást ezen a napon, mert nem tudta a gyerekeket bent tartani az ábécéskönyv mellett.

Tán harmadnap naplementekor elállt a hó. Olykor-olykor még szitált egy kicsit, de csak úgy, mintha valaki egy liszteszsákot porolt volna ki a világ fölé: észre se lehetett venni. Azonban elborult az ég, a varjak a házak körül ácsorogtak, és leszálltak az utakra. Csillagtalan, ólmos éj következett, s olyan csendes, dermedt és halott, mintha elfogyott volna minden ereje.

- Ha csak a legkisebb szél támad is, hófúvás lesz - suttogta másnap reggel az öreg Bylica, amint kinézett az ablakon.

- Hadd legyen, nekem mindegy! - mordult fel Antek, fölemelkedve párnájáról.

Hanka tüzet gyújtott, és kinézett a pitvarba. Korán volt még, szóltak a kakasok a faluban, s vastag szürkület ült a tájon, mintha valaki meszet kevert volna össze korommal, s kiszítálta volna a világra; sem a fákat, sem a házakat nem lehetett megkülönböztetni egymástól, s a távolban sem látszott semmi, csak keleten pislogott a hajnal fénye, mint hamvadó parázs, a földön pedig mély csend pihent, és nyers hűvösség áradt.

A szobában is átható, nedves hideg volt, s olyan csípős, hogy Hanka felhúzta fapapucsát meztelen lábára. A tűz alig pislákkolt, mert a nyers borókaág csak pattogott és füstölt. Hanka valami deszkadarabból vágott forgácsot, szalmát tett alája, mire a gallyak is lángra lobbantak, s megvilágították egy kissé a szobát.

- Annyi hó esett, hogy futja egész télire - szólalt meg ismét az öreg, karikát lehelve az ablakot borító zöldes, vastag jégre, hogy kinézessen.

A nagyobbik fiúcska, aki már negyedik évében járt, szipogni kezdett az ágyban. Az első szobából, Stachóéktól, civakodás, szemrehányás, gyermeksivítás és ajtócsapkodás hallatszott.

- Weronka a maga imádságával kezdi a napot! - szólt Antek gúnyosan, amint a tűz mellett megmelegített kapcát lábára csavarta.

- Megszokta a pörölést, hát pöröl, ha nincs is rá szükség, de nem haragból... - dadogta csendesen az öreg.

- Persze, a gyerekeket sem haragból veri? Stacho sem hall tőle soha egy jó szót, mindig csak dérrrel-dúrral, mintha egy kutyával beszélne. Ezt is jóságból teszi? - szólt Hanka, letérdelve a bölcsőhöz, hogy odanyújtsa mellét a kicsinek, aki szintén sírdogált és rugdalózott.

- Mennyi ideje is? Három hete lakunk itt maguknál, s egy nap sem múlt el verekedés, kiabálás, pörlekedés nélkül! Ördög ez, nem asszony! Stacho pedig mafla, engedi, hogy a fején táncoljanak, dolgozik, mint a barom, és rosszabb dolga van a kutyáénál.

Az öreg ijedten nézett Hankára, még mondani is akart valamit a másik lánya védelmére, mikor kinyílt az ajtó, és Stacho dugta be rajta a fejét. Cséphadaró volt a vállán.

- Antek, nem akarsz csépelni jönni? A kántor mondta, hozzak valakit az árpához. Száraz, könnyen és jól pereg... Kínálkozott Filip, de ha volna kedved... hát inkább keress te...

- Isten fizesse meg, de hívd csak Filipet, én nem megyek a kántorhoz napszámba.

- Ahogy jónak látod. Isten áldjon!

Hanka majdnem fölugrott Antek szavára, de csak lehajolt és a bölcsőbe mélyesztette fejét, hogy ne mutassa könnyeit és szomorúságát.

„Hogyisne, olyan hideg, akkora fagy van, és olyan nyomorúság, hogy csak sós krumplit esznek, egy garasuk sincs, és ő nem akar dolgozni! Egész napokon át ül idehaza, cigarettázik és gondolkodik! Majd meg szaladgál a világban, mint a futóbolond, alighanem a szelet kergeti! Istenem, istenem! - nyögte fájdalmasan. - Már Jankiel sem akar hitelezni, el kell adni a tehenet, fejébe vette, hát el is adja, mégse fog dologhoz... Persze, igaz, hogy rosszul esik neki napszámba menni, nem fűlik hozzá a foga, de mit lehetne tenni? Ha ő lenne a férfi, istenem, bezzeg nem kímélné a körmét, könyökig koptatná a karját, csak a tehenet ne kelljen eladni, csak kihúzzák a telet, kibírják tavaszig... De mit tehetek én, szegény fejem?...” - Úgy elfacsarodott a szíve, hogy nem bírta magával.

Rendes napi munkájához fogott. Lopva az urára pillantgatott, aki a tűzhelynél ült. A bundája szárnyába takarta nagyobbik fiacskáját, tenyerében melegítette lábacskaát, komoran nézett a tűzbe, és nagyokat sóhajtott. Az öreg az ablaknál ült, és krumplit hámozott.

Kellemetlen, nyugtalanító, titkolt fájdalommal terhes, a nyomorúság fojtogató érzésétől duzzadó hallgatás nehezedett rájuk. Nem néztek egymás szemébe, nem szóltak, a szavak belemerültek a gyötrelembe, a mosolyok kialudtak, a szemekben elfojtott szemrehányás csillogott, a sápadt, kiaszott arcokon keserűség tükröződött, búsongás sötétlett, s egyúttal kemény, büszke hajthatatlanság is. Három hete múlt már, hogy Boryna kiűzte őket a házából,

annyi hosszú nappal és éjjel telt el, s még egyikük sem felejtett semmit. Még nem enyhült az igazságtalanság miatt érzett fájdalmuk, nem tértek magukhoz ádáz haragjukból; olyan erősen érezték, mintha ebben a szempillantásban történt volna minden.

A tűz vígan pattogott, szétáradt a meleg a szobában, az ablaküvegen olvadozott a jég, s a repedéseken becsapódott hó sávjai is eltűntek az alapgerenda alatt, a döngölt padló pedig megizzadt, belepte a harmat.

- Eljönnek azok a zsidók? - kérdezte végül Hanka.

- Azt mondták, hogy eljönnek.

S újra egy szó se több. De hát melyikük is szóljon előbb, és miről? Hanka?... Hiszen fél kinyitni a száját, hátha akaratlanul is kitör belőle a szívében fölgyülemlett keserűség. Mindent magába fojtott, türtőztette magát, ahogy tudta. Vagy Antek? Ugyan mit mondjon? Hogy rossz neki? Azt úgyis tudja mindenki. Sohasem hajlott a barátkozásra, beszélgetni még a saját feleségével sem volt kedve! Hogyan is beszélhetne, amikor lelkét marja a gyűlölet, amikor minden visszaemlékezésre görcsös fájdalom markolja meg a szívét, s olyan harag szorítja ököibe kezét, hogy képes lenne akár az egész falura is rávetni magát!...

Már nem hordozott magában édes emlékeket, mintha soha nem szeretete volna Jagnát, mintha nem fogta volna át azzal a két kezével, mellyel képes lenne most széttépni. De haragot nem táplált iránta.

„Némely asszony olyan, mint a kóbor kutya: mindenki után elmegy, aki nagyobb falatot vet neki, vagy bottal ijesztgeti.” Így gondolkozott róla, de csak ritkán, mert az apja iránt érzett véres, eleven és fájdalmas gyűlölet kiszorította gondolataiból. Az öreg a bűnös, az apja károsította meg, ő volt az a tüske, amely egyenest a szívébe szúrt. És a seb mindjobban fáj. Miatta van minden, minden!

És gyűjtötte, halmozta magában panaszait, mindazt a rosszat, mindazt a sérelmet, amit elszenvedett, ismételte, mint a miatyánkot. Fájdalmas és gyötrelmes rózsafüzér volt ez, de húzogatta a szívén át, hogy jobban emlékezetébe vesse.

A maga nyomorúságával nem törődött. Egészséges ember, hát csak fedél legyen a feje fölött, többre nincs szüksége. A gyerekekről gondoskodik az asszony. De maga az igazságtalanság égette, mint a tűz, és növekedett benne szüntelenül, perzselte, mint a csalán. Mert hogysisne, még csak három hete, és már az egész falu elfordult tőle, mintha nem is ismerné, mintha holmi világcsavargója lenne. Elkerülték, mint a pestisest, senki sem szólt hozzá, nem nézett be hozzájuk, nem sajnálta meg, nem méltatta egy jó szóra. Úgy néztek rá mint egy haramiára.

Ha nem, hát nem. Ő nem kérezkedik hozzájuk, de nem is bújik a kuckóba, nem tér ki az útból senki előtt sem. Ha háború, hadd legyen háború. De miért van mindez? Hogy összeverekedett az apjával? Hát most történik ez a faluban először? Józef Wachnik talán nem verekszik minden másod-harmadnap? És Stach Ploszka nem verte meg talán az apját, hogy belesántult? És senki egy rossz szóval se illette őket. Csak őt közösítik ki, mert akire haragszik az Úristen, arra a szentek is görbe szemmel néznek. Az öregnek a műve ez, az öregé, de megfizet neki mindenért, meg!...

Csak bosszút lihegett, arra gondolt folyton, s egész idő alatt lázban, szinte önkívületben élt. Nem fogott dologhoz, nem gondolt a nyomorúságával, nem nézte a holnapot, csak nehéz kínjain rágódott, tépelődött magában. Nemegyszer felkelt éjjel, kifutott a faluba, csavargott szerte az utakon, elbújt a sötétségben, kegyetlen bosszúról ábrándozott, és esküdözött, hogy nem engedi a jussát.

Csendben költötték el a reggelit, s ő még mindig komoran ült ott, s kérődzött a súlyos emlékeken, mint a tüskés, keserű bogáncson.

A nap már megvilágosodott, a tűz kialvóban volt, a kissé fölengedett ablaküvegen keresztül behatolt a hó fehéres, hideg világossága. A jeges, szomorú fény szétterjedt, s lemeztelenítette a szobát a maga egész nyomorúságában.

Istenem, Boryna háza valóságos palota volt ehhez a kunyhóhoz képest! Kunyhó? Még az öreg istállója is alkalmasabb volt emberek számára. Rothadtól ez, nem ház; egy rakás korhadt gerenda, trágya és rothadó szemét. A földön nincs egyetlenegy deszka sem, a döngölt föld tele gödörrel, fagyos sárral meg betaposott szeméttel, ha a tűzhely egy kissé több meleget ad, akkor kellemetlenebb bűdösség terjed tőle, mint a trágyadombról. S ebből a koszból emelkednek a meggörbült, korhadt, rothadó falak. A nedvesség csurog róluk. A sarkokban pedig a fagy rázza szürke szakállát. A falak teli vannak agyaggal, szalmával s helyenként trágyával betömött lyukakkal. Az alacsony mennyezet úgy lóg, mint az ócska, kopott rosta, hogy több rajta a pókhálós szalma, mint a deszka. Csak a bútorok és edények takarják valamennyire a nyomorúságot, s az a néhány szentkép a falon. A rúdon lógó ruhák meg a láda takarta el a rőzséből font választófalat, amely mögött a tehenek voltak.

Hanka lassan, de ügyesen végezte el gazdasszonyi teendőit. Az igaz, hogy nem volt sok: egy tehén, egy üsző, egy malac, néhány liba és tyúk - ebből állt az egész parádé, az egész nagy gazdagság. Felöltöztette a fiúkat, azok csakhamar kimentek játszani a Weronka gyermekeivel a pitvarba, ahonnan mindig láрма és kiáltozás hallatszott. Ő maga is felöltözött kissé, merthogy várta a kereskedőket, és a faluba is be kellett mennie.

Éppen meg akarta beszélni az urával ezt a dolgot, a tehén eladását. De nem merte elkezdni, mert Antek még mindig ott ült a kialudt tűzhely előtt, s olyan mogorván nézett maga elé, hogy megijedt.

„Mi baja?” Lehúzta fapapucsát, hogy ne ingerelje a kopogással, de mind gyakrabban nézett rá aggódó gyengédséggel, és nyugtalansággal.

„Nehezebb neki, mert nem olyan, mint a többiek” - gondolta, és nagy kedve lett volna megszólítani, kérdezősködni, sajnálkozni rajta. Már meg is állt mellette, már ott volt megihatott szívében a jó szó, de nem merte kimondani. Hogy is szóljon, amikor ügyet se vet rá, mintha teljességgel semmit se látna maga körül! Fájdalmasan felsóhajtott; nem volt könnyű a lelke, nem édes mézet, hanem keserű ürömöt érzett a szívében. Jézusom, milyen más sora van a többi asszonynak, még a zselléasszonyoknak is! Itt minden az ő vállán nyugszik, az ő feje fő, magának kell törődnie, fáradsnia mindennel, s még szólnia sincs kihez, ki se panaszolhatja magát senki előtt! Bár szidná le, vagy akár meg is verné, legalább tudná, hogy érző ember van a házban, nem pedig fatuskó. Semmit sem szól, csak fölmordul néha, mint a mérges kutya, vagy úgy néz rá, mintha jeges vízzel öntené le; se szólni nem lehet hozzá, se kitárni előtte a szívé, ahogy azt a házasságban vagy a barátságban tenni szokták. Igen, ha mondhatnál valamit, ha panaszkodhatnál! De mit törődik ő az asszonnyal, a feleségével? Legföljebb csak annyit, hogy ügyeljen a házra, ennivalót főzzön, és gondozza a gyerekeket. Különben?... Talán magához öleli, kényeztetni néha, talán gyöngéd hozzá, elbeszélget vele valamikor is? Dehogyan, esze ágában sincs! Csak folyvást gondolkodik, a fellegekben jár, úgy viselkedik, mint egy idegen, s nem is tudja, mi történik körülötte. Te pedig, asszony, végy mindent a válladra, tűrj, szenvedj magad, s még jó szót sem kapsz érte!...

Már nem tudta visszafojtani kiáradó fájdalmát és könnyeit. Kiszaladt a tehenekhez a rekesz mögé, a jászolra támaszkodott, és csendesen zokogott. Amikor pedig a tarka szaglászni kezdte és nyalogatni fejét, vállát: hangos panaszban tört ki...

- Te is elmegy, tehénkém, te is... mindjárt jönnek... megalkusznak... a szarvadra teszik a kötőféket... elvezetnek... világgá hajtanak, tápláló jószágunk... a nagyvilágba!... - suttogta, s megölelte a tehén nyakát, fájó lelkével hozzásimult az érző teremtményhez. Nem tartotta vissza panaszait és sírását, mert hirtelen lázadás ébredt benne. Nem, így nem mehet tovább! Ha eladják a tehenet, nem lesz mit enni, ő meg csak ül, munkát nem keres, csépelni se megy, bár hívják, pedig ha csak egy zlotyt és hús garast keresne naponta, lenne legalább sóra, zsírja, ha már az a pár csepp tej se lesz.

Visszament a szobába.

- Antek! - szólt élesen, bátran, készen arra, hogy mindent kimondjon, ami a szívét nyomja.

Az ember ráemelte csendes, kivörösödött szemét, és olyan szomorúan, olyan fájdalmasan nézett rá, hogy megdermedt a lelke, haragja elmúlt, s szíve könnyörülettel dobbant meg...

- Mondtad, hogy jöjjenek a tehénért? - kérdezte csendesen és nagyon lágyan.

- Talán jönnek is már, az úton ugatnak a kutyák...

- Nem, a Sikora udvarán ugatnak - szólt Hanka, amint kinézett.

- Azt ígérték, délelőtt ideérnek, már itt az ideje.

- Mindenképpen el kell adni?

- El hát, a pénzre szükség van, a takarmány se elég kettőnek... el kell adni, Hanus, nincs mit tenni... kár érte... hát persze... de hát pénz nélkül felkopik az állunk... - szólt csendesen és olyan jószágosan, hogy Hankának olvadozott a lelke, és a szívébe visszatért az öröm és a remény. Úgy nézett az ura szemébe, mint a hű, engedelmes kutya, s ebben a pillanatban már nem sajnálta a tehenet és semmit a világon. Csak figyelmesen, gyötrődés nélkül nézte a szeretett arcot, hallgatta a hangját, amely úgy járta át a szívét, mint a tűz, fölmelegítette jószágával és gyöngédségével.

- Hát persze hogy el kell adni... Az üsző megmarad, a nagybőjt közepe táján megborjadzik, akkor még tejünk is lesz - ismételte, csak azért, hogy az ura is szóljon még.

- S ha kevés lenne a takarmány, veszünk.

- Legföljebb zabszalmát, mert a rozs kitart tavaszig. Apám, hányja csak el a havat a veremről, meg kell nézni, nem fagyott-e meg a krumpli.

- Maradjon, nehéz munka az magának, elhányom én.

Felkelt, levetette a ködmönt, fogta a lapátot, és kiment a ház elé.

A hó szinte az ereszig ért, mert a ház a falu végén állt, jó százlépésnyire az úttól, s nem védte sem kerítés, sem gyümölcsös. Néhány görbe vadceresznyefa nőtt az ablak előtt, de annyira belepte őket a hó, hogy csak ágaikat nyújtották ki belőle, mint köszvénytől elgörbített ujjakat. Az ablakok elől az öreg még reggel elhányta a havat, a krumplisvermet pedig annyira befújta a hó, hogy látni se lehetett, hol van.

Antek erősen nekifogott a munkának. A hó valóban embermagasságnyi volt, s habár friss, a felső réteg nyomta az alsót, s az megkeményedett, úgyhogy darabokra vágva kellett eltakarítani. Meg is izzadt, míg elhányta, de szívesen csinálta, és derűsebb volt a kedve; olykor-olykor megdobta hógolyóval a küszöb előtt játszó gyerekeket. Csak időnként, mikor előbbi gyötrelmei jutottak eszébe, hanyatlott le a karja; kezében megállt a munka, háttal a falnak dőlt, s nézett a világba. Felsőhajtott, és ismét tévelygett a lelke, mint az elveszett birka sötét éjjel. A nap felhős, szürke volt, a megfehérült ég alacsonyan lógott, a hó vastag, puha bundaként terült

el a földön, kékes, süket, halott síkság nyúlt a láthatárig. A ködös, meredt zúzmarával áthatott levegő úgy borította be az egész világot, mint valami függöny. Mivel pedig Bylica házikója egy kis emelkedésen volt, előtte terült el az egész falu; havas dombok vagy vakondtúrasok rendje sorakozott egymás mellé, s vette körül koszorúként a betemetett tó partjait. Minden más eltűnt a hó alatt. Csak itt-ott feketéllett egy-egy csűr, gomolygott a vöröses tőzegfüst, szürkéltek a hósapkás fák. S csak a hangok szállottak szaporábban ebben a fehérségben a falu egyik végétől a másikig, s a csépek egyhangú dobogása döngött tompán, mintha a föld alól jönne. Az utak üresen, behavazva feküdtek, a havas földeken egy teremtet lélek sem mutatkozott, nem látszott semmi, csak az óriási, fehér és halott, hóba dermedt pusztaság. A messzeség ködbe olvadt, hogy nem lehetett kivenni az ég és a föld határát, s csak az erdő kékllett ki valamennyire a fehérségből, mint egy sötét felhő.

De Antek nem sokáig révedezett a havas pusztaságon. Újból a falu felé fordította tekintetét: az apja házáat kereste. Nem volt azonban sok ideje gondolkodni, mert Hanka beugrott a verembe, és onnan kiabálta:

- Nem fagyott meg! Wachnikéknál úgy befűjt a szél, hogy a krumpli felét a disznókkal kellett megetetni, de a miénknek semmi baja.

- Jó. Gyere csak ki, úgy látom, jönnek a zsidók. Ki kell vezetni a tehenet!

- Persze hogy a zsidók, nem is mások, azok az átkozottak! - kiáltotta Hanka dühösen.

A kocsma felől az ösvényen, melyet úgy befűjt a hó, hogy alig jelezte Stach papucsának a nyoma, két zsidó igyekezett errefelé. A fél falu kutyái kísérték őket nagy gyönyörűséggel és ugatással, s olyan bőszen kapkodtak a lábikrájukhoz, hogy Anteknek elébük kellett futni, megvédeni őket.

- Hogy vannak? Késtünk, mert olyan nagy a hó, hogy se gyalog, se szánon nem lehet átjutni, tudja? Az erdőben már ássák az utat, kirendelték közmunkára a népet.

Antek nem szólt semmit erre a beszédre, csak a szobába vezette őket, hogy kissé megmelegedjenek.

Hanka pedig megtörölte a tehén ganajas oldalát, kifejte a tejet, amely reggel óta összegyűlt benne, és a szobán át kivezette az állatot az udvarra. A tehén ellenkezett, kedvetlenül ment, s amikor átlépte a küszöböt, nyújtogatta nyakát, szaglászott, nyalta a havat; aztán hirtelen hosszasan, csendesen és szomorúan felbőgött, és úgy húzta a kötelet, hogy az öreg alig bírta megtartani.

Hanka már nem bírta elviselni, kegyetlen, gyötrő fájdalom fogta el, hogy hangos sírásra fakadt, s anyjuk példáját követték a gyerekek is; szoknyájába kapaszkodva siránkozni, jajgatni kezdtek. Anteknek sem volt éppen jókedve, de összeszorította a fogát, a falhoz támaszkodott, és nézte a varjakat, melyek leszálltak a krumplis veremről lehányt hóra. A kupeczek pedig egymás közt beszélgettek, s tapogatták, nézegették a tehenet minden oldalról.

Bizony olyan érzés fogta el Antek szívét, mintha temetésen lennének. Elfordult a jószágtól, mely hiába rángatta a kötelet, hiába fordította gazdái felé dülledt, ijedt szemét, hiába bőgött tompán, hosszán.

- Jézusom!... Azért hizlaltalak, tehénkém, azért igyekeztem, azért volt rád annyi gondom... hogy vágóhídra... pusztulásba vigyenek... - siránkozott Hanka, a falnak támasztva fejét. A gyerekek kontráztak a sírásban.

De hasztalan volt minden sírás és jajgatás. Hasztalan, mert a kényszerűséget, ember, le nem győződ, nem gyűrőd le a sorsod, sem azt, aminek be kell következnie...

- Mit kíván érte? - kérdezte végül az idősebb, őszülő zsidó.
 - Háromszáz zlotyt.
 - Háromszáz zlotyt ezért a nyavalyásért? Beteg maga, Antoni, vagy mi?
 - Ne nyavalyásozz itt nekem, nehogy szájon vágjalak! Látod, fiatal tehen, alig múlt négyesztendő, szép, kövér - lármázott Hanka.
 - Csitt... alkuban nem szabad megharagudni egy szóért... ideadják harminc rubelért?
 - Amit mondtam, megmondtam!
 - Én is megmondtam, amit mondok: harmincegy... no, legyen harmincegy és fél... no, harminckettő, csapjon a markomba... no, harminckettő és fél... áll az alku?
 - Megmondtam.
 - Utolsó szavam, harminchárom! Ha nem, hát nem! - szólt nyugodtan a fiatalabb kereskedő, és körülnézett, botját keresve, az idősebbik pedig begombolta kaftánját.
 - Ekkora tehenért!... Hát nem féltetek az Istent, emberek... akkora tehen, mint egy ház, maga a bőre megér tíz rubelt... csalók... Krisztus-gyilkosok... - dadogta az öreg, simogatva a tehenet, de senki sem ügyelt rá.
- A zsidók heves alkudozásba fogtak. Antek is keményen állt a magáé mellett, engedett valamit, de keveset, mert a tehen valóban sokat ért, s ha tavasz felé adná el és gazdának, szó nélkül megkapná érte az ötven rubelt. De ahol a kényszerűség hajt, ott a nyomorúság húzza a hámfát. Jól tudták ezt a zsidók, s bár egyre hangosabban lármáztak, és egyre hevesebben csapkodtak Antek tenyerébe, kevéssel toldották meg, legföljebb fél rubeljével...
- Már úgy volt, hogy dühösen elmennek, Hanka már húzta vissza a tehenet a rekeszbe, sőt Antek is megharagudott, s már lemondott volna az eladásról; de a kupecsek visszatértek, megint kiabálni, veszekedni és esküdözni kezdtek, hogy többet nem adhatnak, ismét belecsaptak Antek markába, újból vizsgálták, tapogatták a tehenet, míg végül is megegyeztek negyven rubelben és két zloty kötőfékpénzben Bylica számára.
- Rögtön kifizették; az öreg utánuk vezette a tehenet a szánig, amely a kocsmá előtt várakozott. Hanka pedig a két gyerekkel egészen az útig kísérte a tehenkét, minduntalan simogatta a pofáját, ráborult, és nem tudott elszakadni az állatkától, sem elcsitítani fájdalmát és bánatát...
- Még az úton is megállt, hogy utána nézzen, és egész lelkéből szidta a sárga képű keresztleleneket.
- Ekkora tehenet elveszteni! Nem is csoda, hogy az asszony ki akarta tölteni a mérgét.
- Mintha temetőbe vittek volna valakit, olyan üres a ház - kesergett a szobában, és be-benézett az üres rekeszbe, majd az ablakon át a trágyával és csülöknyomokkal jelölt, kitaposott ösvényre bámult. Újra meg újra kitört belőle a sírás és a panasz.
 - Hagynád már abba! Csak bög, bög, mint a borjú! - kiáltott rá Antek, az asztalon kiterített pénz előtt ülve.
 - Akinek nem fáj, az nem kiabál. Ha nem fájna volna neked a nyomorúság, nem pocskoltad volna el a tehenet, nem adta volna el a zsidóknak, hogy lemészárolják!
 - Talán bizony megszakadjak, s a belemből szedjek ki neked pénzt?
 - Úgy maradtunk, mint az utolsó zsellérek, mint a kódisosok, nincs egy csöpp tej se, egy csöpp öröm se! Ennyire jutottam a férjem mellett! Istenem, istenem! Mások igyekeznek, húzzák az

igát, mint az ökör, és még vásárolnak is valamit, ez meg eladja az utolsó tehenünket, amit a szüleimtől kaptam... Már csak a végső pusztulás van hátra, a végső pusztulás! - zokogott magánkívül.

- Bőgj csak, bőgj, talán lehúzza a vért a koponyádból, ha olyan buta vagy, és nincs eszed! Nesze a pénz, fizesd meg, amivel tartozol, vedd meg, ami kell, s a többit tedd el! - eléje tolt egy csomó pénzt, öt bankót pedig a bugyellárisába dugott.

- Minek neked annyi pénz?

- Minek? Csak nem mehetek koldusbottal!

- Hova indulsz?

- Világgá, munkát keresek, nem fogok itt rohadni!

- Világgá! A kutya mindenütt mezítláb jár, s a szegénynek mindenütt bugyrába fúj a szél! Én meg magamra maradjak? - akaratlanul fölemelte hangját, és fenyegetően közeledett az urához. De az oda se figyelt, felvette ködmönét, felcsatolta övét, és sapkáját kereste.

- A parasztnál nem dolgozom, ha megdöglöm, akkor se! - szólt.

- A kántornak szüksége van emberre a csépléshez!

- Mit, még hogy egy olyan pantallós mihasznához, olyan borjúhoz, aki csak bőg a kóruson, és a gazdák markát lesi, abból él, amit kikoldul vagy kicsal? Olyanhoz nem megyek napszámba...

- Kinek a foga nem fülk a munkához, mindig talál valami okot rá!

- Ne gyötörj! - csattant fel Antek haragosan.

- Hát szólok én valamikor? Soha nem rágom a füledet, mindig azt teszed, amit akarsz!

- Végigjárom az uradalmakat - szólt Antek ismét nyugodtan -, kitudakolok valami szolgálatot, talán karácsonykor beállok, akár ökörhajcsárnak is, csak itt ne bűdösödjek, s ne lássam folyton az igazságtalanságot, mert nem bírom ki. Torkig vagyok vele, torkig az emberek szánakozásával meg a tekintetükkel... mintha egy rühes kutyára néznének... Világgá megyek, amerre a szemem lát, csak minél messzebbre, minél hamarébb! - mondotta már kiabálva, indulatosan.

Hanka kővé meredt rémületében, és mozdulatlanul állott. Ilyennek még nem látta az urát.

- Isten veled, néhány nap múlva hazatérek.

- Antek! - kiáltott az asszony kétségbeesve.

- Mi az? - tért vissza a pitvarból.

- Hát még egy jó szót se szólsz... még azt is sajnálad...

- Mit, hogy még babusgassalak? Szerelmeskedjem veled?... Épp arra van gondom! - becsapta az ajtót, és elment.

Fütyörészett a fogán keresztül, botjára támaszkodott, és gyorsan lépkedett, hogy csak úgy ropogott a lába alatt a hó. Visszanézett a házra: Hanka ott állt a falnál, és rázkódott a sírástól, a másik ablakon pedig Weronka nézett ki.

- Csak bőg a nyavalyás, folyton csak bőg! Csak ehhez van esze!... Világgá! Világgá! - suttogta és körülnézett. Szeme végigfutott a havas fehérségen. Valami vágy ragadta, tépte, vitte előre. Örömmel gondolt más falvakra, más emberekre, más életre. Váratlanul jutott az eszébe, magától jött rá, és olyan hirtelen ragadta el, mint ahogy a kiáradt víz fogja körül, sodorja magával a gyenge bokrot, hogy sem ellenállni, sem visszatérni nem tud. A sors dobta őt ki a világba.

Egy órával ezelőtt még rá se gondolt, nem is sejtette, hogy elmegy. Magától jött a gondolat, a világból, bizonyosan a szél fújta feléje ezt a vágyat, lobbantotta lángra szívében a menekülés visszatartathatlan kívánságát. Lesz kereset vagy sem, mindegy, csak elmeheessen innen... Hej, elrepülne, mint a madár, elszállna a világba, az erdőkbe, a beláthatatlan távoli földekre... Persze, minek gebedjen itt, mire várjon? Ezek a visszaemlékezések már felőrölték, már kiszáradt a lelke, mint a forgács, s mi haszna belőle?... A pap megmondta becsületesen, megmagyarázta neki, hogy a törvénynél semmit se nyer az apjától, csak ráfizet jócskán. A bosszúval meg vár alkalmasabb időre. Mert olyan ember még nem akadt, akinek ő megbocsássa a sérelmét... Most pedig csak rajta, előre, akárhova, csak minél messzebb Lipcétől...

„Merre induljak?...”

Megállt a nyárfás útra vezető fordulónál, s kissé habozva nézett szét az ájulásba vesztett határban. Átjárta a hideg, a foga vacogott, és reszketett egész belsejében.

„A falun megyek át, azután a malmon túl az úton...” - határozott gyorsan, és befordult a faluba. Nem tett még ötven lépést sem, amikor félre kellett állnia a nyárfák alá. Az út közepén, egyenesen feléje, egy szán vágatott a porzó hóban, hangos csilingeléssel.

A szánon Boryna ült Jagusiával. Maga hajtott, a lovak vágattak, úgy röpítették a könnyű szánt, mint a pelyhet. S az öreg még biztatta ostorával, siettette a lovakat, és nevetve mesélt valamit. Jagus is hangosan beszélt, de Anteket észrevéve, hirtelen elhallgatott. Összevillant a szemük egy pillantásra, egyetlen rebbenésre, aztán elváltak, mert a szán elrohant, elmerült a porzó hóban. De Antek nem mozdult a helyéről. Mintha gyökeret vert volna a lába. Csak nézett utánuk... Néha-néha előbukkantak a hóból, megvillant pirosan Jagusia szoknyája, majd egy fordulónál erősebben szólott a csengő, és azután eltűntek, tovaszálltak a fehérségben... a zúzmarás ágak alatt, amelyek az út fölött összefonódva mintegy boltozatot, hóba vájt csatornát alkottak, az utat két oldalról szegélyező nyárfák oszlopsora közt, melyek meghajoltak, mintha nehéz, fárasztó hegymászásban gőnyedeznének... De Antek még mindig a Jagus szemébe nézett; ott lebegett előtte, szikrázott a hóban, mint a lenvirág, mindenütt kivirágzott az úton, és nézett ijedten és fájdalmasan, csodálkozva, de egyúttal örvendezve, lelke mélyéig hatón és eleven tűzben ragyogón.

Elernyedtt tőle Antek lelke, ködbe borult, mintha zúzmara lepte volna be, és egészen átjárná, csak az az egy kék szempár világított benne. Lecsüggesztette fejét, és lassan baktatott tovább, néha visszanézett, de már semmit sem lehetett látni a nyárfák alatt. Csak a csengő jajdult fel néha a távolban, és a felvert hó porzott.

Mindenről megfeledkezett, mintha hirtelen elvesztette volna a lelkét. Elhagyta az emlékezet, tanácstalanul nézett körül, nem tudta, mihez kezdjen... hova menjen... mi történt - mintha ébren álomba merült volna, és nem tudna felébredni.

Szinte öntudatlanul tért be a kocsmába, kikerülve néhány teli szánt; de nem ismerte meg az utasokat, bár figyelmesen nézte.

- Hová mennek ennyien? - kérdezte a küszöbön álló Jankieltől.

- A bírósághoz. Tudja, az uraság elleni pör, a tehenek miatt, meg a pásztorok megverése miatt. Tanúkkal mennek, Boryna pedig előrehajtatott.

- Megnyerik?

- Miért veszítenék el? A wolai földesurat pörlik, a rudkai földesúr a bíró, hát miért veszítenék el az uraság? Az emberek szánkáznak egyet, kikoptatják az utat, mulatnak, meg kereskedni is akarnak a városban. Mindnyájan nyernek valamit, mindnyájan.

Antek nem figyelt a gúnyos okoskodásra. Pálinkát rendelt, a söntéshez támaszkodott, és úgy állt, maga elé bámulva, majdnem öntudatlanul, vagy egy óráig se nyúlt a pohárhoz.

- Valami baja van?

- Eh, mi bajom lenne... eresszen be a benyílóba.

- Nem lehet, ott kereskedők ülnek, komoly kereskedők, ők vették meg a második erdőt az uraságtól, amely a Farkasveremnél van, nyugalomra van szükségük, talán alusznak is.

- A szakálluknál fogva húzom ki a koszosokat, és kipenderítem a hóra! - kiáltotta Antek, és dühösen ugrott a benyílóhoz, de az ajtóból visszafordult. Fogta az üveget, s az asztalhoz ült, behúzódott a legsötétebb sarokba.

A kocsmá üres és csendes volt, csak a zsidók kiabáltak a maguk nyelvén, mire Jankiel odafutott hozzájuk. Néha bejött valaki egy-egy pohárára, kiitta, és elhordta magát.

A nap már nyugat felé hajlott, s bizonyára erősödött a fagy, mert a szántalpak csikorogtak a havon, s a kocsmában is hideg volt. Antek ott ült, lassan iddogált, mintha tanakodnék magában, s egyáltalán nem tudta, mi történik benne és körülötte.

Itta egyik fertályt a másik után, s az a szem folyton előtte kékllett, olyan közel, de olyan közel, hogy szinte érintette a szemhéjával. Megitta a harmadikat, s még mindig ott csillogott, csak most már keringett is, imbolygott, hol itt, hol ott, mint a gyertyaláng. Ijedtében végigfutott rajta a hideg, talpon termett, az asztalhoz vágta az üveget, hogy ezer darabra törött, és az ajtó felé indult.

- Fizessen! - kiáltott Jankiel, útját állva. - Fizessen, én magának nem hitelezek...

- Félre az útból, kutya zsidó, mert agyonverlek! - ordította olyan erővel, hogy a kocsmáros elsápadt, és gyorsan félreállt.

Antek pedig az ajtónak rontott és kirohant.

Úgy déltájban kissé kiderült, de csak annyira, mintha valaki fáklyát húzott volna végig az égen; azután ismét kialudt, beborult, mintha havazni készülne.

Antekék szobája is szokatlanul homályos, hűvös és szomorú volt. A gyermekek az ágyon játszottak, és halkán csipogtak, mint a megriadt csirkék. Hankát pedig úgy zaklatta a nyugtalanság, hogy nem bírt magával. Járkált föl-alá, a szoba egyik sarkától a másikig, kinézett az ablakon, majd kiállt a ház elé, és égő szemmel nézte a havat. De egy élő lelket se lehetett látni az utakon, sem a földeken. Néhány szán indult a kocsmától, és eltűnt a nyárfák közt, mintha a hó örvényébe merültek volna, hogy nyomuk és visszhangjuk se maradt. Semmi, csak a halotti csend és a beláthatatlan pusztaság!

- Legalább valami koldus térne be, hogy legyen kivel beszélgetni! - sóhajtott.

- Pi-pi-pi!... - hívogatta a tyúkokat künn a hóban, mert szétszaladtak, és a cseresznyefákra telepedtek. Bevitte őket az üldre, és visszatérőben pörölni kezdett Weronkával. De hogy is ne, mikor az kitette a pitvarba a moslékos csöbröt a disznónak, s a bűdös állatok kiöntötték a földre, hogy pocsolya támadt az ajtó előtt.

- ...vigyázz a disznókra, ha gazdasszonynak tartod magad, parancsolj a kölykeidnek... nem fogok miattad sárban tocsogni! - kiáltott az ajtónál.

- ...eladta a tehenét, és még ki meri nyitni a száját, már a sár is zavarja, olyan nagysága, pedig ő maga is ólban lakik...

- ...semmi közöd hozzá, hogy hol lakom, és semmi közöd a tehenemhez!

- ...neked se az én malacaimhoz, hallottad?

Hanka válaszul becsapta az ajtót, mert mit is felelhetett volna ennek a pokolfajzatnak. Szólj egy szót, ő harmincon innen sem áll meg, s még verekedni is képes. Becsukta az ajtót, beakasztotta a horgot, elővette a pénzét, és számlálgatni kezdte nagy bajjal. Alaposan kifáradt ennyi pénzzel, s folyton eltévesztette; még haragudott Weronkára, és nyugtalankodott Antek miatt, majd meg úgy hallotta, mintha a tehenke nyögdécselne... azután pedig megrohanták az emlékek az ipa házából.

- ...persze hogy úgy lakunk, mint egy ólban, persze! - suttogetta, és körülnézett a szobában. - Ott padló is van, ablakok, amint illik, meszelt falak, meleg, tiszta szoba, és van minden bőven... Vajon mit csinálnak ott?... Józka az edényeket mosogatja ebéd után, Jagna pedig fon, és a be nem fagyott, tiszta ablakon át nézi a világot... semmije se hiányzik!... Valamennyi korallt megkapta, ami megboldogult anyámké volt, és még mennyi szoknyát, ruhát, kendőt!... Nem fárad bele a munkába, nem fő a feje a gondtól, jóllakik zsíros falatokkal... Hiszen Stacho mondta, hogy Jagustynka dolgozik helyette, ő pedig világos nappalig a dunna alatt heverészik, és teát iszik... a krumpli megárt az egészségének... az öreg meg csak babusgatja, és úgy sürgölődik körülötte, mint egy csecsemő körül...

Hirtelen harag fogta el, hogy felugrott a láda mellől, és megfényezette öklével.

- Tolvaj dög, tolvaj, ringyó, céda! - kiáltotta hangosan, hogy a tűzhely padkáján szundikáló öreg riadtan ugrott föl.

- Apám, takarja le zsúppal a krumplit, és hányjon havat a veremre, mert fagyra áll az idő - szólt nyugodtabban, és ismét nekifogott a számolásnak.

Az öregnek lassan ment a munka, sok volt a hó, ereje meg kevés. S az a két zloty kötőfékpénz sem hagyott neki békét. Az asztalon csillogott, szinte új pénzdarabok, emlékezett rá jól.

„Talán ideadják... - gondolta - mert ki másé lenne?... Majd leszakadt a keze a kötélről, úgy húzta a tehén... de mégis kibírta... s tán nem dicsérte a kereskedőknek?... Hiszen hallották... talán ideadják... A nagyobbiknak, Pietrusnak venne a legközelebbi búcsún szájharmonikát... a kicsinek is kellene... Weronka gyerekeinek is... haszontalan zsványok, de kell... magának meg tubákot... csak erőset, hogy a bele is bizseregjen tőle, mert a Staché gyenge... még csak nem is prüsszent tőle az ember...” - Számlálgatta, és olyan komótosan dolgozott, hogy amikor Hanka vagy egy óra múlva kinézett, alig volt a szalma befedve hóval.

- Enni bezzeg tud emberszámba, de dolgozni a gyerek helyett se...

- Hiszen sietek, Hanus, csak kissé kifulladtam, egy kis levegőt szippantottam... meglesz villámgyorsan... villámgyorsan... - dadogta ijedten.

- Már esteledik az erdő alján, erősödik a fagy, s az egész verem szét van hányva, mintha a disznók túrták volna föl. Menjen be, ügyeljen a gyerekekre.

Maga esett neki a hónak, s olyan derekasan dolgozott, hogy vagy két miatyánknyi idő múlva be volt temetve a verem szépen, és le volt ütögetve rajta a hó.

De már szürkült, mire befejezte. A szobában csontig ható hideg lett, a nedves, döngölt föld keményre fagyott, és úgy kopogott rajta a fapapucs, mint a szérún a cséphadaró. Erősödött a fagy, s ismét bevonta az ablakokat jégvirágokkal. A gyerekek halkan pusmogtak, mintha éhesek lennének, de nem csendesítette le őket az anyjuk, mert nem ért rá. Szecskát kellett vágni az üsző számára, meg kellett etetni a malacot, mert visítva tolakodott az ajtóhoz, meg kellett itatni a libákat... azután még egyszer elmondta magában, kinek mivel tartozik, s mindent elvégezve indulni készült.

- Apám, gyújtson tüzet, és ügyeljen a gyerekekre, hamarosan visszajövök. Ha Antek hazajönne, ott van a káposzta a lábóban, a tűzhelyen...

- Jól van, Hanus, gyújtok, vigyázok, és a káposzta a lábóban van, nem felejttem el, Hanus...

- Azt a kötőfékpénzt elvettem, hiszen nincs rá szüksége, ennivalója van, ruhája van, mi kellene magának több?...

- Persze... mindenem megvan, Hanus, mindenem... - suttogta csendeskén, és gyorsan a gyerekek felé fordult, mert könny öntötte el a szemét.

Hankát körülbegte a fagy odakünn, hogy erősebben fejére húzta a kendőt. A hó ropogott a lába alatt, a földre kékes, száraz és csodálatosan átlátszó homály szállott; az ég derült volt, mintha üvegből lenne, feltárult a távolban, s itt-ott a magasságban egy-két csillag is remegett.

Hanka időnként megtapogatta keblét, megvan-e a pénze, s azon gondolkozott, hogy kérdezősködni fog, s talán talál, talán kikönyörög valami munkát Antek számára, s nem engedi világgá menni. Csak most jutott eszébe, miket beszélt, s egészen elsötétült körülötte a világ erre a gondolatra. Nem, amíg él, nem költözik más faluba, nem megy idegenek közé, elepedne, kiszáradna a vágtyól!

Tekintetével felölelte az utat, a behavazott házakat, a hó alól alig látszó gyümölcsösöket és a szürkülő, végtelen határt. A csendes, fagyos alkonyat mind gyorsabban szállott alá, a csillagok szaporodtak, mintha valaki teli marokkal szórná, s a sötétedő földön, a havas fehérségen át kicsillant a házak világossága. A levegőben füst érzett, az úton emberek lépdeltek, s hangok szállottak alacsonyan a hó fölött.

„Itt nőttem fel, hát nem fogok kóborolni a világban, mint a szél... nem!” - suttogta határozottan. Meglassította lépteit, mert helyenként térdig süppedt a ropogó hóba, hogy fapapucsát úgy kellett kihúzni belőle.

„Ide teremtett az Úr Jézus, itt is maradok holtig. Csak tavaszig kihúzzuk, akkor már könnyebb lesz, könnyebb. S ha Antek nem akar dolgozni, akkor se megyek koldulni. Fonni fogok meg szőni, akárminek nekilátok, csak valamiben megkapaszkodjak... nem adom meg magam a nyomornak... igaz is, hiszen Weronka annyit keres a szövással, hogy még tartalékban is van pénzük...” - fontolgatta, s befordult a kocsmába. Dicsérte Jézust, Jankiel felelt rá, hogy „Mindörökké” - s tovább bólogatott rendes szokása szerint a könyve fölött, rá se nézve. Csak mikor elébe tette a pénzt, akkor mosolyodott el barátságosan, följebb csavarta a kanócot a függőlámpában, segített neki számolni, sőt pálinkával is megkínálta. Antek adósságáról meg róla magáról nem szólt egy szót sem; agyafűrt kópé volt ökelme, minek tudjon az asszony az ember dolgairól, nem fér a fejébe, nem úgy érti, ahogy kell, csak a száját jártatná. Csak mikor Hanka már menni készült, akkor kérdezte meg:

- Hát az ura mit csinál?

- Antek?... Elment munkát keresni!

- Hát talán nincs a faluban elég munka? A malom mellett fűrészmalom dolgozik, s nekem is szükségem volna egy ügyes emberre, aki fát fuvarozna.

- Hát még mit nem, az én uram nem fog a kocsmában dolgozni! - kiáltott az asszony.

- Akkor csak aludjék, pihenjen, ha olyan nagy úr! Maga libát tart, tudom, hizlalja meg egy kissé, akkor megveszem az ünnepekre.

- Már hogy adnám el a libákat? Csak annyit hagytam meg, amennyi magnak kell.

- Tavasszal vesz majd kicsit. Nekem hízótra van szükségem! Ha akarja, hitelbe vehet mindent, és libával fizet, majd elszámoljuk...

- Nem, a libákat nem adom el.

- Majd eladja, ha megették a tehén árát. Mégpedig olcsón fogja eladni.

- Azt ugyan meg nem éred, te koszos! - suttogta Hanka kifelé menet.

A fagy éles volt, csak úgy facsarta az ember orrát, az égen már szikráztak a csillagok, s az erdő felől jeges, csípős szél fűjt. Hanka mégis lassan ment az út közepén, és kíváncsian nézegette a házakat. Wachnikéknál, az utolsó házban a templom előtt, világosság volt; Ploszkáék udvarából hangzavar és disznósivítás hallatszott ki; a plébánián valamennyi ablakból áradt a fény, s a tornác előtt lovak csapkodták türelmetlenül patáikat. Klombéknál pedig, akik éppen a pap mellett laktak, szintén világosság égett, és valaki járkált az istálló körül, mert hallani lehetett a hó ropogását a fapapucs alatt. Távolabb, a templomon túl, ahonnan úgy ágazott ki a falu, mint a tavat ölelő két kar, alig látszott valami az éjszakában, csak itt-ott szemergett egy kis fény a homályos fehérségből, vagy egy-egy kutya ugatott.

Hanka egy pillantást vetett Boryna háza felé, felsóhajtott, s a templom előtt befordult abba a hosszú bejáróba, mely Klombék gyümölcsöse és a pap kertje között a kántorékhoz vitt. A szűk ösvényt egészen befújta a hó, alig látszott benne lábnyom, s elfödtek a hótól görnyedező bokrok is, terhük percenként hullott alá nagy darabokban a meglökött ágakról.

A ház egészen bent feküdt a pap udvarában, csak kijárata volt külön. Sírás és kiabálás hallatszott onnan, s a pitvar előtt láda feketéllett. A havon szétszórt ruha, dunna meg mindenféle limlom... Magda, a kántorék szolgálója, ott állt a falnál, rázta a sírás, s egetverően kiáltozott:

- Elkergettek! Kidobtak! Ki a fagyba, a világba, mint a kutyát! Hová legyek, én szegény árva, hová?

- Ne ordíts itt, te disznó! - csattant föl a kántorné hangja a nyitott pitvarból. - Fogom a botot, akkor majd elhallgatsz! Hordd el magad innen ebben a szempillantásban, menj Franekhez, te céda!

- Hogy van, Borynowa? Látja, kedvesem, már ősz óta tudta mindenki... pedig beszéltem, kértem, könyörögtem, óvtam, de lehet is megóvni egy ilyen cédat! Mikor mindenki aludni megy, ő elcsavarog, addig sétált, míg fattyút szerzett magának! Hányszor mondtam: gondold meg, Magda, ő bizony el nem vesz... hát szemembe tagadott mindent! Aztán észrevettem, hogy a lány vastagszik, dagad, mint a kovász az élesztőtől. Mondottam neki szép szóval: menj, bújj el valahol más faluban, míg ideje, míg meg nem tudják az emberek... Hallgatott is rám!.. Ma aztán rájött a fájás az istállóban a fejéknél... egész sajtár tejet kiöntött... ijedten szaladt be az én Franiám, nagy kiabálással, hogy Magdának valami baja lett! Jézus Mária, ilyen szégyen az én házamban! Mit szólna hozzá a plébános úr! Takarodj a házam elől, mert kidobatlak az útra! - kiáltott még egyszer, és kiugrott a ház elé.

Magda elment a faltól, és sírva, panaszosan szedegette ruháit, s kezdte batyuba kötni.

- Jöjjön be a lakásba, mert hideg van. Nyomod se maradjon! - kiáltott még egyszer a leányra.

Bekísérte Hankát a hosszú pitvaron keresztül.

Az óriási, alacsony szobát megvilágította a tűzhelyen lobogó tűz fénye. A kántor ingre vetkőzve, felgyűrt ruhaujjakkal, vörösen, mint a rák, ott ült a tűznél, és ostyát sütött... percnként merített a kanállal a tálból, a híg tésztából, ráöntötte a vasformára, összeszorította, hogy csak úgy sziszegett, és a tűz fölé két élével fölállított téglára fektette. Aztán megfordította a formát, kivette az ostyát, és egy alacsony asztalkára dobta, melynél egy kisfiú ült, és ollóval körülnyírta egyenletesen. Hanka valamennyiüket köszöntötte, s a kántornénak kezét csókolt.

- Üljön le, melegedjék meg! Mi újság maguknál?...

Hirtelen bizony nem is tudott szólni, nem is mert; körülnézett a szobában, és lopva a másik szobába is bepillantott, ahol éppen az ajtóval szemben, a fal mellé állított hosszú asztalon deszkával lenyomott ostyarakások fehérlettek. Két leány csomagokba rakta, s a csomagokat papírszalaggal kötötte át. Valahol távolabb, a szoba mélyéről, ahova már nem látott, egyhangú zongorajáték hangzott. Úgy fonódott a zene, mint a pókháló: egyszer magasabban, magasabban szólt, mint az ének, azután ismét elhalkult, hogy csak csendes pengést lehetett hallani, majd hirtelen ismét felpattant, és élesen sivített, hogy Hanka hátán végigfutott a hideg. A kántor pedig kiabált:

- Te tökfejű, a fiszt megetted, mint a töpörtyút! Ismételd onnan: „Laudamus pueri...”

- Már karácsonyra? - kérdezte végül Hanka, mert nem illett úgy ülni, mint a kuka.

- Igen, mert nagy a plébánia, sok a filiális, és mindenhova szét kell hordani az ostyát még az ünnepek előtt, azért korán kell kezdenem a sütést.

- Búzalisztből van?

- Kóstolja meg!

Átnyújtott neki egy ostyát; még forró volt.

- Hogy is merészném megenni!

Megfogta a kendője csücskével, és tisztelettel, szinte félelemmel nézegette, a világosság felé tartva.

- Istenem, milyen különféle históriák vannak rája nyomva!

- Jobbra, az első körben van a Szűzanya, Szent János és az Úr Jézus. A másikban... látja?... A jászol meg a jószág... a gyermek Jézus a szénán, Szent József és a Szűzanya. Itt pedig a három király térdel... - magyarázta a kántorné.

- Csakugyan, milyen szépen látszik, csakugyan!

Kendőjébe csavarta az ostyát, és a keblébe rejtette, mert valami paraszt jött be, és mondott valamit. A kántor kikiáltott erre:

- Michal! Keresztelni jöttek, vedd a kulcsot, és menj a templomba, mert Jambrozy a plébánián segít, a plébános úr már tudja...

A zene elhallgatott, s egy magas, sápadt fiú ment át a szobán.

- A bátyám árvája, kántorságot tanul az uramnál. Szívességből tanítja, mert mit is tehetnénk? Segíteni kell a rokonokon, ha áldozatba is kerül...

Hanka lassan belemelegedett a beszédbe; szabad folyást engedett panaszainak és gondjainak. Három hét óta először beszélhette ki magát kedvére.

Figyelmesen hallgatták, s azután ők is mondtak egyet-mást. Bár óvakodtak, nehogy valami rossz szót ejtsenek Borynáról, mégis olyan emberségesen sajnálkoztak Hanka sorsán, hogy el is sírt magát. A kántorné pedig, mint okos asszony, azonnal megértette, mit akar, és magától javasolta:

- Talán van fölösleges ideje, akkor megfonhatná a gyapjúmat. Pakulinának akartam adni, de vigye el maga! Csak rokkán fonja, mert a guzsalyon nem lesz olyan egyenletes.

- Isten fizesse meg, bizony szükségem van munkára, csak nem mertem kérni...

- No, ne köszönje, az ember kell hogy segítsen az embertársán. A gyapjú már kártolva van, lesz vagy száz font.

- Megfonom, értek hozzá jól, hiszen apánknál valamennyiünknek én fontam, szőttem és festettem, sose vásároltak ruhárávalót.

- Nézze meg, száraz és puha.

- Biztosan urasági birkáról való, gyönyörű gyapjú...

- És ha szüksége lenne lisztre, kására, borsóra, csak szóljon, adok én, majd elszámoljuk a munkáért.

Bevezette a kamrába, amely tele volt gabonával telt zsákokkal és hordókkal; a falon oldal-szalonnák függtek, a gerendákról egész kötegekben lógott a fonal, vastag végekben hevert rakáson a vászon - s mennyi szárított gomba, sajt, különféle befőttek, a polcokon meg egész sor malomkerék nagyságú kenyér és más minden jó, hogy el sem lehet számlálni!

- Szép egyenletesen megfonom, rokkán. Isten fizesse meg a szívességét, de azt hiszem, nem bírom el a gyapjút magam.

- Elküldöm a legénnyel.

- Az jó lesz, mert még a faluba is be kell mennem.

Még egyszer megköszönte, de valahogy halkabban és hűvösebben. Belemart a szívébe az irigység.

„Ad nekik a nép mindent, elkészítik, összehordják, hát tele van a kamrájuk. S még a kamattal is nyúzza az embereket! Kinek van sok báránykája, tele van a kamrácskája! Csak dolgoznának maguk! Bezzeg...” - gondolta, kilépve a bejáróba. Magdának már nyoma sem volt, csak éppen egy ócska fapapucs feketéllett a hóban. Hanka meggyorsította lépteit, mert már késő volt, kissé ottfelejtkezett a kántoréknál.

„Hol, kinél kérdezősködjem munka után Antek számára?”

Amikor gazdaasszony volt, mindenki barátkozott vele, minduntalan benézett valaki hozzájuk, szüksége volt valamire, s mutatta a jóindulatát... most pedig itt áll az út közepén, és tanakodik, hova, kihez menjen... Nem, nem fog senkihez sem odatolakodni, bár szívesen elbeszélgetne az asszonyokkal, úgy, mint régen.

Megállt Klombék előtt, azután Szymon háza előtt, de nem ment be, nem mert bemenni. Eszébe jutott az is, hogy Antek meghagyta: ne ereszkedjék szóba az emberekkel. „Nem segítenek, nem könnyítenek rajtad, csak sajnálkoznak, mint a döglött kutyán” - mondta.

- Igaz, szent igaz! - suttogta Hanka, s a kántorék jutottak eszébe.

Hej, ha ő férfi lenne, rögtön munkához látna, és levetne minden gondot. Nem panaszkodnék, s nem mutatná nyomorúságát az embereknek.

Olyan farkaséhséget érzett a munkára, úgy feszítette az erő, hogy kinyújtózkodott, és élénkebben, frissebben lépkedett. Bár húzta valami, vonzotta, hogy apósa háza mellett menjen el, hogy legalább a bejáróba vessen egy pillantást, legalább a szemét gyönyörködtesse, mégis befordult a templom előtt a másik ösvényre, mely a befagyott tavon keresztül a malomhoz vezetett. Sietve ment, nem nézett sem jobbra, sem balra, csak arra ügyelt, hogy a síkos jégen el ne csússzék, mielőbb kiérjen a túlsó oldalra, s ne lássa a házat, ne vérezze fel lelkét az emlékezés. De nem bírta ki: mégiscsak megállott hirtelen a Borynáék házával szemben, s nem tudta levenni a szemét az ablakokban pislogó világosságról.

„Hiszen ez a miénk, a miénk... hogy is mehetnénk világgá... A kovács rögtön a markába kaparintaná... nem, nem mozdulok innen... őrizni fogom, mint a kutya, akár akarja Antek, akár nem... Apánk nem él örökké, s talán változhatik is valami... nem engedem a gyerekeket kóbor sorsra jutni, s magam se megyek el... hiszen ez az övék... a mienk...” - ábrándozott, s nézte a behavazott gyümölcsöst, melyen át kilátszottak az épületek körvonalai, az ezüstösen fehér háztetők, feketéllettek a falak, s a mélyből, a csűr mögül kiemelkedett a kazal sötét gerince. Mintha belenőtt volna a lába a jégbe, nem tudott megmozdulni, s nem tudta szemét, háborgó szívét elszakítani attól a háztól.

Csendes, fagyos, sötétké volt az éj, s szinte ezüst homokkal szórta tele a sok csillag. Átölelte a behavazott földet; a fák mozdulatlanul, görnyedten álltak a hó terhe alatt, álomba merülve, öntudatlanul a nagy csöndességben, mely ráborult a világra. Mintha kísértetek fehér árnyai volnának, mint a megkövült pára, úgy meredeztek. A hó alig észrevehetően szikrázott, minden hang elhalt, csak mintha a reszkető csillagok nesze, a megfagyott föld dobogása, a dermedt fák álmos lélegzése remegett volna a fagyos levegőben. S Hanka még mindig ott állt, nem vette észre a rohanó időt, sem a csípős, éles hideget. A házra tapasztotta szemét, beitta, szívére ölelte, magába zárta mohó ábrándjainak teljes erejével.

Csak a hó ropogása riasztotta fel. Valaki letért az útról a tó irányába, s egyenesen feléje jött. Pár pillanat múlva szemtől szembe találkozott Nastka Golembiankával.

- Hanka! - kiáltott fel csodálkozva.
 - Úgy bámulsz, mintha meghaltam volna, és a sírból kelnék föl kísértetni!
 - Ugyan, mi jut eszébe! Régóta nem láttam, azért lepődtem meg. Merre megy?
 - A malomba.
 - Az én utam is arra vezet, Mateusznak viszek vacsorát.
 - A malomban dolgozik most? Molnárlegény lesz belőle?
 - Dehogyan, van eszében molnárlegénynek állni! A fűrészmalomban dolgozik, a malom mellett, és olyan sürgős a munka, hogy még este is ott vannak.
- Egymás mellett mentek. Hanka alig szólt, csak Nastka fecsegett folyton, de ügyelt rá, nehogy Borynáról szóljon valamit. Hanka nem is kérdezősködött, nem illett, bár szívesen hallott volna róluk.
- Jól fizet a molnár?
 - Mateusz öt zlotyt és tizenöt garast kap naponként.
 - Olyan sokat! Öt zloty és...
 - Hiszen az ő feje szerint történik minden, hát nem is csoda.
- Hanka hallgatott, de amikor a kovácsműhely mellett haladtak el, ahonnan vörös világosság áradt a törött ablakon át, és véresre festette a havat, csendesen megjegyezte:
- Ennek a júdásnak mindig van munkája.
 - Segédet fogadott, maga pedig folyton kocsizik erre-arra. Azt mondják, a zsidókkal szövetkezett az erdőben, és együtt csalják a népet.
 - Irtják már az erdőt?
 - Hát a pusztában lakik maga, vagy mi, hogy nem tudja?
 - Nem a pusztában, de nem futkározok újságok után a faluban.
 - Hát akkor hadd mondjam el én, hogy vágják, de azt, amit úgy vásárolt az uraság.
 - Hiszen a mienkhez csak nem mernek hozzányúlni...
 - Csak nem tudjuk, ki tiltja meg, mert a bíró az urasággal tart, a törvénybíró is, és a gazdagabbak mind.
 - Az igaz, hogy a gazdagokat le nem bírja senki, nem lehet ellenük tenni... Nézz be egyszer hozzánk, Nastus.
 - Isten vele, elszaladok egyik nap a guzsallyal.
- A molnár háza előtt váltak el. Nastka a malomba ment, kissé lefelé, Hanka pedig az udvaron át a konyhába. Alig tudott bejutni, mert odafutottak a kutyák, és ugatva a falhoz szorították, míg végül Jewka védelmébe vette és bekísérte. De mielőtt belejöttek volna a beszédbe, megjelent a molnárné, és minden teketória nélkül megkérdezte:
- Az uramat keresi? A malomban van.
- Hanka nem várt, hanem elindult, de útközben találkozott a molnárral. Az bevezette a szobába, s ő rögtön megfizette, amivel a lisztért és kásáért tartozott.
- Eszik a tehenet! - szólt a molnár, fiókjába söpörve a pénzt.

- Mit tegyünk, fűvet nem ehetünk - mondotta bosszúsan.
- Naplopó az ura, annyit mondhatok.
- Naplopó, naplopó! Mit dolgozzék, hol dolgozzék, kinél?
- Nincs a faluban elég cséplőnivaló?
- Soha nem volt béres, se napszámos, nem csoda, hogy nem kap utána.
- Majd megszokja, meg bizony! Sajnálom, bár úgy néz, mint a farkas, és olyan önfejű, hogy a saját apját sem tiszteli. Mégis kár érte...
- Hiszen beszélték... hogy a molnár úrnál van munka... nagyon kérem... talán fölvenné Anteket munkába... nagyon kérem... - sírva fakadt, megölelte a lábát, csókolta a kezét, és könnyögött.
- Hát csak jöjjön. Én nem fogom kérlelni, de van munka, az igaz, hogy nehéz: a fát kell megmunkálni a fűrész alá...
- Hisz ért ő ahhoz is, ügyes mindenben... kevés ilyen ember van a faluban...
- Tudom, azért mondom, hogy csak jöjjön. De ami azt illeti, rosszul vigyáz az urára, nagyon rosszul.

Hanka ijedten állt meg, mert semmit sem értett az egészből.

- Felesége van meg gyerekei, mégis mások után fut.

Hanka elsápadt, és reszketni kezdett egész testében.

- Igaz, amit mondok, éjjelenként csavarog a faluban, látták az emberek nem is egyszer...

Megkönnyebbülten lélegzett föl. Tudta ő ezt, s értette jól, hogy a sérelmük emléke hajszolja éjszakánként, és nem engedi aludni... s az emberek mindjárt kiszínezik a maguk elképzelése szerint.

- Már rég munkához láthatott volna, akkor rögtön kigőzölögne a fejéből a szerelem...

- Hiszen gazdaivadék...

- Uraskodik az ebadta, válogat a munkában, mint a disznó a tele vályúban. Ha olyan válogatós, hát élt volna békességben az apjával, s ne futna Jagus után... hiszen ez bűn is, meg nagy szegénység...

- Ugyan mi jut a molnár úr eszébe? - kiáltott Hanka gyorsan.

- Úgy mondom, ahogy van, az egész falu tudja, kérdezze csak meg! - szólt hangosan, hirtelen a molnár, mert heves ember volt, és mindig szívesen mondta meg szépítés nélkül az igazságot.

- Jöhet? - kérdezte az asszony csendesen.

- Jöjjön, akár holnap. Mi baja, miért bög?

- Nem, semmi, csak a hidegtől...

Lassan, nehézkesen ment hazafelé, mintha valami a földhöz nyomná; alig bírta emelni a lábát. Elsötétült előtte a világ, s a hó úgy megszürkült, hogy valahogy az ösvényre se tudott rátalálni.

Egyre törölgette pilláira fagyó könnyeit, hiába, nem találta meg, nem látott semmit, s tévelyegve ment ebben a hirtelen, fájdalmas, Jézusom, milyen fájdalmas sötétségben.

- Jagus után fut, Jagus után...

Elszorult a lélegzete, vergődött a szíve, mint a tört szárnyú madár, a feje szédült, annyira szédült, hogy egy fához támaszkodott a tóparton, és olyan erősen nekivetette a hátát, hogy belefájdult.

- Talán nem is igaz, talán csak hazudott...

Rémülten ragadta meg ezt a szalmaszálat, és erősen megkapaszkodott benne.

- Jézusom, nem elég a nyomorúság, nem elég a hányódás, még ez is rászakad szegény fejemre, még ez is... - nyögte fájdalmasan, s hogy elfojtsa gyötrelmét, futásnak eredt, futott, míg ki nem fulladt, el nem vesztette eszméletét, mintha farkasok kergetnék, s lihegve, alig élve esett be a szobába.

Antek még nem volt otthon.

A gyermekek a tűzhely előtt ültek nagyapjuk bundáján; az öreg szélalmot faragott nekik, és játszadozott velük.

- Elhozták a gyapjút, Hanus, három zsákban hozták...

Kibontotta a zsákokat. Az egyikben rögtön fölül nagy cipó kenyeret, jókora darab szalonnát s vagy két liter kását talált.

- Az Úr Jézus fizesse meg a jóságodat! - suttogta meghatottan, és rögtön bőséges vacsorát készített, azután pedig lefektette a gyerekeket.

Csakhamar csönd lett az egész házban, mert Weronkáék már aludtak, az öreg is rövidesen lefeküdt a padkára és elaludt, Hanka pedig előkészítette a rokkát, leült a tűzhely elé és font.

Sokáig ült, késő éjszakáig, az első kakaskukorékolásig, s mint a rokkán a fonal, úgy forgott előtte folyton a molnár mondása: Jagna után fut, Jagna után.

A rokka kereke csöndesen, egyhangúan, fáradhatatlanul surrogott. Az éj holdas, fagyos ábrázattal nézett be, s mintha megcsörrentené az ablakokat, és sóhajtvá lapulna a falakhoz. Hűvösség kúszott elő a sarkokból, megragadta a lábát, és szürke penészként terjedt el a szoba földjén. A tűzhely mögött tücsök cirpelt, csak olyankor hagyta abba, mikor valamelyik gyermek álmában felkiáltott, vagy hánykolódott az ágyban. Azután ismét mély, fagyos csönd lett. Egyre jobban mart a fagy, s mintha vasmarokkal szorította volna össze a házat: néha-néha megroppantak a deszkák az oromzaton, megdördültek a hajlott, öreg falak, mintha puskából lőttek volna; egy-egy gerenda végigrepedt a hidegtől halk pattanással, s úgy látszik, az alapgerendákat egészen átjárta a fagy, mert hirtelen megvonaglottak fájdalmas remegéssel, s az egész ház összehúzódott, földhöz lapult, és reszketett a hidegtől.

„Hogy nekem nem jutott ez az eszembe! Persze, olyan szép, olyan telt húsú, mézes szavú, és én?... Mint a madárijesztő, bőr meg csont, olyan vagyok én! Hát tudom én magamhoz kötni, hát van hozzá bátorságom? De ha minden erőmet megfeszíteném is érte, minden hiábavaló, ha nem hajlik felém a szíve. Mi vagyok én?... Micsoda?”

A tehetetlenség érzése fogta el, nagy, csendes és fájdalmas tehetetlenségé. Annyira fájdalmas volt, hogy még sírni sem tudott, nem volt hozzá ereje, csak reszketett magában, mint a hidegtől megdermedt fácsk, mely nem tud elszökni a kín elől, sem segítséget kérni, sem védekezni - mint a növendék fácsk, úgy didergett a Hanka lelke. A rokka kerekére támasztotta fejét, kezét leejtette, és nézett maga elé, a maga szerencsétlen sorsára, keserű erőtlenségére, és sokáig, sokáig maradt így. Csak olykor-olykor gördült ki kékes szemhéja alól egy-egy égető könnycsepp, ráesett a gyapjúra, s odafigyott, mint a fájdalom véres rózsaüzére.

De másnap mégis nyugodtabban kelt fel. Mert hogy is lett volna ideje a bánkódásra, mint holmi úriasszonynak! Talán úgy van, ahogy a molnár mondja, de az is lehet, hogy nincs úgy. Hát elhagyja magát, sírjon, jajgasson, amikor minden csak az ő vállait nyomja: a gyerekek, a gazdaság meg az egész szegénységük? Kinek van minderre gondja, ha nem neki? Buzgón imádkozott a Fájdalmas Szűzanyához, hogy az Úr Jézus változtasson a sorsán. Fogadalmat is tett, hogy tavasszal elzarándokol Czenstochowába, három misét mondat, s majd egyszer, ha jobb sorsra jut, egész kerék viaszt visz a templomba, gyertyára a főoltár elé.

Nagyon megkönnyebbült, mintha gyónáshoz és szentáldozáshoz járult volna. Azután jól nekilátott a fonásnak; mégis nagyon hosszúra nyúlt a nap, bár verőfényes, tiszta idő volt, s nyugtalanította az aggodalom Antek miatt.

Antek csak este jött haza, éppen vacsorára. Olyan fáradt, aszott és csendes volt, s olyan kedvesen köszönt, s a gyerekeknek zsemlyét is hozott, hogy Hanka szinte elfeledkezett gyanújáról. Amikor pedig még szecskát is vágott, meg segített a gazdaság körül, annyira elérzékenyedett az asszony, hogy ki se lehet mondani.

Csak arról nem szólt, hogy hol járt, mit csinált, s Hanka nem is merte kérdezni.

Vacsora után bejött Stach. Gyakran benézett hozzájuk, bár Weronka tiltotta. Utána egy kis idő múlva pedig váratlanul benyitott az öreg Klomb is.

Nagyon elcsodálkoztak, mert azóta, hogy az apjuk kikergette őket, az öreg az első, aki rájuk nyitotta az ajtót. Azt gondolták hát, hogy valamilyen ügy hozta ide.

- Mivelhogy egyikük se mutatja magát, hát úgy gondoltam, meglátogatom magukat - szólt egyszerűen.

Őszinte, mély háládatossággal köszönték a kedvességét.

Sorba ültek a lócára, a tűzhelyhez közel, s lassan, komolyan beszélgettek. Az öreg Bylica pedig időnként rözsét dobott a tűzre.

- Jókora fagy van, ugye?

- Még csépelni sem lehet ködmön meg kesztyű nélkül - szólt Stacho.

- Nagyobb baj, hogy farkasok is mutatkoznak.

Bámulva néztek Klombra.

- Igazat mondok, ma éjjel gödröt ástak a bíróék ólja alá. Biztosan megijesztette őket valami, hogy nem vitték el a malacot, de jókora gödröt kapartak, egészen az alapgerendáig, magam is elmentem délben megnézni, legalább ötven lehettek!

- Ez is mutatja, hogy kemény tél előtt állunk...

- Hiszen csak most kezdődött a fagy, és már előjöttek a farkasok...

- Wola közelében, a malmon túl vivő úton sűrű nyomokat láttam, mintha egész falka ment volna keresztben az úton. De azt hittem, az uraság vadáskutyái. Mégis farkasok lehettek... - szólt Antek élénken.

- Volt az erdőirtásnál? - kérdezte Klomb.

- Nem, csak hallottam, hogy vágják azt a megvásárolt erdőt a Farkas veremnél.

- Nekem is mondta a kerülő, hogy az uraság egyetlen lipceit sem fogad fel munkába. Azt mondják, haragszik, hogy a jussukat emlegetik.

- Hát ki vágja ki az erdejét, ha nem a lipceiek? - vetette közbe Hanka.

- Jaj, kedvesem, mennyi nép ül mindenütt odahaza, s várja a munkát, mint a megváltást. Vagy nincs elég ember Wolában? Hát a koszos rudkaiak meg a szurtos dembicaik? Csak egyet fűtten az uraság, s egyszeriben összeszalad százával a legügyesebbje. Míg a vásárolt erdőt vágatja az uraság, hadd vágják, hadd keressenek vele, nem olyan sok az, s a mieinknek igen messze is van.

- És ha a mi erdőnket kezdik? - kérdezte Stacho.

- Nem engedjük! - vetette oda Klomb röviden és határozottan. - Megbirkózunk, hadd lássa a földesúr, ki az erősebb, ő-e vagy az egész nép, hadd lássa...

Nem beszéltek erről többet. Túlságosan fájdalmas ügy volt, a szívükön feküdt, és égette mindnyájukat. Csak Bylica mondta még dadogva, bátortalanul:

- Ismerem én azt a wolai földesúri fajzatot, ismerem, rászéd benneteket.

- Csak próbáljon, nem vagyunk gyerekek, nem jár túl az eszünkön - fejezte be Klomb.

Beszéltek még arról is, hogy a kántorék elkergették Magdát. Klomb erről is megmondta a véleményét.

- Persze hogy nem emberséges dolog, de bajos kórházat csinálni a házukból, mert hisz a leány se ingük, se gallérjuk.

Beszélgettek még erről-arról. Jó sokáig ott ült Klomb, elmenőben aztán a maga módján, egyszerűen és röviden mondta: nézzenek el hozzá, s ha valamire szükségük van, csak szóljanak, akár zöldségre, akár takarmányra az üsző számára, vagy pár zlotyra is - szívesen adnak, jó szomszéd módra...

Antekék egyedül maradtak.

Hanka hosszú habozás, sok bátortalan sóhajtás után végül megkérdezte:

- Találtál valami munkát?

- Nem. Jártam egynéhány uradalomban, kérdezősködtem, de nem találtam... - felelte csendesen, lesütött szemmel, mert bár igaz, hogy több helyen megfordult, de nem tülekedett a munkáért, csak csavargott egész idő alatt.

Lefeküdtek. A gyerekek már aludtak; lábtól fektették őket az ágyba, hogy melegebben legyenek. Sötétség borult a szobára, csak a hold világa szűrődött be a befagyott, szikrázó ablaküvegeken, s fénysávot vetett a szoba padlójára. De nem aludtak el; Hanka forgolódott egyik oldaláról a másikra, és töprengett: most szóljon-e a fűrészmalomról vagy csak holnap reggel?

- Kerestem, de ha találnék is, akkor se megyek el a faluból, nem fogok kóborolni a világban, mint a gazdátlan kutya - suttogta Antek hosszú hallgatás után.

- Ugyanazt gondoltam én is! - kapta el a szót örömmel Hanka. - Minek másutt keresni kenyeret, akad itt a faluban is. A molnár azt mondta, hogy már holnaptól kezdve ad neked munkát a fűrészmalomban. Két zloty tizenöt garast fizet.

- Kérni voltál nála? - kiáltott föl Antek.

- Nem. A tartozásunkat fizettem meg, s ő maga hozta szóba, hogy küldeni akart érted. Én nem is említettem - mentegetődzött ijedten.

Antek nem felelt, Hanka is hallgatott. Mozdulatlanul, szótlanul feküdtek egymás mellett. Messzire szállott tőlük az álom, mély titokban ábrándoztak valamiről, időnként sóhajtoztak, s beleolvadt a lelkük ebbe a süket, halotti csendbe. A faluban kutya ugattak, messze, messze kakasok verdestek szárnyaikkal, s éjjelre kukorékolnak. Mintha a szél halk zúgása szállna a ház fölött.

- Alszol? - kérdezte Hanka, és közelebb húzódott az urához.

- Egy csöppet se vagyok álmos.

Hanyatt feküdt, a feje fölött összefont kézzel. Olyan közel hozzá, és olyan messze tőle a szívével, gondolataival! Mozdulatlanul feküdt, szinte visszafojtott lélegzettel, öntudatlanul, mert a sötétben ismét eléje csillant a Jagus szeme, s kékllett a hold világában...

Hanka még közelebb csúszott, s az ura karjához szorította forró arcát, hozzásimult egész szívével. Nem, már nem volt benne semmi gyanakvás, semmi panasz, semmi keserűség. Kicsorduló szeretettel, gyöngédséggel, bizalommal és odaadással húzódott hozzá.

- Jantos, elmegy holnap munkába? - kérdezte reszketve, hogy szóljon valamit, hogy hallja az ura hangját, és beszélgessen a lelkével.

- Talán elmegyek, persze, el kell menni, el... - válaszolt, de nem gondolt oda.

- Menj, Jantos, menj - kérte lágyan, és a nyakára fonta karját, forró ajkával kereste a férfi alig lélegző ajkait.

De Antek még csak meg se rezzent. Nem felelt, nem érezte Hanka ölelését, nem tudott róla; tágra nyílt szemmel amannak a szemébe nézett, a Jagus kék szemébe.

Reggeli után, már jó későn vezette Anteket munkahelyére a molnár. A bejáratnál hagyta a nagy rakásokra hányt fatörzsek között, ő maga pedig Mateuszhoz sietett, aki éppen a fűrész alá igazította a fát. Megindította a fűrész, néhány szót váltott, aztán így kiáltott:

- Dolgozzanak csak, és mindenben fogadjanak szót Mateusznak, ő parancsol itt én helyettem - és azonnal elment, mert kellemetlen, átható hűvösség húzódott a folyó felől.

- Úgy látszik, nincs nagy fejszéje - szólt Mateusz, mikor lejött, és barátságosan üdvözölte Anteket.

- Baltával jöttem, mert nem tudtam...

- Az annyit ér, mintha a fogával akarna nekifogni. A fa megfagyott, és úgy törik, mint az üveg. Baltával nem boldogulna vele, nem fogja, csak annyira, mint az ember foga. Mára kölcsönzők fejszét, csak meg kell élesíteni, és inkább a lapjára, látja... Bartek, álljon párba Borynával, és munkálják meg ezt a tölgyet, mert a fűrész nemsokára üresen jár.

A hóban heverő óriási fatörzs mögül sovány, magas, görnyedt hátú paraszt egyenesedett ki. Foga közt pipa, fején szürke báránysüveg. Sárga ködmöne, fapapucsá meg piros csikos nadrágja volt. Csillogó fejszéjére támaszkodott, sercentett, és vidáman mondta:

- Csak velem házasodjék össze. Ne féljen, olyan pár leszünk, mint a pinty! Békében fogunk élni, láрма és verekedés nélkül.

- Hatalmas erdő, olyan fák, mint a gyertyák!

- De teli vannak göccsel, hogy a fene esne beléjük, az isten mentsen meg tőle... mintha tűzkővel lenne töltve, ritka nap, hogy ki nem csorbul a fejsze. Csak ne élesítse a fejszéjét egészen simára, s az éle irányában húzza a kövön, egyfelé, akkor erősebb lesz. A vassal is úgy van, mint az emberrel, ha eltaláljuk a kedvét, úgy vezetjük, mint a kutyát a zsinóron, ahova tetszik. A köszörű a malomban van, a kásaőrőlgő garat mellett...

Vagy egy miatyánknyi idő múlva Antek beállt a munkába Bartekkel szemben. Levagdosta a gallyakat, s hosszában hántolta a fát, hogy éles legyen a széle, ahogy Bartek megjelölte. De nem szólalt meg, mert bántotta, hogy holmi Mateusz parancsol neki, egy Borynának. Korgó gyomorral nehéz úrnak lenni, azért hát csak a markába köpött, és bosszúsan markolta a fejszét.

- Hiszen megy magának szépen! - jegyezte meg Bartek.

Persze hogy értette a módját; nem volt újság számára a fa megmunkálása, észért sem kellett a szomszédba mennie, csak hogy bizony nehéz a munka annak, aki nem szokott hozzá. Hamar kifogyott a lélegzete, meg is izzadt. Lecsapta hát a ködmönt.

Pedig erős fagy volt, nem enyhült egy csöppet se; s mivel folyton állni kellett meg kotorni a hóban, megdermedt a keze, a fejsze nyeléhez tapadt, s az idő olyan lassan telt, hogy alig bírta kivárni a delet.

De ebédre csak száraz kenyeret evett, és vizet ivott rá - egyenest a folyóból merítette. Nem is ment be a malomba melegedni a többiekkel, mert félt, hogy ismerősökkel találkozik, akik örletni jöttek, és várják, hogy rájuk kerüljön a sor. Még megszólnák, vagy talán örülnének is, hogy meg kellett alázkodnia a nyomorúságban. Ezt ugyan meg nem érik!... Kint maradt a fagyon, leült az eresz alá, rágta a kenyeret, és szemét a fűrészmalmon jártatta, amely közvet-

lenül a folyó partján állt, s csak a sarka érintkezett a malom oromfalával. A víz négy kerékről zuhogott lefelé vastag, zöld áradattal, és mozgatta a fűrészeket.

Még ki se fújta magát becsületesen, meg se pihent, ahogy illik, már kijött Mateusz a molnártól az ebédre, és messziről kiáltotta:

- Kijönni! Kijönni!

Így hát akarva, nem akarva, bosszankodva a rövid ebédszünet miatt, mégiscsak föl kellett kelni és beállni a munkába a többiekkel együtt.

S élénken mozogtak mindnyájan, mert szinte vágott a fagy, és hajtotta őket.

A malom folyton zakatolt, s a kerekek alól, melyeket úgy bevont a jég, mint hosszú, zöld fűrtökbe csavarodott kóc, a víz süvöltve ömlött egyenesen a fűrészre. Az meg szakadatlanul recsegett egyhangúan, mintha valaki üveget rána, és sárga fűrészport köpködött. Mateusz fáradhatatlanul forgolódott, beállította a rönköket, elállította, és azután ismét megindította a vizet, vaskapoccsal a talphoz erősítette a fatörzset, méregetett, és folyton kurjongatott, sürgette az embereket. Tele volt vele az egész telep; ugrált, mint a tengelice a kenderben. Piros-zöld csíkos ujjasa és szürke báránysüvege hol a bejáratnál villant fel, a letaposott, forgáccsal teliszórt havon, ahol a fát megmunkálták, hol pedig a malomban. Szólongatta az embereket, parancsolgatott, sürgetett, nevetett, csipkelődött, és fűtyörészve, szilajul dolgozott. De leggyakrabban a hídon tűnt fel, a fűrészek mellett, mert a fűrészmalomnak nem voltak oldalfalai. Keresztül lehetett látni rajta, ahogy magasan emelkedett négy erős oszlopon a folyó fölött, s úgy verdeste az oszlopokat a víz, hogy a nádfedél, mely csak rájuk támaszkodott, néha úgy rezgett, mint a szalmacsutak a szélben, a kocsma ajtaja fölött.

- Érti a fickó a dolgát! - suttogta Antek elismeréssel, de nem minden rosszindulat nélkül.

- Talán kevés a bére! - mordult vissza Bartek.

Csapkodtak a karjukkal, mert a fagy mind erősebb lett, és némán dolgoztak tovább.

Elég sok nép volt a telepen, de beszélgetésre nem jutott idő. Ketten a fűrész mellett örködték, legurították a fölhasogatott rönköket a földre, és újakat húztak be. Két másik pedig felhasogatta az egészen fel nem vágott végeket, a vastag deszkákat rakásokba halmozták, a vékonyabbját, nedvesebbjét pedig fészerbe rejtették a fagy elől. Ismét ketten a tölgyek és fenyők kéréget hántolták. Bartek gyakran rájuk kiáltott csúfolkodva:

- Hé, kórságos nyúzkod, mikor szabadultok fel sintéreknek?

Bosszankodtak is érte, hiszen nem kutyát nyúztak, de nem volt idő civakodni a csúfolódás miatt, mert Mateusz úgy hajszolta őket, hogy csak néha-néha lopva futott be valamelyikük a malomba, megmelegíteni gémberedett kezét, s azután futva sietett vissza. Maga a munka is hajtotta.

Már jól besötétedett, mikor Antek hazavánszorgott. Annyira átfagyott, fáradt és erőtlen volt, és úgy fájt minden csontja, hogy mindjárt vacsora után a dunna alá bújt, és aludt, mint a bunda.

Hankának nem volt szíve kérdezősködni, de kedvében járt, ahogy tudott. Csitította a gyerekeket, az öregekre is rászólt, hogy ne lármázzék a bakancsával, ő maga pedig mezítláb járt a szobában, hogy föl ne ébressze az urát. Hajnalban, amikor munkába készült, egy bögre tejet is főzött neki a krumplihoz, hogy jóllakják, és jobban fölmelegedjék a belseje.

- A kutyafáját, úgy fáj minden csontom, hogy mozogni se tudok! - panaszkodott Antek.

- Csak eleinte van így, mert nem vagy hozzászokva... - magyarázta az öreg.

- Tudom, hogy elmúlik. Elhozod az ebédet, Hanus?
- Elviszem, hogyan is futnál ilyen messzire, hogyne vinném...

Rögtön indult, mert virradatkor kellett munkába állni.

És így kezdődtek nehéz, verejtékes munkájának napjai.

Akár fagy volt, hogy szinte csontig vágott, akár a szél fűjt és hordta a havat, hogy nem lehetett nyitva tartani a szemet, vagy olvadt, és napokon át a puha hóban kellett állni, s utálatos, nedves hideg mászott a csontokba, avagy pedig sűrű hó esett, úgyhogy a saját fejszóját is alig látta: hajnalban ki kellett ugrani az ágyból, futni és dolgozni egész hosszú napokon keresztül, hogy a csontja is ropogott, és minden ere külön feszült a fáradtságtól; s emellett még sietni is kellett, mert a négy fűrészfal úgy falta a fát, hogy alig győzték táplálni. Meg Mateusz is folyton hajszoalta őket.

De nem ez szegte kedvét, nem a nehéz munka, nem a viharos, pocsék idő, az eső meg a kegyetlen havak... Ezekhez lassan hozzászokott, mert hiszen ha az ember nekidurálja magát, a poklot is megszokja, ahogy az okos emberek mondják. Amit nem tudott elviselni, az Mateusz hetvenkedése meg folytonos piszkálódása volt.

Mások már régen föl se vették, de ő valahányszor meghallotta, felforrott benne a méreg. Néha úgy visszamordult rá, hogy amannak a szeme is szikrázott, s azután szándékosan beléakaszkodott, hibát talált mindenben. Nem szólt bátran a szemébe, de azért mindig úgy eltalálta a gyöngéjét, hogy Anteknek a háta is borsódzott, a keze meg ökölbe szorult. De még türtőztette magát, ahogy tudta. Fékezte haragját, de jól bevészte emlékezetébe a szúrásokat, s érezte jól, hogy Mateusz csak az alkalmat várja, hogy elkergethesse a munkából...

Antek nemigen lelkesedett a munkáért, csak arra ügyelt, hogy ne engedje magát legyűrni, ne kerekedjék föléje akárki, kivált egy ilyen senkiházi, mint ez a Mateusz.

Elég az hozzá, hogy egyre bőszerűbben álltak egymással szemben, mert a haragjuk mélyén, mint fájó szálla, Jagusia rejtőzött. Mindketten már régóta, még tavasz óta vagy farsangtól fogva jártak utána, versengtek érte, s mindegyik a másik fölé akart kerekedni titokban, bár jól tudtak egymásról. Csakhogy Mateusz szinte mindenki szeme láttára tette, és hangosan beszélt szerelméről, Anteknek pedig titkolózni kellett, azért a tompa, égető féltékenység is jobban marcangolta szívét.

Soha nem barátkoztak, mindig görbén néztek egymásra, és fenyegetődtek az emberek előtt, mert mindkettőjük a falu legerősebb emberének tartotta magát. De most napról napra növekedett bennük az elszánt harag, és egy hét múlva már nem is köszöntek egymásnak. Ha találkoztak, csak villogtatták a szemüket, mint a feldühödött farkasok.

Mateusz alapjában nem volt sem rossz, sem összeférhetetlen. Sőt ellenkezőleg: szíves, bőkezű, segíteni kész, csak túlságosan bízott magában, pöffeszkedett és lenézett mindenkit. S még az a hibája is volt, hogy olyan legénynek tartotta magát, akinek egyetlen leány sem állhat ellen. Szeretett ezzel kérkedni, mesélni a sikereiről, csak hogy mindenben ő legyen az első. Így most is jól jött neki a dolog, és szívesen mesélte mindenfelé, hogy Antek az ő keze alatt dolgozik, mindenben szót fogad, s olyan alázatosan néz, mint a kezes bárány, csak hogy ki ne tegye a szűrét.

Furcsállották ezt azok, akik ismerték Anteket, de úgy gondolták, megtört és megalázkodott, hogy el ne veszítse a munkát. Mások azonban úgy vélték, hogy lesz még ebből nagy haddel-hadd, mert Antek nem fog megbocsátani neki, s ha nem ma, hát holnap elhúzza Mateusz nótáját. Még fogadni is mertek, hogy puhára veri Mateuszt.

Antek természetesen semmit sem tudott erről a locsogásról, mert senkihez nem járt, szó nélkül került ki az ismerősöket, a munkából egyenesen hazament, és fordítva, de érezte, hogy úgy kell lennie, mert jóformán átlátott Mateuszon.

- Úgy ellátom a bajodat, te cudar, olyan töpörtyűvé aprítlak, hogy a kutyák sem esznek meg! Majd letörök a szarvad, nem fogod fönn hordani az orrod, lejjebb ereszted a hangod - szaladt ki egyszer a száján munka közben. Ezt Bartek is meghallotta, és megjegyezte:

- Ne törődjék vele, azért fizetik, hogy lármázzon! - Az öreg nem értette a dolgot.

- Utálom a kutyát is, ha ok nélkül ugat.

- Sose búsuljon, még megárt az egészségének. Úgy látom, a munkában is heveskedik...

- Mert fádom - szólt Antek, hogy valamit mondjon.

- Csak lassan, sorjában, rendben kell csinálni mindent. Az Úr Jézus is megteremthette volna egy nap alatt a világot, de mégis egy hétre osztotta be, hogy közben pihenjen... a munka nem madár, nem röpül el, kár lenne megszakadni a molnár vagy akárki más kedvéért... Mateusz pedig arra való, amire a kutya, amelyik a házat őrzi. Csak nem haragszik az ugatásáért?

- Mondtam már, mit gondolok róla. Hát maga hol járt a nyáron, hogy nem láttam a faluban? - kérdezte, hogy másra terelje a beszédet.

- Dolgoztam egy kicsit, és kicsit nézegettem az isten világát, hizlaltam a szememet, erősítettem a lelkemet... - mondotta lassan, lehántolva a fa másik oldalát. Néha kiegyenesedett, nyújtózkodott, hogy szinte ropogott a csontja, a pipát pedig nem vette ki a szájából. Szívesen mesélt.

- Mateusszal dolgoztam az új kastély építésénél. De mert nagyon hajsolt, meg tavasz is volt, illatozott a napocska, hát otthagytam. Éppen Kalwariára mentek az emberek, hát elmentem velük, hogy részesedjek a búcsúban, meg egy kis világot lássak.

- Messze van az a Kalwaria?

- Két hétig mentünk, még Krakkón túl is, de nem értem oda. Egy faluban, ahol délben megpihentünk, egy gazda éppen házat épített. Annyit értett hozzá, amennyit a tyúk az ábécéhez. Méregbe gurultam, lehordtam a nyavalyást, hogy annyi fát elpocsékolt, és ott maradtam nála, mert kért is rá. Két hónap alatt olyan házat csináltam neki, hogy kastélynak is beillett, s ezért össze is akart adni az özvegy hűgával, aki öt holdon gazdálkodott mellette.

- Biztosan öreg volt.

- Hát nem volt éppen fiatal, de azért formás volt, csak éppen egy kicsit kopasz, sánta meg kancsal, de a képe sima, mint az egérrágta cipő. Derék, jó asszony, bőven adott kosztot: rántottát kolbásszal, meg szalonnát pálinkával, s egyéb jó falatokat. Meg aztán úgy húzott hozzám, hogy mindennap szívesen a dunyha alá eresztett... Végül is egy éjszaka kereket oldottam...

- Nem lett volna jobb megházasodni? Mégiscsak öt hold...

- Meg egy tetves bunda a megboldogult után. Minek nekem az asszony! Már rég megutáltam az asszonyi nemzetet, régen! Mást se tesz, csak kiabál, lármázik, ugrál, mint a szarka a kerítésen; ha egy szót mondok, húszat pörget rá, mint a borsót a száraz borsószárból... nekem eszem van, neki meg csak nyelve. Ha úgy szólsz hozzá, mint egy emberhez, sem nem érti, sem meg nem fontolja, csak kerepel összevissza. Azt mondják, hogy az Úr Jézus csak fél lelket adott az asszonynak, s ez bizonyára igaz is... a másik felét pedig az ördög adta hozzá...

- Azt mondják, vannak okos asszonyok is... - szólt Antek mélabúsan.

- Akkor tán fehér holló is van, csak hogy senki se lássa!

- Nem volt soha felesége?

- De volt, volt! - hirtelen elhallgatott, kiegyenesedett, és a távolba nézett szürke szemével, öreg volt már, aszott, mint az aszott szilva, izmos, dagadó erekkkel. Egyenes lett volna, de görnyedten járt, s most már a pipa is rezgett a foga között, szemhéja pedig gyorsan, nagyon gyorsan pislogott.

- Lejár, új fát! - kiáltott az ember a fűrész mellől.

- Gyorsabban, Bartek, ne álldogáljon, mert a fűrész is megáll - lármázott Mateusz.

- Mit kiabál az ostoba, hamarőbb nem lehet, mint ahogy meglesz. Fölszállt a varjú a templom tornyára, károg, és azt hiszi, hogy ő a pap a szószéken - morgott bosszúsan, de úgy látszik, valami történhetett a belsejében, mert gyakrabban pihent, sóhajtozott, és leste, mikor lesz dél.

Szerencsére hamarosan dél lett. Feltűntek már a láthatáron az asszonyok az ebédes szilkékkal, s Hanka is kibukkant a malom sarka mögül. A fűrész megállt, s valamennyien ebédelni mentek a malomba. Antek pedig, mivel jó ismeretségben volt a molnárlegénnyel, hiszen nem egy flaskát ürítettek ki együtt, az ő szobájába vonult be. Nem menekült már az emberek elől, nem oldalgott tőlük, csak éppen úgy nézett rájuk, hogy azok maguktól elkerülték.

Olyan forróság volt, hogy alig lehetett lélegzeni. Néhány bundás paraszt ült a kályha körül, és vígan beszélgettek. Távolsági falvakból való emberek örölnivalót hoztak, és várták, míg elkészül. Tözeget dobtak a kályhára, mely amúgy is pirosan izzott, cigarettáztak, hogy füstbe merült az egész szoba, és tárgyalták a világ dolgait.

Antek egy halom zsákra ült, az ablakhoz. Térde közé fogta a szilkét, s mohón ette a borsos káposztát, azután pedig a tejbe főtt krumplis tésztát. Hanka melléje guggolt, és érzékenykedve nézte. Antek kiszikkadt a munkától, megbarnult, a fagyon való folytonos állástól helyenként kirepedezett az arcára, de ennek ellenére olyan szépnek látta őt Hanka, mint senki mást a világon. Nem is csoda: magas, karcsú, szálas férfi, a dereka vékony, a válla széles és hajlékony. Arca hosszúkas, kissé sovány, orra, mint a vércse csőre, csak nem annyira hajlott. A szeme nagy, szürkészöld; szemöldöke pedig olyan, mintha valaki korommal húzott volna egyenes vonalat a homlokán át, majdnem halántékáig: mikor haragjában összevonta, nézni is rettenetes volt. Homloka magas, de félig eltakarta egyenletesre nyírt, sötét, majdnem fekete haja. Bajuszát borotválta, mint a többiek, hogy nyoma se látszott, csak fehér foga csillogott ki két piros ajka közül, mint a gyöngysor... olyan szép volt az egész ember, hogy Hanka sohasem bírt betelni nézésével.

- Nem hozhatta volna el apád az ebédet? Ilyen nagy utat teszel meg mindennap!

- Ki kellett hánynia a ganéjt az üsző alól, és szívesebben hoztam magam!

Mindig úgy intézte, hogy maga vigye az ebédet, és legalább lássa egy kicsit az urát.

- Mi újság? - kérdezte Antek, mikor már megette.

- Mi lenne! Egy zsák gyapjút már megfontam, el is vittem öt nagy matringot a kántornénak. Nagyon meg volt elégedve... Pietrusnak nagy forrósága van, nem akar enni, és csak nyűgös-ködik...

- Biztosan telizabálta magát.

- Igen, biztosan... Jankiel megint kérte a libákat...

- Eladod?
 - Van eszemben, hogy tavasszal megint vegyek!
 - Tégy úgy, ahogy jónak látod, a te dolgod.
 - Wachnikék megint összeverekedtek, a papot kellett hívni, hogy szétválassza őket... Paczeséknál meg, azt mondják, megfulladt a borjú a répán.
 - Mi közöm hozzá? - mordult föl Antek türelmetlenül.
 - A kántor volt a párbérért - mondta az asszony pár perc múlva bátortalanul.
 - Mit adtál neki?
 - Két marék fésült lent meg négy tojást... Azt mondta, ha szükségünk lesz rá, ad egy szekér zabszalmát, és vár a pénzre nyárig, vagy le is dolgozhatjuk. Nem kértem, miért vegyek tőle... hiszen... jár még takarmány az apádtól, csak két szekérrel hoztunk tőle... annyi hold után...
 - Nem fogom figyelmeztetni, és neked is megtiltom. Inkább kérj a kántortól, és ledolgozzuk, ha pedig nem, inkább eladjuk az utolsó jószágot, de amíg élek, nem kérek az apámtól semmit, érted?
 - Értem, a kántortól kell venni...
 - Talán keresek is annyit, hogy futja. Csak ne bögj mások szeme láttára!
 - Hiszen nem sírok, nem... de végy a molnártól fél mérő árpát kásának, olcsóbb lesz, mint kész kását venni.
 - Jól van, ma megmondom, és valamelyik este itt maradok, aztán meghántjuk.
- Hanka kiment, Antek pedig még benn maradt. Cigarettázott, és nem elegyedett a parasztok beszédébe, akik éppen a wolai földesúr bátyjáról beszéltek.
- Jacek volt a neve, jól ismertem! - kiáltott fel Bartek, aki épp most lépett a szobába.
 - Akkor biztosan tudja, hogy hazajött távoli országokból.
 - Nem, sőt azt hittem, már rég meghalt.
 - Él, mert vagy két hete hogy hazajött.
 - Hazajött, de azt mondják, hogy nem egészen épeszű. Nem akar a kastélyban lakni, elköltözött az erdőbe, a kerülőhöz. Mindent maga készít magának, ennivalót is, ruhát is, hogy mindenki csodálkozik rajta. Esténként pedig hegedül, s gyakran látják az utak mentén, a szétszórt sírdombokon,⁶ ott is hegedül...
 - Azt hallottam, hogy a falvakat is járja, és mindenfelé valami Kubáról kérdezősködik...
 - Kubáról! Hiszen van abból annyi...
 - A másik nevét nem mondja, csak valami Kubát keres, aki, azt mondja, megmentette a csatában az életét!
 - Volt nálunk egy Kuba, aki járt az urakkal az erdőben, de meghalt! - vetette közbe Antek, és felkelt, mert Mateusz már lármázott odakünn.
 - Kijönni! Mi az, estig akartok ebédelni?

⁶ A felkelés elesettjeinek sírjai.

Anteket elfutotta a méreg, kiszaladt és odakiáltott:

- Minek ordítasz, mindnyájan halljuk.
- Teleette magát hússal, hát lármával akar ejtőzni - mondta Bartek.
- Eh... kiabál, hogy érdemeket szerezzen a molnár szemében - tódította valamelyikük.
- Hevernek az étel mellett, tanácskoznak, adják a mihasznák a nagygazdát, s közben rongyos a nadrágjuk - morgolódtott tovább Mateusz.
- Magára érti, Antoni, magára!
- Fogd be a pofádat, és dugd a fogad mögé a nyelvedet, mert le találok csapni belőle egy darabot. A gazdákat pedig ne merd ócsárolni! - csattant föl Antek mindenre készen.

De Mateusz elhallgatott, csak gyilkos tekintetet vetett rá, s azután egész nap nem szólt egy szót senkihez, de éberen ügyelt Antek munkájára. Figyelte minden lépését, de hiába, nem tudott belekötni, mert Antek olyan becsületesen dolgozott, hogy maga a molnár is, aki napjában többször megnézte a munkát, észrevette, és az első heti kifizetésnél három egész zlotyra emelte a bérét.

Mateusz dühöngött, szidta a molnárt, de az nyugodtan mondta:

- Jó vagy nekem te is, de ő is jó, és mindegyik, aki tisztességesen dolgozik.
- Csak azért emelte a molnár úr a Boryna bérét, hogy engem bosszantson.
- Ér annyit, mint Bartek, talán többet is, hát fölemeltem a bérét. Igazságos ember vagyok, hadd tudja meg mindenki.
- Eh, odavágom az egészet a fenébe, álljon maga a munkába! - fenyegetődzött.
- Vágd csak, keress zsemlyét, ha a kenyér nem ízlik, menj csak! Elvezeti a fűrészmalmot Boryna, méghozzá napi négy zlotyért! - mondta a molnár nevetve. Az járt a fejében, hogy olcsóbb munkást szerez.

Mateusz is észrevette, hogy a molnár nem enged, és nem is ijed meg. Nem makacskodott hát tovább. Antek iránt érzett haragját elrejtette mélyen a keblébe, ott égette, mint a tűz, de mintha szelídebb és megértőbb lett volna az emberekkel szemben. Rögtön észrevették, s Bartek köpött egyet, és így szólt oda a többihez:

- Ostoba, mint a kutya, amelyik nem tudta megrágni a csizmát. Szájon rúgták vele, most meg nyalogatja. Azt hitte, nagy kegyben van, pedig őt is éppúgy elkergetik, ha jobb akad... a gazdagoknál így szokott az lenni...

Anteknek pedig minden mindegy volt. Sem a béremelésnek nem örült, sem annak, hogy Mateusznak letört a szarva, meg hogy csúfolták a faluban, amiről a fűrésztelepen is beszéltek. Mindez csak annyira érdekelte Anteket, mint a tegnapi nap, vagy még annyira se. Nem a fizetésért dolgozott, annak csak Hanka örült. Dolgozott, mert úgy tetszett neki, s ha heverészni akarna hanyatt, hát heverészne, ha nem tudom, mi történne is. Mivel megszerette a munkát, egészen belefeledkezett, és csinálta, mint a ló a taposómalomban, ha nem hajtják is, csak jár körben, amíg meg nem állítják.

És így telt nap nap után, hét hét után, egészen karácsonyig, nehéz és szüntelen munkában. Lassan elcsitult a lelke, és mintha jéggé merevült volna, egyáltalán nem hasonlított a régihez. Csodálkoztak is rajta az emberek, és különbözőképpen vélekedtek. Ámde ez csak látszat volt, amit az embereknek mutatott, belül egészen másképpen volt. Mint a sebes folyású, mély víz, amelyet a fagy jégbe bilincsel, a hó meg betakar, de azért szakadatlanul csobog, zúg, dobog, s

az ember nem is sejti, mikor hasad meg a jégburok, és tör ki az áradat... Ilyen volt Antek belseje is. Dolgozott, húzta az igát, a pénzt odaadta feleségének az utolsó garasig, esténként otthon üldögélt, olyan szelíd volt, mint még soha, csöndesen, nyugodtan játszadozott a gyerekekkel, segített a gazdaságban, senkihez egy rossz szót sem szólt, nem panaszkodott, mintha megfeledezett volna valamennyi sérelméről... de mindezzel nem vezette félre Hanka szívét. Persze hogy örült ennek a változásnak, hálát is adott érte az Istennek; sürgölődött Antek körül, ahogy csak tudott, folyton a tekintetét leste, hogy kitalálja, mire van szüksége, a leghívebb és legfigyelmesebb szolgálója volt; de gyakran kapta el szomorú pillantását, s aggodalommal hallotta csendes sóhajait. Sokszor hanyatlott le a karja, és elszorult szívvel nézett körül, szerette volna tudni, honnan szakad rá a szerencsétlenség, mert jól érezte, hogy Antekben valami rettenetes dolog készülődik, valami, amit erőszakkal visszatart, de rátapadt a lelkére, mint a pióca, és szívja, egyre szívja...

Antek pedig egy szót se szólt, hogy jól érzi-e magát vagy rosszul. A munkából egyenesen hazament, hajnalban talpra ugrott, amikor rorátéra harangoztak, s mindennap elment a kivilágított templom előtt, mindennap megállt a kapuval szemben, hogy hallgassa egy kicsit az orgona búgását, a muzsikáló hangokat, ezt a csendes, szívig ható zengést, mely mintha a fagyból csendülne fel, mintha a virradat szürkéségéből támadna, a rézvörös pirkadatból csengene ki, a jégfüggönyből és a dermedt földből kelne életre, mint a tél hosszú, nehéz álmának vágyakozó, törekeny ábrándja. És mindennap meggyorsította lépteit, hogy ne vegyék észre hallgatódzását, és futott a tó túlsó partjára, a hosszabb úton, hogy ne kelljen az apja háza előtt elhaladnia, és senkivel se találkozzék.

Senkivel!

Ezért ült vasárnaponként is otthon, pedig Hanka kérlete, menjen vele a templomba. Nem és nem. Félt találkozni Jagnával. Érezte, hogy nem bírná ki, nem tudná magát türtőztetni.

Amellett hallotta Bartektől - akivel meglehetősen összebarátkozott -, s maga is észrevette, hogy a falu folyton foglalkozik vele, hogy figyelik, és minden lépésére vigyáznak, mint a tolvajéra. Mintha összebeszéltek volna ellene, hiszen gyakorta vette észre, hogy itt is, ott is kíváncsi szemek tapadnak rá a házak sarka mögül, sokszor érezte, hogy leselkednek utána, hogy mohó pillantások kísérik, amelyek le szeretnének nyúlni a lelke mélyéig, hogy kifürkésszék minden gondolatát, a veséjéig lássanak. Fájtak neki ezek a pillantások, mintha fúróval hatolnának a lelkébe, fájtak kegyetlenül.

- Nem rágjátok magatokat keresztül rajtam, ti kutyák - mormogta gyűlölettel, s mindjobban megátalkodott haragjában mindenki iránt, s még inkább kerülte az embereket.

- Nincs szükségem senkire. Úgy elfoglal a magammal való barátság, hogy alig bírok vele - mondta Klombnak, aki szemrehányást tett neki, hogy sohase néz be hozzá.

És igazat is mondott, hogy alig bírt magával. Erős kordába fogta indulatát, lelkére mintegy vaskantárt vetett, és erősen tartotta. Nem eresztette a kötőfékről, de az erőlködéstől mind gyakrabban szédült a lelke, mind sűrűbben támadt kedve, hogy odacsapjon mindent, és a sorsra bízza magát. Jó lesz vagy rossz, mindegy volt neki. Undorodott az élettől, és szomorúság, mély szomorúság emésztette, mint a karvaly, vágta be karmát a szívébe, és szaggatta, tépte irgalmatlanul.

Nehéz volt neki ebben az igában; unalmas, szűk, fojtó, mint a megkötözött lónak az udvaron, mint a kutyának a láncon, mint a... ki se lehet mondani!

Úgy érezte magát, mint a gyümölcsfa, mely teremni vágyik, de letörte az orkán, s pusztulásra van ítélve, lassan szárad a viruló, termő kert közepén.

Mert körülötte emberek éltek, ott volt a falu, zajgott az élet, mint rendesen, mély buzogással, csobogott, mint a folyóvíz, folyvást egyenlő, bő, friss áradattal. Lipce élte rendes, mindennapi életét; keresztelőt tartottak Wachnikéknál, majd kézfogót Klombéknál, s bár muzsika nélkül, mégis mulattak, amennyire adventben illik. Majd ismét meghalt valaki, például az a Bartek, akit krumpliszedéskor úgy megvert a veje, hogy azóta is betegeskedett, nyögdecselt, míg végül is megtért Ábrahám kebelébe; vagy Jagustynka idézte újból bíróság elé a gyerekeit az eltartás miatt. És más, egyéb ügyek is folytak, majdnem minden házban volt valami újság, hogy volt miről beszélni, nevetni vagy szomorkodni. A hosszú téli estéken egy-egy háznál összegyűltek az asszonyok a guzsallyal, s fonás közben mennyit nevettek, Jézusom, mennyit mulattak, meséltek, kiabáltak, hogy az útra is kihallatszott vidám lármájuk! S mennyi veszekedés meg barátkozás, összebeszélés, kedveskedés volt mindenütt, állingálás a házak előtt, tréfálgatás, verekedés meg sürgés-forgás, mint a hangyabolyban vagy a méhkasban, hogy csak úgy zúgtak a házak...

És mindegyik a maga módján élt, ahogy jónak látta, ahogy jobban tetszett, s a többiekkel együtt, ahogy az Úristen parancsolta.

Volt, aki nyomorgott, dolgozott, iparkodott, más meg mulatott és szívesen koccintgatott barátaival. Némelyik hencegett, s mások fölé akart kerekedni, másik meg lányok után futkosott; volt, akit letepert a betegség, és már csak a papot várta, más meg a meleg kuckóban heverészett; egyik örült, másik búsult, a harmadik se az egyiket, se a másikat nem tette, de mindnyájan zajosan éltek, teljes erővel, egész lelkükkel.

Csak Antek volt egyedül, szinte kívül a falun és az embereken, úgy érezte magát, mint az idegen, félénk és éhes madár, amely ott kóborol a világos ablakok alatt, sóhajtozik a teli asztalok felé, szívesen repülne egész lelkével az emberekhez, de mégsem teszi; csak kóvályog, nézelődik, hallgatódzik, kínlódást eszik, vágyakozást iszik, de nem repül be.

Legfőlőbb, ha az Úr Jézus valamit változtatna... és pedig jóra.

De félt az ilyen változásra még gondolni is.

Néhány nappal karácsony előtt egy reggel találkozott a kováccsal. Ki akarta kerülni, de amaz útját állta, feléje nyújtotta kezét, és lágyan, szinte szemrehányóan mondta:

- Vártam, hogy eljössz, mint édestestvéredhez... adnék tanácsot, segítenék is, bár nálam sem áll rakáson a pénz...
- Eljöhetnél és segíthetnél volna!
- Hogyisne... hogy tolakodhattam volna oda, hogy kikergess, mint Józkát...
- Persze, akinek nem fáj, mindig lassan jár.
- Nem fáj! Egyforma kár ért bennünket, hát egyformán is fáj.
- Ne hazudj a szemembe, azt hiszed, ostobával van dolgod?
- Isten bizony, színigazat mondok.
- Nagy róka az ördögadta! Fut, szaglászik, tekereg, és a nyomát elsöpri a farkával, hogy a szimatját se lehessen fölkapni, és ne lehessen bosszút állni a kárért.
- Látom, haragszol, mert ott voltam a lakodalomban. Igaz, ott voltam, nem tagadom. De hát el kellett mennem, mert maga a pap beszélt rá, kényszerített, hogy botrány ne legyen belőle, ha a gyerekek összekülönböznek az apjukkal.

- Mit, hogy a pap miatt mentél? Próbáld ezt mással elhíttetni, de ne énvelem. Nyúzkod te az öregot ezért a barátságért, ahogy csak lehet, sohasem még el üres kézzel...

- Bolond lennék, ha nem fogadnám el, amit ad. De ellened nem török, nem én... kérdezd meg az egész falut, kérdezd meg Jagustynkát, ő folyton az öregnél ül. Sőt már szoltam is az öregnek, hogy béküljön ki veled... meg is lesz... rendjén... úgy eligazítom, hogy na...

- Békítsd a kutyákat, de ne engem, hallod! Nem jártam én nálad kérőben a háborúért, hát a békével se házásíts, nézze meg az ember, milyen jó barátom! Szereznél békét, hogy lehúzhassd a hátamról az utolsó bundámat is... Még egyszer mondom, hagyj nekem békét, ne állj az utamba, mert ha egyszer megharagszom, leszedek egy kicsit abból a mókusszínű bozontodból, és megtapogatom az oldaladat. Nem védelmeznek meg a csendőrök se, ha velük tartasz is. Ezt jól jegyezd meg magadnak!...

Hátat fordított és elment. Vissza se nézett sógorára, aki tátott szájjal maradt az út közepén.

- Hazug kutya! Az öreggel tart, és nekem ajánlgatja a barátságát, de mindkettőnköt koldus-tarisznyával eresztene világgá, ha tehetné.

Sokáig nem csillapodott le ez után a találkozás után, mert ráadásul mintha minden ellene esküdött volna aznap, már reggel óta. Alig látott munkához, kicsorbult a fejszéje egy görcsön. Azután meg, mindjárt délelőtt, egy fatörzs a lábára fordult, valóságos csoda, hogy el nem törte, de így is le kellett vetnie a csizmát, és jéggel borogatnia a lábát, mert megdagadt, és nagyon fájt... Ráadásul Mateusz is mérges volt ma, mint a kutya; mindenkivel veszekedett, minden rossz volt neki, minden kevés, kiabált, hajszolt, vele pedig mintha szándékosan kereste volna az összetűzést, kis híja, hogy valami rosszabb dologra nem került sor.

Olyan különösen jött össze minden, mert még azt a kását se csinálta meg Franek, amit mára ígért, s amiért Hanka már napok óta rágta a fülét. Azzal mentegetődzött, hogy nem ért rá...

Odahaza se ment minden rendjén. Hanka kisírt szemmel, aggódalmasan járt-kelt, mert Pietrusnak magas láza volt, szinte égett, mint a tűz. Kénytelen volt Jagustynkát elhívni, hogy vizsgálja és füstölje meg, mert bizonyára megütötte magát.

A vénasszony éppen vacsoraiddőben jött. Leült a tűzhely elé, lopva körülnézett a szobában, és nagy kedve lett volna beszélni, de mivel mindketten alig felelgettek, hát csak megnézte a fiút, és orvosolta a maga módján...

- Elmegyek a malomba, ügyelek, mert másképp nem csinálják meg! - szolt Antek, és fogta a sapkáját.

- Nem mehetne édesapám?

- Elmegyek magam, így biztosabb, hogy meglesz a kása! - És sietve elment. Dühös volt, háborgott a lelke, hánykolódott, mint a magányos fa a viharban, s amellet a házban minden bosszantotta, idegesítette, s a legjobban Jagustynka tapogató, tolvaj szeme.

Az est csendes, enyhe volt, mert már reggel óta engedett a fagy. Csak néhány csillag ragyogott, rezgett itt-ott a távolban, mint valami fátyolon át. Az erdő felől szél lengedezett, távoli, tompa zúgást hozott magával, mintha időváltás készülne. A kutyák sűrűn ugattak a faluban, és itt-ott felporzott a fákról hulló hó... Füstgomolyagok húzódtak az úton, s a nedves levegő bőrig hatolt.

Mivelhogy közeledtek az ünnepek, sok nép volt a malomban. Akiknek a gabonáját örölték, a tornác előtt váraoztak, a többiek benn ültek a molnárlegény szobácskájában. Köztük volt Mateusz is. Úgy látszik, valami érdekeset mesélt, mert minduntalan felcacagtak.

Antek majdnem a küszöbről fordult vissza, s a malom felé ment, hogy megkeresse Franeket.

- A töltésen beszélget Magdával, tudja, azzal, akit a kántorék elkergettek. A molnár azzal fenyegeti, hogy kiadja az útját, ha még egyszer a malomban látja a leányt, mert egész éjszakákon át itt üldögél, hova is legyen a szerencsétlen! - világosította föl egy paraszt.

- Ha tavasszal futsz utána, télen szöknél, de hiába! - tódította egy másik nevetve.

Antek leült a henger mellé, amelyen a legfinomabb lisztet őrölték. A kis szoba nyitott ajtajával szemben ült, hogy látta Mateusznak a hátát és a többiek fejét, amint figyelmesen feléje hajoltak. Még azt is hallhatta volna, mit beszélnek, mert nem voltak messze, de a malom nagyon zakatolt, meg aztán maga sem akarta hallani.

Végigdőlt a zsákokon, s talán szunyókált is a fáradtságtól.

A malom szakadatlanul kerepelt, rezgett, rázkódott és dolgozott az összes garatokon. A kerek olyan erősen dübörögtek, mintha száz asszony sulykolna szünet nélkül. A víz csobogva ömlött át rajtuk, hófehér szilánkokra, tajtékos habbá porlott szét, s bögve hömpölygött a folyóba.

Antek vagy egy óráig is várt Franekre, de végül fölkelt, hogy megkeresse odakünn, s egyúttal felfrissüljön egy kicsit, mert nehéz volt a feje az álmoságtól. A kijárat közvetlenül a kis szoba mellett volt. Már fogta a kilincset, de hirtelen megállott, mert meghallotta Mateusz beszédét:

- ...s az öreg maga forralja a tejet, főzi a teát, és az ágyba hordja neki... azt mondják, a tehenek körül is maga jár, és Jagustynkával minden munkát elvégez, csak hogy ő be ne piszkítsa a kezeckéjét... azt mondják, porcelán edényt is vett a városban, hogy meg ne hűljön, ha kijár a csűr mögé...

Nagy hahotára fakadtak, úgy röpködtek a tréfák, mint a jégeső. Antek - maga sem tudta, miért - visszament előbbi helyére, ledőlt a zsákokra, és üres tekintettel bámult a szobácska ajtaján kiáramló, hosszú, vörös fénycsíkba. Semmit se hallott, a zúgás elfojtotta a beszédet, a malom szüntelenül zakatolt, a liszt szürke porfelhője elhomályosította a nagy helyiséget, a mennyezetről függő mécseseket; itt-ott kivillantak a fehér porból, sárgán, mint a leskelődő macskaszemek, és olykor-olykor megrezzentek a zsinóron. De nem bírt nyugton ülni; újból fölkelt, és csendesen, lábujjhegyen az ajtóhoz lopódzott, s ott hallgatódzott.

- ...mindent kimagyarázott - beszélt Mateusz -, hogy gyorsan mászott át a kerítésen, és attól... Dominikowa is bizonyította, hogy az ilyesmi gyakorta megesik a leányokkal, vele magával is megtörtént lánykorában... Most már mindegyik átléphet a palánkon... s a vén kos elhitte. Olyan bölcs, és elhitte...

Úgy nevettek, hogy majd hanyatt dültek. A hahota a malomhelyiségben is visszhangzott.

Antek közelebb húzódott, szinte a küszöbön állt már. Halottsápadt volt, összeszorította öklét, összehúzódott, ugrásra készen.

- Az, amit Antekről beszéltek - kezdte újból Mateusz, amikor elcsendesült a kacagás -, hogy jóba volt Jagusiával, az nem igaz, én tudom a legjobban. Magam is hallottam, hogy szűkölt a kamrája ajtajánál, mint a kutya, seprűvel kellett elkergetnie. Hozzáragadt, mint a bogács a kutya farkához, de Jagusia elkergette...

- Látta? A faluban másképpen beszélnek... - kérdezte valamelyik.

- Hogyne láttam volna... Jó néhányszor voltam a kamrájában, s mindig panaszkodott rá!

- Hazudsz, kutya! - kiáltott Antek, és átlépte a küszöböt.

Mateusz villámgyorsan pattant fel, de mielőtt észbe kaphatott volna, Antek hozzáugrott, mint a veszett farkas. Egyik kezével megragadta a legény gallérját, és úgy megszorította, hogy elállt a hangja, a lélegzete, a másikkal megfogta övét, fölrántotta helyéről, mint egy bokrot, a lábával kinyitotta a kivezető ajtót, s vitte gyorsan a fűrészmögé, ahol el volt kerítve a folyó. Teljes erejéből belehajította, hogy négy lécceltört, mint a szalmaszál, és Mateusz úgy zuhant a vízbe, mint egy nehéz tuskó.

Nagy mozgás, kiabálás támadt. Hiszen a folyó ezen a helyen sebes sodrú és mély volt. Az emberek odasiettek, hogy kimentsék a legényt, s hamarosan ki is húzták, de magánkívül volt, alig tudták föléleszteni. Előkerült a molnár is, gyorsan elhívták Jambrozyt, és a faluból is sokan összefutottak. Végül átvitték a molnár házába, mert minduntalan elájult, és vért hányt. Még papért is küldtek, mert olyan rosszul volt, hogy azt hitték, nem éri meg a reggelt.

Antek pedig, amikor Mateuszt kivitték, nyugodtan leült az ő helyére, a kályha mellé, melegítette a kezét, beszélgetett Franekkel, aki előkerült, s amikor az emberek visszatértek és megnyugodtak egy kissé, megszólalt hangosan, hogy mindnyájan hallják, és jól emlékeztükbe vessék:

- Aki belém köt és ellenem acsarkodik, mind így jár vagy még rosszabbul!

Senki sem szólalt meg. Mély bámulattal és tisztelettel néztek rá. Mert hogysisne! Egy akkora embert, mint Mateusz, csak úgy fölkapni, mint a szalmakévet, fölnyalábolni és bedobni a vízbe! Még senki sem hallott ilyen vasgyúróról!... Mert ha úgy rendesen összeverekedtek volna, s birkózásban gyűrte volna le egyik a másikat, összetörte volna a csontját, vagy agyon is verte volna - az egészen köznapidolog. De nem, csak úgy fogta, mint a kölyökkutyát szokás, a fülénél fogva, s a vízbe hajította! Hogy eltört egypár bordája a léctől, az semmi, kigyógyul, de ilyen szégyen, ilyen gyalázat, Mateusz talán el se viseli!... Így megcsúfolni egy embert egész életére...

- Ej, ej, no de ilyet, ilyen még nem volt - suttogták egymás közt.

De Antek nem ügyelt rájuk; meghántotta a kását, és éjfél tájban hazament. A molnárnál még világosság volt abban a szobában, ahova Mateuszt bevitték.

- Többet nem dicsekszel, te pimasz, hogy Jagna kamrájában voltál! - sziszegte gyűlölettel, és köpött egyet.

Otthon semmit se szólt, noha Hanka még nem aludt, a rokkánál ült. De reggel nem ment munkába, mert biztos volt benne, hogy kiadják az útját. Reggeli után azonban maga a molnár jött érte.

- Jöjjön dolgozni! Ami baja van Mateusszal, az a maga dolga, semmi közöm hozzá, de a fűrészmögé nem állhat, míg ő meggyógyul. Vezesse a munkát, fizetek négy zlotyt és az ebédet.

- Nem megyek. Ha fizet az úr annyit, amennyit Mateusznak fizetett, akkor beállok és megcsinálom, nem rosszabbul.

A molnár dühöngött, alkudott, de rá kellett állnia, mert mást nem tehetett. Magával is vitte Anteket rögtön.

Hanka pedig nem értett az egészből semmit, mert még semmiről sem tudott.

Karácsony vigíliáján már hajnaltól kezdve lázas mozgás, sürgés-forgás volt egész Lipcében.

Éjszaka vagy talán csak hajnal előtt ismét erős fagy állt be, s mivel néhány enyhe, nedves, ködös nap után következett, zúzmarával vonta be a fákat, mintha üvegforgács vagy fehér pihe lepte volna be őket. A nap egészen kibontakozott, és ragyogott a vékony, átlátszó, ködbe szőtt kék égen, csak haloványan, hideg fénnel, mint a szentségtartóban rejtőzködő ostya. Nem melegített egy csöppet sem, sőt egyre hidegebb lett, úgy csípett a fagy, hogy szinte elállott az emberek lélegzete, s úgy járkáltak leheletük párájában, mint egy ködfelhőben; de az egész világ ragyogott, olyan káprázó, csillogó fény borította, olyan sziporkázó világosság, mintha valaki gyémántharmattal vontatna be a havat, hogy szinte belefájdult a szem, ha ránézett.

A környező hótakarta szántóföldek fehéren, szikrázva terültek el, de süketen és holtan. Csak olykor-olykor szállt valami madár a tündöklő fehérségben, s fekete árnyéka fel-felvillant a barázdákon. A havas bokrok alatt fogolycsapat sírt, és félénken, óvatosan, lopva húzódott az emberi tanyák, a teli asztagok felé. Amott egy-egy nyúl tűnt fel, ugrált a hóban, ágaskodott, kaparta a megkeményedett hóréteget, gabonát keresett, de a kutyaugatástól megriadva visszairamodott a dermedt, zúzmarás, hótakarta erdőbe. Üres és süket lett a határtalan havas pusztaság, csak valahol a kékes távolban pislákolnak a falvak, szürkéllettek a gyümölcsösök, s sötétlettek a bokrok, csillogtak a befagyott patakok.

Fagyos fényektől sugárzó, átható hűvösség áradt az egész világra, és átjárta a megjegesedett csendet.

Egy kiáltás sem hasította szét a mezők dermedt csendjét, egy eleven hang sem rezdült, még a szél süvítése sem neszezett a száraz, szikrázó havon. Csak nagy néha szólalt meg a hófúvásba vesző utakon egy-egy szán csengőjének panaszos hangja vagy a szántalp csikorgása, de olyan gyengén és messziről, hogy emberi fül alig fogta fel, nem tudta megállapítani, honnan jön és hová megy, s máris elhangzott, beleveszett a csendbe.

De Lipce utcáin, a tó mindkét partján hangos és nyüzsgő élet folyt. Az ünnep örömteli hangulata rezgett a levegőben, áthatotta az embereket, sőt még az állatokban is megszólalt. A fagyos, áttetsző levegőben kiáltások csendültek meg, akár a muzsika, hangos, vidám nevetés szállott a falu egyik végétől a másikig, s a szívekből öröm áradt. A kutyák hemperegtek a hóban, akár a bolondok, ugattak örömükben, és kergették a házak körül lábatlankodó varjakat; az istállóban nyerítettek a lovak, kihallatszott a tehének nyújtott, vágyódó bőgése, s mintha még a hó is vidámabban csikorgott volna a lábak alatt, a szántalpak süvítettek a kemény, simára csiszolt utakon, a füst kék oszlopokban, nyílegyenesen szállt a magasba, a házak ablakai pedig úgy kápráztak a napfényben, hogy szinte sértették a szemet. S minden tele volt lármával, gyerekekkel, mozgással, a lékeknél tolakodó libák gágogásával, hívogató kiabálással; nyüzsgtek az emberek az utakon, a házak előtt, a bejárókban, s a hólepte gyümölcsösökön át minduntalan fel-felpiroslott egy-egy asszony szoknyája, aki éppen átszaladt a szomszédba, s futás közben meglökte a fákat és bokrokat, hogy csomókban hullott róluk a hó ezüstös pora.

A malom se zakatolt ma, megállt az ünnepekre, csak a zsilipre eresztett víz csörgött üvegesen, s valahol messze, a mocsarakban, a ködösen szálló párák közt kiáltoztak a vadkacsák, s egész rajban keringtek az erdő felett.

Minden házban, Szymonéknál, a bíróéknál, Klombéknál, s ki tudná valamennyit elszámolni, szellőztették, tisztogatták, súrolták a szobákat. Beszórták a padlót, a pitvart, sőt még a havat is a küszöb előtt friss tűlevéllel. Itt-ott még be is meszelték a kormos tűzhelyeket, mindenütt javában sütötték a kenyeret, az ünnepi fonott kalácsot, heringet készítettek, mákot törtek mázatlan agyagtálban a tésztához.

Mert hiszen karácsony közeledett, az Isteni Gyermek ünnepe, a nagy csoda napja, mikor Jézus megkönyörült a világon - a munkában kifáradt test áldott nyugodalma. Ezért feléledt az emberekben a lélek a téli dermedésből, lerázta a szürkeséget, fölemelkedett, és örömmel, érzelemmel telve sietett az Úr születése elé.

Borynáéknál is éppolyan sürgés-forgás, láрма és készülődés volt.

Az öreg még jókor reggel a városba ment vásárolni Pietrekkel, akit Kuba helyére fogadott a lovak mellé.

A házban nagy volt az elevenség. Józka dúdolva vagdalta ki színes papírból a mindenféle csudát, hogy felragassza majd a gerendára meg a képek keretére - olyan lesz tőle, mintha eleven színekre lenne festve, hogy csak úgy káprázik, mint a szivárvány. Jagna pedig vállig feltűrt ruhaujjal tésztát dagasztott a dagasztóteknőben, és anyja segítségével hosszú fonott kalácsokat sütött, hogy szinte olyanok voltak, mint a kerti ágyások, amelyekbe petrezselymet vetnek. Majd valamivel fehérebb finomlisztből kenyeret dagasztott, és sietve forgolódott, mert már megkelt a tészta, és ki kellett szakítani. Olykor-olykor Józka munkája után nézett, máskor a túrós és mézes lepény után, amely már a dunna alatt melegedett és várt a kemencére. Azután megint a hátsó szobába sietett, a kenyérsütő kemencéhez, ahol nagy tűz lobogott.

Witekre volt bízva, hogy ügyeljen a tűzre és rakja, de csak addig látták, amíg megreggelizett, mert elkeveredett valahová. Hiába kereste Józka, majd Dominikowa az udvaron, hiába kiáltoztak, még csak nem is felelt a betyár. Az asztag mögött, a mezőn ült a bokrok alatt, és hurkot vetett a foglyokra. A hurkokat, hogy észre ne vegyék, csalogatóul sűrűn behintette pelyvával. Lapa volt vele és a gólya, amelyet az ősszel vett magához, mikor beteg volt, meggyógyította, védelmezte, etette, megtanította különféle mókákra, és úgy összebarátkozott vele, hogy csak füttyentenie kellett, és a madár ment utána, mint Lapa. Nagy békességben élt a kutyával, mert együtt vadásztak patkányra az istállóban.

Roch pedig, akit Boryna az egész ünnepre magához fogadott, már reggel óta a templomban volt, és ott Jambrozyval együtt díszítette az oltárokat és a falakat fenyőgallyal, amit a pap kocsisa hozott az erdőből.

Már délfelé járt az idő, mikor Jagna elkészült a kenyér kiszaggatásával. Deszkára helyezte a kenyeret, megpaskolta és bekente tojásfehérjével, hogy ne repedjenek meg nagyon a tűzben. Ekkor Witek bedugta fejét az ajtón, és így kiáltott:

- Hozzák az ostyát!⁷

Mert a kántor nagyobbik fia, Jasio, az, aki iskolába járt, már reggel óta hordta szét az ostyát öccsével együtt.

Jagna akkor vette őket észre, mikor már a tornác előtt voltak, úgyhogy nem volt ideje, hogy egy kis rendet csináljon, máris beléptek dicsérettel az ajtón.

⁷ Lengyel vallásos szokás: karácsony este e célra szentelt ostyát esznek minden családban.

Nagy zavarban volt Jagna, mert rendetlenség volt a szobában, ezért hát kendője alá rejtette mezítlén karját, és invitálta őket, üljenek le, pihenjenek egy kicsit. Ugyanis nagy kosarakat hordoztak, s a kisebbik fiú jókora tarisznyákat is cipelt, nem éppen üresen.

- Még a fél falut be kell járnunk, s kevés az időnk! - húzódozott Jasio.

- Melegedjék meg egy kicsit, Jasio úr, olyan hideg van!

- Talán innának egy kis forró tejet, mindjárt fölforralom - javasolta Dominikowa. Szabadkoz-
tak, de leültek a ládára az ablak alá, s Jasio úgy elmerült a Jagna nézésébe, hogy az asszony egészen belepirult, és kezdte gyorsan letérni karjára a blúza ujját. Erre Jasio is elvörösödött, mint a rák, s kezdte keresni az ostyát a kosárban. Jobb és vastagabb csomagocskát vett ki, amely arany színű papírszalaggal volt keresztülkötve, és színes ostyával tarkítva. Jagus megfogta a csomagot a kendője csücskével, és tányérra tette a fészület elé. Azután jó négy liternyi lenmagot hozott elő és hat tojást.

- Már régóta itthon van, Jas úr?

- Csak vasárnap érkeztem, három nappal ezelőtt.

- Bizonyára unja magát az iskolában? - kérdezte Jagna anyja.

- Nem nagyon, de már nem tart soká, csak tavaszig.

- A kedves édesanyja még a lakodalmamon mondotta, hogy Jasio úr papnak készül...

- Igen, húsvétól kezdve, igen - szólt csendesebben, és lesütötte a szemét.

- Istenem, micsoda öröm lesz, micsoda gyönyörűség a szülőknek, hogy pap lesz a fiukból, s talán, adja isten, a mi plébániánkon!

- Maguknál mi újság? - kérdezte Jasio, hogy megszakítsa a kellemetlen kérdezősködést.

- Ugyan mi lehetne? Hála istennek, semmi rossz. Szép lassacskán, csendesen éldegélünk, dolgozunk, ahogy a paraszti sorban lenni szokott.

- El akartam jönni a lakodalmára, Jagus, de nem eresztettek.

- Pedig olyan mulatság volt, hogy három napig folyt a tánc! - kiáltott közbe Józka.

- Hallottam, akkor halt meg Kuba.

- Meghalt, meg szegény, elvérzett, és még meg se gyónhatott. Beszélik a faluban, hogy vezekel, hogy látták, amint éjszaka valaki kóborol az utakon, a keresztutaknál, jajgat, a fészületek lábához áll, és várja az Isten irgalmát!... Kuba lelke az bizonyosan, nem lehet más.

- Mit nem mond!

- Bizony, igazat mondok. Én magam nem láttam, azért nem esküszöm meg rá, de lehetséges, lehetnek olyan dolgok a világon, melyeket az emberi értelem, még a legkiválóbb értelem sem fog fel, nem lát át. Isten rendelése az, nem emberé, mert mi, nyomorultak, megteesszük, amit megtehetünk, de a többi Isten kezében van.

- Kár érte, maga a pap is sírt, amikor a haláláról beszélt.

- Mert tisztességes legény volt, hogy nincsen párja, csendes, istenfélő, dolgoz, a máséhoz nem nyúlt, és a szegénnyel kész volt az utolsó szűrét is megosztani.

- Olyan változások vannak Lipcében, hogy valahányszor hazajövök, alig ismerek rá. Ma Antekéknél voltam, beteg a gyerek, szinte sír náluk a nyomorúság, ő maga pedig úgy megváltozott, úgy lesoványodott, hogy alig ismertem rá.

Egy szót sem feleltek erre; Jagna gyorsan elfordította arcát, s kezdte rakni a kenyeret a lapátra, az öregasszonynak pedig megrebbent a szeme, és ebből észrevette Jasio, hogy valami kellemetlent mondott. Helyre akarta hozni, gondolkozott, miről beszéljen, amikor Józka pirulva hozzálépett, és kérlelni kezdte, adjon néhány színes ostyát.

- Mennyezetdísznek kell. Volt tavalyról, de a lakodalomban tönkrement mind.

Adott neki, hogyne adott volna, tíz-egynéhány darabot, s vagy öt színben.

- Ilyen sokat! Jézusom, ebből kitelik mind, napok is, holdak is meg csillagok is! - kiáltotta a leány örömmel, összesúgott Jagnával, és szégyenkezve, kendője mögé rejtve arcát, kihozott neki valami hat tojást.

Boryna épp ekkor tért meg a városból. Bejött, s utána Lapa is betolakodott a gólyával, mert a gazdával együtt Witek is megjelent.

- Csukja be gyorsan az ajtót, mert meghűl a tészta - lármázott az öregasszony.

- Ha az asszonyok dologhoz fognak, akkor a férfiak keressenek szállást másutt, akár a kocsmában is, nehogy ránk fogják, hogy miattunk lett szalonnás a kenyér! - nevetett Boryna, mialatt dermedt kezét melegítette. - Mintha üvegből volna az út, pompásan siklik a szán, de olyan erős a fagy, hogy alig lehet ülve kibírni. Jagus, legalább kenyeret adj Pietreknek, mert csontig átfagyott ebben a katonaköponyegben. Mennyi időre jött haza, Jasio?

- Vízkeresztig maradok itthon.

- Jó segítség az apjának mert az orgona mellett is, meg az irodában is helytáll! Nem szívesen hagyja el a dunnát ilyen hidegben.

- Nem azért, hanem megborjadzott a tehenünk, azért maradt otthon. Vigyáz rá.

- Jókor borjadzott, lesz tej egész télen.

- Hé, Witek, megittad a csikót?

- Magam vittem neki - szólt Jagna -, de egy ujjnyit sem akart inni. Csak ugrál, és annyira kéredzkedik a kancához, hogy a nagyobb rekeszbe hajtottam.

A fiúk elmentek, de Jasio még a bejáróból is visszafordult, hogy Jagnára nézzen. Mintha még szebb lett volna, mint volt az ősszel, a lakodalom előtt.

Nem csoda hát, ha az öreg Borynát is egészen megbabonázta, hogy kívül semmit sem látott a világon. Jól mondták a faluban, hogy egészen megbolondult az öreg ettől a szerelemtől. Mert noha másokhoz most is kemény volt és hajthatatlan, mint régen, Jagusia azt tehette vele, amit akart. Mindenben a feleségére hallgatott, az ő szemével nézett, tőle kért tanácsot meg Dominikowától. Egészen hatalmukba kerítették. De jól érezte magát, mert minden rendben folyt a gazdaságban, a kényelme is megvolt, s volt kivel beszélgetnie, panaszkodni és tanácsot kérni, úgyhogy már nem is gondolt másra, nem törődött semmivel a feleségén kívül, akire úgy nézett, mint a szentképre!

Most is, amint a tűzhelynél melegedett, folyton kísérté szerelmes pillantásával, akár a lagzi előtt. Édes szavakat sugdosott neki folyton, és csak arra gondolt, mivel kedveskedhetnék neki.

De Jagna csak annyit törődött az ura szerelmével, mint a tegnapi nappal. Borús volt és kedvetlen, idegesítette az öreg szerelmeskedése. Haragos volt, minden ingerelte, úgy járt-kelt a szobában, mint a szélvihar; a munkát anyjára meg Józkára tolta, sőt az öreget is csípős szóval kergette dologra, ő maga meg kiment azzal az ürüggyel, hogy a hátsó szobába megy a

kemencéhez, vagy a csikóhoz az istállóba. Igazában pedig azért ment ki, hogy magára maradjon és Antekről gondolkozzék.

Jasio juttatta eszébe, s most úgy állott előtte, elevenen...

Majdnem három hónapja nem látta, még jóval az esküvő előtt találkoztak utoljára. Csak akkor az egyszer a nyárfák alatt... bizony, folyik az idő, mint a víz; az esküvő, a költözködés, a gazdaság, különféle gondok - mikor is gondolhatott volna rá! Nem látta, s így nem is jutott eszébe, az emberek se mertek az ő jelenlétében beszélni róla... És most, nem tudni, miért, hirtelen megjelent szeme előtt, és olyan szomorúan nézett rá, olyan szemrehányóan, hogy megremegett a lelke a fájdalomtól...

„Semmit se vétettem neked, hát miért állsz elém, mint a vezeklő lélek, miért kísértesz?” - gondolta panaszosan, védekezve az emlékek elől... olyan furcsa volt, hogy miért emlékezett rá annyira, mikor sem Mateuszra, se Stacho Ploszkára, se másokra nem emlékezik... Senki másra, csak őrá egyedül! Biztosan megétette valamivel, hogy most egyre vergődik, kínlódik, küszködik magában. Mert olyan vágy feszíti, hogy szinte szédül, s valami üzi a lelkét, hogy menne, futna, amerre a szeme lát, erdőkbe, mezőkre.

„Mit csinál vajon a szerencsétlen, mire gondol? És nincs rá mód, hogy vele beszélhessen, nincs rá mód és... nem is szabad! Igaz is, nem szabad, édes Jézusom, hiszen ez halálos bűn lenne, halálos! - így mondta a gyónáskor a pap, igen... pedig csak egyszer szeretne vele beszélni, csak egyetlenegyszer, akár tanúk előtt is, akár... és nem lehet, se ma, se holnap, se soha! Ő már Borynái, mindörökkön-örökké, ámen...”

- Jagusia, gyere csak, át kell rakni a kenyeret! - kiáltott bentről az anyja.

Besietett a házba, sürgölődött, ahogy tudott, de Antek csak nem ment ki a fejéből. Mindig újra visszatért, ott lebegett előtte, és mindenütt eszébe jutott az ő kék szeme és fekete szemöldöke, az ő piros édes, mohó ajka.

Hiába fogott nagy hévvel a munkához, hogy szinte égett a keze alatt, takarította a szobát, estefelé a teheneket is ellátta, amit eddig szinte sohasem tett. Mindez nem használt, mert szüntelenül látta, és úgy nőtt benne az utána való vágyakozás, hogy majd széttépte a lelkét, s annyira fölzaklatta, hogy leült a ládára Józka mellé, aki fürgén készítette a mennyezetdíszeket, és sírva fakadt.

Csillapította az anyja, csillapíttatta az ura is ijedten, úgy forgolódtak körülötte, mint egy nyűgös gyerek körül, simogatták, szemébe néztek, semmi se használt. Kisírta magát kedvére, s aztán hirtelen megváltozott benne valami; szinte jókedvűen pattant fel a ládáról, nevetve beszélgetett, s kész lett volna dalra is gyújtani, ha nem lett volna advent.

Csodálkozva nézett rá Boryna is, az anyja is, azután egymásra néztek hosszan, jelentősen. Majd kimentek a pitvarba, sugdolóztak egy kicsit, és vidáman, örvendezve, kacagva jöttek be újra, ölelgetni, csókolgatni kezdték, és olyan kedvesek lettek hirtelen, hogy az anyja még rá is kiáltott:

- Ne emeld azt a teknőt, majd Maciej kiviszi!

- Vittem én már nehezebbet is!

Nem értette a dolgot.

De az öreg nem engedte, kivitte maga, s aztán egy alkalmas pillanatban a kamrában falhoz szorította a feleségét, kegyetlenül összeveissza csókolta, és boldogan súgott neki valamit, hogy Józka meg ne hallja.

- Úgy látszik, maguknak megzavarodott a fejük, nem igaz, amit mondanak!
- Értünk hozzá mindketten, én mondom neked, hogy úgy van. Mindjárt, mi is van most? Karácsony... csak július végére esnék, éppen aratásra... Alkalmatlan idő, forróság, munka, de mit tehetünk róla, így is hálát kell adni az Úristennek... - És ismét meg akarta csókolni, de Jagus mérgesen kiszakította magát a karjaiból, és az anyjához futott szemrehányást tenni. Az öregasszony azonban ugyanazt mondta.
- Nem igaz, csak úgy hiszik! - tiltakozott Jagus hevesen.
- Úgy látom, nem örülsz neki.
- Minek örülnék, nincs elég bajunk úgyis? Most meg újabb gond!
- Ne panaszkodj, megver az Isten!
- Hadd verjen!
- Aztán miért félsz úgy tőle, miért nem akarod?
- Mert nem akarom és kész!
- Hiszen ha lenne gyerek, akkor az öreg halála után, amitől mentsen Isten, az átírás mellé még a gyerek részét is megkapnád, akkorát, mint a többié, és talán az egész föld nálad maradna...
- Magának csak ez az egy jár a fejében: a föld, a föld, a föld, engem meg csak annyit érdekel, mint a semmi...
- Mert fiatal vagy még és ostoba, csak beszélsz összevissza. Föld nélkül olyan az ember, mint láb nélkül, hányódik ide-oda, de sehová se ér el. Legalább Maciej előtt ne szólj ellene, mert elbúsulja magát...
- Nem is fojtom magamba, mit nekem Maciej!
- Hát akkor csak járjon a szád, akár az egész világ előtt, ha nincs egy csöpp eszed sem, s nekem hagyj békét, hadd szedjem ki a kenyeret, mert szénné ég. Inkább fogj dologhoz, rakd át a heringet a vízből a tejbe, az jobban kiszívja a sót. Józka törjön mákot! Még rengeteg dolog van, s mindjárt itt az este.

Valóban, már küszöbön állt az este, a nap lebukott az erdő mögé, vörös esti pír ömlött szét az égen, a hó izzott, mintha parázssal lett volna beszórva; a falu azonban elcsendesedett. Hordták még a vizet a tóról, vágták a fát, futkároztak a tó jegén át, majd egy szán végigsiklott az úton, olyan sebesen, hogy a lovak patája alig érte a havat, itt-ott megcsikordult egy kapu, hangok hallatszottak innen-onnan, de lassan, ahogy kialudt az alkony fénye, és hamvas szürkeség szóródott a világra, elhalt a mozgás, elcsöndesedtek az udvarok, kiürültek az utcák. A távoli földek sötétségbe vesztek, hamar beállt a téli este, és birtokába vette a földet. A fagy erősödött, és úgy vágott, hogy a hó is hangosabban csikorgott a fatalpak alatt, s az ablakokra csodálatos virgácsok és jégvirágok rajzolódtak...

A falu elmerült a szürke, havas sötétségben, mintha elolvadt volna. Nem látszottak a házak, sem a sövények meg a kertek; csak a fényecskék villogtak élesen és sűrűbben, mint máskor, mert mindenütt a karácsonyesti vacsorához készültek.

Minden házban, gazdagoknál és zselléreknél egyaránt, sőt a legnyomorultabb szegényeknél is öltözködtek, és áhítatosan várakoztak. A szoba keleti sarkában mindenütt gabonakévé állítottak fel, a lócákat és az asztalokat fehérített vászonnal terítették le, alája szénát hintettek, és lesték az ablakon át az első csillagot.

De nem tűnt fel rögtön este, ahogy fagyos időben szokott, mert mikor kialudt az alkony utolsó lángja, szinte kék füst vonta be az eget, és egészen beleolvadt a szürkességbe.

Józka meg Witek jól átfázott, mert a tornác előtt álltak lesben, míg az első csillagot megpillantották.

- Feljött! Feljött! - kiáltott fel hirtelen Witek.

Kínézett erre Boryna, kínéztek a többiek is, legvégül Roch is.

És csakugyan. Keleten mintha szétszakadt volna a szürke takaró, a sötétkek mélységekből megszületett a csillag, s szinte szemlátomást növekedett, szállott, szórta a fényt, és mindjobban ragyogott, s egyre közelebb jött. Roch letérdelt a havon, utána a többiek.

- Íme a három királyok csillaga, a betlehemi csillag, melynek fényében született a mi Urunk, dicsértessék az ő szent neve!

Áhítatosan utána mondták, beitták szemüikkel ezt a távoli fényt, a csoda tanújelét, látható tanúságát annak, hogy az Úr megkönyörült a világon.

A szívek forró hálával, élő hittel és bizalommal dobbantak meg, s magukba szívták ezt a szent világosságot, mely kiirtja a gonoszt, akár a szentség.

A csillag pedig óriásira nőtt, úgy közeledett már, mint valami tüzes gömb; kékes sávok törtek ki belőle, mint egy szent kerék küllői, szikráztak a havon, fénylő szilánkjakkal széthasították a sötétséget. Utána pedig, mint hűséges szolgálók, más csillagok hajoltak ki az égből, sokan, megszámlálhatatlan és áttekinthetetlen sűrűségben, szinte csillogó harmattal lepték el az eget, mely mint valami ezüstszőgekkel kivert lepedő bontakozott ki a világ fölött.

- Itt az idő vacsorázni, mert az Ige testté lőn! - szólt Roch.

Bementek a házba, és azonnal körülülték a magas, hosszú lócát.

Boryna ült le elsőnek, azután Dominikowa a fiaival, mert ő is hozzájárult a vacsorához, hogy együtt költsek el; Roch a közepre ült, azután leült Pietrek, majd Witek Józka mellé. Jagusia csak rövid időre ült le, mert törődnie kellett az étellel és a felszolgálással.

Ünnepélyes csend lett a szobában.

Boryna keresztet vetett, és kiosztotta az ostyát valamennyiük között. Áhítattal ették, mint az Úr kenyerét.

- Krisztus ebben az órában született, ezért táplálkozzék minden teremtmény a szent kenyérrel!
- szólt Roch.

S bár éhesek voltak, mert csak száraz kenyeret ettek egész nap, lassan, méltóképpen fogyasztották az ételt.

Legelőször savanyított céklaleves volt gombával, hozzá egészben főtt krumpli. Azután hering következett, lisztbe mártva és kendermagolajban kirántva. Azután mákos tészta búzalisztból, utána káposzta gombával, szintén olajjal elkészítve, s végezetül Jagus igazi csemegét tálalt fel: pohánkalisztból való, mézzel gyúrt és mákolajban kisütött pogácsát. Mindehhez csak kenyeret harapdáltak, mert süteményt és kalácsot, ami tejjel és vajjal készült, ezen a napon nem kellett enni.

Sokáig ettek, s csak ritkán ejtett valaki egy-egy szót. Csupán a kanalak csörgése és a csámcsogás hallatszott. Olykor-olykor azonban Boryna felugrott, hogy segítsen Jagusnak. Az öregasszony meg is dorgálta:

- Maradjon csak, nem történik semmi baja... messze még az idő... aztán ez az első ünnep, amikor a maga gazdasszonya, hadd gyakorolja magát!

Lapa halkan nyöszörgött, meg-megbőkte fejével a vacsorázókat, lapult, hízelgett, hogy mielőbb kapjon valamit, a gólya pedig, melynek a pitvarban volt a helye, gyakran kopogtatta csőrével a falat, vagy kelepelt, hogy a tyúkok is megszólaltak az ülön.

Még be se fejezték a vacsorát, amikor valaki megzörgette az ablakot.

- Nem kell beereszteni, se hátranézni, a Gonosz Lélek az, még befurakodik, s itt marad egész éven keresztül! - kiáltott fel Dominikowa.

Letették a kanalat, és riadtan figyeltek. A kopogás megismétlődött.

- A Kuba lelke! - suttogta Józka.

- Ne butáskodj, valami szegény lesz. Ezen a napon senkinek sem szabad éheznie vagy szállás nélkül maradnia - szólalt meg Roch, és fölkel, hogy kinyissa az ajtót.

Jagustynka volt. Alázatosan állott meg a küszöbön, és sűrűn hulló könnyein keresztül csöndesen kérte:

- Adjanak valami zugot meg legalább azt a falatot, amit a kutyának vetnének! Könyörüljenek meg az árván... Vártam, hogy meghívjak a gyerekeim... vártam... a szobámban olyan hideg van... hiába dideregtem... hiába... Édes Jézusom... most mint a koldus... mint... a tulajdon gyerekeim... magamra hagytak, egy falat kenyér nélkül... rosszabbul, mint a kutyát... és náluk hangos a ház, tele van emberekkel... jártam a ház körül... benéztem az ablakon... hiába...

- Üljön le közénk! - szólt Boryna. - Mindjárt este el kellett volna hogy jöjjön, nem kellett volna a gyerekei kegyére várni... csak a szeget ütök jókedvvel a koporsóba, az utolsó szegeket, hogy megbizonyosodjanak benne; már nem jön többé vissza.

És nagy jóindulattal szorított neki helyet maga mellett.

De Jagustynka egy falatot sem tudott lenyelni, bár Jagusia semmit sem sajnált tőle, és igaz szívvel unszolta az evésre. Hiába, nem tudott enni, csak ült szótlanul, görnyedten, magába zárkózva. De olykor-olykor megrándult a válla, ebből látszott, milyen fájdalom marcangolja.

Csönd lett a szobában, meleg, szíves, áhítatos és ünnepélyes csönd, mintha ott köztük szunnyadozna a szentséges kised Jézus.

A tűzhelyen hatalmas tűz égett, egyre rakták rá a fahasábokat; vígan pattogott, megvilágította az egész szobát, hogy csak úgy csillogott a képek üvege, és piroslott a befagyott ablak. Ők pedig a lóca körül ültek, a tűzhely előtt, és halkán, komolyan beszélgettek.

Aztán Jagus kávéfőzőt főzött, bőven megcukrozták, és lassan iddógálták...

Majd Roch kivett kebléből egy rózsafüzérrel átkötött könyvet, és halkán, meghatott hangon olvasni kezdte:

„...nagy újságot hirdetünk: egy szűz fiat szült nekünk, Judea földjén, Betlehem városában született az Úr, nagy nyomorúságban. Rongyos istálló szénáján, barmocskák között az Isten kised képében közénk költözött. A barmocskák mint testvérek leheltek reá ezen az örömdetes, csendes éjszakán. És az a csillag, mely ma is ragyog, akkor gyulladt ki a jászol fölött, és a kisedhez utat mutatott. A három királyok, bár feketék voltak és pogányok, szívükben tiszták voltak, mint a hó, s távoli földről, beláthatatlan tengereken, vad hegyeken által eljöttek ajándékaikkal, hogy tanúságot tegyenek az igazságról.”

Sokáig olvasta ezt a történetet, közben hangja erősödött, imádságossá vált, szinte énekbe ment át, mintha a szent litániát mondaná. Valamennyien áhítatos csendben ültek, hallgatásba merült szívük csendjében, csodától elkápráztatott lelkük remegésében, mélyen átérezve, milyen kegyelemben részesítette az Úr a népet!

„Hej, édes Jézusom! Rongyos istállóban kellett születned, ott a távoli országban, idegenek között, csúf zsidók, kegyetlen eretnekek között! És olyan szegénységben, olyan fagyban! Ó, szerencsétlen, szentséges édes kisdedecske!” - gondolták, és szívük részvevően vert, lelkük szárnyra kapott, és szállt a világba, mint a madár, egészen addig a szent helyig, a földig, ahol megszületett, az istállóig, a jászolhoz, amely fölött angyalok énekeltek. Szívükkel a kisdéd szent lábacskaíhoz borultak, s az égő hit és bizalom egész erejével adták át magukat neki, leghívebb szolgálóul, mindörökkön-örökké, ámen!

Roch pedig folyton olvasott, mígnem Józka, aki lágyszívű, érzékeny leányka volt, meghatottan felzokogott az Úr keserű sorsán, Jagus pedig, tenyerére támasztva arcát, szintén sírt, hogy ujjain át potyogtak a könnyei. Fejét Jendzrych háta mögé rejtette, aki tátott szájjal hallgatta a felolvasást, és annyira elcsodálkozott rajta, hogy olykor-olykor megrántotta Szymek szűrét, és felkiáltott:

- Tyúha!... Hallod, Szymek! - De anyjuk feddő tekintetére rögtön elhallgatott.

- Még bölcsője se volt szegénykének!

- Csoda, hogy meg nem fagyott!

- Hogy is akarhatott az Úr Jézus ennyit szenvedni! - mondogatták tűnődve, mikor befejezte, Roch pedig így felelt:

- Mert csak áldozatával és szenvedésével válthatta meg a népet. Ha nem tette volna, akkor a Gonosz egészen uralma alá hajtotta volna a világot, s egyre-másra szedné a lelkeket.

- Most is épp eléggé uralkodik - suttogta Jagustynka.

- A bűn uralkodik, a harag kormányoz, s ezek a Gonosz Lélek komái!

- Eh... hogy ki kormányoz, mi uralkodik, ki tudja azt, de az biztos, hogy az emberen a gonosz sorsnak van hatalma meg a szenvedésnek.

- Ne mondjon ilyet! A gyerekeire haragszik, és ez vakítja el. Vigyázzon, hogy ne vétkezzék!...

Szigorúan megdorgálta Jagustynkát; s ő már nem is ellenkezett. Mind hallgattak és gondolkoztak, Szymek pedig felkelt helyéről, és lopva ki akart surranni.

- Hova sietsz annyira? - sziszegte az anyja, aki mindenre ügyelt.

- Bemegyek a faluba, majd szétvet a forróság... - dadogta a legény ijedten.

- Naskához szaladsz enyelegni, mi?

- Hát megtiltja, nem ereszt? - szólta Szymek élesen, de már ledobta kucsmáját a ládára.

- Menjetek haza mind a ketten! A ház az Isten gondviselésére maradt, nézzétek meg a teheneket, és várjatok, értetek jövök, aztán együtt megyünk a templomba - parancsolta, de a fiúk inkább ott maradtak, semhogy az üres házban üldögéljenek. Nem is hajtotta az anyjuk őket tovább, hanem rögtön fölkel, és ostyát vett a kezébe.

- Witek, gyűjtsd meg a lámpát, kimegyünk a tehenekhez. Az Úr születésének éjszakáján minden barmocskja megérti az emberi beszédet, és meg is tud szólalni, merthogy az Úr köztük született. Ha bűn nélkül való ember szólítja meg, emberi hangon válaszolnak. Ma egyenlők az állatok az emberekkel, és együtt éreznek velük, azért az ostyában is osztozni kell velük.

Mindnyájan az istállóba indultak, Witek elől ment a lámpással.

A tehenek sorban feküdtek egymás mellett. Lassan, fennhangon kérődztek, de a világosságra és az emberi hangokra nyögni kezdtek, nehézkesen fölkeltek, s az ajtó felé fordították hatalmas, nehéz fejüket.

- Te vagy a gazdasszony, Jagus, a te jussod, hogy széjjelosszad köztük. Jobban fognak gyarapodni tőle, és nem lesznek betegek. De holnap reggel nem szabad megfejni őket, csak este, mert elapadna a tejük.

Jagna öt részre törte az ostyát, és egyenként a tehenek fölé hajolva, megjelölte szarva közt mindegyiket a szent kereszt jelével. Azután egy-egy darabkát tett a szájukba, széles, reszelős nyelvükre.

- A lovaknak nem ad? - kérdezte Józka.

- Nem voltak ott abban az időben az Úr születésénél, hát nem lehet.

Visszatértek a szobába, és Roch így szólott:

- Minden teremtmény, minden fűszál, még a legkisebb kavics, még az alig látható csillag is, mind érez ma, minden tudja, hogy megszületett az Úr.

- Édes Jézusom! Minden? Akkor a föld is, meg a kövek is? - kiáltott fel Jagna.

- Úgy van, ahogy mondtam. Mindennek megvan a maga lelke. Ami csak van a világon, érez, és várja a maga óráját, amikor Jézus megkönyörül rajta, és azt mondja: „Kelj föl, lélek, éledj, szerezz érdemet a mennyországra!” Mert a legkisebb féreg is, az ingó fűszál és minden, minden érdemet szerez a maga módján, s a maga módján eljut az Úr dicsőségébe. S ezen az éjszakán, egyetlen éjszakán az egész esztendőben, minden fölkel, fölébred, figyel, és várja azt a szót. Némelyeknek elérkezik, másokra azonban még nem kerül sor. Ezek újra lefeküsznek a sötétségben, s türelmesen várják a hajnalt, ki mint kő, víz, föld, fa, ki meg mint más, kinek hogy jelölte ki az Úr!...

Elhallgattak, fontolgotva, amit mondott, mert bölcsen szólott, egyenesen a szívhez. Azonban Boryna és Dominikowa nem tartotta ezt tiszta igazságnak, mert hiába forgatták a fejükben, se így, se úgy nem tudták fölfogni. Az biztos, hogy az Isten hatalma kifürkészhetetlen és csodatevő, de hogy a köveknek és mindennek meglegyen a maga lelke... ezt nem tudták megérteni. Nem is gondolkoztak rajta tovább, mert megjelentek a kovácsék a gyerekeikkel.

- Elüldögelünk egy kissé édesapánknál, s azután együtt megyünk az éjféli misére - magyarázta a kovács.

- Üljetek le, üljetek... kellemesebb lesz együtt.

Valamennyien együtt vagyunk, csak Grzela hiányzik.

Józka szigorúan nézett apjára, mert Antekék jutottak eszébe, de félt szólni róla.

Újból körülülték a lócát. Csak Pietrek maradt az udvaron. Fát vágott, hogy az ünnepek alatt ne legyen hiány tüzelőben, Witek pedig nyalábbal hordta be, és összerakta a pitvarban.

- No de majdhogy elfeledtem! - fordult a kovács Dominikowához. - Utánam szaladt a bíró, és kért, hogy mondjam meg ángyomnak, tüstént menjen a feleségéhez, mert már kiabál, ordít szegény, bizonyára megszül az éjjel.

- Szerettem volna a templomba menni a többiekkel, de ha már jajgat, azt mondja, hát megnézem. Voltam ott reggel, azt hittem, kibírja még néhány napig.

Halkan beszélt valamit a kovácsnéval, azután a beteghez sietett. Értett a betegségekhez, s akárhányat jobban kigyógyított, mint az orvos.

Roch pedig különféle történeteket mesélt, melyek illettek a mai ünnephez. Többek között ezt:

- Régen történt már, annyi esztendeje, amennyi az Úr születésétől eltelt, hogy egy paraszt, módos gazda, ment hazafelé a vásárból, ahol két hatalmas borjút adott el. A tallérjait jól elrejtette a csizmaszárában, jókora furkósbot volt a kezében, s ő maga is markos volt, talán a legerősebb a faluban; mégis sietett, hogy még éjszaka előtt hazaérjen, mert akkoriban haramiák rejtőzködtek az erdőkben, s elállták a tisztességes emberek útját.

Nyári időnek kellett lenni, mert zöld volt az erdő, illatozott, s eleven hangoktól zsongott. A szél erősen fűjt, a fák ringatóztak, s a magasban kegyetlenül zúgott valami. A paraszt sietett, ahogy csak tudott, s félve nézegetett mindenfelé, de semmit sem vett észre... csak a szálfák állottak egymás mellett, tölgy tölgy mellett, fenyő fenyő mellett. És sehol egy teremtet lélek, csak madárcák röpködtek a fák közt. Mind nagyobb rémület fogta el, mert a kereszt mellett olyan sűrűségeen kellett átmennie, hogy a szemével sem hatolhatott át rajta. Éppen itt lestek leggyakrabban a haramiák, azért hát keresztet vetett, hangosan mondta a miatyánkot, és futásnak eredt...

Már szerencsésen kijutott a magas erdőből, már csak a törpefenyőn meg a borókán kellett átjutnia, már látta is a ringó, zöld mezőt, már hallotta a folyó csobogását, a pacsirta énekét, már embereket is megpillantott az eke mellett, meg gólyákat, melyek a mocsár felé húztak a magasban, már megütötte orrát a meggyvirág illata a virágzó gyümölcsösök felől... mikor hirtelen az utolsó bokrokból kiugrottak a haramiák! Tizenketten voltak, és mindnek kés volt a kezében! Védekezett, de rövidesen legyűrték. Mivel pedig nem akarta magát odaadni a pénzt, és kiabált, hát földre teperték, fölemelték a kést, és már-már leszúrták... ekkor hirtelen megmerevedtek, és úgy maradtak, fölemelt késsel, meggörnyedve, kegyetlen képpel, mozdulatlanul - s minden megállt abban a szempillantásban... A madarak elhallgattak, s a levegőben lebegtek... a folyók vize megállott... a nap mintha megdermedt volna... a szél elalélt... a fák úgy maradtak, ahogy éppen meghajtotta fejüket a szélvihar... a gabona is... a gólyák pedig mintha belenőttek volna az égbe kiterjesztett szárnyaikkal... még a szántóvető is úgy maradt fölemelt ostorával - az egész világ megijedt, s kövé dermedt abban a szempillantásban...

Nem tudni, milyen sokáig tartott ez; míg végtére angyali ének csendült meg a föld fölött:

*Isten jött le most a földre,
Őt imádják mindenek!*

Nyomban megmozdult minden, de a haramiák eleresztették a parasztot, mert intő jelet láttak a csodában, s valamennyien együtt indultak az angyali hangok után amaz istállóba, imádni az újszülöttet. S velük együtt minden élőlény a földön és a levegőben...

Nagyon csodálkoztak azon, amit Roch elbeszélt, de azután Boryna meg a kovács is mesélt különféle történeteket.

Végül azonban Jagustynka, aki egész idő alatt csendben ült, kesernyésen megszólalt:

- Mesélnek, mesélnek, de az egésznek csak annyi a haszna, hogy hamarabb telik az idő... igaz is az, hogy régen az égből lejártak mindenféle oltalmazók, akik nem hagyták elpusztulni a szegényt és az elnyomottat! Miért nem látni most ilyeneket? Talán kevesebb a gond, a nyomorúság meg a szenvedés?... Az embert olyan védtelenül bocsátották a világra, mint a kismadarat. Hol a vércse kapja el, hol valami ragadozó állat, hol meg az éhség, végül pedig a kaszás fojtja meg - s ezek itt irgalomról beszélnek, és ígéretekkel táplálják meg ámitják az ostobákat, hogy eljön a megváltás! Eljön ám az Antikrisztus, az méri ki az igazságot, az majd megkönyörül, mint a vércse a csibén.

Roch felugrott, és nagy hangon felkiáltott:

- Ne káromold az Istent, asszony, ne vétkezz, ne hallgass az ördög incselkedéseire, mert a kárhozatra még és az örök tűzbe! - Lehanyatlott a lócára, könnyei elfojtották a hangját, s egész testében reszketett a szent borzalomtól meg a fájdalomtól, amit a veszni indult lélek miatt érzett. Mikor pedig már kissé magához tért, hívő lelkének egész erejével hirdette az igazságot, úgy térített a jó útra.

És sokáig, sokáig beszélt, hogy a pap se beszélhetne jobban a szószékről.

Ezalatt pedig Witek, akire nagy hatással volt az a kijelentés, hogy ezen az éjen a tehenek emberi nyelven beszélnek, csendben kihívta Józkát, és mindketten elmentek az istállóba.

Kézen fogva, félelemtől reszketve, minduntalan keresztet vetve lopóztak be az istállóba, a tehenek közé.

Letérdeltek a legnagyobbik mellé, mely szinte anyja volt valamennyinek; a lélegzetük is elállt, a lelkük is remegett, szemükbe könny szökött, és szívüket szent félelem töltötte el, mint a templomban Úrfelmutatáskor. De hit és bizalom élt bennük; Witek odahajolt egészen a tehén füléhez, és reszketve suttogta:

- Siwula, Siwula!

Az állat egy szót se felelt, csak nyögdécselt, kérődzött, mozgatta a száját, csámcsogott.

- Valami baja történhetett, hogy nem felel. Talán büntetésből.

Letérdeltek a másikhoz, s Witek ezt is megszólította, de már majdnem sírva:

- Laciata! Laciata!

Egészen a szájához illesztették a fülüket, visszafojtott lélegzettel figyeltek, de egy szót sem hallottak...

- Biztosan bűnösök vagyunk, azért nem halljuk. Csak a bünteleneknek válaszolnak, mi pedig bűnösök vagyunk...

- Igaz, Józia, csakugyan bűnösök vagyunk, bűnösök... Jézusom... igaz... persze... elvettem a gazda istrángját... és azt az ócska szíjat... és azt a... - nem tudott tovább beszélni, úgy elfogta a sírás, a bánat és a büntudat, hogy szinte rázta a zokogás, és Józka csatlakozott hozzá teljes szívből. Úgy sírtak együtt mind a ketten, s nem tudtak lecsillapodni, míg el nem mondták egymásnak összes bűneiket és hibáikat...

A szobában azonban senki sem vette észre, hogy nincsenek ott. Most szent énekeket énekeltek, mert éjfél előtt még nem jött el az ideje a kolendáknak.

A hátsó szobában Pietrek mosakodott, tisztálkodott, és egészen átöltözködött; Jagna kivitte neki a kamrából az új ruháját.

Felkiáltottak meglepetésükben, amikor belépett a szobába. Nem volt rajta a katonaköpeny, sem az ócska mundér, hanem rendesen, paraszti öltözetben állt előttük.

- Kinevettek, muszkának csúfoltak, hát átöltözködtem! - nyögte ki.

- A beszédedet változtasd meg, ne a ruhádat! - vetette oda Jagustynka.

- Visszatér az magától, mert látszik, hogy a lelkét még nem vesztette el teljesen, öt évig volt oda, nem hallotta a saját nyelvét, hát nem is csoda!...

Hirtelen elhallgattak, mert a templomba hívó kis harang éles hangja hatolt a szobába.

- Harangoznak éjféli misére, készüljünk!

Vagy egy miatyánknyi idő múlva valamennyien elindultak, kivéve Jagustynkát, aki otthon maradt őrizni a házat, főképpen pedig azért, hogy szabad folyást engedjen szíve elfojtott keserűségének.

Az éj fagyos volt, kékesen, csillagosan sziporkázott.

A harangocska folyton szólt, s mint a madár, csicseregve hívott a templomba.

A nép már elindult a házakból, itt-ott fénykéve tört ki a nyíló ajtón át, és megvillant egy pillanatra, mint a villám. Kialudtak az ablakok, időnként egy-egy hang szólalt meg a sötétségben, köhögés hallatszott, ropogott a hó az emberek lába alatt, majd az Isten dicséretét lehetett hallani, ahogy köszöntötték egymást. Mind sűrűbben szállingóztak, majd tömegesen özönlöttek a kéesszürke éjszakában; csak lábdobogás hallatszott a száraz levegőben.

Aki csak élt, sietett a templomba. Otthon csak az egészen öregek, betegek vagy nyomorékok maradtak.

A templom ablakai már messziről ragyogtak, s a széttárt főajtón is fény áradt kifelé. Rajta keresztül pedig hömpölygött a nép, mint a vízár, s lassan betöltötte a templom belsejét, amely olyan volt a sok fenyőfától, mintha sűrű erdő nőtt volna benne. Hozzáátaszkozottak a fák a fehér falakhoz, körül nőttek az oltárokat, kiemelkedtek a padokból, s üstökükkel szinte érintették a boltozatot, inogtak, hajladoztak az élő hullám nyomására, s a lélegzetek párájának kódébe takaróztak, amely mögül alig csillantak elő az oltári gyertyák.

A nép pedig folyton jött, özönlött vég nélkül...

Csapatosan jöttek Alsó Rudkáról. Szorosan egymás mellett haladtak, keményen és nehézkesen lépkedtek, mert hatalmas szál emberek voltak a rudkaiak, terebélyesek, sötétkék szűrbe öltözöttek, olyan fehér szőkék, mintha lenből volna a hajuk. Az asszonyaik egytől egyig csinosak, kettős vállkendőben, piros kendővel a főkötőjükön.

Ritkásan, szállingózva, kettesével-hármasával jöttek Modlicából. Csupa nyavalyás, foltozott, szürke szűrökben, a kezükben bot, mert gyalog jöttek. A kocsmákban csúfolódva szokták róluk mondani, hogy csak csikot esznek, mert alacsonyan fekvő, mocsaras földeken gazdálkodtak, és tőzegszag áradt belőlük.

Wolából is jött a nép, egész családok haladtak együtt, mint a borókabokrok, amelyek mindig csoportosan nőnek. Nem nagy növésűek, csupa közepes termet, és tömzsiék, mint a zsák, hamarkodók, nagyszájúak, makacs pörösködők, híres verekedők és erdei kártevők. Szürke szűrjüket fekete zsinór díszíti, és vörös övet viselnek.

Bevonultak a rzepkai nemesek is, akikről azt tartja a közmondás, hogy „rongyosak meg éhesek”, hogy öten kapaszkodnak egy tehén farkába, és hármuknak van egy sapkája. Zárt csoportban jöttek, hallgatagon, komoran és fölényesen nézegettek körül; s majdnem úri módon

öltözött, szép fehér képű, csacsogó asszonyaikat közrefogva vezették, és nagy tiszteletben tartották.

Mindjárt utánuk a przylenkiek tolongtak. Olyanok voltak, mint a fenyőerdő, karcsúak, magasak, erősek. Úgy kiöltözködtek, hogy káprázott tőlük az ember szeme; a szűrjük fehér, mellényük vörös, ingük pántlikája zöld, és a nadrágjuk sárga csíkos. A templom közepén tolakodtak előre, senkire sem ügyelve, egészen az oltárig.

Utánuk pedig, már szinte a végén, mint valami gazdag uraságok léptek be a dembicai parasztok. Nem sokan voltak, mindegyik külön ment, parádésan, felfuvalkodva, magasan hordva az orrát. A főoltár előtt foglaltak helyet a padokban. Asszonyaiknak imakönyvük volt, álluk alatt megkötött fehér főkötőjük és vékony posztóból való kabátkájuk... s azután jöttek még a távolabbi falvakból, udvarházakból, tanyákról, az erdőkben szétszórt kunyhókból, fűrészmalmokból, ki emlékezhetnék rájuk, s sorolhatná el valamennyit!...

S ebben a tömegben, mely úgy ringott és zúgott, mint az erdő, sűrűn fehérlett a lipcei emberek szürje, piroslott az asszonyok kendője.

A templom tömve volt, még a pitvar is. Akik utoljára jöttek, azok már az ajtó előtt, a kinti fagyban imádkoztak.

A pap kijött az első misére. Az orgona megzendült, a nép megingott, meghajolt, majd térdre borult az Úr felsége előtt.

Már csend volt, senki nem énekelt, mindenki imádkozott, a papra meg az oltár fölött magasan lobogó gyertyára bámulva. Az orgona halkan zúgott, és olyan érzelmesen, hogy beleborzongott az emberek háta. A pap időnként hátrafordult, széttárta kezét, hangosan szent latin szavakat mondott, a hívek pedig mind a karjukat nyújtogatták, mélyen sóhajtoztak, meghajoltak, áhítatos alázattal verték a mellüket, és buzgón imádkoztak.

Amikor pedig a mise véget ért, a pap a szószékre ment, és hosszan beszélt. Oktatta a népet az ünnep jelentőségéről, óvta őket a gonosztól, dörgött, rázta öklét, ostorozott tüzes szóval. Sokan felsóhajtottak, mások a mellüket verték, ismét mások töredelmes szívvel bánták bűneiket, némelyek elgondolkoztak, a lágyabb szívűek pedig, különösen az asszonyok, sírva fakadtak, mert a pap olyan hévvel és olyan okosan beszélt, hogy mindenkinek a szívéhez, értelméhez talált - már azoknak, akik hallgatták, mert sok hívőt elnyomott az álom a forróságban. Csak a második mise előtt, mikor a nép már kissé megalázkodott a bűnbánatban, harsant föl újból az orgona, és a pap rázendített:

Szalmán nyugszik jászolában...

A nép újból megmozdult, felállt térdepléséből, fölkapta az éneket, és teli tüdőből, hatalmas erővel felbődült:

Köszöntsük a Kisdedet!

Megremegtek a fák, megreszkettek a gyertyák a szívbeli hangok viharától.

És annyira összeolvadtak lélekben, hitben és hangban, mintha egyetlenegy torok énekelné a szívekből fakadó s a kisded szent lábacskaíhoz törő éneket.

Amikor a második misének is vége lett, a kántor olyan talp alá való pásztordalokat kezdett játszani, hogy alig lehetett nyugton maradni. Az emberek forgolódtak, egyik lábukról a másikra álltak, a kórus felé nézegettek, és vígan harsogták a karácsonyi énekeket.

Csak az egy Antek nem énekelt a többivel. Feleségével és Stachékkal jött, de azokat előrebocsátotta, ő maga pedig a padok közt maradt. Nem akarta már elfoglalni régi helyét a gazdák közt, az oltár előtt; körülnézett, hova üljön le, amikor észrevette apját az egész háza népével. A középen igyekeztek előre, legelől Jagna ment.

Egy fenyő alá húzódott, és le nem vette róla a szemét. Messziről is látni lehetett, termete kiemelkedett a többi közül; rögtön szélről ült le a padba, közép felől. Antek önkéntelenül, nem tudva, mit cselekszik, tolakodott a sokaságon át, melléje került, s amikor a mise alatt valamennyien letérdeltek, térdre borult ő is, és úgy hajolt meg, hogy fejével a Jagna térdét érintette.

Az asszony nem vette rögtön észre, mert a viaszgyertya, amelynek világa mellett könyvből imádkozott, csak halvány fényt terjesztett, és a fenyők ágai olyan árnyékot vetettek, hogy semmit sem látott maga körül. Csak Úrfelmutatáskor, amikor ő is letérdelt, és mellét verve lehajtotta fejét, nézett öntudatlanul oldalt. Elállt a szívverése, szinte megdermedt örömeiben, nem mert mozdulni, nem mert még egyszer odanézni, mert azt hitte, hogy álom, amit lát, képzelődés, semmi egyéb... Behunyta szemét, és sokáig, sokáig térdelt meghajoltan, föld felé görnyedve, szinte magánkívül a felindulástól... végül hirtelen felült, és egyenesen Antek arcába nézett.

Igen, ő az, Antek. Nagyon kiaszott, lesoványodott, megfeketedett, ezt még ebben a sötétségben is könnyen észrevette. De óriási, vakmerő, büszke szeme olyan édesen nézett, úgy tele volt fájdalommal, hogy aggodalom és részvét szorította össze Jagna szívét, könny szökött a szemébe.

Mereven ült, mint a többi asszony, a könyvébe nézett, de egyetlen betűt sem látott, még a lapokat sem. Semmit, mert az Antek szomorú, fájdalmas, tüzesen ragyogó szeme állt előtte, úgy fénylett, mint a csillag, elfedte előle az egész világot, hogy ő maga szinte elveszett, elenyészett - ő pedig ott térdelt mellette, hallotta rövid, forró lélegzetét, és érezte azt a belőle áradó édes, rettenetes erőt, amely egyenesen a szívéhez talált. Lenyűgözte, magához fűzte erős kötelékkel, rémülettel és édességgel töltötte el, olyan borzadállyal, amelytől megzavarodott az esze. Olyan hatalmas, szerelmes kiáltással, hogy reszketett tőle minden tagja, a szíve pedig úgy vergődött, mint a madár, amelynek szárnyait pajkosságból a falhoz szegezik!...

Vége lett a második misének. A pap újból prédikált, a nép közösen énekelt, imádkozott, sóhajtozott, zokogott. Ők pedig szinte kívül voltak az egész világon, semmit sem hallottak, semmit sem láttak, semmit sem éreztek önmagukon kívül.

Félelem, öröm, szerelem, emlékezés, ígélet, könnyörgés és vágy égett bennük fölváltva, szívtől szívig hatolt, összekötötte őket, úgymint ugyanazt érezték, egyformán vert a szívük, egyazon tűzben égett a szemük.

Antek még közelebb húzódott, vállát Jagna csípőjéhez támasztotta. Az asszony szinte elvesztette öntudatát, és arcát elöntötte a vér, mikor pedig újból letérdelt, a férfi egészen közélről a fülébe súgta parázsként izzó ajkával:

- Jagus! Jagus!

Jagna megrázkódott, és kis híja, hogy el nem ájult a felindulástól, olyan gyönyörűséggel, édességgel, örömmel töltötte el ez a hang.

- Gyere ki valamelyik nap a kazal mögé... minden este várlak... ne félj... sürgős beszédem van veled... gyere ki... - súgta Antek szenvedélyesen, és olyan, de olyan közélről, hogy Jagna arca égett a leheletétől...

Nem válaszolt, nem volt ereje, a hang benn szorult a torkában, szíve remegett, és úgy vert, hogy a körülállóknak is hallaniuk kellett. De kissé fölemelkedett, mintha máris menni akarna oda... ahova hívta... ahova szerelmesen parancsolta... a kazal mögé...

Akkor zendült föl az első karácsonyi ének. A templom megrendült az ének erejétől, Jagna is magához tért egy kissé, és leült, nézegette az embereket és a templomot...

De Antek már nem volt ott. Észrevétlenül odébb húzódott, és lassan hátrált, egészen ki az udvarra.

Sokáig állt a hidegben, a torony alján. Szívta a friss levegőt, és lassan magához tért... de olyan öröm feszítette szívét, úgy kiabált benne valami, olyan hatalmas vihar dúlt benne, hogy nem hallotta az éneket, mely kiáradt a templomajtón át a világba, sem a torony felől jövő csendes nyöszörgést... Semmiről, de semmiről nem tudott; fölkapott egy marék havat, mohón lenyelte, aztán kiugrott az útra, s mint a fürgeteg, elrohant a mezőre.

Borynák csak pirkadatkor tértek haza a templomból, s pár pillanat múlva már az egész ház hortyogott, hogy szinte visszhangzott a szoba. Csak egyedül Jagusia nem tudott elaludni, bár igen fáradt volt. Hiába fúrta be fejét a párnák közé, hiába hunyta le a szemét, húzta még a dunnát is a fejére - nem használt. Kerülte az álom, mintha lidérc nehezedett volna rá, és olyan súllyal nyomta a mellét, hogy sem lélegzeni, sem kiáltani, sem kiugrani az ágyból nem tudott. Mozdulatlanul feküdt, dermedten, félig álomban, félig ébren, amikor az ész semmit sem ért meg, csak a lélek bontakozik ki az emlékekből, mint a fonalak a guzsalyból, és befonja az egész világot, különféle csodákat lát, lebeg a földek felett, napba öltözik, olyan, mint a tiszta, hullámozó vízen rengő tükörkép... így volt Jagnával is. Bár nem aludt el, mégis minden kihullott az emlékezetéből, s úgy röpült a lelke a csodálatos magasságokban, mint a madár; visszazállott az elmúlt napokra, letűnt időkbe, melyek csak az emlékezetben élnek... a templomban érezte magát... Antek térdelt mellette... folyton beszélt, és égette a szemével, égette a szavával, édes kinnal, s ugyanakkor félelemmel töltötte el... majd ének hangzott, zúgott az orgona, mégpedig olyan élesen, hogy minden hangot külön érzett magában... majd a pap fenyegető, vörös arcát látta, és a nép fölé kinyújtott kezét... a gyertyák lángját... azután régebbi emlékek jöttek elő... a találkozások... csókjai... ölelései... mígnem forróság és olyan gyönyör fogta el, hogy megfeszült, és erősen szorította fejét a vánkoshoz... Majd ismét határozottan, tisztán hallotta: „Gyere ki! Gyere ki!” - hogy majdnem fölkel, s mintha már ment volna... lopva a fák alatt, a sötétben... félelem remegett benne, valamilyen kiáltás szállt utána, a sötétségből rémület lengett feléje.

És így körbe, folyton-folyvást, hol az egyik, hol a másik, majd a tizedik ábránd tűnt föl előtte, hogy sem magához térni, sem kiszabadulni alóla nem tudott. Nem lehetett más, csak a lidérc nyomhatta, vagy a Gonosz kísértette, csábította a bűnre.

Már jó késő volt, mikor fölkel, de úgy érezte magát, mintha keresztről vették volna le, fájt minden csontja, sápadt volt, felzaklatott és nagyon szomorú.

A fagy kissé engedett, azonban sötétebb volt odakünn, és időnként szállingózott a hó. Majd ismét erős szél támadt, tépte a fákat, hogy szinte hófelhő vette őket körül. Végigsüvített az utakon is, de azért a falu ünnepi örömtől zajgott. Az utak tele voltak emberekkel, olykor egy-egy szán suhant tova, a bejárókban csoportosan álldogáltak, beszélgettek, látogatták a szomszédokat, a gyerekek pedig hancúroztak a tó jegén, mint a csikók a legelőn. Az egész faluban hallatszott a lármájuk.

De Jagusia nem érzett a szívében semmi vidámságot vagy édességet. A hideg rázta, bár a tűz vígan pattogott a tűzhelyen. Kedvetlen volt, pedig a házban egyre folyt a terefere. Józka szüntelenül dalolt, nótáitól visszhangzott az egész udvar. Idegennek érezte magát övéi közt, annyira idegennek, hogy riadtan nézett rájuk, mintha haramiák közt lenne.

És gyakran belemerült Antek forró suttogásának hallgatásába, nem tudott ellenállni neki, még mindig ugyanolyan erővel csengett a szívében...

„Az Isten haragja és az örök kárhozat vár az olyanokra!” - harsogott fülében a pap szava, és maga előtt látta a plébános piros arcát, kinyújtott fenyegető két kezét.

Nagyon megijedt, szinte megdermedt a mély büntudattól. „Nem, nem megyek ki! Halálos bűn lenne, halálos!” - ismételte, hogy erősítse magát, és elűzze a Gonoszt. De lelke kiáltozott kínjában, fájdalmában, mert Antekhez kíváncszott, utána vágyott az élet egész erejével,

minden hatalmával, mint a hóval betemetett fa tör tavasszal a nap felé, ahogy a föld feszül a meleg első leheletére...

De a bűntől való félelem még győzött: leküzdötte magát, és igyekezett őt elfelejteni, elfelejteni örökre... nem ment ki a házból, félt kinézni a bejáróba, mert talán valahol meglapulva már vár reá Antek, és megszólítja... s vajon ellen tudna-e akkor állni, vissza tudja-e tartani magát, nem rohanna-e a hangja után?...

Hevesen belevetette magát a munkába, de hát nem sok tennivaló volt. Józka már mindent elintézett, és emellett az öreg szüntelenül utána járt, és nem hagyta, hogy bármihez is nyúljon.

- Pihenj, ne erőlködj, nehogy idő előtt valami baj érjen.

Így hát nem is dolgozott, csak céltalanul ódöngött a szobákban, ki-kinézegetett az ablakon, álldogált a tornácon, és egyre jobban elfogta az unalom és az ingerültség. Bosszantotta Boryna örökös szeme, bosszantotta az egész ház vígsága és zaja, sőt még a szobában járkáló gólya is. Olykor-olykor szándékosan meglökte a szoknyájával, s mikor már nem bírta ki tovább, egy alkalmas pillanatban elsietett az anyjához. A tó jegén ment keresztül, s aggódalmasan nézett körül, nem leskelődik-e valahol, valamelyik fa mögött Antek...

Anyját nem találta otthon; csak reggel kukkantott be a házba, azután visszatért a bírónéhoz. Jendrzych füstöt eregetett a kürtőbe, s minduntalan kifutott a ház elé, figyelte az utat, mert Szymek a kamrában öltözködött.

Jagna kedve hirtelen megváltozott. Elmúlt minden bújá-baja, mihelyt régi otthonában, szobájában érezte magát. Egészen felvidult, és szinte önkéntelenül rendezgetni kezdett. Benézett a tehenekhez, megszűrte a tejet, amely reggel óta a sajtárokban állt, magot hintett a tyúkoknak, kisöpörte a szobát, eltakarította, amit kellett, és vígan beszélgetett a fiúkkal. Mert Szymek is kijött a kamrából új szűrőben, és fésülni kezdett a tükör előtt.

- Hova készülsz?

- A faluba, Ploszkáéknál gyülekeznek a legények.

- Anyánk elenged?

- Nem fogom én mindig az engedelmet kérni. Nekem is megvan a magam esze, akarata, azt teszem, amit jónak látok...

- Biztosan megteszi, biztosan! - erősködött Jendrzych, aggódalmasan figyelve az utat.

- Hát tudd meg, hogy megteszem, csak azért is megteszem! Elmegyek Ploszkáékhoz, elmegyek a kocsmába, inni fogok a legényekkel! - kiáltotta Szymek önérvényesen.

- Engedd szabadjára a bolondot, világgá megy, mint a borjú, pedig csak az anyja tőgye kéne neki - szólt Jagna csöndesen. Nem ellenkezett bátyjával, bár szidta a legény az anyját, és kegyetlenül fenyegetőzött. Nem is igen hallotta, mert már ideje volt hazaindulni, pedig úgy sajnált innen elmenni, hogy majdnem sírva fakadt. Lassan, nehézkesen indult útnak.

Otthon még hangosabb és vidámabb volt a ház, mint azelőtt. Nastka Golembianka jött át, és úgy nevetgéltek Józkával, hogy az útra is kihallatszott.

- Tudja-e, hogy kivirágzott a vesszőm! - kiáltotta Józka a belépő Jagnának.

- Miféle vessző?

- András napján metszettem, homokba ültettem, a kemencén tartottam, és kivirágzott! Tegnap néztem, még egy virág se volt rajta, s az éjjel egészen kivirágzott, nézze csak!

Óvatosan előhozott egy homokkal teli bögrét, amelybe virágba borult cseresznyegally volt beleszúrva.

- Cseresznye, rózsaszínű, jó szagú virágok! - suttogta komolyan Witek.

- Csakugyan cseresznye.

Körülállták, és csodálkozó örömmel nézték a virágba borult, illatos ágacskát. Ekkor jött be Jagustynka. Ma már megint olyan magabízó, lármás és csipkelődő volt, mint azelőtt; csak azt leste, kit tud megmarni a szavával, de jó alaposan.

- Kivirágzott a vessző, az igaz, de nem neked, Józia, neked még szíj való a hátadra, vagy valami még keményebb! - mondta mindjárt, mihelyt belépett.

- De bizony nekem virult ki, magam vágtam András éjszakáján, magam...

- Kicsi vagy még ahhoz, biztosan Nastkának ígér esküvőt! - magyarázta Jagus.

- Együtt ültették a bögrébe, de én egyedül nyestem, hát nekem virított ki! - kiabálta Józka, s már sírásra görbült a szája, hogy a többiek nem hiszik el.

- Ráérsz te még a legények után nézni meg kiállni a sövényhez, előbb a nagyobbak vannak soron - szólt Jagustynka, és Nastkára mosolygott. - Hallgass már, Józia. Tudjátok, hogy Magda, aki a kántoréknál szolgált, az éjjel lebabázott a templomudvarban?

- Mi a csoda?

- Bár csoda lenne, de való igaz! Jambrozy harangozni ment, és rálépett...

- Jézusom! Nem fagyott meg szegény?

- Dehogynem, a gyerek halálra fagyott, és Magda is alig szuszog. A plébániára vitték, és még most is élesztik... de jobb lenne, ha nem éleszténék föl... milyen élet vár reá, csak szenvedés meg robot.

- Mateusz mondta, hogy amikor a kántorék elkergették, folyton a malomba járt, és ott üldögélt, de azután Franek megverte és kikergette. Azt mondta, a molnár parancsolta.

- Hát mit tehetett volna, talán berámázza és a falra akassza? Férfi ő is, mint a többi; míg kívánta, járt utána - hogy megkapta, ott is hagyta! Az igaz, hogy ő is hibás, de a legvétkesebbek mégis a kántorék. Amíg egészséges volt, járomba fogták, annyit dolgozott, mint két ökör, maga csinált mindent, pedig jókora gazdaságuk van. Csak tehén van öt, és mennyi gyerek, disznó, baromfi meg föld! Amikor pedig lebetegedett, kikergették. Nem emberek, hanem kutyák!

- Hát minek adta össze magát Franekkel? - kérdezte Nastka.

- Megtennéd te is ugyanazt még Félkótya Jasiékkal is, ha azt hinnéd, hogy elvesz!

Nastka erre nagyon mérges lett, és feleselni kezdett, de belépett Boryna, és mindketten elhallgattak.

- Hallottátok, mi történt Magdával? De már éled, kitapogatták a lelkét. Jambrozy azt mondja, ha egy miatyánknyi idővel később találják meg, elpatkol. Roch hóval dörzsöli meg itatja. Azt mondják, sokáig kell kúrálni utána...

- És hova lesz a szerencsétlen? Kihez megy?

- Alighanem Kozioléknak kell magukhoz venni, hiszen az ő rokonuk.

- Kozioléknak? Hiszen maguk is csak abból élnek, amit kicsálnak vagy ellopnak másoktól. Miből fogják kúrálni? Annyi gazda van a faluban, annyi gazdag ember, és senki sem segít rajta!

- Hát talán a gazdáknak feneketlen kútjuk van, az égből potyog nekik minden jó, csak hogy osztogathassanak mindenfelé? Mindenkinek megvan a maga gondja, mi köze a máséhoz! Még csak az kéne, hogy minden koldust fölszedjek az útról, hazahozzak, etessek, itassak, kúráljak, és talán még az orvosokat is fizessem! Ilyen öreg léteére nincs helyén a maga esze!

- Kényszeríteni nem is lehet senkit, hogy segítsen a másikon, de az ember mégse barom, hogy a kerítés tövében dögöljék meg.

- Ilyen már a világ sora, és ilyen is marad. Vagy tán maga megváltoztatja?

- Emlékszem, hogy régen, még a háború előtt, amikor jobbágyok voltunk, volt a faluban kórház, a szegényeknek abban a házában, ahol most a kántor lakik. Emlékszem, hogy holdanként fizettek.

Boryna türelmetlen lett, és nem akart többet beszélni erről.

- Annyit használ a fecsegés, amennyit a halottnak a füstölés! - fejezte be borúsan.

- Persze hogy nem használ! Mert akinek nincs könyörületes szíve az emberi szenvedés iránt, azt a sírás sem indítja meg. Akinek jó dolga van, az azt hiszi, hogy minden úgy történik a világon, ahogy kell, ahogy az Úristen parancsolta.

Erre már Boryna meg se szólalt, ezért Jagustynka most Nastkához fordult:

- Hogy van a Mateusz oldala? Jobban?

- Mateuszné? Mi baja van?

- Nem tudják? - kiáltott fel Nastka. - Hát még az ünnepek előtt, kedden, ha jól emlékszem, megverte a maga Antekja. Torkon ragadta, kivitte a malomból, és úgy odavágta a kerítéshez, hogy négy lécs eltört, ő meg beleesett a vízbe, és majdhogy belé nem fulladt. Most beteg, vért köp, mozdulni sem tud. Jambrozy azt mondja, hogy felfordult a belseje, és négy bordája eltört! És úgy jajgat meg nyög folyton!

Nastka sírva fakadt.

Jagna fölugrott az első szavakra, mintha valaki szíven szúrta volna. Rögtön gondolta, hogy bizonyára őmiatta történt a dolog. De azután visszaült a ládára, a szeméhez szorította a cseresznyevirágot, azzal hűsítette égő pilláit...

Mindnyájan nagyon csodálkoztak, mert semmit sem tudtak erről. Az egész faluban beszéltek róla attól a naptól fogva, de Borynánakhoz nem jutott el a híre.

- Megtalálta a zsák a feltétét, ráakadt az egyik zsivány a másikra, nem tesznek egymásnak nagy kárt - mormolta az öreg, de haragos lehetett, mert összeráncolta a homlokát, és bosszúsan dobálta a fát a tűzre.

- Miért verekedtek? - kérdezte később Jagna.

- Miattad! - mordult föl az öregasszony mérgesen.

- Ugyan, mondja meg az igazat!

- Megmondtam! Mateusz dicsekedett a malomban az emberek előtt, hogy gyakran járt a kamrában. Antek meghallotta, és jól megverte. Mint a kutyák a szukáért, úgy marakodnak érted.

- Ne tréfáljon, nincs ahhoz való kedvem!
- Kérdezd meg a faluban, ha nekem nem hiszel, mindenki ugyanezt mondja. Hiszen nem állítom én, hogy Mateusz igazat mondott, csak ezt mondta az embereknek...
- Hazudik a gyalázatos, hazudik!
- Senki meg nem véd a pletykásoktól, sokszor még a sírba sem lehet szökni előlük.
- Jól tette, hogy elverte, nagyon jól tette, még magam is segítettém volna! - sziszegte Jagna gyűlölettel.
- Nézzék, vércsekarma nő a csibének!
- Hát bizony a hazugságért meg tudnám ölni nyomban. Hazug kutya!
- Én is ezt mondom mindenkinek, de nem hiszik el, és a nyelvükre vesznek.
- Ha Antek a szájukra vág, elhallgatnak!
- Talán az egész világgal háborúskodjék éretted, mi? - kérdezte Jagustynka gúnyos fintorral.
- Maga meg, mint a júdás, mindenkit megszól, és örül a mások szerencsétlenségének.

Jagus kegyetlen haragra lobbant. Talán először életében indult föl ennyire. Úgy haragudott Mateuszra, hogy képes lett volna odarohanni és körmeivel széttépni. El se viselte volna ezt a nagy haragot, ha eszébe nem jut Antek és az ő jósága. Gyengédség öntötte el, kimondhatatlan hálát érzett iránta, hogy megvédte, nem engedte bántani. De ennek ellenére úgy viharzott föl alá a házban, úgy kiabált Józkára és Witekre minden csekélységért, hogy Borynát is nyugtalanság fogta el. Melléje ült, simogatta, kérdezgette:

- Mi bajod, Jagus, mi bajod?
- Mi lenne? Semmi. Menjen innen, mit szerelmeskedik mások előtt.

Durván eltaszította.

„Még mit nem, simogat, még ölelget is ez a vénség, az élehetetlen!” - gondolta haragosan. Most először vette észre az ura öregségét, először ébresztett benne utálatot. Visszataszítónak, szinte gyűlöletesnek érezte. Titkos, kárörvendő megvetéssel nézegette most, mert csakugyan, az utóbbi időben Boryna meglehetősen megöregedett, húzta a lábát, meggörnyedt, és a keze is reszketett.

„Vén medve!”

Megrázkódott az utálattól, és annál hevesebben gondolt Antekre, már nem védekezett az emlékek ellen, nem menekült a csábító, édes suttogások elől!

S a nap szörnyen hosszúvá nyúlt, alig bírta ki. Minduntalan kiszaladt a tornácra, majd a gyümölcsösbe, és a fákon át nézett ki a határba... vagy a rőzsekerítéshez támaszkodott, amely a falu mögött, a kertek és a gazdasági épületek mentében vivő úttól választotta el a gyümölcsösüket. Vágyó szemmel tekintett ki a világba, a fehér hómezőkre, a sötétlő erdőkre, de nem látott semmit, annyira elkábította az öröm, hogy Antek nem engedte bántani.

„Elbánná ő valamennyivel! Olyan erős, igazi vasgyúró!” - gondolta gyengéden. Ha most felbukkanna, ebben a szempillantásban, nem állana neki ellen, nem bizony!...

Nem messze állt a kazal, közvetlenül az út mögött, kissé már a mezőben. Verebek csiripeltek benne, és csapatosan bújtak a szénába vájt nagy nyílásba. A legény lusta volt a tetejére mászni és felülről szedni a szénát, habár Boryna úgy parancsolta. A kazal oldalából húzta, lassan, csomókban, míg egész gödröt vájt, hogy többen is elfértek benne.

- Gyere ki a kazal mögé, gyere! - ismételte öntudatlanul Antek kérését.

Beszaladt a házba, mert litániára harangoztak, és kedve kerekedett, hogy egyedül menjen a templomba, abban a halvány reményben, hogy ott találkozik Antekkel.

Antek ugyan nem volt a templomban, viszont mindjárt a bejáratnál Hankával találkozott. Köszöntötte, és visszahúzta kezét a szenteltvíztartótól, hogy Hanka előbb mártsa be az ujját. Hanka azonban nem felelt a köszöntésre, és nem nyúlt a szenteltvíz után, csak tovább ment, és úgy rávágott a szemével, mint az ostorral.

Könny szökött a szemébe erre a nyílt haragra és megaláztatásra. De leült a padba, és nem tudta levenni szemét Hanka kiaszott, halvány arcáról.

„Antek asszonya, és ilyen madárijesztő, ilyen nyavalyás!” - gondolta. Azonban hamarosan megfeledkezett róla, mert a kóruson elkezdtek énekelni, és az orgona olyan szépen szólt, olyan halkán és ünnepélyesen, hogy egészen elmerült a muzsikában. Még soha nem érezte magát ilyen jól a templomban, sohasem. Még csak nem is imádkozott, csukva feküdt előtte az imádságoskönyv, a rózsafüzér megkezdetlenül tekeredett az ujjaira. Csak sóhajtozott, körülhordozta szemét az ablakokból szűrődő fényben a képeken, a gyertyák és aranyozások csillogásán, az alig látható színeken, és lelke egy másik világba szállt, a képek csodálatos világába, a halkuló hangok és imádságos énekek mennyországába, az elragadtatás szent nyugalmaiba, és úgy megfeledkezett mindenről, hogy azt se tudta, hol van. Úgy látta, mintha a szentek kilépnének rámaikból, s legédesebb mosolyukkal közelednének hozzá, föléje nyújtják áldó kezüket, és azután tovább mennek, végig az egész nép fölött, amely meghajolt, mint a búzatábla a szél érintésére. Kék és vörös ruhák lebegnek fölöttük, irgalmas tekintetek, kimondhatatlan muzsikák, hálaadó énekek - hogy ki se lehet mondani!

Felriadt, mert véget ért a litánia, és elhallgatott az orgona; fölébresztette a csend ebből az ábrándozásból. Sajnálattal kelt föl, és kiment a többiekkel együtt, de a templom előtt újból találkozott Hankával. Az asszony megállott vele szemben, mintha mondani akarna valamit, de csak végignézte gyűlölettel, és elment.

„Mereszti a szemét, és azt hiszi, megijeszt vele a buta” - gondolta magában Jagna hazafelé menet.

Már leszállt az est: csendes, álmatag ünnepeste. Sötét volt odakünn, halványan csillogtak a csillagok a zavaros égen, csak itt-ott tört ki egy-egy sugár. A hó szitált, lassan, nesztelenül szállingózott, villogott az ablak előtt, és végeszakadatlan, kócos szövedéke kavargott a levegőben.

A szobában is csendes, kissé álmos hangulat uralkodott. Mindjárt az alkonyat után eljött Szymek, látszólag látogatóba, tulajdonképpen azért, hogy Nastkával találkozzék. Egymás mellett ültek, és csendesen beszélgettek. Boryna még nem volt odahaza. Jagustynka a tűzhely előtt ült, és krumplit tisztított. A hátsó szobában Pietrek hegedült halkán, de olyan fájdalmasan, hogy Lapa időnként fölvonított, és hosszasan üvöltött. Witek is ott ült Józkával, míg végül Jagna, akit elérzékenyített a zene, bekiáltott az ajtón:

- Hagyd abba, Pietrek, megrikatja az embert ez a muzsika.

- Én meg aludni tudnék a legjobban a nóta mellett - nevetett Jagustynka.

El is hallgatott a hegedű, csak később hangzott fel alig hallhatóan az istálló mögül, mert Pietrek oda húzódott, és ott muzsikált késő éjszakáig. A vacsora is elkészült, mire az öreg hazaért.

- A bíróné lebetegedett, nagy zűrzavar van ott, Dominikowa csak úgy kergeti el az embereket, annyian futottak össze. Neked is be kell nézned hozzá holnap, Jagus!

- Máris megyek, máris! - kiáltott fel buzgón, és lángba borult az arca.

- Mehetsz máris, elkísérlek.

- Ej... talán mégis holnap... azt mondja, annyi ott a nép, inkább elmegyek nappal, hull a hó, sötét van - magyarázta hirtelen elkedvetlenedve. Boryna ebbe is beleegyezett, nem unszolta, mert éppen beállított a kovácsné is a gyerekeivel.

- Hát az urad hol van?

- Elromlott a cséplőgép Wolában, hát oda hívták, mert az uradalmi kovács nem tudja megjavítani...

- Nagyon sűrűn jár mostanában a kastélyba! - vetette oda Jagustynka jelentősen.

- Árt az magának?

- Dehogysis, csak éppen látom, hát azért mondom, és várom, mi süл ki belőle...

De ezzel be is fejeződött az erről való beszéd, mert egyiküknek sem volt kedve folytatni. Csöndesen, lustán beszélgettek, szinte valamennyien álmosak voltak a tegnapi virrasztás miatt. Még a vacsorát is kedvetlenül ették. Egyik-másikuk csodálkozva pillantott Jagusiára, aki lázasan sürgölődött a szobában, kínálta őket, noha már letették a kanalat, minden ok nélkül kacagásban tört ki, majd a lányok közé ült, és összevissza hadart; s be se fejezve szavait, sietett a hátsó szobába, de már a pitvarból visszafordult. Kínzó láz emésztette, félelemmel és nyugtalansággal töltötte el. Lassan, nehézkesen, álmosan vánszorgott az est, őbenne pedig nőtt és hatalmasodott a legyőzhetetlen vágy, hogy kiszaladjon a ház mögé... a kazalhoz... De nem tudta rászánni magát, félt, hogy észreveszik... félt a büntől... minden erejével tartóztatta magát, és reszketett a kintől, úgy sírt a lelke, mint a megláncolt kutya, a szíve majd kiugrott... nem, nem teheti... pedig ő talán ott van már... vár... leskelődik... talán a ház körül ólálkodik... talán valahol a kertben lapul meg, és az ablakon át néz rá... éppen most... és kéri... és megdermed a szíve fájalmában, hogy nem jött ki... Mégiscsak odafut, nem bírja tovább... csak egy percre, csak egy szóra, hogy megmondja neki: „Menj, nem jöhetek ki, mert bűn”... Már körülnézett, hogy fölkapja kendőjét, már indult az ajtó felé... már indult... de mintha valami nyakon ragadná és lefogná... félt... és Jagustynka szeme is folyton nyomon követte, mint a szimatoló kutya, és Nastka is olyan furcsán nézett rá... az öreg is... Tudnak valamit?... Sejtik?... „Nem, nem megyek ki ma, nem megyek...”

Végül legyőzte magát, de olyan fáradt volt, hogy nem is tudta, mi történik körülötte. Csak akkor riadt fel, amikor Lapa ugatni kezdett a ház előtt. A szoba már majdnem üres volt, csak Jagustynka szundikált a tűzhely mellett, az öreg pedig kinézett az ablakon, mert a kutya mind mérgesebben csaholt.

„Biztosan Antek, nem tudta kivárni, és...” - ugrott fel Jagna.

De az öreg Klomb állt meg az ajtóban, és utána egymás után bejöttek a többiek. Leporolták bundájukat, a küszöbön leverték csizmájukról a havat, s egyenként beléptek: - Winciorek, a sánta Grzela, Michal Caban, Franek Bylica, Hanka apjának az öccse, a görbe szájú Walenty és Józef Wachnik...

Csodálkozott Boryna ezen a felvonuláson, de természetesen egy szóval sem árulta el meglepetését. Válaszolt a köszönésre, kezét is nyújtott, helyet kínálta őket, s odanyújtotta nekik a tubákosszelencét.

Leültek sorban, örömmel vettek a tubákból, az egyik tüsszentett, a másik az orrát vagy a szemét törölgette, mert erős volt. Volt, aki nézelődött a szobában, némelyik ejtett néhány szót, mire valamelyik társa megfontoltan válaszolt. Egyik a hóról beszélt, másik a gondjait számolgatta; olyan is akadt, aki csak sóhajtással és fejbólintással helyeselt, és valamennyien együtt bölcsen, lassan vezették a társalgást arrafelé, amiért jöttek...

Boryna forgolódott a lócán, a szemükbe nézett, igyekezett kicsalni belőlük a szót, hol erről, hol arról kerülgette őket.

De nem engedték siettetni magukat. Sorban ültek, valamennyien ősz fejűek, aszottak, borotvált szájuak, egykorúak, még frissek, bár a kortól és a munkától már meghajoltak, elmohosodtak, mint a kövek a határban, nyerek, kemények, hozzáférhetetlenek, furfangosak. Ezért óvakodtak idő előtt kikottyantani valamit, és csak kerülgették az ügyet, mint a fortélyos juhászkutyák a birkákat, amikor a kapuba akarják terelni.

Végül is Klomb köhintett, köpött egyet, és ünnepélyesen megszólalt:

- Minek húzni, halasztani a dolgot, azért jöttünk, hogy megkérdezzük, velünk tart-e.
- Maga nélkül nem határozhatunk...
- Mert maga az első gazda a faluban.
- Az észet sem mérte szűken magának az Úr Jézus.
- És ha nincs is hivatala, mégis maga vezeti a falut...
- Mindenki magához igazodik.
- Mert mindannyiunk sérelméről is van szó - mondotta ki mindegyik a magáét, és olyan hízelgően, hogy Boryna elpirult, széttárta karját, és így mondta:
- Kedveseim, hiszen nem tudom, mi jóban járnak?
- Hát az erdő dolgában. Vízkereszt után vágni akarják!
- Hiszen a fűrészmalomban máris váganak valami fát.
- A rudkait vágják, a zsidók fáját, nem tudja?
- Nem tudtam, nem érek én rá az emberek közé járni és kérdezősködni.
- Hiszen maga szidta elsőül az uraságot...
- Mert azt hittem, hogy a mi erdőnket adta el.
- Hát kiét adta el, kiét? - kiáltotta Caban.
- Hát azt, amit vásárolt.
- Eladta azt is, de a Farkasveremnél is eladta, és vágatni akarja...
- A mi engedelmeink nélkül nem vágathatja.
- Hiszen már a fát is kijelölték, az erdőt fölmérték, és vízkereszt után megkezdik a vágást.
- Ha így van, akkor panasszal kell menni a biztoshoz - szólt Boryna rövid gondolkodás után.
- Sok ember meghal vetéstől aratásig - morogta Caban.

- És a halálos betegen a doktor sem segít - tette hozzá a görbe szájú Walenty.
- A panasz annyit ér, hogy mire a hivatal kijön és megtiltja, már egy fatönk sem marad az erdőnkől, ahogy Dembicában volt, emlékszik rá?
- Úgy vagyunk az uradalommal, mint a farkassal. Kóstoljon meg csak egy birkát, elviszi az egész nyáját.
- Nem kell hagynunk, hogy megszokja!
- Okosan mondja, Maciej. Holnap a templom után összegyűlnek nálam a gazdák, hogy határozzunk valamit, azért jöttünk, hogy meghívjuk a tanácskozásra.
- Mind elmennek?
- Mind, mindjárt a mise után...
- Holnap... Mit csináljak, holnap okvetlen Wolába kell mennem. Igazán így van, rokonaim osztoznak ott a gazdaságon, civódnak, pörösködnék, hát megígértem, hogy ítélek benne, nehogy az árvák rövidséget szenvedjenek. El kell mennem, de amit elhatároznak, úgy veszem, mintha magam is ott lettem volna.

Nem valami jókedvvel mentek el, mert bár mindent helyeselt Boryna, mindenben egyetértett, amit mondtak, mégis érezték, hogy nem tart velük őszintén.

„Tanácskozások csak, de nélkülem! - gondolta Boryna. - Sem a bíró, sem a molnár, sem az elsőbbek nem tartanak veletek. Hadd tudja meg az uraság, hogy nem támadok ellene, így inkább megfizeti a tehenet... megegyezik velem külön... Ostobák!... Engedni kell, hogy kivágják az utolsó szálíg... csak azután kell lármát csapni, pört kezdeni, lefoglaltatni az erdőt, megszorítani, akkor többet ad, mint az egyezségben. Csak tanácskozások, én várok, nekem nem sürgős!”

Az egész ház lefeküdt már, s Maciej még ott ült, krétával írt a padra, számolt, és sokáig töprengett, egészen késő éjszakáig.

Másnap mindjárt reggeli után meghagyta Pietreknek, készítse elő a szánt.

- Amint tegnap mondtam, Wolába megyek. Vigyázz a házra, Jagus, és ha valaki kérdezősködne, mondd, hogy el kellett mennem. A bírónéhoz nézz be mindenképpen!
- Későn jön haza? - kérdezte Jagna titkolt örömmel.
- Estefelé, talán még később is.

Ünneplőbe öltözködött, Jagna pedig hordta ki a kamrából a ruháját, a nyakán megkötötte az inge szalagját, segített mindenben, és lázas türelmetlenséggel siettette Pietreket, fogja be mielőbb a lovakat. Egész testében reszketett, nem tudott megállni egy helyben. Tombolt benne az öröm, hogy az ura egész napra elmegy, későn jön haza, talán csak éjjel, ő maga marad otthon, és alkonyatkor... alkonyatkor kimegy a kazal mögé... Kimegy! Hej, lendült már a lelke a repülésre, a szeme nevetett, karja kitérült, keble feszült, forró hullámként lepte el a tűz, s édes kín égette... De hirtelen váratlanul különös félelem fogta el, s összeszorította szívét. Elhallgatott, lecsillapodott, s zavarodottan nézett Borynára, aki éppen fölcsatolta övét, föltette kucsmáját, és valami parancsot adott Witeknek.

- Vigyen el magával - suttozta.
- Ugyan! Hát akkor ki marad itthon? - kérdezte az öreg meglepetten.

- Vigyen magával! Ma karácsony másodnapja van, nincs sok dolog, vigyen el, nem tudom, hova legyen egyedül... vigyen el! - és olyan esengően kérte, hogy bár igen csodálkozott, mégsem mondott ellent, beleegyezett.

Néhány perc múlva már készen volt, s nyomban indultak; úgy vágattak tova a lovak, hogy csak úgy porzott a hó a szán nyomában.

- Azt hittem, benn rekedtél valahol a hóban - jegyezte meg Boryna csípősen.
 - Ugyan, lehet is sietni ilyen hófúvásban! Vaktában jöttem, mert úgy vágja a havat a szél, hogy az ember nem tudja nyitva tartani a szemét. Olyan hóhegyek vannak az utakon, és olyan sötétség, hogy két lépésnyire se látni.
 - Anyád otthon van?
 - Hát hova is menne ilyen kutya időben. Reggel Kozioléknál volt, Magda rosszul van, de már nyergeli a Szent Mihály lovát, nem tudott rajta segíteni - válaszolta Jagna, leporolva magáról a havat.
 - Mi újság a faluban? - kérdezte mosolyogva.
 - Menjen, kérdezze meg! Én nem futok újságok után.
 - Nem tudod, megjött-e az uraság?
 - A kutya se bírja ki ilyen hóviharban, és éppen a földesúrnak lenne kedve...
 - Akit muszáj kerget, a hófúvás sem tartja vissza...
 - Hát persze, ha muszáj... - mosolygott kétkedőn Jagna.
 - Ő maga ígérek, senki sem kérte rá - szólt Boryna nyersen. Félretette a vonókést, fölkelte a faragószékről, és az ablakhoz ment, hogy kinézzen. De olyan hófúvás volt odakünn, úgy kavargott a porhó, hogy sem a kerítést, sem a fákat nem lehetett látni.
 - Úgy látom, már nem esik a hó - szólt szelídebben.
 - Nem hát, csak a szél kavarja, söpri, hányja, és úgy porzik, úgy vágja, hogy az utat se lehet látni - felelt Jagna. Megmelegítette a kezét, és kezdte a fonalat fölgombolyítani az orsókról. Az öreg is visszatért munkájához, de mind türelmetlenebbül tekintett az ablakra, és fülelt.
 - Hol van Józka? - kérdezte kis idő múlva.
 - Biztosan Nastkánál, folyton ott ül.
 - Koncsorgó leány, egy percig sem tud nyugton lenni.
 - Mert unatkozik, azt mondja.
 - Már hogy még mulatságot fog keresni!
 - Azért mondja, hogy kihúzza magát a munkából.
 - Mért nem parancsolsz neki?
 - Szóltam neki egyszer-kétszer, de úgy elkezdett szájaskodni, mintha a kutyával beszélne. Ha maga nem hordja le, ugyan nem hederít az én parancsomra.
- De az öreg eleresztette ezeket a panaszokat a füle mellett, mert mind türelmetlenebbül hallgatódzott. Hasztalan, nem hallatszott kintről semmiféle emberi hang, csak a vihar üvöltött, tombolt, nekifeszült a falnak, hogy reszketett és nyögött az egész ház.
- Elmegy? - kérdezte Jagna csendesen.
- Nem felelt, mert meghallotta a pitvarajtó nyílását. Rögtön ezután lihegve berontott Witek, és már a küszöbről kiáltotta:

- Megjött a földesúr!
- Mikor? Csukd be gyorsan az ajtót!
- Még hallani a csörgőket.
- Egymaga jött?
- Hiszen olyan hófúvás van, épp hogy a lovakat láttam.
- Fuss azon nyomban, és tudd meg, hol állt meg!
- Elmegy hozzá?
- Megvárom, amíg hívnak. Nem tolakszom közéjük, de hiszen nélkülem nem határoznak...

Mindketten elhallgattak. Jagna motollált, számlálta a szálakat, és pászmákba kötötte. Az öreg pedig, mivel türelmetlenségében kihullott a munka a kezéből, odacsapott mindent, és öltözködni kezdett. De mielőtt elkészült volna, visszajött Witek.

- A földesúr a molnárnál ül az út felőli szobában, a lovak pedig az udvaron állnak.
- Mitől vagy ilyen havas?
- Odavágott a szél egy hóbuckához...
- Az ám! Biztosan verekedtél a fiúkkal a hóban...
- A szél vágott oda...
- Csak koptasd a ruhát, koptasd, úgy megkenlek mogyorófahájjal, hogy megemlegeted.
- De hisz igazat mondok... úgy fúj, úgy vágja a havat, hogy alig lehet lábon állni...
- Eredj a tűzhelytől, majd kimelegszel az éjjel! Mondd meg Pietreknek, hogy fogjon a csépléshez. Segíts neki, ne lófrálj a faluban, mint a kutya, lógó nyelvvel.
- Megyek, csak előbb fát hozok, mert a gazdasszony parancsolta... - mormolta bánatosan. Rossz volt a kedve, mert nem beszélhette el, mit látott a faluban. Forgolódott a szobában, füttyentett Lapának, de a kutya összegömbölyödött, és rá se hederített. Így hát elindult egyedül, Boryna pedig útra készen, felöltözve járkált a szoba egyik sarkától a másikig, megpiszkálta a tüzet, benézett a csűrbe, kinézett az ablakon, azután kiment a ház elé, és egyre türelmetlenebbül várt, de nem jött érte senki.
- Talán megleledkeztek... - jegyezte meg Jagus.
- Hogy feledkezhetnének meg rólam...
- Mert maga hisz a kovácsnak, pedig ő a leghazugabb valamennyi közt...
- Buta vagy, ne szólj bele abba, amihez nem értesz...

Jagna sértődötten elhallgatott. Hiába engesztelte azután az ura szelíd szóval. Végül ő maga is megdühödött, föltette kucsmáját, és elment, becsapva maga után az ajtót.

Jagus elővette a guzsalyt, az ablakhoz ült és font. Csak olykor-olykor nézett ki a kint dülő fürgetegre.

A szél fülsiketítően zúgott, akkora hófelhők gomolyogtak, mint a ház, vagy mint óriási fák; foszlányokra szakadva vonultak végig az utakon, és olykor-olykor beleütöttek a házba, úgy-hogy minden remegni kezdett a szobában, megcsörrentek a tálak a szekrényben, és meg-inogtak a mennyezetről lógó ostyadiszek. Az ablakok és az ajtó felől olyan átható hideg áradt,

hogy Lapa egyre melegebb és melegebb fekvőhelyet keresett magának, Jagna pedig vállára vette kendőjét.

Közben Witek besurrant csendesen, és bátortalanul megszólalt:

- Gazdasszony!

- Mi az?

- Tudja-e, hogy az uraság parádés lovakkal jött? Olyanok, mint a táltosok. Hollófeketék, piros háló van rajtuk, a fejükön tollas csótár, az oldalukon csörgő, és csak úgy csillognak az aranytól, mint a szentképek a templomban. És úgy vágtattak, hogy a szélvész sem ér a nyomukba.

- Nem csoda, hiszen uradalmiak, nem parasztlovak!

- Jézusom, még sose láttam ilyen sárkányokat!

- Milyenek is lennének? Hiszen nem dolgoznak, és tiszta zabon tartják őket!

- Biztosan, de ha a mi csikónkat is így meghizlalnók, levágnók a farkát és befonnók, azután pedig összefognók a bíró szürkéjével, ugyanúgy száguldanának, ugye?

A kutya hirtelen fölugrott, fölborzolta a szőrét, és ugatni kezdett.

- Nézz csak ki, valaki van a tornácon.

De mielőtt Witek kinézett volna, egy behavazott ember állt meg a küszöbön. Dicsértességgel köszönt, kucsmáját a csizmájához verte, hogy lerázza róla a havat, és körülnézett a szobában.

- Megengedik, hogy megmelegedjem egy kicsit, és kifűjjam magamat? - kérdezte kérő hangon.

- Tessék leülni. Witek, tégy a tűzre! - rendelkezett Jagna zavartan.

Az ismeretlen leült a tűzhelyhez, kissé megmelegedett, és pipára gyújtott.

- Boryna háza ez, Boryna Maciejé? - kérdezte egy darabka papirosról olvasva.

- Borynái hát - hagyta helyben ijedten Jagna, mert azt hitte, hogy valami hivatalbéli ember.

- Édesapja idehaza van?

- Az uram a faluba ment.

- Megvárom, engedje meg, hogy elüljek a tűznél, nagyon átjárt a hideg.

- Üljön csak, az ugyan meg nem árt sem a tűznek, sem a padnak.

Az ismeretlen levette bundáját, de úgy látszik, nagyon fázott, mert egész testében megrázkódott, megdörzsölte kezét, és mind közelebb húzódott a tűzhöz.

- Kemény tél van ez idén - mondta halkan.

- Bizony, nem is enyhe. Forraljak egy kis tejet, hogy fölmelegítse?

- Köszönöm, nem kérek, de ha egy kis teája lenne!

- Volt, még az ősszel, mikor az uramnak fájt a hasa, akkor hoztam a városból, de elfogyott, és nem tudom, kinél akad a faluban...

- Azt mondják, a főtisztelendő úr mindig teát iszik - vetette közbe Witek.

- Elszaladsz hozzá, kérsz tőle?

- Nem szükséges, tea van nálam, csak egy kis vizet forraljon...

- Mindjárt fölteszem.

Jagna odaállított egy bögre vizet a tűzre, és újból a guzsalyhoz ült. De nem font, csak a látszat kedvéért forgatta meg néha az orsót, és figyelmesen, nyugtalanul, kíváncsian nézte az idegent. Miféle lehet, mit akar? Talán valami hivatalos ember, összeír valamit, mert folyton a könyvecskéjébe néz... Az öltözete is majdnem új, szürke, zöld szegéllyel, amelyet az uradalmi vadászok viselnek! De a bundája meg a kucsmája paraszti. Valami furcsa ember, afféle világjáró. Vagy talán másféle? Gondolkozás közben kérdő pillantásokat váltott Witekkal, aki látszatra a tüzet rakta, de inkább az ismeretlent nézte, és nagyon csodálkozott, hogy az csettint Lapának.

- Megharapja, hamis kutya - szólalt meg önkéntelenül.

- Ne félj, engem nem harapnak meg a kutyák - mondta az idegen különös mosollyal, és megsimogatta a térdéhez simuló kutya fejét.

Nemsokára bejött Józka, utána pedig Wawrzonowa nézett be, majd egy másik szomszéd, mert már híre ment a szomszédságban, hogy valami idegen ember van Borynáéknál.

Az meg csak melegegett, és ügyet sem vetett az emberekre, suttogásukra és megjegyzéseikre. Amikor pedig felforrott a víz, valamilyen papírból teát vett elő, beleszórta, magától levett a polcra egy fehér bögrét, beleöntötte a forró vizet, s egy darab cukrot rágcsálva iddógált. Közben sétált a szobában, nézegette a képeket, bútorokat, majd megállt a szoba közepén, és olyan élesen nézett a körülötte levők szemébe, hogy az emberek szinte rosszul érezték magukat tőle.

- Ki csinálta ezt? - és a mennyezetről függő ostyadíszekre mutatott.

- Én! - csipogta Józka elpirulva.

Megint sokáig járt föl-alá, és Lapa mindenütt a nyomában.

- Ki festette ezt? - kiáltott fel csodálkozva, ahogy megállt a képek keretére meg a falra ragasztott papírkivágások előtt.

- Nem festve van az, hanem papírból kivágva!

- Lehetetlen! - ámult az idegen.

- Magam vágtam ki, csak tudom!

- És maga is gondolta ki?

- Magam hát! Hiszen a faluban minden gyerek tud ilyet csinálni.

Újból elhallgatott, még egy bögre teát töltött magának, leült a tűzhely elé, és jó ideig egy szót sem szólt.

Az emberek lassan széteszlottak, mert esteledett, és a hófúvás is enyhült. Csak néha fújt még erősebben a szél, forgott, kavargott, és rázta a házakat, de mind ritkábban és gyöngébben verdesett a szárnyaival, mint a hosszú repüléstől kimerült madár.

Végül Jagna is félretette a guzsalyt, és az esti munkához fogott.

- Szolgált maguknál Jakub Socha? - kérdezte az idegen.

- Mármint Kuba? Persze hogy szolgált, de még az ősszel meghalt szegény.

- Mesélte a pap. Istenem, már egy éve kerestem a környéken, a falvakban, és csak holtan találtam meg...

- A mi Kubánkat kereste? - kiáltott fel Witek izgatottan.
- Akkor az úr alighanem a wolai uraság bátyja.
- Honnan tudja?
- Beszéltek az emberek, hogy a földesúr bátyja hazajött a távoli országokból, és valami Kubát keres a falvakban, de senki sem tudta, melyiket.
- Sochát. Csak ma tudtam meg, hogy maguknál szolgált, és hogy meghalt.
- Meglőtték, elfolyt a vére, és meghalt, meghalt! - kiáltott Witek könnyezve.
- Sokáig volt maguknál?
- Mindig, amióta csak emlékszem, mindig Borynáéknál szolgált.
- Tisztességes legény volt, ugye? - kérdezte a vendég bátortalanul.
- De még mennyire! Az egész falu megmondhatja, mindenki sírt a temetésén, még maga a főtisztelendő úr is, és egészen ingyen temette el.
- Engem meg imádkozni tanított és puskából löni, és úgy gondomat viselte, mintha tulajdon apám lett volna. És néha egy-egy tízest is adott és... - sírva fakadt Witek, ahogy eszébe jutott.
- És ájtatos, istenfélő, csendes, dolgos legény volt, hogy a főtisztelendő úr is akárhányszor megdicsérte...
- A maguk temetőjében van eltemetve?
- Hol lenne másutt?
- Én tudom, hol van, majd megmutatom. Jambrozy keresztet állított neki, és Roch mindent ráírt a deszkára, és ha be is fűtta a hó, én megtalálom és odavezetem! - kiáltott Witek.
- Akkor menjünk mindjárt, hogy odaérjünk, mielőtt éjszaka lesz.

A vendég fölvette bundáját, és egy ideig állt még a szoba közepén, maga elé bámulva, öreg volt már, kissé görnyedt, ősz hajú, sovány, mint a keszeg; az arca ráncos, földszínű, a jobb orcáján egy lyuk, puskagolyó régi nyoma, a szeme fölött pedig vörös, hosszú forradás. Az orra hosszú, szakálla bozontos, ritkás, a szeme pedig sötét, mélyen ülő és izzó. A pipát egy pillanatra sem vette ki a fogai közül, és minduntalan rágyújtott. Végül megmozdult, és valami pénzt akart adni Jagusnak, de az a háta mögé rejtette a kezét, és elpirult...

- Fogadja el, ingyen semmit sem adnak a világon...
- A világban talán olyan a módi. De én nem vagyok zsidó, sem kupec, hogy a vízért és tűzért is fizetést várjak! - suttogta Jagna sértődötten.
- Isten fizessen meg a vendégszeretetéért! Mondja meg az urának, hogy itt volt Jacek Wolából. Biztosan emlékszik rám. Benézek még magukhoz, most sietek, mert mindjárt éjszaka. Isten áldja.
- Isten vele!

Jagna kezét akart csókolni az úrnak, de az kitepte a kezét, és gyorsan elindult.

Alig észrevehető szürkület szállott a földre. A vihar elállt, csak az út mentén húzódó hóbuckákról porzott a hó, szárazon, mintha szitavászonból ráznák ki a lisztet. De csak alant porzott ez is, mert a magasban már elcsitult. A házak és a gyümölcsösök már kibújtak a világosságba, láthatókká váltak a szürkület kékes, ájult ködében.

A falu pedig mintha fölébredt volna dermedtségéből. Az utcák benépesültek, a bejárókban beszélgetés zaja harsant fel, itt-ott már hányták a havat a házak előtt, a tavon lékeket vágtak, vizet hordtak, kitárták a csűrök ajtaját, hogy jobban kihallatszott a csépek dobogása az útra. Néhol már egy-egy szán is utat tört magának nagy nehezen, sőt a varjak is feltűnedezték az udvarokon, ami csalhatatlan jele annak, hogy időváltás készül.

Jacek úr kíváncsian nézett körül. Olykor-olykor kérdezősködött a szembejövők, majd a házak után, és olyan gyorsan ment, hogy Witek alig győzte követni. Csak Lapa futott elől, és vígan ugatott.

A templom előtt akkora hóhegyek tornyosultak, hogy egészen betemették a kerítést, és majdnem a fák ágaihoz értek. A plébánia felé kellett kerülni, amely előtt nagy csapat fiú kergetődzött, és lármázva hógolyózott. Lapa megugatta őket, s erre valamelyikük megfogta és bedobta egy nagy, még porzó hóbuckába. Witek segítségére sietett, de neki is kijutott a hógolyókból, alig tudott kiszabadulni. Egynéhányat visszaadott, és gyorsan tovább szaladt, mert Jacek úr nem várt.

Alig tudtak bejutni a temetőbe, s ott is embermagasságnyi volt a hó. A kereszteknek csak a karjai feketéllettek ki a hóbuckák alól. A temető eléggé magas helyen feküdt, ezért időnként még fújdogált a szél, s a porzó hó néha ködbe vont mindent, csak a mezítelen fák hajladoztak benne, törzsük fel-felvillant a homályban. A körül elterülő mezőket fehér lepel vonta be, egészen eltűntek, és szinte kéklettek a szürkületben. Semmit sem lehetett megkülönböztetni, sem fát, sem bokrot, sem erdőt. Csak a temető mögött futó ösvényen látszott tíz-egynéhány ember; nehéz batyukat cipeltek, földig görnyedve, s a hófelhő kissé eltakarta őket. Néha egyáltalán nem lehetett őket látni, de amikor elállt a szél, mind közelebb piroslott az asszonyok szoknyája, és meg lehetett ismerni mindegyiküket.

- Miféle emberek ezek, vásárról jönnek talán?

- Dehogysis. Zsellérek, az erdőben jártak fáért.

- És a hátukon hozzák?

- Hát, nincs lovuk, a hátukon kell cipelniök.

- Sokan vannak ilyenek a faluban?

- Sokan bizony. Csak a gazdáknak van földjük, a többiek zsellérkednek, napszámba járnak, elszegődnek béresnek.

- És gyakran járnak fáért?

- Hetenként egyszer. Az uraság mindenkinek megengedi, hogy elmenjen az erdőre horgos bottal, és amennyi száraz ágat letör vele, és a lepedőben magával tud vinni, az az övé. Csak a gazdáknak van jussuk szekérrel meg fejszével menni az erdőbe... Mi folyton jártunk Kubával, és nemegyszer jöttünk vissza a szekéren úgy, mintha csak rőzsét hoznánk... mert Kuba olyan ügyesen tudott kivágni egy-egy gyertyánt, és úgy elrejtette a gallyak alá, hogy maga a kerülő se vette észre! - kiáltott fel büszkén.

- Sokáig volt beteg Kuba? Mesélj el mindent.

Witek nem is kérette magát. Mindent elmondott, amit csak tudott. Jacek úr meg-megszakította, kérdezősködött, néha meg is állt felindulásában, kitárta karját, felkiáltott, de a fiú nem értette, mit mond, és miért csodálkozik annyira. Az igaz, hogy nem is figyelt nagyon, kissé félt, mert már sötétedett, és az egész temető olyan volt, mintha szemfedő borítaná, és különféle hangokon beszélt. Azért előresietett, és ijedten kereste szemével Kuba keresztjét. Végül

megtalálta: közvetlenül a kerítés mellett volt, a háborúban elesettek szétmállott sírdombjai mellett. Ahol halottak napján imádkozott.

- Itt van ni, rá van írva a keresztre: Jakub Socha! - silabizálta ki, ujjával mutogatva a nagy, fehér betűkre. - Roch írta rá, a keresztet pedig Jambrozy csinálta!

Jacek úr két zlotyt nyomott a markába, és meghagyta, hogy siessen haza.

A fiú nyakába kapta lábát, és csak egyszer fordult hátra, hogy Lapára füttyentsen, és megnézzé, mit csinál az úr.

- Jézusom! Az uraság bátyja, és Kuba sírjánál térdel! - suttogta csodálkozva, de mert sötétedett, és a görnyedt fák ijesztően remegtek, olyan rémület fogta el, hogy rohanvást futott toronyirányban a faluba. Csak a templomnál állt meg, hogy kiszuszogja magát, és megnézzé a pénzt, melyet erősen szorított a markában. A kutya is éppen utolérte, most már együtt és lassan bandukoltak hazafelé.

A tónál találkozott Antekkel, aki éppen munkából tért haza. A kutya odaugrott hozzá, hízelgett, ugatott és vinnyogott örömeiben, hogy Antek meg is simogatta.

- Derék, jó kutya! Honnan jössz, Witek?

Witek mindent elmondott, csak éppen a pénzről nem szólt.

- Benézhetnél egyszer a gyerekekhez.

- Eljövök, hogyne, csináltam is Pietrusnak egy kis kocsit meg egy csodamasinát...

- Hozd el, nesze egy tízes, hogy el ne felejtsd!

- Szaladok máris, csak megnézem, nem jött-e haza a gazda...

- Nincs otthon? - kérdezte Antek látszólag közönyösen, de szinte beléremegett.

- A molnárnál tanácskoznak valamin az urasággal meg a többiekkel.

- Hát az asszony otthon van? - kérdezte Antek csendesebben.

- Otthon, dolgozik. Csak megnézem, és rögtön ott leszek...

- Gyere csak, gyere! - szólt. Kérdezősködni akart még, tudakozódni, de nem mert. Emberek jártak körülötte, noha már alkonyodott, meg aztán a fiú is buta, még kifecsegné, elhíresztelné. Gyorsan továbbindult, hazafelé, de a templomnál figyelmesen körülnézett, nem látja-e valaki, és befordult az ösvényre, mely a csűrök mögött vezetett.

Witek pedig hazaszaladt.

Boryna még nem volt otthon. Sötét volt a szobában, csak a tűzhelyen izzott a parázs. Jagna az esti dologgal volt elfoglalva, de bosszankodott, mert Józka megint eltűnt valamerre, pedig annyi volt a munka, hogy azt se tudta, melyikhez fogjon előbb. Oda se figyelt, mit beszél Witek, csak mikor Anteket említette, akkor állt meg hirtelen:

- Ne mondd meg senkinek, hogy kaptál tőle egy tízest.

- Nem szólok egy mukkot se, ha úgy parancsolja.

- Nesze egy másik, de jól jegyezd meg magadnak. Hazament?

Meg se várta a feleletet, hirtelen felugrott, és szinte ijedten kifutott a tornácra. Hívni kezdte Pietreket, és félénk, vizsgálódó tekintettel kutatta végig a gyümölcsöst és a bejárót. Még a fészert mögé, a kazalhoz is kinézett. De nem volt ott senki... Hamar lecsillapodott, de olyan rosszkedvű lett, hogy kiabálni kezdett Józkával, és hajszoalta, hogy gyorsabban készítsen a

teheneknek moslékot. Szemére hányta, hogy folyton csavarog, és semmit se dolgozik. De a kislány sem hallgatta szó nélkül; büszke volt, önfejű és nagyszájú, hát visszafeleselt neki.

- Csak jártasd a szád, jártasd! Majd jön az apád, és elcsendesít szíjjal! - fenyegette Jagna, meggyújtva a lámpát, és újból fonni kezdett. Józka duzzogására sem felelt már semmit, mert úgy rémlett neki, hogy valaki jár az elülső ablak körül...

- Witek, nézz csak ki! Biztosan kiszökött a malac az ólból, és a kertben mászkál.

De Witek erősítgette, hogy behajtotta valamennyit, és becsukta az ól ajtaját, Józka közben átment a hátsó szobába, és Pietrekkel együtt kivitte a moslékot a teheneknek, azután pedig bejött a sajtárokért.

- Megfejek magam, pihenj, ha már úgy belefáradtál a munkába!

- Hát csak fejjen, majd megint a tehén tőgyében hagyja a tej felét! - vágott oda Józka.

- Fogd be a szádat! - csattant föl haragosan Jagna. Fölhúzta fapapucsát, feltúrta szoknyáját, fogta a sajtárokat, és az istállóba indult.

Közben leszállott az est. A szél elállt, a hófűvás elcsendesedett, de az ég feketén, csillagtalanul, felhőktől duzzadón, alacsonyan függött. A hó komor szürkeséget árasztott, valami szomorú, fáradt csönd nehezült a világra, egyetlen hang sem jött a falu felől, csak a kovácsműhely irányából hallatszott a kalapácsok távoli, tompa zuhogása.

Az istállóban sötétség és fülledt levegő volt. A tehenek lefetyelték a moslékot, és nyelvükkel hangosan súrolták a csöbör fenekét. Olykor-olykor nagyokat nyögtek. Jagna a sötétben is megtalálta a fejőszéket. Odaült a legközelebb álló tehén alá, kitapogatta tőgyét, megtörülte kendőjével, és fejét a tehénnek támasztva, fejni kezdett.

Olyan csöndesség vette körül, hogy tisztán hallotta a legkisebb zizzenést is. A tej ütemre csurgott a sajtárba, az istállóból lódobogás hallatszott, és a ház felől Józka fojtott, panaszos fecsegése.

- Jár a szája, ahelyett, hogy krumplit hámozna! - mordult föl Jagna, de hirtelen elhallgatott, és felfigyelt. Az udvaron megcsikordult a hó, mintha valaki jönne jobb felől, a fészter felől, lassú léptekkel... Most megállt... egy pillanatig csend lett... megint jön... egyre közelebb ropog a hó... Elkapta fejét, és az ajtó sötét nyílása felé nézett... Egy határozatlan alak villant fel az ajtóban...

- Pietrek! - kiáltott.

- Csitt, Jagus, csitt!

- Antek!

Egészen megdermedt, és úgy elhagyta minden ereje, hogy egy szót sem tudott kinyögni, nem tudott megmozdulni, nem tudott gondolkozni, csak öntudatlanul fejt tovább. A tej kifröcskölt a szoknyájára és a földre. Forróság fogta el, mintha égő tűz folyna ereiben. Szeme villámlott, és valami édesség fesztette keblét, majd szétvetette. A torkát meg úgy szorította valami, s a mellében olyan nyomást érzett, hogy csoda, hogy holtan nem rogyott össze...

- Karácsony óta lesek rád, mindennap, minden este őriztem a kazlat, mint a kutya, de nem jöttél! - súgta Antek.

Ez az elfojtott, szenvedélyes, szerelemtől izzó, gyönyörűséges hang forrósággal, tüsszel, édességgel töltötte el, hatalmas erővel... Ott állott vele szemben, érezte, hogy a tehenre támaszkodik, lehajol, és olyan közlelől nézi, hogy forró lehelete égeti a fejét.

- Ne félj, Jagus! Senki se látott, ne félj. De már nem bírtam ki tovább, nem tudok mit tenni. Éjjel-nappal, minden órában, minden percben folyton előttem állsz, mindig a szemem előtt lebeg a képed, Jagus... nem szólsz erre semmit?

- Mit mondjak, mit? - suttogta síró hangon az asszony.

Mindketten elhallgattak. Elakadt a hangjuk, a meghatottság fojtogatta őket, és ez a közelség, az óhajtott együttlét, ez az éjszaka elvette erejüket, édes teherként nehezedett rájuk, s ugyanakkor különös félelembe ejtette mindkettőjüket. Vágyódtak egymás után, és most egy szót sem tudtak szólni, kívánták egymást, és a kezüket sem tudták kinyújtani. Hallgattak.

A tehén hangosan szürcsölve ivott, és úgy csapkodott a farkával, hogy néha Antek arcába vágott. Antek végül odahajolt az asszonyhoz, és újra suttogni kezdett:

- Se nem alszom, se nem eszem, és dolgozni se tudok miattad, Jagus, miattad...

- Nekem se könnyű...

- Gondoltál néha rám, Jagus, gondoltál?...

- Hogy is tudtam volna nem gondolni, amikor szüntelen az eszemben vagy, szüntelen, hogy sehogy se bírok magammal. Igaz, hogy miattam verted meg Mateuszt?

- Igaz. Hazudozott rólad, hát befogtam a száját, és így teszek mindenkivel, aki...

A ház ajtaja becsapódott, és valaki sietett az udvaron át egyenesen az istálló felé. Antek alig tudott a jászlakhoz ugrani, hogy ott meglapuljon.

Witek jött.

- Józka azt mondta, hogy vigyem be a csöbröket, mert a disznóknak kell ennivalót készíteni.

- Vidd be mind a kettőt! - nyögte ki nagy nehezen Jagna.

- De a Lysula még nem itta ki. Majd később kijövök érte.

A fiú elszaladt, újból hallani lehetett az ajtó csattanását. Antek előbújt rejtekhelyéről.

- Visszajön, hogy a fene egye meg... kimegyek a kazalhoz, ott várlak... kijössz, Jagus?

- Félek...

- Gyere ki, akár egy óra múlva, vagy két óra múlva, várlak, gyere! - könyörgött.

Mögéje lopódzott, mert Jagus még mindig a tehén mellett ült, átölelte, megszorítva keblét, hátrahajtotta fejét, és olyan erősen tapasztotta ajkát az asszony szájára, hogy Jagusnak elállt a lélegzete, keze lehanyatlott; a sajtárt is feldöntötte, elvesztette az eszméletét, de egész teste megfeszült, és olyan szenvedélyesen szorította ajkát a férfiéhoz, hogy összetapadtak életre-halálra, egymásba hullottak, és sokáig maradtak így, összeolvadva ebben a lázas, vad, örült csókban.

Antek végül mégis elszakadt tőle, és lopva kiosont az istállóból.

Jagna is felpattant, hogy odaugorjék hozzá, de már csak az árnyéka villant meg a küszöbön, és eltűnt az éjszakában. Nem volt már ott Antek, csak csendes, tüzes suttogása csengett még a fülébe, de olyan erősen, olyan parancsolóan, hogy csodálkozva nézett körül az istállóban... Nem, nem volt ott senki; csak a tehenek kérődztek a takarmányt, és csapkodtak a farkukkal. Kinézett az udvarra. Az éj áthatolhatatlan sötétje borult a világra, mindent elnyomott a csend, csak a kalapácsok zuhogása hallatszott a távolból... Pedig itt volt, itt... mellette állott, ölelte, csókolta... még ég tőle az ajka, a tűz még lüktet ereiben, a szíve pedig úgy repes az örömtől,

hogy ki se lehet mondani! Jézusom, édes Jézusom! Valami úgy emelte, vitte, hogy ebben a pillanatban indulna akárhová, menne oda, utána!... - Jantos! - kiáltott fel öntudatlanul, és csak a saját hangja térítette magához egy kicsit. Minden erejéből igyekezett elvégezni a fejest, de olyan szórakozott volt, hogy néha a tehén első lába között kereste a tőgyét, és annyira elérzékenyedett a boldogságtól, hogy csak befelé menet, az udvaron érezte a hidegben, hogy nedves az arca a sírástól. Bevitte a tejet, de elfelejtette megszünni, a hátsó szobába szaladt, mert meghallotta Nastka hangját, de nem szólt hozzá semmit, és visszafordult. Csinosította magát a tükör előtt, néhány hasábot tett a tűzre, majd gondolkodott, milyen sürgős dolga van... de hiába, semmi sem jutott eszébe, semmi... mert csak az járt a fejében, hogy Antek várja a kazal mögött, várja... Még néhányszor megfordult tévetegen a szobában, vállára kapta kendőjét, és kiment.

Csendesen haladt el az ablak alatt, és az oromfal mentén kiosont a keskeny átjáróba, mely a gyümölcsöstől választotta el a fészert. Úgy befödtek a hó alatt görnyedező ágak, mintha tetőt borítának föléje; meghajolva kellett átmennie alatta.

Antek az átjárónál lesett, ahol rés nyílt a sövényen. Odaugrott hozzá, mint a farkas, majdnem az ölébe kapta, és az út mögött álló kazalhoz húzta.

De ezen a napon nem mindenben kedvezett nekik a szerencse. Alig olvadtak össze a csókokban, felhangzott Boryna éles, erős hangja:

- Jagus! Jagus!...

Mintha villám csapott volna közéjük, úgy futottak széjjel. Antek félreugrott, és lopva szaladt el a kertek alján, Jagna pedig az udvarba sietett; észre se vette, hogy az ágak lehúzzák a kendőt a fejről, és egészen behavazzák. Arcát bedörzsölte hóval, a csűrben összeszedett egy nyaláb fát, és lassan, nyugodtan tért vissza a szobába.

Az öreg sandán, különös tekintettel fogadta.

- Megnéztem a Siwulát, mert folyton nyög és lefekszik...

- Kerestelek az istállóban, de nem láttalak...

- Akkor biztosan a csűrben voltam, fát szedtem.

- És hol havazódtál így be?

- Hogy hol? Olyan hócafatok lógnak az ereszről, ha megböki az ember, mindjárt a fejére hull a hó - magyarázta nyugodtan, de arcát elfordította a tűztől, hogy az öreg ne lássa pirosságát.

De Borynát nem tudta félrevezetni. Nem nézett ugyan egyenesen a szemébe, de jól látta, hogy tüzel az arca, s a szeme úgy ég, mintha lázas volna. Valamilyen határozatlan, bizonytalan gyanú lopódzott a szívébe, maró féltékenység üvöltött föl benne, és meglapult ugrásra készen, mint a kutya. Sokáig törte a fejét, gondolkodott, míg végül az jutott az eszébe, hogy biztosan Mateusz találkozott vele, és valahol a kerítéshez szorította.

Nastka épp ekkor lépett be. Rögtön ki akarta tudakolni a dolgot.

- Hallom, Mateusz már meggyógyult, fönnt jár?

- Dehogysis gyógyult!

- Valaki azt mondta, hogy látták délután a faluban... - tapogatózkodott ravaszul, és figyelmesen nézte Jagnát.

- A pletykások összevissza fecsegnek mindent, ami a nyelvük hegyére kerül. Mateusz alig mozog, még az ágyból se kel föl, csak éppen hogy már nem köp vért. Jambrozy palackokat rakott ma rá, most meg pálinkát rendelt szalonnával, és úgy kúrálják magukat mind a ketten, hogy az útra is kihallatszik az énekük.

Boryna nem kérdezett többet, de a gyanúja nem oszlott el.

Jagusia pedig, mivel terhére esett a hallgatás, és az öreg kémlelő szeme is nyugtalanította, terjengősen kezdte elmondani Jacek úr látogatását.

Boryna nagyon csodálkozott ezen, és tanakodni kezdett, mit jelenthet ez. Alaposan törte a fejét, minden szót külön megforgatott, és végül arra az eredményre jutott, hogy biztosan az uraság küldte hozzá Jacek urat, tudakolja ki, mit szól a nép az erdőirtáshoz.

- De hiszen az erdőről egy szót se kérdezett.

- Persze hogy nem! Az ilyen úgy vezet az orrodnál fogva, hogy észre se veszed, mikor kotyogsz ki mindent. Hohó, ismerem én ezt az úri fajtát!

- De mondom, hogy csak Kubáról kérdezősködött meg a papírkivágásokról!

- Mert kertel, a mezsgyéken kerülget, hogy kikémlelje az utat! Emögött van valami, afféle úri huncutság, mert hogyisne, mit törődnek a földesúr bátyja Kubával! Csak az ostoba hiszi el az ilyen mesét. Azt mondják, hogy ez a Jacek hóbortos egy kicsit, folyton a falvakban kóborol, hegedül az út menti fészületeknél, és badarságokat beszél. Azt mondta, eljön még egyszer?

- Azt mondta, és maga után érdeklődött.

- Hm, alig fér a fejembe.

- És aztán találkozott az urasággal? - kérdezte az asszony lágyan, csak hogy ne adjon időt az öregnek gondolkodni.

Boryna fölugrott, mintha a darázs csípte volna meg.

- Nem, Szymonnál ültem egész idő alatt - és elhallgatott.

Jagna nem mert tovább kérdezősködni, mert az öreg úgy dúlt-fúlt a házban, mint a veszett kutya, mindenért lármázott, mindent ócsárolt, mindenkit szidott. Olyan csönd lett, hogy a légy zümmögését is meg lehetett volna hallani. Mindenki eltűnt a szeme elől, hogy meg ne érezze a keze súlyát.

Ilyen kínos csendben ültek le a vacsorához is. Ekkor jött be Roch, szokása szerint leült a tűzhöz, enni nem akart, de mikor befejezték, csöndesen megszólalt:

- Nem magamtól jövök. A faluban azt beszélik, hogy az uraság megharagudott Lipcére, és egyetlen embert sem fogad föl a vágáshoz. Azért jöttem, hogy megkérdezzem: igaz-e?

- Az Atyának és Fiúnak... Hát honnan tudjam én ezt? Most hallom először...

- Hiszen tanácskoztak ma a bírónál, onnan jött ez a hír.

- Tanácskozott a bíró, a molnár meg a kovács, de nem én!

- Hogyhogy? Hiszen azt mondták, hogy maga az uraság volt itt magánál, és együtt mentek el.

- Nem tárgyaltam velük, akár hiszi, akár nem, így van...

Nem vallotta be, mennyire fáj neki ez a mellőzés, hogy nélküle tanácskoztak.

Megint feldühödött, hogy eszébe juttatták a dolgot. De hallgatott, csak magában rágódott a sértésen, mely csípte, mint a csalán. Türtőztette magát, ahogy tudta, nehogy Roch észrevegye, mi van vele.

De hogyisne! Várt, leskelődött, mint egy ügyefogyott, és azok nélküle tanácskoztak! Ezt nem bocsátja meg nekik, ezt még megemlegetik! Semmibe akarják venni? Hát majd megmutatja nekik, kicsoda ő a faluban! Ennek pedig nem más az oka, mint az a molnár, az a csavargó béreslegény, aki a mások kárán gazdagodott meg, és most a többiek fölé emelkedik, a csaló! Tud ő róla olyan dolgokat, hogy börtön is lehet belőle, ha nem vigyáz... Meg az a bíró is! Őrizze a marhát, de ne akarjon első lenni az öregebbek fölött, a korhely disznó! Megválasztották bírónak, de holnap ugyanúgy le is tehetik, és akár Jambrozyt is megválaszthatják, éppen annyi hasznuk lenne belőle. Meg a kovács, a veje, az a kórságos! Jöjjön csak ide, kerüljön csak a szeme elé! Vagy az a földesúr! Úgy kerülgeti a népet, mint a farkas, futkos, szaglászik, hol csíphetne el valamit magának. Úr az ördögadta, de a parasztok földjén uraskodik, a parasztok erdejét adja el, a parasztok kegyelméből él, mégis a nép ellen esküszik össze! Nem gondol arra a nyavalyás, hogy a cséphadaró az úri bört is éppúgy fogja, mint a többit! - Azonban egy szót sem árult el gondolataiból. Hiszen nem asszony, hogy mások előtt panaszkodjék, és barátságot kolduljon! Marta őt a dolog kegyetlenül, fájt is nagyon, de kinek mi köze hozzá! Hirtelen észbe kapott, hogy nem illik vendég előtt ilyen hallgatagon ülni, ezért fölkel a lócáról, és így szól:

- Nem hallottam, de ha a földesúr megmakacsolja magát, és nem szerződött senkit, nem is kényszerítheti rá senki.

- Ez igaz, de ha érdemes ember előadná, hogy mennyi nép nyomorog emiatt, talán engedne.

- Én nem fogok neki könyörögni! - kiáltott Boryna élesen.

- De vagy húsz zsellér van a faluban, és úgy lesi a munkát, mint a megváltást! Maga is tudja, kik. Kemény a tél, nagy a hó meg a fagy, soknak megfagyott a krumplija is, kereset meg nincs sehol. Olyan nyomorúság lesz itt tavaszra, hogy elgondolni is szörnyű! Már most is olyan ínség van, hogy akárhányan csak egyszer esznek napjában meleg ételt, és éhes hassal feküsznek le. Mind arra számítottak, hogy ha az uraság vágatni kezd a Farkasveremnél, mindenkinek jut munka! Most meg, azt mondják, megesküdt, hogy egyetlenegy lipceit sem fogad fel. Megharagudott, merthogy panaszt tettek ellene a kerületi biztosnál.

- Én magam írtam alá a panaszt, és keményen kitartok amellett, hogy egyetlen szálát sem vághat ki, míg velünk meg nem egyezik, és nem adja ki a részünket.

- Ha így van, akkor talán nem is fogják vágni az erdőt.

- A miénket nem.

- És akkor mi lesz ezekkel a szegényekkel? - jajdult fel Roch.

- Nem tudok segíteni rajtuk, csak nem adhatom oda a magamét azért, hogy ők munkához jussanak! Még hogy én védelmezzek másokat, könyörögjek másokért, de ha rajtam esik bántalom, a kutya sem segít...

- Úgy látom, hogy nem tart az urasággal.

- Magammal tartok, meg az igazsággal, értse meg! Más gondom is van, azért nem is fakadok ríva, hogyha valamelyik Wojteknek vagy Barteknek nincs mit a szájába tenni. A pap dolga az, nem az enyém! Egy ember, még ha akarna, sem segíthetne mindenkien.

- De bizony segíthetne, nagyon is - szólott Roch szomorúan.

- Próbáljon vizet hordani rostával, és meglátja, mennyit tud. Úgy van a nyomorúsággal is; már ez az Isten rendelése, és úgy látszik, így is marad, hogy az egyiknek van, a másik meg csak a szelet fogja be a határban.

Roch csak a fejét ingatta, és elment. Nagyon megsomorodott, mert nem hitte, hogy ilyen érzéketlen legyen Boryna az emberi nyomorúság iránt. Az öreg kikísérte a bejáróba, és ahogy naponként szokta, most is kiment az udvarba, hogy benézzen a tehenekhez meg a lovakhoz, mert már késő volt.

Jagna éppen ágyazott; a dunnát rázta ki, és közben halkán imádkozott, amikor Maciej belépett, és valami behavazott ruhát dobott a lábához.

- Elhányod a kendődet! Az átbújónál találtam meg! - szólt halkán, de keményen, és olyan átható tekintettel nézett rá, hogy majd kővé dermedt ijedtében. Csak néhány pillanat múlva kezdett dadogva mentegetődni:

- Ez... az a Lapa... amihez csak hozzáfér... kihurcolja a házból... tegnap is a papucsomat vitte ki a kutyaólba! Gyalázatos dög, annyi bajt csinál...

- Lapa?... Ejnye... nézze meg az ember... - mormolta gúnyosan Boryna, mert egy szót sem hitt az egészből.

Vízkereszt napja az idén hétfőre esett. Még be se végezte a pap a litániát, még hallani lehetett a templomból az orgonaszót meg az éneket, de a nép máris húzódott lassan a kocsmá felé. Advent és karácsony után most volt először muzsika, és Klombék Malgoskájának az eljegyzését is ekkorra várták. A vőlegényjelölt Wicek Socha volt, rokona a megboldogult Kubának, de tagadta a vele való rokonságot, mert hitvány legény volt, és nagyon nagyra tartotta magát a földjével.

Azt is beszéltek, hogy Stacho Ploszka, aki már a krumpliszedés óta teszi a szépet a törvénybíró Ulisiájának, szintén ma koccint ebben az ügyben, és rendbe hozza a dolgot az öreggel. Szymon ugyanis görbe szemmel nézett rá, és megtagadta tőle a leány kezét, mert nagy verekedő volt, féktelen pörlekedő, és a szüleivel is folyton civakodott. Ulisiával négy egész holdat akart kapni, vagy kétezer zloty készpénzt és még hozzá két tehenet.

A bíró is ma tartotta a keresztelőt, az igaz, hogy odahaza, de az ismerősök arra számítottak, hogy ha jókedve támad, nem ül meg otthon, hanem az egész vendégsereggel együtt eljön a kocsmába, és másoknak is fizet.

E csalogatókon kívül voltak azonban még más, fontosabb ügyek is, melyek éppúgy érdekelték mindenkit.

Úgy történt a dolog, hogy a nagymisén megtudták a szomszéd falubéliektől, hogy a földesúr már mind fölfogadta, ahány favágóra csak szüksége volt, és foglalót is adott. Rudkáról tízen mennek, Modlicáról tizenöten, Dembicáról vagy nyolcan, a rzepkai nemességéből kis híján húszan, Lipcéből pedig egy sem. Biztosan igaz volt, mert maga a kerülő is megerősítette a hírt - ő is ott volt a misén.

Nem kis gondot jelentett ez a falu szegényeinek, nem könnyű terhet.

Hiszen voltak Lipcében gazdagok, módos gazdák, voltak kevésbé jómódúak is, akiknek szintén nem volt gondjuk a keresetre, sőt akadtak olyanok is, akiknél szinte jajgatott az ínség, de nem vallották be, hogy el ne veszítsék a gazdagok barátságát, és mindig egy sorban állhassanak velük. De olyan zsellérekben sem volt hiány, akiknek csak házuk volt, vagy még az se; a gazdáknál csépeltek, a fűrészmalomban keresték fejszójukkal a kenyerüket, vagy ahol éppen akadt valami munka; összekuporgattak, amennyit tudtak, és úgy-ahogy megélték Isten segítségével; de ezeken felül még mindig maradt öt család, amelynek egyáltalán nem jutott télen munka a faluban, és éppen ezek várták úgy az irtást, mint a megváltást.

És most mihez kezdjenek?

Kemény a tél, s alig van valamelyiküknek egy kis tartalék pénze. Soknak fogyóban volt már a krumplija is. Sok házban ütött tanyát a nyomorúság, és az éhség már az ajtó előtt vicsorgatta a fogát. Messze van még tavaszig, segítség nem jön sehonnan, így hát nem is csoda, ha nehéz gond nyomta a lelküket. Gyülekeztek a házakban, tanakodtak. Végül csapatosan elmentek Klombhoz, hogy vezesse őket a főtisztelendő úrhoz, hátha ad valami tanácsot. De Klomb leánya eljegyzésének ürügyével lerázta őket, és hasonlóképpen kibújtak mások is, mert csak magával törődött mindegyik, és megvolt a maga számítása. Nagyon feldühödött erre Bartek, az, aki a fűrészmalomban dolgozott. Bár neki volt munkája, azért mindig a szegény néppel tartott; elhívta hát a vízen túl lakó Filipet, Stachot, Bylica vejét, Bartek Koziolt, a ferde szájú Waleket, és öten elmentek a főtisztelendőhöz, hogy megkérjék, fogja pártjukat a földesúrnál.

Sokáig voltak oda, s csak a litánia után jelent meg Jambrozy Kobuséknál; jelentette, hogy a papnál tanácskoznak, azután pedig egyenesen a kocsmába mennek.

Ezalatt beesteledett. Az alkony pírja kialudt az égen, csak itt-ott parázslott még nyugaton, mint a kialvó zsarátnok a hamuban, s a világ lassan kékes éji lepelbe takarózott. A hold még nem kelt fel, csak a száraz, megfagyott hó csillogott kihűlt, jeges fénnel, amelyben minden tárgy olyannak látszott, mintha szemfödélbe volna takarva, mintha meghalt volna. A csillagok azonban kezdtek kibújni a sötét égre, és úgy nőttek, fénylettek, rezegtek a messzeségben, úgy tündököltek, hogy a hó is visszatükrözte ragyogásukat. A fagy egyre erősödött, úgy vágott, hogy szinte csengett tőle az ember füle, s a legkisebb hang is messzire elhallatszott.

A házakban tüzet gyújtottak, és sietősen végezték az esti munkát. Még hordták a vizet a tóról, időnként még megreccsentek az istállóajtók, vagy megszólalt valami állat, egy-egy szán siklott végig az úton, és az emberek sietve jártak-keltek az udvarokon, mert úgy csípte a fagy az arcukat, mint a tüzes vas, és elfojtotta lélegzetüket. De már egészen elcsendesedett a falu.

Csak a kocsmá felől csendült fel mindig élesebben a muzsikaszó. Mert hogysisne, majdnem minden házból igyekezett oda valaki: némelyek tudakozódni, mások pedig, akik sem az eljegyzésre nem voltak hivatalosak, sem az ügyekhez nem volt közük, azért, mert csábította őket a pálinkaszag. A lányok nagyon is kívánták a hancúrozást, s a zene már messziről bizgatta a lábukat, s az asszonyok is unatkoztak egyedül odahaza. Így hát egymás után lopakodtak a kocsmába, mielőtt még teljesen besötétedett volna. Azt mondták: azért, hogy az embereket hazakergessék, de azután ott maradtak ők is. A szülők után természetesen a nagyobb gyerekek is elmentek; különösen a fiúk füttyentgettek egymásnak a bejárókból, és csoportosan vonultak a kocsmába, elfoglalták a pitvart és az eresz alját, bár perzselt a fagy, mint a tűz.

A kocsmában már jókora tömeg gomolygott.

A tűzhelyen hatalmas tűz lobogott, a lángoló fahasábok véres fényt öntöttek a fél szobára. A szolgáló a zsidó parancsára folyvást rakta. Aki csak bejött, leverte csizmájáról a havat, megmelegítette meggémberedett kezét, és a tömegbe indult, hogy megkeresse övét. Mert bár a tűz fényén kívül a pult fölött lógó lámpa is világosságot árasztott, a sarkokban mégis sötét volt, és bajosan lehetett rögtön megkülönböztetni az embereket. Az út felől eső sarokban, a káposztáshordókon, a muzsikások ültek. Olykor-olykor megpendítették hangszereiket, csak úgy önkéntelenül, mert még nem kezdődött meg a tánc. Csak éppen valamelyik türelmetlenebb pár tett néhány fordulót.

A szobában pedig a falak mentén meg az asztalok mellett csoportosultak az emberek. Kevesen iddogáltak, inkább beszélgettek, és nézték az érkezőket.

Csak a pult körül volt nagyobb kavarodás, mert ott álltak egy csoportban a Klomb vendégei meg a Socha család tagjai. De még ők is ritkán koccintgattak; beszélgettek, és szépeket mondtak egymásnak, ahogy eljegyzésen illik.

S valamennyien gyakran pillantgattak észrevétlen az ablak felé, ahol tíz-egynéhány rzepekai ember ült az asztaloknál. Még napközben jöttek, és itt maradtak. Senki nem kellemetlenkedett nekik, de nem is igyekeztek hozzájuk. Csak Jambrozy komázott össze velük rögtön; nagy kortyokban nyelte a pálinkájukat, és hazudott összevissza, ami csak a nyelvére jött. Mellettük a fűrésztelepi Bartek állt a társaival, és hangosan mesélte, mit mondott a főtisztelendő úr. Hevesen szidta a földesurat, ebben pedig Wojtek Kobus volt a legbuzgóbb segítőtársa; sovány, kis termetű paraszt, de olyan hevesen ugrándozott, verte öklével az asztalt és izgett-

mozgott, mint az a madár, amelynek a nevét viselte.⁸ Mindezt pedig szándékosan csinálta, mert tudta, hogy a rzepkaiak holnap az erdőbe mennek fát vágni; ezek azonban úgy tettek, mintha semmit sem hallanának. Nyugodtan ültek, és csak egymással törődtek.

A gazdák közül sem hallgatta senki a szitkozódást, s azt sem vették túlságosan a szívükre, hogy a főtisztelendő úr nem akart az érdekükben közbenjárni a földesúrnál. Sőt ellenkezőleg, elfordultak tőlük, elkerülték őket, minél hangosabban kiabáltak; a tömegben ugyanis, mely szinte szétvetette a kocsmát, mindenki tetszése szerint barátkozott és csoportosult, ahol éppen kedve tartotta, ügyet sem vetve a szomszédaira. Csak az egy Jagustynka járt csoporttól csoporthoz; uszította őket, tréfálkozott, pletykákat hordott, közben azonban éberén figyelt, hol csendül meg a flaska, hol jár körben a pohár.

És így lassan, észrevétlenül melegegett bele a nép a mulatságba. Mind nagyobb zaj töltötte be a szobát, és mind gyakrabban csörgött a pohár. A tolongás úgy növekedett, hogy már szinte be se csukódott az ajtó; folyvást jött a nép, míg végül a muzsikusok, akiket Klomb vendégtelt meg, rázendítettek egy tüzes mazúrra. Első párként Socha indult táncba Malgoskával, utánuk pedig akinek csak kedve volt hozzá.

De nem sokan mentek, mert még vártak az első lipcei legényekre: Stacho Ploszkára, Wachnik-ra, a bíró öccsére, és másokra, akik a szoba sarkaiban beszélgettek a lányokkal, vidáman tereferéltek, és félhalkan gúnyolták a rzepkai nemeseket, akiktől Jambrozy még mindig nem tárgított.

Épp ekkor jelent meg Mateusz. Még bottal járt, mert alig hogy föltápáskodott az ágyból, de vágyódott az emberek után. Rögtön mézzel főtt pálinkát rendelt, leült a tűzhely mellé, és iddógált. Víg szavakat eregetett ismerősei felé, de hirtelen elhallgatott, mert Antek állott meg az ajtóban. Ez meg, mikor meglátta, büszkén hátraszegte fejét, feléje villantott a szemével, és úgy akart elmenni mellette, mintha nem venné észre.

De Mateusz felkelt, és utána kiáltott:

- Boryna! Gyere ide hozzám.

- Ha dolgod van velem, gyere magad - szólt Antek élesen, mert azt hitte, Mateusz belé akar kötni.

- Mennék, de látod, bot nélkül még meg se tudok mozdulni - felelte szelíden.

Antek nem hitt a fülének. Fenyegetően összeráncolta a szemöldökét, és elindult feléje, de Mateusz megragadta kezét, és odavonta maga mellé a padra.

- Ülj ide mellém. Az egész világ előtt megszégyenítettél, úgy megvertél, te zsvány, hogy már papot is hívtak, de azért nem haragszom rád, és javaslom, béküljünk ki. Koccints velem! Még senki sem vert meg életemben, és azt hittem, hogy nincs is olyan ember a világon. Igazi vasgyúró vagy, hogy ilyen embert, mint én, csak úgy belehajítottál a vízbe, mint egy kéve gabonát, bizony...

- Mert folyton piszkáltál a munkámban, meg aztán ocsmányul ugattál; úgy megharagudtam, hogy azt se tudtam, mit csinállok.

- Igazad van, igazad, magam is beismerem, mégpedig nem félelemből, hanem jó szívvel... De jól elláttad a bajomat, vért hánytam, és néhány bordám eltörött. Az egészségedre iszom, Antek, hagyd a haragot, én már elfelejtettem, bár még most is fáj a hátam... talán még a wolai Wawrzeknél is erősebb vagy?

⁸ Kobus: vadászsólyom.

- Hiszen úgy megvertem a búcsún aratáskor, hogy még most is nyögi...
 - Wawrzont? Hallottam, de nem akartam elhinni... Zsidó, hozz arakot eszenciával, de nyomban, mert letöröm a derekadat! - kiáltotta.
 - De amit ott fecsegtél az emberek előtt, az nem igaz, ugye? - kérdezte csendesen Antek.
 - Nem igaz, csak haragból mondtam, csak úgy... nem, dehogyis... - tagadta, s a világosság felé tartva nézegette a flaskát, hogy Antek ki ne olvassa a szeméből az igazságot.
- Ittak eggyel, kettővel, azután pedig Antek rendelt, és újra ittak. Úgy ültek egymás mellett, olyan testvéries barátságban, hogy mindenki elcsodálkozott rajtuk. Mateusz pedig, mert már jól felöntött a garatra, rárikkantott a muzsikusokra, hogy játsszanak frissebben. Lábával verte a taktust, hangosan nevetett a többiek felé, végül elhallgatott, és elkezdett Anteknek a fülébe sugdosni.
- Hiszen igaz, hogy le akartam teperni erőszakkal, de úgy végigboronálta a képemet a körmével, mintha valaki túskebokorba dobott volna. Te voltál neki a kedvesebb, tudom én azt jól, ne tagadd, csak te, azért nem akart rám nézni... Nehéz az ökröt igába fogni, ha nem akar magától menni! Bizony úgy gyötört a féltékenység, hogy ki se lehet mondani! Hej, csoda egy leány volt, szebbet nem lehet találni. És hozzámement az öreghez a te károdra, ezt már nem is tudom megérteni...
 - Az én káromra meg a kárhozatomra! - nyögött föl Antek csöndesen, és csaknem felugrott, akkora lángot vetett benne az emlékezés. De csak káromkodott egyet, és valamit morgott magában.
 - Csitt, meghallják az emberek, és széthordják.
 - Mondtam valamit?
 - Hát én nem hallottam, de mások meghallhatták.
 - Mert már alig bírom elviselni, úgy feszíti valami a mellemet, hogy magától szalad ki belőlem a szó...
 - Azt tanácsolom neked, ne hagyd magad, amíg nem késő - tanácsolta ravaszul a legény, hogy kicsaljon belőle valamit.
 - Mit tehetek, hiszen a szerelem rosszabb a betegségnél, úgy folyik a csontokon végig, mint a tűz, felforr a szívben, és olyan vágyakozással tölti meg az ember lelkét, hogy se enni, se aludni, se dolgozni nem tud. Csak verné a falhoz a fejét, és még az életét is odadobná.
 - Azt hiszed, nem tudom? Hej, Jézusom, hiszen magam is futottam Jagna után! De a szerelem ellen csak egy orvosság van: meg kell házasodni, akkor minden elmúlik. Volna még egy másik is; ha nem lehet elvenni, hát meg kell kapni az asszonyt úgy, akkor elmegy tőle a gusztusod, és vége a szerelemnek. Elhiheted nekem, nemegyszer próbáltam - bizonyította dicsekedve.
 - És ha azután sem múlik el? - kérdezte Antek szomorúan.
 - Hát annak, aki a sövény mögött nyögdécsel, a ház sarka mögé lapul, és megreszket a térde a szoknya suhogására, annak nem múlik el egyhamar. De borjú az ilyen, nem pedig férfi, az ilyenért egy hajítófát sem adnék - szólt a legény megvetően.
 - Igazad van, de azt hiszem, olyan emberek is vannak, vannak... - tűnődött Antek.

- Koccints hát, egészen kiszáradt a torkom. Kutya dolog ez a fehérréppel, némelyik olyan hitvány, hogy ha ráfújsz is, felfordul, és gyakran még a legerősebb embert is úgy vezeti, mint a borjút a kötélén. Elveszi az erejét, az eszét, végül kineveti az egész világot. Pokoli fajzat az asszonyféle. No, igyál az egészségemre!

- Egészségedre, öcsém!

- Isten fizesse meg. Mondom néked, köpj erre az ördögfajzatra, hiszen megvan a magadhoz való eszed...

Újból kiittak eggyel, azután egy másikkal, és beszélgettek. Antek már kissé felöntött a garatra, és mivel sohasem volt kinek kipanaszkodnia magát, most veszett kedve támadt, hogy kiöntse a lelkét. Alig tudta türtőztetni magát, és néha mégis el-elejtett egy olyan szót, amelyből Mateusz mindent megértett, csak nem mutatta.

Közben javában folyt már a mulatság a kocsmában. A zene szólt teljes erővel, tánc táncot követett, mindenfelé ittak, itt-ott már vitatkoztak is, és olyan hangosan beszéltek, hogy fülsiketítő lett a lármá. A táncosok dobogása pedig úgy hangzott, mint a cséphadaróé. Klomb kompániája a fülkébe húzódott; eléggé nagy zaj hangzott ki onnan is. Csak Socha és Malgoska táncolt belefeledkezve, azután pedig egymás derekát átölelve siettek ki a friss levegőre. A fűrésztelepi Bartek még mindig egy helyben állott a társaságával. Már a második üveget ürítették, s Wojtek Kobus már egyenesen odakiáltott a rzepekaiaknak:

- Nemesek, az áldóját! Rongyosok meg éhesek! - merthogy nemeseknek tartották magukat.

- Uraságok, fél falu fej egy tehenet! - toldotta meg epésen a másik.

- Koszosak, megvannak ló nélkül, mert a tetű viszi őket.

- Zsidók cselédjei!

- Urasági söpredék! Szegődjenek el a kutyák mellé, ha olyan jó a szimatjuk.

- Megszimatolták az uraságnál a maguk hasznát, és most odahúznak.

- Elveszik az emberek elől a munkát!

- Úgy kifésüljük a koszos fejteket, hogy fej nélkül szaladtok haza!

- Tányérnyalók, csavargó népség! Nincs a zsidóknál fűteni való kemence, hát ide jöttek! - Csak úgy röpködtek a csípős szavak, és némelyikük már az öklével is fenyegetőzött, úgy közeledett hozzájuk. Mind többen háborogtak ellenük, egyre indulatosabb kör vette őket körül, mert már a pálinka is dolgozott bennük. De a rzepekaiak nem szólaltak meg, szorosan egymás mellett ültek, csak botjukat szorongatták a térdük közt, sört iddógáltak, és a magukkal hozott kolbászt eszegették hozzá. Kevélyen, rettenthetetlenül néztek a parasztokra.

Talán verekedésre is került volna sor, de odajött Klomb, csillapította őket, magyarázott, békéltetett. Utána mások is az öregebbek közül, meg Jambrozy is beleszólt; végül Kobus abbahagyta a szitkozódást, a többieket is elvonták a pulthoz, és kínálgatták. Ismét megszólalt a muzsika, s Jambrozy ismét mesélni kezdte a maga képtelen történeteit a háborúkról. Napóleonról, a Parancsnokról,⁹ azután meg olyan vidám dolgokat mondott, hogy sokan majd eldültek neveltükben. Ő pedig, mivelhogy már eléggé kapatos volt, diadalmasan nézett körül, elterpeszkedett az asztalnál, és tovább mesélt:

⁹ Tadeusz Kościuszko: lengyel szabadsághős, az 1792-94. évi felkelés vezetője.

- Végezetül még elmondok egy történetet, röviden, mert táncolni szeretnék, és már görbén néznek rám a lányok, hogy nem megyek hozzájuk. Tudják, ma van Klembianka eljegyzése Wicek Socháival. Ha akartam volna, én tartanám ma az eljegyzésemet Malgoskával, én bizony! Mert hát az úgy volt, hogy csütörtökön csak úgy özönlöttek a kérők az öreg Klombhoz. Egyszerre jöttek Socha meg Pryczek kérői. Az egyik társaság arakkal koccintott, a másik meg édessel; Klomb az egyikét is megitta, a másikét se öntötte ki. Mert jó volt az egyik, de a másik se rosszabb!

A kérőkről már csak úgy csurgott az izzadság, annyit beszéltek, és úgy dicsérték a maguk legényét.

Ennek pompás hold földjei vannak, amelyeket csak a pacsirták trágyáznak, a másiknak meg olyan a földje, hogy csak a kutyák tartják rajta a lakodalmukat.

Az egyiknek van olyan háza, amelybe a disznók az alapgerenda alatt másznak be, és a másiké se rosszabb.

Mind a kettő olyan módos, hogy messzi vidéken nincs párja!

Sochának van egy egész bundagallérja, mert magát a bundát széthordták a kutyák. Pryczeknek meg van egy madzagja az ünneplő nadrághoz, meg egy gombja, amelyik úgy ragyog, mint az arany.

Az egyik legény karcsú, mint a boglya, a másiknak meg felfújta a hasát a krumpli!

Pompás legények!

Sochának folyik a nyál a szájából, Pryczeknek meg csipás a szeme!

Mindenben egyenlők, azután olyan dolgosak meg vitézek, hogy akár egy fél fertály burgonyát is megesznek egyszerre, és mindjárt másik fertályra áhítoznak! Mindkettőből jó vő lesz; a tehenet egyik is, másik is megőrzi a réten, kisöpri a szobát, és kihányja a trágyát az istállóból. A leányzóban egyik sem tesz kárt, mert a golyával nem tartanak barátságot.

Szóval helyre legények, beszédesek, okosak, ügyesek, mindig megtalálják a szájukat a kanállal, sose viszik másfelé.

Hát mit csináljon az öreg, amikor egyformán tetszik mind a kettő. Forgolódik, piszkálja az orrát, kérdezi Malgoskát: melyiket akarod?

- Mind a kettő csámpás, édesapám, ha megengedi, akkor inkább Jambrozyt választom!

Az öreg csóválta a fejét, sokáig töprenkedett, mert hiszen tudni való, hogy ő a legokosabb az egész házban, a fiúk sürgetik, a kérők folyton a magukét mondogatják, végül iszik az öreg az egyik üvegből arakot, a másiktól édeset, aztán így szól:

- Hozzátok a mérleget!

Behozták, fölállították, ő meg azt mondja:

- Mérjétek meg magatokat, fiúk! Amelyik nehezebb, az lesz a vőm.

Zavarba jöttek a kérők, pálinkáért küldtek, s töprengenek: melyik lesz? Mert mind a kettő olyan sovány volt, mint az aszott poloska.

Pryczek kérői kaptak előbb észbe. Megtöltötték Pryczek mellényét meg a zsebeit kavicssal. De Socha kérői sem estek a fejük lágyára. Hirtelen, mivel más nem akadt a kezük ügyébe, egy gúnárt dugtak a szűre alá, és úgy állították a mérlegre... mérik, számlálják, hát egyszer csak megszólal valami: „Sz... sz... sz...” - mire Socha s a gúnár, zsupsz, a földre ugrik! Vala-

mennyien elnevelték magukat, Klomb pedig azt mondja: „Agyafűrt fickó, bár nem üti meg a mértéket, te leszel az én vőm!”

Az egész történetben a mérésen kívül nem volt egy szemernyi igazság sem, de Jambrozy olyan mulatságosan mesélte el, hogy a könnyük is kicsordult nevettükben. Úgy hahotáztak, hogy visszhangzott az egész kocsmá.

Klomb vendégei is hamarosan előbújtak a fülkéből, és csapatostul perdültek táncra. Növekedett a zaj, a lábdobogás, a kiabálás, úgyhogy már semmi hangot nem lehetett külön kivenni.

Már szédült az emberek feje, bágyasztotta őket a forróság, de a vidámság nőtt, a fiatalok tomboltak teljes erejükből, az idősebbek pedig körülülték az asztalokat, vagy ott gyülekeztek össze, ahol éppen lehetett, ahol éppen megállt valaki, mert a táncosok lökdösődtek, és mind nagyobb kört kerítettek. Mindenki fennhangon beszélt, ivott, örvendezett, barátkozott, bizonygatta a maga igazát, élvezte a mulatságot.

A zene pedig szilajul harsogott, s dühödten folyt a tánc, pedig olyan szorosan voltak, hogy egyik fej a másik mellett, egyik váll a másik mellett tolongott. Mégis ugráltak, ringtak, kurjantottak, verték a sarkukat a földhöz, hogy szinte recsegett a padló, és megreszketett a pult.

Pompás mulatság volt, mert mindnyájan hozzájárultak egész erejükkel, egész lelkükkel.

Hiszen tél volt, a nép levette kidolgozott kezét az anyaföldről, kiegyenesítette meghajtott nyakát, fölemelte gondterhelt lelkét, kihúzta magát, megnövekedett, egyenlővé vált egyik a másikkal a szabadságban, pihenésben, a fesztelen gondolkodásban. Mindegyik ember külön és világosan látszott most, mint az erdőben a fa. Nyáron nem tudod megkülönböztetni egyiket a másiktól, mert mindegyik egyforma zölden áll a sűrűségben, hozzátapadva a termőföldhöz, de essék csak le a hó, takarja el a földet, mindjárt minden fát meglátsz külön, és egy szempillantás alatt meg tudod különböztetni, tölgy-e, gyertyán-e vagy rezgő nyárfa. Ugyanígy volt a néppel.

Csak Antek és Mateusz nem mozdult el a helyéről. Barátságosan üldögéltek egymás mellett, és csendesen beszélgettek mindenféléről. Egyre-másra odajött valaki hozzájuk, és beleszólt; odajött Stacho Ploszka, odajött Balcerek, odajött a bíró öccse és mások, a falu első legényei, akik vőfélyek voltak a Jagus lakodalmán. Kezdetben bátortalanul álltak meg, mert nem lehetett tudni, nem vág-e Antek valami kemény szót a fejükhöz. De nem, mindegyiknek kezet nyújtott, barátságosan nézett rájuk, ezért azután csakhamar közrefogták, figyelmesen hallgatták, biztosították barátságuk felől, és úgy kedveskedtek neki, helyeselték minden szavára, mint azelőtt, amikor még vezetőjük volt. Antek mosolygott, de kesernyén, mert eszébe jutott, hogy ezek még tegnap is messziről kikerülték az úton.

- Sehol se látni téged, sohase jössz a kocsmába! - szólt Ploszka.

- Reggeltől éjszakáig dolgozom, mikor lenne időm kocsmába járni?

- Igaz, igaz! - hagyták helyben halkan, és azután lassan áttértek különféle ügyekre; a falu dolgaira, azután a szülőkre, beszéltek a lányokról meg a térről... de a beszélgetés valahogy vontatottan ment, Antek keveset szólt, és folyton az ajtóra pillantgatott, mert remélte, hogy Jagna is eljön. Csak akkor kezdett odafigyelni, mikor Balcerek mesélni kezdett a tanácskozásról, melyet Klombéknál tartottak az erdő ügyében.

- És mit határoztak? - kérdezte.

- Hogy mit? Sopánkodtak, panaszkodtak, siránkoztak, és semmit nem határoztak, csak hogy nem szabad megengedni a vágást.

- Hát mi okosat is süthetnének ki ezek a szalmafejűek! - kiáltott Ploszka. - Összegyűlnek, pálinkát nyakalnak, szuszognak, kipanaszkodják magukat, és annyi a haszna, mint a tavalyi hónap. Az uraság meg nyugodtan kivághatja akár az egész erdőt is.

- Nem szabad megengedni! - vetette oda röviden Mateusz.

- Ki tartja vissza, ki tiltja meg neki? - kiabálták összevissza.

- Hát kicsoda, ha nem ti?

- Ugyan, lehet is ezek miatt tenni valamit! Egyszer nyitottam ki a számat, hát az apám letorkolt, hogy ne üssem bele az orromat olyan dologba, amihez semmi közöm sincs, ez a gazdák dolga. Hiszen jussunk van hozzá, de minden az ő markukban van, és egy percre sem eresztik ki, mi meg csak annyit jelentünk, mint a béresek! - háborgott Ploszka.

- Rosszul van ez így, nagyon rosszul.

- Másképp kellene lenni!

- Hát, át kellene engedni a fiataloknak a földet meg a rendelkezést.

- Őket meg tartsák el a gyerekeik!

- Én leszolgáltam a katonaságot, az évek múlnak, mégsem adják ki a részemet! - kiáltott Ploszka.

- Ideje, hogy mindenki megkapja a maga részét.

- Valamennyiünkkel igazságtalanság történik.

- Leginkább Antekkel!

- Rendet kell csinálni a faluban! - szólt keményen Szymek, Jagusia bátyja, aki nemrég jött, és hallgatva állt eddig a többiek mögött. Bámulva néztek rá, ő pedig előrelépett, és tüzesen adta elő a sérelmeit. Szembenézett mindenkivel, és pirult közben, mert nem szokta meg, hogy mások előtt beszéljen, és kissé félt még az anyjától.

- Nastka tanította ki! - súgta az egyik legény. Valamennyien elnevették magukat, Szymek pedig elhallgatott és hátrahúzódott. Ekkor a bíró öccse, Grzela Rakoski kezdett szólni, bár nem volt valami beszédes, és kissé dadogott is:

- Nagy baj, az igaz, hogy az öregek kezében van a föld, és nem adják a gyerekeiknek, mert igazságtalan dolog. De az a legnagyobb baj, hogy ostobául intézik a falu ügyeit. Hiszen régen vége lenne ennek a históriának az erdővel, ha megegyeztek volna az urasággal.

- De hogyan? Két holdjával kínálta, holott négy jár egy fél telek után.

- Jár vagy nem jár, azt nem tudni, majd a hivatal ítéli meg.

- De a hivatalbeliek az urasággal tartanak!

- Dehogy tartanak, hiszen maga a biztos mondta, hogy ne álljunk rá a két holdra, mert az uraságnak többet kell adnia! - magyarázta Balcerek.

- Halkabban, jön a kovács az őrmesterrel! - suttogta Mateusz.

Az ajtó felé néztek; valóban, a kovács jött karonfogva a csendőrrel. Már mind a ketten jól be voltak szeszelve, ezért hát erősen tolakodtak a sűrű tömegen keresztül, egyenesen a pulthoz tartottak, de nem sokáig álltak ott, mert a zsidó a fölkébe vezette őket.

- A bírónál, a keresztelőn mulattak ilyen jól.

- Ma tartják? - kérdezte Antek.

- Hát. Az öregek is ott vannak. A törvénybíró volt a koma meg Balcerkowa, mert azt mondják, az öreg Boryna megharagudott, és nem vállalta - magyarázta Ploszka.

- Hát ez meg miféle? - kiáltott fel Balcerek.

- Ez Jacek úr, a wolai földesúr bátyja! - magyarázta Grzela. Fölálltak, hogy jobban megnézzék, Jacek úr pedig lassan fürta magát keresztül a tömegen, keresett valakit a szemével, míg meg nem találta a fűrészmalmi Barteket. Vele együtt odament a fal mellett ülő rzepekaiakhoz.

- Vajon mit akar?

- Valamit, vagy semmit. Csak úgy jár-kei a falvakban, beszélget a paraszttal, akárhányszor segít is rajtuk. Hegedül, a lányokat meg dalolni tanítja. Azt mondják, hóbortos.

- Fejezd már be, Grzela, mondani akartál valamit!

- Az erdőről akartam beszélni. Én azt javaslom, hogy ne hagyjuk ezt a dolgot egészen az öregekre, mert ők elrontják.

- Erre csak egy mód van. Ha elkezdik vágni az erdőt, menjen ki az egész falu, kergesse el a favágókat, és ne engedje a vágást addig, amíg az uraság meg nem egyezik a faluval! - szolt Antek határozottan.

- Ugyanezt határozták Klombnál is.

- Elhatározták, de nem teszik meg, mert ki megy utánuk?

- A gazdák elmennek.

- Nem mind.

- Ha Boryna vezeti őket, elmennek mind.

- Csak nem tudni, lesz-e rá Maciejnek kedve.

- Akkor majd vezeti Antek! - kiáltott fel hevesen Balcerek.

Valamennyien lelkesen helyeseltek, csak az egy Grzela ellenkezett, ő tudniillik világlátott ember volt, és olvasta a *Zorzá-t*¹⁰ is, azért hát elkezdte tudományosan fejtegetni, mintha könyvből olvasná, hogy nem szabad erőszakot alkalmazni, mert akkor csak törvény elé kerül az ember, és nem ér el vele mást, csak dutyit. Azért ügyvédet kell hívni a városból, és az majd mindent elintéz igazságosan.

Nem volt kedvük sokáig hallgatni ezt a beszédet, némelyikük még csúfolta is. Nagyon fölbosszankodott erre, és rájuk rivallt:

- Panaszkodtok az apáitokra, hogy ostobák, és nektek magatoknak sincs egy csöpp eszetek sem, csak szajkózzátok, amit másoktól hallotok, akár a gyerekek!

- Boryna jön Jagusiával meg a lányokkal - jegyezte meg valaki.

Antek felelni akart Grzelának, de hirtelen elhallgatott, és Jagnát kísérté szemével.

¹⁰ Varsói hetilap, 1866-tól kezdve jelent meg, főleg a falusiak számára. Az első időszakban a nép „erkölcsi felemelkedését” volt hivatva szolgálni a kastély és a plébánia szigorú gyámsága alatt. A nyolcvanas évektől kezdve Malinowski és Brzezinski szerkesztésében a korszerű mezőgazdaságra tanította a parasztokat a kapitalista rend keretein belül.

Későn jöttek, már vacsora után, mert az öreg sokáig nem hallgatott Józka rimánkodására meg Nastka rábeszélésére. Várta, hogy Jagusia kérje, de ő rögtön ebéd után határozottan kijelentette, hogy elmegy a muzsikába, az öreg pedig ugyanolyan határozottan felelte rá, hogy ki se teszi a lábát a házból, ha nem ment el a bíróhoz, nem megy el sehova se.

Jagna nem is kérte tovább, de úgy megmakacsolta magát, hogy nem szólt egy szót sem, csak sírdogált, csapkodta az ajtót, ki-kiállt a ház elé a hidegbe, és úgy dült-fült föl-alá a házban, mint a haragos szél, szinte fagyos levegőt árasztott, mikor pedig vacsorához ültek, nem ment enni, hanem kiszedegette szoknyáit a ládából, próbálgatta és öltözködött.

Mit tehetett hát az öreg egyebet, káromkodott, szitkozódott, fogadkozott, hogy nem megy el, végül azonban még neki kellett bocsánatot kérnie Jagusiától, és kénytelen-kelletlen elkísérte a kocsmába.

Büszkén lépett be, méltóságteljesen; alig köszönt valakinek, mert alig volt ott vele egyenrangú, a falu lelegeje a bírónál volt a keresztlőn. A fiát pedig nem vette észre, bár figyelmesen körülnézett a tömegben.

Antek meg nem vette le többé a szemét Jagusiáról. Az asszony éppen a pultnál állott, körülrajzolták a legények, táncba hívták, de kikoszarozta őket vidám szóval, közben pedig titkon körülnézett az emberek között. Olyan szép volt ma, hogy mindenki csodálkozva nézte, bár eléggé berúgott már a nép. Legszebb volt valamennyi között, pedig ott volt Nastka is, a ruhája színe meg a növése a mályváéhoz hasonló, ott volt Weronka Ploszkowa is, piros, mint a georgina és nagyon magabizó, meg Sochowa, aki alig serdült eladó sorba, karcsú, hajlékony, és olyan édes a pofácskája, mint a cukor. És voltak mások is, csinosak, szép természetűek, akik magukra vonták a legények tekintetét, mint például Marysia Balcerkowa, csodálatosan szép alakú, fehér képű, az egészségtől szinte kicsattanó leány, a falu első táncosa - de egy se ért föl Jagnával, egyetlenegy se.

Valamennyit fölülmúlta szépségével, ruhájával, tartásával és ragyogó kék szemével; ahogyan a rózsza fölülmúlja a sarkantyút, a mályvát, a georginát, a pipacsot, hogy valamennyi hitványabbnak látszik mellette, úgy emelkedett szépségével valamennyiük fölé, uralkodott fölöttük. Ki is öltözködött ma, akár egy lakodalomba; zöld-fehér csíkos, tűzsárga szoknya volt rajta, a pruszlikja meg kék bársony, aranyfonallal kivarrrva és mélyen kivágva. Vékony nyakánál és a csuklójánál fehér fodorral gazdagon díszített ingére több sor korallt, borostyánt és gyöngyöt fűzött. A haját kékes, rózsaszín mintás selyemkendő borította, melynek csücskeit a hátára eresztette.

Ezért az öltözetért nyelvükre is vették az asszonyok. Rosszmájú megjegyzéseket tettek, ő azonban egy csöppet sem törődött velük. Csakhamar meglátta Anteket, és elpirult örömeiben, mint napnyugtakor a víz. Elfordult az öregtől, akinek a zsidó magyarázott valamit, és rögtön bekísérte a fülkébe. Ott is maradt.

Antek meg éppen erre várt. A fal mentén nyomban odatolakodott, és nyugodtan köszöntötte őket, bár Józka szándékosan hátat fordított neki.

- A muzsikára vagy Malgoska eljegyzésére jöttetek?

- A muzsikára... - felelte Jagna csendesen, mert egészen elszorult a torka a felindulástól.

Szóltanul álltak egy ideig egymás mellett, csak a lélegzetük volt sebesebb, s lopva egymás szemébe pillantottak. A táncosok falhoz szorították őket, Nastkát táncba vitte Szymek, Józka is elkeveredett valamerre, úgyhogy magukra maradtak.

- Mindennap várlak, mindennap... - suttogta Antek.

- Hogy mehetnék ki?... Őriznek... - felelte Jagna reszketve. Valahogy magától egymásra talált a kezük, egymáshoz simult a csípőjük, mindketten elsápadtak, a lélegzetük elállt, a szemük szikrázott, és a fülükben olyan muzsika szólt, hogy azt ki se lehet mondani.

- Állj kissé odébb, eressz el! - kérte csendesen Jagna, mert sűrűn álltak körülöttük az emberek.

Antek nem felelt, csak elkapta a derekát, széjjellökdöste a tömeget, bevitte a középre, és rákiáltott a muzsikusra:

- Obertást, fiúk, de tüzeset!

Bele is vágtak teljes erővel, hogy feljajdult a bögő, hiszen ismerték őt jól, és tudták, hogy ha kedve támad, az egész kocsmának is fizet.

Utána cimborái is táncra perdültek: táncolt Ploszka, táncolt Balcerek, táncolt Grzela, és táncoltak mások is. Mateusz pedig, mivel a bordája még nem engedte, csak helyben dobantgatott, és kurjantva biztatta a táncosokat.

Antek pedig eszeveszetten tombolt. Előretört, megelőzött mindenkit, és első párként repült Jagnával, olyan szilajul, hogy semmire sem gondolt, és semmire sem ügyelt, mert Jagus édesen hozzásimult, és olykor-olykor alig lihegve kérte:

- Még egy kicsit, Jantos, még!

Sokáig táncoltak, csak annyit pihentek, hogy egy kissé kifűjják magukat és sört igyanak. Azután újra kezdték, mit se törődve azzal, hogy az emberek figyelik őket, sugdolóznak, fintorgatják a képüket, és hangosan megszólják őket.

De Anteknek ma már minden mindegy volt, hiszen maga mellett érezte Jagnát, magához szorította, hogy csak úgy feszült a karjaiban, és lehunyta azt az édes kék szemét, amitől Antek még jobban megbomlott. Olyan öröm, olyan elragadtatás muzsikált benne, mintha kitavaszkodott volna a szívében. Megfeledkezett az emberekről, az egész világról, a vére forrt, és olyan büszke, hajthatatlan erő támadt benne, hogy majd szétfeszítette a mellét. Jagus is egészen elmerült a gyönyörűségben és az öntudatlanságban. Antek úgy röpítette, mint a sárkány, s ő nem állt ellen, mert hogy is állhatott volna! Antek forgatta, emelte, szorongatta, úgyhogy néha minden elhomályosodott körülötte, az egész világot elfelejtette, s olyan lakodalmas öröm és ifjúság muzsikált benne, hogy már semmit se látott, csak az ő fekete szemöldökét, örvénylő szemét, azt a piros, vonzó ajkát!

S a hegedű tüzesen szólt, cifrázva. Olyan nótát húzott, mely égetett, mint a nyári vihar, lángolt tőle a vér, s vidámsággal és erővel telt meg a szív. A bögő rezegve adta a taktust, hogy szinte maguktól emelkedtek a lábak, ütődött a földhöz a csizma sarka. A flóta pedig füttyörszett és csábított, mint tavasszal a rigó, s olyan gyönyörűséggel töltötte el őket, úgy feltárta a szívüket, hogy szinte végigfutott a hideg a hátukon, megzavarodott a fejük, kifogyott a lélegzetük. Egyszerre támadt kedvük sírni és nevetni, kiabálni, ölelni, csókolni és repülni valahová messze, a világ végére, a teljes önfeledtségbe. Ezért is táncoltak olyan hévvel, hogy rengett az egész kocsmák, és reszkettek a káposztáshordók a muzsikuskok alatt.

Vagy ötven pár kavargott a faltól falig ringó, dalos, gyönyörtől mámoros körben. Olyan erő áradt belőlük, hogy az üvegek feldőltek az asztalon, a lámpák kialudtak, éjszaka s rezgő sötétség vette őket körül, mert csak a zsarátnok izzott a tűzhelyen, a forgás szelétől lángra lobbanva szórta a szikrát, és véres nyelveit nyújtogatta. Fényében alig lehetett kivenni a gomolygó embertömeget, mert olyan sűrűn forgott, hogy nem lehetett megkülönböztetni: melyik a férfi, melyik az asszony. A szűrők magasán lebegtek, mint fehér szárnyak, a szoknyák, pántlikák, kendők, izzó arcok, tüzes szemek, vad lábdobogás, nóták és kurjantások

összekeveredtek, minden egy gomolyagban forgott körben, s olyan nagy zaj csapott ki belőle, hogy kiszállt a nyitott ajtón át a pitvarba, s onnan a havas, sötét téli éjszakába.

Antek folyton legelől forgott, mint a vihar. Ő csapdosta leghangosabban a földhöz a sarkát, olyan gyorsan guggolt le, hogy már azt hitték: felbukik. Dehogyan, máris felpattant, újból táncolt, kurjantott, néha odakiáltott valami nótát a muzsikuskoknak, majd szétesapott, taposott, rohant a tömegben, mint a fürgeteg. Sokakat fogott el rémület, és csak kevesen tudtak vele lépést tartani.

Egy jó óráig forgott így. Mások fáradtan kidőltek, még a muzsikuskoknak is elzsibbadt a kezük, de ő szórta nekik a pénzt, biztatta, hogy játsszanak, és táncolt, hogy végül szinte csak ketten maradtak Jagnával a körben.

Persze hogy az asszonyok már hangosan botránkoztak a duhaj tánc miatt, csóválták a fejüket, jártatták a szájukat, és sajnálkoztak az öreg Borynán. Józka, aki dühös volt Antekre, és még jobban a mostohájára, végül befutott az öreghez.

- Édesapám, Antek úgy táncol a mostohámmal, hogy megszólják az emberek - súgta apjának.

- Hadd táncoljanak, arra való a kocsmá! - felelte Boryna, és újból koccintott a kováccsal meg a csendőrrel. Folytatta a beszélgetést.

Józka tehát hiába járt, de kezdte figyelmesen nézegetni őket, mert a tánc után a pultnál álldogáltak egy egész csapat leánnyal és legénnyel együtt. Vígán voltak, mert Jambrozy, aki már egészen elázott, olyan tréfákat mondott, hogy a lányok a kendőjük mögé rejtették arcukat, a legények pedig hangosan nevettek, sőt tódították is. Antek valamennyiüknek fizetett sört, ő ivott elsőnek, noszogatta őket, ölelgette a legényeket, a lányoknak meg teli marokkal tömte a keblébe a cukorkát, hogy közben Jagusnak is adhasson, s bár fáradt volt, ő nevetett a leghangosabban, ő beszélgetett a legvidámabban.

Jól mulatott az egész kocsmá, mindenkinek megjött a kedve, átforrósodott a hangulat. Mindig táncolt néhány pár, a többiek pedig csoportba verődtek, ahol csak lehetett, beszélgettek, iddogáltak, barátkoztak, és vigadtak tiszta szívből. A rzepekai nemesség is elmozdult az asztaltól, mert a pálinka mellett már összekomáztak a lipceiekkel. Némelyek már táncra is perdültek, s a lányok nem ellenkeztek, mert finomabb volt a modoruk, és illedelmesen kérték őket.

Antek társasága pedig külön mulatott. Mind fiatalok voltak, a falu eleje. Ő azonban, noha mindenkivel beszélgetett, szinte nem is tudott az isten világáról. Mintha ma egészen megfedkezett volna mindenről, semmire sem ügyelt, semmit sem titkolt, mert nem is lett volna rá képes; így hát azt se vette észre, hogy az emberek körös-körül figyelmesen nézik és fülelnek. Mit törődött ő ezzel! Folyton sugdosott Jagna fülébe, a falhoz szorította, ölelgette, a kezét szorongatta, s alig tudta türtőztetni magát, hogy meg ne csókolja. A szeme öntudatlanul röpködött, s a szívében olyan vihar gyülemlett fel, hogy mindenre el volt szánva, akár mindjárt ölelőtte, mert Jagna lángoló két szeméből csodálat és szerelem sugárzott feléje. Egyre hangosabb lett, mindenki fölé kerekedett, és tombolt, mint a vihar, mielőtt kitör. Közben erősen ivott, és Jagusiát is kényszerítette az ivásra, hogy szédült tőle, és már nem tudta, mi történik vele. Csak néha, mikor elhallgatott a muzsika, és kissé csendesebb lett a kocsmában, tért magához az asszony egy kicsit, és félelem fogta el, ámulva nézett körül, mintha segítséget keresne, még szökni is szeretett volna előle. De Antek ott állt mellette, és úgy nézett, olyan forróság áradt belőle, olyan szerelem gyülemlett fel Jagus szívében, hogy egy pillanat múlva újra megfedkezett mindenről.

Jó sokáig tartott ez így. Antek már pálinkát rendelt az egész társaságnak. A zsidó szívesen adta, és minden fertályt kétszeresen jegyzett fel az ajtóra.

Mivel pedig már valamennyiüknek bódult volt a feje, csoportosan perdültek újra táncra, hogy kissé kijózanodjanak. Persze ismét Antek és Jagusia táncolt elől.

Erre már kijött a fülkéből Boryna. A megbotránkozott asszonyok hívták ki. Egy darabig nézte őket, s hamarosan megértett mindent. Rettenetes haragra lobbant. Összeszorította fogát, begombolta szűrét, fejébe nyomta sapkáját, és feléjük indult. Mindenki félreállt az útjából, mert sápadt volt, mint a fal, s vadul villogott a szeme.

- Haza! - kiáltott böszülten, mikor feléje röpültek. Meg akarta ragadni Jagus karját, de Antek abban a pillanatban perdült egyet, és tovaragadta. Jagna hasztalanul akarta kiszakítani magát.

Ekkor Boryna odaugrott, szétlökte a kört, kitepte feleségét Antek karjaiból, nem eresztette el, s rá sem nézve a fiára, kivezette a kocsmából.

A zene hirtelen elhallgatott, csönd lett. Úgy álltak mind, mintha gyökeret vert volna a lábuk. Senki nem szólt egy árva szót sem, mert sejtették, hogy valami rettenetes dolog történik. Antek ugyanis utánuk eredt, szétlökdöste a tömeget, mint a kévét, és kifutott a kocsmából. Ahogy arcába csapott a fagy, a ház előtt heverő szálfákra tántorodott, és lebukott a hóba. De gyorsan fölugrott, és a tónál, az útkanyarodónál utolérte őket.

- Eredj a dolgozdra, és ne köss bele másokba! - rivallt rá az öreg, és elfordult tőle.

Jagna sikoltozva menekült be a házba, Józka pedig valami karót nyomott az apja markába, és ordított:

- Üsse a zsványt, üsse, édesapám!

- Eressze el Jagnát, eressze el! - dadogta Antek magánkívül, és ütésre készen, felemelt ököllel közeledett apjához.

- Mondom neked, takarodj, mert ahogyan Isten van az égben, úgy agyonütlek, mint a kutyát! Hallod? - kiáltott megint az öreg, mindenre készen. Antek önkéntelenül hátrált, a keze lehanyatlott, és olyan félelem fogta el, hogy reszketni kezdett egész testében. Az öreg pedig lassú léptekkel ment hazafelé.

Nem ugrott már utána Antek, feldúltan, eszeveszetten állt ott, és üres tekintettel nézett köröskörül. Már nem volt ott senki, csak a hold világított fényesen, a hó szikrázott, és komor fehérség terült el mindenütt. Nem tudta megérteni, mi történt, csak a kocsmában tért egy kissé magához. Barátai vezették vissza, akik segítségére siettek, mert híre futott, hogy verekszik az apjával.

A mulatságnak is vége lett. Az emberek hazaszéledtek, mert késő is volt; a kocsmá gyorsan kiürült, csak az utakon hallatszott még egy ideig a mulatságból hazatérők nótázása és kurjongatása. Csak a rzepekaiak maradtak ott, mert Lipcén töltötték az éjszakát, és Jacek úr hegedült; olyan szomorú nótákat játszott, hogy karjukra támaszkodva üldögéltek az asztalnál, és sóhajtoztak. No és Antek is ott maradt, egyedül ült egy sarokban; nem tudtak szót érteni vele, mert nem válaszolt, így hát otthagyták valamennyien. Olyan dermedten, öntudatlanul ült ott, hogy hiába figyelmeztette a zsidó: zárja már a kocsmát, nem hallotta és nem értette meg. Csak Hanka hangjára rezzent fel. Az emberek hírül vitték neki, hogy Antek megint összeverekedett az apjával.

- Mit akarsz? - kérdezte Antek.

- Gyere haza, késő van már - kérte Hanka, visszafojtva könnyeit.

- Eredj magad, én ugyan nem megyek veled! Mondom, eredj innen! - kiáltott fenyegetően, azután pedig hirtelen, nem tudni, miért, hozzáhajolt, és egészen az arcába mondta: - Ha bilincsbe vernének engem, és tömlőbe dugnának, akkor is szabadabb lennék, mint melletted, hallod? Szabadabb!

Hanka fájdalmasan fölsírt, és elment.

Antek is nyomban fölkel, kiment, és a malom felé indult.

Világos éj volt, holdfénytől sugárzó; a fák hosszú, szinte kék, ezüsttel átfont árnyékot vetettek. A fagy olyan erős volt, hogy hallani lehetett olykor-olykor a kerítések léceinek pattanását, s mintha halk, szívig ható nyöszörgés szállott volna a szikrázó havon. Dermesztő, halotti csönd ölelte át az egész világot, a falu már aludt, egyetlen ablak sem világított, egyetlen kutya sem ugatott, s a malom sem kerepelt. Semmit sem lehetett hallani, csak a kocsma felől hangzott Jambrozy rekedt éneklése; rendes szokása szerint az út közepén dalolt, de halkan, szinte álmában.

Antek nehézkesen, lassan vánszorgott a tó körül. Néha megállt, öntudatlanul körülnézett, aggodalmasan hallgatózott, mert még most is zúgtak a fejében apja rettenetes szavai, még most is látta az öreg bösz pillantását, mely úgy szúrt belé, mint a kés. Önkéntelenül hátrált, rémület szorongatta a torkát, szinte elállt a szívverése, a haja égnek állt, s hirtelen elfelejtette haragját, elfelejtette szerelmét, elfelejtett mindent, csak a halálos félelem maradt meg emlékezetében, a reszkető rémület és a kétségbeejtő, keserves tehetetlenség...

Maga se tudta, mikor indult el hazafelé. A templom felől fájdalmas sírás és hangos jajszó ütötte meg a fülét. A templomudvarba vezető kapu előtt, a párkány árnyékában, a feszület alatt feküdt valaki a havon, kiterjesztett karokkal. Nem lehetett kivenni, ki lehet. Lehajolt, mert azt hitte, hogy valami idegen vándor vagy részeg ember - de Hanka feküdt ott, irgalmat koldulva.

- Gyere haza, Hanus, nagyon hideg van, gyere! - kérte, mert csodálatosan meglágyult a szíve. S mivel az asszony nem szólalt meg, erőszakkal fölemelte és hazavitte.

Nem szóltak egymáshoz egy szót sem, mert Hanka keservesen zokogott.

Az ünnep után Boryna háza olyan lett, mint a sír. Nem volt sem sírás, sem kiabálás vagy szitkozódás, csak nehéz, vészjóslón meglapuló, visszafojtott haraggal és fájdalommal teli csönd.

Az egész ház megnémult, elkomorult, állandó aggodalomban élt, és ismeretlen, szörnyű eseményekre várt. Mintha bármely pillanatban fejükre szakadna a födél.

Az öreg sem hazatérése után, se másnap nem illette Jagust egy rossz szóval sem, még Dominikowa előtt sem panaszkodott, mintha mi sem történt volna.

De belebetegedett a magába fojtott haragba, s nem tudott fölkelni az ágyból. Folyton rosszul volt, szúrt az oldala, és forróság kínoztta.

- Biztosan a mája dagadt meg, vagy megapadt a lépe! - állapította meg Dominikowa, miközben forró olajjal kengette az oldalát. Az öreg nem felelt, csak fájdalmasan nyögött, és konokul nézte a mennyezetet.

- Nem Jagus a hibás, nem bizony - kezdte az öregasszony csöndesen, hogy ne hallják a szobában, mert már nagyon nyugtalanította, hogy az öreg egy szót se szólt a tegnapi dologról.

- Hát ki? - mordult fel Boryna.

- Miben lenne hibás? Maga otthagya egyedül, bevonult a fürkébe inni, a muzsika szólt, mindenki táncolt, mulatott, hát hogy is gondolja, hogy ő ott álljon a sarokban, mint egy faszent? Hiszen fiatal, egészséges, és szüksége van a mulatságra. Az meg kényszerítette, hát táncolt vele. Hogy utasíthatta volna vissza? Mindenki fölkerheti a kocsmában táncra, akit csak akar. S hogy az a haramia éppen Jagusiát választotta, és nem eresztette el, azt csak apja bosszantására tette, csak azért!

- Csak kenegessen és igyekezzék rajta, hogy mielőbb meggyógyuljak, de ne akarjon értelemre tanítani, tudom én jól, hogy volt, nincs szükségem a magyarázgatására.

- Hát ha olyan okos, akkor azt is tudhatná, hogy a fiatal, egészséges asszonynak szüksége van a mulatságra! Nincsen fából, és nem is vénasszony, ha férjhez ment, hát férfira van szüksége, nem pedig öregapóra, hogy olvasót imádkozzon vele..

- Akkor mért adta hozzám? - kérdezte gúnyosan.

- Hogy miért? Hát ki szűkölt érte, mint a kutya? Nem én jártam a maga nyakára, hogy vegye el, nem én kínálgattam, sem pedig ő maga! Férjhez mehetett volna akárki máshoz, a falu első legényeihez, annyian voltak...

- Voltak, csak hogy nem házasulók!

- Hogy ficamodnék ki a csúnya nyelve!

- Megcsípte az igazság, mint a csalán, hogy ekkorát ugrott?

- Nem igaz, alávaló hazugság! Nem igaz!

Boryna magára húzta a dunnát, a fal felé fordult, és egyetlen szóval sem felelt többé Dominikowa heves bizonykodásaira. Csak mikor az öregasszony sírva fakadt, akkor szólalt meg csípősen:

- Ha az asszony nem győzi a nyelvével, azt hiszi, hogy sírással eléri, amit akar.

Jól tudta, hogy mit mondott, jól! Csak most, mikor nem tudott fölkelni az ágyból, jutott az eszébe, mit beszéltek régen Jagnáról. Fontolgatta, rendezgette, összerakosgatta, tanakodott, és olyan vad harag fogta el, olyan féltékenység mardosta, hogy alig bírta ki az ágyban. Hánykolódott, szitkozódott magában, azután kifelé fordult, és haragos vércseszemével kísérté Jagnát... Az asszony pedig sápadtan, haloványan járkált föl-alá, mint az álmjáró. A kárvallott gyermek fájdalmas tekintetével nézett az urára, és úgy sóhajtozott, hogy az öregnek belesajgott a szíve, de féltékenysége egyre nagyobbra nőtt.

Majdnem az egész hét így telt el. Alig lehetett már kibírni, hiszen Jagnának nagyon érzékeny volt a szíve, mint a virág, mely rögtön elhervad, ha megfújja a fagy, megrázza a fájdalom. Napról napra rosszabbul nézett ki, aludni sem tudott, az étel nem ízlett, nem tudott egy helyben ülni, sem dolgozni, mert minden kihullott a kezéből, és állandó félelemben élt: mert hogyisne, az öreg még mindig feküdt, nyögött, egy jó szót sem szólt, és úgy nézett rá, mint a haramia. Folyvást magán érezte a szemét, folyvást, hogy már alig bírta ki. Terhére volt az élet, mert kimondhatatlan vágy kínozza, hiszen nem tudott Antekről semmit. Egész héten át nem mutatkozott, bár alkonyatkor halálos félelemben többször kinézett a kazalhoz. Kérdezősködni pedig nem mert senkitől. Már úgy megcsömörlött az otthonától, hogy naponta többször átszaladt az anyjához, de Dominikowa ritkán volt otthon, a betegekhez járt, vagy a templomban ült. Ha pedig otthon találta, akkor is szigorú képpel fogadta, és keserű szemrehányásokat tett neki. A fiúk is borús homlokkal, bosszúsan, dühösen járkáltak föl-alá, mert az öregasszony tilolóval verte el Szymeket, mivelhogy vízkeresztkor négy egész zlotyt elivott. Benézett azután a szomszédokhoz is, hogy valahogy eltöltse a napot, de ott sem érezte jól magát. Nem mutattak ugyan ajtót neki, de a fogukon át szűrték a szót, szigorú tekintettel mérték végig, és valamennyien sajnálkoztak az öreg betegségén, siránkozva panaszták, milyen pocsék időket élünk.

Józka is bosszantotta lépten-nyomon, ahogy csak tudta, sőt Witek is félt a gazda jelenlétében fecsegni. Nem volt hát kivel szót váltania. Az volt az egész öröme és szórakozása, ha Pietrek esténként, munka után csendesen hegedült az istállóban, mert a szobában az öreg nem engedte.

S még egyre kemény, fagyos és szeles volt a tél; mindig otthon kellett ülni.

Csak szombaton kelt fel az öreg, bár még nem gyógyult meg egészen. Felöltözött melegen, mert erős fagy volt, és elment a faluba.

Több házba benézett, mintha melegedni akarna, másutt meg különböző ügyekkel hozakodott elő. Még olyanokkal is szívesen szóba állt, akik mellett szó nélkül ment el azelőtt. S mindehütt ő hozta szóba a vízkereshti mulatságot, s nevetésre fordította a dolgot. Sőt, jókedvüen mesélte, hogy leitta magát, és abba betegedett bele.

Csodálkoztak rajta, bólogattak, helyeseltek, de senkit nem tudott becsapni. Hiszen jól ismerték az öreg rátartiságát, tudták, hogy ha megköti magát, eleven tűzzel sütogethetnék, akkor sem szólna egy szót sem; tudták azt is, hogy előbbrevalónak, legkülönbnek tartja magát a faluban, s nagyon törődik azzal, hogy ne pletykáljanak róla.

Megértették hát, hogy elejét akarja venni a pletykáknak, el akarja oltani a faluban elterjedt szóbeszédet.

Az öreg Szymon, a törvénybíró, meg is mondta neki szembe, őszintén, ahogy szokása volt:

- Mese, mese, mess kenyeret, ha nincs pénzed, fogj egeret! Olyan az emberek fecsegése, mint a tűz, nem oltja el a kezével, magától kell hogy kiégjen. Én csak azt mondom magának, amit az esküvő előtt mondtam: ha öreg ember fiatal asszonyt vesz, nem kergeti el a Gonoszt szenteltvízzel sem!

Nagyon felbosszankodott erre Boryna, és egyenesen hazament. Jagus pedig azt hitte, hogy ha már felkelt, minden elmúlik, visszatér a régi kerékvágásba. Megkönnyebbülten lélegzett föl, beszélni kezdett hozzá, a szemébe nézett, kedveskedett, édesen csicssergett a szobában, mint azelőtt... De tüstént magához térítette az öreg, mégpedig olyan éles szóval, hogy szinte kővé meredt. S azután sem változott meg, nem dédelgette, nem cirógatta, nem találta ki a gondolatát, nem törekedett örömet okozni neki, hanem keményen lehordta a rendetlenségért, és hajszolta, mint egy cselédet.

Ettől a naptól fogva ismét kezébe ragadta a gyeplőt. Mindenre ügyelt, és semmit sem engedett ki a markából. Amint felgyógyult, egész napokon át csépelte Pietrekkel, a csűrben dolgozott a gabonával, egy lépésre sem mozdult ki az udvarból, még esténként is otthon volt, a lószerszámot javítgatta, vagy a faragószéken különféle gazdasági szerszámokat készített, és éberén őrizte Jagusiát. Egy lépést sem tehetett az asszony anélkül, hogy utána ne nézzen. Sőt, elzárta az ünneplő ruháit, és magánál hordta a láda kulcsát.

Jagus nagyon sokat szenvedett. Mert nemcsak hogy mindenért kiabált az öreg, és egy jó szót sem szólt, de szándékosan úgy csinált mindent, mintha nem ő lenne a gazdasszony. Csak Józkának parancsolta, mit kell elvégezni. Józkával tárgyalt különféle dolgokról, melyeket a leány meg sem értett, Józkára bízta, hogy ügyeljen mindenre.

Jagna pedig mintha ott se lett volna. Egész napokon át font, és úgy járt-kelt, mint aki nincs magánál. Olykor-olykor átfutott az anyjához, hogy kipanaszolja magát. De az öregasszony se tudott segíteni rajta. Boryna keményen megmondta:

- Űriasszony volt, azt csinált, amit akart, semmiben sem volt fogyatkozása. Ha nem tudta megbecsülni a jó sorát, hadd próbáljon mást! De azt megmondom, megmondhatja neki, hogy amíg a tagjaimat bírom, megvédem a magam jussát, és nem hagyom, hogy kinevessenek, mint valami bábut. Ezt jól jegyezze meg magának.

- Az isten szerelmére, hiszen semmi rosszat sem tett!

- Hiszen csak próbálta volna! Nem így beszélnék, nem így cselekednék vele akkor! De épp elég az is, hogy Antekkel beszélgetett.

- Hiszen a kocsmában, tánc közben beszélgettek, mindenki szeme láttára!

- Az ám, csak a kocsmában! Hát!... - kiokoskodta ugyanis, hogy amikor megtalálta a Jagna kendőjét, akkor is Antekhez kellett kimennie.

Nem hagyta hát meggyőzni magát. Semmit nem hitt el, és keményen kitartott a magáé mellett. Végül kijelentette:

- Jószívű, békességes ember vagyok, tudja mindenki, de ha valaki ostorral üt rám, akkor én löccsel ütök vissza.

- Űsse azt, aki vétett magának, de ne legyen igazságtalan, mert minden igazságtalanság elveszi büntetését.

- Aki a maga becsületét védi, nem cselekszik igazságtalanságot!

- Csak idejében venné észre, meddig tart a magáé!

- Űgy látom, fenyegetni akar!

- Csak megmondtam a magamét, mert maga túlságosan bízik magában. Azt se felejtse el, hogy aki mást gyaláz, az maga sem különb!

- Elegem van a maga tanításából meg a bölcsességéből, nekem is megvan a magamhoz való eszem! - kiáltott Boryna haragosan.

Ezzel vége is volt a beszélgetésnek, mert Dominikowa, látva veje hajthatatlan konokságát, már nem hozta többé szóba az ügyet. Bízott benne, hogy magától elmúlik az egész, és valahogy rendbe jön a dolog. Az öreg azonban egy csöppet sem enyhült, megmakacsodott, és a haragban szinte kedvét lelte. Bár éjszaka nemegyszer hallotta Jagus sírását, s öntudatlanul felugrott, hogy hozzásiessen, csak lemondott szándékáról, és úgy tett, mintha azért kelt volna fel, hogy kinézzen az ablakon, vagy hogy megnézzze, be van-e zárva az ajtó.

Jó néhány héten keresztül tartott ez az állapot változatlanul. Jagna olyan rosszul érezte magát, olyan szomorú és kedvetlen volt, hogy alig bírta elviselni. Nem mert az emberek szemébe nézni, szégyellte magát a falu előtt, mert mindenki jól tudta, mi történt Borynáéknál!

A házra felhő borult, olyan csöndesen, félénken jártak benne, mint az árnyak.

Az ismerősök közül is kevesen néztek be. Mindenkinél elég civakodás volt odahaza is. A bíró sem mutatkozott: neheztelt, mivel Boryna nem fogadta el a keresztapaságot. Csak Dominikowa fiai néztek be olykor-olykor, meg Nastka Golembianka futott el a guzsallyal, de inkább Józkához, és hogy Szymekkel találkozzék, úgyhogy Jagnának nem sok öröme volt belőle. Roch is benézett néha, de a mogorva, haragos arcok láttán nem sok ideig maradt.

Csak a kovács jött el minden este. Sokáig ott ült, és ahogy csak kitelt tőle, még uszította az öreget Jagna ellen, s megint belopódzott az öreg kegyeibe. Meg Jagustynka is gyakran rájuk nyitotta az ajtót, mert szívesen vett részt a mások veszekedésében. Dominikowa is eljött mindennap, és mindig azt ismételgette, hogy Jagnának alázatossággal kell megbékítenie az öreget.

De hiába, ha egyszer Jagna nem tudott megalázkodni, semmi áron sem tudott. Épp ellenkezőleg, lázadozni kezdett, és mind gyakrabban fogta el a harag. Segített ebben Jagustynka is, mert egyszer csendesen megszólalt:

- Nagyon sajnállak, Jagus, mintha az édesleányom lennél! Ez a vén kutya igazságtalanul bánik veled, te meg tűröd, mint a bárány. Bezzeg más asszony nem így cselekszik, nem ám!...

- Hát hogyan? - kérdezte Jagna némi kíváncsisággal, mert végképp undorodott már ettől az állapottól.

- A rosszat jósággal le nem győzöd, csak még nagyobb rosszal. Szolgálnak tart, s te nem is veszed észre. Hallom, hogy a ruhádat is bezárta a ládába, minden lépésedet őrzí, egy jó szót se szól hozzád. Te meg csak sóhajtozol, eszed a mérgeket, és az Isten segítségét várod. Segíts magadon, Isten is megsegít! Ha velem volna így, bizony tudnám, hogy mit csináljak! Józkát jól elverném, ne parancsolgasson a házban, hiszen te vagy a gazdasszony, és az embernek se engednék semmiben. Ha háborút akar, hát legyen, de olyan, hogy torkig legyen vele! Ha engeded, hogy uralkodjék rajtad, hamarosan botot fog, és nem tudni, mivel végzi. És a legelső dolog - itt halkabbra fogta a hangját, és a fülébe súgott -, hogy válaszd el, mint a borjút a tehéntől, ne ereszd magadhoz egy csöppet sem. Úgy tartsd, mint a kutyát a küszöb előtt. Majd meglátod, mindjárt megpuhul és megszeliődül.

Jagna fölugrott a guzsaly mellől, hogy eltakarja piruló arcát.

- Mit szégyenkezel, te buta! Nincs ebben semmi rossz. Minden asszony így tesz, és így is fog tenni, nem én találtam ki ezt a módot. Hiszen mindenki tudja, hogy a férfit jobban lehet csalogatni a szoknyával, mint a kutyát a szalonnával, mert a kutya előbb kap észhez. Az öreget pedig még könnyebb, mint a fiatal, mert torkosabb, és bajosabb is neki mások portáján próbálkozni. Tégy így, én mondom, s még megköszönöd nekem! Amit pedig pletykálnak

rólad és Antekről, azt ne vedd a szívedre. Ha olyan tiszta is lennél, mint a friss hó, akkor is látnának rajtad kormot. Már olyan a világ sora, hogy aki hagyja magát, annak azt se bocsátják meg, ha az ujjával legyint egyet; aki pedig nem törődik vele, hogy mit beszélnek róla, erős és büszke marad, az azt teheti, amire csak kedve van. Egy szót se szól rá senki, még hízelegnek neki, és lapulnak előtte, mint a kutyusok. Az erőseké az egész világ, a hajthatatlanoké és az elszántaké. Rajtam is eleget fenték a nyelvüket, épp eleget, meg a te anyádon is, hiszen mindenki tudta, hogy Florekkel...

- Ne bántsa az anyámat!

- Hadd maradjon szent előtted! Igaz is, mindenkinek szüksége van valami szentségre.

Még sokáig beszélt, oktatgatta Jagnát, és lassan, habár nem kérte, mesélni kezdett Antekről, ami csak az eszébe jutott. Mohón hallgatta Jagusia, nem árulta el magát egy szóval se, de a tanácsait jól emlékezetébe véste, és egész nap töprengett rajtuk. Este pedig, mikor ott volt Roch, a kovács és Nastka, odaszólt az öregnek:

- Adja csak ide a láda kulcsát, ki kell szellőztetnem a ruháimat.

Kissé szégyenkezve adta oda Boryna, mert Nastka elkacagta magát; mégis kinyújtotta a kulcsért a kezét, mikor Jagna befejezte a rakodást.

- Csak az én holmijaim vannak ott, meg tudom őrizni magam is - szólt Jagna határozottan.

S ettől az estétől kezdve pokollá vált a ház. Az öreg nem változott meg, de Jagna sem engedett. Egy szóra öt tucattal felelt, mégpedig olyan hangosan, hogy az utcára is kihallatszott a kiabálása. Nem sokat használt, de most már azért tett mindent, hogy az urát bosszantsa.

Józkába minduntalan belekötött, s nemegyszer olyan fájdalmasan lehordta, hogy a lány sírva szaladt panasszal az apjához. De hasztalan, mert Jagna még nagyobb lármát csapott, ha nem ment minden az ő kedve szerint. Esténként pedig szándékosan otthagya az öreget, és átment a hátsó szobába, unszolta Pietrekét, hogy hegedüljön, és késő éjszakáig dalolt a hegedűszó mellett. Majd meg vasárnaponként szépen kiöltözött, s nem is várt az urára, hanem egyedül elment a templomba, s útközben megállt a legényekkel beszélgetni.

Az öreg elbámult ezen a változáson, majd megveszett mérgében. Nem akarta megadni magát, iparkodott elejét venni, hogy híre ne menjen a faluban, de nem bírta Jagna szeszélyességével, és a szent békesség kedvéért egyre gyakrabban engedett.

- Báránynak látszott, kedvesem, szelíd birkának, most meg olyan, mint a vadmacska! - kiáltott egyszer Jagustynkának.

- Nem fér a bőrébe a jó dologtól! - válaszolt felháborodva a vénasszony, mert mindig annak helyeselt, akivel beszélt. - De azt mondom magának, hogy addig kell puhítani, amíg lehet, mert később doronggal sem győzi.

- Nem szokás ez a Borynáknál - szólt az öreg méltóságteljesen.

- Úgy látom, a Borynáknál is rákerül a sor - sziszegte rosszmájúan Jagustynka.

Néhány nap múlva, mindjárt gyertyaszentelő után, jelentette Jambrozy, hogy másnap jön a pap kolendálni.

Már reggeltől kezdve lázasan takarítottak. Az öreg, hogy elkerülje a veszekedést, mert Jagna nagyon randalírozott Józkával, magától látott neki, hogy elhányja a havat a bejáróból. A szobákat kiszellőztették, a falakról lesöpörték a pókhálót, Józka behintette sárga homokkal a tornácot és a pitvart, és azután sietve öltözködtek ünneplőbe, mert a pap már a harmadik szomszédban, Balcerekéknél volt.

Csakhamar meg is állt a pap szánja a tornác előtt, ő maga pedig bement a szobába, a bundájára vette föl a karinget, s előtte a kántor két fia vonult ministránsöltözetben. Latin imádságokat mondott, meghintette a szobát szenteltvízzel, és kiment az udvarba, hogy megáldja az épületeket és az egész gazdaságot. Boryna tányérban vitte előtte a szenteltvizet, ő pedig hangosan imádkozott, és sorban meghintett mindent. A kántorfiúk kétfelől haladtak, karácsonyi énekeket énekeltek, és sűrűn rázták a csengőt. A többiek mögöttük vonultak, mintha processziót jártak volna.

Amikor befejezte a pap a dolgát, visszatért a szobába, és leült pihenni. Míg Boryna a legénnyel fél mérő zabot és egy fertály borsót szórt a szán saroglyájába, a pap kikérdezte Józkától és Witektől az imádságot.

Olyan pompásan tudták, hogy elcsodálkozott, és megkérdezte, ki tanította őket.

- Imádkozni Kuba tanított, a katekizmusra meg az ábécére pedig Roch! - felelte bátran Witek, hogy a pap meg is simogatta a fejét. De Józkának annyira inába szállt a bátorsága, hogy csak elpirult, sírva fakadt, és egy szót se tudott kinyögni. A plébános úr két-két szentképecskét adott mindegyiküknek, és intette őket, fogadjanak szót az öregebbeknek, imádkozzanak mindennap, és óvakodjanak a bűntől, mert a gonosz lépten-nyomon leselkedik az emberre, és a pokolra csábít. Azután fölemelve hangját, Jagnára tekintett, és fenyegetően fejezte be:

- Mondom nektek, hogy az isteni igazság előtt semmi sem marad titokban. Gondoljatok az ítélet és a büntetés napjára, vezekeljetek és javuljatok meg, amíg nem késő!

A gyerekek sírva fakadtak, mert úgy érezték, mintha a templomban lennének prédikáció alatt. Jagusia szíve is félelemmel dobbant meg, s vér szökkent az arcába, mert megértette, hogy ez neki szól. Mikor pedig Maciej bejött, tüstént kiment, nem mert a pap szemébe nézni.

- Szeretnék beszélni magával, Maciej - szólt halkán a pap, mikor magukra maradtak. Maga mellé ültette, köhintett egyet, megkínálta tubákkal, zsebkendőjével megtörülte orrát; olyan szaga volt a zsebkendőjének, mint a tömjénnek, ahogy később Witek mesélte; megropogtatta ujjait, és csendesen kezdte:

- Hallottam, mi történt a kocsmában, mesélték az emberek.

- Hiszen mindenki szeme láttára történt! - szólt szomorúan az öreg.

- Ne járjon a kocsmába, és ne vigye oda a fehérnépet. Annyiszor tiltom, kibeszélem a tudómet, kérek, könyörgök, de hasztalan. Most megkapta a magáét, de adjon hálát az Istennek, hogy nagyobb bűn nem történt. Én mondom, nem történt!

- Nem történt! - Felderült Boryna arca, mert hitt a papnak.

- Arról is hallottam, hogy keményen bünteti az asszonyt. Helytelenül teszi, mert aki igazságtalanságot cselekszik, az vétkezik, én mondom magának, hogy vétkezik!

- Ugyan, dehogy, csak éppen meg akartam egy kissé dorgálni.

- Antek a hibás, nem ő! - szakította félbe hevesen a pap. - Szándékosan, a maga bosszantására kényszerítette táncra, úgy látszik, bele akart kötni magába, én mondom magának, bele akart kötni! - erősítette ünnepélyesen, mert Dominikowa kitanította, s ő teljes mértékben megbízott a szavában. - De mit is akartam még mondani... aha... a csikója szabadon mászkál az istállóban, be kell zárni a rekeszbe, mert megrúgja a herélt, és kész a szerencsétlenség. A múlt évben így tették tönkre az én kancacsikómat. Melyik méntől való?

- A molnárétól.

- Mindjárt megismertem a színéről meg a csillagról a homlokán. Szép jószág!... De Antekkel is feltétlenül békességet kell teremtenie, mert nagyon elromlott az az ember e miatt a harag miatt.

- Nem tartottam vele haragot, hát békességért sem megyek hozzá - felelte Boryna hajthatatlanul.

- Mint pap tanácsolom magának. Azt teszi, amit a lelkiismerete diktál, de annyit mondhatok, hogy a maga hibájából megy tönkre az az ember. Ma is hallottam, hogy folyton a kocsmában ül, lázítja a legényeket az öregebbek ellen, sőt azt mondják, az uraság ellen is tervez valamit.

- Nem hallottam erről semmit.

- Ha egy rühes birka kerül a nyájba, az egész nyájat megfertőzi. Az uradalom ellen való összeesküvésből nagy szerencsétlenség származhatik az egész falura.

De Boryna nem akart erről az ügyről beszélni, ezért hát a pap még elbeszélgetett egyről-másról, végül pedig így szólt:

- Csak egyetértésben, békességben, kedveseim - tubákot szippantott, és feltette kucsmáját. - Az egyetértésen nyugszik az egész világ, békességgel, szépszerével az uraság is kiegyezne magukkal. Mondotta, említette nekem a földesúr, jó ember ő, és szívesen intézné el jó szomszéd módjára...

- Farkas-szomszédság, az ilyenre a legjobb a dorong vagy a vas.

A pap meghökkent, arcába nézett, de látva szürke, hideg, kérlelhetetlen szemét és összeszorított ajkát, gyorsan elfordult, és idegesen dörzsölgetni kezdte kezeit, mert nem szerette a vitákat.

- Már mennem kell. Még egyszer azt mondom, nem kell túlságos szigorúsággal maga ellen ingerelni az asszonyt. Fiatal, bolondos, mint minden asszony, azért okosan és igazságosan kell vele bánni. Jobb ezt nem látni, azt nem hallani, amazt meg észre nem venni, hogy így elejét vegyék a perpatvarnak, mert abból származnak a legrosszabb dolgok. Az Úristen mindig megáldja a békeszeretőket, én mondom magának, megáldja! Hát ez meg mi a fene! - kiáltott föl pattanva, mert a gólya, mely egész idő alatt mozdulatlanul állt a szekrény mellett, teljes erejéből belevágta csőrét a pap fényes csizmájába.

- Hát a gólya! Az ősszel szedte föl Witek; itt maradt szegény madárka, kigyógyította, mert el volt törve a szárnya, és most itt van a házban, és egeret fog, mint a macska.

- No hallja, még nem láttam szelídített gólyát, igazán nagyszerű!

Lehajolt hozzá, meg akarta simogatni, de a gólya nem hagyta magát, elfordította a nyakát, és oldalvást leskelődve ismét a papi csizmára célzott.

- Tudja, annyira tetszik nekem, hogy szívesen megvenném magától. Eladja?

- Minek adnám el? Mindjárt elviszi a fiú a plébániára.

- Elküldöm érte Waleket.

- Nem enged senkit magához, egyedül csak Witeknek fogad szót.

Behívták a fiúcskát, a pap adott neki egy zlotyt, és meghagyta, hogy este vigye el a madarat, mikor ő hazaér a kolendálásból. De Witek keserves sírásra fakadt, és rögtön, ahogy a pap elment, kivitte az istállóba a gólyát. Ott bögött majdnem egészen estig, hogy Borynának szíjjal kellett elcsendesítenie és figyelmeztetni, hogy vigye el a madarat. A fiú kénytelen volt szót fogadni, de sajgott a szíve a fájdalomtól, még a szíjat sem érezte túlságosan. Úgy járt-kelt,

mint aki megbutult, sírástól dagadt szemmel, s amikor csak tehetett, odarohant a gólyához, ölelte, csókolta, és újra zokogott keservesen.

Alkonyatkor pedig, mikor a pap már hazatért a faluból, betakarta a gólyát a szűrőbe, hogy óvja a hidegtől, s mivel nehéz volt, Józkával együtt sírva vitték el a plébániára. Lapa velük ment, és ő is szomorúan ugatott.

Boryna pedig, minél tovább fontolgatta a pap szavait és őszinte bizonygatásait, annál inkább felderült, megnyugodott, és lassan, észrevétlenül megváltoztatta Jagusiával való bánásmódját.

Minden visszatért a régi kerékvágásba, de már nem tért vissza a házba a régi, vidám zaj, a belső nyugalom és a csendes, mély bizalom.

Úgy volt, mint az eltörött fazékkal szokott lenni. Ha megdrótozzák, egésznek látszik ugyan, de valahol csöpög, átereszti a vizet. Hogy hol, azt a világosság felé tartva sem lehet észrevenni.

Így volt a házban is. A békességen át észrevehetetlen réseken szivárgott a rejtett bizalmatlanság, elfakult, de még eleven bántalmak, még ki nem irtott gyanakvások.

Az öreg ugyanis legőszintébb jó szándéka ellenére sem vesztette el bizalmatlanságát, és szinte akaratlanul folytonosan ügyelt az asszony minden mozdulatára. Jagna pedig soha egy pillanatra sem felejtette el, milyen rossz volt hozzá az öreg, milyen durván szólt, forrt benne a bosszúvágy, és nem tudott elszökni átható, örökdő tekintete elől.

Talán éppen azért, mert őrizte és nem hitt neki, még jobban meggyűlölte, és mind nagyobb erővel vonzódott Antekhez.

Olyan ügyesen tudta rendezni a dolgot, hogy minden másod-harmadnap találkoztak a kazalnál. Segített nekik Witek is, mert a gólya miatt egészen elfordult a gazdájától, és Jagnához húzott. Az asszony most jobb uzsonnát, zsírosabb falatokat adott neki, s gyakran csöppent Antektől is néhány garas. De legfőképpen Jagustynka segített nekik. Úgy be tudott férközni Jagna kegyeibe, és olyan bizalmat ébresztett Antekben, hogy már nem is tudtak találkozni az ő segítségével nélkül. Ő hordta az üzeneteket egyiktől a másikhoz, ő foglalta el az öreget, és óvta a szerelmeseket a meglepetésektől. S mindezt az egész világ iránti gyűlöletből tette. Bosszút állt az embereken saját sérelmeiért, hányatott sorsáért; nem szenvedhette ugyanis Jagnát, sem Anteket, de még kevésbé az öreget s a falu többi gazdáját. Gyűlölte őket, hogy mindenük megvan, neki pedig az a zug sem maradt meg, ahova a fejét lehajthatná, sem egy kanál ennivalója. De éppúgy gyűlölte a szegényeket is, és még jobban gúnyolta őket.

Maga az ördög komaasszonya, vagy még rosszabb, amint mondogatták.

„Hajba kapnak és marakodnak, mint a veszett kutyák” - gondolta gyakran, s nagy öröme telt a maga munkájában. Minthogy pedig tél volt, és nem volt sok tennivaló, házról házra járt a guzsallyal, hallgatódzott, uszította ezeket is meg amazokat is, és mindenkit egyformán kinevetett. Nem merték előtte bezárni az ajtót, mert féltek a nyelvétől, de különösen a szemétől, mert azt beszélték, hogy ért a szemveréshez... bepillantott Antekékhez is, de leggyakrabban akkor találkozott vele, mikor hazafelé ment a munkából. Ilyenkor suttogetta el neki Jagna üzenetét.

Vagy két héttel azután, hogy a pap Borynáéknál járt, megleste a tó mellett.

- Tudod-e, hogy az öreg csúnyán rád támadt a pap előtt?

- Mit ugatott már megint? - kérdezte Antek hanyagul.

- Hogy uszítod az embereket az uraság ellen, hogy csendőrkézzre kellene téged adni, és még mást is...

- Próbálja csak meg, mielőtt elvinnének, olyan vörös kakast ereszték a házára, hogy kő kövön nem marad belőle! - kiáltott fel szenvedélyesen.

A vénasszony tüstént az öreghez sietett ezzel a hírrrel. Boryna sokáig gondolkozott, és csendesen mondta:

- Kitelik tőle, amilyen zsvány, kitelik tőle.

Többet nem szólt, nem akart bizalmasan beszélni a banyával, de mikor Roch eljött este, megvallotta neki aggodalmát.

- Ne higgyen el mindent, amit Jagustynka mond, rossz asszony az!

- Lehet, hogy nem igaz, de voltak már ilyen esetek. Hiszen az öreg Pryczek felgyújtotta a sógora tanyáját, mert becsapta az osztzkodásnál. Börtönben ült miatta, de fölgyújtotta. Megteheti ezt Antek is. Mondhatott valami effélét, mégsem találhatta ki az asszony az egészet.

De Roch nagyon szívére vette a dolgot, mert jó ember volt, s megpróbálta rábeszélni az öreget:

- Béküljön ki vele, engedjen át neki néhány holdat, hiszen neki is élnie kell. Megállapodik, s nem lesz oka veszekedni meg fenyegetődni...

- Nem én, még ha bele is pusztulok, ha koldustarisznyát kellene is a vállamra vennem, amíg élek, nem adok egy barázdát sem! Azt még megbocsátanám, hogy kezet emelt rám, hogy úgy bánt velem, mint egy kutyával, bár eléggé nehéz - de más szándéka is van...

- Fecsegték magának összevissza, és maga a szívére veszi!

- Hiszen lehet, hogy nem igaz, hát persze... de hogy ilyesmi is megeshetne... szinte elhagy az eszem, és hideg fut át a csontjaimon... ha elgondolom, hogy ez is megtörténhetnék...

Ökölbe szorította kezét, és kővé meredt az iszonyattól már az ilyen lehetőség gondolatára is. Semmit nem tudott, nem gondolt rá sokat, sőt, szíve mélyén biztos volt Jagusia ártatlanságában, de érezte, hogy a fia gyűlöletében valami más rejlik, több a haragnál, több annál, amit a föld miatt érez. Az a bösz szenvedély, ami a szemében lángolt, más forrásból ered, érezte jól, s ebben a pillanatban ő maga is ugyanolyan hideg, bosszúvágyó és kérlelhetetlen gyűlöletet érzett a belsejében. Rochhoz fordult, és halkán így szólt:

- Lipce szűk kettőnknek!

- Mi jut már megint az eszébe? - kiáltott Roch ijedten.

- Isten óvja attól, hogy a kezem közé kerüljön egyszer...

Roch nyugtatgatta, csillapította, kérlelte, de hasztalan.

- Még felgyújtja a tanyámat, meglátja!

És ettől a pillanattól kezdve szinte sose volt nyugta. Minden szürkületkor észrevétlenül vigyázott, leskelődött a ház sarkainál, körüljárta valamennyi épületet, benézett az eresz alá, éjszaka is gyakran fölébredt, órák hosszat hallgatózott, a legkisebb zajra fölugrott ágyáról, s a kutyával bejárt minden zugot. Egyszer a kazal mellett kitaposott, félig behavazott lábnyomokat vett észre, később az átbújónál is, és még jobban megszilárdult benne az a gondolat, hogy Antek jár éjjelente a ház körül, és keresi az alkalmat, hogy fölgyújtsa a házat. Más még nem jutott az eszébe.

A molnártól vett egy mérges kutyát, és ólat készített neki a fészer mellett; folyton ingerelte, és keveset adott neki enni. Úgy megvadította, hogy a kutya éjjelenként föl-alá rohangált, ugatott, mint a veszett, és mindenkre rávetette magát. Voltak, akiket úgy megmart, hogy panaszt is tettek Borynára.

Csakhogy ezektől az óvintézkedésektől, örökösektől az öreg lesoványodott, az öve már a csípőjére esett; megbarnult, meggörnyedt, a lábát szinte vonszolta maga után. Kiszikkadt, mint a forgács, a titkos gondoktól és gondolatoktól, csak a szeme égett, mintha beteg volna.

Senkit nem eresztett közelebb magához, nem volt kinek panaszkodnia, megvallani gondjait, ezért még jobban égette a tűz, szinte emésztette.

Nem is értette senki, mi rágja a belsejét.

Hogy nagyobb gondja volt a gazdaságra, hogy mérges kutyát szerzett, meg hogy éjjelenként vigyáz, annak abban találták okát, hogy a farkasok ijesztő módon elszaporodtak ezen a télen. Majdnem minden éjszaka falkástul közeledtek a falu felé, gyakran hallatszott az üvöltésük, gyakran ástak gödröt az istállók alatt, s néhol el is vittek valamit. Emellett, mint tavasz felé lenni szokott, egyre gyakrabban beszéltek tolvajokról; Dembicán két kancát loptak el egy paraszttól, Rudkán egy hízót, másutt ismét egy tehenet kötöttek el, s bottal üthették a tolvajok nyomát. Lipcében is sokan vakarták aggodalmasan a fejüket; jól megvizsgálták a lakatokat, és őrizték az istállókat, mert itt voltak a legjobb lovak az egész környéken.

Így haladt az idő lassan és egyenletesen, mint az óramutató. Sem megelőzni, sem visszatartani nem lehetett.

A tél még mindig kemény volt, bár olyan változatos, mint ritkán; voltak olyan fagyok, amilyenekre a legöregebb emberek sem emlékeztek, majd óriási havazások, s azokra meg hetekig tartó olvadás következett. Vízrel teltek meg az árkok, s itt-ott kibarnállott a föld a hó alól. Azután meg olyan hófúvások, fõrgetegsége keletkeztek, hogy három lépésre sem lehetett látni, utánuk meg nyugodt, csendes idő, süttött a nap, az utcán nyüzsgött a gyereksereg, az ajtókat kinyitották, örült mindenki, s az öregek a házak előtt sütkéreztek.

Lipcében ezalatt ment minden a maga öröktől fogva tartó rendje szerint. Akinek halál volt rendelve: az meghalt, akinek öröm: vigadott, akinek nyomorúság: panaszkodott, akinek betegség: meggyónt és várta a végét, és valahogy Isten segítségével előre jutottak napról napra, hétről hétre, csak ki tudja várni a tavaszt vagy azt, ami kinek-kinek rendeltetett.

Közben vasárnaponként szólt a muzsika a kocsmában, mulattak, ittak, időnként veszekedtek, hajba kaptak, azután a pap megdorgálta őket a szószékről; no és egyéb ügyek is folytak. Megtartották Klembianka lakodalmát, három napig mulattak, s olyan zajosan, hogy azt beszéltek a faluban, Klomb ötven rubelt vett kölcsön a kántortól a lagzira. A törvénybíró is megrendezte szépen a lánya eljegyzését Ploszkával. Másutt meg keresztelőt tartottak, de ritka helyen, mert ennek még nem volt itt az ideje. A legtöbb asszony csak tavaszra várta a gólyát.

Az öreg Pryczek is ekkoriban halt meg. Alig egy hétig volt beteg, s csak a hatvannegyedik évében járt a szerencsétlen. Az egész falu elment a temetésére, mert a gyerekei pompás tort csaptak...

Ahova pedig fonóba jártak esténként, ott annyi leány és legény gyűlt össze, olyan mulatság, nevetés, vígság kerekedett, hogy öröm volt nézni. Mateusz egészen felgyógyult már, ő vezette a fiatalságot, ő űzte a legjobban a tréfát.

No és az a sok beszéd, megszólás, civakodás, szomszédpörpatvar, újság, pletyka - szinte rengett tőlük a falu. Néha beköszöntött egy-egy világhírt koldus, mesélt mindenfélét a világ dolgairól, és hetekig maradt a faluban.

Néha meg levél jött valamelyik katona fiútól. Mennyit olvasták, tanakodtak rajta, meséltek róla, sóhajtoztak a lányok, és sírtak az anyák! Hosszú hetekre futotta belőle.

S más újságok... Magda a kocsmába ment szolgálni, Boryna kutyája megharapta Walekék fiát, úgyhogy pörrel fenyegetődtek, azután Jendrzejek tehene megfulladt a krumplitól, hogy Jambrozynak le kellett vágnia... Grzela százötven rubelt vett kölcsön a molnártól, és zálogba adta a réjtét, a kovács egy pár lovat vett - amin nagyon csodálkoztak, és sokat tanakodtak -, a főtisztelendő úr egy egész hétig beteg volt, és a tymowi pap helyettesítette. Aztán tolvajokról beszéltek, az asszonyok különféle kísértetekről meséltek, a farkasokról is sok szó esett, mert állítólag megfojtották az uradalom birkáit; meg a gazdaságról, a világról, az emberekről, más mindenféléről, ki tudná azt mind számba venni és elbeszélni! Mindig akadt valami újság, hogy futotta néhány napra meg a hosszú estékre. Mert mindenkinek volt ideje bőven a téli időben.

Ugyanígy töltötték az időt Borynáéknál is, csak azzal a különbséggel, hogy az öreg szüntelenül otthon ült, semmilyen mulatságba nem ment el, és az asszonyokat sem eresztette. Jagusia már megunta az életét, s Józka is naphosszat morgott mérgében, mert ő is igen unta az otthon ülést. Annyi örömük volt, hogy az öreg nem tiltotta a fonóba járást, de csak olyan házakba mehettek, ahol csupa korosabb asszony gyülekezett.

Így hát az estéket is leginkább otthon töltötték.

Egy este, már február vége felé, összejöttek egynéhányan a hátsó szobában. Dominikowa vásznat szőtt mécsvilág mellett, a többiek pedig a tűzhely köré húzódtak, mert nagyon hideg volt. Jagusia és Nastka font, pörögtek az orsók, a vacsora főtt, Józka a szobában forgolódott, az öreg pedig pőfékelt, és eregette a kürtőbe a füstöt. Nagyon mélyen elgondolkozhatott, mert alig szólalt meg. Valamennyien unták a csendet, mert csak a tűz pattogott, a tücsök cirpelt a sarokban, a szövőszék zakatolt, de nem szólalt meg senki. Végül Nastka indította meg a beszélgetést:

- Elmegy holnap Klombékhoz a fonóba?
- Marysia meghívott.
- Roch azt ígérte, hogy holnap királyokról fog történeteket olvasni egy könyvből.
- Elmennék, de még nem tudom... - szólt Jagna, és kérdően nézett az öregre.
- Akkor én is elmegyek, édesapám... - kérte Józka.

Boryna nem felelt, mert a kutya ugatni kezdett a tornácon. Csakhamar besurrant Jasiek, akit Félkótyának csúfoltak a faluban.

- Csukd be az ajtót, te mafla, ez nem istálló! - csattant fel Dominikowa.
- Ne félj, nem eszünk meg, mit keresel? - kérdezte Jagna.
- Mert... a gólya... itt lapul valahol, és még megcsíp... - dadogta, és ijedt szemmel nézett körül.
- A gólyát odaadta a gazda a főtisztelendő úrnak, nem fog az már bántani - sóhajtott Witek.
- Nem is tudom, minek tartották, csak bántotta az embereket!
- Ül le és ne fecsegi! - parancsolta Nastka, és helyet mutatott neki maga mellett.

- Ugyan, kit bántott volna? Legföljebb az ostobákat vagy a kóbor kutyákat! Úgy járt-kelt a házban meg az udvaron, mint egy földesúr, egeret fogott, mindenki elől kitért, és mégis odaadták - suttogta szemrehányóan a gyerek.

- Hallgass, majd szelídítesz tavaszra másikat, ha úgy vágyódsz a gólyák után!

- Nem szelídítek én, mert még ez is az enyém lesz, legyen csak meleg idő; már kitaláltam a módját, nem fogja kibírni a plébánián, és visszajön.

Jasiek nagyon szerette volna megtudni ezt a módot, de Witek rámondott:

- Törődj a magad dolgával, te ostoba! Azt hiszi, tud valami okosat mondani. Akinek van esze, megtalálja a módját, nem kér mástól tanácsot!

Nastka rászólt Witekre, és védelmébe vette Jasieket, mert számon tartotta a legényt! Az igaz, hogy buta, nevetett rajta az egész falu, ügyefogyott, de egyetlen fiú, tíz hold várományosa; úgy számított a lány, hogy Szymeknek csak öt holdja van, és azt se lehet tudni, megengedi-e Dominikowa, hogy megházasodjék; ezért magához szoktatta Jasieket is, folyton utána járkált: tartalékban tartotta minden eshetőségre.

Most is melléje ült a legény, a szemébe nézett, és éppen azon gondolkozott, hogy mi szépet mondjon neki, amikor belépett a bíró, mert már kibékült az öreggel. Mindjárt a küszöbről harsogta:

- Idézést hoztam magának, holnap délben meg kell jelennie a törvény előtt.

- A tehén miatt?

- Az áll itt, hogy a tehén miatt, az uradalommal folytatott pörben.

- Reggel kell indulni, mert jó darab út a járási székhelyig. Witek, menj ki rögtön Pietrekhez, és készítsétek elő, ami kell. Te is eljössz tanúnak. Hát Barteket értesítettétek?

- Bent voltam ma az irodában, és mindnyájuknak hoztam idézést. Egész sereg megy... ha hibás az uradalom, hát csak fizessen.

- Hát hogyne lenne hibás! Akkora tehén!

- Jöjjön át a másik szobába, beszédem van magával! - súgta Borynának a bíró.

Átmentek. Olyan sokáig voltak ott, hogy Józka ott tálalta nekik a vacsorát.

A bíró, isten tudja, hányadszor már, rá akarta beszélni Borynát, csatlakozzék hozzájuk, ne húzzon ujjat az uradalommal, halogassa az ügyet, várjon, ne tartson Klombbal és a többiekkel, meg ehhez hasonlókkal. Az öreg mindaddig még habozott, kalkulált magában, nem szólt ellene, de sem ide, sem oda nem hajolt, mert nagyon megneheztelt azért, hogy a földesúr nem hívta meg akkor a tanácskozásra a molnárhoz.

A bíró pedig, mikor látta, hogy nem jut dűlőre, végül más csalétket vetett:

- Hallotta, hogy én, a molnár meg a kovács elvállaltuk az uraságtól a fuvarozást? Csak mi hárman szállítjuk be az egész fát a fűrészmalomba, azután pedig a deszkákat a városba.

- Hogyne tudnám, hiszen eleget szidták magukat a többiek, hogy nem engednek másokat a keresethez.

- Törődöm is azzal, amit papolnak, nem érek én arra rá! Csak azt szeretném magának elmondani, miben állapodtunk meg hárman. Figyeljen ide.

Az öreg rávillantotta a szemét, és azon gondolkozott, milyen turpisság fog kisülni ebből.

- Abban állapodtunk meg, hogy bevesszük magát is az üzletbe. Hadd fuvarozzon maga is annyit, amennyit mi. Szekere, lova van, még hozzá jó, a legény csak lopja a napot, a kereset pedig biztos, köbméterenként fizetnek. Mire megkezdődik a mezei munka, úgy megkeres száz rubelt, mint a pinty!

- Mikor kezdik a fuvarozást? - kérdezte Boryna hosszas gondolkodás után.

- Meg lehet kezdeni akár holnap is. Már a közelebbi részeken vágják, az út se rossz, míg szánnal lehet, sokat elszállíthatunk. Az én legényem csütörtökön kezd.

- A kutya fáját, csak tudnám, hogyan üt ki a tehénpör!

- Csak álljon mellénk, jól üt ki, ezt már én, a bíró mondom magának!...

Az öreg sokáig töprengett, figyelmesen nézte a bírót, krétával irkált a lócára, vakarta a fejét, végül így szólt:

- Jól van, beállok magukhoz, és hordom a fát.

- Akkor nézzen be holnap a tárgyalás után a molnárhoz, még megbeszéljük a dolgot. Most már sietnem kell, mert a kovács vasalja a szánomat.

Igen jókedvűen ment el, mert azt hitte, hogy megvásárolta az öreget a fuvarozással, és a maga pártjára vonta.

Persze, a molnár kiegyezhet az urasággal, hiszen a földjei nem úrbéri földek, és semmi köze sincs az erdőhöz. A bíró is volt egyházi birtokon gazdálkodik, a kovács is. De ő, Boryna, nem. Úgy számított, hogy a fuvarozás külön ügy, s külön ügy az erdőé is; míg nyélbe ütik a földesúrral a megegyezést, vagy háborúságra kerül a sor, addig sok idő eltelik... mi kára lesz belőle, ha helyesel amazoknak, együgyűnek tettei magát, velük tart? Hiszen ha rákerül a sor, a magáét úgysem engedi, és addig jó lesz megkeresni azt a néhány tízest. A lovat úgyis etetni kell, s fizetni kell a bérest is - mosolygott magában, kezét dörzsölte, és elégedetten morgott:

- Ostobák, mint a birkák, azt hiszik: túljárnak az eszemen, az ostobák!

Nagyon vidáman tért vissza az asszonyokhoz. Jagus nem volt a szobában.

- Hol van Jagusia?

- A disznóknak vitt enni! - magyarázta Nastka.

Vígan beszélgetett az öreg, tréfálkozott Jasiékkal, majd Dominikowával, és egyre nyugtalansággal várta a feleségét. Valahogy sokáig maradt oda. Nyugtalanságát nem árulta el, s kiment az udvarra. A legények a csűrben, a szérűn készítették a szánt a holnapi útra, mert a szántalpra szekérkast kellett tenni, és oda kellett erősíteni. Körülnézett, néhány szót váltott velük, benézett a lovakhoz, benézett a disznókhoz, azután a tehénistállóba - Jagnát sehol sem találta. Megállt az árnyékban az eresz alatt, és várakozott. Az éj sötét volt, hideg szél támadt zúgva, s nagy súlyos felhők vágtattak falkástul az égen. Időnként hó szállingózott.

Egy vagy két miatyánknyi idő múlva egy árnyék libbent el az átjárónál. Az öreg gyorsan előugrott, hozzálépett, és dühösen sziszegte:

- Hol voltál, mi?

De Jagna, bár nagyon megijedt az első percben, gúnyosan válaszolt:

- Nézzen utána, könnyen kiszimatolhatja - és bement a házba.

Bent egy szót se szólt erről az öreg, mikor pedig aludni készültek, megkérdezte jóságosan, szelíden, anélkül, hogy Jagnára emelné a szemét:

- El akarsz holnap menni Klombékhoz?

- Ha megengedi, elmennék Józkával.

- Ha el akarsz menni, nem tartóztatlak... de én a bíróságra megyek, a ház az Isten oltalmára marad, jobb lenne, ha itthon maradnál...

- Nem jön haza estig?

- Azt hiszem, csak késő éjszaka... havazni fog, messze van, nem sietek... de ha van rá kedved, menj, nem tartalak vissza...

Már kora reggeltől fogva hóvihar volt készülöben. Felhős, szeles, zimankós napra virradtak. Apró, száraz hó esett, olyan éles szemű, mint a durván hántolt kása. A szél egyre erősebben tombolt, süvített, és olyan szeszélyesen forgott, mint a részeg, tántorgott mindenfelé, üvöltött, füttyült, és szórta a havat teljes erejéből.

Hanka azonban az öreg Bylicával és néhány zselléraszsonnyal együtt, nem ügyelve az időjárásra, mindjárt délben elindult az erdőbe rőzséért.

Az idő nagyon kellemetlen volt: a szél föl-alá száguldott a határban, rázta a fákat, zúgott a faluban, minduntalan fölkapta a havat, süvöltve forgatta, és ismét lerázta a földre, mintha szűrős, fehér lenpozdorját szórának kendőből a világba. Minden elmerült a zűrzavaros levegőben és a süvítő orkánban.

Rögtön a falu végén, libasorban elindultak a hólepte mezsgyéken a távoli erdő felé, melynek üstöke alig látszott a hófúvásban. A szél erősödött, mindenfelől csapdosott, táncolt, forgott, és úgy beléjük kapaszkodott, hogy alig tudtak megállni a lábukon. Egyre inkább földre görnyedtek, de a szél elébük került, száraz, homokkal kevert havat vágott az arcukba, úgy marta őket, hogy be kellett hunyni a szemüket.

Hallgatva ballagtak, mert a szél beléjük fojtotta, megszakította hangjukat. Olykor-olykor sóhajtoztak, s hóval dörzsölték a kezüket, mert a fagy csontjukig hatolt silány öltözetükön át. A kőrákások és a fák előtt a hó magas torlaszként állotta útjukat, folyton kerülgetni kellett, s ezzel is jócskán meghosszabbodott az útjuk.

Hanka elől ment, és gyakran nézett hátra az apjára, aki meggörnyedve, fejére csavart kendővel, Antek ócska bundájában, melyet szalmakötéllal kötött át, a sor végén cammogott. Alig haladt a szél ellenében, a lélegzete minduntalan elfűlt, meg kellett állnia, hogy kifújja magát, és megtörölje a hidegtől könnyező szemét. Azután újra utánuk eredt, és csendesen dadogta:

- Megyek, Hanus, megyek... Ne félj, nem maradok el.

Pedig bizony szívesebben maradt volna otthon a kemence kuckójában, szívesebben, de mit tegyen, ha ő is megy, szegényke! Hogy is merne otthon maradni! És olyan hideg van a szobában, hogy nem lehet kibírni, a gyerekek sírnak a hidegtől. Már főzni se volt mivel, csak száraz kenyeret ettek... „De ez a hideg szél úgy átjárja az ember csontját, mintha jeges tüket verne belé...” - gondolta utánuk baktatva.

Bizony, ha a szükség torkon ragad, nem csúszol ki a kezéből, ember, nem bizony!

Hanusia csak összeszorította a fogát, és ment fáért a zselléraszsonnyokkal együtt. Igen, már idáig jutott, hogy Filipkával, Krakalinával, az öreg Kobusowával és Magda Kozlowával kell egy sorban mennie, a legkoldusabbakkal!

Nagyokat sóhajtott, összeszorította a fogát, de ment, mégpedig nem is először, nem...

- Na és aztán! - suttogta keményen, összeszedve erejét és türelmét.

Ha kell, hát jár a fáért, cipeli a hátán, egy sorban áll olyan kódisokkal, mint Filipka, de nem fog sírni, sem panaszkodni, sem segítségért könyörögni.

De hova is mehetne? Legföljebb sajnálkozó szót kaphatna, olyat, amelytől csoda, hogy nem szökik ki a vér a szívéből... az Úr Jézus most próbára teszi, keresztet bocsát rá, de talán egyszer meg is jutalmazza... Nem baj, kiáll mindent, nem pusztul el a gyerekeivel együtt, nem ejti le a kezét, nem hagyja magát az emberek irgalmára meg nevetségére.

Annyit szenvedett az utóbbi időben, hogy minden csontja reszketett, és külön fájt. Hej, nagyon szenvedett!

Nem az fájt neki, hogy nyomorúságba, hányatott sorsra jutott, hogy gyakori vendég volt nála az éhség, alig jutott elég a gyerekeknek, az sem, hogy Antek gyakran ivott a barátaival a kocsmában, a családjával pedig nem törődött, hogy mint a csavargó kutya, lopva surrant haza, és a legkisebb szóért is bot után nyúlt. Az ilyesmi másutt is gyakran megesik, ezt még meg lehetne bocsátani. Rájött a rossz órája, el is múlhat, csak ki kell várni türelemmel. De a hűtlenséget, az árulást nem tudta elfelejteni, nem tudta elviselni, sem megbocsátani.

Nem, ezt nem tudta megérteni sehogy sem. Hogy lehet ez, felesége van és gyerekei, és mindenről megfélemezik amazért. Ez úgy szorította össze a szívét, mint a tüzes abroncs, úgy marta, égette, hogy soha egy pillanatra sem tudta kitörölni emlékezetéből.

- Jagna után fut, őt szereti, miatta van mindez!

Az volt az érzése, hogy a Gonosz lépked mellette, és folyvást a fülébe sugdossa ezeket a szörnyű gondolatokat. Nem tud megszökni előlük, nem tudja elfelejteni, nem! A lelki gyötrellem, a megaláztatás fájdalma, a szégyen, a féltékenység, a bosszúvágy és a szerencsétlenség valamennyi viperája belefúrta tuskés fejét a szívébe, és úgy tépik, marcangolják, hogy ordítani szeretne fájdalmában és falhoz verni a fejét.

„Uram, irgalmazz, Jézusom, segíts!” - jajdult föl lelkében, s az ég felé emelte szemét, melyben soha ki nem száradó könnyek égtek.

Meggyorsította lépteit, mert az erdőszéli fennsíkon úgy fújt a szél, hogy alig lehetett a hideget kibírni. Az asszonyok kissé hátramaradtak, lassabban mentek, alig látszó foltokban vöröslöttek a hófúvásban. De már nem volt messze az erdő; mikor a szél megenyhült, és a szálló hófelhők elültek egy pillanatra, hirtelen előtűnt a fehérségből az egymáshoz sorakozó törzsek hatalmas, sötét fala, mögötte pedig csendes, jeges mélység sötétlett.

- Jöjjenek gyorsabban, majd az erdőben kipihenik magukat - hívta Hanka türelmetlenül a többieket.

De az asszonyoknak nem volt sürgős. Gyakran leguggoltak a hóba pihenni, mint egy csapat fogolymadár, arcukat elfordították, hogy ne fújjon szemből a szél, és csendesen beszélgettek. Hanka kiáltására Filipka kedvetlenül mordult fel:

- Hanka úgy szalad, mint a kutya a varjú után; azt hiszi, előbb fogja meg.

- Ide jutott a szerencsétlen - suttogta Krakalina részvevően.

- Eleget sütkérezett Boryna házában, teliette magát zsíros falatokkal, megkóstolta a jó sort, hát most a nyomorúságot is kipróbálhatja. Az ember egész életében éhezik, húzza az ígát, mint az ökör, és még csak meg se sajnálja senki.

- Azelőtt nem is köszönt nekünk...

- Bizony, kedvesem, a kenyér megnöveszti a szarvakat, az éhség meg a lábakat, azt mondják.

- Egyszer kértem tőle kölcsön tilolót, akkor azt mondta, arra való az övé, hogy maga használja.

- Az igaz, hogy szűkmarkú volt másokkal szemben, nagyra tartotta magát, mint minden Boryna, mégiscsak kár érte.
- Az igazat megvallva, nagy gazember az az Antek!
- Hát gazember, az igaz. De azt is tudja mindenki, hogy ha a szuka nem akarja, a kutya nem fut utána. Minden ember szalad a szoknya után, ha az csalogatja.
- Ha velem esne meg ilyesmi, az utca közepén markolnék a Jagna hajába, úgy lehordanám, megmondanám a magamét, és megtépném a kontyát, hogy megemlegetné holta napjáig!
- Erre is sor kerül még, ha rosszabb vége nem lesz a dolognak!
- Már ilyen a Paczes-fajta, Dominikowa sem volt külön, nem ám!
- Gyerünk, alacsonyan száll a szél, talán el is áll éjszakára.

Hamarosan beértek az erdőbe. Szétszéledtek, de közel egymáshoz, hogy kurjanthassanak, ha hazaindulnak.

Sötétség vette őket körül, szinte elnyelte, alig látszott a nyomuk imitt-amott.

Óriási, magas, öreg erdő volt; egyik fenyő a másik mellett állott megszámlálhatatlan tömegben, áthatolhatatlan sűrűségben. Olyan karcsúak, egyenesek és hatalmasak voltak, mintha nagy, megrozsdásodott rézoszlopok sorakoznának végtelen rendben a szürkészöld boltozat homályában. Alulról komor, jeges fény csillogott a hótól, fönt pedig a gallyak csipkéin keresztül, mint valami lyukas tetőn át, kikandikált a fehéres és zavaros ég.

Odafönt tombolt, dühöngött az orkán; időnként mégis olyan csönd támadt, mintha templomban volnának, amikor az orgona elhallgat, kicsendül az ének, és csak a sóhajtások, a lábak dobogása, az imádságok halkuló morajlása és a dallam visszhangja zsong a levegőben. Az erdő mozdulatlanul, némán állt, mintha a távolból hangzó dühödt üvöltésnek és a tépett mezők vad ordításának hallgatásába merült volna; magasan, messzire szállt ez a zaj, s az erdőben csak síró csipogásként reszketett.

De csakhamar ismét teljes erejével csapott bele a vihar az erdőbe. Belevágta agyrait a fák törzsébe, beette magát a vadon mélyébe, bögött a homályban, tépte, ráncigálta az óriásokat, de hasztalan, nem bírt velük, erőtlenül hanyatlott vissza, és elhalt az alacsony, sűrű bozótban. S az erdő ismét mozdulatlanul állt, egyetlen ág se rezdült, egyetlen törzs sem ingott meg, még mélyebb és riasztóbb volt a csend, csak egy madár szárnycsattogása hallatszott néha a sötétben.

Időnként azonban ismét olyan hirtelen, váratlanul és oly erővel tört ki az orkán, mint ahogy az éhes karvaly csap le; szárnyait verdeste, tépte, hajlítgatta a fák üstökét, és olyan vad ordítással csapott széjjel, hogy megrázkódott az erdő, mintha most ébredt volna föl álmából, halotti dermedtségéből. Az egész rengeteg ringott egyik szélétől a másikig, a fák hajladoztak, koronáik összecsaptak, szörnyű, fojtott morgás hallatszott; majd hirtelen kiegyenesedett, fölemelkedett, szinte megindult, aztán ismét meghajolt, és rettenetes zajjal lecsapott, vágott, ütött, mint a haragtól és bosszútól elvakult óriás. Üvöltés tört föl, félelem töltötte el az erdőt, a bokrokban meglapuló teremtmények ijedten remegtek, a madarak rémülettől tébolyultan röpködtek a gallyakról zuhogó hóban, az összetört ágak, letört koronák közt.

Azután ismét hosszú, halott csönd következett: tisztán lehetett valami nehéz, távoli csattogást hallani.

- Vágják az erdőt a Farkasveremnél, sűrűn dőlnek a fák - suttogta az öreg; a föld felé hajolt, úgy hallgatta a tompa csapásokat.

- Ne vesztegesse az időt, nem maradhatunk itt éjszakáig!

Egy fiatal, magas erdőbe jutottak, egymásba fonódott ágak sűrűjébe; alig tudtak előbbre jutni. Síri csend vette körül őket, egyetlen hang se hatolt be, még a világosság is csak nagy bajjal szűrődött át a fák koronájáról lecsüngő hótakaró boltozatán. Hamvas, földszínű szürkesség töltötte el a vadon mélyét, hó alig volt a földön, csak ami már régen lehullott az ágakról. A száraz gallyak helyenként térdig értek, itt-ott moha zöldellt, meg elsárgult áfonyabokrok, vagy aszott gomba, mely meglapult a tél elől.

Hanka horgos bottal tördelte a vastagabb ágakat, egyformára vagdosta őket, és rakta a kiterített lepedőre. Olyan hévvel dolgozott, hogy a kendőt is ledobta magáról melegében, s vagy egy óra múlva már akkora batyuja volt, hogy alig bírta a hátára venni. Az öreg is jó csomót szedett össze, összekötözte, és maga után húzta, közben pedig tönköt keresett, amelyről könnyebben emelhetné a vállára.

Kiáltottak az asszonyoknak, de megint vihar tombolt az erdőben, elnyelte hangjukat.

- Hanus, gázoljunk át a nyárfás útra, jobb, mint a földeken át.

- Menjünk hát, jöjjön utánam, és ne maradjon el messzire.

Rögtön balra fordultak, egy vén tölgyesen keresztül, de nehéz volt az út, a hó térdig ért, néhol hullámosan emelkedett és süppedt. A fák ritkásan álltak, lombtalanul, csak itt-ott reszketett fehér hószakáll a terebélyes, vastag ágakon, s egy-egy fiatal, rozsdaszínű fürtös tölgy hajolt süvítve a föld felé. A szél dühöngött teljes erejéből, és úgy szórta a havat, hogy alig lehetett menni. Az öreg csakhamar el is fáradt, s Hankának is fogytán volt az ereje; gyakran fának támasztotta a batyut, és ijedt tekintettel keresett valami jobb utat.

- Erre nem jutunk át, a tölgyesen túl pedig mocsár van, térjünk vissza a mezők felé.

Vissza is tértek a sűrű, nagy fenyvesbe, ahol valamivel gyengébb volt a szél, és a hó sem állott olyan magasan. Hamarosan kiértek a földekre, de ott olyan hóvihar tombolt, hogy egy kőhajításnyira sem lehetett látni, csak a fehér, gomolygó sötétséget. A szél pedig egyre az erdő felé törekedett, de visszacsapódott róla, akár egy falról, hanyatt esett a mezőn, és újból frissen talpra ugrott, egész hóhegyeket kapott föl, és ezzel a fehér felhővel úgy paskolta a fákat, hogy az erdő felnyögött belé. Kavargott, forgott, és olyan erővel vert, hogy alig értek ki a barázdák közé, az öreget a földhöz vágta. Hankának támogatnia kellett, pedig ő maga is alig bírt megállni a lábán.

Visszatértek az erdőbe, s leguggolva a fák tövében, tanakodtak, merre induljanak.

- Ezen az ösvényen balra, akkor biztosan kiérünk a nyárfás útra, a fészülethez.

- De egyáltalán nem emlékszem erre az ösvényre.

Az öreg sokáig magyarázott, mert Hanka félt a bizonytalan útra térni.

- És tudja, hogy merre kell indulni?

- Azt hiszem, balra.

Lassan megindultak az erdő szélén, a fák alatt, hogy védekezzenek a szél ellen.

- Jöjjön gyorsabban, mindjárt éjszaka.

- Csak egy kis levegőt szippantok, és máris futok, Hanus, máris...

De nem volt ám olyan könnyű. Az ösvényt egészen befújta a hó, és ráadásul a földek felől folyton süvöltött a szél, és szórta, csapdosta a havat. Hiába bújtak a fák mögé, hiába lapultak a

borókabokrokhoz, mint a nyulak, a szél keresztülfűjt rajtuk mindenütt. Az erdő mélyén pedig már félelmetes volt a járás: a fák vadul zúgtak, ringott az egész erdő, és szinte a földet söpörték gallyaikkal; arcukba csapdostak az ágak, s olykor-olykor egy-egy szálfá nagy roppanással ledőlt, hogy azt gondolták, ízzé-porrá törve leomlik az egész erdő.

Siettek hát, amennyire bírták erővel és szusszal, hogy mielőbb kijussanak a nyárfás útra, és hazaérjenek az éj beállta előtt. Ez pedig bármelyik pillanatban bekövetkezhetett; már szürkült a földeken, és a gomolygó havon át sötét sávok látszottak, mint halovány füstcsíkok.

Végre kiértek az útra. Fáradtan, kimerülten dőltek le a fészület alá.

A kereszt az erdő szélén állt, közvetlenül az út mellett. Négy óriási, fehér törzsű nyárfa védte varkocsszerűen lelógó ágaival. Fekete keresztfára volt szegezve a bádog Krisztus; olyan színűre festve, hogy szinte élőnek látszott. Bizonyára a szél tépte le, mert csak egyik kezén függött. Odaütődött a fához, és rozsdás hangon csikorgott, mintha irgalmat és segítséget kérne. A szél tépte nyírfák betakarták koronájukkal, reszkettek, hajladoztak, a hófelhők pedig fehér porral szórták be, úgyhogy egészen ködbe burkolódzott, melyből itt-ott kivillant a Jézus kékes teste, halovány, véres arca, kihajolt a fehérségből, hogy megborzongott az ember szíve.

Az öreg rémülettel nézett rá, keresztet vetett, de nem mert megszólalni, mert Hanka arca szigorú, elszánt, kiismerhetetlen volt, akár az éjszaka, mely meglapulva közeledett a szeleken, viharokon, havon át - az egész világon át.

Úgy látszott, hogy semmit se lát, semmire sem ügyel; sötét gondolatokba merülve ült a fészület lábánál, s folyton csak egyre gondolt: Antek hűtlenségére. Sóhajok felhője gomolygott benne, olyan véresen, mint Jézus teste a kereszten, telve jéggé meredt, égő könnyekkel, élő, fájdalomtól elfúlt hangokkal.

- Hogy nem szégyelli magát, nem fél az Istentől! Hiszen ez olyan, mintha tulajdon anyjával állna össze! Jézusom, ó, Jézusom!

Iszonyat futott végig rajta, mint a förgeteg. Rémület reszkettette meg, azután olyan vad és bosszúvágyó haragra lobbant, mint az erdő, mely éppen meghajolt, és dühödten vetette rá magát a viharra.

- Gyerünk gyorsabban, gyerünk! - szólt, és a hátára emelte a batyut. A nagy súly alatt meghajolva kívánszorgott az útra. Nem is nézett hátra az öregre, mert lebírhatatlan, elkeseredett harag üzte, hajtotta.

- Megfizetek neked mindenért, megfizetek! - sziszegte vadul, mint ott a feje fölött a viharral küszködő, kopaszon sívító nyárfák.

„Elég volt ebből, hiszen még a kő is megrepedne, ha ilyen féreg fúrná! Ha Antek úgy akarja, hát csak rohanjon a vesztébe, üljön naphosszat a kocsmában, de én nem bocsátom meg a sérelmemet, megfizetek annak a nőszemélynek mindenért! Ha börtönben rohadok miatta, hadd rohadjak, de nem lenne igazság a világon, ha egy ilyen fehérnép nyugodtan járhatna a szentséges anyaföldön...” - gondolta ádázul, de lassan lecsillapult a haragja, elhalványodott, mint a virág a fagyban, mert fogyni kezdett az ereje, nyomta a teher, a gallyak göcsei benyomódtak a hátába, s még a kendőn és a blúzán keresztül is a húsaig hatoltak. A karja rettenetesen fájta, a lepedő keményre csavart csomója pedig bevágódott a torkába, és fojtogatta. Egyre lassabban és nehezkesebben haladt.

Buckás volt az út, hótörlesztokkal tele, s szabadon járt rajta a szél. A kétoldalt sorakozó nyárfákat alig lehetett látni a hófúvásban. Ingó, végtelen sorban állottak, kétségbeesetten zúgtak, és úgy vergődtek, mint a hurokba akadt madarak, melyek kiabálva csapkodnak szárnyukkal. A

szél mintha vesztett volna erejéből, a magasban kissé elcsendesedett, de annál bőszerűbben tombolt a földeken, az út mindkét oldalán, a síkságon, a megsűrűlt, zavaros távolban, folyton hordta a havat, ezer és ezer tölcseért formálva ördögi táncot lejtett, forgott, fölpattant, megnövekedett, úgy pörgött, mint egy hatalmas, fehér orsó; ezer hatalmas hóbucka, boglya, töltés húzódott végig a mezőn, mozgott, gomolygott, szemlátomást növekedett, fölemelkedett a magasba, szinte az égig, eltakarta a világot, és süvöltve, üvöltve omlott össze. Az egész messze táj olyannak látszott, mint egy fehér folyadékkal telt, forró, habzó, zúzmarával és jeges párával borított katlan. S mindenfelől rémes hangok közeledtek az éjszakával. Fölemelkedtek a földről, sziszegtek a magasban, mindenütt dörögtek, suhogtak, mint az ostor, csapkodtak körös-körül, majd fölismerhetetlen zene reszketett a föld fölött, zúgtak az erdők, mint az orgona Úrfelmutatáskor, azután pedig ismét hosszú, fájdalmas kiáltások hasították a levegőt, mint eltévedt madarak rikácsolása; nyöszörgő zokogások, vérfagyasztó kacajok, a fehéres, zavaros, porzó hóban karjukat ég felé emelő kísérteties nyárfák éles sívítása.

Egy lépésnyire sem lehetett látni; Hanka szinte tapogatózva ment egyik nyárfától a másikig, gyakran megpihent, és iszonyattal hallgatta ezeket a hangokat.

Az egyik nyárfa alatt egy meglapuló nyulacska feketéllett, és Hanka láttára kiugrott a szélbe, mely rögtön karmai közé ragadta. Csak fájdalmas makogása hallatszott ki a hófűvásból. Hanka szánalommal nézett utána, mert már nem tudott megmozdulni; egyre mélyebbre görnyedt, s alig bírta kihúzni lábát a hóból. Nyomta a teher, és időnként úgy érezte, hogy egymaga cipeli a telet, a havat, a vihart, az egész mindenséget. Úgy érezte, mintha öröktől fogva így menne, halálosan kimerülve, a fáradtságtól szinte öntudatlanul, megvérezett, bánatmarta lélekkel, és mindig, egészen a világ végéig, így fog vánszorogni, örökké. Rettenetesen hosszúnak látta az utat, szinte végtelennek, s a teher úgy nyomta, hogy mind gyakrabban kellett batyuját egy-egy fához támasztania, s egyre hosszabb ideig ült félig eszméletlenül. Élesztgette magát, ahogy tudta, hóval hűsítette tüzes arcát, törülgette szemét, de mintha mindig újra mélyére hullott volna az elemek tomboló örvényének. Már sírt fájdalmában, a könnye magától csordult ki az emberi fájdalom titkolt mélységéből, megtépett szívének legmélyéről, a menthetetlenül elpusztulók gyötrelméből fakadt. Időnként, de ritkán, mert mindenről megfeledkezett, imádkozott, panaszosan, szakadozott szavakkal rebegve magában az imádságot, mint a megfagyó madár, mely csak néha-néha rebbenti meg szárnyát, s mert már nincs semmi ereje, leül, összehúzódik, csipog, és egyre mélyebb álomba merül.

Hirtelen megrezzent, s ijedten szökött föl helyéről. Úgy rémlett neki, mintha sírást és gyermeki kiáltást hallana, mintha az ő Pietruskája hívná...

Ismét sietett, amennyire csak tudott; meg-megbotlott a hótorlaszokban, beleakadt a buckákba, de ment előre, mert hajtotta, ostorozta a gyermekei miatt érzett aggodalma. Már nem érzett sem fáradtságot, sem hideget.

Valami csengést hozott a szél a fülébe, hámfák csikorgását és emberi hangokat. De olyan szaggatottan, hogy egy szót sem tudott megérteni, bár megállt és figyelt. Valaki hajtott utána szánon, és egyre közeledett, míg végül két ló feje bukkant ki a hóból.

- Az ipamé! - suttopta, amint meglátta a csikó hóka fejét, és nyomban tovább indult.

Nem tévedett. Boryna jött vissza Witekkal és Jambrozyval a bíróságról. Lassan hajtottak, mert alig tudtak keresztülhatolni a hótorlaszokon, s a rosszabb helyeken kantár száron kellett átvezetni a lovakat. Úgy látszik, jól fölöntöttek a garatra, mert nagy hangon, nevetgélve beszélgettek, Jambrozy pedig szokása szerint énekelt, ügyet sem vetve a hóviharra.

Hanka félreállt az útból, és még jobban arcába húzta kendőjét. Az öreg azonban ennek ellenére első szempillantásra megismerte, és rácsapott a lovakra, hogy gyorsabban jusson át a hótornaszon. A lovak megindultak, de csakhamar újabb halomba ütköztek. Az öreg ekkor körül nézett, megállította a szánt, s amint Hanka kibontakozott a hófelhőből és utolérte őket, megszólította:

- Dobd a saroglyába a fát, és ülj fel, hazaviszlek.

Úgy megszokta apósa parancsát, hogy habozás nélkül engedelmeskedett.

- Bylicát Bartek vette föl, egy fa alatt ült és sírdogált. Utánunk jönnek.

Hanka nem felelt semmit, csak komoran bámult a körülötte sötétlő éjbe és a dúló viharba, összegörnyedve ült az első ülésen, és reszketett a fáradtságtól. Még nem tudta összeszedni gondolatait, az öreg pedig sokáig figyelmesen nézte. Olyan rossz bőrben volt, hogy szánalom volt nézni sovány, kiaszott, elkékült, összefagyott arcát. A szeme dagadt volt a sírástól, száját fájdalmasan összeszorította, és egész testében remegett a hidegtől és kimerültségtől, hiába húzta összebb kopott kendőjét.

- Vigyáznod kellene magadra, ilyen állapotban könnyen lehet betegséget szerezni...

- De hát ki végezné el én helyettem? - suttogta csendesen.

- Ilyen időben kimenni az erdőbe!

- Elfogyott a fánk, nem volt mivel főzni...

- A gyerekek jó egészségben vannak?

- Pietrus beteg volt néhány hétig, de már annyira meggyógyult, hogy kétszer annyit is megenne - felelte bátran. Fölengedett dermedtségéből, hátrtolta arcából a kendőt, egyenesen az öreg szemébe nézett, a régi félelem és ijedt alázatosság nélkül. Az öreg pedig folyton beszélt, kérdezősködött, és nagyon csodálkozott, hogy mennyire megváltozott az asszony. Nem ismerte föl benne a régi Hankát. Különös, hűvös nyugalom áradt belőle, valami megkövült, hajthatatlan erő látszott összeszorított ajkán. Nem félt tőle, mint régen; úgy beszélt vele különféle dolgokról, mint magával egyenlő rangú idegennel. Nem panaszkodott, nem kesergett egyetlen szóval sem... Egyenes, találó válaszokat adott, hangja különösen nyers volt, mintha érdes görönggyé szikkasztotta volna a titkolt szenvedés. Csak kisírt kék szemében égett a mélyen érző lélek tüzes parazsa.

- Látom, megváltoztál.

- A nyomorúság könnyebben átformálja az embert, mint a kovács a vasat.

Elcsodálkozott az öreg ezen a válaszon, nem is tudta, mit feleljen rá. Ezért Jambrozyhoz fordult, és az uraság elleni pörről beszélt, melyet a bíró ígéretei ellenére elveszített, s még a perköltséget is meg kellett fizetnie.

- De nem hagyom a bőrükben, megveszem rajtuk, amit veszítettem... - szólt nyugodtan.

- Bajos lesz. Mindenhova elér az uraság keze, mindenütt tud magán segíteni.

- Arra is van mód, mindenre van, csak türelme legyen az embernek, hogy kivárja az alkalmas időt.

- Igaza van, Maciej, de olyan hideg van, hogy na! Be kellene nézni a kocsmába egy kis lélekmelegítőre.

- Benézünk hát! Ha már lúd, legyen kövér. Csak annyit mondok magának, hogy a kovács addig kell hogy verje a vasat, amíg meleg, de ha az ember meg akar valamit nyerni, hidegen kell kalapálni, formálni a sorsát, türelemben kell edzeni.

Beértek a faluba. Sűrű sötétség volt már; a vihar elmúlt, csak a hó kavargott még az úton, úgyhogy alig lehetett a házakat látni. De lassan az is csendesedett.

A Bylica házához vezető ösvénynél az öreg megállította a lovait, s amikor Hanka leszállt, a hátára segítette a batyut. Végül csendesen, hogy csak ő maga hallja, odaszólt: - Nézz be hozzám valamelyik nap, akár holnap. Úgy látom, ebül álltok, az a csirkefogó mindent eliszik, te meg biztosan éhezel a gyerekekkel.

- Hogyan is mernék odamenni, hiszen elkergetett.

- Buta vagy. Az más dolog, nem tartozik rád. Mondom, gyere el, nektek is akad valami.

Hanka kezet csókolt az öregnek, és szótlanul indult be. Úgy fojtogatta a meghatottság, hogy egy szó sem jött ki a torkán.

- Eljössz? - szólt utána különös lágysággal és melegséggel Boryna.

- El. Isten fizesse meg, ha parancsolja, elmegyek...

Boryna elindította a lovakat, és bekanyarodott a kocsmá felé. Hanka pedig, nem várva meg apját, aki éppen akkor szállt le Bartek szánjáról, sietve ment be a házba.

A szobában sötét volt és hideg, mintha még rosszabb lett volna, mint odakint. A gyerekek összekuporodva aludtak az ágyban, a dunna alatt. Hanka gyorsan nekilátott a főzésnek meg a többi esti munkának, de közben folyton a Borynával való különös találkozáson gondolkodott.

- Nem megyek, dögölj meg, majd adna nekem Antek! - kiáltott haragosan, de ugyanakkor más, szelídebb gondolatok is ébredtek benne, s ezekkel együtt vad lázadás az ura ellen.

Mert hogysisne, ki más lenne az oka, hogy ennyit szenvedett, ki miatt állja ki a legtöbbet?

Az öreg ráíratja ugyan a földet arra a disznóra, és kikergette őket, az igaz, de Antek emelt rá kezet először, és mindig ugatott rá, azzal haragította meg... Megvolt rá a jussa, mindenki ezt tette volna, a föld az övé meg a gyerekeié, de amíg él, az ő dolga, odaadja-e vagy sem. És milyen szelíden mondta: „Gyere el!”, és kérdezősködött a gyerekekről és mindenről! Hát persze, féltékeny nyomorúság és gyalázat se volna, ha Antek össze nem áll azzal a céddával. Nem az öreg a hibás ebben, nem!

Így meg úgy forgatta a dolgot a fejében, töprengett, s az öreg iránt érzett haragja mindjobban elpárolgott.

Bebotorkált Bylica is. Olyan fáradt volt és annyira átfagyott, hogy egy jó óráig melegedett a tűzhelynél. Csak aztán kezdte mesélni, hogy már végképp kimerült, és bizonyára holtra is fagyott volna a fa alatt, ha nem jön Boryna.

- Meglátott, és föl akart venni a szánra, de amikor megmondtam, hogy te előrementél, engem Bartekre hagyott, és maga meghajtotta a lovakat, hogy téged utolérjen...

- Úgy volt? Nem szólt nekem erről egy szót sem.

- Csak az a látszatja, hogy kemény szívű, nem mutatja a jóságát.

Vacsora után, mikor a gyerekek jóllakottan visszabújtak a dunna alá, és újból elaludtak, Hanka a tűzhöz ült. Fonta a kántorné gyapjának az utolját, az öreg pedig még mindig melegedett, bátortalanul nézegetett rá, köhécselt, gyűjtögette a bátorságot, végül pedig félénken megszólalt:

- Csinálj vele valami békességet, ne törődj Antekkel, csak magaddal meg a gyerekeiddel.

- Könnyű azt mondani.

- Hiszen ő fordult hozzád jó szóval, elfelejtette a haragját. Ott az ő házában valóságos pokol van... ha nem ma, hát holnap elkergeti Jagnát, és magára marad... Józka nem bír akkora gazdagsággal, ő maga pedig, bár még nem öreg, mégse győzi az egész munkát, nem tud mindent szemmel tartani... jó lenne, ha akkor kegyben állnál az öregnél... iparkodnod kellene... Hogy épp kéznél légy, amikor kell... nem lehet tudni, mi lesz... talán visszahívna... nem bírod el ezt a nyomorúságot, nem...

E szavakra Hanka leejtette az orsót, a guzsalyra támasztotta fejét, és mélyen elgondolkozott a sorsán. Lassan fontolgatta apja tanácsait.

Az öreg pedig elkészítette a fekvőhelyét, és csöndesen kérdezte:

- Beszélt veled az úton?

Hanka elmondta, hogyan volt.

- Akkor csak menj, leányom, siess akár holnap is, menj hozzá, ha hív, szaladj... csak magaddal törődj meg a gyerekekkel... járd kedvében az öregnek... mosolyogj rá... hízelegj neki... az alázatos borjú két anyától szopik... haraggal még senki se győzte le a világot... Antek még visszatér hozzád... fölkontároztta a Gonosz, az hajtja... de majd észre tér és visszajön... az Úr Jézus elhozza még azt az órát, amikor kihúz a bajból... azért ne hallgass senkire, csak siess...

Hosszan beszélt az öreg, hogy rábeszélje, meggyőzze a lányát, mivel azonban nem kapott feleletet, búsan elhallgatott, elhelyezkedett fekvőhelyén, és csendesen elaludt. Hanka pedig tovább font, és gondolkozott apja tanácsain.

Olykor-olykor kinézett az ablakon, nem jön-e még Antek, de semmi híre se volt.

Újból leült a munkához, de nem ment ma a fonás sehogy sem. Hol a szál szakadt el, hol az orsó esett ki az ujjai közül, mert egyre komolyabban fontolgatta Bylica szavait.

- Talán úgy is lesz... talán eljön az idő, amikor visszahívja...

És lassan-lassan, még nehezen, még habozva, de megfogamzott, érlelődött benne a lebíratatlan vágy, hogy megbéküljön apósával, és visszatérjen hozzá.

- Hárman nyomorgunk, és nemsokára négyen leszünk! Hogy győzöm akkor?

Anteket már nem vette számba, nem számolt vele ebben a pillanatban, csak magát meg a gyerekeit látta. Úgy érezte, hogy képes helytállni valamennyiükért. Mert hát kire is bízta magát? Ki segíthet itt? Egyedül a jó Isten vagy Boryna!

Ábrándozni kezdett: csak még egyszer kezébe ragadja a gazdaságot, földet érezzen a lába alatt, akkor úgy belekapaszkodik, úgy belevágja a tíz körmét, úgy megfogódzik benne az egész lelkével, hogy semmi sem tépheti el onnan, nem bírja le semmi... Növekedett benne a remény, s ugyanakkor az erő is, majd szétfeszítette belsejét, konokul és vakmerőn, ereiben mind erősebben lüktetett a vér, a szeme csillogott... már ott érezte magát Borynánál, ő rendelkezett mindennel, ő volt a gazdasszony...

Sokáig, talán egészen éjfélig álmodozott így, és elhatározta, hogy mindjárt reggel összeszedi a gyerekeket, és elmegy az öreghez, amint parancsolta, akárhogy tiltsa is Antek. Még ha megverné, akkor se hallgat rá, hanem elmegy, nem szalasztja el a jó alkalmat. Legyőzhetetlen erőt érzett magában, kész harcba szállni akár az egész világgal, már nem habozott, és nem félt semmitől.

Még egyszer kinézett az ajtón. A szél egészen elállt, elcsitult a vihar, az éjszaka sötét volt, alig szürkéllett a hó, s az égen óriási felhők gomolyogtak, hullámzottak, mint a víz; a távoli erdő felől meg az áttekinthetetlen sötétségből valami tompa zúgás hallatszott.

Eloltotta a világosságot, és imádságot suttogva vetkőzni kezdett...

Hirtelen valami fojtott lárma remegett meg a csendben; messziről jött, növekedett, egyre hangosabb lett, és vele együtt véres fény öntötte el az ablakot.

Ijedten futott ki a ház elé.

Tűz volt, valahol a falu közepén füst, szikra és tűzoszlop tört a magasba.

Megkondult a vészharang, egyre hangosabban kiabáltak a faluban.

- Tűz van! Keljetek fel, tűz van! - kiáltott be Stachékhoz. Sietve felöltözött, és kifutott az ösvényre, de alig pár lépésnyire találkozott Antekkel, aki a falu felől rohant.

- Kinek a háza ég?

- Nem tudom, gyere be.

- Talán az édesapádé, mert onnan látszik! - dadogta Hanka halálos aggodalomban.

- Gyere be, a kutyaфádat! - ordította Antek, és erőszakkal behurcolta feleségét a szobába.

Hajadonfőtt volt, bundája véres, összeszakadozott, a képe kormos, a szemében pedig eszeveszett, vad tűz lobogott.

Ugyanazon a napon, este, már jó későn, az esti munkák elvégzése után gyülekezni kezdtek az emberek Klombéknál. Fonóba jöttek.

Klembowa főleg idősebb asszonyokat hívott össze, a rokonait meg a komaasszonyait. Egymás után jöttek, éppen jókor, se nem siettek túlságosan, se nem késlekedtek, mert szívesen jártak egymáshoz, hogy elbeszélgessenek, és valami újságot halljanak.

Elsőnek rendes szokás szerint Wachnikowa érkezett. Kendőjében hozta a gyapjút, s hóna alatt a tartalék orsókat. Azután Golembowa jött, Mateusz anyja; olyan savanyú képet vágott, mint-ha ecetet ivott volna, az orcája be volt kötve, és folyton jajveszékelt, panaszkodott mindenre. Utána, mint valami kotkodácsoló, pöffeszkedő kotlós, Walentowa toppant be; azután pedig Sikorzyna, sovány, akár egy seprűnyél, de lármás fehérnép, állandó szomszédpörpatvarok középpontja. Majd Ploszkowa gurult be, gömbölyű, mint a hordó, vörös képű, telt húsú, mindig puccos, igen magabízó és hatalmaskodó, nagyszájú személy. Általában nemigen szerették. Közvetlenül utána surrant be csöndesen, lapulva, mint a kandúr, Balcerkowa, kicsi, aszott, hervadt, mogorva asszonyka, de nagy pörlekedő, aki hajba kapott a fél faluval is, és nem volt hónap, hogy ne állott volna a bíróság elé. Azután büszkén, bár hívatlanul, beállított Kobusowa, Wojtek felesége, a legveszélyesebb pletykahordó és nagy irigykedő, akinek a barátságától mindenki óvakodott, akár a tüztől. Eljött a ferde szájú Grzela felesége is, lihegve, kimerülten - részeges, csúfolkodó, fortélyos banya, aki sok kárt okozott másoknak. Eljött az öreg Sochowa is, Klomb vejének az anyja. Csöndes, nagyon ájtatos fehérszemély, ő meg Dominikowa ült a legtöbbet a templomban. Jöttek még többen mások is, de csupa olyan, akikről alig lehet valamit mondani, annyira hasonlók egymáshoz; mint a ludak a falkában, nem lehet megkülönböztetni egyiket a másiktól, hacsak nem az öltözetéről. Tehát jócskán összesereglett az asszonyi nem, mindegyik azt hozta, amije volt: egyik fonni való gyapjút vagy lent, a másik kócot, némelyek varrást vagy egy-két marék fosztani való tollat hoztak, nehogy az legyen a látszatja, hogy dolog nélkül, fecsegni gyűltek össze.

Nagy körben telepedtek le a szoba közepén, a mennyezetről függő lámpa alatt, olyanok voltak, mint a terebélyes, érett bokrok a széles ágyáson, melyeket megcsípett a késő őszi zúzmara, mert már idősebbek voltak, s szinte egykorúak valamennyien.

Klembowa mindenkinek egyformán örült. Halkan köszöntötte mindegyiket külön-külön, mert gyöngye volt a melle, és csak nehezen, lihegve beszélt. Klomb pedig, mint társaságkedvelő, okos, emberséges, mindenkivel békében élő ember, kedves szavakkal fogadta a vendégeket, és maga tolt oda nekik a padokat és székeket...

Valamivel később megjött Jagusia is Józkával és Nastkával, s velük együtt még néhány leány. Utánuk egyenként beszállingóztak a legények.

Jó sok nép jött össze, mert hosszúak voltak az esték, s nem volt semmi dolog. Mivel pedig kemény volt a tél, kellemetlenek a napok, hát nem volt kedvük az embereknek a tyúkokkal aludni térni, hisz úgymint kiálhatták, kiheverészhették magukat reggelig alaposan, hogy még az oldaluk is belefájdult.

Elhelyezkedtek, ahogy tudtak; ki a padokon, ki a ládákon, másoknak pedig, főként a legényeknek, tuskókat hoztak be az udvarról a Klomb fiúk. Még így is elég hely maradt a szobában, mivel a ház nagy volt, bár alacsony. A régi módi szerint építette még a Klomb szépapja, lehetett százötven esztendősen vagy még több; már besüllyedt a földbe, kissé meg-

görnyedt, mint egy aggastyán, s a kerítést érintette az eresze, alá is kellett támasztani, hogy le ne dőljön egészen.

Lassan növekedett a láрма, mert még csak halkán, egymás közt beszélgettek, csak az orsók surrogtak és dobogtak a padlón. Itt-ott a rokka kereke is berregett, de rokka kevés volt, mert még nem bíztak ezekben az újmódi találmányokban. Jobb szerettek a régi módon fonni, guzsalyról, orsóval.

Négyen voltak a Klomb fiúk; szálas, sudár legények, akár a fenyő, s már pelyhedzett az álluk. Most szalmakötelet sodortak az ajtónál, a többi legény pedig föl-alá lebzsel: cigarettát szívtak, vigyorogtak, nevetgéltek a leányokkal, hogy néha végigfutott a szobán a kacagás. Az idősebb asszonyok is szívesen beleszóltak, hogy nagyobb legyen a nevetés meg a mulatság.

Végül a várva várt Roch is megérkezett, közvetlenül utána pedig Mateusz is.

- Fúj még a szél? - kérdezte az egyik asszony.

- Egészen elállt, úgy látszik, megváltozik holnapra az idő.

- Zúg az erdő, biztosan olvadás lesz - tette hozzá Klomb.

Roch leült valamivel odébb, a tálhoz, melyet eléje tettek, mert most Klombéknál tanította a gyerekeket, náluk lakott és evett. Mateusz pedig köszönt némelyeknek, de Jagnára rá se nézett, mintha nem venné észre, bár középen ült, és ráesett az első pillantása. Jagna könnyedén elmosolyodott erre, és észrevétlenül figyelte az ajtót.

- Olyan szörnyű szélvihar volt, hogy óvjon tőle az isten! Az asszonyok félholtan vánszorogtak haza az erdőből, azt mondják, Hanka és Bylica még haza se jött - szólalt meg Sochowa.

- Bizony a szegényeket mindig veri a fürgeteg - mormolta Kobusowa.

- Mire jutott szegény Hanka is! - kezdte Ploszkowa, de észrevette, hogy Jagnának fellángolt az arca, hát hirtelen elharapta a szót, és másra fordította.

- Jagustynka nem volt itt? - kérdezte Roch.

- Nem tartja sokra a mi társaságunkat, mert köztünk nem divat a pletyka, sem az emberszólás.

- Pletykás egy banya, ma olyan zavart csinált Szymekéknél, hogy a törvénybíróné összeveszett a bírónéval, és ha nem lépnek közbe, verekedésre is sor került volna.

- Mert engedik, hogy mindenütt ő vigye a szót.

- Úgy hallgatnak rá, mintha tisztességes személy lenne.

- Senki sem akad, aki megfizetne neki azért a sok civódásért meg veszekedésért.

- Hiszen mindenki tudja, milyen, mégis hitelt adnak a csaholásának...

- Az ám, mert nem lehet tudni, mikor mond igazat, és mikor hazudik!

- Azért van ez, mert minden asszony szívesen hallja a másikról a rosszat - fejezte be Ploszkowa.

- Csak merjen belém kötni, bizony nem bocsátanám meg neki! - kiáltott fel Katona Tereska.

- Ugyan, mintha nem fecsegne rólad mindennap eleget... - szólt gúnyosan Balcerkowa.

- Ha hallotta, hát mondja meg, mit! - kiáltott az asszony elpirulva, mert mindenki tudta, hogy jó ismeretségben volt Mateusszal.

- Meg is mondom, szemtől szembe is, csak jöjjön haza az urad a katonaságtól!

- Mi köze magának énhozzám? Még csak az kéne, hogy itt összevissza fecsegienek!
- Ne kiabálj, hiszen senki se bánt - dördült rá szigorúan Ploszkowa, de Tereska sokáig nem tudott megnyugodni, és halkán háborgott magában.
- Jártak már itt medvetáncoltatók? - kérdezte Roch, hogy másra terelje a beszédet.
- Mindjárt itt lesznek, már a kántoréknál vannak.
- Kik járnak?
- Hát azok a kötnivaló Gulbas gyerekek meg a Filipka fiai!

- Jönnek már, jönnek! - kiabáltak a lányok, mert nyújtott bögés hangzott fel a ház előtt, utána pedig különféle állati hangok hallatszottak a pítvarból: kakas kukorékolt, birkák bégettek, ló nyerített, és sípszóval vezette valaki az egész macskazenét. Végül kinyílt az ajtó, s először egy kifordított subás, kucsmás fiú lépett be; arca úgy be volt kormozva, mintha cigány lenne, s hosszú szalmakötélen húzta maga után azt a bizonyos medvét. Egész teste borsószárral volt fődve, a fején kifordított bunda, papírfülei mozogtak, és hosszú, vörös nyelve vagy félrőfnyire lógott ki a szájából. A két kezéhez botok voltak hozzákötve, borsószárba csavarva és fapapucsba dugva; négykézláb járt. Mögötte közvetlenül a másik medvetáncoltató lépett be: a kezében szalmakötél meg faszögekkel kiveret bot. A kiálló szögekre szalonnadarabok, kenyérszeletek voltak szúrva, s hasas zacskók lógtak róluk. Csak utánuk jött be a kántorék legénye, Michal, a sípjával, s egy egész sereg legényke. Bot volt a kezükben, verték vele a padlót, és torkukszakadtából kiabáltak.

A medvetáncoltató dicsérte Istent, azután kukorékolt, mint a kakas, bégetett, mint a birka, nyerített, mint egy tüzes mén, és fennhangon kihirdette:

- Medvetáncoltatók vagyunk, messzi országból, széles tengeren, hatalmas erdőn át jöttünk, onnan, ahol az emberek a fejük tetején járnak, ahol kerítést kolbászból csinálnak, ahol tűzzel hűsölnek, s a napsugárban főznek, a disznók a vízben úszkálnak, és pálinkaeső hull az égből. Kegyetlen medvét vezetünk, világot jár a menetünk! Azt hallottuk, hogy ebben a faluban gazdag parasztok, szíves gazdasszonyok meg szép leányok vannak, hát eljöttünk távoli országból, a széles Duna mellékéről, hogy nézzenek meg, fogadjanak tisztességgel, és valami útravalót adjanak. Ámen.

- Mutassátok meg, mit tudtok, akkor talán akad valami a kamrában - szólt Klomb.

- Máris mutatjuk! Hej, szólalj meg, sípos! Táncolj, mackó, táncolj! - kiáltott a medvetáncoltató, és rávágott botjával a medvére. Erre aztán a síp cifrázott nótára gyűjtött, a fiúk a padlóhoz ütögették botjaikat, és kurjongattak, a medvetáncoltató különféle hangokat adott ki, a medve pedig ugrálni kezdett négykézláb, mozgatta a fülét, ingatta a nyelvét, rúgkapált, kergette a lányokat. A táncoltató úgy tett, mintha vissza akarná tartani, de közben szétütött a szalmakötéllal a lányok közt, ahogy csak tudott, és kiabálta:

- Nem találtál férjet mára, nesze neked borsó szára!

Nagy kiabálás, lárma, kergetődzés, szaladgálás, visítozás támadt a szobában, és olyan vígság keletkezett, hogy csak úgy dülöngéltek a nevetéstől. A medve pedig folyton bolondozott, tréfálkozott, földre vetette magát, bögött, mulatságosan ugrándozott, majd derékon kapta a lányokat a facipős mancsaival, és táncba húzta, a Michal sípjának a ritmusára. Az állítólagos medvetáncoltatók pedig úgy pajkoskodtak közben a fiúkkal együtt, hogy csoda, hogy össze nem dőlt a ház a nagy zajtól, kergetődzéstől és kacagástól!

Klembowa bőven ellátta a fiúkat, azután végre elhordták magukat, de még sokáig hallani lehetett kintről a kiabálásukat meg a kutyák ugatását.

- Ki volt a medve? - kérdezte Sochowa, mikor lecsillapodtak egy kissé.

- Hát a Félkótya Jasiek, nem ismerte meg?

- Hiszen nem láttam a fejét a bundában.

- A huncutságra bezzeg van esze a csámpásnak - jegyezte meg Kobusowa.

- Úgy mondja, mintha Jasiek egészen ostoba volna - védte a fiút Nastka. Mateusz is segített neki, mesélt róla mindenfélét, hogy éppen csak bátortalan, de egyáltalán nem buta, és úgy védte a Jasiek ügyét, hogy senki nem ellenkezett, csak éppen sokat sejtő, rejtett mosoly futott végig az arcokon. Újból leültek előbbi helyükre, és vidáman beszélgettek tovább. A lányok pedig körülfogták Rochot a tűzhely mellett, és kedveskedve unszolták, meséljen valami históriát, olyat, mint amit az ősszel Borynáéknál mondott. Kivált Józka vitte a szót, mert ő volt a legbátrabb.

- Emlékszel még rá, Józia, mit meséltem akkor?

- Hogyne emlékeznék! Az Úr Jézus Burekjéről mesélt.

- Ma királyokról fogok mesélni, ha annyira kíváncsiak vagytok.

Széket toltak a lámpa alá, s kissé odébb húzódtak, hogy leüljön középen. Olyan volt, mint az öreg, ősz tölgy a tisztáson, lehajló, sűrű bokrok félkörében. S lassan, félhalkan mesélni kezdett.

Csend ülte meg a szobát, csak az orsók surrogtak, időnként pattogott a tűz, vagy egy-egy sóhajtás hallatszott. S Roch csodálatos történeteket mesélt, királyokról, kegyetlen háborúkról, hegyekről, amelyeknek a mélyében elvarázsolt hadsereg alszik, és csak a trombitaszót várja, hogy fölébredjen, rárohanjon az ellenségre, megverje és megtisztítsa a földet minden gonosztól... Hatalmas várakról, melyekben aranszobák vannak, ahol elátkozott, fehér ruhás királylányok jajgatnak holdas éjszakákon, és várják a szabadítót... ahol az üres szobákban minden éjszaka szól a muzsika, folyik a mulatság, összegyűlnek az emberek, de amint megszólal a kakas, minden eltűnik, elsüllyed, visszatér a sírba. Mesélt országokról, ahol akkora emberek vannak, mint a fák, olyan vasgyűrűk, akik hegyekkel dobálóznak; ahol pokoli sárkányok megszámlálhatatlan kincseket őriznek, ahol tűzmadarak fészkelnek, szörnyű óriások laknak, akik kínpadra vonják az odatévedt vándort, ahol maguktól ütő botok táncolnak, ahol Lelumok-Polelumok,¹¹ tündérek, szörnyek, rémek kísértenek; ígézetek, csodák és más különös, szinte hihetetlen dolgok uralkodnak. Az orsók kiestek az asszonyok kezéből, s a lelkek tovaszállottak az elvarázsolt világokba, a szemek lángoltak, a könnyek kicsordultak a kimondhatatlan gyönyörűségtől, és csoda, hogy a szívek ki nem ugrottak a nagy ámulattól és vágyakozástól.

Végül egy királyról mesélt, akit az urak csúfságból parasztkirálynak neveztek, mert emberséges, igazságos úr volt, aki az egész nemzet javára törekedett. Mesélt ennek a királynak küzdelmes háborúiról, hányattatásáról, arról, hogy paraszti álruhában járta a falvakat, komázott a parasztokkal, megtudakolta a rosszat, és orvosolta az igazságtalanságot, megszüntette a haragot, gonoszságot és azután, hogy egészen egyforma legyen a parasztokkal, egy Krakko vidékéről való parasztgazda lányát vette feleségül. Zofia volt a neve, gyerekei is voltak,

¹¹ Slowacki *Lilla Weneda* című drámájában szereplő misztikus alakok: elválhatatlan ikertestvérek.

beköltöztek a krakkói várba, és hosszú időn át kormányzott onnan, mint a nép igaz atyja és legelső gazdája.

Egyre figyelmesebben hallgattak. Még lélegzetüket is visszafojtották, hogy egyetlen szót se szalasszanak el, ne szakítsák félbe a csodák e rózsafüzérét. Jagus pedig egyáltalán nem tudott szólni, keze lehanyatlott, fejét lehajtotta, és arcát a guzsalyhoz támasztva, könnyes, kék szemét Rochra függesztette. Olyannak tűnt fel előtte, mint egy szent, aki kilépett a szentképek keretéből, mert hasonlított is hozzájuk ősz hajával, hosszú, fehér szakállával és valahova messze, a túlvilágba tekintő halovány szemével. Hallgatta is egész lelkével, mélyen érző szívének egész erejével, és olyan forrón magába szívta minden szavát, hogy alig tudott lélegzeni a meghatottságtól. Minden olyan elevenen állott előtte, lelke oda szállt, ahová az elbeszélések vitték, de a legjobban a királyról meg a parasztlányról szóló történet ragadta meg a szívét. Édes Jézusom, milyen szép ez!

- És csakugyan maga a király élt a parasztok közt? - kérdezte Klomb, hosszú hallgatás után.

- Bizony, maga a király!

- Istenem, meghalnék nyomban, ha a király szólna hozzám! - suttogta Nastka.

- Egyetlen szavára elmennék utána a világ végére! A világ végére! - kiáltott fel szenvedélyesen Jagna. Olyan erős, önfeladt meghatottság fogta el, hogy ha abban a pillanatban megjelenik a király, és kimondja azt az egy szót, elment volna vele, úgy, ahogy volt, az éjszakába, a fagyba, a világ végére.

Nyomban százféle kérdéssel ostromolták Rochot: hol vannak azok a várak, katonák, kincsek, azok a hatalmak, azok a gyönyörűségek, azok a királyok, hol vannak?

Roch szomorkásan felelt a kérdéseikre, de olyan bölcsen mondott különféle igazságokat és tanításokat, hogy csak sóhajtoztak, elmélkedtek, s buzgón fontolgatták, hogyan van a világ elrendezve...

- Csak a mai nap az emberé, a holnap már az Isten kezében van - szólt Klomb.

Roch pihent egy kicsit, mert elfáradt a beszédben, mivel pedig mindnyájuk lelkét fogva tartották még a hallott csodák, egymás közt kezdtek beszélgetni; előbb suttogva, azután pedig már hangosan, hogy mindenki hallja, ki-ki elmondotta, amit tudott.

Előbb az egyik szólt, aztán a másik, erre a harmadiknak is eszébe jutott valami, meg a negyediknek is. Mindegyik valami újat hozott elő, hogy úgy fonódtak a történetek, mint a guzsalyról a fonal, mint a holdsugár, mely szivárványos színekbe öltözteti az erdőkben rejlő vaksötét, halott vizeket. Meséltek a vízbe fült asszonyról, aki éjjelente kikel a sírjából, hogy megszoptassa éhes gyermekét, majd a szellemekről, akiknek a szívét a koporsókban át kellett döfni rezgő nyárfából készült nyárrsal, hogy ne szívják ki az emberek vérének. Beszéltek gonosz tündéerekről, akik megfojtják a mezsgyéken az embereket, beszélő fákról, farkassá változott emberekről, az éjfél órák kísérteteiről, rémekről, akasztott emberekről, boszorkányokról és vezeklő lelkekről. S még annyi csodálatos, ijesztő dologról, hogy égnek állt tőle a hajuk szála, elszorult a szívük a félelemtől, hideg borzongás futott végig a hátukon. Majd hirtelen elhallgattak, körülnéztek aggódalmasan, hallgatóztak, mert úgy rémlett, mintha valaki járkálna a padláson, valami lopódzna az ablakok alatt, valami véres szem kandikálna be az ablakon, és a sötét sarkokban, zugokban fölismerhetetlen árnyak gomolyognának... Nem egy asszony keresztet vetett, s vacogó foggal imádságot mormolt magában... de csakhamar ez is elmúlt, mint az árnyék, ha egy felhőske eltakarja a napot, és azután azt se lehet tudni, volt-e igazában... és újból meséltek, és fonták, gombolyították tovább a végtelen meséket, melyeket maga Roch is figyelmesen hallgatott, és újabb történetet mondott a lóról...

- Egy szegény, ötholdas gazdának volt egy lova. De olyan csökönyös és boldogtalan ló volt ez, hogy alig akadt párja. Hiába kereste kedvét a gazda, hiába tartotta zabon, nem tudta jóra szoktatni; a ló nem akart dolgozni, eltépte a szerszámját, és úgy rugdalózott, hogy a közelébe se lehetett menni... Egyszer aztán nagyon megharagudott a paraszt, mert látta, hogy jó szóval nem megy semmire. Befogta az eke elé, és szándékosan kemény ugarföldet kezdett vele szántani, hogy jól elfárasza és alázatra szoktassa. De a ló nem akarta húzni az ekét. Erre jól megverte az ösztöke nyelével, úgy kényszerítette dologra. A ló dolgozott, de úgy érezte, igazságtalanság történt vele, és jól megjegyezte magának. Kivárta az alkalmas pillanatot, mikor a gazda egyszer lehajolt, hogy levegye a kötelet a lábáról, s úgy fejbe rúgta a hátulsó patájával, hogy az ember ott helyben meghalt. Ő maga pedig világgá futott, szabad életre.

Nyáron még csak jól ment dolga, heverészett az árnyékban, és legelt a mások vetésében, de amint beállott a tél, leesett a hó, és jött a fagy, elfogyott a legelnivaló, és átjárta csontig a hideg. Továbbrohant hát élelmet keresni. Napokon, éjjeleken át futott, mert folyvást tartott a tél, a hó meg a fagy, és farkasok vágattak a nyomában, olyan közel hozzá, hogy egyik-másik már meg is tapogatta az oldalát a körmével...

Fut, fut a ló, szalad, amíg ki nem ér a télből, egy rétre, ahol meleg volt, térdig ért a fű, források csobogtak, és szikráztak a nap fényében, hús árnyak imbolyogtak a partokon, és enyhe szellő lengedezett. Nyomban nekiesett a fűnek, hogy mohón falja, hiszen rettenetesen megéhezett. De ahogy belekap fogával a fűbe, hát csak éles követ harap, a fű eltűnt. Vízet akart inni, de nem volt, csak bűdös sár maradt a víz helyén. Le akart feküdni az árnyékba, de eloszlott az árnyék, és úgy égetett a nap, mint a tűz. Egész nap próbálkozott, de hiába. Vissza akart már térni az erdőbe, de nem volt az erdő sehol. Fájdalmasan felnyerített, s távolról más lovak feleltek neki. Elvánszorgott a hang irányában, s végül a réten túl megpillantott egy szép kastélyt. Mintha ezüstből lett volna a fala, az ablakai drágakövekből, a födele meg égi csillagokkal kiverve. Valamiféle emberek jártak ottan. Odavánszorgott hozzájuk, mert már szívesebben vette volna a nehéz munkát is, mint hogy éhen vesszen... Egész nap állott a tűző napon, mert senki sem sietett hozzá zabolával, csak este közeledik valaki feléje, úgy látszik, maga a gazda. Jézus volt az, a legszentebb gazda, az ég ura, és monda:

- Nincs itt rád semmi szükség, te naplopó gyilkos! Majd ha áldani fognak azok, akik most átkoznak, akkor megengedem, hogy beeressenek az istállóba.

- Csak védekeztem, mert ütött-vert.

- Ha vert, azt én kérem számon tőle, de az igazságosság is az én kezemben van.

- Olyan éhes vagyok, olyan szomjas vagyok, úgy fáj mindenem - nyögött a ló.

- Megmondtam a magamét. Takarodj innen, mert rád uszítom a farkasokat!...

Így hát vissza is tért a ló a tél országába. Vánszorgott, bolyongott hidegben, éhen és nagy félelemmel, mert a farkasok, mint a Jézus kutyái, egyre hajszolták, rémítették az üvöltésükkel. Míg aztán egy tavaszi éjszakán megállott a gazdája kapuja előtt, és felnyerített, hogy fogadják vissza. Erre az özvegy kijött a házból a gyerekeivel együtt, megismerte, bár nagyon meg volt nyomorodva, s nosza rajta, nekiestek, verték azzal, ami csak a kezük ügyébe esett, kergették, átkozták, mert ő volt az oka nyomorúságuknak, mert a gazda halála után nagyon elszegényedtek, és nagy ínségben élt az egész család.

Visszatért hát az erdőbe, mert már igazán nem tudta, mihez fogjon. Körülfogták a vadállatok, de ő már nem is védekezett, mindegy volt már neki, ha meg is hal. De azok a körükbe fogadták, és a vezetőjük azt mondta: - Nem eszünk meg, mert nagyon sovány vagy, csak csont és bőr, kár lenne a karmainkért. Megkönyörülünk rajtad, és segítünk neked...

Maguk közé vették, és reggel elvezették a gazdája földjére. Befogták az ekébe, ami ott állott a földön, azzal szántott az özvegy a tehenével meg a gyermekeivel.

- Majd ha szántanak veled, meghizlalnak egy kicsit, akkor ősszel eljövünk érted és kifogunk - mondták.

Később kijött az özvegy, és rögtön megismerte a lovat. Először fölkiáltott, hogy ez csoda, hogy visszajött, és már az ekébe van fogva, de hamarosan eszébe jutottak fájdalmas emlékei, és megint szidni, ütni-verní kezdte, ahol csak érte. Azután dolgoztatta, dolgoztatta, és kiverte rajta a maga kárát. Az egész nyár így telt el, nehéz, türelmes munkában, mert bár feltörte a lónak a bőrét az iga, még csak föl se nyerített, mert tudta, hogy igazságosan szenved. Csak néhány év múlva, mikor az özvegy már újabb férjet és további holdakat szerzett, az ő földjének a szomszédságában, akkor engesztelődött meg a ló iránt, és így szólott:

- Nagy kárt okoztál nekünk, de munkád nyomán az Úr Jézus áldása fakadt, jó termés volt, jóra való férjet adott az Isten, földet is vehettem, ezért hát szívből megbocsátok neked.

És még azon az éjszakán, amikor a keresztlőt tartották a házban, eljöttek az Úr Jézus farkasai, kivezték a lovat az istállóból, és elvezették a mennyei karámba!...

Mérhetetlenül csodálkoztak az Isten különös rendelkezésén. Hosszan fontolgatták, hogyan büntet az Úr Jézus minden rosszat, mint jutalmazza meg a jót, és semmiről, még példának okáért egy ilyen lóról sem feledkezik meg.

- Még a falban rágcsáló féreg se bújhat el az ő szeme elől...

- Sőt még a legtitkosabb gondolat vagy rút szándék sem - tette hozzá Roch.

Megrezzent erre Jagna, mert éppen ekkor Antek is belépett. De kevesen vették őt észre, bár csend volt, mert Walentowa éppen olyan csoda dolgokat mesélt az elátkozott királylányról, hogy az orsók megszűntek pörögni, a kezek lehanyatlottak, mindenki visszafojtotta lélegzetét, és úgy ültek, mintha elvarázsolták volna őket, egész lelkükkel hallgatva a mesét.

S így telt el ez a hideg februári este.

A lelkek szárnyra keltek, égis emelkedtek, és úgy lángoltak, mint a szurkos fahasábok; csak a sóhajtasok, ábrándok és kívánságok nesze remegett a levegőben, mint a színes lepkék. Eleven, rezgő, szivárványos szövedékbe fonódtak, úgyhogy egészen eltűnt a szemük elől ez az egész szomorú, szürke, szegényes világ.

Sötét mezőkön bolyongtak, csak itt-ott villantak meg kóbor tüzek véres fénnel; ezüstös, ismeretlen éneket, titkos hangokat csobogó patakok felé mentek, elvarázsolt erdőkbe tévedtek, ahol lovagok, óriások, várak vannak, szörnyű kísértetek, tűzokádó sárkányok laknak; megálltak a kereszttutakon, ahol szellemek röpködnek szörnyű hahotával, akasztott emberek nyögnek a kárhozat hangján, boszorkányok szállanak denevérszárnyakon; sírok közt bolyongtak, vezeklő öngyilkosok árnyai nyomában, csodás hangokat hallottak az üres, romba dőlt várakban és templomokban, nézték az ijesztő rémek véghetetlen sorát. Csatákban vettek részt, vizek mélyére ereszkedtek, ahol fecskék alusznak, fűzérbe fonódva, s minden tavasszal az Istenanya ébreszti föl őket, és ereszti ki a világba.

És szálltak mennyeken, poklokon keresztül, minden rémségen, az Isten haragjának minden sötétségén, szent kegyelmének fényességén, a csodák, varázslatok, elragadtatás leírhatatlan országain keresztül... olyan világokon, ahova csak az emberi lélek téved, mint a villámtól megvakított madár, olyan helyeken át, ahová az ember csak a csodák órájában vagy álmában tekinthet be, ahol elkápráztatva néz, csodálkozik, és maga sem tudja magáról, hogy az élők sorában van-e még.

Hej, mintha a tenger emelt volna áthághatatlan torlaszt elébük, csodákból, igézetekből, ragyogásból, hogy eltűnt szemük elől az egész föld, a szoba, a zimankós éjszaka, ez az egész kinnal, nyomorúsággal, igazságtalansággal, szenvedéssel, sírással, várakozással teli világ, és más, új világra nyílt volna fel a szemük, mely olyan csodás, hogy azt emberi száj el sem mondhatja!

Mesevilág vette őket körül, mesebeli élet szivárványai ölelték át őket, a mesebeli álmok valósággá váltak előttük. Meg-meghaltak az elragadtatástól, s ugyanakkor föl is támadtak, ott, abban a fényes, nagy, hatalmas, lüktető, szent életben, melyet úgy tarkítanak a csodák, mint a bükköny meg a pipacs az érett gabonát. Ott, ahol minden fa beszél, minden patak dalol, minden madár meg van igézve, minden kőnek lelke van, minden erdő varázssal van teli, a föld minden göröngyében ismeretlen hatalom rejtőzik, ahol minden nagy, emberfölötti, s láthatatlanul a csodák szent életét éli.

Oda törekedtek vágyaik szárnyán, lélekben szinte elvarázsoltnak ott voltak már abban a bűvös világban, ahol minden: álom és valóság, csodák és vágyak elszakíthatatlan láncba fonódnak, egy megálmodott lét varázsmenetébe, ahova örökké kíváncsozók, földi tengődésük egész nyomorúságán keresztül az ő meggyötört, fáradt, rokkant lelkük.

Micsoda nyomorúságos, szürke ez az élet, mit ér ez a hétköznapi, mely olyan, mint a beteg tekintete, ködként fátyolozzák a bánatok, nem más, csak homály, szomorú, nehéz éjszaka, melyen keresztül talán csak a halál órájában láthatjuk meg saját szemünkkel azokat a csodákat.

Mint a járomba görnyedt barom, úgy élsz a föld felé görnyedve, ember, törekszel, iparkodsz, hogy átéld ezt a napot, és még csak nem is sejtéd, mi történik körülötted, micsoda tömjén-illatok szállanak a világban, milyen szent oltárok hangjai szólnak, milyen rejtett csodák vannak mindenütt!...

Mint a vak kő a mély víz fenekén, úgy élsz, ember...

Sötétben szántod, ember, az élet szántóföldjét, és sírást vetsz belé, fájdalmat, fáradalmat...

Sárban hempergeted csillagos lelkedet, ember, a sárban.

Tovább meséltek mindenféle történetet, egyiket a másik után, s Roch buzgón segített benne, maga is csodálkozott, maga is sóhajtozott, maga is sírt, mikor a többiek sírtak...

S időnként hosszú, mély hallgatás következett, hogy hallani lehetett a meghatott szívek dobogását, a szemek nedvesen csillogtak, mint a harmat, a csodálat és vágyakozás sóhajai remegtek a levegőben, a lelkek pedig leborultak az Úr lábához a csodák e templomában, és hatalmas, hálaadó himnuszt zengedeztek. Valamennyi szív muzsikált csendben, varázssal telve, remegett részegen az ábrándok szent kenyérétől - ahogy a föld remeg, mikor a tavaszi napfényben fürdik, ahogy a víz remeg derült, csendes alkonyatkor, hogy csak rebbenések, szivárványos színek rezegnek a felszínén; ahogy a zsenge gabona remeg az első májusi estén, csak ringatózik édesen, susogva rebeg háláimát az Úrnak.

Jagusia pedig már szinte a mennyországban érezte magát. Olyan mélyen élt át, és olyan igaznak hitt mindent, amit hallott, hogy megnövekedett benne, úgy állt a szeme előtt, olyan elevenen, hogy ki tudta volna papírból vágni mindet. Adtak is neki valami összefirkált papírokat, a gyerekektől, akiket Roch tanított, és ő, amint hallgatta az elbeszélést, sorra kívágta a kísérteteket, királyokat, sárkányokat és egyéb csodákat, és úgy eltalálta, hogy mindenki fölismerte őket első pillantásra.

Annyit vágott ki, hogy be lehetett volna vele ragasztani az egész gerendát, azután még ki is színezte piros és kék ceruzával. Antek csúsztatta a ceruzákat a kezébe, de ő úgy belemerült a

történetek hallgatásába és a munkába, hogy megfélemezett az egész világról, még Antekre sem figyelt, nem látta, hogy türelmetlenkedik, és titokban jeleket ad... és senki más sem vette észre abban a nagy figyelemben és csendben, mely a szobát betöltötte.

Hirtelen ugatni kezdtek a kutyák, bőszerűen üvöltöttek a bejáróban, úgyhogy az egyik Klomb fiú ki is szaladt, és amikor visszajött, azt mondta, hogy valami férfi futott el az ablak alól.

Ügyet sem vetettek rá, azt sem vették észre, hogy később, amikor a kutyák elhallgattak, egy arc suhant el az ablak alatt, de olyan gyorsan eltűnt, hogy csak az egyik leány kiáltott fel ijedten, s rémülten törölte meg a szemét.

- Valaki jár az ablak alatt! - kiáltotta.

- Hallani, hogy ropog a hó a lába alatt!

- Mintha a falat kapargatná!

Valamennyien elkomorulva figyelték, s nem mertek megmozdulni hirtelen ijedelmükben.

- Aki a falra festi az ördögöt, az meg is látja! - súgta valamelyik rémülettel.

- A Gonoszról beszéltünk, talán elő is jött, és most lesi, kit vigyen el!

- Jézus Mária!

- Nézzetek csak ki, fiúk, nincs ott senki, biztosan a kutyák hancúroznak a havon.

- De hiszen jól láttam az ablakon keresztül. Olyan nagy volt a feje, mint egy csöbör, a szeme meg vörös volt.

- Csak képzelődsz! - kiáltott Roch, és mikor senki sem mert kinézni, ő ment ki, hogy mindenkit megnyugtasson.

- Mesélek nektek egy történetet a Szűzanyáról, attól majd mindjárt eloszlanak a rémlátások - szólt, visszaülve előbbi helyére. Kissé megnyugodtak, de néha-néha mégis az ablakra tekintett egyik-másikuk, és reszketett titkolt félelmében.

Régen történt a dolog, réges-régen, sok száz esztendővel ezelőtt. Csak a régi könyvekben olvashatunk róla... Élt Krakkó mellett egy faluban egy paraszt. Kazimierz volt a neve, és Karvalynak hívták. Régóta lakott a faluban, törzsökös lengyel családból származott; gazdag volt, több telket is művelt, saját erdeje volt, olyan háza, akár egy kastély, és malma a patak partján. Az Úr Jézus megáldotta, mindenben szerencse kísérte, mindig tele voltak az asztagai, ládájában garmadával hevert a pénz, egészséges gyerekei voltak, és tisztességes felesége. Ő maga is jó ember volt, okos, megértő, alázatos szívű és igazságos minden teremtmény iránt.

Úgy vezette a községet, mintha atyja lett volna; gondoskodott a szegényekről, védte az igazságot, nem nyomorgatta adóval a népet, mindenben vigyázott a becsületre, és mindig elsőnek sietett felebarátai segítségére.

Csöndben, nyugodtan, boldogan is élt, akár az Úristen kemencéjének kuckójában.

Történt azonban, hogy a király háborúra szólította a népet a pogányok ellen.

Nagyon elbúsult Karvaly, mert sajnálta otthagyni a házat és kegyetlen háborúba indulni.

De a király legénye ott állt az ajtóban, és sürgette.

Nagy háború volt készülóban. Az ocsmány török betört a lengyel földre, égette a falvakat, kirabolta a templomokat, gyilkolta a papokat, irtotta a népet, vagy rabszíjon hajtotta az ő pogány országába.

Készülni kellett hát, megvédeni a földet.

Örök üdvösség vár arra, aki önként áldozza életét, övéiért és a szent hitért.

Összehívta Karvaly a falu népét, kiválasztotta az erősebb legényeket, lovakat, szekereket, és mindjárt másnap reggel megindultak, a szentmise után.

Az egész falu sírva-jajgatva kísérte ki őket egészen a czenstochowai Szent Szűz szobraig, mely ott állt a keresztúton.

Harcolt Karvaly egy esztendeig, harcolt kettőig, és végül nyoma veszett, híre se jött.

Mások régen hazajöttek, de Karvaly most sem került elő. Már mindenki azt hitte, hogy megölték, vagy rabságba hurcolta a török. A koldusok és vándorok meséltek is efféléket...

Míg aztán a harmadik év vége felé, kora tavasszal egyszer csak hazatért, de egyedül, cselédség, szekerek és lovak nélkül, gyalogszerrel, elcsigázva, bottal, mint valami koldus...

Buzgón imádkozott a Szűzanya szobra előtt, megköszönte, hogy viszontláthatja a saját földjét, és sietve indult a faluba...

Senki nem köszöntötte, senki nem ismerte meg, még a kutyák is megkergették.

A házához ér, törülgeti szemét, keresztet vet, de nem ismer rá...

Jézus Mária! Sehol sincs a pajta, sem az istállók, sem a gyümölcsös, még csak kerítés sincs, a jószágoknak semmi nyoma... s a háznak csak a kiégett falai állanak... a gyerekei sincsenek sehol... minden üres... rettenetes... csak a beteg felesége vánszorog elébe a vackáról, és keserves sírásra fakad.

Mintha villám sújtott volna le rá.

Amíg ő harcolt és irtotta az Úr ellenségeit, dögghalál látogatott el a házába, és megölte az összes gyereket... a villám felgyújtotta a házát... a farkasok kiirtották a nyáját... a rossz emberek széthordták mindenét... a szomszédok elvették a földjét... az aszály kiégette a gabonáját... a jégeső elverte, amiye még volt... semmije sem maradt, csak a föld meg az ég.

Leült a küszöbre, szinte élettelenül. Mikor pedig este Úrangyalára harangoztak, hirtelen föl pattant, és rettenetes hangon káromkodni, átkozódni kezdett.

Hiába kérlelte a felesége, hiába borult könyörögve a lábához, csak átkozódott, hogy hiába ontotta véré az Úr ügyéért, hiába védte a templomokat, hiába kapott sebeket, hiába szenvedett éhséget, hiába volt tisztességes és istenfélő: az Úristen mégis elhagyta, pusztulásra ítélte.

Rettenetesen káromolta az Isten szent nevét, és azt kiabálta, hogy úgy látszik, az ördög kezére kell adni az egész világot, mert az ördög az egyetlen, aki a nyomorúságban nem hagyja el az embert.

Erre a hívásra azután hirtelen meg is jelent előtte a Gonosz.

Karvaly haragjában nem kapott észbe, hanem így szólt hozzá:

- Segíts, ördög, ha tudsz, mert nagy igazságtalanság esett rajtam.

Az ostoba nem értette meg, hogy az Úr Jézus próbára akarta tenni.

- Segítek, ha nekem adod a lelkedet - rikácsolta az ördög.

- Neked adom, akár mindjárt.

Megírták a cirográfot,¹² a paraszt a gyűrűsujja vérével írta alá.

S ettől a naptól kezdve mindenben szerencsés volt. Ő maga alig dolgozott, csak felügyelt és parancsolt; Michalek, mert így hívatta magát az ördög, dolgozott helyette, és a többi ördög, szolgának vagy németnek öltözve, segített neki. Rövid idő alatt még nagyobb, szebb és gazdagabb lett a gazdasága, mint annak előtte volt...

Csak gyerekei nem születtek újból, mert hogyan is születhetnének az Isten áldása nélkül!

Nagyon rágódott ezen Karvaly, és éjjelenként gyakorta gondolkozott arról, milyen lesz majd, ha az örök pokolban fog égni, és olyankor nem telt öröme a gazdaságban és semmiben sem... Maga Michalek kellett hogy megnyugtassa, hogy valamennyi gazdag, mind az urak, a királyok, a tudósok, még a legnagyobb püspökök is eladták magukat életükben az ördögnek, és egyik se gondolkodik, nem törődik avval, mi lesz majd a halála után, csak vigadoznak és kiélveznek mindent fenéig.

Megnyugodott erre Karvaly, és még jobban dühöngött az Isten ellen. Kivágatta a feszületet is az erdő szélén, kidobta házából a szentképeket, sőt még a czenstochowai Szűz szobrát is le akarta dönteni, merthogy útjában állt a szántásnál. Alig tudta a felesége sírva, könnyörögve eltéríteni ettől a szándékától.

És így folyt egyik év a másik után, mint a sebes folyású víz. A gazdasága mérhetetlenül növekedett, és vele együtt híre-neve is. Maga a király is meglátogatta, udvarába hívta, és a kamarásai közé ültette.

Fel is fuvalkodott erre Karvaly, mindenki másnál előbbvalónak tartotta magát, kutya mód bánt a szegényekkel, és kivetkőzött minden tisztességből, semmibe vette már az egész világot.

Az ostoba nem gondolt arra, hogy majd mindezért fizetnie kell...

Végül elérkezett a számadás órája. Az Úr Jézusnak kifogyott a türelme, nem tudott tovább szemet hunyni a megátalkodott bűnös felett...

Eljött az ítélet és a büntetés napja.

Legelőbb súlyos betegség döntötte ágyba, és nem hagyta el egy szempillantásra sem.

Azután dögvész vitte el a lábasjóságát.

Azután villám gyújtotta föl, s porig égette valamennyi gazdasági épületét.

Azután jég verte el a termést.

Azután szétszaladt a cselédsége.

Azután meg olyan szárazság jött, hogy mindene hamuvá égett, a fák elszáradtak, a vizek kiszáradtak, a föld megrepedezett.

Azután egészen elhagyták az emberek, és ráült a küszöbére a nyomorúság.

Ő meg súlyos betegségben sínylődött, cafatokban mállott le a húsa, s korhadoztak a csontjai.

Hiába könyörgött segítségért, kérlelte Michaleket és az ő ördögi cimboráit: még a Gonosz sem segíthet, ha valakire lesújt a haragos Isten súlyos keze.

De nem is törődtek már vele az ördögök. Az övéké volt, azért hát, hogy mielőbb meghaljon, fújták rettentő sebeit, hadd tüzeljenek még jobban.

¹² Az ördöggel kötött szerződés, melyben az ember odaigéri a lelkét.

Csak az Úr irgalma szabadíthatta meg.

Egyszer azután, késő ősszel, jött egy viharos éjszaka, mikor a szélvihar letépte a ház tetejét, kiszaggatta az ajtókat és ablakokat, s ugyanakkor egy egész sereg ördög futott össze, nosza, táncra perdültek a ház körül, betolakodtak a házba vasvillával, mert Karvaly már haldoklott...

A felesége védte, ahogy tudta. Eltakarta szentképpel, szentelt krétával jelölte meg a küszöböt és az ablakokat, de egészen kimerült a nagy gondban, hogy meg ne haljon az ura szentségek nélkül, anélkül, hogy kibékülne az Istennel. Azért, bár tiltotta a beteg, mert még utolsó órájában is meg volt átkodva, és bár a Gonosz is akadályozta, mégis kileste az asszony az alkalmas pillanatot, és elszaladt a plébániára.

De a pap éppen útra készült, és nem akart elmenni az istentelenhez.

- Akit az Úristen elhagyott, azt elviszik az ördögök, nincs ott rám semmi szükség... - és elment a kastélyba kártyázni.

Fölsírt erre nagy keservesen az asszony, letérdelt a czenstochowai Szűz szobra elé, és fájdalmas zokogással, szíve vérével könnyörgött irgalomért.

Megkönyörült rajta a Szent Szüzecske, és így szólt:

- Ne sírj, jó asszony, meghallgattatott a te kérésed...

És leszállt az oltárról, úgy, ahogy volt, aranykoronásan, csillagokkal behintett kék palástjában, rózsafüzérrel az övében... jósaágtól ragyogóan... ő, a legszentebb, a hajnali csillaghoz hasonló... Az asszony pedig arcra borult előtte.

A Szent Szűz fölemelte szent kezecskéjével, letörülte keserves könnyeit, szívéhez szorította, és gyengéden így szólt:

- Vezess a házádba, hűséges szolgám, talán tudok rajtad segíteni.

Megnézte a beteget, és nagyon elszomorodott az ő irgalmas szíve.

- Pap nélkül nem megy a dolog, mert én csak asszony vagyok, és nincs olyan hatalmam, amelyet Jézus a papoknak adott. Az igaz, hogy csirkefogó, nem törődik a néppel, rossz pásztora nyájának, meglakol érte kegyetlenül, de mégis csak neki van hatalma feloldozni... Én magam elmegyek azért a kártyásért a kastélyba... Nesze a rózsafüzér, védj vele a bűnöst, amíg visszatérek.

De hogyan jusson oda?... Az éj sötét, szél fúj, eső esik, sár van, az út hosszú, és ráadásul ördögök leskelődnek mindenütt.

De nem ijedt meg az Ég Úrnője, nem bizony! Leplet terített magára az eső ellen, és nekivágott a sötétségnek...

Fáradtan, bőrig ázva ért a kastélyba. Bekopogott, és alázatosan kérte a papot, jöjjön sürgősen egy beteghez. De a pap, mikor meglátta, hogy valami szegény asszony van odakünn, és olyan kutya idő van, azt üzenté, hogy majd reggel elmegy, most nem ér rá, és tovább kártyázott, ivott és mulatott az urakkal.

Az Isten Anyja fájdalmasan felsóhajtott a pap rosszasaáa láttán, de rögtön úgy intézte, hogy aranyos fogat állt a ház elé, lakájok kísérték, ő maga pedig járási főnöknének öltözött, és úgy ment be a kastélyba.

Persze hogy a pap tüstént felszedelőzködött, és indult vele nyomban.

Még jókor érkeztek, bár a halál már a küszöbön ült, az ördögök pedig erőszakkal törtek a parasztra, hogy elragadják elevenen, mielőtt a pap megérkezik az Úr Jézus testével. Az asszony védte az urát rózsafüzérrel, szentképet tartott az ajtóba, majd imádkozott, szüntelenül mondogatta az Úr nevét.

Karvaly meggyónt, megbánta bűneit, bocsánatot kért az Istentől, megkapta a föloldozást, és abban a pillanatban átadta lelkét az Úrnak. Maga a Legszentebb fogta le a szemét, azután megáldotta az asszonyt, és így szólt az elképedt paphoz:

- Gyere utánam!...

Az még nem értette a dolgot, de ment utána. Körülnéz a ház előtt, hát nincs ott sem hintó, sem lakájok, csak eső, sár, sötét és a nyomában leskelődő halál... Nagyon megijedt, és nosza, sietett a Szüzecke után a kápolna felé.

Nézi, hát az már palástban, koronában, angyalok karától körülvéve lép az oltárra, a régi helyére.

Megismerte akkor a Mennyei Királynéját, rémület fogta el, térdre borult, sírásra fakadt és irgalomért esedezve nyújtotta ki karját.

A Szent Szűz pedig haragosan nézett reá, és így szólt:

- Sok száz éven át fogsz térdepelni, siratva bűneidet, amíg levezekled...

Nyomban kővé vált a pap, és úgy is maradt ottan, csak éjszakánként sír, kezét kinyújtva várja az irgalmat, és úgy térdel már évszázadok óta.

Ámen!...

Mai napig is látni azt a kőszobrot Dombrowában, Przedborze mellett: a templom előtt áll, hogy örökké figyelmeztesse, emlékeztesse a bűnösöket: bűnének büntetését senki el nem kerülheti.

Hosszú, mély csend borult a szobára. Mindenki a hallottakon gondolkozott, minden szív tele volt szentséges csönddel, csodálattal, jószággal és félelemmel.

Mert mit is lehetne mondani olyankor, mikor úgy megolvad az ember lelke, mint a vas a tűzben, érzelemtől és fényességtől duzzad, hogy a legkisebb érintésre csillageső hullik belőle, szivárványként hidal a földtől az égig.

S csendben maradtak, míg az utolsó parázs is ki nem hamvadt bennük.

Mateusz flótát vett elő, és halkán játszani kezdett: olyan érzelmes, remegő nótát fűjt rajta, mintha harmatot szórának a pókhálóra, Sochowa pedig énekelni kezdte: „Oltalmad alá menekülünk”; a többiek halkán csatlakoztak hozzá.

Azután lassan beszélgetni kezdtek erről-arról, ahogyan szokás.

A fiatalság egyre többet nevetgélt, mert Katona Tereska vidám találós kérdéseket adott fel a legényeknek. Valaki újságolta, hogy Boryna már hazajött a bíróságról, és most a kocsmában iszik a társaival. Jagusia erre csöndesen összeszedelőzködött és kiment, még csak nem is hívta Józkát magával. Utána Antek is kisurrant lopva, még a pitvar küszöbén utolérte, erősen megfogta a kezét, s egy másik ajtón át kivezette az udvarra, onnan pedig a gyümölcsösön át a csűrök mögé.

Alig vették észre távozásukat, mert Tereska nagy hangon kérdezte:

- Testetlen, lelketlen dolog, dunna alatt mégis mozog - mi az?

- Kenyér, kenyér, mindenki tudja! - kiáltoztak köréje gyűlve.

- Hát ez: A sok vendég ide jár, hársfa hídon szaladgál?

- Szita meg borsó!

- Ezeket minden gyerek ismeri.

- Hát mondjon okosabbat!

- Ingben születik a világra, azután mégis meztelen járja.

Sokáig találgatták, végül csak Mateusz találta el, hogy túró, s ő maga ilyen találós kérdést adott fel:

- Vígán muzsikál a hársfa, ló farka int a bárányra.

Csak nagy nehezen találták ki, hogy a hegedű akar lenni.

Tereska pedig még nehezebbet mondott:

- Keze nincsen, lába sincs, feje sincsen, hasa sincs, de amerre csak fordul, úgy fúj, hogy majd fölfordul!

Ez a szél volt, de vitatkoztak ezen, nevetgéltek, és egyre mulatságosabb találós kérdéseket adtak föl egymásnak. A szoba rengett a zajtól és a vidámságtól.

S még sokáig mulattak így együtt, késő éjszakáig.

Berontottak a gyümölcsösbe, lopva surrantak a lecsüngő gallyak alatt, olyan gyorsan és félénken, mint a megriasztott szarvasgidák; kiszaladtak a csűrök mögé, a homályba burkolt hóba, a csillagatlan éjszakába, a fagyott határ kifürkészhetetlen csöndjébe.

Belevesztek az éjszakába; eltűnt előlük a falu, hirtelen elhallgatott minden emberi zaj, az élet legcsekélyebb nesze sem ért el hozzájuk, úgyhogy csakhamar megfeledkeztek mindenről, és átfogva egymás derekát, erősen egymáshoz simulva csípőjükkel, kissé meghajolva, örvendezve és szorongva, hallgatagon és muzsikás szívvel futottak teljes erejükből ki a világba, mely szürkés kékségbe és hallgatásba merült.

- Jagus!

- Mi az?

- Te vagy az?

- Hát persze hogy én!...

Csak ennyit szóltak. Időnként megálltak, hogy lélegzethez jussanak.

Hangjukat elfojtotta szívük aggodalmas verése és a titkolt öröm hatalmas kiáltása. Minduntalan egymásra néztek, szemük egymásba villant, mint a néma nyári villámlás, az ajkuk pedig olyan erővel, olyan éhes, emésztő tűzzel csapott egymásra, hogy megtántorodtak a mámortól. Kifogyott a lélegzetük, csoda, hogy szét nem hasadt a szívük; a föld kicsúszott a lábuk alól, repültek, mintha tüzes szakadékba zuhannának. Körülnéztek tűztől elvakult szemmel, majd újból tovarohantak, nem tudva, merre és meddig, csak minél messzebbre, akár a legmélyebb éjszakába, oda, az árnyak gomolygó sokaságának közepébe...

Még száz lépés... még kétszáz... tovább... mélyebbre... míg minden eltűnt a szemük elől, az egész világ, a világ létezésének tudata is, amíg egészen belevesztek az önfeledtségbe, mint egy álomba, amelyről már nem tud az értelem, csak a lélek. Abba az álomba, melyet ébren álmodtak ott, a Klombék szobájában, alig néhány perccel ezelőtt; még úsztak a halk, titokzatos elbeszélések fényözönében, el voltak telve azokkal a csodákkal és jelenésekkel; azok a megálmodott, mesebeli hatalmak a bűvöletek, szent félelmek, mélységes ámulatok, kielégítetlen vágyak és elragadtatások csodavirágait hintették lelkükre.

A csodák és ábrándok varázslatos szivárványa fonta még körül őket, szinte ott lebegtek az imént felidézett csodalények menetében, meseországokon mentek át, emberfölötti jeleneteken, tüneményeken és csodákon keresztül, az ámulat és bűvölet legmélyebb örvényein át. Jelenéseket ringattak az ágak, csodalények bolyongtak az égen, bújtak elő mindenünnen, ahova csak néztek, hullámozottak át a szívükön, hogy időnként visszafojtották lélegzetüket, megdermedtek a rémülettől, és riadtan, elnémulva simultak egymáshoz; belepillantottak az ábrándok gomolygó, feneketlen mélységébe, s kinyílt lelkükben az ámulat virága, a hit és imádságos elragadtatás virága, s a csodálat és feledés legmélyére hullottak.

Azután pedig, mikor visszanyerték öntudatukat, ámuló szemük sokáig tévelygett az éjszakában, azt se tudták: az élők világában vannak-e még, nem bennük történtek-e azok a csodák, nem álom, ámító káprázat-e mindez?!...

- Nem félsz, Jagus?

- Hiszen elmennék én veled a világ végére, akár a halálba is! - suttogta nagy erővel az asszony, és szenvedélyesen simult a férfihoz...

- Vártál rám? - kérdezte kis idő múlva.
- Hogyne vártam volna! Valahányszor bejött valaki a pitvarba, majd fölugrottam a helyemről... hiszen csak azért mentem el Klombékhoz... csak azért... már azt hittem, nem bírom ki a várakozást...
- De mikor beléptem, úgy tettél, mintha nem látnál...
- Buta vagy... tán rád nézzek, hogy észrevegyenek valamit? De úgy elállt a lélegzetem, hogy csoda, hogy le nem fordultam a székről... vizet is ittam, hogy magamhoz térjek...
- Kedvesem, egyetlenem!...
- A hátam mögött ültél, éreztem, de félttem rád nézni, félttem szólani hozzád... úgy vert a szívem, úgy dobogott, hogy biztosan meghallották az emberek... Jézusom, majdhogy föl nem kiáltottam gyönyörűségemben!...
- Gondoltam, ott talállak Klombéknál, és együtt megyünk el...
- Haza akartam szaladni, de nem hagyta...
- Nem akartál velem jönni, Jagus?
- Dehogynem!... Sokszor gondoltam arra, hogy bár így lenne... Sokszor...
- Gondoltál? Gondoltál rá? - suttogta szenvedélyesen Antek.
- Hogyne, Jantos. Mindig, mindig... Ott a sövénynél nem jó...
- Nem bizony... itt senki se riaszt szét bennünket... Egyedül vagyunk...
- Egyedül!... És olyan sötét van... és... - suttogta nyakába borulva, s megölelte a szerelem és a szenvedély minden erejével...

Már nem fújt a szél a határban, csak néha támadt lágy fuvallat, mintha cirógató suttogással hűsítene égő arcukat. Nem volt hold az égen, sem káprázó csillagok, alacsonyan lógott a mennybolt, piszkos, tépett felhők gypja göndörödött rajta, mintha szürke ökrök csordája szállta volna meg az üres, kopasz földeket. Csak úgy látszott a messzeség, mintha szürke, terjengő füstön át néznék; mintha sűrű ködből, rezgő sötétségből, felkavart, zavaros porból volna szöve az egész világ.

Mély, nyugtalanító, bár alig érezhető nesz rezgett a levegőben. Mintha az éjbe merült erdőből vagy a széthulló, vad felhőkből áradna. A feketeségből időnként fehér fellegek falkái röppentek ki, és olyan gyorsasággal iramodtak tova, mint a vércsétől űzött tavaszi madársereg.

Az éj sötét volt és fájdalomtól viharos, néma és mégis különös mozgással, félelemmel, megfoghatatlan rezgésekkel tele; aggodalmas neszekkel, leskelődő tünetekkel és megmagyarázhatatlan, rémítő jelenségekkel, amelyek hirtelen támadnak, és ugyanúgy tűnnek el. A sötétség torlaszai alól néha váratlanul kicsillan a hó kísérteties haloványsága, majd jeges, nyirkos, páralepte fények csúsztak kígyózva az árnyak közt, azután ismét, mintha behunyta volna az éj a szemét, fekete, áthatolhatatlan áradatként zuhant le a sötétség, s elveszett benne az egész világ. A szem nem tudott semmit megragadni, tehetetlenül hullott a rémület mélyére, s a lélek megdermedt a rázúduló síri, halotti némaság terhe alatt. Időnként megszakadt az árnyak függőnye, mintha villám hasította volna szét, és a felhők ijesztő hasadékain át látni lehetett a magasban a csendes, csillagos ég tengerké mézejét.

Azután meg a földek vagy a házak felől, az égből vagy az elmerülő messzeségből, nem is tudni, honnan, kúszó, szétömlő tünetek rezegtek elő: mintha hangok lennének, mintha fények, elveszett visszhangok vagy rég elhalt, a világban kóborló csengések és dolgok kísé-

tetei húznának tova gyászmenetben a légben, s nem tudni, hova tűnnek, mint a csillagok kihunyó ragyogása.

De ők semmit se láttak: vihar támadt bennük, s percről percre növekedett, szívtől szívig áradt az égető, kimondhatatlan vágyak, a villámló tekintetek, fájó remegések, hirtelen nyugtalan-ságok, perzselő csókok, kusza, rendetlen, vad villámként vakító szavak, halálos elnémulások, érzékenyülések patakja, és olyan bűvöletbe ejtette őket, hogy majd megfojtották egymást az ölelésben, fájdalmas szorításban, szinte egymásba vájták karmaikat, mintha ki akarnák tépni egymás belsejét, fürödni akarnának a kín gyönyörében, s elhomályosult szemük már semmit se látott, még egymást, saját magukat sem.

S a szerelem orkánjától elragadva, mindenre vakon, tébolyultan, mindenről megfeledkezve, összeolvadva, mint két égő fáklya, mentek az áthatolhatatlan éjszakába, a pusztaságba, a néma magányba, hogy átadják magukat egymásnak életre-halálra, a lét örök hangjával átítatott lelkük mélyéig...

Már szólni se tudtak, csak öntudatlan kiáltások szakadtak föl valahonnan bensejükből, csak elfojtott, szakadozott suttogásuk tört szikrázva az égig, tomboló, mámorittas, tébolyult szavak. Pillantásuk szinte velőig hatolt, örületbe dermedt, mint egymásba omló viharok pillantása, míg végül olyan szörnyű remegéssel fogta el őket a vágy, hogy vad jajjal ölelkeztek össze, és magukon kívül a földre zuhantak...

S az egész világ forgott velük, s velük együtt omlott egy tüzes szakadékba...

- Mindjárt elhagy az eszem!...

- Ne kiabálj... csitt, Jagus, csitt...

- De ha muszáj... megveszek!

- Csoda, hogy szét nem hasad a szívem!

- Elégek... az isten szerelmére, eressz... hadd vegyek lélegzetet...

- Ó, Jézusom... meghalok... Jézusom!...

- Egyetlenem...

- Jantos! Jantos!...

...Mint ahogy a föld rejtett nedvei felébrednek minden tavasszal, megduzzasztják halhatatlan vággyal a rügyeket, áttörnek a világ minden akadályán, a föld széleiről indulnak, az égen keringenek, és egymásra találhatnak, egymásba hullanak, s szent titokban fogannak, hogy azután mint tavasz, mint virág, mint emberi lélek vagy zöld fák susogása támadjanak létre a bámuló szemek előtt...

Úgy törtek egymás felé ők is, hosszú vágyakozásban, kinteli napokon, hosszú, szürke, üres napokon keresztül, míg végül egymásra találtak, és a szenvedély legyőzhetetlen kiáltásával hullottak egymás karjaiba. Olyan erővel ölelkeztek össze, mint két fenyő, amikor a vihar ki-dönti, és összezúzva egymásba dobja őket, s kétségbeesett ölelésben, teljes erejükkel, halálos küzdelemben ringanak, vergődnek, hajladoznak, míg végül együtt hullanak a zord halálba...

S az éj betakarta, befonta őket, hogy beteljesedjék, ami rendeltetett...

Fogolymadarak szólaltak meg, hívták egymást a sötétben, olyan közel, hogy hallani lehetett, hogyan vonul az egész falka. Szapora suhogás hallatszott, röpülésre kiterjesztett és a hóba ütődő szárnyak csattogása. Majd szaggatott, éles hangok tépték szét a csendet, s a falu felől, mely nem volt messze, távoli, hangos kakaskukorékolás hallatszott.

- Késő van már... - suttogta Jagna aggodalmasan.
- Még messze éjfélig, időváltozást éreznek, azért kukorékolnak.
- Olvadás jön.
- Hát máris meglágyult a hó.

Nyulak kezdtek makogni valahol a közelben, talán a szederbokor mögött, melynek tövében ültek; kergetőztek, hancúroztak, mintha nászt tartanának, s azután egész csapatban futottak el mellettük. Ijedten ugrottak odább.

- Párzanak a dögök, s ilyenkor úgy elvakulnak, hogy észre se veszik az embert. Közeledik a tavasz.
- Azt hittem, hogy valami nagy vad...
- Csitt, guggolj le! - suttogta Antek ijedten.

Szótlatlanul lapultak a bokorhoz. A hó ragyogásától megvilágított sötétségből hosszú, kúszó árnyak bújtak elő... lassan húzódtak előre... lopva... néha el is tűntek, mintha a föld alá süllyedtek volna, csak a szemük világított, mint a szentjánosbogarak a sűrűségben. Alig ötven lépésnyire lehettek. Egyszer csak nekiiramodtak, és egészen elvesztek a sötétben. Hirtelen rövid, fájdalmas, halálos makogás hallatszott, azután éles dobogás, hörgés, rémes gomolygás, a szétmorzsolt csont ropogása, fenyegető morgás - és újból mély, nyugtalanító csönd borult a tájra.

- A farkasok széttéptek egy nyulacskát.
- Hogy minket nem szimatoltak meg!
- Szél ellen ülünk, nem ért oda a szagunk.
- Félek... menjünk... fázom... - rázkódott meg Jagna.

Antek magához ölelte, és csókokkal melengette, úgyhogy mindketten ismét megfledkeztek az egész világról. Szorosan átölelve egymás derekát, elindultak egy ösvényen, mely magától futott a lábaik alá. Imbolyogva mentek, ringatózva, mint a fák, melyek dús virágaik súlya alatt csendesen ringanak döngicsélő méhek között...

Hallgattak, nem hallatszott más, csak a csókok és sóhajok nesze, szenvedélyes suttogásuk, mámoros susogásuk, szívük örvendező dobogása, mely mintha a tavaszi rét reszkető tűzével borította volna be őket; olyanok voltak, úgy virult a szemük, mint a virágos, csilingelő örömtől sugaras tavaszi határ, olyan forrón lihegtek, mint a nap tűzében égő mezők, a sarjadó fű remegése, a patakok reszketése és csillogása, a madarak fojtott kiáltozása; szívük lüktetése egy volt a szent anyafölddel, olyan pillantásokat vetettek, mint az almafa súlyos, gyümölcs-hozó virága, s halk, ritkán ejtett, komoly szavaik lelkük legmélyéről fakadtak, mint a fák kápráztató hajtásai májusi hajnalokon; a leheletük olyan volt, mint a zsenge vetést simogató fuvallat, a lelkük pedig, mint a verőfényes tavaszi nap, mint a magasba törő gabona, tele pacsirtaszóval, ragyogással, zsongással, tündöklő zölddel s a lét legyőzhetetlen örömével...

Hirtelen elhallgattak és megálltak. Valami árny sötétjébe vesztek, mint amikor felhő borítja el a napot, a föld elcsendesül, homályba borul, s egy pillanatra fájdalomba és félelembe hull...

De hamar fölocsúdtak, s tűzként lobbant föl szívükben az öröm, lakodalmi hangulat csendült fel lelkükben, a boldogság ereje kapta szárnyra, s úgy ragadta magával az ég felé, hogy észre se vették, miképp zendült föl ajkukon a szenvedélyes, öntudatlan ének...

Ringatóztak a szivárványszárnyon szálló hangok ritmusára, melyek szikrázó csillagesőként szóródtak szét a halott, üres éjbe.

Már nem tudtak semmiről, összesimulva mentek, öntudatlanul, egymásba veszve és eszméletlenül, ittasan az érzélem emberfeletti erejétől, mely magasabb világokba ragadta őket, és kusza, összefonódó, szinte szöveg nélküli dalban tört ki belőlük.

...vad, viharos dal tört ki duzzadó szívükből, mint rohanó patak, s a szerelem győzelemkiáltásával csapott ki a világba...

...s mint égő csipkebokor, lángolt a sötétség és az éjszaka zűrzavarában...

...s néha olyan volt, mint a jég bilincseiből kitörő vizek pusztító, nehéz morajlása...

...alig hallható, csengő, édes zsongással csilingelt, mint a napfényben ringó gabona hulláma...

...széttört a hangok aranylánca, szétszóródott a szélbe, s rozsdásan, nehézkesen gördült végig a barázdákon - nem volt már más, csak az éjszaka kiáltása, felcsukló, erőtlenséggel, árván hívó hang, az elveszése és a félelemé...

...s elhalt a síri csendben.

De egy pillanat múlva, mint felriasztott madarak, törtek fel a nap felé örült repüléssel, a szárnyalás és a mindenségbe olvadás olyan hatalmas erővel gyülemlert fel szívükben, hogy az elragadtatás kápráztató himnusza tört ki belőlük, az egész föld imádságos éneke, a lét halhatatlan kiáltása...

- Jagus! - szólalt meg Antek csodálkozva, mintha csak most vette volna őt észre.

- Én vagyok hát! - felelte Jagna halkán, könnyesen.

Azon az ösvényen találták magukat, mely a csűrök mögött fut a falu hosszában, már Boryna portája mögött. Jagna hirtelen sírva fakadt.

- Mi bajod?

- Tudom is én!... Valami úgy szorongat, hogy magától ömlik a könnyem.

Antek nagyon elszomorodott. Leültek egy csűr tövébe, egy kiálló sarokgerendára. Erősen magához szorította az asszonyt, átfonta karjaival, s Jagna, mint egy kisgyermek, úgy simult a keblére. Magába mélyedt, s úgy hullt a könny a szeméből, mint a virágokról a harmat. Antek törölgette a kezével, a ruhája ujjával, de egyre hullott...

- Félsz?...

- Ugyan mitől! De olyan csend növekszik bennem, mintha a halál állana itt mellettem. Úgy emel, visz valami, hogy belekapaszkodnék az égbe, és elszállnék a felhőkkel a világba.

Antek nem felelt. Mindketten elhallgattak. Hirtelen homály szállott rájuk, valami árnyék esett a lelkükre, megzavarta a derűs színeket, és különös, fájdalmas vágyakozással töltötte el őket. Még jobban vonzódtak egymáshoz, még jobban kerestek egymásban valami támaszt, még jobban törekedtek egymáson keresztül valami megálmodott világ felé...

Meglebbent a szél, a fák félénken meginogtak, és nedves havat szórtak rájuk. Az összegomolyodott, nehéz felhők hirtelen megszakadoztak, és szétszaladtak mindenfelé. A havon csendes, reszkető nyögés szállott.

- Siessünk haza, már késő van - suttogetta Jagna, s kissé fölemelkedett.

- Ne félj, még nem alusznak. Zajt hallok az útról, biztosan most mennek haza Klombéktól.

- A csöbröket otthagytam a fejéknél, még eltörnek a tehenek a lábukat.

Elcsendesedtek, mert a közelből hangok hallatszottak, s azután elhaltak. De valahol oldalt, talán ugyanezen az ösvényen, megcsikordult a hó, és egy magas árnyék suhant el; olyan világosan látszott, hogy mindketten talpra ugrottak.

- Valaki van ott... csak a kerítéshez lapul.

- Csak úgy hiszed... néha a felhők is vetnek ilyen árnyékokot.

Sokáig hallgatóztak és nézelődtek a sötétségben.

- Menjünk a kazalba, ott csendesebb! - suttogta Antek lázasan.

Percenként megálltak és körülnéztek aggodalmasan, visszafojtott lélegzettel, hallgatóztak, de csend és mozdulatlanság volt körös-körül. Óvatosan a kazalhoz lopództak, és behúzódtak a mély nyílásba, mely közvetlenül a föld fölött feketéllett előttük.

Újból sötét lett, a felhők áthatolhatatlan sűrűséggé tömörültek, a halvány fények kialudtak, mintha az éj behunyta volna a szemét, és mély álomba merült volna. A szél elállt, hogy nyoma sem volt, s még mélyebb és nyugtalanítóbb csend borult a tájra; hallani lehetett a hótól roskadozó fák rezgését és a malomkerékre zuhogó víz távoli, nagyon távoli zúgását. Jó néhány perc múlva ismét megroppant a hó az ösvényen: már tisztán lehetett hallani a halk, óvatos, farkaséhoz hasonló lépéseket... Valami árnyék vált el a faltól, és görnyedten húzódtott odébb a havon. Egyre közelebb volt, egyre nőtt, pillanatonként megállt, és megint továbbindult... a kazalnál befordult a rétről, odakúszott szinte a nyílásig, és sokáig hallgatódzott...

Azután az átbújóhoz sietett, és eltűnt a fák alatt...

Nem telt el egy üdvözlégynyi idő sem, amikor ismét megjelent. Hatalmas szalmanyalábot vonszolt maga után. Egy pillanatra megállott, hallgatódzott, majd a kazalhoz ugrott, és betömte szalmával a lyukat... gyufa sercent, s egy pillanat alatt lángba borult a szalma, ropogva ezer nyelvvvel nyaldosta, és pár perc múlva már véres lepedővel borította be a kazal egész oldalát...

Boryna pedig görnyedten, rettenetesen, halálsápadtan ott lesett a lyuk előtt, vasvillával a kezében.

Odabent hamar észrevették, mi történik. Véres fények nyomultak be, és maró füst töltötte be az odút. Kiáltva fölugrottak, a kazal falához ütődtek, nem látták, merre van a kijárat. Félelemtől tébolyultan alig lélegeztek már, mikor Antek csodálatos módon rátalált a szalmatorlaszra. Nekifeküdt teljes erővel, s vele együtt bukott ki a földre. De még mielőtt felugorhatott volna, az öreg rávetette magát, és beledöfte a villát, hogy a földhöz szögezze. Nem jól talált, mert Antek fölugrott, és mielőtt az öreg még egyszer belédöfhetett volna, öklével mellbe vágta apját, és elrohant.

Boryna a kazalhoz futott, de már Jagna se volt ott. Csak felvillant a szeme előtt, és eltűnt az éjszakában. Az öreg örülten, magánkívül kezdett üvölni:

- Tűz van, tűz van! - és futkározott a vasvillával a kazal körül; olyannak látszott a lángok véres fényében, mint az ördög. Mert már az egész kazal sisteregve, sziszegve lobogott, hatalmas láng- és füstoszlopként tört az égre.

Az emberek összeszaladtak, kiáltozás támadt a faluban, valaki félreverte a harangokat. A szíveket rémület fogta el, a tűz fénye pedig egyre nőtt, s mint tüzes lepedő lengett mindenfelé, és szórta szikráit a csűrökre, házakra, az egész falura.

Hogy mi történt Lipcében amaz emlékezetes éjszaka után, azt még a legjobb fejű embernek is nehéz lenne mind megjegyezni és elmondani. Nyüzsgött a falu, mint a hangyaboly, ha valami haszontalan kölyök megpiszkálja a botjával.

Alig világosodott valamennyire, alig törülték ki az emberek a szemükből az éjszaka sötétjét, máris sietett mindenki a tűz színhelyére. Akárhányan már az úton mondták el a reggeli imádságot, és úgy rohantak, mint a vásárba.

Nehéz, ködös napra virradtak; bár már világosnak kellett volna lenni, mégis olyan szürkéség volt, mint hajnal előtt. A hó is hullani kezdett nagy pelyhekben, és üvegesen csillogó, széjjelrázott lágy lepedővel takarta be a világot. De senki nem ügyelt a nedves időre, mindenfelől összefutottak, és órák hosszat álltak a tűz színhelyén. Csöndesen tárgyalták az éjszaka eseményeit, és hegyezték a fülüket, hogy valami újat halljanak.

Egyre nagyobb lett a láрма, mert mind többen jöttek össze. Már a bejáróban is csoportostul álltak az emberek, tele volt az udvar; a kazal helye körül pedig szinte tolongtak, csak úgy piroslott a hó az asszonyok ruhájától.

A kazal földig égett, szét volt hányva az egész, csak két megszenesedett oszlop nyúlt az ég felé. Az ólak meg a fészer teteje hiányzott, úgy szétszóródott, hogy az ösvényt és a környező mezőt valami ötven lépésnyire elborította az égett zsúpfödél, az összetört lécz, égett szalma, félig megszenesedett fa és egyéb maradványok.

A hó szünet nélkül esett, és lassan mindent üveges terítővel borított be, de helyenként elolvadt a lappangó parázstól. A szétszórt szénacsomók alól itt-ott fekete füstcsíkok törtek elő, és halvány, sistergő lángnyelvek csaptak fel. Az emberek rávetették magukat kampós rudakkal, fatalpukkal fojtották el, botjukkal ütötték, hóval borították be a tüzet.

Éppen egy ilyen parázsló rakást hánytak szét, amikor valaki, talán a Klombék egyik fia, kihalászott kampóbotjával valami égett ruhát, és magasra emelte.

- A Jagus kendője! - rikácsolta gúnyosan Kozłowa, mert már jól tudta mindenki, hogy mi történt.

- No, csak turkáljatok, fiúk, talán még nadrágot is találtok!...

- De hiszen elvitte azt egészben, hacsak el nem veszítette útközben.

- A lányok már keresték, de valaki megelőzte őket.

- Hogy elvigye Hankának - fecsegték nevetve.

- Hallgassatok, nagyszájúak! Nézze meg az ember, mulatságra jöttek össze, hogy nevéssenek a más szerencsétlenségén! - kiáltotta haragosan a törvénybíró. - Haza, asszonyok! Mit álltok itt? Eleget koptattátok már a nyelveteket - és közéjük lépett, hogy szétkergesse őket.

- Semmi köze mihozzánk! Törődjék a maga dolgával, ha már ide állították! - kiáltott Kozłowa olyan erélyesen, hogy a törvénybíró csak ránézett, köpött egyet, és bement az udvarba. Senki még csak meg se mozdult a helyéről, az asszonyok pedig egymáshoz rugdosták a kendőt, nézegették, és suttogva, szörnyülködve tárgyalták a dolgot.

- Az ilyet ki kell füstölni a faluból, mint a boszorkányt! - kiabált Kobusowa.

- Bizony! Miatta van minden! Miatta! - szólt bele Sikorzyna.

- Hát, de az Úr Jézus megóvta a falut, különben leégett volna az egész! - suttogta Sochowa.
 - Úgy is van, csoda, valóságos csoda!
 - Nem fűjt a szél, és még idejében észrevették.
 - Valaki félreverte a harangokat; a falu éppen hogy elaludt.
 - Azt mondják, a medvetáncoltatók mentek haza a kocsmából, és ők vették észre.
 - Az ám, kedvesem, de maga Boryna kapta őket rajta a kazalban, és alighogy szétugrasztotta, máris föllobbant a tűz. Gondoltam tegnap Klombéknál, hogy valami baj lesz ebből, mikor együtt mentek el.
 - Azt mondják, már régóta leste őket.
 - Hát! A fiam mondta, hogy tegnap egész idő alatt járkált az úton Klombék háza előtt, és szemmel tartotta őket - mormolta Kobusowa az orra alatt.
 - Ebből is látszik, hogy Antek bosszúból gyújtotta föl.
 - Hát nem fenyegetődzött vele?
 - Az egész falu tudott róla.
 - Így kellett ennek végződnie, így bizony! - állapította meg Kozłowa.
- Egy másik csoportban az idősebb gazdaasszonyok is különféle dolgokat suttogtak, csak éppen halkabban és komolyabban.
- Azt mondják, úgy megverte az öreg Jagnát, hogy betegen fekszik az anyjánál... hallották?
 - Hát! Mindjárt reggel elkergette, azt mondják, utána dobta a ládáját meg az összes ruháját - tette hozzá Balcerkowa, aki eddig hallgatott.
 - Ne beszéljen már összevissza, csak most voltam benn náluk, és a láda ott áll a helyén - magyarázta Ploszkowa.
 - De már a lakodalomban megmondottam előre, hogy ez lesz a vége - szólt hangosabban.
 - Mik nem történnek, Jézusom, micsoda idők! - nyögte Sochowa, a fejét fogva.
 - Bedugják a dutyiba, aztán meglesz!
 - Igazság szerint ki is jár neki, hiszen az egész falu leéghetett volna!
 - Már javában aludtam, de egyszer csak az a Luka, aki a medvetáncoltatókkal jár, megzörgette az ablakot, és bekiáltott, hogy: „Tűz van!” Jézus Mária! Az ablakok vörösek, mintha parázssal hintették volna be, ijedtemben majd minden erőm elszállott... a harang meg szólt... az emberek kiabáltak... - mesélte Ploszkowa.
 - Mihelyt hallottam, hogy Borynánál ég, mindjárt gondoltam, hogy ez az Antek műve - szakította félbe valamelyik.
 - Hallgasson már, úgy mondja, mintha a saját szemével látta volna!
 - Látni nem láttam, de ha mindenki azt mondja...
 - Még a farsangon szólt erről Jagustynka egyet és mást...
 - Vasra verik, nincs kétség, és bedugják a dutyiba.
 - Már hogy dugnák? Látta valaki? Vannak rá tanúk? Mi? - jegyezte meg Balcerkowa, mert nagy pörösködő volt, és ismerte jól a törvényt.

- Hát nem kapta rajta az öreg?...

- Rajtakapta, de máson, és ha még látta volna is, amikor meggyújtotta, akkor se tanúskodhatik, mert az apja, és haragban voltak.

- Ez már a törvényre tartozik, nem miránk, de ki más lenne a bűnös az Isten és az emberek előtt, mint az a szuka Jagna? Mi? - szólalt meg ismét szigorúan Balcerkowa.

- Igaz! Bizony!... Ilyen parázñaság, ekkora bűn! - suttogták halkabban, összébb dugták a fejüket, és egymás szavába vágva, versengve sorolták fel a Jagna bűneit.

Egyre hangosabban beszéltek, és egyre dühödtebben kárhoztatták Jagnát, felhánytak most mindent, ami volt és ami nem volt, amit csak hallott is valamelyikük valaha, vagy maga talált ki róla; minden régi sérelem és irigység felszisszent a lelkekben, s mint a köeső, hullottak rá a csúf szavak, szitkok, fenyegetések, gyűlölködés, fölviharzó harag. Ha megjelent volna előttük ebben a pillanatban, ököllel vetették volna magukat reá.

A férfiak pedig egy másik csoportban tanácskoztak. Nyugodtabban, de nem kevésbé bőszerűen támadták Anteket. A harag lassanként elfogta mindenkinek a szívét, kegyetlen, mély felháborodás hullámozott végig a tömegen, villámokat szórt a szemekből, s nem egy ököl fenyegetően emelkedett a levegőbe, lecsapásra készen. Olyan kemény szavak hullottak, mint a kő, hogy még Mateusz is, aki először védelmezte, felhagyott vele, s végül csak ennyit szólt:

- Biztosan elvette az Isten az eszét, ha ilyen dologra vetemedett!

De erre közibük ugrott a kovács, és dühödten magyarázta a gazdáknak, hogy Antek már régóta fenyegetőzött azzal, hogy fölgyújtja, az öreg már régóta tudott erről, és egész éjszakákon át őrködött a ház körül.

- Esküdni mernék rá, hogy ő tette, különben is vannak tanúk, megmondják, és nem kerülheti el az ilyen ember a büntetését. Hát nem szövetkezett a legényekkel, nem lázította őket folyton az öregek ellen, nem biztatta minden rosszra? Még azt is tudom, hogy kikkel, látom is őket, most is hallgatják a szavamat, és még védelmezni merik! - ordította fenyegetően. - Az egész falut megmételjezi az ilyen, börtönbe vele, Szibériába! Bottal kell agyonverní, mint a veszett kutyát, mert nem elég istenkáromlás, hogy a tulajdon mostohaanyjával... még gyújtogat is! Csoda, hogy nem égett le az egész falu! - kiabált szenvedélyesen. Bizonyára ezzel a beszéddel is megvolt a maga számítása.

Észrevette ezt Roch, aki oldalt állt Klombbal, és így szólt:

- Nagyon ellene van, pedig még tegnap együtt ivott vele a kocsmában.

- Ellenségem mindenki, aki az egész falut koldusbotra juttathatta volna!

- De az uraság nem ellensége! - vetette oda komolyan Klomb.

Túlkiabálta őket, mások is ordítottak, s a kovács az emberek közé vetette magát, uszított, bosszúra izgatott, képtelenségeket talált ki Antekről, míg végül a nép, mely amúgy is föl volt háborodva, végképp megzavarodott, összegomolyodott, és hangosan kiabálni kezdte: hozzák elő a gyújtogatót, verjék bilincsbe, és vigyék be a csendőrségre. Mások, a hevesebbek, már bot után néztek, s rohantak volna, hogy kihurcolják a házból, és úgy elverjék, hogy egész életére megemlegesse!... Leginkább azok acsarkodtak, akiknek Antek olykor-olykor megtapogatta a bordáit...

Nagy zaj lett, kiáltások, káromkodások, fenyegetések hangzottak, és olyan zűrzavar támadt, hogy gomolygott, hullámozott a nép, mint a viharverte bozót, megingott, a sövényhez ütődött, mint a hullám, a kapuhoz tódult, és kiözönlött az utcára. Hiába ugrott közéjük a bíró, hogy

lecsillapítsa őket, hiába magyarázott nekik a törvénybíró meg az idősebbek, hangjuk elveszett a pokoli zajban, és ők maguk is, elragadva az áradattól, mentek együtt a többiekkel. Senki nem ügyelt, nem hallgatott a beszédjükre, mindenki hadonászott, dühöngött, kiabált teljes erejéből, mintha valami téboly szállotta volna meg őket, a bosszú vihara...

Egyszer csak előretörtetett Kozlowa, és egetverő hangon rikoltozni kezdett:

- Mind a ketten bűnösök, mind a kettőt oda kell hurcolni a tűz helyére, és meg kell büntetni!...

Az asszonyok, különösen a zselléasszonyok és a legszegényebbek, fölkapták a szót, és nem is emberi ordítással, szinte magukon kívül esztelen dühükben, tódultak előre veszett, tomboló áradatként a tömegben keresztül. Lárma és rikácsolás öntötte el a keskeny bejárat, mert mindnyájan egyszerre tolakodtak, egyszerre üvöltöttek, öklüket rázták. Erőszakkal törtek előre, csak a szemük villogott fenyegető tűzzel; kusza, vad zaj csapott fel a tömegből, mint a háborgó víz zúgása, mint a nép haragjának kitörése, mely lángjával átfogta valamennyiük szívét. Egyre gyorsabban, egyre hevesebben tolongtak, míg egyszer csak felkiáltottak az elől menők:

- A pap jön az Úr Jézussal! A pap!

Megrándult erre a tömeg, mintha kötélen rántották volna, megingott, kiáradt az útra, hirtelen megállt, szétömlött, elcsendesedett, térdre hullott, és kalaplevéve mindenki meghajtotta a fejét...

Mert csakugyan a pap jött a templomból az Úr Jézus testével; Jambrozy égő mécsessel ment előtte, és csöngetett...

Gyorsan vonultak el, csak úgy villantak fel a sűrű hóesésben, mint a befagyott ablaküvegen át az arra menők. Lassan föllááltak a térdeplésből.

- Filipkához megy, azt mondják, úgy átfázott tegnap az erdőben, hogy már hajnal óta alig szuszog, azt mondják, nem éri meg az estét.

- A fűrészmalmi Bartekhez is hívták...

- Beteg?

- Hát nem tudja? Ráesett egy fatörzs, aligha áll még egyszer talpra... - suttogták a pap után nézve.

Néhány gazdaasszony a pap után eredt, hogy kíséretet szolgáltatassanak neki, a fiúk pedig átszaladtak a tavaon, a malom felé. A többiek tanácstalanul állottak, mint a birkanyáj, mikor hirtelen összetereli a kutya. Valahova elpárolgott a haragjuk, eloszlott az erő, amely eddig hajtotta őket, elcsendesült a zaj, s úgy néztek egymásra, mintha mély álomból riadtak volna fel. Egyik lábukról a másikra álltak, vakargatták a fejüket, hümmögtek, egyik-másik szégyenkezett is, azért hát köpött egyet, fejébe nyomta kucsmáját, és lopva kerekelt oldott. A tömeg pedig szétfolyt az úton, mint a víz, s lassan eltűnt, beszivárgott a bejárókba és a házakba. Egyedül Kozlowa kárált tovább mindennek ellenére, fenyegette Jagnát és Anteket, de mikor látta, hogy mindnyájan faképnél hagyják, káromkodott egyet, hogy megkönnyebbüljön, összeveszett Rochhal, aki megmondta neki az igazat, és elment a faluba. Végül már alig maradt ott valaki azokon kívül, akik vigyáztak az elhamvadt kazalra, nehogy újra lángra lobbanjon.

Az udvaron maradt a kovács is, de úgy megdühödött amiatt, ami történt, hogy nem szólt egy szót sem, nyugtalanul forgolódott, mindenhova benézett, s újra meg újra elkergette Lapát, mert folyton a sarkában járt és ugatott...

Boryna pedig nem mutatkozott egyetlenegyszer sem egész idő alatt. Azt beszéltek, hogy a dunna alá bújt, és alszik. Csak Józka pillantott ki néha sírástól dagadt szemmel a ház elé, az emberekre, azután újból bement. Jagustynka sürgölődött a gazdaság körül, de ő is olyan szúrós és hozzáférhetetlen volt, mint még soha; féltek kérdezni, mert úgy válaszolt, hogy utána úgy érezte magát a kérdező, mintha csalánt nyalt volna.

Délben pedig megjött a községi írnok a csendőrökkel, jegyzőkönyvet írtak a tűzről, és kutatni kezdték az okait. Erre aztán, akik még ott maradtak, azok is szétugrottak minden irányban, nehogy tanúskodniuk kelljen.

Az utak majdnem egészen elnéptelenedtek; igaz, hogy a hó is hullott szünet nélkül, s egyre nedvesebb lett az idő, mert amint leesett, el is olvadt, és süppedékes sárral borított be mindent. A házakban azonban olyan nyüzsgés támadt, mint a méhkasban. Szinte váratlan ünnep lett Lipcében ez a nap; alig dolgozott valaki, úgy megfélelkeztek mindenről, hogy néhol üres jászolnál bögték a tehenek. Mindenütt tanácskoztak, gyakran surrantak át az asszonyok egyik házból a másikba, vitték a híreket; úgy szálltak a hírek, mint a varjak kéményről kéményre, s az ablakokban, az ajtóknál, a bejárókban kíváncsi arcok leskelődtek. Mindenki arra várt: elviszik-e a csendőrök Anteket?

A kíváncsiság és a türelmetlenség óráról órára nőtt, de nem lehetett semmi bizonyosat tudni. Egyszer-egyszer lihegve rontott be valaki, és jelentette, hogy már elmentek Antekért; mások viszont esküdöztek, hogy Antek megverte a csendőröket, széttépte a bilincseit, és világgá ment. Mások ismét más híreket szállítottak.

Az igazság pedig az volt, hogy Witek többször futott a kocsmába pálinkáért, meg hogy Boryna kéménye erősen füstölt. Ebből arra következtettek, hogy a csendőröknek főznek ennivalót.

Már alkonyodott, amikor a bíró bricskája végiggördült a falun; benne az írnok és a csendőrök. Antek azonban nem volt rajta!

Csodálkozás és csalódott kiábrándulás vett erőt a falun, mert mindenki biztosra vette, hogy vásra verve viszik a tömlöcbe Anteket. Hiába törték a fejüket, hasztalan tanakodtak, hogy vajon mit mondott az öreg a jegyzőkönyvbe. Ezt csak a bíró meg a törvénybíró tudta, de ők nem árultak el semmit. Így hát a kíváncsiság tetőfokára hágott, és egyre újabb meg újabb feltevések kaptak szárnyra, olyanok, amiket végképp nem lehetett elhinni...

Lassan leszállt az éj; sötét volt és eléggé csendes, a havazás elállt, és mintha fagy készült volna. Az égen sötét felhők kergetődztek, de közöttük a réseken át imitt-amott felvillant egy-egy szikrázó csillag. A meglágyult havat kissé kiszikkasztotta a hűvös szellő, hogy már ropogott a lábak alatt. Az ablakok kigyúltak, és az emberek a szűk szobákban, a tűzhely körül, lassan megnyugodtak az egész napi izgalmak után. De most is különféle feltevéseket és elméleteket szöttek.

Mert hiszen bőven nyújtott rá anyagot a nap. Ha ugyanis Anteket nem vitték el, akkor nem ő gyújtotta fel a kazlat. Hát akkor kicsoda? Jagna nem, ezt senki sem hinné el. Az öreg? Ez senkinek még esze ágába sem jutott!

Sötétben tapogatóztak tehát, és semmi módon nem tudták megoldani a kínzó talányt... Minden házból erről beszéltek, de senki sem tudta meg az igazat. Csak annyi eredménye lett a tanakodásnak, hogy elszállt az Antek elleni harag, még az ellenségei is elhallgattak, a barátai pedig, mint Mateusz is, újból szót emeltek a védelmében. Ezzel szemben mind nagyobbra nőtt a gyűlölet Jagna ellen, a szörnyű, halálos bűnnel szemben érzett borzadály. Az asszonyok nyelvükre vették, és úgy meghurcolták, mintha tüskés boronán vonszolnák végig, nem

hagytak rajta egy darabot sem épen. Kijutott emellett Dominikowának is, kijutott bőven... s még dühödtebben vetették rá magukat mérgükben, mert senki sem tudta, mi történik Jagnával. Az öregasszony úgy kergette el küszöbéről a kíváncsiskodókat, mint a tolakodó kutyákat.

Egyben azonban mindenki megegyezett: valamennyien mély részvétet éreztek Hanka iránt. Őszintén sajnálták, s Klembowa és Sikorzyna még azon az estén el is ment hozzá jó szóval, vittek is magukkal egyet s mást a batyujukban.

Így múlt el az az emlékezetes nap. Másnap pedig ismét visszazökkent minden a régi kerékvágásba; lassan kialudt a kíváncsiság, lelohadt a harag, elcsitult, leapadt a felháborodás. Ismét visszatért mindenki a maga dolgához, igába hajtotta fejét, és hordozta a sorsát, ahogy az Úristen rendelte, türelemmel, zúgolódás nélkül.

Az igaz, hogy beszéltek még imitt-amott az eseményekről, de egyre ritkábban, egyre kevesebb eredménnyel, mert mindenkinek fontosabb a maga gondja-baja, amiből kijut bőven minden napra.

Eljött a március, olyan időjárással, hogy szinte ki se lehetett bírni. Sötétek, szomorúak voltak a napok, s folyton esett a havas eső; alig tudta az ember kidugni az orrát a házból. Mintha végképp elveszett volna a nap a felhők alacsony, zöldes gomolyagában; még csak egy szempillantásra sem sütött ki. A hó lassan olvadt, vagy megpuhulva, sárosan zöldellt, mintha penész vonta volna be, víz állott a barázdákban, és elöntötte az alacsonyabb fekvésű földeket meg az udvarokat. Éjjelenként pedig fagyott, olyan síkosak lettek az utak meg az átjárók, hogy alig lehetett megállni.

Ebben a kutya időben hamarabb meg is feledkeztek a tűzről, hiszen sem Boryna, sem Antek, sem pedig Jagna nem mutatkozott az emberek szeme előtt. Feledésbe merültek, mint a vízbe hullt kő, mely fölött csak néha türemlik fel a víz, fodrosodik, megtörik, meging, felmorajlik, s azután ismét nyugodtan folyik tovább.

Így telt el néhány nap, egészen húshagyókeddig.

Mivel pedig a farsang vége felé ünnep volt, már reggeltől fogva nagy mozgás támadt a házakban. Rendbe hozták a szobákat, majdnem minden házból bement valaki a városba vásárolni, főleg húst, de legalább egy darab kolbászt vagy szalonnát. Csak a szegényeknek kellett a zsidótól hitelbe vett heringgel meg sós krumplival beérniök.

A gazdagoknál már déltől fogva sütötték a fánkot, s az esős időben is szétterjedt az egész faluban a sercegő zsír, a sült hús és más ínycsiklandozó falatok illata.

A medvetáncoltatók újból házról házra jártak a maguk mutatványaival; mindig más-más irányból hangzott fel a fiúk lármája.

Este, vacsora után pedig muzsika volt a kocsmában. Mindenki oda sietett, aki csak élt és a lábát mozgatta, tekintet nélkül a havas esőre, mely alkonyattól ismét megeredt.

Teljes szívükből mulattak, mert utoljára volt rá alkalmuk a nagyböjt előtt. Mateusz hegedült, Borynáék legénye, Pietrek flótázott hozzá, Félkótya Jasiek pedig a dobot verte.

Ritka jókedvük volt, és sokáig eltartott a mulatság, egészen addig, amíg a harang jelezte, hogy éjfél van, vége a farsangnak. Akkor elhallgatott a muzsikaszó, abbahagyták a táncot, gyorsan kihörpintették a maradék pálinkát, és csöndben szétoszlottak. Egyedül Jambrozy maradt ott, meglehetősen ittas állapotban, s szokása szerint nótára gyűjtött a kocsmá előtt.

Csak Dominikowa házában égett a világosság késő éjszakáig, azt beszéltek, hogy a második kakasszóig. A bíró volt ott a törvénybíróval, hogy békességet tegyenek Jagna és Boryna között.

A falu már régen aludt, csönd borult az egész világra, mert az eső is elállt éjfél után, s ők meg mindig tanácskoztak...

Csak Antekéknál nem volt nyugodt álom, sem vidám farsang.

Hogy mi történt Hanka lelkében hosszú napokon és éjszakákon át, attól a perctől kezdve, mikor a tűz éjjelén a bejáróban találkozott Antekkel, s az erőszakkal visszahurcolta a házba, azt talán csak az Úristen tudja, de semmi emberi szó el nem mondhatja.

Persze hogy még azon az éjjel mindent megtudott Weronkától.

A gyötrelemtől elhalt benne a lélek, úgy feküdt, mint egy meztelen, iszonyatos hullá. Az első két napon alig mozdult el a guzsalytól. Fonni ugyan nem font, csak gépiesen mozgatta a kezét, mint aki halálos álomba merült, s üres, kiégett tekintettel nézett magába, szívébe, ahol bánatok viharzottak, égető könnyek, sérelmek, igazságtalanságok kavarogtak fájdalmasan. Se nem aludt, se nem evett egész idő alatt, azt se tudta, mi történik körülötte. Még gyerekeinek sírását sem vette észre, míg végül is Weronka megkönyörült rajta, s gondjaiba vette a gyerekeket és az öreget, aki ráadásul meg is betegedett az erdei út után, és csendesen nyögdécselve feküdt a kemence zugában.

Antek is mintha nem is lett volna otthon. Virradatkor elment, késő éjjel tért vissza, ügyet se vetett a feleségére meg a gyerekekre. De Hanka sem tudta volna rábírní magát, hogy akár egy szót is szóljon hozzá, nem volt rá képes, úgy kiégett a lelke, a fájdalomtól szinte kövé meredt.

Csak harmadnap tért magához. Mintha szörnyű álomból riadt volna föl, de annyira megváltozott, mintha egészen más asszony kelt volna fel az öntudatlanságból. Az arca szürke volt, hamuszínű, ráncos, éveket öregedett, s olyan merev, mintha fából faragták volna. Csak a szeme égett élénken, de szárazon, s az ajka szorult erősen össze. Emellett annyira lefogyott, hogy úgy lógott rajta a ruha, mint egy karón.

Újból életre kelt, de belsejében megváltozva. Mert bár a régi lelke szinte porrá égett, szívében valami különös, azelőtt sosem érzett erő támadt, az élet és a harcrakészség tántoríthatatlan ereje, a büszke bizonyosság, hogy mindent lebír, és diadalmaskodik mindenk fölött.

Rögtön odaugrott gyermekeihez, akik keservesen sírtak, ölelgette, és csoda, hogy meg nem fojtotta őket csókjaival. Velük együtt sírásra fakadt, hosszan, édesen sírdogált, s ezzel meg is könnyebbült, teljesen magához tért.

Gyorsan rendbe hozta a szobát, és átment Weronkához, hogy megköszönje a jóságát, és bocsánatot kérjen régebbi vétkeiért. Nyomban helyre is állott a békesség. Nem csodálkozott ezen Weronka, csak azt nem bírta megérteni, hogy Hanka nem panaszkodott Antekre, nem szitkozódott, nem kárhoztatta sorsát, mintha ezek a dolgok rég meghaltak, feledésbe merültek volna. Végül keményen csak ennyit mondott:

- Úgy érzem magam, mintha özvegy lennék, ezért hát magamnak kell gondoskodnom a gyerekekről és az egész házról.

És hamarosan, még aznap délután elment a faluba, Klombékhoz és más ismerősökhöz, hogy megtudja, mi újság Borynáéknál... mert jól emlékezett az öreg szavaira, melyeket akkor búcsúzaskor mondott.

De nem ment el rögtön az öreghez, várt néhány napot, mert nem akart a történetek után olyan gyorsan a szeme elé kerülni.

Csak következő szerdán, hamvazószerdán indult el. Még reggelit sem készített, rendbe hozta magát, ahogy csak tudta, a gyerekeket Weronka gondjaira bízta, és menni készült.

- Hová mégis ily korán? - kérdezte Antek.

- A templomba, ma hamvazószerda van - felelte kedvetlenül és kitérően.

- Nem adsz reggelit?

- Menj a kocsmába, még hitelez neked a zsidó - szaladt ki önkéntelenül a száján.

Fölugrott erre Antek, mintha darázs csípte volna meg, de Hanka ügyet sem vetett rá, és elment.

Nem félt már sem a haragjától, sem a kiabálásától. Olyan idegennek, olyan távolinak látta az urát, hogy maga is csodálkozott rajta. Bár néha megrezdült benne valami, mintegy régi szerelmének utolsó szikrája, mint a parázs, melyet belepett és szétaposott a sok szomorúság, ő szándékosan kioltotta, földélezve sérelmeit, melyeket soha nem fog tudni elfelejteni.

Éppen akkor indultak a többiek is a templomba, mikor bekanyarodott a nyárfás útra.

Különösen derült, verőfényes idő volt. A nap süttött hajnal óta, az erős éjjeli fagy még nem engedett föl egészen, nem indult meg az olvadás, az ereszekről csillogó gyöngyök füzerei csöpögtek, s a megfagyott víz úgy fénylett az árkokban és az utakon, mint a tükör. A zúzmarás fák szikráztak a napon, lángoltak, és ezüstös port hintettek a földre. A kicsi, tejszínű felhőkkel behintett, tiszta kék ég úgy tündökölt a napsugárban, mint a virágzó lentábla, mikor juhnyáj szalad belé, és úgy elszéled, hogy alig látni a fehér hátakat. Tiszta, hűvös, friss levegő áradt, élvezettel szívtá be az ember. Felvidult az egész világ, csillogtak a pocsolyák, és arany fényben tündökölt a hó. Az utakon fáradhatatlanul csúszkáltak a gyerekek, és vígan kiáltoztak. Itt-ott egy-egy öregember kiállott a ház elé a napra, még a kutyák is vidám ugatással kergették az udvaron élelmet kereső varjakat; csodás, napfényes március öntött derűs ragyogást és szinte tavaszi meleget a világra.

A templomban viszont átható hűvösség és mély, imádságos hallgatás vette körül Hankát. A főoltárnál már folyt a csendes mise. A nép ájtatos elmélkedésben, imádságosan térdepelt a főhajóban; fényözön áradt a tömegre, s még egyre jöttek az elkésették.

De Hanka nem tolakodott az emberek közé. Az oldalhajóba ment, amely még néptelen volt és sötét, csak imitt-amott sárgállott az aranyozás a fagyos, gyér fénysugárban. Magára akart maradni a saját lelkével és Istennel. Letérdelt Mária mennybemenetelének oltára előtt, megcsókolta a földet, széttárta karját, és az irgalmas Anya édes arcába nézve, imádságba merült.

Csak itt tört ki belőle a fájdalom, a vigasztaló Anya szentséges lábacskaíhoz helyezte sebektől vérző lelkét, s mély alázattal, határtalan bizalommal, tiszta szívből gyónt előtte. Az egész nép Anyja és Úrnője előtt töredelmesen bánta összes bűneit, mert hiszen bűnös volt, ha az Úr Jézus ennyire megbüntette, nagy bűnös!

„Nem voltam jószívű másokkal szemben, többre tartottam magamat másoknál, civakodó, hanyag voltam, szerettem lustálkodni, és késedelmes voltam az Úr szolgálatában - bűnös vagyok!” - kiáltotta lelkében, égő, töredelmes, vérző fájdalommal. Csoda, hogy meg nem hasadt a szíve. S irgalomért esedezett, kegyelmet koldult Antek súlyos bűneiért és vétkeiért, s úgy vergődött szíve mélyéről jött esedezésében, mint a madárka, mely a halál elől szökik, és verdesi szárnyaival az ablakot, vergődik és fájdalmasan csipog, hogy mentsék meg...

Rázta a sírás, égette a könnyörgések és esedezések tüze, lelkéből, mint egy nyitott seben át, ömlött az imádság és zokogás patakja, s véres gyöngyökben gurult szét a hideg kövön.

A mise véget ért, s az egész nép vezekelve, fel-felsírva közeledett az oltárhoz, alázattal hajtva fejét a hamu alá, melyet hangos vezeklő imával szórt a pap a térdeplők fejére.

Hanka nem várta be a hamvazási szertartás végét. Kiment a templomból. Úgy érezte, nagyon megnövekedett az ereje, s teljes mértékben bízott az Isten segítségében.

Emelt fővel fogadta az emberek köszöntését, s nyugodtan haladt a kíváncsi tekintetek között, és bátran, bár reszketve fordult be a bejáróba, mely Boryna házához vezetett.

Istenem, milyen régóta nem tette be ide a lábát. Csak messziről, fájó szívvel kerülgette, mint a kutya. Most szerető tekintettel ölelte át a házat, a gazdasági épületeket, a sövényt és minden egyes zúzmarától csillogó fácskát. Úgy emlékezett mindegyikre, mintha a szívéből nőtt volna ki, mintha az ő véréből sarjadt volna.

Lelke szinte kacagott az örömtől, képes lett volna megcsókolni ezt a szent földet. Alig lépett a tornácra, Lapa vidám nyüszítéssel vetette rá magát, mire Józka is kinézett a pitvarba, és bámulva állt meg. Nem akart hinni a saját szemének.

- Hanka! Istenemre, Hanka!

- Én vagyok hát, nem ismeresz meg? Itthon van édesapánk?

- Itthon van hát, itthon... de hogy eljött... Hanka!... - és sírva fakadt, úgy csókolta Hanka kezeit, mint az édesanyját.

Az öreg pedig, amint meghallotta a hangját, maga jött elébe, és bevezette a szobába. Hanka sírva borult apósa lábához. Nagyon felindult a viszontlátástól meg az emlékektől, melyek ennek a kedves háznak valamennyi zugából eléje siettek. De hamar magához tért, mert az öreg kérdezősködni kezdett a gyerekekről. Igaz együttérzéssel sajnálkozott rajta meg azon, hogy milyen rossz bőrben van. Hanka mindent elmondott, semmit sem titkolt, csupán megdöbbsent, hogy mennyire megváltozott az öreg. Mert Boryna nagyon megöregedett, majd csonttá aszott, és erősen meggörnyedt, csak az arca maradt a régi, sőt még keményebb, hajthatatlanabb.

Sokáig beszélgettek, de egyetlenegyszer sem ejtették ki Antek vagy Jagna nevét. Mindketten óvakodtak attól, hogy feltépjék a friss sebeket. Amikor pedig Hanka vagy egy óra múlva felszedelőzködött, az öreg meghagyta Józkának: szedje össze és kösse batyukba, amit csak lehet. Erre annyi mindent adott a kislány, hogy Hanka nem bírta el, Witeknek kellett szánkón elhúznia. Búcsúzáskor pedig még pár zlotyt is nyomott az öreg a menyé markába, sóra és így szólt:

- Gyere el gyakrabban, akár mindennap, nem lehet tudni, mi történik velem, ügyelj a házra, Józka is jó szívvel van hozzád.

Ezzel Hanka el is ment, és útközben gondolkozott apósa szavain. Még Witek elbeszélésére is alig ügyelt, pedig a fiú azt mesélte, hogy a bíró meg a törvénybíró naponta jön hozzájuk, és sürgetik az öreget, hogy béküljön ki Jagnával, hogy még a főtisztelendő úrnál is járt a gazda Dominikowával együtt, és hogy tegnap késő éjszakáig tanácskozott Jagna anyja az öreggel. Elmondott a fiú mindent, amit csak tudott, hogy Hanka kedvében járjon.

Anteket még otthon találta. A csizmáját javította éppen az ablaknál. Rá se nézett a feleségére, csak mikor meglátta Witekét és a batyukat, akkor szólalt meg bosszúsan:

- Látom, koldulni voltál...

- Ha már koldusbotra jutottam, hát az emberek irgalmából kell élnem.

Mikor pedig Witek kiment, haragosan tört ki:

- Nem megtiltottam, a kutyafádat, hogy elmenj apámhoz?

- Az öreg maga hívott, hát elmentem, magától adott, hát elfogadtam. Nem halhatok éhen a gyerekekkel, ha te nem törődsz velünk!

- Vidd vissza nyomban, nem kell nekem tőle semmi! - ordította Antek.

- De nekem és a gyerekeknek kell!

- Még egyszer mondom, vidd vissza, vagy magam viszem, és a torkába tömöm, hadd fulladjon meg a saját jóságán, hallod? Mert kilököm az egészszet az ajtón!

- Csak próbáld meg, csak nyúlj hozzá, meglátod! - förmedt rá Hanka, és megfogta a mángorlót, utolsó percig védekezni készen. Olyan ingerülten és fenyegetően állt ott, hogy Antek meghökkent, meghátrált: megzavarta a nem várt ellenállás.

- Olcsón vásárolt meg, egy falat kenyéren, mint a kutyát - vetette oda mogorván.

- Te még olcsóbban adtál el minket és magadat a Jagna szoknyájáért! - kiáltotta Hanka gondolkodás nélkül. Antek megvonaglott erre, mintha kést döftek volna belé; de Hanka, mintha hirtelen megveszett volna, egyenként fejéhez kezdte vagdosni sérelmeit, hirtelen kitört belőle a szemrehányások, mindeddig titkolt panaszok duzzadó áradata; nem bocsátott meg semmit, nem feledkezett meg egyetlen vétkéről, egyetlen bűnéről sem, olyan önfeledten vagdosta az ura fejéhez, mintha cséphadaróval verné. Meg tudta volna ölteni ebben a pillanatban...

Antek megijedt ettől a bösz haragtól. Valami megmozdult benne, lecsüggesztette fejét, és nem tudta, mit szóljon. Elpárolgott a haragja, s úgy elöntötte lelkét a keserű, marcangoló szégyen, hogy fogta a kucsmáját, és elmenekült hazulról.

Sokáig nem tudta megérteni, mi történt Hankával. Mint a kiveret kutya, száguldott összevissza, értelmetlenül...

Ama bizonyos szörnyű pillanat óta, a tűz óta, valami rettenetes dolog történt benne, mintha egészen megveszett volna. Munkába nem ment, pedig a molnár többször is érte küldött, csak csavargott a faluban, a kocsmában ült és ivott, egyre véresebb bosszúterveket szőtt, és semmi mást nem látott - még az sem érdekelte, hogy apja portájának felgyújtásával gyanúsítják.

- Csak merje valaki a szemembe mondani! - mondotta a kocsmában Mateusznak fennhangon, hogy mindenki hallja.

Eladta a zsidónak az utolsó üszőt, és elitta a cimboráival. A falu aljával barátkozott össze, olyanok csatlakoztak hozzá, mint Bartek Koziol, a vízen túli Filip, Franek, a molnárlegény, meg azok a legrosszabbak, a kötnivaló Gulbas fiúk, akik mindig az elsők voltak minden duhajkodásban, és folyton a faluban kóboroltak, mint a farkasok, csak azt lesték, mit lehetne elcsenni és elvinni a zsidóhoz pálinkáért. De neki mindegy volt, milyenek, csak legyen társasága; szépeket mondtak a szemébe, hízelegtek, s ezért, bár néha megverte őket, mégis gyakran fizetett nekik egy-egy félfertályt, és oltalmazta őket az emberek elől.

Rendeztek is együtt olyan botrányokat, támadásokat, verekedéseket a faluban, hogy szinte naponként tettek ellenük panaszt a bírónál, sőt a papnál is.

Figyelmeztette Mateusz is, de hasztalan; Klomb is kérlelte őszinte barátsággal, fékezze magát, és ne rohanjon a vesztébe, de hiába beszélt neki: Antek oda se hallgatott, szólni se lehetett hozzá, egyre jobban megfeledkezett magáról, még többet ivott, és már az egész falut fenyegette.

És így zuhant egyre mélyebbre, a pusztulásba, mint egy meredek hegyoldalról; nem ügyelt már semmire, senkire, de a falu továbbra is szemmel tartotta. Mert bár a gyújtogatásról megszoktak a vélemények, látva, mit művel, egyre többen fölháborodtak. Minthogy pedig a kovács is uszított ellene alattomban, lassan elhagyták régi barátai is, messziről elkerülték, sőt ezek vádolták a leghangosabban. Ő azonban ezzel se törődött. Elvakította a bosszúvágy, mert bosszút lihegett egyre, úgy szította magában, mint a parazsat, hogy lángra lobbanjon.

S ráadásul még, szinte mindenki bosszantására, nem szakított Jagnával. Hogy szerelem húzta-e hozzá vagy valami más, az Isten tudja. Dominikowa csűrjében találkoztak, persze az öregasszony tudta nélkül; Szymek szívesen segített nekik, mert biztos volt benne: Antek is segítségére lesz, hogy elvehesse Nastkát.

Jagus nem szívesen járt ki hozzá. Mindig rettegett. Mintha megdermedt volna benne a szerelem a férje korbácsa után, melynek fájó nyomait még mindig viselte; de éppúgy félt Antektől is, mert azzal fenyegette, hogy ha nem megy ki hozzá minden hívásra, ő fényes nappal mindenki szeme láttára bemegy a házba és megveri, még jobban, mint Boryna.

Hiszen „akivel vétkezik az ember, ahhoz nem siet szerelemmel”, de mert fenyegetéssel kényszerítette, kénytelen-kelletlen kijárt hozzá.

Ez azonban nem tartott sokáig. Rögtön hamvazószerda utáni csütörtökön elfutott Szymek a kocsmába, félrevonta Anteket, és elújságolta, hogy éppen most békítették ki Jagnát az öreggel, és már haza is költözött.

Mintha doronggal vágták volna fejbe, úgy elkábította ez a hír, hiszen még tegnap este is találkoztak, és Jagna egy szóval sem említette a dolgot.

„Titkolta előlem!” - gondolta. Mintha eleven tüzet szórtak volna a szívére, alig bírta kivárni az estét, és odafutott.

Sokáig kerülgette apja házát, leskelődött, várakozott az átbújónál, de Jagna még csak nem is mutatkozott. Ez annyira felingerelte, olyan vakmerővé tette, hogy kitört egy karót a kerítésből, és bement az udvarra, mindenre elszántan. Képes lett volna még a házba is bemenni, már a tornácon volt, már a kilincset is megfogta, de az utolsó pillanatban ellökte valami az ajtótól. Olyan élesen jelent meg előtte apjának az arca, hogy rémülten hátrált, egész testében megremegett ijedében, s nem tudott erőt venni magán. Csöndesen, félénken, lopva viassom-polygott.

Nem tudta azután megérteni, mitől ijedt meg, mi történt vele. Éppúgy, mint akkor, a tónál.

De a következő napokon sem tudott Jagnával találkozni, pedig egész estéken át álldogált az átbújónál, és leskelődött, mint a farkas.

Még vasárnap sem találkozott vele, bár sokáig ólálkodott a templom körül.

Elhatározta tehát, hogy elmegy a litániára. Biztos volt benne, hogy ott találkozik Jagnával, és módját ejti, hogy néhány szót váltson vele.

Kissé elkésett. Az istentisztelet már megkezdődött. A templom tele volt néppel. A homályban csak a bolthajtások alatt szürkéllettek még a nappal maradványai, alatt pedig, a sötétségben, melyet csak itt-ott világított meg a viaszgyertyák lángocskája, nyüzsgött a nép, morajlott, mint a folyó, s a gazdagon megvilágított főoltár felé hömpölygött. Antek egészen a rácsig furakodott, és észrevétlenül körülnézett, de nem látta Jagnát, és senki mást sem az apja házából. Ehelyett észrevette, hogy kíváncsi szemek tapadnak rá, érezte, hogy figyelik; egyik-másik sügött is valamit a szomszédjának, s lopva feléje intett.

Már a Keserves siralmakat¹³ énekelték, mert nagybőjt első vasárnapja volt. A pap karingbe öltözve, az oltártól balra ült, könyvvvel a kezében, és időnként egy-egy szigorú pillantást vetett Antekre.

Az orgona bűgött, az egész nép énekelt, szinte egy hangon. Időnként megszakadt a dallam, az orgona elhallgatott, és a kórusról a kántor sírós, szakadozott hangja csendült fel, mintha az égből jönne; elmélkedéseket olvasott az Úr Jézus szenvedéseiről.

Antek azonban semmit nem hallott. Lassan elfelejtette, hogy hol van és miért jött. Egészen átjárta lelkét ez az ének, a cirógató, ringató dallam szárnyára vette, hogy különös gyengeséget érzett, elfogta az álmoság, és a mély csend, hogy szinte belemerült, mintha repült volna valamerre, valamilyen világosság felé. Mikor magához tért, és kinyitotta a szemét, a pap tekintetével találkozott. Ez folyton reá nézett, mert magasabb volt a többiekénél, és messziről látni lehetett, s úgy fúrta beléje tekintetét, hogy Antek elfordította kábult fejét, és megint megfeledkezett mindenről. Hirtelen felriadt, mert felcsendült a bőjti ének:

*Kereszten függ a Teremtő érted,
Sirasd hát, gyarló ember, a vétked.*

Felzúgott a templom, mintha egyetlen, óriási torokból szakadna föl a kiáltás, és olyan fájdalmas erővel, síró könyörgéssel tört elő, hogy megremegtek a falak, a nép fölállt térdepléséből, megmozdult és hirtelen fölhördült: valamennyien egyszerre, teljes lelkükből, egész bűnbánó sírásukkal énekeltek.

Elhangzott az ének, s azután még sokáig visszhangzott a templom a bűnbánó zokogástól, a sóhajoktól, a forró imádság morájától.

Még eléggé sokáig tartott az istentisztelet, de Antek már egészen visszanyerte öntudatát. Elhagyta az álom, csak valami súlyos, legyőzhetetlen szomorúság nehezedett a lelkére, és úgy feszítette, hogy ha nem szégyelli, nem tartja vissza szemébe szökő könnyeit. Már ki akart menni, nem várva be a litánia végét, de hirtelen elhallgatott az orgona, a pap megállt az oltár előtt, és prédikálni kezdett.

Az emberek előretolakodtak, szó sem lehetett már arról, hogy kimehessen. Még mozdulni sem tudott, úgy odaszorították a rácshoz. Olyan csönd lett a templomban, hogy a pap minden szavát tisztán lehetett hallani. Jézus kínszenvedéséről beszélt, s amikor befejezte, inteni kezdte a bűnösöket, kezét fenyegetően rázta, s újra meg újra Antekre pillantott, aki szemben állt vele, csak kissé alacsonyabban, és nem tudta róla levenni a szemét. Mintha földhöz szögezte volna, megigézte volna a pap égető tekintete...

A némán figyelő, áhítatos tömegből már itt-ott felszakadt a sírás, bűnbánó sóhajok lebbentek fel. Itt-ott Jézus szent nevét nyögte valaki, s a pap egyre erősebben, egyre fenyegetőbben beszélt. Közben mindnyájuk szemében óriásira növekedett, szeme villámokat szórt, két karját magasra emelte, és szavai úgy hullottak a fejükre, mint a mennykövek, úgy égették szívüket, mint a tüzes vas. Sorolni kezdte, ostromozta összes vétkeiket és hibáikat, a bűnökben való megátalkodottságukat, az Isten parancsainak megszegését, az örökös civakodást, verekedést, részegeskedést. Olyan tüsszel beszélt, hogy a lelkek megrázkódtak büntüdatuk kínjában, fájdalmasan sírt fel minden szív, és mint a harmatozó eső, úgy morajlott fel a sírás, a vezeklők sóhajtása. S a pap hirtelen lehajolt Antekhez, és hatalmas hangon kezdett szólni az elfajzott fiakról, tulajdon apjuk házának felgyújtóiról, a csábítókról, azokról a szörnyű bűnösökről, akik nem kerülnek el sem a pokol tüzét, sem a földi büntetést.

¹³ Egyházi énekgyűjtemény Krisztus kínszenvedéséről.

A nép dermedten hallgatott, visszafojtott lélegzettel. Mint a jégeső, úgy hullott minden tekintet Antekre, mert megértették, kinek szól a pap fenyegetése. Antek pedig kiegyenesedve állott, fehéren, mint a fehérített vászon, alig lélegzett, mert ezek a súlyos szavak úgy zuhantak rá, mintha rádölné az egész templom. Körülnézett, mintha segítséget kérne, de meglapult körülötte a tömeg, rémült és fenyegető arcokat látott mindenütt. Szinte önkéntelenül húzódtak odébb tőle, mint a belpoklostól. A pap pedig már szinte üvöltött, kiátkozta, vezeklésre szólította, azután pedig a néphez fordult, és kitárt karokkal intette őket, hogy őrizzék meg az ilyen latortól, tartsák magukat távol tőle, ne eresszék közel tűzhöz, vízhez és ételhez, még a fedelük alól is üzzék el, mint akit úgy megfertőzött a bűn, hogy mindenütt terjeszti a ragályt, mindent beszennyez. Ha pedig nem javul meg, nem hozza helyre, amit vétett, nem tart penitenciát - tépjék ki maguk közül, mint a csalánt, és vessék ki a pusztulásra!

Antek hirtelen megfordult, és lassan megindult a kijárat felé. Az emberek félreálltak az útjából, valóságos utca keletkezett hirtelen, azon ment végig, a pap szavai pedig követték, és vérig korbácsolták.

Kétségbeejtő kiáltás hangzott fel a templomban, de ő nem hallotta, csak ment egyenesen előre, gyorsan, nehogy holtan vágódjon el kínjában, hogy elmeneküljön a marcangoló szemek, a rettenetes hang elől.

Kijutott az útra, s azt se tudva, merre, elrohant a nyárfás úton az erdő felé. Időnként meg-megállt ijedten, hallgatta a hangot, mely folyton ott zúgott a fülében, mint a harang, s olyanokat sújtott rá, hogy csoda, hogy szét nem hasadt a feje.

Az éj sötét volt és szeles, a nyárfák zúgva hajladoztak, olykor-olykor egy-egy gally az arcába csapott, majd ismét elcsendesedett, és apró szemű, kellemetlen márciusi eső verdeste. De Antek semmire sem ügyelt, futott, mint a tébolyodott, rémülten és kimondhatatlan irtózattal telve.

- Ennél rosszabb már nem lehet semmi! - suttogta végül, és megállt. - Igazán mondotta, úgy van! Igaz!

- Jézusom, édes Jézusom! - üvöltött föl hirtelen, és fejéhez kapott, mert ebben a pillanatban mintha belátta volna, megértette volna minden bűnét és vétjét. Szinte nem is emberi szégyen tépte a lelkét, s darabokra szaggatta.

Sokáig ült egy fa alatt, bámult az éjszakába, hallgatta a fák csöndes, félénk, ijesztő susogását.

- Apám az oka mindennek, csak ő! - kiáltott fel hirtelen, s szinte tébolyult harag és gyűlölet ragadta el, minden régi sérelme föléledt, vad bosszútervek gomolyogtak benne, és úgy tomboltak, mint az égen száguldó fellegek.

- Nem bocsátom meg! Nem! - üvöltött föl benne rég táplált dühe, s hevesen indult vissza a faluba.

A templomot már bezárták, a házakban világosság volt, s az úton itt-ott csoportokba ütközött; az emberek összeverődve tárgyaltak valamit a hideg, esős idő ellenére.

A kocsmába ment. Az ablakon át látta, hogy sokan vannak benn, de nem habozott. Belépett keményen, és mintha mi sem történt volna, odament a legnagyobb csoporthoz, és köszönteni akarta ismerőseit. Valaki kezét nyújtott, de a többiek sietve félrehúzódtak, és gyorsan kiszállingóztak a kocsmából.

Mire körülnézett, szinte egyedül volt a kocsmában. Csak a tűzhelynél ült valami koldus, és a sötétben a zsidó.

Megértette, hogy ő ugrasztotta szét az embereket, de lenyelte ezt is, és egy pohárka pálinkát rendelt. Csakhogy alig ivott belőle, otthagya a poharat az asztalon, és sietve távozott.

Céltalanul bolyongott a tó körül, és figyelmesen nézte a fénysávokat, melyek itt-ott kicsaptak az ablakokból a meglágyult hóra, s csillogtak a tó jegét borító vízen.

Megint elérzékenyedett, és kimondhatatlan teher nehezedett a szívére. Olyan magányosnak, nyomorultnak és szerencsétlennak érezte magát, olyan szükségét érezte annak, hogy kipanaszolja magát, emberek közé menjen, elüldögéljen egy tűzhely mellett, hogy betért rögtön az első házba, Ploszkáékhoz.

Mind otthon voltak, de mikor belépett, ijedten ugrottak föl. Még Stacho sem tudta, mit mondjon.

- Úgy néztek rám, mintha leszúrtam volna valakit! - szólt csendesen, és tovább ment Balcerekékhez. De ezek is fagyosan fogadták, egy-két szót szóltak hozzá, még csak hellyel sem kínálta senki.

Benézett még egy-két házba, de mindenütt ugyanazt tapasztalta.

Utolsó próbaképpen, hogy semmi fájdalom és megaláztatás se legyen hátra, Mateuszhoz ment. Nem volt otthon, csak az öregasszony, s az tüstént kiabálni kezdett vele, lehordta és elkergette, mint a kutyát.

Egy szót se szólt, haragra se lobbant, mert elszállott a haragja, s még csak nem is fogta fel, mi történik vele. Lassan botorkált az éjszakában, körüljárta a tavat, meg-megállt itt-ott, nézte a homályba burkolt falut, melyet csak az ablakok halvány világa jelzett. Csodálkozva nézte, mintha most látná először. Földhöz lapuló házaival körülvette őt, útját állta mindenfelől, hogy szinte mozdulni sem tudott, nem bírt kiszakadni innen, elszakadni ezektől a kerítésektől, kertektől és fényektől. Nem tudott gondolkodni, csupán érezte, hogy valami legyőzhetetlen erő torkon ragadja, földre nyomja, járomba hajtja, és megmagyarázhatatlan félelemmel tölti el.

Tompa rémülettel nézte a kivilágított ablakokat, mert úgy vélte, hogy őt őrzik, lesnek utána, és megszakíthatatlan láncban követik, szorongatják, bilincsbe verik; már mozdulni sem tudott, sem kiabálni vagy elszökni. Egy fához támaszkodott tehát, és egész belsejében fölkavarva hallgatta, hogy a házakból, valamennyi árnyékból, a földekről, sőt az égből is szigorú, kárhoztató szavak hullanak reá, és az egész nép ellene támad.

- Igazság... igazuk van! - suttogta mély alázattal, töredelmes szívvel, halálos félelemben, földre sújtva a falu hatalmas erejétől.

Lassan kialudtak a fények, egyik a másik után, álomba merült a falu, csak az eső szemerkélt és verdeste a meghajolt fákat. Időnként egy-egy kutya ugatott, azután rémületes csend borult a világra. Antek egészen magához tért, és talpra ugrott.

- Igazságosan mondotta... a maga igazságát mondotta... de én nem hagyom a magamét... ha bele is döglöm, nem bocsátom meg neki, a kutyafáját!...

Szenvedélyesen felkiáltott, s megfenyegette öklével az egész falut, az egész világot.

Féjébe nyomta kucsmáját, és a kocsmába ment.

Közeledett a tavasz. Kellemetlen márciusi napok követték egymást szakadatlan sorban, valóságos kutya idő járt: nyirkos, hideg és ködös. Havas eső esett mindennap, és olyan fagyos szelek fújtak, hogy ki se tudta dugni az ember az orrát a házból. Piszkos, csapzott homály húzódott végig a földeken, és elfojtott minden világosságot; komor, súlyos szürkület lebegett a föld fölött hajnaltól éjszakáig. Ha néha-néha kibukkant a nap a szürkésbarna felhők közül, alig tartott egy üdvözlégynyi ideig. Még föl se vidult a fénytől a lélek, még meg se melegedtek az ember csontjai, máris új homály terült a világra, újabb szelek fújtak, újból esett az eső, s olyanok voltak a napok, mint a mocskos, sártól csöpögő és hidegtől reszkető kutyák.

Unta már a nép, hogy ki se lehet mondani. Csupán azzal vigasztalódtak, erősítették a lelküket, hogy már csak egy vagy két hétig kell kibírni, s a tavasz végképpen legyőzi a telet, kárpótolja őket mindenért. Egyelőre azonban folyton szakadt, hogy nem lehetett elviselni; becsöpögött a háztetőn, itt-ott az ablakokon és falakon át is becsurgott, mindenfelől folyt, hogy nem lehetett mit kezdeni a vízzel. Áradt a mezőkről, tele voltak az árkok, az utak úgy fénylettek tőle, mint a sebes patakok, elöntötte a bejárókat, és süppedékes tavakká gyűlt össze az udvarokban. Mivel pedig a hó napról napra jobban olvadt, és az eső folyton zuhogott, hamar fölengedett a fagy, és megmozdult a jég is, helyenként, különösen a déli oldalon, olyan sár lett, hogy deszkákat kellett lerakni a házak elé, vagy szalmát terítettek az átjáróba.

S az éjszakákat épp ilyen nehezen lehetett elviselni. Ömlött az eső, hallatszott az elemek tombolása, s olyan sötét volt, hogy nemegyszer úgy tetszett, mintha örökre kialudt volna minden világosság. Még esténként is csak kevés házban gyújtottak tüzet; már alkonyatkor lefeküdtek aludni, annyira unták ezt az időt. Csak a fonókban világítottak az ablakok, s a Krisztus szenvedéseiről szóló nagybőjti énekek szűrődtek ki halkán. A szél, az eső meg a kerítéshez ütődő fák zúgása kísérte a szomorú éneket.

Így hát nem is csoda, hogy Lipce szinte beleveszett az olvadásba. Alig lehetett a házakat az ázott földektől és az esős világtól megkülönböztetni, alig lehetett fölismerni a földhöz lapuló, sötét, ázott, megfeketedett, nyomorúságos ködfoltokban. A földek, a kertek, az utak meg az ég, minden beleolvadt a kékes szürkéségbe, hogy már egyáltalán nem lehetett tudni, hol kezdődik és hol végződik.

Emellett olyan utálatos, elevenig ható hideg volt, hogy az ember alig látott valakit az utcán. Csak az eső vert, a szelek söpörtek, a fák remegtek, és szomorúság lengte be az egész világot. Körös-körül minden üres, csöndes volt a kihaltak látszó faluban. Nem is lehetett más élő hangot hallani, csak a jószág bőgését az üres jászol mellől, a kakasok kukorékolását vagy a gúnárok gágogását; hangosan kiáltoztak, mert elválasztották őket a tojásokon ülő libáktól.

Mivel pedig a napok egyre hosszabbak lettek, jobban is unatkoztak az emberek, hiszen munkája senkinek se volt. Néhány ember dolgozott a fűrésztelepen, néhányan fát fuvaroztak az erdőből a molnárnak, a többiek pedig a házakban lebzseltek, a szomszédoknál üldögéltek, hogy valahogy agyonüssék a napot. Egyik-másik a gondosabbak közül az ekét, boronát vagy más gazdasági szerszámát javítgatta a tavaszi munkához. Csakhogy lassan és nehezen ment ez is, mert mindenkit egyformán zavart a pocsék idő, egyformán rágt a szívüket a gond. Az őszi vetés ugyanis sokat szenvedett ettől a kései fagytól, a mélyebben fekvő földeken itt-ott kifagyott egészen. Soknak fogyóban volt a takarmánya, s az éhség lesett be az istállójába; másutt meg a krumpli fagyott meg, betegségek ütöttek tanyát a házakban, és több helyütt megkezdődött a koplalás időszaka, mely egészen az új termés betakarításáig tartott.

Sok házban már csak egyszer főztek napjában, s sóval zsírozták ételüket; így hát egyre gyakrabban mentek a malomba egy-egy mérőcskéért, amit majd véres verítékkal kell ledolgozniuk, mert kegyetlen népnúzó volt a molnár. Senkinek nem volt pénze, sem amit a városba vigyen eladni; mások meg a kocsmába jártak rimánkodni a zsidónak, hogy adjon hitelbe egy csipet sót, egy fertály kását vagy legalább egy cipót.

Bizony, az ing mit sem ér, mikor a has enni kér!

S a szűkséget szenvedők száma igen nagy volt, kereset pedig sehol, senkinél; a gazdáknak maguknak sem akadt dolguk, a földesúr pedig, ahogy megmakacsolta magát, hogy erdejében egyetlenegy lipceinek sem ad egy garasnyi keresetet sem, állotta is, és nem engedett semmi kérésnek, könyörgésnek, bár csapatostul jártak nála. Így hát olyan nyomorúság lett a zselléreknél és a szegényebb gazdáknál, hogy akárhányan örültek és hálát adtak az Istennek, ha sós krumplijuk akadt, melyet keserű könnyeikkel fűszereztek.

Ebből a sok gondból, bajból aztán szüntelen siránkozás, torzsalkodás, marakodás, verekedés keletkezett a faluban, mert a nép sokat szenvedett, elcsigázva járt-kelt, bizonytalan holnap elé nézett, és ezért a nyugtalanság megmérgezte szívét, csak alkalmat keresett, hogy másokon töltse ki keservét, mely a bensejét rágta, méghozzá tetézve. Ezért csak úgy rengtek a házak a pletykáktól, civakodástól, perpatvartól.

S mintha az ördög is ráadást akart volna adni, mindenféle nyavalya szakadt a falura, ahogy az már lenni szokott a tavaszt megelőző egészségtelen időben, amikor gyilkos párák gőzölögnek az olvadó földből. A himlő jött elsőnek, lecsapott, mint a vércse a kislibákra, s megfojtotta a gyermekeket, itt-ott az idősebbeket is. Még a bíró két legkisebb gyerekét is elvitte, nem segítettek a városból hozott orvosok, kijutottak a temetőbe. Azután forróság, láz és más betegségek támadták meg az idősebbeket. Minden második házban nyögött valaki, nyergelte a Szent Mihály lovát, és várta az Úr irgalmát. Dominikowa nem győzte a gyógyítást, s minthogy emellett a tehenek is borjadzani kezdtek, s egyik-másik asszony is lebetegedett már, egyre nagyobb zenebona és zűrzavar lett a faluban.

Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a nép egyre jobban háborgott, egyre türelmetlenebbül várta a tavaszt, mert úgy vélte mindenki: tűnjék csak el a hó, puhuljon meg, szikkadjon ki a föld, melegítsen a nap, hogy ki lehessen menni az ekével a határba, mindjárt vége lesz minden nyomorúságnak és bajnak.

De úgy látszott, hogy idén lassabban közeledik a tavasz, mint más években, mert egyre ömlött az eső, és nehezen engedett föl a föld; a vizek lustábban folytak, és ami még rosszabb, a tehenek nem kezdtek vedleni, erősen tartotta magát a szőrük, ami azt jelentette, hogy tovább tart a tél.

Ezért aztán, ha csak egy szárazabb óra jött, és kisütött a nap, rögtön nyüzsgés támadt a házak előtt. Az emberek hátraszegett fejjel, reménykedve vizsgálgatták az eget, vajon nem ígér-e tartósabb időváltozást. Az öregek pedig kiálltak a házak elé, melegíteni dermedt tagjaikat, s ahány gyerek csak volt, mind zajongva szaladgált az utcán, mint a friss legelőre kieresztett csikók.

És mennyi öröm, vígság, nevetés volt ilyenkor!

Az egész világot előntötték a nap sugarai, fényben égtek a vizek, az árkok mintha olvadó nappal lennének tele csordultig, az utak pedig mintha olvasztott aranyból lettek volna. A tó esőmosta jege feketésen csillogott, mint a cintál; a fák szikrázott a fel nem száradt harmat. A határ vizerektől barázdálva még némán, sötéten, holtan hevert, de mintha már meleget lehelt volna, tavasztól duzzadón, tele ragyogással és vízcsobogással. Itt-ott fehérén izzott a föl

nem olvadt hó, mint a fehérítésre kitett vászon; az ég megkékült, föltárult a messzeség, bár kissé ködösen, mintha pókháló szötte volna be. A szem ellátott egészen a távoli mezőkre, a falvak fekete körvonaláig, az erdők széléig, az örömben úszó világba. A levegőben olyan kedves tavaszi fuvallatok lengedeztek, hogy örvendező kiáltás ébredt az emberek szívében, a lélek szállani vágyott a nap felé, mint a madarak, amelyek kelet felől vonultak erre, s úsztak a tiszta levegőben. Mindenki szívesen állott ki a háza elé, szívesen beszélgetett még az ellenségeivel is.

Ilyenkor elcsitultak a veszekedések, lelohadtak a viták, jóság töltötte el a szíveket, és vidám kurjantások futottak végig a falun, örömet hirdettek, és friss hangon reszkettek a meleg levegőben.

Kitárták a házak ajtaját, kinyitották a beszögezett ablakokat, hogy egy kis levegőt erresszenek be a szobába. Az asszonyok guzsalyukkal kiültek a padkára, még a csecsemőket is kihozták bölcsőstül a napra. A nyitott istállókból egyre-másra hallatszott a tehenek vágyakozó bögése, a lovak nyerítve tépték le magukat a kötőfékről, hogy kiszaladjanak a világba, a libák pedig otthagyták tojásaikat, s vígan gágogtak a gúnárokkal a kertben. A kakasok a kerítéseken kukorékolnak, a kutyák meg úgy ugattak az utcán, mintha megbolondultak volna, és a gyerekekkel együtt kergetőztek a sárban.

A nép kiállott a bejárókba, s hunyorogva a fénytől, örvendezve nézte a napsugárban úszó falut; a sugarak tüzet gyújtottak az ablakok üvegén. Az asszonyok a kerteken át beszélgettek szomszéd módra, hogy végigfutott a hangjuk az egész falun. Elújságolták egymásnak, hogy valaki már pacsirtaszót is hallott, hogy barázdabillegetőket láttak a nyárfás úton; aztán meg vadlibákat látott valaki az égen, magasan, közel a felhőkhöz, s az egész falu kifutott az útra, hogy megbámulja. Más meg azt mesélte, hogy a gólyák már leszálltak a rétre a malom mögött. Nem hitték el, mert hiszen csak március közepe táján jártak. S valaki, alighanem a Klomb fia, meghozta az első ibolyát, és házról házra futott vele. Olyan mély csodálattal nézték a halovány virágocskát, mint a legnagyobb szentséget, és ámuldoztak rajta.

Olyan hatása volt a csalékony verőfénynek, hogy már azt hitték az emberek, kezdődik a tavasz, s hamarosan mehetnek szántani. Annál nagyobb aggodalommal néztek tehát a hirtelen beborult égre, és mély szomorúsággal látták, hogy felhők mögé búvik a nap, kialszik a fény, elsötétül a világ, hideg szél kezd fújni, és apró, sűrű eső szemereg... Estére pedig úgy ömlött a hó, hogy vagy két miatyánknyi idő múlva újból fehérbe vonta az egész falut és a határt...

Gyorsan visszazökkent minden a régi kerékvágásba, olyan gyorsan, hogy az újabb esős, sáros, fagyos napokon sokan úgy érezték, mintha csak álmodták volna a napsütéses órákat.

Ilyen gondok, örömök, bánatok és reménységek közepette telt az idő, úgyhogy nem is csoda, ha Antek viselt dolgai, Boryna házaselete s más efféle históriák, halálesetek és egyéb események feledésbe merültek, akár a vízbe dobott kövek, mert hiszen mindenkinek elég volt a saját baja, alig győzte.

A napok pedig teltek egymás után feltartóztathatatlanul, növekedtek, mint a hatalmas tengerekből folyó vizek, hogy sem elejüket, sem végüket nem lehetett látni; csak teltek-múltak, hogy alig nyitotta ki az ember a szemét, alig nézett körül, alig értett meg egyet-mást, már itt volt a következő alkonyat, már itt volt az éjszaka, az újabb hajnal és a következő nap, vele új gondok, és így folyt az idő körbe-körbe, hogy beteljesedjék Isten akarat.

Egy napon, tán épp a nagybőjt közepén, még rosszabb lett az idő, mint amilyen addig volt. Az igaz, hogy csak apró eső szemergett, mégis olyan rosszul érezték magukat az emberek, mint még soha. Kábultan támolyogtak föl-alá a faluban, bánatosan nézték a világot, melyet olyan sűrűn leptek be a felhők, hogy dagadt hasukkal már a fákat súrolták. Szomorú, nedves, hideg

és ködös volt a világ, hogy sírni szeretett volna az ember, legyőzhetetlen vágyakozásában. Már senki sem veszekedett, nem pörlekedett ezen a napon, mindenkinek mindegy volt minden, mindenki csak egy csendes kuckót keresett magának, hogy lefeküdjék, és ne törődjék semmivel.

Komor volt a nap, mint a beteg ember tekintete, aki alig tudja kinyitni a szemét, alig ismer meg valamit, s azután visszaesik a betegség sötétjébe; mert alig harangozták el a delet, hirtelen homály borult a falura; tompa szél támadt, és erősen verte a megfeketedett házakat.

Üresek voltak az utak, nem verte fel őket emberi zaj, csak a szél söpörte zúgva a sarat, meg az eső csobogott, mintha nehéz magot szórna valaki a zilált fákra és a megfeketedett falakra. Majd meg a tó birkózott a rianó jéggel; fel-felcsattant, felmorajlott a víz, harsogva loccsant ki a partra.

Egy ilyen napon, éppen estefelé terjedt el a faluban a hír, hogy a földesúr vágatja a parasztok erdejét.

Eleinte senki sem adott neki hitelt, mert ha eddig nem vágatta, hogy fogna bele most, március közepén, mikor már fölenged a föld, és a fák kezdik magukba szívni a nedveket?

Hiszen dolgoztak az erdőben, de mindenki tudta, hogy a régebbi irtást munkálják meg.

Már amilyen volt a földesúr, olyan volt, de ostobának senki nem tartotta.

Márpedig csak az ostoba vágat márciusban épületfát.

Még csak azt sem lehet tudni, ki bocsátotta szárnyra ezt a hírt, mégis nagy nyüzsgés támadt a faluban. Ajtók csapódtak folyton, fröcskölt a sár a fatalpak alatt, úgy futkostak ezzel a hírről házról házra. Megálltak vele az utcán, összegyűltek a kocsmában tanakodni és a zsidótól kérdezősködni, de a fránya sárga képű megmakacsolta magát, és esküdözött, hogy semmit sem tud. Itt-ott kiabálás is hangzott, csúf szavak röpködtek, és az asszonyok siránkozása hallatszott, a felháborodás pedig nőttön-nőtt, nyugtalanság, harag és félelem szállotta meg az egész népet.

Csak az öreg Klomb intézkedett, hogy járjanak utána a dolognak, és a pogány időben lóháton küldte el a fiait az erdőbe, felderítésre.

Sokáig nem tértek vissza a Klomb fiúk. Nem volt ház, amelyből ne leste volna valaki az erdő felé vivő ösvényt, amerre elmentek. De már alaposan beesteledett, s ők még mindig nem tértek vissza. Viharos, erőszakkal visszafojtott, fenyegető csönd ülte meg az egész falut. A harag, mint a maró füst, úgy lepte be a lelkeket, mert noha senki sem adott egészen hitelt a gonosz hírnek, mégis mindnyájan biztosak voltak benne, hogy valónak bizonyul, ezért hát csak káromkodtak, csapkodták az ajtókat, és siettek az útra lesni: nem jönnek-e még?

Kozlowa pedig uszította a népet, ahogy csak tudta. Kiabálva szaladgált föl-alá, és ahol csak meghallgatták, bizonygatta és esküdözött mindenre, ami szent, hogy saját szemével látta: már vagy fél láncot kivágtak a parasztok erdejéből. Hivatkozott Jagustynkára, akivel az utóbbi időben nagyon összebarátkozott. Az öregasszony persze mindenben helyeselt, tanúskodott, hiszen mindig nagyon szerette a zűrzavart. Közben összeszedte a különféle híreket a házakban, és vitte Borynákhoz.

Ott éppen akkor gyújtottak világot a hátsó szobában. Józka krumplit tisztított Witekkal, Jagus az esti munkával foglalatoskodott. Az öreg kissé később jött meg, s Jagustynka buzgón elmesélt neki mindent, mégpedig jókora tódítással.

Boryna nem felelt, csak rászólt Jagnára:

- Fogd az ásót, és eredj segíteni Pietreknek! Le kell eresztetni a vizet a kertből, mert még befolyik a vermekbe... Eredj már gyorsabban, ha mondom! - kiáltotta.

Jagna morgott valamit, hogy ellenkezzék, de Boryna úgy legorombította, hogy nyomban kiszaladt. Az öreg is kiment, hogy körülnézzon az udvaron; hol az istállóból, hol a kertből, a vermek mellől hangzott fel haragos kiáltása, hogy a szobában is hallani lehetett.

- Mindig ilyen zsémbes? - kérdezte a vénasszony, s nekifogott, hogy meggyújtsa a tüzet.

- Mindig - felelte Józka, és félénken hallgatózott.

Mert úgy is volt. Attól a naptól kezdve, mikor kibékült a feleségével - amire olyan hamar ráállott, hogy csodálkoztak is rajta -, egészen megváltozott, hogy rá se lehetett ismerni. Mindig kemény, nyakas ember volt, nem egykönnyen engedett, de most mintha kővé vált volna. Jagnát befogadta a házába, semmi szemrehányást nem tett neki, de egyszerűen szolgálonak tartotta, annak tekintette, és annyira is becsülte. Nem segített a szépsége, kedveskedése, sem pedig haragja és durcáskodása, amivel az asszonyok rendszerint győznek a férfiakon. Az öreg ügyet se vetett rá, mintha valami idegen személy lenne, nem pedig a hites felesége. Már azzal sem törődött, mit csinál, holott biztosan jól tudott az Antekkel való találkozásairól.

Még csak nem is őrizte, szinte nem törődött vele egyáltalán. A kibékülés után néhány nappal elment a városba, és csak másnap tért haza. Azt suttozták a faluban, hogy valami átírást csináltatott a közjegyzőnél, mások meg tudni vélték, hogy a Jagusia javára készített átírást vontatott vissza. Az igazat persze senki sem tudta Hankán kívül, aki olyan kegyben volt most az öregnél, hogy az neki mondott el mindent, vele tárgyalta meg a dolgokat. Hanka azonban egyetlen szócskát sem ejtett ki senki előtt. Naponként benézett az öreghez, a gyerekek már szinte el se mentek Boryna házából, akárhányszor ott aludtak nagyapjukkal, annyira szerette őket az öreg.

Boryna pedig mintha meggyógyult volna ettől az időtől fogva. Megint kiegyenesedve járt, mint régen, büszkén nézett a világra, csak annyira indulatos lett, hogy a legcsekélyebb okból is haragra lobbant, nehéz lett a természete mindenkivel szemben, hogy nem lehetett kibírni. Amire ránehezedett a keze, annak földig kellett hajolnia, és úgy kellett lennie, ahogy ő akarta; ha valaki nem úgy cselekedett, pusztulnia kellett a házból.

Nem bántott ugyan senkit, de jót sem igen tett senkivel. Érezték ezt a szomszédok. A kormányt újból kezébe fogta, és egy percig sem eresztette el. Szigorúan őrizte a kamrát, a zsebét még jobban; maga adott ki mindent, és nagyon ügyelt, hogy ne pazaroljanak. Mindenkihez nyers volt a házban, de leginkább Jagusiához. Soha egy jó szót sem szólt hozzá, és úgy hajszolta a munkában, mint a rest lovat. Semmiben nem engedett, úgyhogy nem is múlt el nap pörpatvar nélkül; az öreg a szíjat is elővette néha, sőt még a botot is, mert Jagnába is belébújt az ördög, és lázadásra biztatta.

Megadta magát, az igaz, mert hát mit is tehetett volna, ha egyszer kényszerítette. Az ura adta a kenyeret, hát ő is parancsolt. De egy rossz szóra tízzel felelt, minden kiáltásra olyan ordításba kezdett, olyan botrányt rendezett, hogy az egész falu visszhangzott tőle. Pokol forrott a házban folyton, mintha mindkettejüknek kedve tellett volna benne; szinte birkóztak haragjukban, teljes erővel, ki bírja le a másikat, s egyik sem akart elsőnek engedni.

Hiába igyekezett Dominikowa szelídíteni őket, békét szerezni köztük, nem tudta legyőzni ádáz haragjukat, a megbántások emlékét, mely egyre növekedett szívükben. Boryna szerelme elmúlt, mint a tavalyi hó, csak felesége hűtlensége élt benne elevenen, a vérző szégyen és a zord, könyörtelen harag. Jagna lelke is megváltozott nagyon; olyan rosszul érezte magát, olyan nehéz, terhes volt számára az élet, hogy ki se lehet mondani. Még nem értette meg, nem látta

be bűnét, a büntetést pedig fájdalmasabban érezte, mint más asszonyok, mert érzőbb szíve volt, és dédelgetve nevelték, meg aztán mindenben finomabb volt a többinél.

Szenvedett is, Jézusom, de még mennyire szenvedett!

Az igaz, hogy az öreg bosszantására cselekedett mindent, nem engedett, hacsak nem kényszerítették rá, védekezett, ahogy tudott, de így is mind súlyosabban és fájdalmasabban nehezedett rá az iga, s nem volt menekvés sehova. Hányszor akart visszatérni anyjához, de az nem fogadta vissza, sőt azzal fenyegette, hogy erőszakkal hurcolja vissza az urához, kötőféken...

Mihez foghatott volna hát? Ha egyszer nem tudott úgy élni, mint más asszonyok, akik a szeretőről sem mondanak le, se más örömeikről, azért aztán szívesen tűrik a poklot odahaza, naponként hajba kapnak az urukkal, s naponként megbékülve mennek együtt aludni. Nem, erre nem volt képes; mindinkább undorodott az élettől, és valami kimondhatatlan vágy bontakozott ki a lelkében, de nem tudta, mi után.

Rosszért rosszal fizetett, az igaz, de állandó rettegésben élt, bántalmakat hordozott magában, és úgy el volt keseredve, hogy gyakran egész hosszú éjjeleken át sírt, nedves volt tőle a párnája. A civakodások, pörlekedések napjai néha olyan undorral töltötték el, hogy képes lett volna elszökni, akár a világ végére.

De hát hova fusson, merre?

Körös-körül nyitva áll a világ, de olyan szörnyű, olyan áttekinthetetlen, olyan idegen és érzéketlen, hogy szinte elhalt félelmében, mint a madárka, ha megfogják a gyerekek, és csuprot borítanak rá.

Nem csoda hát, hogy szívében Antekhez húzódott, bár már csak félelmében és kétségbeesésében szerette. Mert akkor, az után a szörnyű éjszaka után, amikor anyjához menekült, valami megpattant benne, valami meghalt, s azóta nem vágyódott hozzá egész lelkével, mint azelőtt. Nem sietett hozzá dobogó szívvel, örvendezve minden hívására, csak úgy ment, mintha kényszerítenék, és azért, mert rosszul érezte magát, unatkozott odahaza. No meg azért is, hogy bosszantsa az öreget, meg azért, mert azt hitte, hogy még visszatérhet a régi nagy szerelem. Szíve mélyén azonban rejtett harag élt iránta, mely marta, mint a méreg: hogy mindaz a rossz, ami őt éri, a szomorúság, a csalódás, ez az egész nehéz élet Antek miatt van. És az a másik, még fájdalmasabb, halkabb, soha ki nem mondott szemrehányás, hogy Antek nem az, akit ő megszeretett: a csalódás és kiábrándulás emésztő, vad fájdalma. Hiszen azelőtt másnak látta, olyannak, aki az égis emelte szerelmével, legyőzte jóságával, legkedvesebb volt az egész világon, s annyira különb másoknál, hogy egyszerűen senkihez sem hasonlított semmiben sem. Most pedig olyannak látja, mint a többi embert, sőt rosszabbnak is, mert jobban félt tőle, mint Borynától. Megijesztette mogorvaságával és szenvedésével, rémítette konok elkeseredésével. Rettegett tőle, vad volt és félelmetes, mint egy erdei haramia. Hogyisne, a pap kiprédikálta a templomban, az egész falu elhagyta, az emberek ujjal mutogatnak rá, mint a leggonoszabbra. A halálos bűn iszonyata árad belőle, hogy nemegyszer, mikor a hangját hallja, szinte elájul rémületében. Úgy tetszik, mintha a Gonosz bújt volna belé, s ott lenne körülötte az egész pokol. Ilyenkor úgy megrendül a lelke, mint akkor, mikor a főtisztelendő úr ostromozza a népet bűneiért, és örök kínnal fenyegeti.

Az még csak eszébe se jutott, hogy ő is vétkes az Antek bűneiben, hogy is jutott volna. Ha időnként el is gondolkodott, csak azon, hogy mennyire megváltozott Antek. Nem tudott világosan ítélni, de erősen érezte ezt a változást, és szíve akaratlanul mindinkább elfordult tőle. Nemegyszer megdermedt a karjai közt, mintha hirtelen villám sújtotta volna. Még odaadta magát, mert hogy is állhatott volna ellen egy ilyen sárkánynak?... Amellett meg fiatal, forróvérű, erős fehérvérű volt, az meg szinte fojtogatta öleléseivel; erre aztán minden tiltakozó

gondolata ellenére hasonló szenvedéllyel adta magát neki, ahogy a szomjas föld kitárul a meleg esőre és a napfényre. De már egyetlenegyszer sem borult le előtte a lelke véghetetlen gyönyörűségében, egyszer sem merült el a boldogság érzésében, mely szinte halálba ragad, sohasem feledkezett el magáról egészen; közben a házra gondolt, a munkára, és arra, mivel bosszantsa megint az öreget, sőt néha azon járt az esze, hogy bárcsak mielőbb eleresztené Antek, s menne már a dolga után.

Éppen most is ezeken a dolgokon gondolkozott, mikor ásta az árkokat, hogy levezesse a vizet a vermektől az udvarba. Kedvetlenül dolgozott, csupán parancsra, egyre figyelte az öreg hangját, szemével kísérte az udvaron. Pietrek derekasan dolgozott, hogy csak úgy loccsant a fölázott göröngy meg a fölászott sár, Jagna azonban csak tessék-lássék hajladozott, s mihelyt bement az öreg a házba, fejére húzta kendőjét, és óvatosan átmászott a sövényen, Ploszkáék csűrjéhez.

Antek már ott volt.

- Már egy órája várok rád - suttogta szemrehányóan.

- Ne vártál volna, ha másutt van dolgod - mordult vissza kedvetlenül Jagna, és körülnézett, mert eléggé világos volt az éj; az eső elállt, és csak hideg, száraz szél fújt az erdő felől, s zúgva rontott a gyümölcsösökre.

Antek erősen magához ölelte, és csókolgatni kezdte az arcát.

- Úgy dül belőled a pálinkaszag, mint a hordóból! - suttogta Jagna, és undorodva húzódott el tőle.

- Mert ittam. Már bűdös neked a szám?

- Dehogy, csak a pálinkára mondom! - szólt Jagna szelídebben és csendesebben.

- Itt voltam tegnap is, miért nem jöttél ki?

- Nagyon hideg volt, és dolgom is van épp elég.

- Igaz, meg az öreget is kell cirógatni és dunnával takargatni! - sziszegte Antek.

- Persze, hiszen az uram! - vetette oda Jagna keményen és türelmetlenül.

- Jagna, ne ingerelj!

- Ha nem tetszik, ne gyere, nem fogok sírni utánad.

- Nincs már kedved kijönni hozzám, nincsen...

- Hát, hiszen mindig úgy mordulsz rám, mint a kutyára...

- Bocsáss meg, Jagus, de hiszen annyi bajom van, nem csoda, ha kiszalad valami keményebb szó a számon. Nem szántsándékkal, nem - suttogta alázatosan, és megölelte, kedvesen magához szorította az asszonyt. De Jagna merev volt, morcos, és ha viszonzta is a csókot, csak kényszerből tette, ha felelt is egy szót, csak azért, hogy mondjon valamit. Közben folyton körülnézett, szeretett volna már hazamenni.

Antek érezte ezt jól; mintha csalánt dugtak volna az ingébe. Félénk szemrehányással suttogta:

- Azelőtt nem siettél annyira...

- Félek, mert mindenki odahaza van, hátha keresnek...

- Bezzeg azelőtt nem féltél egész éjszaka sem. Nagyon megváltoztál...

- Ne beszélj már, hogy változtam volna?...

Elhallgattak. Hevesen ölelték egymást, néha forróbban fonódtak egymásba, hajtotta őket a hirtelen támadt kívánság, mohón keresték egymás ajkát, elragadta őket az emlékezés közös hulláma, az egymás ellen elkövetett vétkek tudata; sajnálták egymást, fájt a szívük, összeolvadni vágytak, de nem voltak rá képesek, mert lelkük messze szállott egymástól. Nem találtak gyengéd, vigasztaló szavakat, mert keserű sértődés forrt a szívükben, olyan elevenen, hogy önkéntelenül lehanyatlott a karjuk, lehültek, s úgy álltak ott, mint két hideg szobor. Csak a szívük vert vadul, ajkukon azonban hiába tévedeztek az érzelmes, vigasztaló szavak, hiába akarták kimondani, nem tudták.

- Szeretsz, Jagus? - kérdezte Antek sűgva.

- Nem mondtam elégszer? Nem jövök ki hozzád, amikor csak akarod? - felelte az asszony kitérően, és hozzásimult, mert valami fájdalom szorította össze a lelkét, könnybe vonta a szemét, hogy sírni szeretett volna, és bocsánatot kérni tőle, hogy már nem tudja szeretni. De Antek rögtön megérezte ezt, mert úgy hullott a szívére Jagna szava, mint a jég. Megrázkódott fájdalomában, és szemrehányó, visszatarthatatlan panasszal teli harag öntötte el szívét.

- Hazudsz, mint a cigány! Mindenki elhagyott, hát te is sietsz a többiek után. Szeretsz, hogyne, mint a hamis kutyát; nem kergeted el, hogy meg ne harapjon. Átlátok én rajtad, ismerlek jól, és tudom, hogy ha fel akarnának akasztani, te lennél az első, aki nem sajnálná a kötelet, te vetnéd rám az első követ - mondotta gyorsan.

- Jantos! - jajdult fel Jagna ijedten.

- Hallgass, amíg el nem mondom a magamét! - kiáltott Antek fenyegetően, és fölemelte öklét.

- Megmondom az igazat! S ha már erre került a sor, nekem már minden mindegy, minden!

- Sietnem kell, már hívnak! - dadogta Jagna, és el akart szaladni rémületében, de Antek úgy megfogta a kezét, hogy moccanni sem bírt, és haragos, gyűlölettel teli, rekedt hangon folytatta:

- Még azt is megmondom neked, mert nem jössz rá a magad ostoba fejével, hogy ha így a kóbor kutyák közé jutottam, csak miattad történt, azért, mert szerettelek, érted, azért! Hát miért prédikált ki a pap, miért kergetett ki a templomból, mint egy haramiát? Csak miattad! Miért kerül az egész falu, mint a rühes kutyát? Miért? Miattad! Eltűrtém mindent, elviseltem, még azért se átkoztalak, hogy az öreg a saját ősi földemből rád íratott egy jókora darabot... de te most már meguntál, ki akarsz siklani, mint a csík, hazudsz, sietsz, félsz tőlem, és úgy nézel rám, mint a többiek, mint egy gyilkosra, mint egy gonosztevőre! Más legény kellene már neked, látom! Azt szeretnéd, hogy úgy fussanak utánad a legények, mint tavasszal a kutyák, te!... - kiáltott megfélemedkezve magáról, és összes sérelmét, egész vad haragját, melyet régóta táplált a szívében, ami éltette, Jagna fejére zúdította. Őt hibáztatta mindenért, őt átkozta mindazért, amit elszenvedett, míg végül elapadt a hangja, s úgy elragadta a dühe, hogy fölemelt ököllel vetette rá magát. Az utolsó pillanatban mégis magához tért, csak a falhoz lökte az asszonyt és elrohant.

- Jézusom, Jantos! - kiáltott Jagna hevesen, amint megértette, mi történt. De Antek nem fordult vissza. Kétségbeesetten szaladt utána, elállta az útját, a nyakába borult, de Antek letépte magáról, mint valami piócat, ellökte, és szó nélkül tovább rohant. Jagna szörnyű sírással hullott a földre, mintha az egész világ összedőlt volna fölötte.

Csak jó néhány perc múlva tért kissé magához, de még most se tudott megérteni mindent. Csak azt érezte, hogy szörnyű bánatalom, rettenetes igazságtalanság érte, hogy szíve majd meghasad fájdalomában. Fulladozott, pedig kiáltani szeretett volna torkaszakadtából, odakiáltani az egész világnak, hogy nem bűnös, nem ő a bűnös!

Még kiáltott Antek után, bár léptei zaja sem hallatszott már, kiáltott az éjszakába, de hasztalan.

Mély bűnbánat, szívbeli bánat és tompa, nyomasztó, kegyetlen rémület fogta el, hogy Antek már talán sohasem tér vissza. Hirtelen föltámadt régi szerelme, s a kiapadhatatlan bánat nyomasztó teherként szakadt a szívére. Semmire sem ügyelve, hangos zokogással tért haza...

A tornácon a Klomb fiúba ütközött, aki csak a fejét dugta be a szobába, és bekiáltotta:

- Vágják a parasztok erdejét! - és tovább rohant.

Egy szempillantás alatt végigfutott a hír a falun, úgy lobbant fel, mint a tűzvész. Vad haraggal és gyötrellemmel töltötte el a szíveket. Be se csukódtak az ajtók, úgy szaladgáltak házról házra az újsággal.

Hogyisne, hiszen nagy dolog volt ez, mindenki ügye, és olyan fenyegető, hogy hirtelen elcsendesedett az egész falu, mintha villám sújtott volna le. Félénken jártak, lábujjhegyen, suttogva beszéltek, megfontolva minden szót, aggodalmasan néztek körül, és lapulva hallgatóztak. Senki nem kiabált, senki nem jajveszékelt, senki nem fenyegetődött, mert mindenki érezte ebben a pillanatban, hogy nem valami csip-csup dologról van szó, hanem olyan ügyről, amiben nem segít az asszonyok szóbeszéde, csak a bölcs megfontolás és a közös elhatározás.

Késő este volt már, de mindenkinek a szeméről elszállott az álom. Sokan otthagyták a vacsorát, megfedkeztek az esti munkákról, megfedkeztek saját magukról is, csak az utcán lebzseltek, a bejárókban álldogáltak vagy a tó partján, és halk, aggodalmas, fojtott suttogások rezegettek a sötétben.

Az idő is elcsendesedett. Az eső elállt, még ki is derült egy kissé. Az égen falkástul száguldoztak a felhők, alant pedig, a föld fölött fagyos szél fújt. Szikkadni kezdett a föld, s az ázott, fekete fákat elhalványította a zúzmara. A hangok is tisztábban hallatszottak, bár halkan beszélgettek.

Hirtelen elterjedt a hír a faluban, hogy néhány gazda összebeszélt, s mennek együtt a bíróhoz.

Ott volt Winciorek a sánta Grzelával, Michal Caban Franek Bylicával, Hanka apjának az unokatestvérével; meg a ferde szájú Walek, Józef Wachnik, Kazimierz Sikora, sőt az öreg Ploszka is - csak Borynát nem látta senki, de azt beszélték, hogy ő is köztük volt...

A bíró nem volt otthon, mert mindjárt ebéd után bement a hivatalba. Ezért hát valamennyien együtt, csoportostul elmentek Klombhoz. Jó sok nép tolongott utánuk, asszonyok meg gyerekek is, de becsukták az ajtót, és senkit se eresztettek be. Wojteknek, Klomb fiának pedig meghagyták: vigyázzon odakünn, nem mutatkozik-e valahol csendőr, az úton vagy a kocsmakörül...

A ház előtt, a bejáróban s még az úton is egyre több nép gyűlt össze. Mindenki kíváncsi volt, mit határoznak az öregek. Ott benn pedig sokáig tanácskoztak, csak senki nem tudta, miről és hogyan, mert az ablakon át csak a lehajtott, ősz fejeket lehetett látni félkörben a tűzhely körül. Égett a tűz, Klomb pedig oldalt állott, és magyarázott nekik valamit. Mélyen meghajolt, s olykor-olykor öklével az asztalra csapott.

A várakozók türelmetlensége percről percre nőtt. Végül is Kobus, majd Kozłowa meg egymás legény morgolódni kezdett, hangosan támadtak a tanácskozók ellen, hogy nem sütnek ki semmi jót a népnek, mert csak magukra gondolnak, és még az is kitelik tőlük, hogy kiegyeznek az uradalommal, a többiek pedig romlásba döntenek...

Kobus meg a többi zsellér és a szegény nép annyira feldühödött, hogy már nyíltan biztatták a többieket: ne törődjenek a tanácskozókkal, csak magukra gondoljanak, tanácskozzanak egymással, és határozzanak valamit, de gyorsan, míg nem késő, míg el nem adják őket a gazdák...

Megjelent erre Mateusz is, és a kocsmába hívta az embereket, hogy ott tárgyalják meg az egész dolgot, fesztelenül, ne ugassanak a más kerítése mellett, mint a kutyák...

Mindenkinek tetszett ez a javaslat, és megindultak tömegesen a kocsmába.

A zsidó már oltotta ki a világot, de csak föl kellett újra gyújtania. Aggodalommal nézte a szobába özönlő tömeget. Hallgatagon jöttek, nyugodtan foglalták el a padokat, asztalokat és sarkokat. Senki nem ivott, csak csoportokba verődtek, halkán beszélgettek, és várták, ki áll ki először, és mit mond...

Nem volt hiány szóvivőkben, de egyik sem akarta elkezdni, mindegyik a többiekre nézett. Végül is fölugrott Antek, középre lépett, s nyomban hevesen támadni kezdte az uradalmat...

Bár mindnyájuk szívéből szólt, mégis kevesen helyeseltek a szavának. Eloldalogtak tőle, ferdén néztek rá, kelletlenül, még hátat is fordítottak neki, mert még nagyon emlékeztek a pap szavára meg a viselt dolgaira. Antek nem ügyelt erre, mert hirtelen olyan önfeledt, vad düh fogta el, hogy végül már torkaszakadtából ordított:

- Ne hagyjátok magatokat, emberek, ne engedjétek, ne tűrjétek az igazságtalanságot! Ma elvették az erdőtüket, de ha nem védekeztek, holnap már a földetek után nyújtják ki karmaikat, a házatok után, a jószágotok után! Ki tiltja meg nekik? Ki száll szembe velük?!...

Hirtelen megmozdult a nép, tompa moraj zúgott végig a szobán, megvonaglott a tömeg, vadul fölillantak a szemek, egyszerre száz ököl emelkedett a magasba, száz torok üvöltötte egyszerre, mintha megdördülne az ég:

- Nem hagyjuk! Nem hagyjuk! - zúgták, hogy rengett belé a kocsmába.

Csak erre vártak a szóvivők. Fölugrott Mateusz, utána Kobus, majd Kozłowa meg mások. Egymás után állottak a szoba közepére, és kiabáltak, szitkozódottak, uszítottak... hamarosan kiabálás, fenyegetések, átkozódások, lábdobogás, asztalcsapkodás töltötte be a kocsma: a haragvó nép tomboló, vad lármája.

Mindenki ordította, ami eszébe jutott, mindenki dühöngött, mindenki mást tanácsolt. Dühödtén ugráltak, mint a pitvarba zárt kutyák, ha nincs, aki kinyissa az ajtót és kieressze őket ellenségeikre... Nagy kavargás is támadt, hangosan vitatkozva kiabáltak, mert felindult a nép, fölkaparta bensejét az igazságtalanság, de nem tudott megegyezni, mert nem volt senki, aki tekintélyével kormányozta volna, bosszúállásra vezette volna őket.

Csoportokra oszlottak, s mindegyikben volt egy-egy szóvivő, aki a lehangosabban ordított és szitkozódott; a vezetők pedig hol itt, hol ott jelentek meg a tömegben, mindig kimondották azt a kemény szót, amire éppen szükség volt, úgyhogy végül senki sem hallotta a másik szavát, mert valamennyien egyformán kiáltoztak.

- A fél erdőt ledöntötték, olyan tölgyeket, hogy öt ember sem éri körül a törzsét.

- A Klomb fia látta, a Klomb fia!

- Kivágják a többi is, kivágják, nem kérik a maguk engedelmét! - rikácsolta Kozłowa, miközben a pult felé tolakodott.

- Mindig a nép kárára törekedtek, ahogy csak tudtak.

- Hát csak tereljék magukat, ahova akarják, ha olyan ostoba birkák...
- Nem engedjük! Menjen ki az egész falu, kergesse szét őket, vegye vissza az erdőt!
- Verjük agyon a bitangokat!
- Verjük agyon! - ordították mind, s újból fenyegetően fölemelkedtek az öklök. Hatalmas kiáltás tört ki a tömegből, forrt bennük a gyűlölet és a bosszú vágya. Mikor pedig kissé elcsendesedtek, Mateusz odakiáltott a pultnál a maga embereinek:
- Olyan szűken vagyunk, mint a hálóba szorult halak! Uradalmak vannak körös-körül, fojtogatják, szorongatják a falvakat, mint a börtönfalak. Ha tehenet akarsz legeltetni a falu szélén, beleütközhöz az uradalomba; kiereszted a lovat - a mezsgyén túl már az uradalom van; követ sem lehet elhajítani, mert az uradalom földjére esik!... És rögtön lefoglalják a jószágot, mindjárt jön a pör meg a bírság!
- Úgy van! Úgy van! Olyan jó a rét, hogy kétszer lehet kaszálni, de az uraságé; a legjobb föld az uraságé, az erdő az uraságé, minden az uraságé! - helyeseltek.
- Te meg, te nép, szánts a homokot, fűts trágyával, és várd az Úr irgalmát!
- El kell venni az erdőt, el kell venni a földet! Ne hagyjuk a magunkét!

Sokáig kiabáltak így, mozgolódtak, szitkozódtak, fenyegetőztek kegyetlenül, minthogy pedig hangosan és nagy hévvel tárgyaltak, némelyiknek pálinkát kellett innia, hogy megerősítse magát, mások meg sört ittak, hogy lehűtsék magukat, ismét másoknak eszükbe jutott, hogy nem ették végig a vacsorát, ezért kenyeret és heringet rendeltek nagy hangon a zsidónál.

Amikor aztán ettek is, meg ittak is, alaposan lehűlt a dühük, s lassan oszladozni kezdtek, anélkül, hogy határoztak volna valamit.

Mateusz pedig Kobusszal és Antekkel együtt, aki most félrevonulva valami külön tervet kovácsolt magában, Klombhoz ment. Ott találták még a gazdákat, velük együtt határoztak valamit másnapra, s azután csendesen hazamentek.

Már késő éjszaka volt. Kialudtak a fények, csönd borult a falura. Csak egy-egy kutya ugatott föl néha, vagy a szél zúgott fel, s egymás hajába kaptak a didergő fák a sötétben, mint az ellenségek, azután pedig sokáig rettegve susogtak. Erős fagy támadt, zúzmarától fehérlettek a kerítések, de éjfél tájban hirtelen elbújtak a csillagok, sötét és komor, ijesztő lett a világ... Az egész nép aludt, de súlyos, lázas volt az álma. Olykor-olykor felsírt egy-egy gyerek, majd izzadtan, rémülten riadt föl egyik-másik, olyan különös félelemben, hogy imádsággal kellett megerősítenie lelkét. Majd meg valami zaj háborgatta az embereket; nem bírtak aludni, fölugrottak és kinéztek, nem tolvaj jár-e a ház körül. Sokan kiáltoztak álmukban, s később azt panaszolták, hogy a lidérc nyomta őket. Azután meg olyan fájdalmasan vonítottak föl valahol a kutyák, hogy megdermedt az emberek szíve rémületükben, az ijesztő előérzettől és félelemtől.

Hosszú volt az éj, nehézkesen vánszorgott; rémülettel, nyugtalansággal és kísérteties, lidérces lázálmodokkal fonta be a lelkeket.

S alig pitymallott, mikor egy kissé világos lett, s egyik-másik kinyitotta a szemét, és fölemelte álmától elnehezült fejét, Antek a toronyba sietett, és félreverte a harangot...

Hiába tiltotta Jambrozy meg a kántor, Antek rájuk förmedt, még meg is akarta verni őket, és húzta a kötelet teljes erejéből.

A harang lassan, szakadatlanul, komoran kongott-bongott. Félelem szállotta meg a szíveket, az emberek riadtan, félve futottak ki félig felöltözve a házaikból, kérdezték, mi történt. De

azután már kinn is maradtak, s dermedten hallgatták a harangkongást; egyre szólt, egyre dörgött, komoran a hajnali fényben, hogy szinte beléremegett a föld, s a madarak rémülten repültek az erdő felé. A nép pedig félelmében keresztet vetett, és erősítgette lelkét, mert Mateusz, Kobus és mások végigfutottak az egész falun, botjukkal megzörgették a kerítéseket, és bekiáltottak:

- Az erdőbe! Az erdőbe! Jöjjön mind, aki él! A kocsmához! Az erdőbe!...

Gyorsan felöltözködtek, akárhányan már az utcán gombolták be ruhájukat, és végezték el imádságukat. Rohantak a kocsmához. Klomb már ott állt néhány gazdával.

Benépesedtek az utak, bejárók, udvarok; nyüzsgés támadt minden házban, a gyerekek ordítottak, az asszonyok átkiabáltak egymásnak a gyümölcsösökön, olyan láрма, olyan szaladgálás volt, mintha tűz lenne a faluban.

- Az erdőbe! Mindenki fogja meg, amije van, kaszát, cséphadarót, löcsöt, fejszét hozzanak!

- Az erdőbe! - ettől a kiáltástól rengett a levegő, ezt zúgta az egész falu.

Közben egészen kivilágosodott. Csöndes, derült nap volt, bár még ködös és fagyos; a fák dörbe öltözötten álltak, mintha pókháló lepte volna be őket. Az utakon ropogott a fagyott rög a lábak alatt, jégkéreg vont a vizeket. Minden teli volt befagyott pocsolyákkal, mintha összetört üveget hintettek volna szét. Az éles, friss levegő csípte az orrokat, s olyan tiszta, áttetsző volt, hogy messzire elhallatszott a kiáltás és a láрма.

De lassan minden elcsendesült. Elszánt harag töltötte el a szíveket, valami ádáz, magabiztos, hajthatatlan erő keményítette meg a lelkeket, és olyan szigorú komolysággal szállott rájuk, hogy önkéntelenül elhallgatott, magába mélyed mindenki.

A tömeg nőtön-nőtt, már az egész teret betöltötte a kocsmá előtt, egészen az útig, pedig sűrűn álltak egymás mellett. S még egyre jöttek az elkésztettek.

Szótlatlanul köszöntötték egymást. Mindenki oda állt, ahol helyet kapott, körülnézett, és türelmesen várta az öregeket, akik Borynért mentek.

Hiszen ő volt az első a faluban, az ő dolga volt hát, hogy vezesse a népet, nélküle egyetlen gazda sem indulna el.

Türelmesen, csöndben álltak tehát, mint a sűrű erdő, mely hallgatja a saját zúgását és a gyökei közt csörgedező erecskék csobogását... csak néha lebbent fel egy-egy szó, néha emelkedett magasba egy-egy ököl, csillogott hevesebben egy-egy szem; majd erősebben ringtak meg a báránybőr kucsmák, jobban kipirult egy-egy arc, s azután ismét mozdulatlanra merevedtek, olyannak látszottak, mint a sűrűn egymás mellé állított kékék.

Odafutott a kovács, a tömeg közé furakodott, és igyekezett lebeszélni, ijesztgetni a népet, hogy azért, amit most tenni akarnak, az egész falu börtönbe jut és elpusztul. Ugyanazt mondogatta a molnár, de senki sem hallgatott rájuk, oda se figyeltek. Hiszen jól tudták, hogy mind a ketten kiszolgálják az uraságot, s érdekükben áll, hogy visszatartsák őket: megvan belőle a hasznuk.

Roch is odajött, könnyesen magyarázott hasonlókat, de hasztalan.

Végül a pap is ott termett, és kezdte mondani a magáét. Nem hallgattak rá, nem indultak meg, még a kucsmáját sem emelte meg senki. Senki sem csókolt neki kezet, sőt valaki fel is kiáltott hangosan:

- Fizetnek neki, azért beszél!

- Prédikálással nem téríti meg a mi kárunkat - tódította valaki gúnyosan.

Olyan komor és elszánt volt a tekintetük, hogy a pap sírva fakadt, s tovább kérlette őket mindenre, ami szent, hogy szálljanak magukba és térjenek haza. De be se fejezhette szavait, mert megérkezett Boryna, és az egész nép feléje fordult.

Maciej sápadt volt, mint a fal, és olyan rideg, hogy szinte áradt belőle a fagyos levegő. De a szeme úgy égett, mint a farkasé. Kiegyenesedve ment, komoran és magabiztosan. Ismerőseit fejbőlintással üdvözölte, és szemét az embereken jártatta. Utat nyitottak neki, ő pedig fölállt a kocsma előtt heverő gerendákra. De mielőtt szólhatott volna, a tömeg kiáltásban tört ki:

- Vezessen, Maciej gazda! Vezessen!

- Az erdőbe! Az erdőbe! - ordították mások.

Csak amikor elcsöndesedtek, akkor készült szólásra az öreg: kissé meghajolt, kinyújtotta kezét, és így kiáltott:

- Keresztény nép, igaz lengyelek, gazdák és zsellérek! Igazságtalanság történt mindnyájunkkal, egyforma sérelem ért mindannyiunkat, sem eltérni, sem megbocsátani nem fogjuk! Az uraság a mi erdönket vágatja, az uraság senkinek sem adott munkát a mieink közül, az uraság folyton acsarkodik ellenünk, pusztulásba dönt bennünket!... Mert el se lehet számlálni azt a sok sérelmet, azt a sok foglalást, azt a sok kárt és gyötrelmet, amit a nép szenved. Panaszt tettünk a bíróságnál, de senki nem tesz semmit az uraság ellen! Jártunk a biztosnál, de hiába. Most már betelt a mérték: a mi erdönket vágatja! Megengedhetjük ezt? Mi?

- Nem! Nem! Nem engedjük! Kergessük szét őket, üssük agyon, ne hagyjuk! - kiabálták. Mintha villám futott volna végig a földszínű, felhős, mogorva arcokon. Száz ököl villant meg a levegőben, száz torok üvöltött, harag reszkettette meg a szíveket.

- Nekünk van rá jussunk, de senki el nem ismeri. Miénk az erdő, és mégis vágatja! Mihez fogjunk hát mi, szegény árvák, ha senki a világon nem törődik velünk, ha mindenki csak kárunkat okozza?... Kedves lipcei nép, keresztények, lengyelek, azt mondom nektek, nincs más segítség, magunknak kell megvédeni a vagyonunkat. Mindnyájunknak el kell menni az erdőbe, ne engedjük, hogy kivágják! Induljunk mindnyájan, aki csak él, aki csak mozgatja a lábát, az egész falu, mint egy ember! Ne féljete semmitől, emberek, ne féljete, jussunk van rá, azért a mi akaratumk győz, mert a miénk az igazság. Az egész falut nem büntethetik meg... Utánam, emberek, bátran utánam! Az erdőbe! - kiáltotta nagy erővel.

- Az erdőbe! - üvöltött föl erre mindenki. Nagy lett a láрма, a tömeg megingott, széthasadt, és kiabálva szaladt mindenki haza, hogy felkészüljön. Lázás sürgés-forgás támadt, öltözködtek, kihúzták a szánokat, befogták a lovakat; nyerítés, gyereksírás, káromkodás, asszonyi jajgatás hangzott. Az egész falu rengett az előkészületektől, s vagy két miatyánknyi idő múlva már felkészülten vonultak a nyárfás útra, ahol Boryna szánon várt reájuk Ploszkával, Klombbal és az elsőbbséggel.

Fölsorakoztak, kinek hol jutott hely: férfiak, legények, asszonyok, sőt a nagyobb gyerekek is mentek. Egyesek szánon, mások lóháton, szekéren, a többiek pedig, majdnem az egész falu, gyalog indultak el. Olyan sűrűn állottak, mint a hosszú, zúgó gabonátábla, melyet itt-ott tarkít az asszonyok piros ruhája. Fölöttük jókora karók, rozsdás vasvillák, cséphadarók emelkedtek, s itt-ott egy-egy kasza is megvillant, mint a villám. Mintha a határba indult volna a nép, csak éppen nem nevetett, nem tréfálkozott, nem vigadozott senki. Hallgatagon, komoran, mindenre elszántan álltak ott, s amikor elérkezett az ideje, Boryna fölállt a szánban, végigtekintett a népen, s keresztet vetve, felkiáltott:

- Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében! Ámen. Indulás!

- Ámen! Ámen! - mondták utána, s mivel éppen megszólalt a kisharang - nyilván éppen most lépett ki misézni a pap -, keresztet vetettek, verték a mellüket, egyik-másik fájdalmasan felsóhajtott, és elindultak, fegyelmezetten, határozottan, hallgatagon. Szinte az egész falu ment, csak a kovács lapult meg valahol egy bejáróban, hazalopódzkodott, aztán lóra kapott, és mellékutakon elvágatott a kastély felé. Antek pedig, aki apja megjelenése óta a kocsmában húzódott meg, alighogy elindultak, elkérte a zsidótól a puskát, bundája alá rejtette, és rohant a földeken át az erdőbe... vissza se nézett a tömegre...

A nép pedig fürgén haladt Boryna után.

Közvetlenül utána vonultak a Ploszkák, ahányan csak voltak három házban. Élükön Stach. Gyatra növésű, de nagyszájú, zajos és nagyon magabizó népség.

Utánuk a Sochák, akiket a törvénybíró vezetett.

Harmadik helyen Wachnikék haladtak. Apró, sovány emberek, de mérgesek, mint a darázs.

Utánuk Golombék mentek, Mateusz vezetésével. Nem sokan voltak, de felértek a fél faluval, mert csupa ádáz verekedő, olyan öles férfiak, mint a tölgy.

Ötödik volt a Sikorák nemzetsége. Zömök, izmos és mogorva valamennyi.

Ezután következtek a Klomb fiúk és a többi fiatal: megtermett, erős, kötekedő, minden verekedésre kész legények. Grzela vezette őket, a bíró öccse.

A menet végén haladtak a Bylicák, a Kobusok, Pryczekék, a Gulbasok, Paczesek, Balcerekék, s ki is emlékeznék valamennyire!...

Keményen lépkedtek, a föld is döngött alattuk. Komoran, bőszerűen, fenyegetően, mint a jégesőt hozó felhő, mely csak villog villámtól terhesen, aztán feldördül, s egy pillanat múlva leszakad, széttiporja az egész világot.

S utánuk az otthon maradottak sírása, panasza, jajveszékelése szállott.

A világ még dermedt volt az éjjeli fagytól, álmos csönd és zord, üveges köd takarta.

Némaság borította az erdőt, hűvösség áradt belőle; a hajnal gyenge fénye bíborba vonta a fák üstökét, s itt-ott lehullt a halovány hó.

Csak a Farkasverem felől hallatszott egyszer-egyszer a kivágott fák zuhanása, visszhangzottak a fejszezsapások, sziszegett átható hangon a fűrész.

Döntötték az erdőt!...

Több mint negyven ember dolgozott hajnaltól fogva. Mintha harkálysereg szállta volna meg az erdőt, s a fákhöz tapadva olyan elszántan, bőszerűen kopácsolnának, hogy dőlnek a fák egymás után. A kivágott terület egyre növekedett. A kidöntött óriások hanyatt feküdtek, mint a letaposott vetés, csak itt-ott, mint a nyakas bogáncs, meredezett egy-egy karcsú mag-fa; meghajoltak mélyen, mint az elesetteket sirató anyák. Csak itt-ott zizegtek szomorúan a ki nem vágott bokrok; aggódalmasan reszkettek a nyomorék fácskák, melyeket nem sújtott a fejsze. S mindenütt, a letaposott hólepedőn, mint a halotti szemfedőn, megölt fák heverték, halom gallyak, halott koronák és hatalmas törzsek, kifosztott, fölánygelt hullákhoz hasonlóak. A havon pedig sárga fűrészpor szivárgott, mint az erdő kiontott vére.

S az irtás körül, mint a nyitott sír körül, ott állott az erdő méltóságos, áthatolhatatlan sűrűsége, mint a barátok, rokonok és ismerősök, akik lehajtott fejjel, aggodalmas némaságban állják körül sűrű sorokban a sírt, s visszafojtva kétségbeesett kiáltásukat, hallgatják, hogyan esnek el társaik, dermedten nézik a könyörtelen gyilkolást.

Mert szünet nélkül haladtak előre a favágók, szétáradtak, és lassan, hallgatagon hatoltak be a legyőzhetetlennek látszó erdőbe, mely az egymás mellé sorakozó törzsek komor, méltóság-teljes falával állotta útjukat, s úgy eltakarta őket nagyságával, hogy szinte elvesztek az ágak árnyékában. Csak a fejszék villogtak a homályban, és csapkodtak fáradhatatlanul, csak a fűrészek süvítettek szünet nélkül; időnként meg-megingott egy-egy fa, s hirtelen, mint a hurokba tévedt madár, elvált övétől, s gallyaival csapkodva, halálos jajjal hullott a földre. Utána a második, harmadik, tizedik.

Dőltek a hatalmas, vénségtől mohos lucfenyők, dőltek a fehér ruhás erdei fenyők, dőltek a terebélyes vörösfenyők, a szürke mohaszakállal benőtt tölgyek - az aggastyánok, amelyekkel nem bírtak a villámok, nem korhasztották el őket az évszázadok, s most a fejszéknek estek áldozatul; s még mennyi hitványabb fa, ki tudná elmondani, hányan voltak és milyenek!

Az erdő jajgatva haldoklott, a fák súlyosan dőltek le, mint a csatában levágott harcosok, akik egymást taposva, hevesen, visszatartóztathatatlanul törnek előre, s csak a túlerő veri le őket, hogy még „Jézus!”-t sem kiáltanak, s ledőlnek együtt, egyszerre, a zord halálba.

Csak jajgatásuk morajlott végig az erdőn, a föld folyton rengett a ledőlt fáktól, a fejszék dolgoztak megállás nélkül, a fűrészek sivítása nem állt meg egy percre sem, s a gallyak süvítése hasította át a levegőt, mint végső sóhajtasok.

Így múltak az órák egymás után; az irtást a ledöntött fák egyre növekvő rendje borította, a munka nem szűnt egy pillanatra sem.

A szarkák csörögve a meghagyott mag-fákra telepedtek, időnként varjúsereg húzott káromva a halál mezeje fölött. Majd valami vad bukkant ki a sűrűségből, megállt az irtás szélén, sokáig nézte üveges szemmel a tüzek gomolygó füstjét, a hulló fákat, amint azonban meglátta az embereket, elbödült s menekült.

Az emberek pedig csak vágták a fát elszántan, egyre mélyebben ették be magukat az erdőbe, mint a farkasok, mikor megtámadják a nyáját, s a birkák halálos rémületükben egymáshoz bújnak, bégetve várják, míg az utolsó báránka is áldozatul esik.

Csak reggeli után, mikor a nap annyira kisütött, hogy a zúzmara csöpögni kezdett, s mint az arany pókok, úgy kúsztak a fény sávjai az erdőn keresztül, akkor hallott valamelyikük valami távoli zajt.

- Emberek jönnek seregesen - szólt az egyik favágó, és a fához szorította fülét.

A zaj egyre jobban közeledett, és egyre tisztábban volt kivehető. Hamarosan kiáltásokat hallottak és közeledő léptek dobogását. Nem múlt el egy üdvözlégynyi idő, s a Lipce felőli úton egy szán tűnt fel, amint az irtásnak fordult; Boryna állott rajta. Utána lóháton, szekéren és gyalog sűrű tömegben özönlöttek az asszonyok, emberek és serdülő legények. Iszonyú lármával rontottak valamennyien a favágók felé.

Boryna leugrott a szánról, és előreszaladt. Utána pedig, nagy összevisszaságban meglódultak a többiek; némelyiknek dorong volt a kezében, mások vasvillát ráztak fenyegetően, némelyik cséphadarót markolt, vagy kaszát villogtatott. Egyesek egyszerűen bunkót törtek maguknak, az asszonyok pedig karmukkal és nagy ordítással vetették magukat a rémült favágókra.

- Ne vágjátok! Pusztuljatok az erdőknből! A miénk az erdő, nem engedjük! - ordították egyszerre, hogy senki nem értette, mit akarnak. Végül Boryna odalépett a kővé meredt favágókhoz, és odakiáltott nekik nagy hangon, hogy visszhangzott tőle az egész erdő:

- Modlicai emberek! Rzepkai népek, és ki hová való, ide figyeljete!

Kissé elcsendesült a zaj, és ő harsány hangon folytatta:

- Szedjétek össze a holmijaitokat, és menjete isten hírével! A vágást megtiltjuk, és aki ellene szegül, annak az egész néppel gyűlik meg a baja...

Nem ellenkeztek, mert a vad arcok, a botok, a vasvillák, cséphadarók és a haragos, harcra kész nép nagy tömege félelemmel töltötte el őket. Összesúgtak, kiáltva hívták egymást, fejszájukat övük mellé dugták, a fűrészeket összeszedték, és bosszús morgással gyülekeztek. Különösen a rzepkaiak, minthogy nemesek voltak, és évszázadok óta szomszédpörpatvart folytattak a lipceiekkel, hangosan szitkozódottak, csapkodtak a fejszájukkal, fenyegetődzték, de kénytelen-kelletlen meghátráltak a túlerővel szemben; a lipceiek pedig fenyegető lármával követték, s az irtásról az erdőbe szorították őket.

Mások meg szétfutottak az irtáson, hogy eloltsák a tüzeket, és széthányják az összerakott ölfát; az asszonyok meg, élükön Kozlowával, amint meglátták az irtás szélén deszkából összerótt bódékat, odafutottak, hogy szétszedjék, szétdobálják, nyoma se maradjon.

Boryna pedig, miután a favágók ilyen simán visszavonultak, összehívta a gazdákat, és arra biztatta őket, menjenek együtt a kastélyba, és mondják meg a földesúrnak; ne merjen hozzányúlani az erdőhöz, míg a bíróság ki nem adja, ami az övék. De mielőtt megegyeztek volna, mit csináljanak, hogy lenne a legjobb, az asszonyok otthagyták a bódékat, s nagy sivalkodással, hanyatt-homlok futásnak eredtek, mert tíz-egynéhány lovas bukkant ki az erdőből, s egyenesen nekik rontott...

Az uradalom, minthogy előre értesítették, sietett a favágók segítségére.

A béresek élén az intéző lovagolt. Bevágattak az irtásra, s az asszonyokat érték legelőbb. Rögtön ütni kezdték őket ostorral, s maga az intéző, hatalmas, bölényerejű férfi, járt elől a verésben, és kiabálta:

- Tolvajok, tetvesek! Ostort nekik! Megkötözni, börtönbe velük!

- Ide, asszonyok, emberek, ide mellém! Ne hagyjuk magunkat! - kiáltotta Boryna, mert a nép ijedtében már szét akart szaladni. Erre a hangra azonban megállottak, s nem ügyelve a mind sűrűbben hulló ostorcsapásokra, odatódultak az öreghez. A csapások elől karjukkal takarták el fejüket.

- Botot a kutyáknak! Cséppel a lovakra! - kiáltotta haragosan az öreg. Megragadott egy dorongot, s ő maga vetette magát elsőnek az uradalmiakra. Ütötte, verte őket, ahol érte, mögéje pedig, mint a harag viharától tomboló erdő, fől sorakoztak a parasztok. Váll váll mellé, csép csép mellé, vasvilla vasvilla mellé sorakozott, s iszonyú ordítással rontottak az uradalmiakra. Verték őket, ki mivel tudta; úgy kongtak a csapások, mintha borsót csépelnének a padlón.

Szinte nem is emberi üvöltés támadt; átkozódás, káromkodás, a fejbe vert lovak horkantása, a sebesültek nyögése, a dorongok tompa zuhogása, hörgés és vad harci kiáltások pokoli zajjá olvadtak össze.

Az uradalmiak derekasan védekeztek, szitkozódottak és verekedtek, nem rosszabbul, mint a parasztok, de végül megzavarodtak és hátrálni kezdtek, mert a lovak a cséphadarók ütése alatt megmakacsodtak, ágaskodva, nyihogva fordultak vissza. Az intéző, amint látta, mi történik,

megsarkantyúzta fakóját, és a nép közé ugratott, Boryna felé. De csak egy percig lehetett látni, mert nyomban megmozdultak a csépek; több tucat cséphadaró csapott le rá egyszerre, több tucat kéz ragadta meg egyszerre mindenfelől, letépték lováról, ahogy ásóval tépik ki a bokrot, fölrepült a levegőbe, és lezuhant a hóba, az emberek lába alá. Alig tudta Boryna megoltalmazni, eszméletlenül vonszolta biztonságos helyre.

Most már hirtelen minden összegomolyodott. Mint mikor a vihar váratlanul lecsap a szénakazlakra, fölkavarja, egyetlen felismerhetetlen gomolyaggá gyúri őket és görgeti a földön, a barázdákon; rettenetes kiabálás és olyan zűrzavar, kavarodás támadt, hogy már semmit sem lehetett látni a havon hempergő, egymásba akaszkodott gomolyagokon, a vadul csapkodó öklökön kívül. Néha kibontakozott belőlük valaki, és elfutott, mint az eszeveszett, de hamarosan megfordult, és újabb kiáltással, újult dühvel vetette magát a küzdelembe.

Verekedtek párosával és csoportosan, rángatták egymás gallérját, haját, rúgták, tépték, de mégse tudták kiszorítani egymást, mert az uradalmiak leugráltak lovaikról, s egy lépésnyit sem engedtek, s állandóan újabb segítség érkezett, a favágók ugyanis az ő oldalukra állottak, és ők is derekasan kivették részüket a küzdelemből. Először a rzepkaiak vetették be magukat, tömegesen és hallgatagon, mint a hamis kutyák: a kerülő vezette őket, aki szinte az utolsó pillanatban jelent meg. Hatalmas, bikanyakú férfi, a legerősebb az egész vidéken, emellett hetyke, kihívó természetű, és sok elintézetlen ügye volt a lipceiekkel. Egymaga támadt rá egész csoportokra, puskatussal verte, csépelte, kergette őket; sok koponya behorpadt az ütései alatt.

Stacho Ploszka nekirontott, hogy feltartóztassa, mert már menekülni kezdett előle a nép, de az galléron ragadta, megforgatta maga fölött, és úgy vágta a földhöz, mint az üres kévét. Stacho ájtultan terült el. Hozzáugrott az egyik Wachnik, és cséphadaróval vállon ütötte, de olyan ökölcsapás érte a szeme között, hogy csak kinyújtotta két karját, és „Jézus!” szóval lezuhant a földre.

Végül már Mateusz sem bírta ki, rávetette magát, de bár erős legény volt, s csak Antek vetekedhetett vele, még egy miatyánknyi ideig sem állotta a harcot. A kerülő legyűrte, elverte, meghempergette a hóban, és futásra kényszerítette. Maga pedig most Boryna ellen fordult, aki egész csapat rzepkáival viaskodott. Mielőtt azonban odaért volna, az asszonyok sikoltozva, rikácsolva nekiestek, megragadták karmaikkal, a hajába akaszkodtak, belecsimpaszkodtak, földre nyomták, úgy taszigálták, mint a kuvaszok, ha csapatostul támadják meg a juhászkutyát, belevágják fogukat, és ide-oda ráncigálják.

De közben a nép felülkerekedett, összeakaszkodva kavargott, mint a falevelek; mindegyik megragadott egyet, fojtogatta, hempergette a hóban, az asszonyok pedig oldalról támadtak, és az ellenség haját tépték.

Már akkora volt a kavarodás, ordítás és gabalyodás, hogy az együvé tartozók is alig ismertek egymásra. De végül is kiszorították az uradalmiakat; néhányan már vérükbe fagyva heverték, a többiek pedig elgyengülve, holtra fáradtan, lopva futottak be az erdőbe. Csak a favágók védekeztek még erejük végső megfeszítésével, de itt-ott már ők is kegyelemért esedeztek. A nép azonban még dühösebb volt rájuk, mint az uradalmiakra, fellángolt a haragja, mint a fáklya a szélben, nem hallgatott a könyörgésükre, nem ügyelt semmire, csak verte őket vadul.

Eldobták a botokat, cséphadarókat, vasvillákat, és ölre mentek, birkóztak, ember az emberrel, ököllel, teljes erejükből, s úgy szorongatták, fojtogatták, rángatták, hempergették egymást a földön, hogy elnémult a harci üvöltés, csak nehéz hörgést, káromkodást és vergődést lehetett hallani.

Olyan ítéletnap volt ez, hogy ki se lehet mondani!

Az emberek szinte őrjöngtek, tébolyultan tomboltak veszett haragjukban. Különösen Kobus és Kozłowa, mintha egészen megvesztek volna; rossz volt rájuk nézni, annyira véresek, kékek, dagadtak voltak, de azért most is egész csoportokra vetették rá magukat.

Így birkóztak még, de egyre hangosabban kiabáltak a lipceiek, mert már üldözőbe vették a menekülőket, tízen hajszoltak, ütöttek egyet. Ekkor a kerülő végre lerázta magáról az asszonyokat. Össze volt karmolva szörnyen, de épp ezért még dühödtebben biztatta híveit, s amint meglátta Borynát, rárontott és derékon kapta. Összeakaszkodtak, mint két medve, lökdösték, taszigálták egymást, neki a fáknak, mert már az erdőben folyt a harc.

Épp ekkor érkezett Antek. Nagyon elkésett. Megállt hát az erdő szélén, hogy kifújja magát, s rögtön észrevette, mi történik az apjával.

Vércseszemével körültekintett. Senki nem ügyelt a két birkózóra. Valamennyien viaskodtak, s a kavarodásban egyetlen arcot sem lehetett fölismerni. Hátrahúzódott hát az erdőbe. Boryna mögé lopózkodott, és megállt néhány lépésnyire tőle egy fa mögött.

A kerülő felülkerekedett, bár nehezen, mert már nagyon ki volt merülve, és az öreg erősen tartotta magát. Éppen a földre zuhantak, hemperegtek, mint két kutya, földre teperték egymást, de az öreg mind többször került alulra. Kucs mája leesett a fejéről, földetlen, ősz feje rázkódott a kiálló gyökereken.

Antek még egyszer körülnézett, kihúzta a flintát bundája alól, leguggolt, és önkéntelenül keresztet vetve, apja fejére célzott... mielőtt azonban meghúzta volna a kakast, mindketten talpra ugrottak. Antek is fölállt, és szeméhez illesztette a puskát - de nem lőtt. Hirtelen valami rettenetes félelem szorította össze a szívét, annyira, hogy alig tudott lélegzetet venni. Keze reszketett, mintha lázban volna, egész testében megremegett, szeme elhomályosult, s úgy szédült, hogy jó darabig mozdulatlanul állt, és nem tudta, mi történik vele. Hirtelen rövid, velőtrázó kiáltás hangzott.

- Segítség, emberek!... Segítség!...

A kerülő éppen ebben a szempillantásban vágta fejbe Borynát puskatussal, hogy kiszökkent a vére. Az öreg felüvöltött, fölemelte kezét, és végignyúlt a földön, mint egy darab fa.

Antek magához tért. Eldobta a puskát, és apjához ugrott. Az öreg csak hörgött, arcát előntötte a vér, mert majdnem ketté volt hasítva a feje. Még élt, de szeme már ködösödni kezdett, és rángatózott a lába.

- Édesapám! Jézusom! Édesapám! - üvöltött föl rettenetes hangon. Megragadta az öreg kezét, a szívéhez szorította, és eget verő hangon kiáltozott:

- Édesapám! Megölték! Megölték! - üvöltött, mint a nőtény kutya, mikor vízbe fojtják a kölykeit.

Végre néhány közelebb álló meghallotta, és segítségére sietett. Gallyakra fektették a sebesültet, havat rakosgattak a fejére, és iparkodtak segíteni, ahogy tudtak. Antek pedig leült a földre, haját tépte, és magánkívül ordította:

- Megölték! Megölték!

Már azt hitték az emberek, hogy hirtelen megzavarodott.

Egyszerre elhallgatott; hirtelen minden az eszébe jutott, és ijesztő kiáltással a kerülőre vetette magát. Olyan tébolyult volt a pillantása, hogy a kerülő megijedt, és futásra fogta a dolgot, de mikor érezte, hogy amaz utoléri, váratlanul megfordult, és egyenesen Antek mellére célzott

puskájával. Csodálatosképpen nem talált, csak az arcát súrolta; s Antek lecsapott rá, mint a villám.

Hiába védekezett, hiába igyekezett kicsúszni, hiába könyörgött kétségbeesésében, halálos félelmében kegyelemért - Antek megmarkolta, s mint a veszett farkas, fojtogatta; úgy megszorította a torkát, hogy összeroppant, fölkapta, és addig verte a fákhöz, míg ki nem adta lelkét.

Azután mint az eszeveszett, aki nem tudja már, mit cselekszik, belevetette magát a küzdelembe, és ahol csak megjelent, megrémült mindenki, hanyatthomlok menekültek az emberek, mert rettenetes volt látni is: bekenve az apja és a saját vérével, fedetlen fővel, csapzott hajjal, sápadtan, mint a halott; borzalmas volt, s olyan emberfeletti erővel verekedett, hogy szinte egymaga verte le a még ellenállókat, végül úgy kellett lecsillapítani és elhúzni tőlük, hogy agyon ne verje valamennyit...

A csata véget ért. A lipceiek bár fáradtan, kimerülten, sebesülve, véresen, de örömrivalgással készültek haza.

Az asszonyok bekötözték a súlyosabb sebesülteket, és a szánokra hordták. Voltak elegendő: az egyik Klomb fiúnak eltört a karja, Jendrych Paczesnek megsebesült a lába, hogy nem tudott rálépni, és egetverően ordított, mikor kocsihoz rakták. Kobust pedig annyira összeverték, hogy mozdulni se tudott. Mateusz vért hányt, és a derekát fájalta. Megsérültek mások is, szinte alig akadt, aki épen került volna ki a küzdelemből. Mivel azonban győztek, megfelleltek minden fájdalomukról, és víg kiáltozással, hangosan indultak hazafelé.

Borynát szánra fektették, és lassan vitték, nehogy útközben meghaljon. Eszméletlen volt, a fejét takaró ruha alól szüntelenül ömlött a vér, és előntötte szemét, egész arcát. Fehér volt, mint a fehérített vászon, egészen olyan, mint a hulla...

Antek a szán mellett lépkedett. Rémtünetet apjára függesztette, a döcögős helyeken megfogta apja fejét, és csöndesen, kérően, fájdalmasan dadogta:

- Édesapám! Istenem... Édesapám!...

Az emberek rendetlenül, csoportokba verődve haladtak, a fák közt, mert az úton a szánok vonultak a sebesültekkel. Egyik-másik jajgatott és nyögött, a többiek hangosan nevettek, vidáman, hetykén kiáltoztak. Mesélni kezdtek egymásnak a történekről, dicsekedtek a diadallal, és csúfolták a legyőzötteket. Itt-ott még nótász is fölhangzott, majd olyat kurjantott valaki, hogy az egész erdő visszhangzott tőle. Valamennyien mámorosak voltak a győzelemtől, pedig jó néhányan odatántorodtak a fákhöz, s belebotlottak a leghitványabb gyökérbe is...

Csak kevesen érezték a sérülést és a fáradságot, mert valamennyiük szívét feszítette a győzelem kimondhatatlan öröme, olyan vígság és erő töltötte el őket, hogy ha valaki ellenük szegül, nyomban porrá zúzzák. Rárontottak volna az egész világra!

Kemény léptekkel, hangosan, zajongva vonultak, izzó szemmel tekingettek az elfoglalt erdőre, mely ott ringott a fejük fölött, álmosan zúgott, és rájuk szórta az olvadó zúzmara harmatos cseppjeit, mintha könnyel öntöznék őket.

Boryna hirtelen kinyitotta szemét. Sokáig nézte Anteket, mintha nem hinne a saját szemének; végül mély, csöndes öröm derítette fel arcát. Néhányszor megmozgatta száját, s nagy erőfeszítéssel suttopta:

- Te vagy az, fiam?... Te vagy?... - És újból elájult.

MÁSODIK KÖTET

III. TAVASZ

Tavaszi virradat volt.

Az áprilisi nap lomhán tápázkodott fel sötét ködpárnáiról, mint a béres, aki munkától fáradtan feküdt le, még ki se pihente magát, és máris föl kell kelnie, hajnal előtt, hogy megint megfogja az eke szarvát, és nekilásson a szántásnak.

Lassan világosodott.

De még dermedt volt a csend, csak a harmat hullott sűrűn az áttekinthetetlen homályban alvó fákról.

Az ég, mint egy nedves, harmatos lepedő, már előbukkant a fekete, süket sötétségbe merült föld fölött.

A köd, mint a frissen fejt, habos tej, gomolyogva öntötte el a réteket és a mélyebben fekvő földeket. A kakasok versenyt kukorékoltak valahol a még láthatatlan falvakban.

Kialudtak az utolsó csillagok, mint az álomtól lenyűgözött szemek.

Keleten pedig, mint a kialudt hamu alól felizzó parázs, lassan kigyulladt a hajnal bíbor fénye.

Hirtelen megingott a köd, felduzzadt, és nehézkes mozgással, mint a tavaszi, olvadó vizek, beleütközött a fekete földekbe, azután pedig mint a tömjénfüst, kékesszürkén emelkedett az ég felé.

Már fölkel a nappal, s birokra kelt a sápadó éjszakával, mely vastag, ázott bundájában a földhöz simult.

Az eget lassan elöntötte a fény, s mind lejjebb szállott a világra; már itt-ott kitört a világosságba a fák ködbe font üstöke, másutt meg, a dombokon, harmat áztatta barna mezők bontakoztak ki az éjből; hol a tavak vak tükre villant elő, hol a patakok, melyek hosszú, harmatos fonalak módjára húzódtak a ritkuló ködben és a növekvő virradatban.

Egyre jobban nappalodott; a bíborfény szétszivárgott a halott kékesszürkéségben, izzani kezdett az égen, mint egy még láthatatlan tűzvész véres fénye, s annyira kivilágosodott, hogy már az erdők fekete abroncsa is kibontakozott körös-körül; a nagy út, melyet nyárfák szegélyeztek - görnyedten, szinte fáradtan a nehéz hegymászástól -, egyre láthatóbban emelkedett a világosságba, a földön lappangó homályban meghúzódó falvak is kikukucsáltak itt-ott a pirkadatba, mint habzó vízből a fekete kövek, s a közelebbi fák már ezüstösen ragyogtak, harmatba és hajnalpírba öltözöttek.

A nap még nem kelt fel, de érezni lehetett, hogy bármely pillanatban kibukkanhat az izzó pirosságból, s ráhullik a világra, mely nem akar még fölkelni reggeli álmából; nagy nehezen nyitogatja ködtől elnehezdedt szemeit, kissé megmozdul, lassan ébredezik, de még lustálkodik, édes, pihentető szendergésben, mert olyan csend van, hogy szinte cseng tőle az ember füle, mintha a föld visszatartaná lélegzetét, s csak a szél fúj az erdők felől, olyan csendeskén, ahogy egy kisgyermek lélegzik; s lerázza a fákról a harmatot.

Míg ebből az ájult hajnali szürkéségből, az álmos, homályba borult földekről, ebből a csendből, mely olyan, mint mikor az imádságba merült, elnémult templomban várja a nép, hogy a pap mindjárt fölmutatja az oltáriszentséget - hirtelen felcsendül a pacsirta szava...

Valahonnan a szántóföldről röppent fel, s repeső szárnyal kezdett csicseregni, mint a színezüst harangocska, mint az illatos tavaszi hajtás, úgy káprázott a halovány égen, magasba tört, hangoskodott, teliharangozta a szent hajnali csendben az egész világot.

Vele együtt más madarak is felröppentek, szárnyukkal verdesve törtek az ég felé, s harsány dalba kezdtek, hirdetni a reggelt minden érző teremtménynek.

S utánuk a bíbic panaszos hangja is fölajdult a mocsarak fölött.

S a gólyák zajos kelepelése is fölhangzott valahonnan a falvakból, melyek még felismerhetetlenül bújtak meg a homályban.

S a nap már-már előbukkant...

Míg végre megjelent ő is a távoli erdők mögül, kiemelkedett a mélyből, s mint egy hatalmas, tűzfényben izzó arany paténát,¹⁴ úgy emelte Isten láthatatlan keze az álmos föld fölé, megáldva fényével a világot, élőket és holtakat, születőket és dermedőket; megkezdte a nap szent áldozatát, s mintha hirtelen minden porba hullt volna a fenség előtt, szóltanul hunyva le méltatlan szemét.

S íme, nappal lett, kiáradt a világra, mint a ragyogó világosság mérhetetlen tengere.

A köd, mint illatozó tömjénfüst, úgy szállt föl a mezőkről az aranyba borult ég felé, s a madarak s mind a teremtmények hangos dalra zendítettek, szívből jövő hálaimára.

A nap pedig egyre növekedett, fölemelkedett a fekete erdők fölé, a megszámlálhatatlan falvak fölé, egyre magasabban, olyan hatalmasan, izzón, melegen, mint az Úr irgalmának szent szeme, s mindenható, édes hatalmával átvette az uralmat a világ fölött.

Éppen ekkor tűnt fel az erdőszéli homokos dombon, az urasági csillagfürt-boglyák közül, melyek a széles, gidres-gödrös út mentén állottak, az öreg Agata, Klombék rokona, atyafia.

Visszatért a koldulásból; még a krumpliszedés idején ment el, hogy Jézus kenyerén éljen a télen át. Most visszajött Lipcébe, ahogyan visszatérnek régi fészükre a madarak minden kikeletkor.

Öreg, aszott, gyenge teremtés volt, alig lélegzett. Olyan, mint az elgörbült, korhadt út menti fűz, amely már alig tengődik, lassan haldoklik a homokos talajon. Rongyokba volt öltözve, kezében koldusbot, hátán batyu, s rózsafüzérekkel volt teleaggatva.

Éppen napkeltekor tűnt elő a boglyák közül, és gyorsan tipegett, a nap felé emelve arcát, mely fakó volt és kiaszott, mint a tavalyi meddő ugar; csak szürke, kivörösödött szeme csillogott örvendezve.

Hogyisne!... hosszú, nehéz tél után tér vissza falujába. Szinte szaladt, hogy csak úgy ugráltak a tarisznyák az oldalán, és csörögtek az olvasók. De hamar kifulladt, fájó melléből kifogyott a szusz, ezért olykor-olykor meg kellett lassítania lépteit, és meg kellett állnia. Nehezére esett már a járás, nagy fáradságába került, csak mohó szemét futtatta végig a tájon, mosolygott a fakó, zöldes köddel eltakart határra, a köd árjából lassan felmerülő falvakra, a fákra, melyek még kopaszon őrködtek az út mentén, mint magányos őrszemek a határban; mosolygott az egész világra!

A nap már néhány embernyi magasan állt, el lehetett látni messzire, a határ távoli széleire is; rózsás harmatban csillogott minden, a fekete szántóföldek fénylettek a napfényben, a víz

¹⁴ Kehelytányérka, a mise szertartásában a pap erre helyezi az ostyát.

szivárványosan tündökölt az árkokban, pacsirtaszó csilingelt a hűvös levegőben, s a hó utolsó foltjai meghúzódtak valahol a kőrákások alatt. Itt-ott barka remegett a fákon, sárgán, mint a borostyángyöngyök, a szélvédett helyeken pedig és az átmelegedett pocsolyák körül, a múlt évi rozsdás leveleken át már az idei fű arany szálai igyekeztek a napvilágra. Másutt meg a gólyahír sárga szeme kandikált ki. A szellő könnyedén fölkapta és szétszórta a lomhán sütkérező földek nedves, friss illatát; s olyan tavaszias, tágas volt minden, olyan sugaras, bár még kissé szürkés, s olyan gyönyörűséget árasztott, hogy Agata lelke már repesve szállani vágyott, ahogy az örömtől mámoros madár repül csicseregve a világba.

- Jézusom! Édes Jézuskám! - nyögdécselte alig hallhatóan. Leült egy kicsit, s szinte átölelte örömtől lüktető, mélyen érző szívével az egész világot.

Hej! hiszen jön a tavasz, közeledik a végtelen mezőkön, pacsirtadal hirdeti a világnak, hirdeti a szent napsugár meg a simogató szél, mely édes és meleg, mint az anyai csók, s titkolt sóhajta a földnek, mely vágyakozva várja az ekét és magot, a mindenünnen feltörő, örvendező zsibongás, és a meleg, üdítő levegő, mely mintha magában hordaná mindazt, ami hamarosan zöldellő fűvé, virággá, telt kalásszá válik.

Hej, hiszen jön a tavasz, mint egy napsugárba öltözött, tündökletes úrnő, a hajnal pírija vonja be ifjú arcát, varkocsa kék vizekből van fonva, a napból úszott elő, és a földek fölött lebeg ama áprilisi hajnalokon; kitárt, szent kezéből pacsirtákat ereszt ki, hogy örömet hirdessenek, utána pedig a darvak V betűje vonul örömteli krúgatással, s a vadkacsák láncá úszik végig a halovány égen; gólyák elmélkednek a réteken, fecskék csivitelnek a házak körül, s dalolva vonul fel valamennyi szárnyas nemzetség; mikor pedig napsugárruhája megérinti a földet, reszkető füvek sarjadnak ki, ragadós bimbók duzzadnak, zöld hajtások remegnek, bátortalan levelecskék zizegnek, és új, dús, hatalmas élet támad; s a tavasz bejárja az egész világot, végigmegy rajta, keletől nyugatig, mint Isten nagy hatalmú küldötte, irgalmat és kegyelmet osztó...

Hej! Megjött a tavasz, átölelte a földhöz tapadt, girbe-gurba házakat, benézett irgalmas szemmel az ablakokon, életre keltve az emberi szívek dermedt, homályba borult szántóföldjét, fölemelve őket a gondok sötétjéből, hogy hinni kezdtek egy jobb sorsban, dúsabb aratásban, a boldogság vágyva vágyott órájában...

Élettől zendült föl a föld, mint a halott harang, ha új szívet tesznek belé napsugárból, s verni kezd fennen, magasztosan, örvendezve zeng-bong, fölébreszti a dermedőket, és olyan dolgokról és ügyekről, csodákról és erőkről énekel, hogy a szívek dobogása kíséri a vigalom dalát, a könny magától ömlik a szemből, s föltámad az emberi lélek halhatatlan erőben, s boldogságában letérdepel, úgy öleli magához a földet, a világot, minden duzzadó rögöt, minden fát, minden követ és minden felhőt - mindent, amit csak lát és érez...

Ezt érezte Agata is, amint lassan sántikált, és szomjas szemével szinte elnyelte ezt a szeretett földet, ezt a szent földet; szinte megrészegült tőle.

Csak akkor ébredt föl merengéséből, mikor felcsendült a lipcei templom kisharangja, mint a csicsergő madárka, imára hívó hangon. Ekkor térdre borult az öregasszony.

...hogy szentséges hatalmaddal megengeded, hogy visszatérhessek...

...hogy megmutattad, Uram, irgalmadat az árvának...

De tudott is beszélni, mikor a könny, mint sűrű eső, öntötte el szívét, és folyt le kiaszott arcán! Csak az ajka mozgott, motyogott valamit, és annyira reszketett egész testében, hogy ne adj isten, hogy megtalálja akár a rózsafüzért, akár az imádság szavait, melyek égető harmatként szóródtak szét lelkében, összeszedve erejét, hirtelen fölkel és elindult. Útközben figyelmesen nézte a földeket, és hangosan mondta az imádságnak egy-egy szavát, ami éppen eszébe jutott...

Minthogy pedig már jó magasan állt a nap, és a köd teljesen eloszlott, Lipce feltűnt előtte világosan, teljes egészében. Mélyedésben terült el, egy nagy tó partján, mely úgy kékllett ki a könnyed, fehérés takaró alól, mint a tükör. Alacsony, széles házak ülték körül a vizet, mint a komaasszonyok, akik bizalmas beszélgetésre ültek le a még kopasz gyümölcsösökben. Itt-ott füst szállott a háztetők fölött, másutt csillogtak az ablakok a napfényben, és fehérlettek a frissen meszelt falak a feketés kerteken át.

Már minden házat meg tudott különböztetni. A malom, melynek egyhangú zakatolása mind élénkebben zengett a fülébe, a falu szélén volt, az út mellett, amelyen haladt. S szinte szemközt, a falu másik végén, a templom magas, fehér falai emelkedtek az óriási fák közt, színes ablakain és gömbön álló arany keresztjén játszott a napsugár. Mellette a plébánia cserépteteje piroslott. Körös-körül pedig, ameddig csak a szem ellát, az erdők kékes koszorúja sötétlett, s beláthatatlan mezők terültek el, gyümölcsöseik mögött távoli falvak lapultak meg, mint barna rókák. Az utak tekervényesen kígyóztak, mellettük bokrok, hajlott fák sora, borókafenyővel ritkásan benőtt homokbuckák s a folyó keskeny szalagja, mely csillogva futott, és beleszakadt a házak között a tóba.

Közelebb pedig, a falu körül, nagy körben a lipcei szántóföldek terültek el; sávokra szeldelve, mint a szárításra kiterített vászon, nyújtózkodtak a dombok alján, telkekre szabdalva. Egymás mellett nyúltak a földek, kanyargós mezsgyék választották el őket egymástól, melyeken sűrűn barnállottak a vadkörtefák s a túskebokrokkal benőtt málladékkövek. Az aranyos fényben élesen sötétlettek elő az ugarföldek, szürkésbarnán és mocskosan, mint a felmosórongyok; virítottak az őszi vetés zöldes lepedői, feketéllettek a tavalyi krumpliföldek meg az idei szántás, a gödrökben pedig víz csillogott, mint az olvasztott zománc. A malom mögött vöröses rétek húzódtak, golyák gázoltak végig rajtuk, kelepelve. A káposztaföldeket még víz borította, csak az átázott táblák gerince csillogott ki, mint a csík háta a vízből. Fehér hasú bibicek kóvályogtak fölöttük, az útkereszteződéseknél keresztfák és más Krisztus-képek örködtek, s az egész vidék fölött, mely kissé behorpadt közepén, ahol a falu lapult, izzó, aranyos nap lebegett, pacsirtadal hangzott, néha felbódult vágyakozva egy-egy barom az istállóban, itt-ott libák gágogtak, s emberi kiáltások szállottak a levegőben. S a szél is édes, meleg fuvallatot lehelt, felkapta valamennyi hangot, s ilyenkor olyan csendes elmélkedésbe merült a föld, mint a fogantatás és a születés szent pillanatában.

Dolgozó embereket azonban ritka helyen lehetett látni. Csupán a falu szélén sürgölődött néhány asszony: trágyát szórtak szét a földeken; éles, orrfacsaró szag érzett.

- Elaludtak a lustái vagy mi? Ilyen gyönyörű idő, s alig siet valaki a határba... a föld csak úgy kéri az ekét! - mormolta Agata megbotránkozva.

S hogy még közelebb legyen a földekhez, letért az útról az árkon túl futó ösvényre, ahol a százszorszépek piros szempillái már nyiladoztak a napvilágra, és sűrűbben zöldellt a fű.

És csakugyan, olyan üres volt a határ, hogy majd elámult! Hiszen jól emlékezett rá, hogy más esztendőkből ilyenkor már piroslottak a barázdák a szoknyáktól, s csak úgy reszketett a levegő a lányok dalától és lármájától. Jól tudta azt is, hogy ebben a szép időben már legfőbb ideje kihordani a trágyát, szántani meg vetni - és ma? Csak egyetlenegy parasztot látott vetni, valahol a mező közepén, meghajolva ment, és meg-megfordult, félkörben széthintve valamilyen magot.

- Biztosan borsót vet ilyen korán... azt hiszem, a Dominikowa fia, mert éppen az ő földjük esik arrafelé... Áldjon meg titeket bő terméssel az irgalmas Isten, kedves gazdák! - suttogta szívből.

Az ösvény nehezen volt járható, egyenetlen, friss vakondtúrással és kövekkel tele, s helyenként sáros is; de Agata nem ügyelt erre. Gyönyörködve, elérzékenyülve nézett meg minden táblát, minden barázdát külön-külön.

- A pap rozsa! Buján, erősen kél... Igaz, mikor világgá mentem, akkor szántotta a legény, a főtisztelendő úr pedig itt ült valahol, jól emlékszem...

S tovább sántikált, mély sóhajtással s könnyes szemmel tekintett széjjel.

- Ni, a Ploszkáék rozsa... biztosan későn vetették, vagy kiázott egy kicsit.

Nagy nehezen lehajolt, reszkető, öreg ujjával megérintette a nedves szálakat, és olyan szeretettel simogatta, mint egy gyermek haját.

„Boryna búzája. Szép nagy tábla! De hogyisne, hiszen ő az első gazda Lipcében!... de kissé sárgás, biztosan megcsípte a fagy... nehéz tél lehetett itt...” - gondolta. A lelapított földekről és a besüllyedt, iszapos őszi vetésről nagy hó és bő olvadás nyomaira következtetett.

- Sokat szenvedtek az emberek, nyomorogtak eleget! - sóhajtott, és tenyerével beárnyékolta szemét, mert szemben, a falu felől, valami fiúk jöttek.

- Hát persze hogy Michal a kántoréktól, valamelyik kántorgyerekekkel. A húsvéti összeírásra mennek Wolába ekkora kosarakkal... Persze hogy ők azok.

Dicsértessékkal köszöntötte őket, mikor közel értek hozzá, s nagyon szeretett volna beszélni velük egy kicsit, de a fiúk csak visszamordultak rá, éppen hogy válaszoltak, és beszélgetésbe merülve gyorsan továbbmentek.

- Tökmag koruk óta emlékszem rájuk, és nem ismertek meg! - szomorkodott. - Ej! De hogyan is emlékeznének egy ilyen koldusasszonyra! De Michal jó nagyra nőtt, biztosan orgonál már a főtisztelendő úrnak...

Elgondolkozott, s közben újra az utat nézte, mert a faluból egy zsidó jött, jól megtermett borjat hajtott maga előtt.

- Kitől vette? - kérdezte Agata.

- Klembowától! - felelte a zsidó, birkózva a vörös foltos fehér borjával, amely ellenkezett, forgolódott és szomorúan bőgött.

- Biztosan a tarkáé... persze... még aratás előtt bezúgott... az is lehet, hogy a szürkéé... Jókora borjú...

Gazdasszonyi kedvteléssel nézett utána, de már nem voltak az úton. A borjú kitepte magát a kupec kezéből, kiszaladt a mezőre, és emelt farokkal nyargalt a falu felé, toronyirányban, a zsidó pedig lengő kaftánnal futott, hogy útját állja.

- Csókold meg a farkát, és kérd meg szépen, akkor majd visszatér... - suttogta elégedetten, miközben a kergetőzést nézte.

- Még a Klombék földjén sincs egy élő lélek! - jegyezte meg, de már nem volt ideje a gondolkodásra. Olyan közel volt már a falu, hogy érezte a füst szagát, és meglátta a kertekben szellőző dunnákat. Azért csak átölelte szemével a falut, és mélységes, hálás öröm remegtette meg a szívét, amiért az Úr Jézus megengedte, hogy megélje ezt a tavaszt, és íme, visszatérhet övéihez, visszatérhet atyafiaihoz.

Hiszen meg is halhatott volna a télen, idegenek között, mert súlyosan beteg volt; de Jézus visszavezérelte...

Hiszen csak ezzel táplálta lelkét a hosszú télen át, ez a remény erősítette minden órában, ezzel védekezett a fagy, a nyomorúság és a halál ellen...

Leült a bokrok aljába, hogy kissé összeszedje magát, mielőtt bemegy a faluba. De tudott is pihenni, mikor majd szétvetette az öröm, minden csontocskája külön remegett, s a szíve olyan fájdalmasan vergődött, mint a fuldokló madár! - Vannak még jó és irgalmas emberek, vannak... - suttogetta, és gondosan megigazította tarisznyáit. Igen, összekuporgatott annyit, hogy biztosan futja a temetésre.

Hiszen már évek óta csakis arról gondolkozott, csak arra vágyott egész lelkével, hogy amikor az Úr Jézus kijelöli halála óráját, ez a saját falujában, szobában, dunnával megvetett ágyon érje, a szentképek sora alatt, úgy, ahogy minden gazdasszony meghal. Egész életén át erre az utolsó, szent pillanatra gyűjtött.

Klombék padlásán volt is egy ládája, benne jókora dunna, vánkoso és lepedők meg új anginok; minden új, tiszta, egyszer sem használta, hogy be ne piszkítsa, hogy mindig készenlétben legyen, no meg azért is, mert nem volt hol megvetni vele. Mert hát volt-e neki valaha is saját szobája vagy akár csak ágya is? Mindig egy-egy kuckóban, valami vackon aludt, vagy az istállóban, ahogy adódott, és ahol a jó emberek megengedték, hogy lehajtsa fejét. Soha nem tolakodott ő előre, a jómódúak és hatalmasak közé. Nem panaszkodott sorsára, mert jól tudta, hogy a világ egész rendje az Isten akaratából van, és azt a bűnös ember meg nem másíthatja.

Azért csak titokban, csendesken ábrándozott arról - és kevélységéért bocsánatot is kért az Istentől -, hogy gazdatemetése legyen. Félénken csak ezért imádkozott...

Nem csoda hát, hogy most, mikor végső, maradék erejével elvánszorgott a falujába, és érezte, hogy közeleg az utolsó órája, gondolkozni kezdett: nem feledkezett-e meg valamiről?

De nem. Megvolt minden, ami szükséges. A szentelt gyertya nála van, akkor kapta, mikor imádkozva virrasztott egy halott mellett. Volt egy üvegecske szenteltvíze is, meg új szenteltvízhintőt is vásárolt, meg a czenstochowai Szűz megszentelt képét. Ezt kell a kezében tartania, amikor haldoklik. No és a temetésre szükséges néhány tucat zloty is itt van... talán még arra is telik, hogy szentmisét mondjanak a koporsó mellett, gyertyafényben és beszenteléssel, legalább a templom pitvarában. Arra persze gondolni sem mert, hogy a pap a temetőbe kikísérje.

Ugyan, hogy is juthatna ilyesmi az eszébe!... Nem minden gazdát ér ilyen szerencse és tisztesség, s amellet az összes pénze sem volna erre az egyre elég!

Fájdalmasan felsóhajtott és fölállt.

De nagyon elgyengült: a mellében szúrást érzett, köhögés gyötörte, ezért alig tudott mozogni, és percenként megállt pihenni.

- Csak legalább kaszálásig kihúznám, vagy az aratás kezdetéig - ábrándozott édesdeden, s szemét az egyre közeledő házakra függesztette.

- Azután meg már lefekszem és meghalok, édes Jézusom, meghalok... - mintha félénken mentegetőznék ezért a bűnös reménykedésért.

De hirtelen aggodalom fogta el: ki fogadja házába a haldoklás idejére?

- Keresek érző szívű, jó embereket, s talán néhány garast is ígérek, akkor könnyebben beleegyeznek... Hát kinek is lenne kedve idegenekkel bajlódni, terhet venni a nyakába.

Hogy ez rokonainál, Klombéknál történhessék, arra még gondolni sem mert.

- Annyi a gyerek, a szoba kicsi, meg a baromfi is most kél, hát szükség van helyre. Meg aztán nem is lenne tisztesség az ilyen gazdákra, ha rokon koldusasszonyok halnának meg a házukban...

Fájdalom és szemrehányás nélkül gondolt erre, míg rálépett a töltésen vivő útra, mely az alacsony fekvésű réteket és káposztásokat védte a tó áradása ellen.

A töltés mellett állott a malom, mégpedig olyan alacsonyan, hogy lisztes teteje alig emelkedett ki valamennyire az út fölé. Az egész rengett, amint tompa zakatolással dolgozott.

Bal felől pedig ott fénylett a tó. A nap aranyhaja végighúzódtott az égtől megkékült, csendes vízen. A lehajló égerfákkal benőtt partokon ludak gágogtak, nagy szárnycsattogással, az utakon pedig, melyek még sárosak voltak egy kicsit, gyerekek kergetődztek falkástul, és sivalkodtak örömben.

Bizony, Lipce úgy ült a tó két partján, mint azelőtt, mint talán mindig a világ kezdetétől fogva, egészen a terebélyes gyümölcsösök és bejárók mögé rejtőzve.

Agata nagy nehezen vonszolta magát, csak a szeme ugrált fürgén, és látott mindent. A molnár házában, mely kissé beljebb feküdt az úttól, s udvarháznak is beillett volna, a nyitott ablakokban lebegtek a fehér függönyök. A molnárné pedig a küszöbön ült sipogó, viaszsárga kislibák közt, hívogatta őket.

Az öregasszony dicsérte Istent, és csendesen továbbment. Örült, hogy a fal árnyékában heverésző kutyák nem vették észre.

Átment a hídon, mely alatt a víz zúgva ömlött a malomkerekekre; úgy ágazott ketté az út, mint két kar, mely átöleli az egész tavat.

Egy pillanatig habozott, de a mindent látás vágya erőt vett rajta, és balra fordult, a hosszabbik útra.

A sorban az első ház, a kovácműhely, zárt ajtóval hallgatott. Valami szekér eleje meg egypár rozsdás eke hevert a füstös fal tövében. De a kovácsnak se híre, se hamva. Csak a kovácsné ásott ingre vetkőzve ágyásokat az út menti kertben.

Agata most minden ház előtt megállt. Odatámaszkodott az alacsony kőkerítéshez, és kíváncsian nézegette az udvarokat, bejárókat, a nyitott pitvarokat és ablakokat. Olykor-olykor megugatták a kutyák, de amikor megszagolták, úgy látszik, megismerték benne a földit, mert visszafeküdtek a ház elé a napra.

Ő pedig csak ment lassacskán, lépésről lépésre, alig szuszogott már a fáradtságtól, de még inkább a szívbeli gyönyörűségtől.

Olyan csendesen haladt előre, mint a szellő, mely néha meglebbent a tavon, és megborzolta az égerfák rőt barkáit. Olyan szürke és észrevétlen volt, mint a kerítések, vagy a szikkadó föld, avagy mint a kopasz fákról földre eső vékony árnyék, hogy senki észre se vette.

És örvendezett egész szívével, hogy mindent úgy talál, ahogy ősszel itt hagyta.

Biztosan reggelit főztek éppen, mert füstöltek a kémények, s itt-ott a főtt burgonya szaga áradt a nyitott ablakokból.

Bár a gyerekek kiabáltak néhol, s a kislibákat őrző ludak is gyakran gágogtak aggodalmasan, mégis különösen csendes és üres volt a falu.

A nap már megtette délelőtti útjának felét, és úgy ragyogott, mintha színaranyat szórna, nézegette magát a tóban, de még senki nem igyekezett a mezőre, egyetlen szekér sem fordult ki zörögve a bejárókból, nem csikorogtak a határba induló ekék.

„Úgy látszik, vásárba mentek, vagy mi?” - gondolta, s még figyelmesebben nézegette a házakat.

A bíró csűrjének új deszkafala csak úgy sárgállott a lombtalan gyümölcsösön át; Gulbas házáról pedig, mely a bíróé mellett állt, leszakadt a szalmatető, úgyhogy kilátszottak a lécek, mint a csupasz bordák.

- Letépte a szél, és a naplopó lusta volt megcsinálni! - morogta.

A következő házban Pryczekék laktak; girbegurba, ócska viskó volt ez, a kitöredezett ablaküvegek helyén szalmacsutakok kandikáltak kifelé.

S itt a törvénybíró háza is; oromfalával néz az út felé, régi módi szerint.

Közvetlenül utána a Ploszkák háza, melynek mindkét szobájában laknak.

Azután Balcerekék portája; száz közül is megismerné, mert olyan mutatós: a lányok mésszel frissítették fel a barna falakat, és az ablakok kereteit kékre festették.

Amott meg egy széles, öreg gyümölcsösben Borynáék laknak, Lipce első és legmódosabb gazdáí. Csak a nap játszadozott a tiszta ablaküvegeken, a falak úgy ragyogtak, mintha újonnan lennének meszelve. Az udvar tágas, a gazdasági épületek szép sorba vannak építve, egyenesek és olyan csinosak, hogy akárhány embernek a háza se ilyen szép. A kerítés és minden olyan rendes, hogy még a német telepeseknél se lehetne szebb.

Odébb meg a Golombék háza.

Meg a többi; úgy tudja betéve valamennyit, akár a miatyánkot. De mindenütt egyforma volt a csend és az üresség, csak a kertekben vöröslött a szellőző ágynemű és ruhaféle, s csak itt-ott sürgölődtek ingre vetkőzött asszonyok az ágyások körül.

A kertek szélvédett részében a tavalyi káposzta korhadt fejéből már zöld hajtások bújtak ki, a falak mentén már kihajtott a lilium halovány levele, a palánták is kikelték a tüskés gallyak takarója alatt, a fák duzzadó, ragacsos rügyekkel voltak tele, és a kerítések tövében mindenütt csalán és más gyomok burjánzottak; az egresbokrokat is friss, világoszöld levelek borították.

S bár a legigazibb tavasz hullott egyenesen az égből, lüktetett a duzzadó föld minden egyes rögében, mégis valahogy szomorúnak látszott a falu, különösen csöndes és üres volt minden.

- Férfi még mutatóba sincs sehhol! Biztosan a törvény elé mentek, vagy gyűlésbe hívták őket.

Így magyarázta magának a dolgot, és belépett a templomajtón.

A misének már vége volt. A főtisztelendő úr a gyóntatószékben ült és gyóntatott, a padokban tízegynéhányan ültek, távolabbi falvakból valók, csendesen és magukba szállva. Csak néha szállt fel egy-egy nehéz sóhajtás vagy hangosabb ima.

A főoltár előtt függő örökmécsestől kékes füstávok húzódtak a magas ablakok felé, melyeken át besütött a nap. Az ablakokon túl, a szabadban verebek csiripeltek; néha elsuhanak a templom boltozata alatt, csőrükben szalmaszálat vittek. S időnként fecskék is berepültek csivítelve a főbejáraton át, tévelyegve keringtek a csöndben, a hűvös falak közt, és gyorsan kimenekültek a napvilágra.

Agata csak egy rövid imádságot mondott, annyira sietett Klombékhoz. A templom előtt azonban mindjárt Jagustynkába ütközött.

- Jagata! - kiáltott Jagustynka nagy csodálkozással.
 - Élek még, gazdasszony, élek! - És kezet akart neki csókolni.
 - Azt beszélték már, hogy beadta a kulcsot valahol melegebb tájakon... De a Jézus könnyű kenyere, úgy látszik, nem vált az egészségére, mintha már nyergelné a Szent Mihály lovát... - mondta, és gúnyosan mérte végig.
 - Úgy bizony, úgy van... már alig bírtam idevonszolni fáradt csontjaimat... lassan, de hamarosan elérem már a végemet, elérem...
 - Klombékhoz siet?
 - Hát hova is mennék? Hiszen rokonaim...
 - Szívesen látják. Jókora tarisznyákat cipel, s bizonyára van egypár garasa is a kendője csücskében, hát biztosan szívesen befogadják a rokonságba.
 - Egészségesek? Nem tudja? - bántotta az öregasszonyt a csúfolódás.
 - Egészségesek... csak Tomek gyöngéledett egy kicsit, hát most börtönben kúrálja magát.
 - Klomb? Tomasz? Ne mondjon már ilyet, nincs nevetni való kedvem!
 - De bizony úgy van, és még azt is hozzátehetem, hogy nem egymaga ül, hanem jó társaságban, az egész faluval együtt... Még a sok hold sem segít, ha a bíróság teszi be valaki után az ajtót, és be is rácsozza.
 - Jézus Mária, Szent József! - jajdult fel, s szinte sóbálvánnyá dermedt csodálkozásában.
 - Siessen csak mielőbb Tomkowához, majd ott hall olyan újságokat, amelyek édesebbek a méznél is. Hihi! Ünnepelnek az emberek, mint a pinty! - csúfondárosan nevetett, és gonosz szeméből gyűlölet lövellt.
- Agata kábultan vánszorgott tovább. Még nem tudta elhinni, amit hallott. Találkozott néhány ismerős asszonnyal, akik jó szóval köszöntötték, kérdezősködtek erről-arról, de mintha nem is hallotta volna a beszédet. Egyre riasztóbb félelem remegtette, s már szándékosan lassította lépteit, hogy minél később bizonyosodjék meg a dermesztő újságokról. Sokáig ült a plébánia léckerítése tövében, és üres tekintettel nézte a pap házát. A tornácon egy gólya állt fél lábon, mintha a kert sárga ösvényein hancúrozó kutyákat bámulná, Jambrozy pedig a szolgálóval együtt a virágágy körül foglalatoskodott. Új gyeppel rakták ki az oldalait. A virágágy már pirosodni kezdett a különféle virágok fiatal hajtásaitól, olyan volt, akár egy drótkefe.
- Csak mikor már egy kissé összeszedte erejét, akkor indult tovább; belopódzott a Klombék házához vezető bejárón. A ház közvetlenül a plébánia mellett állt, vele egy sorban.
- Reszketve ment, a kerítésbe fogódzkodva, s ijedt tekintete ide-oda ugrált a kerten és a mélyen meghúzódó házon. De csak a tehenek szürcsölték hangosan a csöbrökből a vizet az ablak alatt. A pitvar tárva-nyitva volt, s tüstént meglátta a kocát, mely az udvar sarkában heverészett malacaival, a trágyadombon kaparászó tyúkokat.
- Kezébe fogta az üres csöbröt, mert nagyobb bátorsága volt bemenni, ha tartott valamit a kezében, s belépett a nagy, homályos szobába.
- Dicsértessék a Jézus Krisztus! - nyögte ki nagy nehezen.
 - Mindörökké! Ki az? - hangzott kis idő múlva egy siránkozó hang a kamrából.
 - Én vagyok az, Agata! - Jézusom, hogy szorongatta valami a mellét!

- Agata! No de ilyet! Agata! - mondta gyorsan Klembowa, és megjelent a küszöbön.

A kendője tele volt sipító kislibával, a vén ludak pedig sziszegve és gágogva futottak utána. - No, hála istennek! Már azt mondták az emberek, hogy még karácsonykor meghalt, csak nem lehetett tudni, hogy hol. Az uram már készült az irodába tudakozódni. Üljön már le... biztosan fáradt. Most kelnek a libák...

- Szépen kelnek, látom, mennyi van belőlük!

- Kis híján hatvan. Csak öt hiányzik. Jöjjön ki a ház elé, meg kell őket etetni, és ügyelni kell, hogy az öregek le ne tapossák valamelyiket.

Gondosan kirakta kendőjéből a földre a sárga kis pehelycsomókat. Az öregek örvendezve gágogtak, és igazgatták a csőrükkel az apróságokat.

Klembowa aprított tojást hozott ki nekik egy deszkán, csalánnal meg kásával keverve, melléjük guggolt, és ügyelt, mert az öregek csipkedték a kicsiket, még rájuk is tapostak, lopkodták az ételüket, ahogy csak tudták, s közben nagy lármát csaptak.

- Tarka lesz valamennyi - jegyezte meg az öregasszony, leülve a padkára.

- Hát, a nagyobb fajtából való. A kántornétól cseréltem tojást. Hármad adtam egyért... Jó, hogy már hazajött... annyi a munka, azt se tudja az ember, mihez fogjon előbb.

- Mindjárt dologhoz látok, mindjárt... csak egy kis erőhöz jussak... beteg voltam, és minden erőm elfogyott... de csak hadd fűjjam ki magam... rögtön...

És föl akart kelni, hogy máris induljon... valami dologhoz fogjon, de megtántorodott szegényke, a falhoz billent, és feljajdulva leroskadt.

- Látom, egészen elgyengült, nem magának való már a munka, nem bizony! - szólt Klembowa csöndesebben, az öregasszony szederjes, puffadt arcát és furcsán meggörbedt alakját vizsgálva.

Nagyon megzavarta ez a szemle, nagy gondot okozott: nemcsak hogy segítsége nem lesz, de még bajlódni is kell az öregasszonnyal.

Agata rögtön észrevette, mert félénken, bocsánatkérően így szólt:

- Ne féljen, nem foglalom el a helyet, és a tálhoz sem tolakszom. Nem, csak megpihenek egy kicsit és megyek... csak látni akartam magukat... meg kérdezősködni, de elmegyek... - Könnyek toluáltak a szemébe.

- Hiszen nem kergetem el, maradjon csak, ha meg menni akar, hát elmegy...

- És hol vannak a fiúk? Biztosan kinn vannak Tomekkel együtt a határban? - kérdezte végül az anyóka.

- Hát nem tudja? Hiszen mind a börtönben ülnek!

Agata fájdalmában elnémulva kulcsolta össze kezét.

- Mondta már Jagustynka, de nem akartam elhinni.

- Színigazat mondott magának, úgy van bizony!

Klembowa kiegyenesedett, ahogy eszébe jutott minden, s nehéz könnycseppek gördültek végig kiaszott arcán. Agata úgy nézett rá, mint egy szentképre, és nem mert tovább kérdezősködni.

- Édes Jézusom! Végítélet volt itt a faluban, mikor valamennyi férfit összefogdosták és bevitték a városba. Mint az utolsó ítélet órája, mondom magának, csoda, hogy még élek és látom a napvilágot! S holnap már három hete lesz, de nekem úgy tetszik, mintha tegnap történt volna. Csak Maciek maradt itthon, tudja, meg a lányok... ők most a trágyát hordják ki a határba... és én, szerencsétlen árva!

- Takarodjatok, dögök... a saját gyerekeiket is összetapossák, mint a disznók! - kiáltott hirtelen a ludakra. - Libuskák, libu-libu...!

Hívogatta a libákat, mert az egész falka kitódult a bejáróba, az anyaludak vezetésével.

- Hadd mulassanak, nem látni varjat sehol, majd én ügyelek rájuk.

- Hogy tudna a libák után szaladni, hiszen mozdulni se tud!...

- Már elmúlt egy kissé a nyavalyám, mihelyt átléptem ezt a küszöböt.

- Akkor őrizze... készíték magának valami ennivalót... forraljak egy kis tejet?

- Isten fizesse meg, gazdasszony, de nagybőjt szombatja van, hát nem illik tejes ételt ennem... adjon egy bögre forró vizet, kenyerem van, beleaprítom és jóllakom urasan.

Klembowa csakhamar hozta is a sós forró vizet egy kis tálban. Az öregasszony kenyeret aprított belé, és fűjdogálva a kanalat, lassan eddegélt. Klembowa pedig a küszöbre ült, s szemmel kísérve a kislibákat, melyek a kerítés tövében csipkedték a fűvet, ismét megszólalt:

- Az erdő miatt volt az egész. Az uraság eladta titokban a zsidóknak, nem szólt róla a lipceieknek. Rögtön vágni is kezdték. Nagy sérelem esett a falun, és senki nem szolgáltatott igazságot, hát mit is tehettek volna? Kihez menjenek panaszra? S még ráadásul megdühödött az uraság az egész népre, és egyetlen zsellért sem fogadott föl a faluból a munkához, összebeszéltek hát, és az egész falu elment, hogy megvédjék a magukét, ahányan csak voltak. Azt mondták, hogy valamennyiüket csak nem büntetik meg, ha már arra kerülne a sor. De senkinek még eszébe se jutott, mert miért is büntetnék meg? Hiszen csak a magukét oltalmazták. Kimentek az erdőbe, megverték a favágókat, mert nem engedtek jószántukból, megverték az urasági embereket, és valamennyit kikergették az erdőből... Sikerült, amit akartak, és így is kívánta az igazság, mert senkinek sincs jussa hozzányúlni az erdőhöz, míg ki nem adják, ami a népnek jár. De a mieinknek is alaposan kijutott, az öreg Borynát széthasított fővel hozták haza. A kerülő látta el így, de azt meg Antek Boryna verte agyon az apja miatt.

- Jézusom! Agyonverte? Meghalt?!

- Meg hát, de az öreg máig is betegeskedik, és egészen magánkívül fekszik. Ő fogta ki a legrosszabbul, de másoknak is kijutott: Dominikowa Szymekjének a lába törött el, Mateusz Golombot pedig úgy megverték, hogy szánon hozták haza. Ploszka Stachnak beverték a fejét, és másoknak is jutott elég, el se tudom mondani, kinek mi baja esett! De senki sem búsult ezen túlságosan, és nem is panaszkodott, mert elérték, amit akartak. Vigan, nótaszóval jöttek haza, mint egy győzelmes csata után. Örömben egész éjjel ittak a kocsmában, azoknak meg, akiket jobban összeverték, hazavitték a pálinkát.

Harmadnapra, vasárnap, havas eső esett, és olyan pocsék idő volt már reggel óta, hogy az ember alig tudta kidugni az orrát. Éppen a templomba készültünk, mikor a Gulbas fiúk kiabálni kezdik odakünn, hogy az egész falu hallja: „Csendőrök jönnek!”

Vagy egy miatyánknyi idő múlva meg is jöttek kocsikon, vagy harmincan lehettek, és hivatalnokok is jöttek meg az egész bíróság. A plébánián szállottak meg. El se tudom mondani, mi volt itt, amikor megkezdődött a törvénykezés, kérdezősködtek, összeírtak mindenfélét, és

sorban őrizetbe vették a népet. Senki nem tagadott, mindenki biztos volt a dolgában, és mint a gyónáson, bevallottak mindent, és színgázat mondtak. Csak estefelé lett vége, és rögtön el akarták vinni az egész falut, az asszonyokkal együtt. De olyan kiabálás és gyereksírás lett erre, hogy az emberek már dorong után kezdtek nézni... Úgy látszik, a főtisztelendő mondott valamit a hivatalnokoknak, hogy minket itthon hagytak, még Kozlowát sem vitték el, pedig nagyon fenyegetett mindenkit. Csak az embereket vitték a börtönbe, Boryna Antekjét pedig még meg is kötöztették.

- Jézusom! Megkötöztették?

- Meg, de úgy eltépte a kötelet, mint a foszlott cérnát. Meg is ijedtek mindnyájan, mert olyannak látszott, mintha elment volna az esze, vagy a Gonosz szállotta volna meg. Ő meg elébük állott, és szemtől szembe ezt mondotta nekik:

- Verjete bilincsbe erősen, és őrizzetek, mert agyonverlek mindnyájatokat, és magammal is valami rosszat teszek...

Ennyire feldühödött, amiért agyonütötték az apját. Azután maga nyújtotta a kezét a vasbilincsbe, maga tartotta oda a lábát, és úgy vitték el...

- Irgalmas Jézus! Szűzanyám! - nyögte Agata.

- Mindig magam előtt látom, és halálomig nem felejttem el, hogyan vitték el őket...

- Elvitték az uramat a fiúkkal együtt... elvitték Ploszkáékat...

- Elvitték Pryczekéket...

- Elvitték Golombékat...

- Elvitték Wachnikékat...

- Elvitték Balcerekéket...

- Elvitték Socháékat...

- ...és még annyi mást, hogy több mint ötven embert hajtottak a börtönbe...

Hogy emberi ész el se tudja mondani, mi történt itt... mennyi sírás, keserves jajgatás volt... mennyi rettenetes átok.

S itt a tavasz is, gyorsan elolvadt a hó, a föld megszikkadt, csak úgy kívánczik az eke alá, itt az ideje a szántásnak, ideje a vetésnek, ideje minden munkának, és nincs, aki dologhoz lásson.

Csak a bíró maradt itthon, a kovács meg néhány magával tehetetlen aggastyán, a legények közül meg csak az egy Félkótya Jasiek!

Pedig már a szülések ideje is közeledik, néhány asszony már lebabázott, a tehenek is borjadzanak, minden jószág most ellik, meg az emberekről is gondoskodni kell, élelmet kell nekik vinni, egypár garast vagy legalább tiszta inget. És annyi más dolog is van, hogy már azt se tudja az ember, mihez fogjon előbb, hiszen magunk nem győzzük, és nem lehet napszámost kapni más falvakból, mert mindenkinek a maga munkáját kell előbb elvégezni...

- Nem eresztik ki őket egyhamar?

- Isten tudja, mikor! Járt már a hivatalban a pap, járt a bíró is, és azt mondják, hogy kieresztik, ha vége lesz a vizsgálatnak, ítéletet később hoznak. De már három hete elmúlt, és még egy sem jött haza. Csütörtökön Roch is elment tudakozódni.

- Hát Boryna él még?

- Él, csakhogy alig szuszog, és nem tér magához, úgy fekszik, mint a tuskó... Hanka hívatott doktorokat, akik értenek hozzá, de semmi sem segít rajta.

- Hát halálos betegen nem segít a doktor!

Elhallgattak. A szomorú emlékek kimerítették mindkettejüket. Klembowa a gyümölcsösön át a városba vivő távoli nyárfás útra bámult, és csöndesen sírdogált, folyvást törülgetve az orrát...

Azután pedig az ebéd körül forgolódott, és közben lassacskán elmondott mindent, mi történt a faluban a télen, amiről Agata egyáltalán nem tudott.

Az öregasszony kitárta két karját, bámulatában és irtózatában földig hajolt, mert ezek az újságok úgy hullottak rá, mint a kövek, és olyan fájdalommal, keserőséggel töltötték el a lelkét, hogy csendesen zokogni kezdett.

- Istenem, ott a világban mindig Lipcére gondoltam, de soha eszembe nem jutott volna, hogy ilyen dolgok történhessenek... amióta csak élek, nem hallottam ilyesmit! A Gonosz Lélek fészkelte itt be magát, vagy mi?

- Bizony, olyanformán lehet!

- Vagy talán ez az Isten büntetése az emberek gonoszságáért és bűneiért!

- Hát nincs is másként. Az Úr Jézus még az olyan halálos bűnökért is megfizet, amit Antek követett el a mostohájával. De újabb bűnök is történnek, mindenki szeme láttára!...

Agata már félt kérdezősködni, csak fölemelte reszkető két kezét, sietősen hányni kezdte magára a kereszteket, és forró imádságot mormolt.

- Ekkora szerencsétlenség szakadt az egész népre, és Boryna is eszméletlenül fekszik, mégis azt mondják - itt Klembowa lehalkította a hangját, és félénken körülnézett -, hogy Jagusia már a bíróval szűri össze a leveket... Nincs itt Antek, oda van Mateusz meg a többi legény, hát jó akárki, csak férfi legyen... Ó, micsoda világ!... - jajdult fel, s kezeit tördelte irtózatában.

Agata már meg se szólalt, hirtelen nagyon fáradtnak érezte magát, és annyira felizgatták a hírek, hogy elvándorolt az istállóba pihenni.

Csak napnyugtakor látták, amint elbotorkált a faluba az ismerőseihez. Akkor tért vissza, mikor Klombék már vacsoránál ültek.

A kanál ott várta, és a helye is ki volt jelölve: nem az első, de nem is az utolsó, a háziasszony mellett. De keveset evett, akár a válogatós gyermek; halkan mesélt a világról és azokról a bűszűjaro helyekről, ahol megfordult. Sokat ámuldoztak rajta.

Mikor pedig leszállt az éjszaka, s az ablakokon játszadozó alkonypír is kialudt, elcsendesedett a falu, világot gyújtottak a szobában, és lassan készültek lefeküdni. Agata előhozta tarisznyait a lámpafénybe, és egyenként kiszedegette belőle, amit hozott.

Körülállták visszafojtott lélegzettel; csoda, hogy fel nem falták égő szemükkel.

Agata legelőbb egy-egy megszentelt szentképecskét adott mindenkinek. Azután gyöngyfűzereket adott a lányoknak, olyan szépeket, hogy a szivárvány minden színében játszottak. Nagy kiabálás lett erre a szobában, versengve tolakodtak a tükörhöz, próbálgatták, gyönyörködtek magukban, és kidüllesztették a nyakukat, mint a felfuvalkodott pulykák. Majd erős bicskák kerültek elő a tarisznyából a fiúk számára, igazi miskároló bicskák. Egy egész csomag mahorka Tomasznak, végül pedig Klembowának egy széles, dús nyakfodor, színes cérnával kivarrva, hogy a háziasszony csettintett a nyelvével meglegedésében...

S valamennyien örültek nagyon, nézegették az ajándékokat, gyönyörködtek bennük. Az öregasszony pedig nagy örömeiben élvezettel mesélte el, mennyibe került egyik is, másik is, meg hogy hol vásárolta.

Késő éjszakáig üldögéltek még, beszélgettek a távollevőkről.

- Szinte félelem szorítja össze az ember torkát, olyan csönd van a faluban! - jegyezte meg végül Agata, mikor elhallgattak, és tompa, halotti csend ülte meg a szobát. - Bezzeg más években ilyenkor tavasszal csak úgy rengett a falu a lármától meg a nevetéstől!...

- Most meg olyan a falu, mint egy nyitott sír, csak követ kellene hengeríteni rája meg keresztet állítani... még az se akad, aki imádkozzék vagy misét mondasson... - bólogatott szomorúan Klembowa.

- Bizony, bizony!... Ha megengedné, gazdaasszony, fölmennék a padlásra aludni. Fájnak a csontjaim a hosszú úttól, és a szememet is nyomja már az álom.

- Aludjon, ahol jólesik, van elég helyünk.

Az öregasszony rögtön összeszedte tarisznyáit, s lassan kezdett fölfelé mászni a pitvarban a létrán, mikor Klembowa még utánaszólt a nyitott ajtón át:

- Hallja, majd el is felejtettem mondani, hogy elvettük a dunnáját a ládából... Marcyhának kanyarója volt a farsangban... olyan hideg volt, és nem volt mivel betakarni... hát kölcsönvettük magától... már ki van szellőztetve, és akár holnap is föl lehet vinni a padlásra...

- A dunnát... ha jónak látta... persze... szükség volt rá... persze...

Valami úgy elszorította a torkát, hogy elhallgatott. Tapogatódzva odavánszorgott a ládához, eléje guggolt, és fölemelte a födelét, reszkető kézzel, sietősen matatott benne, végigtapogatta halotti kelengyéjét...

Csakugyan... a dunna nem volt ott... pedig egészen új volt... tiszta huzatban... egyetlenegyszer sem használta... a legelőn egyenként összeszedett tollakból gyűjtötte... hogy legyen, mikor meghal... az utolsó órára...

És elvették... elvették...

Olyan keserves sírás fogta el, hogy csoda, hogy meg nem hasadt a szíve.

És sokáig imádkozott, keserű könnyekkel öntözve az imát, sokáig sírt és csöndeskén, fájdalmasan panaszolta el az édes Jézusnak, milyen igazságtalanság érte...

Biztosan késő éjszaka volt már, mert kukorékolni kezdtek a kakasok: éjfél jeleztek, vagy talán időváltozást.

Másnap virágvasárnap volt.

A nap még nem kelt föl, de már világosodott, mikor Hanka kinézett Boryna házából. Szoknyába és nagykendőbe volt öltözve, mert jó hideg volt odakünn.

Még a bejáróból is kitekintett a feketés, harmattal öntözött, itt-ott dérlepte útra. Üres volt még mindenütt, az életnek semmi jele, csak a virradat szikrázott szárazon, s kék ruhába öltöztette a fák dermedt üstökét, az éjszaka maradványai pedig félénken lapultak a kerítések tövében.

Visszatért a tornácra. Nagy nehezen letérdelt, mert már a legközelebbi hetekre várta a szülést, s imádkozni kezdett, álmos tekintettel révedezve a világon.

A nappal fehér tüze lassan terjedt, a hajnalpír mintha szitán szűrődne át, beszórta fényével a keleti eget. Egyre magasabbra emelkedett, mint az arany baldachin a sugárzó, de még láthatatlan szentségtartó fölött.

Mivel pedig fagyott az éjjel, a kerítések, pallók, háztetők és kövek csillogtak a dértől, s a fák fehér felhőknek látszottak.

A falu még aludt a földhöz lapuló homályba merülve, csak az utcához közelebb álló házak tűntek egy kissé elő meszelt falaik ragyogásával. A tó ködös tükrén az áramlat hosszú, feketés sávjai úgy húzódtak, mint az alvadó zománc.

Valahol a távolban szüntelenül zakatolt a malom, s valami láthatatlan folyócska csendes, rejtett csörgedezéssel folydogált a köveken.

A kakasok már torkusszakadtából kukorékolnak, s a madárcák csendesen csevegtek a kertekben, mintha közösen imádkoznának, mikor Hanka fölriadt. Elnyomta az álmot, és fáradt, kimerült tagjai visszakíváncsoztak a dunna alá. De nem hagyta magát, megdörzsölte a szemét zúzmarával, s megtalálva az imádság elveszített szavát, kiment az udvarra, hogy megnézzék a jószágot és fölébressze az alvókat.

Legelőbb az ártány óljának az ajtaját nyitotta ki. A disznó igyekezett fölállni mellső lábaira, de már nagyon elhízott, ezért visszaesett kövér hátuljára, és csak rőfögő orrával kísért a Hanka mozdulatait, amint megkeverte ételét és friss szóróhoz.

- Olyan nehéz a nadrágod, hogy nem tudsz lábra állni. Úgy megvan négyujjnyi a szalonnád, mint a pinty! - Gyönyörködve tapogatta a hízó oldalát.

Azután a tyúkólat nyitotta ki, és csalogatóul a küszöb elé vetett egy marékot a disznó eledeléből. A tyúkok serényen leugráltak az ülőről, a kakasok pedig fennhangon kukorékolni kezdtek.

A szomszédos ólban a ludak gágogva, sziszegve fogadták. Kihajtotta a gúnárokat, s azok csakhamar hadakozni kezdtek a tyúkokkal. Azután egymás után kiszedegette a tojásokat a fészken ülő anyaludak alól, és a világosság felé tartva nézegette.

„Bármely órában kikelhetnek” - gondolta, hallgatva a gyenge, alig hallható kopogást a tojásokban.

Amint az istálló felé tartott, Lapa is előmászott a kutyaólból. Nyújtózkodott és ásított, ügyet sem vetve a rásziszegő gúnárokra.

- Adta lustája! Átalussza az éjszakát, mint egy béres, ahelyett, hogy örködnék.

A kutya megcsóválta a farkát, örömmel vakkantott, átgázolt a tyúkokon, hogy a tolluk is szerteröppent, s odafutott Hankához, fölugrott rá, a kezét nyalogatta. Így hát kénytelen-kelletlen megsimogatta a kutya fejét.

- Akárhány emberben nincs annyi érzés, mint ebben a jószágban. Megismeri a gazdát a csibész! - Kissé kiegyenesedett, s végighordozta tekintetét a deres háztetőn, mert a fecskék sorban ültek rajta, és hízelkedően csiviteltek.

- Pietrek! Világos nappal van! - kiáltotta, és öklével megdöngötte a lóistálló ajtaját. Mikor pedig morgást hallott belülről meg a tolózár csikorgását, a szomszédos tehénistálló ajtaját nyitotta ki.

A tehenek sorban feküdtek a jászlak előtt.

- Witek! Alszik a csámpás, mint lakodalom után!

A fiú rögtön felébredt, fölugrott a vackáról, gyorsan kezdte föl húzni a nadrágját, és ijedten motyogott valamit.

- Vess szénát a teheneknek, hadd egyenek fejéig, és aztán mindjárt gyere krumplit tisztítani. De a Lysulának ne adj, etesse ő maga - tette hozzá keményen, mert a Lysula a Jagus tehene volt.

- Úgy eteti, hogy bög a tehén az éhségtől, és kirágja maga alól a szalmát.

- Dögöljön meg, nem az én károm! - sziszegte Hanka ádázul.

Witek morgott még valamit, de amint Hanka kiment, hanyatt vágódott a vackán, kezében a nadrágszíneével, hogy még egy miatyánknyit szundítson.

Hanka pedig még a csűrbe is bement, ahol az ültetésre kiválogatott krumpli hevert, szalmával betakarva. Benézett a fészerbe is, ahol a gazdasági szerszámokat tartották. Lapa ott ugrált előtte, de minduntalan a gúnárok felé oldalgott, és marakodott velük. Mikor az asszony már mindent végignézett, ahogy naponként szokta, nem történt-e valami kár az éjjel, az átjáróhoz ment, és kinézett a földekre, az őszi vetésre.

Újból mondani kezdte félbemaradt imádságát.

Már a nap is fölkelt, lángözönnel borította a gyümölcsösöket, szikrázott a zúzmara, és csöpögni kezdett a fákról a harmat. A szél is megindult, és csendesen borzolta az ágakat, a pacsirták mind sűrűbben szóltak, s a faluban is mozgás támadt az utcákon. Hallani lehetett, hogy megcsobban a tó, mikor vizet merítenek belőle, itt-ott csikorogtak a rozsdás kapuk, valahol ludak gágogtak, kutya ugatott, vagy emberi szó hangzott fel a hajnali csendben.

A falu kissé későbbben ébredezett, mert vasárnap volt, és mindenki szívesebben pihentette tovább a dunna alatt munkában elcsigázott tagjait.

Hanka semmire se ügyelt; magába mélyedt, gondolataiba, melyek egészen befönték, s az imádságot csak ajka suttogta, a lelke messze járt, és egészen elmerült az emlékezésbe.

Főlemelte csöndes, örömtől mámoros tekintetét, s a széles, a távoli erdőig elnyúló földekre nézett. Az erdőt előntötték a kelő nap lángjai, s a kékes sűrűségből előcsillantak a borostyánszínű, vastag fenyők. Az egész föld szinte reszketett az ébredő, aranyos fényben. Az őszi vetés nedves, zöldes gyapja takarta be a táblákat, s a barázdák mentén itt-ott erecskék csillogtak, mint ezüst fonalak. Nedves, hűvös lehelet szállott a földek felől, s vele együtt az a szent, tavaszi csönd, amelyben minden növekszik és a világra jön...

De Hanka nem ezért nézte, nem ezt látta.

Felújultak benne a nyomorúság, az éhség, a bántalmak emlékei, Antek hűtlensége, a fájdalmak, melyek úgy szúrják, mint az éles szögek, s az a sok szomorúság és gond, melyet szinte nem is érti, hogyan győzött le. És mégis legyőzte mind, s megérte, hogy az Úr Jézus íme jóra fordított mindent... Hiszen újra van gazdasága, van földje. S kinek volna hatalma kitépni innen? Ki tudná?

Már annyit elviselt, szenvedett ez alatt a fél év alatt, hogy más ember egész életében nem szenved ennyit; hát azt is elbírja, amit még rá akar mérni az Úr Jézus, kibírja és kivárja, míg Antek megállapodik, és övék lesz ez a föld örökre.

Három egész hete már, ő mégis úgy érzi, mintha tegnap lett volna, mikor kimentek az emberek az erdőbe...

Ő nem ment el a többiekkel, mert az ő állapotában nehéz és veszélyes is lett volna...

Csak Antekért aggódott, mert mindjárt mondták neki, hogy nem csatlakozott a néphez, nem ment velük. Azt gondolta, azért tette, hogy az öreget bosszantsa, vagy talán azért, hogy ezalatt Jagusiával találkozzék...

Emésztette ez a gondolat, de leskelődni mégsem ment utána.

Míg aztán délben egyszer csak rohan a Gulbas fiú és ordítja:

- Megvertük az uraságiakat! Megvertük! - és rohant tovább, mint aki megveszett.

Ő erre összebeszélt Klembowával, és elébük indultak. Dominikowa fia előreszaladt, és már messziről kiáltotta:

- Megölték Borynát, megölték Anteket meg Mateuszt és másokat!... - megrándult a karja, motyogott valamit, és végignyúlt a földön. Bicskával kellett szétfeszíteni a fogát, hogy vizet tölthessenek a szájába, olyan görcs szorította össze a fáradságtól.

Hanka lelke akkor kövé meredt rémületében.

Szerencsére, mielőtt a fiút fölélesztették, a nép már kiáradt az erdőből az útra, és nagy hangosan mesélték, hogyan történt az eset, s vagy egy miatyánknyi idő múlva már maga is meglátta Anteket élve, az apja szánja mellett. Halotthalovány volt, véres és szinte tébolyodott.

Persze hogy Hankát rögtön elfogta a sírás, és majd széttépte a fájdalom, de uralkodott magán, mert az apja, az öreg Bylica félrehúzta, és csendesen azt mondta:

- Az öreg hamarosan meghal, Antek nem tud az isten világáról, és Boryna házában nincsen senki. A kovácstól még kitelik, hogy beköltözik, aztán senki ki nem kergeti onnan!...

Ő egy pillanat alatt észbe kapott, sietve futott haza, összeszedte a gyerekeket és ami holmija éppen a keze ügyébe akadt. A többi Weronka gondjaira bízta, és gyorsan visszaköltözött a régi lakásukba, Boryna házának hátsó szobájába.

Borynát még Jambrozy kötözgette, még nem oszlottak szét az emberek, még örömmámorban úszott az egész falu, és jajgattak a sebesültek, de ő már csöndesen bevonult a házba, és letelepedett végleg.

S éberen örködött: hiszen ez az Antek földje, az öreg alig szuszog, bármely pillanatban beadhatja a kulcsot.

Márpedig mindenki tudja, hogy aki elsőnek kaparintja meg az örökséget, és belevágja a karmát, azt nem könnyű kitépni onnan, mert a törvény is pártját fogja.

Törődött is ő a kovács kiabálásával és fenyegetőzéseivel! Tiltotta neki, hogy beköltözzék, dühös volt nagyon, hogy Hanka megelőzte.

Nem kérte senki engedelmet, belekapaszkodott a földbe, és védte a magáét, mint a kutya a kölykeit. Biztos volt az öreg halálában, és abban, hogy Anteket elviszik, mert Roch előre megmondotta.

Ilyen körülmények között kinek az oltalmára bízhatta volna magát? Hiszen tudni való: segíts magadon, az Isten is megsegít.

Nem sírással, könyörgéssel éri el az ember a maga igazát, hanem erős, hajthatatlan karmaival - tudta ezt már jól, tudta!

Így hát, bár Anteket elvitték, hamarosan megnyugodott, mert mit is tehetsz a sorsod ellen, ember? Hogy tudnál ellenállni, te porszem?

S hol is lett volna ideje a hosszas siránkozásra, panaszkodásra, mikor ekkora gazdaságot vett a vállára!

Hiszen egyedül maradt, mint a magányos bokor a futóhomokban. De nem ijedt meg sem a munkától, sem az emberektől. Pedig ellene volt Jagna, ellene voltak a kovácsék, annyira dühösek voltak rája, hogy az isten mentsen meg tőle! Ellene volt a bíró is, akinek szándékai voltak Jagnával, és ezért nagyon szívére vette minden dolgát. Sőt ellene volt még a főtisztelendő is, akit Dominikowa izgatott.

Csak hogy nem győzték le, nem adta meg magát. Napról napra mélyebben nőtt bele a földbe, s mind erősebben fogta kezében a gyeplőt. Alig két hét múlva már minden az ő akarata, feje szerint történt, az ő hatalma kormányzott a házban.

S közben soha nem lakott jól, nem aludta ki magát, nem pihent, húzta az igát, mint a barom, kora hajnaltól késő éjszakáig.

Pedig nem szokta meg ezt a munkát, sem azt, hogy a saját fejével határozzon mindenben. Természettől fogva is bátor volt, Antek is megfélemlítette, ezért nemegyszer olyan nehezen ment neki, hogy lehanyatlott a keze.

De erősítette a félelem, hogy ki ne túrják a gazdaságból, meg a Jagna iránt érzett ádáz gyűlölet.

Egyébként, hogy honnan merített erőt, nem fontos, elég az hozzá, hogy nem hagyta el magát, s nemsokára megnyerte az egész falu bámulatát és tiszteletét.

- Ejha! Azelőtt úgy látszott, hogy háromig se tud számolni, most meg helytáll, mint a legkülönb férfi! - mondták róla a falu legelső gazdaasszonyai. Még Ploszkowa és mások is keresték a barátságát, szívesen segítettek jó szóval és amivel csak tudták.

Hálás szívvel fogadta, de nem barátkozott velük túlságosan, nem örült a kegynek, mert nem felejtette el egykönnyen a régebbi bántalmakat.

Nem is szeretett fecsegni, ezért hát nem volt szüksége arra, hogy a szomszédokkal tereferéljen, vagy kiálljon a bejáróba pletykálni.

Épp elég volt a saját gondja, sem hogy a másokéval törődjék!...

Éppen Jagna jutott eszébe, akivel makacs, néma, engesztelhetetlen harcot vívott. Jagusia, akire ha csak rágondolt is, szúrást érzett a szívében. Most is nyomban fölugrott a helyéről, gyorsan keresztet vetett, és verte a mellét az imádság befejezésül.

Még jobban feldühödött, mikor észrevette, hogy még alusznak a házban, és az udvaron is csönd van.

Lehordta Witeket, kizavarta Pietreket a vackáról, s kijutott Józkának is, hogy még mindig hever, holott már embernyi magasan áll a nap.

- Amint leveszi az ember róluk a szemét, tüstént alusznak - morogta, tüzet gyújtva a tűzhelyen.

Azután kivitte a gyerekeket a tornácra, egy-egy karaj kenyeret nyomott a markukba, odahívta Lapát, játsszék velük, és ő maga bement, hogy megnézzze Borynát.

De az első szobában még csend volt. Haragosan becsapta az ajtót, de Jagnát ez sem ébresztette fel. Az öreg éppen úgy feküdt, mint ahogy este otthagya: szederjes, borostás arcú, sovány feje a vörös csíkos vánkoston hevert, olyan mozdulatlanul, hogy hasonlított a fából faragott szentekhez. Tágra nyílt szeme mereven bámult, és semmit se látott. A feje rongyokba volt csavarva, s széttárt karjai élettelenül lógtak, mint a letört faágak.

Hanka megigazította az ágát, s mivel meleg volt a szobában, megveregette a dunnát, hogy a toll a lába felé szálljon, és azután friss vizet töltött csöppenként a beteg szájába. Lassan ivott, mozgott az ádámcsutkája, de ő maga meg se mozdult. Még mindig úgy feküdt, mint a ledöntött fatörzs, csak a szemében csillant meg valami, mint ahogy a folyó tör át az éjszaka sötétjén, s megvillan egy pillanatra.

Hanka bánatosan sóhajtott fölötte, aztán meg odacsapta a fapapucsát a vödörhöz, és haragos pillantást vetett az alvó Jagnára.

De Jagusia erre se ébredt fel. Az oldalán feküdt, arcával a szoba felé, a dunnát - bizonyára a meleg miatt - a melléig tolta le, válla és karjai meztelenül, rózsásan pihentek, s kissé mozogtak csendes lélegzése közben. Nyitott, cseresznyeszínű ajkán át kicsillogott a foga, mint a legfehérebb gyöngy. Kibontott haja végighullámozott a fehér vánkoston, és lehullott a földre, mint a napon kiszáritott, legtisztább len.

- Össze kellene karmolni a képedet, hogy ne büszkélkedj a szépségeddel! - suttogta Hanka, olyan gyűlölettel, hogy a szívében nyilallást érzett, és az ujjai maguktól görbültek karmolásra. De csak végigsimította önkéntelenül a haját, és benézett az ablakráján függő tükörbe. Gyorsan félreugrott, amint meglátta saját kiaszott, sárga foltos arcát és kivörösödött szemét.

„Semmi gondja sincs, jól eszik, kialussza magát a melegben, nem szül gyereket, hát hogyan lenne szép?!” - gondolta, és olyan keserűség fogta el, hogy kimenet becsapta az ajtót. Az ablak is megcsörrent tőle.

Végre Jagna is fölébredt. Csak az öreg feküdt még mindig mozdulatlanul, maga elé meredve.

Már három egész hete feküdt így, azóta, hogy hazahozták az erdőből. Néha mintha ébredezett volna; hívta Jagnát, megfogta a kezét, mondani akart valamit, és ismét hátrahanyatlott anélkül, hogy egy szót is szólt volna.

Roch már orvost is hozott a városból, aki megvizsgálta, írt valamit egy kis papirosra, tíz rubelt kért, a patika is belekerült jócskán, de épp annyit használt, mint a Dominikowa ingyen ráolvasása.

Megértették ebből, hogy az öreg már nem áll talpra, ezért hát békében hagyták. Tudvalevő, hogy a halál ellen nincs orvosság, se doktor, aki halálos beteg, az meghal, akinek pedig meg kell gyógyulnia, az meggyógyul minden segítség nélkül is.

Tehát csak annyi gondjuk volt rá, hogy gyakran váltogatták a fején a vizes borogatást, vizet adtak neki inni, vagy egy kevés tejet. Enni nem tudott, mindent kihányt.

Azt is gondolták az emberek, különösen Jambrozy, akinek nagy gyakorlata volt ebben, hogy ha nem tér magához, könnyű és gyors halála lesz. Várták is mindennap, de csak nem jött. Már meg is unták ezt a hosszú várakozást, mert hiszen ügyelni kellett rá, és úgy-ahogy gondozni is.

Jagnának lett volna kutya kötelessége, hogy benézzen hozzá és körülötte sürgölődjék, de hát ő nem tudott egy óráig sem otthon ülni. Végképp megundorodott az öregtől, és súlyosan nehezedett rá a Hankával folytatott háborúság is. Hanka mindenben félretolta, és jobban vigyázott rá, mint a tolvajra. Hát nem is csoda, hogy valami kifelé húzta a világba. Repülni szeretett volna, ki a napfényes déli időbe, az emberek közé, a szabadságba. Azért ráhagyta Józkára, ügyeljen az öregre, és elment, nem tudni, hova. Sokszor csak este tért haza...

Józka meg csak addig volt az öreg mellett, amíg látták. Hiszen buta gyerek volt még, és szeretett csavarogni. Tehát Hankának kellett a betegápolást is magára vállalnia, mert habár a kovácsék néha tízszer is benéztek napjában, csak azért tették, hogy ügyeljenek, nem visz-e ki valamit a házból, és főleg azt várták, hogy az öreg talán még megszólal és rendelkezik a vagyonról.

Úgy marakodtak ezen, mint a kutyák a döglődő birka körül: morogva birkóznak, ki vágja előbb a belekbe a fogát, hogy kitépjen egy darabot magának. Közben a kovács, amire rávetette a szemét, vagy amit megkaparinthatott, azt elvitte, akár egy ócska kötelet vagy deszkadarabot is. A kezéből kellett kiszedni és vigyázni minden lépésére. Nem is múlt el nap civakodás, kegyetlen szitkozódás nélkül.

Azt mondják: ki korán kel, aranyat lel. S ez igaz is. A kovács akár éjfélkor is fel tudott kelni, el tudott szaladni a tizedik faluba is, ha jó keresetről volt szó; nagyon pénzvágó ember volt, és olyan agyafűrt, mint a róka.

Most is, alig mászott ki Jagna az ágyból, és alig vette föl a szoknyáját, megcsikordult az ajtó, besurrant a kovács, és egyenesen a beteghez sietett.

- Nem beszélt valamit? - kérdezte, és közről nézett az öreg szemébe.

- Hiszen úgy fekszik, ahogy volt! - mordult vissza Jagna, fejkendője alá dugva haját.

Még mezítláb volt, egy szál ingben. Kissé álmos is volt, és olyan szép, olyan perzselő meleget és gyönyörűséget árasztó, hogy a kovács végighordozta rajta hunyorgó tekintetét.

- Tudja - és egészen odacsúszott az asszonyhoz -, a kántor kifecsegte előttem, hogy az öregnek jócskán lehet pénze, mert még karácsony előtt akart kölcsönadni egy dembicai parasztnak ötszáz rubelt. Csak a kamatban nem tudtak megegyezni. A pénz itt kell hogy elrejtve legyen a házban. Tartsa jól szemmel Hankát, mert ha elkaparintja előlünk, bottal üthetjük a nyomát... Csöndben, észrevétlenül átkutathatná valamennyi zugot, csak senki észre ne vegye... hallja?

- Már hogyne! - vállára kapta kendőjét, mert a kovács mintha végigtapogatta volna tolvaj szemével.

Körüljárt a szobában, és szinte szórakozottan benézett a képek mögé, kutatott mindenütt, ahol csak lehetett.

- Magánál van a kamra kulcsa? - s szemével odavágott a kicsi, zárt ajtóra.

- A fészületen lóg az ablak alatt.

- Vésőt adtam neki kölcsön, már egy hónapja, most szükségem volna rá, és sehol se találom. Gondolom, ott hever valahol a lom közt...

- Keresse meg maga, én nem bajlódom vele.

A kovács hirtelen elugrott az ajtótól, mert a pitvarban Hanka hangja csendült fel. Visszaakasztotta a kulcsot a helyére, és a sapkája után nyúlt.

- Majd holnap megkeresem... sietnem kell haza... Roch megjött?

- Mit tudom én? Kérdezze meg Hankát!

Még egy darabig ott állt, pödörgette vörös bajuszát, a szeme pedig tolvaj módjára ugrált a szoba sarkaiban. Aztán elnevette magát, csak úgy magában, és elment.

Jagna ledobta válláról a kendőt, s nekiállott bevetni az ágyat. Azután rendet csinált a szobában, közben olykor-olykor lopva rátekintett az urára. Mindig úgy járt a szobában, hogy ne találkozzék a beteg nyitott szemével.

Persze hogy undorodott, félt tőle, és gyűlölte is teljes szívéből az elszenvedett bántalmak miatt. Valahányszor magához hívta, és forró, ragadós kezébe fogta a kezét, majd elájult az undortól és a félelemtől, mert megcsapta a halál lehelete: szinte hullaszaga volt. Mégis Jagna volt az egyetlen, aki őszintén kívánta, hogy meggyógyuljon.

Csak most értette meg, mit veszít, ha az öreg nem lesz többé. Mellette gazdaasszonynak érezte magát, mindenki hallgatott rá, a többi asszony és lány is kénytelen-kelletlen tisztelte, és átengedte neki az első helyet. Mert hogysisne, hiszen Boryna felesége volt! És Maciej, bár otthon harapós volt, mint a kutya, és egy jó szót sem szólt hozzá, az emberek előtt mégis ügyelt, hogy senki ne merészeljen a feleségével tiszteletlenül bánni.

Nem értette ezt azelőtt, csak mióta Hanka berontott a házba és föléje kerekedett, félretolta a kormányrúdtól, azóta érezte elhagyatottságát és sérelmes helyzetét.

Nem a földért búsult, mert mit törődött ő a vagyonnal?... Csak annyit, mint a tegnapi nappal, s bár hozzászokott az uralkodáshoz, hogy kevélykedjék a vagyonával, és szétterpeszkedjék a maga portáján - ezt nem siratta volna, hiszen anyjánál is jó sora volt. Csak egy dolog érintette fájdalmasan, az, hogy Hanka előtt kell meghátrálnia. Antek felesége előtt. Ez égette a belsejét, fölkeltette haragját, és igyekezett mindent ellenére tenni.

Amellett az anyja is beszélt neki folyton, meg a kovács is uszította napról napra; ő maga talán könnyen engedett volna is, annyira undorodott a háborúságtól, hogy nemegyszer ott akart hagyni mindent, s át akart költözni az anyjához.

- Eszedbe ne jusson! Maradj ott, míg meg nem hal! Őrizd a magadét! - parancsolta szigorúan az öregasszony.

Hát maradt is, bár rettenetesen unatkozott. Mert hogysisne! Napokon keresztül nem volt kivel beszélni, nevetgélgni. Ki se lopódzhatott valakihez...

S odahaza ott volt a nyögdecslő öreg, ott volt a folyton zsörtölődő Hanka, s olyan háborúság folyt szüntelenül, hogy már egyáltalán nem lehetett kibírni.

S az anyjánál se volt maradása.

Azért házról házra futkosott a guzsallyal, de sehol sem bírta ki sokáig. A faluban nem volt más, csak csupa fehérnép, síró, savanyú, veszekedő asszonyok, olyanok, mint a márciusi napok. S mindenütt, mint egy végeszakadatlan litánia, úgy ömlött a sok panasz; legény pedig sehol, még mutatóban sem!

Végül már nem találta helyét, s azt sem tudta, mihez fogjon.

S ráadásul még gyakran, egyre gyakrabban emlékezett Antekre.

Az igaz, hogy a végén, mielőtt elvitték, nagyon elhidegült tőle, és a találkozások is csak félelmet és kint hoztak; s utoljára annyira megbántotta, olyan igazságtalanul, hogy a lelke majd meghasadt a fájdalomtól, mikor erre gondolt... de mégis volt kihez kimenni, tudta, hogy ott, a kazal tövében minden este várja, lesi valaki... hogy van valaki, akinek öröm hallani a hangját... S noha reszketett az aggodalomtól, hogy észreveszik, bár Antek gyakran veszekedett vele a hosszú várakozás miatt, mégis szívesen futott ki hozzá, s az egész világról megfeledkezett, mikor magához ölelte, olyan erősen, mint a tüzes sárkány, és magáévá tette, anélkül, hogy engedelmét kérné... Eszébe se jutott, hogy ellenkezzék. Amikor pedig megszorította, szinte szédült, olyan forróság áradt belőle...

Akárhányszor éjfélig se tudott elaludni utána, a hideg falhoz szorította csókoktól felhevült arcát, ott hűsítette. Fel volt indulva egészen, minden tagja bizsergett az égető, édes emlékektől.

Most pedig egyedül van, mint a karó. Senki nem lesi, senkinek sincs joga hozzá, és nincs, kihez kilopóddzék, már senki sem várja ott az átjáró mögött, senki sem fosztja meg akaratától...

Hogy a bíró jár utána, csipdesi, édes szavakat sugdos neki, szorongatja a kerítésnél, vendégeli a kocsmában, és meg szeretné kapni, azt csak azért tűri, mert unatkozik nagyon, és nincs más, akivel elmulasson. De Antekhez hasonlítva csak olyan a bíró, mint a kutya a gazda mellett.

Meg azért is teszi, hogy bosszantsa vele az egész falut és Anteket.

Mert hogyan! Utoljára is nagyon megsértette és megalázta, semmibe vette. Egész éjjel és egész nap bent ült Antek a házban az öreg mellett, sőt az ő ágyában is aludt, szinte egy lépést sem tárgított a szobából, mégis, mintha nem is vette volna őt észre, pedig folyton elébe került, mint a kutya, könyörgött a tekintetével egy szép szóért.

Rá se nézett, csak az apját látta, meg Hankát meg a gyerekeket. Sőt a kutyát is.

Talán ezért is fordult el tőle a szíve végképpen. Sőt egészen ellene fordult, mert amikor bilincsbe verték, egészen másnak látta, olyan idegen és közömbös volt számára, hogy sajnálni sem tudta. Sőt valami rejtett kárörömmel nézte Hankát, hogy tépi a haját, veri a falhoz a fejét, és üvölt, mint a kutya a vízbe fojtott kölykei után.

Mohó örömet érzett a kínjain, és iszonyattal fordította el szemét Antek rettenetes, szinte tébolyult tekintetétől.

Olyan idegenné vált akkor, hogy még maga elé sem tudta képzelni, mint az olyan embert, akit csak egyszer látott.

De annál jobban emlékezett a másik Antekre, a szerelem és mámor napjainak, a találkozások és ölelések, csókok és elragadtatások napjainak Antekjére... arra, akihez most, gyakran álmatlan éjszakáin kíváncszott a lelke, fájdalommal és kimondhatatlan vágygal kiáltott kintól feszülő szíve.

Ahhoz... a boldogság napjainak Antekjéhez vágyott Jagus lelke, pedig azt sem tudta, hol van, vagy egyáltalán él-e széles e világon.

Most is ő lebegett emlékezetében, mint az édes álom, amelytől oly nehéz megválni, amikor újból behallatszott Hanka zsörtölődése.

- Úgy ordít, mint a kutya, ha nyúzzák! Folyton pöröl - suttogta, fölriadva ábrándozásából.

A nap már benézett ferdén, bíborba vonva a homályos szobát, a madarak vígan csicseregtek a kertben; melegebb lett, és a háztetőről úgy gurult a csöppé olvadt dér, mint az üveggyöngy. A nyitott ablakon keresztül pedig a hajnali szellővel együtt beröppent a tavon lubickoló libák gágogása.

Jagus sürgölődött a szobában, halkán dudorászva, mint a tengelice. Vasárnap volt, s ideje volt már a templomba készülni, barkaszentelésre. A vörös fűzhajtások, ezüstös barkával belepve, már tegnap óta ott voltak a korsóban, s kicsit le is konyultak, mert elfelejtett vizet önteni rájuk. Éppen élesztgetni kezdte gondosan, mikor Witek bekiáltott az ajtón:

- A gazdaasszony azt parancsolta, etesse meg a tehenét, mert bög az éhségtől!

- Mondd meg neki, hogy semmi köze az én tehenemhez! - kiáltotta vissza, ahogy csak a torkán kifért, és hallgatódzott, mit kiált amaz válaszul.

- Csak járjon a szád, míg el nem fárad! Ma nem tudsz felbosszantani!

S a legnagyobb nyugalommal kezdte kiszedegetni ruháit a ládából. Szétrakta az ágyon, és nézegette, melyiket vegye föl a templomba. Hirtelen, mint amikor felhő áll a nap elé, és árnyékba borítja az egész világot, úgy borult el ő is. Minek öltözködjék és szépítse magát? Kinek a kedvéért?

Az asszonyok kedvéért, akik irigy szemmel becsülgetik minden pántlikáját, azután meg szájukra veszik, pletykálnak róla az egész faluban?

Kedvetlenül elfordult a ruháktól, és az ablakhoz ülve fésülni kezdte dús, világosszőke haját. Közben szomorúan nézett a falura, melyet már egészen elöntött a napsugár, és csillogott az olvadó dérben. A házak itt-ott kifehérlettek a kertekből, és kék füstoszlopok törtek a magasba. A tó túlsó partján pedig, az úton, melyet egészen eltakartak a fák, asszonyok járhattak, mert olykor-olykor megvillantak a piros szoknyák a víz tükreben, s látszott, hogyan haladnak a part menti fák már halványuló árnyékában. Azután ludak úsztak fehér sorokban, és úgy látszott, mintha a visszatükrözött ég kék színén úsznának; feketés, félkör alakú hullámok maradtak mögöttük, mint csendben kúszó kígyók. Majd himbálódzó fecskék siklottak alacsonyan, fehér hasuk csillogott. Az itatóknál tehenek bögtek, másutt meg a kutya ugatott.

De hamarosan megfedkezett ezekről a dolgokról. Szemét fölemelte a magasba, ahol a kék égen felhőnyájak legelésztek, mint gypjas, fehér báránycák. Alattuk, valahol a magasságban, madársereg szállott láthatatlanul, csak elnyúlt, panaszos sikongása hullott le a földre. Ezekről a hangoktól nyomást érzett keblében, s hirtelen egy rég lappangó vágy szorította össze szívét. Elhalványult szemét révedezve jártatta az imbolygó fák, a vízen - ahol mintha azok a felhők úsznának elmerülve a kék égbe -, végighordozta az egész világon. Azonban semmit sem látott felgyülemlett vágyakozásán kívül. Nehéz könnyek gördültek le sápadt arcán, egyik a másik után, s valahol a lelke mélyén olvadtak el.

Értette is ő, mi történt vele!

Csak azt érezte, hogy valami feszíti, emeli, hogy elmenne a világ végére is, ahova a szeme, ahova a lebíratatlan vágy vezetné. És sírt akaratlanul, szinte fájdalom nélkül, mint a virággal terhes fa tavaszi hajnalokon, mikor felmelegíti a nap, és ringatja a szél; bőven hinti harmatát, belekapaszkodik a földbe, megduzzad a termő nedvektől, és az ég felé nyújtja virágos ágait...

- Witek! Kérd meg szépen azt a nagyságos asszonyt, hogy jöjjön reggelizni! - csattant fel újból Hanka.

Jagna, mintha fölébredt volna, letörülte könnyeit, feltűzte haját, és sietve átment.

Hanka szobájában már mindenki reggelinél ült. A tálban gőzölgött a főtt burgonya. Józka éppen most öntötte le pirított hagymás tejföllel, a többiek meg már belevágták a kanalat, és mohó pillantásukat az ételre tapasztották.

Hanka foglalta el az első helyet, középtűt, a lóca előtt, amelyről ettek. A végén Pietrek ült, mellette Witek guggolt a földön; Józka pedig állva evett, és ügyelt, hogy ki ne fogyjon az étel a tálból. A gyerekek a tűzhelynél ültek, jókora tálka körül, és kanalukkal védekeztek Lapa ellen, mert néha belekapott az ételükbe.

Jagna helye az ajtó felől volt, Pietrekkel szemben.

Lassan ettek, s csak néha méregették egymást.

Hiába fecsegett össze Józka hetet-havat, hiába vetett olykor Pietrek egy-egy szót, sőt végül Hanka is megszólalt, mert Jagna szomorú, kisírt szeme meghatotta egy kicsit - Jagusia egy mukkot sem ejtett ki a száján.

- Witek, ki vágott így fejbe? - kérdezte Hanka.

- Nekiستم a jászolnak! - A fiú elvörösödött, mint a rák, és megdörzsölte a fájó daganatot. Közben titkos pillantásokat váltott Józkával.

- Hoztál már barkát?

- Mindjárt hozok, csak megeszem - mentegetődzött Witek, és gyorsan befejezte reggelijét.

Jagna letette a kanalat és kiment.

- Megint megcsípte valami darázs! - suttogta Józka, céklalevest töltve Pietrek táljába.

- Nem mindenki tud szüntelen fecsegni, mint te. Megfejté már a tehenet?

- Elvitte a sajtárt, hát bizonyosan az istállóba ment.

- Józia, ne felejtse el, lenmagpogácsát kell csinálni a Siwulának!

- Már főcstejet ereszt, ma próbáltam.

- Ereszti? Akkor maholnap megborjadzik...

- Tinó lesz! - szólt Witek, fölkelve a reggelitől.

- Ostoba! - suttogta Pietrek megvetően, és kissé megeresztette a nadrágszíját, mert nagyon jóllakott. Aztán meggyújtotta cigarettáját a parázson, és ő is kiment Witekkal együtt.

A fehérnép szótlánul látott munkához: Józka mosogatta az edényt, Hanka vetette be az ágyakat.

- Elmegy barkaszenteleésre?

- Menj te Witekkal, Pietrek is mehet, csak a lovakat etesse meg. Én itthon maradok, ügyelek édesapánkra, és talán Roch is megérkezik, hoz valami újságot Antekről...

- Ne szóljak Jagustynkának, hogy jöjjön holnap krumplit válogatni?

- Hát! Magunk nem győzzük, pedig meg kell csinálni hamar.

- Meg a trágyát is szét kell már hányni!

- Pietrek holnap délig kihordja, ebéd után meg kezdheti Witekkal széthányni. Ha jut rá idő, te is segítesz...

Nagy gágogás hangzott föl az ablak alól, s lihegve berontott Witek.

- Még a gúnárt sem hagyod békében!

- Meg akartak csípni, csak védekeztem!

Egy egész halom, harmattól még nedves, barkával teli fűzfagallyat dobott a ládára. Józka szépen elrendezte, és piros gyapjúfonállal kötötte össze.

- A gólya koppintott a homlokodra? - kérdezte Józka halkan.

- Hát persze, nem is más. Csak el ne árulj... - hátranézett Hankára, aki éppen az ünneplő ruháját vette ki a ládából. - Azt is elmondom neked, hogyan volt... Kilestem, hogy éjszakára kinn marad a tornácon... Késő éjszaka, mikor már mindenki aludt a plébánián, odalopódtam... már fogtam is... pedig megkoppintott... Becsavartam volna a bekecsembe, és el is hoztam volna... de megszimatoltak a kutyák... ismernek a dögök, mégis úgy nekem jöttek, hogy el kellett szaladnom, még a nadrágom szárát is megtépték... de nem mondok le róla...

- És ha a pap megtudja, hogy elvitted a gólyáját?

- Ki mondaná meg neki?... Elviszem, az enyém.

- De hova dugod, hogy el ne vegyék újra?

- Már kifundáltam egy olyan rejtekhelyet, hogy még a csendőrök sem szagolják ki... Azután pedig, ha elfeledkeznek róla, hazahozom, és azt mondom, hogy másikat szelídítettem. Hát megismeri valaki? Csak el ne árulj, Józia, hozok én neked madarakat vagy akár nyulacskát is.

- Nem vagyok én fiú, hogy madarakkal játszadozzak! Öltözz föl, te buta, akkor együtt megyünk a templomba.

- Józia, megengeded, hogy én vigyem a barkát?

- Még mi nem kéne neki!... hiszen csak lányok vagy asszonyok vihetik szentelni!

- A templom előtt visszaadom, csak amíg a falun átmegyünk... - Olyan esengve kérte, hogy Józia végül megígérte, azután gyorsan az éppen belépő Nastka Golembiankához fordult, aki már ünneplőbe volt öltözve, és barka volt a kezében.

- Nem tudsz valamit Mateusról? - szólította meg Hanka a köszöntés után.

- Csak annyit, amit a bíró mondott tegnap, hogy jobban van.

- A bíró nem is tud semmit, meg olyat is kitalál, ami nem volt.

- Azt mondják, ugyanezt mondta a főtisztelendő úrnak is.

- Antekről meg egy szót se tudott mondani.

- Mert azt mondják, hogy Mateusz a többiekkel együtt ül, Antek meg külön.

- Eh, csak úgy ugat, hogy legyen, amivel beállíthasson a házakba...

- Maguknál is járt ezzel a hírrel?

- Eljön az mindennap, de Jagusiához. Valami dolga van vele, hát összejárnak, és az emberek szeme láttára beszélgetnek a bejáróban.

Ezt csendesebben mondotta Hanka, de nyomatékkal, s közben kinézett az ablakon, mert Jagna éppen most lépett ki a tornácról. Fel volt öltözve szépen, kezében imádságoskönyv meg barka. Hanka sokáig nézett utána.

- Elkéstek, lányok! Már tele van néppel az egész utca.

- Még nem harangoztak be.

De épp ekkor szólalt meg a harang fennszóval, hívogatott az Úr házába. Lassan, hosszasan, hangosan kongott-bongott.

Vagy egy miatyánknyi idő múlva valamennyien elindultak a templomba.

Hanka egyedül maradt. Föltette az ebédet, kissé rendbe szedte magát, megfogta a gyerekeket, és kiült velük együtt a tornácra, hogy megfésülje és kitetvezze őket, mert hétköznapi sosem ért rá.

A nap már eléggé magasra emelkedett, az emberek mindenfelől gyülekeztek a templomba. Apránként szóródtak ki a bejárókból az útra; s az utcákon úgy piroslott az asszonyok ruhája, mint a pipacs, beszélgetés zaja visszhangzott meg a gyerekek kiáltozása, akik azzal szórakoztak, hogy kavicsokkal dobálták a madarakat a tavon. Néha szomszéd falubeliekkel megrakott szekerek zörögtek, majd ismeretlen emberek mentek el az úton, dicsérve az Istent. Végül lassan mindenki elment, s csend borult az üres utakra.

Hanka, miután tisztára tetvezte a gyerekeket, hátravitte őket a krumplisvermek mellé, a szalmára, hadd játsszanak egyedül. Ő maga megnézte a fortyogó fazekakat, s azután visszatért előbbi helyére, és csendesen mondta az olvasót, minthogy könyvből nem tudott imádkozni.

Már dél felé járt az idő. Ünnepi csend lepte el a falut. Sehol sem hallatszott semmi hang, csak éppen a verebek csiripeltek, és a fészekrakó fecskék csiviteltek az eresz alatt. Meleg idő volt; a kezdődő tavasz már alig érintette meg a földet, alig simogatta meg a fákat; az ég fiatalon, kéklőn, csodálatos ragyogással borult a föld felé. A gyümölcsösök mozdulatlanul álltak, a nap fölé nyújtva duzzadt bimbókkal telt ágaikat. A tó partján álló égerfák úgy mozgatták sárga barkáikat, mintha csendesen lélegeznének. A nyárfák rozsdaszínű, ragadós, illatozó, szinte mézet csepegtető hajtásai úgy tárultak a napfényre, mint a madárfiókák csőre...

A házak elejét már alaposan fölmelegítette a nap; már a legyek is kibújtak a meleg falakra, s néha egy-egy méhecske is feltűnt, döngicsélve telepedett le a kerítések alján pislogó százszorszépekre, vagy a bokrok fölé szállott, melyek friss levelecskéi mint zöld lángocskák törtek elő.

De a mezőkről és az erdők felől még éles, nyirkos szél fújt.

A mise már a felénél tarthatott; a csendes, szinte tavasztól izzó levegőben távoli ének hangja feszült, orgonaszó és néha, mint a sűrű eső, a csengők bágyadt csilingelése szóródott szét a szélben.

Lassan, csendesen telt az idő. Mikor a nap delelőre ért, még a madarak is elhallgattak. Csak a kislibákra tolvaj módra leskelődő varjak keringtek alacsonyan a tó fölött. A gúnárok vészesen gágogtak föl rájuk. Egy gólya is kelepelt egyet valahol, és elrepült a közelben, csak hatalmas árnyéka húzódott végig a földön.

Hanka buzgón imádkozott, közben ügyelt a gyerekekre, és olykor-olykor benézett az öreghez.

Boryna feküdt, mint mindig, mozdulatlanul, és mereven nézett maga elé.

Így haldoklott lassan, napról napra közeledett a véghez, mint a kalászos gabona, mely lassan érik a nap sugarában a sarló alá... Nem ismert meg senkit, s még akkor is, amikor Jagnát hívta, és a kezét szorongatta, másfelé nézett; csak Hankának volt az az érzése, hogy az ő hangjára mozgatja az ajkát, és a szeme úgy forog, mintha mondani akarna valamit...

Így tartott ez már jó ideje változatlanul, hogy sírás fogta el azt, aki látta.

Mert ki hitte volna, édes Jézusom, hogy egy ilyen gazda, ilyen okos, ilyen gazdag ember, hogy nem találni párját, most úgy feküdjék, mint a villámsújtott fa: még tele van zöld ággal, de már a halál prédája...

Hiszen nem halt meg, és nem is él, csak az isteni irgalom kezében van már egészen.

Ó, emberi sors, kérlelhetetlen sors!

Ó, hatalmas isteni rendelés, mely akkor jelensz meg, amikor senki se várja, fényes nappal vagy sötét éjjel, s egyformán söpröd az emberi porszemet a keserű halál felé!...

Így gondolkozott Hanka szomorúan, fölnézett az égre, egyet-kettőt sóhajtott, azután befejezte a rózsafüzért, és sietett a déli fejéshez. Mert jó a sóhajlás, de a munka mindennél előbbre való.

Amikor visszatért teli sajtárokkal, már valamennyien otthon voltak. Józka azt mesélte, hogy miről prédikált a pap, és hogy kik voltak a templomban. Hangos lett a szoba, a tornác, mert eljött Józka néhány barátnője is, és együtt nyelték a szent barkát, mely állítólag jó a torokfájás ellen.

Nevettek eleget, mert némelyikük nem tudta lenyelni, a torkán akadt; köhögtek, vizet ittak rá, vagy hátba kellett veregetni őket, hogy könnyebben menjen le. Ezt Witek nagy élvezettel csinálta.

Csak Jagna nem jött haza ebédre. Látták, hogy az anyjával és a kovácsékkal ment el. De alig keltek föl a táltól, beköszöntött Roch. Örömmel üdvözölték, mert olyan közelinek érezték magukhoz, mint a tulajdon öregapjukat. Roch halkan köszöntötte őket, mindegyikhez volt egy külön szava, mindegyiküknek megcsókolta a homlokát, de amikor étellel kínálták, nem fogadott el semmit. Nagyon fáradt volt, és aggodalmasan nézett körül a szobában. Hanka követte a tekintetét, de nem mert kérdezősködni.

- Láttam Anteket - szólt végül csöndesen, senkire sem nézve.

Hanka fölugrott a ládáról. Olyan rémület szorította össze a szívét, hogy egyetlen szót sem tudott kinyögni.

- Egészséges és jókedvű. Habár vigyázott ránk a börtönőr, egy jó óráig beszélgettem vele.

- Vasban ül? - nyögte ki félénken Hanka.

- Ugyan dehogy!... Úgy ül, mint mások!... Nincs olyan rossz dolga, ne féljen.

- Mert Koziol azt mesélte, hogy ott verik a rabokat, és a falhoz láncolják.

- Talán másutt olyan szokás is van... más bűnért... de Antekhez hozzá se nyúltak - mondta.

Hanka összekulcsolta örömében a kezét, s úgy futott végig az arcán a mosoly, mint a napsugár.

- S búcsúzáskor azt üzenté, hogy ne törődjön semmivel, és öljék le a hízót még az ünnepek előtt, mert ő is akar a szentelt ételből részesülni.

- Éheztetik a szerencsétlent, éheztetik! - jajdult föl Hanka panaszosan.

- De hiszen édesapám azt mondta, hogy eladjuk az ártányt, ha meghízik - jegyezte meg Józka.

- Azt mondta, de ha Antek azt parancsolja, hogy vágjuk le, akkor az ő akarata most az első édesapánké után - emelte föl Hanka a szavát éles, határozott hangon.

- S még azt is üzeni, hogy a határban csak végeztesse el minden munkát, amire szükség van, ne törődjön semmi mással. Meséltem neki, milyen ügyesen lát el a felesége mindent.

- Szólt rá valamit? Mit mondott?

Forrósággal öntötte el az öröm.

- Azt mondta nekem, hogy maga mindent meg tud csinálni, ha akar...

- Meg tudok hát! - suttogta Hanka erőlyesen, és a szemében szilárd akarat csillogott.

- És itt, maguknál, mi újság?

- Semmi, minden úgy van, ahogy volt... És hamarosan kieresztik? - kérdezte Hanka aggodalmas remegéssel.

- Talán mindjárt az ünnepek után, de lehet, hogy valamivel később. Mihelyt befejezik a vizsgálatot... És ez elhúzódik, mert az egész falu benne van a dologban, annyi ember... - felelte Roch kitérően, és nem nézett az asszony szemébe.

- Nem kérdezett semmit a házról, a gyerekekről, rólam... és mindenkiről?... - kezdte ismét félénken Hanka.

- Kérdezett hát, elmondtam sorban mindent.

- És... másokról... a többiekről a faluban?...

Rettenetesen szerette volna tudni, érdeklődött-e Jagna felől is. De hát nem merte nyíltan megkérdezni, s nem tudta úgy vezetni a beszédet, hogy maga Roch bökje ki észrevétlenül, bár sokáig próbálkozott vele. Meg aztán már elmúlt az alkalmas idő is, mert Roch hazatérésének híre már elterjedt a faluban, és hamarosan, még a litánia előtt, gyülekezni kezdtek a kíváncsi asszonyok, hogy halljanak valamit övéikről.

Roch kiment hozzájuk a ház elé, és a padkán ülve elmesélte, kiről mit tudott meg. És habár semmi rosszat nem mondott, mégis egyre erősödött az asszonynép halk szipogása, majd hangos sírás meg panaszos szó is feltört...

Azután pedig elment a faluba, majdnem minden házba benyitott, és ősz szakállával, ég felé emelt szemével olyannak látszott, mint egy szent, aki a vigasztalás szavait viszi mindenhova. Ahova csak belépett, mintha fénnel telt volna meg a szoba, a szívekben felvirult a remény, és bizalom erősítette az ingadozókat. De sűrűbben hullott a könny is, a szomorú emlékek felidézése nagyobb súllyal nehezedett rájuk, jobban elszorította szívüket a vágyakozás...

Mert igazat mondott tegnap Klembowa Agatának, hogy olyan lett a falu, mint a nyitott sír. Igaz volt, mert mintha járvány pusztított volna Lipcében, amikor a nép nagyobb részét kiviszik a temetőbe, vagy amikor a háború dúl, és kiirtja a férfiakat, hogy az elhagyott otthonokban csak a fehérnép siránkozása, a gyerekek sírása, a panasz és a sóhajtás marad, s az átélt igazságtalanság fájdalmas emléke.

Hogy ki se lehet mondani, mi ment végbe a megkínzott lelkekben!

Már három hete is elmúlt, de Lipce még nem nyugodott meg. Épp ellenkezőleg, egyre növekedett a sérelem és igazságtalanság érzése. Nem is csoda, hogy minden virradatkor, alighogy felriadtak álmukból, minden délben és minden este, a házakban és odakünn, ahol csak összejött a nép, szünet nélkül hallatszott a siránkozó panasz, akár a koldus imádsága, s bosszúvágy sarjadt a szívekben, mint valami ördögi gyom, hogy a kezek maguktól szorultak ökölbe, s úgy csaptak le a vérszomjas, böszült szavak, mint a villám.

Így hát aztán Roch szavai, mint az a bot, amivel óvatlanul megturkálják a rejtett tüzet, s megint erővel csap föl a láng, azt eredményezték, hogy valamennyien ismét maguk előtt látták sérelmük emlékét; így még a litániára is csak kevesen mentek el, inkább összegyűltek a

bejárókban, csoportokba verődtek az úton, vagy a kocsmába mentek beszélgetve, nagy sírással és szitkozódással.

Csak Hanka érezte magát nyugodtabbnak, és annyira örült az ura dicséretének, annyira megerősödött tőle a lelke, megtelt reménnyel, s kívánta a munkát, hogy megmutassa: el tud ő látni mindent - hogy azt ki se lehet mondani.

Alig oszlottak el az asszonyok, eljött a kovácsné a beteghez. Hanka pedig az ólba ment Józkával, hogy megnézzék a hízót.

Kieresztették az udvarra, de mivel alaposan elhízott, rögtön elterült a trágyadombon, és meg se akart mozdulni.

- Ne adj neki ma enni többet, hadd tisztuljon meg.

- Éppen el is felejtettem neki adni ma délben...

- No, most az egyszer még jó is. Holnap le kell vágni. Szóltál Jagustynkának?

- Azt ígérte, hogy még ma estefelé eljön...

- Öltözz fel és siess Jambrozyhoz, hogy holnap, akár a mise után is, de mindenképp jöjjön el a szerszámaival, és vágja le a hízót.

- Nem tudom, jöhet-e, mert a főtisztelendő úr kihirdette, hogy holnap két pap érkezik gyóntatni.

- Majd talál rá időt!... Tudja, hogy nem sajnálom a pálinkát, és csak ő tud igazában disznót ölteni, kolbászt tölteni, húst besózni. Jagustynka is segíteni fog.

- Akkor reggel bemennék a városba sóért meg fűszerért...

- Szeretnél kocsikázni, mi?... Nem kell, megkapok mindent Jankielnél, mindjárt megyek is és meghozom.

- Józka - kiáltott még utána -, hol van Pietrek és Witek?

- Biztosan a faluba mentek, mert Pietrek elvitte a hegedűt is.

- Ha találkozol velük, kergesd haza őket, hogy hozzák ki a fészerből a teknőt a ház elé, ki kell forrázni reggel.

Józka örült, hogy kiszabadulhatott a faluba. Nastkához szaladt, hogy együtt keressék meg Jambrozyt.

De Hanka nem indult el a kocsmába, mert beállított az apja, az öreg Bylica. Megkínálta ennivalóval, és örömmel mesélte neki: milyen híreket hozott Roch Antekről. El se végezte, amikor berontott kiáltva Magda:

- Jöjjön hamar, valami van édesapámmal!

Mert Boryna az ágy szélén ült, és körülnézegetett a szobában. Hanka odaugrott és megfogta, hogy le ne essék. Az öreg jártatta rajta a szemét, majd pedig az ajtóra függesztette, melyen át váratlanul éppen belépett a kovács.

- Hanka!

Világosan s hangosan szólt, Hanka majd megdermedt a szavától.

- Itt vagyok hát. Csak ne mozogjon, az orvos megtiltotta - suttogta ijedten.

- Mi újság?

Repedt, idegenszerű volt a hangja.

- Itt a tavasz, meleg van... - dadogta Hanka.

- Fölkeltek már?... Ki kell menni a határba...

Nem tudták, mit szóljanak erre, csak egymásra néztek. Magda sírva is fakadt.

- Védjük a magunkét! Ne hagyjátok, emberek!

Nagy hangon kiáltott, de megszakadtak a szavai. Reszketni kezdett, és Hanka karjába hanyatlott. A kovácsék segíteni akartak, de Hanka nem engedte, bár a karja és a háta majd megszakadt. Aggodalmasan néztek az öregre, és várták, mit fog még mondani.

- Árpát kell vetni legelőbb... Ide, emberek!... Segítség!... - kiáltott föl hirtelen rettenetes hangon, majd megmerevedett és hátrahanyatlott. A szeme becsukódott, és hörögni kezdett.

- Meghal!... Jézusom!... Meghal!... - ordította rémülten Hanka, és egész erejéből rázta az öreget.

Magda pedig hirtelen egy szentelt gyertyát nyomott Boryna erőtlen kezébe.

- Papot, Michal, gyorsan!...

De mielőtt a kovács elment volna, Boryna kinyitotta szemét, és kiejtette kezéből a gyertyát, hogy darabokra tört.

- Már elmúlt, keres valamit... - suttogta a kovács, és föléje hajolt.

Az öreg azonban eléggé erősen ellökte magától, s egészen világosan így szólt:

- Hanka, küldd ki ezeket az embereket.

Magda sírva borult rá, de az öreg, úgy látszik, nem ismerte meg.

- Nem akarom... nem kell... kergesd ki... - ismételte makacsul.

- Legalább a pitvarba menjete ki, ne ellenkezzetek... - könyörgött Hanka.

- Menj ki, Magda, én nem mozdulok innen - szűrte a szavakat dacosan a kovács, mert sejtette, hogy az öreg valami titkot akar Hankának mondani.

Meghallotta ezt az öreg, fölemelkedett egy kissé, és olyan fenyegető tekintettel mutatott neki ajtót, hogy kikullogott, mint a megrúgott eb. Átkozódva ugrott a tornácon síró Magdához, de hirtelen elhallgatott, körülnézett és kiszaladt a kertbe. Lopva az oromfal ablakához sompolygott, meglapult és hallgatózott, mert odaért az ágy feje, és az ablakon át lehetett hallani egyet-mást.

- Ül mellém... - parancsolta az öreg, amikor a kovács kiment.

Hanka le is ült az ágy szélére; alig tudta elfojtani sírását.

- A kamrában találsz néhány garast... Rejtsd el, hogy el ne csenjék előled...

- Hol van?

Hanka már reszketett a felindulástól.

- A gabonában...

Érthetően beszélt, szinte minden szó után pihenőt tartott, Hanka pedig elfojtva magában félelmét, egészen az öreg szemén függött, mely különös fényben égett.

- Anteket védjed... add el a fele gazdaságot, de ne engedd... ne engedd... tiéd a...

Nem fejezte be; elkéült és visszahanyatlott a párnára. Szemében kialudt a fény, és köd futotta be, még valamit dadogott, és mintha felkelni próbált volna.

Hanka fölkiáltott ijedtében, nyomban befutottak a kovácsék, élesztgették, leöntötték vízzel, de az öreg már nem tért magához. Megint úgy feküdt, mint azelőtt: mereven, mozdulatlanul, nyitott szemmel, távol mindattól, ami körülötte történt.

Sokáig ültek mellette. Az asszonyok csöndesen sírtak, s nem szólt senki egy szót se. Már alkonyodott, homályba borult a szoba, amikor kimentek mindnyájan a napvilágra, mely már kialvóban volt, csak a tapon csillogtak az alkonypír utolsó maradványai.

- Mit mondott magának? - kérdezte nyersen a kovács, s elállta Hanka útját.

- Hiszen hallotta.

- De mit mondott azután?

- Amit azelőtt, mikor maguk ott voltak...

- Hanka, ne haragítson meg, mert baj lesz...

- Annyira félek a maga fenyegetésétől, mint a kutyától...

- És valamit a markába is nyomott... - tette hozzá ravaszul a kovács.

- Hát, amit holnap megtalál a csűr mögött... - felelte gúnyosan az asszony.

Hozzáugrott a kovács, és talán nagyobb baj is történt volna, ha nem jelenik meg Jagustynka éppen ebben a pillanatban, és nem szól rögtön a maga módján:

- Olyan szép békességben meg barátságban beszélgetnek, hogy hallja az egész falu...

A kovács lehordta csúnyán, kimondta, ami épp a nyelvére jött, s elkotródott a faluba.

Hamarosan sötét éj lett. Nagy felhők borították be az eget, egyetlen csillag fénye sem hatolt át rajtuk. Szél támadt, és lassan ingatta a fákat; szomorúan, tompán zúgtak: megint időváltozás készült.

Hanka szobájában világos volt, és eléggé nagy hangon folyt a beszélgetés. A tűz pattogott a tűzhelyen, a vacsora már-már megfőtt. Néhány idősebb asszony tereferélt. Jagustynka vitte főképpen a szót. Józka pedig Nastkával és Félkótya Jasiékkal a tornácon ült, mert Pietrek olyan szomorú nótát húzott nekik a hegedűjén, hogy sírni lett volna kedvük. Csak Hanka nem tudott egy helyben ülni. Folyton Boryna szavain gondolkozott, és minduntalan átnézett a másik szoba felé...

De hiába, hiszen most nem lehetett a kamrában kutatni. Jagna benn volt a szobában, éppen az ünneplő ruháját rakta el a ládába.

- Pietrek! Hagyd már abba, hiszen mindjárt nagyhétfő, ez meg úgy cincog, hogy szinte vétek!

Lehordta, mert annyira fel volt indulva, hogy legszívesebben sírva fakadt volna. Pietrek abba is hagyta, és valamennyien bementek a szobába.

- A földesúr öccséről beszélünk, a hóbortos Jacekről - magyarázta az egyik leány.

De Hanka nem értette, miről van szó, mert éppen ugatni kezdtek a kutyák a bejáróban. Kiszaladt az udvarra, és uszította őket. Lapa dühödten rohant a kertbe...

- Fogd meg, Lapa!... Kapd el, Burek!... Nosza!...

De a kutyák hirtelen elhallgattak, és örvendező vakkantással tértek vissza.

S ez többször is megismétlődött ezen az estén. Hankában szörnyű gyanú támadt.

- Pietrek zárj be mindent erősen, mert valaki leskelődik, be akar jönni. Ismerős, mert a kutyák nem mennek neki.

Hamarosan eloszlottak, és rövid idő múlva álomba borult az egész ház. Csak Hanka ment ki megnézni, jól be van-e zárva minden ajtó. Azután sokáig állt a falnál, és aggodalmasan hallgatózott...

„A gabonában... biztosan valamelyik hordóban... Csak meg ne előzzön valaki...”

Hideg veríték öntötte el ijedtében, s a szíve hevesen dobogott.

Ezen az éjjelen alig hunyta le a szemét.

- Józia, gyújts tüzet, és szedd össze a fazekakat, ahány csak van, töltsd meg vízzel, és tedd a tűzhöz, én elszaladok a zsidóhoz fűszerért.

- De siessen, mert mindjárt jön Jambrozy.

- Ne félj, nem jön ilyen korán, előbb a templomot kell ellátnia.

- Dehogy, csak éppen harangoz, és mindjárt jön, mert Roch helyettesíti.

- Visszatérek még időben. Kiálts már a fiúkra, hogy gyorsabban húzzák elő a teknőt, és hozzák a tornácra. Ha Jagustynka megjön, mossa ki a csöbröket. A hordókat is ki kell hozni a kamrából, és be kell gurítani a tóba, hadd ázzanak: de ne felejts el köveket rakni rájuk, hogy el ne vigye a víz. A gyerekeket ne költsd föl, hadd aludjanak a bogárkáim. Több helyünk lesz így... - rendelkezett erélyesen Hanka, s fejére húzva kendőjét, kisietett a csípős korai hajnalba.

A nap éppen hogy felkelt; felhős, nedves idő volt, s kellemetlenül hideg; kékesszürke ködök füstölögtek az átázott földből, és apró szemű, hideg esőként hullottak a földre. A síkos utak szürkéllettek a víztől, s a megfeketedett házikók alig látszottak a homályos időben. Az ázott, elgörbült fák úgy rémlettek elő itt-ott, mint reszketeg árnyak, mintha kócos, üveges ködből lennének, s nézegették magukat a tóban, mely alig kéklített. A megcsomósodott ködtakaró alól reszkető, halk kopogás hallatszott: a cseppek szüntelenül verték a vizet. Mindenütt olyan pocsék volt az idő, hogy alig lehetett látni az Isten világát. Üres is volt minden.

Csak mikor feljajdult a misére hívó harang, akkor piroslott föl itt-ott az asszonyok ruhája, akik a szárazabb helyeken átkelve igyekeztek a templom felé.

Hanka meggyorsította a lépteit. Arra számított, hogy talán már a templom előtti fordulónál találkozik Jambrozyval. Az egyházfi azonban még nem jött ki, csak a pap vak lova forgolódott a tó körül, mint mindennap ilyenkor, s húzta a hordót a szántalpon. Minduntalan megállott, megbotlott a kátyúkban. Csak szaglásával kereste a vizet, mert a legény a bejáróba húzódott az eső elől, s guggolva cigarettázott.

S éppen ekkor érkezett a plébánia elé egy könnyű bricska; két kövér pej volt eléje fogva. A vörös képű, kövér laznowi pap szállott ki belőle.

„Gyóntatni jött, biztosan megérkezik mindjárt a slupiei főtisztelendő is” - gondolta Hanka.

Hiába nézett körül, nem látta Jambrozyt, ezért nyomban a templom mellett befordult a nyárfás útra. Itt még nagyobb volt a sár, mert a hatalmas nyárfák árnyat vetettek az útra, s az esőn át úgy látszott, mintha izzadt ablaküvegen át villannának elő a mozgó árnyak. Hanka a kocsmán túl jobbra tért, a csatakos mezei útra.

Úgy gondolta, hogy van még egy kis ideje, meglátogathatja az apját, és elbeszélgethet egy kicsit húgával, akivel egészen kibékült azóta, hogy Borynához költözött.

Valamennyien otthon voltak.

- Mert Józka azt fecsegte tegnap, hogy édesapánk beteg - szólt, mikor belépett.

- Eh, nem akar segíteni, azért hever a bundája alatt, nyögdéssel és betegségével mentegetőzik - felelte Weronka felhősen.

- Olyan hideg van nálad, hogy szinte csípi a lábikráimat.

Megborzongott, mert a háztetőn úgy keresztülcsöpögött az eső, mint a szitán, s nyúlós sár borította a szoba földjét.

- Ha egyszer nincs mivel fűteni! Ki hozzon rőzsét? Nincs nékem ahhoz erőm, hogy olyan messzire szaladjak az erdőbe, meg a hátamon cipekedjek. Hiszen annyi más munka van, hogy azt se tudom, mibe fogjak előbb! Nem győzöm egymagam!

Mindketten felsóhajtottak, árvaságukra és elhagyatottságukra gondolva.

- Mikor Stacho itthon volt, azt hittem, nem csinál itthon semmit. Csak most látszik, mit jelent az ember a házban, amikor nincs. Nem még a városba?

- Hát szeretnék minél előbb, de Roch azt hallotta, hogy csak az ünnepeken fognak hozzájuk beereszteni. Majd elmegyek vasárnap, és viszek a szerencsétlennek egy kis szentelt ételt.

- Szívesen vinnék én is a magaménak egyet s mást, de mit tudnék? Egy darab kenyeret?

- Ne búsulj, majd én készítek többet, hogy mind a kettőnek jusson, és elvisszük együtt.

- Isten fizessen meg a jószágodért. Majd ledolgozom, amikor szükség lesz rá.

- Igaz szívből adom, nem azért, hogy ledolgozzad. Magam is elég jól ismerem a nyomorúságot, tudom én, milyen harapós egy kutya, emlékszem rá... - suttogta szomorúan.

- Az ember egész életében barátságot tart vele, talán csak a sírba menekülhet előle. Volt egy kis megtakarított pénzem, azt gondoltam, veszek tavaszra egy malacot, felhizlalom, kapálásra kerül belőle egy pár zloty. De Stachónak kellett adnom tíz-egynéhány zloty, aztán ide egy garast, oda kettőt, és úgy elfolyt az egész, mint a víz. Újat meg nem lehet szerezni. Ennyi hasznunk lett belőle, hogy a faluval tartott!...

- Ne beszélj már összevissza! A maga jószántából ment el a többiekkel, hogy kiverekedjék a magukét. Nektek is lesz ott vagy egy hold erdőtök...

- Lesz hát, majd ha fagy, hó lesz nagy! Akinek van pénze, annak muzsikál a cigány, te meg, szegény, áruul az éhséget, és örülj, hogy egyszer enni fogsz!...

- Híjával vagy valaminek? - kérdezte Hanka bátortalanul.

- Hát mim van egyáltalán? Csak annyi, amennyit a zsidó vagy a molnár ad hitelbe! - kiáltott fel Weronka, kétségbeesetten tárva ki karjait.

- Nem tudok rajtad segíteni, bár tiszta szívemből szeretnék. Nem vagyok a magam gazdája, és nekem is védekezni kell, mint a kutyák elől. Vigyáznom kell, hogy ki ne dobjanak a házból... akárhányszor majd elhagy az eszem a sok gondtól!

Eszébe jutott a mai éjszaka.

- Jagusiának bezzeg nem fáj semmitől a feje. Nem olyan buta, kedvére él...

- Hogyhogy? - Hanka fölállt, és nyugtalan szemmel tekintett a hűgára.

- Semmi különös, csak hogy kiélvez mindent torkig. Öltözködik, szomszédol és ünnepel mindennap. Tegnap is a bíróval látták a kocsmában. A benyílóban ültek, és a zsidó alig győzte hordani neki a félfertályokat... Nem bolond, hogy sajnálja az öreget... - tette hozzá Weronka csípősen.

- Egyszer mindennek eljön a vége! - suttogta Hanka komoran, és fejére húzta kendőjét.

- De ami jóban része volt, azt senki el nem veheti tőle. Okos az ebadta...

- Könnyű az olyannak okosnak lenni, aki nem hederít semmire! Igaz is, ma disznót ölünk, nézz be estefelé, segíthetsz valamit... - szakította félbe Hanka a keserű beszédet, és kiment a szobából.

Benézett apjához a másik szobába, ahol ő lakott nemrégen. Az öreg alig látszott a vackán, csak halk nyögése hallatszott.

- Édesapám, mi baja van?

Melléje guggolt.

- Semmi, édes lányom, semmi, csak éppen a hideg ráz, és valami szörnyen szorítja a gyomromat...

- Hát hiszen itt olyan hideg van, és úgy csöpög az eső, mint odakint. Keljen föl, és jöjjön el hozzánk, majd ügyel a gyerekekre, mert disznót ölünk. Nem éhes?

- Éhes?... Hát egy kicsit... mert tegnap elfelejtettek ennem adni... hát persze... Ők maguk is csak sózott krumplit esznek... Stacho meg a börtönben van... Elmegyek, Hanus... elmegyek... - dadogta örvendezve, s lececmergett a vackáról.

Hanka meg Jagnáról gondolkozott, míg a kocsmá felé sietett bevásárolni. Ezek a gondolatok mintha késsel szurkálták volna.

Persze hogy a zsidó most már nem követelte előre a pénzt, hanem serényen forgolódott, mindent lemért, amit Hanka kért, még ajánlgatott is egyet-mást.

- Csak azt adja, Jankiel, amit kérek!... Nem vagyok én gyerek, tudom, miért jöttem és mire van szükségem! - hordta le Hanka büszkén, és nem elegyedett vele szóba.

A zsidó csak mosolygott, mert az asszony így is tíz-egynéhány zloty árát vásárolt; többet vett a pálinkából is, hogy az ünnepekre is fussa, meg fehér kenyeret, zsemlyéket, vagy tizenöt heringet, sőt a végén egy kis üveg arakot is. Alig bírta vinni a batyut.

„Jagna éli világát, hát én talán kutya vagyok? Hiszen úgy robotolok, mint az ökör!”

Így gondolkozott hazafelé menet, de sajnálta a fölösleges kiadást, és ha nem szégyellte volna, visszaviszi az arakot a zsidónak.

Odahaza már nagy sürgés-forgászt talált. Készülődtek a disznóöléshez. Jambrozy a tűzhelynél melegedett, s közben szokása szerint csipkelődött Jagustynkával, aki az edények kiforrázásával volt elfoglalva. Az egész szobát betöltötte a gőz.

- Megvárattam magát, hogy megkondítsam doronggal a disznó fejét!

- Hogy ért ide ilyen hamar?

- Roch helyettesít a sekrestyében, a papék Walekje segít a kántornak, és Magda söpri ki a templomot. Mindent eligazítottam, hogy magát be ne csapjam! A papok csak reggeli után kezdenek gyóntatni. De kutya hideg van ma, majd megfagy a csontom! - kiáltott panaszosan.

- Tűzön szárítja a fogát, és mégis panaszkodik a hidegre! - csodálkozott Józka.

- Buta vagy! Belül fázom, még a falábam is megdermedt.

- Mindjárt készítek magának melegítőt. Józia, áztasd be hamar a heringet.

- Adja csak ide, ahogy van. Jól meg kell locsolni pálinkával, az kihúzza belőle a sót.

- Maga mindig csak a régi nótát fújja! Ha éjfélkor csendítenék meg a poharat, akkor is szívesen fölkelne inni - jegyezte meg csípősen Jagustynka.

- Igaza van, öreganyám! De úgy látom, a maga nyelve is megkeményedett, és szívesen áztatná már pálinkába, mi? - nevetett Jambrozy, megdörzsölve a kezét.

- No, az ilyen vén szivaccsal még kiállom a versenyt az ivásban is!

- Úgy láttam, kevesen vannak a templomban - szakította meg beszélgetésüket Hanka, aki nem szerette a pálinkára való célozgatást.

- Még ráérnek. Majd rohannak kirázni magukból a bűneiket.

- Meg lustálkodni, pletykát hallgatni, újabb bűnöket elkövetni...

- A lányok már tegnap készülődtek - szólalt meg valahonnan Józia.

- Persze, mert a saját papjuk előtt szégyellik magukat - csúfolódott Jagustynka.

- Ideje lenne már, öreganyám, hogy maga is beüljön penitenciát tartani a templom pitvarába. Inkább morzsolná a rózsafüzért, mint hogy másokon élesítse a nyelvét!

- Megvárom, míg mellém ülsz, te falábú!

- Ráérek, előbb meghúszom maga fölött a harangot, és szépen lesimítom az ásóval...

- Ne bosszantson, mert mérges vagyok! - mordult föl halkán a vénasszony.

- Majd magam elé tartom a botot, akkor nem harap meg. Kár is lenne a fogáért, hiszen az utolsó...

Jagustynka megrándult bosszúságában, de nem válaszolt, mert Hanka éppen most töltötte meg a poharakat, és koccintott velük, Józka pedig a heringet hozta elő. Jambrozy a falábához ütögette, lehúzta a hering bőrét, megpörkölte a tűzön, és jóízűen megette.

- Elég a mulatságból! Munkába, emberek! - kiáltott fel ezután, levetette bundáját, feltúrte inge ujját, megélesítette kését, a sarokból elővette a moslékkeverő husángot, és gyorsan kiment.

Valamennyien kimentek utána az udvarra. Jambrozy Pietrekkel kihúzta az ólból a hízót, mely makacsul védekezett.

- Teknőt a vérnek, de gyorsan! - kiáltott Jambrozy.

Odahozták nyomban, az ártány pedig az ól sarkához dörgölődött, és csendesen rőfögött.

Körben, hallgatva álltak, nézték a disznó fehér oldalát és kövér, lelógó hasát. Közben alaposan megáztak, mert az eső egyre sűrűbben szemergett, és köd ereszkedett le a gyümölcsösre. Csak Lapa ugatott hangosan, és körbe szaladgált. A bejáróban asszonyok álltak, és néhány gyerek nézett be kíváncsian a kerítés tetejéről.

Jambrozy keresztet vetett, a husángot a háta mögé rejtette, és oldalról a hízó mellé lopódzott. Hirtelen megállott, meglóbálta a husángot, oldalt hajolt, hogy az inggombja is lepattant a nyakán, megfeszült, mint a rugó, és az ártány füle közé ütött. A disznó sivalkodva esett az elülső lábára. Azután Jambrozy két kézzel markolta meg a dorongot, és úgy fejbe vágta, hogy az oldalára zuhant, csak a lába rángatódzott. Ekkor az öreg egy szempillantás alatt ráült az állat hasára, megvillantotta a kést, és markolatig beledöfte a szívébe.

Alája tartották a teknőt. A vér felszökkent, akár egy fecskendőből, egészen az ól falára, s azután párologva, locsogva ömlött a teknőbe.

- Eredj innen, Lapa! No, nézze meg az ember, éhes rá, pedig böjt van! - szólalt meg végül Jambrozy. Elkergette a kutyát. Erősen lihegett, mert elfáradt egy kicsit.

- A tornácon forrázzuk le?

- Beviszem a szobába a teknőt, hiszen föl kell akasztani, hogy fölbonthassuk.

- Azt hittem, kevés a hely a szobában.

- Ott van az első szoba, ahol a gazda fekszik, ott van hely elég. Az öreget nem háborgatja... csak gyorsan, mert könnyebben ereszti a sörtét, amíg meleg! - adta ki az utasítást Jambrozy, s közben már tépte is a disznó hátáról a hosszabb sörtéket.

Néhány perc múlva az ártány már leforrázva, megkopasztva, megmosva függött Boryna szobájában, a mestergerendához kötött hámfán.

Jagna nem volt otthon. Mindjárt reggel elment a templomba, nem is sejtve, mi készül. Csak az öreg feküdt az ágyon, mint mindig, s üres tekintettel bámult a levegőbe.

Eleinte csendben dolgoztak, és gyakran pillantgattak az öregre, de mivel az meg se mozdult, csakhamar megfeledkeztek róla, annyira el voltak foglalva a disznóval. Nem csalta meg a reményeiket: jó hatujjnyi vastag szalonnája volt és hatalmas hája.

- Elhúztuk már a nótáját, ide szállítottuk, hát ideje, hogy pálinkával is meghintsük! - kiáltott Jambrozy, kezét mosva a teknő fölött.

- Jöjjön reggelizni, akad ott innivaló is.

Ki is ivott egy jó pohárral, mielőtt nekilátott a krumplinak meg a céklalevesnek. Az ételnél azonban csak rövid ideig ült, serényen látott megint munkához, és hajtotta valamennyiüket, különösen Jagustynkát, akivel együtt dolgozott, mert ő is értett a hús sózásához és fűszerezéséhez.

Hanka is segített, ahogy tudott, Józka meg szívesen belekapott mindenbe, csak hogy benn maradhasson a disznó mellett.

- Segíts fölrakni a trágyát a szekérre, hadd hordják ki gyorsan, mert úgy látom, ma se végzik be a lustái! - kiáltott rá Hanka.

Bizony, alaposan elszontyolodott a kislány. Kiment az udvarra, s ott egész mérgét a fiúkra öntötte ki. Folyton hallani lehetett a kerepelését. De hogysisne!... Akkor kergette ki Hanka, amikor egyre hangosabb lett a ház, mert hol az egyik, hol a másik komaasszony jött be valami ürüggyel, úgy szomszéd módra, s mikor meglátta a gerendáról lógó hízót, összecsapta a kezét, és hangosan csodálkozott, hogy ilyen nagy, ilyen kövér, a molnáré se volt ilyen, meg a kántoré sem.

Hanka nagyon örült a dicséretnek, büszke volt, hogy disznót öl, s bár sajnálta egy kicsit a pálinkát, de hát isten neki, ilyenkor már ez a szokás a gazdáknál; kínálgatta a szomszéd-asszonyokat, és kenyeret és sót is adott a pálinka mellé. Szívesen hallgatta a hízelgő szavakat, s el is beszélgetett egy jó időt, mert alig csukta be az egyik maga után az ajtót, már mások verték le a pítvarban lábukról a sarat. Mintha csak templomba menet, útközben néztek volna be egy szóra. Úgy özönlöttek, mint a búcsúra, s gyerekek is forgolódtak jócskán a szobában, meg az ablakon is bekukucsáltak. Józka többször is szétkergette őket.

A faluban is váratlanul nagy mozgás támadt. Egyre többen dagasztották a sarat. Olykor-olykor szomszéd falubeli szekerek is végigzörögtek a falun, a tó partján pedig folyton piroslott a fehérség ruhája, mintha processzióban vonulnának. Gyónásra ment a nép; nem hederítettek a rossz utakra, sem a sírós, kellemetlen időre, mely olyan változékony volt, hogy hol az eső esett néhány miatyánknyi ideig, hol meleg szél fűjt végig a kerteken, néha meg olyan nagy szemű hó esett, mint a kása, azután meg áttört a napsugár a felhőkön, szinte arannyal szórta be a világot. Ilyen szokott már lenni kora tavasszal, mikor olyan szeszélyes az idő, mint némely

leány, kinek hol nevetésre, hol sírásra, hol vigalomra, hol siralomra támad kedve, és maga se tudja, mi történik vele.

Persze Hankáéknál senki sem ügyelt az időjárásra, és úgy folyt a munka meg a beszélgetés, hogy harsogott tőle a szoba. Jambrozy sürgölődött, hajtotta a többieket, csipkelődött, ahogy szokott, de időnként el kellett szaladnia a templomba, hogy megnézzze, rendben megy-e minden. Visszatérve panaszkodott a hidegre, és melegítőt kért:

- Leültettem a főtisztelendőket, rájuk zúdítottam a népet, hogy meg se mozdulnak délig.
- De hiszen a laznowi plébános nem bírja ki sokáig! Azt mondják, hogy a gazdasszonya folyton kell hogy vigye neki a porcelán edényt!
- Vigyázzon az orrára, öreganyám, és hagyja békében a papokat.

Jambrozy nem szerette az ilyen beszédet.

- A slupieiről meg azt beszélnek, hogy gyóntatás közben mindig egy rózsavizes üveget tart a kezében, és az orrához nyomogatja, mert bűdös neki a nép, és minden gyónás után a zsebkendőjével hajtja ki a rossz levegőt, és kifüstöl utána...

- Fogja be a száját, coki a papoktól! - tört ki Jambrozy dühösen.

- Roch a templomban van? - kérdezte gyorsan Hanka, mert neki sem volt ínyére a Jagustynka fecsegése.

- Ott van reggel óta, ministrált, ellátja, amit kell.

- Hát Michal hol van?

- Rzepkába ment a kántor fiával, összeírni.

- Libával szánt, homokot vet, mégis jól megy az ilyennek! - sóhajtott Jambrozy.

- Hogyne menne, hiszen legalább egy tojást kap minden összeírott lélekért...

- A gyónócédulákért meg külön három garast kap lelkenként. Mindennap látom, mekkora tarisznyákat cipelnek, tele minden jóval. Csak tojást eladott a kántorné ezernél is többet a múlt héten - mondotta Jagustynka.

- Azt mondják, hogy mikor beállt, gyalog jött egy batyuval, most meg négy urasági kocsí se tudná elszállítani a cókmókját.

- Több mint húsz esztendeje kántorkodik Lipcében, jókora plébánia, meg dolgozik, utánajár, kuporgatja a garast, hát meg is van a munkája gyümölcse - magyarázta Jambrozy.

- A munkája gyümölcse! Nyúzza a népet, ahogy csak tudja; mielőtt jót tesz valakivel, a markába néz; harminc zlotyt kér a temetéskor azért, hogy latinul bög valamit, és az orgonán kalimpál.

- Mégiscsak érti a dolgát, és gyakran kell törnie a fejét!

- Érti hát, hogyan kell vékony hangon kornyikálni, meg vastagon nyúzni a népet.

- Más elinná a pénzét, ez meg papnak neveli a fiát.

- Akkor a tisztessége is meglesz jócskán, meg a haszna is! - vágott oda csípősen a vénasszony.

Éppen a legjobb helyen hagyták abba, mert Jagus rontott be. Megállt a küszöbön, mintha gyökeret vert volna a lába.

- A hízót csodálsz? - nevette el magát Jagustynka.

- Nem tudták volna ezt a maguk szobájában csinálni? Egészen berondítják a szobámat - nyögte ki fülig pirosan.

- Ráérsz, majd kisikálod! - felelte nyomatékosan Hanka.

Jagna nekilendült, mintha verekedni akarna, de meggondolta magát. Csak megfordult a szobában, levette a feszületről a rózsafüzért, valami kendővel betakarta a vetetlen ágyat, és aztán szó nélkül kisetett. Csak az ajka remegett a visszafojtott haragtól.

- Segíthetne, hiszen annyi a munka! - szólt Józka a pitvarban.

Erre Jagnából úgy megeredt a szó dühében, hogy meg se lehetett érteni, azután elfutott, mint aki megveszett. Witek kinézett utána, és azt mondta, hogy egyenesen a kovácshoz sietett.

- Hadd menjen! Kipanaszolja magát, és legalább megkönnyebbül tőle.

- Megint lesz háborúság! - jegyezte meg Jagustynka halkabban.

- Hiszen már ez a mindennapi kenyerem, kedvesem! - felelte Hanka nyugodtan, bár aggódott, mert tudta, hogy bármely pillanatban beronthat a kovács, és nem ússza meg nagyobb pörpatvar nélkül.

- Mindjárt itt lesznek! - suttogta Jagustynka részvétellel.

- Ne féljen, győzöm! Nem ijesztenek meg - mosolygott Hanka.

Jagustynka fejét ingatta Hanka fölötti csodálkozásában. Megértő tekintetet váltott Jambrozyval, aki éppen abbahagyta a munkát.

- Benézek a templomba, elharangozom a delet, de tüstént visszajövök ebédre! - mondta.

Csakugyan hamarosan visszatért, és elmesélte, hogy a papok már ebédnél ülnek, hogy a molnár egy nagy kosár halat küldött, és hogy ebéd után tovább gyóntatnak, mert még sok nép várakozik.

Az ebéd gyors volt és rövid, de sűrűn öntözött, mert Jambrozy keservesen panaszkodott, hogy az ital túlságosan gyöngye az ilyen sós heringhez. Ebéd után megint munkához láttak.

Jambrozy éppen a disznót darabolta, vagdalta róla a kolbásznak valót, Jagustynka pedig fölrakta az oldalait az asztallá alakított ajtóra, vagdalta és gondosan sózta a szalonnát, mikor berontott a kovács.

Látszott a képén, hogy alig türtőzteti magát.

- Nem is tudtam, hogy ekkora hízót vásárolt magának! - kezdte gúnyosan.

- Vettem bizony, és le is vágtam, látja!

Némi félelem fogta el.

- Jókora disznó, fizetett érte vagy harminc rubelt.

Gondosan megnézte.

- A szalonnája meg olyan vastag, hogy keresni kell a párját! - nevetett Jagustynka, és eléje tartotta az oldalast.

- No, nem került éppen harmincba, nem éppen! - válaszolt mosolyogva Hanka.

- A Boryna ártánya! - tört ki hirtelen a kovács, mert nem tudta tovább visszatartani dühét.

- Milyen szemes! A farkáról is megismeri, hogy kié! - gúnyolódott a vénasszony.

- És milyen jusson vágta le? - ordított a kovács felháborodva.

- Ne kiabáljon, ez nem kocsma! Ha éppen tudni akarja, hát azon a jusson, hogy Antek meghagyta, Rochtól üzente, hogy öljük le.

- Hát Anteknek mi parancsolnivalója van itt? Talán az övé?

- Hát persze hogy az övé!

Hanka már megnyugodott, erőt gyűjtött a küzdelemre.

- Mindnyájunké!... Drágán fogja ezt megfizetni!

- Nem neked adunk róla számot!

- Hát kinek? A törvény elé viszem!

- Csönd legyen, fogja be a száját, mert beteg van itt, és az övé minden.

- De maguk fogják megenni.

- Persze hogy magának még szagolnivalót sem adunk!

- Ideadja a fél disznót, és nem csapok patáliát - suttogta szelídebben a kovács.

- Ha követeli, a körme hegyét sem kapja meg.

- No, hát akkor jószántából adja ide ezt a negyedét meg egy oldalszalonnát.

- Ha Antek parancsolja, hát odaadom, de nélküle egy csontot sem.

- Megveszett ez a nőszemély!... Hát Anteké ez a disznó, vagy mi? - újból dühbe gurult.

- Az apjáé, az meg annyi, mintha Anteké lenne, mert ha az apja beteg, hát ő parancsol helyette, és neki van szava mindenben. Azután meg úgy lesz, ahogy az Úr Jézus rendeli...

- Parancsoljon a börtönben, ha megengedik neki... Ha ízlik neki a gazdaság, majd elhurcolják bilincsbe verve Szibériába, és ott gazdálkodhat! - kiáltott a kovács tajtékozva.

- Fogd be a szád! Semmi közöd hozzá!... Ha el is hurcolják, te akkor se kóstitod meg ezt a földet, még ha kétszer olyan komisz júdása is leszel a népnek! - szólt Hanka fenyegető hangon, mert felindult az ura miatt érzett hirtelen félelmében.

A kovácsnak megingott a lába, megreszketett a keze, és odaütődött a ruhájához, kedve támadt, hogy torkon ragadja Hankát, meghurcolja a szobában és összerugdalja, de még türtőztette magát, mert mások is ott voltak. Csak vad pillantásait lövellte rá, egy szót sem tudott kinyögni. De Hanka nem ijedt meg. Kezébe fogta a húsvágó kést, hogy dologhoz lásson, és élesen, gúnyos tekintettel nézett a kovács szemébe. Az leült a ládára, cigarettát sodort, és vörös szemét körüljártatta a szobában. Valamin töprengett, kalkulált magában, majd hirtelen fölkel, és szelíden szólalt meg:

- Jöjjön csak ki a másik szobába, mondok magának valamit békítőnek.

Hanka megtörölte a kezét, és átment, de tárva hagyta az ajtót.

- Nem akarok magával pörösködni, sem veszekedni - kezdte a kovács, és cigarettára gyújtott.

- Mert nem is érne el semmit!

Az asszony is lecsillapodott megint.

- Mondott még valamit az öreg tegnap?

Már szelíd volt a kovács, és rámosolygott a sógorasszonyára.

- Nem... csöndesen feküdt, ahogy most is...

Éber gyanakvás támadt benne.

- Az ártány apróság, kicsi halacska. Készítse csak el magának, és egye meg egészséggel. Én nem veszték rajta. Az ember gyakran mond olyasmit, ami a nyelvére jön, és azután megbánja. Felejtse el, amit mondtam! Fontosabb dologról van szó... Tudja, azt beszélnek a faluban, hogy apánknak jócskán lehet elrejtett pénze itt a házban... - szünetet tartott, és Hanka arcába fúrta tekintetét. - Érdemes lenne megkeresni, mert ha isten ments, meghalna, még elkallódik, vagy másvalaki kaparintja meg.

- De hát megmondja-e, hova dugta?

Hanka szeme kifürkészhetetlen volt.

- Magának kibeszélné, csak okosan húzza ki belőle a szót.

- Csak térjen észhez, megpróbálom kikérdezni...

- Ha okos és vigyáz a nyelvére, úgy intézhetjük, ha megkerül a pénz, hogy csak ketten tudjunk róla. Ha nagyobb összeg akadna, Anteket is könnyebben lehetne kiváltani a börtönből... Minek is tudjanak róla mások?... Jagnának elég, amit ráíratott... a perköltségre is jutna, hogy visszapörölgük tőle azt a földet... Hát Grzelának talán nem küldözgetett a katonasághoz? - suttogta, közelebb hajolva.

- Persze... igaza van... - motyogta Hanka. Vigyázott, hogy ki ne kottyantson valamit.

- Azt hiszem, itt rejtette el valahol a házban... mit gondol?

- Honnan tudjam, ha sohasem szólt róla egy szót sem?...

- A gabonáról mondott magának valamit, tegnap... nem emlékszik? - tapogatózott a kovács.

- Persze, azt mondta, hogy vetni kéne.

- Meg a hordókról is mondott valamit - emlékeztette Hankát, és nem vette le róla a szemét.

- Hogyne, hiszen a hordókban van a vetőmag! - kiáltott az asszony, mintha nem értené.

A kovács csendesen elkáromkodta magát, mert most még jobban megerősödött abban a gyanújában, hogy Hanka tud valamit. Kiolvasta zárt arcából meg túlságosan lapuló, aggodalmas szeméből.

- Aztán ne mondja el senkinek, amit mondtam!

- Hát pletykafészek vagyok én, aki sietve szalad a szomszédba a hírekkel?

- Hiszen csak úgy mondom... De jól vigyázzon, mert ha az öreg koponyájában egyszer már felderengett, hát akkor bármikor meg is világosodhatik...

- No... csak mielőbb úgy lenne!...

A kovács még egynéhányszor rávetette tapadós tekintetét, megpödörte a bajuszát, és kiment. Hanka titkolt gúnyal nézett utána.

- Júdás! Dög! Haramia!

Kitört belőle a gyűlölet, s tett utána néhány lépést. Mert hiszen nem először ijesztgeti meg fenyegeti azzal, hogy Anteket Szibériába küldik, és taligához láncolják.

Persze hogy nem hitte el egészen, tudta, hogy mérgében jár a szája, hogy őt megfélemlítse, és hamarabb kimarja a házból.

De ennek ellenére emésztette az aggodalom az uráért. Tudakozódott is sokszor, ahol csak lehetett, hogy milyen büntetés érheti, mert tisztában volt azzal, hogy nem viheti el szárazon.

- Igazság szerint az édesapját védte, de megölte a kerülőt, hát meg kell hogy büntessék. Hogysisne...

Így beszéltek az okosabbak. Egyébként semmi bizonyosat nem tudott meg, mert mindenki mást beszélt. A városban az ügyvéd, akihez levéllel küldte a pap, azt mondta, hogy a dolognak többféle vége lehet: vagy egészen rossz, vagy elviselhető. Csak ne kímélje a pénzt az ügyre, és várjon türelemmel. Legjobban a faluban ijesztgették, mert a kovács mindenfelé terjesztette, amit kitalált, és mindenkivel elhitette.

Nem is csoda, hogy a szavai most is úgy hullottak a lelkére, mint a kövek. A lába reszketett munka közben, szólni se tudott, úgy fojtogatta a félelem. Ráadásul a kovács távozása után Magda állított be, és leült a beteg mellé. Úgy tett, mintha a legyeket kergetné, pedig nem volt egy sem, s éber szemmel figyelt mindenre.

De úgy látszik, hamarosan megunta, és ajánlkozott, hogy segít a munkában.

- Ne fáradj, győzzük magunk is. Eleget dolgozol otthon! - utasította vissza Hanka olyan hangon, hogy Magda nem erősködött tovább. Csak néha mondott félénken egy-egy szót, mert már természeténél fogva félénk és hallgatag volt.

Estefelé meg ismét megjelent Jagus, de az anyjával együtt.

Úgy köszöntek, mintha a legnagyobb békességben lennének, olyan barátságosan és nyájaskodva, hogy Hankát meg is döbbsentette. Viszonozta mindezt, nem sajnálta a jó szót, még a pálinkát sem, de éberén ügyelt. Dominikowa azonban eltolta a poharat.

- Nagyhét van! Hogy ihatnék pálinkát!

- Nem a kocsmában van, meg aztán alkalom is adódott rá, hát nem bűn! - mentegetőzött Hanka.

- Az ember szívesen enged a kívánságának, és mindig az alkalommal takarózik...

- Koccintson velem, gazdaasszony, én nem vagyok a kántor! - kiáltott Jambrozy.

- Ha csak megcsendül az üveg, magát rögtön bűnre csábítja - mormogta Dominikowa, és hozzáfogott, hogy kötést váltson a beteg fején.

- Hát... egyiket a harangszó arra indítja, hogy töredelmesen verje a mellét; a másikat meg az üveg csengése mozgatja meg, hogy a pohár után nyúljon...

- Fekszik szegényke, fekszik, és nem tud az Isten világáról! - sóhajtott föl Dominikowa, sajnálkozva a betegen.

- És kolbászt se fog enni, meg a pálinkát se kóstolja meg! - folytatta ugyanolyan siránkozó hangon, csúfondárosan Jagustynka.

- Magának mindig csak tréfán jár az esze! - korholta haragosan Dominikowa.

- Hát aztán? Sírással nem enyhítek a nyomorúságon! Annyi az enyém, amennyit nevetettek.

- Aki rosszat vet, szomorkodjék és tartson bűnbánatot!... - szólt Jambrozy.

- Nemhiába mondják, hogy Jambrozy a templom szolgája, de kész a Sátánnal is komázni, csak hogy kedvére ihasson! - szólt Dominikowa fölényesen, és szigorú tekintettel mérte végig.

- Ellenállani a jónak és a Gonosszal komázni könnyű annak, aki nem gondol a büntetésre - tette hozzá halkabban, szinte fenyegetően.

Nagy csönd lett erre. Jambrozy haragosan fordult meg maga körül, de magában tartotta az éles feleletet, mert tudta, hogy a főtisztelendő úr minden egyes szavát meghallja legkésőbb holnap, mise után. Nemhiába ül Dominikowa folyton a templomban... De a többieket is leforrázta az öregasszony bagolyszeme; még a feleselő Jagustynka is félénken elhallgatott.

De hogyisne! Az egész falu félt Dominikowától. Azt beszélték, többen is megéreztek már gonosz szemének az erejét. Voltak, akik meggörbültek vagy betegek lettek, ha megverte őket a szemével.

Csőndben, lecsüggesztett fejjel dolgoztak. Csak Dominikowa száraz, ráncos, viaszsárga képe forgott a szobában. Ő se szólalt meg, de olyan hevesen látott neki Jagnával együtt a segítésnek, hogy Hanka nem mert ellenkezni.

Jambrozyt a pap legénye a templomba hívta, így hát magukra maradtak az asszonyok, és buzgón rakosgatták a húst meg a szalonnát a hordóba és a csőbrökbe.

- Jobb lesz a húsnak ebben a kamrában, itt hűvösebb van, mert kevesebbet fűtenek a szobában... - rendelkezett az öregasszony, és Jagusiával begurította az edényeket a kamrába.

Olyan gyorsan történt a dolog, hogy mire Hanka észbe kapott, vagy tiltakozhatott volna, a csőbrök már benn is voltak a kamrában. Ezért bosszúsan hordani kezdte a maga kamrájába, ami még megmaradt. Józkát és Pietrekét hívta segítségül.

Alkonyatkor, amikor már világot gyújtottak, gyorsan hozzáfogtak a kolbász, hurka és a disznósajt készítéséhez. Hanka komor dühvel vagdalta a húst. Még mindig fel volt háborodva.

- Nem hagyom ott, abban a kamrában, hogy megzabálja vagy elhordja! Ezt ugyan meg nem éred! Fortélyos egy banya! - sziszegte végül.

- Majd reggel, ha Jagna elmegy a templomba, csendeskén át kell mindent hordani, és azzal elejét vesszük a pörpatvarnak. Csak nem fogja erőszakkal visszavenni! - tanácsolta Jagustynka, miközben a hosszú belekbe tömte a töltelékét. Úgy tekeredtek az asztalon, mint vörös, kövér kígyók. Azután egyenként a tűzhely fölött levő rúdra akasztotta.

- Csak próbálja meg! Összebeszéltek és eljöttek mind!

Nem tudott lecsillapodni.

- Mire Jambrozy visszatér, kész lesz a kolbász... - fordította másra a szót a vénasszony.

De Hanka elhallgatott. Elfoglalta a munka meg a töprengés: hogyan vegye vissza azokat a sonkákat és szalonnákat.

A tűz pattogott a tűzhelyen, és úgy lobogott, hogy az egész szoba vöröslött tőle. A fazekakban fortyogtak a hurkávalók, a gyerekek pedig félénken beszélgettek a vérrel telt tálak fölött.

- Istenem, majd elájulok a sok jó szagtól! - sóhajtott föl Witek, orrába szíva az illatot.

- Ne szaglássz itt, mert kaphatsz a képedre! Itasd meg inkább a teheneket, vess nekik szénát meg szecskát éjszakára... Késő van már! Mikor csinálod meg?...

- Mindjárt jön Pietrek, egyedül nem bírom...

- Hát hova ment?

- Nem tudja? Az első szobában segít takarítani!...

- Micsoda? Pietrek! Takarodj a jószághoz! - kiáltott ki Hanka a pitvarba, olyan erélyesen, hogy Pietrek abban a szempillantásban kifutott az udvarra.

- Gyürkőzz csak neki, és takarítsd ki magad a szobádat!... Nézze meg az ember!... A nagyságos asszony kíméli a kezecskéjét, a legénnyel súroltat! - kiáltotta Hanka. Végképp kijött a sodrából. Kiborította az asztalra a fazékból a párolgó májat és a tölteléket. Hirtelen szekérgörgés hallatszott be, és csengő csilingelt odakint.

- A pap megy valakihez az Úr Jézussal!... - magyarázta Bylica, aki éppen ebben a percben lépett be.

- Ki beteg? Nem hallottam róla!...

- A bíró házán túl ment a kocsi! - kiáltott be Witek lihegve.

- Biztosan valamelyik zsellérhez...

- Talán a maga gyerekeihez, a Pryczekékhez, ők laknak ott...

- Hiszen egészségesek voltak, az olyan cudarokat nem éri semmi baj - suttozta Jagustynka, s noha folytonos háborúságban élt, és folyton pörösködött a gyerekeire, mégis megremegett:

- Megtudakolom a dolgot, és mindjárt visszajövök...

Sietve ment el.

De jó idő eltelt már, Jambrozy is visszatért, és Jagustynka nem volt sehol. Az egyházfi megmondotta, hogy a papot Agatához, Klomb rokonához hívták, aki szombaton jött haza a koldulásból.

- Hogyhogy? Nem Klombéknál lakik?

- Kozioléknál vagy Pryczekéknél húzódott meg, azt mondják, ott várja a halált.

Csak ennyit beszéltek róla. Nagyon elfoglalta őket a munka, mert még az is késleltette, hogy Józka, sőt néha Hanka is kiszaladgált az udvarra, ellátni a jószágot.

Lassan telt az idő, kellemetlen és hosszú volt az este. Olyan sötétség zuhant a világra, hogy az orra hegyéig se látott az ember. Hűvös eső vert, a szél bele-beleakaszkodott a falakba, és csapkodta a gyümölcsösöket. A fák zúgva ütődtek egymásnak a sötétben. Olykor belevágott a szél a kéménybe, s a tűzhelyről az égő zsarátnok kiszóródott a padlóra.

Majdnem éjfél előtt fejezték be a munkát, és Jagustynka még mindig nem tért vissza.

„Esik, meg sár is van, biztosan nem volt kedve a sötétben botorkálni!” - gondolta Hanka, mikor lefekvés előtt még egyszer kinézett.

Csakugyan olyan volt az idő, hogy a kutyát is sajnálta volna az ember kikergetni. Úgy fűjt a szél, hogy recsegték a háztetők, s a zavaros esőtől részeg, duzzadt, sötétszürke felhők gomolyogtak. Sehol egy csillag a magasságban, sehol semmi fény az éjbe vesző házak ablakain. A falu már régen aludt, csak a szél tombolt a mezőkön, és birkózott a fákkal, sivítva borzolta a tó vizét.

Hamarosan elmentek aludni, nem vártak tovább.

Jagustynka csak másnap reggel jelent meg, de borús volt, mint a hideg, sáros, szeles nap. Csak a kezét melegítette meg odabent, azután mindjárt indult a csűrbe krumplit válogatni. Ott állt már nagy halomban, kihordták a vermekből.

Majdnem egyedül dolgozott, mert Józka gyakran elszaladt trágyát rakni. Pietrek már hajnal óta sietve hordta ki a határba. Hanka alaposan leszidta, hogy tegnap lustálkodott, és nem végezte be, hajtott is a legény erősen, Witekre rádördült, a lovakat csapkodta az ostorral, és úgy vágatott, hogy szertefröcskölt a sár.

- Semmirekellő naplopója! Most a lovakon veri ki a mérgét! - szólt Jagustynka, és megdobálta a ludakat, mert falkástul tolakodtak a szérűre, csipkedték a krumplit, és éktelen gágogást vittek véghez. Józka próbált beszédbe elegyedni a vénasszonnyal, de ő nem szólalt meg. Mogorván ült, és homlokára húzott kendője mögé rejtette kivörösödött szemét.

Hanka csak egyetlenegyszer nézett ki hozzájuk. A szobában leste, mikor megy el Jagna. Át akarta hordani a húst a saját kamrájába, és ki akarta kutatni a gabonáshordókat. De Jagna, mintha csak őt akarná bosszantani, egy lépést sem tett semerre. Tovább már nem állhatta, benézett a beteghez, majd valamilyen ürüggyel bement a kamrába.

- Mit keres? Tudom, mi hol van, hát megmutatom magának! - szólt Jagna, és utánaindult. Hanka kénytelen volt kijönni, alig dugta be kezét a gabonába. Pedig a pénz mélyebben lehetett, a hordó alján...

Rögtön megértette, hogy Jagna szemmel tartja. Kénytelen volt hát máskorra halasztani tervének végrehajtását.

„A kóstolókat kell elkészíteni” - gondolta. Sajnálkozva nézte a rúdról lelógó kolbászokat. Szokás volt ugyanis Borynáéknál és a módosabb gazdáknál, hogy amelyik ház disznót öl, mindjárt másnap kóstolót küld a legközelebbi rokonainak és barátainak: egy-egy darab kolbászt és más egyebet.

- Hiszen nem esik könnyen, de kell hogy adjál, még azt mondanák, sajnálok tőlük... - szólalt meg Bylica, eltalálva lányának bánatos gondolatait.

Így hát hozzáfogott, bár fájdalom szorította össze a szívét. Mély sóhajjal rakosgatta a tányérokra és kisebb tálakra a kóstolókat. Itt-ott nagyobbra cserélte ki a túlságosan rövid kolbászdarabokat, némelyikhez egy-egy hurkát tett hozzá, vagy elvett belőlük valamit, míg végül fáradtan, kábult fejjel hívta Józkát.

- Öltözz föl szépen és hordd széjjel...

- Jézusom, ennyi mindent!...

- Mit tegyünk, ha egyszer kell! Magad húzod, mással nyúzod! Ezeket a nagyobb darabokat vidd el először a nénédnek. Úgy néz rám, mint a haramia, jártatja a száját, de nincs mit tenni. Ezt a tányért a bíróékhoz vidd. Csirkefogó, de Maciejel jó barátságban voltak, és még szükség lehet a segítségére. Egy egész hurkát, kolbászt meg egy darab oldalast vigyél Magdának, a kovácsnénak. Ne ugassanak, hogy magunk esszük meg apánk hízóját. Ezzel ugyan egészen nem tömjük be a szájukat, de legalább kevesebb okuk lesz arra, hogy belénk kössenek... Pryczkowának ezt a kolbászt vigyed: büszke, fenn hordja az orrát, meg nagyszájú, az igaz, de ő jött először barátságos szóval... ezt az utolsót meg Klembowának...

- Dominikowának nem küld?

- Majd később, délután... persze hogy kell... úgy kell bánni az ilyennel, mint a ganéjjal: ne nyúlj hozzá, és messziről kerüld. Illendőképpen térj be mindenhova, de ne beszélgesd el az időt a lányokkal, mert még sok a munka.

- Adjon Nastkának is, olyan szegények, még sóra valójuk sincs... - kérte Józka csendesen.

- Jöjjön el, akkor adok valamit. Édesapám, ezt vigye el Weronkának. Úgy volt, hogy tegnap eljön...

- A molnárné hívta el estefelé takarítani. Biztosan sok vendégük lesz az ünnepekre.

És még sokáig dadogott az öreg különféle újságokat, de Hanka, amint elküldte Józkát, fölöltözött kissé melegebben, és sietett Jagustynkának segíteni meg a fiúkat hajszozni.

- Vártuk tegnap vacsorára - szólította meg a vénasszonyt. Nagyon elcsodálkozott a hallgatagságán.

- Eh... jóllaktam a nézéssel, még most is nyomja a gyomromat...

- Agata betegedett meg?

- Hát, Kozioléknál várja a végét az árva.

- Hogyhogy? Nem Klombéknál fekszik?

- Csak azt ismerik el rokonnak, akinek nem kell semmi, vagy teli marékkaal jön. Másra a kutyát uszítják, még ha édestestvérük is...

- Mit nem mond! Hiszen nem kergették ki!

- Nem ám! Szombaton odavánszorgott hozzájuk, és még azon az éjjelen megbetegedett... Azt mondják, Klembowa elvette a dunnáját, és majdnem meztelenül eresztette világgá...

- Klembowa?! Lehetetlen! Hiszen olyan tisztességes asszony... Biztosan pletyka az egész.

- Nem magamtól beszélek, csak azt mondom, ami a fülembé jutott...

- És Kozlowánál fekszik? Ki hitte volna, hogy olyan irgalmas!

- Pénzért még a pap is irgalmas. Kozlowa húsz zlotyt kapott Agatától. Ezért maguknál tartják holtáig. Hiszen úgy számolja az öreg, hogy bármely pillanatban meghalhat. De a temetésre külön van pénze. Ha nem ma, holnap lehunyja a szemét, nem kell sokáig várni... nem...

Hirtelen elhallgatott. Hiába igyekezett visszafojtani zokogását.

- Mi baja van? Beteg talán? - kérdezte Hanka részvétellel.

- Már annyi emberi nyomorúságot láttam, hogy kitör belőlem végre. Az ember nincsen kőből, védekezik maga ellen akár azzal is, hogy szórja a mérget az egész világra. Eljön az ideje, amikor nem bír többet elviselni, és szinte porrá morzsolja a lelkét a fájdalom.

Sírva fakadt. Sokáig rázta a zokogás, hangosan fújta az orrát, azután ismét megszólalt fájdalmas hangon. Szavai, mint a keserű, égető könnyek, úgy csöpögtek Hanka lelkére.

- És nincs vége az emberi nyomorúságnak. Leültem Agata mellé, amint elment a pap, hát egyszer csak jön a vízen túli Filipka jajveszékelve, hogy a legnagyobbik lánya halálán van... Persze hogy odaszaladtam... Jézusom, valóságos fagy van odabenn... Az ablakok szalmacsutakkal betömve... az egész házban csak egyetlen ágy van, a többiek vackon hevernek, mint a kutyák... Nem halt meg a lány, csak az éhség döntötte le a lábáról... Már krumplijuk sincs, a dunnát is eladták... Minden fertály kását külön imádkoznak ki a molnártól, senki sem akar hitelezni vagy kölcsönadni az újig... mert ki is tudna? Nincs segítség. Hiszen Filip a börtönben ül a többiekkel együtt... Alig jöttem ki tőlük, hallom Grzegorzowától, hogy Florka Pryczkowa lebetegedett, és segítségre van szüksége... Gazemberek, az igaz, cudarul bántak velem, bár tulajdon gyermekeim... elmentem hát, nincs most az ideje a sérelmekre emlékezni... No, ott is vicsorítja a fogát a nyomorúság; teli a ház aprósággal, Florka beteg, egy garas nem sok, de annyi sincs a házban, és segítség sem jön sehonnan... hiszen a földet nem ehetik meg... Nincs,

aki ételt főzön, a föld parlagon hever, bár itt a tavasz... Mert Adam a börtönben ül, mint a többiek... Olyan vasgyúró kölyköt szült, mint annak a rendje... Csak föl tudja nevelni, mert sovány, mint a keszeg, nincs a mellében egy csöpp tej se, és a tehén még nem borjazott meg... És mindenütt ilyen nyomorúság van, de a zselléreknél meg akkora, hogy azt ki se lehet mondani... Nincs, aki dolgozzon, nincs kereset; sehonnan nem csöppen egy garas vagy segítség... Megtehetné az Úr Jézus, hogy könnyű halállal kimúljanak, legalább nem kínlódnék a legszegényebbje.

- De hát hol lenne bőviben? Mindenütt nyomorúság van az egész faluban, csak gond és gyötrelem.

- Hát a gazdáknak is van elég gondjuk... Az egyik azon töri a fejét, mivel volna jobb megtömní a gyomrát, a másik meg, hogy kinek adja kölcsön nagyobb kamatra a pénzét... De senkinek se fáj a feje a szegények miatt, még ha ott dögölnek is meg a kerítés tövében... Istenem, egy faluban laknak, egy mezsgye választja el őket egymástól, de senkinek sem zavarja az álmát... Persze, mindenki Jézusra bízza a szegények gondját, és az isteni rendelésre vár mindent. Ő maga meg teli tál mellett hizlalja a hasát, s akár meleg bundával is betömi a fülét, csak ne hallja a nyomorgók könyörgését...

- De hát ki segíthet rajta? Kinek van annyi, hogy minden szegénynek jusson belőle?

- Akinek nincsen kedve, mindig talál okot rá! Nem magára mondom, hiszen nem a saját gazdaságában van, és jól tudom, milyen nehéz a sora. De vannak olyanok, akik segíthetnének, vannak. Itt van a molnár, a pap, a kántor meg mások...

- Ha valaki szólana róla, talán meg is esne a szívük... - mentegette őket Hanka.

- Akinek érző szíve van, az magától meghallja a szenvedők kiáltását, nem kell a szószékről a fülébe kiabálni! Jól tudják ők, kedvesem, milyen sorban van a szegény nép, mert az emberek nyomorúságából élnek, az hizlalja őket... A molnárnak most van a szüretje, pedig messze még az újig... Processzióban járnak hozzá az emberek lisztért meg kásáért. Odaviszik az utolsó garasukat, vesznek hitelbe, ledolgozásra vagy zsíros kamatra. Mert enni csak kell, még ha a dunnáját is adja el az ember a zsidónak...

- Bizony, ingyen nem ad senki...

Eszébe jutott, hogyan nyomorgott nemrégen, és mélyet sóhajtott.

- Késő éjszakáig ültem Florkánál, más asszonyok is jöttek, és mesélték, mi van a faluban...

- Az Atyának és Fiúnak...! - kiáltott föl Hanka, hirtelen fölugorva. Úgy megrázta a szél a kaput, csoda, hogy szét nem ment. Nagy bajjal kinyitotta, és megtámogatta dorongokkal.

- Szörnyen fúj, de melegen. Csak esőt ne hozzon.

- A szekér már így is tengelyig süppedt a mezőn.

- Néhány napsütéses nap kell, mindjárt kiszárad, hiszen tavasz van.

- Legalább a krumpliültetést lehetne megkezdeni az ünnepek előtt!

Néha-néha megszólaltak, de úgy elmerültek a munkába, hogy időnként egészen elhallgattak. Csak a krumpli zuppanását lehetett hallani, ahogy válogatták: külön csomóba dobták az aprót, és külön a rothadtat.

- Lesz mivel meghizlalni a kocát, meg a teheneknek is jut...

De Hanka mintha nem hallotta volna. Folyton azon gondolkodott, hogyan juthatna legügyesebben az öreg pénzéhez. Csak néha tekintett ki a csűr ajtaján át a világba, a szélvisszel

küzdő, hajladozó fákra. Foszladozó, kékes felhők vonultak az égen, mint az összekuszált kékék, s a szél egyre csak erősödött. Alulról fújt valahogy, s úgy fölborzolta a ház szalma-födelét, mint egy kefét. Emellett nedves hűvösség terjedt, és erősen érezni lehetett a trágyadombról szekérre rakott trágya szagát. Az udvar szinte üres volt, csak néha futott rajta végig egy-egy borzas tyúk - a szél kergette őket. A libák a kerítés tövében, szélvédett helyen üldögéltek, halkán csipogó kislibáikon. Néhány miatyánknyi időközönként behajtott Pietrek az üres szekérrel, megfordult, megállt éppen a szérűvel szemben, megcsapkodta karját, egy marék szénát vetett a lovaknak, aztán Witekkal együtt fölrakta a trágyát, s megint hajtott ki a határba, a kátyúknál vállával támasztva meg a szekeret.

Időnként berontott Józka. Kipirulva, lihegve kiabált, nagyon tetszett neki a kóstolóhordás. Rögtön fecsegni kezdett:

- Elvittem a bíróéknak, most a nénémékhez szaladok... Otthon voltak, már meszelnek az ünnepekre. Köszönték, nagyon köszönték...

Hosszan mesélt el mindent, bár senki nem faggatta, aztán megint elszaladt a faluba, óvatosan fogva a fehér kendőbe csavart kóstolóstálakat.

- Nagy szélkelep, de ügyes kislány - jegyezte meg Jagustynka.

- Ügyes hát, de csak a huncutságra meg a mulatságra...

- Mit akar tőle?... Hiszen még kis béka, jóformán gyerek...

- Witek, nézd csak meg, ki ment be a házba? - kiáltott fel hirtelen Hanka.

- Épp most ment be a kovács!

Valami rossz előérzettől hajtva, egyenest az első szobába szaladt. A beteg hanyatt feküdt, mint mindig. Jagna az ablaknál varrt, senki más nem volt a szobában.

- Hát Michal hova lett?...

- Itt kell hogy legyen valahol, valami csavarkulcsot keres, amit Maciejnek adott kölcsön egyszer - magyarázta Jagna, föl se tekintve.

Hanka benézett a pitvarba, de nem volt ott. Benézett a maga szobájába, de csak Bylica ült ott a gyerekekkel a tűzhelynél, és szélmalomcskákat faragott nekik. Még az udvaron is kereste, de sehol semmi nyoma a kovácsnak. Most egyenest a kamrába sietett, bár be volt csukva az ajtó.

Csakugyan ott volt a kovács; a hordónál állt, és könyökig vájkált két kézzel a gabonában.

- Az árpába dugta az öreg a kulcsot, mi? - kiáltott Hanka lihegve. Alig tudott levegőt venni felháborodásában, és fenyegetően állt meg a kovács előtt.

- Nézem, nem dohosodott-e meg, jó-e a vetésre... - dadogta hirtelen meglepetésében.

- Nem a maga dolga!... Minek jött be ide?! - kiáltott Hanka.

A kovács kedvetlenül húzta ki kezét a hordóból, és alig fékezve dühét, morogta:

- Maga meg úgy őriz, mint valami tolvajt...

- Mintha bizony nem tudnám, mit keres! Hát bemászik a más kamrájába, kutat a hordókban, talán még a zárat is föltöri, mi? - ordította egyre hangosabban.

- Hát nem mondtam tegnap, mit kell keresni?...

Nyugalmat erőltetett magára.

- Csak hazudott nekem, hogy port hintsen a szemembe, maga meg mást csinál! Átlátok én már a maga júdás tervein, átlátok...

- Fogd be a szadat, Hanka, mert én fogom be! - üvöltött föl fenyegetően.

- Csak próbáld meg, te haramia! Merj hozzám nyúlni, akár csak egy ujjal is, olyan lármát csapok, hogy összeszalad a fél falu, és meglátja, micsoda jómadár vagy! - fenyegette az asszony.

A kovács jól körülnézett, majd káromkodott egyet és meghátrált.

Közelről néztek egymás szemébe, olyan erővel, hogy ha tekintettel ölni lehetne, holtra szúrták volna egymást égő szemükkel.

Hanka vizet ivott, hogy lecsillapodjék, még így se tudott sokáig magához térni.

„Meg kell keresni és elrejteni valami biztonságos helyre, mert ha rábukkan, ellopja” - gondolta, és újra a csűr felé indult. De félútról visszafordult.

- Itt ülsz a házban, vigyázol, és idegeneket eresztasz be a kamrába! - kiáltott fölényesen Jagnára, rányitva az ajtót.

- Michal nem idegen, annyi jussa van itt, mint magának! - felelte Jagna. Egy csöppet sem ijedt meg Hanka kiabálásától.

- Ugatsz, mint a kutya. Jól összebeszéltetek! De tudd meg, hogy ha bármi is eltűnik a házból, törvény elé viszem, ahogyan Isten van az égben! Téged meg följelentelek, hogy segítettél neki... Ezt jegyezd meg magadnak!... - üvöltötte dühösen.

Jagna fölugrott, s felkapta, ami éppen keze ügyébe akadt.

- Verekedni akarsz? Hát csak kezd! Próbáld csak meg, úgy kikészítem azt a csecse képedet, hogy előnti a vér, és a tulajdon anyád sem ismer rád!...

Így randalírozott, kiabált veszett dühében, ami csak a nyelvére jött.

Nem tudni, hogyan végződött volna a dolog, mert már a karmukat mutogatták, és egyre jobban közeledtek egymáshoz, ha nem lép be Roch éppen a kellő pillanatban. Végignézett rajtuk. Hanka megszégyenülve lehült egy kicsit, elhallgatott és kiment. Csak az ajtót csapta be maga után teljes erejéből.

Jagna pedig benn maradt a szobában, és mozdulni sem tudott rémületében. Az ajka remegett, mintha a hideg rázná, szíve hevesen dobogott, s borsó nagyságú csöppekben hullott a könnye. Végül magához tért. A kezében szorongatott mángorlófát a sarokba dobta, az ágyra vetette magát, és keserves sírásra fakadt.

Hanka ezalatt elmondta Rochnak, min kaptak össze.

Roch egy ideig türelmesen hallgatta a lármás, zokogással vegyes elbeszélést, de nem sokat értett belőle. Végül is félbeszakította, és szigorúan megfeddte Hankát. Még az eléje tett ételt is eltolta, és haragosan nyúlt a sapkája után.

- Már világga kell mennem, hogy soha többé ne is lássam Lipcét, ha ilyenek a népek. Ez mind csak az Ördögnek a gyönyörűségére szolgál, no meg a zsidókéra, akik nevetnek a keresztény nép ostobaságán és civakodásán! Irgalmas Jézusom! Hát kevés a nyomorúság, kevés a betegség, kevés az éhség? Még hajba is kapnak egymással, és rosszasággal tetézik eme sok bajt!

Kifulladt a beszédől, Hankát pedig nagy megbánás fogta el, és félve, nehogy haraggal menjen el az aggastyán, kezet csókolt neki, és szíve mélyéből kért bocsánatot...

- Ha tudná, milyen nehéz már kibírni vele! Mindent azért tesz, hogy engem bosszantson, hogy a káromat okozza. Hiszen a mi kárunk árán van itt... hogysisne, annyi földet íratott rá az öreg... És tudja, miféle... mit művel a legényekkel... milyen... (nem, Anteket nem tudta fölemlíteni)... Most meg már azt mondják, a bíróval barátkozik... - tette hozzá halkabban. - Hát persze hogy amint meglátom, úgy fölforr bennem a méreg, hogy le tudnám szűrni egy késsel...

- A büntetést hagyja Istenre! Ő is ember, és érzi, ha igazságtalanul bánnak vele. A bűneiért majd megfelel Isten előtt. Mondom: ne bántsa, ne legyen hozzá igazságtalan!

- Hát én igazságtalan vagyok hozzá?

Nagyon elbámult. Nem tudta megérteni, miben történik Jagnával igazságtalanság.

Roch rágta kenyerét, közben szemével kísérte Hankát, és valamin gondolkozott. Végül megsimogatta a térdéhez húzódó gyermekek fejét, és indulni készült.

- Benézek magukhoz még valamelyik este. Most még csak annyit mondok: hagyja őt békében, végezze a maga dolgát. A többit elvégzi az Úr Jézus...

Dicsérte az Istent, és elment a faluba.

Roch lassan bandukolt a tóparti úton. Először azért, mert a szél úgy vágta, hogy alig állt meg a lábán, másodszor meg, mert szörnyen aggasztották a lipcei állapotok. Olykor-olykor a házakra emelte lángoló szemét, mélyen elgondolkozott, és fájdalmasan sóhajtott. Mert hát olyan rosszul folytak a dolgok Lipcében, hogy rosszabbul már nem is lehetett volna.

Nem is az volt a legnagyobb baj, hogy sokan éheztek, hogy betegségek burjánzottak el, hogy egyre többet civakodtak, sőt verekedtek is az emberek, s hogy még a halál is sűrűbben szedte áldozatait, mint máskor... így volt ez tavaly is, meg régebben is, ehhez már hozzászokott a nép, tudta jól, hogy nem is lesz másképp... A baj, a sokkal nagyobb baj az volt, hogy parlagon hevert a föld, mert nem volt, aki megművelje...

A tavasz már megérkezett, végigvonult az egész világon a tavalyi fészekre visszatérő madarakkal együtt, a magasabban fekvő földek már megszikkadtak, a vizek lefolytak, s a föld szinte kérte az ekét, a trágyát és a szent magot...

De hát ki menjen ki a határba, mikor minden munkáskéz a börtönben van!... Hiszen majdnem csak csupa asszony maradt a faluban, nem az ő erejükhöz és eszükhöz való, hogy mindent ellássanak.

S még ráadásul sok asszony számára most jött el a szülés ideje, ahogy az már tavasszal lenni szokott. A tehenek is borjaztak, a baromfi is kelt, a kocák is ellettek, s a kertekben is ültetni, vetni kellett volna. Ki kellett már szedni a vermekből a krumplit, kiválogatni az ültetni valót, leeresztetni a vizeket a szántóföldekről, trágyát válogatni és kihordani. Mindezt, ha könyököig ledolgozza is a kezét, nem végezheti el az asszony egymaga, ember nélkül... Pedig még a jószágot is el kell látni, itatni, szecskát vágni, fát aprítani vagy rőzsét hozni az erdőből, és annyi más mindennapi munkát kell még elvégezni, például a gyerekekkel is, akikkel minden ház tele volt - hogy Jézusom! Az asszonyok estefelé már alig érezték a tagjaikat, a derekuk megbénult a fáradtságtól, és még a munka fele sem volt meg. És hol van még a mindennél előbbrevaló, a mezei munka?...

S a föld várt; felmelegítette a zsenge nap, kiszárította a szél, porhanyították a meleg, termékenyítő esők, szikkasztották a ködös, enyhe tavaszi éjszakák. A fű már eresztette zöld szárait, az őszi vetés is nekiszépült a gyors növekedésben, pacsirták daloltak a barázdák fölött, gólyák gázoltak a mezőkön, itt-ott virágok is kidugták fejüket a mocsarakból a tündöklő ég felé; az ég felé, mely mint egy világos, melengető lepel, egyre magasabbra emelkedett, úgyhogy egyre messzebbre látott a vágyódó szem, egészen távoli falvak és erdők szegélyéig, melyek eddig elmerültek a téli homályban; az egész világ felriadt dermedt, halálos álmából, és dagadó kebelével ékesítette magát az öröm és vigalom tavaszi ünnepére...

A szomszédos földeken pedig, mindenütt, ameddig csak a szem ellátott, serényen dolgoztak egész nap, akár esett, akár a nap sütött; vidám ének és kurjongatás hallatszott, csillogtak az ekék, sürgölődtek az emberek, nyerítettek a lovak, és vidáman zörögtek a szekerek. Csak a lipcei határ volt üres, csendes, szinte kihalt és gyászos, mint a temető...

S ráadásul még a nehéz aggodalom a rabok miatt...

Alig múlt el nap, hogy néhányan be ne mentek volna a városba. Batyut vittek, és könyörögtek, bocsássák haza az ártatlanokat. Persze hiába.

Hát! Ugyan ki is szánná meg a nép igazságtalan sorsát, ha ő maga ki nem csikarja magának az igazságot!...

Rosszul folytak a dolgok, annyira rosszul, hogy még idegenek, más falubéliek is kezdték már érteni, hogy Lipce sérelme az egész paraszti nép sérelme. Hogyisne, hiszen csak a majom tépi a másik majom hátulját, az ember ki kell hogy álljon a másik ember mellett, nehogy ő is ugyanolyan végre jusson.

Nem csoda hát, ha a szomszéd falubéliek is, akik azelőtt gyakran akaszkodtak össze a lipceiekkel határsértés meg más szomszédi kártevés miatt, vagy pusztá irigységből is, mert a lipceiek kevélyen előbbrevalónak tartották magukat a többieknél, a falujukat meg a legelsőknek az egész vidéken - most fölhagytak a civakodással, levetették magukról a haragot, és gyakran szólt be egy-egy rudkai, wolai vagy dembicai paraszt, sőt még egy-egy rzepkai nemes is, hogy titkon tudakozódják a lipceiek felől.

Vasárnap pedig a nagymise után, vagy tegnap is a gyónás alkalmával, buzgón kérdezősködtek a foglyok felől, komor ábrázattal hallgatták a híreket, nagyokat káromkodtak, és a lipceiekkel együtt szorították ökölbe kezüket az igazságtalan, népnyúzó urak ellen, s nagyon sajnálkoztak a kárvallott nép sorsán.

Éppen ezen gondolkozott most Roch, s fontos terveket kovácsolt magában. Még jobban meglassította lépteit, gyakran meg-megállt; a szél ellen a vastagabb fák mögött keresett védelmet, s mintha semmit sem látna maga körül, úgy nézett a messzeségbe...

S közben világosabb és melegebb lett az idő, csak az a kellemetlen szél erősödött óráról órára. Az egész levegő zúgott, a vékonyabb fák jajongva feküdtek le, ágaikkal súrolva a tavat; letépte a háztetőkről a szalmát, letörte a gyöngébb ágakat, s azután fölülkerekedve, olyan erővel tombolt, hogy minden mozgott: a kertek, a kerítések, a házak meg az egyes fák is, hogy úgy látszott, minden repül a szél irányában, s még a halovány nap is, mely előbújt a felhők halmaza mögül, menekülni látszott az égen, mintha porfelhőbe lenne gabalyodva; a templom fölött pedig valami madárraj, mely nem tudott megbirkózni a széllal, s elkapta az orkán, kiterjesztett szárnyakkal, rémült kiáltással csapódott neki a toronynak és a hajladozó fáknak.

De a szél, bár goromba volt, és károkat is okozott, mégis megszikkasztotta a földeket, mert már reggel óta meghalványodtak a földtáblák, és az utakról is lefolyt a víz...

Roch sokáig állt elgondolkodva, megfedekezve az Isten világáról. Végül hirtelen megmozdult, mert valami civakodás hangjait hozta feléje a szél.

Gyorsan körülnézett. A tó túlsó partján, a törvénybíró házához vezető bejáróban egy sereg asszony piroslott, valamiféle embereket vettek körül...

Kíváncsian sietett arrafelé, mert nem tudta, mi történt.

De mivel messziről észrevette, hogy csendőrök vannak ott a bíróval, befordult a legközelebbi bejáróba, és onnan közeledett óvatosan a kerteken át a csoport felé. Nem szeretett a hivatalos személyek szeme elé kerülni.

S a láрма mind nagyobb lett. Az asszonyok egyre szaporodtak, a gyerekek is összefutottak mindenfelől; a felnőttek közé furakodtak, és lökdösődtek. Csakhamar szűk lett a bejáró, kitódultak az útra, mit sem törődve a sárral, sem a hajladozó fákkal, melyeknek ágai arcukba csapkodtak. Egyszerre kiabáltak valamit, majd külön-külön, de nem tudta megérteni, miről van szó, mert a szél elkapdosta a szavakat. Csak annyit látott a fákon keresztül, hogy Ploszkowa viszi a szót. Termetes, hízott asszony; kivörösödve üvöltött, valamennyiök közül a leghangosabban, és olyan ádázul hadonászott öklével a bíró orra alatt, hogy az meghátrált. A többi asszony kiabálva helyeselt, mint a megveszekedett pulykahad. Kobusowa a tömeg szélén forgolódott, át akart furakodni a csendőrökhöz, akik felé sokan rázták az öklüket. Itt-ott már bot is emelkedett, meg mocskos seprű...

A bíró magyarázott valamit, s közben zavartan vakarta a fejét. Maga ellen fordította az asszonyok dühét, mialatt a csendőrök óvatosan kisompolyogtak a tömegből, s a tóparti úton elmentek a malom felé. A bíró utánuk indult. Olykor-olykor visszamordult rájuk, és megfenyegette a gyerekeket, akik sárral dobálták meg.

- Mit akartak? - kérdezte Roch, az asszonyok közé lépve.

- Hogy mit? Hogy adjon a falu húsz szekeret meg embereket a közmunkára, hogy azon nyomban menjenek utat javítani az erdőbe... - magyarázta Ploszkowa.

- Valami magasabb hivatalos személy fog erre utazni, azért akarják behordatni a gödröket...

- Megmondtuk, hogy se lovat, se szekeret nem adunk.

- Ki is tudna elmenni?

- Eresszék ki előbb az embereinket, akkor majd rendbe hozzák az útjukat.

- Fogják be a földesurat!

- Látnának inkább ők a dologhoz, és ne szaglászának a faluban!

- Csirkefogók, népnyúzó! - kiáltottak egymás szavába vágva, egyre hangosabban.

- Mindjárt rosszat sejtettem, mikor megláttam a csendőröket...

- Hiszen már reggel óta tanácskoznak a bíróval a kocsmában.

- Teleszívták magukat pálinkával, most aztán hajrá! Végigjárják a házakat, és munkába akarják hajtani a népet...

- A bíró jól tudja, milyen a helyzet Lipcében, meg kellett volna hogy magyarázza a hatóságnak - szólalt meg Roch, aki hasztalan igyekezett túlkiabálni a fölháborodott asszonyokat.

- Hiszen velük tart ő is!

- Ő vezeti a csendőröket mindennek a nyomára.

- Csak arra van gondja, amiből hasznot húz! - kiabáltak megint.

- Arra akar minket rávenni, hogy adjunk házanként vagy tizenöt tojást, vagy egy-egy tyúkot, akkor békét hagynak, és más falvakat hajtának ki a munkára.

- Adnék nekik követ a fejükre!

- Meg botot ráadásul!

- Csönd, asszonyok, még megbüntetnek a hatóság megsértéséért!

- Hadd büntessenek, csak csukjanak be, kiállok akár a legmagasabb hatóság elé is, és elmondok mindent, milyen igazságtalan sorban élünk!...

- Még hogy a bírótól féljek?... Kórságos alak!... Annyit törődök vele, mint a madárijesztővel! Elfelejtí, hogy a parasztok választották, de le is tehetik a tisztségéről! - ordította Ploszkowa.

- Még meg is büntetnének?... Hát nem fizetünk elég adót, nem adjuk a fiainkat regrutának, nem teszünk meg mindent, amit parancsolnak?... Még az se elég nekik, hogy az embereinket elvitték?!...

- Mihelyt megjelennek, mindjárt valami bajt hoznak!

- Aratáskor lelőtték a kutyámat a mezőn!...

- Engem meg föladtak a bíróságnál, mert meggyulladt a korom a kéményben!...

- Hát engem talán nem? Amiért tavaly lent szárítottam a csűr mögött!

- És hogy megverték a Gulbas gyereket, mert követ hajított utánuk!...

Egyszerre kiabáltak és tolakodtak Rochhoz, aki befogta a fülét, akkora volt a lárma.

- Ugyan hallgassatok már! A fecsegéssel nem mentek semmire! Csönd legyen!... - kiáltotta.

- Hát akkor menjen el a bíróhoz, és adja elő neki a dolgot, különben mind odamegyünk, de seprűvel!... - ordította böszülten Kobusowa.

- Elmegyek, csak oszlojatos már szét!... Hiszen annyi a dolog minden házban... majd én előadom rendjén!... - kérlelte Roch az asszonyokat, mert félt, hogy visszajönnek a csendőrök.

Minthogy pedig épp ekkor harangoztak délre, lassan oszladozni kezdtek, hangosan beszélgettek, és meg-megálltak a házak előtt.

Roch pedig gyorsan bement a törvénybíró házába. Most itt lakott, a gyerekeket pedig Sikoráék üres szobájában tanította a falu másik végén, a kocsmán túl. A törvénybíró nem volt otthon, az adót vitte be a járáshoz. Sochowa rögtön elmondotta neki rendre, nyugodtan, hogyan történt a dolog.

- Csak valami baj ne származzék ebből a nagy kiabálásból... - jegyezte meg a végén.

- A bíró a hibás - szólt Roch. - A csendőrök azt csinálják, amit parancsolnak, de a bíró tudja, hogy majdnem csupa asszony maradt csak a faluban, hogy még a határban sincs, aki dolgozzék, nemhogy közmunkára menjen valaki! Elmegyek hozzá, simítsa el az ügyet, nehogy bírságot kelljen fizetni!...

- Úgy látszik, mintha bosszút akarnának állni a falun az erdő miatt!... - mondta az asszony.

- Ugyan kicsoda!... Az uraság?... De kedvesem, mi köze van neki a hatósághoz?

- Mindig könnyebben játszik össze az egyik úr a másikkal. Jó barátságban vannak, és meg is ígérte az uraság, hogy bosszút áll Lipcén!...

- Istenem! Hogy nincs egyetlen nyugodalmas nap se!... Mindig valami újabb baj!...

- Csak ne jöjjön még ennél is rosszabb... - sóhajtott Sochowa, és összetette a kezét, mintha imádkozni akarna.

- Összeszaladtak, mint a szarkák, és úgy károgtak, hogy isten mentsen tőle!...

- Hát akinek viszket, az vakarózik is!...

- Kiabálással ugyan nem segítenek, csak újabb bajt hozhatnak a fejükre!...

Roch nagyon föl volt indulva, és félt, nehogy újabb szerencsétlenség zúduljon a falura.

- Visszamegy a gyerekekhez? - kérdezte az asszony, mert Roch fölkelte a lócáról.

- Szélnek eresztettem az iskolámat, hiszen már itt vannak az ünnepek. Meg aztán segíteniök is kell odahaza, mindenütt annyi a munka!...

- Wolában jártam reggel, napszámost kerestem, három zlotyt ígértem naponként a szántásért, még enni is adnék, de nem állt kötélnek egy sem. Mindegyik a magáét végzi előbb, hát hogy is törödnék mással! Azt ígérik, majd egy hét múlva vagy két hét múlva jönnek!...

- Jézusom! Hogy az embernek csak két keze van, és az is gyöngye!... - sóhajtott föl Roch.

- Így is segít maga a népnek, de még mennyire segít!... Ha nem lenne a maga esze meg a jó szíve, ki tudja, mi történnék mindnyájunkkal!...

- Ha megtehetném, amit szeretnék, nem lenne nyomorúság a világon! Nem bizony!

Széttárta kezét nagy tehetetlenségében, és gyorsan továbbindult a bíróék felé. Csakhogy nem ért oda egyhamar, mert útközben beszólt egyik-másik házba.

A falu már megnyugodott egy kissé. Itt-ott, némelyik bejáróban még lármáztak a leghevesebbek, de a többség szétoszlott ebédet főzni. Csak a szél tombolt az utcákon, mint előbb, és csavarta a fákat.

De rögtön ebéd után, bár egyre dúlt az orkán, benépesedtek az udvarok, a kertek, a házak eleje; a pitvarokban és szobákban is úgy zajlott a munka, meg pezsgett a szüntelen asszonyi láрма, mint a méhkasban. Mert hiszen csak asszonyok meg lányok sürgölődtek mindenütt, ha akadt köztük legény, az is csak afféle pendelyes, legföljebb arra való, hogy a legelőn őrizze a jószágot. Az öregebbek apjukkal együtt ültek.

Élénken forgolódtak; azért is igyekeztek, mert tegnap, mivelhogy több pap is jött gyóntatni, afféle koldusünnepet tartottak: majdnem egész nap a templomban ültek, ma meg a csendőrök zavarták meg a fejüket.

S az ünnep is közeledett, már nyakukon volt nagykedd, hát szaporodott a munka is, a gond is. Ki kellett takarítani a házat, meg kellett foltozni a gyerekek ruháit, magukat is rendbe kellett szedniök egy kicsit, aztán gabonát vinni a malomba, szentelni való ételt is készíteni és még annyi sok mindent, hogy minden házban alaposan törték a fejüket az asszonyok, hogy is győzzék ezt mind. Gondosan széjjelnéztek a kamrákban, mit lehetne eladni a kocsmárosnak vagy elvinni a városba, hogy megszerezzék a szükséges garast. Néhány asszony mindjárt ebéd után be is fogott, és vitt a szalma alatt valami eladnivalót.

- Vigyázzon, nehogy valami fa a fejére dőljön! - figyelmeztette Roch Gulbasowát, aki éppen arra hajtott; olyan sovány gebe volt a szekere elé fogva, hogy alig bírta menni a szél ellenében.

Rögtön be is fordult az öreg a Gulbas tanyára, mert észrevette, hogy a falat tapasztó lányok nem érnek föl az ablak fölé. Segített nekik, és még a meszet is feloldotta a vödörben a meszeléshez, meg pompás meszelőt is csinált nekik szalmából.

Aztán továbbindult.

Wachnikéknál trágyát hordtak a lányok a közeli földjükre, de olyan ügyesen ment nekik, hogy a fele kirázódott a deszkákon át az útra. A két lány rángatta a gyeplőt, azt mondták, nem akar a ló szót fogadni. Roch odament, lesimította lapáttal a trágyát a szekéren, ahogy illett, a lovat pedig jól megrakta az ostorral. Húzott is aztán engedelmesen, mint a gyerek...

Balcerekéknél meg Marysia, az, akit a legcsinosabbnak tartottak a faluban Jagna Borynowa után, borsót vetett a kertben a fekete, jól megrágyázott földbe. Csakhogy úgy mozgott, mint a szurokban a légy, mert kendő volt a fején, és földig ért rajta az apja szüre; azért vette föl, hogy a szél fel ne lebbentse a szoknyáját.

- Ne siess annyira, van rá elég idő!... - nevetett Roch, és bement a kertbe.

- Hogyisne... ki nagykedden vet el borsót, kis bögréért kap nagy korsót! - felelte a lány.

- Mire az utolsó sort beveted, az első már ki is kél! Csakhogy nagyon sűrűn veted, Marys, nagyon sűrűn... ha megnő, összegabalyodik és ledől!

Megmutatta neki, hogyan vessen a szél irányában, mert a csacsi leány nem gondolt rá, és úgy vetett, ahogy éppen esett.

- Pedig Wawrzon Socha azt mondta, hogy ügyes vagy mindenben! - vetette oda közömbösen, amint a sáros barázdában haladt.

- Beszélte vele?... - kiáltott fel Marysia, és hirtelen megállt, hogy kifújja magát.

Nagyon elpirult, de nem mert tovább kérdezősködni.

Roch csak elmosolyodott, de elmenőben így szólt:

- Az ünnepek alatt megmondom neki, milyen derekasan dolgozol!...

Ploszkaéknál pedig, Stach nagybátyjánál, két fiúcska szántotta a krumpliföldet az út mellett. Az egyik hajtotta a lovat, a másik mintha szántott volna, de még tökmag volt mind a kettő, alig ért az orruk a ló farkáig, és nem segített nekik senki. Ezért hát úgy járt az eke a kezük alatt, mint a részeg ember, a ló meg minduntalan vissza akart fordulni az istállóba. Folyton verték mind a ketten, és civakodtak egymással nagy káromkodások közepette.

- Megcsináljuk, Roch bácsi, megcsináljuk, csak ezek a cudar kövek kiugrasztják az ekét, a kanca meg a csikóhoz húz... - mentegetőzött sírva a nagyobbik, mikor Roch átvette tőle az ekét, és becsületes barázdát vágott. Együttal tanígtatta is, hogyan kell vezetni a lovat.

- Most már az egész darabot fölszántjuk estélig!... - kiáltott a fiú hetykén, és ijedten nézett körül, nem látta-e valaki, hogy Roch segített neki. Mikor pedig az öreg elment, le is ült az ekére a szél ellenében, ahogy az apja szokta, és cigarettára gyújtott.

Roch pedig továbbment. Házról házra járt és nézte, hol segíthetne valamit.

Csendesítette a pörlekedőket, csillapította a vitatkozókat, tanácsot adott, és ahol szükség volt rá, még a legnehezebb munkában is segített: Klombéknál fát vágott, mert látta, hogy Klembowa nem bír a göcsös tönkkel, Paczesiowanak meg vizet hozott a tóról; másutt meg a pajkos gyerekeket hajtotta engedelmességre...

Ha pedig valahol azt vette észre, hogy nagyon szomorkodnak és jajveszékelnak, ott tréfált, mulattatta a fehérnépet... A lányokkal is szívesen elbeszélgetett a maguk ügyeiről meg a legényekről is; az asszonyokkal a gyerekekről, a házi gondokról, a szomszédasszonyokról beszélt és mindarról, amiben az asszonynép vigasztalást talál - csak hogy jobb kedvre derítse a népet.

Mivel pedig okos, istenfélő, világlátott ember volt, rögtön, első pillantásra látta, kinek mit kell mondania, milyen beszéddel lehet földeríteni a lelkét, kinek van szüksége nevetésre, kinek meg közös imára vagy kemény, okos szóra, sőt dorgálásra is...

S olyan jó volt, és annyira együtt érzett a szenvedőkkel, hogy még kéretlenül is átvirrasztott nem egy éjszakát a betegek mellett, jóságával erősítve a szerencsétleneket. Már jobban tisztelték a főtisztelendőnél is...

Végül már úgy nézett rá a nép, mint az Úr szentjére, aki házról házra hordja az Isten kegyelmét és vigasztalását.

De hogyan tudott volna mind e nyomorúságon segíteni? El tudta-e űzni a balsorsot, meg tudta-e etetni az éhezőket, meggyógyítani a betegeket vagy a saját két kezével pótolni a hiányzó munkáskezeket?...

Fáradozott, segített és védte a népet, hogy az már meghaladta egy ember erejét - de az egész falu számára mindez csak egy morzsa volt, csak annyi, mintha valaki a forróságban harmatcseppel nedvesítené meg a szomjazó ajkát, és nem adna inni!...

Mert hogysisne! Hiszen hatalmas volt a falu, ház is volt vagy ötven, a művelni való föld jókora darab, meg ellátni való jóság és etetni való száz végtelen mennyiségben!

Minthogy pedig az emberek elfogatása óta mindezt inkább az isteni gondviselés látta el, mint az emberi munka, hát nem is csoda, hogy napról napra növekedett a nyomorúság, szaporodtak a szükségletek, a panaszok és a gondok...

Roch mindezt jól tudta, és érezte; de csak ma, ahogy házról házra járt, vette észre, hogyan megy tönkre minden...

Mert nem elég, hogy parlagon heverték a földek, hogy senki nem szántott, nem vetett, nem ültettek, hiszen az, amit a földön babráltak, nem jelentett többet, mint a gyerekek játéka: de romlást és pusztulást lehetett látni lépten-nyomon. Kidőltek a kerítések, másutt a megtépett tetőn át kilátszottak a szarufák és a bordák; a leszakított kapuszárnyak úgy lógtak, mint a madarak törött szárnya, a falhoz ütődve, s több háznak kidőlt az oldala, hiába várt támasztékot.

És mindenütt vízben álltak a házak, térdig ért a sár és a pizok a falak tövében, hogy nem lehetett könnyen átmenni rajta; s lépten-nyomon úgy pusztult, olyan bitang sorsra jutott minden, hogy összeszorult a szíve. A tehenek gyakran bögtek éhségükben, s a lovakat szinte belepte a ganéj, mert nem volt, aki megtisztítsa.

És mindennel így volt; a borjak sárosan, mint a disznók, magányosan mászkáltak az utakon, a gazdasági szerszámok kinn áztak az esőben, az ekéket belepte a rozsdá, a kocsikában ellettek a kocák - és ami egyszer meglazult, az le is szakadt, ami eltört, az le is esett, és aztán már úgy is maradt, mert ki állította volna helyre? Ki javította volna meg? Ki segített volna a bajon, ki előzte volna meg a nagyobb bajt?... Az asszonyok?...

De hiszen alig volt a szerencsétleneknek erejük és idejük arra, ami a legsürgősebb! Bezzeg, ha az emberek hazajönnének, egy pillanat alatt megváltoznék minden...

Várták is a hazatérésüket, mint az Úr irgalmát, várták napról napra. Ez a reménység tartotta bennük a lelket.

De nem jöttek haza, és meg se lehetett tudni, mikor eresztik ki őket. Ebből pedig egyelőre csak az Ördögnek volt haszna, mert romlott a nép, szaporodott a civakodás, pörlekedés meg verekedés, úgy megkínózta a szíveket a nyomor és a szenvedés...

Szürkület borult már a tájra, mikor Roch kilépett az utolsó házból, a templomon túl, Golombéktól, és elvánszorgott a bíróhoz, a falu másik végére...

A szél még mindig zúgott, egyre vadabbul tombolt, tépte a fákat, hogy veszélyes volt a járás, mert egyre-másra estek a törött gallyak az útra.

Roch is görnyedten osont a kerítések mentén; alig látszott ebben a furcsa alkonyi szürkeségben, mintha üvegporból lett volna.

- A bíróhoz megy? Azt mondják, a malomban van, mert otthon nincsen! - szólította meg Jagustynka. Váratlanul termett ott előtte.

Roch szó nélkül fordult a malom felé, mert nem állhatta ezt a pletykafészket.

De az öregasszony utánasietett, utolérte, és mellette tipegve, szinte a fülébe súgta:

- Nézzen már be a gyermekeimhez, Pryczekékhez meg Filipkához is... Nézzen be!...

- Benézek, ha segíthetek valamit...

- Úgy könyörögtek, hogy jöjjön el hozzájuk... Menjen el!... - kérlette.

- Jól van, de előbb beszélnem kell a bíróval.

- Isten fizesse meg!

Reszkető ajakkal kezét csókolt Rochnak.

- Magát meg mi lelte?

Elbámult, mert állandó háborúságban voltak egymással.

- Semmi, csak mindenkire jön egyszer olyan idő, hogy mint az űzött, gazdátlan kutya, örül, ha egy tisztességes kéz megsimogatja... - suttogta Jagustynka könnyesen, de mielőtt Roch egy jó szót szolt volna hozzá, sietve eltávozott.

Roch pedig a malomban sem találta a bírót. Azt mondták, a csendőröket kísérte be kocsin a városba. Így tudta a molnárlegény, és behívta a szobájába, hogy kipihenje magát. Már jó sok lipcei asszony és más falubeli paraszt ült ott, várták, hogy rájuk kerüljön a sor az örléssel. Roch szívesen üldögélt volna köztük tovább, de Katona Tereska, aki ott várakozott a többi asszonnyal, rögtön melléje húzódott, és halkán, bátoratlanul érdeklődött Mateusz Golomb után.

- Maga járt náluk, biztosan látta őt is... jól van? Nem búslakodik? És mikor eresztik ki?... - faggatta, de nem mert a szemébe nézni.

- Hát az ura hogy van a katonáéknál? Egészséges? Hazajön nemsokára?... - kérdezte végül Roch ugyanolyan halkán, de szigorú tekintetet vetett a fiatalasszonyra.

Az elpirult, és bemenekült a malomba.

Roch megcsóválta a fejét az asszony vaksága láttán, és utánaindult. Beszélni akart vele, óvni akarta a bűntől, de a malomszobában, a rezgő és lisztporos homályban, bár égtek a lámpák, nem tudta megtalálni. Tereska elbújt előle. A malom zakatolt, a víz szünet nélkül zúgva zuhogott a kerekre, a szél mintha hatalmas zsákokat vágott volna újra meg újra a falakhoz és a tetőhöz, és úgy reszketett, rázkódott minden, mintha bármely pillanatban szét akarna menni. Így hát Roch nem kereste tovább, és mindjárt elindult azokhoz a szerencsétlenekhez, akiket Jagustynka említett.

Közben egészen beéjjeledett. A ringó fák gallyain keresztül itt-ott elővillant az ablakok remegő fénye, akár a farkasok szeme. Künn azonban meglepően világos volt. Jól lehetett látni a gyümölcsösökben rejtőzködő házakat, még a határba is ellátott a szem; az ég pedig magasan lebegett, sötétkék volt, és majdnem tiszta, csak mintha itt-ott hóval volna beszórva. A csillagok is egyre sűrűbben bukkantak elő, csak a szél nem csöndesedett, épp ellenkezőleg; még nagyobb erőre kapott, és tombolva végigzúgott az egész tájon.

És fűjt egyfolytában, majdnem egész éjszakán át; csak kevesen tudták lehunyni a szemüket akár egy miatyánknyi időre is, mert kegyetlenül befűjt a házakba, a fák a falakhoz ütődtek, és az ablakok üvegét csapdosták. Úgy vágta, taszigálta a falakat, mintha a vállát feszítené nekik, hogy néha már azt gondolták az emberek: mindjárt fölkapja az egész falut, és szétszórja a világba.

Csak reggel felé csillapodott le a szél, de alig kukorékkolták el a kakasok a hajnalt, alig aludt el a fáradt nép, megdördült az ég, végigcikázott rajta a villámok véres ostora, azután pedig szakadni kezdett az eső. Azt mondták, az erdőben le is csapott a mennykő.

Csak jókor reggel csillapodott le a vihar, elállt az eső, és meleg levegő áradt a földekről. A madarak örvendezve kezdtek csiripelni, s bár a nap még nem mutatkozott, helyenként mégis megszakadtak az alacsony, fehéres felhők, és kitisztult az ég. Azt mondták az emberek, jó idő lesz.

De nagy jajveszékelésre, kiabálásra ébredt a falu, mert annyi kárt okozott a vihar, hogy meg se lehetett számolni. Letört fák, tetődarabok, kerítések heverték keresztben az úton, hogy nem is lehetett szekérrel végighajtani a falun.

Ploszkaéknál a ledöntött ólak agyonnyomták a libákat, és minden háznál volt valami kár. A bejárókban nyüzsögtek az asszonyok, és sírás, jajgatás áradt mindenütt, mint a sűrű eső.

Hanka is éppen kijött, hogy körülnézzen a gazdaságban, és számba vegye a kárt, mikor Sikorzyna rontott be az udvarra.

- Hát nem tudja?... Stachék házát ledöntötte a szél!... Isten csodája, hogy agyon nem verte őket! - kiabált már messziről.

- Jézus Mária!...

Megdermedt rémületében.

- Eljöttem magáért, mert azoknak ott egészen elment az eszük, csak sírnak...

Hanka fejére kapta kendőjét, és nyomban szaladt is. Sokan mentek utána, mert hamarosan megtudták az emberek a szerencsétlenséget.

A hír igaz volt. Stach házából csak a falak maradtak meg, de még jobban meggörbültek és a földbe süppedtek. Teteje egyáltalán nem volt, csak néhány törött szarufa ingadozott az oromfal fölött. A kémény is ledőlt, csak egy kis csonk maradt belőle, mint egy korhadtan meredező fog. A földet körös-körül a szalmatető roncsai és törmelékek borították.

Weronka pedig a fal mellett ült, halomba dobált holmija tetején, két karjával magához ölelte síró gyerekeit, és hangosan bőgött.

Hanka odaszaladt hozzá, a többiek is körülvették és vigasztalták, de ő se látott, se hallott, csak egyre jobban rázta a sírás.

- Ó, mi szegény, szerencsétlen árvák!... - jajgatott olyan fájdalmasan, hogy némelyik asszonynak kicsordult a könnye szánalmában.

- Hova legyünk most, mi szerencsétlenek? Hova hajthatjuk le a fejünket? Hova menjünk?!... - kiáltozott magánkívül, gyermekeit szorongatva.

Az öreg Bylica pedig görnyedten, halottápadtan járkált folyton-folyvást a romok körül. Hol a tyúkokat terelte össze, hol egy kis szénát vetett a tehén elé, mely a cseresznyefához volt kötve, majd pedig a fal mellé guggolt, füttyentett a kutyának, és bambán nézett az emberekre...

Azt hitték, végképp elment az esze.

De hirtelen valamennyien megmozdultak, és alázatosan földig hajolva utat nyitottak a plébánosnak, aki váratlanul megjelent a szerencsétlenség színhelyén.

- Jambrozy éppen most hozta hírét a szerencsétlenségnek. Hol van Stachowa?

Félrehúzódtak előle, de Weronka semmit sem látott a könnyein keresztül.

- Weronka, itt a főtisztelendő úr! - súgta neki Hanka.

Weronka fölugrott, és amint meglátta a papot, lábához borulva még panaszosabb, keservesebb sírásra fakadt.

- Csillapodjék le, ne sírjon!... Mit lehetne tenni!?... Ez Isten akarata... no, mondom: Isten akarata! - ismételte a pap, de annyira meg volt rendülve, hogy titokban maga is törülgette a szemét.

- Mehetünk koldulni, ki a nagyvilágba!
- No ne keseregjen, nem hagyják a jó emberek elpusztulni, és majd megsegíti másban az Úristen. Nem sérültek meg, mi?
- Kegyelmes volt az Isten!
- Valóságos csoda történt.
- Mindnyájan benn pusztulhattak volna, mint a Ploszkowa libái.
- Bizony az is megeshetett volna, hogy senki sem marad élve! - mondogatták egymás szavába vágva az asszonyok.
- Hát a jószágban nincs valami kára? A jószágban, kérdem!
- Az Isten megóvta őket is, a pitvarba volt mind, és épen maradt.

A pap tubákot szippantott, és könnyes szemmel nézte a romhalmazt, ami a házból maradt. A tető egészen beszakadt, és a mennyezettel együtt a szobába omlott. A bevert ablakokon keresztül csak fatörmelékek és a tető rothadt szalmájának maradványai látszottak.

- Szerencsénk volt, valamennyiüket agyonnyomhatta volna... bizony!
- Bár nyomott volna, bár vesztünk volna ott mindnyájan, legalább nem kellene ezt a pusztulást látnom, nem értem volna meg ezt a nyomorúságot, ezt az ínséget... Ó, Jézusom, irgalmas Jézusom! Itt maradtam minden nélkül, ezekkel az árvákkal... Hova is legyek most? Mihez fogjak? - sírt fel újból, és haját tépte kétségbeesésében.

A pap tanácstalanul terjesztette ki karjait, és egyik lábáról a másikra állott.

- Itt szárazabb lesz! - suttogta bátortalanul az egyik asszony, egy darab deszkát tolva a pap lába elé, mert bokáig állt a sárban. A főtisztelendő rálépett, és tubákot szippantgatva gondolkozott, mit mondhatna vigasztalásul.

Hanka a húga meg az apja körül sürgölődött, a többiek pedig a főtisztelendőhöz tolongtak, és reá szegezték szemüket.

A faluból mind több asszony és gyerek sereglett össze, csak úgy cuppogott fatalpuk alatt a sár, és halkított, aggodalmas suttogás hangzott a növekvő tömegben; hol a gyerekek sírása, hol Weronka gyengülő zokogása törte meg a csendet. Az asszonyok arcán, mely alig látszott ki a homlokukba húzott kendőjük alól, olyan fájdalom rejtőzött, olyan felhő borongott, mint a fejük fölött az égen, s nem egy szemből forrón patakzott a könny...

De azért valamennyien nyugodtak voltak, és megadással viselték az Isten csapását. Mert hogyan! Ha az ember még a más nyomorúságát is a szívére venné, nem jutna ereje a magáénak az elviselésére. Meg aztán jóváteheti-e a rosszat? Elejét veheti-e annak, ami megtörtént?...

A pap hirtelen Weronkához lépett, és így szólt:

- Legelőször is adjon hálát az Úristennek, hogy megmenekült...
- Igaz, persze. Mondatok szentmisét, ha el is kell adnom a malacot...
- Nem szükséges, tegye csak el a pénzt sürgősebb dolgokra. Én úgyis mondok magukért szentmisét, mindjárt az ünnepek után.

Hálásan megcsókolta a pap kezét, és megölelte a lábát, szívből köszönve jóságát és irgalmasságát. A pap megáldotta a kereszttel, magához ölelte a fejét, a gyerekeket pedig, akik sírva simultak a térdéhez, magához szorította, úgy dédelgette, mintha jószagos apjuk volna...

- Csak ne veszítse el a bizalmát, és minden jóra fordul. De hogy is történt a dolog?

- Hogyan? Mindjárt este lefeküdtünk, mert nem volt petróleum a lámpában, és tüzelőnk se volt. Fújt a szél erősen, csak úgy recsegett a ház, de semmitől se féltem, hiszen nagyobb viharokat is kiállott. Nem aludtam el rögtön, annyira húzott a szobában, de később, úgy látszik, elszundítottam. Hát egyszer csak dörren valami, megrázkódik minden, és valami belecsap a falakba. Jézusom!... Azt hittem, összedől az egész világ. Kiugrottam az ágyból, és alig nyaláboltam föl a gyerekeket, már minden recseg, törik és hull a fejemre... alig értem ki a pitvarba, beomlott mögöttem a szoba... Még magamhoz se tértem, amikor már a kémény is ledőlt szörnyű robajjal. Odakünn pedig úgy fújt a szél, hogy alig bírtam megállni a lábamon. És szanaszét hordta a szél a háztetőt. Körülöttem pedig éjszaka, a falu jó messze van, ott mindenki alszik, és senki sem hallaná meg a kiáltást... Behúzódtam a gyerekekkel a krumpliverembe, és ott vártuk be a hajnalt.

- Az isteni gondviselés örködött maguk fölött. Kié az a tehén a cseresznyefánál?

- Kié lenne? Az enyém, az a mi egyetlen táplálónk!

- Biztosan jó tejelő, széles a háta, magas is... Borjas?

- Mindennap várjuk, hogy megborjazzék.

- Hozzák az én istállómba, ott elfér. A friss füig ott maradhat... De maga hova lesz?... Mondom: hova lesz?...

Hirtelen ugatni kezdett egy kutya, és dühösen vetette rá magát az emberekre. Mikor elkergették, leült a küszöbre, és fájdalmasan felvonított.

- Megveszett, vagy mi baja? Kié ez? - kérdezte a pap, és kissé hátrább húzódott az asszonyok mögé.

- Hát a Kruczek, a mienk... hát ő is sajnálja a kárt... jószívű kutyuska... - dadogta Bylica, és odament, hogy vigasztalja.

A pap búcsúzásul dicsérte Istent, intett Sikorzynának, hogy menjen utána, és mindkét kezét a kézsókra tolongó asszonyoknak nyújtva, lassan elindult.

Látták, hogy sokáig beszélt Sikorzynával az úton.

Az asszonynép pedig még sopánkodott egy darabig, sajnálkoztak a szerencsétlenül, de azután gyorsan szétoszlottak, mert hirtelen eszükbe jutott a reggeli meg a sürgős munka.

A romoknál csak a család maradt. Éppen azon töprengtek, hogyan lehetne valamit a bedőlt szobából kimenteni, amikor lihegve visszatért Sikorzyna.

- Költözzék mihozzánk a hátsó szobába, ahol Roch a gyerekeket tanította... Tűzhely nincs, az igaz, de be lehet állítani egy kis vaskályhát, maguknak az is elég... - mondta gyorsan.

- De mivel fizetném meg, kedvesem, a kvártély árát?

- Attól ne fájjon a feje. Ha akad egypár garasa, megfizeti, ha nem, hát segít valamit dolgozni, de lakhatik ingyen is. Hiszen úgylis üres a szoba! Jó szívvel kínálom, a plébános úr meg ezt a bankót küldi első segítségnek.

Háromrubeles bankjegyet tartott a szeme elé.

- Áldja meg az Isten jó egészséggel! - kiáltott föl Weronka, megcsókolva a bankót.
- Olyan tisztességes ember, hogy nem találni párját! - tette hozzá Hanka.
- A tehénnek se lesz rossz dolga a papi istállóban, nem bizony... - szólt az öreg Bylica.

S mindjárt meg is kezdődött a költözés.

Sikoráék háza közvetlenül a dűlőút mellett állott, amint befordul az ember a faluba, vagy száz lépésre Stachéktól. Rögtön kezdték is áthordani a megmaradt vagyunkájukat, és amit hamarjában ki lehetett kaparni a romok alól: edényeket és ágyneműt. Hanka elhívta segítségül Pietreket, végül pedig Roch is megérkezett, és buzgón nekilátott a segítségnek. Mire elharangozták a delet, Weronka már le is telepedett az új lakásban.

- Zselléraszony lettem, majdhogynem koldus! Négy üres fal, még egy szentkép sem, sem egy ép tál! - panaszkolta keserűen, amint körülnézett.

- Szentképet majd hozok neked, meg edényt is, ami fölöslegeset csak találok. Majd hazajön Stacho, és a jó emberek segítségével hamar fölépíti a házat. Nem sokáig maradsz itt... - csillapította Hanka emberségesen. - Hát édesapánk hol van?

Magához akarta venni. Az öreg ott maradt a romoknál. A küszöbön ült, és a kutya oldalát kötözte.

- Jöjjön velem, édesapám. Weronkánál szűk a hely az új lakásban, minálunk majd akad valami zug magának.

- Nem megyek, Hanus... nem hát... itt maradok... itt születtem, itt is halok meg.

Akárhogy kérte, akármennyit magyarázott neki, nem állott rá: nem és nem.

- Csinálok magamnak fekvőhelyet a pitvarban... hát... ha azt kívánod, elmegyek hozzátok enni... vigyázok érte a gyerekekre... persze... Csak a kutyuskát vidd magaddal, megsebesült az oldalán... persze... majd őrzí a házat... nagyon éber állat.

- Bedőlhet a fal, és még agyonnyomja! - kérlelte Hanka.

- Ugyan... tovább tart még, mint akárhány ember... A kutyuskát vidd el...

Nem noszogatta tovább, ha egyszer az öreg nem akart menni. Igazság szerint nála is szűkében volt a hely, és az öreggel csak újabb gondot venne magára.

Meghagyta Pietreknek, kössön zsineget Kruczek nyakára, és vigye haza.

- Jó lesz Burek helyett, az úgyis elkódorgott valamerre. Ej, te ügyefogyott! - kiáltott türelmetlenül, mert Pietrek nem bírt a kutyával.

- Te ostoba... mit harapsz... ott mindennap kapsz enni... hát, és heverészel a melegben... Kruczek!... - intette az öreg, és segített nyakára kötni a zsineget.

Hanka előresietett, hogy még egyszer benézzen a hűgához, mielőtt hazatérne.

Nagyon elcsodálkozott, mert a szobában több asszonyt talált, s Weronka megint könnyben ázott.

- Hát mivel érdemeltem meg a maguk jóságát? Mivel? - hálálkodott Weronka.

- Nincs sokra tehetségünk, mindenütt szükség van, de amit hoztunk, fogadja el, mert tiszta szívvel adjuk - szólt Klembowa, és jókora batyucskát nyomott a kezébe.

- Hiszen akkora szerencsétlenség érte!

- Nincs kőből az ember szíve, mindnyájan ismerjük a nyomorúságot.
 - Aztán az ura nélkül van, mint a többiek.
 - Azért nehezebb is a szerencsétlenség, mint máskor.
 - És jobban próbára tette az Úr Jézus... - szóltak egymás után, bugyrokra tettek eléje, mert összebeszéltek, hogy visznek egyet-mást, ki mit tud: borsót, árpakását, lisztet...
 - Drága jó gazdaasszonyok, édeseim! - zokogta Weronka elérzékenyedve, és olyan forrón ölelgette az asszonyokat, hogy valamennyien sírva fakadtak.
- „Vannak még a világon jó emberek, vannak!” - gondolta Hanka meghatottan.

Egyszer csak begördült a kántorné is az ajtón, egy nagy kenyeret hozott a hóna alatt, és papirosban jó darab szalonnát.

Hanka már nem várta meg, mit mond, mert éppen elharangozták a delet, és sietett haza.

Derűs idő volt. Még nem bűjt elő a nap, de csodálatosan verőfényes volt minden; az ég magasan kékllett, akár egy kék lepedő, melyen ritkán elszórva fehérlenek a felhők tépett kendői, alatt pedig kitárult a határ a mérhetetlen messzeségig: zöld mezők, fakó színű tarlók és ugarföldek, melyeken úgy csillogott a víz szalagja, mint az ablaküveg.

A pacsirták dala harsogott a levegőben, s a földekről, az erdőkből, a kéklő messzeségből friss, tavaszi levegő áradt az egész világra, meleg nedvességgel és a nyárfák rügyeinek mézes illatával terhesen.

A falu utcáin pedig nyüzsgöttek az emberek: behuzigálták a bejárókba a gallyakat és fákat, melyeket letört az orkán.

Olyan csendes volt az idő, hogy a rügyek friss zöldjének pihéivel behintett fák alig rezzentek meg.

A verebek megszámlálhatatlan tömege nyüzsgött a templom körül, úgy feketéltettek tőlük a terebélyes hársfák és jávorok, mintha korom lepte volna be őket; fülsiketítő csiripelésük és lármájuk az egész faluban hallatszott.

A tó simán csillogott; partján a kislibákat őrző gúnárok egyre gágogtak. Másutt sulykok csattogtak, mert sok helyen mostak az asszonyok egy időben.

És mindenütt nagy volt a zenebona, sürgősen folyt a munka. Kiáltások röpködtek a házak közt, rajzott a gyereksereg, piroslott a kertekben az asszonyok ruhája.

A pitvarok és a szobák tárva-nyitva álltak, a kerítéseken a frissen mosott ruha száradt, a kertekben az ágyneműt szellőztették, itt-ott meszelték a falakat. A kutyák háborúságot folytattak az árkokban gázoló disznókkal, másutt meg tehenek dugták ki fejüket a kerítések mögül, és vágyakozva bögtek.

Szekerek indultak a városba, az ünnepi bevásárlásra, mindjárt ebéd után pedig megjött hosszú szekéren az öreg Judka, a házaló zsidó, feleségével és gyerekével.

Házról házra jártak, a kutyák támadásaitól kísérve. Judka ritka helyről jött ki üres kézzel, mert nem csalt, mint a kocsmáros vagy mások. Meglehetősen fizetett, sőt, ha aratás előtt megszorult valaki, csekély kamatra ki is segítette. Okos zsidó volt, mindenkit ismert a faluban, és tudott mindenkinek a nyelvén. Azért most is hol egy borjút vitt a szekérére, hol egy fertály gabonát; s a felesége is külön kereskedett. Tojást, kakast, egy-egy kopaszodó tyúkot, néha még egy fél vég vásznat is kihozott a házakból. Főként fodorért, pántlikáért, szalagért, hajtűért

kapta, azért a cicomás portékáért, amelyre mindig mohó az asszonyi fajzat. Nagy dobozban hordta mindig magával, és kísértette vele a hiúbbakat...

Éppen Boryna háza elé értek. Józka visítva rontott be.

- Hanus, vegyen piros pántlikát!... Meg brazília¹⁵ is kell, tojást festeni... Céna sincs már a háznál! - kérlelte Hankát.

- Holnap bemegy a városba, és megveszed, ami kell.

- Persze, hiszen a városban olcsóbb is, és nem csapnak be annyira! - helyeselt Józka, mert örült, hogy kocsikázhat. Ki is szaladt rögtön a házalókhoz, és messziről kiáltotta, hogy semmire sincs szükségük, és semmit sem adnak el.

- Hajtsd be a tyúkokat, nehogy kedve kerekedjék valamelyiknek felülni a zsidó szekere! - kiáltott utána Hanka, és kinézett a tornácról.

Éppen Katona Tereska fordult be a bejáróba, mintha menekülne a zsidó asszony elől, aki utánakiabált valamit.

Berontott a szobába, de egy szót se tudott kinyögni, csak dadogott és pirult. Nagyon bánatos volt, hosszú pilláin könnycseppek csillogtak.

- Mi baja, Tereska? - kérdezte Hanka kíváncsian.

- Ezek a csalók csak tizenöt zlotyt ígérnek a szoknyámért, pedig egészen új! És annyira kell nekem a pénz, hogy azt se tudom, hova legyek...

- Mutassa... drága? - Hanka szerette a szép ruhát.

- Legalább harminc zlotyt szeretnék érte! Vadonatúj, hét és egynolcad rőf van benne, több mint négy font tiszta gyapjú... és a festőnek is fizettem.

Hanka kiterítette a szoknyát. Úgy csillogott, ragyogott, mint a szivárvány, kápráztak a színei, hogy szinte bántotta a szemet.

- Nem is szoknya, hanem gyönyörűség! Nagyon sajnálom, de hiába... magamnak is kell a pénz az ünnepekre. Nem tudna várni fehérvasárnapig?

- Hogy tudnék, hiszen már ebben az órában kellene a pénz!

Gyorsan összegöngyölte a szoknyát, és elfordította arcát, mintha szégyenkezne.

- Talán a bíróné megveszi... nála sűrűbben van a garas.

Hanka még egyszer kézbe vette és nézegette, magához illesztgette, de sajnálkozva visszaadta.

- Az uradnak akarsz pénzt küldeni a katonasághoz?

- Hát... írt... panaszkodik, hogy rossz a sora... Isten vele!

És szinte futva ment ki a házból. Jagustynka pedig, aki krumplit tört a csöbörben a kocának, jóízűen elnevette magát.

- Ezt ugyan jól megcsípte! Csoda, hogy el nem veszítette a szoknyáját siettében! Kell neki a pénz, de nem az urának, hanem Mateusznak.

- Hát olyan jóba vannak? - csodálkozott Hanka.

¹⁵ Piros festék.

- Ej, hol él maga? Az őserdőben?

- Hát honnan tudjam?

- Hiszen Tereska minden héten szalad Mateuszhoz, és egész napokon át őrzí a börtönt, mint a kutya, és odahord mindent, amit csak tud.

- Jézus Máriám!... Hát nincs neki saját embere?

- Van hát, de az messze van, a katonaságnál, azt se tudni, hazajön-e. Az asszony meg unatkozik egyedül, és Mateusz a közelben volt, szinte a keze ügyében... aztán olyan férfi, mint a sárkány! Miért sajnálja magától?!

Hankának eszébe jutott Antek és Jagna. Mélyen elgondolkozott.

- Amióta Mateuszt elvitték, a húgával, Nastkával barátkozott össze. Még ott is lakik náluk, és együtt szaladgálnak a városba. Nastka úgy tesz, mintha a bátyjához menne, de igazában Dominikowa Szymekjének akar a kedvében járni.

- Maga meg hogy tud mindent! Ej, ej!

- Hiszen az ostobák mindent az emberek szeme láttára csinálnak, nem nehéz észrevenni. Eladja az utolsó gyapjúsoknyáját, hogy Mateusznak ünnepe legyen! - gúnyolódott Jagustynka.

- Ej, ej, mik nem történnek... Nekem is be kellene mennem Antekhez.

- Nagyon nagy út az a maga állapotában, még megbetegszik... Nem mehet Józka vagy másvalaki? - Jókor kapta el a szót, hogy Jagnát ne említse.

- Elmegyek magam. Ha megsegít a jó Isten, nem lesz semmi bajom. Roch azt mondta, hogy az ünnepek alatt beengednek hozzá, hát elmegyek... De meg kellene forgatni az oldalasokat.

- Már harmadnapja áznak a sóban, nem ártana. Mindjárt megyek.

Át is ment, de még gyorsabban jött vissza. Zavartan mondta, hogy a húsnak a fele hiányzik.

Hanka szinte rohant a kamrába. Utánafutott Józka is. Ijedten álltak meg a csöbör mellett. Tűnődtek: hova lett a hús?

- Nem a kutya vitte el, világosan látszik, hogy késsel vágták le... idegen tolvaj se jönne ide néhány fontért... ez a Jagus munkája! - mondta ki Hanka a szentenciát, és mérgesen rontott a szobába. De Jagna nem volt otthon, csak az öreg feküdt ott kidülledt szemmel, mint mindig.

Csak most jutott Józka eszébe, hogy Jagus, amikor reggel elment hazulról, valamit rejtegetett a kendője alatt. De azt hitte, hogy valami ruhát, amit Balcerkowával közösen készítettek az ünnepekre.

- Az anyjához vitte... Akinek ízlik, nem kérdi, kié... - mondotta Jagustynka.

- Józka! - kiáltott Hanka dühösen. - Hívd be Pietreket! Bevisszük az én kamrámba, ami megmaradt.

Át is hordták egy szempillantás alatt. Arra gondolt, jó lenne élni az alkalommal és a gabonáshordókat is átgurítani a maga szobájába, hogy szabadon kutathasson bennük, de lemondott róla. Sok is volt, meg aztán fülébe juthat a kovácsnak.

S egész délután lesett Jagnára, mint a kutya. Mikor szürkületkor hazajött az asszony, tüstént rátámadt a hús miatt.

- Hát megettem! Éppen annyira az enyém is, amennyire a magáé. Levágtam belőle egy darabot és megettem! - felelte büszkén. S bár Hanka egész este nem hagyott neki békét, veszekedett egyfolytában, Jagna egy szót sem szólt többet, mintha szándékosan bosszantaná. Vacsorára is úgy jött haza, mintha mi sem történt volna, mosolyogva nézett Hanka szemébe.

Hanka majd megpukkadt mérgében, de nem tudott fölébe kerekedni.

Ezért egész este bosszankodott, mindenbe beleakaszkodott, s korábban is kergette aludni a háznépet, mert holnap nagycsütörtök, és takarításhoz kell látni.

Ő maga is korábban feküdt le, mint máskor, de késő éjszakáig nem tudott elaludni. A kutyák ugatására kinézett a házból.

Jagnánál még égett a lámpa.

- Késő van már, kár a petróleumért, nem adják ingyen! - mordult föl a pitvarban.

- Égesse maga is, akár egész éjszaka! - felelte Jagna a csukott ajtón át.

Hanka annyira feldühödött megint, hogy csak az első kakasszó után aludt el.

Másnap kora reggel, alig virradt, Józka ugrott ki elsőnek az ágyból, bár nagy álomszuszék volt; eszébe jutott, hogy a városba megy bevásárolni, és futott fölkelteni a fiúkat, hogy fogjanak be. Aztán még nagy lármát is csapott, mert Hanka azt parancsolta Pietreknek, hogy a pejt fogja be a szekér elé.

- Én nem megyek szekéren meg vak kancával! - kiáltotta sírva. - Hát kolduslány vagyok én, hogy trágyás szekéren vigyenek? Hiszen tudják a városban, kinek a lánya vagyok! Édesapám soha nem engedné...

Olyan patáliát csapott, hogy elérte, amit akart, és bricskán indult el, két lóval, kocsissal, ahogy a gazdacsaládokhoz illett.

- Végy pirosat is, aranyt is, meg amilyen papiros csak lesz! - kiáltott utána Witek a veteményesből, ahol hajnal óta törte a rögöt, és puhította a földet, mert Hanka még ma palántázni akart. Mivel pedig az asszony még sokáig nem jött ki a házból, kifutott az útra, és a többi fiúval együtt rázta a kereplőket, mert nagycsütörtök volt, és reggel óta elnémultak a harangok.

Az idő a tegnapihoz hasonlóan ígérkezett, csak szomorúbb volt, és mintha csendesebb is lett volna a világ. Az éjszaka fagyott, s harmatosan, ködösen, hűvösen virradt; még jó későn is a háztetőkön gubbasztva csiviteltek a fecskék, és hangosan kiabáltak a tóra kihajtott libák, de a falu rögtön talpra ugrott, mihelyt világos lett egy kicsit.

Még messze volt a reggeli, de máris nagy volt a láрма meg a sürgés-forgás. A gyerekeket kikergették a házakból, hogy útban ne legyenek, ezért hát az utcán kószáltak, és éktelen lármát csaptak a kereplőkkel.

Még a misére is csak kevesen mentek. Ma nem szólt az orgona, sem a csengő.

Ideje volt ugyanis, hogy nekifogjanak az ünnepi előkészületeknek, ha eddig nem tették. Főleg a kenyérsütéshez és a kelt tészták elkészítéséhez kellett hozzálátni. Ezért majdnem minden ház ajtaja és ablaka gondosan be volt csukva, hogy meg ne hűljön a tészta. A kemencékben lobogott a tűz, és a kéményekből egyre szállt a füst a felhős ég felé.

Az istállóban pedig bögtek a tehenek, a jászlat rágva éhségükben, a disznók a veteményesben visítogtak, a baromfi az utakon kódorgott, s a gyerekek is azt csinálták, amit akartak, egymás hajába akaszkodtak, és fölmásztak a fákra varjúfészket keresni, mert senki sem tiltotta meg,

annyira el voltak foglalva az asszonyok: kovászt kellett készíteni, a cipókat kiszaggatni, a tésztásteknőket dunnával betakarni, berakni a kemencébe, hogy szinte az egész világról megfeledkeztek, és az volt az egyetlen gondjuk, hogy meg ne szalonnásodják vagy oda ne égjen a tészta.

És mindenütt ugyanúgy volt: a molnárnál, a kántoréknál, a plébánián, gazdáknál és zsellérek-nél egyaránt, mert még a legszegényebb is, még ha hitelbe vagy az utolsó fertály gabona árán is, de készített valami szentelni való ételt, hogy legalább egyszer egy esztendőben, húsvétra, jóllakják hússal meg süteménnyel.

Mivel pedig nem mindenkinek volt sütőkemencéje, a kertekben a házak közt sűrűn forogtak a lányok, nyalábjával hordva az ölfát, s időnként lisztes, nekigyürkőzött asszonyok tűntek fel a tóparti úton, s óvatosan cipelték a vánkossokkal letakart, tésztával teli gyúródeszkákat és teknőket, mint a képeket és szobrokat a körmenetben.

Még a templomban is folyt a munka: a plébános legénye fenyőgallyat hordott az erdőből, és a kántor Rochhal és Jambrozyval díszíteni kezdte az Úr Jézus sírját.

Másnap, pénteken, még szaporodott a munka; annyira, hogy alig vette észre valaki a kántorék Jas fiát, aki az ünnepekre hazajött az iskolából, és föl-alá sétált a faluban. De csak az ablakokat nézegette, mert se benézni, se beszélgetni nem lehetett senkivel.

Nem bizony, meg be se lehetett menni a házakba, mert a bejárat, sőt a kertek is mindenütt tele voltak szekrényekkel, ágyakkal és mindenféle holmival. Ma meszelték ugyanis nagy sietséggel a szobákat, súrolták a padlót, s lemosták a házak előtt a fal mellé állított képeket is.

És mindenütt nagy volt a lárma és a nyüzsgés, mindent rohanvást csináltak, még siettettek is egymást, egyre jobban kiabáltak, s még a gyerekeket is munkába kergették: hányják el a sarat a ház körül, és szórják be sárga homokkal a bejárókat.

Mínthogy pedig ősi szokás szerint péntek reggeltől vasárnapig nem illik meleg ételt enni, hát éheztek is egy kicsit az Úr dicsőségére. Megelégedtek száraz kenyérrel és sült krumplival.

Persze Borynáéknál is szakasztott úgy történt minden ezeken a napokon, mint másutt, csak annyi volt a különbség, hogy több kéz látott munkához, és nem voltak éppen szűkében a garasnak. Ezért hamarabb is végezték el az előkészületeket.

Pénteken már szürkületkor fejezte be Hanka Pietrekkal a belső és a külső falak meszelését. Sietve fogott hát a mosáshoz és az öltözködéshez, mert a többi asszony már ment a templomba, Krisztus sírbatételéhez.

A tűzhelyen hatalmas tűz lobogott. Az üstben, melyet ketten is csak nehezen tudtak fölemelni, egy egész disznóláb főtt, melyet sebtiben füstöltek meg tegnap, a kisebb üstben pedig kolbász fortyogott. Olyan ínycsiklandozó illatok lebegtek a szobában, hogy Witek, aki a gyerekek közt faricskált valamit, időnként nagyot szippantott az orrával, és sóhajtott hozzá.

A tűzhely előtt, a tűz fényében, ott ült Jagna és Józka békés egyetértésben. Nagy buzgalommal festették a húsvéti tojásokat, s mindegyik rejtegette a magát, titokban tartotta, hogy azután annál nagyobb dicsőséget arasson vele. Jagusia előbb megmosta a tojásait meleg vízben, szárazra törülte, és csak aztán rajzolta be olvasztott viasszal. Azután egymás után belemerítette a tűzhelyen fortyogó három bögre festékbe. Fáradságos, pepecselő munka volt ez, mert a viasz helyenként nem akart tartani, vagy a tojás tört össze a kezükben, vagy a forró vízben repedt meg. De végül mégis elkészült több mint harminc darab, és csak most kezdték mutogatni egymásnak, dicsekedve szép rajzaikkal.

De hogy is mérkőzhetett volna Józka Jagusiával! Mutogatta a maga rozspelyvában és hagymahéjban főzött, fehér mintás sárga tojásait; szépek is voltak, kevés lány tudná ilyen szépen megcsinálni, de mikor meglátta a Jagusiáét, bámulatában a száját is kitátotta, és összeszorult a szíve. De hogyan! Hiszen az ember szeme beleképrázott! Voltak ott pirosak, sárgák, violaszínűek meg kékek, mint a lenvirág; s olyan dolgok voltak rájuk rajzolva, hogy szinte hihetetlen. Kerítésen kukorékoló kakasok, gúnárok, amelyek a sárban heverő kocákra sziszegnek, meg fehér galambcsapat, amint a vörös mezők fölött lebeg. A többieken pedig olyan minták és csodavirágok pompáztak, mint a befagyott ablakon.

Meg is csodálták nagyon, újra meg újra megnézték, s mikor Hanka visszajött Jagustynkával a templomból, ő is nézegette, de nem szólt semmit. Az öregasszony megbámulta valamennyit, és csodálkozva mormolta: - Honnan veszed ezeket?... Ej, ej...

- Hogy honnan?... Csak úgy magától kívánczik a fejemből az ujjam alá!

Nagyon örült.

- A főtisztelendő úrnak is kellene vinni néhányat!

- Holnap eljön ételt szentelni, akkor megkínálom, talán elfogadja...

- Ilyen gyönyörűséget még nem is látott a főtisztelendő úr!... Csodálkozni fog nagyon! - mormolta gúnyosan Hanka, amikor Jagna átment a maga szobájába, mert már késő volt.

A falu minden házában késő éjszakáig fönnt voltak.

Felhős, sötét, de csendes volt az éjszaka. Csak a malom zörgött szüntelenül. Majdnem éjfélig égett a világosság a házak ablakában, fénysávokat vetve az útra, s itt-ott rávetődtek a tóra is, ott remegtek a vízen. Ünneplő ruhájukat készítették elő a népek, és a munkájukat is be akarták végezni.

A nagyszombat melegen, ritkás ködbe burkoltan köszöntött be, de valahogy vidám volt a világ. Bár nehéz munka után tértek aludni, mégis élénken pattantak föl reggel az emberek, újabb munkás, gondoktól zajos napra.

A templom előtt nagy kiabálás, futkározás támadt, mert ősi, nagyszombati szokás szerint már kora reggel összegyűltek, hogy eltemessék a ciberelevest meg a heringet, az emberek legfőbb nagybőjti kínzóit. Minthogy se legények, se idősebb emberek nem voltak, csupa gyerkőc beszélt össze, Félkótya Jasiék vezetésével. Valahonnan kerítettek egy fazék ciberelevest, amibe még mindenféle ocsmányságot keverték.

Witek engedett a rábeszélésnek, és hátára vette a fazekat, túrós kendőbe kötve. Egy másik kölyök fából faragott heringet húzott mellette zsinóron. A cibere meg a hering párban haladt elől, utánuk az egész csapat kerepelve, kiabálva, ahogy csak kifért a torkukon. Jasiék vezette a menetet, mert bár idétlen volt és pipogya, de a csintalan tréfákra mindig volt esze és ügyessége. Processzióban jártak körül az egész tavat, és már befordultak a templomnál a nyárfás útra, ahol a temetést akarták megtartani, amikor Jasiék jókedvében hirtelen rávágott lapátjával a fazékra. A fazék darabokra tört, a cibereleves pedig a belekevert dolgokkal együtt végigfolyt a Witek hátán.

Olyan nagy vígság támadt erre, hogy a fiúk nevettükben leültek az útra, de Witek nagyon feldühödött, és pusztá kézzel nekiment Jasiéknek. A többiekkel is összeverekedett, majd kiszakította magát társai közül, és bőgve hazaszaladt.

Még Hanka is adott ráadást a tönkresilányított zeke miatt, s elkergette az erdőbe fenyőágért meg nyúlkaosztáért.

Még Pietrek is kinevette, és Józka sem sajnálta, aki éppen homokkal szórta be a széles bejárót, egészen az útig. A temetőtől hozták a homokot, mert ott volt a legsárgább; a tornác elejét is behintette, és az eresz alját, mintha sárga szalaggal szegte volna be a házat.

Boryna szobájában pedig már készíteni kezdték a szentelni való ételt.

Fel volt súrolva és homokkal beszórva a padló; az ablakok és falak tisztára mosva, a képek megtisztítva a pókhálótól, Jagusia ágya pedig szépen betakarva kendővel.

Hanka jóformán nem is beszélt Jagusiával és Dominikowával, de azért együtt állították az oromfal ablakához, Boryna ágya mellé a nagyasztalt, vékony, fehér terítővel befedve, melynek szegélyét Jagusia piros papírkivágásokkal ragasztotta be széles sávban. Középre, az ablak felől, magas feszületet állítottak papírvirággal feldíszítve, eléje pedig egy felfordított bödönre a vajbáránykát. Olyan ügyesen csinálta meg Jagna, hogy szinte elevennek látszott: piros rózsafüzérszemekből volt a két szeme; a farka, a fülei, a körme meg a zászlócskája pedig piros gyapjúból. E köré rakták a fehér kenyereket és a vajjal meg tejjel dagasztott búzakalácsokat. Ezeket sárga sütemények körítették, olyan sűrűn beszórva mazsolával, mintha szögekkel lennének kiverve. Voltak kisebbek is, Józia meg a gyerekek számára, aztán meg túrós lepények és cukorral, mákkal meghintett tojásos kalácsok. Utoljára egy nagy tálat állítottak oda, benne kolbászkoszorú, hámozott kemény tojással díszítve, melléje pedig óriási bádog-sütőn egy egész sonkát és jókora fejhúst tettek. Mindezt körülrakták festett tojással, és már csak Witekre vártak, hogy feldíszíthessék fenyőgallyal és nyúlkaosztával az egész asztalt.

Alighogy befejezték, kezdtek gyülekezni a szomszédasszonyok. Agyagtálakon és faedényekben hozták a szentelni való ételt, és odarakták az asztal körül húzódó lócára. A pap ugyanis meghagyta, hogy mindenki a nagyobb gazdák házáinál gyülekezzen a szentelnivalójával, mert nem ér rá minden házba külön betérni.

Lipce volt a legközelebb, itt szentelt utoljára, gyakran már este.

Szét is oszlottak az asszonyok hamar, nem beszélgettek sokáig, hogy elérjenek még a templomba a tűz- és vízszentelésre. Előbb azonban minden házban eloltották a tüzet, hogy azután új, megszentelt tűzzel élesszék fel újra.

Józka is elment a gyerekekkel együtt.

De eléggé sokáig oda voltak; csak délben kezdtek az asszonyok hazaszállingózni. Óvatosan takargatták, védtek a templomban meggyújtott gyertyáikat.

Józka egy egész üveg vizet hozott, és tüzet is. Hanka rögtön meggyújtotta vele az előkészített fahasábokat, és ő ivott elsőnek a szentelt vízből, aztán sorban odanyújtotta a többieknek. Az volt a nép hiedelme, hogy megóv a torokfájás ellen. Azután meghintette vele a jószágot meg a termőfákat a kertben, hogy bőven teremjen a gyümölcs, és könnyen elljenek az állatok.

Később pedig, mikor látta, hogy sem Jagna, sem a kovácsné nem törődik az öreggel, megmos-ta meleg vízzel, megfésülte csapzott haját, tiszta inget és ágyneműt adott neki. Boryna hagyta, hogy csináljon vele, amit akar, nem mozdult meg egyetlenegyszer sem. Csak úgy feküdt, mint mindig, maga elé nézve és mozdulatlanul...

Délután pedig mintha már megkezdődött volna az ünnep a faluban. Még itt-ott siettek a durvább munkával, de már inkább az ünneplő ruhákkal, a fésülködéssel, mosakodással és a gyerekek súrolásával foglalkoztak. Innen is, onnan is kihallatszott az apróságok védekező kiabálása.

S türelmetlenül lesték a papot, aki csak estefelé érkezett meg a kastélyból, és hamarosan megjelent a faluban, karingbe öltözve.

A kántor Michalja vitte előtte a szenteltvíztartót és a hintőt.

Hanka egészen az útig kiment eléje, hogy illendően fogadja.

A pap sietett, gyorsan belépett a szobába, elmondta az imádságot, meghintette az Isten adományait, és Boryna kékes, borostás arcára tekintett.

- Még mindig semmi változás?

- Bizony, a seb már majdnem behegedt, de még sincs jobban.

Tubákat szippantott, végigjártatta a tekintetét a küszöb előtt és a pitvarban összegyűlteken.

- Hol van az a fiú, akitől a gólyát vettem?

Józka a szoba közepére taszigálta a tűzhely mellett szégyenkező Witeket.

- Nesze egy tízes. Sikerült egy jószág, úgy kikergeti a tyúkokat a kertből, hogy egy se marad benn!... Ki megy holnap az urához?

- A fél falu készül!

- Jól van, csak békességben és csöndesen menjetek. A feltámadásra aztán eljőjtek! Tízkor kezdem, mondom: tízkor! S ha elalusztok a templomban, kivezettetek Jambrozyval! - Tette hozzá fenyegően, és lassan kifelé indult.

Csapatostul mentek utána, egészen a molnáréig kísérték.

Witek pedig megmutatta Józkának a réztízeszt, és bosszúsan súgta:

- Nem sokáig riasztja az én gólyám a pap tyúkjait, nem bizony!...

Szétszaladtak, mert Hanka visszatért a tornácra.

Lassan sötétedett. Csöndesen szállt le az este, a kerteket, házakat és környező földeket kékes, alig áttetsző szürkességgel árasztotta el. Csak itt-ott fehérlettek a földhöz lapult viskók falai, s az ablakokból rezgett ki a fény a kerteken át.

Ünnepi csönd és homály borult a falura. A házak fölé emelkedő templomnak valamennyi ablaka kigyulladt, és a tágra nyitott főajtón át széles fénysáv csapott ki a sötétbe.

Hamarosan fölhangzott az első szekerek zörgése a templomudvar előtt, s gyalog is gyülekezni kezdtek a távolabbi falvakba való emberek. A lipcei házakból is egymás után megindultak a templom felé: a nyíló ajtókból sűrűn esett ki egy-egy fénykéve az éjszakába, s elmerült a sötét tóban. Lábdobogás és halk beszélgetés hallatszott a meleg és ködös levegőben. Köszöngettek az utcákon, bár nem ismerték meg egymást a sötétben. És mint a lassan, szüntelenül áradó folyó, úgy vonultak a feltámadásra.

Borynáéknál csak ketten maradtak otthon a gazdaságra ügyelni: az öreg Bylica és Witek, aki Klombék Maciekjével együtt buzgón ügyeskedett a kakas körül, melyet a locsolásra készített.

Hanka előbb elküldte Józkát a gyerekekkel és a legényt, ő maga később akarta utolérni őket. Már föl volt öltözve, de egyre halogatta az indulást, mintha még várna valamire. Folyton kiállt a tornácra, és az utat kémlelte. Csak mikor Jagna elment a kovácsnéval, s meghallotta, hogy a kovács is elment a templomba a bíróval, akkor tért vissza a szobába. Valamit súgott Bylicának. Az öreg kiállt a bejáróba örködni, ő pedig lábujjhegyen besurrant Boryna kamrájába... Egy jó félóra múlva jött ki onnan, és gondosan gombolgatta a pruszlikját. A szeme égett, keze reszketett.

Hadart valamit, amiből egy szót se lehetett érteni, és elment a feltámadásra.

Az utcák üresek és sötétek voltak, a házakban kialudt a világosság, és már csak itt-ott szállingóztak az emberek a templom felé. A templom előtti téren sűrűn állottak a szekerek meg a kifogott lovak: csak dobogásuk és prüszkölésük hallatszott a sötétben. A torony aljában pedig urasági hintók feketélltek.

Hanka a templom pitvarában még egyszer matatott valamit a pruszklikja körül, és vállára eresztve a nagykendőt, befurakodott a nép közé, hogy eljusson az első padokig.

A templom már szinte tömve volt, a tömeg gomolygott és zúgott, mint a megáradt folyam. Az imádság, sóhajtas, köhögés és köszönés egybeolvadt. Az embererdő ringott, hullámzott egyik faltól a másikig, a tolongástól himbálóztak a padokba szúrt zászlók és a fenyőgallyak, melyekkel az oltárokat és a falakat díszítették.

Alig furakodott Hanka a helyére, kijött a plébános, hogy megkezdje a szertartást. Egyszerre hangos sóhajtozás támadt, és kitárultak az esdeklő karok. Alázatosan letérdepeltek, szorosan egymás mellé, hamarosan az egész nép térden állott, váll váll mellett, lélek lélek mellett, és olyan volt a templomhajó, mint a fejekkel beültetett mező. A ringó embertáblában csak a szemek csillogtak, mint a pillangók, s a főoltárra néztek, a feltámadt Krisztus szobrára. Ott állott az Isten Fia mezítelenül, véresen, sebekkel borítva. Csak egy vörös palást volt rajta, a kezében pedig zászló.

Hirtelen csend lett a templomban, mint tavaszi délből, amikor a nap fölmelegíti a földeket, a szél eláll, és a hajladozó gabona kalászaik beszélgetnek egymással, s csak valahol a magasban, a kék égen csilingel édesen a pacsirta dala...

Lassan mindenki belemerült az imádságba. Minden ajak remegett, az imák és sóhajok halkan, sűrűn susogtak, mint a falevelekre hulló sűrű eső. A fejek mind lejjebb hajoltak, időnként hangosan fölajdult valaki, a karok könyörögve tárultak az oltár felé, sírás szakadt fel itt-ott nyöszörögve, keservesen, mint a párját sirató madaré; s a tömeg, mint a földhöz lapuló bokrok, félve húzódott meg a hatalmas, homályos hajók árnyékában, melyek olyanok voltak, mint az őserdő. Égtek ugyan a gyertyák az oltárokon, mégis sűrű homály szállotta meg a templomot: az ablakokon s főként a kitárt főbejáraton át fekete éjszaka nyomakodott be, és benézett a hold halovány képe a felhők mögül.

Csak Hanka nem tudta átadni magát az imádságnak. Egész bensejében reszketett, olyan ijedelemmel, mintha még ott volna Boryna kamrájában.

Hideg borzongás futott végig rajta, érezte ujjai közt az omló gabona hidegét, és újra meg újra keblére szorította karját, hogy érezze a zacskót.

Öröm és félelem reszketettette egyszerre; a rózsafüzér gyakran kicsúszott az ujjai közül, elfelejtette az imádság szavait. Égő szemét végigjáratta az embereken, de nem ismert meg senkit, pedig ott ült mellette Józka, Jagus az anyjával és más asszonyok.

Az oltár melletti padokban könyvből imádkoztak a rudkai és modlicai uraságok asszonyai meg a wolai kisasszonyok. Az urak a sekrestye ajtajában álltak, és halkan tárgyaltak valamit. Az oltár lépcsőjén a kántorné meg a molnárné állt, mindketten nagyon ki voltak öltözve. A rács előtt pedig, ott, ahol a legelső lipcei gazdák helye volt - mert mindig ők szolgáltatták a díszőrséget a szertartások alatt, a baldachint is ők vitték a főtisztelendő fölött, és karon fogva vezették a processziókon -, most más falubeli emberek térdeltek sűrű tömegben. Alig lehetett észrevenni köztük a bírót, a törvénybíró meg a kovács vörös fejét.

Pedig sok asszony szeme fordult arrafelé, vágyakozva keresték övéiket... de hasztalan. Voltak ott dembicaiak, wolaiak, rzepekaiak, csak a lipceiek hiányoztak, csak a legelsők nem voltak ott. Vergődtek is az asszonyi lelkek, mint a riadt madarak. Sokan borultak sírva a földre, fájdalmas jajkiáltások törtek föl a tömegből, árvaságuk fájó emléke úgy égette őket, mint a tűz.

De hogyan! Itt van az esztendő legnagyobb ünnepe, a húsvét, annyi idegen nép jött össze, a hosszas böjtöléstől kissé megnyúlt arcukról öröm sugárzik, pöffeszkednek, parádéznak szép ruhájukban, úgy terpeszkednek a templomban, mint a földesurak, kevélyen néznek körül, és elfoglalják az első helyeket - ők meg, a szerencsétlen lipceiek, mit csinálnak most? A sötét börtönben senyednek, éheznek és fáznak, sérelmük keserű kenyerét rágják, bánattal és vággyal táplálkoznak...

Minden teremtménynek örömnapja van ma, csak nekik nincs... szegény kárvallottaknak... Mindenki örömmel tér haza, családjá körében ünnepelni, pihenni, élvezni az ennivalót, a tavaszi napot, a vidám, baráti beszélgetést, ahogy az Úristen parancsolta, csak ezek a lipcei elhagyott árvák...

Csak a lipcei asszonyok térnek haza egyedül, lopva, üres otthonaikba, könnyezve eszik az ünnepi kalácsot, s a gonddal és a vágyakozással térnek aludni...

- Jézusom, Jézusom! - szakadtak ki a fájdalmas, elfojtott panaszok Hanka körül. Végre föleszmélt, és látta maga körül az ismerős arcokat, könnytől fátyolozott szemeket... Még Jagus is imádságoskönyvére hajolt, s nehéz könnycseppekkel öntözte a fehér lapokat. Anyja megmeglökte, hogy magához térítse, de lehetett is megvigasztalni! Hiszen éppen Antek jelent meg emlékezetében, mégpedig olyan elevenen, mint akkor, karácsonykor; hallotta forró szavait, és úgy érezte, hogy mellette térdel, a térdéhez szorítja a fejét... összeszorította szívét a fájdalom, s a hirtelen vágytól csak úgy magától ömlött a szeméből a könny...

Szerencsére a főtisztelendő éppen akkor kezdte a prédikációt, és mozgás támadt a templomban. Az emberek fölálltak, és mindjobban a szószék felé nyomakodtak. Hátraszegett fejjel nézték a papot, aki az Úr kínszenvedéseiről beszélt, és arról, hogyan feszítették keresztre az ocsmány zsidók, mert meg akarta váltani a világot, igazságot akart szolgáltatni az igazságtalanságot szenvedőknek, mert szót emelt a szegények mellett. Olyan elevenen állította az emberek elé az Úr szenvedéseit, hogy egészen átforrósodott a templom, nem egy férfi keze ökölbe szorult bosszúra vágyón, az asszonyok pedig hangosan szipogva zokogott.

Sokáig magyarázott a főtisztelendő úr, mindent elmondott töviről hegyire, hogy némelyek szeme lecsukódott az álmoságtól, s a távolabbi sarkokban már szunyókáltak is. A beszéd vége felé azonban egyenesen a néphez fordult a pap, kihajolt a szószékről, erősen rázta az öklét, és hangosan kiáltotta, hogy Jézus mindennap, minden órában és minden helyen átéli kínszenvedéseit. Mindennap megöljük őt bűneinkkel, gonoszságunkkal, istentelenségünkkel, az Isten törvényei iránti engedetlenségünkkel, minden ember keresztre feszíti őt önmagában, megfélelkezve az ő szent sebeiről, üdvösségünkért kiontott szent véréből!

Fölsírt erre az egész nép. Zokogás, jajgatás futott végig a tömegen, mint a szél, megrázta a templomot. A pap elhallgatott, csak akkor folytatta, mikor elcsendesedtek. De most már örvendezve és biztatón szólott az Úr feltámadásáról. Arról a tavaszról, melyet minden évben megad az Úr a bűnös embernek, és meg is fog adni mindaddig az időig, mikor Jézus ismét visszatér a világba, hogy ítéljen eleveneket és holtakat, hogy megalázza a kevély szívűeket, a pokol tüzére vesse a bűnösöket, az igazakat pedig jobbjára ültesse az örök dicsőségben. El fog jönni az az idő, amikor minden igazságtalanság véget ér, minden gonoszság elveszi büntetését, megszűnik a szenvedők sírása, és nem uralkodik többé a Gonosz...

S olyan lelkesen, olyan melegen áradt a beszéde, hogy minden szava édesen ömlött a szívre, mintha kisütött volna a lelkekben a nap, s különös boldogság fogta el a híveket. Csak a lipceiek remegtek meg fájdalmukban; a sérelmek, az igazságtalanságok említése úgy összeszorította szívüket, hogy szinte fölördítottak, és sírva, zokogva, jajgatva omlottak kitért karokkal a templom kövére; fájdalmas jajjal, szívbeli gyötrellemmel kiáltottak irgalomért és segítségért...

Nagy mozgás lett a templomban, mindenütt sírtak és kiáltoztak, de a többiek hamar észbe kaptak, odasiettek a lipcei asszonyokhoz, fölemelték, beültették a padba, és vigasztalták őket. A derék főtisztelendő pedig karinge ujjával megtörölte a szemét, s aztán kijelentette, hogy az Úr Jézus azokat teszi próbára, akiket szeret, s habár a lipceiek vétkeztek, büntetésük hamar véget ér, csak bízzanak az Úr irgalmában, bármely nap hazatérhetnek az emberek...

A nép megnyugodott e szavakra, megkönnyebbültek, és bizalom szállott a szívükbe.

A pap rögtön ezután az oltárhoz lépett, és a feltámadási éneket intonálta, felbúgott az orgona egész erejével, s megszólaltak a harangok is, messzire szálló zúgással. Mikor pedig a főtisztelendő a legszentebb oltáriszentséggel megindult lefelé a templom lépcsőjén, a füstölő kékes füstjében és a harang bongásától kísérve a nép felé: kitört az ének valamennyi torokból, megringott a tömeg, az elragadtatás tüze fölszárította a könnyeket, és elragadta a lelkeket. Azután pedig megindult az embererdő imbolyogva és hatalmas hangon énekelve; követte a plébánost, aki maga előtt tartotta a szentségtartót, mely mint egy arany nap, sugarasan ragyogott az emberek feje fölött. Lassan úszott tova a megszámlálhatatlan sűrűségben, az égő gyertyák fényében, fátyolba vonta a tömjénfüst, körüllebegte az ének, s az egész nép szeme, szerető szíve kísérte.

Így járta körül a körmenet a templom belsejét, lassan, lépésben, szorongva, teli torokból énekelve; közben folyton búgott az orgona, s szakadatlanul zengtek a harangok...

Alleluja! Alleluja! Alleluja! Zúgott a templom, hogy a falak is megremegtek, énekelt minden szív és torok, ezek a lángoló, tüzes hangok úgy törtek fel hatalmas örömkialtással, mint a tűzmadarak, keringtek a boltozatok alatt, mintha megvakultak volna a forróságban, és kiáradtak a tavaszi éjszakába, elszállottak a nap felé, az egész világba, hova csak elér elragadtatásában az emberi lélek...

Majdnem éjfél előtt ért véget a szertartás, s az emberek sietve tódultak ki. Csak Hanka maradt még a templomban, forró imádságba merülve; annyira fölüdítették a pap szavai, annyira megerősítette lelkét az örvendező ének, a szertartás és az a tudat, hogy ma elérte végre, amit akart, hogy egész örömét lerakta Jézus lábai elé, s imádságában megfeledkezett az egész világról. Csak amikor Jambrozy megjelent, kulcsait csörgetve, akkor volt kénytelen kimenni az üres templomból.

Még az Antek miatt érzett félelem is, mely olyan régóta élt lelkében, s a legcsekélyebb okra is felsírt benne, mintha kialudt volna hirtelen, annyira nyugodt volt, és bízott önmagában.

Nézegetett mindenfelé, kereste övéit, közben lassan haladt hazafelé. A szekerek szakadatlan sora vonult az úton, s az emberek is csoportosan mentek az út szélén. Alig lehetett kivenni az utat, mert sötét volt, piszkos felhők vonultak a magasban, s csak itt-ott látszott a kék ég egy darabja, ahol távoli csillagok ragyogtak.

Meleg volt az éj és csendes; bőségesen áztatta a harmat, s a földek felől enyhe szellő lebegett, magával hozta a föld és a mocsarak nyers szagát; az utakon pedig a nyárfák és a nyírfák mézes illata áradt. Az emberek a házak és fák árnyékában nyüzsögtek, csak itt-ott bukkant elő a fejük

a világosságban, mindenütt léptek és hangok hallatszottak, a kutyák is hevesebben törtek elő a bejárókból, s a házakban itt-ott kigyulladtak a fények.

Hanka még benézett az istállóba, és azután tért be a házba. Már lefeküdtek aludni.

„Csak jöjjön haza, s vegye kezébe a gazdaságot, egy szóval sem említem neki a múltat - határozta el vetkőzés közben. - De ha megint összeadja magát vele?” - gondolta hirtelen, amikor hallotta, hogy Jagusia is visszatér a szobájába.

Lefeküdt, és egy ideig még hallgatózott. Csönd volt a faluban, csak a távolabbi utakról hallatszott még be az utolsó szekerek zörgése s az emberi beszéd, azután lassan elhalt az üres messzeségben.

- Nem volna Isten az égben és igazság a földön! - suttogta fenyegetően, de már nem volt ereje gondolkodni, mert tüstént elnyomta az álom.

Lipce másnap nagyon későn ébredt.

Már kinyílt a nappal, mint a kék szem, melyet még az álom fátyla font be, de már tisztán ragyog alatta, s a falu még javában aludt.

Nem igyekeztek a fölkeléssel, bár az Úr feltámadásának napjára virradtak. A nap hamar fölszállt keletről az égre, megcsillant a tóban és a harmatban, s ott úszott a halovány, magas égen, mintha melegével és fényével alleluját énekelne az egész világnak.

Hatalmasan, sugarasan lebegett a földet borító ködön át, a gyümölcsösökön, házakon és földeken át, hogy örvendező énekszóra fakadtak a madarak, vidám csobogással csilingeltek a vizek, zúgni kezdtek az erdők, szél támadt, és megrebbentek a friss levelek, megrezzen a föld is, a friss vetés csöndesen megringott, s úgy hullott a földre a harmat, mint a könny.

Hej! Örvedetes napunk támadt, Jézus Krisztus mert feltámadt! Alleluja!

Feltámadt ő, aki megkínzattott és zordon gonoszsággal megöletett! Újra életre kelt a sötétségből; a dermedtségből, a homályból kiemelkedett ő, a legkedvesebb! Kitépte magát a kegyetlen halál karmaiból, legyőzte a legyőzhetetlent az ember boldogságára, és íme, ebben a tavaszi időben, a termékenység idején ott lebeg a földek felett, a szentséges napba rejtőzködve, s vigasságot vet maga körül, fölébreszti az alvókat, életre kelti a holtakat, fölemeli a görnyedőket, megtermékenyíti a meddőket.

Alleluja! Alleluja! Alleluja!

Ez zengett az Úr ama napján az egész világon.

Csak Lipce volt csöndesebb és szomorúbb ezen a napon, mint más esztendőkből ilyenkor.

Jó sokáig aludtak az emberek. Csak késő reggel, mikor a nap már a kertek fölé kapaszkodott, támadt mozgás a házakban. Megcsikordultak a kapuszárnyak, és borzas fejek néztek ki ásítva az Isten világára, mely napfényben úszott, pacsirtaszótól volt hangos, és friss zöldbe öltözött.

Borynáéknál is elaludtak. Csak Hanka kelt kissé korábban, hogy fölébressze Pietreket. Elő kellett állítani a bricskát meg a lovakat. Ő maga a szentelt ételt készítette elő. Közben Józka a gyerekeket mosdatta nagy visítozás közepette, majd maga is ünneplőbe öltözött. Az udvaron a kútnál Pietrek és Witek mosakodott. Csak az öreg Bylica játszadozott a kutyával a tornácon, s időnként szaglászott, vágják-e már a kolbászt.

Rendes szokás szerint nem raktak tüzet, beérték a hideg szentelt étellel. Hanka éppen hozta is az első szobából: szétosztotta a tányérokra, hogy mindenkinek egyenlőképpen jusson egy-egy darab kolbász, sonka, sajt, kenyér, tojás meg édes sütemény.

Csak mikor már maga is fölöltözött, akkor hívta mindnyájukat reggelihez, még Jagusiáért is elment. Be is jött mindjárt, szépen kicicomázva. Olyan szép volt, mint a rózsálló hajnal, kék szeme úgy csillogott lenszínű, simára fésült haja alól, mint a csillag. De a többiek is ünneplő öltözetben voltak. Csak úgy káprázott az ember szeme a pruszlíkok és szoknyák színétől. Witek is, bár mezítláb volt, csillogó gombokkal díszített, új zekében feszített; Pietrektől kunyerálta el. A legény ma egészen új ruhában állított be: sötétkék zsupán¹⁶ volt rajta és sárga-zöld csikos nadrág. Simára volt borotválva a képe, a haját egyenesre nyírta elől, ahogy mások, s az inge piros pántlikával volt megkötve a nyakán. Amint belépett, mindnyájan elcsodálkoztak, és Józka össze is csapta a kezét:

- Ni, a Pietrek! Tulajdon szülőanyád se ismerne rád!

- Levetette muszka bőrét, és helyre legény lett belőle... - jegyezte meg Bylica.

A legény csak elmosolyodott, és Jagusiát kereste a szemével. Majd nagyot nyelt, mert Hanka töltött a poharakba, keresztet vetett, mindenkiel külön koccintott, és az asztalhoz tessékelte őket. Mindnyájan helyet foglaltak a padokon, nagy szégyenlősen leült Witek is a pad végén.

Lassan eddegéltek, csöndben élvezték a szentelt ételt. Hiszen jól kibőjtölték magukat annyi héten át. A kolbász illatozott, jól meg volt fűszerezve fokhagymával; a szobában szétáradt a finom szag, s a kutyák is ott forgolódtak az emberek körül, és fájdalmasan nyüsztettek.

Senki sem szólalt meg, míg ki nem elégítették első éhségüket. Derekasan dolgoztak, csak csámcsozás, szuszogás és a pálinka csurranása hallatszott a táplálkozás ünnepélyes csendjében. Hanka senkitől sem sajnálta az italt, ő maga noszogatta őket az ivásra.

- Megyünk hamar? - szólalt meg Pietrek végre.

- Akár mindjárt reggeli után.

- Jagustynka el akar menni magával a városba - vetette közbe Józka.

- Ha jókor jön, elmehet, de nem várok rá.

- Vigyek abrakot?

- Csak egy etetésre valót, estére hazajövünk.

És újra ettek. Némelyiknek a szeme is kidülledt gyönyörűségében. Az arcok kipirultak, és a jóllakottság örömmel, forrósággal feszítette a szíveket. Lassacskán ettek, meggondoltan, hogy minél többet helyezzenek el a gyomrukban, és minél tovább érezzék szájukban az étel ízét. Csak akkor emelkedtek föl jól megrakott bendővel a tálak mellől, amikor Hanka fölállt. Pietrek és Witek magával vitte az istállóba a maradékot.

- Fogd be mindjárt a lovakat! - parancsolta Hanka. Azután batyut készített az urának: annyi szentelt ételt csomagolt össze, hogy alig bírta fölemelni. Majd öltözködni kezdett az útra.

A lovak már a ház előtt vártak, mikor lihegve berontott Jagustynka.

- Majd hogy nem vártam magára!...

- Hát már a szentelt után vannak? - sóhajtott föl búsan, és szippantott egyet.

- Jut még magának is, üljön csak le, mindjárt kap egy kis harapnivalót...

Persze hogy nem kellett nagyon kínálgatni, mert ki volt éhezve szegény. Úgy nekilátott az ételnek, mint a farkas, és bekebelezett mindent, ami csak a keze ügyébe esett.

¹⁶ Hosszú férfikabát, régi lengyel öltözet.

- Tudta az Úr Jézus, miért teremtette a sertést! - mormolta, mikor már kissé megtöltötte a gyomrát. - Csak az a furcsa, hogy életében a sárban hentereg, de holtá után inkább áztatják pálinkában! - tette hozzá tréfásan, a szokott módján.

- Igyék hát, egészségére, de gyorsan, mert sürget az idő!

Vagy egy miatyánknyi idő múlva el is indultak. Hanka már a szekérről hagyta meg Józkának, ne feledkezzék meg az apjáról. A leány azonnal meg is rakta a tányért, és bevitte az öreghez. Az nem felelt a kérdésére, rá se nézett, de mindent mohón megevett, amit a szájába dugott, s közben üres tekintettel bámult maga elé, mint mindig. Talán még többet is evett volna, de Józka megunt az etetést, és kiszaladt. Nézte, hogy majdnem minden házból indulnak az asszonyok a batyuikkal; vagy egy tucatnyi szekér gördült ki az útra, s az árkok mentén hosszú sorban vonultak a piros ruhás asszonyok a városba, batyuval a hátukon.

Amikor az utolsó kocsik zörgése is elhallgatott, különösen szomorú csönd és üresség szállott a falura. Lassan vánszorgott a nap, elnémultak az utcák. Sehol semmi beszélgetés vagy ének, sőt emberek se látszottak sehol, csak néhány gyerek ugrándozott a tó körül, kavicsal hajigálva a libákat.

A nap magasabbra emelkedett, fényével előntötte a földet. Melegebb lett, már legyek is dongtak az ablakokon, a fecskék merészen hasították az áttetsző levegőt. A tó vize káprázott a sugaraktól, a fák pedig zöldbe öltözöttek, frissen csillogtak, és mézes illatot árasztottak. A tágas, kékséggel körülfolyt földek felől időnként hűvöskés, földszagú levegőt és pacsirtaszót hozott a szellő; az egész világ csendes tavaszi gyönyörűséget lehelt, s a távolba vesző, napfényben égő falvakból időnként örvendező kurjantások és pisztolylövések hallatszottak.

Csak Lipcében volt gyász és üresség, mint temetés után a házban. Az itatásra kieresztett jószág szabadon kószált, a fákhoz dörgölődött, s bőgve vágyakozott a zöld mezőkre. Üresen állottak a bejárók meg a tágra nyitott pitvarok. Csak néhol sütkérezett valaki a ház napos oldalán, a fehér falnál. Másutt lányok fésülködtek a nyitott ablakokban, az öregek a küszöbön ülve tetvezték a gyerekeket.

Így teltek az álmos, szomorú, csöndes órák. A szél megrázta néha-néha a fákat, susogni kezdtek csendesen, a házak felé hajolva, s szinte félénken tekintettek be az üres szobákba. Majd verébraj költözött nagy lármával a kertből az útra, vagy a gyerekek halk kiáltása törte meg a csendet: a varjakat kergették el a kiscsibéktől.

Jézusom, nem így volt azelőtt ezen a napon, nem bizony!

A nap már delelőre kapaszkodott, a kémények fölé, mikor Roch beállított Borynákhoz. Benézett a beteghez, elbeszélgetett a gyerekekkel, és azután kiült a tornácra a napra. Könyvet olvasgatott, és időnként figyelmesen nézte az utcát. Nemsokára jött is a kovácsné a gyerekeivel, meglátogatta apját, és azután ő is kiült a ház elé.

- Otthon van az ura? - kérdezte Roch hosszas hallgatás után.

- Ugyan dehogy!... Bement a bíróval a városba.

- Ott van ma az egész falu.

- Hát megvigasztalódnak egy kicsit a szentelt ételtől a szerencsétlenek.

- Maga nem ment be az anyjával? - kérdezte Roch Jagnát, aki éppen kijött.

- Mi szükség van ott rám? - Kiment a bejáróba, és vágyakozva nézett a határba.

- Új szoknyája van! - suttopta sóhajtva Magda.

- Az édesanyánké volt, nem ismeri meg? S a korallokat is magára aggatta mindet, meg azokat a nagy borostyángyöngyöket! - világosította föl Józka szomorúan. - Csak a fejkendője az övé...

- Igaz, annyi mindenféle ruha maradt a megboldogult után, nekünk hozzá se volt szabad nyúlni, neki mindent odaadott az édesapánk, és most parádézik...

- Az ám! Aztán még panaszkodott egyszer Nastkának, hogy dohos és bűdös minden...

- Hogy az ördög bűzölne az orra alá!

- Gyógyuljon csak meg édesapám, tüstént elkérem a korallokat. Őt füzér maradt, olyan hosszú, mint az ostor, és akkora minden szem, mint az öreg borsó!

Magda már nem szólalt meg többet. Mélyet sóhajtott, és a legkisebb gyereke fejét kezdte tetvezni. Józka csakhamar elment a faluba, Witek még az istállónál mesterkedett valamit a kakassal, a gyerekek pedig a kutyussal játszottak a tornác előtt, Bylica felügyeletével. Úgy vigyázott rájuk az öreg, mint a kakas a kiscsibékre. Roch elbóbiskolt egy kicsit.

- Bevégezték már a mezei munkát? - szólalt meg hirtelen, szinte álmában.

- Csak éppen a krumplit ültettük el, meg a borsó van elvetve.

- Mások még annyira se jutottak!

- Még jut rá idejük. Azt mondják, kieresztik az embereket fehérvasárnapra.

- Miféle tudós mondta ezt?

- A templomban beszéltek az emberek! Kozłowa a földesúrhoz készül, hogy megkérje...

- Buta asszony! Hát a földesúr tartja őket csukva, vagy mi?

- Ha szólna értük, talán kieresztenék...

- Szólt már nemegyszer, mégse segített.

- Ha akarná... de nem akarja, mert haragszik Lipcére, azt mondja az uram... - hirtelen elharapta az asszony a szót, s a térde közt tartott gyermek feje fölé hajtotta zavart arcát. Roch hiába várta, hogy folytassa.

- Mikor készül oda Kozłowa? - kérdezte kíváncsian.

- Mindjárt délután akar menni...

- Annyit ér el vele, hogy sétál egyet, és más levegőt szív.

A kovácsné nem válaszolt, mert Jacek úr kanyarodott be az útról a bejáróba: a földesúr bátyja, akiről azt beszéltek, hogy hóhortos, mert mindig hegedűvel járt, az útkereszteződéseknél a feszületek alatt muzsikált, és csak a parasztokkal állt szóba. Meggörnyedve jött, hóna alatt hegedű, foga közt pipa. Magas, sovány ember, a szakálla sárga, a szeme nyugtalanul ugrál. Roch eléje ment. Ismerősök lehettek, mert együtt kimentek a tó partjára, ott sokáig ültek a köveken, s halkan beszélgettek. Már rég elharangozták a delet, mikor elváltak. Roch visszatért a tornácra, de csüggedten, szomorú tekintettel nézett maga elé.

- Megrokkant az uraság, alig ismertem rá - szólalt meg Bylica.

- Ismerte? - halkította le Roch a hangját, s egy pillantást vetett a kovácsnéra.

- Hogyne ismertem volna... Sok bolond tréfát csinált fiatal korában, sokat... Jaj volt a lányoknak, mikor ő megjelent... Nem kegyelmezett Wolában egynek sem... Jól emlékszem, milyen táltos lovakkal száguldott... hogy mulatott... emlékszem - dadogta az öreg.

- Meg is bűnhődött érte, súlyosan megbűnhődött!... De ilyenformán maga a legöregebb a faluban, mi?

- Jambrozy öregebb kell hogy legyen, mert amióta csak emlékszem, mindig öreg volt.

- Ő maga mondogatja, hogy megfeledkezett róla a halál! - szólt közbe a kovácsné.

- Nem feledkezik meg a kaszás senkiről sem. Őt csak azért hagyja még itt, hogy jobban megtörjön, mert kemény ember, igen... Kisiklik a karmaiból, ahogy tud... persze... - szólt csendes dadogással Bylica.

Sokáig hallgattak.

- Még emlékszem arra az időre, mikor összesen tizenöt gazda volt Lipcében - kezdett rá ismét az öreg, bátorlalanul kinyújtva kezét Roch tubákosszelencéje után.

- Most meg negyvenen vannak! - felelte Roch, és odanyújtotta a szelencét.

- És már újak is várnak a maguk részére. Akár jó a termés, akár rossz, a nép mindig egyformán szaporodik, bizony... a föld pedig nem szaporodik... Még néhány esztendő, és mindenkinek kevés lesz... - nagyokat tüszentett.

- Mintha nem lenne már most is szűk a falu! - szólt a kovácsné.

- Bizony, s ha a legények megházasodnak, az ő gyerekeiknek már egy hold se jut fejenként, persze...

- Akkor világgá kell menniök! - jegyezte meg Roch.

- Mivel menjenek? A pusztá körmükkel kapaszkodjanak a szélbe?

- A németek meg megvették Slupiában a földesúr birtokát, és már építkeznek... Két láncot kap mindegyik - szólt Roch szomorkásan.

- Persze... hallottam... hát, a németek, az más fajta, tanult és jómódú, kereskednek a zsidókkal együtt, és az emberi nyomorúságon gazdagodnak... Fognának csak úgy parasztosan, pusztá kézzel a földhöz, a harmadik vetést sem érnék meg... mind dobra kerülnének. Lipcében már szűken vagyunk, fulladoznak az emberek, annak meg ott annyi a földje, hogy szinte ugaron hever... - s a malom felé, az urasági földekre mutatott, melyek a domboldalon húzódtak az erdőig, ahol a csillagfürtboglyák feketéllettek.

- Erdőalján?

- Hát. Éppen határos a mienkkel, arra való, hogy megvegyük... vagy harminc telket ki lehetne ott mérni, bizony... harmincat... De miért adná el az uraság, ha nincs szüksége pénzre?... Olyan gazdag...

- Dehogyan gazdag! Úgy kapkod, forgolódik a garas után, mint a csík a sárban. Már parasztoktól is kér kölcsön, és ahonnan csak tud. A zsidók követelik a magukét, amit az erdőért fizettek, tartozik az adóval is, és a cselédséget sem fizeti, még az újévi komenciót sem kapták meg. Mindenütt adós, és honnan vegye a pénzt, ha a hatóság megtiltotta, hogy vágassa az erdőt, míg a parasztokkal meg nem egyezik? Nem marad már sokáig Wolában, nem bizony! Már azt emlegették, hogy vevő után néz... - eredt meg hirtelen a kovácsné nyelve. Mikor azonban Roch többet akart kihúzni belőle, hirtelen megmakacsodott, üres szóval rázta le, összeszedte a gyerekeit, és hazament.

- Sok mindent tud az urától, csak nem meri kikottyantani... Persze jó termőföld az ott a mienk mellett, a rétet kétszer kaszálják, persze... - gondolkozott Bylica hangosan, és az erdő alján elterülő földekre bámult, ahol látni lehetett a boglyák mögül a majorsági épületek tetejét. De

Roch nem figyelt rá, mert észrevette, hogy Kozlowa ott áll a tóparton az asszonyokkal; gyorsan odament.

- Hi... hi... kitenni a földesurat... Jézusom, de jól élnének a parasztok... Persze... másik falu keletkezne ott... Épp elég a munkára váró, földéhes paraszt... persze... - ábrándozott az öreg, és a gyerekek után sietett, mert kitipegtek az útra.

Litániára harangoztak.

A nap már az erdők fölé gördült. A fák hosszú árnyékot vetettek az utakra és a tóra. A délutáni csönd úgy ránehezedett a földre, hogy a szekerek távoli zörgését is hallani lehetett, a madarak lármáját a mocsarak felől és a halkan zsongó orgonaszót a templomból.

Mivel pedig némelyek már visszajöttek a városból, dobogni kezdtek a pallók a fatalpak alatt: mindenki sietett újságot hallani.

A litánia után, már napnyugtakor, a főtisztelendő elhajtattott a Wolába vivő úton. Jambrozy azt mondta, hogy a kastélyba ment vacsorára. Mindjárt elmenetele után a kántorék egész háznépestül a molnárékhoz mentek vendégségbe. Jasio vezette karonfogva az anyját, aki erősen ki volt cicomázva, és vidáman köszöntötte a bejárókból kikukucsáló lányokat.

A nap lenyugodott, s szürkület szállt csendesen a földre. Mind szélesebben ömlött el az alkonypír az égen; már az ég felét elborította a véres tűz, mintha parázssal volna behintve. A vizek véresen csillogtak, az ablakok üvege égni látszott. S egyre több szekér érkezett meg a városból, egyre nagyobb lett a láрма a házak előtt.

Csak Hankát nem lehetett látni. Mégis nagy volt a zaj meg a vidámság Boryna háza előtt. Sok hasonló korú lányka jött el Józkához, megtöltötték a tornácot meg a padkát, s úgy csicse-regtek, mint a tengelicék. Nagyokat nevettek, úgy mulattak Félkótya Jasieken, aki Nastusia után jött ide, bár az már régen kiadta az útját, mert más legényre számított. Józka vendégelte őket, ahogy csak tudta, tojásos kaláccsal és kolbásszal.

Nastusia vitte a szót, mert ő volt a legöregebb, és ő csúfolta legjobban a fiút, aki idétlen volt, mégis szilaj legénynek akart látszani. Most éppen csíkos nadrágban, új zekében, félrecsapott kalappal állt a lányok elé, kezét csípőre tette, és nevetve mondta:

- Mégiscsak számba kell hogy vegyetek, mert én vagyok az egyetlen legény a faluban!

- Ne félj, van még, aki a tehenek után fusson!

- A csámpás, csak a krumplihámozáshoz ért!

- Meg a gyerekek orrát tudja megtörölni! - kiabáltak egymás szavába vágva, s minduntalan hangos nevetésben törtek ki. Jasiek azonban nem jött ki a sodrából, egyet sercintett a foga közül, és így szólt:

- Nem is törődöm az ilyen buta kis fruskákkal! Eredjetek libát legeltetni!

- Tavalý még ő is a tehen farka után táncolt, most meg legénykedni akar...

- Úgy futott a bika elöl, hogy mindennap elvesztette a nadrágját.

- Vedd el a Jankiel Magdáját, éppen hozzád illik.

- A zsidó gyerekeket dajkálja, neked is meg tudja törölni az orrodát.

- Vagy Jagatát, elkísérheted a búcsúkra - gúnyolódtak.

- De ha pálinkát küldenek valamelyiktekhez, örömeben elzarándokolna Czenstochowába, és minden pénteken böjtölne! - vágott vissza Jasiek.

- Hogy engedné meg az anyád, hiszen kellesz a házban, mosogatni meg tyúkokat tojózni! - kiáltott Nastka.

- Mindjárt megharagszom és elmegyek Marysia Balcerkowához!

- Menj csak, Marysia már vár rád a seprűnyéllel vagy valami még rosszabbal...

- Mindjárt rád ereszti a kutyákat, ha meglát!

- De el ne veszíts valamit az úton! - nevetett Nastus, s meghúzta a fiú nadrágját, mert minden ruhája bő volt.

- A nagyapja csizmáit koptatja!

- A mellénye dunnahuzatból való, amit a disznók széttéptek!

Úgy hullottak a csúfondáros szavak, mint a jégeső. Mindegyiket kacagás követte. Jasiek is nevetett, és Nastkához ugrott, hogy derékon kapja, de valamelyik lány gáncsot vetett neki. Elterült egész hosszában a földön, és fel sem tudott kelni, mert folyton taszigálták.

- Hagyjátok békében, micsoda dolog ez... - csitította őket Józka, és segített a legénynek fölkelni. Mert élehetetlen volt ugyan, de gazda fia, és anyja révén rokona is Józkának.

Azután szembekötősdit játszottak.

Jasieket jelölték ki, bekötözték a szemét, odaállították a tornácra, ők maguk meg visítva szét-rebbentek, mint a verebek. Utánuk szaladt kiterjesztett karokkal, és minduntalan beleütközött a kerítésbe és a falakba. A nevetés után igyekezett tájékozódni, de nem egykönnyen fogta meg őket, mert úgy suhantak el mellette, mint a fecskék. Futás közben meg is lökdösték. Olyan dobogás támadt a ház előtt, mintha egy falka csikót hajtottak volna arra. Akkora volt a nevetés, sikoltozás és a lárma, hogy az egész falu visszhangzott.

Már sűrűsödött a homály, lassan kialudt az alkonyi fény, de a játék javában tartott. Ekkor hirtelen éktelen kotkodácsolás hallatszott az udvaron.

Józka rohanva sietett oda.

Witek a fészerben volt, és valamit rejtegetett a háta mögött; a Gulbas kölyök pedig az ekék mögé lapult, csak a feje fehérlett ki.

- Semmi, Józia... semmi... - suttogta zavartan Witek.

- Tyúkot kínoztatok... még repül a tolla...

- Csak a kakas farkából téptem ki egypár tollat, mert szükségem van rá az én madaramhoz. De ez nem a mi kakasunk, igazán nem, Józia! Gulbas hozta valahonnan... az övé...

- Mutasd! - parancsolta szigorúan Józka.

Félig dőglött, megkopasztott madarat dobott a lány lába elé.

- Persze hogy nem a miénk - szólt a leány; nem lehetett fölismerni az állatot. - De most mutasd a masinádat!

A fiú kihozta az udvarra a kakast. Már egészen készen volt. Fából volt kifaragva és tésztával körültapasztva; ebbe dugdosták bele a tollakat, hogy olyannak látszott, mint egy igazi kakas. A feje is olyan volt, meg a csőre, pálcikából.

Pirosra festett deszkán állott, az meg olyan furfangosan volt egy kicsi szekérre odaerősítve, hogy mikor Witek megmozgatta a hosszú kocsirudat, a kakas táncolt és csapkodott a szárnyaival. A Gulbas gyerek kukorékkolt hozzá, mégpedig olyan élethűen, hogy a tyúkok feleltek rá az ülőről.

- Jézusom! Soha életemben nem láttam ilyen csudát! - guggolt melléje Józia.

- Ugye jó? Sikerült, ugye, Józia? - suttogta Witek büszkén.

- Magad csináltad? A magad feje szerint? - bámult a leány.

- Magam hát! Jendrek csak az eleven kakast hozta... magam bizony, Józia...

- Csakugyan úgy mozog, mintha élne, pedig fából van. Mutasd meg a leányoknak!... Meglátod, hogy megcsodálják!... Mutasd meg, Witek!

- Nem lehet. Holnap megyünk locsolni, akkor meglátják. Még hiányoznak körülötte a lécek, azért kell, hogy el ne röpödjön.

- Hát akkor csak lásd el a teheneket, és gyere be a szobába dolgozni, ott világosabb lesz...

Józia visszatért a tornácra, de a leányok már véget vetettek a játéknak, és széledni kezdtek. Besötétedett, a házakban világot gyújtottak, és itt-ott feltűntek a csillagok. A földről esti hűvösség áradt.

Az asszonyok már mind hazajöttek, csak Hanka nem jött meg.

Józka bőséges vacsorát csinált; céklalevest kolbásszal és bőven zsírozott krumplit. Föltálalta, mert Roch várakozott, s a gyerekek is éhesek voltak; Jagna is be-benézett a szobába. Witek besurrant, és mindjárt leguggolt a párolgó tálak elé. Feltűnően piros volt, keveset evett, és a fogához ütődött a kanál, annyira reszketett a keze. Nem is ette végig a vacsorát, előbb elszaladt.

Józka az udvaron csípte el, az ólnál, amint éppen kabátja szárnyába szedett a cseberből, a disznók ételéből. Szigorúan kérdőre vonta, mi baja.

A fiú csúrt-csavart, hazudozni próbált, de végül is megmondta az igazat.

- Elhoztam a főtisztelendőtől a gólyámat!

- Jézus Mária! Nem vett észre senki?

- Nem. A főtisztelendő elment, a kutyákat enni hívták, a gólya meg ott állt a tornácon. Macius kileste, és eljött megmondani. Ráborítottam Pietrek szűrét, hogy ne vágjon rám a csőrével, és elvittem a rejtékhelyre. De nehogy kikottyantsd valahol, aranyom! Néhány hét múlva hazahozom, majd meglátod, hogy fog parádézni a tornácon. Hiszen senki sem ismeri meg. Csak el ne árulj!

- Ej, hát elárultalak már valaha is? Csak azon csodálkozom, hogy volt hozzá bátorságod, Jézusom!

- Csak a magamét vettem vissza. Mondtam, hogy nem hagyom, és vissza is vettem... Nem azért szelídítettem meg, hogy másnak legyen belőle gyönyörűsége, nem ám! - suttogta határozottan, és elfutott, ki a mezőre.

Rövidesen ismét visszajött, és leült a tűzhelyhez a gyerekek közé, hogy befejezze a kakas elkészítését.

A szobában szomorú és álmos volt a hangulat. Jagus a szobájába ment, Roch pedig a ház előtt ült Bylicával, aki már bóbiskolt az álomosságtól.

- Menjen haza, Jacek úr várja - súgta neki Roch.

- Engem vár... Jacek úr... Máris szaladok... Engem?... No de ilyet - dadogta csodálkozva az öreg. Rögtön elrepült szeméről az álom, és elment.

Roch pedig ott maradt a tornácon, imádságot suttogott, és bámult az éjszakába, az ég beláthatatlan messzeségébe, ahol a csillagok sokasága rezgett; alant pedig, a föld fölött, fölemelkedett a hold, és ritkítani kezdte a sötétséget.

A házakban sorra kialudtak a lámpák, mint az álomra csukódó szemek. Körös-körül csöndesség volt, csak a levelek halk rezgése és a folyócska távoli, tompa csobogása hallatszott. Csak a molnárnál voltak világosak az ablakok; késő éjszakáig mulattak.

Borynák háza is elcsendesedett már, mind lefeküdtek aludni, és eloltották a világot. Csak a tűzhelyen, a vacsorás fazék körül izzott a parázs, és valahol a sarokban tücsök cirpelt. De Roch még mindig ott ült az udvaron, és várt Hankára. Csak éjfél tájban hallatszott a lovak patáinak dobogása a malom felől, a hídról, és rövidesen begördült a bricska.

Hanka különösen szomorú és hallgatag volt. Csak akkor mert Roch kérdezősködni, mikor az asszony már megette a vacsorát, és a legény is kiment az istállóba.

- Láttá az urát?

- Az egész délutánt vele töltöttem. Egészséges és nyugodt... üdvözlötte... A többieket is láttam... azt mondják, kieresztik őket, csak senki se tudja, mikor... Annál is voltam, aki a törvény előtt védeni fogja Anteket...

Arról azonban hallgatott, ami ólomsúllyal nehezedett a szívére. Leginkább csak olyan dolgokról beszélt, amelyek nem vonatkoztak Antekre. Végül hirtelen sírva fakadt, és bár eltakarta kezével a szemét, könnyei az ujjain is keresztülfolytak.

- Eljövök reggel... pihenje ki magát, nagyon összerázta az út... Csak meg ne ártson!

- Bár dögölnék már meg egyszer, és ne szenvednék többet! - tört ki Hanka.

Roch megcsóválta a fejét, és szó nélkül kiment. Csak a kutyákra szólt rá haragosan, mert ugattak a ház előtt, és bekergette őket az óljukba.

Hanka pedig, bár rögtön lefeküdt a gyerekek mellé, és fáradt is volt nagyon, mégse tudott elaludni. De hogy is tudott volna!... Hiszen Antek úgy fogadta, mint egy kellemetlen kutyát... A szentelt ételt jóízűen megette, azt a tíz-egynéhány zlotyt is elfogadta, de azt se kérdezte, honnan vette. Még csak nem is sajnálkozott, hogy a hosszú úttal gyötörte magát.

Elmondta neki, mit és hogyan dolgoznak a gazdaságban. Nem dicsért meg semmit, sőt egyet-mást haragosan rosszal... Az egész falu után kérdezősködött, de a gyerekeket még csak nem is említette... Hűséges, szerető szívével ment hozzá, vágyódott egy jó szava után, hiszen hites felesége, gyermekeinek anyja. Ő pedig meg se simogatta, meg se csókolta, nem érdeklődött az egészsége felől... Olyan volt, mint egy idegen, és rá is úgy nézett, mint egy idegen asszonyra. Nemigen hallgatta elbeszélését, úgyhogy végül már szólni se tudott, úgy fojtogatta a fájdalom, és könny futotta be a szemét. Akkor meg ráordított: ne járjon hozzá bögni! Édes Jézusom, csoda, hogy ott helyben nem terült el holtan... Hát a gazdaságban végzett nehéz szolgálataért, az erejét meghaladó munkáért, minden szenvedéséért - semmi jutalom: se egy kedves szó, se köszönet vagy vigasztalás!

- Jézusom, tekints reám irgalmasan, segíts, mert nem bírom ki! - nyögte, és vánkosaiba nyomta a fejét, hogy föl ne ébressze a gyerekeket. Minden porcikája külön reszketett a sírástól, a fájdalomtól, a megaláztatástól és sérelme szörnyű érzésétől.

Ott Antek előtt elfojtotta lelke nagy fájdalmát, az emberek előtt se mutatta hazatérte után; most azonban átadta magát a kétségbeesésnek, hagyta, hogy a kín tépje szívét, és szabadon áradjanak keserű könnyei.

Másnap, húsvét hétfőjén, még verőfényesebb napra virradtak, csak bővebb volt a harmat és sűrűbb a köd. De napsugarasabb és általában vidámabb volt a nap. A madarak hangosabban énekeltek, meleg szellő kergetőzött a fák közt, úgy susogtak tőle, mintha halkan imádkoznának. Az emberek frissebben keltek, tágra nyitották az ajtókat és ablakokat; siettek ki a szabadba, hogy megnézzék Isten világát, a zölddel behintett kerteket, a tavasz befonta, harmatban csillogó, örvendező napfénybe merült végtelen földeket, a határt, ahol már hullámozott a szélben az őszi vetés fakó tengere a házak felé.

A házak előtt mosakodtak, kurjantások hallatszottak a kerteken át. A kéményekből már szállott a füst, az istállókban nyerítettek a lovak; csikorogtak a kapuk, vizet merítettek a tóból, itatni hajtották a jószágot, kiabáltak a libák. Mikor pedig megszólaltak a harangok, hatalmas hangjuk zúgva ömlött el a falu, a mezők és a távoli erdő fölött, még több kiáltás harsogott a levegőben, és élénkebben, vidámabban dobbantak meg a szívek.

A fiúk már futkároztak, locsoltak fecskendőikkel, vagy pedig a tóparti fák mögé lapulva öntöztek meg mindenkit, nemcsak az arra jövőket, hanem még azokat is, akik a küszöbön megjelentek. Már a falak is vizesek voltak, és pocsolyák szürkéllettek a házak előtt.

Felélénkültek az utcák és az udvarok. A nevetés, sikoltozás, kergetődzés mind fokozódott, mert a lányok is kivették részüket a hancúrozásból, egymást is locsolták, és futkároztak a kertekben. Mivel pedig többen voltak, és nagyobbak is, hamarosan lebírták a fiúkat, és szétkergették őket minden irányba. Végül csintalan jókedvükben körülfogták a Balcerek lányok Félkótya Jasieket, aki tűzoltófecskendővel lopakodott Nastkához, leöntötték vízzel, s még be is lökték a tóba, a körülállók nagy mulatságára...

Nagyon megdühödött a fiú, mert nagy megaláztatás volt, hogy a lányok fölébe kerekedtek. Segítségül hívta Borynák Pietrekjét, és olyan ügyesen törbe csalták Nastkát, hogy a kezük közé jutott, a kúthoz vonszolták, és olyan kegyetlenül megfürösztötték, hogy eget verően ordított... Később pedig, maguk mellé véve még Witeket, a Gulbas fiút és néhány idősebbet, Marysia Balcerkowát kapták el, és úgy meglocsolták, hogy az anyja bottal sietett a segítségére. Valahol Jagnát is elcsípték, és jól megöntözték. Még Józkának se kegyelmeztek, bár könyörgött nekik, és bőgve futott Hankához panaszra.

- Siránkozik a béka, pedig örül, csak úgy csillog a szeme!

- Engem is bőrig áztattak a gézengúzok! - panaszkodott vígan Jagustynka, amint belépett.

- Hát kit hagynak békén ezek a kötnivalók! - sopánkodott Józka, miközben száraz ruhába öltözött. De félelme ellenére kiment azután a tornácra, mert csak úgy dobogott az utca a kergetőzéstől, és az egész falu rengett a kiabálástól. Csoda, hogy meg nem bolondultak a fiúk jókedvükben. Csapatostul jártak, mindenkit megtámadtak a fecskendőjükkel, aki csak eléjük került. Végül is a törvénybíróknak kellett szétkergetnie a csintalanokat, mert már ki se lehetett jönni a házból.

- Maga valahogy rosszul van a tegnapi utazás után - suttozta Jagustynka Hankának, miközben a tűzhelynél szárította a hátát.

- Bizony, reszket és sajog bennem minden, és szédülök is...

- Feküdjék le. Kakukkfűteát kellene innia! Nagyon megrázta tegnap az út! - aggodalmaskodott a vénasszony, de amint megérezte a sült hurka illatát, leült a többiekkel együtt a reggelihez, és mohón kereste ki a legnagyobb darabot.

- Egyék maga is, gazdasszony! Az éhezés nem használ az egészségnek...

- Ha egyszer undorodom a hústól. Majd főzök teát.
 - Ki lehet vele öblíteni a beleket, arra nem rossz. De ha fűszeres, zsírral főtt pálinkát inna, az hamarabb segítene...
 - Hát a félholtat is talpra állítaná az ilyen orvosság!... - nevetett Pietrek, aki Jagusia mellett foglalt helyet, folyton a szemébe nézett, és szolgálatkészen nyújtott oda neki mindent, ami csak kellett neki. Szólongatta is folyton, de mivel Jagusia éppen hogy válaszolgatott, Jagustynkához fordult. Kérdezgette Mateusz, Stach, Ploszka és mások felől.
 - Láttam hát, valamennyit, együtt ülnek, olyan szobájuk van, hogy a kastélyban sem lehet különb: magas, világos, padlós, csak éppen az a vas pókháló van az ablakukban, nehogy sétálni kerekedjék kedvük. Elég jó is etetik őket. Borsólevest hoztak nekik ebédre, megkóstoltam: mintha ócska csizmában főzték volna meg kocsikenőccsel zsírozták volna. A második fogás pirított köles volt... no, Lapa se nyújtaná ki érte a mancsát, még csak meg se szagolná. Saját költségükön etetik őket, akinek nincs pénze, imádsággal fűszerezi a kosztját - mesélte gúnyosan.
 - Hamarosan kieresztik őket?
 - Azt mondták, egyik-másik már fehérvasárnapra hazajön! - suttogta csendesebben, és aggodalmasan nézett Hankára. Jagna pedig hirtelen fölpattant és befutott a szobájába, be se fejezte a reggelit. Az öregasszony most Kozłowáról kezdett beszélni.
 - Későn tértek haza, dolguk végezetlen. Csak éppen sétáltak egyet a szentelt kolbász után, és megnézték a kastélyt. Azt mondják, más szaga van, mint a paraszti viskónak. Az uraság azt mondta, hogy semmit se tehet, mert ez a biztos meg a bíróság dolga, de ha tehetne, akkor se járna közbe egyetlen lipceiért sem, mert nagy kárt okoztak neki. Mert tudjátok, megtiltották neki az erdő eladását, és most pörlik a vevők. Szörnyen káromkodott, azt mondják, és azt kiabálta, hogy ha a parasztok miatt koldustarisznyát kell a nyakába akasztania, hát pusztítsa ki a dögvész az egész falut! Kozłowa már reggel óta jár házról házra ezzel a hírrel, és fenyegetődzik, hogy bosszút áll.
 - Az ostoba, mit árt neki a fenyegetéssel!
 - Jaj, kedvesem, hát lehet is azt tudni, kicsoda tapogatja ki a másik gyengéjét. Még a leghitványabb is... - hirtelen megszakította a szót, és Hankához futott, aki nekiszédült a falnak.
 - Az istenért, csak idő előtt ne jöjjön a világra! - suttogta rémülten, és az ágyba húzta az asszonyt, mert elájult a karjai közt, és gyöngyös veríték verte ki sárga foltos arcát. Alig lélegzett, úgy feküdt az ágyon, az öregasszony pedig ecettel dörögölte a halántékát. Csak akkor tért magához, mikor tormát tartott Jagustynka az orra alá; de csuklani kezdett rögtön.
- Szétozslottak, hogy ellássák a gazdaságot. Csak Witek maradt benn, és kívárvá az alkalmas pillanatot, kérlelni kezdte asszonyát, engedje el a kakassal.
- Hát csak menj, de be ne piszkítsd a ruhádat, és viseld magadat illedelmesen! Kösd meg a kutyákat, nehogy elmenjenek utánatok a szomszéd falvakba. Mikor indultok?
 - Mindjárt templom után.
- Jagustynka bedugta a fejét az ablakon, és megkérdezte:
- Witek, hol vannak a kutyák? Kihoztam nekik az ennivalót, hívom, de egyik se jön.
 - Igaz, hiszen az istállóban se voltak reggel! Lapa! Kruczek! Ide! - kiáltozott, és kiszaladt a ház elé, de egyik sem jelentkezett.

- Úgy látszik, a faluba mentek, a Klombék szukája után járnak... - magyarázta.

Senkinek sem jutott az eszébe, hogy azon törje a fejét: hova lettek a kutyák? Hiszen gyakori dolog az ilyesmi. Csak egy idő múlva hallott Józka valami vinnyogást az udvaron. Ott nem talált semmit, ezért hát a kertbe sietett, mert azt hitte, Witek ver valami idegen kutyát. Elcsodálkozott, mert senkit sem látott. Üres volt a kert, és a vinnyogás is elcsitult. Visszatérőben azonban rátalált Kruczekre: élettelenül feküdt az oromfal tövében. A feje szét volt hasítva.

Józka olyan kiabálásba kezdett, hogy valamennyien összefutottak:

- Kruczeket megölték! Biztosan tolvajok!

Rémület szállotta meg őket.

- Hát nem is más, az Atyának és Fiúnak...! - kiáltott föl Jagustynka, mert egy halom kiásott földet pillantott meg, és nagy vermet az alapgerenda alatt.

- Az öreg kamráját ásták alá!

- Akkora üreg, hogy egy ló is beleférne!

- S az egész teli van gabonával!

- Jézusom, talán még ott vannak a haramiák! - kiáltott Józka.

Besiettek Boryna szobájába. Jagusia már nem volt ott, csak az öreg feküdt, arccal a szoba felé. A kamrában pedig, ahol mindig félhomály uralkodott, világos volt, mert a fény betört a lyukon. Így hát könnyen észrevették, hogy össze van hányva minden, mint az ételben a borsó a káposztával. A kiöntött gabona ott hevert a földön, a rúdról ledobált ruhaneművel együtt. Még a fonalmatringok és a gyapjúgombolyagok is megtépve, összegabalyodva heverték. Hirtelenében azt se lehetett látni, mi hiányzik.

De Hanka rögtön tudta, hogy ez csakis a kovács munkája lehet. Forróság fogta el a gondolatra, hogy ha csak egy napot is késik, a kovács megtalálja a pénzt és elviszi... A verem fölé hajolt, hogy az emberek ne lássák elégedett képét, s valamit megtapogatott a pruszkija alatt.

- Vajon nem hiányzik az istállóból semmi? - mondta, mintha gyanakodnék valamire.

Szerencsére sehol sem hiányzott semmi.

- Jól be volt zárva az ajtó! - szólalt meg Pietrek, és hirtelen a krumplisveremhez ugrott. Félredobta a bejárattól a nagy szalmazúpot, és kihúzta a veremből a vinnyogó Lapát.

- Biztosan a tolvajok dobták be. Csak az a különös, hogy a kutya harapós, és mégis hagyta...

- És senki se hallott kutyaugatást az éjjel!

Értesítették a dologról a törvénybíró, és egy szempillantás alatt híre futott a dolognak a faluban. Az emberek hanyatt-homlok szaladtak megnézni a helyet, sopánkodni és találgatni. A kert tele lett emberekkel, úgy tolakodtak, mint a gyóntatószékhez. Mindegyik bedugta a fejét a verembe, elmondta a véleményét, és figyelmesen megnézte Kruczeket.

Megjelent Roch is. Elcsitította a jajveszékelő Józkát, aki mindenkinek külön elmesélte, hogy volt, mint volt; azután pedig bement Hankához, aki megint feküdt az ágyban, de különösen nyugodtnak látszott...

- Megijedtem, hogy túlságosan a szívére veszi! - kezdte a beszédet Roch.

- Eh... hála istennek, semmit se vitt el... elkésett vele... - szólt halkan az asszony.

- Gondolja, hogy ki volt?
- Fejemet teszem le rá, hogy a kovács.
- Akkor alighanem határozott szándéka volt, tudta, mire vadászik.
- Hát... csakhogy kicsúszott a markából. De ezt csak magának mondom...
- Persze, rajta kellene kapni vagy tanút állítani... de mire is vetemedik az ember a pénz miatt!...
- Még Antek előtt se szólja el magát, kedvesem! - kérte az asszony.
- Tudhatja, hogy nem vagyok fecsegő. Aztán meg könnyebb agyonverni az embert, mint megszülni. Tudtam, hogy nagy selma, de ilyesmit mégse tételeztem volna föl róla.
- Képes ő a legrosszabbra is, ismerem jól...

Megjött a bíró a törvénybíróval, alaposan szemügyre vettek mindent, és részletesen kikérdezték Józkát is.

- Ha Koziol nem ülne, azt hinném, hogy az ő műve... - morogta a bíró.
- Hallgasson, Piotr, mert éppen Kozłowa közeledik - lökte meg a törvénybíró.
- Úgy látszik, megriasztotta őket valaki, hogy semmit se vittek el.
- Biztosan. Jelenteni kell a csendőröknek... újabb munka, az ördög vigye el, az ember még csak az ünnepeket se élvezheti nyugodtan...

A törvénybíró hirtelen lehajolt, és egy véres vasdarabot emelt fel a földről.

- Ezzel verték agyon Kruczeket!

A vasdarab kézről kézre járt.

- Ilyenből készítik a boronafogakat.
- Ellophatták akár a Michal műhelyéből is.
- A műhely már péntek óta zárva van.
- Meg kell kérdezni a kovácstól, nem tőle lopták-e.
- Lophatták is meg magukkal is hozhatták, a bíró mondja maguknak. A kovács pedig nincs otthon. Hogy mi a teendő, az az én dolgom meg a törvénybíróé! - emelte föl a bíró a hangját, s kiabálni kezdett, hogy ne tolakodjanak itt hiába, és menjenek haza.

Senki se ijedt meg tőle, de merthogy ideje volt már a templomba készülődni, csakhamar mégis szétszéledtek. A szomszéd falubeliek már libasorban mentek a kerítések mellett, s a hídon is mind gyakrabban zörögtek a szekerek.

Mikor egészen kiürült a kert, Bylica sompolygott be. Csak most nézte meg kutyuskáját, élesztgette, és csöndesen szólíttatta.

A ház is elnéptelenedett, mind elmentek a templomba. Csak Hanka maradt ágyban, imádkozott magában, és Antekről gondolkozott. Mikor pedig csend lett, mert az öreg kivitte a gyerekeket az útra, mély álomba merült.

Már dél felé járt; alaposan kimelegedett, és olyan csöndes volt az idő, hogy a nép éneke messzire elhallatszott a templomból, megcsendült az ablakokon. Már Úrfelmutatásra is elharangoztak, de Hanka még mindig aludt. Csak a kocsik zörgése ébresztette föl; vágatva robogtak a kátyúkon át, mert szokás szerint húsvét másodnapján, nagymise után versenyeztek,

ki ér hamarabb haza. Csak épp hogy felvillantak a fákon át az emberekkel megrakott bricskák és az ostorral hajszolt lovak. Úgy vágattak, hogy rengett tőle a ház, visszhangzott a kocsizörgés és a nevetés zajától.

Hanka föl akart kelni, hogy kinézzen, de hazatértek a háziak, és Jagustynka, miközben az ebédkészítéshez látott, mesélni kezdte, mennyi tenger nép gyűlt össze. A fele se fért a templomba. Az uraságok is ott voltak mind, a nagymise után pedig a főtisztelendő behívta a gazdákat a sekrestyébe, és tanácskozott velük valamiről. Józka meg arról mesélt, hogy voltak a kastélybeli asszonyok öltözve.

- Tudja, a wolai kisasszonyok olyan kufferokat cipelnek a farukon, mint amilyen a pulykák farka, amikor kiterjesztik.

- Szénával vagy ronggyal tömik ki - magyarázta Jagustynka.

- A derekuk meg olyan vékony, mint a darázsé, ostorral ketté lehetne vágni. Az ember azt se tudja, hova rejtik a hasukat... Megnéztem közről.

- Hogy hová? Hát a tűző alá gyömöszölik. Mesélte egy lány, aki szolgálynő volt a modlicai uraságnál, hogy némelyik kisasszony éhezik, és övvel szorítja el a derekát éjszakára, hogy meg ne hízzon. Olyan már az úri mód, hogy minden kisasszony és asszony vékonynak akar látszani, mint a karó, csak hátul legyen fölfújva.

- Falun másként van, a soványokat kicsúfolják a legények.

- Hát persze! Gömbölyű legyen a lány elöl is, hátul is, hogy ha az ember hozzásimul, hát úgy érezze, mintha a forró kemencéhez támaszkodnék... - mondotta Pietrek, és Jagusiára szögezte a tekintetét, aki éppen a fazekakat szedegette le a tűzhelyről.

- Nézzék a csámpást! Lustálkodott, jóllakott hússal, hát most már ilyen falatra lenne gusztusa!

- hordta le Jagustynka.

- Hát, ha az ilyen a munka körül forog, csoda, hogy szét nem hasad a szoknyája...

Még valami tréfásat akart mondani, de betoppant Dominikowa, hogy megnézzék Hankát, és kikergették a legényt a szobából.

Mindjárt föl is tálalták az ebédet a tornácon, mert meleg és napos idő volt. Csillogott a friss zöld, csendesen rezgett az ágakon, imbolyogva, mint a pillangó, s madárcsicsergés hallatszott a kertekből.

Dominikowa megtiltotta Hankának a fölkelést. Rögtön ebéd után pedig betoppant Weronka is a gyerekekkel, odaállították a lócát az ágyhoz, és Józka szentelt ételt meg mézes pálinkát hordott fel. Mert Hanus, bár nehezére esett, mégis méltósággal, gazda módra fogadta a hűgát és a szomszédasszonyokat, akik rendes szokás szerint megjelentek sorban, látogatóba. Sajnálkoztak fölötte, húztak a pálinkából, lassan, élvezettel rágcsálták az édes süteményt, és mindenféle újságot mondtak. Főképpen pedig a betörésről beszéltek.

A háziak a tornácon sütkéreztek, és beszélgettek az emberekkel, akik folyvást jöttek a kertbe, és sokat tanakodtak az üreg fölött. A bíró megtiltotta, hogy behordják, míg meg nem érkezik az írnok és a csendőrök.

Éppen a betörésről mesélt Jagustynka is, isten tudja, hányadszor a mai nap folyamán, mikor megindultak az udvarból a fiúk a kakassal. Witek vezette őket, nyalkán kiöltözve, még a Boryna csizmája is rajta volt, meg a sapkája, legényesen félrecsapva. Mellette csoportban vonultak a többiek: Macius Klomb, a Gulbas gyerek, Jendrek, Kuba, a ferde szájú Grzela fia

és mások. Kezükből botot vittek, a vállukon tarisznyát, Witek pedig Pietrek hegedűjét szorongatta a hóna alatt.

Nagy parádéval vonultak ki az utcára, és legelőbb a főtisztelendő úrhoz tartottak, mert a legények is itt szokták kezdeni a múlt években. Bátran bementek a kertbe, a plébánia előtt felsorakoztak, és a kakast állították előre. Witek rázendített a hegedűn, a Gulbas gyerek mozgatni kezdte a kakast, és kukorékolt hozzá, a többiek pedig, botjukkal és lábukkal verve a taktust, sipító hangon énekelték:

*Köszönteni jöttünk téged,
Jézusunkról szól az ének,
Jézusról és szent anyjáról -
Adj valamit a kamrából!*

Sokáig énekeltek, mind bátrabban és hangosabban, míg végül is kijött a főtisztelendő. Mindegyik fiúnak adott egy tízest, megdicsérte a kakast, és kegyelemmel elbocsátotta őket...

Witekot majd kiverte a hideg veríték félelmében, nem szól-e a pap a gólyáról. De, úgy látszik, nem ismerte meg a többiek között. Bement a szobájába, még édes süteményt is küldött ki a szolgálóval. Köszönő nótára gyújtottak, és továbbmentek a kántorékhoz.

Azután illendőképpen végigjárták a házakat; egész sereg kiabáló gyerek kísérté őket, s úgy tolakodtak, hogy meg kellett védeni a kakast előlük, mert mindegyik meg akarta érinteni a tollát, és meg akarta mozgatni a kocsirúddal.

Witek vezette a csoportot, és mindenre volt gondolata. Jelt adott a lábával, mikor kezdjék, és a vonóval igazgatta, mikor adjanak ki vékony és mikor vastag hangot. Neki adták át azt is, amit a házaknál kaptak. Olyan parádésan és zajosan vonultak, hogy az egész falu visszhangzott az éneküktől és a hegedűszótól. Az emberek nagyon csodálkoztak, hogy ezek a tökmagok, akik alig nőttek ki a földből, máris úgy tesznek, mintha legények volnának.

Estefelé pedig, mikor a nap kissé vörösen az erdő fölé hajolt, s a kék égen fehér felhőcskék úszkáltak, mint egy megszámlálhatatlan libanyáj, s valahol a magasban szél támadt, és ingatta a rozsdaszínű nyárfák üstökét, a faluban egyre nagyobb lett a nyüzsgés és a lármá. Az öregebbek a házak előtt, a küszöbön ülve beszélgettek, a lányok a tóparton hancúroztak, vagy egymást derékon átölelve, ringatózva jártak és daloltak; mint a pipacs vagy a sarkantyúka virágai, úgy hemzsegték a fák közt, s a víz visszatükrözte a képüket. A gyerekek a kakassal járók után futottak, mások pedig a határba mentek ki a mezsgyéken.

Már litániára is elharangoztak, mikor a kövér Ploszkowa megnézte Borynát, és aztán bement Hankához.

- Voltam a betegnél, Jézusom, úgy fekszik, ahogy eddig feküdt... Szóltam hozzá, de rám se nézett. A nap rásüt az ágyára, úgy kapkod utána az ujjával, mintha meg akarná fogni, mint egy kisgyerek, úgy turkál a napsugárban! Sírni való dolog, mi lett abból az emberből - mesélte, és leült az ágy mellé. Ivott, mint a többiek, és a sütemény után nyúlt. - Eszik mostanában? Úgy látom, mintha meghízott volna - tette hozzá.

- Igen, meglehetősen eszik már. Talán javul az állapota.

- A fiúk Wolába mentek a kakassal - csicseregte Józka, berontva a szobába, de amint meglátta Ploszkowát, kiszaladt a ház elé Jagusiához.

- Józka, ideje etetni a jószágot! - kiáltott utána Hanka.

- Persze, az ünnep mindenkinek ünnep, de az éhes has olyankor se hallgat! Nálam is jártak a kakassal... de ügyes ez a maguk Witekje! A szeme is úgy csillog...

- Hát a mókában mindig az első, de a munkára bottal kell kergetni!

- Jaj, kedvesem, a cselédséggel mindenütt egyformán baj van! A molnárné panaszkodott a szolgálóira, hogy egy se marad tovább egy fél esztendőnél.

- Hamar szereznek ott gyereket... Jót tesz a friss kenyér!

- A kenyér?... De a molnárlegény is segít, meg a diák fiuk is hazalátogat néha, sőt azt mondják, maga a molnár sem kegyelmez egynek sem... Így bajos is az év végéig megtartani a lányt. Az igaz, hogy a cselédségnek is nő a szára... Nálam is a pásztorgyerek, mert nincs fiú a házban, és úgy kellett fogadni, hát kutyába se vesz engem, és tejet kér uzsonnára! Hallott már ilyet?!

- Nekem is van béresem, hát nem újság nekem, mi mindent kívánnak. De rá kell hagynom mindent, mert különben elmegy a legnagyobb dologidőben, és mihez is fognék nélküle ekkora gazdaságban?!

- Csak el ne csábítsa magától valami fehérnép - szólt Ploszkowa halkabban.

- Hallott tán valamit? - kérdezte Hanka aggódalmasan.

- Megütötte valami a fületem... de talán nem is igaz, hát minek mondjam el. De én csak fecsegek itten, és meg se mondom, miért jöttem! - S meghívta, kérlelni kezdte, jöjjön el hozzá. - Többen is ígérték, hogy eljönnek, hát elbeszélgetünk egy kicsit, mi, szegény árvák. Jöjjön el maga is... hogy is maradhatna el Borynowa, mikor a legelsők jönnek össze.

Hízelt az asszony, de Hanka azzal mentette ki magát, hogy nincsen jól; igaz is volt, már kissé szédült a pálinkától.

Ploszkowa nagyon fájlalta a visszautasítást, és Jagnához ment, hogy őt hívja meg.

De Jagusia is kimentette magát, már máshova ígérkezett az anyjával...

- Pedig maga elmehetne, Jagna, úgyis vágyik a férfiak után. Ploszkowához meg bizonyára benéz Jambrozy vagy másvalaki a vénemberek közül. Legalább érez egy kis férfiszagot... - szólt oda Jagustynka az eresz alól.

- Maga is mindig a maga módján beszél, úgy vág a szava, mintha bicska volna...

- Jókedvem van, azért mindenkinek azt ajánlom, amire szüksége van! - gúnyolódott a vénasszony.

Jagus megrázkódott mérgében, és kiment az útra. Tanácstalanul révedezett szemével a világon, és alig tudta visszafojtani a sírását. Hát persze hogy rettenetesen vágyakozott!

Mi haszna, hogy mindenütt látni az ünnepet, hogy nyüzsögnek az emberek az utcán, hogy zeng a falu a nevetéstől és kiabálástól, hogy még a fakó földeken is asszonyok pirosznak, és itt-ott nóta is csendül? - Ő szomorkodott, és úgy epekedett valami után, hogy már kibíratatlan volt. Reggel óta feszítette, vitte valami, majd az ismerősökhöz futott, majd az útra szaladt ki meg a határba; át is öltözködött vagy háromszor, de mind hasztalan, nem segített: egyre jobban vonta valami, hogy elszaladjon valamerre, csináljon valamit, keressen valamit...

Most is kiszaladt egészen a nyárfás útig, és ment tovább, a nap hatalmas vörös golyójára bámulva, mely az erdők fölé hullott. Ment, átlépdelve az árnyak és fények küszöbét, melyeket az útra vetett a fákon keresztül az alkonyi sugár.

Körülbeegte a közelgő est hűvössége, s a mezők csöndes, meleg lehelete édes borzongással töltötte el. A faluból még odaért füléhez a halkuló lárma, s valahonnan csábító hegedűszó jött: úgy befonta szívét, mint az aranyos harmattal csengő pókháló. Szinte elolvadt a nyárfák halk zizegésében s a sűrűsödő homályban, mely már végigkúszott a barázdákon, és meglapult a galagonyabokrokban.

Csak ment előre, s azt se tudta, mi viszi és hová.

Mélyeket sóhajtott, időnként széttárta karját, majd tanácstalanul jártatta körül égő szemét, mintha keresne valamit, amibe megfogózhatna megkínzott lelke. De tovább ment, szövögetve gondolatait, melyek olyan tűnékenyek voltak, mint a fényszalagok a vízen: nem foghatod meg, mert összekavarodnak és eltűnnek a kezéd árnyékától. A napra nézett, és nem látott semmit; a kétfelől föléje hajló nyárfák ködös emlékeknek tűntek föl előtte. Csak önmagát érezte erősen, és azt, hogy valami feszíti, hogy szinte fáj, hogy kiáltani, hogy sírni szeretne; hogy emeli, viszi valahova, belekapaszkodnék a nyugat felé repülő madarakba, és elrepülne velük a világ széléig. Valami égető erő gyülemlett fel benne, melytől könnyek homályosították el szemét, és tűz ömlött el minden tagján. Tépdeste a nyárfa ragacsos, illatos hajtásait, s hűsítette velük égő ajkát és szemét...

Időnként leült egy-egy fa alá, és összegörnyedve, öklére támasztva arcát, öntudatlanul merült önmagába. A fa törzséhez támaszkodott, megfeszült, és alig lélegzett...

Mintha benne is rázendített volna perzselő dalára a tavasz: valami forrott, fogamzott benne, ahogy az ugaron heverő termőföldben fogamzik tavasszal, ahogy a növény erejétől ittas fákban énekel, ahogy mindenütt feszül, mihelyt melegíteni kezd a tavaszi nap...

Egész bensejében reszketett, a szeme égett, zsibbadt lábai akaratlanul hordozták, s alig jutott előre. Sírni lett volna kedve és énekelni, hemperegni a puha, hűvös harmattól gyöngyöző vetésben. Majd szilaj kedve támadt, hogy a túskebokrok közé ugorjon, keresztülhatoljon a tépő sűrűsége, és érezze a küzdés és vergődés vad, édes fájdalmát.

Hirtelen visszafordult. Hegedűszót hallott, és annak irányába indult. Hej, hogy zsongott benne, milyen szédítő gyönyörűséggel töltötte el ez a hang! Szerette volna rögtön belevetni magát a táncba, a kocsma tömkelegébe, a tolongásba, sőt az ivásba, akár a kárhozatba is, hej!

A temetőtől a nyárfás útra vezető ösvényen, mely az alkony bíborfényében égett, valaki jött, könnyvvel a kezében, s meg-megállt a fehér nyárfák alatt.

Jasio volt, a kántor fia.

Egy fa mögül akarta nézni, de a fiú észrevette.

El se tudott futni, mert mintha gyökeret vert volna a lába, s a szemét se tudta levenni róla. Mosolyogva közeledett a fiú, a foga csillogott piros ajka közt; karcsú volt, magas és fehér képű.

- Rám se ismer, Jagus?

Szinte megszedült ettől a hangtól.

- Már hogyne ismerném! Csakhogy az úrfi úgy megváltozott, olyan szép szál legény lett...

- Bizony telik az idő... Budyban járt?

- Csak úgy sétáltam, hiszen ünnep van. Imádságoskönyv? - érintette meg bátortalanul a fiú könyvét.

- Nem, messzi országokról és tengerekről szól.

- Jézusom! Tengerekről! S ezek a képek se szentképek?

- Nézze meg! - A szeme elé tolta a könyvet, és mutogatta.

Egymás mellett állottak, összeért a válluk, s akaratlanul közelített a csípejük egymáshoz. Mélyen lehajtott fejük is összeért. A fiú néha magyarázott, s akkor az asszony ráemelte csodálattal telt szemét. Lélegzeni se mert a meghatottságtól, csak mind erősebben simult a fiúhoz, hogy jobban lásson, mert a nap már lebukott az erdők mögé.

Jasio hirtelen megrezzent, és kissé elhúzódott.

- Sötétedik, ideje hazamenni! - suttogta halkan.

- Hát menjünk!

Némán haladtak egymás mellett, a fák árnyéka szinte eltakarta őket. A nap már lement, kékes homály terjengett a mezők fölött. A nyárfák vastag törzsein átviláglott a nyugati ég aranyfénye. Lassan kialudt a nappali világosság.

- És az mind igaz, ami a könyvben van? - állott meg Jagna.

- Igaz, Jagus, mind igaz.

- Jézusom, olyan hatalmas vizek, olyan messzi országok! Elhinni is nehéz!

- Vannak ilyenek, Jagus, vannak! - suttogta mind halkabban. Olyan közelről nézett az asszony szemébe, hogy az a lélegzetét is visszafojtotta. Borzongás futott végig rajta, keblével kissé előrehajolt, várta, hogy a fiú megöleli és a fához szorítja. Már kitérült a karja, s kész volt átengedni magát, de Jasio gyorsan elhúzódott tőle.

- Sietnem kell. Jó éjszakát, Jagus! - És elfutott.

Jó ideig állott Jagna, míg újból el tudott indulni.

„Megigézett, vagy mi?” - gondolta, és nehézkesen vonszolta magát tovább. A feje zavart volt, majd szétfeszítette a vágyakozás.

Esteledett. Itt-ott már világot is gyújtottak, a kocsmából pedig hegedűszó és halk beszélgetés hallatszott.

Jagna benézett az ablakon a kivilágított szobába. Jacek úr állott a középén és hegedült, a pultnál pedig Jambrozy támolygott, és kiabálva mesélt valamit a zselléraszonyoknak. Közben gyakran nyúlt a pohár után.

Jagnát hirtelen derékon kapta valaki. Fölkiáltott, s összehúzódva ki akarta tépni magát.

- Megfogtalak, nem eresztlek... iszunk egy kicsit... gyere... - súgta a bíró. Nem eresztette ki karmaiból, és behúzta egy mellékajtón át a benyílóba.

Senki sem vette észre, mert már majdnem egészen sötét volt, és alig járt valaki az utcán.

A falu már elcsendesedett, elhallgatott a beszéd, és kiürültek a bejárók. A nép szétszéledt a házakba. Véget értek az ünnepek, az édes semmittevés napjai. A küszöb előtt állott a holnapi hétköznapi, s vicsorgatta fogát a sötétben. Sok lélekre ráült a rémület, gondok szorongatták újból a szíveket.

Elszomorodott, elnémult a falu. Mintha még jobban a földhöz lapulna, s behúzódna a csendes gyümölcsösökbe. Itt-ott még ültek a tornácon, fogyasztva a szentelt étel maradványait, s közben csendesen beszélgettek. Másutt hamarabb készültek aludni, s szent énekeket énekeltek.

Csak Ploszkowánál volt népes és hangos a ház. Összejöttek a szomszédasszonyok, ellepték a padokat, és méltósággal beszélgettek. A bíróné ült az első helyen, mellette a vaskos, nagyszájú Balcerkowa bizonygatta a maga igazát; ott volt a sovány Sikorzyna és a folyvást sopánkodó Borynowa, az öreg unokahúga. Eljött a kovácsné is, karján a legkisebb gyerekével; a jámbor, csöndes törvénybíróval beszélgetett. És mások is voltak, a falu legelső asszonyai.

Felfuvalkodva, pöffeszkedve ültek, mint a kotlósok. Mind ünneplőbe öltözve: dús szoknyákban, lipcei módi szerint hátraeresztett kendőben; fejükön kerék nagyságú, homlokuk fölött sűrűn ráncolt, fehér főkötő. Nyakfodruk a fülükig elállt, s annyi gyöngyöt akasztottak rá, amennyi csak volt mindegyiknek. Pompásan szórakoztak, lassan kipirosodott a képük, és majd szétvetette őket a meglegedettség. Gondosan igazgatták szoknyájukat, hogy össze ne gyűrődjék, s egyre közelebb ültek egymáshoz, egyre halkabban beszélgettek, kölcsönösen megszólva egymást.

Mikor pedig a kovács is megjelent, s azt mondta, hogy a városból jön egyenest, nagyon vidám lett a hangulat. Különben is nagyszájú volt a kovács, alig akadt párja, most pedig, hogy kissé már felöntött a garatra, olyan mulatságos dolgokat kezdett hazudozni, hogy az asszonyok az oldalukat fogták neveltükben. A szoba rengett a kacagástól, s lehangosabban maga a kovács nevetett. Még Borynáékig is elhallatszott a röhögése.

Sokáig mulattak, Ploszkowa vagy háromszor küldött pálinkáért a zsidóhoz.

Borynáéknál még kint ültek a ház előtt. Hanka is fölkelt, bundájába burkolódzott, mert napnyugta után hűvös lett, és ott üldögélt a többiekkel.

Míg világos volt, Roch könyvből olvasott föl nekik. Hanka többször is körülnézett, és csöndesen odaszólt Józkának:

- Nézz csak ki az útra!

De senki sem volt ott. Olvasott hát Roch, míg az est sötétségbe nem vonta a földet. Azután meg sok mindent mesélt még, mert nagyon sokat kérdezősködtek. Betakarta őket az éj, alig rajzolódott ki alakjuk a ház fehér falán; sötét, hűvös este lett, nem jöttek föl a csillagok, süket csend borult a világra, csak a víz csobogott valahol, és a kutyák ugattak.

Közel húzódtak egymáshoz: Nastus és Józka, Weronka a gyerekeivel, Jagustynka, Klembowa és Pietrek majdnem Roch lábánál ültek, Hanka pedig kissé odébb a padkán.

Különféle történeteket mesélt nekik Roch a lengyel népről, majd szent példabeszédeket és olyan csodálatos dolgokat az egész világról, hogy fel se lehet fogni, meg se lehet jegyezni mindet.

Feszült figyelemmel hallgatták, még sóhajtani vagy moccanni sem mertek. Egész lelkükkel itták a mézes szavakat, mint ahogy a kiszáradt föld beissza a harmatos, meleg esőt.

Roch pedig szinte alig látszott a sötétben, csak ünnepélyes, halk hangja hallatszott, amint mondotta:

„A tél után mindenkinek eljő a tavasz, aki munkában, imádságban és készenlétben várja.”

„Bízzatok, mert az igazságtalanságot szenvedők mindig felülre kerülnek.”

„Áldozatos vérrel és fáradsággal kell vetni az emberi boldogságot, de aki elveti, annál kikél, és eljön az aratás ideje.”

„De aki csak a mindennapi kenyérrel törődik, az nem ülhet le az Úr asztalához.”

„Aki csak ócsárolja a rosszat, de nem cselekszi a jót, az nagyobb rosszat szül.”

Sokáig beszélt és olyan bölcsen, hogy emlékezni sem lehet minden szavára. Mind halkabban és melegebben beszélt, mivel pedig az éj egészen betakarta, úgy tűnt fel, mintha a földből jönne ez a szent hang, vagy mintha az elhalt Boryna nemzedékek hangja lenne, azoké a Borynáké, akiket a föltámadás ezen éjszakáján lebocsátott az Isten a földre, s most megszólalnak a mohos falakból, a lehajló fákból, a sűrű éjszakából, hogy intsek és figyelmeztessék ivadékaikat.

Ringatóztak a lelkek ezeken a szavakon, melyek úgy csendültek fel a szívekben, mint a harang szava, s fölemelkedtek a ködös vágyak és az ábrándok megfoghatatlan csodái közé.

Észre se vették, hogy a kutyák ugatni kezdtek az egész faluban, valaki kiáltozott az utcán, és nagy futkározás támadt.

- Tűz van! Ég az Erdőalja! - üvöltötte egy hang a kerten keresztül.

Kifutottak az útra.

Igaz volt: az erdőalji uradalmi épületek lángban állottak, a tűzcsóvák mint vörös bokrok törtek fel a sötétségből.

- Az ige testté lőn! - suttogta Jagustynka, Kozłowa szavaira gondolva.

- Az Isten büntetése!

- A mi sérelmünkért! - röpködtek a szavak egymáson keresztül a sötétben.

Ajtócsapkodás hallatszott minden házból, az emberek félig felöltözve rohantak ki az utcára, és egyre nagyobb csoportban tolakodtak a malomhoz, a hídra. Innen lehetett legjobban látni a tüzet. Vagy egy miatýánknyi idő múlva már ott szorongott az egész falu.

A tűzvész percről percre terjedt. A major egy dombon volt, az erdő szélén. Ezért, bár több versztnyire volt Lipcétől, tisztán lehetett látni a tűz terjedését. Lángnyelvek rajzolódtak ki az erdő sötét falára, és véres, gomolygó felhők törtek föl. Szél nem volt, ezért a tűz mind magasabbra csapott. Úgy égtek az épületek, mint a szurkos fahasábok. Oszlopokban emelkedett a fekete füst, és a véres fényorkán tüzes folyamként ömlött el a sötétségben. Már az erdő fölött ingott.

Velőtrázó bögés hasította át a levegőt.

- Az ököristálló ég! Nem sokat menthetnek meg, mert csak egy ajtaja van.

- Már a kazlak is tüzet fognak!

- Már a csűrök is lángban állnak! - kiáltották ijedten.

Odafutott a pap, a kovács, a törvénybíró, s végül a bíró is előkerült valahonnan. Bár olyan részeg volt, hogy alig állt a lábán, ordítani kezdett, és hajtotta az embereket, menjenek segíteni az uraságnak.

De senki sem sietett, csak haragosan fölmorajlott a tömeg:

- Eresszék ki az embereinket, azok majd elmennek oltani!

És nem használt sem a kérés, sem a szitkozódás, sem a fenyegetés. Még a plébános síró könyörgése sem. A nép mozdulatlanul állott, és komoran nézte a tüzet.

- Kutya fajzatja, urasági lakájok! - kiabálta Kobusowa, és fenyegetően rázta az öklét.

Így csak a bíró ment el kocsin a törvénybíróval és a kováccsal a tűzhöz, de ők is pusztá kézzel, mert a nép nem hagyta, hogy csákányokat vagy vedreket vigyenek el a házaikból.

- Botot neki, aki hozzá mer nyúlni! Agyonverni a dögöt! - ordították egyhangúan az asszonyok.

Már az egész falu összegyűlt, a legkisebbekig; karjukon ringatták az asszonyok kiabáló kicsinyeiket. Nagy, komor tömeggé gomolyodtak össze. Kevesen szóltak, azok is suttogva. Csak legeltették mohó szemüket és sóhajtoztak. Minden szívben titkos káröröm égett, hogy az Úristen, íme, tűzzel bünteti a földesurat a lipceieken esett igazságtalanság miatt.

Késő éjszakáig tartott a tűz, de senki sem ment haza. Türelmesen várták a végét. Már egy lángtenger lebegett az egész major felett, egymásra tornyosuló hullámai az eget verték. A háztetőkről égő zsúp és zsindely véres esője hullott az éjszakába. A vörös fénytől, mely tüzes lepedőként lebegett a sötétben, bíborba borult a fák üstöke és a malom teteje, s mintha halovány parázssal szórták volna be a tavat.

Szekerek zörgése, emberek kiáltása, barmok bőgése, a pusztulás szörnyű rémülete terjedt az égő majorból; a falu pedig csak mozdulatlanul állott, mint egy eleven fal, földbe gyökerezve, legeltetve szemét és lelkét a bosszú örömével...

A kocsma felől pedig a részeg Jambrozy rekedt hangja hallatszott:

*Hej, Maryska lelkem,
Tudom, szeretsz engem!*

Erre a különös hírre Hanka majdnem fölült az ágyán. Jagustynka még idejében megfogta, és visszanyomta.

- Ne mozogjon már, nem ég a falu!

- Mert olyat mondott édesapám, mintha az esze tisztulna. Dörzsölje meg szentelt vízzel a halántékát, attól elmúlik!

- Nem, Hanus, eszemnél vagyok, és igazat mondtam. Jacek úr tegnap óta nálam lakik... persze... - dadogta Bylica, és tüsszenteni készült az erős tubák után.

- Úgy látszik, egészen megzavarodott! Nézzen csak ki, nem jönnek-e még. Kíéheztetik a gyereket.

- Még senkit se látni a templom felől! - jelentette Jagustynka pár perc múlva, és újból a szoba takarításához fogott. Homokkal szórta be a padlót.

Az öreg sűrűn és hangosan tüsszentett, le is kellett ülnie hozzá a lócára.

- Úgy trombitál, mint a városban a piaci trombitás!

- Mert erős a Jacek úr tubákja. Egész csomaggal adott...

Még korán volt, fényes és meleg nap kacsintott be az ablakon. A kertben hajladoztak a fák a szélről, a nyitott pitvarajtóban pedig hajlott libanyakak és vörös, sziszegő csőrök jelentek meg. Utánuk a sáros, csipogó kislibák egész serege kapaszkodott föl a magas küszöbre. Hirtelen kutya csahintott valahol, erre a ludak gágogni kezdtek, a tojáson ülő kotlósok pedig félénk kotkodácsolással röppentek le fészükéről.

- Legalább a kertbe hajtsa ki, talán elmulatnak a fűvön.

- Kihajtom, Hanus, és elkergetem a varjakat...

Rögtön csönd lett a szobában, csak a fák susogása hallatszott be kintről, és az ostyadíszek himbálóztak a fekete mennyezeten.

- Mit csinálnak a fiúk? - kérdezte Hanka egy idő múlva.

- Pietrek a domb alján szánt a krumpli alá, Witek pedig a lenföldet boronálja a herélttel a Disznóvölgyben.

- Nedves még a föld?

- Hát egészen belesüllyed a fapapucs. De a boronálás után hamarébb megszárad.

- Mire a föld megmelegszik a vetéshez, talán föl is kelek már...

- Most csak magára gondoljon, a dolgot senki el nem lopja magától.

- Megfejték a teheneket?

- Magam fejtem meg, mert Jagus az istálló elé lerakta a sajtárokat, és elment valahová.

- Folyton a faluban kujtorog, mint a kutya. Semmi hasznát nem lehet venni. Igaz is, most jut eszembe, mondja meg Kobusowának, hogy adok káposztaföldet, és Pietrek kihordja az udvarukról a trágyát, be is szántja, de négynapi munka minden barázda után! A felét krumpliültetéskor dolgozza le, a többi aratáskor.

- Kozlowa is szeretne egy barázdát lennek, ledolgozásra.

- Annyit dolgozik, hogy a kutya is megsiratná. Keressen magának másutt... Eleget ugatott tavaly Antek apjára az egész falu előtt, hogy megkárosította.

- Ahogy jónak látja, magáé a föld, azt csinál, amit akar! Filipka itt járt tegnap, mialatt maga szült, krumplit kért.

- Pénzért?

- Ledolgozná. Egy garas sincs ott a háznál, éheznek.

- Egy vékával, főzésre mindjárt vihet. Ha több kell, csak ültetés után adhatok, mert nem tudni, mennyi marad. Ha hazajön Józka, majd kiméri. Bár a Filipka munkája fabatkát sem ér...

- Mitől is legyen ereje? Nem eszik, nem alszik eleget, és évről évre szül.

- Micsoda nyomorúság ez, Jézusom! Az aratás még túl van a hegyeken, és a szükség már a küszöb előtt.

- A küszöb előtt? Már bent van a házakban, szorítja az emberek hasát, hogy alig szuszognak.

- Kieresztette a kocát?

- A fal tövébe feküdt le. De gyönyörűek ám a malacok, gömbölyűek, mint a zsemle!

Bylica megállt az ajtóban, és dadogva rákezdte:

- A libákat otthagytam az egresbokrok alatt... Hát az úgy volt, hogy az ünnepen eljött Jacek úr, és azt mondta: „Hozzad költözöm, Bylica, jó lakbért is fizetek.” Azt hittem, tréfál a paraszttal, ahogy az urak szokták, és azt mondom: „Szükségem van a pénzre, és vannak üres szobáim is!” Elnevette magát, adott egy pakli pétervárit, megnézte a viskót, és azt mondja: „Ha maga ellakik itt, nekem is jó lesz. Lassan rendbe hozzuk a házat, még kastélynak is beillik majd!”

- Tyű, pedig nemes, a földesúr bátyja! - csodálkozott Jagustynka.

- Csinált magának fekhelyet az enyém mellett, és ott lakik. Amikor eljöttem, a küszöbön cigarettázott, és gabonaszemmel csalogatta a verebeket.

- Aztán mit fog enni?

- Hozott magával bögréket, folyton főzi a teát és iszogatja...

- Nem hiába teszi, biztos van abban valami, ha egy olyan úr...

- Az van, hogy tökéletesen elment az esze! Minden ember arra törekszik, azért izzad folyton, hogy jobb sorsra jusson, és egy ilyen úr a rosszabbat akarná? Az van benne, hogy megbolondult - mondotta Hanka, és fölemelte fejét, mert beszéd hangzott fel a bejáróban.

Jöttek már a templomból, a keresztelőről. Legelől Józka hozta a gyereket, kendővel letakart pólyában, Dominikowa felügyelete alatt. Utánuk a bíró és Ploszkowa vonult, a komák. Hátról pedig Jambrozy sántikált, mert nem tudott velük lépést tartani.

De mielőtt átlépték a küszöböt, Dominikowa karjába vette a gyermeket, és keresztet vetve, régi szokás szerint körüljárta vele a házat, csak a sarkokon állt meg, és mindegyiken külön szólott:

- Keleten - fú a szél...

- Északon - csíp a fagy...

- Nyugaton - jó az éj...

- Délen - süt a nap...

- És mindenütt óvakodj a Gonosztól, emberi lélek, s csak Istenben remélj!

- Olyan ájtatos ez a Dominikowa, és mégis ráolvas! - nevetett a bíró.

- Az imádság segít, de a ráolvasás se árt, tudjuk jól! - suttogta Ploszkowa.

Bementek nagy zajjal a szobába. Dominikowa kipólyálta a gyereket, és meztelenül, ahogy az Úristen teremtette, a rákvörös fiúcskát anyja kezébe adta.

- Igaz keresztényt hozunk és adunk anyja kezébe. A szentkereszttségben a Rocho nevet kapta. Növekedjék egészségben anyja örömére!

- És legyen apja vagy egy tucatnyi Rochónak! Erős legény, úgy ordított a kereszteléskor, hogy nem kellett csípni, a sőt meg kiköpte, alig álltam meg nevetés nélkül...

- Mert olyan nemzetségből származik, amelyik nem esküdt ellensége a pálinkának - szólalt meg Jambrozy.

A fiúcska sívított és rugdalódzott a dunnán. Dominikowa megtörülte pálinkával a szemét, a száját és a homlokát, és csak akkor tette Hanka melléhez. Odatapadt, mint a kullancs, és elcsendesedett.

Hanka szíves szóval mondott köszönetet a komáknak, mindnyájukat megcsókolta, és egyúttal bocsánatot kért, hogy nem olyan a keresztelő, amilyen egy Boryna gyerekéhez illik.

- Egy év múlva megszüli a negyediket, akkor majd kipótoljuk! - tréfálkozott a bíró, és megtörülte bajszát, mert már közeledett feléje a pohár.

- A keresztelő apa nélkül olyan, mint a bűn bűnbocsánat nélkül - szólalt meg óvatlanul Jambrozy.

Sírva fakadt erre Hanka. Az asszonyok vigasztalásul koccintani kezdtek vele, ölelgették, és valahogy lecsillapították a fájdalmát. Kínálta őket azután, lássanak az evéshez, mert a kolbászos rántotta már illatozott a tálban.

A háziasszony szerepét Jagustynka töltötte be, mert Józka a kicsinek dúdolt, és altatgatta a nagy teknőben: a régi bölcsőnek ugyanis letörött a talpa.

Sokáig csörögtek a kanalak, és senki sem szólt egy szót se.

Minthogy pedig a pitvarban sok gyerek gyűlt össze, és minduntalan bedugták fejecskéjüket a szobába, a bíró egy marék cukorkát vetett nekik. Sívítva, verekedve özönlöttek ki a ház elé.

- Még Jambrozy is a szájában felejtette a nyelvét! - kezdte Jagustynka.

- Mert azon jártatom az eszemet, hogy a fiú számára gazdaságról és lányról kell gondoskodni.

- A föld az apja gondja, a lány meg a komáké.

- No, ebben a fajtában nincsen hiány! Kínálgatják, s még rá is fizetnek, csak vigyék!

- A bíróné, úgy látszik, kicsire vágyik; láttam, hogy a kerítésen szellőztette a megboldogult gyerekei ruháit!

- Azt mondják, a bíró őszre tervez keresztelőt!

- Szép hivatala van, nem is csoda, hogy nem feledkezik meg arról, ami kell!

- Mert szomorú is a ház a gyerekek lármája nélkül - szólt komolyan a bíró.

- Igaz, hogy sok baj van velük, de öröm és haszon is van belőlük...

- Nagy újság! Az aranyon is veszít, aki túlfizeti! - morgott Jagustynka.

- Az biztos, hogy rosszak is vannak, akik semmibe se veszik a szüleiket, mert kemény a szívük. De nem esik az alma messze a fájától, ki mint vet, úgy arat! - sóhajtott Dominikowa.

Feldühödött erre Jagustynka, mert érezte, hogy neki szól a vágás.

- Könnyű magának kicsúfolni másokat. Hiszen olyan jó fiacskái vannak, hogy fonnak is, fejnek is, mosogatnak is, mint a legügyesebb leányzók.

- Mert tisztességben és engedelmességben neveltem őket.

- Igaz, még maguk is tartják oda a képüket a pofonra. Szakasztott olyanok, mint az édesapjuk. Persze, amilyen az anya, olyan a lány, jól mondotta. Emlékszem, maga mit művelt fiatal korában a legényekkel, hát nem csoda, hogy Jagusia egészen magát formálja. Ha seprűnyél is, csak nadrágja legyen és kedve... Nem utasítja vissza, tisztességből - sziszegte Dominikowa fülébe. Az elsápadt, és mind lejjebb hajtotta fejét.

Jagna éppen átment a pitvaron: Hanka behívta, és megkínálta pálinkával. Jagna fölhajtotta, és rá se nézve senkire, bement a saját szobájába.

A bíró elkomorult, mert hiába várta, hogy visszatér.

Valahogy akadozott a beszélgetés. A bíró folyton fülelt, és titkon szemmel kísérté Jagnát, amikor az újból megjelent és kiment az udvarra.

Az asszonyoknak is elment a kedvük a társalgástól. A két öregasszony csak vadul csillogó szemével falta egymást, Ploszkowa pedig halkán beszélgetett Hankával. Csak Jambrozy nem kegyelmezett az üvegnek, és bár senki sem hallgatott rá, fecsegett összevissza, és képtelen dolgokat hazudott.

A bíró hirtelen fölkel, és úgy tett, mintha a ház mögé menne. De lopva a kerten keresztül az udvarba fordult. Jagusia az istálló küszöbén ült, és a tarka tinót itatta.

A bíró aggódalmasan körülnézett, és cukorkát tömve a fiatalasszony pruszlikja alá, odasúgta:

- Nesze, Jagus, gyere el este a benyílóba, valami jobbat is adok.

S be se várva a feleletet, visszasietett a szobába.

- De szép a tinójuk! Jól eladhatják - szólt kigombolva a szűrét.

- Megtartjuk apaállatnak, mert urasági fajtából való.

- Biztos haszon, mert a molnár bikája már semmire se jó. Megörül majd Antek a szaporulatnak.

- Édes Jézusom! Mikor látja meg? Mikor?

- Nemsokára, én mondom magának, elhiheti.

- Hiszen mindnyájan várják őket napról napra.

- Mondom, hogy bármelyik nap jöhetnek. Az ember csak tud valamit a hivatalból...

- Az a legnagyobb baj, hogy a föld nem akar várni.

- Ha idejében be nem vetjük, elgondolni is rossz, mi lesz ősszel!

Szekérszörgés hallatszott. Józka kinézett, és azt mondta:

- A plébános ment el Rochhal.

- A pap miseborért készült - magyarázta Jambrozy.

- Ej, hogy Rochot viszi kóstolónak, nem pedig Dominikowát! - gúnyolódott Jagustynka.

Dominikowa nem tudott visszavágni, mert belépett a kovács, és a bíró ráemelte poharát.

- Elkéstél, Michal, siess utánunk!

- Magát könnyen utolérem, komám, mert máris futnak magáért.

Alighogy ezt kimondta, a törvénybíró rontott be lihegve.

- Jöjjön már, Piotr, az írnok már vár magára a csendőrökkel.

- A kutyafáját, egy percnyi nyugta sincs az embernek! Hiába, a hivatal az első...

- Intézzé el őket gyorsan, és jöjjön vissza.

- Jut is arra idő! Az erdőalji tűz meg a maguk tolvajai után szaglászna.

A bíró kiszaladt a törvénybíróval együtt, Hanka pedig a kovácsra szögezve szemét, megszólalt:

- Ha jegyzőkönyvet írnak, mondjon el nekik mindent, Michal!

A kovács a bajuszát pödörgette, és a gyereke bámult, mintha őt nézegetné.

- Mit mondhatok én? Csak annyit, amit Józka is tud.

- Egy lányt csak nem küldhetek a hivatalos személyekhez, az nem illenék. Mondja meg, hogy tudomásunk szerint semmit sem vittek el a kamrából, és hogy nem tűnt-e el valami más, azt már... egyedül az Isten tudja... és... - megrázta a dunnát és köhintett, hogy a kovács ne vegye észre gúnyos arcát. Az azonban csak fűjt egyet, és elment.

„Hamis dög!” - mosolygott magában.

- Rövid volt, és még félbe is szakadt! - panaszkolta Jambrozy, a sapkája után nyúlva.

- Józka, vágj neki még kolbászt, hadd folytassa otthon a keresztelőt.

- Hát liba vagyok én, hogy szárazon rágham a kolbászt?

- Öntsön alája pálinkát, hogy ne panaszkodjék.

- Az okos emberek azt mondják: olvasd meg a kása szemét, amikor a fazékba öntöd, munka közben ne nézd az ujjadat, és kínálásnál ne számláld a poharakat...

- Ahol a bűn harangoz, ott a részeges ministrál!

Így beszélgettek, nem kímélve a pálinkát. De két miatyánknyi idő sem telt el, amikor a törvénybíró házról házra járva hívta a népet, gyűljön össze mind a bírónál, az írnok meg a csendőrök elé.

Feldühödött ezen Ploszkowa, csípőre tette a kezét, s jól megeresztette a nyelvét a törvénybíróra:

- Majd mit csinállok... a bíró parancsára! Mi dolgunk vele? Tán mi hívtuk őket? Van nekünk időnk a csendőrökre, mi? Nem vagyunk kutyák, hogy minden füttyre odafussunk a lába elé! Ha kell nekik valami, jöjjenek el és kérdezzenek! Éppolyan messze van onnan ide, mint innen oda! Nem megyünk! - rikácsolta, és kifutott az utcára, a tóparton gyülekező ijedt asszonyok csoportjához.

- Munkába, asszonyok, a mezőre! Akinek valami ügye van a gazdaasszonyokkal, úgyis tudja, hol keresse őket! Azt ugyan meg nem érik, hogy holmi parancsra mindent eldobjunk, és az ajtajuk elé sorakozzunk, mint a kutyák. Adta tökfilkói! - kiáltotta böszülten.

Az első gazdák voltak a Ploszkák Boryna után, hát hallgattak rá. Szétfutottak, mint a riadt csibék, s minthogy a legtöbbje már reggel óta kint dolgozott a határban, üres lett a falu; csak a gyerekek játszadoztak itt-ott a tóparton, és az öregek sütkéreztek a napon.

Bezzeg megharagudott az írnok, alaposan lehordta a törvénybíró, de kénytelen-kelletlen kiment a határba... Sokáig szaladgáltak a földeken, kérdezték az embereket, nem tudnak-e valamit az erdőalji tűzről. Pontosan ugyanazt mondták, amit ő is tudott. Mert hát ki is árulná el a csendőröknek azt, amit magában takargat?

Csak az időt vesztegették el délig, mászkáltak a hepehupás utakon, besározódtak derékig, mert itt-ott még süppedékes volt a föld, s mindezt hiába.

Úgy felbosszankodtak, hogy alig értek Borynához, hogy jegyzőkönyvet írjanak, az őrmester káromkodni kezdett vesztül, s mikor a tornácon Bylicába ütközött, ököbe szorított kézzel ugrott neki, és úgy kiabálta:

- Te kutya fajzatja, miért nem vigyázol? A tolvajok itt ásnak, és észre se veszed?! - s az anyját kezdte emlegetni.

- Ügyelj magad, arra való vagy, nem vagyok én a te cseléded, hallod?! - vágott vissza nyomban az öreg a sértésre.

Végül az írnok ráordított, fogja be a pofáját, mikor hivatalos személlyel beszél, mert dutyiba kerül a szemtelenségéért. De az öreg úgy feldühödött, hogy büszkén kiegyenesedve, fenyegetően, szemét forgatva hörögte:

- Hát te meg miféle szerzet vagy? A községnek szolgálsz, a község fizet, hát akkor csináld, amit a bíró parancsol, és coki a gazdától! Nézze meg az ember az éhenkórászt, az írnokocskát! Felhízott a mi kenyérünkön, és gorombáskodik itt az emberrel... rád is járhat még a rúd, van fölsőbb hivatal és büntetés...

A bíró és a törvénybíró odaugrott, hogy lecsöndesítse, mert mindjobban dühöngött, és már valami keményebb tárgy után tapogatott reszkető kezével.

- Írj föl bírságra, megfizetem, és még ráadást is adok pálinkára, ha kedvem tartja! - kiáltotta.

Nem ügyeltek rá többet. Aprólékosan fölírtak mindent, kikérdezték a háziakat az ásás felől, az öreg pedig morgott magában, körüljárta a házat, benézett minden zugba, még a kutyába is belerúgott, de nem tudott lecsillapodni.

Amikor befejezték a jegyzőkönyvezést, szerettek volna harapni valamit. De Hanka azt üzenete, hogy a kenyér és a tej éppen elfogyott, csak krumpli maradt a reggeliből.

Elhordták magukat a kocsmába, és szidták Lipcét, mint a bokrot.

- Jól tetted, Hanus! Nem árthatnak neked semmit. Jézusom, még a megboldogult uraság se gyalázott meg így soha, pedig joga volt rá, soha!

Sokáig nem tudta a sértést elfelejteni.

Rögtön ebéd után benézett valamelyik asszony, és mesélte, hogy még a kocsmában ülnek. A törvénybíró Kozlowáért ment.

- Ütheti bottal a nyomát! - szólt nevetve Jagustynka.

- Biztosan rőzséért ment az erdőbe!

- Varsóban van tegnap óta. Gyerekekért ment a menhelyre. Kettőt akar hozni eltartásra, mármint azokból a kített gyerekekből...

- Hogy halálra éheztesse, mint amazokat, két évvel ezelőtt.
- Talán jobb is szegényeknek, legalább nem robotolnak egész életükön át, mint a kutyák.
- A fattyú is emberi sarjadék. Keményen felel értük az Isten előtt.
- Hiszen nem szándékosan éhezteni, maga is csak ritkán lakik jól, hát honnan vegyen a gyerekeknek...
- Megfizetik a tartásdíjat, nem jószívűségből karolja fel őket! - szólt szigorúan Hanka.
- Ötven zloty egy évre darabjától, nem sok haszon.
- Nem hát, mert elissza mindjárt, a gyerekek meg éhen halnak.
- Hiszen nem mindegyik, a maguk Witekje is felnőtt, meg az a másik is, aki Modlicában van egy gazdánál!
- Mert Witekét még pendelyes korában vette magához az ipam, és itt nyalta ki magát. Biztosan ugyanígy volt azzal is.
- Hát védem én Kozlowát? Csak azt mondom, amit gondolok. Kénytelen szegény valami kereset után látni, mert nincs mit a fazékba tennie.
- Nincs itthon Koziol, hát nincs, aki lopjon.
- Jagatával se sikerült neki a dolog. Az öregasszony ahelyett, hogy meghalt volna, szépen fölgyógyult, és elköltözött tőle. Most mindenütt azt panaszolja a faluban, hogy Kozlowa naponta szemére hányta, csak azért halogatja a meghalást, hogy neki kárt okozzon.
- Biztosan visszatér Klombékhoz. Hol is kereshetne menedéket?
- Nem tér vissza. Nagyon megharagudott a rokonaira. Klembowa nem szívesen eresztette el, mert hát ágyneműje is van az öregasszonynak, meg biztosan pénze is bőven, de nem akart ott maradni. A törvénybírónéhoz vitte a ládáját, és most keresgéli, kinél halhatna meg nyugodtan.
- Még elélegél egy ideig, és most minden háznál hasznát veszik, ha egyébre nem, legalább a libákat őrizheti, vagy a tehenek után járhat. Hát Jagna hova lett megint?
- Biztosan a kántoréknál hímez nyakfodrot a kisasszonynak.
- Éppen a játékra van most idő! Mintha nem lenne elég dolog a háznál.
- Hiszen az ünnepek óta mindig ott ül - panaszolta Józka.
- Majd rendet csinálók én vele, hogy megemlegeti... Adjátok ide a gyereket!

Magához vette a kicsit, és amint eltakarítottak az ebéd után, munkába kergette a háznépet. Csak ő maradt egyedül a szobában, és olykor-olykor fűlelt a gyerekekre, akik Bylica felügyelete alatt játszottak az ablak előtt. A másik szobában pedig Boryna feküdt egymagában, mint mindig. Nézte a nap reszkető sugarát, mely betört az ablakon át, és végigfutott a szobán, s az ujjaival kapkodott utána. Valamit suttogott magában halkan, mint a magára hagyott gyermek.

A falu üres volt, mert pompás idő lett, és aki csak mozogni tudott, kiment a határba dolgozni.

Az idő már az ünnepek óta megállapodott, csak melegebb és derűsebb lett napról napra.

Már hosszabbodtak a napok, reggel szürkések, ködösek, déltájban csendesen melegnek, napnyugtakor pedig alkonypírban égők. Igazi tavaszi napok.

Némelyik nap halkan vánszorgott, mint a napfényben szikrázó patak, olyan hűvösen, átlátszón, kissé csapkodva a partokat; üresen, kékesen, csak itt-ott sárgállott a pitypangtól, fehérlett a százszorszéptől, vagy zöldellt a fűz fiatal hajtásaitól.

Egészen meleg napok is jöttek, napsütötte, nedves, frissen illatozó napok: úgy átjárta őket a növények sarjadása, olyan duzzadtak voltak a tavasztól, olyan ittasak az erőtől, hogy este, mikor elcsitult a madarak szava, és a falu nyugodni tért, az ember hallani vélte, hogyan tör előre a földben a gyökér, hogyan dugja ki fejét a fű, hogyan bomlanak ki halk nessel a bimbók, növekednek a rügyek - hallani vélte valamennyi teremtmény hangját, amint iparkodik az Isten világába...

Jöttek azonban másmilyen napok is, ezekhez egy csöppet sem hasonlók.

Napfény nélküli, ködös, kékesszürke, alacsony, hasas felhőkkel borított napok, párásak, súlyosak, úgy szálltak az ember fejébe, mint a pálinka, mámorosnak érezte magát tőlük mindenki. A fák reszketve zsugorodtak össze, és minden teremtményt valami különös gyönyörűség feszített, valahova törekedett, maga sem tudta, hova és miért. Csak kiabálni szeretett volna, nyújtózkodni és odasimulni akár a nedves fűhöz is, mint az oktan kutya.

Majd meg olyan napok következtek, mikor már virradattól fogva esett az eső, mintha durva fonalba gabalyodott volna minden; nem lehetett látni a világot, sem az utakat, sem az ázott kertek mögött lapuló házakat. Az eső lassan, szakadatlanul, szünet nélkül esett. Mintha vékonyka, egyenletes, remegő, szürke szálak gombolyodnának le valami láthatatlan orsóról, összekötve az eget a földdel. Minden meggörnyedt megadással alatta, ázott, hallgatta a sűrű kopogást s a feketés földekről fehér patakokban folyó erecskék csobogását.

Megszokott dolog volt ez, így szokott lenni minden esztendőben tavasz kezdetén. Nem is vetett rá ügyet senki, nem volt idő az elmélkedésre, hiszen a virradat hajtotta ki a népet a munkára, s csak a kései homály kergette be a határból. Alig jutott annyi idejük, hogy egyenek valamit, és pihenjenek egy kicsit.

Lipce is üres volt emiatt egész napokon át; csak az öregek és a kutyák őrizték, meg a gyümölcsösök, melyek egyre sűrűbben fátyolozták el a házakat. Csak ritkán ment végig valami koldus a falun, a kutyák lármájától kísérve, vagy egy-egy malomba igyekvő szekér; azután ismét üresek voltak az utak, s a házak némán bámultak égő ablakszemükkel a kerteken át a tágas földekre, a végtelen határba, mely tengerként vette körül az egész falut; a határra, mely mint egy édesanya szorította szívére gyermekeit, s duzzadó keblén tartotta, tápláló, éltető ölelésben.

Bizony, munkás napok következtek egymás után, meleg, esővel permetezett napok, sőt egyszer még pelyhes hó is esett, és őszbe borította a mezőt. De csak rövid időre, mert hamarosan fölszívta a nap. Így hát nem is csoda, hogy elcsendesült minden viszály, marakodás és pörlekedés a faluban, mert a munka kemény igába fogott minden nyakat, földre görnyesztett minden fejet.

Mert minden reggel, alig nyitotta ki szürke szemét a harmatos hajnal, alig csendült fel az első pacsirták szava, a falu talpra ugrott, nagy zaj támadt, ajtócsapkodás, gyereksírás, az árokpártra kihajtott libák gágogása hallatszott. Nyomban elővezették a lovakat, a fiúk kihurcolták az ekéket, krumplit vittek ki a szekerekre, és olyan gyorsan széledtek szét a mezőre, hogy egy-két miatványknyi idő múlva már üres és csendes volt a falu. Még a misére is alig nézett be valaki; gyakran zúgott az üres templomban az orgona, kiáradt a zene a közeli földekre, s csak a kisharang hangjára térdeltek le a barázdában reggeli imára.

Mindenki kijárt dolgozni, de alig lehetett a földeken észrevenni. Csak a figyelmesebb szem látott itt-ott néhány ekét, munkára feszült lovakat, néhol szekeret a mezsgyén, meg asszonyokat, akik mint a vörös hernyók, úgy mozogtak az óriási földeken, a fényes, magas ég alatt.

S körös-körül, Rudkából, Wolából, Modlicából, valamennyi faluból, melyek gyümölcsöseik lombjával és fehér házfalaikkal villództak a kékes levegőben, a munka zajos, kurjantással, dallal teli visszhangja szállott. Ahova csak a szem ellátott, a határjelző halmokon túl, mindehütt vetettek a férfiak, szántottak az ekék, krumplit ültettek a népek, s a homokos földeken már porfelhő emelkedett a borona nyomán.

Csak a lipcei földek heverték dermedt csendességben, szomorúan, süketen, mint a terméketlen futóhomok vagy a fiatal erdő közepén száradó fa. Mert elhagyottan, árván heverték, én istenem, szinte parlagon. Hiszen az összes asszony keze sem pótol tíz férfit, bár az egész falu hajnaltól késő estig veritékesen dolgozott.

Mire is mehettek egyedül? Csak a krumpli meg a len körül sürgölődtek, a többi földeken egyre hangosabban kurrogtak a foglyok, s olyan nyugodtan, lassan ugrándoztak a nyulak, hogy meg is lehetett olvasni, hányszor fehérlik fel a farkuk alja az őszi vetésben. A varjak csapatostul jártak az ugaron, mely lustán nyújtózkodott a napon, hiába várva az emberi kéz munkáját.

Mi haszna is volt a népnek abból, hogy csodásan szép napok jöttek? Hogy úgy ébredtek a reggelek, mint az ezüstben fűrésztött arany szentségtartók? Hogy zöldek voltak a napok, fűszagúak, melegek és madárdaltól zengők, hogy minden árok aránylott a pitypangtól, hogy minden mezsgye úgy tündökölt, mint a százszorszéppel kihímzett szalag, és a rétek úgy tele voltak hintve virággal, mint valami rózsás pihével; hogy minden fán kibomlott a zöld, s úgy duzzadt a tavasztól az egész világ, hogy szinte forni, fortyogni látszott a föld a forróságtól.

Mi haszna mindennek, ha a földek szántatlanul, vetetlenül, megmunkálás nélkül heverték, mint az erős, egészséges legények, akik csak nyújtózkodnak a napon, és egész heteket töltenek semmittevéssel. A kövér termőföldeken gabona helyett repcsén burjánzott, bogáncs szökött a magasba, a völgyekben laboda rezgett, vadsóska vöröslött. Az őszi szántásokat a tarackbúza lepte el, a tarlókon karcsú ökörfarkkóró hetykélkedett, s a lapulevelek, mint a bizalmas komaasszonyok, elterpeszkedtek szélesen; mindaz, ami eddig csak titkon, meglapulva, éppen hogy élt, most vidáman csírázott, frissen nőtt a magasba, a mezsgyéről a táblára tolakodott, és kevélyen uralkodott a földeken. Valami félelem lebegett az elhagyott szántóföld fölött.

S úgy tetszett, mintha az erdők mélyén, az ugarföldek felé hajolva, bámulva susognának, a patakok félénkebben kanyarognának a pusztta táblák között, s a fehér bimbókkal megrakott kőkénybokrok, a mezsgyéken álló vadkörtefák, az elröppenő madarak éppúgy, mint az arra tévedő idegen vándorok, sőt az utak mentén örökdő fészületek és szent szobrok is mind bámulva néznének körül, s kérdeznék a derűs napoktól meg az üres parlagoktól:

„Hova lettek a gazdák? Hol van a nótaszó és a víg tavaszi öröm? Hová lettek?...”

Csak az asszonyok sírása mondotta el nekik, mi történt Lipcében.

És így telt nap nap után, anélkül, hogy bármi is jobbra fordult volna. Sőt naponta kevesebb asszony ment ki a mezőre, mert nem gőztek elvégezni az elmaradt házi munkát.

Csak Borynáéknál ment minden a maga rendje szerint. Igaz, hogy lassabban, mint más években, és kissé rosszabbul is, mert Pietrek éppen hogy most kezdett beletanulni a mezei munkába, de mégis ment valahogy, mert nem hiányzott a segítő kéz sem.

Hanka még ágyban volt, de mégis ő igazgatott mindent, éspedig olyan ügyesen és keményen, hogy még Jagusnak is munkába kellett állnia a többiekkel együtt. Mindenre egyformán volt gondja: a jószágra, a betegre, arra, hol kell szántani és hol kell vetni, és a gyerekekre is, mert Bylica a keresztelő óta nem jött el, azt mondták, megbetegedett. Így hát Hanka napokon keresztül egyedül feküdt, s csak ebéd vagy vacsora idején látott embereket; no meg Dominikowa is benézett hozzá naponta. Egyetlen szomszédasszony sem mutatkozott, még Magda sem, s Rochnak is nyoma veszett: amióta a plébánossal elment, nem tért vissza, és nem hallottak róla semmit. Nagyon unta már Hanka ezt a fekvést, azért hát, hogy mielőbb meggyógyuljon és erőre kapjon, nem sajnálta magától a zsíros ételt, sem a tojást, sem a húst. Még tyúkot is öletett levesnek; az igaz, hogy nem volt tojós, de mégis megért vagy két zlotyt.

Le is győzte hamar a betegséget, és már fehérvasárnap fölkelt. Elhatározta, hogy templomba megy. A szomszédasszonyok le akarták beszélni, de megmakacsolta magát, és mindjárt a nagymise után elment Ploszkowával. Még eléggé gyengén állt a lábán, és gyakran támaszkodott a komaasszonyára.

- A fejem is szédül, olyan tavasz-szag van.

- Egy-két nap, és hozzászokik.

- Csak egy hete múlt, de annyit változott a világ, mint egész hónap alatt.

- Sebes paripán vágat a tavasz, nem lehet utolérni.

- Milyen zöld minden, Jézusom, milyen zöld!

Csakugyan, a gyümölcsösök mintha zöld felhőként lebegtek volna a föld fölött; csak a kémények fehérlettek, és a háztetők emelkedtek ki belőlük. A sűrűségben nagy hangon csicseregtek a madarak, alant pedig meleg szél fújta a földek felől; reszketett tőle a gaz a kerítés tövében, ráncosodott és gyűrűzött a tó tükre.

- Kövér bimbók fakadoznak a meggyfákon, hamarosan kivirágzik.

- Ha le nem csípi a fagy, lesz gyümölcs bőven.

- Azt mondják, amelyik évben kevés a kenyér, kipótolja a gyümölcs.

- Alighanem Lipcében is így lesz!... - sóhajtottak szomorúan, és könnyes szemmel néztek a bevetetlen földekre.

Az egyházkelésen gyorsan túlestek, a fiúcska visítózott, és Hanka is annyira kimerült, hogy mindjárt a hazatérése után le is feküdt. De még ki se fújta magát, mikor Witek kiáltva beszaladt:

- Gazdaasszony, cigányok jönnek a faluba!

- No hiszen, még csak ez hiányzott. Hívjad Pietreket, és csukjatok be mindent, nehogy valaminek lába keljen.

Kiment a ház elé nagy aggodalomban.

Rövidesen egész csapat rongyos, fekete, lompos cigányasszony széledt szét a faluban: a hátukon gyerekeket cipeltek, és olyan utálatosak voltak, hogy az Isten mentsen meg tőlük. Koldultak, jósolni akartak, és erőszakkal betolakodtak a szobákba. Vagy tízen lehettek, de telelármazták az egész falut.

- Józka, hajtsd be a libákat és a tyúkokat az udvarba, a gyerekeket is hozd be, mert még ellopják! - és kiült a tornácra, hogy ügyeljen, mikor pedig észrevette, hogy egy cigányasszony

fordul be a bejáróba, a kutyát uszította rája. Lapa feldühödött, és nem eresztette be; a boszorkány bottal fenyegette meg Hankát, és morgott rá valamit.

- Félek is én az átkoktól, te tolvaj!

- Nem igézné meg, ha beeresztené! - suttogta Jagna csípősen.

- De ellopná valamit. Az ilyenre nem lehet vigyázni, még ha mindig a körmére nézne is az ember. Ha jóslatni akar, menjen utánuk.

Úgy látszik, eltalálta Jagna titkolt szándékát, mert elment a faluba, és egész délután mászkált a cigányasszonyok után. Nem tudott szabadulni valami tompa félelemtől, de a jóslás iránti kíváncsiságát sem tudta legyőzni. Százszor is hazajött, de újra csak ment utánuk. Végre szürkületkor, mikor a cigányasszonyok az erdő felé vonultak, észrevette, hogy az egyik bement a kocsmába. Utánasurrant, és nagy félve, sűrűn hányva magára a keresztet, jóslatott magának. Ügyet sem vetett a pultnál állókra.

Este, vacsora után összegyűltek a lányok Józkánál a tornácon. A cigányokról fecsegték, és elmondották, kinek mit jósoltak. Marysia Balcerkowának kapálásra lakodalmat ígértek, Nastkának férjet és nagy vagyont. Ulisia Sochowának, hogy megcsalja a kedvese, Bartek pocakos Weronkájának betegséget, Katona Tereskának pedig...

- Biztosan fattyút! - reccsentett közbe Jagustynka, ki ott ült mellettük.

Nem ügyeltek rá, mert éppen odaült közéjük Pietrek, és mesélni kezdett mindenfélét: hogy a cigányoknak saját királyuk van, aki ezüstgombos ruhában jár, és annyira engedelmeskednek neki, hogy ha tréfából azt parancsolná valamelyiknek, kösse föl magát, rögtön megtenné.

- A tolvajok királya akkora hatalmasság, és mégis kutyát uszítanak rá - suttogta Witek.

- Kutya fajzat az, átkozott pogányok! - morogta Jagustynka, és közelebb húzódva mesélni kezdte, hogyan lopnak a cigányok gyerekeket.

- Égerteában fűrésztik őket, míg olyan feketék nem lesznek, hogy a tulajdon édesanyjuk sem ismer rájuk. Azon a helyen, ahol a keresztségben megkenték szentelt olajjal, csontig dörzsölik téglával, és a lopott gyereket ördöggé változtatják.

- S azt mondják, olyan ráolvasást és varázslást is tudnak, hogy kimondani is szörnyű! - sipogta valamelyik.

- Bizony, ha csak rád fúj a cigányasszony, nyomban rőfös bajuszod nő tőle.

- Ne tréfáljon! Azt mondják, hogy egy paraszt a slupiai plébániáról kutyát uszított rájuk; erre a cigányasszony csak valami tükröcskét villantott a szeme elé, és tüstént egészen megvakult.

- Azt is mondják, hogy átváltoztatják az embereket, amivé akarják, még állattá is.

- Aki berúg, az maga változik disznóvá.

- Hát az a modlicai gazda, aki tavaly ott volt a búcsún, nem járt talán négykézláb, nem ugatott?

- A Gonosz Lélek szállta meg, hiszen a főtisztelendő úr üzte ki belőle.

- Jézusom, olyan dolgok vannak a világon, hogy az ember háta is borsószik tőlük!

- Mert a Gonosz ott ólálkodik mindenütt, mint a farkas a bárányok körül.

Félelem fogta el a szívüket, egyre közelebb húzódtak, és Witek reszketve, ijedten suttogta:

- Nálunk is jár valami kísértet...

- Ne beszélj bolondokat, te buta! - támadt rá Jagustynka.

- Hogy beszélnék, de valami jár az istállóban, abrakot szór a jászolba, a lovak nyerítenek... A kazal mögé is jár, mert láttam, hogy Lapa odafutott, vinnyogott, lapult, a farkát csóválta, pedig senki sem volt ott... Biztosan a Kuba lelke jár... - tette hozzá halkabban, és körülnézett.

- A Kuba lelke! - suttogta Józka, és többször egymás után keresztet vetett.

Valamennyien megborzongtak, végigfutott rajtuk a hideg, s mikor megcsikordult az ajtó, kiáltva ugrottak fel. Hanka állt meg a küszöbön.

- Pietrek, hol sátoroznak a cigányok?

- Azt mondták a templomban, hogy az erdőben, a Boryna keresztje mögött.

- Az éjjel őrt kell állani, hogy el ne kössenek valamit.

- Azt mondják, a közelben nem lopnak.

- Ahol éppen sikerül nekik. Két esztendeje is ott tanyáztak, és Sochának mégis ellopták a kocáját... Nem lehet arra hagyatkozni! - intette őket Hanka, és mikor a lányok elszéledtek, maga ügyelt a fiúkra, hogy jól bezárják maguk mögött az istállókat. Visszatérve benézett az elülső szobába, hazajött-e már Jagusia.

- Szaladj el, Józka, Jagnáért. Jöjjön haza, mert nem hagyom nyitva az ajtót egész éjszakára.

De Józka csakhamar jelentette, hogy Dominikowánál már sötét van, és a faluban is majdnem mindenütt alusznak már.

- Nem eresztem be a kuncsorgót, csak maradjon kint reggelig! - fenyegetődzött Hanka, és elrekeszelte az ajtót.

Már nagyon késő lehetett, amikor meghallotta, hogy rázzák az ajtót. Kivánszorgott, hogy kinyissa, és szinte visszatántorodott, úgy dőlt Jagnából a pálinkaszag. Alaposan felönthetett a garatra, mert sokáig kereste a kilincset, és azután is hallani lehetett, hogy csetlik-botlik a szobában; azon mód, felöltözve dőlt az ágyra.

- Ejha! Jól kimulatta magát, búcsún se tehetne volna különbül... ej, ej...

De már úgy volt rendelve, hogy ne teljék el nyugodtan ez az éjszaka. Alig virradt, olyan láрма és jajveszékelés rázta meg a falut, hogy aki még aludt, egy szál ingben futott ki az utcára, azt gondolva, hogy tűz van...

Balcerkowa ordított a lányaival együtt torkaszakadtából, hogy elkötötték a lovát.

Egy szempillantás alatt az egész falu összefutott a házukhoz. Ők pedig azon öltözetlenül, magukból kikelve, sírva és jajgatva mesélték, hogy Marysia kiment hajnalban abrakoltatni az istállóba, de tárva-nyitva állt az ajtó, üres az istálló, nincs ott a ló a jászolnál.

- Segíts, irgalmas Jézus! Segítsetek, emberek, segítsetek! - bőgött az öregasszony, haját tépte, és a kerítéshez verte a fejét, mint egy megkötözött madár.

Megjelent a törvénybíró, elküldtek a bíróért is, de nem volt odahaza. Csak jóval később érkezett, és alig állt a lábán: részeg volt, álmos és szinte öntudatlan. Morgott valamit, és kergetni kezdte az embereket. A törvénybíró végül is kénytelen volt félrevonni az emberek szeme elől.

Különben sem ügyeltek rá nagyon ebben a nagy bajban, mely súlyos szikla gyanánt nehezedett a lelkekre. Folyvást hallgatták az elbeszélést, topogtak ide-oda, az istállótól az útig és vissza. Nem tudták, mihez fogjanak. Tanácstalanok voltak és rémültek. Végül is az egyik asszony hangosan vetette oda:

- Ez a cigányok munkája!
- Igaz is, az erdőben tanyáznak! Tegnap jól körülnéztek!
- Nem is lopta el más, nem bizony! - kiabáltak felháborodva.
- Utánuk kell menni, visszavenni tőlük, és jól el kell verni a tolvajokat! - sipította Gulbasowa.
- Agyon kell verni őket ezért a lopásért!

Szörnyű ordítás csapott fel az éppen felkelő nap felé. Karókat tördeltek a kerítésből, öklüket rázták, forogtak helyben, sőt némelyik már kiabálva előresietett, mikor újabb esemény derült ki.

A törvénybíróné jött sírva, hogy ellopták a szekerüket az udvarukból.

Megdermedtek, mintha mennykő csapott volna le valahol a közelben. Hosszú ideig csak sóhajtoztak, kezüket tördelték, és iszonyattal néztek egymásra.

- Lovat és szekeret loptak, ilyen még nem történt a faluban!
- Valami átok hullott Lipcére.
- És hétről hétre rosszabb!
- Azelőtt évekig nem történt annyi baj, mint most egy hónap alatt!
- És mi lesz még ennek a vége, mi lesz? - suttogták aggodalmasan.

Hirtelen Balcerkekék kertjébe özönlöttek a törvénybíró után. A harmatos fűvön és a friss földön világosan lehetett a ló nyomait látni: a nyomok a törvénybíró csűrjéhez vezettek. Ott a tolvajok befogták a lovat a szekér elé, és a mezőn keringve végül a malom mellett rátértek a Wolába vivő útra.

A fél falu elindult, csendben vizsgálták a nyomokat, melyek csak a leégett boglyák mellett, az Erdőaljára vezető útfordulónál tűntek el. Olyan hirtelen szakadtak meg, hogy nem lehetett újból rájuk akadni.

De ez a lopás annyira megzavarta valamennyiüket, hogy bár gyönyörű nap volt, alig ment valaki munkába. Leforrázva jártak, kezüket tördelték, sajnálkoztak Balcerkowán, és egyre jobban reszkettek a saját jószágukért.

Balcerkowa pedig úgy ült az istálló előtt, mint egy ravatalnál. Megdagadt a képe a sírástól, már alig szuszogott, és időnként felkiáltott nagy jajgatások közepette:

- Ó, én egyetlen pejkóm, kedves lovacskám, legjobb szolgám! Alig volt tízéves, magam neveltem föl csikó korától fogva, mint édesgyermekemet! Éppen abban az évben született, amikor a Stacho fiam! Mihez fogjunk most nélküled, szegény árvák, mihez?

Olyan keservesen rítt, hogy a gyengébb szívéek együtt sírtak vele, sopánkodtak a veszteségen, mert ló nélkül olyan az ember, mint kéz nélkül, különösen most tavasszal, mikor ráadásul az emberek sincsenek itthon.

Körül is ülték a szomszédasszonyok, egész szívükből vigasztalták. Valamennyien emlegették a pejkót, és agyba-főbe dicsérték.

- Szép ló volt, meg erős is, és olyan szelíd, mint a gyermek.
- Megrúgta a fiamat, az igaz, komámasszony, de meg kell hagyni, pompás igásló volt.
- Pókos volt a lába, és kissé vak is volt, de mégis adtak volna érte vagy negyven rubelt.
- És úgy tréfált, mint a kutya. A kerítésekről lerántotta a dunnákat is, emlékszem.
- Keresni kell a párját, annyi bizonyos! - panaszkodtak fájdalmasan, mint egy halott fölött; Balcerkowa pedig, valahányszor ránézett a jászolra, újból megrázkódott a zokogástól, és újra fájdalom fojtogatta. Az üres istálló, akár egy nyitott sír, földézte a felejthetetlen veszteség és kár emlékét. Csak akkor nyugodott meg, amikor hírül hozták, hogy a törvénybíró a Borynáék Pietrekjével, a pap Walekjével és a molnárlegénnyel a cigányok keresésére indult.
- Üthetik bottal a nyomukat! Aki lop, az érti is a módját, hogy elrejtse.

Már jó estefelé tértek haza. Mesélték, hogy sehol semmi nyomuk a cigányoknak, akár a vízbe dobott kőnek.

A bíró is megjelent a faluban, noha már esteledett, kocsijára vette a törvénybírót, és elhajtott a csendőrhöz és az irodába jelentést tenni. Balcerkowa pedig Marysiával a szomszéd falvakba ment, hogy keresse a lovat saját szakállára.

De üres kézzel tértek vissza. Csak annyit tudtak meg, hogy más falvakban is gyakoribbak a lopások. Ezzel még növekedett az emberek gyötrelme, mert a jószágukért is rettegni kellett. Ezért a bíró őrséget rendelt: legények híján azt parancsolta, hogy két asszony járja körül a nagyobb fiúkkal éjszakánként a falut. Emellett minden házban külön is őrködtek, a lányok pedig az istállókba mentek aludni.

De ez se segített, és még nagyobb lett a rémület, mikor az őrködés ellenére, mindjárt az első éjszaka ellopták a vízen túli Filipka malacos kocáját.

El se lehet mondani, mit művelt a szerencsétlen kétségbeesésében. A gyereke halála se lett volna súlyosabb csapás, mert hiszen ez a koca volt az egyetlen vagyunkája, arra számított, hogy megél belőle aratásig. Bögött is keservesen, falhoz verte a fejét, szörnyű volt nézni is. Még a főtisztelendőhöz is elment siránkozni; ez megkönyörült rajta, egy egész rubelt nyomott a markába, és megígérte, hogy aratáskor, majd ha az ő kocája megellik, ad neki egy malacot.

A nép azt se tudta már, mihez fogjon, hogyan óvja magát a lopástól. Igazi temetési nap következett, minthogy pedig az időjárás is megváltozott, sűrű eső hullott reggel óta, és sötétszürke, ólmos fellegek nehezedtek a világra, nagy szomorúság ülte meg a lelkeket. Az emberek búslakodva jártak, nagyokat sóhajtottak és keseregtek, s félve gondoltak a következő éjszakára.

Szerencsére estefelé megjelent Roch, és házról házra járva olyan különös újságot hordott szét, hogy el se lehetett hinni. Azt újságolta nagy örömmel, hogy holnapután, csütörtökön, seregestül jönnek a szomszédok segíteni a lipceieknek a mezei munkában.

Hirtelenében el se akarták hinni, de amikor a főtisztelendő úr is kijött, és ünnepélyesen megerősítette a hírt, öröm fogta el a szíveket. Estére, mikor elállt az eső, és csak a pocsolyák vöröslöttek a párafelhőn átütő alkonyi fénytől, benépesedtek az utcák, vidám kiáltások hangzottak mindenütt. Lármás beszéd verte föl a házakat is, az asszonyok siettek a szomszédba, megtárgyalni az újságot és csodálkozni rajta. Még a lopásokról is megfeledkeztek, annyira örültek a váratlan segítségnek. Alig is őrködött valaki ezen az éjszakán.

Másnap, alig pitymallott, talpra ugrott az egész falu. Kitakarították a házakat, kenyérsütéshez fogtak, előkészítették a szekereket, fölvagdalták a krumplit az ültetéshez, kimentek a határba szétszórni a trágyát. Némely házban ételt és italt készítettek a váratlan vendégeknek, mert

éreztek, hogy illendőképpen, gazda módra kell őket fogadni. Sok eladásra szánt tyúk meg liba nyaka szakadt le, és hitelbe is vásároltak jócskán a kocsmában és a malomban. Olyan lett Lipce, mintha ünnepre készülne.

Roch pedig maga örült talán a legjobban, ő volt leginkább meghatva. Egész nap a faluban forgolódott, és még itt-ott noszogatta is az asszonyokat az előkészületre. Úgy ragyogott és olyan csodálatosan beszédes volt, hogy mikor beszólt Borynákhoz, Hanka, aki megint feküdt, mert rosszul érezte magát, csendesen megjegyezte:

- Úgy csillog a szeme, mintha beteg volna...

- Nincs nekem semmi bajom, csak úgy örülök, mint még soha életemben. Gondolja csak meg, annyi paraszt gyűl össze két napra Lipcében, hogy elvégzik a legsürgősebb munkát. Hát hogyan örülnék?

- Csak azon csodálkozom, hogy úgy ingyen, fizetség nélkül, isten nevében jönnek dolgozni... Ilyen még nem volt...

- Isten nevében jönnek hát segíteni, amint az kötelessége is az igaz lengyeleknek és keresztényeknek! Persze hogy nem volt még így soha, de éppen azért is harapódzott el a gonosz a földön. Még jobbra fordul, meglátja! A nép észre tér, megérti, hogy hiába vár másokra, senkire sem számíthat, senki sem segít neki, csak saját maga, ha támogatja a szükségben egyik a másikat. És akkor elterjed, elhatalmasodik majd az egész földön, mint a győzhetetlen erő, és az ellenségei úgy elolvadnak, mint tavasszal a hó. Eljön még az az idő, meglátja! - kiáltott Roch sugárzó arccal, s kitérte a két karját, mintha át akarná szeretettel ölelni az egész népet, össze akarná kötni egy szétszakíthatatlan csokorba a szeretet kötelével...

De rögtön elmenekült, mikor Hanka faggatni kezdte: ki tett olyan csodát, hogy a szomszéd nép eljön segíteni? Járt a falut, mert késő éjszakáig égett a világosság a házakban. A leányok meg az ünneplő ruhát készítették elő, mert remélték, hogy legények is jönnek holnap.

Másnap pedig, alig fehérítette meg a virradat a háztetőket, a falu máris készen állott. A kémények füstöltek, a lányok szaladgáltak egyik házból a másikba, mint a bolondok, a fiúk pedig fölmásztak létrán a háztetőre, és lesték az utakat. Ünnepi csend borult a falura. Felhős nap jött, borús, de meleg és valami különös vágytól duzzadó. A madársereg bőszen csicssergett a kertekben, de az emberek hangja elcsendesedett, súlyosan ringott a meleg, nedves levegőben.

Sokáig vártak; csak mikor már beharangoztak a misére, akkor kezdtek dübörögni az utak, s a kékes, ritka ködből kibukkantak a szekérsorok.

- Jönnek a wolaiai!

- Jönnek a rzepkaiak!

- Jönnek a dembicaiai!

- Jönnek a przylenkiek!

Így kiáltoztak mindenfelől, és versenyt futottak a templom elé, ahová már begördültek az első szekerek. Hamarosan az egész tér tele lett emberekkel és fogatokkal. Ünneplőbe öltözött parasztok ugráltak le a szekerekről, és köszöntötték a mindenfelől odaözönlő asszonyokat. A gyerekek pedig szokás szerint nagy lármával vették körül a jövevényeket.

S valamennyien bementek mindjárt a misére, mert már felbúgott az orgona.

Amint a pap bevégezte a misét, szinte az egész falu kitódult a templomudvarra, a torony aljába. A gazdaasszonyok léptek előre, a lányok oldalt forgolódtak, és a legényekbe fűrták a

szemüket, a zselléraszonyok pedig külön csoportba verődtek, nem mertek a főtisztelendő szeme elé tolni. Az csakhamar meg is jelent, valamennyiüket köszöntötte, és Rochhal együtt rendezkedett: ki melyik házhoz menjen segíteni. Arra gondosan ügyeltek, hogy a jobb módúakat a gazdagabbakhoz igazítsák.

És olyan gyorsan elintézték mindent, hogy egy félóra se tellett, már szétkapkodták a parasztokat. A templom előtt csak a síró zselléraszonyok maradtak, akik hiába várták, hogy nekik is jut segítség. Közben a faluban nagy lett a sürgés-forgás: kihordták a lócákat a házak elé, sietve hozták a reggelit, és sűrűn kínálták a vendégeket pálinkával, hogy hamarabb összebarátkozzanak. A leányok örömmel szolgáltak fel, és maguk alig érintették az ételt, mert a vendégek többsége legény volt, mégpedig úgy kicsípve, mintha kérőbe jöttek volna, nem pedig munkába.

Azonban nem volt idő sok beszédre. Csak annyit mondtak, melyik faluból valók, és hogy hívják őket. Még enni is keveset ettek, nagy politikusan szabadkoztak, hogy még nem szolgáltak rá a bővebb eleségre.

Hamarosan el is indultak az asszonyok vezetésével a határba.

Mintha ünnep lett volna a világon.

Felélénkültek a puszták, dermedt mezők, hangok harsantak föl mindenütt, minden udvarról kocsik gördültek ki, minden dűlőúton ekéket húztak, minden mezsgyén emberek nyüzsögtek. S mindenütt, a kerteken és a földeken át, kiáltások törtek fel, vidám köszöntések röpködtek, lovak nyeritettek, kiszáradt kerekek zörögtek, kutyák ugattak, vadul kergetve a csikókat, és buja, hatalmas öröm töltötte el a szíveket, vonult végig a határban; és a krumpliföldeken, az árpatablákon, a tarlókon, a gyomos ugarföldeken vidám beszélgetéssel, zajosan állottak munkába, mintha táncba mennének.

Hirtelen minden elcsendesedett, ostorok suhogtak, megcsikordultak a hámfák, nekifeszültek a lovak, s a még rozsdás ekék lassan behatoltak a földbe, és bevágták az első fekete, csillogó barázdákat. A nép kiegyenesedett, nagy lélegzetet vett, keresztet vetett, végighordozta tekintetét a földeken, majd nekifogott a dolognak, munkába görnyedt.

Szinte áhítatos, szent csendesség ölelte át a határt, mintha istentisztelet kezdődött volna a természet végtelen templomában. A nép alázatosan tapadt a földhöz, elcsitult, és szívbéli fohással szórta a szent, termő magot, vetette fáradtságát a termékeny holnap számára, bizalommal adta át magát az anyaföldnek.

Hej! Feléledt a lipcei határ, megjöttek a gazdák, akikre vágyakozott, s ameddig csak a szem ellátott, a felhős erdőktől egészen a fennsík határáig, valamennyi földön, a levegőben, mely homályos és zöldesszürke, mint a víz mélye, csak úgy hemzsegett a sok piros szoknya, csíkos nadrág, fehér szűr, az ekébe fogott, görnyedő lovak és a szekerek a mezsgyéken.

Mintha méhraj szállotta volna meg az illatozó földet, s dolgoosan rajzott volna a halovány tavaszi nap csöndjében, csak a pacsirták énekeltek hangosabban, láthatatlanul lebegve valahol, s a szél is megindult néha, megrázta a fákat, szétfújta az asszonyok szoknyáját, megsimogatta a rozs haját, s vihogva az erdőbe menekült.

Hosszú órákon keresztül dolgoztak pihenés nélkül; csak éppen hogy kiegyenesítették néha a derekukat, szuszogtak egy kicsit, és megint nekifeküdtek a barázdának. Még délben se mentek be a faluba, csak a mezsgyéken ülve ették meg a szilkékből az ebédet, és kinyújtóztatták fáradt tagjaikat. De mihelyt a lovak is jóllaktak, megint megfogták az eke szarvát, lustálkodás és húzódozás nélkül. Csak akkor indultak be a faluba, mikor már leszállt az este.

Hamarosan fény gyulladt a házakban, nagy lett a zaj meg a sürgés-forgás. Szinte a tűzhelyek lángjában állt az egész falu, mert kitört a fény az útra az ablakokon és ajtókon át, és minden házban az esti munkák és a vacsora körül sürgölődtek. Nagy volt a láрма, kiabáltak, a lovak nyerítettek, csikorgott az istállók ajtaja, bőgtek a borjak, gágogtak a libák, melyeket behajtottak éjszakára az udvarba, s a gyerekek is sikítoztak; szinte rengett és zúgott az egész falu e különös, örvendező zajban.

Csak akkor csöndesedett el, mikor a gazdasszonyok a tálhoz tessékelték a vendégeket. Annyira megbecsülték őket, hogy az első helyre ültették, a legjobb falatokkal kínálták, nem sajnálták sem a húst, sem a pálinkát...

Minden házban folyt a vacsora, mindenütt látni lehetett a nyitott ablakokon és ajtókon át a körbe gyűlt fejeket és a mozgó szájakat. Kanalak csörgése hallatszott, és sült szalonna illata terjengett az utcán, csak úgy csiklandozta az ember orrát.

Csak Roch nem ült le sehol hosszabb időre; házról házra járt, egy-egy jó szót vetett oda, elbeszélgetett, és ment tovább a többiekhez, mint a gondos gazda, akinek mindenre kiterjed a figyelme, és mindennel egyszerre törődik, ő is éppen olyan vidám volt, mint az egész falu, talán még jobban örült mindenkinél.

Még Hankánál is érezni lehetett a mai ünnepet, mert nem volt ugyan szüksége segítségre, de hogy másokon könnyítsen, meghívta kosztra-kvártélyra azt a két rzepkait, akik Weronkánál és Golembiowánál dolgoztak.

Azért választotta ezeket, mert a rzepkaiak nemeseknek tartották magukat.

Lipcében ugyan mindig csúfolták ezeket a nemeseket, és kutyába se vették őket, alábbvalónak tartották még a városi éhenkórászoknál és mesterlegényeknél is, de mihelyt bejöttek a szobába, Hanka rögtön észrevette, hogy ez egy más, előkelőbb fajta.

Apró, soványkás emberek voltak, városiasan, fekete kaputba öltözve, de igen jóképűek; hegyesre volt pödörve kenderszínű bajszuk, és büszkén tekingettek körül. Beszédesek voltak, a viselkedésük finom, a beszédjük meg egészen úrias. Illedelmes nép, mindent dicsértek udvariasan, és olyan jól megtalálták a szót, kinek mi volt a kedvére, hogy a fehérnép szinte hízott a gyönyörűségtől.

Hanka bőségesebb vacsorát készített, és tiszta terítővel takarta le az asztalt.

Nagyon figyelte őket, és mindenkinek meghagyta, hogy tisztelettel bánjanak velük. Szinte lábujjhegyen jártak körülöttük, és már a tekintetükből igyekeztek kiolvasni kívánságukat. Jagna pedig mintha egészen elvesztette volna a fejét; úgy kiöltözött, mint a búcsúba, és úgy bámulta a fiatalabbikat, mint a szentképet.

- Megvannak neki a maga kisasszonyai, rá se néz a mezítlábasokra - suttogta Jagustynka, mire Jagus fülig pirult, és a szobájába menekült.

Épp ekkor lépett be Roch, és szék után nézett.

- Ezen csodálkoznak majd az embereink legjobban, hogy a rzepkaiak is eljöttek segíteni Lipcének! - mondotta halkan.

- Nem a magunk ügyéért verekedtünk össze az erdőben, hát nem is tartunk haragot - felelte az idősebbik.

- Mert mindig úgy szokott lenni, ha ketten hajba kapnak, a harmadik híz belőle hasznót!

- Bizony, úgy van, Roch. De fogjon csak össze kettő barátságosan, akkor a harmadik járhat pórul, igaz?

- Okosan mondja, Rzepecki uram, okosan...

- És ami ma Lipcének fáj, holnap Rzepkát is utolérheti.

- És minden falut, Rzepecki uram, ha ahelyett, hogy összefognánk és közösen védekeznénk, csak civakodunk, patvarkodunk, s haragunkban kiadjuk egymást az ellenségnek. Az okos és jó szomszéd olyan, mint a kerítés meg a védőfal: nem jut át rajta a disznó, és nem túrja össze a kertet...

- Tudjuk mi ezt már, Roch, csak a parasztok még nem értik, és ezért van annyi baj.

- Erre is rákerül a sor, Rzepecki uram. Megokosodnak.

Mindjárt vacsora után kitódultak a tornácra, ahol Pietrek már hegedült az összegyűlt leányoknak.

Csendes, meleg este volt. A köd fehér bundája betakarta a réteket, a bíbicek sírtak a mocsarakban, és a malom kerepelt a maga módján; néha a fák is zúgtak az éjben. Az ég magas volt, de sötét fellegek tolongtak rajta, s csak a gomolyagok szélén tört át a hold fénye, helyenként pedig, mint a kút mélyéről, úgy csillogtak ki a mély szakadékokból a csillagok.

A falu úgy zsongott, mint a méhkas rajzás előtt. Késő éjszakáig világítottak az ablakok, késő éjszakáig hangzott a suttogás és a vidám kacagás a bejárókban meg az utcákon. A lányok nevetgéltek a legényekkel, és szívesen sétáltak velük a tóparton, az idősebb asszonyok pedig leültek a gazdákkal a küszöbre, méltósággal társalogtak, és élvezték a hűvös levegőt meg a pihenést.

Másnap pedig, alig pitymallott, s még kék ködök borították a földet, mikor talpon termettek, és siettek a munkába.

Olyan szépen kelt föl a nap, hogy az ezüstös zúzmarával belepett világ szinte lángokban állt tőle, nedvesen szikrázott a friss, hűvös hajnalon. A madarak hangos nótára gyűjtottak, zúgtak a fák, csobogtak a vizek, emberi hangok hallatszottak, és a szél, megrázva a bokrokat, széthordta a faluban a kocsizörgést, kurjongatást, a marhák bőgését, a lányok itt-ott fölcsendülő nótáját és a munkába indulók egész lármáját, a sürgés-forgás zaját.

A réteket még hófehér köd borította, amely csak a magasabb fekvésű földeken ritkult meg, ahol közé vágott és szétkergette a napsugár ostora, mint a tömjénfüst, úgy emelkedett szakadozott fonadéka a tiszta ég felé: még zúzmarásan heverték a földek, összehúzódva álmukban, duzzadón, mint a bimbók, s a nép már lassan behatolt mindenfelől a harmatos, álmos barázdákba, beleolvadt a napsütötte ködfelhőkbe, és hozzátapadt csendben a földhöz; mert mindenünnen: a földből, a fákból, a kékes távolból, a kanyarogva csillogó vizekből, a ködből és az égből, mely lassan emelte föl a nap korongját, az egész világon úgy áradt a tavasz, olyan erő és mámor kábulata szállott, hogy szinte elakadt a lélegzetük, reszketett a lelkük szent örömeiben, amely csak halk könnyeket ont, sóhajt fakaszt, vagy térdre kényszerít a leggyarlóbb fűben is látható tavaszi csoda előtt.

A sok nép nézelődött körös-körül, ájtatosan keresztet vetett, imádságot suttogott, és csendben nekifogott a munkának. Mikor beharangoztak misére, már valamennyien a helyükön voltak.

A köd hamarosan szétoszlott, s a földek kitérültek a nap fényében: ameddig csak a szem el látott az őszi vetés zöld csíkjaival pásztázott lipcei határban, mindenütt szoknyák piroslottak, ekék szántottak, boronákat húztak a lányok, asszonyok hajlongtak hosszú sorban, ültetve a krumplit, és sűrűn jártak a fekete, hosszú barázdákban a férfiak, lepedő elébük kötve, kissé meghajoltak, és áhítatos, gyors kézmozdulattal vetették a magot a porhanyós, várakozó földbe...

S olyan buzgón dolgoztak mindnyájan, még föl se emelve a fejüket, hogy észre se vették a főtisztelendőt, aki rögtön mise után megjelent, hogy felügyeljen a béresére, aki az út mentén szántott, azután pedig mindnyájuk csodálkozására végigjárta az összes táblát, vidáman köszöntötte, tubákkal kínálhatta őket, némelyiknek cigarettát is adott. Itt jó szívvvel bátorított, ott megsimogatta a gyerekek fejét, és tréfálkozott a leányokkal, másutt meg a verébajrt kergette el a bevetett árpáról, rögtön hajított rá. Gyakran meg is áldotta a kereszt jelével az első marék vetőmagot, sőt egy-egy marékkal maga is vetett; és mindenütt noszogatta az embereket, hogy egy ispán se tudná jobban.

S ebéd után is mindjárt munkába állott a többiekkel, és magyarázta az asszonyoknak, hogy noha ma van Szent Márk napja, a búzaszentelő körmenet csak nyolcadnapon, május harmadikán lesz.

- Ma nem lehet, kár volna az időért, mert nem jönnek az emberek még egyszer segíteni!

Így magyarázta, és ő maga se ment be a határból egészen a munka végeztéig. Föltúrta reverendáját, botjára támaszkodott, mert jókora pocakot kellett cipelnie, és fáradhatatlanul járkált: csak néha ült le a mezsgyére, hogy letörölje a verejtéket kopasz fejéről, és kiszuszogja magát.

Szívből örültek neki, mert az ő szeme előtt valahogy gyorsabban és könnyebben ment a munka. Az emberek nagy megtiszteltetésnek vették, hogy maga a főtisztelendő ispánkodik fölöttük.

A nap már vörösen, telt képpel hajolt az erdők fölé, kialudt a földön a fénye, és kéklenni kezdett a messzeség, mire elvégezték a legsürgősebb munkát, és összeszedelőzködve a falu felé indultak. Siettek, hogy még világossal hazaérjenek.

Sokan lemondtak a vacsoráról is, csak sebtében haraptak valamit, mások meg siettükben kézbe fogták az előre elkészített tálakat. A lovak is már ott nyerítettek befogva a házak előtt.

A pap Rochhal együtt ismét megjelent a faluban, körüljárta a házakat, és mindenkinek külön még egyszer megköszönte a lipceieknek nyújtott emberséges segítséget.

- Mert amit a szükségben szenvedőnek adsz, mintha magának az Úr Jézusnak adnád! No, mondom nektek, habár nem vagytok szorgalmatosak a misemondatásban, és nem gondoltok a templom szükségleteire, bár egy év óta hiába mondogatom, hogy becsurog az eső a plébánia tetején, mégis naponként fogok imádkozni értetek a Lipce iránt tanúsított emberségetekért... - szólt könnybe lábadó szemmel, s megcsókolta az alázatosan elébe hajló fejeket.

Éppen a kovácsműhely elé értek, és befordultak a falu másik felébe, mikor síró zsellér-asszonyok állották útjukat, Kozlowával az élükön.

- Bocsánatot kérek, főtisztelendő úr, kérdezni jöttünk, vajon nekünk nem fognak az emberek segíteni?

Keményen, emelt hangon szólt.

- Mert azt vártuk, hogy ránk is sor kerül, ők meg már elmennek...

- Mi pedig, szegény árvák, minden segítség nélkül maradunk... - mondották mind egyszerre.

A pap nagy zavarba jött, és fülig pirult.

- Mit segíthetek én?... Nem jutott mindenkinek... így is két egész napon át dolgoztak becsületesen... No, mondtam... - dadogta, és nyugtalanul ugrált rajtuk a tekintete.

- Persze hogy dolgoztak, de csak a gazdáknak, csak a gazdagoknak segítettek... - zokogta Filipka.

- Nekünk senki se igyekezett segíteni, elkerültek, mint a kórságosokat...

- Senkinek se fáj miattunk a feje, mi, szegény árvák...

- Ha csak néhány eke volna a krumpli alá, de az sincs! - suttogták könnyeiken át.

- De kedveseim... már elmennek... no... majd segítünk valahogy... Igaz, nektek is nehéz... a ti férjeitek is ott vannak a többiekkel... No, mondom: segítünk...

- Ugyan hogy várjuk ezt a segítséget... Ha még azt a kis krumplit se ültethetjük el, akkor már csak a kötél marad... - siráncozott Gulbasowa.

- No, mondom, hogy segítünk... Odaadom a magam lovait, akár egész napra, csak meg ne hajtsátok... A molnárt is megkérem, a bírót is, meg Borynáékat, talán adnak...

- Talán! Várhatsz, babám! Gyerünk, asszonyok, ne rimáncodjatok hiába! Ha nem lennétek szükségben, a főtisztelendő úr segítene... A gazdák számára van minden, ti meg, szegények, rágjátok a követ, és igyatok rá könnyet! A pásztor csak azzal a birkájával törődik, amelyiket megnyírhat. Ugyan mit szedhet le rólunk, hacsak nem a tetveket! - szájkodott Kozlowa. A pap végül is befogta a fülét, és elsietett.

Az asszonyok csoportba verődve, keserves könnyeket sírtak, és hangosan panaszkodtak. Roch vigasztalta őket, ahogy tudta, és ígérgette becsületesen, hogy szerez valami segítséget. Félrehúzta őket egy kerítés tövébe, mert már kezdtek megtelni az utak, feketéllettek a lovaktól és az emberektől, zörögtek a szekerek, és a gazdák küszöbéről hálás köszönő szavak röpködtek:

- Isten fizesse meg!

- Megháláljuk alkalomadtán!

- Adjon isten jó egészséget!

- És vasárnap mindig csak hozzánk szálljanak, mint a rokonaikhoz!

- Üdvözljük a szüleiket! És hozzák el a feleségüket is!

- Ha valamelyiküknek szüksége lesz rá, szívesen segítünk!

- Isten velük, bő termést kívánunk, kedveseim! - kiáltották sapkájukat lobogtatva, és a kezükkel is integettek.

A lányok és valahány gyerek csak volt, mind ott mentek a szekerek mellett, és kikísérték őket egészen a falu végéig. A legnagyobb csoport a nyárfás úton jött össze, mert három falu felé mentek arra. A szekerek lassan gördültek, vidáman beszélgettek, tréfálkoztak, és gyakran robbant ki belőlük a nevetés.

Már esteledett, kialudt az alkonyi fény, csak a vizek égtek itt-ott vörös tűzben. Köd ereszkedett a rétekre, és tavaszesti csöndesség szállott a földre. Valahol a távolban békák brekegtek kórusban.

Elkísérték a kocsikat egészen az útkereszteződésig. Itt búcsúzkodni kezdtek nagy nevetés és kiabálás közepette. Mielőtt azonban elindultak a lovak, valamelyik lány nótára gyűjtött, s a távozók után énekelte:

*Gyere velem, Jas, a paphoz:
Jön az apám, meg is átkoz,
Zörren az asztag -
da dana!*

Zörren az asztag!

S a legények szekereiken hátrafordulva válaszoltak:

*Jaj, Marys, most fagyok járnak,
A vőfélyek megfagynának;
Majd a tavasszal -
da dana!
Majd a tavasszal!*

Csilingeltek a fiatal hangok a harmatos mezőn, és örvendezőn szétáradtak az egész világban.

Hazajönnék az emberek!

Villámgyorsan terjedt el a hír Lipcében.

Igaz-e? És mikor? És hogyan?

Még senki nem tudta.

Csak annyi volt biztos, hogy a kisbíró, aki még napkelte előtt beállított a bíróhoz, és egy papirost hozott a községtől, mondotta Klembowának, aki éppen a libáit hajtotta ki a tóra. Ez még azon minutumban elszaladt az újsággal a szomszédokhoz, a Balcerek lányok pedig bekiáltották a legközelebbi házakba, és nem telt el egy üdvözlégynyi idő, s már egész Lipce talpra ugrott, rengett az örvendező lármától, hogy csak úgy forrtak a házak.

Még korán volt, éppen hogy virradt, és megkezdődött a korai májusi nappal, bár nedves volt és sötét; sűrűn szitált az eső, és csendeskén locsogott a virágzó kertekben.

- Hazajönnék az emberek! Hazajönnék az emberek! - hangzott a kiáltás az egész faluban, végigdörgött a kerteken, felcsendült minden házból, mint az örvendező harangszó, fellángolt minden szívben, kitört minden torokból.

Alig világosodott, s már úgy nyüzsgött a falu, mintha búcsú lenne. A gyerekek lármázva futottak ki az utcára, csapódtak az ajtók, az asszonyok a küszöbön öltözködtek, s máris vágyakozva lesték a virágzó fákon és az ömlő esőn át a messzeséget.

- Mind hazajönnék! A gazdák, a legények, a fiúk, mind! Már jönnek is! Már kibukkantak az erdőből, már a nyárfás úton vannak! - kiáltoztak föl váltva, minden küszöbről felhangzott a szavuk, s a hevesebbek már futottak is, mintha az eszüket veszítették volna; már sírás is hallatszott és lábdobogás, mert sokan futottak elébük...

Csattogtak a fatalpak, szertefröcskölt a sár, úgy szaladtak a templomon túl a nyárfás útra; de a hosszú, esőbe borult úton csak zavaros pocsolyák csillogtak, és mélyen bevágott keréknyomok szürkéllettek.

Egyetlen élő lelket sem lehetett látni az esőtől megfeketedett nyárfák alatt.

Bár nagyon csalódtak, mégis gondolkodás nélkül siettek a falu másik végére, a malom felé, a wolai útra, mert arra is jöhettek.

De hát az az út is üres volt! Csak az eső szakadt, szürke felhőbe vonta a széles, kátyús országutat, agyagos víz ömlött az árkokban, hullámozott a barázdákban, és az utat is habzó patakok hálózta be. A zöldes földeket szegélyező virágzó túskebokrok fázósan összehúzták virágaikat.

- A varjak magasan keringenek, kiderül az idő! - jegyezte meg az egyik lány, hiába erőltette a szemét.

Még egy kicsit tovább mentek, mert a leégett major közelében valaki feltűnt az úton, és közeledett feléjük.

A vak koldus volt, akit mindnyájan ismertek. Kuttyája, amely vezette, bőszerűen ugatni kezdett, és rájuk akart rontani. A vak ember felfigyelt, és védelemre markolta a botját, de amint meghallotta a beszédet, elcsitította a kuttyát, és dicsérve az Istent, vidáman szólott:

- Úgy veszem észre, lipceiek! Mégpedig eléggé sokan...

A lányok körülfogták, és nosza, beszélni kezdtek összevissza.

- Szarkák közé kerültem, mind egyszerre csörög! - mormolta az öreg, és figyelmesen forgolódott mindenfelé, mert egészen a közelébe tolakodtak.

Most már együtt jöttek visszafelé, a koldus közepén vánszorgott, ringott a mankóján és elgömbült lábain, s előretolta óriási, vak arcát.

Türelmesen figyelt, míg végül megértette, miről van szó, és félbeszakította a fecsegést.

- Éppen ezzel a hírrel sietek a faluba. Egy kereszteletlen mondotta nekem nagy titokban, hogy a lipceiek ma jönnek ki az áristomból. Tegnap mondotta, hát gondoltam, elindulok holnap kora reggel, hogy én vigyem meg legelőbb a hírt. Hogyisne! Keresni kell olyan falut, mint Lipce! De kik mennek itt mellettem? Mert nem tudom megismerni a hangjukat.

- Marysia Balcerkowa! Nastka Golembianka! A törvénybíró Ulisiája! Kasia Klembowa! Hanusia Sikorzanka! - kiáltottak mind.

- Hohó! Hát a leánynép virága jött ki! Úgy látszik, a legények elé siettetek, de egy öreg koldussal kell hogy megelégedjete!

- Nem is igaz! Édesapánk elé jöttünk - visították.

- Az istenért, hiszen vak vagyok, nem pedig süket! - s mélyebben fejébe nyomta bárányszerű kucsmáját.

- Azt mesélték a faluban, hogy már jönnek, azért szaladtunk ki elébük.

- És nincsen sehol senki!

- Korán van még. Jó lesz, ha délre ideérnek a gazdák, mert a legények talán estig se jönnek meg...

- Hogyhogy? Együtt eresztik ki őket, hát egyszerre is jönnek!

- Hátha elmulatnak egy kicsit a városban? Azt hiszitek, nincs ott elég lány? Miért sietnének annyira tihozzátok? Hehehe! - enyelgett a koldus nevetve.

- Hát csak hadd mulassanak! Senki sem sír utánuk!

- Persze, a városban van olyan bőven, aki szoptatós dajkának ment, vagy kályhát fűt a zsidóknál... Az olyanok örülnek majd nekik - suttozta Nastka elborulva.

- Az olyannal nem törődünk, aki a városi cifrákat többre becsüli.

- Rég nem volt Lipcében, öregapó! - szólította meg az egyik lány.

- Régen hát, még az ősszel! Könyörületes embereknél teleltem, uradalomban töltöttem a zimankós időt.

- Talán Wolában? A mi uraságunknál?

- Wolában hát! Mindig jóba vagyok az uraságokkal meg az urasági kutyákkal: ismernek és nem bántanak! Adtak nekem meleg zugot, ételt, amennyi csak belém fért. Az egész idő alatt szalmakötelet fontam, és dicsértem az Istent. Helyrejött az ember, és a kutyus oldala is szépen kihízott. Hohó! Okos ember az uraság, a koldusokkal tart, mert tudja, hogy akkor ingyen lesz tarisznyája is meg tetűje is... hehehe! - még a hasa is remegett, és hunyorgott a nevetéstől, s folyton csak beszélt.

- Most aztán, hogy az Úr Jézus megadta a tavaszt, meguntam a kastély termeit meg az úri hízelkedést. Megkívántam a parasztházakat meg a nagyvilágot. Hej, olyan esőcske esik, mint a színarany, meleg, sűrű és termő, hogy csak úgy illatozik a friss fűtől a világ. Hova szaladtok? Leányok?!

Hirtelen meghallotta, hogy elszaladtak mellőle, és egyedül hagyták a malomnál.

- Leányok!

De már egyikük sem felelt. Meglátták, hogy az asszonyok a tóparti úton a bíró háza felé vonulnak, és ők is odasiettek.

Már összegyűlt ott a fél falu, hogy megtudjanak valami biztosat.

A bíró, úgy látszik, nemrég kelt föl, mert csak nadrág volt rajta: a küszöbön ült, kapcába csavarta a lábát, és kiabált a feleségére, vigye oda a csizmáját.

Kiabálva, lihegve, sárosan rontottak rá az asszonyok; némelyek még meg se mosdottak, meg se fésülködtek, és valamennyien alig szuszogtak a türelmetlenségtől.

A bíró hagyta, hadd beszéljék ki magukat. Felhúzta csizmáját, melyet éppen most kent meg hájjal az asszony, megmosakodott a pitvarban, azután a nyitott ablakban fésülve a sörényét, gúnyosan odaszólt:

- Nagyon sürgős már nektek, hogy megjöjjenek az emberek, mi? Ne féljetek, még ma megjönnek biztosan. Anyja, add csak ide azt a papirost, amit a kisbíró hozott... ott van a kép mögött.

Megforgatta a kezében, megpöccintette ujjával, és így szólt:

- Itt áll világosan, mint a nap: „Éspedig a Lipce faluba, Timow községbe lakó parasztok...” - különben olvassátok el magatok! A bíró mondja nektek, hogy megjönnek, hát igaznak kell lenni!

Odadobta nekik a papirost, s az most kézről kézre járt, habár egyik asszony sem értett belőle egy betűt sem, mert hivatalos nyelven¹⁷ volt írva; mégis nekiestek, aggodalmas örömmel nézegették, mint egy szentképet, míg végül Hanka kezébe került, aki megfogta a kendője csücskével, és visszaadta.

- Aztán valamennyien hazajönnek, komámuram? - kérdezte félénken.

- Az van beleírva, hogy jönnek, hát akkor jönnek!

- Együtt vitték el az egész falut, hát együtt is eresztik ki! - szólalt meg az egyik asszony.

- Jöjjön be, komámasszony, megázott egy kicsit! - tessékelte a bíróné, de Hanka nem akart bemenni. Homlokára húzta a kendőjét, és ő indult elsőnek haza.

Lassacskán ment, alig pihegett az örömtől s ugyanakkor a félelemtől is.

„Hát persze hogy Anteket is kieresztik, hát persze” - gondolta, és hirtelen egy kerítéshez támaszkodott, mert úgy megszédült, hogy majd a földre esett. Sokáig kapkodott lázas ajkával levegő után... Nem, nem érezte még jól magát, nagyon gyenge volt. „Hazajön Antek, hazajön!” - úgy feszítette az öröm, hogy kiáltani szeretett volna, de ugyanakkor valami félelem, bizonytalanság, valami sötét aggodalom hatotta át.

¹⁷ Oroszul.

Egyre lassabban és nehezkesebben lépkedett; a kerítések mentén vezető ösvényre húzódott, mert az egész úton tódultak az asszonyok, nagy zajjal, nevetve szaladtak, kiabálva és örömtől ragyogó arccal. Ügyet sem vetve az esőre, a házak előtt csoportosultak, meg a tóparton is, és karattyoltak megállás nélkül.

Jagustynka utolérte Hankát.

- Hát persze hogy már tudja! No, ez aztán az újság. Napról napra vártuk, és most, hogy végre megjött, mintha bottal vágta volna fejbe. A bírótól jön?

- Azt mondta, hogy igaz, sőt még papirosról is olvasott róla.

- No, ha olvasta, akkor egészen biztos! Hála néked, Istenem, hogy visszajönnek a szegények, hazajönnek a gazdák! - suttogta forrón, és kitérte két karját.

Csak úgy pergett a könny megfakult szeméből. Hanka el is csodálkozott rajta.

- Azt hittem, szitkozódni fog, aztán ríva fakad! Ejha!

- Mit gondol? Ilyenkor szitkozódjak? Az ember néha szabadon ereszti a nyelvét nyomorúságában, de a szívében más van, ezért akár akarja, akár nem, együtt kell örülnie meg szomorkodnia másokkal. Az ember nem élhet magában, nem bizony...

A kovácsműhely előtt haladtak el. Nagy zajjal zuhogott a kalapács, s a tűzhelyen vörös tűz lobogott. A kovács a fal mellett vert abroncsot egy kerékre. Amint meglátta Hankát, kiegyenesedett, és lázas arcára szögezte a szemét.

- No mi az? Megérte Lipce az ünnepet! Azt mondják, némelyek hazajönnek.

- Mind hazajönnek, a bíró úgy olvasta! - helyesbítette Jagustynka.

- Mind? A gyilkosokat csak nem eresztik el ilyen hamar, nem bizony!

Hankának szédült a feje, s csoda, hogy meg nem hasadt a szíve a fájdalomtól. De kibírta az ütést, s távozóban csak ennyit mondott iszonyú gyűlölettel:

- Hogy nőne a szájad padlásához az a kutya nyelved!

Meggyorsította lépteit, menekülve a kovács nevetése elől, mely mintha éles fogakkal marcangolta volna a szívét.

Csak a tornácon nézett körül.

- Csak esik és esik... Nehéz lesz az ekével kimenni a földre.

Nyugalmat tettetett.

- Reggeli eső és vénasszony tánca nem tart sokáig.

- Addig is krumplit kell ültetni kapa után.

- Mindjárt itt lesznek az asszonyok. Az újság miatt késnek, de biztosan eljönnek. Voltam náluk az este, valamennyien ígérkeztek ledolgozásra.

A szobában már lobogott a tűz; melegebb volt és világosabb, mint odakünn. Józka krumplit tisztogatott, a kicsi pedig torkaszakadtából sivalkodott, hiába ringatták a nagyobbak. Hanka a bölcső mellé térdelt, és odanyújtotta neki a mellét.

- Józka, szólj Pietreknek, készítse elő a deszkás szekeret! Trágyát kell kihordani Florkától arra a táblára, amelyik ott van a Paczesék rozsa mellett. Míg az eső el nem áll, kivihet egy pár szekérrel. Mit lődörögjön dolog nélkül!

- Maga mellett ugyan el nem lustul senki!
 - Mert magam sem sajnálom a két kezemet! - Fölállt és begombolta pruszkliját.
 - Igaz is, majd elfelejtettem, hogy délután ünnep lesz! A plébános bejelentette, hogy ma lesz a körmenet, amit Szent Márk napjáról elhalasztott.
 - Hiszen csak a keresztjáró napokon szoktak körmenetet tartani!
 - Ma kihirdette a szószékről, hát akkor meg is lesz. A keresztjáró napokon kívül is el lehet menni a fészületekhez, és meg lehet szentelni a határt.
 - A fiúknak ma jól elhúzzák a nótáját a határhalmokon! - szólt Józka nevetve a belépő Witekhez.
 - Már jönnek, jönnek. Menjen velük, és rendezzen el mindent, ahogy kell. Én bent maradok, ellátom a jószágot, és elkészítem a reggelit. Józka meg Witek kihordja a krumplit a földre! - intézkedett Hanka, és kinézett a zselléasszonyokra, akik kendőbe és takaróba burkolva, hogy a szemük is alig látszott ki, karjukon kosárral és kapával, gyülekeztek a falnál, lekaparva a gerendán papucsukról a sarat.
- Jagustynka rögtön kivezette őket az átbújón a dülőútra, ahol közvetlenül a csűr mögött terültek el a fekete, nedves krumplitáblák.
- Nyomban munkába álltak, minden barázdához ketten, egymás felé fordulva. Kapával ástak fészket, belé tették a krumplidarabot, és betakarták földdel. Együttal a kereszt sorokat is megkapálták.
- Négyen dolgoztak, Jagustynka csak ráadásnak volt ott, hogy hajtsa a munkát.
- A munka azonban nem ment valami gyorsan. Meggémberedett a kezük a hidegtől, sárosak voltak a barázdák, fapapucsuk is megtelt vízzel, s a ruhájuk is pocskká sárosodott, mert az eső, bár meleg volt és apró szemű, folytonosan esett; szétfröcskölt a barázdákban, és verte a fákat, melyek az útra hajtották virágos ágaikat, és különös élvezettel fürödtek az esőben.
- De időváltás ígérkezett: a kakasok kukorékolnak, az ég itt-ott már tisztult, a fecskék úgy süvítettek a levegőben, mintha kémlelni akarnák az időt, a varjak pedig elröpültek a háztetőkről, és csöndesen, alacsonyan szálltak a mező fölött.
- Az asszonyok görnyedten babráltak a barázdákban; olyanok voltak, mint az ázott rongy-csomók. Beszélgettek, lassacskán dolgoztak, és közben hosszú pihenőt tartottak, mert hiszen ledolgozni jöttek a kapott földet vagy kölcsönt. Végül Jagustynka, aki gyalogborsót vetett a barázdaszéleken, körülnézett, s azután fennhangon megszólalt:
- Nincs ám sok asszony a határban, sem a kertekben.
 - Hazajönnek az emberek, hát nem a munka jár az eszükben!
 - Hát, biztosan zsíros vacsorát készítenek, és melegítik a dunnát...
 - Csúfolódik, pedig magának is csak úgy reszket a térde utánuk! - mondotta Kozlowa.
 - Nem tagadom, már unalmas nekem Lipce emberek nélkül. Öregasszony vagyok, mégis megmondom őszintén, hogy bár cudar latrok, csalók, verekedők, de ha csak egy van is, akármilyen csámpás, mindjárt vidámabb, frissebb és könnyebb az élet. Aki mást mond, az hazudik, mint a kutya.
 - Várták is őket az asszonyok, mint a kánya az esőt! - sóhajtott föl az egyik.
 - Rá is fizet a várakozásra némelyik alaposan, legfőképp a lányok...

- El se múlik három fertály esztendő, alig győzi majd a főtisztelendő...

- Öregasszonyok, és mégis összevissza fecsegnek! Hiszen azért teremtette az Úr Jézus a fehérnépet, nem bűn az, ha gyereket szülnek! - ellenkezett a ferde szájú Grzela felesége.

- Maga meg mindig a maga nótáját fújja! Mindig a fattyakat védi!

- Mindig hát, mert holtig is szembeszállok mindenkivel, és megmondom: fattyú vagy sem, mindegyik emberi sarjadék, egyforma jussa van a világon, és egyformán is becsüli meg az Úr Jézus az érdemei meg a bűnei szerint.

Letorkolták gúnyos nevetéssel, ő csak megdörzsölte kezét, és a fejét ingatta.

- Jó munkát adjon isten! Hogy megy? - kiáltott rájuk Hanka az átbújóból.

- Köszönjük, jól, csak nedves a föld.

- Van elég krumpli?

És leült a padra.

- Hoznak, amennyi kell. Csak úgy látom, nagyon vastagra vágták.

- Nagyon vastagra? Csak a felébe! A molnárnál a kisebb krumplikat egészében ültetik el. Roch azt mondta, hogy így jobban terem.

- Biztosan német módi, mert amióta Lipce Lipce, mindig annyifelé vágták a krumplit, ahány szem van rajta - kárált ellenkezve Gulbasowa.

- Ugyan, kedvesem, hiszen a mai emberek se butábbak a tegnapiaknál!

- Persze, most a tojás okosabb akar lenni a tyúknál, vezetni akarja a falkát!

- Jól mondta, mert egynémelyik öregasszonynak még mindig nem nőtt be a feje lágya! - fejezte be Hanka, visszahúzódva az udvarba.

- Olyan nagyra tartja magát, mintha már az övé lenne Boryna egész gazdasága - morgott Kozłowa, és utánanézett.

- Hagyja békén! Színarany asszony! Nem tudom, akad-e nála jobb meg okosabb! Naponként vele vagyok, van szemem is meg eszem is. Szenvedett eleget, nehéz keresztet visel, az Isten óvjon tőle.

- Meg is ér még egyet-mást... Jagna itt van a házban, ha Antek hazajön, olyan csoda dolgok, olyan csetepaték lesznek itt, hogy lesz mit hallgatni!

- Valami olyat hallottam, hogy Jagna a bíróval adta össze magát. Igaz?

Valamennyien nevettek Filipkán, hogy olyat kérdez, amiről már a verebek is csiripelnek.

- Ne eresszétek ki a nyelveteket, néha a szélnek is füle van, és oda viszi a szót, ahova nem kell! - hordta le őket Jagustynka.

Lehajoltak a föld fölé - villogtak a kapák, néha megcsendültek egy-egy kövön -, s közben szüntelen fecsegtek: megszólták az egész falut.

Hanka pedig meghajolva ment a meggyfák alatt befelé, mert a lelógó nedves ágak fehérlő bimbóikkal és levelecskéikkel a hajába markoltak.

Az udvarra ment, hogy megnézzé a gazdaságot.

Az ünnepek óta szinte ki se bújt a házból, mert rosszabbul lett. A mai újság azonban talpra állította. Minden lépésnél reszketett ugyan a lába, mégis benézett minden zugba, és egyre dühösebb lett.

A tehenek kókadtan álldogáltak, az oldaluk csupa ganéj; a malacok alig nőttek valamit, és még a libák is bágyadtan bólogattak, mintha éheznenek.

- Legalább lecsutakolhattad volna azt a lovat! - támadt Pietrekre, aki éppen trágyát hordani ment. De az csak valami goromba szót mondott rá, és elhajtott.

A csürben újabb bosszúság: a szérűn összerakott krumplihalomban javában turkált a Jagus ártánya, a tyúkok pedig az ocsóban kapirgáltak, pedig azt már régen föl kellett volna hordani a padlásra. Lehordta ezért Józkát, és Witek üstökébe is belekapott. Alig tudott a fiú kicsúszni a markából és kereket oldani. A leány pedig bögre panaszkodott:

- Egész nap robotolok, mint a ló, maga mégis rám kiabál. Jagnának bezzeg elnézi, hogy folyton lopja a napot!

- No, ne bögj, te csacsi! Hallgass! Magad is látod, mi folyik itt...

- Hát győzőm én ezt a sok munkát, mi?

- No, ne lármázz! Vigyetek ki krumplit az asszonyoknak, mert kifognak belőle!

Felhagyott a pöröléssel. „Igaz is, a lány nem győz mindent, a napszámosok meg... Uram, irgalmazz! Már reggeltől lesik a napnyugtát. Napszámosokkal dolgozni annyi, mint farkassal őriztetni a juhokat. Nincs az embereknek lelkiismeretük.”

Így gondolkozott nagy keserőséggel, és egész mérgét az ártányon töltötte ki. Visítva iramodott el a disznó, mert Lapa is kikísérte a maga módján, a fülénél fogva.

Azután a lóistállóba is benézett, de csak azért, hogy még jobban mérgeződjék: a kanca az üres jászlat rágta, a csikó pedig sáros volt, mint a disznó, és az alomból húzogatta a szalmát.

- Kubának meghasadna a szíve, ha így látna - suttogetta, és szénát vetett a jászolba, majd megsimogatta puha, meleg orrúkat.

Nem is ment tovább. Hirtelen fásultság vett erőt rajta, és fojtogatta a sírás. Pietrek vackára támaszkodott, és zokogásban tört ki, maga se tudta, miért.

Úgy kimerült, hogy szinte összerogyott. Nem bírta a sorsával, Jézusom, nem bírta, olyan elhagyatottnak érezte magát, mint a magányos fa a futóhomokon: egyedül áll, és ki van téve minden veszedelemnek. Ki sem panaszkodhatja magát senkinek, és nem is látja a balsorsa végét! Csak sírással és gyötrellemmel mérgezi magát folyton. Nem jut neki más, mint az örökös kínlás és a még rosszabbra való várakozás.

A csikó megnyalta az arcát. Önkéntelenül a nyakához szorította fejét, és egyre fájdalmasabban zokogott.

Mire jó neki ez az egész gazdaság, a vagyon, az emberek megbecsülése, ha a maga számára egy boldog pillanata sem volt egész életében? Semmire, semmire! Így panaszkodott fájdalmában, hogy a kanca is feléje nyertett, és rángatta a láncát.

Bevánszorgott a szobába, s keblére ölelve a kiabáló fiúcskát, üres tekintettel bámulta az izzadó, lefolyó esőcseppekkel barázdált ablakot.

A gyerek nyűgösködött, nyöszörgött és sírdogált.

- Csitt, kicsikém, csitt! Hazajön édesapád, hoz neked fütyülős kakaskát! Hazajön, lóra ülteti a fiacskáját... Csitt, kicsikém, csitt, csitt, cicu-micu... Hazajön édesapa, hazajön! - dúdolta, és hintáztatta a kicsit, föl-alá járkálva a szobában.

- Talán haza is jön! - biztatta magát, hirtelen megállva.

Lángba borult az arca, új erő egyenesítette ki meghajlott hátát, és olyan öröm szállott a szívébe, hogy már szaladni akart a kamrába, hogy egy darab disznóhúst vágjon le neki, már pálinkáért akart küldeni a kocsmába, sőt már megindult a láda felé is, hogy ünneplőbe öltözzék a kedvéért - de eszébe jutottak a kovács szavai, úgy csaptak le fájó szívére, mint a karvaly éles karmai. Hirtelen megdermedt, csak körülhordozta égő tekintetét a szobában, mintha segítséget keresne, és megint nem tudta, mire gondoljon, mihez fogjon.

- És ha nem jön haza? Jézusom! Jézusom! - nyögött fel, és a fejéhez kapott.

Ki se merte mondani, de úgy dörgött benne ez a szó, mint a kút mélyén: forrott, gomolygott, s fölgülemlett keblében rémült kiáltással.

A gyerekek visítva hajba kaptak; kitette őket az ajtón, és hozzáfogott a reggeli készítéséhez, mert Józka már bekukkantott a szobába, és mohón szaglászott, elkészült-e az étel.

El kellett állítania könnyeit, lelkébe kellett rejtenie fájdalmát, mert a mindennapi munka igája belevágódott a nyakába, és figyelmeztette, hogy a dolog nem várhat.

Sietett is, ahogy tehetett, bár rogyadozott a lába, és minden kihullott a kezéből. Csak sóhajtozott keservesen, néha hullott egy-egy csepp könnye, és vágyakozva tekintett ki a ködös világba...

- Hát Jagusia nem megy ki krumplit ültetni? - ordította be Józka az ablakon.

Hanka elhúzta a céklalevest a tűztől, és átsietett az első szobába.

Az öreg az oldalán feküdt, arccal az ablak felé, mintha Jagnát nézné, aki a ládára állított tükör előtt fésülte hosszú, szőke haját.

- Talán ünnep van ma, hogy nem megy dolgozni?

- Kibontott hajjal nem mehetek...

- Hajnal óta már tízszer is befonhatta volna!

- Befonhattam volna, de nem fontam be!

- Jagna, ne bosszantson!

- Miért? Talán felmond nekem, vagy levonja a béremből? - mordult vissza büszkén, és éppoly lassan fésülködött tovább. - Nem a maga házában vagyok, és nem a maga kenyereén élek!

- Hát hol? Mi?

- A magam házában vagyok, ha éppen tudni akarja!

- Ha édesapánk meghal, majd kiderül, hol vagy!

- De ameddig él, bármikor ajtót mutathatok magának!

- Nekem? Nekem? - ugrott odébb Hanka, mintha ostorcsapás érte volna.

- Minduntalan belém akaszkodik, mint a bogáncs a kutya farkába! Nem szólok magának egy rossz szót se, maga meg folyton dül-fül, úgy pöröl velem, mint a rossz lóval!

- Adj hálát az Istennek, hogy nem jársz rosszabbul! - berzenkedett Hanka fenyegetően.

- Csak próbálja meg! Szegény árva vagyok, senki sem áll ki a védelmemben, de majd meglátja, ki marad fölül!

Félresimította a haját az arcából, és olyan ádáz, fenyegető tekintettel pillantott Hankára, mintha kést döfött volna belé. Hanka olyan dühbe gurult, hogy rázni kezdte az öklét, és kiabált, ahogy a nyelve hegyére került:

- Fenyegetsz? Hát csak rajta! A kis ártatlan, megbántott árva... Persze... Jól tudja mindenki, mit művelsz! Az egész plébánia területén tudnak a dolgaidról. Láttak a bíróval a kocsmában, nem is egyszer! Akkor is, mikor éjfél után ajtót nyitottam neked, a kocsmából, a duhajkodásból jöttél, részeg voltál, mint a disznó... Addig jár a korsó a kútra, míg... Ne félj, aki zajosan él, arról suttyogva beszélnek! Véget ér az uralkodásod, és sem a bíró, sem a kovács nem védelmez meg, te... te...!

Szinte elfulladt a kiabálástól.

- Azt csinálom, amit akarok, és mindenkinek kuss! - ordított föl hirtelen Jagna, és hátravetette lenhaját.

Nagyon feldühödött; még verekedésre is képes lett volna, mert remegett egész testében; rázkódott a keze a csípőjénél, és olyan vadul villogott a szeme, hogy Hankának elszorult a szíve ijedtében, elhallgatott és kimenekült, csak az ajtót csapta be maga után.

De a veszekedés után mozdulni se tudott. Az ablakhoz ült a kicsivel, és a reggelit Józka tálalta fel.

Csak mikor megint szétszéledtek a munkába, akkor szedte össze magát valamennyire, és munkáját félbehagyva, apjához indult, aki már néhány napja betegeskedett. De a feleútról visszafordult.

Úgy reszketett benne minden, hogy nem bírt tovább menni.

És később is, bár kissé erőre kapott, csak a kezével dolgozott, szinte gépiesen, s inkább Antekről gondolkodott, és kibámult a távoli világba.

Kiderült az idő, elállt az eső, csak a háztetőkről és a fákról csöpögött, mert a szél megrázta az ágakat. Az utakon pocsolyák szürkéllettek, és egyre világosabb lett.

Arra számítottak, hogy délre biztosan előbújik a nap, mert már magasan röpködtek a fecskék; fehér, aranyos felhők vonultak falkástul az égen, meleg áradt a mezőkről, s a virágszirmokkal behavazott fákról madárdal zengett. A faluban is nagy lett a lármá, majdnem minden kémény füstölt, finom ételeket készítettek, az öröm kitört a házakból, s a fehérnép lármája házról házra járt. A lányok ünneplőbe öltözködtek, pántlikát fontak a hajukba. Némelyek pálinkáért szaladtak, mert a zsidó is örült a férfiak hazatértén, és adott hitelbe, amennyit csak akartak. S egyre-másra fölmásztak a háztetőkre, és onnan kémlelték a város felé vivő utakat.

Úgy belemélyedtek a takarításba, hogy alig ment ki valaki a határba. Némely házban még a libákat is elfelejtették kihajtani az árokpartra; az udvaron gágogtak irgalmatlanul. A gyerekek pedig szabadon garázdálkodtak, mert nem szedte őket ráncba senki. Olyan fölfordulást csináltak az utcákon, hogy isten mentsen meg tőle! A nagyobbak hosszú póznákkal mászkáltak a nyárfás úton, felkapaszkodtak a fákra, és leverték a varjúfészkeket. A felriasztott madarak, mint a koromfelhők, ijedten keringtek a magasban, fájdalmas, panaszos káromgöggel. A kisebb kölykök a pap vak lovát hajszolták, mely szántalpon húzott egy vizeshordót. Be akarták hajtani a magas partról a tóba, de az okos állat nem hagyta magát törbe csalni. Néha már egészen a víz szélén állott meg, mintha a gyerekek bosszúságára tenné, lehajtotta a fejét, süketen a kiabálásukra, és türelmesen rázta le magáról a sarat meg a göröngyöt, amivel

megdobálták. De amint megérezte, hogy a hordóba másznak, és már a kantár után kapnak, fenyegetően fölnyerített, nekirugaszkodott, hirtelen megfordult, és a haszontalanok sűrűjébe rúgott. Jó néhány miatyánknyi ideig mulattak így, végül mégis törbe csalták; égő csutakot tartottak az orra alá, amitől a gebe megijedt, oldalt ugrott, s éppen nekiesett a Borynának bezárt bejárójának. Kidöntötte a kaput, és úgy belegabalyodott a hámfákkal, hogy a kölykök megrohanták, és ütötték ostorral, ahogy csak bírták.

A lábát is kitörte volna a lécek között, ha Jagna meg nem hallja a lármát, és nem kergeti szét bottal a kötnivalókat. Kivezette a lovat az útra, de az ijedtében elvesztette tájékozódási képességét, és nem tudta, merre forduljon; mivel pedig a fiúk ott leskelődtek a fák mögött, Jagna elvezette a plébániára.

A pap kertje és a Klombék udvara közt vezető ösvényen ment vele éppen, mikor a kántorék bricskája befordult a mélyebben fekvő kántorlak elé. A kántorné már fönn ült, Jasio pedig a küszöb előtt csókolózott a családdal.

- Elhoztam a lovat, mert kergették a gyerekek... - szólalt meg bátortalanul Jagna.

- Apjuk, kiálts csak Waleknek, vezesse el! Te fajankó, magára hagyod a lovat, hogy összetörje a lábát, mi? - dördült rá a kántorné a pap legényére.

Jasio, amint meglátta Jagnát, csak egy pillantást vetett szüleire, és a menyecske felé nyújtotta kezét.

- Isten áldja, Jagus!

- Már az iskolába?

Valami összeszorította a szívét, valami csendes fájdalom.

- Papnak viszem, kedves Borynowa! - dicsekedett büszkén a kántorné.

- Papnak!

Ráemelte bámuló tekintetét. Jasio éppen most ült föl az első ülésre, háttal a lovaknak.

- Így tovább láthatom Lipcét! - kiáltott föl, és simogató pillantással futott végig az apai ház mohos fedelén és a virággal borított, harmattól csillogó kerteken.

A lovak ügetve megindultak.

Jagna a bricska nyomában lépkedett. Jasio még odakiáltott valamit a ház előtt síró húgának, de csak az egy Jagnát nézte. Az ő nedves kék szemét, mely olyan csodás volt, mint a májusi nap; szőke fejét, melyet hármassorban font körül vastag farkocsa a homloka fölött, és még füle körül le is lógott félkörben; arcát, mely olyan fehér és gyönyörű, mint a vadrózsa virága.

Az asszony szinte öntudatlanul ment, mintha megigézte volna a fiú izzó szeme. Ajka remegett, hogy össze se tudta csukni a száját, a szíve gyönyörűséggel dobogott, a szeme pedig alázatosan követte, szinte dermedten a különös édességtől.

Mintha hirtelen valami álom nyugözte volna le, és beszórta volna az eszméletlenség illatos virágával. Csak akkor szakadt el egymástól a szemük, akkor engedett ez az égető kapocs, amikor a bricska befordult a nyárfás útra. Olyan tökéletesen széjjeltört, hogy Jagna tekintete szinte beleütközött az ürességbe, és hirtelen megállt.

Jasio búcsút intett a sapkájával. Behajtott a kocsira a nyárfák homályába.

Jagna körülnézett, megdörzsölte szemét, mintha álomból riadt volna föl.

- Jézusom, a pokolba is elvezetne a szemével...

Megrázkódott, mintha a Jasio égő tekintetét akarná lerázni.

- Kántor fia, és olyan, mintha az uraságé lenne... És pap lesz, talán még Lipcébe helyezik!

Hátranézett: a bricska már eltűnt, csak a zörgése jutott el a füléhez és a szembejövőkkal váltott köszöntés hangja.

- Tejfölösszájú, szinte gyerek még, de ha rám néz, olyan, mintha másvalaki megölelne, úgy elfog a vágy, és a fejem is szédül tőle!

Megborzongott, megnyalta piros ajkát, és kéjesen nyújtózkodott!

Hirtelen hűvösséget érzett. Csak most vette észre, hogy hajadonfőtt van, mezítláb és szinte csak ingben: csak egy kopott kendőt kapott a vállára. Elpirult szégyenében, oldalt kerülve igyekezett haza.

- Hazajönnek az emberek, tudja? - kiáltották feléje a lányok a bejárókból, meg az asszonyok, sőt a gyerekek is. Valamennyien lihegték örömben, úgy kapkodtak levegő után.

- No és aztán? - mondta valamelyiknek már szinte dühösen.

- Hazajönnek! Nem elég? - csodálkoztak a hűvösségén.

- Annyi öröm van belőlük, amennyi nélkülük... Ostobák! - morogta magában, mert fájt neki, hogy minden asszony csak a magát leste, mintha megzavarodott volna.

Benézett az anyjához. Csak Jendrych volt otthon. Ma mászott le először a vackáról, sebesült lába még rongyokba volt csavarva. Kosarat font a küszöbön, és a kerítésen ugráló szarkákra fütttyentgetett.

- Tudod, Jagus, hogy hazajönnek a mieink?

- Hiszen mindenki ezt hajtogatja, akár a szarkák!

- Tudod, Nastusia majd hogy meg nem bolondul, merthogy Szymek is hazajön...

- Aztán miért? - Olyan szigorúan villant meg a szeme, mint az anyjáié.

- Eh... semmi... Megint megfájdult a lábam... - dadogta ijedten. - Csitt, dögök! - És megdobta egy fadarabbal a pitvarban kotkodácsoló kotlósokat.

Úgy tett, mintha fájós lábát dörzsölgetné, s alázatosan nézett a Jagus különösen borult arcába.

- Hol van édesanyám?

- Elment a plébániára... Jagus, Nastkáról csak úgy kicsúszott a számon...

- Ostoba! Azt hiszi, senki se tudja! Megesküsznek és kész!

- De beleegyezik-e édesanyánk? Hiszen Nastusnak csak egy hold földje van...

- Ha kérdezi, akkor nem engedi meg. De már megvan a maga kora, hát tudhatja a maga esztől is, mit kell csinálni és hogyan...

- Van neki magához való esze, Jagus, van! És ha megmakacsodik, és tette kerül a sor, az édesanyánkra se hallgat. Megházasodik az ő bosszúságára is, elviszi a maga földjét, kiverekszi, amit akar!

- Fecsej összevissza, ha kedved tartja, csak meg ne hallja az anyánk!

Nagyon elkedvetlenedett. De hogysisne! Az ilyen Nastka is szerez magának embert, neki is megvan a maga öröme, meg a többi lánynak is. Majd a bőrükből ugranak ki ma, mert mindegyikhez hazatér ma valaki, mindegyikhez.

- Csakugyan, hazajönnek mind... - Hirtelen türelmetlen öröm ragadta meg. Faképnél hagyta az ijedt Jendrychet, és hazasietett, hogy ő is készüljön, rendet csináljon a fogadásra, mint a többiek, lázasan várja a hazatérőket, ahogy az egész falu várja most.

Sürgött-forgott, még dúdolt is örömeiben és vágyakozásában, és akárhányszor kifutott, nézte az utat, mint a többiek.

- Kire vár? - kérdezte valaki váratlanul.

Mintha fejbe vágták volna: elsápadt, a keze lehanyatlott, mint a törött szárny, s a szíve megremegett fájdalmában.

Igaz is, kire vár ő? Hiszen senki sem siet őhozzá, egyes-egyedül van az egész világon! „Talán Antek!” - gondolta aggodalmasan. - Antek! - suttogta halkan. Szívéből sóhaj szakadt, és emlékek lebbentek át az emlékezetén, mint tűnékeny ködök, mint csodás, de réges-rég álmodott álom. „Talán hazajön!” - gondolta.

...Bár a kovács még tegnap is erősítgette, hogy Anteket nem eresztik ki a többiekkel együtt a börtönből, hogy hosszú évekig ott tartják.

- Talán őt is hazaengedik! - biztatta magát hangosan. Gondolatával, várakozásával már eléje is ment, de öröm és elragadtatás nélkül, szívében meglapuló aggodalommal és kedvetlenséggel.

„Hát jöjjön! Mi hasznom van belőle!” - vont vállat türelmetlenül.

Az öreg dadogott valamit.

Undorral fordított neki hátat, és nem adott enni, bár tudta, hogy azért nyöszörög a maga módján.

„Hogy dögölnél már meg egyszer!” - dühödött föl hirtelen, és kiment a tornácra, hogy ne is lássa.

Sulykok csattogása hangzott a tóról, s itt-ott mosó asszonyok piroslottak a fák közt. A száraz, könnyű szellő alig érintette a fűzfák zöldjét, csak néha-néha rezzentek meg. A nap már-már kibújt a fehér felhők mögül; csillogtak a pocsolyák, és a tó felszínén aranyos villanások táncoltak. Már felszállt a köd, a szürke kökerítések mögül mindjobban kibontakoztak a viruló gyümölcsösök, mint hatalmas, virágos kévék, illatosan és madárcsicsergéssel tele. A malom hangosan kerepelt, a kovácsműhelyből csöngött a kalapácsok zaja, s olyan volt a beszélgetések és az előkészületek lármája, mint a méhek zsongása a fák közt.

„Talán meglátom!” - gondolta, és kitette arcát a szél fuvalmának, a levelekről és a száradó virágokról csöpögő harmatnak.

- Jagus, nem megy ki dolgozni? - üvöltötte be Józka az udvarról.

Eszébe se jutott tiltakozni. Fogta a kapát, és nyomban indult az asszonyokhoz. Nem volt ereje, sem kedve ellenkezni, még szívesen is hallgatott a parancsra, mely kiszakította gondolataiból és kétségeiből. Csak valami különös vágy fogta el, hogy könny futott a szemébe, és a lelke szállni szeretett volna valamerre. Úgy nekilátott a munkának, hogy a szellérasasszonyok messze maradtak mögötte; de nem állt meg, és nem ügyelt Jagustynka csipkelődésére sem, nem látta az asszonyok tekintetét, mellyel folyton kísérték, mint a leskelődő, harapásra kész ebek.

Csak néha egyenesedett ki hirtelen, ahogy a virággal terhes körtefa egyenesedik ki a mezsgyén a szél érintésétől, meginog egy kissé, ezer szemmel néz a világba, fehér, illatos virágokat sír a ringó, zöld vetésre, és talán a zordon télre emlékezik...

Jagus néha Antekre gondolt, de gyakrabban jelent meg emlékezetében Jasio perzselő szeme, Jasio piros ajka, s az ő kedves hangja szólalt meg szívében, olyan édesen, hogy elszállott a bánata, és felderült a lelke. Még jobban a barázda fölé hajolt, és vágyainak egész erejével belekapaszkodott ezekbe az emlékekbe. Mert olyan volt már a természete, mint a karcsú kecskerágóé vagy a vadkomlóé, amelynek mindig bele kell kapaszkodnia valami gallyba, vagy egy magas fátörzsre kell fonódnia, hogy növekedjék, hogy virágozhasson, hogy élni tudjon; támasz nélkül, magára hagyottan könnyen lesz martaléka a gonosz sorsnak.

A zselléraszszonyok pedig, mikor kedvükre kipletykálták magukat Jagnáról, ledobták fejükről a takarót meg a kendőt, mert közben alaposan kimelegedtek, s hangosabban fecsegték tovább, gyakrabban nyújtózkodtak, és mind nagyobb sóvárgással lesték a delet.

- Kozlowa, maga nagyobbra nőtt, nézze csak meg, nem látni-e a férfiakat a nyárfás úton?
- Nyomuk sincs sehol! - válaszolta lábujjhegyre ágaskodva.
- Hogy is jöhetnének ilyen hamar? Szürkület előtt aligha érnek ide. Jó darab út idáig!
- Meg öt kocsmá van útközben! - gúnyolódott Jagustynka a maga módján.
- Szegény szerencsétlenek, dehogyis jár most kocsmán az eszük!
- Eleget koplaltak, szenvedtek annyi idő óta!
- Annyi bajuk volt, hogy kialudtak magukat a jó melegben, és jóllaktak torkig...
- Hát olyan jól éltek, mint a hízó a pelyvával kevert csalánon.
- De hiszen jobb szabadon, még ha száraz krumplin is - szólt Grzela felesége.
- Ez aztán finom szabadság! Annyi haszna van belőle a szegénynek, hogy ott dögölhet éhen, ahol éppen tetszik, mert nem bírságozzák meg érte, és a csendőr sem viszi dutyiba! - csúfolódott az öregasszony.
- Bizony, kedvesem, úgy van! De a rabság mégiscsak rabság!
- Hát az is igaz, hogy a szalonnás borsó nem nyárfaleves! - gúnyolódott tovább Jagustynka, és mindenki nevetésben tört ki.

Filipka visszavágott, de győzhette is a versenyt egy ilyen nagyszájú, éles nyelvű vén-asszonnyal? Jagustynka csúfolta, ahogy csak tudta, azután meg a molnárt kezdte piszkolni, hogy dohos kását ad hitelbe, és készpénzfizetésekor is csal a mérésnél. Azután pedig, már Kozlowával együtt, sorra vették az egész falut, még a főtisztelendőt se kímélték. Mindenkit végigboronáltak tüskés, gonosz nyelvükkel.

Grzelowa védeni próbálta némelyiket, de Kozlowa letorkolta.

- Maga még a templomrablót is megvédené!
- Mert minden embernek egyforma szüksége van a védelemre - szólt szelíden az asszony.
- De mégis leginkább Grzelának a maga mángorlója elől...
- Nem Bartek Koziol feleségének a dolga, hogy a tisztességet védelmezze! - szólt keményen Grzelowa, és büszkén kiegyenesedett.

Valamennyien kővé meredve várták, hogy egymás hajának essenek, de a két asszony csak haragos tekintettel mérte végig egymást. Még jó, hogy éppen ekkor futott oda Witek: ebédre hívta őket, és összeszedte a kosarakat, mivelhogy délután ünnep lesz.

Még az ebédnél is keveset beszéltek. Hanka a tornácon tálatatott, mert a nap már egészen kibújt, fénybe borult a világ, s a háztetők és a virágzó fák - mintha fehér hóval lennének behintve - fűrdtek az áttetsző, illatos levegőben.

Verőfényes, csendes lett a nap; a szél kissé borzolta a fákat, de olyan lágyan, ahogy a gyöngéd anyai kéz simogatja a gyermekek arcát.

S igazi ünnepet tartottak, mert már ebéd után senki se ment ki a mezei munkára, még a jószágot is behajtották a legelőről, csak egynémely szegényebb vezette ki kötélén éhes táplálóját legelni a mezsgyére vagy az árokpartra.

Mikor pedig a nap nyugat felé fordult a delelőről, az emberek lassan gyülekezni kezdtek a templom előtt. Ott sütkéreztek a kőfal mentén, halkan beszélgettek, mint a csiripelő madarak a hársfákon és jávorfákon, melyek magas körben nyújtották ki alig zöldülő gallyaikat a templom teteje felé. A nap meglehetősen tűzött, mint az reggeli eső után lenni szokott. Az ünneplőbe öltözött asszonyok csoportokba verődtek, és némelyek vágyakozva néztek a kőfalon túl, a nyárfás útra. A vak koldus kutyájával a templomudvar kapujában ült, és nyújtott hangon ájtatos énekeket énekelt. Közben mindenfelé figyelt, és tálacskáját csörgette a belépők felé.

Hamarosan kijött a főtisztelendő is karingben, stólával és hajadonfőtt, csak úgy csillogott a kopasz feje a napfényben.

Borynáék Pietrekje fogta meg a keresztet, mert Jambrozy nem bírta ekkora utat megtenni. A bíró, a törvénybíró és egy markosabb leány kicipelte a templomi zászlókat, melyek rögtön kibomlottak a szélben, csapkodva villogtatták színeiket. A kántorék Michalja kihozta a szenteltvizet meg a szenteltvízhintőt, Jambrozy kiosztotta az egyetbelieknek a gyertyát, a kántor pedig könyvvel a kezében megállott a főtisztelendő mellett. Ez megadta a jelt, és csöndben megindultak a virágba borult falun át a tóparti úton; a csendes vízben visszatükröződött az egész körmenet.

Még sok asszony és gyerek csatlakozott hozzájuk útközben, végül pedig a molnár és a kovács is odanyomakodott a pap mellé.

A menet legvégén pedig, valamennyiük után, Agata vánszorgott köhécselve, és a vak koldus sántikált a mankóin; de a hídnál visszafordult, s valószínűleg a kocsmába ment.

Csak a malomnál, mely megállt, mert a lisztes molnárlegény is csatlakozott a körmenethez, gyújtották meg a gyertyákat, a pap föltette fejére négyszögletű, fekete sapkáját, keresztet vetett, és rázendített az énekre: „Ki oltalmába...”

Fölkapták az éneket, egész szívükből zengték, ki hogyan csak tudta, s megindultak a folyó mentén, a réteken át, melyeken még pocsolyák csillogtak, s néhol olyan süppedékes volt a föld, hogy bokáig merültek belé. Kezüikkel védték a gyertyát a széltől, úgy vonultak a keskeny út hosszában, mint egy piros, csíkos szoknyából font rózsafüzér.

A folyó villogott a napfényben, és kanyargott a zöld rétek közt, melyeket itt-ott sárga és fehér virágok bozótja tarkított.

A zászlók úgy lobogtak a fejek fölött, mint valami hatalmas, sárga-piros szárnyú madarak, a kereszt ringott a menet elején, és az ének lassan szállott a tiszta, csöndes levegőben; lehullott a földre, a világoszöld kosárfűzcszerjékre, a túskebokrokra, melyeket szinte fátyolba vontak a fehér virágok.

A víz locsogva mosta a vízililiommal sűrűn belepett partokat, mintha halkan kísérné az éneket és a vonuló nép tekintetét, mely tovaszállott a kék ég messzeségébe, az aranypikkelyesen csillámló folyóra, a száraz fennsíkon felrémlő falvakig, melyeket csak fehér virágos gyümölcsöseik szalagja jelöl a kékes levegőben.

A pap kíséretével közvetlenül a kereszt mögött haladt, és együtt énekelt a többiekkel.

- Nagyon sok vadkacsa röpköd! - suttogetta jobbra kacsintva.

- Átvonulnak, barátrécék - válaszolt a molnár, s a távolba, a folyón túlra, a tavalyi náddal és égercserjékkel benőtt mélyföldre tekintett, ahonnan olykor-olykor nehézkesen fölrepült egy-egy vadkacsafalka.

- Mintha gólya is több lenne, mint tavaly.

- Van mit falniok a rétemen, hát idejönnek az egész környékről.

- Én meg elvesztettem az enyémet, éppen az ünnepek alatt tűnt el.

- Biztosan egy átvonuló csapathoz csatlakozott.

- Mi van ebbe a lehengerelt táblába vetve?

- Lófogú kukoricát vettem az egész holdon. Kissé nedves itt, de azt mondják, száraz év ígérkezik, talán sikerül.

- Csak nehogy úgy sikerüljön, mint tavaly az enyém, lehajolni se volt érdemes érte.

- A foglyoknak bezzeg jól jött. Jó sok kelt ki azon a táblán - tréfált a molnár halkan.

- Hogyne, maga foglyot evett, az én szürkémnek meg a jászolhoz koppant a foga...

- No, ha jól terem, küldök a főtisztelendő úrnak vagy egy szekérrel.

- Isten fizesse meg, mert a tavalyi lucerna is gyenge. Ha száraz év jön, oda lesz az egész! - sóhajtott fájdalmasan, és ismét énekelni kezdett.

Éppen az első határhalomhoz közeledtek. Méhektől körülrajzott, virágzó galagonyabokrok fedték; olyan volt, mint egy fehér boglya.

Körülállták imbolygó fényű gyertyáikkal; a keresztet beszúrták a bokrok közé, a fejük fölé emelkedett, s kibomlottak a mélyen meghajtott zászlók. Az emberek pedig körben letérdeltek, mint egy oltár előtt, melyen virágba borulva, méhzümmögés közepette megjelent a tavasz szent fonsége.

A pap fölolvasta a jégeső elleni imádságot, és meghintette szenteltvízzel a világ négy égtáját, meg a fákat, a földet, a vizeket, az alázatosan meghajló fejeket, a növés, erő és boldogság örömétől reszkető egész világot; mindazt, ami megkezdte sorsának útját, és azt is, ami élettelen.

A nép újabb énekekre zendített, és élénkebben, vígabban állt föl.

Továbbindultak, rögtön balra kanyarodva a réteken keresztül, a szelíd dombok tövében. Csak a gyerekek maradtak ott tovább, mert a Gulbas fiúk Witekkal, ősi szokás szerint, néhány fiút jól kiporoltak a halmon. Lett is olyan üvöltés, hogy a pap messziről megfenyegette őket.

A réteken túl ráléptek a széles határmezsgyére, a kétoldalt növvő karcsú borókák sűrűjére, melyek mintha a szántóföldeket őriznék. A határút széles volt, és úgy kanyargott erre-arra, mint a folyó, hullámozó, zöld fű borította, sűrűn tarkítva virágokkal; még a régi keréknyomban is sárga pity pangok és fehér százszorszépek virítottak. Néhol túskebokrokkal benőtt nagy

omladékkövek terpeszkedtek, meg kellett kerülni őket. Másutt meg magányos vadkörtefák állottak, virágba borulva és méhzümmögéssel körülvéve; olyan csodás és szent látványt nyújtottak, mint a földek fölé emelkedő szent ostyák, legszívesebben letérdeltek volna előttük, megcsókolva a földet, mely megtermette.

Másutt meg fehér fátyolba öltözött nyírfa hajladozott, kibontott zöld varkocsai körüllebegtek, és olyan tiszta volt és remegő, mint az első áldozásra induló leányka.

Lassan fölérték az emelkedőre, majd északról kerültk meg a lipcei határt, a molnár zúgó rozstáblái mentén.

A pap haladt a kereszt után, utána a lányok tolokodtak csoportosan és a fiatalabb asszonyok, a menet végén pedig egyenként vagy párosan az öregasszonyok vánszorogtak Agatával, aki sántikálva messze elmaradt valamennyiük mögött. Csak a gyerekek bujkáltak oldalt a pap szeme elől, hogy bátrabban csintalankodhassanak.

Végül kiértek a síkra, ahol nagyobb volt a csönd; a szél teljesen elállt, a zászlók lekonyultak, a menet elnyúlt vagy ötvenlépésnyire; az asszonyok kivirítottak a zöldből; a gyertyák lángocskáit pedig úgy reszkettek, mint káprázó, aranyos pillangók.

Az ég magas volt és tiszta. Csak itt-ott hevert rajta egy-egy fehér felhő, mint pihenő bárány a kékes, végtelen mezőn, melyen ott úszott a hatalmas, égő nap, és elárasztotta melegével és fényével a világot.

Csak az ének erősödött: olyan hangosan, teljes erejükből zendítettek rá a hívek, hogy a madarak elmenekültek a közeli fákról, időnként egy-egy ijedt fogolymadár rebbent föl a lábuk alól, vagy egy nyúl ugrott föl a barázdából, és vaktában eliramodott.

- Az ősziék szépen kelnek - suttogta a pap.
- Bizony, tegnap már bütyköt találtam a rozson.
- Hát ezt meg ki túrta így össze? A trágya fele kinn van a szélén.
- Valamelyik zsellérasszony krumplija. Mintha tehénnel szántott volna.
- De hiszen a borona kiviszi az egészet. Mihaszna naplopói!
- Hiszen ezt a főtisztelendő úr legénye szántotta - vetette közbe halkán a kovács.

A főtisztelendő megrándult, de elhallgatott, és ismét énekre zendítve jártatta szemét a végtelenbe nyúló termőföldeken, melyek hullámosak, hegehupások voltak itt-ott, mint az anya tápláló keble; lélegzeni látszottak az édes feszültségben, hogy ami csak ráhull kitaruló keblükre, táplálékot kapjon, hozzásimulva megfedkezék a kegyetlen sorsról.

Hej! Messzire szállott a tekintet, széltében-hosszában; az egész körmenet olyannak látszott, mint a gabonatóblák közt vonuló hangyák menete, s az emberi hangok úgy lebegtek a földek felett, mint a pacsirta szava.

A nap már nyugat felé hajolt, már megaranyozta a gabonát, a virágos fák árnyéka megnyúlt, s a lipcei tó tükre égőn villant ki a virágok fehér habjával belepett gyümölcsösök gyűrűjéből. A falu mélyebben feküdt, szinte egy hatalmas tál fenekén, úgy eltakarták a fák, hogy csak itt-ott látszott ki egy-egy barna csűr; egyedül a templom emelkedett ki magasan fehér falaival mindenek fölé, és arany keresztje ragyogott az égen.

A menettől jobb felé pedig síkság terült el, mint egy beláthatatlan, szürkészöld tenger, melyből virágos fák szigetével emelkedtek ki a fálvak, fölmerültek az útszéli keresztek és a magányos fák. Arra szállottak a keringő tekintetek, de nem jutottak el messzebbre, csak a körös-körül feketéllő erdőig.

- Milyen csönd van... Csak ne essék az éjjel... - szólalt meg ismét a pap.

- Nem fog esni. Már szépen kiderült, és hűvös szellő fúj.

- Reggel ömlött, és most már nyoma sincs a víznek.

- Hiszen tavasz van, felszárad egy pillanat alatt - vetette közbe a kovács.

Elérték a második halmot, a szögleten; akkora volt, mint egy domb. Azt beszéltek, hogy a háborúban elesettek nyugszanak alatta. Alacsony, korhadt kereszt állott rajta, tavalyi koszorúkkal és fátyollal díszített képecskékkel teleaggatva. A halom oldalához odvas, ágas-bogas fűzfa simult, és friss hajtásaival eltakarta Krisztus sebeit. Félelmetes, üres hely volt ez, még verebek se fészkeltek a fa odvában. Bár körös-körül termékeny földek terültek el, a halom szinte kopár volt; kopott oldalain sárgállott a homok, csak varjúháj lepte be néhol, hernyó módjára, és itt-ott kinyúlt az ökörfarkkóró vagy a bürök száraz kórója.

Itt a döghalál ellen szóló ájtatosságot mondták el, és meggyorsítva lépteiket, még jobban balra fordultak a nyárfás út felé, egyenesen az erdő aljába, ahova keskeny és jól kikoptatott dűlőút vitt.

Most már zárt csoportban haladtak, csak Agata maradt ott a halomnál, titokban letépett egy fátyolrongyot a keresztről, és azután távolról követve a körmenetet, foszlányonként elásta a mezsgyén, valami babonaság okából.

A kántor rázendített a litániára, de álmosan és vontatottan énekelték; csak egyik-másik kapcsolódott bele, mert az asszonyok halkán beszélgettek, és csak a megfelelő helyen vágták rá hangosan: „Könyörödj érettünk!” A gyerekek pedig versenyezve szaladtak előre, és olyan csintalanul hancúroztak, hogy Borynék Pietrekje hátrapillantva a plébánosra, haragosan fölmordult:

- Kötni való semmirekellők! Cudar kölykök! Mindjárt leoldom a szíjat!

A pap már alaposan elfáradt. Törölgette az izzadságot kopasz fejéről, és a szomszédos földeket nézegetve, a bíróval beszélgetett:

- Ni! Itt már kikelt a borsó...

- Az ám! Biztosan korai, jól meg van munkálva a föld, hát nő, mint az erdő.

- Én még virágvasárnap vetettem, és éppen csak hogy csírázik.

- Mert a főtisztelendő úrnál ott a völgyben hideg van, itt melegebb a föld.

- Az árpájuk is kikelt már, és olyan egyenletes, mintha géppel vetették volna.

- A modlicaiak jó gazdák, uradalmi mintára művelik a földet.

- Csak a mi földjeinken nincs még nyoma sem a zabnak, sem az árpának.

- Minden elkésett, az eső is leverte, hát nehezen emelkedik fel.

- És micsoda gyarló munka, istenem! - sóhajtott föl szomorúan a pap.

- Ajándék lónak nem nézik a fogát - nevetett a kovács.

- Hej, ti csirkefogók, kitepem a fületeket, ha nem hagyjátok abba! - kiáltott rá a plébános a fiúkra, akik kavicssal hajigálták a barázdákon keresztülfutó fogolycsapatot.

Hirtelen elcsitult a beszélgetés, a fiúk meglapultak a barázdákban, a kántor újból énekelni kezdett, a kovács kísérté, hogy szinte fájt tőle az ember füle, s a vékonyka asszonyi hangok siránkozó kórusban csatlakoztak hozzá. Úgy szállott a litánia a mezők fölött, mint a hosszú repülésben elfáradt, egyre lejjebb ereszkedő madarak vonulása.

Így nyomultak előre a zöld földek között hosszú, éneklő barázdaként. Az emberek, akik a modlicai meg a távolabbi földeken dolgoztak, megálltak munka közben, sapkájukat levették, és letérdeltek a földre. Itt-ott elbődült egy-egy tehén, fölemelve súlyos, szarvval ékesített fejét, másutt egy megriadt csikó szaladt el az anyjától, s kivágtatott a nagyvilágba.

Vagy ötvenlépésnyire lehettek a harmadik halomtól, a nyárfás úton álló feszülettől, mikor valaki torkaszakadtából elkiáltotta magát:

- Valamiféle emberek jönnek ki az erdőből!

- Talán a mieink?

- A mieink hát! A mieink! - tört ki a csoportból, és vagy tizenöten előreiramodtak.

- Megállni! Az istentisztelet az első! - parancsolta szigorúan a pap.

Hát ott is maradtak, de topogtak türelmetlenségükben. Egyre összébb szorultak, ki hol helyet talált, mert alig bírtak magukkal. De a pap nem eresztette őket, csupán meggyorsította lépteit.

Szél támadt valahonnan, a gyertyák is kialudtak, a zászlók meglebbentek, s ringani kezdett a rozsvetés, a bokrok meg a virágos fák, mintha a körmenet lábaihoz borulnának, úgy üdvözölnék. De a nép, bár egyre hangosabban énekelt, már szinte futott, és szemét a közeli erdőre szegezte, az útszéli fák közé, ahol már világosan fehérlettek a szűrők.

- Ne toladodjatok, ostobák! Nem futnak el az emberek! - dorgálta a pap az asszonyokat, mert már egymás sarkára hágtak a tolongásban.

Hanka, aki a legelső gazdák asszonyaival ment egy sorban, majd fölkiáltott, amint meglátta a szűrőket. Tudta, hogy nem látja meg köztük Anteket, mégis reszketett örömeiben, és szinte mámoros remény feszítette a mellét. Letért az útról oldalt a barázdába, és majd kinézte a szemét...

Jagusia pedig, aki az anyja mellett haladt, rögtön szaladni akart; tűz futott át rajta, és annyira reszketett, hogy nem bírta becsukni a száját. És a többi asszony is ugyanígy repült a vágyva vágyott emberek felé. Némely leány és fiú nem is bírta ki sokáig. Egyszerre kicsaptak a csoportból, mint a meglökött csöbörből a víz, és a tilalom ellenére futottak a földeken át az útra, hogy csak úgy villogott a lábikrájuk.

A körmenet hamarosan elérte Borynák keresztjét, amely mögött közvetlenül ott emelkedett a határhalom a lipcei földek és az uradalmi erdő között.

Az emberek már ott állottak csoportban a keresztet őrző, nagy nyírfák árnyékában. Már messziről levették sapkájukat, és az asszonyok megláthatták a vágyva vágyott férjek, apák, testvérek és fiak drága arcát. Megnyúltak, soványak voltak az arcok, mégis öröm, a boldogság mosolya sugárzott róluk.

- A Ploszkák! A Sikorák! Mateusz! Klomb! Meg Gulbas! És az öreg Grzela! Meg Filip! Szerencsétlen drágáim! Szegényké! Jézus Mária, legszentebb Szűzanyám! - szakadtak fel a kiáltások, a forró suttogások, s már égett a szemük az örömtől, már kinyúltak a karok ölelésre, már felsírt az elfojtott zokogás, és felcsendült a kiáltás a torkukban, már szinte repültek

valamennyien, de a pap dörgő szóval visszatartotta és lecsendesítette a népet. Mikor pedig eljutottak a kereszthez, nyugodtan olvasta föl a tűz ellen szóló imádságot. Csak éppen lassabban olvasott, mert akaratlanul is folyton oldalt pillantott, és jóságos tekintettel nézegette a lefogyott arcokat.

Le is térdeltek valamennyien félkörben, és a forró hálaadó imádsággal együtt áradt a könny a megfeszített Krisztusra függesztett szemekből. Csak mikor befejezte és meghintette szenteltvízzel a földig hajló fejeket, akkor vette le négyszögletű sapkáját, és vidáman, teli torokból kiáltotta:

- Dicsértessék a Jézus Krisztus! Hogy vagytok, kedveseim?

Persze hogy kórusban feleltek, és odatolakodtak hozzá, mint a juhok a pásztorhoz. Csókolták a kezét, ölelték a lábát, ő pedig szívére ölelte valamennyit, megcsókolta fejüket, megsimogatta kiaszott arcukat, gondosan kérdezősködött, és jó szóval bocsátotta el őket. Végül fáradtan leült a kereszt aljába, és törölgette verítékét és jóságos könnyeit.

A nép pedig felpezsdült, mint a forró víz.

Nagy láрма, nevetés, cuppogás, örvendező sírás, gyerekvisítás hallatszott; forró szavak, sutogások, örömkialtások törtek föl, akár az ének, a boldog szívekből, a hirtelen elfelejtett vágyakozás hívó szava; mindegyik félrevonta a maga emberét, s mindegyik férfi úgy ringott az asszonyok és gyerekek csapatában, a beszélgetés és sírás örvendező zajában, mint egy-egy szál fenyő. Jó két miatyánknyi ideig tartott az üdvözlés, és elhúzódott volna éjszakáig is, de a papnak eszébe jutott, hogy ideje továbbmenni, és jelt adott.

Elindultak az utolsó halomhoz, az erdő mentén vezető úton, alacsony borókabokrok és fiatal lucfenyők közt.

A pap rázendített az „Irgalmas jó atyánk” kezdetű énekre, és valamennyien egy emberként nagy hangon vele énekelték. Felnyögött az erdő, visszhangozta az éneket. Olyan vidámság töltötte el a szíveket, olyan erőt adott a kebleknek, hogy úgy tört fel az ének, mint a tavaszi vihar, s a tüzes elragadtatás oszlopaként csapott az erdők fölé.

S minthogy alaposan megsziporodott a nép, már az egész utat elárasztották, az erdőszélen is mentek, a fák közt meg a földek mentén, hogy az emberektől nyüzsgött az egész Erdőalja, s zúgva visszhangozta az égbe törő éneket.

De hamarosan lehanyatlott az ének árja, mint a felhő, mikor már kitört belőle a villám. Csak az elől menők húzták még a nótát, a többieknek sürgős lett az övéikkel beszélgetni. A körmenet is fölaprózódott, fölbomlott, házanként mentek; sokan karjukra vették az apróbb gyermekeket, mások pedig, a fiatalabbak, párosan haladtak és beszélgettek. Voltak, akik már behúzódtak a sűrűbe az emberi szemek elől, a lányok pedig nem törődtek semmivel: meggypiros, lángoló arccal odasimultak legényükhöz. Olykor-olykor, talán hogy megkönnyebbítsék szívük gyönyörűségét, ismét hangos énekbe fogtak, melytől még a varjak is fölrepültek fészkeikről, s a mezőre szálltak. A gyertyák is kialudtak a hang szelétől, s az erdő lassan dörögve, zúgva visszafelelt, mintha egy mély, beláthatatlan torokból jönne a hang.

Majd hirtelen csend lett, csak a lábak dobogása hallatszott, és a sűrűben csattant föl egy-egy tüzes nevetés, hangzott föl valami suttogó szó vagy az öregek sírós hangon mormolt imádsága.

Már közeledett a napnyugta; az ég fölemelkedett, mintha aranyos üveggolyóvá fúvódnék, csak néhány bíborba áztatott felhő bágyadozott a kékes magasságban. A nap egészen a föld színéig szállott le, s ott csüngött az erdők fölött; az óriási törzsek és a zöld bozótok közt aranyos

fények remegtek. A tisztásokon pedig szinte lángoltak a magányos fák, a sűrűben bujkáló vizek tükre izzani kezdett, s mintha véres tűz és füst borítaná az egész erdőt. Csak helyenként, ahol tömör sűrűségben sorakoztak a hatalmas fenyők, mint egymás mellett álló, vállukkal egymásnak támaszkodó férfiak, ott szállott le a sötét homály, s még azon is átszüremlett néhol a nap fénypermete.

Az erdő az út fölé hajolt, mintha a mezőket nézné, a lemenő nap sugarában melegítette koronáját, és olyan csöndesen állott, hogy tisztán hallatszott a harkályok kopácsolása, valahol egy kakukk kakukkolt, s a földekről feléjük szállott a madarak csicsergése.

Az út helyenként egészen kifutott a mező szélére; az emberek abba is hagyták a beszélgetést, s nem tolakodtak már az út menti barázdába: meghajolva mentek, szemükkel átölelve ezt a zöld tájat, ahol a sűrűn virágzó fák izzottak az alkony fényében, a hosszú táblákat, melyek alázatosan futottak eléjük, a hullámzó őszi vetést, mely mintha gazdájuk lába elé borulna, örvendező susogással. Csak úgy falták a szemükkel a tápláló anyaföldet, sokan keresztet is vetettek, mások dicsértesséket suttogtak, sapkájukat levéve, s valamennyiük lelke egyaránt elborult a vágyva vágyott, szent föld iránt érzett néma, forró tiszteletben.

Az első üdvözlések után természetesen megint megindult a terefere, újabb öröm feszítette szívüket; némelyiknek kedve lett volna belekurjantani az erdőbe, vagy leborulni a barázdára és sírni.

Csak Hanka érezte úgy magát, mintha a világon kívül volna. Hiszen előtte, mögötte és mindenütt vidáman vonulnak az emberek, mindegyikhez asszonyok és gyerekek tapadnak, mint a gyöngyök; beszélgetnek, örvendeznek, egymás szemébe néznek, egymás karjába simulnak, s egyedül csak neki nincs kihez szólnia. Az egész nép csak úgy forr féktelen örömeiben, de ő, bár közöttük megy, olyan elhagyatottnak és boldogtalannak érzi magát, mint a sűrű bozótban száradó fa, amelyre a varjú sem rak fészket, amelyre egyetlen madár se száll. Még csak kevesen is köszöntötték, mert hogysisne! Mindenki az övéihez siet. Mi közük őhöz? Pedig annyian jöttek meg... Még Koziol is, hogy megint ügyelni kell a kamrákra, és be kell zárni az ólakat. Még a legnagyobb lázítók: Grzela, a bíró öccse és Mateusz is... Csak Anteket nem eresztették ki... Talán soha többé nem látja.

Nem, már nem lehetett kibírni. Ezek a gondolatok úgy nyomták, mintha ránehezedő kövek volnának. Alig húzta a lábát, de emelt fővel ment, látszólag büszkén, kevélyen, mint mindig. Amikor énekre zendítettek, ő is énekelt nagy hangon a többiekkel; mikor imádságba kezdett a pap, elsőnek mondta utána elfehérült ajkával. Csak a hosszú szünetekben, mikor az elfojtott, forró suttogásokat hallotta maga körül, csak akkor szögezte elnehezült szemét a fénylő keresztre, s úgy ment, visszafojtva áruló könnyeit, melyek, mint a tolvajok, időnként ki akartak surranni tüzes szemhéja alól... Még kérdezősködni sem mert Antekről, mert még elárulná kínjait az emberek előtt. Nem, nem! Ha már ennyit elviselt, még többet is eltűr, többet is győz... elbírja... Vigyázott magára, s ugyanakkor érezte, hogyan gyülemlelenek föl benne az égető könnyek, hogyan fojtogatja torkát a fájdalom, elhomályosul a szeme, és percről percre növekszik a kínja.

De nem egymaga gyötrődött így, mert Jagusia se érezte magát jobban. Külön ment, félénken surrant, mint a riadt őzike. Őt is fölkapta az öröm, sietett eléjük, és szinte elsőnek ért az emberekhez. De senki sem ugrott oda hozzá, senki sem ölelte meg, nem csókolta meg. Már messziről meglátta Mateusz fejét, kiemelkedett a többi közül; így hát feléje fordult tüzes szeme, hozzá vonzódott rég elfeledett vágyával, és feléje tolakodott örvendező kiáltással a tömegben keresztül. De az mintha meg se látta volna. Mire odaért, már az anyja csüngött a

nyakán, Nastusia ölelte a derekát, és a kisebb gyerekek kapaszkodtak belé. Katona Tereska pedig céklavörösen, bögve fogta a kezét, nem félt már senki szemétől.

Mintha hideg vízzel öntötték volna le; rögtön kiugrott a csoportból, és futott az erdőbe. Maga se tudta, mi történik vele. Mert hogyan is, olyan nagy kedve lett volna a csoportban, a tolongásban lenni, részt venni az üdvözlés szívig ható zajában; örvendezni akart, mint a többiek, hiszen neki is tele volt a szíve tüzzel, mint a többieknek, kész volt az elragadtatásra és örömteli zokogásra. És mégis egyedül kell kullognia, az emberektől távol, mint a rühes kutyának.

Megremegett nehéz fájdalmában, alig tudta visszatartani könnyeit és panaszát. Úgy vánszorogott, mint a komor felhő, mely bármely pillanatban felsírhat sűrű esővel.

Néhányszor haza akart szaladni, de nem tudott; sajnálta otthagyni a körmenetet. Ezért aztán úgy tévelygett az emberek között, mint Lapa, mikor a tolongásban a gazdáit keresi. Nem vonzotta semmi az anyjához, sem bátyjához, aki ügyesen eltűnt a borókabokrokban, és Nastusiát kerülgette. Más se csatlakozott hozzá, mindenki övéivel volt elfoglalva. Végül olyan düh fogta el, hogy legszívesebben követ hajított volna ebbe az egész sokaságba, az örvendező, nevető ábrázatokba.

Szerencsére már kiértek az erdőből.

Az utolsó halom az útelágazásnál volt, ahonnan az egyik út egyenesen a malom felé fordult.

A nap már lement, és hűvös szél fújdogált a mélyföldek felől. A pap siettette az ájtatosságot, mert Walek már várt rá a bricskával.

Még énekeltek egyet-mást, de már csak úgy tessék-lássék ment minden, mert fáradtak is voltak. Az emberek halkán kérdezősködtek a major felől, amely leégett az ünnepek alatt: a kormos romok nem messze meredtek az égig. Emellett az urasági földeken is érdekes dolgok történtek.

A földesúr ott ugrált a fakóján a barázdák közt valami emberekkel, akik hosszú vesszőkkel méregették a földet. A keresztnél pedig, az útelágazásnál, a leégett boglyák közelében, sárgára festett bricskák várakoztak.

- Mi lehet ez? - kérdezte valaki.

- Biztosan a földet mérik, csakhogya ezek nem inzsellérek.

- Talán kereskedők! Nem paraszti a formájuk.

- Olyan németformák.

- Bizony: sötétkék a kaputjuk, foguk közt kurta szárú pipa, s a csizmaszárra van eresztve a nadrágjuk.

- Csakugyan, a grünbachi hollandusokhoz hasonlítanak.

Sugdolóztak, kíváncsian meresztgették a szemüket, s valami tompa nyugtalanság fogta el az egész csoportot. Még azt se vették észre, hogy a kovács csöndesen odébbállt, és szinte lopva, a barázdákon át a földesúrhoz ment.

- Megveszik az erdőalji birtokot, vagy mi?

- Már húsvétkor mondták, hogy vevőt keres az uraság.

- Mentsen meg az Isten a német szomszédoktól!

De nem tanakodtak tovább, mert közben véget ért az ájtatosság, és a pap a kántorékkal együtt fölült a bricskára.

A nép csoportokra oszlott, lassan vonult a falu felé. Ellepték az utat, vagy a mezsgyéken mentek libasorban, kinek hogy volt közelebb a házához.

A nap már lement, szürkület szállott a földre, a zöldes égen pedig tüzes alkonypír ömlött el. A malom mögött elterülő rétekről fehér pára emelkedett fel, és szinte fátlyat terített a mélyebben fekvő földekre. Csöndbe öltözött a világ, csak egy gólya kelepelt valahol hangosan.

Az emberi hangok is elcsöndesedtek, és az egész körmenet lassan beszivárgott a mezőbe. Csak itt-ott piroslott egy-egy szoknya, vagy fehér szűrők villogtak a terjedő kékes árnyékban.

S rövidesen megtelt és hangos lett a falu. Már mindenfelől özönlöttek nagy zajjal, minden hazatérő a szent kereszt jelével köszöntötte a rég nem látott küszöböt; sokan le is borultak a szentképek előtt, és hangosan sírtak boldogságukban.

Újra fölhangzott a fehérnépek üdvözlő szava és a gyerekek lármája, s megkezdődtek az elbeszélések, melyeket forró csókok és vidám kacagások szakítottak meg.

Az asszonyok feltüzesedve s szinte tébolyultan a nagy örömtől, leültették szegénykéiket a tálak elé, jó falatokat toltak elébük, és egész szívükből kínálták őket.

S elfeledték az átélt igazságtalanságot is, levetközték a nyomorúság és a több hónapos távollét emlékét is; mindegyikük teljes szívéből örvendezett a viszontlátásnak, újra meg újra megölelte, szívére szorította övéit, és vége-hossza se volt a kérdezősködésnek.

Mikor pedig már jóllaktak, az udvarra indultak, hogy megnézzék a gazdaságot, és örvendezzenek vagyonkájuknak. Bár már alaposan besötétedett, még ott járkáltak az udvarokban, kertekben, megveregették az állatok hátát, megsimogatták a virággal terhes, meghajló ágakat, mint gyermekeik kedves fejét.

Hogy már el se lehet mondani, mekkora vigasság volt Lipcében.

Csak Boryna házában volt egészen másképp.

Majdnem üresen maradt a ház; Jagustynka elfutott a gyerekeihez, Józka is oda sietett Witekkel, ahol többen és vidámabban voltak. Így Hanka egyedül járkált föl-alá a sötét szobában, síró gyermekét ringatta a karján, és szabadjára engedte bánatát, égő, fájdalmas könnyeit.

Csakhogy nem ő volt így egyedül ezen a napon. Jagus is ugyanolyan bánatosan ödöngött a sötét udvaron, ugyanolyan szomorúság marcangolta, és úgy vergődött, mint a rab madár a kalitka rácsán.

Ilyen különösen fonódott össze a sorsuk.

Jagna még a többiek előtt ért haza. Bár komor volt, mint az éjszaka, és haragos, mégis munkához fogott. Megcsinált mindent, ami csak a keze ügyébe akadt, mindenki helyett; megfejté a teheneket, megittatta a bocit, még a disznóknak is vitt eleséget. El is csodálkozott Hanka, alig hitt a saját szemének. Jagna meg senkire sem ügyelt, csak dolgozott, mintha szándékosan akarná magát kifárasztani, meggyötörni, hogy elfeledje sérelmét, és megölje magában bűjbánatát.

De hasztalan. Bár majd leesett a keze a fáradtságtól, és a dereka majd hogy meg nem szakadt, a szeme mégis tele volt könnyel, gyakran csordultak le az égő cseppek az arcán, s a lelkében mind nagyobb, kegyetlenebb szomorúság burjánzott.

Síró szeme semmit sem látott maga körül, még Pietreket se, aki már megérkezése óta a nyomában volt, egy lépést sem tágitott tőle. Segített neki, halkán szólogatta, átölelte tüzes tekintetével, és néha olyan közel simult hozzá, hogy Jagna önkéntelenül elhúzódott tőle. Végül odáig jutott a dolog, hogy mikor a menyecske a csűrben szecskát szedett a kosárba, Pietrek derékon kapta, a hombárhoz szorította, s valamit dadogva, mohón kereste az ajkát.

Nem ellenkezett, észre se vette, mi történik vele. Még engedett is, mintha örülne, hogy valami erő megragadta és viszi magával. De amint a szalmára döntötte, és megérezte az arcán a legény nedves ajkát, fölpattant, mint a vihar, és úgy eltaszította, mint egy marék szalmát; csak úgy nyekkent a szérún.

Rettenetes harag rázta meg.

- Te kórságos, csámpás alak! Te kanász! Csak merészelj még egyszer hozzám nyúlni, letöröm a derekadat! Adok én neked szerelmeskedést, hogy kicsordul az orrod vére! - ordította, és nekitámadt a gereblyével.

De hamar megfélekedezett mindenről; befejezte az esti munkát, és bement a házba.

A küszöbön Hankába ütközött. Egymás könnyben úszó, fájdalmas szemébe néztek, és gyorsan szétszaladtak.

Mindkét szobának nyitva volt az ajtaja a pitvar felé, s mindkettőben égett már a mécsvilág. A két asszony valami megmagyarázhatatlan kényszerből minduntalan egymásra pillantgatott a távolból.

Azután pedig, mikor közösen készítették a vacsorát, egymás mellett forgolódtak, de egyikük se nyitotta ki a száját, egyikük sem szólt egy szót sem. Csak titokban, tolvaj módra kísérték egymást a szemükkel. Jól tudták mind a ketten, mit szenved a másik, gyakran szurkálták egymást bosszúvágyó szemmel, és összeszorított, néma szájuk mintha gúnyosan így szólt volna:

- Úgy kell neked! Úgy kell!

De jöttek olyan pillanatok is, hogy sajnálni kezdték egymást. Szívesen váltottak volna barátságos szót, mindegyik csak a megszólításra várt, hogy emberségesen válaszoljon. Már meg is álltak egymás mellett, és várakozva néztek egymásra; már enyhült a konokságuk, elhalóban volt a régi harag, és a közös balsors és elhagyatottság mindjobban egymás felé hajtotta őket. De mégse hajoltak össze, mert valami mindig közbejött: hol a gyerek sírása, hol meg valami szegyenérzés vagy a sérelmek hirtelen föléledő emléke. Végül újból eltávolodtak, a gyűlölet újból fölforrt szívükben, megfeszítette lelküket, és haragosan villámló szemmel döfködtek egymást.

- Úgy kell neked! Úgy kell! - sziszegték csöndesen, égették egymást a pillantásukkal, újból készen a veszekedésre és a verekedésre is, hogy egymásra öntsék ki egész haragjukat.

Erre azonban szerencsére nem került sor, mert Jagusia mindjárt vacsora után átment az anyjához.

Az est sötét volt, de csendes és meleg. A csillagok csak ritkán ragyogtak ki a fakó mélységekből. A mocsarakat vastag fehér bundával borította be a pára; brekegni kezdtek a békák, s néha felhangzott egy-egy bibic panaszos sírása. Homály ereszkedett a földre, csak itt-ott emelkedtek ki az alvó fák a világos égre; úgy szürkéllettek a kertek, mintha mésszel hintették volna be, s úgy áradt belőlük az illat, mint a meggyújtott tömjéntartóból. Illatozott a meggyvirág és az alig nyíló orgona, illatozott a vetés, a víz és az átnedvesedett föld is; minden

virág illatát külön lehetett érezni, s valamennyi együtt olyan csábító, édes illatot árasztott, hogy szédült tőle az ember feje.

A falu még nem aludt; csendes beszélgetés szállott a küszöbökről és a padkákról, azután elmerült a sötétben. Az utakon pedig, a fák árnyékában, melyet csak itt-ott szakítottak meg az ablakokból kivetődő fénysávok, csak úgy nyüzsögtek az emberek.

Jagus úgy tett, mintha az anyjához igyekeznék, de a tó partján kódorgott, keringett, egyre gyakrabban megállt, mert majdnem minden lépésnél egy-egy összesimuló, halkan beszélgető párra akadt.

Bátyjával és Nastusiával is találkozott: egymás derekát átölelve, önfeledten csókolóztak.

Akaratlanul beleütközött Marysia Balcerkowába és Wawrzekbe is; az egyik kerítés tövében álldogáltak a sűrű árnyékban összesimulva, és nem tudtak az Isten világáról.

Másokat is megismert a hangjukról, mert minden árnyékban, a tóparton, a kerítések tövében, mindenünnen suttogás, lihegő szavak, forró sóhajtások, reszkető susogás hallatszott. Az egész falu szinte forrott a szerelemben és a gyönyörűségben; még az alig serdülő fruskák is fiúkkal sétáltak, hancúroztak és kergetőztek az utcán.

Jagus hirtelen torkig lett mindezzel, és most már kerülni kezdte az embereket. Egyenesen anyjához indult, de a ház előtt Mateusszal került szembe. Még csak rá se nézett, úgy ment el mellette, mint az útszéli fa mellett; Tereskával sétált összeölelkezve, és suttogott neki valamit... Elmentek, de Jagus még hallotta hangjukat és elfojtott nevetésüket.

Hirtelen sarkon fordult, és sebesen, mintha a falu összes kutyája kergetné, bemenekült a házba.

A csöndes, illatos, az üdvözlés örömétől duzzadó, a boldogság szent csöndjével átitatott tavaszi este feltartóztathatatlanul folyt tovább.

Valahol az éjszakában, az illatozó gyümölcsösökben vagy kint a határban megszólalt egy pásztorsíp; vágyakozó nótát fűtyült, mintha kíséretet adna a suttogásokhoz, csókokhoz és örömhöz.

A mocsarakban pedig a békák kórusa fogott éktelen brekegésbe: csak néha-néha szakadt meg a hangjuk, s a tóból, melyet bevont a köd, mint az elalvó szemet, más békák válaszoltak rá, nyújtott, álmos, egyre halkabb kuruttyolással, végül az utakon hancúrozó gyerekek versenybe szálltak velük, és ingerkedve kiabálták:

Brekeke!

Brekeke!

Gólya koma, gyere be!

Kurutty! Kurutty! Kurutty!

Csodaszép, meleg nap támadt; friss, erőtlől kicsattanó, mint a paraszt, aki jól kialudta magát, s alig ébred föl, talpra ugrik, elsuttogja imádságát, megtörli a szemét, és ásít egy kicsit, de máris dolog után néz.

Derűsen kelt föl a nap; vörös volt és óriási, s lassan gördült föl a magas égre, mint egy végtelen mezőre, ahol kék ködfátyolban a fehér felhők megszámlálhatatlan nyájai heverésznek.

A szél is kóborolt már a világban, mint a gazda, aki virradatkor fölébreszt mindenkit; fölborzolta a kábult gabonát, belefűjt a ködökbe, hogy szétoszlottak minden irányban, megrázta a lecsüngő gallyakat, zúgott a keresztutakon, azután lopva a még alvó gyümölcsösökbe settenkedett, s belevágott a sűrű lombba, hogy a meggyfáról lehullott az utolsó virágok szirma, a földre hullott, mint a hó, meg a tó vizére, mint a könnyek.

Fölébredt a föld, dalba fogtak a madarak fészkeikben, a fák is susogni kezdtek, mintha reggeli imádságukat mondanák; kibontották kelyheiket a virágok, a nap felé emelve nehéz, nedves és álmos pilláikat, s gyöngyözve permetezett róluk a csillogó harmat.

Hosszú, gyönyörűséges remegés rázott meg mindent, ami újra életre kelt, s valahonnan a földből, a mindenség mélyéről néma kiáltás tört fel, szótlán villámként suhant el a világ fölött, mint amikor lidérc fojtogatja nehéz álmában az emberi lelket, hogy hánykolódik, riadozik, megdermed, de azután hirtelen fölnyitja szemét a nap világára, és boldog felkiáltással üdvözlí a napot és azt, hogy még az élők sorában van; elfelejti, hogy ez a nap újabb fáradoalmakat és szenvedést hoz, mint a tegnapi is, meg a holnapi is, és ahogyan örökké lesz...

Tehát Lipce is ébredezett, és hamar talpra szökkent. Sok borzas fej bámult ki álmos szemmel a világba: néhol már mosakodtak a házak előtt, vagy öltözetlen asszonyok szaladtak ki vízért a tóhoz, némelyek fát vágtak, s a szekerek is kigördültek itt-ott az útra. A kéményekből kivirágzott a füst, és hallani lehetett, hogyan ébresztik kiáltva a lustálkodókat.

Még korán volt, a nap alig néhány embernyi magasságra emelkedett föl keletről, s vörös lángjai oldalról törtek át a homályos kerteken; de máris élénken mozogtak mindenütt.

A szél eltűnt valamerre, s a gyönyörűséges csendben minden teleszívta magát friss, illatozó hajnallal. A napsugár játszadozott a vizeken, s a harmat gyöngyöző füzerekben csöpögött a háztetőkről. Fecskék cikáztak a tiszta levegőben, gólyák röpültek fel fészkeikről, hogy élelem után nézzenek, kakasok kukorékolnak a kerítéseken, s örvendezve csattogtatták szárnyaikat, a libák pedig nagy gágogással vezették ki kicsinyeiket a vöröslő tóra. A jószág böggött az istállóban; mindenütt, a küszöb előtt és a bejárókban sietve fejték a teheneket, s minden udvarról kihajtották a barmokat az útra. Ringva, nyújtott bögéssel mentek, a kerítéshez és fákhoz dörgölöztek; a juhok pedig fölsegett fejjel, bégetve tolakodtak az út közepén a porfelhőben. Valamennyit a templomtérré hajtották, ahol néhány nagyobb fiú lóháton, ostort pattogatva és cifrán káromkodva terelte össze a szétfutni akaró jószágot, s ordított az elkésettekre.

Mikor pedig megindultak tolongva a nyárfás úton, mert közvetlen az erdő szélén terült el a közös legelő, harmatos, napfénytől vöröslőn káprázó porfelhő takarta el őket. Csak a juhok bégetése és a kuttyák ugatása tört ki belőle, mutatva az utat, merre mentek.

Röviddel utánuk a libapásztor lányok is kihajtották a fehér, gágogó falkát, majd valaki borjas tehenét kísért ki a mezsgyére, vagy megkötözött lovát vezette ki sörényénél fogva az ugarra.

De azután se lett nagyobb csend, mert a falu készülődni kezdett a vásárra. Vagy egy héttel volt ez azután, hogy az emberek hazajöttek a börtönből.

Lipcében lassanként minden visszatért a régi kerékvágásba, akár a kegyetlen vihar után, mely jókora károkat okoz. A nép is magához tért ijedtségéből, s bár még sopánkodva, panaszolva sorsát, mégis lassacskán nekifogott az elmaradt munkának.

Persze nem ment még úgy, ahogyan kellett volna, habár az emberek már átvették kemény kezükbe a kormányzást. Még lustálkodtak egy kicsit, nehezen keltek föl reggel, gyakran sokáig heverték a dunna alatt; némelyik még sűrűn nézegetett be a kocsmába, mintha újságokat akarna hallani az erdő dolgában. Egyik-másik még fél napokat is elkódorgott a faluban, beszélgetett a komákkal, mások pedig csak a sürgősebb munkákat látták el úgy-ahogy, mert nem volt könnyű dolog a hosszú semmittevés után nekilátni a munka nehezének. De napról napra javult a helyzet, napról napra üresebb lett a kocsmák meg az utca, és napról napra gyakrabban ragadta őket üstökön a muszáj kényszere, földhöz görnyesztette, nehéz, fáradságos munkába fogta. Minthogy pedig ma éppen vásár volt Tymowban, csak kevesen mentek munkába, inkább a vásárra készülődtek.

Valahogy előbb köszöntött be az idén az új termés előtti ínséges idő, és olyan súlyosan, hogy némely viskóban szinte ordított. Akinek tehát volt még valami eladnivalója, sietve vitte a vásárra; mások pedig csak azért mentek, hogy elbeszélgessenek a szomszédokkal, világot lássanak, és legalább egy pohárral fölhajthassanak.

Mindenkinek megvolt a maga gondja, hát hol is vigasztalódjék, panaszkodjék, hol üdítse föl a lelkét és halljon újságot, ha nem a vásárban vagy a búcsúban?

Így hát alig hajtották ki a jószágot a legelőre, készülődni kezdtek, rendbe hozták a szekereket, s akik gyalogszerrel mentek, azok el is indultak.

Legelőbb a szegények keltek útra. Filipka sírva hajtott hat öreg ludat, az alig tollasodó kislibáktól választotta el őket, mert az ura megbetegedett hazatérése után, és nem volt mit a fazékba tenni.

Egy másik zsellér üszőt vezetett a szarvánál fogva; most a tavasszal zúgott be éppen. Mivel pedig az ínségnek hosszú a lába és éles a körme, még a ferde szájú Grzela is, bár nyolc holdon gazdálkodott, egy fejős tehenet vezetett kötelen, a szomszédja pedig, Józek Wachnik, kocát hajtott, malacaival együtt.

Úgy segítettek magukon a szerencsétlenek, ahogy tudtak, mert már némelyiküket annyira szorongatta az ínség, hogy az utolsó gebéjét vitte a vásárra: így Gulbas is, mert Balcerkowa bepörölte azért a tizenöt rubelért, melyet a tehenére vett tőle kölcsön, és most már végrehajrással fenyegetődzött. Ezért hát a szegény ördög az egész család sírása, sopánkodása közepette felült a pejőjára és vitte eladni.

A szekerek egymás után gördültek ki az útra, mert a gazdák is vitték, amijük volt; hiszen a bíró is sürgette az adót, és büntetéssel fenyegetődzött. A gazdaasszonyok is előállottak a maguk jószágával: gyakran kotkodácsolt ki egy-egy tyúkocskát a kendőjük alól, sőt egy-egy jókora gúnár is kiszísztegette a szekérből. Mások, a gyalog indulók, tojáást vittek kendőikben, vagy a gyerekeik elől titokban összegyűjtött vaját; némelyek az ünneplő szoknyájukat vagy fölösleges vásznaikat cipelték a hátukon.

Mert hajtotta őket az ínség, s az aratásig, az új termésig még messze volt.

Úgy siettek valamennyien, hogy még a mise is jóval hamarabb ért véget. Csak néhány asszony térdelt az oltár előtt, de nem tudtak lépést tartani a pappal; alig mondták el az Úrfelmutatásra szóló imádságot, Jambrozy már oltogatta a gyertyákat, és csörgette a kulcsokat.

Katona Tereska, aki valamilyen ügyben kereste a plébánost, épp akkor ért oda, mikor már reggelizni ment. Nem merte megszólítani, ezért csak megállt a léckerítésnél, és leste, mikor jön ki a tornácra. De mire végre rászánta magát, hogy odalépjen, már felült a pap a bricskájára, és szólt a legényének, hogy gyorsan hajtson Tymowba.

Tereska szomorúan sóhajtott föl, és sokáig nézte a nyárfás utat, ahol porfelhő gomolygott, és szürkén ereszkedett le a rétekre. Egyre messzebb zörögtek a szekerek, s csak az út szélén libasorban bandukoló asszonyok piros ruhája villant föl olykor-olykor a fák közt.

Lipce lassanként elcsendesedett. A malom nem zúgott, a kovácműhely be volt zárva, és az utcák is egészen kiürültek, mert aki otthon maradt, az az udvarban vagy a veteményesben tevékenykedett a ház mögött.

Tereska nagy búsán tért haza.

A templom mögött lakott, Mateusz szomszédságában, egyszobás, félpitvaros vityillóban. A ház másik felét az osztozkodásnál levágta a bátyja, és átvitte a saját telkére. Az elfürészelt falak és a háztető a füstös kéményhez simulva úgy meredt kifelé, mint a keresztben elmetszett bordák.

Nastka meglátta Tereskát a küszöbről, mert csak egy keskeny kertecske választotta el őket.

- Nos, mit olvasott ki belőle a pap? - kiáltott fel, és odafutott hozzá.

Tereska az átbújónál átkiáltotta neki, hogy járt.

- De talán a kántor elolvasná. Biztosan ért az íráshoz.

- Persze hogy ért, de hogy mehetnék hozzá üres kézzel?

- Vigyél néhány tojást!

- Édesanyám mind elvitte a városba, csak a kacsatojások maradtak itthon.

- Ne búsulj, elfogadja ő a kacsatojást is.

- Elmennék, de úgy félek! Ha tudnám, mi van beleírva! - Kivette pruszlikjából az ura levelét, amit a bíró hozott tegnap este az irodából. - Vajon mi lehet benne?

Nastka kivette a kezéből a tintával teleírt papirost, leguggolt az átjáróban, kiteregette a térdén, és újból megpróbálta nagy fáradsággal kisilabizálni. Tereska leült a palánkra, és állát az öklére támasztva, félve nézett az ákombákomra, amiből Nastka csak annyit betűzött ki, hogy „Dicsértessék” áll az elején.

- Hiába, nem tudok többet kivenni. Mateusz biztosan bírna vele.

- Nem, nem! - tiltakozott Tereska, fülig pirulva. Majd csendesén kérlelte: - Ne szólj neki a levélről, Nastus, ne szólj...

- Ha nyomtatva lenne, mint a könyvben, akkor elolvasnám. Jól ismerem a betűket, és emlékszem mindegyikre. De itt nem tudok semmit kiokoskodni. Csupa szarkaláb meg kacsaringó, mintha tintába mártott legyet eresztettek volna a papirosra.

- Ugye, nem mondod meg, Nastus, ugye?

- Hiszen már tegnap mondtam, hogy nincs semmi közöm a dolgotokhoz. Ha hazajön az urad a katonáéktól, úgyis minden kiderül! - szólt Nastka fölkelve.

Tereska torkát sírás fojtogatta; csak mozgott a szája, de egyetlen szót se tudott kinyögni.

Nastka kissé bosszankodva ment el, és útközben hívogatta a tyúkokat, Tereska pedig őt kacsatojást kötött a kendőjébe, és elbandukolt a kántorhoz.

De nem lehetett könnyű neki, mert minduntalan megállt és behúzódott az árnyékba, s félénken bámulta a levél érthetetlen betűit.

- Talán már haza is engedik?

Torkon ragadta a félelem, megcsuklott a térde, s a szíve olyan kétségbeesetten vert, hogy a fákhöz simult, és kisírt szeme úgy révedezett mindenfelé, mintha segítséget keresne.

- De talán csak pénzt kér!

Egyre lassabban ment; úgy ránehezedett, úgy égette a férje levele, hogy mindig újból elővette a pruszkijából, kezébe fogta, végül pedig a kendője csücskébe kötötte.

A kántoréknál üresnek látszott a ház: az ajtók tárva-nyitva állottak, a szobákban nem volt senki, csak az egyikben, melynek az ablaka szoknyával volt lefüggönyözve, horkolt valaki hangosan a dunna alatt. Tereska bátortalanul ment át a pitvaron, és körülnézett az udvaron. Csak a szolgáló ült a konyha előtt, térde között köpülőt tartott, köpülte a vaját, és közben egy gallyal védekezett a legyek ellen.

- Hol van a gazdasszony?

- A kertben, mindjárt meghallja...

Tereska megállt oldalt, kezében gyűrte a levelet, és kendőjét mindjobban a homlokába húzta, mert a nap előbújt a gazdasági épületek mögül.

A pap udvarából, melyet csak egy kerítés választott el a kántorétól, a baromfi lármája hallatszott; a kacsák a pocsolyákban lubickoltak, a kerítések tövében pulykafiókák sipogtak, a nagy pulykák pedig kiterjesztett szárnyal, gurgulázva, böszön ugráltak a sárban heverésző malacok felé. A galambok fel-felröppentek a csűr ereszeről, néhány kört írtak le a levegőben, és mint egy hósínű felhő, újra meg újra leszállottak a plébánia piros tetejére. Nedves, friss melegség áradt a földek felől, a virágzó kertek fürödtek a napfényben, a virágba borult almafák úgy emelkedtek ki a zöldből, mint a kelő nap fényétől rózsálló fehér fellegek; a méhek halk zümmögéssel röptek munkába, s néhol egy-egy lepke is meglebbent, mint egy virágszirom. A verébraj pedig nagy lármával csapott le a fákról a kerítésre.

Tereska szeméből hirtelen megindult a könny, és patakokban ömlött le az orcáján.

- Idehaza van a kántor úr? - kérdezte, elfordítva arcát.

- Hát hol lenne másutt? A főtisztelendő úr elment, hát hever, mint a disznó.

- A főtisztelendő úr biztosan a vásárra ment.

- Oda hát, bikát akar venni.

- Hát nincs még elég jószága?

- Akinek elege van, az mindig még többet akar - mordult föl a leány.

Tereska elhallgatott. Nagyon elszomorította, hogy némely ember torkig lakik minden jóval, ő meg alig eszik valamit, gyakran éheznek.

- Jön a gazdasszony! - kiáltott fel a leány, és hevesen köpülni kezdett, hogy ki is loccsant a tejfől a köpülőből.

- Ez a te műved, te naplopó! Szándékosan beeresztetted a lovakat a lucernásba! - csattant fel a kertben a kántorné rikácsoló hangja. - Lusta voltál kihajtani az ugarra! Jézusom, hogy senkire se lehet hagyatkozni! Két pásztán le van legelve a lucerna! Várj csak, mindjárt megmondom a nagybátyádnak, úgy megtáncoltat, hogy megemlegeted, te ingyenélő!

- Kihajtottam az ugarra, magam kötöttem meg a lábukat, és ki is pányváztam!

- Ne hazudozz, majd a nagybátyád számol veled!

- Nem én eresztettem be a lovakat a lucernásba, higgye el, néném!

- Hát ki? Talán bizony a pap? - sipította gúnyosan az asszony.

- Kitalálta a néni: a pap legeltette le a saját lovaival! - emelte föl Michal a hangját.

- Ez megbolondult! Fogd be a szádát, hogy meg ne hallja valaki!

- Nem fogom be, megmondom neki a szemébe is, mert láttam. A néni velem kiabál, pedig a pap legeltette le. Kimentem hajnalban a lovakért: a pejko hevert, a kanca pedig legelt; ott voltak, ahol éjszakára hagytam őket. Látszik a lábuk nyoma, meg lehet győződni róla, még meleg. Kioldoztam őket, és fölültem a pejkóra, hát látom, hogy valamilyen lovak vannak a lucernásunkban. Csak épp hogy virradt, átugrattam hát a mezőn át a pap kertje felé, hogy elálljam az útjukat, kikanyarodtam a Klombék ösvényére, hát látom: ott áll a plébános a breviáriummal a kezében, nézeget mindenfelé, s időnként közéjük csap az ostorral, úgy hajtja őket egyre beljebb a lucernásba, hát...

- Hallgass, Michal! Ki hallott már ilyet, hogy maga a pap... Már régóta mondom, hogy azt a szénát is a múlt évben... Csitt, valamilyen asszony áll ott.

Sietve gurult a kántorné előre, az udvarba. Éppen most szólította a kántor is Michalt a dunna alól.

Tereska átadta az asszonynak a batyuját a tojásokkal, megölelte a lábát, és bátortalanul kérte, olvassák el neki az ura levelét.

A kántorné azt mondta: várjon.

Csak jó néhány miatyánknyi idő múlva hívták be a szobába. A kántor még öltözetlenül, egy szál gatyában itta a kávéját, és közben olvasni kezdte a levelet.

Tereskának a szívverése is elállott, mert az ura éppen arról adott hírt, hogy hazajön az aratásra a wolai Kuba Jarczykkal és a Borynák Grzelájával együtt. A levél igen emberséges hangon volt írva; aggódott a felesége miatt, kérdezősködött mindenről, ami odahaza történik. Üdvözlét küldte az ismerősöknek, és kitörő örömmel várta a hazatérést. A végén pedig Grzela írt pár sort, és kérte: adjon hírt jöveteléről az apjának. Nem tudta szegény, mi történt Maciejjel.

Tereskát pedig ezek a meleg, emberséges szavak úgy égették, mint az ostorcsapás; nyomasztó teherként neheztedek rá. Erőlködött, hogy ne lássék rajta, s hogy nyugodtan viselje el ezt a rettenetes hírt. De az áruló könnyek valahogy maguktól gördültek ki a szeméből, mint az égő gyöngyök.

- Hogy örül az ura hazatértének! - suttopta gúnyosan a kántorné.

Tereska szeméből még sűrűbb könnyzáró eredt. Elmenekült szegény, hogy ne törjön ki hangos jajveszékelésben, és sokáig bujdokolt valahol a bejárókban.

- Mit tegyek én most, szegény árva, mit csináljak? - panaszkodott tanácstalan bánatában.

Igen, ha az ura megjön, mindent megtud! Rémület fogta el, mint a zord vihar. Jasiék becsületes, emberséges volt, de makacs és elszánt, mint minden Ploszka. Nem bocsátja meg a sérelmet, és még agyonveri Mateuszt! Jézus irgalmaz! Saját magára nem is gondolt. Sírva, magát marcangolva, egyszer csak Borynáéknál találta magát. Hanka nem volt otthon: még kora reggel bement a városba. Jagna is az anyjánál dolgozott, úgyhogy csak Jagustynka volt otthon meg Józka: a vásznat locsolták és teregették ki a kertben. Tereska elmondotta Grzela üzenetét, és mielőbb odébb akart állni, de az öregasszony félrehívta, és szokatlan jóakarattal suttozta:

- Tereska, térj magadhoz! Legyen eszed! A rossz nyelveket ki nem vágod... Ha Jasiék hazatér, úgyis mindent megtud. Gondold meg, a szerető egy hónapra való, a férj pedig egy egész életre! A javadat akarom.

- Mit beszél? Micsoda? - dadogta, mintha nem értené.

- Ne tettesd magad, mindenki tudja a dolgotokat. Add ki Mateusznak az útját, míg nem késő, akkor Jasiék nem hiszi el... Nagyon vágyódik utánad, hát könnyen elhitetheted vele, amit akarsz. Mateusz hozzászokott a dunnádhöz, de csak nem nőtt oda, kergesd hát ki, amíg nem késő. Ne félj, Jasiék sem éppen vakarék... A szerelem meg elmúlik, mint a tegnapi nap, hiába tartóztatod, még ha az életeddel fizetnél is érte. A szerelem csak bőséges ünnepi étel. A szerelem sírás, a házasság örök sír, úgy szokták mondani; talán igaz is, csakhogy ez a sír a férj és a gyerekek mellett jobb, mint a magános szabadság. Ne bögj, mentsd meg magad, amíg lehet. Ha az urad ellátja a bajodat ezért a szerelemért, és kikerget a házából, hova mégy akkor? Világgá, pusztulásba, az emberek nevetségére! Csak a bolond cseréli koldusbotra a fejszét! Ha kipottyansz a szekérből, hiába futsz lógó nyelvvel a saroglya után! A szél ellenében hamar kifulladás, és elfogy az erőd, hamar elhagy a szekér! Te buta, mindegyik férfinak van nadrágja, akár Mateusznak hívják, akár Kubának. Mindegyik esküdzik, amikor megkíván, mindegyik olyan, mint a méz, amíg kedves vagy neki. Gondold meg ezt jól, vedd az eszedbe, amit mondok, hiszen a nénéd vagyok, és a javadat akarom.

De Tereska már nem bírta tovább; elrohant a mezőre, s valahol bedőlt a rozsvetésbe. Csak ott engedte át magát a sírásnak és a fájdalomnak.

Hasztalan igyekezett fontolóra venni az öregasszony szavait; újra meg újra összeszorította szívét a bánat, a Mateusz utáni vágy, hogy üvöltve hempergett a vetésben, mint a megsebzett vad.

Csak valami közeli lárma állította talpra.

Úgy tetszett, mintha a bíró háza előtt folya valami kegyetlen civakodás.

Úgy is volt: a bíróné meg Kozlowa mondta el egymást mindennek.

Egymással szemben álltak, csak a kerítés meg az utca választotta el őket. Csak ing volt rajtuk meg szoknya, s már alig szuszogtak mérgükben; teljes erejükből szitkozódtak, és öklükkel fenyegették egymást.

A bíró éppen a lovait fogta be a kasos szekérbe, s olykor egy-egy szót váltott a tornácon ülő modlicai paraszttal, aki dobogott a lábával gyönyörűségében, s kiabálva uszította az asszonyokat.

Messzire elhangzott az ordítózás, össze is futottak az emberek a látványosságra. Már jó sokan állottak az úton, s valamennyi szomszéd kerítés és a házak szöglete mögül fejek kandikáltak ki.

Mert veszekedtek is alaposan, hogy az Isten mentsen meg tőle! A rendszerint csöndes, békés természetű bíróné mintha megveszett volna máma: egyre jobban dühbe jött, Kozłowa pedig szándékosan csendesebb volt egy kicsit, és nem hagyott semmit észrevétel nélkül, lassan szurkálta gúnyos szavaival a bírónét.

- Csak ugass, nagyságos bíróné, csak ugass, nem ugatnak túl a kutyák! - kiabálta.

- Mert hiszen nem is az első vagy a második eset! Nincs olyan hét, hogy el ne tűnne valami a házból! Tojós tyúkok, csibék, kacsák, még öreg lúd is, hogy azt a sok kárt el se soroljam, ami a veteményesben meg a gyümölcsösben esett! Hogy akadna a torkodon a lopott jószág! Hogy a nyavalya törne ki! Hogy a kerítés tövében dögölnél meg...

- Csak ugrálj, varjú, csak károgj, ha megkönnyebbülsz tőle, nagyságos bíróné...

- Ma meg - fordult a bíróné Tereskához, aki éppen most ért ki az útra -, ma meg reggel kivítem öt darab vásznat fehéríteni. Megyek reggeli után, hogy megöntözzem, hát hiányzik egy! Keresem, de mintha a föld nyelte volna el! Pedig hát kővel nyomtattam le, és szél se volt! Vékonyka, finomított vászon, a bolti sem jobb, és eltűnt!

- Benőtte a szemedet a háj, mint a disznóét, azért nem láttad!

- Mert elloptad! - üvöltött a bíróné.

- Én loptam el? Mondd ki még egyszer, csak mondd!

- Te bizony, cudar tolvaja! Bizonyítom az egész világ előtt. Majd bevallod, ha bilincsben hurcolnak az áristomba.

- Azt mondja, hogy tolvaj vagyok! Hallják, emberek? A törvény elé viszem, ahogyan Isten van az égben, valamennyien hallották. Én loptam el? Van rá tanúd, te boszorkány?

A bíróné fölkapott egy karót, és kifutott az utcára. Úgy ment neki, mint a veszett kutya, ádáz sivítózással.

- Majd bottal bizonyítom neked! Majd tanúsítom én neked mindjárt! Majd én...

- Gyere csak ide, nagyságos bíróné! Nyúlj csak hozzám, disznó fajzatja! Nyúlj csak hozzám, te csámpás szuka! - ordította Kozłowa, a bíróné elé futva.

Ellökte az urát, aki vissza akarta tartani, és szétvetett lábbal, csípőre tett kézzel, kihívóan kiabálta:

- Üss csak meg, üss csak! Nem kerülöd el a börtönt, nagyságos bíróné!

- Fogd be a pofádat, hogy ne dugjalak előbb a dutyiba! - kiáltott rá a bíró.

- Csukd be a veszett kutyákat, arra való vagy, az asszonyodat meg fogd inkább rövidebb kötőfékre, hogy ne kössön bele az emberbe! - tört ki Kozłowa, mert már nem tudta türtőztetni magát.

- Hivatalos személlyel beszélsz, térj hát eszedre, asszony! - kiáltott fenyegetően a bíró.

- Mindjárt megmondom, mit csinálok a hivatalodra! Érted? Nézzék, még fenyeget, s talán maga vitte el a vásznat ingre valamelyik szeretőjének. Nem telik már a község pénzéből, mert elittad, te korhely! Ne félj, tudja mindenki, miket művelsz. Te is fogsz még ülni, hivatalnok úr, fogsz bizony!

De ez már mindkettejüknek sok volt. Rávetették magukat Kozłowára, mint a farkasok. Először a bíróné ütött a karóval a képébe, és vad visongással kapott a hajába mind a tíz körmével. A bíró pedig öklével ütötte, ahol érte.

Bartek ebben a pillanatban ugrott oda a felesége segítségére.

Összeakaszkodtak, mint a kutyák, egy kioldhatatlan gomolyagba: meg se lehetett különböztetni, kinek az ökle ver, mint a cséphadaró, kinek a feje mozog, és ki kiabál. A kerítéshez szorultak, majd ismét kigurultak az utcára, mint a vihar sodorta kékék. Végül egyre bőszerűbb küzdelemben lebuktak a földre, a homokba.

Porfelhő takarta be őket, csak ordításuk és szitkozódásuk hallatszott. Hemperegtek az utca porában, tépték egymást, és üvöltöttek torkukszakadtából.

Néha kiszakadt valamelyikük a gomolyagból, néha valamennyien egyszerre talpra ugorva és megragadva, ami kezük ügyébe esett, újból egymásra támadtak, a hajuknál, a gallérjuknál, a derekuknál fogva ráncigálták egymást.

Lármájuk betöltötte az egész falut. A tyúkok ijedten kotkodácsoltak a kertekben, ugatni kezdtek a kutyák, és a fehérnépek nagy jajveszékelve, tanácstalanul tolakodtak köréjük. Végül is az odaérkező férfiak választották szét a verekedőket.

Hogy mennyi átkozódás, sírás, fenyegetés hallatszott még, azt ki se lehet mondani. A szomszédok tüstént szétfutottak, hogy tanúnak ne hívhassák őket; de mindenütt arról beszéltek, mintegy titokban, milyen kegyetlenül megverték a bíróék Koziolékát.

S nem telt bele pár miatyánknyi idő, a bíró dagadt ábrázattal és meglehetősen kékre vert, összekarmolt feleségével elsőnek hajtatott be a városba, beadni a panaszt. Koziolék csak egy óra múlva keltek útra.

Az öreg Ploszka feltűnő szívességgel, ingyen vitte be őket kocsiján a városba, hogy baráti szolgálatot tegyen a bírónak.

Panaszra mentek, tehát úgy indultak el, ahogy kikerültek a harcból, nem szedték magukat egy csöppet se rendbe.

Szándékosan lépésben hajtattak a falun keresztül, hogy mindenfelé elmesélhessék sérelmeiket, és megmutassák sebeiket mindenkinek, aki csak látni akarja.

Koziol feje be volt szakítva csontig; a vér elöntötte egész arcát, nyakát és mellét, mely kilátszott szakadt inge alól. Nem fájt neki már valami nagyon, de azért újra meg újra megfogta az oldalát, és fültépő hangon bömbölte:

- Istenem, nem bírom ki! Összetörte valamennyi bordámat! Segítség, emberek, segítség, mert meghalok!

És Magda jajveszékelve kontrázott neki:

- Lőccsel verte meg! Hallgass, szegénykém! Úgy meggyalázott, mint a kutyát, de van még igazság a földön és büntetés a haramiákra, van bizony! Csitt, szerencsétlen! Meg fog fizetni érte! Agyon akarta verni, látták az emberek, alig tudták megvédeni, hát tanúságot fognak tenni a törvény előtt becsületesen! - ordította, és időnként szörnyű sírásban tört ki. Kozlowa is jól el volt látva, alig lehetett ráismerni. Hajadonfőtt ült a szekéren, a haja itt-ott ki volt tépve a bőrével együtt. A füle is be volt szakítva, a szeme véres, s az egész képe úgy összekarmolva, mintha végigboronálták volna. Bár mindenki tudta, miféle jómadár, mégis sokan szívből sajnálták.

- No de így megverni az embereket!

- Nagy szűgyen, és isten ellen való vétek! Hiszen alig van bennük élet.

- Jól felszabdalták őket, mi? A mészáros se tudná jobban... De a bíró úrnak minden szabad, hiszen hivatalbeli, számottevő személy! - tódította gúnyosan Ploszka, a nép felé fordulva.

Nagyon felrázta ez a dolog valamennyiüket, s habár Koziolék már messze jártak, a falu még sokáig nem tudott lecsillapodni.

Tereska, aki ijedtében elbújt a verekedés alatt, csak akkor mászott elő valahonnan, amikor már mindkét fél elment a bíróságra.

Be is nézett rögtön Koziolékhoz, mert Bartek anyai nagybátyja volt. Nem volt senki a házban, csak az udvaron, a fal tövében ült a három gyerek, akiket Varsóból hozott az asszony.

Összebújva, mohón rágsálták a félig főtt krumplit, és sivítva, kanállal hadonászva védekeztek a malacok ellen. Olyan nyomorúságosak, soványak és piszkosak voltak, hogy megesett rajtuk Tereska szíve. Bevitte őket a pitvarba, és becsukta rájuk az ajtót, azután sietve szaladt a hírekkel.

Golombéknál csak Nastka volt otthon.

Mateusz még reggeli előtt elment Stachóhoz, Bylica vejéhez. Éppen az összedőlt viskót vizsgálta vele együtt, nem lehetne-e helyrehozni. Bylica a nyomukban járt, és néha dadogva szólt valamit.

Jacek úr pedig ott ült a küszöbön, mint mindig; cigarettázott és fütyöntgetett a cseresznyefák körül röpködő galambokra.

A nap már delelőre emelkedett, jó meleg volt.

A felmelegedett levegő úgy káprázott a földek fölött, mint a víz, a gabonatóblák és a gyümölcsösök bámulva néztek a napba, s csak néha-néha hullott le Bylica cseresznyefáiról egy-egy virág szirma imbolyogva a fűre, mint egy fehér pillangó.

Dél felé járt az idő, mikor Mateusz befejezte a szemlét. Még belevágta fejszóját itt-ott a ház oldalába, s azután határozottan kijelentette:

- El van ez korhadva egészen, nem lesz belőle semmi, hiába...

- Vennék néhány új szálfát, talán... - suttogta könnyörögve Stacho.

- Vegyen egy egész viskóra valót, ebből a ganéjból egyetlen gerendát sem lehet fölhasználni.

- Nem fél az Istentől?

- Hiszen az alapgerendák még tartanak, csak az ajtó meg az ablak köré kellene újat tenni... A falakat is meg lehetne támasztani... vaskapcsokkal összehúzni... hiszen... - dadogta az öreg Bylica.

- Ha maga olyan nagy mester, hát csinálja meg, én nem tudok korhadékkal mit kezdeni - vetette oda Mateusz haragosan, fölvéve zekéjét.

Erre Weronka is odajött, gyermekével a karján, és sopánkodni kezdett:

- Hát mihez fogunk most, mihez?

- Vagy kétezerbe kerülne egy új házra való! - sóhajtott föl aggodalmasan Stacho.

- Hát abból is csak egy szoba meg egy kis pitvar telik.

- Hiszen talán a mi erdőnkől is kapnék egy kis fát... igaz, hogy csak keveset... A többi megvenném... persze... telnék... A hivatalban kellene kérni...

- Ugyan, adnak is most, amikor pör alatt van az erdő! Hiszen még a rőzszedést is megtiltották. Várjon a házzal, míg eldől a pör - tanácsolta Mateusz.

- Várj csak, babám, várj csak! Hát a télen hova legyünk? Hova? - tört ki Weronka, és keserves sírásra fakadt.

Elhallgattak. Mateusz összeszedegette ácsszerszámaikat, Stacho a fejét vakarta, Bylica az orrát törülgette a ház sarka mögött, s a szomorú csöndben csak Weronka zokogása hallatszott.

Jacek úr hirtelen fölkel és megszólalt:

- Ne sírjon, Weronka, majd kerül fa a házra!

Valamennyien sóbálvánnyá dermedtek, még a szájukat is kitátották. Végül is Mateusz tért magához legelőbb, és hahotázni kezdett.

- Az okos ígér, és a bolond örül! Nincs hova a fejét lehajtsa, és házakat fog osztogatni másoknak! - mondotta élesen, és Jacek úrra sandított. De az nem szólt többet, megint leült a küszöbre, rágyújtott egy cigarettára, pizskálta a szakállát, mint azelőtt, és bámulta az eget.

- Csak várjanak, nemsokára egész majort ígér maguknak.

Nagyot nevetett Mateusz, vállat vont és elment.

Rögtön balra fordult, a csűrök mögött futó ösvényre.

Kevesen dolgoztak ma a kertekben; csak itt-ott piroslott egy-egy asszony, egy-egy ember javította a háztetőt, vagy a mezők felé kitért csűr ajtajában mesterkedtek valamit.

Nem volt sürgős Mateusz útja: szívesen állt meg itt is, ott is, elbeszélgetett az emberekkel a bíró verekedéséről, rávigyorgott a leányokra, és vígan szölongatta őket; az asszonyoknak meg olyan borsos tréfákat mondott, hogy csak úgy visszhangzott a kert a nevetésüktől. Némelyik fehérnép sóhajtva nézett utána.

Mert hát deli legény volt, délceg, mint a tölgy; szinte királya a falubeli legényeknek. Erőben Antek Boryna után következett, a táncban versenyzett Stach Ploszkával; eszes is volt a fickó, meg ügyes is. Minden munkához értett, szekeret is csinált, kéményt is állított, házat is épített, s amellett szépen játszott a flótán. Ezért aztán, bár alig volt földje, s a garas se maradt meg nála, mert bőkezű volt másokkal szemben, nem egy anya szívesen elivott volna vele akár egy egész borjút is, csak hogy megszerezze vejének, nem egy leány már bizalmába is fogadta, mert arra számított, hogy hamarébb elmegy vele a paphoz.

De minden ügyeskedés hiábavaló volt; ivott az anyákkal, szerelmeskedett a lányokkal, de a házasságból mindig kihúzta magát, mint a csík.

- Nem könnyű választani, mert mindegyik helyes, és még helyesebbek nőnek fel, hát megvárom őket... - mondotta a komáknak, ha egyiket vagy másikat ajánlgatták.

A télen összeállott Tereskával, és szinte az egész falu szeme láttára élt vele együtt. Ügyet se vetett a szóbeszédre, sem a figyelmeztetésekre.

- Ha Jasiék hazajön, visszaadom neki. Még meg is hív pálinkára hálából, hogy megőriztem az asszonyát - mondogatta nevetve barátainak röviddel azután, hogy hazatért a börtönből. Már unta az asszonyt, és lassacskán kezdett odébbállani.

Most is ebédre menet a hosszabb utat választotta, hogy közben tréfálkozzék a lányokkal, és megcsípjé, amelyiket lehet.

Egészen váratlanul bukkant Jagnára, aki az anyja kertjében gyomlált.

- Jagusia! - kiáltotta örömmel.

Jagusia kiegyenesedett; úgy állott a barázda fölött, mint a karcsú mályva.

- Hát észrevettél? Ni, milyen hamar! Már egy hete, hogy itthon vagy, és csak most...

- Egyre szebb leszel! - suttogta a legény csodálattal.

Jagnának térdig föl volt túrva a szoknyája, az álla alatt megkötött piros kendője alól gyönyörűen kékllett óriási, édes szeme; fehér fogai kicsillogtak meggyszínű ajkai közül, egész arca piros volt, mint az alma, és olyan szép, hogy szinte kérte a csókot. Büszkén csípőre tette a kezét, és úgy vágott rá szikrázó szemével a legényre, hogy beleborzongott. Körülnézett, és közelebb lépett hozzá.

- Egy hete kereslek és kutatlak hiába.

- Hazudj a kutyának, az talán elhiszi. Minden este ott nevetgél a bejárókban, minden este másnak udvarol, s még ilyet akarna elhitetni velem!

- Hát így fogadsz, Jagus? Így? Így?

- Hogyan fogadjalak másképp? Talán megöleljem a tédedet, és köszönjem meg, hogy gondoltál rám?

- Még jól emlékszem, hogyan fogadtál tavaly.

- Ami tavaly volt, az elmúlt - fordult el Jagusia, és elrejtette az arcát. De Mateusz hirtelen melléje húzódott, és mohón átölelte.

Jagna haragosan tépte ki magát karjai közül.

- Hagyj békén, mert Tereska kikaparja miattad a szememet!

- Jagusia! - szólt szinte nyögve.

- Menj a katonaasszonyodhoz szerelmeskedni... Szolgálj neki, míg a másik haza nem jön. Kihizlalt a börtönben, költött rád eleget, hát most csak dolgozd le neki! - úgy csapkodta szavaival, mint az ostorral, olyan megvetően, hogy Mateusz a foga mögött felejtette a nyelvét.

Elszégyellte magát, elvörösödött, mint a cékla, behúzta nyakát, és szinte szökve távozott.

Jagus pedig, bár azt mondta ki, amit érzett és amit egész héten át a begyében hordott, most elszomorodott. Nem gondolta, hogy Mateusz megharagszik és elmegy.

„Az ostoba, hiszen én csak úgy mondtam, nem mintha haragudnék! - gondolta, és szomorúan nézett a legény után. - És így megharagudni rögtön!” - Mateusz!

De a legény nem hallotta meg. Úgy futott a kerteken át, mintha kutyát uszítottak volna rá.

- Ni, a mérges darázs, az ebadta! - morogta Mateusz, és egyenesen hazaszaladt. A harag változott benne a bámulattal. Hiszen mindig olyan szelíd bárány volt, alig tudta kinyitni a száját. Most meg úgy lepiszkolta, mint a kutyát! Rázta a szégyen, és körülnézett, nem hallotta-e valaki az ő gyalázatát.

Tereskát hányja föl neki! Az ostoba! Mit neki az az asszony? Multság és kész! És hogy vágott a szemével! Milyen büszkén tette csípőre a kezét! Aztán milyen gyönyörűség áradt belőle! Jézusom, az ilyentől a pofon sem lenne szégyen, csak hozzájutna az ember a mézhez... Úgy elfogta a vágy, hogy meglassította lépteit a ház előtt.

„Megharagudott, hogy megfeledkeztem róla... De hát tehetek én arról... és Tereskáért... - elfintorította a képét, mintha ecetet nyelt volna. Torkig volt már ezzel a bögődudával, unta a

folytonos siránkozását. Nem esküdött meg vele, hogy mindig rajta lógjon, mint tehenen a farka! Hiszen van ura! Végül még a pap is kiprédikálja! - Az ilyen asszony mellett egészen elkocsonyásodik az ember. Fene egy dolog ez a fehérréppel” - bosszankodott magában.

Az ebéd még nem volt készen, lehordta hát Nastkát a piszmogásért, és átment Tereskához. Éppen a tehenet fejte a kertben; ráemelte szemét, mely különösen szomorú volt ma, alig száradt ki a könnye.

- Mit bögtél megint?

Halkan mentegetődzött, és szerető pillantással simogatta végig a legény arcát.

- Inkább ügyelnél a tehen tőgyére, kifröccsented a tejet a szoknyádra.

Kemény volt ma, nem volt benne semmi gyöngédség; törte a fejét Tereska, mi baja lett, s úgy hallgatott, mint a kuka, mert minden szavára haraggal tört ki Mateusz, és a szemét forgatta.

Úgy tett, mintha keresne valamit a kertben és a ház körül, de voltaképp titkon az asszonyt nézegette, és egyre jobban csodálkozott:

„Hova is tettem a szememet? Ilyen nyavalyás, lötytyedt teremtés... Se hús, se hal! Korhadtsontváz... Akár egy cigányasszony! Se formája, se...”

Igaz, a szeme szép volt, az egyetlen, ami szép volt rajta. Talán a Jagusiáéval is fölért. Óriási, kék, mint az ég, fekete szemöldökkel szegve. Valahányszor találkozott a tekintetével, elfordította a fejét, és szitkozódott magában:

„Mereszti a szemét, mint a borjú, amikor fölemeli a farkát!”

Idegesítette ez a nézés, és még nagyobb dühbe gurult tőle.

„Azért se nézek rád, báméskodj a kutya farkára! Nem csábítasz el.”

Együtt ebédeltek, de egyszer se szólt hozzá, még csak feléje se nézett. Csak Nastkát bosszantotta időnként.

- A kutya se enne meg az ilyen kását. Mintha megfüstölted volna!

- Ugyan dehogy! Csak egy kicsit kozmás, és máris fintorogsz.

- Ne ellenkezz! Léggyl zsíroztad, több benne a légy, mint a töpörtyű.

- Már a légy is árt neki. Milyen válogatós! Nem mérgez meg, ne félj!

A káposztánál meg az avas háj miatt panaszkodott.

- Ha kocsikenőccsel zsíroztad volna meg, akkor se lenne rosszabb.

- Nyald meg a kocsi tengelyét, akkor meglátod, én nem kóstoltam! - felelte Nastka keményen.

Mindenbe belekötött, és mindenért zsörtölődött. Tereska egész ebéd alatt meg se mukkant, ezért ebéd után támadt rá. Észrevette ugyanis, hogy a tehene a ház sarkához dörgölődzik.

- Olyan vastagon lepte be a trágya, mintha páncélja nőtt volna. Nem tudod letisztítani, mi?

- Nedves az istálló, bemocskolódik.

- Nedves! Van elég alom az erdőben, csak azt várjátok, hogy más gereblyézzé össze és hozza haza nektek. Hiszen kipállik az oldala ebben a trágyában, megrohad! Annyi a fehérrép a házban, de egy garas ára rend sincs! - kiabált, s Tereska alázatosan hallgatta, nem mert védekezni, csak a szemével esdekelt irgalomért.

Hiszen csendes volt mindig, engedékeny és dolgoz, mint a hangya. Még örült is annak, hogy Mateusz uralkodik rajta, és keményen ráncba szedi. A legényt azonban ez még jobban bosszantotta. Ingerelte az asszony szerető, félénk szeme, ingerelte csöndes járása, alázatos arca, ingerelte még az is, hogy folyton körülötte lábatlankodott. Legszívesebben rákiabált volna, hogy pusztuljon a szeme elől.

- Hogy a kórság vinné el, a kutya-fáját! - mordult föl végül, és ácsszerszámjait összeszedve, Klombékhoz indult, még meg se pihent ebéd után. Valami munkája volt a Klombék háza körül.

Kinn ültek még a ház előtt, a tál körül.

Cigarettára gyújtott, és leült a fal mellé.

Klombék arról beszélgettek, hogy Grzela Boryna hazajön a katonaságtól.

- Már hazajön? - kérdezte Mateusz nyugodtan.

- Hát nem tudja? Hiszen együtt jön a Tereska Jasiejkével és a wolai Jarczykkal.

- Aratásra ígérk. Tereska a kántornál járt ma a levéllel, hogy olvassa el. Mesélte nekem.

- Ez aztán újság! Jasiek hazajön! - kiáltott fel Mateusz önkéntelenül.

Valamennyien elhallgattak, csak a szemük ugrált egymás közt; a fehérsépek pedig elvörösödtek, alig tudták visszatartani nevetésüket. Mateusz nem vette észre, és mintha örülne a hírek, nyugodtan mondta:

- Jó, hogy hazajön; talán nem fogják többet megszólalni Tereskát.

A kanalak is megálltak a levegőben a tál fölött, úgy elámultak. Ő pedig körüljártatta hetyke tekintetét, és hozzátette:

- Tudják, ugye, mennyire rága mindenki? Semmi közöm hozzá, noha apám révén távoli rokonom, de ha rákerülne a sor, úgy betapasztanám a pletykálkodók száját, hogy megemlegetnék. Már az igaz, hogy az asszonyok a többi asszonyhoz a legrosszabbak, még a legfehérebbet sem kímélik, hanem megdobálják sárral.

- Bizony úgy van, bizony! - ismételték, és a tálra szögezték szemüket.

- Járt már Borynánál? - kérdezte Klombot nyugtalanul.

- Hiszen készülök, készülök, de mindig jön közbe valami.

- Mindnyájunkért szenved, és senki sem gondol rá.

- Hát te voltál nála? Mi?

- Hogy is mehetnék én egyedül, még azt mondják, hogy Jagna után járok.

- Ejha! Úgy vigyáz magára, mint a lány, ha megesett a baj - motyogta az öreg Agata, aki a kerítés tövében ült, egy tálacskaival a térdén.

- Mert már elegendem van a sok ugatásból.

- A farkas is megjavul, ha kihull a foga - nevetett Klomb.

- Vagy amikor vackot keres - vágott vissza Mateusz.

- Hohó, akkor már lehetjük, kihez küldesz pálinkát - tréfákozott a Klomb fiú.

- Hiszen éppen azon gondolkozom folyton, melyikkel koccintsak.

- Válassz minél előbb, és engem hívj nyoszolyolánynak, Mateusz - csipogta Kasia, a legnagyobbik Klomb leány.

- Csak hogy nem olyan könnyű ám. Mind válogatott a lipcei lány, egyik különb a másiknál. Magduska a leggazdagabb, de már folyik a nyál a szájából, meg a szeme is csöpög. Ulisia olyan, mint egy virágszál, csak éppen vastagabb az egyik csípője, és egy hordó káposzta a hozománya. Frankának gyereke is van; Marysia túlon túl adakozó a legényekhez; Jewka, bár kerek száz aranya, azaz csipája van, nagy naplopó, mindig a dunna alatt hever. És valamennyi bőven akar enni, édeset akar inni, és nem szeret dolgozni. Színarany az ilyen fehérség! A többi lánynak meg rövid a dunnája az én számomra.

Olyan kacagás lett erre, hogy a galambok is fölröppentek a háztetőről.

- Igazán mondom! Akárhánynál megmértem, alig ér a lábikráim feléig. Hát hogy alhatnám én ott télen? Alighanem csizmában, mi?

Klembowa lehordta, hogy a lányok előtt beszél ilyen csintalanságokat.

- Csak a multság kedvéért mondom. Hiszen azt szokás mondani, hogy a tisztességes tréfa nem árt a dunna alatt sem.

De a lányok felfortyantak, mint a pulykák.

- Ni, milyen válogatós! Még kicsúfol itt mindenkit! Ha nem elég neked Lipce, keresgélj más faluban! - lármáztak.

- Van Lipcében elég, van ám! Hiszen könnyebben találni itt hoppon maradt leányt, mint egész zlotyt. Egy susztertallér, és kész a vásár. Csak akadjon vevő! Van belőle annyi, hogy az egész falu zeng a hajadonok visításától, alig várják, hogy leoldják a pártájukat! Szombatonként minden házban már hajnaltól tisztogatnak, pántlikát fonnak a hajukba, és kergetik a jércét a kertben, hogy elvigyék pálinkáért a zsidónak. Déltől fogva meg a saroktól leselkednek, nem jön-e valamerről a kérő. Olyat is láttam, aki a háztetőről lobogtatta a kendőjét, úgy kiabált: „Hozzám gyere, Macius, hozzám!” Az anyjuk meg utánuk mondotta: „Kasiához gyere előbb, Macius, Kasiához! Egy egész sajttal és tizenöt tojással megtoldom a hozományt! Csak Kasiához gyere!”

Olyan mulatságosan mesélt, hogy a fiúk csak úgy dülöngéltek a nevetéstől. A lányok azonban úgy nekitámadtak, hogy az öreg rájuk is reccsentett:

- Csönd legyen! Úgy csörögnek, mint a szarkák eső előtt.

Nem egyhamar hallgattak el, azért az öreg, hogy elejét vegye a további csipkelődésnek, megkérdezte:

- Ott voltál, Mateusz, a bíró háborúságánál?

- Nem. Azt beszélik, hogy jól helybenhagyta Koziolékat.

- Jobban már nem is lehetett volna. Rájuk nézni is rossz volt! Sok mindent megenged magának a bíró...

- A falu kenyere hizlalja, hát ficáncol.

- Az igaz, mert senkitől se fél. Mert ki is szegül ellene? Másvalaki jól megadná az árát az ilyen tréfának, de neki egy haja szála se görbül meg. A hivatalnokokat ismeri, hát a járási hivatalban is mindent megtehet, amit csak akar...

- Mert birkák, hagyják, hogy ilyen vezesse magukat! Mindenkit lebecsül, mindenki fölé ágaskodik, ők meg majd hogy a lábát nem csókolgatják!

- Magunk választottuk, hát tisztelnünk is kell.
- Aki felültette, le is szállíthatja.
- Ne kiabálj, Mateusz, még híre megy.
- Ha jelentik neki, legalább tudni fogja. Csak merjen belém kötni!
- Maciej beteg, és ki más bírna vele? Mindegyik vonakodik, nem akar elsőnek ellene szólni, mert mindenkinek elég a maga baja - szólt az öreg, és fölkel a lócáról.

Vele együtt a többiek is fölszedelőzködtek.

Egyik lefeküdt kipihenni az ebédet, a másik kiment az utcára, hogy kinyújtsa derekát és megeressze a nadrágszíját. A lányok meg a tóra mentek ki fazekat mosni, hűsölni és tereferélni. Mateusz mindjárt a támasztógerendák ácsolásához fogott, Klomb pedig pipára gyújtott, és leült a küszöbre.

- Aki a más bajával törődik, maga is ínségbe jut! - morogta, és jóízűen pőfékelt.

A nap éppen a ház fölött lebegett, meleg dél volt, a határból is melegség áradt. A gyümölcsösök csöndben álltak, a fák közt káprázott a levegő a naptól, a virágok szirma hangtalanul hullott a före, méhek zümmögtek az almafákon, a fák közül kicsillogott a tó, még a madarak is elhallgattak. Édes, déli álmodás ülte meg a világot.

Klomb, hogy el ne aludjék, odabandukolt a krumplisveremhez.

Azután megint szívott egyet kialvó pipáján, és kiköpött, egy fejmozdulattal hátravetve arcába hulló haját.

- Megnézted, mi? - kérdezte a felesége, kidugva fejét a pitvarból.
- Meg hát... Ha úgy napjában egyszer főznénk, futna belőle újig!
- Még hogy egyszer napjában! Fiatalok és egészségesek, hát falniok is kell.
- Nem húzzuk ki. Ennyi nép! Tíz száz, a bendőjük meg szinte feneketlen. Kell valamit csinálni.
- Az üszőre gondolsz, mi? Megmondom neked előre, hogy nem hagyom eladni. Csinálj, amit akarsz, de a jószágot nem adom. Ezt jegyezd meg magadnak.

Klomb legyintett a kezével, mintha egy kellemetlen darazsat kergetne el, s mikor az asszony elment, újból rágyújtott a pipára.

- Fene egy asszony... Ha kell, az üsző se szentség!

A nap egyenest a szemébe tűzött, az árnyék még kicsi volt, ezért hátat fordított a fénynek, egyre lassabban és ritkábban pőfékelt. Megeresztette a nadrágszíját, mert nyomta a krumpli a gyomrát. A nap forrón sütött, a galambok turbékoltak az ereszen, és a levelek csendes susogása úgy elkábította, hogy bólogatni kezdett és elszundított.

- Tomasz! Tomasz!

Kinyitotta a szemét. Agata ült mellette, és aggodalmasan nézett rá.

- Nehezen várják az aratást - szólt csendesen. - Ha megengedné, van egy pár garasom, kisegíteném magukat. A temetésemre kuporgattam, de ha olyan nagy szükségben vannak, kölcsönadom. Kár lenne az üszőért. Ott voltam, mikor az anyja ellette a tavaly... jól tejelő fajta. Talán megengedi az Úr Jézus, hogy megérjem, akkor visszaadja az új termésből. Nem

szégyen a gazdára sem, ha övétől szükségben elfogad valamit... - És vagy három rubelt csúsztatott csupa zlotyban a kezébe.

- Tegye csak el! Majd megleszünk valahogy.

- Fogadja el, még egy fél rubelt hozzáteszek, fogadja el - kérte csöndesen az öregasszony.

- Isten fizesse meg. Milyen jó szíve van!

- Hát itt van harminc zloty, fogadja el, kereken megvan - szedegette elő a zacskóból, és tízesenként adta a markába. - Fogadja el - könyörgött, és alig bírta visszatartani könnyeit. Úgy vergődött a lelke, mintha minden garast a testéből vagdosna ki.

A pénz nagyon kísértően csillogott a napfényben. Klomb gyönyörködve hunyorgott és turkált benne. Új volt mind és tiszta. Nagyokat sóhajtott, küszködött a szörnyű kívánsággal, de végül elfordult, és úgy motyogta:

- Tegye csak el jól, mert meglátják, és még el találják lopni.

Agata még kínálgatta halkan, de csak úgy, illendőség kedvéért. S mivel Klomb nem felelt, buzgón kezdte becsavargatni és elrejteti kincseit.

- És miért nem marad nálunk? - kérdezte egy idő múlva Klomb.

- Hogyan is maradhatnék? Semmi dologra nem vagyok való, még a libát sem érem utol. Hát ingyen egyek, vagy mi? Gyöngé vagyok már, napról napra várom a végemet. Persze hogy a rokonoknál szívesebben halnék meg, szívesebben... akár abban a kamrában is, ahol az üsző volt... persze, de hogyan okozhatnék maguknak ilyen bajt és alkalmatlanságot! Negyven egész zlotym van a temetésre... hogy misével legyen... gazda módra... mi? A dunnát odaadnám ráadásul... ne féljen, csendesen alszom el, észre se veszik... hamarosan... - dadogta bátortalanul, és dobogó szívvel várta, hogy Klomb befogadja és kimondja: „Maradjon!”

De nem szólalt meg, mintha nem értené a siránkozást. Csak nyújtózkodott egyet, ásított, és végül eloldalgott a ház mellett a csűrbe, a szénára...

- Hát persze... hogy is tehetné... ilyen tekintélyes gazda... én meg csak koldusasszony vagyok... - zokogta magában csöndes, fájdalmas gyötrellemmel az öregasszony, és utánaézett kisírt szemével.

S elvánszorgott lassan, sűrűn köhécselve, s minduntalan le-leült a tó partján. Ment megint, mint mindennap, hogy megkeresse a faluban azt a helyet, ahol meghalhatna gazda módra, anélkül, hogy becsapnák.

És vánszorogva kereste az igaz embereket. Úgy tévelygett a faluban, mint a lebegő ökörnyal, amely csak repül, és nem tudja, hol akad meg.

Az emberek csúfolódtak, és tréfából ajánlgatták szegénynek, hogy maradjon a rokonainál. Klombéknak pedig színlelt barátsággal szintén mondogatták:

- Hiszen rokonuk, a temetésre van pénze, és sokáig úgysem vendégeskedik maguknál... Hova legyen szegény?

Most mindez eszébe jutott Klembowának, mikor az ura elbeszélte a mai esetet. Már lefeküdtek, és amikor a gyerekek horkolni kezdtek, csendesen rá akarta beszélni az urát:

- Hely akad... a pitvarban is elalhat... a libákat kihajtjuk a fészerbe... megeszik akármit... nem húzza sokáig... a temetésre van pénze... Az emberek legalább befognák a szájukat... meg a dunnát sem kellene visszaadni... pedig nem talál az ember ilyet az utcán - magyarázta nagy buzgósággal.

De Klomb csak hortyogott válaszul. Másnap reggel azután így szólt:

- Ha Jagatának egy garasa se volna, akkor befogadnám. Hiába, Isten csapása. De így azt mondanák, hogy azért a pár zlotyért vagyunk jószívűek. Hiszen már így is azt fecsegik, hogy nekünk koldult... Nem lehet.

Klembowa amúgy is mindenben hallgatott az urára, ezért hát csak búsan sóhajtott a dunna miatt, és kiment, hogy sűrösse a lányokat.

Ma akartak ugyanis káposztát ültetni.

A nap, mint a tegnapi is, gyönyörű, napfényes, igazi májusi nap volt. Csak éppen szél fújt, csintalanul pajkoskodott a földeken, s a gabona úgy ringott a táblákon, mint a hullámozó víz. A kertek zúgva hajladoztak, sűrűn hullottak a szirmok, s illatoztak az orgona meg a zelnice telt, súlyos fürtjei. Föld- és virágszagú, friss levegő áradt. Az erdő mellett elterülő legelőről éneket hozott a szél. A kovácműhelyben csengtek a kalapácsok. Az utak már reggel óta tele voltak néppel és emberi zajjal. Az asszonyok a káposztaföldekre vonultak, szitán és kosárban cipelték a palántákat, és hangosan beszélgettek a tegnapi vásárról meg a bíró dolgáról.

Hamarosan, mielőtt fölszáradt a harmat, piroslott a sok szoknya a fekete káposztáson, melyet csak a napfényben csillogó, vízzel telt barázdák szeleteltek fel.

Klembowa is oda tartott a leányaival. Klomb pedig Mateusszal és a fiúkkal a ház megtámasztásához fogott.

De mikor forróbban kezdett tűzni a nap, az öreg a fiaira hagyta a munkát, s ő maga kiszólitotta Balcereket; elmentek meglátogatni Borynát.

- Szép idő van, komám - szólt Klomb, és tubákot szippantott a komájából.

- Pompás! Csak ne legyen sokáig ilyen száraz.

- Mindenfelé esik, minket se fog elkerülni.

- Csak úgy nyüzsög a sok féreg a fákön, ez száraz időt jelent.

- Pedig a zöldség megkésett, még kiéghet. Talán nem sújt minket szárazsággal az Úr Jézus... Mi volt a vásáron? Megtudott valamit a lováról?

- Ej - legyintett. - Adtam az őrmesternek három rubelt, megígérte, hogy utánajár.

- Hogy nincsen semmi biztonság!... Az ember folytonos félelemben él, mint a nyúl, és senki sem tud segíteni rajta.

- A bíró meg, mint a báb - suttozta óvatosan Balcerek.

- Mást kell keresni - vetette oda Klomb.

Balcerek ránézett, de az öreg hevesen folytatta:

- Már szégyenbe hozza az egész falut. Hallott a tegnapi esetről?

- Ej, a verekedés mindennapi dolog, mindenkivel megesik... Nekem más jár az eszemben: csak rá ne fizessünk a kormányzására.

- De hiszen nem maga rendelkezik. Vigyáz rá a pénztáros is, az írnok is meg a hivatal is...

- Kecske őrzi a káposztát! Őrzik, a végén meg te fizess rá, paraszt, mert nem őrizték meg.

- Hát nincs is másképp! Tud valami újabbat? - kérdezte Klomb aggodalmasan.

Balcerek csak köpött egyet, és legyintett. Nem akart beszélni; hallgatag természetű volt, a felesége is papucs alatt tartotta, és ezért jobban vigyázott a nyelvére.

Éppen oda is értek Boryna házához.

Józka krumplit tisztított a tornácon.

- Menjenek csak be, édesapám egyedül van. Hanusia kinn van a káposztaföldön, Jagna meg az anyjánál dolgozik.

A szoba üres volt; a nyitott ablakon át bekandikált az orgona, s a zöld lombon át beszivárgott a napsugár.

Az öreg ült az ágyán. Nagyon lesoványodott, fehér szakállá úgy meredezett sárga arcán, mint a sörte. A feje még be volt kötve, és némán mozgatta szederjes ajkát.

Dicsérték Istent, de ő nem felelt, még csak meg se mozdult.

- Nem ismer meg? - szólalt meg Klomb, és megfogta a kezét.

Úgy látszott, hogy nem tud semmiről; mintha az eresz alatt fészket rakó fecskék csivitelését vagy a falat súroló és az ablakba bepillantó varjak neszét hallgatná.

- Maciej! - szólalt meg ismét Klomb, és kissé megrázta.

A beteg megremegett, a szeme megmozdult, és rájuk nézett.

- Hallja? Klomb vagyok, ez pedig Balcerek, a komája. Megismer?

Várakozóan néztek a szemébe.

- Ide, emberek! Ide hozzám! Üsd a kutyákat! Üsd! - kiáltott föl hirtelen szörnyű hangon. Fölemelte a kezét, mintegy védekezésül, és hanyatt esett az ágyon.

Józka befutott a kiáltásra, és hidegvizes borogatást tett a fejére, de ő már csöndesen feküdt, csak tágra nyitott szemében csillogott valami halálos rémület.

Hamarosan kijöttek tőle az emberek, mélyen elszomorodva és borzadállyal tele.

- Hullá fekszik ott, nem élő ember! - szólt Klomb, és visszanézett a házra.

Józka pedig megint krumplit tisztított a tornácon, a gyerekek a fal tövében játszadoztak, a gyümölcsösben Witek gólyája sétált, s a szél a nyitott ablakba hajtogatta az ágakat.

Egy ideig szótlantul, borzadva mentek, mintha sírból jöttek volna ki.

- Ugyanez vár mindenkire, ugyanez - suttogta könnyesen Klomb.

- Mindenkire... Isten akarata... nem lehet ellene tenni... De még élélhetett volna egy jó ideig, ha nem lett volna az erdő...

- Biztosan. Belepusztult, mások meg hasznat húznak belőle - sóhajtotta.

- Egyszer mindenkit elér a halál... Eleget dolgozott életében...

- Talán mi is nemsokára utánamegyünk.

Keményen néztek a világba, a hullámzó mezőkre, a világosan kibontakozó erdőkre, a zöldellő táblákra, erre a napfényes, meleg, tavaszi napra, s lelkük megkeményedett a lemondásban, megnyugodtak Isten akaratában.

- Nem változtathatja meg az ember, ami néki rendeltetett, nem bizony.

És ezzel elváltak.

Mások is elmentek meglátogatni a beteget, még ezen a napon meg a következőkön, de éppúgy nem ismert meg senkit. Végül is abbahagyták a látogatásokat.

- Neki már csak arra van szüksége, hogy imádkozzanak a gyors haláláért - mondotta a pap.

Mivel pedig mindenkinek épp elég volt a saját gondja-baja, nem is csoda, hogy hamarosan megfélekedtek róla. Ha pedig véletlenül eszébe is jutott valakinek, csak úgy gondolt rá, mint egy halottra.

Az igaz, hogy úgy is feküdt szegény, olyan elhagyottan, mintha már sírba volna téve, és benőtte volna a fű.

Mert hát ki is gondolt vele?

Akárhányszor megesett, hogy napokon át egy csöpp vizet se kapott; talán éhen is halt volna, ha a jószívű Witek nem csent volna el egyet s mást, hogy a gazdának vigye. Még a tehenet is gyakran megfejté titokban, és megitta tejjel az öreget. Különösen aggodalmas gonddal vette őt körül. Egyszer neki is bátorodott, hogy megkérdezze a legénytől:

- Pietrek, igaz az, hogy aki gyónás nélkül hal meg, az a pokolba jut?

- Igaz. Hiszen a pap mindig azt mondja a templomban.

- Akkor a gazda is a pokolba jutna? - kérdezte, és félve keresztet vetett.

- A gazda is olyan ember, mint mások.

- Ugyan! A gazda olyan ember, mint más? Ugyan dehogy!

- Ostoba vagy, mint a tök! - fortyant föl Pietrek. Azután sokáig magyarázta a dolgot, de Witek nem hitte el. Tudta ő, amit tudott, s az egészen más volt.

Hát így teltek a napok Boryna házában...

A falu pedig forrongott, mint a tűzhelyen a fazék.

A forrongást a bíró verekedése okozta. Mindkét fél tanúkat keresett, s a maga részére akarta megnyerni a népet.

Habár csak Koziolékkal folyt a per, a bíró nem aludt, nem kímélte a fáradságot. Fölül is kerekedett csakhamar, mert több mint a fél falu a pártjára állott. Ismerték jól, tudták, milyen jó pipa, de mégiscsak bíró volt: segíthetett egyben-másban, de borsot is törhetett az orruk alá, azért hát rábeszéléssel, hízeltéssel és pálinkával olyan tanúkat szerzett, amilyenekre éppen szüksége volt.

Koziol súlyos betegen feküdt, már papot is hívtak hozzá. Különféleképpen beszéltek a bajáról; titokban azt mondogatták, hogy csak tetteti a nagy betegséget. A bírót akarja ezzel még jobban bemártani a bíróság előtt. De csak az Isten tudja, mi volt az igazság. Annyi bizonyos, hogy maga Kozłowa egész nap futkározott a faluban, szitkozódott és panaszkodott. Azt beszélte, hogy már eladta a kocát malacostul az ura gyógyíttatására. S majdnem minden nap szándékosan odaállt a bíróék háza elé, és ott üvöltözte torkaszakadtából, hogy Bartek már halálán van, s az Istent és az igazságos embereket hívta tanúságul és segítségül.

De csak a szegények és az érzékenyebb szívű asszonyok álltak az ő pártjukra, meg egy kisebb gazda, Kobus, mivel nyugtalan és civakodó természetű ember volt. A többiek oda se akartak figyelni, szemtől szembe tagadták, hogy valamit is láttak volna. Némelyek még tanácsolták is, hogy ne akaszkodjanak össze a bíróval, mert úgysem érnek el semmit.

Ebből aztán újabb históriák lettek, mert Kobusnak éles volt a nyelve, és könnyen járt az ökle, s az asszonyok se válogatták meg szavaikat.

Így hát csak lárma és harag lett a dologból, mert hát mit is tehettek volna a gazdákkal meg a bíróval szemben?

Még a zsidó is kinevette őket, és nem adott nekik hitelbe.

Nem telt el egy hét sem, s már mindenki torkig volt az ügygel meg a folytonos jajveszékeléssel. Még csak nem is hallgattak rájuk.

Ekkor újabb segítség érkezett, és megint lázba jött a falu.

Ploszka összebeszért a molnárral, és mindketten nyíltan és hangosan Koziolék pártjára álltak...

Valójában annyit törődtek velük, mint a tegnapi nappal; megvolt a maguk számítása, és a maguk szekerét akarták előre tolni ezzel.

Ploszka becsvágyó, zárkózott paraszt volt, nagyon bízott az eszében és a gazdagságában. A fukar, népnýúzó molnárról meg mindenki tudta, hogy a garasért akár föl is köttetné magát.

Tüstént ki is ütött a csendes, de ádáz háború a két fél közt. Szemben, az emberek előtt barátságot mutattak, köszöntötték egymást, mint azelőtt, sőt akárhányszor a kocsmába is karonfogva mentek.

Az okosabbak mindjárt gondolták, hogy ennek a szövetségnek nem az igazság a gondja, nem is a Koziolék sérelme; másról van itt szó, talán a bírói tisztségről.

- Megtollasodott az egyik, hadd tollasodjanak mások is! - mondogatták az öregek, fejüket ingatva.

Így múlt az idő, s napról napra nőtt a zűrzavar a faluban.

Egyszer aztán egy szép napon újabb hír terjedt el:

- Németek vannak a kocsmában!

- Biztosan Erdőaljára vonulnak - sejtette meg valaki.

- Hadd menjenek! Mi közötök hozzá? - okoskodott a másik.

De valami nyugtalan, aggodalmas kíváncsiság hatalmasodott el az embereken. Átkiabálták egyik kertből a másikba a hírt, kiálltak a bejárókba beszélni róla, mások meg a kocsmába igyekeztek, hogy megtudjanak valamit.

A hír igaznak bizonyult. Öt bricska állott a kapuban, valamennyi sárgára és kékre festve, tengelyük vasból való, fölöttük ponyvaernyő, alóla pedig asszonyok és különféle gazdasági szerszámok kandikáltak ki. S a kocsmában a söntésnél vagy tíz német iddogált.

Erősek voltak a cudarok, vállasak, szakállasak, sötétkék kaputba voltak öltözve, zsíros pocakjukon ezürtláncok lógtak, s a képük csak úgy ragyogott a jó kosztól. Valamit karattyoltak a zsidóval a maguk nyelvén.

A parasztok egész csoportban körülvették őket; pálinkát kértek, közben nézegették őket és hallgatóztak, de bajos volt akár egy szót is megérteni. Mateusz azonban, aki a zsidókkal is tudott beszélni, valami olyat sprecholt hozzájuk, hogy a kocsmáros csodálkozva fordult hátra. A németek csak összenéztek, de nem feleltek. Azután Grzela, a bíró öccse is mondott nekik valami német szót. Háta fordítottak erre, és egymás közt röhögtek, mint a disznók a vályú fölött.

- Nincs más hátra, csak belevágni a disznó pofájukba! - szólt haragosan Mateusz.

- Bottal kellene megtapogatni az oldalukat, akkor tüstént megszólalnának.

Adam Klomb pedig indulatosan dűnnyögte:

- Hasba rúgom ezt a szélsőt, ha földre teper, üssétek.

Visszatartották, mert a németek is, mintha megérezték volna a fenyegetést, fogták a söröshordót, és gyorsan kitisztultak a kocsmából.

- Hé, plundrások, ne olyan gyorsan, még elvesztitek a nadrágotokat!

- Disznó fajzat! - kiáltozták utánuk a fiúk.

De mindjárt azután, hogy elhajtattak, a zsidó bevallotta a legényeknek, hogy a németek már majdnem meg is vették Erdőalját, hogy már el is mentek kimérni a telek helyét, és hogy tizenöt család települ le a majorsági földre.

- Mi apró táblákon fuldoklunk, a németek meg egész láncokon terpeszkednek szét.

- Hát vedd meg előlük, ne engedd! Törd a fejedet, ha olyan okosnak tartod magad! - kiáltott Grzelára Stacho Ploszka.

- A kutya teremtsit az egésznek! - káromkodott Mateusz, és öklével a pultra csapott. - Ha megfészkelik magukat Erdőalján, nehéz lesz megmaradni Lipcében - bizonygatta, mert világlátott ember volt, és ismerte jól a németeket.

Nem hitték el neki mindjárt, de ennek ellenére nagy gondot okozott az eset a falunak; tanakodtak, fontolgatták, mi rossz származik Lipcére ebből a szomszédságból.

S a pásztorok meg az arra menők mindennap hozták a híreket, hogy már mérik a földeket Erdőalján, köveket hordanak és kutakat ásnak.

Néhányan el is mentek kíváncsiságból a malmon túl a Wolába vezető útra, és saját szemükkel győződtek meg arról, hogy igazat mondanak.

De hogy miképpen áll a dolog, azt nem lehetett megtudni.

Faggatták a kovácsot, mert már összebarátkozott a németekkel, és a lovaikat patkolta, de az kibújt a felelet alól; csúrt-csavart, és semmit sem árult el.

Csak mikor Grzela, a bíró öccse, elment tudakozódni, ő derítette ki az igazságot.

Az pedig így hangzott: a földesúr tizenötezer rubellel tartozott egy németnek. Nem tudta megfizetni, ezért a német el akarta venni az adósság fejében Erdőalját, s a különbséget készpénzben akarta megfizetni. A földesúr látszólag bele is egyezett, de közben más vásárlók után is néz, mert a német csak hatvan rubelt ígért holdanként. A földesúr halogatja a dolgot, ahogy csak tudja.

- De rá kell állnia! Tele van zsidókkal az egész kastély, mindegyik követeli a magáét. A kerülő mondta nekem, hogy már a teheneket is lefoglalták adóba. Honnan veszi hát az uraság a pénzt? Mindent eladott még lábon! Hiszen az erdőt nem engedik vágni, amíg velünk pörben van. Másként nem tud segíteni magán, el kell adnia potom áron is - állapította meg Grzela.

- Olyan jó föld, hogy száz rubel se lenne sok holdjáért.

- Vegye meg, eladja magának, és még kezet is csókol érte.

- A garas is sokat ér, ha nincsen!

- A németek jóllaknak, te meg, paraszt, nyeld a nyáladat!

Így beszélgettek, és keservesen sóhajtoztak közben. Nagyon bosszantotta őket a dolog. Hogyisne, fájt a szívük ezért a földért, mert szomszédos volt és jó termőtalaj. Mindegyiküknek elkelne néhány hold. Hiszen a saját földjükön már úgy szorongtak, mint a hangyák; alig tengődtek egyik aratástól a másikig. Egy ilyen darab pompás föld éppen jó lenne a fiak meg a vők számára. Újabb falut építenének, jó réjük is lenne hozzá, és víz a közelben... De hasztalan, mit is tehetnének! A németek telepednek oda, elterpeszkednek, te meg, ember, dögölj meg.

- Mire jutnak ezek? - sóhajtották az öregek, amint elnézték esténként az utcán hancúrozó fiatalokat. Sokan voltak, sokan, szinte szétvetették a falakat! S honnan a csudából lett volna pénz földre, ha az élelemre is alig futotta?

Törték a fejüket eleget, még a paphoz is elmentek tanácsért. Nem tudott mit mondani: üres korszából nincs mit a pohárba tölteni.

- Nincs pénzed, iszol vizet. A szegénnyel mindig szembefú a szél!

De a sopánkodás, panaszkodás sem segített.

S szinte ráadásul egyre nagyobb melegek jöttek. Még csak május vége felé jártak, de olyan hőség volt, mint júliusban. Csöndes, fullasztó napok következtek, a nap már fölkelésétől izzón emelkedett a tiszta égre, és úgy perzselt, hogy a fennsíkokon és a homokon sárgulva fonnyadt a zöltség, a fű tövig kiégett az ugaron, az erek kiszáradtak, a krumpli pedig, bár eleinte szépen növekedett, alig takarta be gyarló leveleivel a földet. Csak az őszi vetés nem szenvedett sokat: kihányta a kalászt, szárba szökken, és egyre szebben növekedett; már a házakat is eltakarta, mintha a földhöz lapultak volna, csak a tetejük látszott ki a kalászerdőből.

Az éjszakák is tikkasztók voltak, olyan melegek, hogy az emberek a gyümölcsösben aludtak, mert alig lehetett a házakban kibírni.

A hőség, a gondok, bajok, Ploszka ármánykodása a bíró ellen, az ínséges idő, mely nehezebb volt, mint más esztendőkből, vagy mi volt az oka, elég az hozzá, hogy különösen sokat nyugtalankodott, civakodott a falu.

Az emberek ingerülten jártak-keltek, és szinte azt lesték, kit szurkálhatnának meg sértő szóval, vagy kit ragadhatnának galléron. Mindenki kész volt rátámadni a másikra; valóságos pokol lett a faluban. Mindennap már hajnaltól kezdve röpködött a sok szitok és csúfnév, mert mindennap valami újabb dolog történt: előbb Kobusék verekedtek össze, hogy a papnak kellett őket kibékítenie és jóra intenie, majd Balcerkowa kapott hajba Gulbasszal, mert a malaca feltúrta a répát; majd meg Ploszkowa zördült össze a törvénybíróval, mert össze-cserélték a kislibáikat. A gyerekek miatt is gyakran veszekedtek, apró szomszéd-károk miatt, akármiért, csak hogy okuk legyen egymásba kötni, pörlekedni, kiabálni, szitkozódni és lehordani egymást a sárga földig. Mintha valami járvány lepte volna meg a falut, annyi volt a civakodás, verekedés és pörösködés.

Jambrozy még csúfolódott is az idegenek előtt:

- Egészen jól ellátott az Úr Jézus az aratás előtti ínséges időre! Halott ugyan nincs, nem születik senki, nem is házasodik, de nekem azért mindennap fizet valaki pálinkát, megtisztel és tanúnak kér. Ha még néhány évig így veszekednének, egészen elinná az ember az esztét...

Bizony, rosszul folytak a dolgok Lipcében.

De talán a legrosszabbul Dominikowa házában.

Szymek hazajött a többiekkel együtt, Jendrych meggyógyult, az ínség se gyötörte őket úgy, mint másokat, hát mindennek vissza kellett volna térnie a régi medrébe. Dehogyan tért vissza! A fiúk megtagadták anyjuknak az engedelmisséget. Dacosan szembeszálltak, feleltek, nem engedték magukat megverni, és nem nyúltak hozzá semmi asszonyi dologhoz, amit azelőtt végeztek.

- Fogadjon cselédet, vagy csinálja meg maga - mondták keményen.

Paczesiowának vasmarka és hajthatatlan lelke volt - mert hogyan! Annyi éven át rendelkezett mindenben, annyi éven át senki se mert vele ellenkezni vagy éppen szembefordulni. És most ki szegül ellene? Ki merészkedik szembeszállni vele? A saját gyerekei!

- Irgalmas Jézus! - kiáltotta haragjában, és minden lehető alkalommal botot ragadott a fiaira. Le akarta őket győzni, engedelmisségre akarta kényszeríteni. Nem engedtek, ők is megmakacsodtak, mint az anyjuk, hadakoztak vele. Ebből aztán majdnem mindennap olyan láрма meg kergetődzés kerekedett a ház körül, hogy az emberek gyakran összeszaladtak csillapítani őket.

Még a pap is, akit bizonyára Dominikowa kért meg, magához hívta a legényeket, és békességre, engedelmisségre intette őket. Türelmesen végighallgatták, kezet csókoltak neki, alázattal megőlelték a térdét, amint illett, de nem változtak meg.

- Nem vagyunk mi gyerekek, tudjuk, mit kell tennünk. Engedjen előbb az anyánk! - magyarázták az embereknek. - Az egész falu kinevetett bennünket...

Dominikowa pedig szinte megsárgult a dühtől, mert semmi módon sem bírt velük. Emellett az a bosszúsága is volt, hogy nem ülhetett folyton a templomban vagy a komaasszonyoknál, mint azelőtt, mert dolgoznia kellett a gazdaságban. Minduntalan Jagusiát hívta segítségül. De a lánya se kímélte meg a bánattól meg a szégyentől. Paczesiowa a bíró partján állott, még tanúskodott is Koziolék ellen, mert ott volt a verekedésnél, ő kötötte be a bíróék sebeit.

Pietr gyakran be is nézett hozzá este, mintha beszélgetni jönne, de tulajdonképpen azért, hogy Jagusiát kihívja, kicsalja a kertbe.

Falun semmi se marad titokban, jól tudják, mi füstöl és hol, azért a megbotrányozás is nőttön-nőtt e miatt a bűnös szeretkezés miatt. A jó emberek gyakran figyelmeztették is az öreg-asszonyt.

De hogy is tudhatott volna ellene tenni, hiszen Jagna a kérés és könyörgés ellenére szinte a bosszúságára csinált mindent. Mert inkább akarta a legsúlyosabb bünt és az emberek megszólását, semhogy megüljön az ura gyűlölt hajlékában. Elragadta a Gonosz, és vitte, senki meg nem állíthatta.

Hankának még jól is jött a dolog, gyakran mondogatta is az embereknek:

- Hadd mulasson, míg meg nem tiltják a bírónak, hogy a falu pénzét pazarolja. Hiszen semmit sem sajnál tőle, hoz neki a városból, amit csak tud, még aranyba is foglalná! Hadd éljék világukat, ők látják a végét! Mi közöm hozzájuk?

Igaz is, nem volt neki talán elég a saját baja? Nem sajnálta a pénzt az ügyvédre, s még mindig nem lehetett tudni, mikor lesz tárgyalás az Antek ügyében, és mi vár rá. Ő pedig, szegény, ott senyvedt a börtönben, és várta az Isten irgalmát. A házban is lassan meglazult minden. Hogy is tudott volna Hanka mindent kézben tartani? A legény egyre vakmerőbb lett, úgy látszik, a kovács uszította; úgy tett mindent, ahogy jólesett neki, s mikor Hanka a városba ment, akárhányszor egész nap a faluban kódorgott. Megfenyegette az asszony, hogy jöjjön csak haza Antek, majd vele is leszámol.

- Hazajön? Még nem tartunk ott, hogy a gyilkosokat kieresszék! - kiáltott vissza szemtelenül Pietrek.

Hanka majd megdermedt haragjában, legszívesebben a pimasz képébe vágott volna, de mit is tehetne? Még az bánik el vele, s ki áll ki őérte, ki támogatja? Mindent el kellett viselni, későbbre, alkalmas időre tartogatni, mert még elmegy, és minden az ő nyakába szakad. Már így is alig győzi a munkát. Mind többet betegeskedett. Mert hogyan, végül a vasat is megrágja a rozsdá, a kő is csak egy ideig tart ki, hát még a gyöngye asszony!

Május vége felé egy napon a pap búcsúra ment a kántorral, Jambrozy pedig úgy leitta magát a németekkel, akik gyakran néztek be a kocsmába, hogy nem volt, aki kinyissa a templomot és Úrangyalára harangozzon.

Azért a temetőnél gyülekeztek össze májusi ájtatosságra; a kapu mellett kis kápolna állott az Istenanya szobrával. A szobrot a lányok minden májusban fölkesítették papírszalagokkal, aranyozott koronával, és teletűzdelték mezei virággal. Védtek a teljes pusztulástól, mert a kápolna ősrégi volt, repedezett és omladozó. Már a madarak sem fészkeltek benne, csak néha, az őszi esőzések idején keresett itt menedéket egy-egy pásztorgyerek. A temető fái, az öreg hársak, karcsú nyírfák és a dűledező kereszték megvédték valamennyire a szelektől és a tél viharaitól.

Jó sok nép gyűlt össze, és ahogy hirtelenében lehetett, földíszítették a kis kápolnát zöld lombbal és virággal. Valaki kisöpörte a szemetet, más beszórta sárga homokkal; a szobor lábánál gyertyákat dugtak a földbe, mécseseket helyeztek el, és ájtatosan letérdeltek.

Legelől, a tulipánnal és vadrózsával behintett küszöb előtt a kovács térdelt, és ő volt az első, aki énekelni kezdett.

Már jóval napnyugta után volt; erősen szürkült, nyugaton még aranyszínben égett az ég alja, és halványzölddel volt beszórva. Csöndes volt az idő, a nyírfa lelógó varkocsai mintha a földre omlának; a gabona meghajolva állott, mintha hallgatná a patak csörgését és a szöcske halk ciripelését.

A jószág már hazatartott a legelőről; a falu felől, a mezőről, a homályba borult mezsgyékről néha a pásztorok lármás éneke és hosszú, elnyújtott bögés hallatszott. A nép pedig énekelt, a Szűzanya tündöklő arcára szegezve szemét, aki áldó mozdulattal terjesztette ki kezét az egész világra:

*Jó éjszakát, illatos liliom,
Jó éjszakát!*

A temetőből fiatal nyírfák illatát hozta a szél, és a csalogány is próbálgatni kezdte a hangját; előbb szaggatottan énekelt, gyűjtötte erejét, míg végül tajtékos aranyfolyam tört ki belőle, áradtak a gyöngyöző trillák, a csodás csattogás és a gyönyörűséges, érzelmes, szomorú ének. Nem messze pedig, a vetésben, megszólalt Jacek úr hegedűje, és olyan édesen, halkan és szívbemarkolóan kísérté az emberek énekét, mintha a rozsdaszínű rozskalászok ütődnének össze csilingelve, mintha az arany ég vagy a szikkadt föld zendítene májusi dalra.

S most már együtt énekelték valamennyien: a nép, a madárcák és a hegedű; s mikor félbeszakították egy pillanatra, mikor elcsuklott a csalogánynak hangja, s a hegedű húrja is mintha lélegzetet vett volna, akkor a békák megszámlálhatatlan sokasága zendített brekegő kardalra, s vontatottan kuruttyolt.

Így folyt váltakozva ez a májusi muzsika.

Az ájtatosság sokáig elhúzódott. Végül a kovács siettetni kezdte a népet, tele torokkal énekelt, hogy a többieket túlkiáltsa, és gyakran szólt hátra:

- Siessenek, emberek... - mert némelyek lemaradtak az ének után.

Egyszer még rá is dördült Macius Klombra:

- Ne ordíts, nyavalyás, nem tehenet hajtasz!

Most már aztán összhangzóan és egyszerre szállt az ének, mint a galambcsapat, és keringve, lassan emelkedett a sötétedő ég felé.

*Jó éjszakát, illatos liliom,
Jó éjszakát!
Szeplőtlen Szűzanya, Mária,
Jó éjszakát!*

Már besötétedett, és meleg, csöndes éj takarta el a világot, s apró csillagok szikrázó harmata lepte el az eget, mikor a nép oszlani kezdett.

A leányok karonfogva vonultak az úton.

Hanka magában indult haza, gyermekével a karján, és mélyen elgondolkozott valamin. Ekkor odalépett hozzá a kovács, és mellette ment tovább.

Hanka nem szólt hozzá; csak a ház előtt, mikor látta, hogy nem akar elmaradni, kérdezte meg:

- Bejön, Michal?

- Leülök a tornácon, és mondok magának valamit - suttogta csendesen.

Hanka kissé megijedt; fel volt rá készülve, hogy valami újabb kellemetlenséget hall.

- Hallom, járt Anteknél - kezdte a kovács.

- Voltam, de nem eresztettek be hozzá.

- Féltém is ettől.

- Mit tud, mondja! - hideg futott végig rajta.

- Mit tudnék én? Csak annyit, amennyit sikerült kihúznom az őrmesterből.

- Mit? - Hanka a tornác oszlopához támaszkodott, és erősebben szorította magához gyermekét.

- Azt mondta, hogy Anteket nem eresztik el az ítélet előtt.

- Miért nem? - nyögte ki nagy nehezen. Egész testében reszketett. - Hiszen... az ügyvéd azt mondta, hogy talán kiengedik.

- Hogyisne, hogy megszökjön! Úgy minden nélkül ki nem eresztik! Tudja, ma baráti jóindulattal jöttem magához. Ami köztünk volt, az elmúlt; majd meglátja egyszer, hogy igaz ember voltam... Nem hitt nekem... a maga dolga... De most hallgassa meg, mit mondok, mert olyan igazat szólok, mint a papnak a gyónásban... Antekkel baj van! Biztosan súlyos ítéletet kap, vagy tíz esztendő. Hallja?

- Hallom, de nem hiszek el belőle egy szót sem - nyugodott meg az asszony hirtelen.

- Senki sem hiszi, amíg meg nem próbálja. Úgy van, ahogy mondtam.

- Mindig úgy van - nevetett Hanka megvetően.

A kovács felszisszent, és hevesen bizonygatni kezdte, hogy most őszinte barátsággal jött, hogy jó tanácsot adjon. Hanka hallgatta, és közben az udvaron jártatta a tekintetét. Néha már-már fölkelte türelmetlenségében: a tehenek bögtek az istállóban, mert még nem fejték meg őket, a libákat sem hajtották be éjszakára, és a csikó a bejáróban kergetődzött Lapával. A fiúk a csűrben szórakoztak. Szemernyi sem hitt a kovács szavának. „Hadd beszélje ki magát, talán elárulja, miért jött” - gondolta, és éberén figyelt.

- Hát mit lehetne tenni? Mit? - kérdezte, hogy valamit mondjon.

- Volna rá mód - szólt a kovács még halkabban.

Hanka feléje fordult.

- Biztosítékot kell adni, akkor kiengedik még a tárgyalás előtt, azután meg már könnyű a dolog. Akár Amerikába is elmehet... nem érik utol...

- Jézus Mária! Amerikába! - kiáltotta az asszony önkéntelenül.

- Csitt! Úgy mondom, mintha eskü alatt mondanám. Az uraság tanácsolta így. „Hadd fusson - mondta -, mert legalább tíz év vár rá... tönkremegy az az ember...” Tegnap mondta nekem.

- Elszökni a faluból... itthagyni a földet... a gyerekeket... Jézusom... - csak ennyit értett belőle.

- Csak a pénzt adja elő, a többiről majd Antek határoz, csak azt adja...

- De hát honnan vegyem? Istenem, olyan messzi világba... mindent itthagyni...

- Ötszáz rubelt kérnek! Hiszen ott van magánál az ipa pénze... adja oda... majd később elszámolunk... csak őt mentsük meg...

Hanka fölugrott.

- Mint a kutya, mindig ugyanazt ugatja! - és ott akarta hagyni.

- Ugrál, mint a bolond! - kiáltott föl haragosan a kovács. - Csak úgy mondtam... fölhúzza az orrát minden szóért, az ura meg ott rothad a börtönben. Megmondom neki, hogy iparkodik rajta segíteni.

Hanka megint leült, és nem tudta már, mit gondoljon.

A kovács hosszan beszélt Amerikáról, ismerősökről, akik oda vándoroltak. Leveleket írnak, még pénzt is küldenek haza. Hogy milyen jó ott, milyen szabadsága van mindenkinek, hogy gazdagodnak. Antek elszökhette rögtön: ismer egy zsidót, aki már többet is átszállított a határon. Hanka később mehetne utána, hogy rá ne jöjjenek a dologra. Ha Grzela hazajön a katonaságtól, kifizetné az apai részt, ha pedig nem, hamar akad vevő is a földre.

- Kérdezze csak meg a paptól, majd meglátja, hogy helyesli a szavaimat. Majd megtudja, hogy igaz ember vagyok, és őszinte szívből beszélem rá, nem a magam hasznáért. Csak nehogy szóljon valakinek egy szót is, hogy meg ne tudják a csendőrök, mert akkor ezrekért sem engedik ki, sőt bilincsbe is verik - fejezte be komolyan.

- Honnan vegyem a pénzt a kiváltására! Annyi sok pénzt! - nyögte Hanka.

- Ismerek valakit Modlicában, aki adna jó kamatra... tudok másokat is... pénz akadna. Ez már az én dolgom... szívesen segítek.

Sokáig adta a tanácsokat, igyekezett rábeszélni.

- Gondolja meg, gyorsan kell határozni.

Csendesen ment el, Hanka észre se vette, amikor eltűnt az éjszakában.

Már késő volt; a házban aludtak, csak Witek ült a fal tövében, mintha gazdasszonyát őrizné. A faluban is lefeküdt már mindenki, még a kutyák se ugattak, csak a víz csobogott, és a madarak énekeltek a gyümölcsösökben. A hold kigördült az égre, arany sarlója lassan vonult a szörnyű, sötét magasságon át. Fehér, alacsony ködök borították a réteket, a rozstáblák fölött pedig a virágok fakó porfelhője lebegett; a tó úgy csillogott ki a fák közül, mint egy jégtábla... Csak úgy csöngött az ember füle a nagy csendtől és a csalogány csattogásától.

Hanka még mindig egy helyben ült, mintha odaszögezték volna.

„Jézusom, elszökni a faluból, itthagyni a földet, mindent!” - gondolta egyre.

Rémület fogta el, percről percre nőtt benne, rettenetes fájdalommal és félelemmel szorította össze a szívét.

Lapa vonítani kezdett az udvaron, a csalogányok elhallgattak, szél lebbent föl, megingott a fák árnyéka, és szomorú, fájdalmas morajlás futott végig a kerten.

- A Kuba lelkét látta meg! - suttogta Witek, és ijedten keresztet vetett.

- Buta vagy! - torkolta le Hanka, és elkergette aludni.

- De hiszen el szokott jönni, benéz a lovakhoz, abrakot is tölt a jászolba... itt volt nem is egyszer...

Hanka már nem hallgatott rá, megint csönd borult a világra, a csalogány ismét dalra gyújtott, ő pedig úgy ült, mintha megdermedt volna. Időnként rémülettel, gyötrelmesen ismételte:

- Elszökni a nagyvilágba! Örökre! Irgalmas Jézus! Örökre...

Még el sem fonnyadt egészen a lomb, amellyel pünkösdre feldíszítették a házakat, amikor egy nap reggel váratlanul megjelent Roch.

De csak a mise végeztével, a pappal folytatott hosszú beszélgetés után mutatkozott a faluban. Nem sok ember forgolódott az udvarokon, mert éppen krumplikapálás ideje volt; de amint híre futott, hogy Roch végigmegy a falun, ez is, amaz is kifutott az útra, hogy köszöntse a rég nem látott, kedves vendéget.

Roch, mint mindig, botjára támaszkodva, lassan, emelt fejjel haladt; ugyanaz a fakó szűr volt rajta, s ugyanúgy lógtak a rózsafüzérek a nyakában. A szél szétborzolta ősz haját, sovány arcán különös jóság és vidámság ragyogott.

Szemét a házakon és kerteken jártatta, örvendezve mosolygott mindenre, mindenkit külön köszöntött; a hozzá tolongó gyerekek fejét szeretettel megsimogatta, az asszonyokat maga szólította meg, s nagy volt az öröme, hogy mindent úgy talál, ahogy elhagyta.

- Czenstochowában voltam a búcsún - felelte, mikor kíváncsian kérdezték, hol járt annyi ideig.

És annyira örvendtek a hazatérésének, hogy már az utcán mesélni kezdték neki a lipcei újságokat. Az egyik már tanácsot is kért tőle, a másik meg panaszkodni akart neki; félrehívta és előhozakodott a gondjaival, mint a végszükségre tartogatott utolsó garasával.

- Nagyon elfáradtam, pihenek vagy egy napig - mentegetőzött, hogy megszabaduljon tőlük.

Versengve kérték, hogy a házukhoz szálljon.

- Egyelőre Maciejnél szállok meg, mert már megígértem Hankának. De ha valaki azután befogad, hosszabb ideig ott maradok nála. - S frissen megindult Borynák felé.

Persze hogy Hanka örömmel fogadta, meg akarta vendégelni jó szívvvel, de Roch, alighogy letette tarisznýait, és kissé kifújta magát, az öreghez indult.

- Nézze csak meg, ott fekszik a kertben, mert a szobában meleg van. Addig forralok magának tejet. Vagy talán tojást is enne?

De Roch már a kertben járt, és az ágak alatt meghajolva igyekezett a beteghez. Az a dunnával bélelt szekérfasban feküdt, és bundával volt betakarva. Lapa összegömbölyödve vigyázott a lábánál. Witek gólyája pedig mulatságosan sétálgatott a fák közt, mintha őrzőjáratot tartana.

A gyümölcsös öreg volt és árnyas; a terebélyes fák úgy eltakarták az eget, hogy alant a gyepen csak imitt-amott mozogtak a nap sávjai, mint arany pókok.

Maciej hanyatt feküdt. A mozgó faágak halk susogással lengették fölötté az árnyak lepedőjét, csak olykor-olykor, mikor a szellő megszaggatta, csapott szemébe a napfény, és előtűnt a kék ég egy darabja.

Roch a beteg mellé ült.

A fák zúgtak, a kutya néha rávakkantott a legyekre, s időnként csivitelő fecskék suhantak át a fekete fatörzsek közt a ringó, zöld mezőre.

A beteg hirtelen Roch felé fordult.

- Megismer, Maciej? Megismer?

Boryna arcán könnyű mosoly futott végig. A szeme megrebbent, és megmozgatta szederjes ajkát, de nem jött ki hang a torkán.

- Ha az Úr Jézus megfordítja a sorsát, még meggyógyulhat.

Úgy látszik, megértette az öreg, mert megrázta fejét, s kedvetlenül elfordult tőle. Megint az imbolygó ágakat bámulta, meg a szemébe fröccsenő napsugarakat.

Roch fõlsóhajtott, keresztet vetett és bement.

- Ugye, mintha már jobban lenne? - kérdezte Hanka.

Roch sokáig gondolkozott, végül halkán, komoly hangon így szólt:

- Hiszen a lámpa is nagyobb lángra lobban, mielőtt kialszik. Én úgy látom, Maciej már a végét járja... Csodálkozom is, hogy még él; hiszen csonttá-bőrré aszott...

- Hiszen nem akar enni, még a tejet sem issza meg mindig.

- El lehetnek rá készülve, hogy bármely nap meghalhat.

- Biztosan úgy van, istenem... biztosan. Ugyanezt mondta tegnap Jambrozy, sőt azt tanácsolta, hogy ne várjunk tovább, hanem rendeljük meg a koporsót.

- Rendelje meg, nem fog sokáig várni, nem... Ha a lélek el akarja hagyni a világot, semmivel sem lehet tartóztatni, még sírással sem, mert akkor némelyek örökre köztünk maradnának - mondotta szomorúan, és nekilátott a tejnek, amit Hanka odakészített neki. Lassacskán iddogált, és közben kérdezgette, mi történt a faluban.

Hanka elmondotta ugyanazt, amit már az utcán hallott másoktól, azután meg a saját bajait kezdte előadni nagy bőbeszédűséggel.

- Hol van Józka? - szakította félbe türelmetlenül.

- Kint van a határban, krumplit kapál a zsellérasszonyokkal és Jagustynkával. Pietrek meg az erdőbe ment, Stachnak hordja a fát a házához.

- Építkeznek?

- Hiszen Jacek úr tíz nagy szálfát adott neki.

- Adott? Hallottam erről valamit, de nem hittem el.

- Hiszen hihetetlen is! Kezdetben senki se hitte el. Ígérte, az igaz, de hát sokan ígérnek. Okos ígér, a bolond meg örül, az ígéret szép szó, szokták mondani. Jacek úr meg adott Stachnak egy levelet, és meghagyta, menjen vele a földesúrhoz. Weronka még ellenkezett is, minek menjen, azt mondta, minek koptassa hiába a csizmát?... Még kinevetik, hogy hitt annak a hóbortosnak... De Stacho megmakacsodott és elment. És azt mondja, hogy alig múlt egy miatyánknyi idő, hogy a levelet átadta, a földesúr behívatta a szobába, megkínálta pálinkával, és azt mondta: „Gyere el szekerekkel, majd a kerülő kijelöl neked tíz darab épületfát...” Klomb adott neki lovat, adott a törvénybíró is, meg én is elküldtem Pietreket. A földesúr már várt rájuk az irtáson, és ő maga válogatta ki mindjárt a legkarcsúbbakat azokból, amelyeket a télen vágtak a zsidóknak. Na és hordják, mert az ágakkal együtt jó harmincszekérnyi lesz. Stacho pompás házikót épít belőle magának! Mondani se kell, milyen szépen megköszönte Jacek úrnak, és bocsánatot is kért tőle, mert hát az igazat megvallva, mindenki koldusnak meg hibbant eszűnek tartotta; mert nem tudni, miből él, és a fészületeknél meg a vetésben hegedülget. Néha meg úgy beszél, összevissza, mintha nem lenne helyén az esze... Most meg kisül, olyan úr, hogy maga a földesúr is szót fogad neki! Ki hitte volna?

- Ne az embert nézze, hanem a cselekedeteit.
 - De ilyen sok fát adni! Hiszen Mateusz számítása szerint vagy ezer zlotyt is megér. És csak úgy isten nevében! Ilyen még nem volt!
 - Azt mondják, ezért Stach ócska viskóját kapja haszonélvezetbe...
 - Ugyan, annyit ér, mint az elnyűtt bockor! Már arra is gondoltunk, nincs-e valami huncutság ebben a nagy jószágban. Weronka még a főtisztelendő urat is megkérdezte. De az lehordta, hogy ostoba.
 - Igaza is van. El kell fogadni, amit adnak, és hálát kell adni Istennek a kegyelemért.
 - Mert hát az ember nincs hozzászokva, hogy ingyen kapjon valamit, különösen uraságoktól. Ki hallott már ilyet! Hát mikor is adott valaki csak úgy jószágból valamit a parasztnak? Ha a legkisebb tanácsért is megy az ember, rögtön a markába néznek. A hivatalban meg ne is mutatkozzék pénz nélkül, mert azt mondják, jöjjön holnap vagy egy hét múlva... Antek ügyében jól megismertem, milyen a világ rendje, jó sok pénzt elhordtam már...
 - Jó, hogy szóba hozta Anteket. Voltam a városban.
 - Akkor talán látta is?
 - Nem értem rá.
 - Nemrég bent jártam én is, de nem eresztettek be hozzá. Isten tudja, mikor látom...
 - Talán előbb is, mint gondolja - szólt Roch mosolyogva.
 - Jézusom, mit mond!
 - Az igazat! A legfőbb hivatalban azt mondták nekem, hogy Anteket szabadon eresztik a tárgyalás előtt is, ha valaki jótáll érte, hogy nem szökik meg, vagy letétbe helyez ötszáz rubelt a bíróságnál.
 - Szakasztott ezt mondta a kovács is! - s Hanka rögtön mesélni kezdte, mit tanácsolt a kovács. Elmondta az utolsó szóig.
 - A tanács jó, de ha Michaltól jön, veszedelmes lehet. Biztosan van vele valami célja, biztosan... A föld eladásával nem kell sietni. Fogaton megy ki az ember a földjéről, de négykézláb térne vissza... Valami mást kell kitalálni... Talán jótállana valaki?... Tudakozódni kell az emberek közt... Persze, ha lenne pénz...
 - Talán akadna is - suttogta halkabban az asszony. - Van valamennyi készpénzem, csak még nem tudtam megolvasni, de talán futja...
 - Mutassa, megszámoljuk együtt.
- Hanka eltűnt valahol az udvaron, s amikor vagy egy miatyánknyi idő múlva visszatért, bereteszte az ajtót, és egy kis zacskót tett Roch térdére.
- Voltak benne bankók és ezüstpénzek, még pár arany is, és hat sor korallgyöngy.
- Ez a napám után maradt, Jagnának adta az öreg, de azután, úgy látszik, visszavette - suttogta Hanka, és leguggolt a lóca mellé, amelyen Roch a pénzt számolta.
 - Négy százharminckét rubel és öt zloty! Maciej adta?
 - Igen... persze... az ünnepek után adta... - dadogta az asszony elpirulva.
 - Nem futja belőle a biztosítékra, de talán valami jószágot is eladhatna!

- Persze, eladhatnám a kocát... A meddő tehenet is el lehetne adni, nincs rá szükség, és már érdeklődött utána a zsidó... Pár mérő gabonát is...

- No látja, garast a garashoz, és zloty lesz belőle. Kiváltjuk Anteket mások segítségével. Tud valaki a pénzéről?

- Az ipam adta Antek kiváltására, és meghagyta, hogy senkinek se pissenjek róla. Maga az első, akinek megmondom. Ha Michal...

- Legyen nyugodt, nem híresztelem el. Ha értesítenek, hogy itt az ideje, magával megyek Antekért. Elrendezünk mindent jól, el bizony, kedvesem - suttogta, és megcsókolta Hanka fejét, mert hálálkodva borult a lábához.

- A tulajdon édesapám se lehetne jobb - mondotta sírva.

- Ha hazajön az ura, köszönjék meg az Úristennek. Hol van Jagusia?

- Hiszen még reggel a városba ment az anyjával meg a bíróval. Azt mondják, a közjegyzőhöz mentek; azt beszélük, az öregasszony a lányára akarja íratni a földet.

- Mindent Jagnára? Hát a fiúk?

- Éppen azért, mert haragszik rájuk, amiért osztolni akarnak. Valóságos pokol van náluk, nem múlik el nap veszekedés nélkül. A bíró meg Dominikowát védi, ő volt az árvák gyámja még Dominik halála után.

- Én meg azt hittem, valami más van a dologban, mert sok mindent beszéltek róla.

- Szent igaz, amit mondtak. Csakugyan gyámkodik Jagna fölött, de úgy, hogy szégyellem apróra elmondani. Az öreg még hörög, az meg, mint a szuka... Nem mondanám, ha csak úgy hallottam volna, de magam is rajtakaptam őket a kertben...

- Engedje meg, hogy pihenjek valahol - szakította félbe Roch, és fölkelte a lócáról.

Meg akarta vetni neki Józia ágát, de Roch inkább kiment a csűrbe.

- Dugja el jól a pénzt - figyelmeztette Hankát még egyszer, és kiment.

Csak délután jött elő újra. Megette az ebédet, és a faluba indult éppen, mikor Hanka bátor-talanul megkérte:

- Lenne szíves, Roch, és segítene az oltárt földíszíteni...

- Csakugyan, holnap Úrnapja. Hol állítja föl?

- Ahol minden évben, a tornác előtt. Pietreknek mindjárt itt kell lennie, fenyőgallyat hoz az erdőből, Jagustynkát és Józkát meg rögtön ebéd után elküldtem virágért a koszorúkhöz.

- Hát gyertya meg gyertyatartó van már?

- Jambrozy ígérte, hogy kora reggel hoz a templomból.

- Hol állítanak még színt?

- A mi oldalunkon a bírónál, amott pedig a molnárnál, meg Ploszkaék előtt.

- Segítek, csak benézek előbb Jacek úrhoz. Még szürkület előtt visszajövök.

- Mondja meg Weronkának, hogy jöjjön el kora reggel segíteni!

Roch bólintott, és egyenesen Stach viskója felé indult.

Jacek úr a küszöbön ült, mint mindig, cigarettázott, huzigálta a szakállát, tekintetét a hullámzó vetésen jártatta, és a repülő madarak után nézett.

A ház előtt meg a cseresznyefák alatt pedig már ott hevert néhány hatalmas szál fenyő és egy rakás gally. Az öreg Bylica körülöttük totyogott, méregette a fejsze nyelével, néhol lenyesett egy-egy göcsöt, és szüntelen motyogott:

- Te is eljöttél a mi udvarunkba... persze... látom, szép vagy... Isten áldjon meg... Mateusz hamarosan megfarag... éppen jó lesz az alapgerendának... száraz helyen leszel, ne félj...

- Úgy beszél, mintha élőlények volnának - suttogetta Roch csodálkozva.

- Üljön le. Megzavarodott a feje örömeiben, egész napokat tölt így, a fa mellett. Hallgassa csak.

- Te is eleget álltál, szegénykém, az erdőben, hát most legalább kipihened magadat... hát... Nem bánt többé senki!... - fecsegett az öreg, és szerető kézzel simogatta meg a lucfenyő sárga, pikkelyes kérjét.

Eltotyogott a legvastagabbhoz, mely az ösvényen feküdt. Leguggolt a vágásnál, és gyönyörűséggel nézte a sárga, gyantától csöpögő gyűrűket. Közben mondogatta:

- Ilyen nagyra nőttél, mégis elbántak veled! Ugye? A zsidók bevitték volna a városba, de az Úr Jézus megengedte, hogy a tiednél maradj, gazdánál. Szentképeket akasztanak rád, a pap meghint szenteltvízzel, bizony... ugye?

Jacek úr csak szelíden mosolygott rajta, és egy ideig elbeszélgetett Rochhal. Azután hóna alá fogta a hegedűjét, és elindult a mezsgyén az erdő felé.

Roch még sokáig ült Weronkánál, és hallgatta elbeszéléseit.

Már esteledett; enyhült a hőség, sőt a rétek felől hűs levegő áradt. A szél is mind erősebben fújdogált dél óta; a friss kalásztól rozsdaszínű rozsföldek tengere összegomolyodva hömpölygött, néha hirtelen erősebben megringott, örvénylőn megcsavarodott, és az utakhoz meg a mezsgyékhez csapódott, mintha már-már ki akarna áradni. De csak végigsöpörte fakó sörényével a földet, s azután újra hátraszegte fejét, mint az ágaskodó csikó. A szél mindenfelől belekapott, szinte mulatságból rázta, s azután ismét viharosan tombolt a fakó ráncokkal, zöld öblökkel, rozsdaszínű sávokkal, susogással és vergődéssel teli táblákon. A pacsirták magasan csilingeltek, néha egy-egy varjúraj vonult himbálózva a levegőben, s lelehullt megpihenni a hajladozó fákra. A nap már vöröslött, és egyre lejjebb ereszkedett; s az egész világon, a ringó földeken s a gyümölcsösökön, melyek úgy vergődtek, mint a karámba szorult nyáj, lassan előmlött a hunyó nap bíbor fénye.

A holnapi ünnep miatt azonban az emberek hamarabb jöttek haza a mezőről, az asszonyok koszorúkat fontak a házak előtt, a gyerekek nyalábjával hozták a kálmot, Ploszkáék és a molnár háza előtt halomba feküdt a fiatal nyírfa meg fenyő; beásták őket a földbe, ahol oltárt fognak állítani. Néhol a lányok már díszítették a falakat, az utat is egyengették helyenként, és betemették a gödröket. Egy asszony még mosott a tónál, a sulyok csattogása és a ludak ijedt gágogása hallatszott.

Roch éppen indulni készült Weronkától, amikor a nyárfás úton, sűrű porfelhőben vágató lovas tűnt fel. Kissé hátráltatták a szekerek, melyek a Stach fáját hordták, ezért a mezőn át akarta kikerülni őket.

- Te, lesántul a lovad, ha úgy rohansz! - kiáltották.

Valahogy kikerülte őket, és lóhalálában vágatott a faluba.

- Hé, Adam, várj már egy kicsit! - kiáltott utána Roch.

A Klomb fiú kissé lassított, és torkaszakadtából kiabálta:

- Hallják, valami megölt emberek feküsznek az erdőben! Jézusom, egészen kifulladtam. A lovat legeltettem az erdőszélen, és már hazatartottunk a Gulbas gyerekekkel, hát egyszer csak a Borynák keresztjénél megtorpan a ló és félreugrik. Egyszeriben a földre pottyantam. Nézem: mi a manó ijesztette úgy meg a lovat? Hát látom, hogy valami emberek feküsznek a borókabokrokban... Kiáltozunk, de meg se mozdulnak, úgy hevernek, mint a hullák...

- Bolond, ostobaságokat mesélsz! - ordítottak rá.

- Hát nézzék meg maguk: ott feküsznek! Gulbas is látta, csak hogy ijedtében elrohant az erdőbe a rőzszeszedő zselléraszszonyokért. Élettelenül feküsznek.

- Az istenért, akkor siess a bíróhoz, és vidd hírrül neki!

- A bíró még nem jött haza a városból - mondta valaki.

- Akkor a törvénybírónak kell jelenteni!... A kovács házánál javítja az utat a fiúkkal! - kiáltottak utána, mert máris toványargalt.

Persze hogy a meggyilkoltak híre egy szempillantás alatt elterjedt a faluban. Nagy lármá és futkározás támadt, borzalommal tele; az emberek rémületükben keresztet vetettek. Mire a nap lenyugodott, a fél falu kiözönlött az útra. Valaki értesítette a főtisztelendőt, és ő is kijött kérdezősködni a plébánia elé. Már jókora csoport ment arra, és halkán beszélgettek. A fiatalabbak valamennyire előresiettek a nyárfás úton, és valamennyien türelmetlenül várták a törvénybíró, aki székéren ment el Klombbal és néhány legénnyel együtt.

Sokáig vártak; csak szürkületkor tért vissza, de nagy ámulatukra a bíró bricskáján és az ő lovaival. Mérges lehetett, mert kegyetlenül káromkodott, és ugyancsak csapkodta a lovakat. Esze ágában se volt megállni a tömeg előtt, de valaki megfogta a lovak zabláját, és megállásra kényszerítette. Ekkor megszólalt:

- Komiszak ezek a kölykök, mit ki nem találtak mulatságból! Semmiféle halott nem volt az erdőben, csak valamiféle emberek aludtak a bokorban. Kerüljön csak a kezem közé az a Klomb gyerek, majd adok én neki ijesztgetést. Az úton találkoztam a bíróval, és vele jöttem haza. Ez az egész. Gyí, csikó!

- Hát a bíró beteg, hogy úgy fekszik, mint a birka? - kérdezte valaki, amint benézett a kasba.

- Elaludt és kész! - a törvénybíró a lovak közé csapott, és elvágatott.

- Kötni való cudarok, mit ki nem találhatnak!

- A Gulbas kölyök a ludas, mindig haszontalan tréfákon jár az esze!

- Jól el kéne náspángolni, minek rémítgeti hiába az embereket.

Így panaszkodtak nagy felháborodással, és lassan szétszéledtek.

Még imitt-amott kisebb csoportokban álldogáltak az alkonypírban égő tó partján, amikor feltűntek a zselléraszszonyok, nehéz fakötegeket cipelve a hátukon. Elöl Kozłowa jött, s egészen meghajolt a nagy teher alatt. Amint meglátta az embereket, egy fának támasztotta terhét.

- Jól becsapta magukat a törvénybíró! - szólt, bár alig szuszogott a fáradtságtól. - Hullák nem voltak az erdőben, az igaz, de talán még rosszabb az, ami volt.

És mikor többen összegyülekeztek a hangjára, megeresztette a nyelvét:

- Az erdőszéli úton jöttünk visszafelé, a kereszt irányában, hát egyszer csak vágat szembe a Gulbas gyerek, és rémülten kiáltja: „Valami megölt emberek vannak a bokorban!” Ha megölték, megölték, gondoltam, de mindenesetre érdemes megnézni. Odamentünk... hát messziről látjuk, csakugyan valami emberek fekszenek ott, mint a hullák... csak a lábuk áll ki a bokorból. Filipka húz, hogy fussunk el. Grzelowa már imádságot mormol, és nekem is végigfutott a hátamon a hideg, de keresztet vetettem, és közelebb léptem... nézem... hát a bíró úr fekszik ott szőr nélkül, mellette meg Jagusia Borynowa... és javában alusznak. Leitták magukat a városban, nagy volt a hőség, hát pihenni akartak a hűsön, meg szeretkezni. Csak úgy dőlt belőlük a pálinkaszag! Nem ébresztettük fel őket, hadd jöjjenek a tanúk, hadd lássa az egész falu, mit művelnek! Elmondani is szégyen, hogy le volt vetkőzve az az asszony, Filipka be is takarta irgalomból a kendőjével. Kész Szodoma! Öreg vagyok, de ilyen botrányról még nem hallottam. Nemsokára jött a törvénybíró, és fölébresztette őket. Jagna elfutott a mezőre, a bíró urat meg alig tudták fölrakni a szekérre. Olyan részeg volt, mint a disznó!

- Jézusom, ilyesmi még nem fordult elő Lipcében! - nyögött föl valamelyik asszony.

- Még ha egy legény tenné egy lánnyal, de hogy egy gazda, gyermekek apja és bíró!

- És Boryna a halállal küszködik, nincs, aki egy korty vizet adjon neki, s az a...

- Én kifüstölném a faluból! A templom előtt virgácsolnám meg a cafráját! - rikácsolt ismét Kozłowa.

- A botrány magától kiált az égbe, minek ezt még tetézni? - csillapítgatták az asszonyok kezüket tördelve.

- Hát Dominikowa hol van?

- Szándékosan a városban hagyták, hogy ne zavarja őket...

- Jézusom, elgondolni is szörnyű, mi minden történik manapság a világon!

- Ilyen bűn, ilyen botrány, hiszen szégyenbe hozza az egész falut!

- Jagna nem fél a rossz hírtől, képes holnap ugyanazt megtenni.

Így sopánkodtak minden házban, kezüket tördelve; a lágyabb szívű asszonyok is sírva fakadtak irtózatukban és felháborodásukban, s már azt várták, hogy az Isten kegyetlenül megbünteti valamennyiüket. Az egész falu reszketett a fecsegéstől és a siránkozástól.

A legények meg a hídon gyűltek össze, részletesen kikérdezték a Gulbas gyereket, és jól mulattak az egész histórián.

- Ez aztán a kakas, ez a bíró! Nagy kópé! - nevetett Adam Wachnik.

- Meglakol még ezért a szeretkezésért: az asszony kitépi a haját!

- És vagy egy fél esztendeig nem ereszti magához.

- Jagusia után nem is nagyon siet majd a sajátjához.

- A kutya-fáját, Jagusiáért mindenre képes lenne az ember...

- Hogyisne, olyan asszony, mint a szarvasűnő. Nem tudni, akad-e szebb a kastélyokban is. Csak ránéz az emberre, és máris elfogja a vágy.

- Színméz, nem is asszony! Nem csoda, hogy Antek Boryna is...

- Hagyjátok békén, fiúk! Gulbas hazudik egyet, Kozlowa egy másikat, az asszonyok meg irigységből még meg is toldják. Igazában pedig nem lehet tudni, hogy is volt... Sok asszonyra pletykálnak, ha a legtisztességesebb is - szólalt meg Mateusz különösen szomorú, aggodalmas hangon. De nem fejezhette be, mert megjelent köztük Grzela, a bíró öccse.

- Mi újság? Aluszik még Piotr? - kérdezték a kíváncsibbak.

- Édesbátyám, de aki ilyesmit tesz, az kutya, nem pedig bátyám a mai naptól fogva! Hanem az a dög az oka mindennek! - tört ki böszülten Grzela.

- Nem igaz! - csattant fel hirtelen Pietrek, Borynáék legénye, és fölemelt ököllel rontott Grzelára. - Aki ilyet mond, hazudik, mint a kutya!

Elámultak ezen a váratlan védelmen, a legény pedig öklét rázva kiabált:

- Csak a bíró a hibás! Hát Jagus vitt talán gyöngyöt a bírónak? Ő húzta be a bírót a kocsmába? Ő leskelődött egész éjszakákon át a kertben, mi? Jól tudom, hogy erőszakoskodott vele, hogy kísértette! Talán valami szert is adott be neki, hogy ne ellenkezzék!

- Ni, a kórságos prókátor! Ne hadonássz, mert elveszted a nadrágodat!

- Ha megtudja, hogy védelmezed, majd megszolgálja.

- Vagy neked adja Maciej ócska nadrágját!

Szinte eldültek a nevetéstől, úgy csúfolódtak.

- Az ura nem kelhet a védelmére, sem más, hát akkor én védelmezem... Védem is, a kutya-fátokat! Csak halljak még egyszer egy rossz szót, nem kímélem az öklömet... Jár a szátok, ördögadták, de ha valamelyiktek testvérével vagy a feleségével esnék meg, akkor bezzeg befognátok a szátokat!

- Te fogd be a pofádat, te béres! Nem a te dolgod, őrizd inkább a ló farkát! - üvöltött rá Stacho Ploszka.

- Aztán vigyázz, hogy meg ne tapogassuk előbb az oldaladat! - tette hozzá Wachnik.

- Coki a gazdáktól, te tetves! - tódította valaki elmenőben.

- Rühes gazdák, бүдös uraságok! Én béres vagyok, de nem viszek titokban fertály gabonát a zsidóhoz, és nem is csenek el semmit a más kamrájából! Még nem ismertek engem! - kiáltott utánuk; gyorsan odébbállottak, mert kellemetlenül érezték magukat, azért nem is szóltak az ordítózásra, hanem hazaszéledtek.

Már esteledett; csak különösen világos, szeles este volt. Már régen lement a nap, s az égen még mindig véres fény izzott széles sávban, s hatalmas fellegek gyülekeztek. Valami nyugtalanság lebegett a világ fölött, a szél fenn zúgott, s csak a legmagasabb fák tetejét cibálta. Valamiféle madarak vonultak lármásan, láthatatlanul a magasban, a libák is szörnyen gágogtak az udvarokon, nem tudni, miért, s a kutyák veszett ugatással futottak ki egészen a mezőre. A házakban is hasonló nyugtalanság volt; vacsora után senki sem maradt a szobában, s a küszöbre se ültek ki, mint máskor; valamennyien összejöttek a szomszédoknál, a bejárókban csoportosultak, és halkan beszélgettek.

Olyan volt a falu, mintha kihalt volna; nem hallatszott nevetés, sem nótaszó, ahogy meleg estéken lenni szokott, mert valamennyien suttogva tanácskoztak, ügyeltek, hogy a gyerekek vagy a lányok meg ne hallják, és valamennyiüket egyformán fölháborodás és borzalom hatotta át.

Hankánál is összegyűlt néhány komaasszony a tornácon. Azért jöttek, hogy sajnálkozzanak rajta, és valami újságot halljanak Jagnáról. Próbálkoztak így is meg úgy is, de Hanka szomorúan csak ennyit felelt:

- Szégyen ez és Isten ellen való véték, de nagy szerencsétlenség is.
- Bizony, és holnap az egész plébánia tudni fog róla.
- És mindjárt azt mondják, hogy Lipcében történnek mindig a legrosszabb dolgok.
- És valamennyi lipcei asszonyt éri a szégyen.
- Mert valamennyi olyan szent, hogy vetné csak magát valaki utánuk, mind megtennék ugyanazt! - gúnyolódott Jagustynka.
- Hallgasson, nincs most tréfálkozni való idő! - intette le Hanka fölényesen a vénasszonyt, és többé egy szót sem szólt.

Még fojtogatta a szégyen, de a harag, melyet az első pillanatban Jagna iránt érzett, lassan eltűnt. Amint az asszonyok elszéledtek, benézett az első szobába, mintha Maciejt vizsgálná, de amint észrevette, hogy Jagusia felöltözve alszik az ágyon, betette az ajtót, s a sötétben gondosan levetköztette.

„Isten mentsen az ilyen sorstól!” - gondolta azután különös sajnálattal, és még egypárszor benézett hozzá azon az estén.

Jagustynka észrevehetett valamit, mert mintegy önkéntelenül megszólalt:

- Jagna sincs hiba nélkül, de mégis a bíró a legbűnösebb.
- Bizony, neki kellene lakolni mindenért, csak neki! - állapította meg Hanka olyan haragosan, hogy Pietrek hálásan nézett rá.

És úgy is alakult a dolog, mert az öreg Ploszka és Koziolék késő éjszakáig szaladgáltak a faluban, és uszították az embereket a bíró ellen. Ploszka még a házakba is benézett, s tréfásan mondogatta:

- Derék egy bírónk van, az egész járásban nincs nagyobb kópé!

De mivel nem nagyon helyeselték neki, a kocsmába ment. Már ott talált néhány kisebb gazdát, pálinkát hozatott nekik egyszer-kétszer, és amikor már kapatosak voltak egy kicsit, előhozakodott a dologgal:

- Ugye, pompás fickó a mi bírónk?
- Hiszen nem most csinálja először! - vetette oda a szót óvatosan Kobus.
- Megvan róla a magam véleménye, megtartom magamnak, és nem mondom ki! - morogta Sikora, aki már be volt állítva egy kissé, és a pultra nehezedett.
- Tarts meg magadnak a fogad mögött mást is, senki se húzza ki! - förmedt rá Ploszka, és halkan uszítani kezdett a bíró ellen. Mondogatta, milyen rossz példát ad az embereknek, milyen szégyent hoz a falura, és sok egyebet.
- Megvan rólad is a magam véleménye, de azt se mondom meg - morogta újból Sikora.
- Le kell tenni a bíróságról, ez az egyetlen mód. Akkor majd megpuhul a nyaka! - szónokolt Ploszka, és újabb fertályt rendelt. - Mi tettük meg bírónak, hát le is tehetjük! Az, amit ma cselekedett, szégyene az egész falunak, de rosszabbat is cselekedett ennél: mindig az urasággal tartott a község kárára, iskolát akar állíttatni Lipcében, állítólag a németeket is ő

tanácsolta az uraságnak Erdőaljára. És folyton korhelykedik, iszik, csúrt építtetett magának, lovat vásárolt, minden héten húst eszik és teát iszik. Vajon kinek a pénzén, mi? Persze hogy nem a magáén, hanem a falu pénzén...

- Azt tartom, hogy a bíró disznó, de te is be szeretnéd dugni az ormányodat a vályúba! - szakította félbe Ploszkát Sikora mormogása.

- Leitta magát, és összevissza beszél.

- Az a véleményem, hogy nem választunk téged bírónak!

Elhúzódtak tőle, és késő éjszakáig tanácskoztak.

Másnap pedig még hangosabban tárgyalták az egész históriát, mert a plébános megtiltotta, hogy a bíró háza előtt állítsanak oltárt, pedig minden évben ott szokott lenni. Persze hogy mindent megtudott a pap, és rögtön reggel magához hívatta Dominikowát, aki csak éjfélkor jött haza a városból. Olyan haragos volt a főtisztelendő, hogy lehordta a kántort, Jambrozyt meg pipaszárral áldotta meg.

Az Úr ama szent napja olyan volt, mint az előző napok: nagyon derült, csak különösen tikkasztó és csöndes. A legkisebb fuvallat sem lebbent meg a föld fölött, a nap rögtön fölkelte óta irgalmatlanul perzselte; a forró, száraz levegőben bágyadoztak a fonnyadt levelek, a gabona erőtlenül hajtotta le fejét, a homok meg úgy égette a lábakat, mint a parázs, a falakból pedig csöpögött a forróságban kiolvadt gyanta.

Szabadjára engedte az Úr Jézus a perzselő hőséget, de a nép szinte rá se hederített a forróságra. Már virradat óta nagy volt a faluban a láрма meg a sürgés-forgás: templomba készültek, a lányok meg, akik a szentképeket és a szobrokat fogják vinni a körmeneten, és virágot szórnak a főtisztelendő lába elé, eszeveszetten futkároztak egymáshoz, próbálgatták a pártákat, fésülködtek és fecsegték. Az idősebbek pedig sietve díszítették az oltárokat; egyet a molnárnál állítottak, egyet a plébánia előtt, a bíró háza helyett, egyet pedig Borynáék előtt. Hanka a háziakkal együtt már hajnal óta segített Rochnak.

El is végezték, szinte ők lettek készen először, és olyan szépen díszítették föl, hogy az emberek ámulva mondogatták: még a molnár oltáránál is szebb.

És igazat mondtak. A tornác előtt egész kápolna állott, nyírfaágakból és zöld lombokból fonva. Gyapjuszöttekkel borították be, hogy csak úgy káprázott a szem a különféle színektől. Középen pedig, kissé magasabban állott az oltár, vékony fehér takaróval borítva, gyertyákkal meg sajtárokba helyezett virágokkal megrakva. A sajtárokat Józka aranypapírból kivágott csipkével ragasztotta tele.

Az Istenanya nagy képe függött az oltár fölött, melléje pedig kisebb szentképeket akasztottak, ahány csak elfért. Nagyobb dísz kedvéért az oltár fölé egy kalitkát függesztettek, benne feketerigó fütyörészett. Nastusia hozta a madarat. Witek halkán fütytyentgetett neki.

Az egész bejárat az utcától kezdve teletűzdelték gallyal: nyírfa- és fenyőgallyak váltogatták egymást. A földjét pedig vastagon felszórták sárga homokkal, és behintették kálmoszal.

Józka nyalábszámra hozta a búzavirágot, szarkalábat és mezei bükkönyt, s teletűzdelte velük a kápolna falait. A képeket és a gyertyatartókat is feldíszítette velük, és mindent, amit csak lehetett. Még a földet is beszórta virággal az oltár előtt, sőt a ház sem menekült meg tőle: a falak és ablakok szinte eltűntek a zöld lombok alatt, s a háztető zsúpját is kálmoszal tűzdelte meg.

Mind egyformán kivették a részüket a munkából, az egy Jagusiát kivéve, aki kora reggel kisurrott a házból, és többé nem mutatkozott.

Bár ők készültek el legelőbb, mégis a nap már a falu fölé emelkedett, és egyre több szekér zörgött az úton: a szomszéd falvakból jöttek.

Sietve készültek hát a templomba.

Csak Witek maradt őrt állni a bejáróban, mert egész csapat gyerek tolongott, hogy megnézzék az oltárt és fűtyentsen a rigónak. Witek nyírfavesszővel kergette őket, s mikor nem bírt velük, rájuk eresztette a gólyáját. Az pedig, úgy látszik, be volt tanítva, mert leselkedve kiosont, és éles csőrével ugyancsak fenyegette a meztelen lábakat. A gyerekek időnként sivalkodva rebbentek szét.

Épp akkor szólalt meg a kisharang, mikor a háznép elindult. Józka futott legelő, talpig fehérben és piros pántlikával befűzött cipőben. Kezében imakönyvet tartott.

- Witek, hogy tetszem neked? Nos? - kérdezte, és megperdült a fiú előtt.

- Helyes vagy, mint egy fehér liba! - szólt csodálattal a fiú.

- Annyit értesz hozzá, mint a gólyád. Hanka azt mondta, hogy a faluban senki sincs ilyen szépen felöltözve - fecsegte, lehúzogatta rövid ruháját.

- Ejha!... A térded meg kipiroslik a szoknyán keresztül, mint a libaé a pihe alól.

- Buta vagy, inkább nézz a Lapa farka alá! De a gólyádat dugd el, mert jön a pap színt járni, még meglátja és megismeri - figyelmeztette halkabban.

- Csakugyan takaros, és ki van öltözve, és a gazdaasszony is úgy kicsípte magát, mint a pulyka! - suttogta Witek, és utánuk nézett az útra. De azután eszébe jutott a figyelmeztetés, és behúzta a gólyát az üres krumpliverembe. A szín felügyeletére Lapát állította a gyerekek ellen, ő maga meg elszaladt Maciejhez, aki a kertben feküdt most is, mint mindennap.

A falu már egészen elcsöndesedett, a szekerek mind elmentek, és az emberek is elvonultak. Az utcák elnéptelenedtek, csak itt-ott játszottak a gyerekek a bejárókban, kutyák sütkéreztek a napon, és fecskék suhantak a tó fölött az izzó levegőben. A templomban pedig rögtön a harangszó után megkezdődött az ájtatosság. A főtisztelendő kijött a nagymisére, megszólalt az orgona, de rögtön a szentbeszéd után valamennyi harang megkondult, és a nép olyan erővel zendített rá az énekekre, hogy a galambok felröppentek a háztetőkről. A nép kiözönlött a főkapun, fölöttük pedig lengtek a meghajolt zászlók, égő gyertyák és a képek, melyeket fehér ruhás lányok tartottak. Végül pedig jött a vörös baldachin, alatta lépkedett lassan lefelé a lépcsőn a pap, kezében aranyos szentségtartóval.

S mikor úgy-ahogy fősorakoztak a színjáráshoz, égő gyertyákkal szegélyező hosszú utcát alkotva a tömegben keresztül, a főtisztelendő úr újból rázendített:

Uram, kapud előtt állok!...

S az egész nép hatalmas, eget verő hangon folytatta:

Irgalmadra híven várok...

És megindultak hangos énekszóval, keresztültolakodtak a templomudvar kapuján, mert óriási volt a tömeg, az egész plébánia megjelent, sőt valamennyi uradalomból is eljöttek. A főtisztelendőt is a földesurak vezették, ők vitték körülötte a gyertyát, a baldachint pedig gazdák tartották, de a lipceiek bosszúságára mind más falubeliek.

Az egész körmenet kiáradt a templom árnyas udvaráról a térre, mely szinte fehérén izzott a hőségtől. A nap belesütött az emberek szemébe, égetett, mint a tűz. Lassan el is indultak hát a harangzúgás, énekszó, illatozó tömjénfüst és gyertyafény között, a fölvert porfelhőben, a főtisztelendő lába elé szórt virágokon.

A jobb felőli első színhez mentek, Borynáékhoz. Az utca egy szempillantás alatt megtelt, recsegett a kerítés, és néhányan a tóba is belepottyantak a magas partról. Az út menti fák rengtek a tolongástól. Sűrű, éneklő tömegben úsztak a fejek, mint a színeket játszó folyam árja, középütt pedig, mint a csónak a hullámokon, a vörös baldachin haladt, ringtak a zászlók, a tüllel és virággal beborított képek és szobrok.

Erősen tolongtak, fej fej mellett szorongtak, s már alig lélegeztek a hőségtől a szűk helyen. De énekeltek egész szívükből, egész erejükből, teli torokból; mintha az egész világ velük együtt énekelné az Úr dicséretét, mintha a sudár hársak, a fekete égerfák, a napfényben izzó vizek, a karcsú nyírfák, az alacsony gyümölcsösök és a zöld mezők, a szemmel föl nem mérhető messzeségek, a házak és minden, ami csak létezik, szívből, örömtől duzzadón csatlakozna az énekhez; s a hatalmas ének gomolygó dőrejjel ömlött el az izzó levegőben, s fölemelkedett a naphoz, a halovány ég felé.

Még a levelek is megremegetek a hangorkántól, s a fákról lehullottak az utolsó virágok.

Borynáék háza előtt a pap fölolvasta az első evangéliumot, kissé megpihent, aztán tovább vezette a népet a molnár oltárához.

A hőség még növekedett, már nem lehetett kibírni, a por fojtogatta a torkukat, a nap megfehéredett, hosszú, fehérés pászmák húzódtak a derült égre, és az izzó levegő reszketett, kápráztatta a szemet. Vihar készült.

Már egy jó órája tartott a színjárás, s bár kifáradtak a forróságtól, s maga a plébános is izzadt, és vörös volt, mint a rák, mégis lassan, illendően körben jártak valamennyi színhez, mindegyik előtt meghallgatták az evangéliumot, és újabb éneket énekeltek.

S időnként, mikor a nép kissé kifáradva elhallgatott, és csak a lábak dobogása hallatszott, a hirtelen csendben fölhangzott a pacsirtadal a földeken, valahol egy kakukk kakukkolt fáradhatatlanul, és fecskék csiviteltek az ereszek alatt. A harangok pedig szüntelenül bongtak; lassan, forrón, vontatottan és erősen zúgtak.

És bár a nép megint énekelt, bár az emberek nem sajnálták a torkukat, és az asszonyok is rázendítettek vékony hangon, a gyerekek is cincogtak a maguk módján, a csengők csilingeltek, és a lépések zajától döngött a kiszáradt föld - mégis a harangok hangja mindenek fölé emelkedett, tisztán és fennén énekelt, valami aranyos, mély, örömmel és vigassággal áthatott zúgással csapott az égis, olyan erősen és hangosan, mintha valaki kalapáccsal döngtetné a napot; az egész világ ringani és harangozni látszott.

Amikor pedig befejezték az oltároknál a szertartást, még sokáig tartott a templomban az ájtatosság, sokáig bűgött az orgona, és szállott az ének.

Alig özönlöttek ki azonban a templom elé, hogy kissé hűsöljenek a fák alatt, egy-egy garast guberáljanak elő a koldusoknak, és szót váltsanak a szomszédokkal, mikor hirtelen elsötétedett, a távolban megdördült az ég, és száraz, perzselő szél kavardott, megrázta a fákat, s nagy porfelhő kerekedett az utcákon.

A közelebbi falvakból való emberek hanyatthomlok siettek haza.

De egyelőre csak apró, forró és ritka eső hintette meg a földet, még párásabb és fojtóbb lett tőle a levegő. A nap még irgalmatlanabban sütött, a békák halkabban és álmosabban kuruttyoltak, csak éppen sötétebb lett egy kicsit, homály borította a messzeséget, megint távoli dőrej hangzott, és a kékekszürke keleti égen halvány, rövid villámok cikáztak.

A vihar kelet felől közeledett. Sarló alakban vonultak az égre a nehéz, esővel vagy jéggel terhes sötétkék felhők. A rövid időközökben meg-megújuló szél zúgva rohant előre, süvített a fák koronái közt, és cibálta a gabonát. A madársereg rémülten menekült föld alá, még a kutyák is hazasiettek. A jószág eliramodott a mezőről, az utakon forgószél kerekedett; s a dörgés egyre közelebből hangzott.

Nem múlt el két miatyánknyi idő, s a nap rút, vörhenyes felhőkbe merült, úgy világított át rajtuk, mintha izzó üvegtábla mögül ragyogna. Már a falu fölött dörgött az ég, és olyan vihar kerekedett, hogy a faágakat és a háztetők szalmáját itt-ott magával ragadta; csoda, hogy ki nem tépte a fákat tövestül. Az első mennyköcsapások az erdőre hullottak, de az egész ég egy szempillantás alatt kékesbarna lett, a nap kialudt, fölüvöltött az orkán, és egyik villám a másik után csapott le. A mennydörgés megrázta a földet, a villám tüze végighasította a felhős eget, és szinte vakított a fényével.

A házak reszkettek a dörgéstől, és minden teremtmény meglapult rémületében.

Szerencsére oldalt vonult el a vihar, a mennykő valahol messze csapkodott. Nagyobb károk nélkül múlt el a fürgeteg. Az ég ismét derülni kezdett, de litánia előtt sűrű eső hulldogált, majd olyan felhőszakadás keletkezett, hogy szempillantás alatt lefektette a gabonát, a folyó megáradt, és minden árokban, mezsgyéről és barázdáról habzó víz hömpölygött.

Csak estefelé csillapodott le az idő. Az eső elállt, s alkonyatkor előbújt a felhők mögül a nap sugárzó, vörös korongja...

Lipce újra feléledt. Az emberek kitárták az ajtókat, előbújtak, és élvezettel szítták be a hűs levegőt. Minden illatozott az eső után, leginkább a fiatal nyírfák és a menta a kertekben. Az átázott föld szinte égett a napsütésben; izzottak a pocsolyák az utcán, csillogott a fű és a falevél, izzón, örömteli csobogással ömlöttek a tajtékos vizek a tóba.

Könnyű szellő borzolta végig a meghajló vetéseket, erős, vidám frissesség áradt az erdőkből és a földekről, s áthatotta a lelkeket. A gyereksereg sikongva gázolta az árkok és vízmosások vizét, a madarak csicseregtek a sűrűségben, a kutyák ugattak, a pap gyöngytyúkjai rikácsoltak a kerítésen, és minden bejáró, utca, ház és udvar visszhangzott a kurjantásoktól és a beszélgetésektől. Valahol a malom táján még nótára is zendített egy leány:

*Eső esik, megázom, megázom -
Dunnád alá eressz be, galambom!*

A mezőről pedig a hazahajtott jószág bögésével együtt a pásztorlányok éles, gyors ütemű dala hallatszott:

*Azt ígérted, hogy elveszel,
Ha a rozssal készen leszel.
Már a zabot is levágtad,
Most meg jártatod a szádat,
Oj, dana, da dana!*

Most már azok a szomszéd falubeliek is elhajtattak, akik Lipcében várták ki a vihar elmúlását; de sokan vendégségben maradtak a lipceieknél, azok, akik olyan emberségesen segítettek az asszonyoknak. A gazdagabbak otthon látták vendégül a szomszédokat, nem sajnálták tőlük az

ételt, sem az italt, a szegényebbek pedig a zsidóhoz vitték jötevőiket, ott vendégelték meg őket, mert mindig élénkebb és vígabb a mulatság nagyobb társaságban és a kocsmában.

A legények muzsikát kerítettek; már litániától fogva kihallatszott a kocsmából a hegedűk sírása, a bőgő brúgása és a dob pergése.

Mások is sűrűn jöttek a mulatságra; hiszen hosszú idő óta, húshagyókeddtől nem gyűltek össze szórakozni.

Olyan rengeteg nép jött, hogy hely se jutott mindenkinek. Jó részének azzal kellett beérnie, hogy a kocsmá előtt heverő gerendákra üljön. Mivel azonban szép volt az idő, és aranyosan fénylett az ég, sokan helyezkedtek el a fal mellett, és onnan kiáltoztak a zsidóra, hogy hozzon italt.

Minthogy majdnem csakis fiatalok töltötték meg a kocsmát, nyomban táncra is perdültek; úgy járták az obereket, hogy a falak és a padló gerendái is nyögtek bele. A táncban a többiek nagy csodálkozására Dominikowa Szymekje járt elől Nastusiával. Hasztalan igyekezett az öccse, Jendrych lebeszélni, csendben figyelmeztette, de nem használt, mert a legénynek igen jó kedve kerekedett, oda se hallgatott, itta a pálinkát, és Nastkát meg a barátait is nagyban kínálta. Mikor pedig megszólalt a zene, tízeseket dobált a muzsikusoknak, derékon kapta Nastkát, és teli torokból ordította:

- Csak szaporán, fiúk, rajta, nekünk valót!

És tombolt, rikkantgatott, és szilajul verte sarkát a padlóhoz, mint a szabadjára eresztett csikó.

- Kirázza a csutakot a csizmájából, az ebadta! - suttogta Jambrozy, és mohón mozgatta ádámcutkáját az ivók felé. - És úgy csapkod a lábával, mint a cséphadaróval: még szétmegy!

- tette hozzá hangosabban, és közelebb húzódott hozzájuk.

- Inkább arra ügyeljen, hogy maga el ne veszítsen valamit! - mordult fel Mateusz, aki ott állott a barátaival.

- Innék veletek a békességre - szólt Jambrozy nevetve.

- Nesze, te korhely, csak vigyázz, hogy le ne nyeld az üveget! - Egy teli pohárkát nyújtott át, és hátat fordított neki, mert Grzela, a bíró öccse, halkan magyarázni kezdett nekik valamit. A kútnak támaszkodva, figyelmesen hallgatták, nem ügyeltek sem a táncra, sem az előttük álló pálinkára. Hatan jöttek össze, mind a falu első legényei, csupa törzsökös gazdafiú. Élénken tanácskoztak, mivel azonban egyre nagyobb lett a láрма meg a tolongás, átköltöztek a zsidó szobájába, mert a benyíló a gazdák foglalták el a vendégeikkel.

A szoba szűk volt, tele széttúrt ágyneművel, melyben a gyerekek aludtak. Alig fértek el az asztalnál. Egy faggyúgyertya füstölt a mennyezetről függő réz gyertyatartóban. Grzela körbe adta a pálinkásüveget, ittak egyszer-kétszer, de valahogy senki sem akart belefogni abba, amiért jöttek. Végül is Mateusz gúnyosan megszólalt:

- Kezdd el, Grzela, mert úgy ültök itt, mint a varjak az esőben!

Még el se kezdhette Grzela, mikor bejött a kovács, köszöntötte őket, és körülnézett, hova ülhetne.

- A szurtos képű, hogy a fene enne meg, mindig ott kél ki, ahova nem vetették! - tört ki Mateusz. - Egészségedre, Michal! - tette hozzá rögtön, elfojtva haragját.

A kovács jó képet vágott a dologhoz, megitta, és tréfásan szólt:

- Nem vagyok kíváncsi a mások titkaira. Úgy látom, nincs itt rám semmi szükség...

- Úgy, ahogy mondod! Jól megvagytok a németekkel péntekenként szalonnán és kávé, hát még jobban lesztek ma, mivelhogy ünnep van...
 - Mit fecsegsz itt összevissza, Ploszka, mintha már részeg volnál... - fortyant föl a kovács.
 - Azt mondom, amit mindenki tud, hogy velük lefetyelsz mindennap.
 - Aki munkát ad, annak megcsinálom, nem válogatok.
 - Munkát! Más dolgod van neked velük - tette hozzá halkabban Wachnik.
 - Mint ahogy az urasággal is megdolgoztad az erdőnket - tódította fenyegetően Pryczek.
 - Úgy látom, bíróságot találok itt... Ejnye, hogy tudnak mindent!
 - Hagyjátok békén, nélkülünk csinálja a számadását, hát mi is nélküle fogjunk a magunkéhoz - szólt Grzela, és élesen nézett a kovács nyugtalan szemébe.
 - Ha meglátna titeket a csendőr az ablakon keresztül, azt hinné, összeesküsztek valaki ellen! - mondotta a kovács, mintha tréfálna, de az ajka reszketett a haragtól.
 - Talán úgy is van, csak hogy nem teellened. Kicsi személy vagy te ahhoz, Michal!
- A kovács fejébe nyomta a sapkáját és kiment, becsapva maga után az ajtót.
- Megszagolt valamit, és kémkedni jött.
 - Most képes az ablak alatt hallgatózni.
 - Még meghall magáról olyasvalamit, amitől elmegy a kedve.
 - Hallgassatok, fiúk! - kezdte Grzela ünnepélyesen. - Már mondtam nektek, hogy még nem adták el Erdőalját a németeknek, de bármely nap megköthetik a szerződést. Már azt is mondták, hogy a jövő csütörtökön.
 - Tudjuk, és tenni kell ellene! - kiáltott Mateusz türelmetlenül.
 - Adj tanácsot, Grzela. Tudsz könyvből olvasni, újságot is olvasol, hát könnyebben megy neked.
 - Mert ha a németek megveszik és letelepednek a szomszédban, akkor úgy lesz, mint Górkiban, levegőhöz se jutunk Lipcében, és koldulni mehetünk, vagy Amerikába.
 - Az öregek meg csak a fejüket vakarják, sóhajtoznak, és nem tudnak segíteni.
 - És nem adják át nekünk a gazdaságot! - szólaltak meg egymás után.
 - Ugyan, nagy dolog is a német! Liszkában is éppúgy voltak, és a mieink egytől egyig megvették a birtokukat. Hogy Górkiban másképp volt, ennek maguk a parasztok az okai: egyre csak ittak, pörösködtek, és koldusbotra jutottak.
 - Akkor Erdőalját is megvehetjük tőlük, és kikergethetjük őket onnan! - kiáltotta Jendrek Boryna, Antek unokaöccse.
 - Könnyű ezt mondani! Most nincs miből megvenni, nincs rá pénz, bár csak hatvan rubeljével árulják holdját, s később honnan veszel ezer zlotyt ugyanazért?
 - Ha apáink kiadnák mindegyikünknek a maga részét, könnyebben megbirkóznánk vele.
 - Bizony, úgy is van! Mindjárt tudnám, mihez fogjak! - kiabálták.
 - Ó, ti tökfilkók! Hiszen az öregek alig élnek meg az egész földből, ti meg a részeken akarnátok pénzt gyűjteni? - lohasztotta le őket Grzela.

Egyszerre elhallgattak, mert hát olyan igazságot vágott a fejükhöz, mintha csak a fejsze fokával vágta volna őket fejbe.

- Nem attól van a nyomorúság, hogy az öregek nem adják át nektek a gazdaságot - folytatta Grzela -, hanem attól, hogy Lipcének kevés a földje, és a nép folyton szaporodik. Ami öregapáink idejében éppen elég volt háromnak, az most tíz részre oszlik.

- Szent igaz! Persze hogy úgy van! Persze hát! - morogták elszomorodva.

- Hát akkor meg kell venni Erdőalját, és föl kell osztani! - kiáltott föl valamelyikük.

- Megvennénk akár egy falut is, csak a pénzt honnan kerítsük elő? - morogta Mateusz.

- Várjatok csak, talán ennek is meg lehet találni a módját.

Mateusz hirtelen felugrott, öklével az asztalra csapott, és felkiáltott:

- Hát várjatok, és tegyetek, amit akartok, én már torkig vagyok az egésszel, és ha megharagszom, itthagynom a falut, és elmegyek a városba. Ott jobban élnek az emberek.

- Te megteheted, de nekünk itt kell maradnunk, és valahogy segítenünk kell magunkon.

- Hiszen már nem bírom ki, a fene eszi az embert! Minden szűk, majd kidöntik a ház oldalát, annyian vannak mindegyikben, csak úgy ordít a nyomorúság, ott meg szabadon hever a föld, rögtön mellettünk, és könyörög, hogy vegyük meg... És nem haraphatsz belé, ha éhen döglesz is, mert nincs rá pénzed, és kölcsön se tudsz venni senkitől. Hogy a nyavalya törné ki ezt a cudar állapotot!

Grzela elmondotta, hogy van másutt, más országokban.

Hallgatták, szomorúan sóhajtoztak, de Mateusz félbeszakította:

- Mi hasznunk van abból, hogy másoknak jó a soruk. Mutass egy teli tálat az éhesnek, és aztán dugd el, hadd lakják jól a nézéssel! Jó soruk van, mert másutt törődnek a néppel, gondját viselik, nem úgy, mint nálunk, ahol minden paraszt úgy nő föl, mint a vadkörte a mezőn: vagy felnő, vagy elpusztul, ki törődik vele?... Csak fizesse az adót, menjen el katonának, és ne ellenkezzék a hatósággal! Undorodom már az ilyen élettől, torkig vagyok vele...

Grzela türelmesen végighallgatta, és újból elkezdte a maga mondanivalóját:

- Csak egy mód van arra, hogy Erdőalja a miénk legyen.

Még közelebb húzódtak, hogy egyetlen szavát se veszítsék el, amikor hirtelen olyan lármá rázkódtatta meg a kocsmát, hogy az ablakok is megcsörrentek, és a zene elhallgatott. Valamelyikük kiszaladt, hogy megtudakolja, mi történt, és azután nevetve mesélte, hogy Dominikowa csinálta a patáliát. Bottal jött a fiaiért, meg akarta őket verni és erőszakkal hazavinni, de azok szembeszálltak, kikergették az anyjukat a kocsmából, s most Szymek iszik a végkimerülésig, Jendrzych pedig tökrészeg, és a tűzhely zugában ordít.

Nem kérdezősködtek tovább, mert Grzela magyarázni kezdte a tervét. Ez pedig a következő volt: meg kell egyezni az urasággal, és az erdő egy holdja helyett négy hold földet kell kérni Erdőalján!

Nagyon elámultak, és meg is örvendtek ennek a lehetőségnek. Grzela még azt is elmondta, hogy ugyanígy egyezett meg egy falu Plock közelében; újságban olvasta.

- Nagyszerű, fiúk! Zsidó, pálinkát! - kiáltott Ploszka.

- Nekünk három hold erdőért éppen tizenkét hold jutna!

- Nekünk meg vagy tíz, egy egész gazdaság!
- No és ráadásul adhatna néhány bokrot tüzelőnek.
- A legeltetésért meg egy-egy hold rétet.
- Meg egy kis építőfát a házra! - kiáltották egymás szavába vágva.
- No még egy kicsit, s már azt kívánjátok, hogy mindegyiketeknek lovat is adjon szekeresüst, meg egy-egy tehenet, mi? - gúnyolódott Mateusz.
- Hallgassatok már!... Most rá kell beszélni a gazdákat, hogy gyűljenek össze, menjenek el a földesúrhoz, és adják elő, amit akarnak. Talán bele is egyezik.

Mateusz félbeszakította:

- Ha nincs torkán a kés, akkor nem egyezik bele. Neki tüstént van szüksége pénzre, a németek meg adnak neki, akár holnap is, csak egyezzenek meg... Mire pedig a mieink megvakarják a fejüket, mire tanácskoznak, egyetértésre jutnak, mire az asszonyokat is a maguk pártjára vonják, hónapok is eltelnek, a földesúr eladja a földet, és füttyöl ránk: lesz miből élnie, amíg az erdő ügye eldőlt. Grzela tanácsa okos, de úgy látom, más dologgal kell összekötni.
- Beszélj hát, Mateusz, adj tanácsot!
- Nem fecsegni kell itt meg tanácskozni, hanem ugyanúgy kell cselekedni, mint az erdővel.
- Egyszer lehet, máskor meg nem! - mordult föl Grzela.
- Én meg azt mondom, hogy lehet, kissé másképpen, de ugyanaz jön ki belőle... El kell menni a németekhez az egész falunak, és meg kell szépen, nyugodtan mondani nekik, hogy ne merészeljék megvenni Erdőalját...
- És olyan ostobák, hogy rögtön megijednek és szót fogadnak?
- Azt is megmondjuk nekik, hogy ha nem fogadnak szót, és megveszik, hát nem engedjük meg, hogy vessenek, nem engedjük meg, hogy építsenek, egy lépésnyire sem engedjük őket! Majd meglátjátok, hogy megijednek! Úgy kifüstöljük őket, mint a rókát a lyukból.
- Ugyan, mintha nem tudnának mitőlünk meglenni! Ahogyan Isten van az égben, én mondom, ezért a fenyegetésért megint dutyiba kerülünk! - tört ki Grzela.
- Ha bedutyiznak, ki is eresztenek, örökké úgysem ülhetünk ott. De ha kieresztenek, még rosszabb lesz a németeknek... nem sültbolondok ők sem, és előbb jól meggondolják, egészsé-
gükre válik-e a velünk való háborúság... Az uraság is más nótát fog fűjni, ha szétkergetjük a vevőit. Ha pedig nem...

De Grzela nem bírta tovább; fölugrott az asztaltól, és egész erejével igyekezett lebeszélni őket a vakmerő tervekről. Előadta, milyen újabb pörök lesznek ebből, újabb károk meg veszteség mindnyájuknak; ezekért a folytonos lázongásokért még valamennyiüket börtönbe zárhatják néhány esztendőre... mindent nyugodtan el lehet intézni magával a földesúrral... Könyörgött mindenre, ami szent, kérlelte őket, ne hozzanak újabb szerencsétlenséget a falura. Vagy két miatyánknyi ideig beszélt, egészen belevärösödött, még csókolgatta is őket, úgy könyörgött, rimázkodott, mondjanak le szándékukról, de hasztalan; mintha borsót hányna a falra. Végül pedig Mateusz így szólt:

- Úgy prédikálsz, mint a pap a templomban, mintha könyvből olvasnád, de nekünk nem erre van szükségünk!

S ugyanakkor valamennyien egyszerre kezdtek beszélni, fölugráltak, öklükkel verték az asztalt, és ordítottak nagy örömeikben:

- Nagyszerű, nekimegyünk a németeknek, szétkergetjük a plundrás fajzatját! Mateusz okosan beszél, megfogadjuk a tanácsát, aki pedig fél, bújjék a dunna alá!

Szólni se lehetett már hozzájuk, annyira föl voltak indulva.

A zsidó éppen ekkor hozta be az üveget. Meghallgatta őket, és letörölve az asztról a kiöntött pálinkát, bátortalanul megszólalt:

- Mateusznak helyén van az esze, okos a tanácsa.

- Ni, Jankiel is a németek ellen van, ejha! - kiáltottak föl elámulva.

- Mert inkább tartok az enyéimmel, nyomorog az ember, mint mindenki, de Isten segítségével valahogy mégis meg lehet élni... de ahova a német beteszi a lábát, ott már nemcsak a szegény zsidó nem él meg, de a kutyának sincs mit ennie... Hogy dögölnének meg, hogy a... pfuj!... kórság esne beléjük!...

- Zsidó, és a néppel tart, hallottatok már ilyet?

Egyre jobban csodálkoztak.

- Én zsidó vagyok, de engem sem az erdőben találtak, én is itt születtem, mint maguk, az apám meg a nagyapám is... hát kivel tartsak?... Mi? Hát nem tartozom én magukhoz?... Hiszen ha maguknak jobb lesz a soruk, nekem is jobb lesz!... Ha maguk gazdák lesznek, kereskedni fogok magukkal!... Mint a nagyapám a maguk nagyapáival, vagy nem?... Mivel pedig okos dolgot találtak ki a németek ügyében, egész butélia arakot hozok maguknak!... Az egészségükre, erdőalji gazdák! - kiáltott föl, és koccintott Grzelával.

Sűrűn iddogáltak, és olyan nagy öröm fogta el őket, hogy majd össze nem csókolták a zsidót. Maguk közé ültették, és újból elmondtak neki mindent részletesen, mindenről megkérdezték a véleményét. Még Grzela is felderült, és ismét hozzájuk csatlakozott, nehogy valami rosszal gyanúsítsák.

A tanácskozás azonban már nem tartott sokáig, mert Mateusz fölkel és odaszólt:

- A kocsmába, fiúk, nyújtóztassuk ki a lábunkat, elég volt mára!

Áttódultak oda, Mateusz tüstént elütötte az egyik legény kezéről Tereskát, és táncra perdült vele, utána pedig mások is kihúzogatták a zugokból a leányokat, rikkantottak a muzsikusoknak, és táncra kerekedtek, mint a fürgeteg.

Persze hogy a zene is tüstént élénkebb lett, mert jól tudták a muzsikusok, hogy Mateusszal nem lehet kukoricázni: fizet, de ütni is tud.

Az egész kocsmában zengett a táncról; már jól be is volt csípve mindenki, s a lárma, a zene, a szilaj kurjantások meg a lábdobogás forrósággal töltötte el a szobát, azután kitódult a nyitott ajtókon és ablakokon keresztül a világba. Odakünn, a falak tövében is meglehetősen folyt a mulatság, csöngött a pohár, a gazdák sűrűn koccintgattak, mind hangosabban tanácskoztak, és mind nehezebben forgott a nyelvük.

Már leszállt az éj; a csillagok szépen ragyogtak, csendesen suttogtak a fák, a mocsarak felől a békák brekegése hallatszott, néha felbúgott egy-egy bölömbika, s a kertekben csattogott a csalogány. Meleg és illatos volt a levegő. Az emberek élvezték a pihenést a friss, hús éjszakában, s olykor-olykor egy-egy párocska suhant ki átölelkezve a kocsmából, és eltűnt az árnyékban...

A falnál meg egyre nagyobb lett a lárma, mindenki egyszerre beszélt, hogy alig lehetett érteni valamit belőle.

- ...alighogy kieresztettem az ártányt, még be se dughatta az orrát a krumplibá, az máris szájalni kezd...

- Ki kell kergetni a faluból!... Ki kell kergetni!

- Emlékszem, fiatal koromban is úgy csináltak egy fehérnéppel! A templom előtt véresre verték, tehenes szekéren kivitték a határon túl, és aztán nyugság lett...

- Zsidó, egy egész fertállal, de erőset!

- Elapasztotta a szürkém tejét, elapasztotta!

- Másikat kell választani, éppúgy el tudja látni más is...

- Ki kell tépni a gazt, míg nagyobb gyökeret nem ereszt...

- Gyomlálni kell a gabonát, míg a gyom el nem fojtja...

- Koccintsatok velem, mondok én nektek valamit...

- Szarván fogd a bikát, és ne ereszd el, míg földhöz nem vágod...

- Két hold meg egy, az három hold; három hold meg egy: az négy hold.

- Igyál, öcsém, az édestestvérem sem csinálta volna becsületesebben...

Ilyen beszédfoszlányok hallatszottak a sötétségből, meg se lehetett ismerni, ki szól és kihez. Csak az egyetlen Jambrozy vastag hangja emelkedett ki határozottan a többi fölé, hol itt, hol ott, mert folyton járt egyik csoporttól a másikig, majd a kocsmába nézegetett be, és mindenütt kiügyeskedett egy-egy kortyot. Már egészen részeg volt, erősen tántorgott, de a pulnál nyakon ragadott valakit, és síró hangon könyörgött neki:

- Megkereszteltelek, Wojtek, az asszonyodnak is úgy harangoztam, hogy a karom is megdagadt belé. Rendelj nekem egy pohárával, öcsém! Ha meg egy egész félfertályt rendelsz, akkor nemcsak hogy harangozok az örök nyugalmadért, hanem még másik asszonyt is szerzek... fiatal lesz, és tűzről pattant! Rendelj, öcsém, egy félfertállal...

A fiatalság veszettül tombolt; az egész szoba megtelt lármával, lobogó szoknyákkal és szűrökkel. Már meg-megálltak egy-egy nótára a muzsikusok előtt, és mind szilajabban táncoltak, még az idősebb asszonyok is rezgették a derekukat, és sipítva kurjongattak. Jagustynka pedig a középre tolakodott, csípőre tette a kezét, dobantott, és rekedten dalolta:

*Nem félek a legénytől, lehet akármennyi,
Nem félek a farkastól, úgyse fog megenni!*

Úrnapjától a következő vasárnapig nem könnyen telt Mateusz, Grzela és társaik ideje. Mateusz ugyanis abbahagyta a munkát Stach háza körül, s a többiek is elhanyagolták egyéb dolgaikat, csak a falut járták egész nap és egész este, egyenként jártak házról házra, és uszították a népet a németek ellen, biztatták, hogy kergessék el őket Erdőaljáról.

A kocsmáros maga se sajnálta a fáradságot, s ha szükség volt a makacsabbak megpuhítására, a pálinkát meg a hitelezést se. De mégis nehezen ment a dolog; az öregebbek csak a fejüket vakargatták, mélyen sóhajtoztak, és nem határoztak se jobbra, se balra; a többieket lesték, meg az asszonyokat, akik egyhangúan hallani se akartak a németek elleni hadjátról.

- Még csak az kéne! Mi jut már megint az eszükbe! Nem volt elég baj az erdő miatt?... Még le se ülték az egyiket, és máris újabb nyomorúságot akarnak a falura zúdítani! - kiabálták, s a különben csöndes természetű törvénybíróné még seprűnyelet is fogott Grzelára.

- Ha újabb lázadásra biztatsz a népet, föladsz a csendőröknek! Semmirekellő lustái, nem fűlik a foguk a munkához, csak sétálni szeretnének! - rikácsolta a ház előtt.

Balcerkowa pedig Mateusznak rontott:

- A kutyákat uszítom rátok, naplopók! Forró vízzel öntelek le!

És valamennyien szembeszegültek minden rábeszélésnek, süketek voltak minden magyarázatra és kérésre, nem volt semmi mód arra, hogy megértessék velük a dolgot. Mindegyikre rákiabáltak, némelyik asszony már jajveszékélésben tört ki.

- Nem engedem el az emberemet! Beleakaszodom a szűrőbe, és még ha levágnák a karomat is, nem eresztetem el!... Eleget nyomorogtunk már!

- Hogy a kénköves ménkü csapna belétek, tökfőjűek! - szitkozódott Mateusz. - Úgy kerepelnek, mint a szarka, ha eső lesz. A borjú is hamarabb megérti az emberi beszédet, mint a fehérnép az okos szót! - panaszkodott elcsüggedve.

- Hagyd abba, Grzela, nem lehet velük okosan beszélni. El kéne verni valamennyit, vagy ha a tiéd lenne, csak akkor hallgatna rád - kesergett bánatában.

- Mert már ilyen az asszony, erővel nem győződ meg. Másképp kell megkörményezni őket. Nem kell ellenkezni, inkább helyeselni és lassanként áttéríteni a mi pártunkra.

Így magyarázott Grzela, és nem állt el az ügytől; mert bár eleinte nem helyeselte, de azután belátta, hogy másképpen nem lehet segíteni, és egész lélekkel melléje szegődött.

Kemény, hajthatatlan ember volt; amit a fejébe vett, azt véghezvitte, bármilyen akadály állt is az útjába. Most se vetett ügyet semmire. Ha becsukták az orra előtt az ajtót, beszélt az ablakon keresztül; ha megfenyegették az asszonyokat, nem haragudott meg, még helyeselt is, amikor kellett, kontrázott nekik. Némelyiknél a gyerekek után érdeklődött, dicsérte a ház rendjét, s csak a végén mondta meg a magáét; s ha nem sikerült, odébballt. Két egész napon át tele volt vele a falu, mindenütt ott volt, a házakban, a kertekben, sőt a határba is kiment, elbeszélgetett az emberekkel erről-arról, és közben föltárta a tervét. Akik nem értették meg rögtön, azoknak a botjával kirajzolta a földön az erdőalji földeket, mutogatta, kire mennyi jutna, és türelmesen magyarázta, kinek mi haszna lenne belőle. Mégis hiába lett volna minden fáradozása, ha Roch nem jön a segítségére. Szombaton délután, miután végképp megbizonyosodtak, hogy nem tudják megmozgatni a falut, kihívták Rochot a Borynáék csürje mögé, és megvallották neki szándékukat, félve, hogy ő is ellenezni fogja.

De Roch rövid gondolkodás után így szólt:

- Zsivány mód ez, az igaz, de mivel másra már nincs idő, szívesen segíték nektek.

És tüstént el is ment a plébánoshoz, aki a kertben ült és nézte, hogyan kaszálja a legénye a lucernát. Ez mesélte aztán a faluban, hogy a főtisztelendő úr először megharagudott Rochra, kiabált, befogta a fülét, még csak oda se akart figyelni, de azután mindketten leültek a mezsgyére, és sokáig tanácskoztak. Roch, úgy látszik, meggyőzte, mert szürkületkor, amikor az emberek hazafelé tartottak a mezőről, a plébános bement a faluba, mintha csak hűsölne, de benézett az udvarokba, kérdezősködött egy s más dologról, és főképp az asszonyokkal beszélt. Végül mindegyiknek külön odasúgta:

- A fiúk jót akarnak. Sietni kell, amíg nem késő. Ha megteszitek a magatokét, akkor én majd elmegyek a földesúrhoz és rábeszélem.

S el is érte, hogy az asszonyok már nem ellenkeztek, a gazdák pedig bizonygatni kezdték, hogy ha a pap is biztatja őket, érdemes lenne aszerint cselekedni.

Egész este tanácskoztak még, de vasárnap reggel már mind egy akaraton voltak.

A litánia után készültek elmenni, és pedig Roch vezetésével, merthogy ő tudott a németekkel a maguk nyelvén beszélni.

Roch épp most ígérte meg a legényeknek; örömrivalgások közepette mentek el. Roch a Boryna tornácán ült, morzsolgatta az olvasó szeméit, és mélyen elgondolkozott.

Még korán volt, éppen hogy eltakarították a tálakat a reggeli után; a cibereleves és a zsír szaga még csiklandozta az orrokat, Pietrek jóllakottan nyújtózkodott.

Meleg idő lett, de nem forró; a fecskék úgy hasították a levegőt, mint a puska golyók. A nap éppen hogy fölkapaszkodott a házak mögül, és a száraz, nehéz fű még csillogott az árnyékban; gabonailatú hűvösség áradt a földek felől.

Csönd volt a házban, mint vasárnaponként lenni szokott. Az asszonyok takarítással foglalatoskodtak, a gyerekek pedig a tornácon körülülték a tálat, és lassan eddegéltek. Kanalukkal és sívalkodással védekeztek Lapa ellen, aki mindenáron társul akart hozzájuk szegődni. A koca a fal tövében nyögdécselt a napon, mert a malacok szüntelen döfködtek a fejükkal, ahogy a tejhez igyekeztek. A gólya a tyúkokat kergette, majd pedig az udvaron hancúrozó csikó után lépegetett. Néha-néha zúgni kezdtek a fák, megringott a gyümölcsös, azután megint csak a munkára szálló méhek zümmögése és a pacsirták éneke hangzott a mezőről.

A falut is vasárnapi csönd ülte meg. Csak néha hallatszott emberi hang, kotlós hívta a csibéit, vagy valahol a tóparton gyerekek fürödtek nagy kacagás és lubickolás közepette, s a kacsák hápogtak hozzá.

Az utca üresen csillogott a napsugárban, alig járt valaki rajta. Itt-ott a küszöbön lányok fészülködtek, és valaki halkán furulyázott.

Roch a rózsafüzért szemelgette, időnként fölfigyelt, s főképpen Jagusiáról gondolkozott. Hallotta, hogyan forgolódik a szobában, időnként megállt Roch háta mögött, néha kiment az udvarra, és visszatérőben lesütötte előtte a szemét; véres pirosság öntötte el megnyúlt arcát. Rochnak megfájdult a szíve:

- Jagus! - suttogta jóságosan, és ráemelte a szemét.

Az asszony megállott visszafojtott lélegzettel, várta, mit fog mondani. De Roch, mintha nem tudná, mit szóljon, csak motyogott valamit, és elhallgatott.

Jagna megint bement a szobába, leült a nyitott ablakhoz, és az ablak párkányára támaszkodva, fájdalmas tekintettel nézte a napfényes világot, a fehér felhőket, melyek úgy kószáltak a derült égen, mint a libák a réten, és nehéz sóhajok szakadtak föl kebléből. Néha a könnyek is kicsordultak kivörösödött szeméből, és lassan legördültek elkínzott, beesett arcán. De hogyisne, épp elég bajon ment keresztül néhány nap alatt! Hiszen az egész falu ellene zúdult, mint a rühes kutya ellen; az asszonyok hátat fordítottak neki, ha elment mellettük, némelyek még ki is köptek utána. Barátnői nem vették észre, a férfiak megvetően nevettek, sőt tegnap a legkisebbik Gulbas fiú sarat dobott utána, és ezt kiáltotta:

- A bíró babája!

Ó, mintha kés döfte volna át a szívét, csoda, hogy meg nem fojtotta a szégyen!

Istenem, hát hibás volt ő? Hiszen úgy leitatta, hogy nem tudott az Isten világáról... hogy ellenkezhetett volna? És most mind reátámadnak, fut tőle az egész falu, mint a pestisestől, és senki sem kél a védelmére.

Hova is menjen most? Becsukják előtte az ajtót, és képesek még a kutyákat is ráuszítani! Még az anyjához sem igen mehetett, hiszen majdnem kikergette minden könyörgése és sírása ellenére... ha nem volna Hanka, már bizonyosan valami rosszat tett volna magával... Igen, egyedül az Antek felesége vette a gondjaiba emberségesen, nem vonta meg tőle segítő kezét, és még védelmezte is az emberek előtt...

De hiszen nem is ő a hibás, nem. A bíró a hibás, hogy megkísértette, hogy bűnre kényszerítette. A legbűnösebb pedig mindenben ez a vén medve! Hirtelen az urára gondolt. „Megkötötte az egész életemet! Ha lány lennék, nem hagynának bántani, nem... És mi örömöm volt vele? Se életem, se mulatságom!”

Lázasan gondolkozott, eltűnt a szívéből a fájdalom, és helyette kegyetlen harag támadt benne. Úgy feszítette, hogy futkosni kezdett a szobában. „Persze hogy miatta van minden baj... és Antekkel se lett volna... és a bíró se merészkednék... és... - panaszkodott. - Nyugodtan élne, mint azelőtt, ahogy mindenki él... A gonosz vezérelte az útjába, megkísértette az anyját a földjével, és most neki kell szenvednie... neki... hogy a férgek rágjanak meg!”

Hirtelen kitört, és bosszúra szomjasan szorította ökölbe a kezét. S amikor megpillantotta az oromfal ablakán át a fák alatt a kocsikast, amelyben a beteg feküdt, odarohant, és fölője hajolva, gyűlölettel sziszegte:

- Hogy dögölnél már meg mielőbb, te vén kutya!...

A beteg rámeresztette a szemét, és motyogott valamit, de Jagna már elszaladt. Alaposan megkönnyebbült, hogy valakire kiönthette a mérgét az elszenvedett sérelemért.

Amikor visszament, a kovács ott állott a tornácon, de úgy tett, mintha nem venné észre. Hangosabban szólt Rochhoz:

- Mateusz azt beszéli, hogy a németek ellen vezeti őket...

- Megkértek, hát elmegyek velük a szomszédokhoz - felelte nyomatékkal.

- Újabb bilincset kovácsolnak maguknak. Vérszemet kaptak az emberek a földesúr ügyétől, és most azt hiszik, hogy ha újra elmennek csapatostul, bottal és lármával, akkor a németek megijednek, és nem veszik meg Erdőalját.

Alig tudta fékezni dühét:

- Talán le is mondanak a vásárlásról, ki tudja?

- Hogyisne! A földet már fölmérték, a családjukat is odavitték, kutat ásnak, követ hordanak fundamentumra...

- Úgy tudom, hogy még nem írták alá a közjegyzőnél a szerződést.

- Nekem esküdöztek, hogy már minden el van intézve.

- Én azt mondom, amit tudok. És ha az uraság jobb vevőt találna...

- Hiszen a lipceiek nem veszik meg, senkinek sincs egy garasa se...

- Grzelának van valami terve, és én úgy látom...

- Grzela! - szakította félbe hevesen a kovács. - Grzela mindig előretolakszik, bolondítja az ostoba népet, és csak rosszra vezeti...

- No, majd meglátjuk, mi lesz belőle, meglátjuk! - mondta Roch, s kissé elmosolyodott, mert a kovács majd kitepte bajuszát dühében.

- Jacek jön a községházától! - kiáltotta, amint meglátta a bejáróban a kisbíró.

- „Anna Macwiewjowa Boryná”-nak hivatalos ügy az irodából! - szavalta Jacek, és valami borítékot vett ki a táskájából.

Hanka odafutott, és nyugtalanul forgatta a papirost, nem tudta, mit kezdjen vele.

- Elolvasom - szólt Roch.

A kovács a vállán keresztül bele akart nézni az írásba, de Roch gyorsan összehajtotta, és a legnyugodtabb hangon mondta:

- A bíróság értesíti, hogy hetenként egyszer beszélhet az urával.

Hanka megajándékozta a kisbíró, és visszatért a szobába. Roch pedig csak a kovács távozása után ment be utána, és örömmel kiáltott fel:

- Más van az írásban, csak nem akartam a kovács előtt mondani. A bíróság arról értesíti, hogy hozzon ötszáz rubel biztosítékot vagy jótálló írást, és tüstént szabadon engedik Anteket... Mi baja?

Hanka nem felelt, egy szó sem jött ki a torkán. Úgy állt, mintha gyökeret vert volna a lába, pír borította el arcát, azután pedig elfehéredett, mint a fal. Könnybe borult a szeme, kitérte két karját, és mély sóhajtással egész hosszában arcra borult a szentképek előtt.

Roch csendesen kiment, leült a tornácon, s még egyszer elolvasta a papirost. Elmosolyodott, mert ő is éppúgy örvendezett; s csak egy kis idő múlva nézett be ismét a szobába.

Hanka a szoba közepén térdelt, és egész lelkéből imádkozott. Csoda, hogy meg nem repedt a szíve örömeiben és forró hálájában. Rövid, szaggatott sóhajtásai, az égő fohászok mintegy fénnel töltötték be az egész szobát, mint tűzoszlopok, úgy törtek fel szívéből a czenstochowai Szűz lába elé, szinte a szíve vérént öntötték eléje. Majd meghalt a boldogságtól, patakokban ömlött a könnye, s könnyeivel együtt elfolyt valamennyi régi fájdalma, minden sérelmének emléke.

Végül fölemelkedett, és letörölve könnyeit, így szólt Rochhoz:

- Most már kész vagyok az újabb megpróbáltatásokra, mert ha legrosszabbkor jönne is, az sem lehet annyira rossz.

Roch szinte elámult, annyira megváltozott hirtelen az asszony. A szeme csillogott, pír futotta be halvány orcáit, kiegyenesedett, mintha tíz évet fiatalodott volna.

- Siessen a vásárral, tegyen meg mindent, hogy a pénzt megszerezze, és elmegyünk Antekért, akár már holnap vagy kedden.

- Antek hazajön! Antek hazajön! - ismételte önkéntelenül.

- Ne mondja el senkinek! Úgyis megtudják majd, ha itt lesz. Azután pedig azt kell mondani, hogy biztosíték nélkül eresztették ki. Legalább nem köthet magukba a kovács.

Roch csöndesen oktatta, s Hanka ünnepélyesen megígérte, hogy hallgatni fog. Csak egyedül Józkának árulta el a titkot, de alig bírta visszatartani nagy örömét. Úgy járt, mintha részeg volna, egyre csókolgatta a gyerekeket, beszélt a csikóhoz, beszélt a kocához, ingerkedett a gólyával. Lapának pedig, mert folyton vinnyogva a nyomában járt és a szemébe nézegetett, mintha sejtene valamit, a fülébe súgta, mintha ember lenne:

- Csitt, bolond, hiszen hazajön a gazda!

És felváltva nevetett meg sírt, hosszan mesélt róla Maciejnek; az rámeresztette ijedt szemét, és valamit gagyogott. Megfeledkezett az egész világról; Józkának kellett figyelmeztetnie, hogy ideje már a templomba készülni. Hej, elragadta a boldogság, úgy elragadta, hogy énekelni szeretett volna, repülni ki a szabadba, odakiáltani a gabonának, mely suttogva hajolt lábához, a fáknak és az egész földnek:

- Hazajön a gazda! Hazajön Antek!

Nagy örömeiben hívta Jagnát, menjenek együtt a templomba, de Jagna inkább otthon maradt.

Senki sem szólt neki Antekről, de könnyen kitalálta a dolgot az elejtett szavakból és Hanka viselkedéséből. Őt is elragadta a hír, és valami csöndes, örvendező reménybe ringatta; ezért semmire se ügyelve, rögtön elfutott az anyjához.

Roszkor jött, mert éppen nagy pörpatvart talált.

Szymek ugyanis mindjárt reggeli után az ablakhoz ült, cigarettával a foga közt, a padlóra sercintgetett, sokáig gondolkozott, sokáig habozott, az öccsére tekingetett, míg végül megszólalt:

- Hát, édesanyám, adjon pénzt, mert be kell fizetnem a kihirdetésre. A pap azt mondta, hogy litánia előtt menjek az imádságra.

- Aztán kit veszel el? - kérdezte Dominikowa gúnyos mosollyal.

- Nastusia Golembiankát.

Az öregasszony nem szólt semmit; buzgón sürgölődött a fazekak és a tűzhely körül. Jendrek rakta a fát, és bár lobogott a tűz, félelmében egyre csak fújta. Szymek pedig várt vagy egy miatyánknyit, aztán újra megszólalt, de most határozottabban:

- Őt egész rubelt adjon, mert a kézfogót is meg kell tartani...

- Küldtél már pálinkát, mi? - kérdezte az anyja ugyanolyan hangnemben.

- Ott járt Klomb meg Ploszka.

- És igent mondott, mi? - és még az álla is reszketett a nevetéstől.

- Hogyne!... Igen, persze.

- Szemet talált a vak tyúk: hát hogysisne, a rongyos! Szymek összeráncolta homlokát, de várta, mit mond még az anyja.

- Hozz vizet a tóról! Te meg, Jendrek, ereszd ki az ártányt, mert sivalkodik...

Szinte gépiesen teljesítette a parancsot. Mikor pedig Szymek újra elterpeszkedett a lócán, a kisebbik meg a tűzhelynél kezdett mesterkedni valamit, az öregasszony kemény hangon parancsolta:

- Szymek, vigyél inni az üszőnek!

- Vigyen maga, nem leszek a maga szolgálója! - fortyant föl büszkén a legény, és még jobban szétterpeszkedett a lócán.

- Hallottad?! Ne haragíts meg a szent vasárnapon...

- Maga is hallotta, mit mondtam: adja ide a pénzt, mégpedig szaporán.

- Nem adom, és nem is engedem, hogy megházasodj! - tört ki.

- Megleszek a maga engedélye nélkül is!

- Szymek, térj eszedre, és ne köss belém!

A fiú nyomban meghajolt előtte és alázatosan megölelte lábait.

- Hiszen kérem én, édesanyám, vinnyogok, mint a kutya!...

A könnyek összeszorították a torkát.

Jendrek is elbődült, s nosza csókolgatni kezdte az anyja kezét, ölelgette a lábait, és a bátyjával együtt rimázkodott.

Dominikowa haragosan tolta el őket magától.

- Ne is merészelj ellenkezni, mert elkergetlek! - kiáltotta öklét rázva.

De Szymek már nem ijedt meg. Az anyja szava úgy érte, mint az ostorcsapás. Fölfortyant, büszkén kiegyenesedett, és megszállta a Paczesek konoksága. Kilépett a szoba közepére, és rettenetes nyugalommal szólalt meg, de égő szemével szinte keresztülszúrta az anyját:

- Adja ide a pénzt, de szaporán!... Nem várok tovább, és nem is kérek!

- Nem adom! - üvöltött ingerülten az öregasszony, és körülnézett, mit kaphatna a kezébe.

- Akkor megtalálom én magam!

A ládához ugrott, mint a hiúz, egy rántással letépte a fedelét, s kezdte a földre hányni belőle a ruhát. Az öregasszony sikongva vetette magát a láda védelmére; először csak el akarta húzni a fiát, de mivel az egy lépést sem engedett, egyik kezével a hajába kapaszkodott, a másikkal pedig ütötte a fejét, az arcát, rúgta a hátulját, és torkaszakadtából visított. A legény még csak úgy védekezett, mint egy tolakodó légy ellen, s közben tovább kereste a pénzt. Mikor azonban az öregasszony érzékeny pontján érintette, olyan erővel rázta le magáról, hogy egész hosszában elnyúlt a földön. De abban a pillanatban föl is ugrott, megragadta a piszkavasat, és megint a fiára rontott. Szymek nem akart verekedni az anyjával, azért csak védekezett, ahogy tudott, és igyekezett kiragadni a vasat a kezéből. Szörnyű láрма töltötte be a szobát. Jendrek zokogva szaladgált körülöttük, és fájdalmasan nyöszörgött:

- Édesanyám, az istenért!... Édesanyám!

Jagna éppen ekkor lépett be, és közéjük vetette magát, hogy szétválassza őket. De hasztalan, mert mihelyt Szymek félrehúzódott és odább ugrott, az anyja megint rárohant, és mint egy veszett szuka, ütötte, ahol érte. Szymek, a fájdalomtól elvadulva, már visszaütögetett. Marakodtak, mint a kutyák, és tántorogva, szörnyű ordítással beleütköztek a falba meg a bútorokba.

Már összeszaladtak az emberek mindenfelől, próbálták elválasztani őket, de hasztalan. Az öregasszony úgy odaragadt a fiához, mint a pióca, és féktelen dühvel ütötte.

Végül is öklével a fiú szeme közé csapott, mire ez derékon ragadta anyját, és odább dobta, mint egy kéve szalmát. Az öregasszony megtántorodott, és mint a tuskó, egész súlyával ráesett a tűzhely izzó lapjára, a forróvízes fazekak közé; a tűzhely összedőlt, és minden fölborult.

Persze, nyomban kihúzták a romok közül, de bár szörnyen össze volt égve, nem törődött sem a fájdalmával, sem égő ruháival, hanem újból a fiára támadt.

- Hordd el magad, átkozott korcsszülött!... Hordd el magad! - üvöltötte magánkívül.

Erőszakkal kellett lefogni, hogy eloltsák rajta a tüzet, és legalább leforrázott arcát beborítsák vizes ruhával. De még így is kitépte magát.

- Hogy többé ne is lássalak... hogy a...

Szymek pedig már alig szuszogott. Összeverve és véresen csak nézte az anyját, kimeresztett szemmel. Rémület fojtogatta a torkát, egész testében reszketett és egy szót se tudott kiejteni. Azt se tudta, mi történik körülötte.

Alig nyugodtak meg egy kissé, az öregasszony ismét kiszakította magát az asszonyok kezéből, a tűzhely mögé, a rúdhoz ugrott, melyen a ruhák lógtak, és lerángatva onnan a Szymek holmiját, kihajigálta az ablakon át a kertbe...

- El a szemem elől! Itt semmi se a tied, minden az enyém, egy arasznyi földet sem adok, egy kanál ételt sem, még ha éhen is dögléné! - rikácsolta ereje végső megfeszítésével. Végül lebírta a kegyetlen fájdalom, és velőthasító jajgatással összerogyott.

Lefektették az ágyba.

Annyi nép gyűlt össze, hogy megtöltötték a szobát; a pitvarban is szorongtak, még az ablakon is benézegettek.

Jagna elvesztette a fejét, azt se tudta, mihez fogjon, mert az öregasszony már üvöltött fájdalmában... Hogyisne, hiszen az egész arca és nyaka le volt forrázva, a keze összeégve, a haja és a szeme megpörkölve, hogy alig látott.

Szymek leült a kertben a ház falához, öklére támasztotta állát, és mintha megdermedt volna, véresen, kék foltosan hallgatta anyja jajgatását. Mint a jégcsapok, úgy alvadt arcára a vér.

Hamarosan megjelent Mateusz, megfogta a kezét, és így szólt:

- Gyere hozzám. Nincs itt most rád semmi szükség...

- Nem megyek! A föld az enyém, az apáim öröksége, a magamén maradok, nem tágitok! - mondta komor elszántsággal, és önkéntelenül belekapaszkodott a ház sarkába.

Nem segített sem a kérés, sem a könyörgés vagy rábeszélés. Nem mozdult helyéről, később még csak nem is válaszolt.

Mateusz leült melléje, nem tudta, mit tegyen vele. Jendrek pedig összeszedte az imént kidobált szűrőket, nadragokat és ingeket, lepedőbe kötötte, és bátortalanul a bátyja elé tette.

- Veled megyek, Szymek, el a világba, veled megyek! - nyöszörögte, és keservesen sírt.

- A kutyafáját! Megmondtam, hogy nem mozdulok innen, hát nem is mozdulok! - csattant föl Szymek, és öklével a falat verte. Jendrych leguggolt ijedtében.

Elhallgattak, mert újból rettenetes jajgatás hallatszott ki a szobából. Jambrozy kötözte a beteget: a leforrázott helyeket friss, sótlan vajjal kente be, letakarta valami levéllel, amire ismét aludttejet öntött, és az egészet bepólyálta nedves ruhával. Meghagyta Jagusnak, hogy minden miatyánknyi időközben hideg vízzel öntözze, aztán sietve ment a templomba, mert már beharangoztak.

Ideje is volt már nagymisére menni. Az emberek utcahosszat özönlöttek, a szekerek zörögtek, és útközben sok ismerős nézett be a beteghez, úgyhogy Jagna végül is kénytelen volt becsukni az ajtót a kíváncsiak elől. Csak az egy Sikorzyna maradt ott.

Hamarosan elcsitult a ház. Dominikowa is elcsendesedett, a templom felől halk orgonabúgás áradt, s az ének hangja gyöngéd, zokogó rebegéssel szállott a kerteken át.

A nap alaposan tűzött; a déli csöndben mozdulatlanul álltak a fák, csak néha rezdült meg egy-egy ág, néha imbolyogtak az árnyak; a madarak is elhallgattak. Olykor-olykor megmozdult a gabonavetés, és csöndes csilingeléssel rázta fakó sörényét.

A fiúk még mindig a ház előtt ültek. Mateusz halkan beszélt, Szymek csak bólogatott, Jendrych pedig előttük feküdt, és Mateusz cigaretájának füstjébe bámult, mely mint valami kék pókháló, úgy szállott az eresztől.

Jagna kijött a vödörrel, hogy vizet hozzon a tóról.

Ekkor Mateusz is fölkel. Megígérte, hogy ebéd után még visszajön; a templomba akart menni, de mikor meglátta, hogy Jagusia ott ül a víz partján, odament hozzá.

A vödör már meg volt merítve, ő maga a vízben tartotta a lábát.

- Jagusia!... - suttogta Mateusz halkan, és megállt mellette az égerfa alatt.

Jagna gyorsan leeresztette térdére a szoknyáját, és Mateuszra nézett; úgy ki volt sírva a szeme, olyan fájdalommal és bánattal volt tele, hogy a legénynek megsajdult a szíve.

- Mi bajod, Jagus? Beteg vagy?

Hangtalan remegés futott végig a fákon; a rezgő fények és árnyak áradatát, zöld-arany esőjét öntötték Jagna szőke fejére.

- Nem... csak keserű nekem az élet, keserű... - fordította el tekintetét.

- Szívesen segítenék, ha tudnék... - szólt Mateusz gyöngéden.

- Ugyan? Hiszen megszöktél akkor a kertből, és többet nem is mutatkoztál...

- Mert igazságtalan voltál hozzám!... Hogy is mertem volna? Jagus... - szólt alázatosan, jószágon a legény.

- De azután kiáltottam utánad, és nem is hallgattál rám...

- Kiáltottál, Jagus? Igazán?!

- Hát... De hát meg is gebedhetnék, mégse sietne hozzám senki!... Ki is törődik az árvával? Mindegyik kész megbántani, meggyalázni.

Elöntötte arcát a tűz, elfordította fejét, és zavarában lábával kotorta a vizet. Mateusz is elgondolkozott valamin.

Újból csönd lett; az orgona zúgása csöndes, csillapító hullámmal áradt feléjük, a tó csillogott és felborzolódt, kör alakú ráncok indultak Jagusia lábától, mint a csíkos kígyók. Árnyékok nyüzsgtek a sima parton, s egyre sűrűbben szállott egymás felé a tekintetük, s lassan összefonódott...

Mateuszt mindjobban vonta hozzá valami; fölkapta volna a karjára, mint egy kisgyereket, kimondhatatlan jósággal becézgette, csillapította volna...

- Azt hittem, nem vagy jó szívvel hozzám... - szólalt meg csöndesen Jagna.

- Mindig kedvemre voltál... nem emlékszel?

- Hát, talán tavaly, valamikor... de most csak úgy, mint a többiek... mint... - suttogta óvatlanul.

Mateuszt hirtelen megragadta az emlékezés, harag és féltékenység ébredt benne.

- Mert... mert...

Nem, nem tudta kibökní, ami fojtogatta, még fékezte magát, csak röviden és keményen ennyit szólt:

- Isten veled!

El kellett szökníe, hogy szemére ne vesse a bírót.

- Megint elmenekülsz, hát mivel bántottalak megint?

Ijedt volt és bánatos.

- Nem... nem... csak... - mondta a legény gyorsan, belenézett az asszony kisírt kék szemébe, és fájdalom, részvét, gyöngédség és harag küzdött benne - csak kergesd el magadtól azt a csámpást, kergesd el, Jagus! - kérte szenvedélyesen.

- Hát talán én hívtam? Én tartom? - kiáltotta haragosan.

Mateusz bizonytalanul, zavartan állott meg.

Jagnát elfogta a sírás, borsó nagyságú könnyek gördültek le kitüzesedett arcán.

- Úgy elbánt velem... úgy leitatott... és senki se vesz a védelmébe... senki sem könyörül meg rajtam, mindegyik azt kiabálja: üsd, vágd, verd agyon! Hát mit vétettem én? Mit? - panaszkodott keservesen.

- Megfizetek én annak a dögnék! - tört ki Mateusz, és fölemelte az öklét.

- Fizess meg, Mateusz! Fizess meg, s én majd neked... - ismételte elszántan.

Mateusz nem szólt többet; elsietett a templomba.

Jagna még sokáig ült a tó partján, és Mateusztól gondolkozott. Talán pártját fogja, nem engedi bántani.

„Talán Antek is megvéd” - jutott hirtelen az eszébe.

Csöndes, örvendező előérzettel tért haza.

Megkondult a harang, a nép kiözönlött a templomból. Az utcák hamarosan megteltek emberekkel, szekérsörgéstől és beszélgetéstől visszhangoztak. Nevetés csengett a levegőben. Egész csapatokban mentek, itt-ott megálltak a bejáróknál, csak Dominikowa háza előtt hallgattak el egy kicsit, egymásra néztek, és elborult arccal mentek tovább. Még csak be se nézett senki a beteghez.

Megint betöltötte a beszélgetés zaja az egész falut, a szobákat, pitvarokat és küszöböket; a kertek is hangosak és népesek voltak, mert a fák alá ültek ki ebédelni, az árnyékba, a hűs levegőre. Mindenütt látni lehetett az ebédelőket, a kanalak csörgése, a tálak csörömpölése, az étel szaga és a kutyák vinnyogása lebegett a forró csöndben.

Csak Dominikowa háza volt néma és üres. Senki sem sietett látogatóba. Az öregasszony lázasan nyögdécselt, Jagus már nem bírt egy helyben ülni, kiállt a küszöbre, azután kiment egészen az utcáig, majd meg újra sokáig nézett vágyakozva az ablakon át a világba. Szymek pedig a ház előtt ült, mint előbb. Csak Jendrek nem vesztette el a fejét: bement a hátsó szobába, és hozzálátott a főzéshez.

Csak valamivel ebéd után nézett be hozzájuk Hanka. Valahogy különösen viselkedett, mindenről kérdezősködött, nagyon aggódott a beteg miatt, s titkon kémlelő pillantásokat vetett Jagnára, nézett utána, és aggodalmasan sóhajtozott.

Hamarosan Mateusz is eljött Szymekhez.

- Eljössz velünk a németekhez? - kérdezte.

- A föld az enyém, az apám után, nem tágitok a helyemből - hajtogatta a legény a mondókáját.

- Nastusia vár rád, hiszen a paphoz kell mennetek, befizetni a kihirdetésre.

- Nem megyek sehova, a föld az enyém, az apám öröksége.

- Ostoba számár! Senki se húz a sörényednél fogva... maradj itt akár ítéletnapig! - bosszankodott Mateusz, s minthogy Jagna éppen most kísért ki Hankát a bejáróba, csatlakozott a távozókhoz, még csak rá sem nézett Jagnára.

Együtt mentek a tóparti úton.

- Hazajött már Roch a templomból? - kérdezte Mateusz.

- Haza. Már sokan várnak ott minálunk.

Mateusz hátrapillantott. Jagna utánuk nézett, ezért gyorsan visszafordult, és szemét lesütve halkán kérdezte:

- Igaz, hogy a pap megint kiprédikált valakit?

- Hallottad, hát mért faggatsz?

- Már csak a prédikáció után érkeztem. Hallottam róla, de azt hittem, hogy csak úgy hazudoznak, mulatságból.

- Nem is egyet prédikált ki... csak úgy rázta az öklét... Hangosan dorgálni, másokat kövel megdobálni, azt mindenki tud... csak olyan nincs, aki útját állná a rossznak - szólt Hanka bosszúsan és szomorúan. - De a bírót egy szóval se említette, pedig az vétkezett a legnagyobb - tette hozzá halkabban.

Mateusz cifrát káromkodott, és bár szeretett volna még kérdezősködni, nem volt hozzá bátorsága. Hallgatva mentek. Hankát nagyon bántotta az egész dolog. „Persze hogy Jagna vétkezett, persze hogy meg kellett dorgálni. De hogy rögtön a szószékről mutassanak rá, szinte név szerint fölemlegessék... ez már sok... hiszen Boryna felesége, nem valami akármilyen jöttment...” - gondolta elszomorodva. Ami köztük volt, az az ő dolguk, másoknak semmi közük hozzá.

- Magdát meg a molnár szolgálóit nem prédikálja ki, pedig mindenki tudja, mit művelnek! És a wolai kastélybelieket sem fenyegeti az öklével, meg a gluchowi uraság feleségéről se szól egy szót sem, pedig az egész világ tudja, hogy szórakozik a legényekkel! - mondta Hanka mély felháborodással.

- És az igaz, hogy Tereskát is kipredikálta? Mi? - kérdezte a legény alig hallhatóan.

- Mind a kettőt. Mindenki tudta, kiről beszél.

- Valaki biztosan ellene uszította - mondta Mateusz, alig fékezve indulatát.

- Azt mondták, hogy ez a Dominikowa műve, vagy a Balcerkowáé. Az egyik Szymekért és Nastkáért áll bosszút rajtad, a másik meg a Marysiájának akarna megszerezni.

- Hát innen fű a szél! Hogy ez még eszembe se jutott...

- A férfiak mindig csak azt látják, ami világosan a szemük előtt van.

- Hiába fáradozik Balcerkowa, hiába! Még Tereskától is megkaphatja a részét... Szymeknek pedig meg kell esküdnie Nastkával, a Dominikowa bosszúságára is, majd én teszek róla! A cudar vénasszonyok!

- Ők csak a maguk dolgát intézik, és ártatlanok szenvednek miatta - szólt Hanka szomorúan.

- És úgy acsarkodnak egymásra az emberek, hogy már alig lehet kibírni a faluban.

- Míg Maciej egészséges volt, volt, aki csillapítsa őket, volt, kire hallgassanak.

- Hát! A bíró tökfilkó, nincs a komoly dolgokhoz való esze, és olyan dolgokat művel, hogy nem lehet semmi tekintélye a nép előtt. Csak már Antek hazajönnel!

- Hazajön nemsokára, haza! De ki fog rá hallgatni? - csillant föl Hanka szeme.

- Már beszéltünk erről Grzelával meg a fiúkkal, hogy ha hazajön, együtt teremtünk rendet a faluban. Majd meglátja!

- Ideje is lenne, hiszen minden széthull, mint a kerék tengely nélkül!

Közben elértek Boryna házához. A tornácon már egy egész csapat ember ült együtt.

Tíz-egynéhány gazda meg az elsőbb legények készültek a németekhez, bár eleinte az egész falu el akart menni, mint annak idején az erdőbe.

Összegyűltek, és türelmetlenül várták a többieket.

- A bírónak is velünk kellene jönnie - jegyezte meg az egyik, botját faricskálva.

- A járási főnök hívatta magához. Azt mondja az írnok, azért, hogy hívja össze a községi gyűlést, és szavaztassa meg az iskolát Lipcében és Modlicában.

- Hadd hívják össze, hiszen úgysem szavazzuk meg! - nevetett Klomb.

- Mindjárt újabb adó lenne belőle holdanként, úgy, mint Dolyban.

- Biztosan, de ha a járási főnök megparancsolja, akkor szót kell fogadnunk - jegyezte meg a törvénybíró.

- Mi parancsolnivalója van nekünk? Parancsolja meg a csendőröknek, hogy ne lopjanak együtt a tolvajokkal.

- Hetykén beszélsz, Grzela! - figyelmeztette a törvénybíró. - Sok embert vitt már messzebbre a nyelve, mint ahova menni akart.

- Márpedig beszélek, mert ismerem a jogunkat, és nem félek a járási főnöktől. De nektek, tudatlan birkáknak, akármilyen hivatalbéli éhenkórász előtt reszket a lábikrátok.

Úgy kiabált, hogy megriadtak vakmerőségétől, és némelyiknek a háta is borsódzott ijedtében. Klomb pedig átvette a szót:

- Valójában nincs semmi hasznunk abból az iskolából... Az én Jadam fiam két egész esztendeig járt Wolába, hordtam a tanítónak mérővel a krumplit, az asszony is vitt vaját, tojást az ünnepekre. És annyi eredménye lett a tanulásnak, hogy az imádságoskönyvet se tudja elolvasni, és oroszul se tud egy mukkot sem... A kisebbek meg, akik a télen Rochnál tanultak, még a kézírást is kisilabizálják, és az úri könyvekből úgy olvasnak, mint a vízfolyás...

- Hát akkor Rochot kell megfogadni, hadd tanítson tovább. A gyerekeknek nagyobb szükségük van az iskolára, mint a csizmára - vetette közbe ismét Grzela.

Erre a törvénybíró a csoport közepére húzódott, és halkán megszólalt:

- Roch lenne a legjobb, azt én is tudom... az én fiaimat is ő tanította... de nem lehet. A hatóság már megszimatolhatott valamit, és szemmel tartja... Az őrmesterrel találkoztam az irodában, és igen kérdezősködött utána... Nem sokat mondtam, azért meg is haragudott rám, és elősorolta, hogy ő jól tudja: Roch tanítja a gyerekeket, és lengyel könyveket és újságokat osztogat az embereknek... Figyelmeztetni kell, hogy vigyázzon magára.

- Az már baj! Jó, istenfélő ember, de miatta szerencsétlenség érheti a falut... tenni kell valamit... éspedig gyorsan - magyarázta az öreg Ploszka.

- Ijedtében talán föl is adná... mi? - suttogta epésen Grzela.

- Ha a hatóság ellen és mások kárára lázítaná a népet, akkor mindenki más is ezt tenné. Te fiatal vagy, de én jól emlékszem, mi történt az urak háborújában, hogy korbácsolták a parasztokat minden semmiségért. Nem a mi dolgunk az...

- Bíró akar lenni, és olyan ostoba, mint a csizmatalp! - csapott le rá Grzela.

Elhallgattak, mert Roch kijött a szobából, végignézett rajtuk, keresztet vetett és fölkiáltott:

- Itt az idő, induljunk Isten nevében!

Ő ment elől, utána kitódultak az emberek az út közepére, mögöttük pedig néhány asszony meg gyerek bandukolt.

Már elmúlt a hőség, éppen litániára harangoztak; a nap az erdő fölé hajolt, derült és fényes volt az ég, s olyan áttetsző volt a látóhatár, hogy még a távolabbi falvak is tisztán látszottak, s az erdők zöldjében meg lehetett különböztetni a fenyők sárga törzsét, a nyírfák fehér ingét és a hatalmas, szürkésbarna tölgyeket.

Az asszonyok a malomnál maradtak, az emberek pedig lassan haladtak fölfelé a dombon. Porfelhő szállt föl utánuk, s csak néha fehérlett ki belőle egy-egy szűr. Szótlanul mentek. Arcuk szigorú volt, tekintetük elszánt; büszkén, hajthatatlanul néztek maguk elé.

S néha kedvtelésből a földhöz ütögették tölgyfa bunkóikat, némelyek még markukba is köptek, s ugrásra feszült a hátuk.

Tisztes rendben haladtak, akár egy körmeneten; ha valamelyikük olykor-olykor ki is ejtett egy szót, a feddő tekintetek nyomban elhallgattatták. Nem volt most ideje a tereferének, mindenki önmagába mélyedt, és erőt gyűjtött.

A határhalmokon, a kereszt mellett leültek egy kicsit pihenni, de most se szólalt meg senki. Csak csendes tekintettel néztek körül a tájon. A lipcei házakat alig lehetett látni a gyümölcsö-

sők mögül, a templomtorony arany gömbje csillogott a napfényben, a határ zöldellt, ameddig csak a szemük ellátott, az erdőszéli legelőn szétszórtan legelészett a nyáj, kék füstcsík szállott föl valahonnan az erdő fölé, és a gyerekek éneke csengett, a pásztorsíp hangja szállott a tavaszba, örömbbe, különös nyugalomba öltözött föld felett. Némelyek szíve csöndes fájdalommal és félelemmel telt meg, egyesek nehéz sóhajjal, aggodalmasan pillantottak Erdőaljára...

- Gyerünk, nem babra megy a játék! - sürgette őket Roch, mert észrevette, hogy húzódoznak.

Rögtön be is fordultak a majorsági épületek felé egy régi, gyomlepte dülőútra, mely mint egy virágos pántlika, úgy húzódott a zöld vetés között. A nyomorúságos rozs kékllett a búzavirágtól, a késői zab csak úgy sárgállott a repcséntől, a kiázott, égett búzában piroslott a pipacs, s a krumpli alig kelt. Elhagyatottságot és hanyagságot lehetett látni mindenütt.

- Micsoda zsidó gazdálkodás, még ránézni is rossz! - morogta egyikük.

- A legrosszabb béres is jobban dolgozik a földön!

- Mert némelyik még földesúr létére sem tiszteli ezt a szent földet!

- Csak feji, feji, mint az éhes tehenet, hát nem csoda, ha kiapad.

Kiérték az ugarra. Az épületek füstös, romos gerendái már nem messze előttük meredeztek. A leégett kert fáinak megfeketedett váza fájdalmasan nyújtotta karjait az ég felé, úgy vette körül a horpadt fedelű, kormos kéményű cselédházakat. A falak tövében, az élettelen gallyak sovány árnyékában egy csoport embert lehetett látni. A németek voltak. Egy hordó sör volt csapra verve előttük, a küszöbön flótázott valaki, a többiek pedig ott terpeszkedtek a lócákon meg a fűben, ingre vetkőzve. Pipa volt az agyarukon, és agyagsuporból ittak; a ház körül gyerekek hancúroztak, odébb pedig hatalmas tehenek és lovak legelésztek.

Biztosan meglátták a közeledőket, mert fölugráltak, tenyerükkel ernyőt formáltak a szemük fölé, feléjük néztek, és ordítottak valamit. De valami öreg sváb erősen rájuk szólt, mire visszaültek a helyükre nagy nyugodtan, és tovább iddögáltak. A flótás még édesebb nótát fűjt, a pacsirták szinte a fejük fölött daloltak, a gabonából szakadatlan, sűrű tücsökcirpelés hallatszott, s itt-ott a fürj is pitypalattyzott.

S habár a kiégett föld döngött a parasztok lába alatt, s a csizmáik patkója mind közelebb csöngött a köveken, a németek most már meg se mozdultak, mintha semmit se hallanának. Mintha csak a söröcskét meg az esti levegő édességét élveznék.

S a lipceiek már egész közelre értek, de mind nehézkesebben és lassabban haladtak. Visszartartották szuszogásukat, és erősebben szorongatták botjukat. Szívük hevesen dobogott, forró remegés futott végig rajtuk, a torkuk kiszáradt, de a hátuk kiegyenesedett, és izzó szemük büszkén szegeződött a németekre. Megmerevedett arcukból szigorú elszántság és hajthatatlan erő tükröződött.

- Dicsértessék a Jézus Krisztus! - szólt Roch németül, és megállt. Mögötte félkörben föl-sorakozott a csapat, szorosan egymás mellé tömörülve.

A németek kórusban feleltek, anélkül, hogy megmozdultak volna helyükről. Csak az ősz szakállú öreg kelt föl, és elsápadva nézett végig a tömegen.

- Azért jöttünk, mert egy ügyet kell elintéznünk magukkal! - kezdte Roch.

- Akkor üljenek le, úgy látom, lipcei gazdák, hát elbeszélgetünk jó szomszéd módra. Johann, Fritz, padot a szomszédoknak!

- Köszönjük, de rövid az ügy, állhatunk.

- Nem lehet olyan rövid, ha az egész falu eljött! - kiáltott az öreg sváb lengyelül.
- Mert mindnyájunkra egyformán tartozik.
- Még háromszor ennyien maradtak odahaza! - mondta Grzela.
- Nagyon örülünk, hogy maguk látogattak meg előbb, talán isznak velünk egyet... a szomszédi békességre... Töltsetek csak sört, fiúk...
- Idd csak meg magad! Milyen bőkezű! Nem sörözni jöttünk! - kiáltottak a hevesebbek.

Roch egy pillantással elcsendesítette őket, az öreg német pedig keményen szólt:

- No, akkor halljuk!

Csönd lett, csak szuszogás és gyors lélegzés hallatszott. A lipceiek még jobban összetömörültek, borzongás futott végig rajtuk, s a németek is fölálltak, mint egy ember, zárt csapatban sorakoztak eléjük, és haragos szemmel néztek rájuk, szakállukat rángatták, berzenkedtek, és halkán sutorogtak valamit.

Az asszonyok aggodalmasan néztek ki az ablakokon, a gyerekek elbújtak a pitvarokban, s a falak mentén hatalmas, rőt kutyák ugattak. Egy jó üdvözlégynyi ideig állottak így egymással szemben, mély csöndben, mint a kosok: már vérben forgó szemmel topognak, feszítik hátukat, nyújtják a nyakukat, és bármely pillanatban összeakaszthatják a szarvukat. Roch törte meg a hallgatást:

- Azért jöttünk az egész falu nevében - mondotta lengyelül, hangosan és érthetően -, hogy szép szóval megkérjük magukat, ne vegyék meg az Erdőalját...

- Igen! Hát! Azért! - mondták utána, és földhöz ütögették bunkóikat.

Amazok szinte kővé meredtek.

- Mit beszél? Mit akar? Nem értjük! - dadogták, mert nem hittek a saját fülüknek.

Roch tehát még egyszer elismételte németül, és alig fejezte be, Mateusz hevesen odavágta:

- És hogy menjenek a pokolba, plundrások!

Hirtelen fölugráltak a németek, mintha forró vízzel öntötték volna le őket; gomolyogtak, bősziúten lármáztak, hadonásztak, topogtak mérgükben, s egyik-másik már öklével közeledett a parasztokhoz, úgy fenyegette őket. De azok mozdulatlanul álltak, mint a kőfal, haragos szemük szinte égetett, csak a kezük reszketett, és összeszorították fogukat.

- Hát megbolondultatok mindnyájan? - kiáltott az öreg sváb, fölemelve két karját. - Megtiltjátok, hogy megvegyük a földet! Miért? Milyen jögon?...

Roch ismét megmagyarázott mindent nyugodtan és terjedelmesen, ahogy illik. De a német egészen vörös lett mérgében, és felordított:

- A föld azé, aki fizet érte!

- Maguk szerint igen, de szerintünk másképp van; azé kell hogy legyen a föld, akinek szüksége van rá - mondotta Roch ünnepélyesen.

- Hogyan, talán ingyen, zsvivány módra? - gúnyolódott a német.

- A két kezünkért. Drága fizetség! - felelte Roch ugyanúgy.

- Ostoba beszéd! Mit vesztegessük itt tréfával az időt? Megvettük Erdőalját, a miénk, és a miénk is marad. Akinek pedig nem tetszik, menjen isten hírével, és kerüljön el minket messziről. No, mire várnak még?...

- Hogy mire? Arra, hogy megmondjuk: takarodjanak a földünkről! - tört ki Grzela.
 - Hordják el magukat innen, míg el nem kergetjük.
 - Amíg szomszéd módra, szép szóval kérjük! - kiáltották mások.
 - Fenyegetnek? Följelentjük a bíróságnál! Majd megtaláljuk a módját, hogyan kell elbánni magukkal. Még nem ülték le a büntetést az erdőért, hát majd megkapják a ráadást, és együtt szolgálják le! - csúfolódott az öreg, de már reszketett dühében, és a többiek is alig tudták fékezni magukat.
 - Átkozott tetvesek!
 - Zsiványok! Bűdös kutyák! - ordítottak most már mind a maguk nyelvén, úgy tekeregtek, mint a letaposott kígyók.
 - Csönd legyen, a kutyafátokat, hallgassatok, ha a nép szól hozzátok! - káromkodott Mateusz. Csakhogy amazok nem ijedtek meg, egyre hangosabban ordítottak, és csapatostul közeledtek hozzájuk.
- Roch a verekedéstől félve hátrább szorította az embereket, csitította, nyugalomra intette őket. De azok egyre-másra kiáltottak, egymás szavába vágva:
- Vágd fejbe, amelyik legközelebb áll!
 - Meg kell csapolni egy kicsit azt a kutya vérüket!
 - Hagyjuk magunkat, fiúk? Kicsúfolják az egész népet!
 - Engedjünk a jussunkból? - kiáltottak mások, kölcsönösen biztatták egymást, és egyre közelebb tolakodtak, egyre jobban fenyegettek. Végül Mateusz félretolta Rochot, és fogát villogtatva, mint a farkas, a németek elé ugrott.
 - Idehallgassatok, németek! - ordított, öklét fölemelve. - Emberséges módon, tisztességesen szoltunk hozzátok, ti meg börtönnel fenyegettek és gúnyolódtok! Jól van, de mi is tudunk más hangon beszélni! Ha nem akartok békességet, hát megígérjük nektek Isten és az emberek előtt, szinte esküvel fogadva, hogy nem maradtok meg Erdőalján! Békével jöttünk, de ti háborút akartok! Jól van, ha háború, hát legyen háború! Veletek van a törvény, veletek van a hivatal, nektek van pénzetek, nekünk csak üres öklünk van. Majd meglátjuk, ki marad fölül! És még egyet mondok, hogy jól megjegyeztétek... a tűz belekap a szalmába, de megemészti a kőházat is, belekap a gabonába is, akkor is, ha lábon áll... a marha is elhull a legelőn... és az ember se menekülhet meg a baleset elől... Jegyezzétek meg, mit mondtam: háború nappal és éjjel, és mindenütt...
 - Háború! Háború! Isten minket úgy segéljen! - zúgtak föl egyszerre.
- A németek odaugrottak a fal tövében heverő dorongokhoz, néhányan puskát hoztak ki, mások követ ragadtak. Az asszonyok nagy lármát csaptak.
- Lőjön csak egy is, valamennyi falu összeszalad!
 - Ha agyonlősz egyet, plundrás, a többiek bottal vernek agyon, mint a rühes kutyát!
 - Ne kezdjétek, svábok, mert nem bírtok a parasztokkal!
 - A húsothoz még az éhes kutya se nyúl.
 - Csak nyúlj hozzám, plundrás, nyúlj csak! - fenyegetőztek vakmerően és kihívóan.

Már egészen közel értek egymáshoz, csak a szemükkel döfködtek egymást, egyik lábukról a másikra álltak, csapkodták a botjukat, és böszülten ordítottak. Csúfnevek és fenyegetések röpködtek a fejek fölött, mint a kövek; már kinyújtották karmaikat, némelyek reszkettek a harci vágytól, mikor Roch félrevonta embereit, és hátrább szorította őket. Így hát kénytelen-kelletlen oldalt fordulva elindultak visszafelé; éberén hátra-hátranézegettek közben, és annál gúnyosabban kiáltoztak: - Isten veletek, disznó fajzatja!

- Csak várjatok, míg rátok száll a vörös kakas!

- Még eljövünk, hogy táncoljunk egyet a kisasszonyaitokkal!

Olyan vadul jártatták a szájukat, hogy Roch kénytelen volt csitítani őket.

Már leszállott a földre az est homálya, lement a nap, hűvös szellő borzolta a vetést, csilingelve hajladoztak a kalászok, nedves volt a fű a szürke harmattól, a furulya hangja és a gyerekek kiabálása szállott feléjük a faluból, a békák brekegtek a mocsarakban, és csöndes, illatos est vonult végig a világon.

A parasztok lassan bandukoltak hazafelé, nyitott szűrük úgy lengett, mint a fehér szárnyak; beszélgetve mentek, minduntalan meg-megálltak. Egyikük már nótára is gyűjtött, hogy visszhangzott tőle az erdő, mások meg füttyültek jókedvükben, s beszélgetés közben égő szemmel nézték az erdőaljai földeket.

- Könnyen föl lehetne ezeket a földeket osztani! - szólt az öreg Klomb.

- Hát olyan gazdaságokat lehetne kihasítani belőlük, mint a lépes méz. Egyik olyan lenne, mint a másik, s mindegyiknek lenne rétje meg legelője.

- Csak a németek elállnának a vásártól - sóhajtotta a törvénybíró.

- Ne búsuljon, majd mi rajta leszünk, hogy elálljanak - biztatta Mateusz.

- Én azt a darabot venném, ott az útnál, a szélen - suttogta Adam Pryczek.

- Nekem meg az tetszik ott a középben, a feszülettel - szólt egy másik legény.

- Én a Wola felőli részt szeretném.

- Tyű, ha meg lehetne kapni a majorsági veteményeskertet!

- Milyen okos, a legjobbat szeretné!

- Mindnyájunknak jutna egy-egy darab - nyugtatta meg őket Grzela, mert már szinte civakodni kezdtek rajta.

- Ha a földesúr beleegyezik, és odaadja nektek Erdőalját, jókora munka vár rátok, jókora fáradság - szólalt meg Roch.

- Győzzük! Győzünk mindent! - kiáltották örvendezve.

- Hát! Nem esik nehezen a munka, ha az ember a magáén dolgozik!

- Még az uraság valamennyi földjével is el tudnánk bánni.

- Csak adják ide, majd meglátja!

- Az ember úgy belekapaszkodik a földbe, mint a fa. Aztán próbálja kitépni valaki!

Beszélgetésbe merülve, egyre szaporábban mentek hazafelé, mert már fölsötétlett a falu felől az eléjük szaladó asszonyok csoportja.

Már világosodott, szilvakék homály borította be az egész világot, mikor Hanka kocsija begördült a még alvó ház udvarára. A bricska éles zörgésére a gyerekek lármázva kirohantak, Lapa meg örvendezve csaholt, ugrált a lovak előtt.

- Hát Antek hol van? - kiáltott Józka a küszöbről, és a fején át magára húzta a szoknyáját.

- Csak három nap múlva eresztik ki, de most már biztosan hazajön - felelte Hanka nyugodtan. Megcsókolta a gyerekeket, és egy-egy fonott kalácsot adott mindegyiknek.

Witek is kifutott az istállóból, utána a csikó, amely nyerítve sietett a kancához. Pietrek kiszedegette a kocsikásból a holmikat.

- Kaszálnak? - kérdezte Hanka, és rögtön leült a küszöbre, hogy megszoptassa a kicsit.

- Tegnap délből fogtak hozzá öten, Filip, Rafal és Kobus ledolgozásra, Jadam Klomb és Mateusz pedig napszámba.

- Mateusz Golomb? Ejha!

- Hiszen én is csodálkoztam rajta, de ő maga kéredezkedett. Azt mondja, nem akar egészen megpúposodni az ácsmunkában, kaszálással kell kiegyenesítenie a derekát.

Jagna kinyitotta szobája ablakát, és kinézett a világba.

- Alszik még az öreg?

- A kertben fekszik, nem hoztuk be éjszakára, mert szörnyű meleg van a szobában.

- Hogy van az édesanyja?

- Ahogy volt. Talán egy kicsit jobban. Jambrozy gyógyítja, és tegnap itt volt a wolai juhász is. Megfűstölte, adott valami kenőcsöt, és azt mondta, hogy kilenc hét múlva egészséges lesz, csak ki ne menjen a napra.

- Azt mondják, az a legjobb a leforrázásra! - felelt Hanka, és a másik mellét nyújtotta a gyerekeknek. Közben részletesen kikérdezte, mi történt tegnap. De ez csak rövid ideig tartott, mert közben világos nappal lett, hajnalpír festette be az eget, pirosan rezgett a levegőben, a fákról csöpögött a harmat, a madarak csicseregtek a fészükön, s itt-ott fölhangzott a legelőre hajtott birkák és marhák bőgése. Valaki a kaszáját kalapálta, éles csöngése idehallatszott a távolból.

Hanka alig öltözött át, kifutott a kertbe Borynához. Ott feküdt az öreg a kocsikásban a fák alatt, dunnával letakarva, és aludt.

- Hallja - súgta neki, és megrázta a kezét -, Antek három nap múlva hazajön. A kormányzó-sági városba vitték, Roch vele ment a pénzzel, lefizeti a váltságdíjat, és azután együtt jönnek haza!

Az öreg hirtelen fölült, megdörzsölte a szemét, mintha odafigyelt volna, de rögtön visszahanyatlott párnáira, fejére húzta a dunnát, s úgy látszik, újból elaludt. Nem lehetett vele beszélni, és éppen most fordultak be a kaszások is a bejáróba.

- Tegnap a káposztásföld mellett kaszáltuk le a rétet - újságolta Filip.

- Ma a folyón túl menjenek a határhalmokhoz, Józka majd megmutatja.

- Ott a Kacsavölgyben? Jókora darab!

- S a fű is derékig ér, sűrű, mint az erdő, nem olyan, mint a tegnapi.
- Olyan hitvány volt, mi?
- Hát szinte egészen száraz, mintha kefét kaszált volna az ember.
- Ha a harmat fölszárad, ma már meg lehetne forgatni.

Mindjárt el is indultak, csak Mateusz gyűjtögette valahogy sokáig Jagusnál a cigarettáját. Ő ment el legutoljára, még akkor is mohón visszapillantgatott, mint a tejtől elkergetett macska.

Más házakból is sűrűn indultak kaszálni.

A nap éppen hogy fölkel, óriási volt és vörös. Meleg lett, megint hőség ígérkezett.

A kaszások libasorban indultak el, előttük Józka húzott egy karót. Némelyik imádságot mormolt, más még nyújtózkodott és a szeméből dörzsölte ki az álmot, némelyik meg egy-egy fölösleges szót vetett oda. Maguk mögött hagyták a malmot. A réten alacsony, ritkás köd terült el, az égercserjék olyannak látszottak, mint a füstölgő bokrok, a folyó olykor-olykor kicsillant a kékes fátyol alól, a harmatos fű meghajoltan állott, és itt-ott bíbicek is sírtak, s a napkeltétől pirosuló levegő nedves virágillatot lehelt.

Józka elvezette őket a határhalomig, kimérte apja rétyét, beszúrta a határon a karót, és azután hazaszaladt.

A kaszások pedig levetették zekéjüket, fölgyűrték nadrágjukat térdig, sorba álltak egymás mellé, és a földre támasztva a kasza nyelét, néhányszor végighúzták a fenőkövet a kasza pengéjén.

- Vastag a fű, mint a bunda, jól megizzadunk - szólt Mateusz; ő állt elsőnek a sorba, és lendített egypárat próbaképpen.
- Magas és sűrű, sok szénájuk lesz! - szólt egy másik, és melléje állott.
- Csak jó időben hordhassák be - mondotta a harmadik, és az eget vizsgálta.
- Ha az ember a rétet kaszálja, könnyen jön az eső a nyakába - nevetett a negyedik.
- Más években úgy is volt, de nem az idén! Kezdd el, Mateusz.

Mindnyájan keresztet vetettek, Mateusz összébb húzta a nadrágszíját, kissé szétvetette a lábát, előrehajtotta a vállát, markába köpött, mély lélegzetet vett, és széles lendülettel megeresztette a kaszát. Egymás után vágta a rendet, utána a többiek, csak kissé hátrább maradtak, rézsútosan, hogy bele ne vágjanak egymás lábába. Mind ugyanazt csinálták, szép rendjén belevágták magukat a ködös rétbé, egyenletesen, nyugodtan suhogott a kaszájuk, csak hideg éle süvített csillogva, s a fű lezuhant, beszórva őket harmattal, mintha könnyüket ontanák.

Szellő kezdte borzolni a füvet, fölöttük egyre fájdalmasabban kiáltoztak a bíbicek, olykor-olykor egy-egy fogoly rebhent fel a lábuk alól, de ők fáradhatatlanul vágták, ringtak jobbról balra, lépésben haladtak előre. Csak néha állt meg valamelyikük, hogy megfenje kaszáját vagy kinyújtóztassa derekát, s aztán újból elszántan kaszált, egyre hosszabb sorban hagyva maga után a levágott sarjúrendeket meg a lába nyomát.

S mire a nap a falu fölé emelkedett, már valamennyi rét szinte nyögött a kaszák csapásai alatt. Mindenütt kaszáltak, mindenütt csillogtak a kékes pengék, hallatszott a fenés csikorgása, s mindenütt áradt a fonnyadó fű erős illata.

Az idő éppen kaszálásra való volt, kívánni se lehetett jobbat. A régi közmondás ugyan azt mondja: „Kezdj csak kaszálni, az ég mindjárt sírva fakad”, de idén valahogy épp ellenkezőleg történt. Eső helyett szárazság jött.

Harmatosan, forrón keltek a napok, mint a lázas ember, s hőségtől áradó estékkel nyugodtak le. Már kiszáradtak a kutak és a patakok, a gabona elsárgult, a kapásnövények fonnyadoztak, férgek lepték el a fákat, lehullott a gyümölcs, a tehenek nem tejeltek, hiszen éhesen tértek vissza a kiégett legelőről, mert a földesúr csak azoknak engedte meg a legeltetést az irtásokon, akik minden jószág után öt rubelt fizettek.

Persze hogy nem volt mindenkinek ennyi pénze!

S ezzel még nehezebb lett az aratás előtti ínséges idő, különösen a zselléreknek meg a többi szegénynek.

Már csak arra számítottak, hogy Szent János napjára esőnek kell jönni, és akkor még megjavulhat a termés. Még misét is mondtak erre a szándékra, de nem segített, a szárazság egyre tartott.

Akárhány helyen már nem volt mit a fazékba tenni; de annál bővebben termett meg a veszekedés meg a pörpatvar. Talán még sohasem volt a legöregebb emberek emlékezete óta annyi pörlekedés Lipcében, mint most. Ott volt az erdőért folyó pör, a bíró ügyei is folytonos veszekedést okoztak, aztán a Dominikowa vitája a fiával meg a németek és kisebb szomszédpörpatvarok - annyi minden volt, hogy szinte megfélemedtek a nyomorúságról; úgy éltek a folytonos pletyka és civakodás közepette, akár egy forró katlanban.

Nem csoda hát, hogy fellélegzettek, mihelyt eljött a kaszálás ideje. A szegénység csakhamar szétfutott napszámba az uradalmakba, s a gazdák is bedugták fülüket a pletykákra, és nagy örömmel estek neki a kaszálásnak.

Csak a németekről nem feledkeztek meg. Mindennap elszaladt valaki Erdőaljára, hogy megnézzze, mit csinálnak ott.

Még ott voltak, de abbahagyták a kútásást, köveket se szállítottak többé a fundamentumra. S a kovács azt újságolta egyik nap, hogy a németek panaszt tettek a bíróságnál a földesúr ellen a pénzükért, Lipce ellen pedig erőszak miatt.

A parasztok jót nevettek a dolgon.

Éppen erről tárgyaltak ma hosszasan a réteken, ebédidőben.

Forró dél jött, a nap fehéren izzott a fejük fölött, az ég is olyannak látszott, mint a tűzvész fehéres füstfelhője. Olyan hőség áradt, mint egy szörnyű kemencéből. A legkisebb szellő se lebbent, a fákon ájultan csüggtek a levelek, a madarak elhallgattak, a sovány és rövid árnyék nem sok védelmet adott a forróság ellen. Fülledt volt a levegő, csak a lekaszált rétek felől áradt a perzselő napon heverő széna erős illata. A vetések, a gyümölcsösök és a házak szinte fehér lángban állottak; minden olvadni látszott az izzó levegőben, mely úgy rezgett, mint a forró víz a tűzön. Még a folyó is lassabban folyt és hangtalanul, úgy csillogott a víz, mint az olvasztott zománc, és olyan átlátszó volt, hogy minden géb látszott a rostos tükör alatt, minden kavics a homokos fenéken, még a part világos árnyékában mozgó rákot is látni lehetett. A csönd napfényes, altató fátyolt borított a földre, csak a legyek zümmögtek az emberek körül.

A kaszások ott ültek a patakparton, az égerfaberekben, és eddegéltek szilkéikből. Mateusznak Nastka hozott ebédet, a többieknek pedig Hanka és Jagustynka. Leültek a fűre a napfényben, és fejükre húzva kendőjüket, kíváncsian hallgatták a férfiak beszélgetését.

- Én eleitől fogva mindig ugyanazt mondom, hogy a németek, ha nem ma, hát holnap el kell hogy kotródjanak! - szólt Mateusz, a fazék fenekét kapirgálva.

- A pap is ugyanazt mondja! - erősítette Hanka.

- Pedig úgy lesz, ahogy a földesúr akarja - vetette ellen Kobus, és elnyújtózkodott a fa alatt.

- Hogyan, hát nem ijedtek meg a lármáktól, és nem szöktek meg? - vetette közbe Jagustynka a maga módján, de valamelyik ember így szólt:

- A kovács azt mondta tegnap, hogy a földesúr megegyezik velünk.

- Csak azon csodálkozom, hogy Michal most a faluval tart.

- Jó falatot szimatol ebben a dologban - sziszegte az öregasszony.

- És a molnár is közbenjárt a falu érdekében az uraságnál, azt mondják.

- Mindnyájan a pártunkat fogják, a cudar jótevőink - szólt Mateusz. - Meg is mondom nektek, miért állanak mellénk. A kovács jókora hasznat húz belőle a földesúrtól, ha egyezséget szerez Lipcével. A molnár megijedt, hogy a németek szélalmot állíthatnak a dombon, a fészület mellett. A kocsmáros is a népnek segít, mert félti az üzletét: jól tudja, hogy ahol a németek megfészkelik magukat, ott már a zsidóknak nem terem kenyér.

- Hát az uraság is fél a parasztoktól, hogy egyezséget akar?

- Eltalálta, öreganyám, ő fél a legjobban, mindjárt el is mondom, hogy miért.

Mateusz megszakította a beszédet, mert a falu felől feltűnt Witek. Lélekszakadva futott feléjük.

- Gazdaasszony, jöjjön gyorsan! - kiáltotta már messziről.

- Mi történt? Tűz van, vagy mi? - ugrott föl Hanka aggodalmasan.

- Hát... a gazda kiabál valamit!

Hanka rohanva futott haza, mert egyáltalán nem értette, mi történt.

Márpedig így volt: Maciej már reggel óta különösen viselkedett, félrebeszél, mormogott folyton, fölkelt ágyából, vagy keresett valamit maga körül, úgyhogy Hanka meghagyta Józkának, mikor kiment a rétre, hogy jobban ügyeljen apjára. A kislány gyakran benézett hozzá: nyugodtan feküdt, csak az ebéd idején kezdett torkaszakadtából ordítani.

Amikor Hanka odaért, még ott ült a szekér oldalán, és kiabált:

- Hova tettétek a csizmámat? Hozzátok ide hamar!

- Mindjárt hozzák a kamrából, mindjárt... - csillapította Hanka ijedten, mert az öreg, úgy látszott, mintha egészen eszénél lenne, és fenyegetően forgatta szemét.

- Elaludtam, a kutyafáját! - nagyot ásított. - Világos nappal van már, és ti alusztok. Kuba készítse el a boronát, vetni megyünk - parancsolta.

Tanácsstalanul állottak előtte; nem tudták, mihez fogjanak. Ekkor az öreg hirtelen eldőlt, és tehetetlenül zuhant a földre.

- Ne félj, Hanus... kicsit megszedültem... Antek kint van a határban, mi? Kint van? - ismételte, amikor újra lefektették a dunnára.

- Hát persze... hajnal óta - dadogta Hanka, mert félt ellenkezni.

Az öreg élénken körülnézett, és folyton beszélt, de ha mondott is egy értelmes szót, utána tízet mondott értelmetlent, és újból menni akart valahová, föl akart öltözni, és a csizmáját kérte. Aztán megfogta a fejét, és olyan iszonyúan jajgatott, hogy az utcára is kihallatszott. Hanka megértette, hogy már a vége közeledik, azért bevittette a szobába, és estefelé elküldött a papért.

Az hamarosan meg is jött az Úr Jézussal, de csak a szent olajjal kente meg a beteget.

- Többre már nincs szüksége, bármely órában elhunynak... - mondotta.

Estére sok nép gyült össze, mert úgy látszott, hogy haldoklik. Hanka már szentelt gyertyát is nyomott a markába, de az öreg valahogy megnyugodott és elaludt.

Másnap ugyanígy volt: megismerte az embereket, értelmesen beszélt, majd meg órákon át úgy feküdt, mint a hulla. A kovácsné állandóan mellette ült, egy lépést sem tágitott. Jagustynka pedig meg akarta füstölni.

- Hagyjon békét, még elszórja a tüzet - mordult rá váratlanul, mikor pedig délben eljött a kovács, és a beteg félig lehunyt szemébe nézett, megint megszólalt valami különös, gúnyos hangszóval:

- Ne búsulj, Michal... már meghalok, ne félj... hamarosan meghalok...

A fal felé fordult, és nem szólt többet, de látni lehetett, hogy mindinkább gyöngül, egyre fogy az ereje. Ezért folyton ügyeltek rá, főleg Jagusia, akivel különös dolgok történtek.

Hirtelen nem törődött többé az anyjával, egészen ráhagyta Jendrekre, és nem mozdult az urától.

- Én magam ügyelek rá, ez az én jussom! - mondta Hankának és Magdának olyan határozottan, hogy nem ellenkeztek vele, hiszen amúgy is volt mindegyiknek elég dolga.

S ettől kezdve Jagna nem is mozdult el hazulról, valami tompa félelem odaláncolta. Nem tudott már elfutni a betegől, mint azelőtt.

S az egész falu kint volt a réten, szakadatlanul folyt a kaszálás, kora reggel óta; alig vonta pírba a hajnal az eget, már kivonult az egész nép, az ingre vetkőzött emberek sora megszállta a rétet, mint a tarka gólyák; élesítették a vasat, villogtatták a kaszát, egész napokon át vágták önfeledten, egész napokon át csak a kaszák pengését és a gereblyéző lányok dalát lehetett hallani.

A rétek puha, zöld síkján hemzsegték az emberek, zúgott az emberi zaj és a kaszapengés, villogtak a csíkos nadrágok, a vörös szoknyák, mint a pipacsok, égtek a nap fényében, föl-fölzendült az ének, csengett a kasza, vidám nevetés tört fel, és mindenütt jókedvvel, szilajul folyt a munka. Esténként aztán, mikor a vöröslő nap az erdő fölé hajolt, s a madarak csicseregésétől visszhangzott a levegő, mikor szinte rezgett a gabona meg a fű a tücskök zenéjétől, a mocsarakban a békák kórusa brekegett, mikor úgy áradt az illat, mintha az egész föld egyetlen áldozati füstölő lenne - szénával megrakott, nehéz szekerek hosszú sora indult a falu felé, nótaszóval tértek haza a kaszások, s a sárgult, letaposott, lekaszált réteken sűrűn sorakoztak a petrencék és a boglyák, mint a bizalmas komaasszonyok, akik csendes beszélgetésre ülnek össze. Közöttük gólyák gázoltak, bíbicek keringtek fájdalmas sírással, és fehér ködök húztak a mocsarak felől.

Boryna házának nyitott ablakán át behatolt az emberek és a mezők valamennyi hangja, az élet és a munka örvendező muzsikája a gabona, a rétek és a napfény tömjénes illatával együtt, csak Jagusia volt süket mindenre.

A szoba csendes volt és üres; a bokrokon keresztül, melyek védték a hőségtől a szobát, zöldes, álmosító homály szivárgott be, döngtek a legyek, és a gazdáját őrző Lapa ásított néha-néha; azután odament Jagnához hízelegni, aki órákon át mozdulatlanul, gondolat nélkül ült ott, mint egy élettelen szobor.

Maciej már nem beszélt, nem nyögött, nyugodtan feküdt, és csak a szemét jártatta szüntelenül. Ez a világos, üveggolyóként csillogó szempár folyton Jagna nyomában járt, olyan makacsul, úgy hatolt át rajta, mint a hideg kés.

Hiába fordult el tőle, hiába akarta elfelejteni, ránézett minden sarokból, ott lebegett a levegőben, világított mindig ugyanolyan rettenetesen, és olyan ellenállhatatlanul vonzotta, hogy Jagna megadta magát, és úgy nézett belé, mint egy feneketlen szakadékba.

S néha, mintha szörnyű álomból ébredne, fájdalmasan könnyörgött neki:

- Ne nézzen már így rám, mert kitépi a lelkemet, ne nézzen!

Úgy látszik, meghallotta a beteg, mert kissé megremegett, arca valami néma kiáltásban vonaglott meg, a szeme még borzalmasabban nézett, és fakó orcáin nehéz cseppekben gördült le a könny.

Ekkor Jagna kirohant, kiűzte a félelem.

A fák mögül nézett a néppel és örvendező lármával teli rétre.

Azután sírva ment tovább.

Elment az anyjához, de alig dugta be fejét a sötét szobába, alig csapta meg orrát az orvosság szaga, sietve meghátrált.

És újra sírt.

Majd kiment a ház mögé, és vágyakozó tekintetét végigjártatta a széles világon. És ekkor még bánatosabban, még szomorúbban és fájdalmasabban sírt, mint a csapatától elmaradt, elhagyott, törött szárnyú madár, panaszkodott keservesen.

És így múltak a napok, változás nélkül. Hanka állandóan a kaszálással volt elfoglalva, éppúgy, mint az egész falu. Csak harmadnapon maradt reggeltől fogva odahaza.

- Szombat van, ma már biztosan hazajön Antek! - szólt örömmel, és készítette a házat az ura fogadására.

Már dél is elmúlt, és Antek mégse jött meg. Hanka kinézett a templomon túl, kiment egészen a nyárfás útra, de üres és csendes volt minden.

Az emberek nagyobb sietséggel hordták a szénát, mert időváltozás ígérkezett. A kakasok kukorékolnak, a nap forróbban tűzött, jégesővel terhes felhők csüngtek körös-körül, és forgószelek támadtak.

Vihart és felhőszakadást vártak, de csak rövid, sűrű eső esett. A kiégett föld egy pillanat alatt beitta, és csak annyi haszon volt belőle, hogy fölfrissítette a levegőt.

De kissé hűvösebb lett az est, szénaszag és a nedves föld illata lebegett; az utakat sűrű homály feküdte meg, a hold még nem kelt föl, az ég sötétben borult a tájra, s csak ritkán hintették be a csillagok. A gyümölcsösökön keresztül kicsillogott az ablakok világa, úgy pislogtak a fények a tavon, mint a szentjánosbogarak. A vacsorát mindenki odakünn fogyasztotta el, valaki furulyázott, nevetés csendült fel itt-ott, a madarak már rázendítettek esti énekükre, s a tücskök halk ciripelésével és a fűjek meg a haris hangjával felelt rá a határ.

Borynáéknál is a ház előtt ettek; népes és hangos volt az ablak alja, mert Hanka a kaszálás befejeztével valamennyiüket meghívta, és bő vacsorát készített nekik. Illatozott a metélőhagymával fűszerezett rántotta, szaporán csörögtek a kanalak, és minduntalan felhangzott Jagustynka rikácsolása, melyre harsogó nevetés következett. Hanka apránként hozzárakosgatott a fazekakból az ételhez, egyre kínálta őket, hogy ne röstelljenek venni, de egész lelkével az utca felé figyelt, minden hangra, és minduntalan kifutott a bejáróba, hogy az utat lesse.

Anteknek nyoma sem volt, csak Tereskába ütközött bele egyszer, aki a kerítéshez lapult, mintha várt volna valakire.

Mateusz, hogy nem tudott Jagusiával beszédbe elegyedni, mert mogorva és kedvetlen volt ma, bosszúságában Pietrekkel kezdett kötekedni; ekkor jelent meg Jendrek a hűgáért, hogy az anyja hívja.

Rövidesen mind szétoztlottak, csupán Mateusz húzódozott sokáig, és csak egy jó miatyánknyi idő múlva távozott el.

Kis idő múlva Hanka megint kiment, hasztalan kémlelte a sötétséget; ekkor a tó felől Mateusz ingerült, kedvetlen hangját hallotta meg:

- Mit mászkálsz folyton utánam, mint a kutya? Nem szököm meg előled... már úgyis eleget pletykálnak rólunk... - és még kellemetlenebb dolgokat mondott, mire zokogó szóáradat és hangos sírás volt a válasz.

De Hankát nem indította meg, hiszen az urára várt, mit érdekelték a mások ügyei. Az esti munkákat Jagustynka látta el, és mivel a gyerek nyugösködni kezdett, Hanka karjára kapta, ringatni kezdte, s közben benézett az öreghez.

- Antek mindjárt itt lesz! - kiáltotta a küszöbről.

Boryna ott feküdt, szeme a kemence párkányán füstölgő mécsesre meredt.

- Ma eresztették ki, Roch várja - ismételte meg a beteg fülébe, és örömtől csillogó szemmel leste az öreg tekintetét, megértette-e. De úgy látszik, ez a hír sem hatolt el az agyáig, mert meg se mozdult, és rá sem nézett a menyére.

„Talán már a faluba ért... talán már...” - gondolta Hanka, és minduntalan kifutott a ház elé. Annyira biztos volt az ura hazatérésében, és annyira fölhevítette a várakozás, hogy szinte elvesztette a józan eszt. Minden ok nélkül kacagott, önmagával beszélt, és tántorgott, mint a részeg. A sötétségnek suttogta el reményeit, sőt a teheneknek is megvallotta a fejesnél, hadd tudják meg, hogy hazajön a gazdájuk.

És percről percre várt, de már erejének és türelmének végső megfeszítésével.

Már éjszaka lett, a falu nyugovóra tért. Hamarosan elaludt az egész ház; Hanka még késő éjszakáig lesett odakint, míg végül zokogva, kimerülten eloltotta a világot, és szintén lefeküdt.

Az egész világ a pihenés mély csendjébe merült.

A faluban is egymás után kialudtak a mécsek, mint az álomra csukódó szemek.

A hold kigördült a csillagos ragyogással beszórt sötétkék égre; egyre magasabbra kapaszkodott, szállott, mint a madár, szárnyát vonszolva az ezüstös pusztaságon át; imitt-amott duzzadó, pelyhes, fehér gomolyagba göngyölődő fellegek aludtak.

A földön pedig minden elfáradt teremtmény édes, csendes álomba merült. Csak egy-egy madár énekelt itt-ott esti dalát, csak a vizek susogtak, mintha álmukban beszélnének, és a holdfényben úszó fák rezzentek meg néha, mintha nappalról álmodnának. Időnként fölmordult

egy kutya, vagy a kecskefejő csattogtatta meg röptében a szárnyát, s alacsonyan szálló pára fedte be lassan, gondosan a határt, mint egy fáradt anyát.

Az alig kivehető falak mellől és a gyümölcsösökből csendes lélegzés hallatszott; az emberek kint aludtak a szabadban, bizalommal adták át magukat az éjszakának.

Boryna szobáját is álmos csönd borította. Csak a tücsök cirpelt a tűzhely mögött.

Már késő éjszaka lehetett, a kakasok első kukorékolta, amikor Boryna hirtelen megmozdult ágyában, mintha álmából riadt volna föl. Ugyanakkor a hold világa is beözönlött az ablakon, s ezüstös fényhullámmal öntötte el arcát.

Fölült ágyában, fejével bólogatott, és hevesen mozgatta ádámcsutkáját. Mondani akart valamit, de csak hörgő hang jött ki a torkán.

Eléggé sokáig ült így, öntudatlanul tekingetett körül, s néha kotorászott ujjával a világosságban, mintha markába akarná fogni a szemébe csapó holdfény villogó folyamát.

- Virrad... itt az idő... - mordult föl végül, és fölállt.

Kinézett az ablakon, s mintha nehéz álomból ébredne, úgy tűnt neki, hogy már világos nappal van, és hogy elaludt, pedig valami sürgős munka vár rá...

- Itt az idő fölkelni, itt van... - ismételte, sokszor egymás után keresztet vetett, és imádkozni kezdett. Közben körülnézett, a ruháját kereste, csizmája után nyúlt, ahol az állani szokott. De mivel nem talált semmit a keze ügyében, mindenről megfeledkezett, és tanácstalanul tapogatózkodott maga körül. Megszakadt ajkán az imádság, csak egyes szavakat mormolt hangtalanul.

Hirtelen összekuszálódott agyában minden: valami munka emléke, majd régi ügyek, aztán mintegy visszhangja annak, ami betegsége egész ideje alatt történt körülötte; tünékeny foszlányokban szivárgott belé, halovány emlékekben, mozdulatokban, melyek elmosódtak, mint a barázdák a tarlón; s most hirtelen mindez fölébredt, gomolygott az agyában, és a világosságra törekedett. Minden pillanatban más ábrándkép után kapott, de mielőtt megfogódzkodhatna benne, már szétfolyt az emlékezetében, mint a foszladozó fonal, s megingott a lelke, mint a láng, melyet nincs mivel éleszteni.

Csak annyit tudott most, amit a kiszáradt fák álmodhatnak tavasz kezdetén, hogy itt az idő fölébredni a téli dermedésből, itt az idő a felszívott nedveket kiadni magukból, ideje a viharokkal elzúgni az élet lakodalmas dalát - s nem tudják, hogy meddők az álmaik, és hiú minden igyekezetük...

Mindaz, amit ezután tett, csinált, olyan volt, mint amikor a ló a taposómalomba járt éveken át, és azután ugyanazt csinálja szabadon, megszokásból folyton csak körbe forog.

Maciej kinyitotta az ablakot és kinézett, bepillantott a kamrába, és hosszas gondolkodás után megkotorta a tűzhelyen a hamut. Azután pedig úgy, ahogy volt, mezítláb, egy szál ingben kiment az udvarra.

Nyitva volt az ajtó, a holdfény elöntötte az egész pitvart. A küszöb előtt ott aludt Lapa összegombolyodva, de a léptek zajára fölébredt, vakkantott egyet, s megismerve gazdáját, utánament.

Maciej megállt a ház előtt, megvakarta füle tövét, erősen törte fejét, miféle sürgős munka vár rá...

A kutya örvendezve ugrott a mellére. Megsimogatta, mint régen, és gondterhelten nézett körül.

Világos volt, mint nappal; a hold már a ház fölé emelkedett, kékes árnyék húzódott a fehér falakról, a tó vize csillogott, mint a tükör, a falu mély csendben szunnyadt, csak a madarak csicseregtek önfeledten a sűrűségben.

Hirtelen eszébe juthatott valami, mert az udvarra sietett. Az ajtók tárva-nyitva álltak, a fiúk horkoltak a csűr előtt. Benézett az istállóba, megveregette a lovak nyakát; azok fölnyerítettek örömben. Azután a tehenekhez dugta be a fejét, sorban feküdtek, csak a faruk látszott a világosságban. Majd a fészerből akarta kihúzni a szekeret, már meg is ragadta a szekérrudat, de amint meglátta az ól mellett a csillogó ekét, odasietett. Még oda se ért, máris egészen megfélekedett róla.

Megállt az udvar közepén, és mindenfelé forgott, mert úgy rémlett neki, hogy valahonnan szólítják.

Közvetlenül előtte emelkedett a kút gémje, hosszú árnyékot vetett a földre.

„Mit akarsz?” - kérdezte, és figyelmesen leste a választ.

A fénysávokkal pászmázott gyümölcsös mintegy útját állta, az ezüstös levelek csendeskén susogtak valamit.

„Ki szólít?” - gondolta, és megtapogatta a fákat.

Az egyre nyomában járó Lapa felnyüsztett, mire megállott, mélyen sóhajtott, és vidáman szólott:

- Igaz, kutyuskám, ideje már vetni...

De egy szempillantás alatt megfélekedett erről is. Minden szétmállott az emlékezetében, mint a száraz homok az ember markában, egyre újabb emlékek taszították, ösztöklétek előre valamerre. Belegabalyodott ezekbe az álmokképekbe, mint az orsó a fonálba, mely folyton szökik előle, és folyton egy helyben marad.

- Hát... ideje vetni... - szólt ismét, és frissen megindult a fészer mellett, a határba vivő bejárón át. Itt rábukkant arra a szerencsétlen kazalra, amely még a télen leégett, és most már újból fel volt állítva.

Előbb ki akarta kerülni, de hirtelen félreugrott. Egy pillanatra megvilágosodott az elméje, villámgyorsan visszaszállt a múltba, kitépett egy karót a kerítésből, két kézre fogta, mint a vasvillát, és felbőszült arccal vetette magát a kazal tartóoszlopaira. Kész volt ütni és ölni, de mielőtt odaütné volna, tanácstalanul kiejtette kezéből a karót.

A kazal mögött, a krumpliföldek mellett, közvetlen az útnál, hosszú, főlészántott földtábla húzódott. Megállt előtte, és csodálkozó szemmel bámulta.

A hold már az ég közepén járt, ködös fényben úszott a föld, harmattól gyöngyösen hevert, mintha a csöndet hallgatná.

Áthatolhatatlan csöndesség áradt a mezők felől, a ködös messzeség összekötötte a földet az éggel, fehér felhők kúsztak a rétek felől, s úgy lebegtek a vetés fölött, mint valami fátyol, meleg, nedves bundát borítva rá.

A rozs magasra nőtt, zöldes falai a mezsgye fölé hajoltak kalászaik terhe alatt; úgy csüngtek le, mint a madárfiókák rózsás csőre. A búza már szárba szökken, kevélyen állott, feketés szála csillogott; az alig bokrosodó árpa meg a zab úgy zöldellt, mint a rét a köd és a holdvilág fakó fátyolában.

Már a második kakasszó hangzott, késő éj volt; a pihenés mély álmába merült földek olykor csöndesen pihegve lélegeztek, a napi munka és a gond visszhangjával, ahogy az anya lélegzik, mikor lefekszik a keblén meghitten szunnyadó gyermekei közé...

Boryna hirtelen letérdelt a barázdára, s földet szedett az inge szélébe, mintha vetőmagot szedne a zsákból. Amikor már annyit szedett, hogy alig bírta fölemelni, keresztet vetett, megpróbálta a lendületet, és vetni kezdett...

Meggörnyedt a teher súlya alatt; lassan, lépésről lépésre haladt, és félkörben, áldó mozdulattal vetette a földet a táblára.

Lapa utána járt; ha egy-egy megriasztott madár rebbent föl a lába alól, kergette egy darabig, de azután újból visszatért gazdája szolgálatába.

Boryna pedig maga elé nézve, a tavaszi éjszaka varázslatos világába, csöndesen ment előre a földeken, mint egy jelenés, mely megáldja a föld minden göröngyét, minden fűszálat - és csak vetett, egyre vetett, vetett fáradhatatlanul.

Belebotlott a barázdákba, beleakadt a gödrökbe, néha el is esett, de semmit se tudott minderről, és semmit sem érzett, csak ezt az egy tompa, ellenállhatatlan szükségletet, hogy vessen.

Ment egészen a tábla széléig; ha kifogyott a föld az ingéből, újat szedett, és vetett tovább, s ha kőrakások vagy tüskebokrok állották útját, megfordult.

Elment messzire, ahonnan már a madarak hangja is csak szaggatottan hallatszott, s ködös homályba veszett az egész falu, a földek beláthatatlan, fakó tengere vette körül; elveszett bennük, mint az eltévedt madár vagy a földről elszálló lélek - s azután megint a házakhoz közelebb merült föl, visszatért a madárcsicsergés körébe, az egy pillanatra elpihent emberi fáradozások körébe, mintha a gabona zizegő hulláma újra kivetette volna az élő világ partjára...

- Ereszd a boronát, Kuba, de könnyedén! - kiáltott föl néha, mintha a legénynek szólna.

És így telt az idő, ő pedig fáradhatatlanul vetett. Csak néha állt meg egy kicsit, hogy pihenjen és kinyújtóztassa derekát, s aztán ismét hozzáfogott ehhez a meddő munkához, ehhez a semmire se való fáradozáshoz, ehhez a fölösleges igyekezethez.

Azután pedig, mikor már kissé megzavarosodott az éj, elhalványultak a csillagok, és a kakasok virradatra szóltak, lassította a munkát, gyakrabban megállt, és megfélekedezett arról, hogy újabb földet szedjen, üres kézzel vetett, mintha már csak önmagát vetné el utolsó porszeméig ebbe az ősi földbe, összes átélt napjait, az egész emberi életet, melyet vett egykoron, és most visszaad ezeknek a szent tájaknak és az Örökkévaló Istennek.

És az ő életének ama utolsó szakaszában különös dolgok kezdtek történni. Az ég megszürkült, mint a durva vászonlepedő, a hold lement, kialudt minden fény, az egész világ hirtelen megvakult, és gomolygó, szürkésbarna örvénybe merült; s mintha valami teljesen felfoghatatlan lény kelt volna föl valahol, és súlyos léptekkel haladt volna a sötétségen át, hogy szinte rengett tőle a föld.

Nyújtott, vészjósló zúgás indult az erdőből.

Megrázkódtak a magányos fák, a száraz levelek esője zizegve hullt a kalászkokra, megringott a gabona és a fű, s az alacsony, reszkető mezőkről csöndes, aggodalmas, jajgató hang támadt:

- Gazduram! Gazduram!

Az árpa zöld szálai reszkettek, mintha sírnának, és forró csókokkal hajoltak fáradt lábaihoz.

- Gazduram! - mintha könnyörögnének az útját álló rozsok, és a könnyek harmatos özönét pergetnék eléje. Valami madarak fájdalmas kiáltásban törtek ki. A szél fölzokogott a feje fölött. A köd nedves leplet borított rá, s a hangok folyton nőttek, óriásira növekedtek, s minden oldalról jajgatva, szünet nélkül áradtak feléje: - Gazduram! Gazduram!

Végre meghallotta, és körülnézve, halkán kérdezte:

- Hiszen itt vagyok, mi kell? Mi?

Hirtelen minden elhallgatott körös-körül, csak mikor újra megindult, hogy már elnehezült, üres kezével vessen tovább, szólalt meg a föld hatalmas kórusa:

- Maradj! Maradj velünk! Maradj!...

Elbámulva állott meg. Úgy rémlett neki, hogy minden feléje indul, kúsztak a füvek, folytak a ringó vetések, körülfogták a földtáblák, az egész világ fölemelkedett és rázúdult. Félelem fogta el, kiáltani akart, de összeszoruló torkából már nem jött ki hang, futni akart, de elfogyott az ereje, a föld megragadta lábait, befonta a gabona, visszatartották a barázdák, megfogták a kemény rögök, fenyegették a fák útját állva, tépték a tövisek, sebeztek a kövek, gonosz szél kergette, s eltévelyítette az éjszaka és az a hang, mely most már az egész világból áradt feléje:

- Maradj! Maradj!

Hirtelen megdermedt. Minden elcsendesedett és megállott. Villámfény nyitotta föl szemét a halálos homályból, az ég meghasadt előtte, és ott, a vakító fényességben, a kévetrónuson ülő Atyaúrsten feléje nyújtá kezét, és jóságosan monda:

- Gyere hozzám, emberi lélek! Gyere, fáradt szolgám...

Boryna megingott, kitérte két karját, mint Úrfelmutatáskor:

- Köszönöm, Uram Isten! - felelte, és arcra borult a legszentebb fölség előtt.

Földre zuhant, és meghalt az Úr kegyelmének amaz órájában.

Megvirradt fölötte, s Lapa sokáig és keservesen vonított...

IV. NYÁR

És így halálozott el Maciej Boryna.

A házban pedig kissé tovább aludtak, mint máskor, mivelhogy vasárnap volt; csak Lapa ugatása ébresztette föl őket. Úgy csaholt, úgy vonított, nekiugrált az ajtónak, s mikor kinyitották, úgy rángatta a ruhájukat, s ki-kifutva hátranézegetett, hogy mennek-e utána, hogy Hanka rosszat sejtett.

- Nézz csak ki, Józka, mit akar ez a kutya.

Józka egykedvűen ment utána, még hancúrozott is vele útközben.

Az meg elvezette apja holttestéhez.

Szörnyű sívalkodásban tört ki a lány: rögtön összefutottak mindnyájan, ki a földre, az öreghez, de már egészen meg volt merevedve; arcra borulva feküdt, ahogy elesett a haldoklás pillanatában, két karját kiterjesztve, mintha lelkéből fakadt utolsó forró imáját mondaná.

Bevitték a házba, próbálták élesztgetni.

De minden fáradozás hiábavaló volt, hasztalan minden segítség és igyekezet, hulla volt már, hideg emberi hulla.

Szörnyű jajveszékelés támadt a házban, Hanka eget verően kiabált, Józka bölgve dőlt a falnak, Witek is üvöltött a gyerekekkel együtt, még Lapa is vonított és ugatott a bejáróban. Csak Pietrek forgolódott erre-arra, kinézett a napra, és azután elment az istállóba aludni.

Maciej pedig ott feküdt az ágyán, kinyújtóztatva, mereven, földdel bemocskolt, tátott szájjal. Egészen olyan volt, mint a napon kiszáradt göröngy vagy a korhadt fatörzs. Megmerevedett markában homokot szorongatott, tágra nyílt szeme pedig olyan elragadtatással, olyan messzire nézett, mintha már a kitérült égbe nézne. De a halál szörnyű borzalma áradt belőle, és olyan hátborzongató irtózat, hogy betakarták lepedővel.

Mivel pedig egy szempillantás alatt elterjedt a hír a faluban, alig kapaszkodott föl valamennyire a nap a házak fölé, már jöttek az érdeklődők. Minduntalan be-bejött valaki, fölemelte a lepedőt, belenézett a halott szemébe, letérdelt és imádkozott. Mások meg kétségbeesetten tördelve kezüket, gyászos csöndben állottak meg, megdermedve rémületükben az Istennek az emberi életen való szörnyű hatalmán.

S az árvák keserves jajveszékelése nem csitult el egy pillanatra sem, az egész faluban visszhangzott.

Csak mikor megjött Jambrozy, ő kergette ki az embereket a ház elé, s bezárta a szobát, hogy Jagustynkával és Jagatával együtt, aki elvánszorgott áldozatos imádságával, hozzáfogjon a halott felöltöztetéséhez. Mindig szívesen csinálta ezt, és sokat tréfálkozott közben, de ma valahogy nehéz volt a szíve.

- Hát csak ennyi az emberi boldogság! - mormolta, vetkőztetve a halottat. - A kaszás torkon ragad, amikor kedve tartja, kupán vág, s elpatkolsz, hiába is szállnál szembe vele!

Még Jagustynka is elszontyolodott. Szomorúan mondogatta:

- Csak úgy nyűglődött szegény a világon, jobb is, hogy meghalt.

- Hát olyan rossz volt talán a sora!

- De nem sok jót élt meg életében.

- Hát ki is élvezi a jót a jóllakásig? Még a legnagyobb földesúr, sőt még maga a király is törődik, megvan a gondja, baja, szenvedése.

- Csak annyi jó dolga volt, hogy nem fázott és nem éhezett.

- Baj is az éhség, öreganyám! A gond meg a gyötrelem jobban rág minden bajnál.

- Igaz, magam is tapasztaltam. Neki meg Jagusia az elevenéig égette a lelkét, és a gyerekei se kímélték.

- Jó gyermekei voltak, nem érte tőlük semmi bánalom - vetette közbe Jagata, megszakítva hangos imádságát.

- Inkább ügyeljen az imádságára! Nézzék, sirató imát mond a megboldogult fölött, és közben minden szóra hegyezi a fülét - mordult rá Jagustynka.

- Mert a rossz gyermekek nem jajveszékelnének úgy. Hallgassák csak...

- Ha maga örökölné annyit valaki után, maga se kímélné a torkát, úgy ordítana, hogy majd beleszakadna.

- Csitt, Jagusia jön! - csöndesítette őket Jambrozy.

Jagus hirtelen berontott a szobába, és megállt a közepén, mintha gyökeret vert volna a lába. Egy szót sem tudott kinyögni.

Épp akkor öltöztették Maciejt tiszta ingbe.

- Meghalt! - nyögte ki végül, és rámeresztette ijedt, öntudatlan szemét. Rémület ragadta torkon, s szinte jéggé fagyott a szíve; alig tudott lélegzeni.

- Nem tudta? - kérdezte Jambrozy szelíden.

- Édesanyámnál aludtam, és Witek csak most jött megmondani. Csakugyan nem él? - kérdezte, hirtelen hozzálépve.

- Bizony, nem is esküvőre készítjük, hanem a koporsóba.

Még nem tudta megérteni; a falnak támaszkodott, mert úgy érezte, mintha súlyos álom nehezedne rá, lidérc fojtogatná, és nem tud fölébredni, csak vergődik a saját verejtékében és rémületes kínjában. Ki-kiment a szobából, meg újra visszatért, nem tudta szemét levenni a hullárról; minduntalan szökni akart valahova, és mégis ott maradt, és újra meg újra kiszaladt a ház mögé, az átjáróhoz, nézett ki a határba, és semmit se látott, vagy leült az eresz alá Józka mellé, aki böge tépte a haját, és keservesen kiabált:

- Jaj, egyetlen édesapám! Jaj, édesapám!

Igen, az egész udvar és a ház tele volt sírással és jajveszékélő zokogással, egyedül csak Jagna, bár minden porcikája remegett, és valami szörnyű fájdalom szorongatta a mellét, nem ejtett egyetlen könnyet sem, nem tudott kiáltani, csak járt tévetegen, rémülettől égő szemmel.

Szerencsére Hanka hamar magához tért, s habár még sírdogált, mégis mindenre ügyelt, és rendelkezett, mint szokott. Amikor pedig megérkeztek a kovácsék, már egészen nyugodt volt.

Magda sírva fakadt, csak a kovács kérdezősködött.

Hanka rendre elmondta, hogyan történt.

- Jó, hogy az Úr Jézus könnyű halált adott neki! - suttogta.

- Hiszen annyit szenvedett, hogy meg is érdemelte.

- A szerencsétlen kimenekült a mezőre a kaszás elől!
- Még az este is benéztem hozzá, csöndesen feküdt, mint mindig.
- És nem szólt semmit? - kérdezte a kovács, száraz szemét dörzsölve.
- Egy szót sem. Ráterítettem a dunnát, megittattam és elmentem.
- És magától fölkel! Talán még meg se halt volna, ha valaki vigyáz rá! - jajdult föl Magda mély zokogással.
- Jagusia az anyjánál aludt, mert súlyosan beteg az öregasszony, mindig ott szokott.
- Már ennek így kellett lenni, hát így is lett! Annyi ideig betegeskedett, hát hogyan, több mint egy negyed évig! Aki pedig nem gyógyulhat meg, annak már jobb a gyors halál. Hálát kell adni az Úristennek, hogy nem kínlódik tovább - szólt a kovács.
- Hát, és maga is tudja, mennyibe kerültek eleinte a doktorok meg az orvosságok, és hiába volt minden.
- Mert a halálos betegen nem segít a doktor sem.
- Olyan nagy gazda volt, olyan okos ember, Jézusom! - sópánkodott Magda.
- Én csak azt sajnálom, hogy Antek nem találta életben.
- Nem gyerek, nem fog sírni. A temetésre kell inkább gondolni.
- Igaz, és ráadásul Roch nincs itthon, külön bosszúság.
- Elvégezzük magunk. Ne búsuljon, majd én elintézek mindent.

Így felelgetett a kovács, aki bár szomorú képet vágott, magában valami mást rejtegetett; néha úgy tett, mintha sóhajtozna, mintha búsulna, könnyet törülne ki a szeméből, de nem nézett Hanka szemébe. Jambrozynak kezdett segíteni, apósa ruháit készítette elő, de sokáig kotorászott a kamrában, a fonálmatringsok és a lomok közt; majd a sarkokban keresgélt, sőt a padlásra is fölmászott azzal az ürüggyel, hogy a csizmát hozza le onnan. Sóhajtozott az ebadta, akkorákat fűjt, mint a fűjtató, hangosabban darálta az imádságot, mint Jagata, és emlegette a megboldogult jóságát, de a szeme folyton ide-oda ugrált a szobában, keresett valamit, s a keze szinte önkéntelenül bűjt a vánkos alá, mohón turkált az ágy szalmájában.

Végül Jagustynka csípősen meg is jegyezte:

- Csak nehogy valami száradékot találjon ott... s ha megtalálta, jól fogja meg, mert kicsúszik a markából, olyan síkos...
- Akit nem éget, attól nem csúszik ki! - mordult föl a kovács, és most már nyíltan kutatott, ahol csak tehette, és még a kántorék Michaljára sem vetett ügyet, aki kifulladásra jött Jambrozyért.
- Jöjjön a templomba, négy gyereket hoztak kereszteni.
- Várjanak, nem hagyom félbe a dolgomat.
- Menjen csak, Jambrozy, elvégzem én maga helyett - próbálta rábeszélni a kovács, mert szeretett volna megszabadulni tőle.
- Megígértem, hát el is végzem. Nem egyhamar akad ilyen gazda a kezembe. Csinálj meg, Michal, a templomban mindent, amit kell, én helyettem. A keresztszülők járják körül égő gyertyával az oltárt, akkor még egypár garas is csurran a tarisznyádba. Kántorságot tanul, és még egy ilyen rongyos keresztelésnél se tud segédkezni - szólt utána megvetően.

Hanka elhívta Mateuszt, vegyen mértéket a koporsóhoz.

- Csak ne sajnáld tőle a koporsót, hadd nyújtózkodjék ki szegény legalább holta után - szólt Jambrozy szomorúan.

- Édes Jézusom, életében több lánc föld is szűk volt neki, most meg elfér négy deszka közt is - suttogta Jagustynka, Jagata pedig félbeszakította az imádságot, és sírva dadogta:

- Gazda volt, hát gazdatemetése is lesz, a szegény ember meg azt se tudja, melyik kerítés tövében adja ki a páráját. Az örök világosság fényeskedjék neki! Adj, Uram... - kezdte újból a siratást.

Mateusz meg csak bólintott, megmérte a halottat, elmondott egy miatyánkot, és kiment, mert bár vasárnap volt, mégis nyomban munkához látott. Akadt a házban mindenféle asztalos-szerszám; a száraz tölgyfa deszkák már régóta vártak a padláson.

Hamarosan berendezte a gyümölcsösben az asztalosműhelyt, és munkához látott, nógatva a segítségül küldött Pietreket.

A nap már régen fölemelkedett, vidáman és perzselően süttött; már reggel óta csak úgy égetett a forróság, hogy a kertek és a mezők szinte elmerültek lassan az izzó levegő kavargó, fehérös gőzében.

Az ájult fák néha megmozgatták leveleiket, mint a forróságban bágyadt madár a szárnyát; ünnepi csönd ülte meg a falut, csak a fecskék csiviteltek hevesebben, s úgy suhantak a tó fölött, mint az eszeveszettek; az utakon pedig, a szürke porfelhőben megzördültek a szekerek, vonultak a közeli falvakból az emberek a templom felé. Minduntalan meglassította valaki lovait, vagy megállt Borynáék előtt, ahol kinn ült a síró család, dicsérte az Istent, és fájdalmas sóhajjal nézett be a nyitott ajtón és ablakokon.

Jambrozy úgy sürgölődött, sietett a halott rendbehozatalával, hogy bele is izzadt. Már kivitték az ágyat a kertbe, az ágyneműt kiakasztották a kerítésre, mikor kiáltott Hankának, hozzon borókabogyót a szoba kifüstölésére.

De Hanka nem hallotta meg, mert egyre hulló könnyeit törölgetve, folyton kinézegetett az útra; Anteket várta, megjöhet bármely pillanatban.

Azonban csak teltek az órák, és Antek nem jött. Végül már be akarta küldeni Pietreket a városba, hogy tudakozódjék.

- Csak kifárasztja a lovat, és nem tud meg semmit... bizony... - magyarázta Bylica, aki éppen akkor érkezett Weronkával.

- Hiszen a hivatalok csak tudnak valamit.

- Persze... tudnak... de először is ma be vannak zárva, mert vasárnap van, másodszor pedig kenés nélkül nem jutni be sehova.

- De már nem bírom ki - panaszkolta a húgának.

- Még telik benne elég gyönyörűsége, majd megtapasztalja - sziszegte a kovács, és a fal mellett ülő Jagusiára sandított.

- Hogy nőne a szájpadrásodhoz az a gonosz nyelved - mordult rá Hanka.

- A bilincs után nehéz az ember lába, nem könnyű sietni - tette hozzá gúnyosan; bosszús volt, mert hiába kereste a pénzt.

Hanka nem felelt, csak kinézett megint az útra.

Éppen akkor harangoztak nagymisére, Jambrozy a templomba készült, s meghagyta Witeknek, kenje meg hájjal Boryna csizmáját, mert úgy összeszáradt, hogy nem tudja fölhúzni a lábára.

A kovács pedig Mateusszal együtt elment valamerre a faluba; Weronka is elment, Hanka gyerekeit és apját is magával vitte. Csak az asszonyok maradtak a házban és Witek, aki nagy lassan kente a csizmát, és bőszen melegítette a tűzhelynél. Gyakran kiszaladt, megnézte a gazdát vagy Józkát, aki egyre halkabban zokogott.

Odakünn az utcán már megszűnt minden mozgás, már mindenki elment a templomba; Borynáéknál pedig egészen elcsitult minden, csak Jagata hangja hallatszott ki a nyitott ajtón és ablakon át, amint litániát mondott a megholtért; olyan volt ez a hang, mint a madárcsipogás, s a borókafüst gomolyaival együtt szállott ki a házból; Jagustynka kifüstölte a szobákat és a pitvart.

Rövidesen meg is kezdődött, úgy látszik, az istentisztelet, mert a templom felől orgonaszó és az ének szárnyaló, távoli, édes rebegeése áradt a délelőtti csöndben.

Hanka sehol sem találta helyét, végül kiment az átbújóhoz, hogy ott imádkozzék.

„Meghalt, hát meghalt” - gondolta szomorúan, a rózsafüzér szemeit morzsolva, de csak néha-néha jöttek ajkára az imádság szavai, mert különféle gondolatok s nem csekély félelmek kavargtak összegabalyodva a fejében és a szívében.

- Harminckét hold meg legelő és erdő, és épületek meg a jószág, ekkora gazdaság! - sóhajtott, és gyönyörűséggel nézte, ölelte föl tekintetével a széles határt és az Istennek ezt az egész szép világát.

- Ha csak ki lehetne fizetni és megmaradni az egész gazdaságon! Úgy, ahogy az öreg volt! - Hirtelen kevélység feszítette mellét, büszkén nézett egyenesen a napba, jelentősegteljesen elmosolyodott, és édes reményekkel telt szívvel kezdte sutogni a rózsafüzér szavait.

- De egy fél lánctól nem tágitok. A fél ház is az enyém, és a tejelő teheneket sem adom ki a kezemből - mondta kissé sajnálkozva.

Megint elmélyedt jó ideig az imádságba, s közben könnybe borult szemét végighordozta a földeken, melyeket aranyos köntösbe öltöztetett a napsugár; a kalászos, dús rozs ingatta rozsdás fejét, a feketés árpa csillogott, mint a mély víz, a világoszöld, sárga repcsénnel sűrűn benőtt zab remegve fürdött a csöndes, meleg levegőben. Valami nagy madár lebegett a virágzó lucerna fölött, mely szinte véres kendővel borította be a domb hajlatát. Szerzte a lóbab ezer fehér szeme örködött a burgonya fölött, s néhol a völgyekben a len halovány virága kékllett, mint a napfényben összehúzódó gyermeki szemek.

Csodaszép volt a világ; a nap egyre jobban süttött, s a melegség, melyet átitatott a gabona közt és mindenütt tarkálló virágok illata, olyan gyönyörűséges, éltető erővel lengett a földek fölől, hogy majd szétfeszítette a lelkeket az öröm, magától tolult az ember szemébe a könny.

- Szent vagy te, szülőföldünk, szent - szólt Hanka lehajtva fejét. A kisharang csicseregve csendült meg a levegőben, mint a kismadár.

- A te akaratod szerint történik minden a világon, édes Jézusom! A te akaratod szerint - fohászkodott forrón, és újból hozzáfogott az imádsághoz.

Valahol a közelben megreccsent valami. Hanka figyelmesen körülnézett: a meggyfák alatt, a sövényhez támaszkodva ott állt Jagusia, és szomorúan sóhajtozott.

- Hogy nincs az embernek egy percnyi nyugsága! - panaszkodott Hanka, mert az emlékezés úgy csapott végig rajta, mint az égető csalán. - Igaz, hiszen őrá is íratott! - jutott az eszébe. -

Hat egész holdat! A tolvaj! - A gyomra is kavarni kezdett bosszúságában. Hátat fordított neki, de már nem tudta összeszedni magát az imádsághoz, a régi sérelmek és bánalmak úgy megrohanták, mint az ugató, mérges kutyák.

Már elmúlt dél, sovány árnyékok kúsztak ki lassan a fák és a házak alól, a gabonában, mely kissé meghajolt a nap irányában, halkán cirpelni kezdtek a szöcskék, néhol egy-egy bölömbika is megszólalt, s a fű is pitypalattyolt.

De a hőség egyre fokozódott, irgalmatlanul perzselt.

A nagymise hamarosan véget ért, és a tó partján sűrűn ültek le egymás mellé az asszonyok, hogy levessék cipőjüket; az utak úgy megteltek emberekkel, kocsikkal és lármával, hogy Hanka sietve tért vissza a házba.

Boryna már elő volt készítve illendőképpen.

A szoba közepén feküdt, fehér lepellel letakart széles lócán, körülötte égő gyertyák; meg volt mosdatva szépen, megfésülve és simára borotválva, csak az egyik orcáján volt hosszú vágás a Jambrozy borotvájától, papirossal leragasztva. Ruhái közül is a legjobb volt rajta: az a fehér szűr, melyet Jagusiával való esküvőjére csináltatott, csíkos nadrág és majdnem egészen új csizma.

Kidolgozott, aszott kezében a czenstochowai Szűz képét tartotta, a lóca alatt vízzel telt csöbör állott, hogy hűsítse a levegőt, s agyagfedőkön borókabogyó füstölgött, kékes köddel töltve meg a szobát, melyben a halál rettenetes fensége uralkodott.

És ilyen parádésan feküdt ama halotti csöndben Maciej Boryna, az igazságos és bölcs férfiú, igaz keresztény, törzsökös gazda, a falu leggazdagabb embere.

Atyái hajlékában hajtotta le utoljára fáradt fejét, mint az útra készülő madár, mielőtt fölroppenne az ég felé, elszállna oda, ahova öröktől fogva minden madár elszáll.

Kész volt már arra, hogy elbúcsúzzék rokonaitól és ismerőseitől, kész volt ama távoli útra.

A lelke már megjelent az Úr ítélőszéke előtt, csak gyarló teste, éltető lélegzettől megfosztott emberi porhüvelyek feküdt ott, mintha könnyedén mosolyogna a gyertyák, a füst és a szüntelen imádság közepette.

S az emberek csak jöttek és jöttek szakadatlan sorban; némelyik fájdalmasan sóhajtott, a másik a mellét verte, és forrón imádkozott, volt, aki elgondolkodva, szomorúan csóválta a fejét, és nehéz, bánatos könnyeit törülgette. A suttogó imádság, az elfojtott zokogás és a sóhajjal vegyített beszélgetés úgy reszketett a levegőben, mint a sűrű őszi eső. S az emberek csak jöttek és mentek szünet nélkül; jöttek gazdák és zsellérek, jöttek asszonyok és leányok, jöttek öregek és fiatalok; egész Lipce ott tolongott a szobában és a pitvarban, az ablakokra pedig annyi gyerek kapaszkodott fel, és úgy hancúroztak, hogy Witek nem győzte őket szétkergetni, a kutyát uszította rájuk. De Lapa nem fogadott szót neki, ma Józkához szegődött, s néha körülfutotta a házat, és vonított eszeveszetten.

Boryna halála ránehezedett az egész falura; hiszen gyönyörű, verőfényes, tavaszszagú nap volt, olyan kellemes, hogy ki se lehet mondani, s mégis valami különös szomorúság lebegett a házak körül, különös csönd borult az utcákra. Az emberek leverten, szomorúan, aggodalmasan jártak, mindenki csak sóhajtozott bánatában, kezét tördelte, és mélyen elgondolkozott az emberek szomorú sorsán.

Sokan, akik jó barátságban voltak a megboldogulttal, ott maradtak a ház előtt, ahol néhány gazdaasszony már vigasztalgatta Hankát, Magdát és Józkát. Emberségesen velük sírtak, és nagyon sajnálkoztak az árvákon.

Csak Jagusiához nem lépett senki szíves, vigasztaló szóval. De nem is vágyott ő arra, hogy sajnálkozzanak rajta, mégis, ez az elhagyatottság annyira fájt neki, hogy kiszaladt a gyümölcsösbe, bebújt a sűrűségbe, és ott ült órák hosszat, csak Mateusz munkájának zaját hallgatta, amint az a koporsót készítette.

- Hogy még mer az emberek színe elé kerülni! - sziszegte utána a bíróné.

- Hagyja, nincs most ideje az ilyen szemrehányásnak! - szólt valamelyik.

- Az Úr Jézus ítélje meg őt - tette hozzá szelíden Hanka.

- A bíró majd bőven kárpótolja a maguk csipkelődéséért! - nevette el magát a kovács. Szerencse, hogy éppen érte küldtek a molnártól, mert a bíróné már fölfújta magát, mint a pulyka, kész volt veszekedést kezdeni.

Így a kovács csak nagyot röhögött és elsietett. Az asszonyok pedig ott maradtak, de már mind kevesebbet beszélgettek erről-arról, mind halkabban és álmosabban, talán a sok gond vagy csupán a forróság miatt, mely már tűrhetetlenül gyötörte őket. Emellett párás, különösen fülledt lett a levegő, a legkisebb szellő se lebbent, egy levélke vagy fűszál se rezdült, s bár dél óta jó darab idő eltelt, a nap mégis ontotta még a tüzet, és úgy égetett, hogy a falak gyantakönnyeket sírtak, hervadoztak az ájult virágok és füvek.

Hirtelen vontatott, vágyó bőgés hangzott fel; tehenet vezetett egy paraszt a tó túlsó partján.

- Biztosan a pap bikájához vezeti! - szólalt meg Ploszkowa, és szemével kísérte a kötőféken rángatózó tehenet.

- A molnár még jobban bőg feléje, csakhogy mérgében! - kezdte Jagustynka, de senkinek se volt már kedve beszélgetni.

Elterpeszkedve ültek, mint a kotlósok a homokban, s már alig szuszogtak a forróságtól. Elkábította őket a hőség, a csend és a halott mellett imádkozó Jagata szakadatlan, egyhangú motyogása.

Csak mikor litániára harangoztak, akkor széledtek haza az asszonyok. Hanka a kovács után küldött, jöjjön vele a plébánoshoz, megállapodni a temetés dolgában.

Witek hamarosan visszajött, de egyedül.

- Féltem hozzájuk bemenni, mert Michal a molnárnál ül a földesúrral együtt, és teát isznak - mondotta lihegve.

- A földesúrral?

- Persze, hiszen ismerem! Teát isznak, és süteményt esznek hozzá, jól láttam. A két mén meg az árnyékban áll és rugdalózik.

Hanka elcsodálkozott, de litánia után, minthogy hiába várta a kovácsot, ünneplőbe öltözött, és Magdával együtt elment a plébániára.

A plébános nem volt benn a házban, bár valamennyi ajtó és ablak tárva-nyitva állott. Leültek, várakoztak, de rövid idő múlva jött a szolgáló, hogy a pap kinn van az udvaron, és oda hívhatja őket.

A kerítés mellett ült, az árnyékban. Az udvar közepén pedig egy jókora tehén körül, melyet egy paraszt fogott rövid kötőféken, hatalmas bika forgott, és nagyokat bögött. A legény alig bírta megtartani a láncon.

- Walek! Várj még egy kicsit, hadd jöjjön nagyobb kedve! - kiáltott a plébános, megtörölve izzadt, kopasz fejét. Odahívta magához az asszonyokat, mindenről kikérdezte, kegyes szavakkal vigasztalta és erősítette őket. Amikor pedig a temetésről és a költségekről kérdezték, élesen és türelmetlenül vágott a szavukba:

- Erről majd később. Nem nyúزم az embereket. Maciej a falu első gazdája volt, hát a temetése se lehet akármilyen. No, mondom: nem lehet akármilyen! - ismételte a maga módján, szinte fenyegetően.

Átfogták a lábát, és már semmiben sem mertek ellenkezni.

- Majd adok én nektek! Nézzék, a csibészek! - kiáltott a kántorfiúkra, akik a kerítés mögül kukucskáltak be. - Nos, hogy tetszik a bikám, he?

- Gyönyörű! Jobb, mint a molnáré! - dicsérte Hanka.

- Hát, ég és föld! Nézzék csak meg! - közelebb vezette őket, és kedvtelve veregette meg a bikát, amely már nagyon veszködött a tehén után. - Micsoda nyak! Micsoda háta, micsoda szügye van! Sárkány ez, nem bika! - kiáltotta, és szinte szuszogott örömeiben.

- Bizony, még nem is láttam ilyet.

- Meghiszem azt! Tiszta hollandi fajta, háromszáz rubelbe került.

- Olyan rengeteg pénzbe! - ámuldoztak az asszonyok.

- Egy garassal se kevesebbe! Walek, ereszd el... csak óvatosan, mert nem valami erős a tehén... Egyszerre megfedezi... Hát bizony drága, de csak egy rubel húsz garas kötőfékpénzt veszek egy tehéntől, hogy Lipcének végre tisztességes marhaállománya legyen. A molnár haragszik rám, de már elegendő van azokból a korcsokból, amelyek az ő bikájától lettek. Fogd azt a tehenet a szájánál, te bamba, mert kitépi magát a kezedből! - mordult a parasztra. - No, isten velük - fordult az asszonyokhoz, látva, hogy azok szégyenkezve elfordulnak egy kissé. - És holnap a templomba kíséjük! - kiáltott még utánuk, és a paraszt segítségére sietett, mert az nem bírt a tehenel.

- Meg fogod te nekem köszönni a borjút, mert olyan lesz, amilyet még nem is láttál. Walek, jártasd meg egy kicsit, hadd hűljön le, bár az ilyen sárkánynak annyi ez, mint kutjának a légy! - dicsekedett.

Az asszonyok pedig a kántorhoz mentek, mert vele is meg kellett külön alkudni a temetést illetően; mivel pedig a kántorné kávéval fogadta őket, elbeszélgettek egy kicsit, s már nyugovóban volt a nap, hazafelé hajtották a jószágot, mikor hazaértek.

A tornác előtt ott állott Jacek úr Mateusszal, és makrapipájából pöfékelve alkudozott vele a Stach házára való fa megmunkálása dolgában.

Mateusz valahogy nem nagyon lelkesedett; húzódozott a dologtól.

- A fát föl vágom, nem nagy dolog, de hogy a házat föl építem-e, mit tudom én? Talán világgá megyek valamerre... Unom már a falut... Tudom is én, mihez fogok... - beszélte, és Jagusiára nézett, aki az istálló mellett fejte a tehenet. - Reggel bevégezem a koporsót, akkor aztán még beszélünk róla - fejezte be gyorsan, és elment.

Jacek úr pedig bement a megboldogulthoz, és hosszú, szívből jövő imádságot mondott, törölgetve sűrűn hulló könnyeit.

- Bárcsak rá ütnének a fiai - mondta azután Hankának. - Jó ember volt, és igaz lengyel. Velünk volt a felkelésben, önként csatlakozott hozzánk, és nem kímélte magát, láttam az ütközetben. És miattunk pusztult el... Átok nehezedik ránk... - beszélte, mintha csak önmagának szólna. Hanka ugyan nem értett meg mindent, de mégis, hálából a szép megemlékezésért, átfogta Jacek úr lábát.

- Hagyjon békét! Olyan ember vagyok, mint maga! - kiáltott rá haragosan. - Ostoba! Az uraság nem szent! - Egy darabig még nézte Borynát, azután meggyújtotta pipáját a gyertyánál és kiment, nem is fogadva az épp akkor belépő kovács köszönését.

- Milyen büszke ma, az ebadta koldusa! - szólt utána a kovács csípősen. De nagyon örült valaminek, leült a felesége mellé, és a fülébe súgott. - Nagyszerű! Tudod, Magdus, az uraság meg akar egyezni a faluval. Arra kér, segíts nekik. Persze, jól megvágjuk ezért a zsebét, de egy mukkot se, asszony! Komoly dologról van szó.

Benézett a halotthoz, megfordult itt is, ott is, aztán sietett a faluba, és tanácskozássra hívta az embereket a kocsmába.

Már szürkült, kialudt az alkonypír, mint a hamuval beszórt, rozsdás bádoglemez, csak itt-ott világított egy-egy kis felhő a lenyugvó nap arany sugarában.

S mikor már egészen beesteledett, és elvégezték a gazdaság körül a munkát, ismét összegyűlt az egész család a halott körül. Boryna feje egyre jobban látható volt a gyertyák fényében; Jambrozy koppantgatta a gyertyabeleket, és énekelt az imádságoskönyvből, s a többiek mind kísérték, közben fölváltva sírtak és jajveszéltek.

A többiek pedig, a szomszédok, odakünn térdepeltek le, az ablak alatt, mert a szoba szűk volt, és fülledt volt a levegő; s odakint nyújtották a litánia keserves dallamát, hogy úgy tűnt, mintha az egész kert énekelne.

Az éjszaka lassan beborította az egész világot, mindenütt csönd lett, néhol már le is feküdtek, a gyümölcsösökben fehérlett az ágynemű, s a házakban egymás után aludt ki a világosság, csak a kakasok kukorékolnak nyugtalanul, és olyan párás, fülledt volt a csönd, mintha időváltás készülne.

Boryna mellett késő éjszakáig mondták a litániát, s mikor eloszlott a nép, csak Jambrozy és Jagata maradt ott, hogy reggelig virrasszanak.

Kezdetben hangosan énekeltek, de mikor elcsitult a mozgás, és az éj kifürkészhetetlen csöndje borult a világra, őket is nyomni kezdte az álom, lehúzta fejüket; mind halkabban és mindinkább motyogva zsolozsmáztak, még arra se riadtak fel, hogy Lapa bejött, és halk vinnyogással nyalogatta a megboldogult hájjal megkent csizmáját.

Már majdnem éjfél volt, mikor sűrű sötétség szállott a földre, kialudtak a csillagok, az ég egészen beborult, s mintha még jobban elmélyült volna a csend. Csak néha rezzent meg egy-egy fa, csöndes, félénk susogással, vagy valami különös hang támadt valahonnan, se zúgás, se kiáltás, se távoli rikkantás, s aztán el is tűnt, nem tudni, hová...

A falu mély álomba merülve pihent, szinte a sötétség fenekén, csak Boryna szobája világított halványan a sűrű homály örvényében, s a nyitott ablakon át látni lehetett Maciejt, ahogy ott feküdt sárga gyertyák közt, kékes füstfelhővel körülvéve. Jambrozy és Agata már javában szenderegtek, úgy horkoltak, hogy visszhangzott tőle a ház.

S ez a rövid nyári éjszaka is gyorsan eltelt, mintha sietve akarna odaérni valahová, mire elsőt szól a kakas. A gyertyák is leégtek sorban, kialudtak, mint a halott nézésében kifáradt szemek; virradatkor már csak a legvastagabb villogott, mint egy aranypenge.

Végül a szürke, ködös virradat lomhán bevánszorgott a mezőkről, és benézett a szobába, egyenesen Boryna arcára, mely mintha megélénkült volna egy kissé, mintha nehéz álomból ébredve hallgatná a fészükön ülő madarak első csicsergését, megfeketedett szemhéja alól a hajnal még távoli fényét nézné.

Már sűrűsödött a szürkület, s lassan szétporlott, mint a hófúvás.

Az ég megvilágosodott, mint a fehérítésre kiterített vászon, mikor a nap megmelegíti; a mezőről hűvös szél fújdogált, a tó álmos ringással sóhajtozott, és az éj sötét függönye alól előbújtak az erdők, mint a földről fölemelkedő fekete fellegek. Néhány magányos fa fölemelte üstökét a megfehéredett levegőbe, mint egy fekete tollbokrétát; már az első szél is meglebbent, megrázta a gyümölcsösöket, és meglegyintette az eresz alatt alvókat.

De még csak kevesen ébredtek föl, kevesen nyitották ki szemüket. Édes álomban hevert, lustálkodott minden, mint ünnep vagy vásár után lenni szokott.

S hamarosan nappal lett, csak valahogy ködös volt és szomorú. A nap még nem kelt föl, de a pacsirták már zengték reggeli imájukat; a víz hangosabban csobogott, megmozdult a gabona, és didergő kalászhai beleütköztek a mezsgyébe és az utakba. Némely udvarban már hallatszott a birkák vágyó bégetése, másutt a libák gágogtak lármásan, vagy kakas kukorékolt hangosan. Itt-ott már kiáltásokat is lehetett hallani, az istállók ajtajának csikorgását, a lovak nyerítését, a felkelés sürgölődését és mozgását; fölkelte az egész falu, s lassan hozzáfogott napi munkájához, csak Borynéknál volt még mindig csönd és nyugalom.

Elaludtak a nagy bánat és a súlyos gondok után, olyan mélyen, hogy hortyogásuk kihallatszott az utcára.

A szél időnként becsapott a nyitott ajtón és ablakokon, kóválygott a szobákban, süvített hosszan, de hasztalan lengette a megboldogult haját, lobogtatta az utolsó gyertya lángját.

Bizony Boryna nem mozdult meg, nem riadt föl álmából, nem látott munkához, és másokat se hajtott már dologra. Holtan feküdt, csöndesen, kővé meredten és mindenre süketen.

A szél már erősen fújt, és belevágott a gyümölcsösbe; körös-körül minden inogni, rezegni, suttogni, ringani kezdett, és szinte Boryna fakó arcába tekintett; őt nézte a ködös nap, nézték az imbolygó fák, a karcsú, hajlékony mályvák mint leányzók hajladoztak mély bókolással az ablakon át, s olykor-olykor zümmögve berepült egy méhecske, vagy egy lepke szállt egyenesen a gyertyalángba. Majd fecske tévedt be, és ijedten csicssergett, legyek dongtak, bogarak másztak be és mindenféle teremtmény, s velük együtt csöndes zümmögés, zúgás, csattogás, cirpelés áradt a szobába, mint a szívbeli eleven gyász hatalmas kórusa.

- Meghalt! Meghalt! Meghalt!

És ami csak élt, reszketett és zokogott elfojtott, keserves panaszában; majd hirtelen minden elcsendesedett, szinte aggodalmasan, a szél elállt, mintha minden visszatartaná lélegzetét, és arcra borulna a föld porába, mert íme, a hajnali szürkéségből kiemelkedett a nap, vörösen és hatalmasan, fölemelkedett a világ fölé, átfogta mindenható, éltető tekintetével, majd elbújt a gomolygó felhők mögé.

Kissé sötétebb lett; nem múlt el egy üdvözlégynyi idő, és sűrű csöppekben apró, meleg eső kezdett hullani. Csakhamar minden kertben és mezőn egyaránt visszhangzott a szakadatlan, permetező zuhogás.

Alaposan lehült az idő, illat terjedt az utakon, a madarak teljes erejükből nótára zendítettek, s a szürke, rezgő homályban, mely ráborult a földre, ittak a szomjas vetések, ittak az ájult levelek, ittak a fák, ivott a patakok kiszáradt torka és a kiégett föld, ittak hosszan és élvezettel, s szinte hálásan sóhajtottak.

- Isten fizesse meg, eső bátyám! Isten fizesse meg, felhő néném! Köszönöm!

Éppen ez a zuhogó eső ébresztette föl Hankát, aki közvetlenül az ablaknál aludt, ő ugrott elsőnek talpra.

Kiabálva sietett az istállóba.

- Pietrek! Kelj föl! Esik az eső! Szaladj, petrencébe kell rakni a lucernát, mert tönkreázik! Witek, te naplopó, hajtsd ki a teheneket! Az egész falu kihajtotta már! - kiáltotta szigorúan, és kiengedte az ólból a libákat, melyek örvendező gágogással siettek a pocsolyákba lubickolni.

Benézett a tehenekhez, és éppen a disznókat hajtotta ki az udvarra, amikor megjelent a kovács. Megállapodtak, hogy mit kell venni a holnapi halotti torra, Hanka adott rá pénzt, és már mindjárt indulni is készült a sógor a városba, s már a bricskán ülve, magához hívta Hankát, és csöndesen így szólt:

- Hanka, adja nekem a felét, akkor egy szót se eresztek ki a számból, hogy elcsente az öregtől. Intézzük el atyafiságosan.

Hanka vörös lett, mint a cékla, és indulatosan kiáltott föl:

- Hát csak járjon a szád, akár az egész világ előtt! Nézzék, ő maga kész minden rosszra, és azt hiszi, más is olyan.

Megvillant a kovács szeme, megpödörte bajuszát, és a lovak közé csapott.

Hanka pedig erősen nekilátott a munkának, hiszen akkora gazdaság várt rá, hogy jól neki kellett gyürkőznie, és meg kellett erőltetnie a fejét, hogy az egészet győzze. Csakhamar, éppúgy, mint mindennap, az egész udvarban visszhangzott parancsoló szava.

Boryna mellett két újabb gyertyát gyújtottak, s letakarták a halottat lepedővel. Jagata imádságot mormolt mellette, és olykor-olykor borókabogyót hintett a parázsra.

Jagusia csak reggeli után jött meg az anyjától, de olyan félelemmel töltötte el a megboldogult, hogy csak föl-alá támolgott az udvaron, gyakran kinézett Mateuszhoz, aki a szérűre vitte be a műhelyét, már befejezte a koporsót, és éppen a fehér keresztet festette rá, amikor Jagusia megállt a csűr ajtajában.

Szótlanul, borzalommal nézte a fekete fedelet.

- Özveggy vagy már, Jagus, özveggy - suttogta a legény részvétellel.

- Az bizony - felelte az asszony halkán és könnyesen.

Mateusz jóindulattal nézett rá. Lesoványodott és sápadt volt, mint az ostya, s olyan szomorú, mint a kárvallott gyermek.

- Már ilyen az ember sorsa - szólt Mateusz szomorúan.

- Hát özveggy vagyok! Özveggy - ismételte, könny szökött kék szemébe, s a mély sóhajtasok majd szétvetették a keblét. A ház mögé futott hát, és nem hederítve az esőre, sokáig és olyan keservesen sírt ott, hogy végül maga Hanka kísértébe a szobába, és próbálta lecsillapítani, megvigasztalni.

- Nem sokra még a sírással. Nekünk se könnyű, de már neked, szegény árva, biztosan sokkal nehezebb - mondta jóságosan.

- Ej, ha sír, hát sír, de egy év se telik bele, és olyan új lakodalmi nótát énekelek neki, hogy megvesz tőle - szólalt meg Jagustynka a maga módján.

- Nem való most tréfálkozni - pirított rá Hanka.

- Színigazat mondok, vagy tán nem eléggé fiatal, szép és gazdag? Bottal kell majd a legényeket elkergetnie magától.

Jagna nem válaszolt, Hanka pedig ennivalót vitt a malacoknak a bejáróba, és kinézett az útra.

„Mi történhetett ott? - gondolta aggodalmasan. - Úgy volt, hogy szombaton engedik el, s ma már hétfő, és nyoma sincsen.”

De nem ért rá búslakodni, mert segítenie kellett petrencékbe rakni a széna utolját meg az egész lucernát, mert az eső mindjobban esett, nem állt el egy pillanatra sem.

S ebéd után hamarosan megjött a plébános a kántorral, megjöttek az egyleti tagok is gyertyával, s még néhányan összejöttek. Betették Borynát a koporsóba, Mateusz beszögezte a koporsó fedelét, a pap elmondta az imádságokat, meghintette szenteltvízzel, és halkan énekelve elkísérték a templomba, ahol Jambrozy már húzta a lélekharangot.

S mikor hazaértek, a ház olyan üresnek és félelmetesen csendesnek tűnt föl, hogy Józka sírva fakadt, Hanka pedig így szólt Jagustynkához, aki a szobát takarította:

- Bár már régóta csak hulla volt, mégis érezni lehetett, hogy van gazda a háznál.

- Ha hazajön Antek, lesz gazda - hízelt az öregasszony.

- Csak mielőbb jönné - sóhajtott Hanka vágyakozva.

De mivel nedves, szürke fátyol borította a földet, és az eső szünet nélkül esett, Hanka letörölte könnyeit, egyet-kettőt sóhajtott, és tovább hajszolta a háza népét.

- Siessetek, emberek! Ha a legnagyobb ember halna is meg, az is csak olyan, mintha a mély tengerbe követ dobnának: senki ki nem húzza, a föld pedig nem vár, dolgozni kell rajta.

És valamennyiüket kivitte az átbújó mögé, krumplit kapálni. Csak Józka maradt otthon, hogy a gyerekeket őrizze, és főképpen azért, mert beteg volt valahogy, s nem tudott még magához térni bánatából. Lapa is ott őrködött mellette kitartóan, meg a Witek gólyája, mely fél lábon állva strázsált a tornácon.

És az eső nem állt el egy pillanatra sem. Apró, sűrű, meleg zápor volt; a madarak elhallgattak, minden teremtmény csendesen meglapult, és lassan elnémult az egész világ, mintha ezt a szakadatlan, csengő, harmatos kopogást hallgatná. Csak néhol gágogtak a habzó, szürke pocsolyákban lubickoló libák.

Csak alkonyatkor nézett ki a tüzes nap a felhők mögül, s vörös tüzet gyújtott a harmaton és a pocsolyákban.

- Holnap biztosan szép idő lesz! - mondták a mezőről hazafelé menet.

- Pedig még eshetne. Aranyat ér ez az eső.

- A krumpli már a végét járta.

- Hát a zab? Az is kiégett.

- Javára válik ez mindennek.

- Csak legalább három napig esne így - sóhajtotta valamelyikük.

Esett is egyenletesen, sűrűn és nyugodtan egészen késő éjszakáig. Az emberek élvezettel álldogáltak a házak előtt, a hűvös, illatos levegőn. A Gulbas fiúk hívogatták a lányokat és fiúkat, menjenek ki a falu mögé a dombra, Szent János-tüzet gyújtani, mert éppen Szent János napjának előestéje volt. De mert sötét volt, köd és eső, hát kevesen szánták rá magukat, csak itt-ott égett valami halovány tűz az erdőszélen.

Witek már szürkület óta könyörgött Józkának, menjen el vele a tűzhöz, de az szomorúan felelte:

- Nem megyek, mit érdekel a multság meg minden...

- Hiszen csak meggyújtjuk a tüzet, átutorjuk, és azután hazajövünk - kérte esengve Witek.

- Maradj te is itthon, mert megmondom Hankának! - fenyegette Józka.

A fiú mégis elszaladt, és csak vacsora után tért haza; éhes volt és istentelenül sáros, mert az eső egy pillanatra sem állt el, esett egész éjszaka, és csak másnap szűnt meg, mikor már világos volt, s az emberek éppen a temetésre indultak.

A nap azonban nem bújt ki; a világ szürkés ködbe burkolózott, melyben még jobban zöldelltek a kertek és a mezők, s kicsillant a vizek ezüstös fonala. A levegő friss, hűvös és illatos volt, a harmat bőven csöpögött minden széllebbenésre. A madarak úgy rikoltoztak, mintha megvesztek volna, a kutyák vígan ugattak és kergetőztek az utcákon a gyerekekkel együtt, és minden hang fennen, örvendezőn szállott, s még a föld is víztől és erőtől duzzadón, feltartóztatlanul növekedéssel forrni látszott.

A templomban még a pap elvégezte a gyászmisét, azután pedig a slupiai plébánossal és a kántorral együtt, leülve egymással szemben a padokba a főoltár két oldalán, latin zsolozsmákat kezdtek énekelni.

Boryna magasan feküdt a ravatalon, az égő gyertyák fehér erdejétől körülvéve, s körülötte ott térdelt aláztatosan az egész falu, imába merülve hallgatta a hosszú, siralmas énekeket, melyek néha olyan rettenetes erővel zendültek meg, hogy szinte égnék állt tőle a hajuk, s fájdalmas borzalom szorította össze a szívüket; néha meg úgy elhalkultak, olyan bánatosan, panaszosan szóltak, hogy a dermedt lelkek szinte elaléltek, s a könny magától ömlött a szemekből. Azután megint csodásan és eget verőn csendült fel az ének, mint az angyali kar és az örök boldogság éneke; a nép mélyen sóhajtozott, könnyeit törölte, s némelyikük szívbeli sírásban tört ki.

Jó egy óráig tartott ez, s mikor véget ért, mozgás támadt; az emberek fölkeltek térdeplésükből, és Jambrozy kiosztotta köztük a ravatal gyertyáit. A pap még egy zsolozsmát énekelt a koporsónál, megfüstölte, hogy kék lett a levegő, behintette szenteltvízzel, és újabb énekre zendítve, megindult a kereszt mögött, a kijárat felé.

A templom szinte megrázkódott a kiáltásoktól, sírástól és zokogástól, mert már vállukra vették a legelső gazdák a koporsót, és kivitték a szekérre, a szalmával kibélelt kasba, Jagustynka pedig titokban, hogy a papok észre ne vegyék, tiszta vászonba csavart cipót dugott a koporsó alá. Pietrek rövidre fogta a gyeplőt, a lovak közé csapott az ostorral, és türelmetlenül tekingetett hátra a papokra.

Gyászosan megkondultak a harangok, kivitték a fekete lobogókat, meglebbent a gyertyák lángja, Stacho magasra emelte a keresztet, és a papok rázendítettek: „Miserere mei, Deus!”¹⁸

¹⁸ Irgalmazz nekem, Isten! - bűnbánati zsoltár kezdő szavai.

És a rettenetes ének, a halál éneke határtalan szomorúsággal és borzalommal zokogott a fejek fölött.

Lassan megindultak a nyárfás útra, a temető felé.

Legelől a fekete halálfejes zászló lobogott a szélben, mint egy ijesztő madár. Csak mögötte villogott az ezüstös feszület, és nyílt meg az égő gyertyákat vivő egyletiek hosszú utcája, haladtak a papok négyszögletű fekete sapkában.

A koporsó közepén haladt, magasan helyezték a szalmára, hogy folyton szeme előtt legyen mindenkinek. Közvetlenül utána vánszorgott a család sírva és jajgatva, mellettük pedig, ki hol talált helyet, ott tolongott az egész falu, nagy csöndben és szomorúsággal vonultak a temetőbe.

Még a betegek és a nyomorékok sem maradtak otthon.

A szürke, ködös ég alacsonyan lógott, mintha az út fölé hajló nagy nyárfákra támaszkodnék. Minden mozdulatlanul állott, meggörnyedve, mintha a gyászéneket hallgatná. Amikor pedig meglebbent a szél, és megmozgatta a fákat, gyászos, csöndes sírással peregetek le az esőcseppek, s a hullámozó vetés lassan ringott nehéz kalászaival, mind lejjebb hajolt, mintha utolsó, alázatos köszöntéssel borulna a gazda lábához.

A pap éneke szétfolyt valahol a levegőben, nehéz csönd súlyosodott a lelkekre, csak a harangok jajgattak szakadatlanul, kongtak komor hangon, kiáltottak a felhős égre, az erdők felé és a ködös messzeségbe. Pacsirták énekeltek a földek fölött, néha megreccsent a szekér, meglebbentek a zászlók, cuppogott a sár a lábak alatt, és az árvák fájdalmas sírása szakadatlanul, panaszosan hangzott.

- „Miserere mei, Deus!” - zendített rá ismét a plébános, és vele énekelt a slupiai pap meg a kántor és a kovács, aki esernyőt tartott a papok fölé, mert újból szemergett az eső.

És olyan félelmetesen, kétségbeesetten és jajgatva énekeltek, hogy könny tolult a szemekbe, minden szív összeszorult, s az ijedt, tévelygő tekintetek erőtlenül, tehetetlenül bolyongtak a világban, és irgalomért könyörögtek a felhős éghez. Az arcok elsápadtak, a lelkek magukba zárkóztak gyötrelmükben, és könnyű reszketés fogta el az embereket. Mind mélyebben sóhajtoztak, egyesek könnyeiket törölték, vagy imádságot suttogtak elkékült ajkukkal, mellüket verve töredelmesen bánták bűneiket, s valamennyiüket mély, reménytelen szomorúság fogta el, határtalan bánat súlyosodott rájuk. Mint a maró füst, úgy kóvályogtak fájdalmas gondolataik és félelembe dermedt jajszaik.

Jézusom, irgalmazz nekünk, bűnösöknek! Jézusom!

Ó, emberi sors, kérlelhetetlen sors!

Mire való mindez a verítékes fáradozás? Mi az ember élete, mely nyomtalanul elfolyik, mint a hó, és még az édesgyermekai sem emlékeznek rája?

Bizony csak bánat, csak sírás, csak szenvedés...

És mi a boldogság, a remény, a jólét?

Pusztá füst, hamu, ábránd, semmi, semmi...

És mi vagy te magad, ember, aki felfuvalkodol, kevélykedel és minden teremtmény fölé emeled magad?

Csak annyi vagy, mint a szél, melyről nem tudni, honnan jön, nem tudni, miért fú, és nem tudni, hova oszlik...

És te vagy az, ember, aki az egész világ urának tartod magadat?

Ha a paradicsomot adná is valaki néked - el kell azt hagynod.

Ha minden hatalom neked adatnék - a halál kitépi kezedből.

Ha a legnagyobb ész jutna is osztályrészedül - porrá leszel.

És nem győződ le a sorsot, szegény nyomorult, nem diadalmaskodol a halálon, nem...

Mert védtelen, gyöngé és hiábavaló vagy, mint az a levélke, melyet a szél sodor a világban.

Mert a halál karmai közt vagy, ember, mint a fészkeből kiszedett madár, mely örvendezve csipog, vergődik, dalol, és nem tudja, hogy egy csalárd kéz mindjárt torkon ragadja, és megfosztja édes életétől.

Ó, lélek, miért is hordod az emberi porhüvelyt, miért?

Így érzett a nép, így gondolkozott és elmélkedett magában, s szomorúan nézte a zöld mezőt, vágyó tekintettel bolyongott a messzeségben, és mélyen sóhajtozott kimondhatatlan fájdalomában; kövé meredtek az arcok, és reszkettek a lelkek.

De egyúttal azt is tudta mindenki, hogy az embernek egyedüli bizalma az Úr Jézus kegyelme, lelkének egyedüli menedéke az ő szentséges irgalma.

„Secundum magnam misericordiam Tuam...”¹⁹ - A súlyos latin szavak úgy hullottak, mint a megfagyott föld göröngyei, hogy önkéntelenül meghajtották fejüket, mintha a halál kérlelhetetlen kaszája alá tartanák, de mentek tovább feltartóztathatatlanul; mentek keményen és lemondóan. Szürkék voltak és erősek mint a mezsgyéken meredő kövek, mindenre készek voltak és rettenthetetlenek, olyanok, mint az ugar, és ugyanakkor, mint a dús virágú mező; és olyan erősek és mulandók, mint a fák - a fák, melyekre bármely pillanatban lesújthat a villám, átadhatja őket martalékul a halálnak, de mégis büszkén törnek a nap felé, és zengik az élet mély, örvendező dalát...

Ment az egész falu, szorongva és tolakodva, de mindenki úgy el volt merülve bánatába, mintha egymaga menne a mérhetetlen pusztaságban és elhagyatottságban, és mindenki a messzeségbe bámult, mintha könnylepte szemével apáit látná, nagyapáit és őseit, akiket mind odavittek a temetőbe, mely már látszik is a nyárfák vastag törzsei közt...

A harangok folyton kongtak, s a papok komor éneke mind panaszosabban zúgott. Már nem volt messze a temető, fáinak, keresztjeinek és sírdombjainak szigetei kiemelkedtek a ringó gabonátlából, úgy látszott, hogy megnyílik, mint egy rettenetes, soha be nem tölthető gödör, melybe lassan, feltartóztathatatlanul beleomlik az egész világ. Némelyek már úgy érezték, hogy az esős levegőben mindenfelől zúgnak a harangok, égnek a gyertyák, feketéllenek a kibomlott zászlók, és száll az ének, hogy minden házból koporsókat hoznak ki, minden úton gyászmenetek vonulnak, és minden ember sirat valakit, úgy zokog és jajgat, hogy az egész ég és föld egy fájdalmas jajszóttól duzzad, és zúgva, szakadatlanul ömlik a könnyek örömkésere árja...

A menet már befordult a temetőbe vivő mezei útra, mikor az uraság utolérte. Kiszállt a hintóból, és megindult a koporsó mellett a nagy tolongásban, mert keskeny volt az út, fiatal nyárfák szegélyezték sűrű sorban, és mindkétfelől gabonaföldek terültek el.

S mikor a papok befejezték az éneket, a Jagnára támaszkodó, görnyedt és félig vak Dominikowa a maga módján rázendített egy énekre: „Ki oltalmába”...

¹⁹ A Te nagy irgalmasságod szerint... - az előző zsoltár folytatása.

Persze hogy buzgón és forrón utána énekelték, szinte belekapaszkodtak ijedt lelkükkel ebbe a szívhez szóló énekbe.

A legelső gazdák vették vállukra a koporsót, s még maga a földesúr is megtámasztotta középütt, vitték a sárga utacskákon a virágos sírhalmok, füvek és keresztek közt a kápolna mögé, ahol a mogyoró- és orgonabokrok sűrűjében már várt rá a frissen megásott sír.

Rettenetes sírás, jajveszékelés rázta meg a levegőt.

A zászlók és a gyertyák körülvették a mély gödröt, a nép összegomolyodott, és szorongva, borzadva nézett a sárgás, üres sírba...

Még énekelték egyet-mást, azután pedig a pap fölállott a kihányt homokdombra, a nép felé fordult, és dörgő hangon szólott:

- Keresztény népem, híveim!

Hirtelen csönd lett, csak a harang jajgatott a távolban, és Józka sírt keservesen, semmire se ügyelve, átölelve apja koporsóját.

A plébános pedig szippantott tubákosszelencéjéből, tüsszentett egyet-kettőt, végigjáratta a népen könnyes szemét, és erős hangon szólott:

- Kit temetünk ma, testvéreim, kit temetünk?

Maciej Borynát! - mondjátok.

Én pedig mondom nektek, hogy a falu első gazdáját temetitek, tisztességes embert és igaz katolikust... Évek óta ismertem, és tanúsítom, hogy példásan élt, dicsérte az Istent, gyónt és áldozott, és segítette a szegényeket.

Mondom nektek: segítette! - ismételte nehéz szuszogással.

Körös-körül sírás támadt, mind sűrűbben szakadtak föl a sóhajok, s ekkor a pap mély lélegzetet vett, és megszólalt újból, csak bánatosabb hangon:

- És meghalt szegényke, meghalt!

A halál kiválasztotta magának, mint ahogy a farkas kiválasztja a nyájából a legkövérebb birkát; világos nappal, mindenki szeme láttára elragadja, és senki sem állja útját.

Mint ahogy a sudár fa villámtól sújtva, széthasítva ledől, úgy dőlt le a halál kegyetlen kaszája alatt.

De nem halt meg egészen! - ahogy a Szentírás mondja.

Mert íme, ez a földi vándor megáll a paradicsom kapujában, zörgeti és keservesen könyörög, míg végre Szent Péter megkérdi:

- Ki vagy, és mit kívánsz?

- Boryna vagyok Lipcéből, és az Úr irgalmáért esedezem...

- Hát úgy gyötörtek már a testvéreid, hogy otthagytad az életet, mi?

- Mindent elmondok - mondja Maciej -, csak nyissa meg a kaput, Szent Péter, hogy egy picit megmelegítsen az Úr kegyelme, mert jéggé fagytam földi hányattatásom során.

Szent Péter kissé kinyitja az ajtót, de még nem ereszti be, hanem így szól:

- Csak ne hazudj, mert itt senkit be nem csaphatsz. Mondd meg bátran, emberi lélek: miért szöktél meg a földről?

És Maciej térdre borul, mert meghallotta, hogy énekelnek az angyalok, és szól a csengettyű, mint Úrfelmutatáskor; azután sírva feleli:

- Igazat mondok, mint a szentgyónásban. Nem bírtam ki tovább a földön, mert ott az emberek már úgy támadnak egymásra, mint a farkasok, mert nincs ott más, csak viszály, civakodás és istenkáromlás... Nem emberek azok, Szent Péter, nem Isten teremtmései, hanem veszett kutyák és bűdös disznók. És olyan rossz az élet a földön, hogy el se lehet mindent mondani.

Megszűnt minden engedelmesség, eltűnt a tisztesség, eltűnt az irgalmasság, testvér testvér ellen támad, a gyermekek a szülők ellen, asszonyok az uruk ellen, a szolga a gazdája ellen... Nem tisztelnek már semmit, sem a kort, sem a hivatalt, még a papot sem...

A Gonosz lett úrrá a szíveken, és az ő vezetése alatt mindjobban elburjánzik a kicsapongás, a részegség és a harag.

Csirkefogókkal van teli a föld...

Mindenütt csak ravaszság, csalás, súlyos elnyomás és tolvajlás uralkodik; ha van valamid, ne ereszd ki a kezedből, mert elveszik tőled.

Lehet a legjobb rét a tiéd, lelegeltetik a jószágukkal és letapossák.

Ha csak egy barázdát is, de elszántanak a máséból.

Ha csak egy tyúkot is kieresztesz az udvarodból, elragadják, mint a farkasok.

Egy darab vasat vagy kötelet se felejts kinn, mert még ha a papé, akkor sem kímélik, hanem ellopják.

Csak pálinkát isznak, kicsaponganak, és az Isten szolgálatát egészen elhanyagolják. Kutya pogányok és Krisztus gyilkosai. Mások, még a zsidók is, százszor tisztességesebbek és istenfélőbbek.

- És mindez a lipcei plébánián történik? - szakítja félbe Szent Péter.

- Másutt se éppen jók az emberek, de a lipcei plébánián a legrosszabbak.

Erre Szent Péter pattint az ujjával, összevonja szemöldökét, s dühös tekintettel öklét rázva a föld felé, imígyen szól:

- Hát ilyenek vagytok ti, lipceiek, ilyenek? Utálatos rablók, a németeknél is gonoszabb pogányok?! Jó esztendőket küldünk nektek, termékeny a földetek, van legelőtök, rétetek meg egy-egy darab erdőtök is, és ti mégis így viselitek magatokat!... Fölvet a jó dolgokat, csirkefogók! Majd szólok én erről az Úr Jézusnak, szólok, majd ő rövidebbre fogja a kantárszárat...

Maciej emberségesen védeni kezdi az övéit, de Szent Péter még jobban megharagszik, dobbant a lábával, és így kiált:

- Ne védelmezd az ördögfiakat! Csak azt az egyet mondom neked; javuljanak meg ezek a júdások három hét alatt, és tartsanak töredelmes bűnbánatot, mert ha nem teszik, úgy megsemmisítek őket éhséggel, tűzvénnyel és betegségekkel, hogy megemlegetik a csirkefogók.

Erősen beszélt a plébános, a szívükhöz szólt kemény figyelmeztetéssel, és úgy fenyegette őket az Isten haragjával, úgy rázta az öklét, hogy zokogásban törtek ki körös-körül, a nép sírva verte a mellét, és töredelmesen bánta bűneit...

A pap pedig egy kicsit pihent, s azután újból a megboldogultról kezdett beszélni, hogy mindnyájukért esett áldozatul...

És békességre intette őket, igazságosságra intette őket, figyelmeztette, hogy mérsékeljék magukat a bűnben, mert nem tudni, kinek üt legközelebb az utolsó órája, kinek kell megállnia az Úr rettenetes ítélőszéke előtt...

Hogy még a földesúr is törölgette öklével a szemét.

A papok azonban hamarosan elvégezték dolgukat, és elmentek az urasággal együtt. Amikor aztán a koporsót lebocsátották a gödörbe, és szórni kezdték rá a homokot, hogy csak úgy döngött, akkor, ó, Uram Jézus, olyan rettenetes lárma, kiáltozás és jajveszékeltés támadt, hogy még a legkeményebb szíveket és megindította volna.

Böggött Józka, böggött Magda, böggött Hanka és a többi rokon, sírtak a közel és távol állók, atyafiak és idegenek, de talán a legkeservesebben Jagusia jajveszékelt, akinek valami úgy összeszorította a szívét, hogy szinte eszeveszetten üvöltött.

- Most ugyan vonít, de mit művelt a megboldogulttal! - mordult föl valaki oldalt, Ploszkowa pedig szemét törölgetve hozzátette:

- Így sírja ki a bocsánatot, hogy ki ne kergessék a házból.

- Azt hiszi, van olyan bolond, aki hisz neki! - mondta hangosan a kántorné.

De Jagna már nem tudott az Isten világáról. A földre vetette magát, és olyan keservesen zokogott, mintha csak reá hullanának ezek a nehéz, porhanyós göröngyök, mintha fölötte zúgnának olyan komoran a harangok, mintha őt siratná a nép...

És a harangok egyre szóltak, mintha panaszkodnának az égnek, s a friss sírtól felszálló sírás, zokogás és jajgatás is az ember kérlelhetetlen sorsát, örök sérelmét panaszolta.

Hamarosan oszladozni is kezdtek; némelyek még letérdeltek útközben, volt, aki imádkozott a holtakért, a másik meg csak bolyongott a sírhalmok közt, és szomorúan elmélkedett; a többiek nehézkesen hazafelé botorkáltak, s közben várakozással néztek körül, mert a kovács és Hanka némelyeket meghívott halotti torra, amint az a temetés után lenni szokott.

És mikor a sírdombot ásólappal simára ütögették, s beszúrták a földbe a fekete keresztet, közrefogták az árvákat, és jókora csoportban megindultak hazafelé. Halkan beszélgettek, sajnálkoztak fölöttük, s olykor-olykor sírdogáltak...

Boryna szobájában már minden el volt rendezve, ahogy kellett; a falak mentén asztalok húzódtak, körülöttük hosszú padok; s alighogy leültek, rögtön hozták a pálinkát meg a kenyeret.

Méltósággal ittak, csendben és komolyan, haraptak hozzá valamit, és a kántor megfelelő imádságokat kezdett olvasni a könyvéből, azután pedig litániát énekelt a halott lelki üdvéért. Forró szívvel énekelték vele, csak akkor szakították félbe, amikor a kovács új körbe indította a flaskát, és Jagustynka körülhordta a kenyeret.

Az asszonyok a másik szobában, Hankánál gyűltek össze, teát ittak, édes süteményt ettek hozzá, és a kántorné vezetésével olyan érzékeny, megható énekre zendítettek, hogy a tyúkok is kotkodácsolni kezdtek a kertben. És így eddegélt, iddogált, sírdogált a nép, emberségesen emlegetve a megboldogultat, és ájtatos énekeket zengett a lelke üdvösségéért, ahogy ilyenkor és ilyen gazdáért illet...

A halotti tor bőséges volt, Hanka szívesen kínálgatott, nem sajnálta sem az ételt, sem az italt; délben, amikor már többen a sapkájuk után néztek, tejes főtt tésztát hoztak, azután pedig párolt húst káposztával és jól megzsírozott borsót.

- Mások a lakodalmukat sem ülik meg ilyen bőségben! - suttogta Boleslawowa.

- Hiszen eleget hagyott a megboldogult!
- Van mivel vigasztalódni, van bizony.
- Késpénzt is jócskán kaparinthattak...
- A kovács panaszkodik, hogy volt, de elment.
- Panaszkodik, pedig biztosan jól eldugta valahova.

Így beszélgettek csöndben az asszonyok egymás közt, tisztára kaparva a tálakat, és vigyáztak, hogy a beszédüket meg ne hallja Hanka, aki folyton körülöttük forgott, ügyelt, nehogy valamelyik vendég hiányt szenvedjen valamiben. Közben a férfiak közt, a másik szobában a kántor, aki már kissé felöntött a garatra, fölkel, és pohárral a kezében kezdte fölemlegetni az elhunytat, mégpedig latin szólásokkal tarkítva és olyan magasztosan, hogy bár nemigen értették, mégis mindenkinek sírásra állt a szája, akár a prédikáción.

Egyre nagyobb lett a zaj, az arcok kipirultak, mert a flaska mind gyakrabban járt körbe, s a pohár is sűrűn csengett. Némelyek már tapogatózva keresték a poharat, s közben a másik kezükkel a koma nyakát ölelgetve dadogtak, mert már nehezen forgott a nyelvük. Egyik-másik még gyászos húrokat pengetett, emlegette a halottat, de már senki nem csatlakozott hozzá, és nem is hallgatta. Mindnyájan beszélgettek, és kedvük szerint csoportosultak, barátságot fogadtak egymásnak, és olykor-olykor iddogáltak. Aki pedig nagyobb barátja volt a pohárnak, kisurrant és a kocsmába sietett. Csak az egy Jambrozy volt ma egész másmilyen, mint máskor. Hiszen ivott annyit, mint a többiek, talán még többet is, mert többnyire maga jelentkezett a pálinkáért, de valahol a sarokban ült, kókadtan, folyton törölgette a szemét, és nagyokat sóhajtott.

Valaki megbökte, és mulatságos történeteket kért tőle.

- Hagyj békén, mert szomorú vagyok! - mordult vissza. - Meghalok én is hamarosan, meghalok... Csak a kutyák vonítanak majd utánam, és valami vénasszony harangoz érettem törött fazékkal - motyogta sírós hangon. - Hogyisne, hiszen ott voltam a Maciej keresztlőjén... Táncoztam a lakodalmán! A szüleit eltemettem! Jól emlékszem! Jézusom, már annyi más népnek hantoltam fel a sírját, és annyinak harangoztam... Most már rajtam a sor!...

Hirtelen fölkel, és kiment a kertbe. Witek mesélte később, hogy az öreg sokáig ült a ház mögött, sírt.

Persze hogy senki sem törődött vele, hiszen mindenkinek elég volt a maga gondja, baja, s emellett szürkületkor váratlanul eljött a pap a földesúrral együtt.

A plébános kegyesen vigasztalta az árvákat, megsimogatta a gyerekeket, beszélgetett a gazdaasszonyokkal, sőt szívesen itta a teát is, amit Józka elébe rakott. Az uraság pedig szót váltott ezzel is, azzal is egyről-másról, átvette a kovácstól a pohárkát, ivott mindnyájuk egészségére, és így szólt Hankához:

- Ha valaki sajnálja Maciejt, hát bizonyára én sajnálom a legjobban, mert ha most élne, meg lehetne békében egyezni a faluval. Talán meg is adnám, amit eredetileg kívántatok! - szólt hangosabban, és körülnézett. - De hát kivel beszélhetnék a dologról? A biztos útján nem akarok tárgyalni, a faluból meg senki sem jelentkezik!...

Figyelmesen hallgatták, és fontolgatták minden egyes szavát.

Szólt még néhány szót, beszélgetni próbált velük, de mintha csak a falakhoz szólt volna. Mindegyik a foga mögött tartotta a nyelvét, még csak ki se nyitották a szájukat. Hümmögtek, bólogattak, vakargatták a fülük tövét, és sokatmondó tekinteteket váltottak. A földesúr, látva,

hogy nem tudja megtörni ezt az éber óvatosságot, kihívta a papot, és vele együtt elment. Csapatostul kísérték ki őket a bejáróba.

Távozásuk után kezdtek csodálkozni az emberek, törték a fejüket.

- Hogy maga az uraság jöjjön egy paraszt temetésére, ejha...

- Szükség van ránk, hát hízeleg - mondta Ploszka.

- És miért ne jöhetne jó szívből, mi? - védelmezte Klomb.

- Meglett ember vagy, mégsem nőtt be a fejed lágya. Hát mikor volt az uraság barátja a falunak?

- Biztos van valami emögött, hogy úgy keresi az egyezséget!

- Hát az, hogy neki nagyobb szüksége van rá, mint nekünk.

- Mi meg várhatunk, várhatunk! - kiáltott a már kapatos Sikora.

- Maga várhat, de mások nem várhatnak! - csattant föl haragosan Grzela, a bíró öccse.

Már össze is szólalkoztak, egyre hangosabban beszéltek, mert egyik is a magáét hajtogatta, a másik is a maga igazát bizonygatta, a harmadik ellenkezett mind a kettővel, a többiek meg csak morogtak.

- Adja ide az erdőt meg a földet, akkor megegyezünk.

- Nem kell az egyezés, úgylis újabb földosztás lesz, és akkor minden a mienk lesz. Akasszon koldustarisznyát a nyakába a mi nyomorúságos sorsunkért, a kutyafejéért!

- A zsidók szorongatják, hát a parasztoktól könyörög segítséget.

- Előbb meg csak azt tudta kiabálni: félre az útból, bugris, mert rád csapok az ostorral.

- Mondom nektek, ne higgyetek a földesúrnak, mert mindegyik csak árulást készít a parasztnépnek! - kiáltott föl valamelyik, aki már jobban felöntött a garatra.

- Idehallgassanak, gazdák! - kiáltott föl hirtelen a kovács. - Okos szót mondok maguknak: ha a földesúr egyezséget akar, akkor rá kell állni, és el kell fogadni, amit ad, ne várjunk a sült galambra.

Erre fölugrott Grzela, a bíró öccse, és rájuk kiáltott:

- Szent igaz! Gyerünk a kocsmába, ott megbeszéljük.

- Én pedig fizetek az egész társaságnak - tette hozzá jókedvűen a kovács.

Hamarosan valamennyien kitódultak a bejáróba.

Már sötétedett egy kicsit, a jóság hazafelé tartott a legelőről, az egész falu hangos volt a marhák bögésétől, a gágogástól, a furulyák rezgő sípolásától, a gyerekek énekétől és lármájától.

A férfiak, bárhogy sivalkodtak és ellenkeztek az asszonyok, csapatostul a kocsmába mentek, csak Sikora maradt el a többitől, s a kerítésbe kapaszkodva, még jó ideig motyogott magában.

Sokáig lehetett hallani a lármájukat, olyan zajosan mentek végig az utcán; néhányan, hogy könnyebbítsenek a kedvükön, dalra gyűjtöttek vagy kurjongattak lelkesedésükben...

Borynáéknál pedig, amint eltakarították a vendégek után az edényeket, és leszállt az est, különös csönd, üresség és szomorúság töltötte be a házat.

Jagusia vergődött a szobájában, mint a kalitkába zárt madár, és időnként átszaladt Hankához, de mikor látta, hogy mindnyájan leverten, bánatosan járkálnak, szó nélkül elmenekült.

Bizony olyan volt a ház, mint a sír. Mikor ellátták a gazdaságot, és megették a vacsorát, bár mindegyiküket nyomta az álmoság, senki sem sietett kimozdulni a szobából. Ott ültek a tűzhely körül, a tűzbe bámultak, és félve figyeltek minden neszre.

Csendes este volt, csak néha támadt egy kis szellő, zúgni kezdtek a fák, megreccsent a kerítés, megcsörrent az ablak üvege, vagy Lapa vakkantott egyet, fenyegetően fölborzolva szőrét, s azután újból hosszú, végtelen, szinte síri csönd következett.

Ők pedig ott ültek, egyre jobban felindulva, és olyan rettegésben, hogy olykor-olykor keresztet vetett valamelyikük, és reszkető ajakkal imádságot kezdett mondani, mert mindnyájuknak úgy rémlett, hogy valahol mozog valami, jár a padláson, hogy a gerendák is recsegnek belé, az ajtó előtt hallgatózik, benéz az ablakon vagy a falhoz dörgölőzik. Majd meg úgy hallották, mintha valaki megrázta volna a kilincset, és súlyos léptekkel járná körül az egész házat.

Sápadtan hallgatták, visszafojtott lélegzettel, egészen magukon kívül.

Hirtelen fölnyerített a ló az istállóban. Lapa hevesen fölugatott, és az ajtónak ugrott, Józka pedig már nem bírta tovább, és felkiáltott:

- Édesapám! Az istenért, édesapám! - és félelmében elpityeredett.

Erre Jagustynka háromszor megrázta ujjait, és komolyan szólott:

- Ne bögj, visszatartod a lelket, nem hagyod nyugodtan elmenni. A sírás a földön tartja. Nyissátok ki az ajtót, hadd szálljon el a vándor a Jézus mezejére... Hadd emelkedjék föl nyugodtan.

Kinyitották az ajtót. A szobában újból halotti csönd lett. Senki nem mozdult, csak az égő tekintetek röpködtek. Lapa szaglászta a zugokat, néha vinnyogott, csóválta a farkát, s mintha hízelgett volna valakinek. Most már mindnyájan tisztán érezték, hogy ott bolyong valahol közöttük a megholt lelke.

Végül Hanka reszkető, fojtott hangon énekelni kezdett:

Valamennyi napi dolgunk...

Buzgón, nagy megkönnyebbüléssel csatlakoztak mindannyian az énekhez.

Csodaszép, igazi nyári nap volt.

Talán reggel tíz óra lehetett, mert a nap már félúton lebegett kelet és dél közt, és egyre forróbban süttött, mikor a lipcei harangok, valamennyi csak volt, nagy hangon, teljes erejükből megszólaltak.

Az, amelyiket Pietrnek hívtak, zúgott a lehangosabban, torkaszakadtából énekelt, mint amikor kissé kapatosan megy a paraszt az úton, tántorog egyik oldalról a másikra, és vastag hangján, elnyújtva énekli örömét az egész világnak...

A másik pedig, mely valamivel kisebb, és Jambrozy elbeszélése szerint Pawelnek keresztelték, szintén nem szólt halkabban, csak éppen tüzebben kísérté az elsőt, magasra fogta a hangot, fenn, tisztán zengett, és szinte önfeledten, mint némely leány, mikor majd szétfeszíti a szerelem vagy a tavaszi nap, és kiszalad a határba, jár a gabonában, és énekel egész szívéből a szeleknek, a mezőknek, a derült égnek és saját örvendező lelkének.

Harmadiknak a kisharang szólalt meg csicseregve, mint a madár, de hiába akarta amazokat túlzengeni, nem bírt velük, bár szaggatott, gyors hangon lármázott, mint a vitatkozó gyerek. Így egész pompás zenekart alkottak hárman, mintha a nagybögő búgna, a hegedű sírna, és a dob pörögne vidáman, s együtt muzsikálnának az emberek fülébe, pattogón, ünnepélyesen és messzehangzón.

Búcsúra hívtak ilyen örvendezve, mert éppen Szent Péter és Pál napja volt, amelyet mindig ünnepélyesen tartottak meg Lipcében.

Az idő is nagyszerű volt, csöndes és verőfényes; nagy hőség ígérkezett ugyan, de azért a templom előtti téren már hajnal óta készítették az árusok a különféle bódékat, ponyvával fedett sátrakat és asztalokat.

S amint megkondultak a harangok, alighogy előmlött örvendező hangjuk a világon, a kiszáradt utakon, a porfelhőkben hamarosan megzördültek, egyre gyakrabban zörögtek a szekerek, és sűrűn vonultak a gyalogosok is. Ameddig csak a szem ellátott, mindenfelé az utakon, az ösvényeken, a mezsgyéken asszonyi ruhák piroslottak, és lengő szűrök fehérlettek.

Libasorban vonultak, s csak úgy kápráztatták a szemeket a forró levegőben, a zöld vetés között.

A nap mind magasabbra emelkedett, és mint egy aranyos madár, úgy úszott a tiszta kék égen. Mindjobban izzott, és olyan bőséges meleget árasztott, hogy már rezgett a levegő a földek fölött. Olykor-olykor meg valami kellemes hűvösség lengett a rétek felől, és megringatta a fehérülő rozst, még a zab is csendesen zizegni kezdett, és megremegtek a fiatal búzakalászkodok, a virágzó len pedig folyini látszott, mint a kék patak, de már lassan minden elmerült a napos csöndben és forróságban.

Hej, örömdetes nap volt ez, igazi búcsúnap. A harangok sokáig bimbamoztak, s jajongó hangjuk olyan harsogva szállott a világba, hogy meginogtak tőle a fűszálak, megriadtak a madarak; de az ércszívek folyton vertek, vertek ütemesen, erősen és magasztosan, a nap felé emelkedve szívhez szóló dalukkal és kiáltásukkal:

„Könyörülj rajtunk! Könyörülj! Könyörülj!”

„Legszentebb Szűzanyám! Szűzanyám! Szűzanyám!”

„Én is kérlek! Én is! Én is! Én is!”

Így énekeltek szívből, és egyúttal hirdették az ünnepet.

Valahogy a levegőben is érezni lehetett a búcsú szent napját. Ünnep volt a zölddel díszített házakban, az égő gyertyaként villogó messzeségben, az örvendező hangokban és abban a valamiben, amit nem lehet kimondani, de ami ott lebegett a mezők fölött, s gyönyörűséges csönddel és vidámsággal töltötte meg csordultig a szíveket.

A nép pedig tömegesen sietett mindenfelől erre az ünnepre, özönlött minden irányból. Porfelhők gomolyogtak szüntelenül az összes utak fölött, szekerek zörögtek, lovak nyerítettek, különféle hangok röpködtek, hangos beszélgetések hallatszottak. Néha kihajolt valaki valamelyik szekérből, és lekiáltott a gyalogjárókhoz, másutt meg egy elkésett koldus sietett keservesen énekelve. Némely szekéren imádságot mormoltak, és néma bámulattal néztek körül, mert a föld is szinte fel volt ékesítve erre a lakodalmas ünnepre, virágba és zöldbe borulva, madárdalba, gabonaszögösbe és méhzümmögésbe öltözve, és olyan csodás volt, olyan végtelen, hogy szinte elállt a lélegzetük csodálkozásukban.

A mezsgyéken a magányos fák strázsáltak a napba bámulva, alant pedig, ameddig csak a szem ellát, zöld mezők terültek el, zúgtak, mint az örvénylő vizek, és hullámoztak egyik oldalról a másikra, néha-néha beleütődve az utakba, a mezsgyébe és az árkokba, melyek villogtak, mint a dúsan hímzett, fehérrel, sárgával és violaszínnel átszőtt virágos pántlikák. Mert virágzott már a szarkaláb, virágzott a papanc, rejtett, illatos szemével kikandikálva a rozs sűrűjéből, virágzott a búzavirág, és pedig helyenként, ahol kissé kiázott a gabona, olyan sűrűn, mintha az ég szállott volna oda, virágzott a bükköny egész bokrokban, meg a boglárka, a pitypang és a vérszínű bogáncs, a repcsén és a lóhere meg a százszorszép, a kamilla és ezer más virág, melyeket csak maga Jézus tart számon, mert csak neki nyílnak, és úgy illatoznak, hogy szinte kábító illatfelhő árad a földekről, mint amikor a templomban a főtisztelendő úr megtömjénezi a szentséget.

Egyik-másik kedvtelve szippantott, és rávágott a lóra, sietette, mert a nap mind tüzebben perzselt, hogy elálmosodtak tőle, sokan el is bóbiskoltak.

Lipce lassan zsúfolásig tele lett néppel.

Mert hát jöttek és jöttek szüntelenül; mindenütt, az utakon, a tó körül, a kerítések mellett, az udvarokban és ahol csak egy kis árnyékot lehetett találni, szekerek sorakoztak fel, és kifogták a lovakat, mert a templom előtt a téren olyan zsúfoltság volt, olyan szorosan állottak egymás mellett a szekerek, hogy alig lehetett keresztültolakodni köztük.

Lipce szinte elveszett az emberek, szekerek és lovak e nagy tömkelegében.

És egyre nagyobb lett a zaj, lármá, és kiáltások zűrzavara lebegett az egész falu fölött. A nép zúgott, mint a ringó erdő a szélben. Az asszonyok körülülték a tavat, lábukat áztatták, felhúzták cipőjüket, és rendbe hozták öltözetüket a templomba menetelhez, az emberek csoportokban beszélgettek a szomszédokkal, a lányok és legények pedig mohón tolakodtak a sátrakhoz és bódékhöz, főképpen pedig a kintornához, ahol valami vörösbe öltöztetett tengerentúli állat, melynek képe hasonlított az erdőalji öreg németéhez, olyan mulatságosan ugrált és bolondozott, hogy az emberek az oldalukat fogták nevetükben.

A kintorna fáradhatatlanul játszott, és olyan nótát húzott, hogy akárhánynak táncra illeszkedett a lába. S szinte kíséretül a pitvartól a tégig két sorban letelepedett koldusok vontatott hangon énekelni kezdték kéregető éneküket, s éppen a templomudvar kapujában ült az a kövér, vak koldus, akit mindig a kutyája vezet, és ő énekel a legbuzgóbban, ő cifrázta a legvékonyabban.

De alighogy beharangoztak a nagymisére, a nép otthagya a mulatságot, és mint a megáradt patak hömpölygött be a templomba. Úgy megtöltötte, hogy még az emberek bordái is recsegték a tolongásban, és még folyton jöttek újak. Taposták egymást, civakodtak is, de a többségnek kint kellett maradnia az udvaron: a falhoz és a fák alá húzódtak.

Más plébániákból is jött néhány pap, rögtön beültek a gyóntatószékbe a fák alatt, és gyóntattak, nem ügyelve a tolongásra, sem a hőségre.

S a szél egészen elállt, a forróság már csaknem kibíráhatatlan volt. Szinte tűz áradt az égből, de a nép türelmesen szorongott a gyóntatószékek körül, és nyüzsgött a templomudvarban, hiába keresve árnyékot vagy menedéket.

A plébános éppen akkor jött ki misézni, mikor Hanka megérkezett Józkával. De már lehetetlen volt betolakodni akár a templomajtóig is, azért megálltak a tűző napon a kerítésnél, körültekingettek a tömegben, és dicsértessékkal köszöntötték az ismerősöket.

Rögtön föl is bűgött az orgona, és megkezdődött a nagymise. Mind letérdeltek vagy leültek, és buzgón imádkozni kezdtek.

Közben dél lett, a nap éppen a fejek fölött csüngött, s szörnyű forróságot ontott. Mintha ájuldozott volna minden a hőségben, egy levél se rezdült, madár se rebbent, s a földekről se hallatszott semmi hang. Az ég halotti csöndben lebegett fölöttük, mint egy fehérén izzó üvegtábla, s a levegő reszketett, mint a forró víz, szinte vakította a szemet. Perzselt a föld, perzselték az áttüzesedett falak; az emberek mozdulatlanul térdeltek, már alig szuszogtak, mintha lassan főnének a nap forróságában.

A nép mély csöndben imádkozott; ki könyvből, ki rózsafüzérrel, ki pedig csak őszinte szóval és szívbeli fohással dicsérte az Istent. Az orgona ünnepélyes hangja zúgó imádsággal ömlött el, időnként ének hangzott az oltártól, néha megcsendültek a csengők, s néha fölzúgott a kántor vastag hangja. Azután hosszú, szinte a forróságtól elnémult pillanatok következtek, a tömjénfüst kiáradt a templom nyitott ajtaján, és illatos ködbe szőtte a térdeplők meghajtott fejét.

Az imádság susogása halk nessel csilingelt a forró dél fehérén izzó csöndjében, s a színes kendők, szűrők és szoknyák kápráztak a napon; mintha az egész templomudvar virágokkal volna behintve, virágokkal, melyek alázattal meghajoltak ama szent órában az Úr előtt, aki ott rejtőzködik az izzó napban és a világ egész csöndjében...

Csak néha egyenesítette ki valaki a hátát, tárta ki a karját, és sóhajtott mélyen, egy-egy gyermek sírt föl valahol, vagy egy ló nyerítése hallatszott a szekerek felől.

Még a koldusok is elcsendesedtek, csak némelyik szólalt meg álmában hirtelen egy-egy hangosabb üdvözléggel, és alamizsnáért esdekelt.

S a hőség egyre nőtt, úgy perzselt, hogy a földek és a gyümölcsösök tűzbe borulva izzottak, fehér lángokkal villogtak a fényben.

Egyre álmosítóbb lett a csönd, némelyek már hangos horkolásba kezdtek, s többen térdepelve bóbiskoltak, mások pedig kimentek hűsölni: időnként lehetett hallani egy-egy kútgém csikorgását.

Csak a körmenet kezdetén, mikor a templomot megrázta az ének, megindultak a zászlók, és mögöttük vörös baldachin alatt kijött a pap, kezében a szentségtartóval, csupa uraság kíséretében, akkor riadt föl a nép, és indult el a körmenettel együtt.

Megkondultak a harangok, kitört az ének minden torokból, és fölcsapott a nap felé, erősen, hatalmasan, szívből fakadón, s a körmenet lassan körülhőmpölyögte a templom fehér, áttüzesedett falait, mint a megáradt folyó. A vörös baldachin úszott elől, tömjénfüstbe burkolózva, melyből csak néha villant elő az arany szentségtartó; lobogott a gyertyák lángja, lengtek a kibontott zászlók, mint a madársereg, az emberek feje fölött, ringtak a tüllel és pántlikákkal feldíszített szentképek, örvendezve zúgtak a harangok, búgott az orgona, s a nép elragadtatva, egész szívéből énekelt, vágyódó lelkével felemelkedett az égig, egészen a szentséges naphoz.

A körmenet után pedig, mikor megint megkezdődött az ájtatosság, és újra felbúgott az orgona megindító hangja, a templomudvaron csend lett, mint azelőtt, de már senki sem szundikált; erősödött a suttogó imádság, hangosabbak lettek a sóhajok, a koldusok már csörgették tálcskáikat, és itt-ott halkán beszélgetni kezdtek az emberek.

Az uraságok lassan kijöttek a templomból, de hasztalan kerestek árnyékot vagy ülőhelyet maguknak. Végül is Jambrozy elkergette az embereket egy fa alól, székeket hozott nekik, s azután letelepedve beszélgettek egymással.

Ott volt a wolai uraság is, de nem ült meg egy helyben; folyton csak forgolódott az udvaron, és amint meglátott egy ismerős lipceit, megállt és barátságosan szóba ereszkedett vele. Hankát is észrevette rögtön, és utat tört magának feléje a tömegben keresztül.

- Hazajött már az ura?

- Ugyan, dehogyis jött!

- Azt hallottam, odajárt érte.

- Hát rögtön édesapánk temetése után elmentem, de azt mondták a hivatalban, hogy csak egy hét múlva, szerdán engedik el.

- És mi van a biztosítékkal, megfizeti?

- Annak Roch jár utána - felelte Hanka óvatosan.

- Ha nincs pénzük, én jótállok Antekért...

- Isten fizesse meg! - hajolt le Hanka az uraság lábához. - Talán Roch elintézi valahogy, de ha nem sikerül neki, más módot kell találni.

- Ne felejtse el, ha szükség lesz rá, jótállok érte.

Továbbment, Jagusiához, aki ott ült a fal mellett anyjával együtt, és mélyen elmerült az imádságba; de mivel nem talált alkalmas szót, csak rámosolygott, és visszatért övéihez.

Jagna elkísérte a szemével, és pontosan szemügyre vette az urasági asszonyokat. Csudára ki voltak öltözve, és olyan fehér a képük, olyan karcsú a derekuk, hogy Uram Jézus! Aztán meg úgy illatoznak, mint a füstölő.

Hűtötték magukat valamivel, ami olyan volt, mint a kiterjesztett pulykafark. Néhány fiatal úr a szemükbe nézegetett, és úgy nevettek valamin, hogy az emberek alaposan meg is botránkoztak rajta.

Hirtelen, valahol a falu végén, talán a malomnál, a hídon szekerek éles zörgése hangzott föl, és porfelhők emelkedtek a fák fölé.

- Elkésett búcsúsok - súgta Pietrek Hankának.

- A gyertyaoltásra érnek ide az ebadták - tette hozzá valaki.

Mások meg fölágaskodtak, s a kőkerítésen át kíváncsian néztek a tavat körülölelő utakra.

S csakhamar nagy láрма és ugatás közepette fehér ponyvával beborított hatalmas bricskák egész sora tűnt fel az úton.

- A németek! Az erdőalji németek! - kiáltott föl valaki.

És igaz is volt.

Tíz-egynéhány kocsival jöttek, erős lovak voltak eléjük fogva; a ponyvasátrak alatt mindenféle házi felszerelés látszott, és asszonyok meg gyerekek ültek; a vörös, elhízott németek gyalog mentek, pipa volt a foguk között. Mellettük nagy kutyák szaladtak, fogukat vicsorítva, és időnként visszaugattak a lipcei kutyákra, melyek olykor-olykor mérgesen nekik rohantak.

A nép feléjük fordult, hogy megbámulja őket; sokan a kerítésen is átugrottak, hogy közelebből lássák.

A németek lépésben haladtak, alig tudtak áthatolni a szekerek és a lovak sűrűségén. De egyikük sem emelte meg sapkáját, még a templom előtt sem, és nem is köszöntek senkinek. Csak a szemük izzott, és a szakálluk rezgett mérgükben. Vadul néztek a népre, mint a haramiák.

- A cudar plundrások!

- Ördög fajzatja!

- Disznó népség!

- Szukafiak!

Úgy hullott rájuk a sok csúfnév, mint a kőzapor.

- No, kinek lett igaza, németek? - kiáltott feléjük Mateusz.

- Ki szorította ki a másikat?

- Félték a parasztok öklétől, mi?

- Várjatok egy kicsit, ma búcsú van, majd mulatunk egyet a kocsmában!

Nem szólaltak meg, csak a lovak közé csapkodtak, és sietve igyekeztek tovább.

- Lassabban, plundrások, mert elveszítitek a nadrágotokat.

Valamelyik kölyök követ hajított utánuk, aztán többen is téglát ragadtak, hogy megdobálják őket, de a felnőttek idejében visszatartották a fiúkat.

- Hagyjátok, fiúk, hadd menjen el ez a kórság.

- Hogy ne kerüljön el titeket a döghalál, eretnek kutyák!

S az egyik lipcei asszony öklét rázva kiáltott utánuk:

- Pusztítsanak ki benneteket mind egy szálig, mint a veszett kutyákat!...

Végül elvonultak, és eltűntek a nyárfás úton, csak a fák árnyékából és a porfelhőből hallatszott a mindinkább halkuló ugatás és szekérsörgés.

Ekkor olyan öröm feszítette a lipceiek szívét, hogy már egyik se tudott az imádsághoz visszatérni. Csak mind sűrűbben tolongtak a földesúr köré, aminek ez szemmel láthatólag nagyon örült. Vidáman szölongatta a gazdákat, tubákkal kínálhatta őket, s végül hízelegve így szólt:

- Jól alájuk füstöltetek, elszállt az egész raj.

- Mert bűdös volt nekik a mi bundánk - nevetett valamelyikük, Grzela pedig, a bíró öccse, tettetett sajnálkozással mondta:

- Nagyon is fáin nép ez ahhoz, hogy parasztok szomszédja lehessen. Ha valamelyikük csak egyet is kapott a koponyájára, rögtön elterült a földön...

- Összeverekedett velük valaki? - kérdezte az uraság kíváncsian.

- Dehogyanis verekedett! Mateusz csak megérintett egyet, amiért nem válaszolt a dicsértesséjkére, hát rögtön előntötte az a kutya vére, és csoda, hogy el nem szállt belőle a lélek.

- Puha egy nép, szemre olyan emberek, mint a tölgy, de ha ráéjted az öklödet, hát mintha csak dunnába találnál - magyarázta halkán Mateusz.

- Nem is volt szerencsájuk Erdőalján. Azt mondják, a teheneik is elhullottak.

- Csakugyan, nem vezettek el magukkal egyet sem.

- Kobus a megmondhatója! - szaladt ki valamelyik legény száján, de Klomb élesen rákiáltott:

- Buta vagy, mint a csizmatalp! Hiszen tudjuk, hogy felfűvódtak, abba döglöttek bele...

Majd megpukkadtak titkolt örömben, de senki nem árult el semmit. A csöndet csak a kovács szakította meg, aki közelebb húzódva, így szólt:

- Hogy a németek elkotródtak, azt már a nagyságos úrnak köszönhetjük.

- Mert inkább adom el a magam népének, még ha félig ingyen is - bizonygatta hevesen, s különféle dolgokat beszélt, magyarázta, hogy ő is, mint a nagyapái meg az ükapái, mindig a parasztokkal tartott, mindig velük együtt haladt...

Sikora erre elmosolyodott, és halkán megjegyezte:

- Az öreg uraság úgy a hátamra is íratta ezt a korbáccsal, hogy máig is emlékszem rá.

De a földesúr, mintha nem hallotta volna, tovább mesélte, mennyi baja volt, milyen nehezen szabadult meg a németektől; hallgatták hát, sőt politikusan helyeselték is, de közben megvolt a maguk véleménye a paraszti néphez való nagy jóságáról.

- Nagy jótevők, úgy öntik ki a tojás belét, hogy meg se karcolják a héját! - mormolta Sikora; Klombnak meg kellett böknie, hogy hallgasson.

És így kedveskedtek egymásnak kölcsönösen, mikor egy fehér karinges papocska, tálcával a kezében tolakodni kezdett feléjük a tömegben keresztül.

- Ni, úgy látom, a kántorék Jasiója! - kiáltott föl valamelyikük.

Persze hogy Jasio volt, csak hogy most már papi ruhába öltözve. A templom számára gyűjtött kegyadományokat. Mindnyájukat üdvözölte, jobbra-balra köszöngetett, és erősen kéregetett; minthogy pedig ismerték, és nehéz volt kibújni az adakozás elől, mindenki előguberált a kendő csücskéből egypár garast, sőt gyakran megcsendült az ezüstzlóty is a rézgarasok közt. A földesúr egy rubelt vetett a tálcára, az úri fehérnépek is ezüstöt szórtak, s Jasio izzadtan, a fáradságtól kivörösödött képpel és nagy örömmel, fáradhatatlanul gyűjtött az egész templomudvarban. Senki sem kerülte el a figyelmét, és senkitől sem sajnálta a jó szót. Mikor Hankába ütközött, olyan tisztességgel köszöntötte, hogy az egyszeriben negyven garast tett a tálcára; mikor pedig Jagusia előtt állt meg, és megcsörgette a tálcát, az ráemelte szemét, és szinte kővé meredt ámulatában. Jasio is megzavarodott egy kissé, hebegett valamit, és továbbment.

Jagna meg el is felejtett pénzt vetni a tálcára, csak nézett utána, nézett, mert olyan volt, mint az a szent, akit a mellékoltárra festettek, éppen olyan fiatal, nyúlánk és gyönyörű. Mintha megigézte volna azzal a ragyogó tekintetével, hiába dörzsölte Jagna a szemét, és vetette a keresztek egymás után, nem segített.

- Csak kántorfiú, és hogy ki vakarózott!
- Föl is fuvalkodik az anyja, mint a pulyka!
- Már húsvét óta van a papi iskolában.
- A plébános kérte ki a búcsúra segíteni.
- Zsugori az öreg, nyúzza az embereket, de a fiára nem sajnálja a pénzt.
- Persze, mert nagy tisztesség is, hogy pap lesz a fiából!
- De haszna is lesz belőle...

Így suttogtak körös-körül, de Jagus semmit se hallott; kísérte a tekintetével, amerre csak fordult.

Éppen véget ért a nagymise, a pap még fölolvasta a szószékről az esküvői hirdetéseket és a holtakról való megemlékezést, de a nép már lassan kifelé szállingózott, s a koldusok rázendítettek panaszos nótájukra, kórusban cifrázták a könnyörgő énekeket.

Hanka is megindult a kijárat felé, mikor Balcerkowa nagy újsággal tolakodott hozzá.

- Tudja-e - darálta lihegve -, kihirdették Dominikowa Szymekjét is Nastusiával.
- Ejha, mit szól hozzá Dominikowa?!
- Mit is szólna? Halálosan összevesz a fiával.
- Nem bír vele, Szymeknek megvan a maga kora és a jussa...
- Jó kis pokol lesz ott, bizony - szólt Jagustynka.
- Hát nincs úgylis elég civakodás meg istenkáromlás?! - sóhajtott Hanka.
- Hallotta a bíró dolgát? - kérdezte Ploszkowa, aki mellette ment hízott hasával és hájas, kövér képével.
- Hiszen annyi dolgom volt a temetéssel, és annyi újabb baj jön folyton a régihez, hogy azt se tudom, mi történik a faluban.
- A csendőr őrmester mondta az uramnak, hogy nagy hiány van a kasszában. A bíró meg szaladgál az emberekhez, és könyörög kölcsönért, hogy legalább nagyjából betömhesse a lyukat, mert bármely nap jöhet a vizsgálat...
- Még az ipam mondta, hogy nem lehet ennek más vége.
- Gőgösködött, fönn hordta az orrát, hát most megfizet az uraskodásért!
- Elvehetik még a gazdaságát is?
- El hát, és ha nem futja, akkor a többit leüli az áristomban - szólt Jagustynka. - Élte világát a cudar, hát hadd vezekeljen most érte!
- Furcsállottam, hogy még a temetésen sem mutatkozott.
- Mit törődik ő Borynával, mikor az özvegyével tart barátságot.

Elhallgattak, mert közvetlenül előttük feltűnt Jagus, amint az anyját vezette. Az öregasszony görnyedten ment, a szeme még be volt kötve, de Jagustynka nem szalasztotta el az alkalmat.

- Mikor lesz a Szymek lakodalma? Nem is sejtette senki, hogy ma kihirdetik! Persze, bajos is megtiltani a fiúnak, ha már megunta az asszonyi munkát. Most majd Nastusia fogja csinálni helyette... - vágott feléje csúfondárosan.

Dominikowa hirtelen kiegyenesedett, és keményen mondta:

- Vezess, Jagus, vezess gyorsabban, mert még megharap ez a szuka.

És sietve elment, mintha menekülne. Ploszkowa halkán elnevette magát:

- Vaknak látszik, és mégis egészen jól eltalálta!

- Vak, de megtalálja még a Szymek üstökét is!

- Isten ments, hogy a máséhoz is odakapjon!

Jagustynka már nem felelt, mert olyan tolongás támadt a kapuban, hogy Hanka elveszett, elmaradt a többiektől. De még örült is neki, mert undorodott ezektől a tisztességtelen piszkálódásoktól. Nyugodtan kezdett két garasokat osztogatni a koldusok közt, egyet se felejtett ki; annak a vaknak pedig, akit a kutyája vezetett, egész tízest csúsztatott a markába, és azt mondta:

- Majd jöjjön hozzánk ebédre, bácsi! Borynáékhoz!

A koldus fölemelte fejét, és kimeresztette világtalan szemét.

- Úgy látszik, Antkowa! Isten fizesse meg! Elmegyek, persze hogy elmegyek.

A kapun túl már kissé tágasabb volt, de ott is két sorban ültek a koldusok, széles utcát alkottak, és különféleképpen kiáltoztak, s a legvégén valami fiatal legény ült, zöld ernyős sapkában, hegedült és énekeket dalolt a királyokról meg a régi időről. Egész csoport vette körül, és sűrűn hullott a garas a sapkájába.

Hanka megállt a templomudvar előtt, körülnézett Józka után, és egészen váratlanul saját apjára esett a tekintete.

Ott ült sorban, a koldusok között, kinyújtotta a kezét a járókelők felé, és panaszosan esedezett alamizsnáért.

Hankát mintha késsel szúrták volna szíven; előbb mégis azt hitte, hogy rosszul látott, megtörülte a szemét néhányszor; de ő volt az, ő volt!...

- Édesapám a koldusok között! Jézusom! - Csoda, hogy a föld alá nem süllyedt szégyenletében.

Jobban a homlokára húzta a kendőt, és hátulról lopódzott hozzá, a szekerek felől, melyeknek árnyékában ült.

- Mi a csudát csinál itt, mi? - nyögte mögéje guggolva, hogy elrejtőzzék az emberek szeme elől.

- Hanus... hiszen én... hiszen...

- Rögtön menjen haza! Jézusom, ilyen szégyen! Menjen!...

- Nem megyek... Már rég elterveztem magamban... Minek legyek a terhetekre, ha jó emberek segítenek... Világga megyek a többiekkel... Meglátogatom a szent helyeket... megtudok egy és más újságot... Még jó pár garast is hozok nektek... Nesze egy zloty, vegyéél érte búcsúfiát Pietrusnak... vegyéél...

Hanka megragadta hevesen a gallérjánál fogva, és szinte kivonszolta a szekerek közé.

- Tüstént menjen haza! Hogy nem szégyelli magát!

- Eressz el, mert megharagszom!

- Dobja el a tarisznyákat szaporán, hogy valaki észre ne vegye.

- Azt teszem, ami nekem tetszik, persze... majd még szégyenkezni fogok... akinek az éhség a komája, annak az anyja a tarisznyája - hirtelen kitépte magát Hanka kezéből, a szekerek és lovak közé ugrott, és eltűnt.

Lehetetlen volt megkeresni és még inkább megtalálni abban a tolongásban, amely a templom előtti téren keletkezett.

A nap úgy tűzött, hogy az ember alig bírt megmaradni a bőrében. A por elfojtotta a lélegzetét, de a nép, bár fáradt volt, és egészen átizzadt a ruhája, örömmel tolongott és kavargott, mint a forró víz a fazékban.

A kintorna tovább nyikorgott, hangja betöltötte az egész falut, a koldusok nyújtott hangon énekeltek, a gyerekek cserépfütyülőkkel síoltak, a kutyák ugattak, a lovak marakodtak és nyihogtak, mert a legyek ma kellemetlenebbül csipkedtek; és minden ember külön beszélt, átkiabált ismerőseihez, barátkozott, és tolakodott az árusokhoz, akik körül olyan nyüzsgés volt, mint a méhkasban, és a lányok sipítozása hallatszott.

A kegyeseres sátrak már inogtak a fehérség tolongásától. Nem volt kisebb a szorongás ott sem, ahol a rudakon lógó, kötél vastagságú kolbászt árulták. Emitt kenyérrel és kaláccsal kereskedtek, amott cukorkákat kínált egy zsidó, másutt meg pántlikák libegtek a vászontetők alól, és mindenféle gyöngyfüzéreket árultak; és mindenütt mérhetetlen tülekedés, vad láрма, kiabálás, mint a zsinagógában...

Jó néhány miatyánknyi idő telt el, amíg a nép csillapodni és csöndesedni kezdett. Némelyek a kocsma felé vonultak, mások már hazafelé készültek, és ismét mások a hőségtől és fáradságtól ellankadva leheveredtek a szekerek árnyékában, a tó partján, a gyümölcsösben vagy az udvarokban, hogy harapjanak egyet és pihenjenek.

A perzselő déli nap úgy tűzött, hogy szinte nem volt mit belélegezni, és rövidesen beszélni sem volt kedve senkinek, sőt mozdulni sem, akár a forróságban elbágyult fáknak. S minthogy közben a falu népe ebédhez is ült, hát majdnem egészen elcsendesedett a búcsú, csak a gyerekek kiáltoztak itt-ott, vagy a lovak rángatóztak a szekerek mellett.

A plébánián pedig a plébános ebédet adott a papoknak és az uraságoknak. A nyitott ablakon át látni lehetett a fejeket, kiáradt a beszélgetés zaja, a kanalak csörgése, a nevetés, s olyan illat terjedt, hogy némelyiknek csorgott a nyála tőle.

Jambrozy ünneplőbe öltözve, medáliákkal a mellén, folyton sürgött-forgott a pitvarban; gyakran kifutott a tornácra is, és kiabált:

- Nem mégy innen, te cudar! Úgy elhúszom a nótádat, hogy megemlegeted.

De nem tudta elzavarni a gézengúzokat, akik úgy ellepték a kerítést, mint a verebek, sőt a bátrabbak már az ablakig lopakodtak. Így hát csak megfenyegette őket a pap pipaszárával, és szitkozódott.

Ekkor ért ide Hanka; megállt a kertajtóban.

- Keres valakit? - kérdezte Jambrozy, és odasántikált hozzá.

- Nem látta valahol az édesapámat?

- Bylicát? Olyan hőség van, hogy az Isten mentsen meg tőle, hát biztosan alszik valahol az árnyékban... Te haszontalan! - kiáltott ismét, és üzőbe vett egy kölyköt.

Hanka meg nagy búsán hazaindult; otthon mindent elmondott a húgának, aki ebédre jött.

De Weronka csak vállat vont.

- Nem esik le a korona a fejről, hogy beállt a koldusok közé, nekünk pedig könnyebb lesz, az biztos. Már nagyobb urak is végezték a templom előtt.

- Jézusom, ilyen szegény, hogy az édesapám kolduljon! Mit szól ehhez Antek! Most fognak csak igazán nyelvükre venni az emberek, azt mondják majd, hogy mi kergettük ki koldulni.

- Hadd ugassanak, amit akarnak. Másra szájaskodni mindenki tud, de egyik se iparkodik segíteni.

- Én nem engedem meg, hogy az apám kolduljon.

- Hát akkor hozd haza és tartsd el, ha olyan rátarti vagy.

- Haza is hozom! Látom, sajnálsz tőle azt a kanál ételt! Persze, most már értem, biztosan magad kényszerítetted a koldulásra.

- Hát talán tejbe-vajba fürdünk, vagy mi? Elvonjam a gyerekeim szájától, és neki adjam?

- Hát elfelejtetted, hogy jár neki tőled az eltartás?

- Ha magamnak nincs, nem vághatom ki a belemből.

- De igenis vágd ki, és adj neki, az apád az első! Akárhányszor panaszkolt is, hogy éhezted, és jobban törődöl a disznókkal, mint vele.

- Igaz is, hát persze, az apámat éheztetem, magam pedig életem világomat, mint egy nagyságos asszony. Hiszen úgy elhíztam, hogy a szoknya már leesik a derekamról, és alig vonzok a lábamat. Már csak kölcsönből élünk.

- Ne mesélj, mert még elhiszi valaki.

- Pedig úgy van; ha Jankiel nincs, még sós krumpli se jutna. Persze a jóllakott sose hisz az éhesnek! - mondta félig sírva és egyre panaszosabban; ekkor gurult be a bejáróba, kutyájától vezetve, a koldus.

- Üljön le a tornácra - fordult feléje Hanka, és hozzáfogott az ebéd feltálalásához.

A koldus leült a padkára, maga mellé rakta mankóját, a kutyát szabadon engedte, és szaglászott, esznek-e már és merre.

Éppen ebédhez ültek a fák alatt. Hanka kivitte az étellel teli tálat, messze terjedt az illata.

- Szalonnás kása, jó dolog. Válgják egészségükre - morogta a koldus; beszívta a finom illatot, és mohón nyalogatta a száját.

Lassan eddegéltek, megfűjtak minden kanál ételt; Lapa csendes vinnyogással forgott körülöttük, a koldus kutyája pedig kilógó nyelvvel lihegett a fal mellett. Rettenetes volt a hőség, még az árnyék sem védett tőle, csoda, hogy el nem olvadt minden. S csak a kanalak csörögtek ebben a forró, álmos csöndességben, s néha-néha csivitelni kezdett a fecske az eresz alatt.

- Ha egy tálacska aludtjej akadna hűsítőnek! - sóhajtott a koldus.

- Mindjárt hozok magának! - nyugtatta meg Józka.

- Sokat koldult össze a mai kiabálással? - kérdezte Pietrek, álmosan emelgetve a kanalat.

- Uram, irgalmazz a bűnösöknek, és ne ródd föl nekik a koldus nyomorúságát! Dehogyan sokat! Aki meglátja a koldust, rögtön az eget kémleli buzgón, vagy ötvenlépésnyire kikerüli. Más meg nagy nehezen leszúrja a garast, és vissza akar kapni a tízesből! Már éhen kell döglölni...

- Mindenki nehezen várja az idén az aratást - suttogta Weronka.

- Hát, de pálinkára mindenkinek van pénze!

Józka tálat nyomott a markába. Mohón nekilátott az evésnek.

- Azt beszélték a templom előtt - szólalt meg újból -, hogy Lipce ma egyezik meg az urasággal. Csakugyan így van?

- Ha megkapják, ami jár nekik, akkor talán meg is egyeznek - szólt Hanka.

- A németek meg már el is takarodtak, hallotta? - szólt közbe Witek.

- Hogy a döghalál vinné el valamennyit! - átkozódott a koldus, öklét rázva.

- Hát magát is megkárosították?

- Tegnap este elmentem hozzájuk, hát rám uszították a kutyákat. Az átkozott eretnekek, kutyafajzat! Azt mondják, a lipceiek fűjták úgy alájuk a tüzet, hogy szökniük kell. Elevenen megnyúznám az ilyeneket - mondotta, és buzgón kanalizott. Mikor bevégezte, megetette a kutyáját, és fölkelt.

- Most van a maga aratása, látom, siet a munkába - nevette el magát Pietrek.

- Sietek hát, tavaly mindössze hatan voltunk a búcsún, most meg vagy három tucat ordít, hogy szinte megdagad az ember füle tőle.

- Szálljon hozzánk éjszakára - hívta Józka.

- Az Úr Jézus áldjon meg egészséggel, hogy nem feledkezel meg az árváról.

- Árva a huncut, de akkora a hasa, hogy alig bírja - gúnyolódott Pietrek, amint nézte, hogyan gurul az út közepén; vastag volt, mint a tuskó, s botjával tapogatta az akadályokat.

Rövidesen el is néptelenedett a ház; aki lefeküdt az árnyékba aludni, az tüstént horkolt, a többiek meg elmentek a búcsúba.

Beharangoztak a litániára, a nap már jócskán nyugat felé hajolt, s a hőség kissé megenyhült; ezért, bár még sokan pihentek a házak körül, mind többen gyűltek össze a téren, a templom előtt, a sátrak és bódék közt.

Józka elment a többi lánnyal szentképet vásárolni, de főképpen azért, hogy jól megbámulja a pántlikákat, gyöngyöket és egyéb búcsús holmikat.

A kintorna újból megszólalt, a koldusok megkezdték vontatott éneküket, tálacskájukat csörgetve; s a láрма egyre nőtt, betöltötte az egész falut; úgy zúgott, mint a méhkas rajzás előtt.

Mindenki jóllakott volt, és kipihente magát, szívesen szegődött hát másokhoz, hogy együtt szórakozzanak. Némelyik a barátaival beszélgetett, más meg csak bámészkodott mindenfelé; némelyik tolakodott, ahova mások is tolakodtak, ki meg a kocsmába vonult a komáival egy pohárára. Volt, aki bement a templomba, vagy leült valahol az árnyékban, és elmélkedett

egyről s másról; de valamennyiüket egyformán feszítette a búcsú öröme. Nem is csoda, hiszen mindegyik kedvére kiimádkozta, kisóhajtozta magát, jóllakatta szemét a sok aranyossággal, gyertyafénnyel, képekkel és más szent dolgokkal, kisírta magát becsülettel, hallgatta az orgonát és az éneket, s mintha egészen megfürdött volna, úgy megtisztította, megerősítette lelkét az ünneppel. Látott mindenféle népet, emlékeket gyűjtött, és legalább egy napra megszabadult minden gondjától, bajától.

Ezért hát, ahogy illett, mindenki: a legelső gazdák és a szegények, a zsellérek meg az egyszerű koldusok egyaránt, közösen vigadtak, és olyan hangos, ringó tömegbe verődtek a sátrak körül, hogy alig lehetett átfurakodni rajtuk. Leghangosabban persze az asszonyok beszéltek, és egymás hegyén-hátán tolakodtak a bódékhoz, hogy legalább megérintsék és kedvükre nézegethessék azt a sok gyönyörűséget.

Szymek éppen most vásárolt Nastusiának borostyán nyakláncot, pántlikát és piros kendőt. Nastka föl is vette rögtön, és sátorról sátorra jártak egymást derékon ölelve, örvendezve, szinte mámorosan a gyönyörűségtől.

Józka is velük mászkált, de csak alkudozott és nézegette az asztalokon szétrakott holmit, s bánatos sóhajtàssal újra meg újra megszámlálta szegényes vagyonkáját.

Jagusia valahol messze tőlük kószált, és úgy tett, mintha nem venné észre a bátyját. Magában járt, különösen szomorú volt és levert. Ma nem okozott neki örömet a sok lebegő pántlika, sem a kintorna játéka, sem pedig a lárma meg a tolakodás. Ment másokkal, ha magával ragadta a tömeg, és megállt ott, ahol mások is megálltak; oda topogott, ahová lökték, és teljességgel nem tudta, miért jött és hova megy.

Mateusz odahúzódott melléje, és alázatosan suttozta:

- Ne kergess el magadtól.
- Ugyan, hát kergettelek valaha is?
- Nem is egyszer! Vagy nem hordtál le, mi?
- Tisztességtelenül szóltál hozzám, hát le kellett hogy hordjalak. Ugyan ki fog engem... - hirtelen elhallgatott.

Jasio furakodott át lassan a tömegen, feléje jött.

- Ő is eljött a búcsúra! - súgta Mateusz, és a kispapra mutatott, aki nevetve védekezett, hogy ne csókoljanak kezét neki.

- Mint valami uraság fia! Hogy kivakarózott! Jól emlékszem, hogy nemrég még a tehenek farkát őrizte.

- Dehogy, hogy is legeltetne tehenet az ilyen úrfi - ellenkezett Jagna; kellemetlenül érintette Mateusz szava.

- Pedig úgy van. Emlékszem, hogy verte el az apja, amikor a Pryczek zabjába engedte a teheneket, ő maga meg közben valahol a körtefa alatt aludt...

Jagus továbbindult: habár bártortalanul, a kispap felé igyekezett. Az rámosolygott, de mivel mindenki őt bámulta, elfordította tekintetét, vásárolt egy csomó szentképet a sátorban, és osztogatni kezdte a lányoknak és mindenkinek, aki akart belőle.

Jagus megállt vele szemben, mintha földbe gyökerezett volna a lába, izzó szemmel nézte, és csendes, csillogó, mézédés mosoly ömlött el piros ajkán.

- Nesze, Jagus, a védőszented - mondta, és egy szentképet nyomott a markába. A kezük összeért, aztán sietve szétvált, mintha leforrázták volna.

Jagusia megrezzent, de a száját sem merte kinyitni. A fiú mondott még valamit, de az asszony úgy elmerült a szemébe, hogy szinte semmit sem értett belőle.

A tömeg elsodorta őket egymástól; Jagna pruszlíkjába rejtette a szentképet, és sokáig hordozta körül tekintetét az embereken. Jasio már nem volt sehol, bement a templomba, mert beharangoztak a litániára. De Jagna folyton maga előtt látta.

- Olyan, mint egy szent! - suttogta önkéntelenül.

- Hát majd ki is nézik a lányok a szemüket utána. Ostoba libák, nem kutyának való a kolbász.

Jagna hirtelen körülnézett: Mateusz állott mellette.

Makogott valamit, és odébb akart állni, de a legény nem tágitott mellőle. Sokáig fontolgatott valamit, végül megkérdezte:

- Jagus, hát mit szólt az anyád a Szymek kihirdetéséhez?

- Hát mit szólna? Ha házasodni akar, hadd házasodjék, az ő dolga.

Mateusz elhúzta a képét, és nyugtalanul kérdezte:

- Ráíratja a holdjait, mi?

- Mit tudom én! Nekem nem mondta. Kérdezze meg ő maga.

Szymek Nastusiával odalépett hozzájuk, valahonnan Jendrzych is előkerült; most már egész csoportban vették körül, s elsőnek Szymek szólalt meg:

- Jagus, ne fogd az anyám pártját, ha megkárosít engem.

- Persze hogy veled tartok. De megváltoztál azóta, ej, ej... Egészen más ember lett belőled! - csodálkozott Jagna, mert nagyon ki volt csípve a legény; egyenesen állott, simára borotválva, kalapja félrecsapva, a szüre meg olyan fehér, mint a tej.

- Mert elrúgtam magamtól az anyám járószékét.

- És jobb így, szabadon? - mosolygott Jagusia a bátyja hetykeségén.

- Ereszd ki a madarat a kalitkából, akkor meglátod! Hallottad a hirdetést?

- Mikor lesz az esküvő?

Nastusia gyöngéden hozzásimult Szymekhez, és átölelte a derekát.

- Három hét múlva, még aratás előtt - suttogta elpirulva.

- Akár a kocsmában tartom meg, de nem kérem az anyámat.

- És van már hova vinned az asszonyt?

- Van hát. Hogyne lenne. Az anyámhoz költözöm, a hátsó szobába. Nem keresek másnál lakást. Csak írják rám a földemet, majd ellátok én mindent! - dicsekedett Szymek hetykén.

- Én meg segítek neki, Jagus, mindenben segíték - erősködött Jendrzych.

- Hiszen mi sem eresztjük Nastust üresen a világba. Ezer zloty készpénzt kap - szólt Mateusz.

A kovács valamit súgott a legény fülébe, és elszaladt.

Még beszélgettek egyről-másról, különösen Szymek hetvenkedett, hogy milyen gazda lesz ő, hogyan vesz még földet a meglévőhöz, hogy kapaszkodik bele a tíz körmével, rövidesen meglátják, kicsoda ő. Nastusia csodálattal nézett rá. Jendrzych helyeselt, csak Jagusia tekintete révedezett mindenfelé, s alig minden tizedik szóra figyelt. Olyan mindegy volt neki minden.

- Jagus, gyere a kocsmába, muzsika lesz ma - kérte Mateusz.

- Nekem már a kocsmá se mulatság - felelte szomorúan.

Mateusz belenézett az asszony ködös szemébe, fejébe nyomta a sapkát, és az embereket szétlökődösve elsietett. A plébánia előtt Tereska jött vele szembe.

- Hova sietsz? - kérdezte az asszony félénken.

- A kocsmába! A kovács hívott tanácskozni.

- Elmennék veled.

- Nem kergetlek el, van ott hely elég, csak gondold meg, nehogy nyelvükre vegyenek, amiért folyton utánam jársz.

- Már úgyis rángatnak a nyelvükkel, mint a kutyák a döglött birkát.

- Hát miért hagyod magad? - Már haragos volt és türelmetlen.

- Hogy miért? Hát nem tudod, miért? - panaszkolta az asszony halkán.

Mateusz válla megrándult, és előresietett, alig bírt vele Tereska lépést tartani.

- Már megint bögsz, mint a borjú! - vetette oda hirtelen hátrafordulva.

- Nem, nem... csak por ment a szemembe.

- Ha sími látok valakit, az olyan, mintha kést döfnének belém!

Bevárta, hogy egy sorba kerüljenek, és különös kedvességgel szólt:

- Nesze egypár garas, végy magadnak valamit a búcsúban, aztán gyere a kocsmába, táncolunk egyet.

Az asszony hálás szemmel nézett rá, szinte a lábához borult a tekintete.

- Mit nekem az a pénz, te olyan jó vagy... olyan... - suttogta lángolón Tereska.

- Estefelé gyere, nem érek rá előbb.

A küszöbről még egyszer visszanézett, rámosolygott, és bement a pitvarba.

A kocsmában már szűken voltak, és szinte kibíráhatatlan volt a forróság. A nagy szobában sok mindenféle nép szorongott, iddoggaltak és beszélgettek; a benyílóban pedig a fiatalabb lipceiek gyűltek össze, élükön a kováccsal és Grzelával, a bíró öccsével. Néhány gazda is eljött: Ploszka, a törvénybíró, Klomb és Adam, Boryna unokaöccse. Sőt még Kobus is betolakodott, bár senki sem hívta.

Amikor Mateusz belépett, éppen Grzela adott elő valamit nagy hévvel, és krétával írogatott az asztalra.

A földesúrral való egyezségről volt szó. Az uraság azt ígérte, hogy minden hold erdőért négy hold szántót ad a parasztoknak az erdőaljai földeken, és még egyszer annyit enged át részletfizetésre. Még fát is ígért kölcsön a házépítéshez.

Grzela mindent részletesen megmagyarázott, és krétával megjelölte, hogyan osztanak fel a földet, és mennyi jutna mindegyiknek.

- Jól fontoljátok meg, mit mondok! - kiáltott. - Olyan világos a dolog, mint a nap.
 - Az ígéret szép szó, ha megtartják, úgy jó - morogta Ploszka.
 - Színigazság ez, nemcsak ígéret. Ránk írhatja a közjegyzőnél. Jól vegyétek észbe! Ennyi föld jut a népnek. Hiszen minden lipceinek új gazdaságot mérnek ki. Gondoljátok meg...
- A kovács még egyszer megismételte, aminek elmondásával a földesúr megbízta.
- Figyelmesen végighallgatták, de senki sem szólalt meg. Csak nézték a fehér firkát az asztalon, és mélyen gondolkodóba estek.
- Valóban, világos, mint a nap, de vajon beleegyeznek-e a biztos? - szólalt meg elsőnek a törvénybíró, s gondterhelten vakarta a fejét.
 - Muszáj neki! Ha a falu elhatározza, akkor nem kér engedélyt a hivataloktól! Ha mi akarjuk, akkor neki is muszáj! - dörögte Grzela.
 - Hogy muszáj-e, majd elvállik, de te ne ordíts. Nézzen csak ki valamelyiktek, nem szaglász-e valahol a csendőr az ablak alatt.
 - Épp az imént láttam a söntésben! - tájékoztatta őket Mateusz.
 - És mit ígér a földesúr, mikor írhatja ránk? - kérdezte az egyik.
 - Azt mondta, kész akár holnap is. Ha megegyezünk magunk közt, ő rögtön átírja, aztán pedig kiméri az inzsellér, kinek mi jár.
 - Hiszen akkor már aratás után neki lehetne fogni ott a munkának.
 - És ősszel megdolgozni, mint annak rendje.
 - Édes Jézusom, az lesz csak a munka, haj!
- Hangosan, vidáman beszélgettek, egymás szavába vágva. Már valamennyiüket elragadta az öröm, erő villogott a szemükből, a büszkeség kiegyenesítette a hátukat, és a kezek maguktól nyúltak ki, hogy megragadják azt a vágyva vágyott földet.
- Némelyik már énekelt gyönyörűségében, és pálinkáért kiáltott a zsidóra, a másik összevissza beszélt az osztózásról, és mindegyik az új gazdaságról, gazdagságról, az újabb örömről ábrándozott. Úgy fecsegték összevissza, mintha be volnának rúgva, nevettek, öklükkel verték az asztalt, és tüzesen dobbantgattak.
- Akkor lesz csak Lipcében ünnep!
 - Hej, micsoda multság lesz, micsoda muzsika!
 - És hány lakodalom lesz a farsangon!
 - Nem is lesz elég leány a faluban!
 - Veszünk hozzá a városból, telik rá!
 - A kutyafáját, csak ménnel hajtok ezután!
 - Csönd legyen! - kiáltotta az öreg Ploszka, és ráütött öklével az asztalra. - Úgy kiabálnak, mint a zsidók a sábeszen! Csak azt akartam kérdezni, nincs-e ebben az urasági ígéletben valami huncutság. Értitek, ugye?
- Elhallgattak, mintha valaki hirtelen hideg vízzel öntötte volna le őket. Csak pár perc múlva szólalt meg a törvénybíró:
- Én sem tudom megérteni, miért olyan bőkezű.

- Biztos van ebben valami csalfintaság, mert hogy is adna ennyi földet szinte ingyen - folytatta valamelyik öreg.

Erre már fölugrott Grzela, és fölkiáltott:

- Azt mondom, hogy maguk ostoba birkák, és kész!

És újból magyarázni kezdte a dolgot, olyan tüzesen adta elő, hogy beleizzadt, mint a ló, a kovács is erősen dolgozott a nyelvével, és mindegyiket külön-külön akarta meggyőzni, de az öreg Ploszka nem adta be a derekát. Csak csóválta a fejét, és olyan gúnyosan mosolygott, hogy Grzela öklével ugrott neki - már alig tudta visszatartani dühét.

- Mondja meg a maga igazságát, ha a mienket hazugságnak hiszi!

- Hát meg is mondom! Jól ösmerem azt a kutya fajzatját, ösmerem, és csak annyit mondok maguknak: ne higgyenek az uraságnak, amíg nincs írás róla. Mindig a mi kárunkon élösködtek, hát most is rajtunk keresik a hasznukat!

- Ha maga úgy gondolja, hát ne egyezzek bele, de másokat ne tartson vissza! - kiáltott rá Klomb.

- Velük jártál az erdőben, hát most is az ő pártjukat fogod!

- Jártam hát, és ha kell, elmegyek újra! De nem velük tartok, hanem a békességgel, az igazsággal, az egész faluval. Mert csak az ostoba nem látja, hogy ez az egyezés javára válik Lipcének. Csak az ostoba nem fogadja el, amit adnak.

- Bolondok maguk valamennyien, mert sietnek eladni a madzagért az egész nadrágot. Ostobák! Ha a földesúr ennyit ígér, akkor többet is tud adni.

Mind hevesebben vitatkoztak, s mivel mások is segítettek Klombnak, olyan zaj támadt, hogy Jankiel is beszaladt, és jókora flaska pálinkát állított az asztalra.

- Pszt, pszt, gazduraimék! Hadd legyen békesség! Támadjon új Lipce Erdőalján, és legyen úr mindenki! - kiáltotta, és körbe indította a poharat.

Neki is láttak emberül: ittak, és még hevesebben tanácskoztak, mert már az öreg Ploszkát kivéve, valamennyien a megegyezés felé hajlottak.

A kovácsnak nagy érdeke fűződhetett hozzá, mert ő beszélt a lehangosabban, bizonygatta a földesúr emberséges voltát, és újra meg újra fizetett az egész társaságnak, hol pálinkát, hol sört, sőt még arakot is eszenciával.

Olyan pompásan mulattak, hogy sokan már csak a szemüket meresztették, és alig mozgott a nyelvük. De Kobus, aki egész idő alatt meg se mukkant, hirtelen rángatni kezdte a többiek gallérját, és így kiabált:

- Hát a zsellérekkel mi lesz? Ők talán kutyák? Nekünk is jár föld! Nem engedjük meg az egyezséget! Igazságnak kell lenni! Hogyisne, az egyik már alig bírja cipelni a pocakját, a másik meg éhen dögöljön? Egyenlőképpen kell hogy jusson föld mindenkinek! A cudar uraságok! Akárhánynak kivillog a meztelen hátulja, mégis olyan fönn hordja az orrát, mintha folyton tüsszentene! Kórságos tetvesek! - kiáltozott mind hangosabban, és olyan illetlenül mondogatott oda mindenkinek, hogy végül is kitették az ajtón. De még a kocsmá előtt is káromkodott és fenyegetőzött.

A társaság is oszladozni kezdett nemsokára; hazamentek, csak a mulatósabbak maradtak a kocsmában, ahol már szólt a muzsika.

Éppen be is esteledett, a nap lebukott az erdők mögé, és alkonypírban égett az egész ég; a gabona és a gyümölcsösök üstöke szinte fürdött a bíborban és aranyban. Nedves, simogató szellő fújdogált, a békák kuruttyolni kezdtek, a fűrj is megszólalt, és a szöcske ciripelése úgy rezgett a mezőn, mint az érett kalász szüntelen zizegése. Már szétszéledtek a búcsúból, csak a szekerek zörögtek az utakon, s itt-ott egy-egy részeg énekelt hangos jókedvében.

Elcsöndesedett Lipce, üres lett a tér a templom előtt, de a házak tornácán még sűrűn ültek az emberek. Élvezték a pihenést és a hús levegőt.

Csendes este szállott a világra, homály borult a határra, a messzeség már összeolvadt az éggel, minden elnyugodott. Lassan álom igázta le a földet, és beburkolta meleg harmattal, a kertekből pedig olykor-olykor madárdal csattant föl, mintha esti imádságot zengene.

A jószág hazatért a legelőről, újra meg újra fölhangzott nyújtott, vágyakozó bögsük, és szarvval ékesített fejük föltűnt a tóparti úton. Az alkonyat véres parázssal szórta be a tó vizét. Valahol a malom táján lármázva hancúroztak a fürdő fiúk, az udvarokban pedig a lányok éneke, a juhok böge és a libák gágogása hallatszott.

Csak Borynáéknál volt csendes és üres a ház. Hanka elment a gyerekekkel valamelyik komaasszonyához, Pietrek is elkódorgott valamerre, Jagusia pedig még nem mutatkozott a litánia óta. Így hát csak Józka sürgölődött az esti munkák körül.

A vak koldus ott ült a tornácon, és a hús szellő irányába tartotta a képét. Imádságot mormolt, és nagyon fülelt Witek gólyájára, mely ott forgott körülötte, s lopva az ő lábára célzott a csőrével.

- Tyű... hogy a fene egyen meg, te zshivány! De rám koppintottal! - morogta, maga alá húzva a lábát, s hadonászott nagy olvasójával. A gólya hátraugrott néhány lépésnyire, és azután ravaszul ismét közeledett oldalról nyújtott csőrrel.

- Hallom ám jól, merre vagy! Nem hagyom már magam. Milyen ravasz az ebadta! - motyogta, de mert közben muzsika szólalt meg az udvaron, már csak néha-néha hadonászott a rózsafüzérrel, s élvezettel figyelt a zenére.

- Józia, ki cincog olyan szépen?

- Hát Witek! Megtanulta Pietrektől, és most folyton nyivákol, hogy bele is fájdul az ember füle! Witek, hagyd abba, adj lóherét a csikóknak! - kiáltott rá.

A hegedű elhallgatott, a koldus pedig, úgy látszik, gondolt valamit magában, mert mikor Witek visszajött, jóindulattal szólította meg:

- Fogd ezt a tízest, amiért olyan szépen húzod.

A fiú nagyon megörült.

- És tudnál ájtatos énekeket is játszani, mi?

- Mindent elhúzok, amit csak hallok.

- Ugyan, ne hencegji. Hát ezt a nótát el tudnád-e húzni? - És rágyújtott vékonyan, nyújtott hangon, ahogy szokta.

De Witek még végig se hallgatta, odahozta a hegedűjét, leült melléje, és eljátszotta szakasztott ugyanazt. Azután másokat is játszott, olyanokat, amiket a templomban hallott, és olyan ügyesen húzta, hogy a koldus elámult.

- Tyű, kántor lehetne belőled!

- Mindent eljátszom, mindent, még az úri nótákat is, meg amiket a kocsmában énekelnek - dicsekedett örömmel Witek, és olyan pattogóan húzta, hogy a tyúkok is kotkodácsolni kezdtek az ülőn. Közben azonban megjött Hanka, és rögtön elkergette, hogy menjen segíteni Józkának.

Már egészen sötét lett, kialudt az alkony utolsó fénye is, és a magas, sötét eget sűrűn szórták be a csillagok. A falu már aludni tért, csak a kocsmából értek még ide távoli kurjantások és a muzsika csengése.

Hanka a tornác előtt ült, szoptatta gyermekét, és beszélgetett erről-arról a koldussal. Hazudozott a huncut, hogy csak úgy füstölt, de Hanka nem ellenkezett vele, csak gondolta a magáét, és vágyakozón nézett az éjszakába.

Jagna még nem tért haza, de az anyjánál sem volt. Rögtön este elment a faluba a lányokhoz, de sehol sem tudott megülni, egyre tovább vitte valami, mintha a hajánál fogva húzná. Végül már egymagában bolyongott a faluban. Sokáig nézte a vizet, melyen már kihunytt a fény, s reszketett a szél fuvalmától, nézte az ingadozó árnyékokat és a fényeket, melyek az ablakokból estek a víz színére, s aztán elhaltak, nem tudni, hol és miért. Valami üzte, hajtotta. Kiment a malom mögé a rétre, melyet már a fehér köd meleg bundája takart, és fölötte sírva röpködtek a bóbicek.

Hallgatta, hogyan zúdul a gátról a víz a folyó fekete torkába, a magas, szendergő égerfák alá, de úgy érezte, mintha ez a zúgás is valami bánatos kiáltás és sírástól duzzadó panasz lenne.

Továbbszaladt, és bámulta a molnár ablakait, ahonnan világosság, beszélgetés és tányércsörgés áradt ki az útra.

Kóborolt a falu egyik végétől a másikig, mint a kavargó víz, mely hasztalan keres kiutat, csak az áthatolhatatlan partokat veri panaszosan.

Valami rágta, amit ki se lehet mondani; nem volt az sem fájdalom, sem vágy vagy szerelem, a szeme mégis szárazon égett, s a szívében forrongó, rettenetes zokogás gyülemlett fel.

Nem tudni, miért, de egyszer csak a plébánia előtt találta magát. A tornác előtt lovak dobogtak türelmetlenül, s csak egy szobában volt világosság: kártyáztak benn.

Jó ideig nézte őket, aztán megindult a bejárón át, mely Klomb gazdaságát választotta el a plébános kertjétől. Félénken surrant az élősövény tövében, a meggyfák lecsüngő gallyai harmatos levelekkel simogatták arcát, öntudatlanul ment, maga sem tudta, hova, míg egyszer csak a kántor alacsony háza állotta útját.

Mind a négy ablak világos volt, és ki volt tárva.

A kerítés árnyékába húzódott, és benézett.

A kántorék a gyerekeikkel együtt a függőlámpa alatt ültek, és teát iddogáltak, Jasio pedig föl-alá járt a szobában, és mesélt valamit.

Minden szavát hallotta, a padló minden reccsenését, az óra szüntelen ketyegését, sőt a kántor nehéz szuszogását is.

És Jasio olyan csuda dolgokat beszélt, hogy egy szót sem értett belőle.

Csak nézte, mint egy szentképet, és itta, mint a legédesebb mézet, hangjának csengését. S a fiú minduntalan föl-alá járt, időnként eltűnt a lakás mélyében, majd ismét feltűnt a lámpa világosságában. Időnként megállt az ablaknál, és akkor Jagna ijedten húzódott a sövényhez, hogy észre ne vegye. De Jasio csak a csillagos égre nézett, majd mondott valami mulatságos szót, amin mindnyájan nevettek, s valamennyiük arcán sugárzott az öröm, akár a nap. Végül

leült anyja mellé, kishúgai a térdére kapaszkodtak, meg a nyakába akaszkodtak; kedvesen magához szorította őket, hintáztatta és csiklandozta, hogy csak úgy rengett a szoba a gyerekek nevetésétől.

Az óra ütött, nem tudni, hány órát; a kántorné fölkel, és így szól:

- Csak fecsegünk, neked meg már ideje, hogy aludni menj! Virradatkor el kell indulnod.

- Bizony kell, édesanyám! Istenem, milyen rövid volt ez a nap! - sóhajtott búsan.

Jagusia pedig úgy érezte, mintha valaki összeszorítaná a szívét, olyan fájdalmasan, hogy a könny magától gördült le az arcán.

- No de nemsokára itt a vakáció! - szólalt meg újból. - A prefektus úr azt ígérte, hogy egy időre hazaenged, ha a mi plébánosunk ír neki.

- Ne félj, fog írni, majd én megkérem szépen! - szól az anyja, és ágyazni kezdett neki a kanapén, az ablakkal szemben. Valamennyien segítettek, sőt maga a kántor hozott be neki egy jókora faedényt, és nevetve betolta a kanapé alá.

Sokáig búcsúzkodtak, legtovább az anyja: sírva szorította keblére és csókolgatta.

- Aludj jól, édes fiam, aludj, kicsikém.

- Csak imádkozom, és mindjárt lefekszem, édesanyám.

Végül elváltak.

Jagus látta, hogy a szomszéd szobában lábujjhegyen járnak, lehalkították hangjukat, becsukták az ablakokat, és rövidesen az egész ház elnémult, egy szempillantás alatt csönd lett, hogy ne zavarják a Jasio álmát.

Jagus is haza akart menni, már tett is néhány lépést, de valami mintha lefogta volna a lábát. Nem tudott továbbmenni, hát csak erősebben szorította a hátát a sövényhez, jobban összekuporodott, és ott maradt, mintha meg volna ígézve, bámulta azt az utolsó, nyitott, világos ablakot.

Jasio egy ideig olvasott valami vastag könyvből, azután pedig letérdelt az ablakhoz, keresztet vetett, összetette a kezét, az ég felé emelte szemét, és suttogva mondotta bensőséges imáját.

Mély volt az éjszaka, kifürkészhetetlen csönd borult a világra, a magasságban kápráztak a csillagok, meleg, illatos fuvallat lengett a mező felől, olykor-olykor megzizzentek a falevelek, s nótára gyújtott valamilyen madár.

Jagusiát pedig szédíteni kezdte valami, a szíve örölteen vert, a szeme égett, égett duzzadt ajka, és a két karja magától tárult ki a fiú felé; s bár összehúzódott, olyan különös, legyőzhetetlen reszketés rázta, hogy öntudatlanul hozzásimult a kerítéshez, olyan erősen, hogy megreccsent a lécz.

Jasio kidugta fejét az ablakon, körülnézett, és újra imába merült.

Jagnával pedig már szinte felfoghatatlan dolgok történtek; olyan tűz járta át a csontjait, úgy elöntötte forrósággal, hogy majdnem fölkiáltott gyönyörűség kínjában. Elfelejtette, hol van, már alig lihegett, annyira reszketett és lángolt benne minden. Borzongott egész testében, duzzadó, tomboló kiáltások járták át, mint a villám, égető viharok ragadták el, valami szörnyű szomjúság feszítette, kínoztá... Már oda akart csúszni, közelebb a fiúhoz, hogy legalább ajkával érinthesse fehér kezét, hogy legalább előtte térdepelhessen, közelről nézhesse arcocskáját, és imádkozzék hozzá, mint a csodatevő képhez. De nem mozdult meg, mert valami különös félelem és irtózat futott végig rajta.

- Jézusom, irgalmas Jézusom! - csendes nyögés szaladt ki kebléből.

Jasio fölállt, egészen kihajolt, és mintha ránézne, kérdezte:

- Ki van ott?

Jagna megdermedt egy pillanatra, elállt a lélegzete, szíve megszűnt dobogni, mintha megmerevedne valami szent rémületben, a hangja elszorult a torkában, és boldog nyugtalansággal teli várakozás ringatta a lelkét.

De Jasio csak nézett egy ideig a bejáróba, s mivel nem látott senkit, becsukta az ablakot, gyorsan levetkőzött, és kialudt a világosság.

Jagusia lelkére ráborult az éj, de még sokáig ült ott, és nézte a fekete, néma ablakot. Átjárta a hűvösség, és szinte ezüstös harmattal gyöngyözte be égbe emelkedett lelkét, mert mindaz, ami forrott benne, amit lobogó vére föl kavart, most kialudt, és kimondhatatlan, édes boldogságot árasztott el benne. Ünnepeyes, szent csend ömlött el rajta, mint amilyen a virágok elgondolkozása napkelte előtt. Imádkozni kezdett, a boldogság imáját mondotta, melynek nincsenek szavai, mert nem más, mint az elragadtatás különös édessége, a lélek legszentebb ámulata, az ébredő tavaszi nap fölfoghatatlan öröme, s átfönták a boldogság könnyeinek duzzadó gyöngyei, mint az Úr kegyelmének és a hálaadásnak rózsafüzére.

- Én már megyek, Hanus! - kérezkodott Józka, a padra hajtva a fejét.

- Hát tartsd föl a farkadat, mint a borjú, és szaladj! - pirított rá Hanka, elszakítva tekintetét a rózsafüzértől.

- Úgy kavarog a gyomrom és szédülök...

- Ne zavarj, mindjárt vége lesz.

A plébános már csakugyan be is fejezte a csendes gyászmisét Boryna lelki üdvéért, amelyet halálának nyolcadnapján mondatott a család.

A legközelebbi rokonok mind az oldalpadokban ültek, csak Jagusia térdelt az anyjával az oltár előtt. Idegenek közül nem volt ott senki, csak valahol a kórus alatt darálta Jagata hangosan az imádságot.

A templom csendes, hűvös és homályos volt, csak a közepén kavarogtak a porszemek a széles fénysávban, mert a nap besütött a nyitott ajtón át, és egészen a szószékig áradt a fény.

A kántorék Michalja ministrált, és mint mindig, most is úgy rázta a csöngőt, hogy zúgott belé az ember füle. Hangosan felelgetett a papnak, és szemével a fecskéket kísérte, melyek olykor-olykor betévedtek a templomba, s végigsuhantak riadt csicssergéssel.

Valahonnan a tó felől a sulykok csattogása hallatszott, verebek csiripeltek az ablakon túl, a templomudvarból pedig egy kotkodácsoló tyúk újra meg újra bevezette csipogó csibéit a pitvarba. Végül Jambrozynak kellett kikergetnie őket.

Mikor pedig a pap befejezte, valamennyien kimentek a templomudvarra.

Már a harangláb körül jártak, amikor Jambrozy utánuk kiáltott.

- Várjanak csak egy kicsit! A főtisztelendő úr akar maguknak valamit mondani.

Nem múlt el egy üdvözlégynyi idő, s már jött a pap lihegve, a hóna alatt breviárium, és kopasz fejét megtörülve, jó szóval köszöntötte őket; azután így szólt:

- Azt akartam nektek mondani, kedveseim, hogy keresztény módon cselekedtetek, amikor misét mondatatok a megboldogultért. Ez enyhülést ad a lelkének, és segíti az örök üdvösségre. No, mondom nektek, segíti!

Tubákot szippantott, nagyot tüsszentett, majd megtörülve orrát, kérdezte:

- Ma bizonyára megbeszélitek az osztozkodást, ugye?

- Igen, hiszen az a szokás, hogy csak nyolcadnapon - hagyták helyben.

- Hát igen, éppen erről akartam veletek beszélni! Osztozkodjatok, de ne feledjétek; csak egyetértésben és igazságosan. Nehogy civakodás és veszekedés legyen belőle, mert rátok olvasom a szószékről! A megboldogult forog a sírjában, ha látja, hogy az ő véres verejtékét úgy rángatjátok, mint a farkasok a bárányt. És isten ments, hogy az árvákat megkárosítsátok! Grzela messze van, Józka pedig még ostoba kis liba. Mindent szentül oda kell adni annak, akit megillet, az utolsó garasig. Akárhogy rendelkezett az öreg a vagyonával, teljesíteni kell az akarát. Szegény talán rátok néz onnan ebben a pillanatban, és azt gondolja magában: emberré neveltem őket, jókora gazdaságot hagytam rájuk, hát csak nem fognak marakodni az osztozkodásnál, mint a kutyák. Folyton mondom nektek a szószékről, hogy a békességen, az egyetértésen nyugszik minden a világon, veszekedéssel még senki sem épített fel semmit. No,

mondom, semmit, csak a vétet meg az istenkáromlást. De az egyházzól se feledkezzetek meg. A megboldogult bőkezű volt, sem gyertyára, sem misére meg más szükségletekre se sajnálta a garast, azért meg is áldotta az Úristen...

Sokáig beszélt, végül az asszonyok sírva is fakadtak, és hálásan ölelgették a térdét. Józka pedig böggve esett a kezéhez, hogy megcsókolja. A főtisztelendő keblére ölelte a leányt, megcsókolta a fejét, és jóságosan mondta:

- Ne böggj, csacsi! Az Úristen különös gondját viseli az árváknak.

- Az ember tulajdon édesapja se szólhatna jobban a lelkéhez - suttogta Hanka elérzékenyülve. Úgy látszik, a főtisztelendő is meg volt hatva, mert titkon megtörülte szemét, tubákkal kínálta a kovácsot, és gyorsan másra terelte a beszédet.

- Nos, meglesz az egyezés a földesúrral?

- Lesz, ma már öten mentek el hozzá...

- Hála istennek! Ingyen mondok egy szentmisét ennek a megegyezésnek a sikerére!

- Én azt hiszem, az egész falunak adakoznia kell egy fogadalmi szentséges misére! Hogyisne, hiszen ez újabb földosztást jelent, mégpedig egészen ingyen!

- Okos ember vagy, Michal, beszéltem rólad a földesúrral. No, menjetek Isten nevében, és ne feledjétek: békességesen és igazságosan! De Michal! - kiáltott a távozó után: - Nézd meg később a homokfutómat, a jobb oldali rugó egy kissé súrolja a tengelyt...

- Biztosan a laznowi főtisztelendő hengerelte úgy le.

A pap már nem válaszolt, ők pedig egyenesen hazafelé mentek.

Jagusia leghátul vezette az anyját, mert az öregasszony nagy ügyel-bajjal vánszorgott, és minduntalan megállt pihenni.

Hétköznap volt, dologidő, azért üresek voltak az utcák a tó körül, csak a gyerekek játszottak itt-ott a homokban, és a tyúkok kaparásztak a szétszórt trágyában. Még korán volt, de a nap már meglehetősen tűzött. Szerencse, hogy a szél valamennyire lehűtötte a levegőt; erősen fűjt, ringtak az immár pirosuló meggyel teli gyümölcsösök, a gabona pedig nekiütődött a kerítéseknek, mint a háborgó tenger.

A házak nyitva állottak, a kapuk mindenütt kitárva, a kerítéseken itt-ott ágynemű szellőzött, de mindenki, aki csak mozdulni tudott, kinn dolgozott a határban. Valaki még csak most hordta be megkésve a széna utolját, illata csak úgy csiklandozta az orrot, s az útra hajló faágakon, amelyek alatt a megrakott szekerek elhaladtak, egy-egy marék széna rezgett, mint a zsidók szakálla.

Lassan, csendesen haladt a család, és az osztozkodásról gondolkozott.

Valahonnan, talán a mezők felől, ahol krumplit kapáltak az emberek, néha-néha dal csendült fel, és szállt a széllel, nem tudni, hová; a malom alatt pedig egy asszony úgy csapkodta a ruhát a sulyokkal, hogy messze hangzott, s zúgva ömlött a kerekre a víz.

- A malom most folyton dolgozik! - szólalt meg elsőnek Magda.

- Az aratás előtti idő mindig aratás a molnárnak!

- Nagyobb a nyomorunk az idén, mint tavaly. Mindenütt csak úgy visít az ínség, a zsellérek meg már éppenséggel éheznek - sóhajtott Hanka.

- Koziolék is szaglászna már a faluban, várhatjuk, mikor lopnak valakitől valami zsírosabb falatot - vetette oda a kovács.

- Ne meséljen! Élni próbálnak a szerencsétlenek, ahogy csak tudnak. Kozlowa tegnap eladta a kántoréknak a kiskacsáit, ezzel segített magán egy kicsit...

- Hamar elisszák. Nem mondok én rájuk semmi rosszat, de furcsállom, hogy annak a gácséromnak a tollát, amelyik az apánk temetése napján tűnt el, az ő istállójuk mögött találta Maciusom - szólta Magda.

- No és ki vitte el ugyanakkor a mi ágyneműnket? - vetette közbe Józka.

- Mikor lesz a tárgyalás a bíróval való pörükben?

- Nem egyhamar, de mivel Ploszka támogatja őket, alighanem ellátják a bíróék baját.

- Hogy az a Ploszka is mindig szívesen beleüti az orrát a mások dolgába.

- Hogyne, barátokat akar szerezni, mert a bíróságra fáj a foga.

Jankiel ment előttük át az úton, egy lovat húzott a sörényénél fogva. A ló rugdalózott, és teljes erejével védekezett.

- Dugjon borsot a farka alá, úgy megindul, mint a táltos!

- Váljék egészségükre a nevetés! Hogy mennyi bajom van ezzel a lóval!

- Tömje ki szalmával, kössön rá új farkat, és vigye a vásárra, talán megveszi valaki tehénnek, mert lónak már nem alkalmas! - tréfált Michal, és hirtelen valamennyien föl kacagtak, mert a ló kitepte magát Jankiel kezéből, beleugrott a tóba, és ügyet se vetve gazdája kérésére és fenyegetésére, a legnagyobb nyugalommal kezdett lubickolni.

- Okos dög, biztosan cigányoktól való.

- Állítson oda egy vödör pálinkát, akkor talán kijön! - nevetett a kántorné. A tó partján ült, egy csapat pelyhes sárga kiskacsára vigyázott; a kotlós kétségbeesve kotkodácsolt a parton.

- Gyönyörű farka, biztosan Kozlowától vette - mondta Hanka.

- Igen, és folyton a tóba szaladnak. Tasi-tasi-tas! - hívogatta, és csalogatóul marékkal szórta a kölest.

De a kacsák a túlsó partra úsztak, és a kántorné is utánuk szaladt.

- Gyertek már gyorsabban, asszonyok - sürgette őket a kovács, és mikor bementek a házba, s Hanka a reggeli elkészítéséhez látott, megint kutatni kezdett a szobákban és az udvarban, még a krumpisveremről sem feledkezett meg. Végül Hanka meg is jegyezte:

- Úgy nézelődik, mintha valami eltűnt volna!

- Nem veszek zsákbamacskát!

- Jobban ismer maga itt mindent, mint saját magam! - szólta csípősen Hanka, miközben kávé töltött a bögrékbe. - Dominikowa, Jagus! Jöjjenek csak! - kiáltott át a túlsó szobába, ahová azok bezárkóztak.

Körülülték a lócát, iddogáltak, és kenyeret haraptak a kávéhoz.

Senki sem szólalt meg, nem tudták, hogyan kezdjék, mindegyik habozott, és a többiekre nézgetett. Hanka is különösen tartózkodó volt; kínálgatta ugyan őket, utána töltött mindegyiknek, de alig vette le a szemét a kovácsról, aki fészkelődött a helyén, vizsgálódva jártatta tekintetét a szobában, és olykor-olykor a torkát köszörülte. Jagusia felhős homlokkal, sóhajtozva ült ott; a

szeme csillogott, mintha sírt volna az előbb, Dominikowa pedig úgy terpeszkedett, mint a kotlós, és valamit sugdosott a lányának. Csak az egy Józka fecsegett összevissza, ahogy szokott, és forgolódott a fortyogó krumplival teli fazekak körül.

Már valamennyien unták a dolgot, végül is a kovács szólalt meg:

- Hát aztán hogy intézzük el az osztzkodást?

Hanka megrezzent, majd kiegyenesedett, és nyugodtan, jól megfontoltan mondta:

- Mit intézhetnénk? Én itt csak az uram jószágát őrzöm, és nincs jogom semmiről se határozni. Ha Antek hazajön, majd megosztoznák.

- Mikor jön ő haza! És így mégse maradhat.

- De így marad! Ha így lehetett édesapánk betegségének egész ideje alatt, akkor addig is lehet, míg Antek hazajön.

- Nem ő az egyetlen, akinek jussa van.

- De ő a legöregebb, hát neki kell az apja után átvenni a gazdaságot.

- Éppen olyan jussa van, mint a többi gyereknek.

- Talán maga veszi át, ahogy majd Antekkel megegyezik. Csak nem fogok ezért veszekedni magával, nem az én akaratom határoz a dologban.

- Jagus! - emelte föl a hangját Dominikowa. - Juttasd csak az eszükbe a magadét.

- Minek, hiszen jól tudják...

Hanka elvörösödött dühében, belerúgott az ott lábatlankodó Lapába, és fogain át sziszegte:

- Persze hogy jól emlékszünk a sérelmünkre!

- Emlékezhet is, mert itt arról a hat holdról van szó, amit a megboldogult ráíratott Jagusiára, nem pedig ostoba szavakról!

- Ha megvan róla az írás, senki el nem veszi maguktól! - mordult föl hangosan Magda, aki eddig szótlanul ült, kicsinyét szoptatva.

- Megvan hát, a hivatalban csinálták, tanúk előtt.

- Ha mindnyájan várunk, Jagusia is megteheti.

- Persze hogy vár, de ami az övé, azt rögtön elviszi. Hiszen van egy tehene borjastul, van disznaja meg libái...

- Az közös, és felosztásra kerül - jelentette ki keményen a kovács.

- Felosztásra? Még mi nem kéne neki! Amit hozományba kapott, azt senki el nem veheti tőle! Talán a szoknyáit meg a vánkosit is fölosztanák maguk között, mi? - emelte föl mindjobban a hangját Dominikowa.

- Csak tréfából mondtam, maga meg mindjárt a szememnek ugrik...

- Persze... átlátok én a szitán, persze...

- De mit fecsegünk itt hiába. Jól mondta Hanka, hogy meg kell várni Anteket. Én sietek az urasághoz, mert már várnak - ezzel fölkelte a kovács, és mivel meglátta a sarokban az öreg bundáját, a rúdra akasztva, kezdte lefelé húzni.

- Éppen nekem való.

- Ne bántsa, hadd száradjon - védekezett Hanka.
- De ezt a csizmát csak ideadja. Csak a szára ép, az is javítva van már - magyarázta, és ravaszul húzta le a rúdról.
- Semmihez se engedek nyúlni! Elvisz valamit, aztán meg azt fogják mondani, hogy a fele gazdaságot elherdáltam. Előbb csinálják meg az összeírást. Még egy karót sem engedek kihúzni a kerítésből, amíg a hivatal mindent össze nem ír!
- Még nem volt összeírás, és édesapám ágyneműje már odalett...
- Mondtam, mi történt. Rögtön a halála után kiakasztottuk a kerítésre, és valaki ellopta az éjszaka. Nem tudtunk mindenre ügyelni.
- Furcsa, hogy milyen gyorsan akadt tolvaja...
- Hogyhogy! Én vettem el talán, és most hazudok, mi?
- Csönd legyen, asszonyok! Csak veszekedés nélkül! Hagyd abba, Magdus! Aki ellopta, legyen neki szemfödőre!
- Csak a dunna súlya volt kis híján harminc font!
- Mondom, fogd be a szád! - förmedt rá a kovács a feleségére, és kihívta Hankát az udvarra azzal az ürüggyel, hogy meg akarja nézni a malacokat.

Hanka kiment utána, de éberén ügyelt magára.

- Tanácsot akarok adni magának.

Hanka kíváncsian hegyezte a fülét; sejtette, honnan fű a szél.

- Tudja, még az összeírás előtt át kell hogy hajtson hozzám egyik este vagy két tehenet. A kocát rá lehetne bízni az ura unokaöccsére, és amit csak lehet, el kell rejteni másoknál... Majd én megmondom, kinél... A gabonáról mondja az összeírásnál, hogy rég eladta Jankielnek, ő szívesen tanúskodik mellette, ha kap érte egy mérőcskét. A csikót elviszi a molnár, felhízik egy kicsit az ő legelőjén. A szerszámok közül egyet és mást el lehet dugni a krumplisverembe meg a rozsvetésbe. A legőszintébb barátságból tanácsolom ezt magának! Mindenki így csinál, akinek csak egy csöpp esze van. Maga húzta az igát, mint az ökör, hát igazság szerint több illeti meg. Nekem épp hogy valamit ad belőle, egy kis morzsát. És ne féljen semmitől, mindenben segítségére leszek. S majd arra is gondom lesz, hogy maga maradjon a gazdaságban. Csak rám hallgasson, még senki sem fizetett rá az én tanácsomra... Maga a földesúr is szívesen hallgat rám. No, mit szól hozzá?

- Hát csak annyit, hogy a magamét nem engedem, de nem kívánom a másét! - felelte Hanka lassan, és megvető tekintetet vetett rá. A kovács megrázkódott, mintha fejbe vágták volna, végignézett rajta, és ezt sziszegte:

- Sőt még azt se emlegetném, hogy alaposan kifosztotta az öreget...

- Csak emlegesse! Megmondom Anteknek, beszéljen magával erről a tanácsról.

A kovács alig tudta türtőztetni magát, hogy ne káromkodjék. Csak köpött egyet, és sietve elment; közben bekiáltott a szobába a nyitott ablakon:

- Magda, ügyelj mindenre, hogy el ne vigyenek megint valamit a tolvajok.

Hanka gúnyos mosollyal nézett utána.

Úgy futott el, mintha leforrázták volna, s mikor a bejáróból kifordulva a bírónéba ütközött, sokáig magyarázott neki valamit, s közben az öklét rázta.

A bíróné valami hivatalos papirost hozott.

- Hanka, ez magának jött, a kisbíró hozta az irodából.

- Talán Antekről! - suttogta Hanka aggódalmasan, és kendője csücskével megfogta a papirost.

- Azt hiszem, Grzeláról. Az uram nincs itthon, a járási hivatalba ment; a kisbíró azt mondta, hogy valami olyasmi van beleírva, mintha Grzela meghalt volna...

- Jézus Mária! - kiáltott fel Józka.

Magda is talpra ugrott.

Mindnyájan félve, borzalommal telve néztek a papirosra, tanácstalanul forgatták reszkető kezükben.

- Talán te ki tudod okumulálni, Jagus - kérte Hanka.

Nyugtalanul és aggódalmasan hajoltak föléje, de Jagna hosszú silabizálás után kedvetlenül felelte:

- Ej, nem a mi nyelvünkön van írva, nem tudom elolvasni.

- Nem tudja! Bezzeg másvalamit pompásan tud - sziszegte a bíróné kihívóan.

- Menjen a dolga után, és ne kössön bele másokba, ha egyszer messziről elkerülik magát, mint a bűdösséget - mordult föl Dominikowa.

De a bíróné, úgy látszik, örült az alkalomnak, és visszavágott:

- Másokra rá tud pírítani, hát akkor miért nem tiltja meg a drágalátos leánykájának, hogy másnak az urát elcsábítsa, mi?!

- Ugyan hagyja békén, Pietrowa! - lépett közbe Hanka, mert észrevette, mi van készülőben. De a bírónét mindjobban elragadta az indulat.

- Legalább egyszer hadd könnyítsék a lelkemen! Annyi mérget nyeltem miatta, annyit szenvedtem, nem bocsátom meg, amit ellenem elkövetett, amíg élek.

- Hát csak járjon a szád! Talán a kutyák győzik a versenyt az ugatásoddal! - mormogott az öregasszony eléggé nyugodtan, Jagusia pedig vörös lett, mint a cékla. Bár égette a szégyen, valami konok bosszúvágy gyülemlett föl a szívében, mind magasabbra emelte a fejét, és szinte dacosan, szándékosan a bírónéra függesztette gúnyos szemét, és kaján mosoly játszadozott az ajkán.

A bíróné olyan patáliát csapott, mint annak a rendje; végképp fölingerelte a Jagna tekintete, nekidühödten szidta, fölsorolta összes bűneit.

- Összevissza beszélsz, mert elvette a harag az eszedet! - szakította félbe Dominikowa. - De az urad súlyosan felel az Isten előtt a Jagusia szerencsétlenségéért.

- Persze hogy felel, mert hát egy ártatlan kisdedet csábított el! Olyan kisdedet, aki minden-kivel szívesen bújik a bokorba!

- Fogja be a száját, mert ha vak vagyok is, még kitapogatom a maga borzas fejét - fenyegetőzött az öregasszony, és erősebben markolta meg a botot.

- Csak próbálja meg! Csak nyúlj hozzám egy ujjal is, nyúlj csak! - rikácsolta kihívóan a bíróné.

- Na hiszen, meghízott a mások kárán, és most beleakaszódik az emberekbe, mint a bogáncs a kutya farkába.

- Mi kárt okoztam neked, mi?

- Majd megtudod, ha bedugják az uradat a dutyiba!

A bíróné ököllel rontott neki, szerencse, hogy Hanka idejekorán elhúzta, és aztán élesen rátámadt mind a kettőre:

- Az istenért, asszonyok, hiszen kocsmát csinálnak a házamból.

Elhallgattak egy szempillantás alatt, csak lihegésük és szuszogásuk hallatszott; Dominikowának a könnye is kicsordult a kendő alól, amivel be volt kötve a szeme, és végigfolyt aszott arcán. Mégis ő tért magához előbb, leült és felsóhajtott, kitárva a karjait:

- Jézusom, irgalmazz nekem, bűösnek!

A bíróné kirohant a házból, mint az eszeveszett. De még visszafordult az útról, bedugta fejét az ablakon, és odakiáltott Hankának:

- Mondom neked, kergesd ki a házadból ezt a ringyót! Kergesd ki, amíg nem késő, hogy meg ne bánd azután! Egy óra hosszat se törd meg a födeled alatt, mert kimar innen ez a pokol fajzatja! Azt tanácsolom, védekezz, Hanka! Bánj el vele irgalom és kegyelem nélkül! Csak az uradra vár, majd meglátod, milyen kását főz neked! - Még jobban behajolt a szobába, és öklével fenyegetve Jagusiát, egész dühét kiordította:

- Várj csak, te pokol fajzatja, várj csak! Nem halok meg nyugodtan, a szentgyónáshoz sem járulok, amíg meg nem érem, hogy bottal vernek ki téged a faluból! Menj a kaszárnýába, te szuka! Ott van a te helyed, te disznó, ott van!

Elszaladt, s a szobában síri csönd lett.

Dominikowa csak úgy reszketett az elfojtott sírástól, Magda a gyermekét ringatta. Hanka mélyen elgondolkozva bámult a tűzbe, Jagus pedig, bár még büszkeség ült az arcán és kaján mosoly az ajkán, elfehéredett, mint a vázon, mert az utolsó szavak a szívébe martak. Úgy érezte, mintha száz kést döftek volna beléje egyszerre, valamennyi sebéből ömlene a szíve vére, s elfolyna minden ereje, csak a kimondhatatlan, emberfölötti fájdalom marad meg benne; a falba szerette volna verni a fejét, és kiabálni torkaszakadtából, de erőt vett magán, és megrántva anyja ruhája ujját, lázasan suttogetta:

- Menjünk innen, édesanyám! Menjünk gyorsan! Fussunk!

- Jól van! Egészen rosszul lettem, de neked vissza kell jönnöd, hogy őrizd a magadét körömszakadtáig.

- Nem maradok itt. Úgy megundorodtam mindentől, hogy már nem bírom tovább! Bár törött volna el a lábam előbb, mint hogy idejöttem!

- Hát olyan rossz volt neked minálunk? - suttogetta Hanka.

- Rosszabb, mint a kutyanak a láncon, még a pokolban is jobb.

- Furcsa, hogy mégis olyan sokáig kibírtad, hiszen nem kötötték meg a lábadat. Elmeheztél volna! Ne félj, nem borulok a lábadhoz, és nem kérek, hogy maradj!...

- El is megyek, hogy törje ki magukat a nyavalya, ha ilyenek!

- Ne szitkozódj, hogy szemedbe ne vágjam a magam sérelmét!

- Mert már mind ellenem vannak, az egész falu, mindenki!...
- Élj tisztességesen, akkor senki se bánt egy szóval se!
- Hallgass, Jagus, hiszen Hanka nincs ellened. Hallgass!
- Hadd veszekedjék ő is! Hadd járjon a szája! Majd csinállok valamit az ugatására. Hát mit követtem én el? Loptam? Megöltem valakit, mi?
- Még kérdezni merészeled? Micsoda? - mondta Hanka elbámulva, és megállott előtte. - Ne húzd ki belőlem a szót, hogy olyat ne találjak mondani...
- Hát csak beszéljen! Jártassa a száját! Nekem mindegy! - kiabált Jagus mind indulatosabban. A düh már fékevesztetten tombolt benne, mint a tűzvész, már mindenre képes volt, még a legrosszabbra is.

Hankának hirtelen könny öntötte el a szemét. Antek hűtlenségének emléke olyan fájdalmasan mart a szívébe, alig tudta kidagogni:

- Hát mit műveltél az én urammal, mi? Megver még téged az Úristen énmiattam, meglátod!... Nem hagytaál neki békét... koslattál utána, mint a veszett szuka... mint a... - kifogyott a lélegzete, olyan zokogás fogta el.

Jagus pedig ugrásra készen állt, mint a vackán megtámadott farkas, amely kész széttépni mindent, ami elébe kerül. Fölcsapott benne a gyűlölet, bosszúvágy feszítette karmait; a szoba közepére ugrott, és végképp feldühödve, csapkodni kezdte a fojtott szavak suhogó ostorával:

- Hát én futottam utána, én?! Hazudsz, mint a kutya! Hiszen mindenki tudja, hogy védekeztem ellene, hogy kergettem el magamtól! Hiszen úgy vinnyogott az ajtóm előtt, mint a kutya, hogy legalább a papucsomat mutassam meg neki! Ő erőszakoskodott velem! Ő szédített el, és azt tette bolond fejemmel, amit akart! És most megmondom neked az igazságot, csak meg ne bánd! Úgy szeretett, hogy azt ki se lehet mondani! Téged megunt, mint az ócska, szennyes rongyot. Annyira torkig volt szegény a te szerelmeddel, hogy bőfögött tőle, mint az avas szalonnától, csak köpött, ha rád gondolt. Még arra is képes lett volna, hogy kárt tegyen magában, csak hogy ne lásson téged többé. Az igazságot akartad, hát most megkaptad. És jól jegyezd meg magadnak, amit még mondok ráadásul: ha én akarom, hát elrúg téged, még ha a lábát csókolnád is, és eljön velem, akár a világ végére! Jól gondold ezt meg, és ne vetélkedj velem, érted?

Már egészen összeszedte magát, szándékosan vagdalkozott, nem félt egy csöppet sem, és olyan szép volt, mint még soha. Még az anyja is csodálattal és félelemmel hallgatta, hogyan kerekedik felül, annyira más volt, egészen idegen, és valahogy félelmetes is, fenyegető és gonosz, mint a villámot szóró felhő.

Hankát pedig szinte halálra sebeztek ezek a szavak; véresre verték, irgalom és kegyelem nélkül hullottak rá, és szétmorzszolták, mint egy nyomorult férget. Ledőlt, mint a villámsújtotta fenyő, erőtlenül és öntudatlanul. Csak úgy kapkodott elfehérült ajkával levegő után, lehanyatlott a lócára, és a fájdalomtól minden széthullott, szétporlott benne. Még a könnye is elállott, nem ömlött tovább kintől hamuszínűvé vált arcán, bár nehéz, viharzó zokogás tépte keblét. Rémülten nézett maga elé, mint valami hirtelen megnyílt mélységbe, és reszketett, mint a fűszál, melyet pusztulásba sodor a szél...

Jagus már rég elhallgatott, és átment anyjával a másik szobába, Magda is odébbállt, mert nem tudott értelmesen beszélni vele, még Józka is elfutott a tóra a kiskacsákkal, s Hanka még most is ott ült ugyanazon a helyen, mint a megdermedt madár, melynek elszedik a fiókáit, és sem

kiáltani, sem védekezni, sem menekülni nem tud, csak időnként rebben meg a szárnya, és csipog keservesen...

Míg végül az Úr Jézus megkönyörült rajta, és enyhülést adott elkínzott lelkének. Fölriadt, és leborult a szentképek előtt, hangos sírásra fakadt, és fogadalmat tett, hogy elzarándokol Czenstochowába, csak hogy mindaz, amit hallott, ne legyen igaz.

Jagusia iránt pedig még haragot sem érzett, csak rémület fogta el, ha látta, és keresztet vetett, mikor a hangját hallotta, mint a Gonosz ellen...

Végül munkához látott. Gyakorlott keze szinte magától dolgozott, mert gondolatai valahol messze jártak; még azt se tudta, hogy a gyerekeket kivitte a kertbe, hogy rendbe rakta a szobát, megtöltötte a szilkéket étellel, és noszogatta Józkát, hogy mielőbb vigye ki a mezőre.

Mikor pedig egyedül maradt, és valamennyire megnyugodott, fontolgatni, mérlegelni kezdte Jagna minden szavát. Okos asszony volt és jó is, könnyen megbocsátotta minden sérelmét, minden bántalmát, de sértett önérzetét nem tudta elcsitítani; újra meg újra vér szökött az agyába, a szíve összeszorult a kintől, és véres bosszúterveket forgatott a fejében. Végül erőt vett magán, és így suttogott magában:

- Persze hogy nem mérközhetem vele szépségben, hiába! De hitese felesége vagyok, és gyermekeinek az anyja! - Büszkeség fogta el, és önbizalom szállott a szívébe. - És ha utána szalad, hát majd vissza is tér! Hiszen nem veheti feleségül! - Vigasztalta magát keserűen, és kinézett az ablakon.

Már dél felé járt, a nap a tó fölött lebegett, és olyan nagy lett a hőség, hogy már perzselt a föld, és olyan forró volt a levegő, mintha a kemencéből dőlne. Az emberek már hazafelé tartottak a mezőről, s a nyárfás útról a porfelhővel együtt a hazahajtott jószág bögése is hallatszott, mikor Hankát valami hirtelen elhatározás szállotta meg. A falhoz támaszkodott, és még vagy egy üdvözlégynyi ideig gondolkozott, azután megtörülte szemét, átment a pitvaron, kinyitotta Jagusia szobájának ajtaját, és nyugodt, de erőteljes hangon így szólt:

- Takarodj ki rögtön a házból!

Jagna fölkelt a lócáról; egymással szemközt álltak, és hosszú ideig méregették egymást a szemükkel. Hanka kissé meghátrált a küszöbről, és rekedtes hangon megismételte:

- Hordd el magad ebben a pillanatban, mert ha nem, a legénnyel dobatlak ki... Ebben a szempillantásban! - szólt hajthatatlanul.

Az öregasszony odaugrott hozzá, magyarázkodni akart, de Jagus csak vállat vont:

- Ne szóljon ehhez a seprűnyélhez! Tudom én, mi fáj neki.

A láda fenekéről valami papirost vett ki.

- Ez fáj neked, az átírás, ezek a holdak! Hát nesze, zabáld tele magadat vele!

Megvetéssel dobta arcába a papírt:

- Fulladj meg rajta!

És nem ügyelve anyja tiltakozására, gyorsan kötötte a batyukat, és hordta ki a bejáróba.

Hanka előtt elködösödött minden, mintha ökölrel sújtottak volna a szeme közé, de a papirost fölemelte, és fenyegetően sürgette:

- De gyorsan, mert rád uszítom a kutyákat! - szinte elállt a lélegzete a csodálkozástól, nem fért a fejébe, hogy ez igaz lehessen. „Hogyhogy, hat egész holdat, hat hold földet odadobott, mint egy repedt fazekat! Hogy lehet ez? Biztosan megháborodott” - gondolta utánanézve.

Jagna pedig rá se hederített, s már a képeket kezdte leszedni a falról, amikor nagy lármával berontott Józka.

- A gyöngyöt is adja vissza, az édesanyámé volt, az enyém..

Jagna már kezdte leoldani nyakáról a gyöngyöt, de hirtelen megállt a keze.

- Nem, nem adom oda! Maciejtől kaptam, hát az enyém!

Józka pörölni kezdett, Hankának kellett rákiáltania, hogy hagyja abba, mert Jagus mintha megsüketült volna minden kötekedésre; s amikor mindenét kihordta, elszaladt Jendrzychért.

Dominikowa már semmiben sem ellenkezett, de nem is felelt sem Hanka kérdéseire, sem Józka lármájára. Csak mikor már szekérre rakták a holmit, akkor emelkedett föl, és öklével fenyegette meg:

- Hogy verjen meg az Isten!

Hanka szinte megdermedt, de füle mellett eresztette el a szavakat, és utánuk szólt:

- Ha Witek hazahajtja a jószágot, akkor a tehenedet is hazaküldöm. A többiért jöjjön valaki estére, addig összeterejük.

Szótlanul mentek el, kifordultak az útra, és lassan kerülték meg a tavat; közvetlenül a parton mentek, visszatükröződött a képük a vízben.

Hanka sokáig nézett utánuk, valami különös szomorúsággal és keserőséggel, de mivel nem volt sok ideje a gondolkozásra, mert éppen jöttek haza a napszámosok a mezőről, hát elrejtette az ajándékozólevelet a ládába, és elzárta. Becsukta az első szobát, és az ebéd készítéséhez fogott. De egész délben hallgatagon, kábultan járt-kelt, még Jagustynka hízelgő szavait sem szívesen hallgatta.

- Jól tette! Már rég ki kellett volna kergetni. Kikapós lett, hogy nem lehetett vele bírni; mert hát ki is bántaná, ha az anyja jóban van a plébánossal! Mást már régen kiátkozott volna a pap a szószékről!

- Igen, persze! - bólintott Hanka, és elhúzódott, hogy ne halljon többet erről. Amikor pedig ismét munkába mentek valamennyien, elhívta Józkát lent gyomlálni, mert néhol olyan sűrűn nőtt a vadrepce, hogy némelyik tábla már messziről sárgállott.

Buzgón fogott a gyomláláshoz, de mégis kínoztta a Dominikowa fenyegetése, és félelemmel töltötte el, főképpen pedig azon gondolkozott, mit szól majd mindehhez Antek.

„Ha megmutatom neki az írást, akkor biztosan földerül. Az ostoba! Hat hold, hiszen az majdnem egy egész gazdaság!” - gondolta, és körülnézett a földeken.

- Hallja, egészen megfeledkeztünk arról a papirosról, ami Grzeláról szól.

- Csakugyan! Csak egyelj tovább, Józka, én elszaladok a paphoz, ő majd elolvassa.

Még örült is, hogy az emberek közé megy, és megtudja, mit szólnak mindehhez.

Kissé rendbe szedte magát a házban, kivette a papirost a kép mögül, és elment vele a plébániára. De nem találta otthon a papot, kint volt a határban, ahol a napszámosok a sárgarépát egyelték. Már messziről meglátta; majdnem egészen le volt vetkőzve, csak nadrág volt rajta és szalmakalap. Nem mert azonban közelebb menni, mert félt, hogy biztosan tudja már a

történeteket, és még lehordja az emberek füle hallatára. A molnárhoz fordult hát be, aki éppen a fűrészmalmot indította meg kísérletképpen, Mateusszal együtt.

- Csak az előbb mesélte a feleségem, hogy kifüstölte a mostohát. Ejha, szelíd galambnak látszik, és vércsekarma van! - nevetett, és hozzáfogott az írás olvasásához. De alig vetett rá egy pillantást, máris fölkiáltott:

- Rossz hír van benne! A Grzelájuk vízbe fúlt! Még húsvétkor! Azt írják, hogy a holmiját át lehet venni a járási főnöknél...

- Grzela meghalt! Jézusom! Olyan fiatal és egészséges volt! És még csak a huszonhatodik esztendejét taposta. Aratásra kellett volna hazajönnie. Vízbe fúlt! Irgalmas Jézus! - nyögött fel, kezeit tördelve; nagyon elszomorította a hír.

- Nagyon is könnyen jön magának az örökség, könnyen! - szólalt meg gúnyosan Mateusz. - Most már csak Józkát kergesse ki, akkor minden a magáé lesz meg a kovácsé...

- Végeztél Tereskával, hogy már Jagusiára gondolsz? - vágott vissza Hanka. A molnár elkacagta magát, Mateusz pedig sürgősen a fűrésszel kezdett babrálni.

- Nem hagyja magát, talpraesett asszony - nézett utána a molnár.

Útközben beszólt Magdához, aki a gyász hír hallatára sírva fakadt, és érzékeny szipogás közepette, könnyein át mondta:

- Isten akarata, kedvesem. Hát olyan legény volt, mint a tölgy, alig akadt Lipcében párja. Ó, szerencsétlen emberi sors! Ma még élünk, holnap megrohadunk. Majd Michal elmegy azokért a holmikért, minek vesszenek oda. Szegényke, úgy vágyott már haza!...

- Minden az Isten kezében van. S a vízzel sohasem volt szerencséje, emlékszel, hogy majdnem beleffulladt a tóba? Alig tudta Klomb kimenteni. Úgy látszik, az volt megírva számára, hogy vízben pusztuljon el.

Sopánkodtak egy sort, sírtak, és azután elbúcsúztak, mert mindegyiknek elég volt a maga napi gondja és baja, különösen Hankának.

A faluban villámgyorsan terjedtek el a hírek. Szürkületkor, a mezőről hazajövet már erről beszéltek. Persze Grzelát nagyon sajnálták, ami pedig Jagusiát illeti, megoszlott a falu véleménye, az asszonyok ugyanis, különösen az idősebbek, Hanka pártját fogták, és ádázul szidták Jagusiát; mellette viszont a férfiak emeltek szót, ha nem is valami bátran. Helyenként még össze is kaptak emiatt...

S mire leszállt az est, már zúgott a falu, mint a méhkas. A komaasszonyok átfutottak egymáshoz megtárgyalni a dolgot, némelyek a kerítésen, a kerteken át kiáltoztak egymásnak, vagy pedig a bejáróból, fejés közben tárgyaltak az arra menőkkel. Kellemes volt az est, illatos és hűs, az eget még a napnyugta halovány aranya borította, a földek felől a tücskök ciripelése és a fűrek pitypalattylása hallatszott, s az árkokban és a mocsarakban álmosan kuruttyoltak a békák. A gyerekek kiabálása, a nótaszó, a barmok bőgése, nyerítés, bégetés, gágogás és szekérsörgés rezgett a falu fölött; az utcákon pedig, a tóparton és ahol csak találkoztak egymással az emberek, hevesen tárgyalták az eseményeket, és találgatták, mit intéznek a gazdák a földesúrral.

Mateusz a fűrészmalomból hazafelé menet hallgatózott itt is, ott is, de csak köpött egyet, káromkodott magában, és kikerülte a trécselő komaasszonyokat. Csak a Ploszkák előtt szájkodók mérgeztették föl annyira, hogy már nem bírta tovább türtőztetni magát, és felháborodva közbeszólt:

- Hankának nem volt joga kikergetni, mert a saját házában volt. Ezért a tréfáért még ülhet is, és jól ráfizethet!

A vastag, kivörösödött Ploszkowa letorkolta:

- Hanka nem tagadja meg a jussát, azt tudjuk! De hogy Antek bármely nap hazajöhet, hát másvalamitől félt! Hát hogy is lehetne őrizkedni a házi tolvajtól! Vagy talán szemet hunyjon rá, mi?

- Ej, mese-meskete! Csak beszél, amit a nyelvére hoz a nyála, de nem az igazság szól magából, csak a szín irigység!

Mintha botot szúrt volna egy darázs-fészekbe, úgy támadtak rá valamennyien.

- Hát mi irigyeljük tőle, mi? Mit? Hogy céda ringyó, hogy úgy koslattelk utáná, mint a kutyák, hogy mindegyiktek igyekszik a dunnája alá, hogy gyalázatot és isteni büntetést hoz az egész falura, mi?

- Talán ezt is sajnáljátok, a kutya érti a fehérnépet! A penészvirágok félnek a naptól. Ha olyan lenne, mint Magda a kocsmában, tehetne akármilyen rosszat, megbocsátanátok, de mert mindegyiketeknél szebb, hát mindegyik külön-külön megfojtaná egy kanál vízben.

Erre olyan zajt csaptak körülötte, hogy menekülni volt kénytelen.

- Hogy szakadna le a nyelvetek, a kutyafátokat! - átkozódott, s ahogy Dominikowa háza előtt elment, benézett a nyitott ablakon. Világos volt a szobában, de Jagusiát nem látta, bemenni pedig nem mert, ezért csak sóhajtott egyet, és megfordulva hazaindult. Hamarosan összetalálkozott Weronkával, aki éppen a nénjéhez ment.

- Éppen magánál jártam. Stacho megmunkálta a fát, és a gödröt is kiástá, már lehetne fűrészelni, mikor jön el?

- Mikor? Talán sohanapján! Úgy unom már ezt a falut, hogy alighanem földhöz vágok mindent, és elmegyek, amerre a szemem lát! - kiáltott haragosan, és továbbrohant.

„Jól megcsíphette valami, hogy így berzenkedik!” - gondolta Weronka, amint befordult Borynáékhoz.

Hanka már a vacsora után csinált rendet, de rögtön félrevonta húgát, és elmondott neki mindent. Weronka szándékosan nem szólt semmit a Jagus dolgához, csak Grzeláról jegyezte meg:

- Ha meghalt, akkor az ő része is nektek jut felosztásra.

- Csakugyan, erre még nem is gondoltam.

- És azzal együtt, amit az uraság fog adni az erdőért, vagy egy fél lánc jut mindegyiketekre. Hiszen csak hárman vagytok. Istenem, a gazdagoknak még a mások halála is hasznára válik - sóhajtotta Weronka bánatosan.

- Mit nekem a gazdagság! - védekezett Hanka, de amint Weronka elbúcsúzott, és aludni mentek, számolgatni kezdett a maga módján, és titokban örvendezett.

Később pedig, amikor letérdelt imádkozni, lemondóan suttozta:

- Ha már egyszer meghalt, hát ez volt az Isten akarata. - És őszintén fohászkodott a lelke üdvösségéért.

Másnap déltájban Jambrozy jött be a szobába.

- Hol járt? - kérdezte Hanka, aki éppen tüzet gyújtott a tűzhelyen.
- Kozioléknál voltam, leforrázódott a gyerek. Hívatott, de oda már csak koporsó kell megtemetés.
- Melyik?
- Az a kisebbik, akit tavasszal hozott Varsóból. A forróvizes üstbe esett, és szinte megfőtt.
- Valahogy nincs szerencséje ezekkel a talált gyerekekkel.
- Nincs hát. Bár nem veszít rajta, megfizetik a temetést! De nem ezért jöttem magához.

Hanka ráemelte nyugtalan szemét.

- Tudja-e, hogy Dominikowa a városba ment Jagusiával, a bíróságra? Azt mondják, bepöröli magát, hogy kikergette a lányát...
- Hadd pöröljön, nem félek tőle!
- Gyónni voltak reggel, s azután sokáig tárgyaltak a főtisztelendővel. Persze nem hallgatóztam, csak azt mondom, ami véletlenül a fülembe jutott; úgy panaszkodtak magára, hogy a plébános az öklével fenyegetőzött.
- Pap, és mégis a mások ügyébe üti bele az orrát! - mondta Hanka indulatosan, de ez a hír mégis annyira bántotta, hogy egész nap tévetegen járt föl-alá, aggodalommal és rossz sejtelmekkel eltelve.

Szürkületkor szekér állott meg a bejáró előtt.

Ijedten és reszketve futott ki a házból; a bíró ült a kocsin.

- Már hallotta, mi történt Grzelával?! - kezdte. - No, szerencsétlenség, mit csináljunk. De jó újságom is van maga számára: holnap vagy legkésőbb holnapután hazajön Antek!
- Nem csap be? - már nem merte elhinni.
- A bíró mondja magának, hát elhiheti! A hivatalban mondták nekem...
- Jó is, hogy hazajön, legfőbb ideje! - mondta hűvösen, mintha egy csöppet se örülne. A bíró pedig gondolkozott egy kicsit, és nagyon baráti hangon folytatta:
- Rosszul csinálta a dolgot Jagusiával! Már panaszt tett maga ellen, megbüntethetik önkényességért és erőszakért. Nem volt joga bántani, a saját gazdaságában volt. Az lesz még csak a furcsa, ha Antek hazajön, magát meg bedutyizzák! Jó barátságból tanácsolom, hozza rendbe a dolgot! Én majd mindent megteszek, hogy visszavonják a panaszt, de a sérelmet magának kell helyrehoznia.

Hanka kiegyenesedett, és minden kertelés nélkül megkérdezte:

- Kit védelmez, a kárvallottat vagy a babáját?

A bíró úgy rávágott az ostorral a lovakra, hogy szinte elrepültek.

De ezek miatt a különféle nehéz gondok miatt Hanka a szemét se tudta lehunyni az éjjel. Amellett folyton úgy rémlett neki, hogy lépéseket hall a bejáróban, az úton, sőt még a ház körül is. Dobogó szívvel hallgatta, de az egész ház mélyen aludt, még a gyerekek se nyöszörögtek; süket, bár világos éj volt, a csillagok benéztek az ablakon, és néha felzúgtak a fák, mert éjfél óta szél támadt, és fújdogált olykor-olykor.

A szobában meleg és fülledt volt a levegő; az ágyak alatt alvó kacsák rossz szagot terjesztettek. De Hankának nem volt kedve kinyitni az ablakot. Már egészen kiment az álom a szeméből, a dunna égette, a párnák úgy izzottak, mint a tűzhely lapja; csak forgolódott egyik oldaláról a másikra, s egyre nyugtalanabb lett, mert a különféle gondolatok úgy kavarogtak a fejében, mint a hangyák a hangyabolyban; forró veríték ütött ki rajta, és olyan remegés fogta el, hogy már nem tudott uralkodni félelmén, hirtelen kiugrott az ágyból, és mezítláb, egy szál ingben, megragadva a fejszét, mely éppen keze ügyébe esett, kiment az udvarra.

Tárva-nyitva volt minden, de mindenre az álom mélységes csöndje borult. Pietrek az istálló előtt kinyújtózkodva horkolt, a lovak rágták az abrakot, és csörgették láncukat, a tehenek pedig, melyeket nem kötött meg senki éjszakára, szanaszét heverték az udvaron, és kérődzve csámcsogtak nyálas pofájukkal, feléje fordították szarvukat és fekete, kifürkészhetetlen szemgolyójukat.

Visszatért az ágyba, és egy ideig nyitott szemmel feküdt; újból aggodalmasan hallgatózott, mert némely pillanatban fejét tette volna rá, hogy valami hangokat és tompa, távoli lépéseket hall.

- Talán ébren vannak valamelyik házban, és beszélgetnek! - próbálta megmagyarázni magának, de alig szürkült egy kicsit az ablak, fölkel, és vállára kapva Antek bundáját, kiment a ház elé.

A tornácon Witek gólyája aludt fél lábon, szárnya alá dugva fejét, a bejáróban pedig gubbasztó libafalka fehérlett.

A fák koronája már kiágasodott az éjszakából, bőven hullott róluk a harmat, kopogott a leveleken és a füveken, s üdítő, friss szellő fújdogált.

Alacsony, kékes pára takarta be a mezőt, melyből csak itt-ott szökkent ki egy-egy magasabb fa, mint a fölszálló sűrű, fekete füst.

A tó úgy csillogott, mint egy homályba borult, hatalmas, vak szem, az égerfasor halkan, aggodalmasan sutogott fölötte, mert körös-körül még minden aludt, elmerülve a szürke, átláthatatlan homályban és csöndességben.

Hanka leült a tornácon, és a falhoz támaszkodva, váratlanul elszundított. Jó pár miatyánknyi ideig alhatott, mert mikor fölriadt, az éjszaka már egészen megfehéredett, s keleten vörösen égett a hajnal, mint egy távoli tűz fénye.

„Ha hüssel elindultak, akkor biztosan itt lehetnek már bármely pillanatban!” - gondolta, és kinézett az útra. Annyira fölűdítette ez a rövid szendergés, hogy már nem tért vissza ágyába, s hogy könnyebben várja a napkeltét, kivitte a gyerekek ruháit, és elment mosni a tóra.

S egyre gyorsabban nappalodott. Nemsokára megszólalt valahol az első kakas, és utána más kakasok is csattogtatni kezdték szárnyaikat, és kiáltoztak, hogy harsogott tőlük az egész falu. Azután pedig a pacsirták szólaltak meg, de még ritkán, s a földön ülő sűrű homályból lassan kibontakoztak a meszelt falak, a kerítések és az üres, harmatos utak.

Hanka buzgón mosott, amikor valahol a közelben hirtelen halk lépések nesztét hallotta. Meglapult, mint a nyúl, és figyelmesen körülnézett. Valami árny lopódzott ki Balcerekék udvarából, és óvatosan surrant el a fák alatt.

„Biztosan Marysiától, vajon ki lehet? - elmélkedett, de nem tudta megállapítani, mert az árnyék egyszer csak nyomtalanul eltűnt. - Olyan büszke, olyan rátarti a szépségére, és mégis beereszti éjszaka a legényeket! Ki hitte volna!”

Így gondolkozott megbotránkozva, de ekkor meg azt vette észre, hogy a molnárlegény sompolyog a falu másik végéről.

- Biztosan a kocsmából jön, Magdától! Úgy kóborolnak az éjszakában, mint a farkasok. Mi minden nem történik! - sóhajtotta, de őt magát is olyan vágy fogta el, hogy néhányszor élvezettel kinyújtózkodott. De mert a víz hűvös volt, ez hamar elmúlt, és dúdolni kezdett halk, vágyakozó hangon:

Ha a hajnal pírja támad...

Az ének alacsonyan szállott a harmaton, és beitta a rózsaszínű hajnal.

Ideje volt már fölkelni. A faluban már ablaknyitogatás, a fapapucsek kopogása és egyéb hangok hallatszottak.

Hanka csak éppen kiakasztotta a kimosott ruhát a kerítésre, és máris sietett fölébreszteni háza népét. De olyan álmosak voltak még, hogy ha föl is emelkedett valamelyikük feje, ismét öntudatlanul visszahanyatlott, lehúzta az álmot.

Alaposan földühödött, mikor Pietrek fölényesen rákiáltott:

- A kutyafáját, ráérek még, alszom napkeltéig! - és meg se mozdult.

A gyerekek is nyűgösködtek, és Józka keservesen nyafogott:

- Még egy kicsit, Hanus! Hiszen csak most feküdtem le...

Elcsitította a gyerekeket, kihajtotta a baromfit az ólból, és várt még egy miatyánknyi ideig. Közvetlenül napkelte előtt azonban, mikor már egészen tűzben égett a nap, és a tó is vöröslött a hajnalpírtól, olyan patáliát csapott, hogy föl kellett tápázkodnia mindenkinek a vackáról. Rögtön rátámadt Witekre is, aki álmosan csetlett-botlott, beleütközött a ház sarkába, és vakaródzott.

- Mindjárt úgy ellátom a bajodat, hogy fölébreszsz tőle! Miért nem kötötted a vályúhoz a teheneket, te csámpás?! Azt akarod, hogy éjjel fölhasítsák egymás hasát a szarvukkal?

Witek visszafeleselt valamit, mire Hanka nekiugrott, de a fiú szerencsére nem várta meg. Benézett az istállóba, és rátámadt Pietrekre.

- A lovak az üres jászlat rágják, te meg napkeltéig heverészel!

- Úgy kiabál, mint a szarka eső előtt. Meghallja az egész falu - mordult föl a legény.

- Hadd hallja! Hadd tudják meg, milyen léhűtő és naplopó vagy! Várj csak, hazajön a gazda, majd elbánik veled, meglátod! Józka! - kiáltott ismét az udvar másik végére. - A vörösnek kemény a tőgye, húzzad erősen, hogy megint ott ne hagyd a tej felét! És siess a fejéssel, mert a

faluból már hajtják kifelé a teheneket. Witek, fogd a reggelit, és hajtsd ki a jószágot! Aztán csak engedd elszéledni a birkákat, mint tegnap, majd számolok veled! - intézkedett, és ő maga is úgy forgott, mint a pörgettyű. A tyúkoknak marékkal szórta a magot, a ház előtt sívító disznóknak kivitte a teli csöbröt, az anyjától elválasztott borjúnak innivalót készített, főtt kását szórt a kiskacsák elé, és aztán kihajtotta őket a tóra. Witek kapott egyet ököllel a hátára és reggelit a tarisznájába; a gólyáról sem feledkezett meg Hanka, vasfazekat állított elébe a tornácra a tegnapi krumplimaradékkal. Az odalopódzkodott, kelepelt, bele-belefűrt a csőrével, és eddegélt. Hanka mindenütt ott volt, mindenre volt gondja, és semmiről sem feledkezett meg.

S alighogy Witek kihajtotta a teheneket és a birkákat, Pietrekhez ment. Nem bírta nézni, hogy munka nélkül cselleng.

- Hányd ki a trágyát az istállóból! Melegük van tőle a teheneknek éjjel, és bepiszkolódnak, mint a disznók.

A nap éppen hogy kitekintett a messzeségből, vörös, izzó szemével végignézett a világon, amikor gyülekezni kezdtek a zsellérasszonyok, akik a len- és a krumpliföldért állottak napszámba.

Hanka Józkat elkergette krumplit tisztítani, megszoptatta a kicsit, és aztán vállára kapva kendőjét, így szólt:

- Ügyelj mindenre! És ha Antek megjönne, hozd hírül a káposztásföldre. Jöjjenek, asszonyok, amíg hűvösebb van, és harmatos a föld, kapálunk a káposztásban, reggeli után majd visszatérünk a tegnapi munkához.

A malom mögé vezette őket, az alacsony fekvésű rétre, a harmattól és leszálló ködtől még szürke semlyékre. A tőzeges föld még hajladozott a lábuk alatt, mint a bőrszij, s néhol annyira süppedékes volt, hogy meg kellett kerülni a semlyéket. A barázdákban, melyek mélyek voltak, mint az árkok, poshadt víz állt, zöld békanyállal fődve.

A káposztásföldön még nem volt senki, csak bíbicek kóvályogtak a táblák fölött, és gólyák gázoltak rajtuk bólogatva. Érezni lehetett a mocsárszagot, és a régi, beesett tőzeggödröket körülvevő kálmos és nád nyers illatát.

- Szép idő van, de úgy látom, forró nap készül - szólalt meg egyikük.

- Még jó, hogy a szél hűsít egy kicsit.

- Mert korán van. Még jobban szárít, mint a nap.

- Régóta nem emlékeznek az emberek ilyen száraz nyárra! - mondogatták, és munkába álltak a magas káposztástáblákon.

- Milyen szépen megnőtt, némelyik már fejeseedik.

- Csak meg ne rágják a férgek. Szárazságban elszaporodhatnak.

- El hát. Wolában már egészen megrágták.

- Modlicában meg egészen kiszáradt, újat kellett ültetni.

Így beszélgettek, és közben kapálták a földet, dombosan körültöltve a szépen megnőtt, de erősen gázos káposztatöveket. A pitypang térdig ért, a kacsafű, sőt a bogáncs is sűrűn kelt, mint az erdő.

- Amit az ember nem vet, és amire nincs szüksége, az dúsan terem - jegyezte meg az egyik asszony, lerázva a földet egy kitépett gázról.

- Mint minden, ami rossz! A bűnt se veti senki, mégis tele van vele a világ.

- Mert szapora! Jaj, kedvesem, csak addig van ember, amíg bűn is van. Hiszen azt is mondják, bűn nélkül nincs nevetés, meg azt, hogy ha a bűn nem lenne, régen kipusztult volna az ember! Biztosan szükség van rá valamiért, mint erre a gyomra is, mert mind a kettőt az Úr Jézus teremtette! - mondta Jagustynka a maga módján.

- Még hogy az Úr Jézus teremtette a Gonoszt! Persze! Olyan az ember, mint a disznó, mindent be kell mocskolnia az ormányával! - szólt Hanka szigorúan. Erre mindnyájan elhallgattak.

A nap már alaposan fölemelkedett, s a köd végképpen eloszlott, mikor a falu felől feltűnedeztek az asszonyok.

- Ezek aztán munkások! Megvárják, míg fölszárad a harmat, hogy meg ne nedvesedjék a lábuk - gúnyolódott Hanka.

- Nem mindenki kívánja úgy a munkát, mint maga!

- Mert nem mindenkinek kell úgy robotolnia, mint nekem! - sóhajtott mélyen Hanka.

- Ha hazajön az ura, akkor megpihen.

- Már fogadalmat is tettem, hogy Havas Boldogasszonykor elzarándokolok Czenstochowába, csak hazatérjen. A bíró mára ígérte.

- A hivatalból tudja, hát úgy is kell lenni. De az idén sok nép készül Czenstochowába. Azt mondják, hogy a kántorné is megy, és azt mondja, hogy maga a plébános fogja vezetni a búcsúsokat!

- No és ki viszi majd a plébános hasát? - nevetett Jagustynka. - ő maga nem bírja olyan nagy darab úton. Csak ígéri, mint mindig.

- Én voltam már néhányszor a többiekkel együtt, de azért elmennék minden évben - sóhajtotta a vízen túli Filipka.

- Mindenki szívesen lopja a napot.

- Jézusom! - folytatta áhítattal a zselléraszony, nem ügyelve Jagustynka csipkelődésére. - Hiszen az olyan, mintha csak az égbe menne az ember, olyan könnyen és jól érzi magát útközben. És mennyi világot lát, mennyit hall, mennyit imádkozik! Csak egypár hét, és olyan, mintha egész évekre megszabadult volna minden gondtól és nyomorúságtól. Mintha újjászületett volna!

- Bizony, az Isten kegyelme erősíti így meg az embert! Bizony... - helyeseltek némelyek.

A falu felől, a folyóparti ösvényen, a sás és a sűrű, fiatal égerliget közt egy leányka közeledett feléjük sietve. Hanka ernyőt formált kezével a szeme fölé, de nem tudta fölismerni. Csak közelről ismerte meg Józkát, aki szaladt, ahogy csak tudott, és már messziről kiabált és hadonászott:

- Hanus! Hazajött Antek! Hanus!

Hanka lecsapta a kapát, és föl pattant, mint a madár, ha szállni készül, de egy szempillantás alatt magához tért. Leengedte felhajtott szoknyáját, és habár repülni szeretett volna, bár úgy dobogott a szíve, hogy a lélegzete is elállt, és alig bírt szólni, mégis nyugodtan mondta, mintha semmi sem történt volna:

- Dolgozzanak csak tovább, aztán reggelire jöjjenek haza.

Lassan ment el, sietség nélkül, s közben mindenről kikérdezte Józkát.

Az asszonyok egymásra néztek, mert végképp megzavarta őket a Hanka nyugalma.

- Csak látszatra olyan nyugodt, az emberek előtt. Hogy ki ne nevéssék, hogy annyira sürgős neki az urához. Én nem bírnám ki! - mondta Jagustynka.

- Én sem! Csak aztán ne szottyanjon kedve Anteknek valami újabb szeretkezésre...

- Jagusia nincs már a keze ügyében, hát talán leszokik róla.

- Jaj, kedvesem, ha az embert hívja a szoknya szaga, a világ végére is kész elmenni utána.

- Bizony úgy van, a jószág se szokik olyan könnyen a tilosba, mint némely ember...

Így pletykálgodtak, és alig mozogtak már a munka körül. Hanka pedig közben messze járt, és szinte szándékosan beszédbe elegyedett a szembejövőekkel, bár nemigen tudta, mit mond és mit felelni, mert csak az az egy dolog járt a fejében, hogy Antek hazajött és várja.

- És Rochhal jött? - kérdezte újra.

- Rochhal hát! Hiszen mondtam már magának!

- És milyen, mi? Milyen?

- Tudom is én, milyen? Megjött, és rögtön a küszöbön kérdezi: hol van Hanka? Megmondtam, és rögtön rohantam magáért, ennyi az egész!

- Kérdezett felőlem! Hogy az Úr Jézus... Hogy az... - elragadta az öröm.

Már messziről meglátta. A tornácon ült Rochhal, s amikor észrevette őt, elébe ment a bejáróba.

Hanka mind lassabban ment feléje és mind nehézkesebben. Útközben a kerítésbe fogódzott, mert rogyadozott a lába, kifogyott a lélegzete, fojtogatta a könny a torkát, és olyan zavart volt a feje, hogy alig tudta kinyögni:

- Hát te vagy az! Te vagy! - a többi örvendező szót elmosták a könnyei.

- Én vagyok hát, Hanus! Én! - erősen keblére szorította a feleségét, és jóságosan, egész szívéből ölelgette. Az asszony is önfeledten simult hozzá, csupán boldog könnyei folytak végig patakokban sápadt arcán, s az ajka remegett. Egészen átengedte magát az ura ölelésének, mint a vágyakozó gyermek.

Sokáig nem tudott szólni, de hát mit is mondhatott volna, hogy is mondhatta volna ki, mi történt benne! Hiszen letérdelt volna előtte, fölsöpörte volna előtte a port, de csak néha-néha szakadt ki egy-egy szó a kebléből, elébe hullott, mint a súlyos gabonaszem vagy a lakodalmasan illatozó és szíve vérétől harmatos virág, és hűséges, odaadó szeme, határtalan szerelemmel teli szeme a lába elé borult, mint a kutya, s átadta magát kényére-kedvére.

- Lesoványodtál, Hanus! - suttozta Antek, és gyöngéden megsimogatta az arcát.

- Hát hogyste... annyit szenvedtem, úgy vártalak...

- Agyondolgozta magát az asszony - szólalt meg Roch.

- Hát maga is itt van?! Egészen megfeledkeztem magáról! - és köszöntötte, kezét csókolgatta. Az öreg tréfásan felelte:

- Nem csoda. Megígértem, hogy elhozom magának az urát, hát itt van...

- Itt van az uram, itt van! - kiáltotta, és hirtelen bámulva állt meg Antek előtt. Mert megfehéredett, kifinomodott, és olyan szépnek, hatalmasnak, újnak látszott, mintha valaki más lenne. Meg se tudta érteni.

- Megváltottam, hogy olyan csodálkozva nézel?

- Nem is, de valahogy mégis egészen más vagy.

- Várj csak, kimegyek a határba dolgozni, rögtön olyan leszek, mint azelőtt voltam.

Hanka hirtelen beszaladt a szobába a legkisebb gyerekért.

- Még nem is láttad! - kiáltotta, kihozva a kiabáló fiúcskát. - Nézd meg, úgy hasonlít hozzád, mint egyik tojás a másikhoz.

- Erős legény! - mondta Antek, a szüre szárnyába fektette, és meghintáztatta.

- Rochnak hívják! Pietras, gyere te is ide az apádhoz - fölemelte a kisfiút, mert az apja térdére kezdett kapaszkodni, és gagyogott valamit. Antek elérzékenyedve ölelte át.

- Édes bogárkáim, drága apróságok! Hogy megnőtt már Pietras! No és már gagyog is a maga módján.

- Hiszen olyan durcás is, és olyan ügyes, ha kézbe kaparintja az ostort, tüstént megpattintja, és tereli ki a libákat. - Melléjük guggolt. - Pietras, mondjad: tata! Mondjad!

Persze hogy elgagyogta, és még többet is beszélt a maga módján, az apja haját cibálva.

- Józka, hát te miért oldalsz el tőlem? Gyere csak ide - szólította Antek.

- Merek is én - csipogta a lány szégyenlősen.

- Gyere, te csacsi, gyere! - gyengéden, testvériesen magához vonta. - Most már nekem fogadj szót mindenben, mint az apádnak. Ne félj, nem leszek hozzád szigorú, nem esik bántódásod.

A kislány sírva emlegette apját és bátyját.

- Amikor a bíró mondta, hogy meghalt, mintha doronggal vágta volna fejbe, úgy megszádultam. Olyan kedves legény volt, olyan aranyos testvér. Ki hitte volna. Már tervezgettem, hogy osztjuk meg a földet, már arra is gondoltam, kivel házasítjuk össze - panaszkolta Antek csendesen, mély fájdalommal. Roch el akarta terelni figyelmüket a szomorú gondolatokról, ezért fölkelte és így szólt:

- Ti csak beszéltek, de nekem már korog a gyomrom.

- Jaj, istenem, egészen megfélekeztem róla. Józka, fogd csak meg azt a két sárga kiskakast. Pi-pi-pipi! És talán előbb tojást, mi? Vagy kenyeret? Friss, és a vaj is csak tegnapi. Vágd el a nyakukat, forrázd le! Rögtön elkészítem. Milyen buta is vagyok, hogy megfélekeztem róla!

- Hagyd későbbre a csibét, Hanus, csinálj valami jó falusi ennivalót. Úgy meguntam azokat a városi ételeket, hogy szívesen leülök egy tál krumplihoz és céklaleveshez - nevetett Antek vidáman. - Csak Rochnak főzz valami mást.

- Isten fizesse meg. Nekem is éppen erre fáj a fogam!

Hanka nekifogott a főzésnek, de mert a krumpli már rotyogott a fazékban, hát csak kolbászt hozott a kamrából a céklalevesbe.

- Neked hagytam, Jantos. Ez abból a disznóból való, amit húsvét előtt öltünk a te kívánságodra.

- Jókora kötél, de isten segedelmével elbánunk vele. Igaz is, Roch, hol vannak az ajándékaink?

Az öreg jókora batyut nyújtott át, amelyből Antek különféle holmikat szedegetett ki, és mindenkinek külön-külön odaadta a magáét.

- Nesze, Hanus, ezt neked hoztam, legyen, ha elmegy valahova - egy gyapjúkendőt adott át neki, szakasztott olyat, amilyen a kántornénak volt: fekete, piros-zöld kockákkal.

- Nekem! Hogy eszedbe jutott, Jantos - nyögte határtalan hálával az asszony.

- De hiszen ha Roch nem szól, meg is feledkeztem volna róla. De ő eszembe juttatta, és együtt mentünk válogatni meg vásárolni.

És sok mindent vásárolt össze, mert még egy cipőt is adott a feleségének, meg egy sárga virágos, kék selyem fejkendőt. Józkának ugyanolyat adott, csak hogy zöldet, egy nyakfodrot és egy pár gyöngysort, hosszú kötőpántlikával. A gyerekeknek pedig mézeskalácsot hozott meg szájharmonikát. Még a kovácsné számára is volt meglepetése, mert valamit papírba csomagolva félretett. Nem feledkezett meg Witekről és a legényről sem.

Szinte sikoltoztak bámulatukban, amint meglátták a mind újabb csoda dolgokat. Nézegették és próbálgatták is olyan örömmel, hogy Hankának a könny is végigcsordult kipirult arcán, Józka pedig a fejéhez kapott ámulatában.

Roch mosolyogva dörzsölte kezét, Antek pedig csak füttyörészett.

- Rászolgáltatok az ajándékra. Roch elmondta, milyen szépen ment minden a gazdaságban. Hagyjátok már, nem a köszönetért hoztam - védekezett, mert nekiestek és ölelgették, csókolgatták.

- Soha nem is álmodtam ilyen csoda dolgokról - suttogta könnyesen Hanka, miközben leült fölpróbálni a cipőt. - Egy kicsit szűk, mert megdagadt a lábam a mezítláb járástól, de télre éppen jó lesz.

Roch a faluról és különféle dolgokról kérdezősködött; Hanka csak félszóval felelgetett, mert a főzés körül sürgölődött, éspedig olyan buzgalommal, hogy hamarosan jókora tálat állított eléjük bőven zsírozott krumplival és egy másik nem kisebbet céklalevessel, melyben akkora kolbász úszott, mint a kocsikerék.

Alaposan nekiláttak a reggelinek.

- Ez aztán étel - kiáltott Antek vidáman -, jó illatos a kolbász! Ezután már érez az ember egy kis súlyt a hasában. Azok ott a börtönben úgy etettek, hogy a fene egye meg őket.

- Sokat éhez tél, szegénykém?

- Bizony, a végén már nem is tudtam enni.

- Mesélték az emberek, mit adnak ott enni, azt mondták, még a kutya is csak nagy éhségében kapna az olyan étel után. Csakugyan?

- Bizony, úgy van. De az a legrosszabb, hogy bezárva kell ülni. Amíg hideg volt, még megjárta, de mikor melegen kezdett sütni a nap, és megéreztem a föld szagát, azt hittem, majd megveszek. Jobban kívántam a szabadságot, mint ezt a kolbászt. Már meg is próbáltam széttörni a rácsot, de megakadályozták.

- És igaz, hogy vernek ott? - kérdezte az asszony félénken.

- Vernek hát! Mert vannak ott olyan gazemberek is, akiknek már tiszta igazságosságból is kijár naponként a bot. Hozzám egy ujjal se mert nyúlni senki. Próbálja meg valaki, majd adnék én neki!

- Persze, ki is bírna veled, te vasgyúró! Ugyan kicsoda! - bizonygatta Hanka örömmel. Le nem vette róla a szemét, és ügylet minden mozdulatára.

De hamarosan befejezték az evést, és rögtön elmentek aludni a csűrbe, ahova már vitt nekik Hanka dunnát meg vánkost a hombárba.

- Az istenért, hiszen töpörtyűvé olvadunk - nevetett Roch.

Hanka már nem felelt. Amint becsukta utánuk az ajtót, egészen elgyengült, és kifutott a veteményesbe petrezselymet gyomlálni. Néhány pillanatig nézelődött maga körül, és sírva fakadt. Örömében sírt, sírt, mert a nap melegítette a hátát, mert zöld fák hajladoztak a feje fölött, mert énekeltek a madarak, mert minden virágzott és illatozott, és mert olyan jól érezte magát a lelke, olyan csendes és boldog volt, mint a szentgyónás után, vagy még jobban.

- Hogy ezt megadtad, édes Jézusom! - jajdult fel, az ég felé emelve könnyes szemét legőszintébb, teljességgel kimondhatatlan hálájában azért a sok jóért, ami osztályrészéül jutott.

- És hogy annyira megváltozott minden! - sóhajtott elbámulva, boldogan, szinte égbe emelkedve. És egész idő alatt, amíg aludtak, a boldogságtól szinte magánkívül járt-kelt. Örökött fölöttük, mint a kotlós a csibéi fölött. Kivitte a gyerekeket messzire a gyümölcsösbe, hogy ne lármázzanak. Minden jószágot kihajtott az udvarból, még arra se ügyelt, hogy a disznók turkálják a korai krumplit, a tyúkok meg a kelő uborkát kapirgálják. Mindenről megfeledkezett, az egész világról, folyton csak az alvókhoz kukkantgatott be.

S olyan lassan telt az idő, hogy már nem tudta, mihez fogjon. Mert elmúlt már a reggeli ideje, megvolt az ebéd is, és ők még folyton aludtak. Mindenkit munkába kergetett, de ügyet se vetett rá, mi történik ott nélküle. Csak örökött, folyton topogott a háztól a csűrbe meg vissza.

Százszor elővette az ajándékokat, próbálgatta és mondogatta:

- Hát van még ilyen jó és figyelmes ember a világon?

Végül elszaladt a faluba az asszonyokhoz, és már messziről kiáltotta mindenkinek, akit meglátott:

- Hallja, megjött az uram! Most a csűrben alszik.

És nevetett a szeme, az arca, és olyan öröm és vidámság áradt belőle, hogy csak úgy csodálkoztak az asszonyok.

- Megbabonázta az a kötnivaló? Egészen elment az esze.

- Föl is tartja majd hamarosan az orrát, majd felfuvalkodik, meglátja!

- Térjen csak vissza Antek a régi szokásaihoz, majd letörik akkor a szarva - beszélgettek.

Dehogyan hallotta ő ezeket a beszédeket! Alig ért haza, buzgón nekilátott, hogy bőséges ebédet készítsen, de mikor meghallotta, hogy libák gágognak lármásan a tavon, kirohant, hogy kavicsokkal hallgattassa el őket. Majdnem veszekedés is támadt ebből a molnárnéval.

Éppen hogy kiküldte az uzsonnát a mezőre az embereknek, mikor Antekék kijöttek a csűrből. A ház előtt, a hűsön, az árnyékban tálalta föl nekik az ebédet. Még pálinkát és sört is hozott elő, csemegének pedig vagy fél szita érett meggyet tett eléjük, amit a pap gazdaszonyától hozott.

- Olyan bőséges az ebéd, mintha lakodalomban volnánk - tréfált Roch.

- Hazajött a gazda, hát ez nem elég lakodalom? - felelte Hanka, és sürgölődött körülöttük. Ő maga alig evett.

Ebéd végeztével Roch elment a faluba, azt ígérte, estére visszatér. Hanka pedig bátortalanul megkérdezte az urát:

- Nem akarod megnézni a gazdaságot?

- Jól van, megnézzük! Az ünnepnek vége, hozzá kell látni a dologhoz! Istenem, nem gondoltam volna, hogy olyan hamarosan rám száll az apai örökség!

Felsóhajtott, és ment az asszony után. Előbb a lóistállóba mentek; három ló szuszogott itt, s a rekeszben forgolódott a csikó. Azután az üres tehénistállóba meg a csűrbe is, megnézték az idei szénát; Antek még az ólakba is benézett, meg a fészerbe, ahol különféle szerszámok és holmik voltak.

- A bricskát majd át kell gördíteni a szérűre, mert itt egészen összeszárad.

- Hányszor mondtam Pietreknek. De hát nem fogadott szót.

Hívogatni kezdte a malacokat meg a baromfit, s dicsekedett a nagy szaporulattal. Amikor azt is végignézte Antek, az asszony hosszadalmasan mesélt a mezei munkákról, hol és mi van elvetve, és mennyi van ebből meg abból. Közben várakozón nézett az ura szemébe, de Antek csak elrendezte fejében mindezeket, olykor kérdezősködött is erről-arról, s csak a végén mondta:

- Még elhinni is nehéz, hogy győzted mindezt magad!

- A te kedvedért még többet is győznék - suttogta forrón az asszony, és rettenetesen örült a dicséretnek.

- Talpraesett asszony vagy, Hanus, az már igaz! Nem is gondoltam volna, hogy ilyen vagy.

- Ha egyszer kellett, hát persze hogy nem sajnálja az ember a két kezét.

Antek még a gyümölcsöst is megnézte, mely tele volt már félig piros meggyel, megnézte az ágyásokat is, ahol szépen nőtt a hagyma, a petrezselyem és a káposztapalánta.

Már visszatérőben voltak, amikor az első szoba előtt elhaladva, Antek benézett az ablakon át.

- Hát Jagna hol van? - hordozta körbe bámuló szemét az üres szobában.

- Hát hol lenne? Az anyjánál! Elkergettem innen! - mondta keményen Hanka, és férjére emelte szemét.

Antek összeráncolta szemöldökét, egy darabig gondolkodott, cigarettára gyújtott, és nyugodtan, csak úgy odavetve mondta:

- Dominikowa cudar kutya, nem hagyja pör nélkül a dolgot.

- Azt mondják, tegnap már voltak panasszal a törvénynél.

- No, a panasztól az ítéletig még hosszú az út. De jól meg kell gondolni a dolgot, hogy meg ne tréfáljon bennünket.

Erre Hanka elmondta, miből keletkezett az egész, és hogyan történt. Persze sok mindent el is hallgatott. Antek nem szakította félbe, nem is kérdezősködött, csak a homlokát ráncolta, és olykor-olykor megvillant a szeme. Csak mikor Hanka odaadta neki az átíratási okmányt, akkor nevette el magát csípősen:

- Annyit ér, hogy hátramehetsz vele.

- De hiszen ez az, amit az édesapád adott neki.

- Az, de fabatkát sem ér! Ha a közjegyző előtt írásban visszaadná, az jelentene valamit. Csak tréfából dobta oda neked!

Vállat vont, karjára vette Pietrust, s megindult az átbújó felé.

- Megnézem a földeket, aztán majd visszajövök! - vetette oda. Hanka hátramaradt, bár nagyon szeretett volna vele menni. Antek megkerülte a szénakazlat, melyet újból fölállítottak, és meg volt rakva bőven, s fél szemmel, sandán nézegette.

- Mateusz hozta rendbe. Csak szalma elfogyott három boglyával a tetejére - kiáltott Hanka utána a sövényről.

- Jó, jó - morogta Antek. Nem volt mindenre kíváncsi. Átment a krumpliföldön, és megindult a mezsgyén.

Az idén a falu innenső oldalán majdnem csupa őszi vetés volt, ezért nem sok emberrel találkozott útközben. A szembejövőket röviden köszöntötte, és gyorsan továbbment. Mégis egyre inkább lassította lépteit, mert Pietrus nehéz volt, és egyre jobban elkábította a meleg, csöndes levegő. Meg-megállt, majd leült, de azért apróra megnézett minden egyes táblát.

- Hohó, a dudva elfojtja a lent! - kiáltott föl, megállva a kék virágos, sárgával sűrűn tarkított táblák mellett. - Szemetes magot vett, és nem szelelte ki.

Azután az árpánál állt meg, amely gyarló volt, és már ki is égett. Alig látszott ki a bogáncs, a kamilla meg a vadsóska közül.

- Nedvesen vetették! Föltúrta a földet, mint a disznó! Hogy a nyavalya törne ki, te semmirekellő, az ilyen munkáért! És hogy boronálta meg a cudar! Csupa tarackbúza meg göröngy az egész!

Haragosan köpött egyet, és átment a hatalmas rozstáblába, mely mint a napon hullámzó víz, úgy ringott a lába előtt, zizegett nehéz kalászaival. Nagyon megörült, mert szépen nőtt, vastag volt a szalmája, a kalásza meg mint a korbács.

- Úgy nő, mint az erdő! Még az apám vetése! Az uraság földjén sincs jobb! - kimorzsolt egy kalászt. A magja fejlett és telt volt, de még puha. Még két hét, és hajlik a kasza alá! Csak a jég el ne verje.

De legjobban a búzának örvendezett, azon legeltette legtovább a szemét. Bár egyenetlenül kelt, néhol sűrű volt, máshol ritka, de a feketés, csillogó szálakból már kibontakozott a tömött, nagy kalász.

- Jól fizet majd! Néhol még vissza kell vágni, mert nagyon buja. Dombon van, és mégsem fogta meg a nap! Színarany!

Egyre tovább ért, lassan kapaszkodott fölfelé az enyhe dombhajlaton, melyen az erdő fekete fala emelkedett. A falu elmaradt mögötte, szinte a katlan fenekén, úszott a gyümölcsösökben, és a házak közt kicsillogott a tó, vagy némelyik ablak égett a napfényben.

Valahol a temető táján lucernát kaszáltak, a kaszák csillogtak a föld fölött, mint kékes villámok, másutt meg asszonyi ruhák piroslottak, és fehér libanyájuk legelésztek a keskeny ugarokon. A falun túl, a zöld krumpliföldeken, úgy mozogtak az emberek, mint a hangyák, még magasabban, a beláthatatlan messzeségben pedig falvak, magányos házak, az utak mentén meggörcbült fák és hatalmas földek rémlettek, mintha kékes, forró vízbe lennének merülve.

Mély csönd lebegett a földek fölött, az izzó levegő szinte vakított, és olyan forróságot lehelt, hogy a fehéres, rezgő lángok közt csak olykor-olykor repült át nehézkesen, lankadt szárnyakkal egy-egy gólya, és lihegő varjak suhantak tova.

Pacsirták énekeltek valahol láthatatlanul, az ég magasan, izzón és tisztán lebegett, s csak itt-ott árválkodott egy-egy fehér felhőcske a kék égi mezőkön, mint egy eltévedt bárány.

A földön pedig száraz, forró szél hancúrozott, tántorgott, mint a részeg, néha süvítve fölpattant, hogy a madarak is megriadtak tőle, vagy meglapult valahol, és hirtelen lecsapott a vetésre, fölborzolta, összekavarta, fenekestül fölforgatta, és aztán ismét eltűnt, nem tudni, hova; s a ringó táblák még sokáig susogtak halkán, mintha panaszkodnának a csintalanra.

Antek megállt az erdőszéli ugaron, és megint megharagudott.

- Még most sincs fölszántva! A lovak munka nélkül állanak, a trágya kiég a kupacban, neki meg kisebb gondja is nagyobb ennél. Hogy a...! - káromkodott magában, és elindult az erdő szélén, a nyárfás úton álló kereszt felé.

Fáradtnak érezte magát, a feje zúgott, és a por fojtogatta. Leült a fészület alá, a nyírfák árnyékába, a szérűre fektette az alvó Pietrust, s törölgetve dús verítékét, nézte a világot, és elgondolkozott.

A nap az erdők fölé hajolt, kibújtak az első félénk árnyékok a fák alól, és lassan a vetés felé kúsztak. Az erdő napban égő koronái halkán sugdolódtak, a sűrű mogoró- és nyárbozót reszketett, mintha a hideg lelné. A harkály buzgón kopácsolt, és valahol a messzeségben szarka csörgött. A mohos törzsek közt olykor-olykor megvillant egy gyurgyalag, mintha valaki összezsavart szivárványgombolyagot dobott volna el.

Hűvösség áradt a homályos, csöndes mélységekből, melyeket csak itt-ott téptek meg a nap arany karmai.

Illatozott a gomba, a gyanta, és az izzó mocsarak szaga terjedt.

Hirtelen héja röppent föl az erdő fölé, keringett a földek fölött, egy ideig lebegett a levegőben, és lecsapott, mint a villám, a vetésbe...

Antek fölugrott, hogy megvédje a madárkát, de már késő volt. Hulló tolla szállott, a rabló elszökött, a foglyok ijedten felsírtak, és egy nyulacska rémulten rohant el vaktában, csak a farka alja fehérlett.

- Hogy kiválasztotta magának, a zsvány rablója! - suttozta visszaülve. „De hát a héjának is élnie, táplálkoznia kell, még a legnyomorultabb gilisztának is. Ilyen már a világ rendje” - gondolkozott, és betakarta Pietrus arcocskáját, mert méhek zümmögtek körülötte folyton, és valami szőrös dongó zúgott fölötte szakadatlanul.

Eszébe jutott, hogy még csak nemrég is mennyire vágyott a szabadságra, erre a mezőre, csoda, hogy el nem sorvadtt a lelke a vágytól.

- Megkínóztak a gazok! - káromkodott, és nem mozdult a helyéről, mert közvetlenül előtte fürjek dugták ki a rozsból ijedt fejüket, és szolongatták egymást a maguk módján. De egy pillanat alatt visszabújtak, mert egész banda verébnép szállott a nyírfákra; fürödtek a homokban, önfeledten lármáztak, verekedtek és veszekedtek. De hirtelen elhallgattak, és meglapultak a helyükön, mert újból a héja kóválygott fölöttük, mégpedig olyan alacsonyan, hogy az árnyéka ráesett a földekre.

„Elbánt veletek, szájasok! Éppen így szokott lenni az emberekkel is! Akárhánynál többet ér a fenyegetés, mint a könyörgés” - gondolta magában.

Oldalt az úton barázdabillegetők tűntek fel, billegették a farkukat, és egész közel lopakodtak hozzá, de amint megmozdította a kezét, elröptek az árokpartra.

- Az ostobák! Kis híja, hogy meg nem fogtam valamelyiket Pietrusnak!

Varjak jöttek ki az erdőből, a kerékvágásban vonultak föl, és csipegettek itt-ott, amit lehetett. De amint megéreztek az embert, óvatosan, félrehajtva fejüket, nézegetni kezdték, körüljárták, egyre közelebb ugáltak, és nyújtogatták undok, rabló csőrüket.

- Belőlem nem esztek - s egy göröngyöt hajított közübük, mire elillantak csendesen, mint a tolvajok.

Azután pedig, mivel úgy ült, mintha meg lenne dermedve, csak nézte a világot, és egész lelkével figyelte hangjait, hát minden teremtmény vakmerően közeledni kezdett feléje. Hangyák mászkáltak a hátán, olykor-olykor egy-egy pillangó szállt le a hajára, katicabogarak keresgéltek valamit az arcán, kövér, zöld hernyók kapaszkodtak buzgón a csizmájára, majd meg az erdei madárcák csicseregtek a feje fölött. Egy mókuska is előbukkant az erdőből, fölemelte vörös farkát, és egy szempillantásig habozott, ne ugorjon-e rá, de ő már nem is tudott erről, úgy elmerült valamiben, ami ebből a végtelen földből tört ki, és mámorító, kimondhatatlan édességgel töltötte el a lelkét.

Úgy érezte, mintha a széllel együtt hemperegne a vetésben; mintha ő csillogna a füvek lágy, nedves zöldjében; mintha patakként surranna az átizzott homokon, a sarjüillatot árasztó réteken át; mintha a madarakkal repülne valahol magasan, fönn a világ fölött, és felfoghatatlan erővel kiáltana a napba. Aztán meg mintha mezők zúgásává válna, az erdők ringásává, minden növekedés hajtóerejévé, az énekszó és vidámság közt termő szent föld minden hatalmává. És önmagának is tudta magát, s egyúttal mindennek: annak is, amit látni, érezni, tapintani és érteni lehet, de annak is, amit még csak nem is sejt az ember, csak halálának órájában gondol át némely lélek, ami csak gomolyog az emberi szívben, fölgülemlik, és elragadja ismeretlen tájakra, édes könnyeket sajtol ki a szeméből, és olthatatlan vágygal, sziklaként nyomja a lelkét.

Úgy vonultak ezek az érzések rajta keresztül, mint a felhők; mire egyet megértett, már mások következtek, újabbak és még felfoghatatlanabbak.

Ébren volt, és mégis álom szórt mákot a szemébe, a sors fölé emelte, és az elragadtatás tájaira vitte; végül már úgy érezte magát, mint Úrfelmutatáskor, amikor a lélek fölemelkedik valahova, és térdelve angyali kertekbe száll, valami boldogsággal telt égbe vagy a paradicsomba.

Kemény ember volt, nem érzékenyedett el egykönnyen, de ezekben a csodálatos percekben kész volt a földre borulni, rátapasztani forró ajkát, és megölelni ezt az egész kedves, szeretett világot.

„Semmi, csak a levegő kábított el!” - védekezett, az öklével törölte szemét, és összeráncolta szemöldökét, de hogy is tudott volna erőt venni magán, hogy fojthatta volna el magában a nagy meglelégedettséget, mely átjárta a lelkét?

Mert hát megint a földön érezte magát, az apai, ősapai rögön, övéi közt; hát nem is csoda, hogy örült a lelke, és szívének minden dobbanása erős hangon, örvendezve kiáltott:

„Hiszen itt vagyok megint! Itt vagyok, és itt is maradok!”

Megfeszült, kész volt arra, hogy fölemelkedjék, induljon ebbe az új életbe, amelyet már megjárt az apja, amelyet megjártak nagyapái és ősapái, és éppúgy meghajtotta a vállát, mint ők, hogy magára vegye a súlyos terhet, és hordozza rettenthetetlenül, fáradhatatlanul, míg azután Pietrus föl nem váltja a sorban...

„Ennek már így kell lenni! A fiatal az öreg után, a fiú az apa után, rendre és szakadatlanul, amíg te akarod, irgalmas Jézusom” - gondolta szigorúan.

A kezére támasztotta elnehezült fejét, mind mélyebbre hajtotta, mert különféle gondolatok és visszaemlékezések egész tömege látogatta meg. Valami kemény, feddő hang pedig, mint a lelkiismeret szava, kezdte szemébe vagdosni keserű és fájdalmas igazságait. Meghajolt, megalázkodott előtte, és beismerte valamennyi bűnét...

Nehéz volt ez a gyónás, nem könnyű ez a megbánás, de legyőzte magában dacosságát, elfojtotta kevély önérzetét, és a magához térés könnyörtelen tekintetével nézte végig egész életét, minden ügyét fenékgig átvizsgálta most, gondolkodott rajta, és szigorúan megítélte.

„Ostoba voltam, és kész! A világon mindennek a maga rendjén kell menni! Persze, okosan mondta az édesapám: mikor minden szekér egy irányban halad, rossz az olyannak, aki leesik a szekérről, és a kerekek alá kerül! A lovakat gyalog meg nem előzhetjük! Hogy erre mindenkinek a maga eszével kell ráeszmélni! Sokan drágán fizetnek meg érte!” - gondolta szomorúan, és fanyar mosoly bujkált ajka körül.

Az erdőből kolompolás hallatszott, és a hazainduló csorda bögése.

Fölvette Pietrust, és megindult a nyárfás út szélén, maga elé eresztve az erdei legelőről vonuló jószágot.

Por kelt a jószág patája nyomán, és fölemelkedett a nyárfák fölé, mint a felhő; a lenyugvó nap fényétől pirosló porfelhőkben nehéz, szarvas fejek inogtak, és olykor-olykor összegomolyodtak a juhok; a kutyák terelték össze őket, mert folyton beszabadultak az út menti vetésbe. Visítottak a disznók az ostorcsapások alatt, a borjak bögve keresték elvesztett anyjukat; egy-egy pásztor lóháton léptetett, a többi gyalog követte a nyáját. Pattogtatták ostorukat, beszélgettek, nagyokat rikkantottak, és egyikük énekelt is, hogy csak úgy visszhangzott.

Antek elmaradt a többiek mögött; ekkor vette észre Witek, és odaszaladt, hogy kezét csókoljon üdvözlésül.

- Látom, jól megnőttél! - szólt szíves hangon a fiúhoz.

- Bizony, mert ez a nadrág, amit az ősszel kaptam, már csak a térdemig ér.

- Ne félj, majd ad a gazdasszony újat, ad bizony! Van mit legelni a teheneknek?

- Dehogyan van! A fű már egészen kiégett. Ha a gazdasszony nem vetne eléjük az istállóban, egészen elapadna a tejük. Adj ide Pietrust, hadd lovagoltatom meg egy kicsit - kérte.

- Ugyan, még nem üli meg a lovat, és lepottyan!

- Eleget lovagoltattam már a csikón! Hiszen fogom én. Él-hal a lóért. - Elvette a gyereket, és valami vén, lehorgasztott fejjel bandukoló gebére ültette, Pietrus belefogódzott a ló sörényébe, meztelen sarkával ütögette az oldalát, és vígan kiáltozott.

- Pompás fickó! Drága kis legénykém! - suttozta Antek, rögtön letért a mezőre, és a mezsgyéken igyekezett a csűrök mögött futó útra.

A nap éppen csak hogy lenyugodott, s az egész ég aranyba és halványzöldbe borult. A szél elállt, a gabona lecsüggesztette súlyos kalászát; a harmatos mezőn hallatszott már a falu lármája és valami távoli ének.

Antek lassan ment, mintha elnehezítette volna az emlékezés, mert minduntalan Jagusia jutott az eszébe. Újra meg újra maga előtt látta az ő kék szemét, csillogó fehér fogát és piros, duzzadt ajakát, mely olyan közelről lehelt rá, hogy megremegett és meg-megállt. Elevenen állott előtte, dörzsölte a szemét, hogy elkergesse emlékezetéből, de szinte csak azért is kísért tovább, mellette haladt, csípőjük összeért, mint egykor, és olyan kéjes forróság áradt belőle, mint egykor, hogy a vér a fejébe szökött tőle.

- Talán jó is, hogy kikergette a házból! Úgy belém fűródott, mint a szálla, mint egy fájo szálla. De ami volt, az vissza nem tér - sóhajtott különösen összeszorult szívvel. - Nem lehet.
- És kiegyenesedve, élesen vetette oda saját magának:

- Véget ért a kutyalakodalom! - s már be is ment az udvarra.

Az udvar hangos és népes volt, az esti munkák körül sürgölödtek, Józka a teheneket fejte az istálló mellett, és sipítva énekelt, Hanka pedig tésztát gyúrt a tornácon.

Antek néhány szót szolt Pietrekhez, aki épp a lovakat itatta, és bement az első szobába körülnézni. Hanka utanaszaladt.

- Rendbe kell hozni, és ide költözünk át. Van itthon mész?

- Még a vásáron vettem, rögtön holnap elhívom Stachót, majd kimeszeli. Persze hogy jobb lesz ebben a szobában.

Antek valamin gondolkozott, és körüljárta a szoba összes sarkait.

- Voltál a határban? - kérdezte az asszony bátortalanul.

- Voltam, minden rendben van, Hanus. Magam se rendeztem volna el jobban.

Nagyon elpirult az asszony, úgy megörült a dicséretnek.

- Csak Pietreknek disznót kellene őrizni, nem pedig a földön dolgozni! Haszontalan!

- Azt hiszed, nem tudom? Már tudakozódtam is más béres után.

- Majd én kézbe veszem, és ha nem fogad szót, szélnek eresztem!

Hanka még valamit akart mondani, de a gyerekek kiabálni kezdtek, hát befutott hozzájuk. Antek pedig kiment az udvarra, megnézett mindent alaposan és olyan szigorúan, hogy bár csak néha vetett oda egy-egy szót, Pietreknek csak úgy borsózdott a háta, és Witek is a távolban settengett, nem mert a szeme elé kerülni.

Józka már a harmadik tehenet fejte, és egyre hangosabban énekelt:

*Állj meg, tarka, állj!
Teljék a sajtár.*

- Úgy ordítasz, mintha nyúznának! - kiáltott rá Antek.

Hirtelen elhallgatott, de mivel büszke és csökönyös kislány volt, tovább énekelt azután, csak éppen halkabban és félénkebben:

*Arra kér az édesanyám,
Adjál tejet eleget ám,
Állj meg, tarka, állj!*

- Hogy fognád már be a szádat, itthon van a gazda! - pirított rá Hanka, amint az utolsó tehén számára cipelte be a vizet. - Mindjárt lesz itt engedelmesség - tette hozzá.

Antek elvette tőle a csöbröt, odaállította a tehén elé, és nevetve mondta:

- Ordíts csak, Józia, ordíts, akkor hamarébb szöknek meg a patkányok a házból...

- Azt teszem, ami nekem tetszik! - mordult föl dacosan Józka, de mihelyt elmentek, elhallgatott, csak duzzogva nézett a bátyjára, és föl húzta az orrát.

Hanka most a disznók körül forgolódott; olyan buzgón hordta a nehéz moslékoscsöbröket, hogy Antek meg is sajnálta.

- Vigyék ki a fiúk! - mondta. - Neked nehezedre esik, látom. Várj csak, majd fogadok cselédet, mert Jagustynka segítségével hajítófát sem ér. Hova lett máma?

- A gyerekeihez ment, békülőben van velük. Bizony elkelne egy cseléd, de hát az borzasztó költség. Győzném magam is, de ha úgy kívánod: ahogy akarod... - csoda, hogy hálából kezet nem csókolt az urának, és csupán ennyit mondott örömeiben: - És libát is többet tudnánk nevelni, és még dísznót hizlalhatnánk eladásra.

- Nagy gazdaságunk van, hát gazda módra is kell hogy éljünk, ahogy azelőtt volt szokás, apáink idejében! - mondta Antek hosszas gondolkodás után.

Vacsora végeztével pedig kiment a ház elé, mert kezdtek összegyűlni a barátok és az ismerősök, hogy üdvözljék és örvendezzenek a hazatérésének.

Eljött Mateusz Grzelával, a bíró öccsével, eljött Stacho Ploszka, Klomb a fiával, Adam, Antek unokaöccse és mások.

- Úgy vártunk már, mint a kánya az esőt! - szólt Grzela.

- Hát igen, ott fogtak, és a karmuk közt tartottak, mint a farkasok! Semmiképpen sem tudtam szabadulni!

Leültek a tornácon a sötétben, csak Roch ült egyedül az ablak alatt, a világosságban, amely széles sávban ömlött a kertig.

Az est csöndes volt és meleg, csillagokkal tele; a fák közt kicsillantak a házak világos ablakai, a tó olykor-olykor felmorajlott, mintha sóhajтана, és a tornácokon mindenütt emberek hűsöltek.

Antek erről-arról kérdezősködött, mikor Roch félbeszakította:

- Tudjátok-e, a járási főnök bejelentette, hogy két hét múlva össze kell gyűlni a lipceieknek, és meg kell szavazni az iskolát?

- Mi közünk hozzá, tanácskozzanak az öregek! - tört ki Ploszka, de Grzela rátámadt:

- A legkönnyebb az apákra hárítani mindent, magad meg süttetnéd a hasadat a napon! Azért folyik olyan jól a falu dolga, mert egyik fiatal se akarja a fejét törni semmin se.

- Ha rám íratják a földet, majd akkor töröm a fejemet.

Heves vita tört ki erről; végül Antek közbeszólt:

- Nincs mit veszekedni, Lipcében szükség van iskolára, csak hogy az ilyen hatóságira nem szabad megszavazni egy fityinget sem.

Roch támogatta a véleményét, ijesztgette és ellenállásra buzdította az embereket.

- Megszavaztok holdanként egy zlotyt, és aztán egy rubelt fizettetnek veletek... Hát hogy volt a törvényházzal, mi? Jól meghíztak a pénzeteken. Jókora pocakot eresztettek!

- Majd én rajta leszek, hogy a falu ne szavazza meg - suttogta Grzela, Roch mellé ülve, aki azután félrehívta, írásokat és könyvecskéket adott át neki, és valami fontos dologra oktatta halkan.

Amazok meg még beszélgettek erről-arról, csak hogy álmosan és kedvetlenül. Még Mateusz is szomorú volt ma, ritkán szólalt meg, és csak Anteket kísérte figyelmesen a szemével.

Már oszlófélben voltak, mert hiszen a nappal együtt kellett munkába indulniok, mikor megjelent a kovács. Panaszkodott, mert éppen most jött a kastélyból, szidta a falut és mindenkit.

- Már megint mi lelte? - kérdezte Hanka, kinézve az ablakon.

- Hogy mi? Szégyen ki is mondani, de nagy tökfilkók a mi parasztjaink! A földesúr úgy beszél velük, mint emberekkel, mint gazdákkal, azok meg úgy viselkednek, mint a libapásztorok! Már megegyeztek az urasággal, valamennyien egy akaraton voltak, de amikor aláírásra került a sor, akkor az egyik megvakarja a fejét, és azt morogja: tudom is én! Más meg azt mondja: még megbeszélem az asszonnyal; a harmadik meg kunyerálni kezd, hogy adják még oda ráadásul azt a kis rétet a föld mellett. Aztán kezdj valamit az ilyenekkel. A földesúr úgy megharagudott, hogy már hallani se akar az egyezkedésről, még meg is tiltotta, hogy a lipcei jószágot az erdőbe eresszék legelni; aki mégis odahajtja, annak lefoglalják.

Nagy aggodalomba ejtette őket ez a váratlan újság. Káromkodtak, szidták a hibásakat, és mind böszülten civakodtak. Végül Mateusz szomorúan megszólalt:

- Mindez azért van, mert a nép meg van zavarodva, ostoba, mint a birka, és nincs, aki jobb észre térítené!

- Hát nem eleget magyaráz Michal mindenkinek?

- Ugyan, Michal! A saját haszna után fut, és az urasággal tart, hát persze hogy nem hisz neki a nép. Meghallgatják, de nem mennek utána...

Fölpattant erre a kovács, hevesen bizonygatta, hogy csak a falu javát hordja a szíven, hogy még rá is fizet, csak hogy nyélbe üsse az egyezséget.

- Ha megesküdnél rá a templomban, akkor sem hinnének neked - morogta Mateusz.

- No, hát akkor próbálja meg más, majd meglátjuk, mire megy! - kiáltotta a kovács.

- Hát persze hogy másvalakinek kell hozzálátni a dologhoz.

- De ki lásson neki? Talán a pap vagy a molnár? - kiáltottak gúnyosan.

- Hogy ki? Hát Antek Boryna. És ha ő se téríti észre a falut, akkor keresztet vethetünk az egészre...

- Én? Hát ki hallgat énrám? - dadogta Antek zavartan.

- Van eszed, te vagy most az első gazda a faluban, hát hallgat rád mindenki.

- Csakugyan! Persze! Egyedül te! Utánad megyünk! - mondogatták buzgón. De a kovácsnak valahogy nem volt ínyére a dolog, mert nyugtalanul forgolódott, tépdeste a bajuszát, és csípősen elnevette magát, mikor Antek kijelentette:

- Hiszen nem a szentek csinálják a fazekat, én is megpróbálhatom. Majd beszélünk róla valamelyik nap.

Lassan elszéledtek, de még mindegyik külön félrevonta Anteket, igyekezett rábeszélni, és ígérte, hogy vele tart. Klomb pedig így szólt:

- Mindig kell hogy valaki vezesse a népet, akinek van hozzá esze, ereje és emberséges érzése.

- És ha kell, bottal is meg tudja tapogatni a bordáját! - nevetett Mateusz.

Elszéledtek, csak Antek maradt ott az ablak alatt a kováccsal, mert Roch a tornácon térdelt, imába merülve.

Sokáig gondolkoztak a mély csöndben. Csak Hanka sürgölődését lehetett hallani a szobából; fölverte és áthúzta az ágyneműt, azután sokáig mosakodott, mintha valami nagy ünnepre készülne; majd a haját bontotta ki, fésülte az ablak alatt, és egyre türelmetlenebbül tekingetett

ki rájuk. Azután hegyezni kezdte a fülét, mert a kovács halkán kezdte lebeszélni Anteket: ne foglalkozzék az üggyel, mert a parasztokkal úgyse jut dűlőre, és a földesúr nincs hozzá jó szívvvel.

- Nem igaz! Kezeskedett érte a törvénynél! - szólt ki Hanka az ablakon.

- Ha maga jobban tudja, akkor beszéljünk másról... - Mérges volt a kovács, mint a kutya.

Antek fölállt, és álmosan nyújtózkodott.

- Azt az egyet mondom neked utoljára: csak a tárgyalásig bocsátottak szabadon, ugye? Belekeveredsz mások ügyeibe, pedig hát tudhatod-e, milyen lesz az ítélet?

Antek visszaült, és olyan mélyen elgondolkozott, hogy a kovács, minthogy nem kapott feleletet, hazament.

Hanka az ablak körül forgolódott, ki-kinézett az urára, de hogy az nem ügyelt rá, végül félénken, kérő hangon megszólalt:

- Gyere, Jantos, ideje lefeküdni... Sokat fáradtál máma...

- Megyek, Hanus, megyek... - Nehézkesen fölkel.

Az asszony gyorsan vetkőzni kezdett, és imádságot suttogott reszkető ajkával.

„És ha Szibériára ítélnék, akkor mi lesz?” - gondolta aggodalmasan Antek, amint bement a szobába.

- Pietrek, hozz már fát! - kiáltott Hanka a ház előtt. Lompos volt, és egészen lisztes, mert éppen kenyeret dagasztott.

A kemencében már erős tűz lobogott; olykor-olykor megkotorta, sietett kiszakítani a cipókat és kihordani a tornácra, a napra kitett gyúródeszkára, hogy hamarább keljen. Élénken forgolódott, mert a tészta már majd kifutott a dunnával betakart hatalmas dagasztóteknőből.

- Józka, rakj a tűzre, mert még feketés a kemence eleje!

De Józka nem volt odahaza, s Pietrek se sietett engedelmeskedni. Trágyát rakott az udvaron, ásóval leütögette a tetézt szekeret, hogy ki ne rázódjék az úton, és nyugodtan beszélgetett a vak koldussal, aki szalmakötelet font a csűr előtt.

A délutáni nap még úgy tűzött, hogy a falakból megeredt a gyanta, égetett a föld, és perzselt a levegő, mint a tűz; már mozogni is nehéz volt. Csak a legyek röpködtek dongva a szekér fölött, s csoda, hogy a lovak el nem tépték az istrángot, és nem törték össze a lábukat, úgy rángatták, hogy védekezzenek a csipések ellen.

Az udvar fölött nyomasztó, álmosító hőség lebegett, s áthatóan érzett a trágya szaga. Még a madarak is elhallgattak a kertben, a tyúkok szinte élettelenül heverték a kerítés tövében, a malacok pedig nyögdécselve hemperegtek a kút mellett a sárban. A koldus hirtelen nagyot tüsszentett, mert még erősebb trágyaszag csapta meg az orrát az istálló felől.

- Egészségére, bácsikám!

- No, nem éppen tömjénillat, nem éppen; megszoktam már, de azért úgy megcsavarta az orromat, erősebben, mint a tubák.

- Mindenkinek az ízlik, amit megszokott!

- Buta vagy, hát azt hiszed, hogy csak ganéjt szagolgatok a világban?!

- Csak mondtam, mert eszembe jutott, hogy ezt mondta a káplár a katonaságnál, amikor a gyakorlaton először pofozott föl...

- És hozzászoktál, mi? Hi-hi-hi-hi!

- Ugyan, dehogy! Hamarosan meguntam az ilyen tanítást, beszorítottam a latrot egy sarokba, és úgy kikészítettem a pofáját, hogy akkorára dagadt, mint a dinnye. Azután már nem is vert többé...

- És sokáig szolgáltál?

- Öt egész esztendeig! Nem volt mivel kiváltani magam, hát cipelni kellett a puskát. Csak eleinte, amíg buta voltam, azt csináltak velem, amit akartak, és sok nyomorúságban volt részem, de aztán kitanítottak a bajtársak. Ha szükség volt valamire, hát loptunk, vagy pedig adott egy lány, egy szolgáló, mert azt ígértem, hogy elveszem feleségül! Ha pedig krumplisnak csúfoltak, vagy nevettek a beszédemet meg az imádságunkat...

- A bűdös pogányok, kinevették az imádságot!

- Akkor mindegyiknek külön megtapogattam a bordáját, aztán abbahagyták!

- Tyű, hát olyan erős legény vagy!

- Hogy erős-e? Tudom is én, de hárommal azért elbánok! - dicsekedett mosolyogva.

- Hát háborúban voltál-e?
- Hogyne, hiszen harcoltam a törökök ellen.²⁰ Tönkrevertük őket!
- Pietrek, hol az a fa? - kiáltott megint Hanka.
- Ott, ahol eddig volt! - mordult rá Pietrek az orra alatt.
- Hiszen a gazdasszony hív! - figyelmeztette a koldus.
- Hadd hívjon! Hogyisne, talán még mosogassak is neki?
- Süket vagy? - förmedt rá Hanka, kiszaladva a ház elé.
- Nem fogok kemencét fűteni, nem arra szegődtem! - kiáltott vissza a legény.

Hanka pörölni kezdett vele a maga módján.

De a legény dacosan visszafeleselt, és eszébe se jutott, hogy szót fogadjon. Amikor pedig egy szavával jobban az elevenére tapintott, beleszúrta a villát a trágyába, és mérgesen odakiáltott:

- Nem Jagusiával van dolga, engem nem kerget el a lármájával.
- Majd meglátod, mit csinálok veled! Majd megemlegeted! - fenyegette az asszony, mert érzékeny pontján érintette. Dühében olyan hevesen forgott a kenyér körül, hogy lisztfelhő töltötte be a szobát, és kiszállt az ablakon. Csak morgott a szemtelenre, és hordta ki a kenyereket a tornácra, majd rakott a kemencébe, vagy pedig a gyerekek után nézett. Fáradt volt már a munkától és a forróságtól, mert a szobában szinte fojtogatta a hőség, és a pitvarban is alig lehetett szuszogni, úgy lobogott a kemencében a tűz. Emellett a legyek is, melyek csak úgy nyüzsögtek a falakon, szüntelenül döngtek, és olyan kellemetlenül csíptek, hogy majdnem sírva kergette őket egy ággal; annyira izzadt és ingerült volt, hogy egyre lassabban és türelmetlenebbül dolgozott.

Éppen az utolsó szakajtó tésztát gyúrta, amikor Pietrek kihajtott az udvarból.

- Várj, mindjárt adok uzsonnát!
- Prrr! Meg is eszem, már eléggé korog a gyomrom az ebéd után.
- Kevés volt talán?
- Eh, a silány étel úgy keresztülfut az ember gyomrán, mint a rostán.
- Silány! Nézzék! Talán hússal etesselek? Magam se eszem titokban kolbászt. Másoknál még ilyen sincs aratás előtt. Nézd csak meg, hogy élnek a zsellérek.

Egy köcsög aludttejet és egy cipót rakott elébe a tornácon.

A legény mohón nyúlt az ételhez, és lassan tömte magát. Olykor-olykor egy-egy kenyérdarabot vetett oda a gólyának, amely elősétált a kertből, és őrt állt mellette, mint a kutya.

- Sovány, csupa savó - morogta, amikor már jócskán befalt.
- Talán tiszta tejföl kéne? Azt ugyan várhatod.

Amikor pedig jóllakott, és megfogta a gyeplőt, Hanka csípősen utánakiáltott:

- Szegődj be Jagusiához, majd ő jobban tart.

²⁰ Az 1878. évi orosz-török háborúról van szó.

- Biztosan, mert amíg ő volt itt a gazdasszony, senki sem éhezett - a lovak közé csapott, vállával megtámasztotta a szekeret, és elindult.

Rátapintott az asszony gyengéjére, de mire összeszedte magát a feleletre, Pietrek elhajtott.

Fecskék csiviteltek az eresz alatt, és a galambok csapatostul szálltak le turbékolva a tornádra. Mikor elkergette őket, valami rőfögés csapta meg a fülét a kertből. Megijedt, hogy a disznók túrják a hagymát, de szerencsére csak a szomszéd kocája túrt a kerítés alatt.

- Dugd csak be az orrodát, turkálj csak, majd ellátom a bajodat.

És alig kezdett újból a munkához, amikor a gólya kiugrott a tornádra, meglapult, s előbb az egyik, majd a másik szemével megvizsgálva a deszkán levő cipókat, csipegetni kezdte, és nagy darabokban nyelte a tésztát.

Hanka kiabálva rontott rá.

A gólya kinyújtott csőrrel elmenekült, hevesen dolgozott közben a torkával, és mikor Hanka már-már utolérte, hogy megrakja, fölugrott, és a háztetőre repült; ott álldogált sokáig, kelepelt, és törülgette a csőrét a háztető szalmájába.

- Megállj, te tolvaj, letöröm a derekadat - fenyegette, és újból fölgyúrta a kilyuggatott tésztát.

Épp ekkor jött haza Józka; Hanka rajta töltötte ki egész bosszúságát.

- Hol csatangolsz? Folyton szaladgálsz, mint a kerge birka! Megmondom Anteknek, milyen szorgalmas vagy! Kapard ki a parzsát a kemencéből, de szaporán!

- Csak Kasia Ploszkowánál voltam. Mindenki kinn van a határban, és nincs, aki egy kis vizet is adjon szegénykének.

- Mi baja van, beteg?

- Biztosan himlője van, mert vörös, és olyan forró, mint a tűz.

- Csak hozz haza valami betegséget, beadlak az ispotályba.

- Ugyan, azért, hogy egy beteg mellett ültem?! Nem emlékszik, hogy ápoltam magát is, amikor lebetegedett - és tovább fecsegett a maga módján; közben kergette a legyeket a tésztáról, és nekilátott, hogy kiszedje a parzsát a kemencéből.

- Uzsonnát kell vinni az embereknek - szakította félbe Hanka.

- Máris szaladok. Süssek Anteknek rántottát?

- Hát süssél, csak ne pazarold a szalonnát.

- Sajnálja talán?

- Ugyan dehogy. De a túlságosan zsíros még Anteknek is megárthat.

Józkának nagy kedve volt elszaladni, azért egy szempillantás alatt elvégezte a munkát, és amíg Hanka betapasztotta a kemencét, ő megtöltött három szilkét tejjel, kötényébe vette a kenyeret, és elsietett.

- Nézd csak meg a vásznat, kiszáradt-e, és visszafelé jövet újból locsold meg, napnyugtáig még megszárad! - kiáltott ki az ablakon Hanka, de Józka már túl volt az átbújón, csak a nótája röpült utána, és olykor-olykor kivillant kenderszínű fejecskéje a rozsból.

Az erdőszélen, az ugaron a zselléasszonyok terítették szét a trágyát, amit Pietrek hordott, Antek pedig szántogatott.

A föld azonban agyagos volt, rögös és kemény, bár nemrég boronálták. A rög úgy tört, mint a szikla, s a lovak olyan erőlködéssel húzták az ekét, hogy majd belészakadt az istráng.

Antek buzgón szántott, mintha hozzánőtt volna a keze az eke szarvához, és megfélekezett az egész világról. Időnként rávágott ostorral a lovak nadrágjára, de gyakrabban csak csettintéssel noszogatta őket, mert nagyon elfáradtak; gyötrelmes, nehéz volt a munka, de kemény és hozzáértő kézzel vezette az ekét, barázdát barázda után vágott, és rendjén formálta a széles, egyenes táblákat, mert búzáat akart vetni belé.

Varjak mászkáltak a barázdákban, és gilisztát szedegettek, a pej csikó pedig a mezsgyéről tépegette a fűvet; olykor-olykor a kancához ugrott, és mohón kereste az anyja emlőjét.

- Mi nem jut eszébe a szopós huncutjának - mordult föl Antek, és a csikó lábára suhintott az ostorral. Az fölemelte a farkát, és félreugrott, Antek pedig türelmesen tovább szántott, s csak azzal szakította meg a perzselő csendet, hogy néha-néha odaszólt az asszonyokhoz. De úgy kifárasztotta a munka meg a hőség, hogy amikor Pietrek megérkezett, mérgesen rákiáltott:

- Az asszonyok várnak, te meg cammogsz, mint a rongyszedő!

- Hát hiszen nehéz az út, és a ló alig mozgatja a lábát.

- Aztán mért álltál annyi ideig az erdő szélén? Láttam.

- Megnézheti, nem kaparom be homokkal, mint a macska.

- Szájas gazember. Gyí, pejko, gyí, fakó!

De a lovak egyre gyakrabban megálltak a fáradtságtól, már egészen ellepte őket az izzadság, és Anteknek is, bár ingre-gatyára volt vetkőzve, előntötte arcát a verejték, és a keze elzsibbadt a munkától. Így hát örvendezve kiáltott fel, mikor meglátta Józkát:

- Éppen jókor jössz, már nem győzzük szusszal.

Az erdőig húzta a barázdát, kifogta a lovakat, levette róluk a hámot, és kieresztette az erdőszéli füves útra. Ő maga pedig az árnyékba vetette magát az erdő alján, és nekiesett a sziléknek, mint az éhes farkas. Mohón evett, Józka fecsegett mellette.

- Hagyj békén, nem vagyok kíváncsi a híreidre - mordult rá haragosan. Józka mérgesen felelt vissza, és elszaladt az erdőbe áfonyát szedni.

Az erdő csendesen állt, izzott, illatozott, és kissé ködbe is borult az áradó napfényben. Csak néha-néha rezzent meg a zöld bozót, és a mélyből gyantaszagú fuvallat, egy-egy eltévedt hang vagy madárdal tört elő.

Antek kinyújtózkodott a fűvön, és cigarettázott, de szinte egyre sűrűsödő ködön át látta a földesurat, amint lóháton ugrált az erdőalji földeken, és valami emberek forgolódtak körülötte karókkal.

Fölötte nagy, szinte ércből öntött fenyők emelkedtek, imbolygó, álomba ringató árnyékot vetettek a szemére. Már egészen elmerült a csendben, mikor valami szekér zörrent meg a közelben.

„A kántor legénye fát fuvaroz a fűrészmalomba, hát persze” - gondolta, fölemelve nehéz fejét, és újra visszahanyatlott, de már nem aludt el, mert meghallotta, hogy valaki köszön: - Dicsértessék!

A zselléasszonyok jöttek ki sorban az erdőből nagy csomó rőzsével a hátukon, s a sor végén Jagustynka vánszorgott, szinte földig hajolva a teher alatt.

- Pihenjen meg, hiszen már a szeme is kidülled a fáradtságtól.

Az öregasszony leült melléje, a fához támasztotta batyuját, és alig szuszogott.

- Nem való magának az ilyen munka - szólt Antek részvétellel.

- Bizony, már végképpen elhagyott az erőm.

- Pietrek, sűrűbben rakd a kupacokat, sűrűbben! - kiáltott a legényre. - Miért nem könnyítenek magán?

Az öregasszony csak elfintorította arcát, és elfordította kivörösödött, fájós szemét.

- Úgy meglágyult valahogy, hogy alig lehet magára ismerni.

- A kova is enged a kalapács ütése alatt - nyögött föl az öregasszony, és lecsüggesztette a fejét.

- A nyomorúság hamarabb rága meg az embert, mint a rozsda a vasat.

- Nehéz megvárni az aratást az idén, még a gazdáknak is.

- Akinek csak labodája van korpával, annak nem kell a nyomorúságról beszélni.

- De hát az istenért, jöjjön el hozzánk estefelé, akad még a házban vagy egy mérőcske krumpli! Majd ledolgozza aratáskor.

Keservesen elsírta magát az öregasszony, s még a köszönő szót se tudta kinyögni.

- Talán még többet is talál Hanka - tette hozzá Antek.

- Hiszen ha Hanka nem lenne, már rég megdöglöttünk volna - suttogta könnyesen Jagustynka.

- Persze hogy ledolgozom, amikor csak szükség lesz rá. Nem is magamért mondom. Isten fizesse meg! Mert hát mi vagyok én? Csak annyi, mint a szemét, amire rálép az ember, és nem is veszi észre, meg aztán az éhséget is eléggé megszoktam már. De mikor az én drága bogárkáim csipogni kezdik: nagyanyó, adj enni! És nincs mivel betömjem az éhes szájukat, hát akkor azt mondom, hogy levágnám a két lábam, vagy akár az oltár ékeit is elrabolnám, és elvinném a zsidóhoz, csak hogy jóllakjanak.

- Hát megint a gyerekeinél van?

- Hiszen az anyjuk vagyok. Hogy is hagyhatnám őket magukra az ilyen nyomorúságban! Az idén mintha minden baj egyszerre rájuk szakadt volna. A tehenük megdöglött, a krumplijuk elrothadt, még az ültetnivalót is venni kellett. A szél ledöntötte a csúrt, és ráadásul a menyem az utolsó szülés óta folyton betegeskedik, és minden az Isten gondviselésére maradt.

- Persze, mert Wojtek csak a pálinkát szaglássza, csak a kocsmába siet.

- Csak nyomorúságában ivott néha, tiszta nyomorúságból, de amióta munkát kapott az erdőben, már be se néz a zsidóhoz. Megmondhatják a többiek is - védelmezte buzgón a fiát. - A szegényeknek fölrónak minden pohárkát! A Jézuska nagyon is szabadjára eresztette a haragját, nagyon is! No de hogy így megharagudjék egy buta parasztra. És miért? Mi rosszat csinált? - motyogta az égre emelve fenyegető, kérdő szemét.

- Hát nem átkozta őket eleget? - mondta Antek nyomatékkal.

- Ugyan, hogy is hallgatna az Úr Jézus az olyan bolond ugatásra! Hiszen - tette hozzá, de valahogy aggódalmasabban és nyugtalanabban -, ha az anya átkozza is a gyerekeit, a szívében még akkor sem kíván nekik rosszat. Haragjában könnyen rájár az ember nyelve, hogysisne...

- Bérbe adta már Wojtek a rétet?

- A molnár hozott rá kerek ezer zlotyt, de én megtiltottam, mert ha valami ennek a farkasnak a körme közé kerül, akkor maga az ördög se tépi ki onnan. Talán még akad más is, akinek van pénze.

- Gyönyörű rét, olyan biztos a két kaszálás évenként, mint az ámen. Csak volna félretett pénzem! - sóhajtott, és nyalogatta a száját, mint a macska, ha tejet lát.

- Már Maciej is meg akarta venni, merthogy éppen a Jagusia földje mellett fekszik.

Antek megrezzent erre a névre, de csak egy jó üdvözlégynyi idő után kérdezte tettetett közönnyel, a messzi földeken jártatva a szemét:

- Mi újság ott, Dominikowánál?

De az öregasszony nyomban átlátott rajta; csak egy mosoly röppent végig hervadt ajkán, kitüzesedett a szeme, közelebb húzódott Antekhez, és sajnálkozva kezdett beszélni:

- Hogy mi van? Kész pokol. Olyan ott az élet a házban, mint a temetés után, majd megfagy az ember a szomorúságtól, és semmi vigasztalás vagy segítség nem jön. Majd kisírják a szemüket, és várják az Isten irgalmát. És leginkább Jagusia...

És mint a fonalat, úgy fonta a különféle elbeszéléseket Jagusia bánatáról, szomorúságáról és elhagyatottságáról. Hévvél beszélt, hízelegve, és mindenáron ki akarta csalni Antekből a szót, de az konokul hallgatott, mert hirtelen olyan maró vággyal ragadta meg, hogy egészen beléremegett.

Szerencsére Józka visszatért; a kendője félig tele volt fekete áfonyával, beleszórta Antek kalapjába, és összeszedve a szilkéket, sietve futott haza.

Jagustynka pedig, mivel egyetlen szót se válaszolt Antek, nyögve kezdett fölcihelődni.

- Várjon! Pietrek, vedd föl a szekérre! - parancsolta Antek röviden.

Újból megfogta az eke szarvát, és egy ideig türelmesen hasogatta a kiégett, kemény földet. Meghajolt az igában, mint az ökör, egészen átadta magát a munkának, de még így sem tudta elfojtani a vágját.

Már hosszúnak érezte a napot, újra meg újra föl nézett a napra, és türelmetlen tekintettel méregette a földet. Még jókora darab várt a szántásra. Egyre ingerültebb lett, és nem tudni, miért, verte a lovakat, és élesen rákiabált az asszonyokra, hogy mozogjanak gyorsabban. Valami úgy háborgatta, hogy alig bírta ki, olyan gondolatok kóvályogtak a fejében, és úgy elhomályosították a szemét, hogy mind gyakrabban rángatózott az eke a kezében, bele-
ütött a kövekbe, és az erdő szélén úgy beleakadt egy gyökérbe, hogy levált az ekevas.

Nem lehetett tovább szántani, föl rakta hát az ekét a talpra, befogta a heréltet, és hazahajtott, hogy másikat hozzon.

A ház üres volt, minden széthányva és lisztesen hevert odabenn, Hanka pedig a gyümölcsösben veszekedett valakivel.

- Az ügyefogyott, civakodásra, arra van ideje! - morogta, és kiment az udvarra. De ott még jobban feldühödött, mert használhatatlan volt a másik eke is, amit a fészerből kihúzott. Sokáig babrált vele, egyre türelmetlenebbül, s közben hallgatta a veszekedést, mert Hanka már ordított, mint aki megveszett:

- Fizesd meg a kárt, akkor kieresztem a kocádat, ha meg nem, a törvényre adom! Fizesd meg a vásznat, amit a tavasszal összetépett a fehérítéskor, meg a feltúrt krumplit! Mindenre van tanúm! Nézzék, milyen okos, az én krumplimban hizlalja a disznáját! Nem hagyom a maga-

mét! S a legközelebb ellátom a kocád baját, meg a tiedét is! - visította böszülten, mivel pedig a szomszédasszony se maradt adós, hát végkimerülésig veszekedtek, és öklüket rázták egymás felé a kerítésen keresztül.

- Hanka! - kiáltott Antek, vállára véve az ekét.

Odaszaladt hozzá, feldúltan és magából kikelve.

- Úgy ordítasz, hogy az egész faluban hallani!

- A magamét védelmezem! Hogyisne, talán megengedjem, hogy a más disznai feltúrják a veteményest? Annyi kárt csinálnak, és én még hallgassak? Azt ugyan meg nem érik, nem bocsátom meg nekik! - kiabálta; végül is Antek keményen félbeszakította.

- Szedd magad rendbe, olyan lompos vagy, hogy rossz rád nézni!

- Ugyan, majd még felöltözködöm a munkához, mintha templomba mennék, hogyisne...

Antek megvetően nézte végig, mert olyan volt, mintha az ágy alól húzták volna ki, aztán vállat vont és elment.

A kovács javában dolgozott; már messziről hallatszott a kalapács csengése, a műhelyben pedig lobogott a tűz, és olyan forróság volt, mint a pokolban. Michal éppen valami vastag rudakat kalapált a legénnyel, a verejték elöntötte szurtos arcát, de azért fáradhatatlanul, szinte böszülten verte a vasat.

- Kinek készül ez az erős tengely?

- A Ploszka szekéréhez! A fűrészmalomba fog fát hordani.

Antek leült a küszöbre, és cigarettát sodort magának.

A kalapácsok böszülten zuhogtak egyre, szakadatlanul csapkodták az izzó vasat: egy-kettő, egy-kettő, egész erejükből verték, és a vas engedett, mint a tészta, és formálták is, ahogy kellett, hogy reszketett belé az egész műhely.

- Nem volna kedved fuvarozni? - szólt Michal, újra tűzbe dugva a vasat és megmozgatva a fűjtatót.

- Engedi is a molnár! Azt mondják, ő vállalta el a fuvarozást a kántorral közösben, és a zsidókkal jó barátságban van.

- Lovad van, minden munka kész, a legényed meg csak ténfereg a ház körül. Meglehetősen fizetne - súgta a kovács biztatóan.

- Bizony elkelne néhány garas aratásra, de hát a molnárt csak nem fogom kérni, hogy segítsen.

- Beszélni kellene a kereskedőkkel.

- Hiszen nem ismerem őket! Ha te szólnál nekik az ügyemben...

- Ha megkérsz, hát beszélek, még ma elmegyek hozzájuk.

Antek gyorsan kihátrált a műhely elé, mert újra megcsendültek a kalapácsok, és úgy ugrált, hullott a szikra, mint a tüzes eső.

- Mindjárt visszajövök, csak megnézem, milyen fát fuvaroznak.

A fűrészmalomban pedig zsibongott a munka, mint a méhkasban. A malom szünet nélkül mozgásban volt, a fűrészek tompa csikorgással marták keresztül a hosszú fatörzseket, s a víz nagy zajjal zuhogott a kerekekről a folyóba, és habzón, fáradtan forrott zubogva szűk partjai közt. A szekerekről ledobálták a gallyaitól alig lekopasztott szálfákat, hogy csak úgy döngött

beléje a föld; azután hat ember készítette a fűrész alá, a többiek pedig a deszkákat hordták ki a napra.

Mateusz vezette az egész telepet, ezért mindig másutt és másutt volt látható, ügyesen forgolódott, rendelkezett, és figyelmes szemmel ellenőrzött mindent.

Barátságosan üdvözölték egymást.

- Hát Bartek hol van? - kérdezte Antek, és körülnézett a telepen.

- Megunta Lipcét, és elszelelt.

- Hogy némelyik ember folyton kószál a világban. Úgy látom, hosszú időre van munkád, ennyi rengeteg fa!

- Hát futja vagy egy esztendőre, talán még tovább is. Ha a földesúr mindenkivel kiegyezik, utána vagy a fél erdőt kivágatja és eladja.

- Erdőalján ma megint mérik a földet.

- Mert mindennap jelentkezik valaki az egyezségekre. Az ostoba birkák nem akartak rád hallgatni, hogy közösen egyezzenek meg vele, pedig akkor többet adott volna; most meg egyenként, suttymban egyezkednek, csak hogy mielőbb meglegyen.

- Némely ember olyan, mint a számár; ha azt akarod, hogy meginduljon előre, húzd meg a farkát. Persze hogy ostobák, az uraság mindegyiktől lecsíp valamit, mert külön-külön egyezkednek.

- Átvetted már a magad földjét?

- Még nem múlt el a szokásos idő édesapám halála óta, és nem lehet osztozkodni, de már kinéztem magamnak a földet.

A folyón túl, az égerfák közt egy arc villant fel. Anteknek úgy tetszett: Jagusia, s ezért, bár tovább beszélgetett Mateusszal, közben mind nyugtalanabbul ugrált a szeme a folyóparti sűrűségben.

- Olyan hőség van, elmegyek megfürödni - szólt végül, és lement a folyó völgyébe, mintha alkalmas helyet keresne, de alig takarták el a fák, futni kezdett.

Csakugyan Jagusia volt. A káposztásra ment, kapával a vállán.

- Jagusia! - szólította meg, amint utolérte.

Az asszony figyelmesen körülnézett, s mikor megismerte hangját, és meglátta a sás közül kihajló arcát, ijedten megállt; egyáltalán nem tudta, mitévő legyen, tanácstalan volt és riadt.

- Hát nem ismersz meg? - suttogta Antek forrón, és igyekezett átjutni hozzá a túlsó partra. De a folyó ezen a helyen mély volt, bár alig pár lépésnyi széles.

- Már hogyan ismernélek meg? - ijedten nézett körül, hátra a káposztásföldre, ahol valami asszonyok piroslottak.

- Hol bujkálsz, hogy sehol se lehet téged látni?

- Hogy hol? Kikergetett a feleséged a házból, hát az anyámnál vagyok...

- Hiszen erről is szívesen beszélnék veled. Gyere ki, Jagna, este a templomudvar mögé. Mondok neked valamit, gyere! - kérte esengve Antek.

- Hogyisne, hogy még meglásson valaki! Épp elég bajom van miattad, ami régen volt... - felelte keményen. De Antek úgy kérlelte, úgy könyörgött neki, hogy meglágyult a szíve, és megsajnálta.

- Aztán mi újat mondasz nekem? Minek hívsz?

- Hát már annyira idegen vagyok neked, Jagus?

- Nem vagy idegen, de közeli ismerős se! Nem járnak már olyan dolgok az eszemben...

- Csak gyere el, nem fogod megbánni. Ha félsz a templom mögé jönni, gyere a pap kertje alá, nem emlékszel, hová? Nem emlékszel, Jagus?...

Jagna a fejét is elfordította, úgy arcába szökött a vér.

- Ne beszélj bolondokat, szégyellem magam... - szólalt meg.

- Gyere el, Jagus, akár éjfélig is várlak...

- Hát akkor várj... - hirtelen elfordult, és elszaladt a káposztásföldre.

Antek mohón nézett utána, és olyan gyönyör fogta el, úgy föllángolt a vére, hogy képes lett volna utánafutni, és akár mindenki szeme láttára magáévá tenni... Alig tudta fékezni magát.

„Semmi, csak ez a hőség kábított el!” - gondolta, és gyorsan levetkőzött, hogy megfürödjön.

Alaposan lehűlt, és gondolkodni kezdett saját magán.

„Hogy olyan gyöngé az ember, mint a kóc, minden szellő fölkapja...”

Elszégyellte magát. Körülnézett, nem látta-e valaki Jagnával, és jól fontolóra vett mindent, amit róla beszéltek.

„Hát ilyen vagy te, galambom, ilyen!” - gondolta megvetően és némi sajnálattal, de hirtelen megállt egy fa alatt, és lehunyt szemmel állt ott egy ideig, mert megjelent előtte az asszony csodás szépségében.

- Talán az egész világon nincsen párja! - nyögött fel, és szörnyű vágya támadt, hogy még egyszer lássa, még egyszer karjaiba zárja, szívéhez szorítsa, és szívja piros ajkát, szívja halálilig azt az édes mézet, kiszívja egészen...

- Csak még egyszer utoljára, Jagusia! Utoljára! - suttogta esedezve, mintha hozzá szólna. Azután még sokáig törölgette szemét, és nézegette a fákat, míg végre magához tért, és elment a kovácműhelybe. Michal egyedül volt, s már éppen hozzá akart fogni az eke megjavításához.

- És elbír a szekered annyi terhet? - kérdezte.

- Csak legyen mit rárakni...

- Ha ígérem, az annyi, mintha már a szekereden is volna.

Antek fogta a krétát, és számolni kezdett vele az ajtón.

- Az aratásig még vagy háromszáz zlotyt megkeresnék! - mondta örömmel.

- Épp elég lenne a pörödre - szólalt meg a kovács tettetett közönnyel.

Antek hirtelen elborult, s a szeme komoran kezdett villogni.

- Lidércnyomás rajtam ez a pör, minden kiesik a kezemből, ha eszembe jut, még az élettől is elmegy a kedvem...

- Nem is csoda, csak azt nem értem, miért nem nézel valami mentség után.
 - Hát mit is találhatnék?
 - Mégis kellene valamit csinálni! Bizony, vagy tán a kés alá tartod a nyakadat, mint a borjú a mészárosnál?
 - A fejemmel nem tudom áttörni a falat! - sóhajtott Antek fájdalmasan.
- Michal újra böszülten kalapált, Antek pedig nyugtalanító, ijedt tűnődésbe merült. Olyan gondolatok tolultak eszébe, hogy elváltozott az arca, majdnem föl pattant helyéről, és tanácstalanul nézett mindenfelé. De a sógor sokáig hagyta tépelődni, csak kémlelte ravasz szemével, míg végül csöndesen megszólalt:
- A modlicai Kazmirz tudott magán segíteni...
 - Az, aki Amerikába szökött?
 - Az hát! Okos volt a betyár, megszagolta a bajt.
 - Hát rábizonyították, hogy megölte azt a csendőrt?
 - Nem várta meg, hogy rábizonyítsák! Nem volt olyan bolond, hogy megrohadjon a börtönben...
 - Könnyű volt neki, legényember volt.
 - Mindenki menekvést keres, aki kénytelen vele. Én semmire sem beszéllek rá, nehogy azt gondold, hogy valami szándékom van vele, csak éppen elmondom, mit csináltak mások ilyen esetben. Tégy úgy, ahogy neked tetszik. A wolicai Wojtek Gajda is most jött haza a börtönből, éppen pünkösdkor. Hiszen tíz év nem a világ, ki lehet bírni...
 - Tíz év, édes Jézusom! - nyögött föl Antek, és a fejéhez kapott.
 - Súlyos munkával töltött el annyi időt, hát bizony épp elég volt.
 - Mindent kész vagyok elviselni, csak ülni ne kelljen. Jézusom! Csak pár hónapig ültem, és már szinte belebolondultam.
 - Három hét alatt pedig már a tengeren túl lennél, kérdezd csak meg Jankielt.
 - Rettenetesen messze van! Hogy elmenjen az ember, odadobjon mindent, itthagya a házat, a gyerekeit, a földjét, a falut, és világgá bujdossék, mindörökre! - Rémület fogta el.
 - Annyian elmentek jószántukból, és eszük ágába sincs visszatérni ebbe a paradicsomba!
 - Nekem még rágondolni is szörnyű!
 - Bizony, de nézd meg csak Wojteket, és hallgasd meg, miket mesél arról a börtönről, akkor még jobban búslakodhatsz! De hogyan! Az az ember még negyvenedik évét se töltötte be, de már egészen megöszült és meggörnyedt, vért köp, és alig vonszolja magát. Bármely pillanatban elpatkolhat. De hát minek is beszéljek neked, megvan a magad esze, csak arra hallgass.
- A kellő pillanatban hallgatott el, mert észrevette, hogy már elvetette sógorában a nyugtalanság magvát, tehát a többi rábízta az időre, és csak titokban örült az eredménynek, amelyre biztosan számított. Mikor pedig végzett az ekével, vidáman szólalt meg:
- Most elszaladok a kereskedőkhöz, és holnapra csak készítsd el a szekeret, mert fuvarozni fogsz. A pörre ne gondolj, nem érdemes vele fájdtani a fejedet. Lesz, ami lesz, amit az irgalmas Isten megenged. Majd este elmegyek hozzád.

De Antek nem felejtette el olyan egykönnyen a dolgot. Lenyelte a sógor barátságos mondásait, mint a hal a csalétket, és fulladozott tőle; úgy rága a máját, hogy alig tudott mozdulni a kínzó gondolatok szörnyű súlya alatt.

- Tíz esztendő! Tíz esztendő! - suttogta néha, és megdermedt rémületében.

Már alkonyodott, az emberek hazafelé vonultak a mezőről, jókora sürgés-forgás támadt az udvaron, mert Witek behajtotta a jószágot, és az asszonyok a fejés és az esti munkák körül sürgölődtek. A falu csak úgy rengett az esti beszélgetésektől és a tóban fürdő gyerekek lármájától.

Antek kihúzta a szekeret a csűr mögé, hogy elkészítse holnapra. De csakhamar elment a kedve mindentől, ezért csak rákiáltott Pietrekre, aki a lovakat itatta a kútnál.

- Kend meg a szekeret, és hozd rendbe, mert holnaptól fogva fát hordasz a fűrészmalomba!

A legény nagyot káromkodott; nem volt ínyére ez a munka.

- Fogd be a szádat, és csináld, amit parancsolnak! Hanus, adj egy fél mérő zabot abraknak, lucernát meg a mezőről hoz nekik Pietrek, hadd lakjanak jól...

Hanka kérdezősködni próbált, de Antek csak morgott valamit, egyet-kettőt fordult az udvaron, és elment Mateuszhoz, akivel most nagyon jóban volt.

Mateusz csak éppen hogy hazatért a munkából, és aludttelej szürcsölt a ház előtt hűsítőnek.

Valahonnan a gyümölcsös felől halk, keserves sírás hallatszott.

- Ki nyöszörög ott?

- Hát Nastusia. Fő a fejem ettől a szerelemtől. Már háromszor kihirdették őket, vasárnap kellene meglennie az esküvőnek, Dominikowa meg tegnap azt üzent a törvénybírótól, hogy őrá van írva a gazdaság, nem ad Szymeknek egy arasznyi földet se, és be sem ereszti a házba. És meg is teszi szentül, ismerem én jól ezt a kutyafajzatot.

- No és mit szól ehhez Szymek?

- Hát mit szólna? Reggel kiült a gyümölcsösbe, és azóta is ott ül, mint a kuka. Még Nastusiának se felel. Már attól félek, hogy megzavarodott.

- Szymek! - kiáltott ki a gyümölcsösbe: - Gyere csak ide hozzánk; Boryna van itt, talán ad valami jó tanácsot.

Vagy egy perc múlva oda is jött Szymek, és leült a padkára, anélkül, hogy köszönt volna. Hát bizony rossz bőrben volt a legény, kiaszott, mint a nyárfa deszka, csak a szeme izzott, és sovány arcán valami kemény elhatározás tükröződött.

- Aztán mit süttöttél ki? - kérdezte szelíden Mateusz.

- Hát csak azt, hogy fogom a fejszét, és agyonverem, mint a kutyát!

- Szamár vagy! Beszélj bolondokat a kocsmában!

- Megölöm, ahogyan Isten van az égben. Hát mi mást tehetnék, mi? Az apáimról rám maradt földet nem adja ki, kikerges a házból, nem is fizeti ki a részemet, hát mihez fogjak? Hová legyek én szegény árva, hová? És hogy a tulajdon szülőanyám bánjon velem ilyen igazságtalanul! - nyögött fel, és inge ujjával letörülte könnyeit, de rögtön felugrott és felkiáltott: - Nem engedek, a kutyafáját, nem hagyom a jussomat, még ha a börtönben rohadok is, nem hagyom!

Lecsillapították annyira, hogy elhallgatott, és felhős homlokkal ült ott, olyan mogorván, hogy még Nastus könnyes suttogására sem válaszolt. Amazok meg törték a fejüket, hogy s mint segítsenek rajta, de hiába, semmi sem jött ki belőle, mert Dominikowával nem lehetett mit kezdeni. Végül is Nastka félrevonta a bátyját, és valamit magyarázott neki.

- Fehérnép, és mégis okos dolgot talált ki! - kiáltott Mateusz örömmel, visszatérve a ház elé. - Azt mondja, hogy az uraságtól kell venni Erdőalján vagy hat holdat részletfizetésre. Jó tanács, mi? És fütyülni lehet az anyjukra, hadd pukkadjon meg mérgében...

- A tanács jó, mint minden tanács, de hol van rá a pénz?...

- Nastusiának megvan a maga ezer zlotyja, a foglalóra futja...

- No és hol van még a ház, a jószág, a szerszámok, a vetőmag?

- Hol? Hát itt! Meg itt! - ordított föl Szymek, elébük ugrott, és megrázta két öklét...

- Azt úgy szokták mondani, de győződ-e? - morogta Antek hitetlenkedve.

- Csak adjatok földet, majd meglátjátok, csak adjatok! - kiáltott hevesen Szymek.

- Akkor nincs min törni a fejeteket, csak el kell menni az urasághoz, és meg kell venni!

- Várj csak, Antek, rögtön, hadd rendezzem el a fejemben...

- Meglátjátok, hogy győzöm, hogy tudok segíteni magamon! - beszélt gyorsan Szymek. - Hát ki szántott az anyámnak? Ki vetett? Ki aratott? Hiszen csak én magam! És talán rosszul műveltem a földet, mi? Talán naplopó vagyok, mi? Mondja meg az egész falu, tegyen bizonyosságot az anyám. Csak adjatok földet, segítsetek, édes testvéreim, halálomig hálás leszek érte. Segítsetek, kedveseim, segítsetek! - kiáltott, és fölváltva sírt és nevetett, mintha megrészegette volna az örömteli reménység.

S amikor lecsillapodott egy kicsit, közösen kezdtek gondolkozni és tanakodni az ötleten.

- Csak beleegyezzék az uraság a részletfizetésbe! - sóhajtott Nastka.

- Majd mi jótállunk Mateusszal, azt hiszem, akkor fog adni.

Nastusia majdhogy kezet nem csókolt neki a jószágáért.

- Eléggé belekóstoltam a nyomorúságba, hát tudom, hogy ízlik másoknak! - szólt csöndesen Antek, és fölkelt, hogy induljon, mert már egészen sötét volt a földek fölött, csak az ég volt még világos, s lassan kialudt a fény nyugaton.

Antek egy ideig állt a tó partján, és küszködött magában, merre induljon. De hamarosan megindult hazafelé.

Ám lassan lépkedett, mintha kényszer nyomására menne, minduntalan megállt az ismerősökkel beszélgetni, mert tele volt az utca emberekkel, kószáló jószággal és gyerekekkel. Nótától visszhangoztak a bejárók, itt-ott megriasztott ludak gágogtak, a malom alatt fürdőző fiúk sivalkodtak, a tó túlsó partján pedig, körülbelül Balcerekék előtt, a pásztorsíp éles hangja hasogatta a fület.

Bár Anteknek nem volt sürgős az útja, és szívesen megállt közben beszélgetni ezzel-azzal, végül mégiscsak a háza előtt találta magát. Az ablakok tárva-nyitva voltak, és áradt ki a fény, a ház előtt egyik gyerek sírdogált, az udvarról pedig Hanka lármázása és olykor-olykor Józka feleselése hallatszott.

Antek megint ingadozott, de mikor Lapa vinnyogni kezdett, és fölugrált rá örömeiben, hirtelen haragjában megrúgta, és visszafordult a falu felé. Elérte a plébániára vezető ösvényt, olyan

csöndesen surrant el a kántorék portája mellett, hogy még a kutyák sem vették észre, és behúzódott a pap kertje aljába, közvetlenül a széles mezsgye mellett, amely Klomb földjét elválasztotta a papétól. A terebélyes fák árnyéka eltakarta.

A hold sarlója már fenn csüngött az elsötétült égen, és a csillagok is mind ragyogóbban tündököltek, harmatos, meleg, igazi nyári est ereszkedett le. A fűjecskék pitypalattytoltak a vetésből, a távoli rétekről a bölömbikák mély bögése hallatszott, s olyan illatos csönd lebegett a földek fölött, hogy szinte beleszédült a feje.

De Jagusia csak nem jött.

Ehelyett vagy ötvenlépésnyire Antektől a plébános sétált a mezsgyén, ingujjra vetkőzve, hajdonfőtt, és annyira elmerült az imádságban, hogy úgy látszik, nem vette észre, amint a sovány, kikopott ugaron legelésző lovai átlépik a mezsgyét, és mohón harapdálják a Klomb lucernáját, amely úgy feketéllett, mint az erdő, magasra nőtt, és teli volt virággal.

A pap folyton járkált, mormolta az imádságot, és a csillagokon jártatta a szemét. Néha megállt, éberén hallgatózott, és ha csak megmozdult is valami a falu felől, gyorsan megfordult, és mintegy haragosan horkant a lovakra.

- Hova mentél, szürke? A Klomb lucernájába, mi? Nézze meg az ember, micsoda csirkefogó! Ízlik a másé, mi? Ostor kéne a nadrágotokra? No, mondom, ostor! - fenyegette őket szigorúan.

De a lovak olyan jóízűen ropogtatták a lucernát, hogy a papnak nem volt szíve kikergetni őket a tilosból, hát csak körülnézett, és csendesebben mondogatta:

- No, hát csak harapj egyet-kettőt, csak harapj... majd imádkozom néhány miatyánkot a Klomb lelki üdvéért, vagy kárpótoljuk valamivel! Hogy belekapnak a semmirekellők a friss lucernába!

És újból járkált oda és vissza, mondta az imádságot, és őrizte a lovakat. Nem is sejtette, hogy Antek nézi, hallgatja, és egyre növekvő nyugtalansággal várja Jagusiát.

Jó néhány miatyánknyi idő telt el így, amikor Anteknek hirtelen eszébe jutott, hogy odamegy hozzá, és bevallja aggodalmait.

„Ilyen tudós ember, talán hamarabb is talál valami orvosságot!” - gondolta, és az árnyékban a csűríg hátrált, azután a sarok mögül bátran kijött a mezsgyére, és hangosan köhintett.

A pap pedig, amint meghallotta, hogy valaki közeledik, rákiáltott a lovakra:

- Gyalázatos kártevők! Az ember egy percig sem veheti le róluk a szemét, mert mindjárt a máséba törnek, mint a disznók! Gyí, pejko! - És fölkapva ruháját, sietve kergette ki a lovakat.

- Boryna? Hogy vagy? - kiáltott rá, amint megismerte közelebről.

- Éppen a főtisztelendő urat kerestem, már a plébánián is jártam.

- Kijöttem, hogy imádkozzak és vigyázzak a lovakra, mert Walek a kastélyba ment. De olyan megrögzött kártevők, hogy az Isten mentsen meg tőle! Nem bírok velük. Nézd csak, milyen szépen kelt a Klomb lucernája, olyan dús, mint az erdő! Az én magomból... Az enyém meg úgy kifagyott, hogy csak kamilla meg bogáncs maradt! - sóhajtott búsán, és leült egy kőre. - Ül le, elbeszélgetünk egy kicsit. Gyönyörű idő van. Vagy három hét múlva már megpendül a kasza. No, mondom...

Antek leült melléje, és lassan mesélni kezdte, miért jött. A plébános türelmesen hallgatta, szippantgatta a tubákot, rá-rákiáltott a lovakra, és közben nagyokat tüsszentett.

- Hova, hova?! Vak vagy, hogy nem látod: a másé? Nézze meg az ember, a cudar disznók!

Anteknek valahogy nehezen ment a beszéd, dadogott és akadozott.

- Látom, hogy valami nagyon nyomja a lelkedet. Valld meg őszintén, akkor megenyhülsz. Valld meg! Ki előtt öntenéd ki a szívedet, ha nem a pap előtt? - megsimogatta a fejét, és megkínálta tubákkal. Erre Antek összeszedte a bátorságát, és elmondta minden gondját, aggodalmát.

A pap sokáig fontolgatta a szavait, sóhajtozott, végül megszólalt:

- Én egyházi vezeklést szabnék rád a kerülő miatt: az apád védelmére keltél, az meg csirkefogó volt és lutheránus, hát nem nagy kár érte! De a törvény nem bocsátja meg. Legalább négy esztendő fogsz ülni. Hát mit tanácsoljak? Istenem, Amerikában is élnek emberek, és a börtönből is hazatérnek. De az egyik is rossz, és a másik se jobb.

Már azon volt, hogy Antek akár holnap szökjön, azután megint azt tanácsolta, hogy maradjon, és ülje le a büntetést. Végül pedig így szólt:

- Az az egy biztos, hogy a Gondviselésre kell bízni magadat, és várni az Isten irgalmát.

- Igen, és bilincsbe vernek, Szibériába hajtanak...

- Még onnan is sokan visszajönnek, magam is ismertem akárhányat...

- Vissza, csak hogy mit talállok évek múltán idehaza, mi? Hát győzi az asszony egymagában? Minden tönkremegy! - suttogta tanácstalanul.

- Szívemből, lelkemből szeretnék rajtad segíteni, de hát mit tehetek én?... Várj csak, mondok egy szentmisét az Úr Színeváltozásához, a te ügyedért. Hajtsd be a lovaimat az istállóba, mert késő van. No, mondom neked, késő van, ideje lefeküdni!

Antek annyira el volt merülve gondjaiba, hogy csak mikor kijött a pap udvarából, akkor jutott eszébe Jagusia, és gyorsan szaladt hozzá.

Persze hogy már várt rá, összekuporodva a csűr mögött.

- Várok és várok!

A hangja mintha rekedt lett volna egy kissé a harmattól.

- Nem szabadulhattam a paptól. - Meg akarta ölelni, de Jagusia ellökte magától.

- Nem csintalanságon jár az eszem, nincs kedvem cicázni!

- De hiszen rád se ismerek! - Fájt neki.

- Éppenséggel olyan vagyok, amilyennek hagytál...

- De nem is hasonlítasz magadhoz... - Közelebb húzódott hozzá.

- Annyi ideig nem törődtél velem, és most csodálkozol?

- De hát hogy jöhettem volna hozzád?

- Én meg itt maradtam egyedül egy hullával és a búbánattal! - Megrázkódott a hidegtől.

- És csak eszedbe se jutott benézni hozzám, más járt az eszedben!

- Hát vártál rám, Jantos, vártál? - dadogta az asszony kételkedve.

- De még hogy! Mindennap lógtam a rácson, mint a bolond, és majd kinéztem a szememet utánad, mindennap vártalak! - Hirtelen fájdalom rázta meg.

- Édes Jézusom! Pedig úgy lehordtál ott a kazal mögött! És azelőtt is olyan rossz voltál hozzám! És amikor elvittek, akkor is, rám se néztél, egy szót se szóltál... Jól emlékszem, mindenkihez volt egy jó szavad, még a kutyához is, csak énhozzám nem! Akkor már azt hittem, hogy megveszek!

- Nem voltam rossz szívvvel hozzád, Jagus, nem. De ha az ember lelkét égeti a bánat, hát elpusztítaná önmagát is, meg az egész világot...

Hallgatva álltak egymás mellett, csípőjük összeért. A hold egyenesen az arcukba világított. Nehezen szedték a levegőt, maró emlékek tépték a szívüket, szemükben a bánat és a gyötrelmek könnyei égtek.

- Nem így fogadtál valaha! - szólt szomorúan Antek.

Jagna hirtelen sírva fakadt, keservesen, mint a gyermek.

- Hát hogyan fogadjalak, hogyan? Nem volt elég bántódásom, nem szenvedtem elég gyalázatot miattad? Hogy most már úgy néznek rám az emberek, mint a kutyára.

- Én gyaláztalak meg? Énmiattam? - Harag fogta el.

- Miattad hát! Miattad kergetett ki a házból az a disznó, az a cafat! Miattad csúfol az egész falu...

- Hát a bíróra már nem emlékszel? Meg a többire, mi? - tört ki Antek fenyegetően.

- Minden miattad volt, minden! - suttogta Jagna egyre szomorúbban. - Hát miért csalogattál magadhoz, mint egy kutyát? Hiszen volt saját feleséged. Ostoba voltam, te meg úgy behálóztál, hogy rajtad kívül semmit sem láttam az Isten világából! És miért hagytál aztán magamra, mindenki prédájának?

De Anteket is elragadta a keserű harag, összeszorított fogain át sziszegte:

- Hát én mondtam neked, hogy légy mostohaanyám? Hát én kényszerítettelek, hogy összeadd magad mindenkivel, aki csak kinyújtja érted a kezét, mi?

- Hát akkor mért nem tiltottad meg nekem? Ha szerettél volna, nem hagytál volna mások kényére-kedvére, nem hagytál volna egyedül, hanem őriznél minden veszedelemtől, mint mások a maguk asszonyát! - panaszkolta olyan mérhetetlen fájdalommal, hogy Antek már nem tudott védekezni. Minden haragja elszállott, és szerelmesen dobbant meg a szíve.

- Csitt, Jagus, csitt, kicsikém! - suttogta elérzékenyülve.

- Olyan igazságtalanság ért, úgy bánatnak, és még te is rám támadsz, mint a többi, te is, te is! - zokogta fejét a csűrnek támasztva.

Antek maga mellé ültette a mezsgyére, szelíden a szívére ölelte, magához szorította, simogatta a haját, törülgette könnyes arcát, csókolgatta reszkető ajkát és keserű könnyekkel elöntött szemét, azt a drága, szomorú szemét. Babusgatta, becézgette, csillapította, ahogy csak tudta. Már egyre halkabban zokogott, hozzásimult, és olyan bizalommal akaszkodott a nyakába, hajtotta fejét a keblére, mint az anyai szívre, ahol olyan jólesik elsírni minden fájdalmat és szomorúságot...

De Anteknek már megzavarodott a feje, mert olyan gyönyörűség áradt az asszonyból, és úgy perzselte a melege, hogy egyre mohóbban csókolta, és egyre hevesebben szorította magához...

Jagusia eleinte észre se vette, mi készül, mi történik vele. Csak mikor már egészen hatalmába kerítette, és szinte fölsebezte az ajkát égő csókjaival, akkor próbálta kitépni magát Antek karjaiból, és félénken, majdnem sírva könyörgött:

- Eressz el, Jantos! Eressz! Az istenért, mindjárt kiáltok!

De kitéphette-e magát a sárkány karmai közül? Hiszen úgy szorította, hogy a lélegzete is elállt, forróság és reszketés fogta el egész testében.

- Engedj még egyszer, utoljára! - könyörgött Antek; már alig lihegett.

Jagussal forogni kezdett a világ, repült, mintha az éden fenekére zuhanna, Antek pedig magáévá tette, mint tette egykor, önfeledten, a szerelem édes hatalmával. És Jagus is úgy adta át magát neki, mint egykor, a tehetetlenség édes kínjában, mérhetetlen boldogságra, életre-halálra...

Mint egykor, édes Jézusom! Mint azelőtt! Mint mindig!

Az éjszaka tele volt csillaggal, a hold magasan lebegett az ég közepén; a forró, illatos levegő mély csendet borított az alvó mezőkre; az egész világ lélegzet nélkül hevert a mámoros önfeledtségben, az öntudatlanság édes ölelésében.

És bennük se volt már semmi gondolat, nem tudtak semmiről, nem volt bennük más, csak tűz és vihar, örökké epedő és örökké kielégíthetetlen vágyakozás. Mint mikor a kiszáradt fa frigyre lép a villámmal és lángolva tör az égre, s azután együtt pusztulnak el a megsemmisülés nászadalát zúgva: úgy semmisültek meg ők is valami telhetetlen, kielégíthetetlen tűzben. Föléledt bennük a régi szerelem, és buja, örömteli lánggal fonódtak össze az önfeledtség egy pillanatára, az utolsó öröm egyetlen percére.

Mert amikor újból egymás mellett ültek, már homály szállott a lelkükre, valami olyan köd, hogy aggodalmasan, lopva pillantgattak egymásra, és elkapták tekintetüket, mintha szégyen és megbánás vett volna rajtuk erőt.

Hasztalan kereste Antek az ajkával Jagna csókéhes ajkát, mint egykor; az kedvetlenül fordult el tőle.

Hasztalan suttogta fülébe a legédesebb beceneveket: nem válaszolt, csak mereven nézte a holdat. Antek lelke háborgott, és lassan lehült, különös szomorúság és bűbánat fogta el.

Ott ültek, és már nem tudták, mit mondjanak; csak türelmetlenkedtek és várták, melyikük mozdul meg hamarább, és megy el isten hírével.

Jagusiában pedig mintha már minden végképp kialudt és hamuvá égett volna; fojtott haraggal szólalt meg:

- Legyűrtél, mint egy zsivány! Ej, na!

- Hát nem vagy az enyém, Jagus? Nem vagy az enyém? - Magához akarta szorítani, de az asszony hevesen ellökte magától.

- Nem vagyok sem a tiéd, sem senkié. Érted? Senkié!

Újból elsírta magát, de Antek már nem csillapította, nem becézte, hanem egy kis idő múlva komoly hangon szólt:

- Jagus, eljönnél velem világgá?

- Hová? - ráemelte kisírt szemét.

- Hát akár Amerikába! Eljönnél velem, Jagus?

- No és mit csinálsz a feleségeddel?

Antek felpattant, mintha ostorral csaptak volna rá.

- Igazán kérdezem! Mérget adsz be neki, vagy mi?

Antek derékon kapta Jagnát, erősen magához szorította, szenvedélyesen csókolta az arcát, és kérte, könyörgött, esedezett hozzá, menjen vele világgá, akkor aztán mindörökre együtt maradnának. Jó ideig beszélt terveiről és reményeiről, mert úgy belekapaszkodott a Jagnával való megszökés gondolatába, mint a részeg a kerítésbe, és úgy is beszélt összevissza, mint a részeg, lázas felindulásában. Jagna mindent végighallgatott, és gúnyosan felelte:

- Bűnre csábítottál, hát most azt hiszed, hogy már egészen megbutultam, és minden bolondságot elhiszek neked...

Antek égre-földre esküdözött, hogy szent igazat mond, de Jagna még csak oda se akart hallgatni. Kiszakította magát a karjaiból, és suttogva mondta:

- Eszem ágában sincs megszökni veled. Minek? Talán rossz dolgom van egyedül? - Összébb húzta magán kendőjét, és figyelmesen körülnézett. - Késő van, már sietnem kell.

- Hova sietsz olyan nagyon? Hiszen senki se vár odahaza.

- De neked már itt az idő. Hanka már szellőzteti a dunnát és sóhajtozik...

Antek erre megint feldühödött, mint az eb, és gúnyosan sziszegte:

- Én nem emlegetem föl neked, ki vár rád ott a kocsmában...

- S ha éppen tudni akarod, akárhányan készek várni akár napfelkeltéig is, ha éppen tudni akarod! Nagyon is bízol magadban, és azt hiszed, te vagy az egyetlen! - mondotta kaján mosollyal.

- Hát akkor fuss, akár még a zsidóhoz is, fuss! - nyögte Antek.

De Jagus nem mozdult a helyéről. Még egymás mellett álltak, csak lihegve néztek egymásra, szikrázó szemmel, mintha a legfájóbb szavakat keresnék magukban.

- Mondani akartál valamit, hát beszélj, mert többször már nem jövök ki hozzád...

- Ne félj, nem is hívlak többet, nem...

- Mert még ha a lábamnál nyöszörögnél, akkor se jönnék ki.

- Persze, nem érsz rá, annyihoz kell kijárnod éjszakánként...

- Hogy dögölnél meg, mint a kutya! - beugrott a vetésbe, és elfutott a mezőn át.

De Antek nem szaladt utána, még csak utána se kiáltott. Láta, hogy fut a táblákon keresztül, mint az árnyék, aztán eltűnik a kertek alatt. Csak a szemét dörzsölgette, mintha az álmot törölné ki belőle, és búsan sóhajtozott.

- Tökéletesen elment az eszem! Jézusom, mire nem viszi az embert a fehérnép!

Különös szégyenerzéssel ment haza. Nem tudta megbocsátani magának, ami történt; nagyon mardosta, gyötörte az emlékezés.

A gyümölcsösben már meg volt vetve a kocsikasban, mert a szobában lehetetlen volt aludni a hőség és a legyek miatt.

De nem aludt el; csak feküdt, és nézte a távolban rezgő csillagokat, hallgatta az éj csendes lépteit, és Jagusiáról gondolkodott.

- Se vele, sem nélküle! Hogy a...! - káromkodott magában, búsan sóhajtozott, és forgolódott egyik oldaláról a másikra. Majd lelökte magáról a dunnát, és a hűvös, harmatos fűre lógatta a lábát, de az álom csak nem jött a szemére, és a Jagusiáról való gondolatok sem szűntek meg egy pillanatra sem.

Valamelyik gyerek fölsírt a házban, és Hanka is morgott valamit. Antek fölemelte a fejét, de rövidesen minden elcsendesedett. És újból megszállották a gondolatok, úgy jártak benne, mint az illatos tavaszi fuvalmak, melyek édes emlékekkel ringatják el a lelket. De már nem ejtették rabul, sőt ellenkezőleg, józanul nézegette őket, és végül odáig jutott, hogy ünnepélyesen kijelentette magában, mintha a szentgyónásban szólna:

- Egyszer véget kell ennek vetni! Szégyen ez és bűn! Mit mondanának megint az emberek! Hiszen gyermekek apja vagyok és gazda! Végét kell vetni!

Erre az elhatározásra jutott, de nagyon fájt, kimondhatatlanul fájt a szíve Jagna után.

„Csak egyszer engedjen az ember, és máris úgy összekomázik a Gonosszal, hogy a halál se választja el tőle!” - elmélkedett keserű fensőbbiséggel.

Már virradt, mintha durva vászonlepedőbe öltözött volna az egész égbolt, de Antek még nem aludt. Mikor pedig szemébe kandikált a világos nappal, odaszaladt hozzá Hanka, hogy fölébressze. Ráemelte felhős arcát, de olyan különösen jó volt hozzá, hogy amikor elmondta az asszony, mivel járt itt tegnap késő este a kovács, megsimogatta fésületlen haját.

- Ha sikerül a fuvarozás, majd veszek neked valamit a vásárban.

Hanka nagyon megörült az ura nyájasságának, és nosza kérlelni kezdte, hogy vegyen még egy üveges pohárszéket is, amilyen a kántornénak van.

- Rövidesen már egy urasági kanapéra is megfájdul a fogad! - nevetett Antek, de azért megígérte, hogy megveszi, amit csak kér. Azután gyorsan fölkel, mert várta a munka; igába kellett hajtania nyakát és húzni, mint mindennap.

Még egyszer beszélt a kováccsal, és rögtön reggeli után elküldte Pietreket trágyát hordani, ő maga pedig befogott két lovat, és az erdőbe hajtott.

Csak úgy zúgott az irtás a munkától; rengeteg nép forgolódott a télen kivágott fa megmunkálása körül. Úgy visszhangzottak a fejszecsapások és a fűrész visítása, mintha harkályok kopácsolnának szüntelenül, az irtás dús fűvében pedig a lipcei csordák legelésztek, és pásztortüzek füstölögtek.

Eszébe jutott, mi történt itt nem is olyan régen, és megleégedetten bólintott, mikor látta, milyen békés egyetértésben dolgoznak most a lipceiek a rzepekai nemességgel és másokkal együtt.

- A nyomorúság észre térítette őket. Hát volt erre szükség, mi? - szólt Filiphez, Jagustynka fiához, aki éppen a gallyakat nyeste le a kidöntött fenyőkről.

- Hát ki más lett volna a hibás, mint az uraság meg a gazdák? - morgott a paraszt, és egy pillanatra sem hagyta abba a munkát.

- De talán leginkább a haragoskodás volt a hibás, meg az ostoba uszítás.

Megállt azon a helyen, ahol a kerülőt agyonverte, és úgy összeszorította valami a keblét, hogy elkáromkodta magát.

- A cudar dög, miatta van minden bajom! Ha tehetném, még ráadást is adnék neki! - köpött egyet, és munkához látott.

S ezentúl egész napokon át fuvarozott a fűrészmalomba. Úgy belefeledkezett a munkába, mintha halálra akarná dolgozni magát, de mégse tudta kiirtani emlékezetéből Jagusiát, sem pedig azt a szerencsétlen pört.

Egyik nap azt újságolta neki Mateusz, hogy vettek földet Erdőalján. Az uraság odaadta részletfizetésre, és megígérte, hogy még deszkát és lécet is ad. Nastusia esküvőjét pedig elhalasztották, amíg Szymek úgy-ahogy berendezkedik.

De mit érdekelte őt a más dolga, nem volt elég a maga baja? S ráadásul a kovács már szinte naponként ijesztgette különféle módokon a pörrel, és lassan, óvatosan, nagy ravaszul megpendítette, hogy ha sürgős szüksége volna rá, pénzt is kaphatna ettől vagy attól...

Antek már százszor is kész volt odacsapni mindent és elszökni, de amint ránézett a falura, és elgondolta, hogy örökre elmenne innen, hát olyan félelem fogta el, hogy inkább választotta volna a börtönt, inkább a legnagyobb rosszat, csak azt nem.

De a börtönre is kétségbeeséssel gondolt.

Ebben az önmagával való küszködésben aztán lesóványodott, megkeseredett; szigorú és érthetetlen volt odahaza. Hanka törte a fejét, de hiába próbálta megtudni, mi lelte az urát. Eleinte még azzal is gyanúsította, hogy megint összeszűri a levet Jagusiával; de bár éles szeme volt, és a felhizlalt Jagustynka is nézett utánuk, mindenki azt bizonygatta, hogy határozottan kerülnek egymást, és sehol sem találkoznak. Így hát megnyugodott efelől; de hasztalan szolgált neki a leghívebben, ahogy csak tudott, adott neki válogatott ételeket, mindig a kellő időben, volt példás rend a házban, és minden a legjobban a gazdaságban, ha egyszer Antek folyton haragos, rosszkedvű volt, minden semmiség miatt lehordta, és soha egy jó szót sem kapott tőle.

A legrosszabb pedig az volt, amikor némán, gondterhelten járt-kelt, szomorú volt, mint az őszi éjszaka, és se nem haragudott, se nem kellemetlenkedett, csak mélyeket sóhajtott, és egész estéken át a kocsmában ült és ivott az ismerőseivel.

Nem volt bátorsága, hogy nyíltan megkérdezze, és Roch is fogadkozott, hogy semmit sem tud. Ez igaz is lehetett, mert az öreg most már csak éjszakára járt haza, és egész napokon át vándorolt a környéken a könyvecskéivel, s istenes Jézus Szíve-ájtatosságra tanította az embereket, amit a hatóságok tiltottak a templomokban.

Míg végül egy este, mikor még a tál mellett ültek benn a szobában, mert napnyugta után szél kerekedett, a kutyák kórusban ugatni kezdtek a tóparton, Roch letette a kanalat, és élesen odafigyelt.

- Valami idegen! Meg kell nézni.

Alighogy kiment, sápadtan jött vissza, és gyorsan beszélt:

- Kardok csörögnek az úton! Ha kérdeznének, a faluban vagyok.

Beugrott a gyümölcsösbe, és eltűnt.

Antek is halálsápadtra vált, és talpra ugrott. A kutyák már a bejáróban ugattak, a tornácon pedig nehéz léptek hangzottak fel.

- Talán már értem jönnek? - nyögött fel Antek aggodalmasan.

Valamennyien szinte megdermedtek, mikor megpillantották a csendőröket a küszöbön. Antek mozdulni se tudott, csak a szeme röpködött a nyitott ablakokon és az ajtón. Szerencsére Hanka megőrizte nyugalmát, és helyet kínálta a csendőröket a lócán.

Illedelmesen köszöntek, és olyan nyíltan célozgattak a vacsorára, hogy Hanka kénytelen volt nekik rántottát sütni.

- Hova ilyen későn? - kérdezte végül Antek.

- Szolgálatban vagyunk! Fontos ügy! - felelte az őrsvezető, és végigjáratta szemét a szobában ülőkön.

- Biztosan tolvajok után járnak - vette föl a szót Antek valamivel bátrabban, és kihozta a kamrából a pálinkásflaskát.

- Tolvajok után is, meg más után is! Koccintson, gazduram!

Antek ivott velük. Úgy nekiláttak a rántottának, hogy csak úgy csörgött a kanaluk.

Valamennyien csöndben ültek, mint az ijedt báránykák.

A csendőrök kiürítették a tálat, még pálinkát is ittak rá, azután pedig az őrsvezető megtörülte bajuszát, és ünnepélyesen megkérdezte:

- Régen eresztették ki a börtönből, he?

- Mintha őrsvezető úr nem tudná!

Kissé megremegett.

- Aztán hol van Roch? - kérdezte hirtelen az őrsvezető.

- Milyen Roch? - Antek egy pillanat alatt megértette, és eléggé megnyugodott.

- Állítólag lakik maguknál valamiféle Roch.

- Talán arról a koldusról beszél az őrsvezető úr, aki a faluban jár? Csakugyan Rochnak hívják!

A csendőr türelmetlenül rándult meg, és fenyegetően mondta:

- Ne tréfáljon, hiszen magánál lakik, mindenki tudja!

- Persze hogy nálunk is hált akárhányszor, de másoknál is. Koldus, hát ott hajtja le a fejét, ahol éppen esik. Ma egy házban, máskor egy istállóban, néha meg éppen a kerítés tövében. Magára hívta valamivel az őrsvezető úr figyelmét?

- Ugyan dehogy, csak ismerem, és úgy kérdelem...

- Jóraláló ember, nem sok vizet zavar - szólt közbe Hanka.

- Hm, mi már ismerjük, miféle, tudjuk! - morogta a csendőr jelentőségteljesen, és mindenféle módon próbált utána tudakozódni. Még tubákkal is kínálta őket, de valamennyien folyton ugyanazt mondták, mindig egy körben forgott a beszéd, hogy a csendőr semmit sem tudott kiszaglászni. Erre már haragosan kelt föl a lócáról:

- Én pedig azt mondom, hogy itt lakik a maga házában!

- De hiszen csak nem dugtam a zsebembe! - mordult vissza Antek.

- Szolgálati úton vagyunk, értse meg, Boryna! - horkant föl fenyegetően az őrsvezető, de valamennyire megbékélt, mikor tizenöt tojást és egy jókora darab friss vaját kapott az útra.

Witek nyomon követte őket, és azután elmondta, hogy voltak a törvénybírónál, és próbáltak benézni néhány ablakon, ahol még világos volt, de úgy megugatták őket a kutyák, hogy sehol sem tudtak észrevétlenül bepillantani, így hát dolgukvégezetlen mentek el.

De ez az eset annyira levette Anteket a lábáról, hogy amint magukra maradtak, megvallotta a feleségének gyötrelmeit.

Hanka dobogó szívvel, figyelmesen hallgatta, egyetlen szót sem szalasztott el. Csak mikor befejezésül azt mondta Antek, hogy nem marad más hátra, mint hogy mindent eladjanak és világgá fussanak, akár Amerikába is, akkor állott elébe sápadtan, mint a fal:

- Nem megyek, és a gyerekeket sem engedem pusztulásba vinni! - mondta fenyegetően. - Nem megyek! És ha kényszerítenél, fejszével hasítanám szét a gyerekek fejét, s azután magam meg inkább kútba ugranék! Komolyan mondom, Isten engem úgy segéljen! Ezt jegyezd meg magadnak! - kiáltotta, és a szentképek elé térdelt, mintha ünnepélyes esküt akarna tenni.

- Csitt! Hiszen csak úgy mondtam!

Hanka kissé föllélegzett, és halkabban szólt, de már alig bírta visszatartani könnyeit:

- Leülöd a büntetésedet, és aztán hazajössz! Ne félj, győzöm én a munkát... nem herdálok el egy talpalatnyi földet sem, még nem ismersz engem... nem engedek ki semmit a körmeim közül. Ha az Úr Jézus megsegít, ezt a csapást is elviselem - sírdogált csöndesen.

Antek sokáig töprengett, s végül így szólt:

- Lesz, amit ad az Isten! Meg kell várni a tárgyalást.

Így a kovács ármánykodása mind kárba veszett.

- Nyughass már, s engem hagyj békén! - morogta haragosan Mateusz, és a másik oldalára fordult.

Szymek meglapult egy pillanatra, de mihelyt Mateusz megint hortyogni kezdett, csendesen kihúzódott a hombárból, mert úgy rémlett neki, hogy a csűrbe, ahol aludtak, már behatol a virradat zavaros szürkésége.

Tapogatózva szedte össze a szérűn a szerszámokat, melyeket még tegnap odakészített, és úgy sietett, hogy időnként nagy zajjal kiesett valami a kezéből, mire Mateusz káromkodott félálmában.

De még sötétség feküdt a földeken, csak a csillagok haloványodtak, a keleti ég kissé világosodott, s az első kakasok már csattogtatták szárnyukat, és rekedten kukorékolnak.

Szymek összeszedte a talicskájába, amije csak volt, halkan elsurrant a ház mellett, és kijutott a tóhoz.

A falu úgy aludt, mintha agyonverték volna; még kutya sem ugatott, s a csöndben csak a malom leeresztett zsilipjén átnyomakodó víz csobogását lehetett hallani.

A gyümölcsösökkel beárnyalt utakon még olyan sötét volt, hogy alig villant meg itt-ott egy-egy fehér fal, s a tó is csak annyira kukkantott ki az éjszakából, hogy visszatükrözte a csillagok ragyogását.

De mikor anyja házához közeledett, meglassította lépteit, és figyelmesen hallgatózott, mert mintha valaki járt volna a bejáróban csendesen, szüntelenül morogva magában.

- Ki az? - hallotta meg hirtelen az anyja hangját.

Megdermedt, és visszafojtott lélegzettel állt ott, mozdulni se mert; az öregasszony pedig, mivel nem kapott feleletet, továbbindult.

Látta, hogyan imbolyog, mint az árnyék a fák alatt; botjával tapogatta ki magának az utat, és járkálva félhangon mondta a litániát.

„Bolyong, mint az Orbán lelke - gondolta, de valahogy fájdalmasan, csendesen sóhajtott fel, és ijedten osont tovább. - Marja a lelkét, hogy engem kisémmizett! Marja!” - ismételte nagy gyönyörűséggel, kiérve a malom mögött a széles, kátyús útra. Rögtön nekiiramodott, mintha kergetné valami, és nem ügyelt már sem a gödrökre, sem a kövekre.

Csak a keresztnél állott meg, az erdőalji útelágazásnál. Még sötét volt ahhoz, hogy munkába álljon, leült hát a fészület alá, hogy kissé kifújja magát és várakozzék.

- A tolvajok órája! Nem lehet megkülönböztetni a szántóföldet az erdőtől - mormolta, amint szemével végiggázolt a világon. A földek még sűrű sötétbe merültek, de az égen már egyre jobban izzottak a pirkadat aranyos fénykévei.

Nehezen telt az idő, ezért imádkozni kezdett, de alig érintette meg kezével a harmatos földet, elvesztette az imádság szavait, és gyönyörűséggel gondolt arra, hogy most már a saját földjére megy, a saját gazdaságába.

„Enyém vagy, és nem eresztelek ki a kezemből!” - gondolta büszkén és örvendezve, s a szeretet mérhetetlen önfeledtségével tapasztotta égő szemét az erdő alatt gomolygó sötétségre, ahol már várt rá az a földesúrtól vásárolt hat hold.

- Magamhoz öllelek, drága árvám, és nem hagylak el, amíg élek! - mormolta, és összehúzta bundáját nyitott mellén, mert kissé átjárta a hideg. A feszülethez támasztotta a hátát, csak bámult a virradatba, s hirtelen hortyogni kezdett, lebírta az álom.

Már szürkültek a földek, mint a szétáradó vizek, s a harmattól szürkés gabona bökdöste mozgó kalászaival, mikor talpra ugrott.

- Világos nappal, ideje már dologhoz fogni - suttogta magában, kinyújtózkodott, és letérdelt a kereszt alá imádkozni. De nem hadarta most az imádságot, mint rendesen szokta, hogy csak éppen túlessék rajta, sokat sóhajtozzék, a mellét verje, és annyiszor vessen keresztet, hogy a karja is megmerevedjék. Ma másképpen imádkozott, érzéssel, egész lelkéből könyörgött az Úr segítségéért, hogy még a könnye is megindult, és Jézus lábait átölelve, belenézett hűséges szemével megkínzott, szent arcába, úgy esedezett:

- Segíts meg, irgalmas Jézusom! A szülőanyám kisémmizett, neked adom hát magamat, én szegény árva! Segíts meg! Hiszen nehéz napszámba állok, mint az utolsó koldus! Az igaz, hogy bűnös vagyok, de segíts meg, irgalmas Uram, mondatok majd misét, akár kettőt is! És gyertyát is veszek, ha pedig jutok valamire a munkámmal, még baldachint is csináltatok! - könyörgött és fogadkozott, forrón a kereszthez tapasztva ajkát. Aztán letérdepelve körüljárta a feszületet, alázatosan megcsókolta a földet, s végül megerősödve, magabiztosan kelt föl.

És erősnek érezte magát, mindenre késznek, s olyan jókedvű volt, hogy megragadta a nehéz taligát, és úgy tolt, mint a könnyű pelyhet. Közben büszkén jártatta szemét az alatt fekvő Lipcén, mely még egészen el volt süllyedve a ködben, csak a templom tornya emelkedett ki belőle magasra, s a hajnal pírla csillogott aranyos keresztjén.

- Meglátjátok! Hej! Meglátjátok! - kiáltott föl örömmel, amikor rálépett a saját földjére. Közvetlenül az erdő mellett terült el, egyik szélével a lipcei határhoz simult, de Uram, irgalmazz, miféle föld volt az! Egy darab vad ugar, a téglavető után maradt gödrökkel és salakkal tele, meg tövissel benőtt málladékkövekkel. Az ökörfarkkóró, a kamilla és a lósóska dúsan tenyészett a magasabb helyeken, s itt-ott nagy bajjal emelkedett egy-egy girbegurba fenyő, éger- vagy borókabozót. A gödröket és mocsarakat pedig nád és káka borította sűrűn, mint a fiatal erdő. Egyszóval olyan föld volt, hogy még a kutya is sírva fakadt volna a láttára, és még maga az uraság is le akarta beszélni róla, de a fiú megkötötte magát.

- Éppen nekem való! Ilyennel is bírok!

Mateusz is lebeszélte, rémülten nézte ezt a vad pusztaságot, ahol csak a majorbeli kutyák tartották a lakodalmukat. De Szymek egyre a magáét hajtogatta, és végül keményen kijelentette:

- Megmondtam! Minden föld jó, ha keményen nekifekszik az ember!

És megvette, mert az uraság olcsón adta, hatvan rubeljével holdját, és még fát meg egyebet is ígért segítségül.

- Hogyne bírnék vele! - kiáltott föl, és izzó szemmel tekintett végig rajta. Majd letette a mezsgyére a taligáját, és körüljárta birtokának beszűrt gallyakkal megjelölt határát.

Lassan járt, és olyan csöndes, mély örömmel, hogy a szíve vert, mint a kalapács, és a torka összeszorult. Járkált, közben rendezgette a fejében, mit csináljon és hol kezdje. Hiszen maga, Nastusia és a Paczesek jövőendő nemzedéke számára kellett dolgoznia, ezért hát úgy megfeszült az ereje, és olyan vad kedvet érzett, mint az éhes farkas, mikor megragadja a bárányt, és fogaival elér az eleven húsig.

Amint körüljárta az egész földet, tanakodni kezdett, hol válasszon helyet a háznak.

- Éppen ez a legjobb, szemben van a falu, és oldalt az erdő, könnyebben lehet majd fát szerezni, és télen nem éri a szél - okoskodott, és megjelölte kővel a ház négy sarkát. Levetette a ködmönt, keresztet vetett, markába köpött, és az irtáshoz meg a föld egyengetéséhez fogott.

A nap már aranyosan emelkedett az égre, a falu felől a legelőre hajtott marhák bőgése hallatszott, csikorogtak a gémeskutak, az emberek kifelé indultak a munkába, zörögtek a szekerek az úton, és különféle hangokat hozott magával a szellő, mely könnyedén pajkoskodott a vetésben. Úgy folyt minden, mint mindennap, csak Szymek nem ügyelt semmire, úgy belefeledkezett a munkába. Csak néha nyújtóztatta ki a hátát, kiszuszogta magát egy kicsit, megtörölte verejtékkel előntött szemét, és azután újból hozzátapadt a földhöz, mint a telhetetlen pióca, s közben folyton mormogott, beszélt szokása szerint minden dologhoz, akár az élőlényekhez.

Éppen egy hatalmas kő kiemeléséhez fogott, és közben így beszélt:

- Sokáig hevertél, kipihented magad, hát most segítesz nekem megtámasztani a házamat.

Mikor a kökénybokrokat irtotta, gúnyos mosollyal szólt hozzájuk:

- Ne védekezz, te bolond! Azt hiszi, hogy ellenkezhetsz velem! Ugyan! Majd bizony itt hagylak, hogy elszakítsd a nadrágomat, mi?

Az ősi málladékkövekhez pedig így szólt:

- Titeket is megmozgatlak, nehéz így szorongani egy rakáson! Kövezetet csinálók belőletek az istálló körül, amilyen Borynáéknál van!

S néha, mikor lélegzetnyi pihenőt tartott, szerető szemmel ölelte át a földjét, és forrón suttozta:

- Az enyém vagy! Az enyém! Nem ragadhat ki a kezemből senki!

Mély részvétet érzett a begazosodott, terméketlen, meddő és elhagyott, szerencsétlen föld iránt, ezért gyöngéden tette hozzá, mintha egy gyermekhez szólna:

- Várj egy kicsit, szegény árvám, megművellek, felhizlallak, kicsinosítlak, úgy teremsz majd, mint a többiek. Ne félj, kedvedben járok, ne félj.

A nap a mezők fölé emelkedett, és egyenesen a szemébe sütött.

- Isten fizesse meg! - szólt hunyorogva. - Megint forróság és szárazság lesz - tette hozzá, mert nagyon vörösen emelkedett föl a nap.

Hamarosan megszólalt a templomban a kisharang, és a lipcei kéményekből lassan kékes füstfelhők szállottak föl.

- Most harapnál egyet, gazduram, ugye? - összébb húzta a nadrágszíját. - Csak most már nem hozza ki az anyád a szilkét, nem bizony - sóhajtott föl szomorúan.

S az erdőalji földek is benépesedtek; mások is munkába álltak, mint ő, az újonnan szerzett földeken. Megpillantotta Stach Ploszkát, aki két erős lóval szántott.

„Édes Jézusom, mikor adsz nekem legalább egyet” - gondolta.

Jozef Wachnik köveket hordott fundamentumnak a házához, Klomb a fiaival körülárkolt a földjét, Grzela pedig, a bíró öccse, mindjárt az út menti keresztnél sokáig méregetett valamit egy karóval.

- Éppen kocsmának való hely - jegyezte meg Szymek.

Grzela megjelölte cövekkel a kimért telket, s azután átment Szymekhez, hogy üdvözlje.

- Ejha! Látom, tíz helyett dolgozol! - bámulat tükröződött a szemében.

- Talán nem kell? Egyebem sincs, csak a nadrágom meg a puszta tíz körmöm! - morogta, de nem állt meg a munkában. Grzela tanácsolt neki egyet s mást, aztán visszatért a maga dolgához. Utána mások is jöttek, ki jó szóval, ki beszélgetni, ki meg azért, hogy elszívjon egy cigarettát, és nevetgéljen egy kicsit. De Szymek egyre türelmetlenebbül válaszolt, végül pedig már élesen ráförmedt Pryczekre:

- Végeznéd a magad dolgát, és ne zavarnál másokat! Ünnepet tartanak a semmirekellők!

És magára maradt, mert már elkerülték.

A nap mind magasabbra kapaszkodott, már a templom fölött függött, s haladt tovább feltartóztatlanul, vakító fényt és forróságot árasztva a világra. A szél is eltűnt valamerre, úgyhogy akadály nélkül borította a hőség káprázó fátylát a földre; úgy fürdött benne a gabona, mint a csöndesen felkavargó forró vízben.

- Engem ugyan nem kergetsz el egykönnyen - szólt, mintha a nappal feleselne, és mikor megpillantotta Nastusiát a reggelivel közeledni, elébe ment, és mohón látott neki a szilkének.

Nastusia valahogy bánatosan nézte a földet.

- Hát megterem itt valami, ezen a homokon, ilyen mocsárban?

- Megterem minden, majd meglátod, hogy még búzád is lesz süteményre.

- Majd sohanapján!

- Ugyan, Nastus! A föld megvan, hát könnyebb kívárni, hiszen hat egész hold a mienk - mondta, miközben sietve eddegélt.

- Persze, talán a földet esszük meg! Hogy fogunk kitelelni?

- Ez már az én gondom, ne aggódj miatta! Mindent meggondoltam, és mindennek megtalálom a módját! - Eltolta az üres szilkét, kinyújtózkodott, és végigvezette a lányt a földön, mindent megmutogatott és megmagyarázott neki.

- Itt fog állni a házunk! - kiáltott fel örömmel.

- Itt fog állni! Talán sárból tapasztod, mint a fecske?

- Hát fából és gallyakból meg agyagból és homokból és amiből csak lehet, hogy legalább egy esztendőt kibírjunk benne, amíg nem segítünk magunkon.

- Pompás kastélyt tervezel, úgy látom - morogta a lány kedvetlenül.

- Inkább a saját viskómban, mint a más házában.

- Ploszkowa említette, hogy költözzünk hozzájuk a télre, maga kínálta a szobát jó szívvel.

- Jó szívvel! Hogyne, biztosan az anyámat akarja bosszantani, hiszen úgy marakodnak, mint a kutyák. Kórságos boszorkány, kell is nekem az ő jósága! Ne félj, Nastus, olyan kunyhót tákolok össze, hogy ablaka is lesz, meg kéménye is, meg minden, ami csak kell. Meglátod, három hét múlva kész lesz, biztosan, mint az ámen az imádságban. Még ha ledolgoznám a két kezemet, akkor is kész lesz.

- Ugyan, talán magad építed föl!

- Mateusz segíteni fog, megígérte!

- Nem adna anyád valami segítséget? - szólt Nastka félénken.

- Ha beledöglének is, nem kérek tőle! - kiáltotta, de mikor látta, hogy a lány még jobban elszomorodik, nagyon megzavarodott, és amint leültek a rozstábla mellé, félénken magyarázkodni kezdett.

- Hát hogyan kérhetnék, Nastus? Hogyan, hiszen kikergetett, és téged is átkoz.

- Istenem, ha legalább egy tehénkét adna. Hiszen úgy vagyunk, mint az utolsó koldusok, semmink sincs. Még rágondolni is szörnyű.

- Tehén is lesz, Nastus, lesz, már ki is néztem egyet.

- Mert hát se ház nincs, se jószág, meg semmi - fakadt sírva Nastka, és mátkájához simult. Szymek törölgette a könnyeit, simogatta a fejcskáját, de ő maga is annyira elbúsult, hogy majdnem elbőgte magát. Talpra ugrott hát, megragadta az ásót, és fölkiáltott, mintha nagyon haragudnék:

- Az istenért, asszony, annyi a munka, te meg csak sopánkodsz!

Nastka súlyos gondok és aggodalmak közepette kelt föl.

- Mert ha éhen nem halunk, a farkasok esznek meg ebben a pusztaságban.

Erre már igazán megharagudott Szymek. Kemény hangon szólt, miközben munkához látott:

- Ha bőgni akarsz és összevissza fecsegni, inkább maradj otthon.

Nastka hozzásimult, hogy megengesztelje, de Szymek eltolta magától.

- Épp a szerelmeskedésre van most idő, éppen! - mégis hagyta magát megsimogatni, bár morgott még az asszonyi fecsegés miatt; így hát Nastka nyugodtan, sőt vidáman ment el.

- Istenemre, hiszen az asszony is ember, mégsem érti meg az emberi beszédet. Csak sír és jajveszékel, pedig hát magától semmi sem esik le az égből, ha nem dolgozik az ember a két kezével. Olyanok, mint a gyerekek, csak nevetnek, sírnak, haragusznak meg sápítóznak! Jaj, istenem!

Így háborgott magában Szymek, és úgy nekifeküdt a munkának, hogy csakhamar ismét megfeledkezett az egész világról.

És így dolgozott azután napról napra; kora hajnalban talpon termett, és késő este tért haza. Gyakran ki se nyitotta a száját egész nap, nem szólt senkihez, s az ennivalót Tereska hozta ki neki vagy másvalaki, mert Nastusia a pap krumpliföldjére járt, tartozott neki munkával.

Eleinte odanézett hozzá egyik-másik, de mivel nem szerette a haszontalan beszédet, inkább csak messziről figyelték, és csodálták fáradhatatlan munkáját.

- Kemény legény az ebadta! Ki gondolta volna? - jegyezte meg Klomb.

- Hiszen a Dominikowa ivadéka! - kiáltott nevetve egy másik, de Grzela, aki kezdettől fogva nagyon figyelte, így szólt:

- Az igaz, hogy úgy húzza az igát, mint az ökör, de könnyíteni is kell rajta egy kicsit.

- Hát maga nem győzi, segíteni kellene, megérdemli! - helyeseltek, csakhogy senki sem igyekezett magától segíteni, arra vártak, hogy ő kérje.

De Szymek nem kérte, esze ágába se jutott. Ezért aztán nagyon elbámult, mikor egyik nap látta, hogy valami szekér közeledik feléje.

Jendrzych vezette a szekeret, és már messziről vidáman kiáltotta:

- Mutasd meg, hol szántsak! Hiszen én vagyok!

Szymek csak jó néhány pillanat múlva hitt a szemének.

- No de hogy merészkedtél! Jól ellátja az anyád a bajodat, szegénykém, majd meglátod!

- Hadd lássa! Ha elver, akkor egészen hozzád szegődök.

- Aztán magad gondoltad ki, hogy segítesz nekem?

- Magam hát! Már régen akartam, csak féltem, mert ügyelt rám, és eleinte Jagusia is lebeszél róla - mesélte, és munkához látott. Együtt szántottak egész nap, s távozában megígérte, hogy másnap is eljön.

És el is jött együtt a nappal, de Szymek rögtön észrevette, hogy kissé kékes az orcája. Csak estefelé kérdezte:

- Nagy csetepaté volt otthon?

- Ej... vak, hát nem könnyen tapogat ki, magam meg csak nem futok a karmai közé - mondotta kedvetlenül.

- És Jagna nem árult el?

- Hiszen Jagusia nincs ellenünk.

- Amíg valami az eszébe nem jut. Ki érti meg a fehérnépet? - sóhajtott búsan, és megtiltotta, hogy többször eljőjön.

- Magam is boldogulok már vele, majd később segítesz a vetésnél.

S ismét magára maradt, és dolgozott fáradhatatlanul, mint a ló a taposómalomban. Nem ügyelt a fáradtságra, sem a hőségre, pedig olyan forró, perzselő és fülledt napok jöttek, hogy megrepedezett a föld, kiszáradtak a vizek, elsárgult a fű, és a gabona már alig állt meg a lábán a pokoli forróságban. Üresek, némák lettek a földek, mert nem lehetett kibírni a munkát; mintha tűz ömlött volna az égből, s a nap majd kimarta az ember szemét. A megfehérült, zavaros ég úgy lebegett, mint egy tüzes, reszkető lepedő, s olyan hőséggel borította be az egész földet, hogy szél se lebbent, fa se mozdult, madár se dalolt, és emberi hang se hallatszott sehonnan; s mindennap egyformán vándorolt a nap keletről nyugatra, kérlelhetetlenül szórva a tüzet és a szárazságot.

De Szymek is mindennap egyformán állott munkába, nem hagyta, hogy a hőség elkergesse, sőt még az éjszakákat is kinn töltötte a határban, hogy ne vesztesse az időt. Mateusz már fékezni is akarta bőszült munkakedvét, de Szymek röviden csak ennyit felelt:

- Majd pihenek vasárnap!

S haza is ment szombat este, de olyan fáradt volt, hogy elaludt a tál mellett, s másnap is majdnem egész nap aludt; csak estefelé vánszorgott le a vackáról, ünneplőbe öltözött, és leült a teli tál mellé. Úgy sürgölődtek körülötte az asszonyok, mint egy fontos személy körül, gyakran tettek még a tálba, és minden intésére ügyeltek. Ő pedig, amikor már teletömte magát, megeresztette nadrágszíját, kinyújtózkodott, és vidáman rikkantott:

- Isten fizesse meg, anyám! Most pedig menjünk egy kicsit mulatni! - És indult a kocsmába Nastusiával; Mateusz utánuk ment Tereskával.

A zsidó mélyen meghajolt előtte, rendelés nélkül hozta a pálinkát, és gazdának szólította, amire Szymek igen büszke lett, s mikor már jól felöntött a garatra, a legelsők közé tolakodott, és mindenről elmondta a véleményét.

A kocsmában népes volt, a muzsika szól, hogy növelje a kedvet, de még senki se kerekedett táncra, csak koccintottak, iddogáltak, panasztartak a hőséget meg a nyomorúságot, ahogy a kocsmában szokás.

Még Borynák is eljött a kovácsékkal, de bevonultak a benyílóba, és alkalmasint jól mulattak, mert a zsidó egyre-másra hordta nekik a pálinkát meg a sört.

- Antek úgy bámul ma az asszonyára, mint a borjú az új kapura, még meg sem ismeri az embert - panasztarta szomorúan Jambroz; hiába nézegetett be a benyílóba, ahonnan édes csengés ütötte meg időnként a fülét.

- Mert jobban szereti a maga fapapucsát, mint az olyan csizmát, amelyik mindenki lábára fölmege - szólt mosolyogva Jagustynka.

- De az olyanban nem sebesedik föl az ember lába! - tódította valaki, mire az egész kocsmában nevetésben tört ki, mert megértették, hogy Jagusiáról van szó.

Csak Szymek nem nevetett, hanem Jendrzychet nyakon fogva, csókolgatta, s már eléggé ittas hangon magyarázta neki:

- Rám kell hogy hallgass, gondold csak meg, ki vagyok én.

- Hiszen tudom én, tudom... csak hogy édesanyám megparancsolta - dadogta Jendrzych sírósan.

- Ugyan, az édesanyád! Nekem kell engedelmeskedned, hiszen én vagyok a gazda.

A muzsika rázendített egy polkára, nagy zaj támadt, földhöz ütődtek a csizmasarkok, megreccsentek a padló deszkái, fölzendült a nóták, táncra perdültek a párok, hát Szymek is derékon kapta Nastusiát, kigombolta szűrét, félrecepta sapkáját, felrikkantott: „Da dana!” - az első helyre perdült, és ő kiáltozott a leghangosabban, ő rúgta a padlót a legvadabban, ő forgott a legszilajabban, és pörgött sebesen, vidáman, hangosan, mint a tavaszi erőtel duzzadó patak.

De mikor már egyet-kettőt táncolt, hagyta, hogy az asszonyok kivezessék a kocsmából, s már meglehetősen kijózanodva, leült velük a Golombék háza elé. Odajött Jagustynka is, és így elbeszélgettek együtt, mert noha késő volt, és Szymek készült hazatérni a földjére, valahogy nem volt sürgős neki, húzódozott, késlekedett. Nastkához simult, míg végül a lány anyja így szólt:

- Maradj itt a csűrben, mit kószálnál éjszaka.

- De hiszen az ágyneműje már ott van a bódében - magyarázta Nastusia.

- Hát akkor ereszd a dunnád alá, Nastus - szólalt meg Jagustynka.

- Mi nem jut az eszébe! Még mit nem! - védekezett a lány szégyenkezve.

- Hiszen a te embered! Hogy egy kissé hamarabb lesz, mint ahogy a pap megáld benneteket, az nem bűn, a fiú meg úgy húzza az igát, mint az ökör, hát csak jár neki is egy kis jutalom.

- Szent igaz! Nastus! Nastus! - odaugrott a lányhoz, mint a farkas, elcsípte a kertben, nem eresztette ki karjaiból, csókolt és könyörgött:

- Hát kikergetsz, Nastus? Kikergetsz, édesem, ilyen éjszakába?

Golembóának valami dolga akadt a pitvarban, Jagustynka pedig még odaszólt elmenőben:

- Ne védekezz, Nastus! Kevés jó dolog van a világon, ha akad valami, mint a búzaszem a vak tyúknak, hát ne eresszétek ki a karmotok közül.

A bejáróban Mateusz jött szembe vele. Mikor meglátta az ablakon keresztül, mi készül a szobában, bekiáltott Szymeknek:

- A te helyedben már rég megtettem volna!

És fűtyörészve elment a faluba, mulatságot keresni.

De másnap virradatkor Szymek ismét munkába állt, mint mindig, és dolgozott fáradhatatlanul, csak mikor Nastus kihozta neki a reggelit, mohóbban kapott az ő piros ajka után, mint a szilke után.

- Aztán csak árulj el, forró vízzel öntöm le a fejedet! - fenyegette Nastka, és szorosan hozzásimult.

- Enyém vagy, Nastus... a magad akaratából lettél az enyém... már nem eresztelek el többé - dadogta forrón, s a szemébe nézve, halkabban hozzátette: - Az elsőnek fiúnak kell lenni.

- Buta vagy! Ne nézze meg az ember, milyen haszontalanságok járnak az eszében - ellökte Szymeket, és fülig pirulva elfutott, mert nem messze tőlük feltűnt Jacek úr. Kurta szárú kis pipa volt a szájában, hóna alatt pedig hegedűt szorongatott. Dicsérte Istent, és kérdezősködött erről-arról. Szymek szívesen eldicsekedett azzal, hogy mi mindent végzett már, de hirtelen elrémült, és ugyancsak kimeresztette a szemét, mert Jacek úr letette a hegedűt, levetette kaputját, és nekilátott az agyag gyúrásának.

Szymek kezéből majd kiesett az ásó, és a szája is tátva maradt. - Mit bámulsz, he?

- Hogyhogy? Jacek úr is dolgozni fog velem?

- Fogok hát, segíték fölépíteni a vityillót. Azt hiszed, nem értek hozzá? Majd meglátod.

És ettől fogva kettesben dolgoztak. Az öregnek nem volt ugyan sok ereje, és nem is szokta meg a paraszti munkát, de olyan ügyes módokat talált ki, hogy sokkal gyorsabban és simábban ment a munka. Szymek buzgón hallgatott is rá mindenben, és csak néha morogta magában:

- Istenem, ilyet még nem látott a világ... Hogy egy uraság...

Jacek úr csak mosolygott, és aztán olyanokat kezdett mondani, olyan csuda dolgokat mesélt a világról, hogy Szymek majd a lábához borult hálából és bámulatában, csakhogy nem volt hozzá bátorsága. De este befutott a faluba, és mindent elmondott Nastusiának.

- Azt mondták, hogy hibbant eszű, pedig olyan, mint a legokosabb pap - fejezte be.

- Más az, hogy okosan beszél, de bolondul cselekszik! Hiszen ha ép esze volna, azt hiszed, segítene neked, mi? Vagy legeltetné a Weronka teheneit?

- Az igaz, hogy nem lehet megérteni...

- Nem lehet más, csak megromlott valami a fejében.

- De nem találni nála jobb embert a világon.

És nagyon hálás volt Szymek a jóságáért, de bár együtt dolgoztak, egy szilkéből ettek, egy bunda alatt aludtak, sehogy se tudott vele bizalmas viszonyba jutni.

„Mégiscsak úri fajta” - gondolta mélységes tisztelettel és hálával, mert az ő segítségével úgy nőtt a viskó, mint a kenyér az élesztőtől. Mikor pedig Mateusz is eljött segíteni, és Adam Klomb is behordta az erdőből, amire csak szükség volt, rövidesen olyan pompás házikó nőtt

fel, hogy még Lipcére is ellátszott. Mateusz majdnem egy egész hétig keményen dolgozott, a többiek is hajtották, s mikor aztán szombat délután befejezték, zöld bokrétát tűzött a kéménybe, és ment a maga dolga után.

Szymek még kimeszelte a szobát, eltakarította a forgácsot meg a szemetet, Jacek úr pedig felöltözött, hóna alá vette a hegedűt, és nevetve mondta:

- A fészek kész, ültess rá a kotlóst...

- Hiszen holnap litánia után lesz az esküvő - s nagyon köszönte a segítséget.

- Nem ingyen csináltam! Ha kikergetnek a faluból, eljövök hozzád lakni. - Pipára gyújtott, és elment az erdő felé.

Szymek pedig, noha már mindent elvégzett, még ott járt-kelt, nyújtóztatta fáradt csontjait, és örömmel nézte házikóját.

- Az enyém! Persze hogy az enyém! - mondogatta, és mintha nem hinne a szemének, megtapogatta a falakat, körüljárta a vityillót, benézett az ablakon, és élvezettel szívta be a mész és a nyers agyag savanykás illatát. Csak alkonyatkor indult a faluba, hogy készüljön a holnapi napra.

Persze hogy már mindenki tudott az esküvőről, így hát Dominikowának is megvitte a hírt az egyik szomszédasszony, de az öreg úgy tett, mintha nem értené, miről van szó.

S másnap, vasárnap, Jagusia is már kora reggeltől fogva ki-kiosont a házból, és lopva jókora batyukat cipelt a kerteken át Nastusiához. Az öregasszony, bár érezte, mi történik, semmiben sem ellenkezett, csak hallgatagon járkált - olyan borúsan, hogy Jendrzych csak a nagymise után merészkedett elébe lépni.

- Hát akkor én már elmegyek, édesanyám! - suttogta, és óvatosan tisztes távolban tartotta magát.

- Jobban tennéd, ha kihajtanád a lovakat a lucernásba...

- Ma van a Szymek lakodalma, hát nem tudja?

- Hála istennek, hogy nem a tied! - nevetett gúnyosan Dominikowa. - Csak idd le magad, majd meglátod, mit kapsz érte! - fenyegette haragosan, s mikor a fiú ünneplőbe kezdett öltözködni, elbotorkált a faluba.

- Márpedig leiszom magam, csak azért is leiszom magam! - morogta Jendrzych, amint a falun keresztül Mateuszékhoz sietett. Épp akkor indultak a templomba, csakhogy csendesen, ének, kurjongatás és muzsika nélkül. Az esküvő is egészen szegényesen folyt le, csak két szál gyertya égett, úgyhogy Nastusia el is sírt magát keservesen, Szymek pedig fölfújta magát, s büszkén, kihívóan jártatta a szemét az embereken és az üres templomon. Szerencse, hogy kimenet a kántor olyan pattogós nótát orgonált, hogy megrezzent a lábuk, és valahogy frissebb, vidámabb lett a lelkük.

Jagus mindjárt az esküvő után hazament az anyjához, s csak később nézett be olykor-olykor a lakodalmasokhoz. Mateusz hegedült, a Borynáék Pietrekje kísérte flótán, s valaki nagy buzgalommal verte a dobot. Táncra is perdültek a szűk szobában, s némelyek, a jobb kedvűek, még a ház előtt is, az asztalok közt, ahol letelepedett az ünneplő nép. Eddegéltek, iddógáltak, és halkan beszélgettek, mert napvilággal és józanul nem illett kurjongatni.

Szymek folyton a felesége után mászkált, időnként a sarokba vont, és olyan mohón csókolgatta, hogy csúfolták is érte, s Jambrozy komoran kijelentette:

- Ma örvendezz, ó, ember, mert holnap sírni fogsz! - és a poharat kísérte a szemével.

Az igazat megvallva, nem volt különösen jó hangulat, és nagyobb multság se kerekedett. Néhányan, miután haraptak egyet, és üdögéltek egy ideig, ahogy illett, mikor lement a nap, s alkonyi tűzbe borult az ég, már kezdtek hazakészülni. Csak az egy Mateusznak kerekedett virágos kedve, muzsikált, énekelt, táncba vitte a lányokat, pálinkával kínálta őket, s valahányszor megjelent Jagusia, erősen hozzászegődött, a szemébe nézett, és halkán, forrón suttogott neki valamit, ügyet sem vetve Tereska könnyben égő szemére, mely állandóan őrizte, mindenütt nyomában volt.

Jagus nem húzódott el tőle, mert mindegy volt neki; türelmesen hallgatta, és csak arra figyelt, nem jönnek-e Antekék, mert a viláért sem akart velük találkozni. Szerencsére nem jöttek el, egy se volt ott a nagyobb gazdák közül, bár a meghívást nem utasították vissza, és a lakodalmi ajándékot is elküldték, amint az szokás volt. Mikor ezt valaki szóvá tette, Jagustynka odakiáltott a maga módján:

- Ha jó falatokat készítettek volna, s vagy egy hordó pálinka illatoznék, bezzeg bottal se lehetne elkergetni a legelső gazdákat. Üresen azonban nem szeretik rázni a hasukat, sem száraz nyelvvvel beszélgetni.

Minthogy pedig már kissé be volt csípve, mikor megpillantotta Félkótya Jasieket, aki valahol egy sarokban sóhajtozott fájdalmasan, és bamba tekintettel bámult Nastusiára, megfogta és odacipelte hozzá a többiek multságára.

- Táncolj egyet vele, legalább annyi örömöd legyen, ha már az anyád megtiltotta a házasságot. Forgolódj csak körülötte, talán ad egy kis alamizsnát, hiszen van már embere, hát mindegy neki: egy-e vagy több.

És olyan csípős tréfákat mondott, hogy mindenkinek kétfelé állott a füle; mikor pedig Jambrozy is pohárhoz jutott, s a maga módján szabadjára engedte a száját, akkor már ketten vitték a szót, úgy beszéltek, hogy mindenkinek rengett a hasa a nevetéstől, és észre se vették a nagy multságban, hogyan múlt el a rövid éjszaka.

Hamarosan már csak Jambrozy maradt ott a vendégek közül, szárazra szopogatta a flaskákat, a fiatalok pedig úgy határoztak, hogy rögtön a saját viskójukba költöznek. Mateusz invitálta ugyan őket, maradjanak egy ideig náluk, de Szymek megmakacsolta magát, lovat kért kölcsön Klombtól, fölrakta a szekérre a ládákat, az ágyneműt és az edényeket, parádésan felültette Nastusiát, odaborult a napa lábához, megcsókolta sógorát, a rokonok előtt mélyen meghajolt, majd keresztet vetett, megsuhintotta a lovat, és elindult. A kísérők a kocsi mellett haladtak.

És így vonultak szótlánul; csak épp hogy előbújt a nap, szikrázó harmatban és madárdalban fürödtek a földek; megríngtak a súlyos kalászkok, s az egész földön kitört a nap lakodalmi öröme, szent imádságként áradt minden egyes fűszálból, és kórusban emelkedett fel a fényes éjig.

Csak a malmon túl, mikor két gólya kezdett magasan keringeni fölöttük, szólalt meg Nastus anyja, megrázva ujjait:

- Hess, lidérc! Jó jel, sok gyereketek lesz.

Nastusia kissé elpirult, Szymek pedig, megtámasztva vállával a kátyúknál a szekeret, hetykén füttyörészett, és büszkén nézett maga elé.

Amikor pedig már magukra maradtak, Nastusia végignézett új gazdaságán, és keservesen felzokogott. Szymek rá is kiáltott:

- Ne bőgj, te buta! Másoknak még ennyi sincs! Még irigyelni is fognak - tette hozzá, mivel pedig nagyon fáradt volt, és kissé kaptos is, ledőlt a sarokban a szalmára, és egy perc múlva már hortyogott. Nastka pedig leült a ház elé, és sírdogálva nézte a gyümölcsösök mögül elővillanó Lipce fehér házait.

És még néhányszor siratta nyomorúságát, csak hogy egyre ritkábban, mert a falu mintha összebeszélt volna megsegítésükre. Legelőbb Klembowa jött el egy kotlóssal a hóna alatt, és egy fészekalja kiscsibét hozott a kosárban. Úgy látszik, szerencsés kezdet volt, mert szinte mindennap benézett hozzájuk valamelyik gazdaasszony, és egy se jött üres kézzel.

- Kedves jó asszonyok, mivel szolgálom meg? - suttogta meghatottan.

- Akár csak jó szóval - felelte Sikorzyna, és egy darab vásznat nyújtott át neki.

- Ha majd megáldja a munkátokat az Isten, visszaadod a még szegényebbeknek - tette hozzá szuszogva Ploszkowa, és jókora darab szalonnát vett elő a kendője alól.

És annyi mindent hordtak össze, hogy jó ideig eltartott; egyik este pedig Félkótya Jasiek elhozta a kutyáját, Kruczeket, odakötötte a ház elé, és elszaladt, mintha leforrázták volna.

Jót nevettek rajta, és elmesélték Jagustynkának is, aki éppen az erdőből volt visszatérőben a falu felé. A vénasszony megvetően fintorította el arcát, és azt mondta:

- Ma délelőtt epret is szedett neked, Nastus, de elszedte tőle az anyja.

Borynáékhoz ment, számocát vitt Józkanak, s minthogy Hanka éppen tehenet fejt a ház előtt, leült melléje a tornácra, és töviről hegyire elmondta, mennyi ajándékot visznek Nastusiának.

- Persze azért, hogy Dominikowát bosszantsák - fejezte be az elbeszélést Jagustynka.

- Nastkának az mindegy, de én is kell hogy vigyek valamit - szólt Hanka.

- Készítse el, majd elviszem - ajánlkozott buzgón az öregasszony, mire Józka gyöngye, kérő hangja megszólalt a szobából:

- Hanus, az én kiskocámat adja neki! Biztosan meghalok, hát legalább Nastus mond értem egy miatyánkot.

Hankának kedvére való volt ez az ötlet, és rögtön meg is hagyta Witeknek, hogy kössön zsineget a malacra, és hajtsa el Nastusiához, mert ő maga vonakodott elmenni.

- Witek, aztán mondd meg, hogy tőlem való a kiskoca! És jöjjön el gyorsan, mert én már mozogni se tudok! - panaszkolta Józka fájdalmasan. Már egy hete betegeskedett szegényke, a hátsó szobában feküdt, dagadtan, lázban és kiütéssel tele. Eleinte ki vitték nappalra a kertbe, a fák alá, mert keservesen kérte, de mivel rosszabbodott az állapota, Jagustynka megtiltotta, hogy kivigyék a levegőre.

- Sötétben kell feküdnöd, mert a napon valamennyi kiütés lehúzódik a beledbe.

Ott feküdt hát egyedül a besötétített szobában, csak nyögdécselt, és halkán panaszkodott, hogy nem engedik hozzá a gyerekeket, sem pedig a lánypajtasait; Jagustynka, aki gondját viselte, bottal kergetett el tőle mindenkit.

Most is, mikor már kibeszélgette magát Hankával, bevitte a számocát a betegnek, és gyúrni kezdte a kenőcsöt tiszta pohánkalisztból, friss írósvajból és tojássárgájából. Vastagon bekente vele Józka arcát és nyakát, azután nedves ruhákat rakott rá. A leányka türelmesen vetette alá magát a gyógyításnak, csak aggódalmasan kérdezte:

- És nem maradnak himlőhelyek az arcomon?

- Ne vakard le, akkor elmúlik, hogy helye se marad, éppúgy, mint Nastusiának.

- De nagyon viszket ám, Jézusom! Akkor inkább kösse meg a kezemet, mert nem bírom ki! - kérte könnyes szemmel, és alig bírta türtőztetni magát, hogy ne vakarózzék. Az öregasszony valami ráolvasást suttogott fölötte, megfüstölte szárított varjúhájjal, az oldalához kötötte a kezét, és elment a dolga után.

Józka csöndesen feküdt, hallgatta a legyek zümmögését és a különös zúgást, amely folytonosan keringett a fejében. Szinte félálomban hallotta, hogy a háziak közül némelyik benéz hozzá, és szó nélkül elmegy. Majd úgy rémlett neki, hogy piros almával terhes ágak csüngnek fölötte alacsonyan, s ő mégis hasztalan kap utánuk, nem tudja elérni. Aztán meg, hogy báránycsordák tolonganak körülötte, és búsan bégetnek. De mikor Witek surrant be a szobába, rögtön megismerte.

- Elhajtottad a kiskocát? Mit szólt Nastusia?

- Úgy örült a kismalacnak, csoda, hogy meg nem csókolta a farkát.

- Nézze meg az ember, még kicsúfolja Nastusiát!

- Pedig igaz! És azt üzenté, hogy holnap elszalad hozzád.

A beteg hirtelen hánykolódni kezdett ágyában, és rémülten kiáltozott:

- Kergesd el őket, mert összetaposnak, kergesd el! Hess, geda, hess!

Azután nyugodtan feküdt megint, mintha elaludt volna. Witek elment, de minduntalan benézett hozzá. Józka nyugtalanul kérdezte:

- Dél van már?

- Éjféltajt lehet, mert mindnyájan alusznak.

- Igaz, sötét van! Szedd ki a verebeket az eresz alól, olyan fájdalmasan csipognak, mintha kopasztanák őket!

Witek madárfészkekről kezdett neki mesélni, de Józka hirtelen fölkiáltott, és föl akart ülni:

- Hol a tarka? Witek, ne ereszd a tilosba, mert édesapám megver!

Egyszer meg közelebb hívta, és suttogva mesélte neki:

- Hanka nem akar elengedni a Nastusia lakodalmára, de csak azért is elmegyek, és fölveszem a kék pruszlikot meg azt a szoknyát, amelyik a búcsúban volt rajtam. Kinézik utánam a szemüket, majd meglátod! Witek, szedj nekem almát a fáról, de rajta ne kapjon Hanka! Persze, csak legényekkel fogok táncolni! - hirtelen elhallgatott és elaludt, Witek pedig órákon át üldögélt mellette, gallyal kergette róla a legyeket, itatta, és úgy őrizte, mint a kotlós a csibéit, mert Hanka otthon tartotta segítségnek, és a jószágot Macius Klomb legeltette a magukéval.

Eleinte vágyódott a gyerek az erdő meg a hancúrozás után, de annyira elszomorította Józia betegsége, hogy a csillagot is lehozta volna neki az égről, és folyton azon gondolkozott, mivel mulattassa, mivel nevettesse meg.

Egyik nap egész fészekalja fogolyfiókát hozott.

- Józia, simogasd meg a madárcákát, majd csipognak, simogasd meg!

- Van is mivel! - nyögött föl a kislány, fölemelve fejét.

Amikor Witek kioldotta a kezeit, meredt, erőtlen markába fogta a vergődő madárcákát, és arcához, szeméhez nyomta.

- Úgy reszket bennük a lélek, úgy félnek szegénykéim. Ereszd el őket, Witek!

- Magam nyomoztam ki őket, és most eleresszem? - ellenkezett Witek, de azért szabadon engedte.

Máskor meg nyulacskát hozott, s a fülénél fogva a dunnára ültette a kislány elé.

- Nyuszikám, drága kis nyuszikám! Elvettek az édesanyádtól, szegény kis árvám, az édesanyádtól.

Így suttogott, és szívéhez szorította, mint egy gyermeket, simogatta és dédelgette, de a nyúl úgy makogott, mintha nyúznák, kitépte magát a kezükből, és kiugrott a pitvarba, a tyúkok közé. Azok nagy lármával rebbentek szét, mire a nyúl kirohant a tornácra, s átugorva a pitvarban szundikáló Lapát, kivágtatott a kertbe. A kutya utánaszaladt, nyomában meg Witek nagy kiabálással, s mindebből olyan zenebona lett, hogy Hanka is befutott az udvarból, Józka pedig majd megpukkadt nevéttében.

- Nem fogta meg a kutya? - kérdezte aztán kissé nyugtalanul.

- Dehogyis, csak a farka alját láthatta! Eltűnt a vetésben, mint a kő a vízben, ügyesen tud kereket oldani! Ne búsulj, Józia, majd hozok valami mást.

És odahordta neki, amit csak tudott; fűjecskét, mely mintha arannyal lett volna behintve, azután sündisznót meg szelídített mókust, mely mulatságosan ugrált a szobában; azután fecskefiókákat, de olyan keservesen csipogtak, hogy a szüleik sivítva rontottak a szobába, úgyhogy Józka megparancsolta Witeknek, adja vissza. És még sok minden mást is hozott, arról nem is szólva, hogy annyi almát meg körtét hordott oda neki, amennyit csak meg tudtak enni titokban, a felnőttek tudta nélkül. De ez már nem mulattatta a kislányt; gyakran bámult, mintha nem értene semmit, és unottan, kedvetlenül fordult el.

- Nem kell, hozz valami újabbat! - nyűgösködött, elfordította a szemét, és még a gólyára se nézett, mely föl-alá járt a szobában, valamennyi fazekat megkoppintotta, és hiába leselkedett az ajtónál Lapára. Csak akkor derült föl Józka, amikor egy alkalommal élő gyurgyalagot hozott neki Witek.

- Édes Jézusom, de gyönyörű, mintha festve volna!

- De vigyázz, hogy az orrodra ne koppintson, mert mérges, mint a kutya.

- Ej, hiszen meg se akar szökni! Meg van szelídítve?

- A szárnya meg a lába le van kötve, a szemébe pedig szurkot öntöttem.

Egy ideig játszottak a madárral, de folyton csak mozdulatlan volt és szomorú, nem akart enni, és meg is dögölt, az egész ház nagy bánatára.

És így teltek napjaik.

Odakünn pedig egyre perzselt a meleg, s minél inkább közeledett az aratás, annál nagyobb lett a hőség. Nappal már nem is lehetett a mezőn mutatkozni, s az éjszakák se hoztak lehűlést: fülledtek voltak és forrók, hogy még a kertben sem tudták az emberek kialudni magukat. Valóságos csapás sújtotta a falut, a fű már úgy kiégett, hogy a jószág éhesen jött haza a legelőről, s keservesen bögött az istállóban. A krumpli levele elfonnyadt, a gumója csak akkorára nőtt, mint a dió, és olyan is maradt. Az aszott zab alig nőtt ki a földből, az árpa elsárgult, a rozs pedig idő előtt elszáradt, fehérlett az üres kalász. Nagy gondot jelentett ez a népnek, szomorkodva, reménykedve nézték minden alkonyatkor a nyugati eget, nem ígérkezik-e időváltozás, de állandóan tiszta volt az ég, mintha üveges, fehér tűzben égne; tisztán ment le a nap, a legkisebb felhőcske sem vetett rá árnyékot.

Már sokan esdekeltek szívbeli imával a szentképek előtt az Úr Színeváltozásához, de semmit sem segített. Egyre ködösebb fényben úszott a határ, a fonnyadt, éretlen gyümölcs leesett a fákról, a kutak kiszáradtak, s még a tó vize is annyira leapadt, hogy a fűrészmalom már nem tudott dolgozni, és a malom is bezárva, némán állott. Így hát a nép kétségbeesésében pénzt adott össze fogadalmi szentséges misére, és összegyűlt rá az egész falu.

És olyan forrón imádkoztak, egész szívükből, hogy még a kő is megindult volna.

S úgy látszik, az Úr Jézus irgalmas szíve is megkönyörült; mert noha másnap olyan forró, izzasztó, fülledt és párás volt a levegő, hogy a madarak is bágyadtan hullottak le, a tehenek fájdalmasan bögtek a legelőn, és a lovak nem akartak kijönni az istállóból, az emberek pedig végképp elcsigázva, erőtlenül ödögtek a kiszáradt gyümölcsösökben, és még a veteményesbe se mertek kinézni - mégis éppen délben, mikor már úgy látszott, hogy megfullad minden ebben a fehéren rezgő forróságban, a nap hirtelen elhomályosodott és megzavarodott, mintha valaki egy marék homokot dobott volna rá, és hamarosan megdördült valahol a magasság, s

mint egy hatalmas szárnyú madársereg, úgy vonultak a kékes, duzzadó felhők minden irányból, egyre alacsonyabban és egyre fenyegetőbbben.

Félelem lebegett a levegőben, minden elcsitult, és lapulva reszketett.

Megdördült a távolban az ég, gyors szél támadt, porfelhők emelkedtek az utak fölé, a nap szétfolyt, mint a tojássárgája a homokban, hirtelen elsötétedett, és villámok rajzottak föl az égen, mintha valaki tüzes ostort suhogtatna, s valahol a közelben lecsapott az első mennykő; az emberek ijedten futottak ki a házak elé.

Hirtelen minden fenéig felkavarodott, a nap kialudt, vad zűrzavar keletkezett, és olyan fürgeteg tombolt, hogy a gomolygó homályból csak úgy ömlöttek a vakító fénysávok, csapkodtak a villámok, iszonyú dőrejek dördültek végig az égen, zúgva ömlött az eső, nyögött az orkán, nyögtek a fák.

Már egymás után hullottak a mennykövek, csak úgy vakították a szemet, és úgy szakadt az eső, hogy nem lehetett átlátni rajta; néhol még jégeső is hullott.

Vagy egy óráig tarthatott a vihar; ledőlt a gabona, az utakon egész folyamokban ömlött a habzó víz, mikor pedig elállt egy pillanatra, és kissé világosabb lett, utána ismét megdördült, mintha szekerek ezrei gördülnének végig a fagyott göröngyön, és megint ömlött az eső, mintha dézsából öntenék.

Az emberek aggodalommal nézegettek kifelé, itt-ott már meggyújtották a mécseseket, és énekelni kezdtek: „Oltalmazd alá menekülünk”, néhol kivitték a szentképeket is a ház elé a padkára, védelmül a szerencsétlenség ellen. De hála istennek, elvonult a vihar anélkül, hogy nagyobb károkat okozott volna, csak amikor már majdnem egészen lecsillapodott, és egyre ritkábban hullott az eső, a falu fölött átvonuló utolsó felhőből lesújtott a villám, egyenesen a bíró csűrébe.

Füst és láng csapott ki belőle, és egy szempillantás alatt tűzben állt az egész csűr. Rémült lármá keletkezett a faluban, és aki csak tehette, sietett oltani. De szó se lehetett az épület megmentéséről; égett a tetejétől az aljáig, akár egy máglya. Antek, Mateusz és a többiek már csak a Koziolék viskóját és a többi épületet védték elszántan; szerencse, hogy volt elég víz és sár az utcán, mert némelyik tető már füstölni kezdett, és sűrűn röpködtek a szikrák a szomszédos udvarokra.

A bíró nem volt otthon, még reggel elment a község házára, a bíróné pedig keservesen jajveszékelve szaladgált a csűr körül, mint egy káráló kotlós. Mikor pedig már elmúlt a veszedelem, és széledni kezdtek az emberek, Kozlowa melléje sompolygott, csípőre tette a kezét, és gúnyosan kiabálta:

- Látod, nagyságos bíróné, ellátta az Úr Jézus a bajodat, ellátta! A rajtam esett gyalázatért!

Még verekedésre is sor került volna, mert a bíróné nekiesett; alig tudta Antek szétválasztani őket. Le is hordta Kozlowát, hogy az mint a megrúgott eb tért vissza viskójába, de még onnan is morgott és ugatott:

- Csak pöffeszkedj, nagyságos bíróné, csak pöffeszkedj, megveszem én rajtad a magam kárát kamatostul!

De senki sem hallgatott rá. A csűr leégett egészen, behányták sárral a füstölgő üszköket, aztán hazaszéledtek. Csak a bíróné maradt ott, és sopánkodott Anteknek, aki egy ideig türelmesen hallgatta, de aztán legyintett és elment.

A vihar elvonult az erdő felé, előbújt a nap, báránnyfelhők nyája vonult végig a kék égen, megszólaltak a madarak, friss és hús lett a levegő, s az emberek kibújtak a házakból, hogy leeresszék a vizet, és elegyengessék a gödröket.

Antek majdnem a házuk előtt váratlanul Jagnába ütközött, aki kosárral és kapával ment arra. Antek nyájasan köszöntötte, de az asszony villámló szemmel nézett rá, és szó nélkül ment tovább.

- Tyű, de büszke lett! - morogta Antek bosszankodva, és amint megpillantotta Józkát a bejáróban, szigorúan rápirított, minek mászkál kinn ilyen nedves időben.

Józka állapota annyira megjavult, hogy már a kertben feketett egész nap; a sebhelyek már szépen gyógyultak és száradtak, s semmi nyomot nem hagytak maguk után, azért Jagustynka csak lopva kengette, mert Hanusia görbe szemmel nézte a nagy vaj- és tojás pazarlást.

És így feküdt lassan lábadozva, majdnem egyedül egész napokon át. Witek ugyanis már visszatért a tehenekhez, csak néha nézett be hozzá valamelyik barátnője egy kis beszélgetésre, vagy Roch ült mellette egy ideig. Majd meg az öreg Jagata mesélte el neki mindig ugyanazt, hogy aratáskor biztosan meghal, a Klombék szobájában és gazda módra. Főként a szüntelen örködő Lapával töltötte az időt, meg a gólyával, mely minden hívására odajött; vagy pedig a madárkákkel beszélgetett, melyek odagyűltek a kenyérmorzsákra.

Egy nap, amikor senki sem volt otthon, benézett hozzá Jagusia, és egész marék cukorkát hozott. Mielőtt azonban Józka megköszönhette volna, felhangzott valahonnan Hanka szava, és Jagna riadtan surrant ki.

- Váljék egészségedre! - kiáltott be a kerítésen át, és eltűnt.

A bátyjához sietett, valamit vitt neki a keblébe rejtve.

Nastusiát egy tehen mellett találta, mely csöbörből szürcsölte mohón a vizet, Szymek pedig valami ólfélén dolgozott, és vígan fütyörészett.

- Már tehenetek is van? - álmélkodott Jagna.

- Van hát! Talán nem szép? - kérdezte büszkén Nastusia.

- Gyönyörű tehen, biztosan urasági. Mikor vettétek?

- Hát, mienk a tehen, pedig nem is vettük! Ha mindent elmondok neked, a fejedhez kapsz, és el se hiszed! Tegnap hajnalban hallom, hogy valami dörgölődik a ház sarkához, reng belé az egész, azt gondoltam, a jószágot hajtják ki a legelőre, és valami disznó idejött, hogy levakarja magáról a sarat. Újból lefeküdtem, és még el se aludtam, hát máris bög valami csendesen. Kimegyek, hát látom, egy tehen áll ott, oda van kötve az ajtóhoz, egy nyaláb lucerna fekszik előtte, tele van a tögye, és nyújtja felém a pofácskáját. Megdörzsöltem a szememet, mert azt hittem, még álmodom, de nem, eleven tehen volt, csak ott áll, bög és nyalja az ujjamat. Persze biztos voltam benne, hogy a csordától maradt el. Szymek is azt mondja: mindjárt jönnek érte! Csak az az egy ejtett gondolkodóba, hogy oda volt kötve. Hogy lehet az, maga csak nem kötötte oda magát? De már dél is elmúlt, és nem jött érte senki. Megfejttem, hogy enyhítsek rajta, mert már csöpögött a tej a csecséből. Eljött az este, elmúlt az éjszaka is, érdeklődtem a faluban, még az urasági gulyást is kérdeztem, de senki sem hallotta, hogy valakinek elveszett volna a tehen. Az öreg Klomb azt mondta, hogy valami tolvajság lehet a dologban, és jobb lesz behajtani a tehenet az irodába. Sajnáltam persze, de hiába, akkor déltájban jön Roch, és azt mondja: „Tisztességes asszony vagy, és szükségét látsz, azért hát megáldott az Úr Jézus egy tehenel.” - „Hogyisne - feleltem -, talán az égből potyognak a tehenek? Ezt a bolond se hiszi el.” Erre elnevette magát, és elmenőben azt mondta: „A tietek a tehen, ne féljete, senki

se veszi el tőletek!” Rögtön azt gondoltam, hogy tőle való, hát a lábához borultam, hogy megköszönjem, de nem hagyta. „Ha Jacek úrral találkoztok - mondja mosolyogva -, meg ne köszönjétek neki a tehenet, mert még megver érte. Nem szereti a hálálkodást!”

- Akkor hát Jacek úr adta nektek a tehenet!

- Hát akadna-e más, aki olyan emberséges a szegény néphez?

- Igaz, hiszen Stachónak is adott fát a házára, és annyi mindent segít!

- Szent ember, már mindennap imádkozom érte!

- Csak nehogy valaki elkösse a jószágodat!

- Micsoda? Hogy ellopják az én tehenemet? Jézusom, hiszen kikaparnám a szemét a tolvajnak, és megkeresném akár a világ végén is! Az Úr Jézus nem engedi meg, hogy ilyen károm essék! A szobába hozom be éjszakára, amíg Szymek el nem készíti az istállót. De a Jasiek Kruczekje is megőrzi az állatkát! Én édes gyönyörűségem, kedveském! - suttogta Nastka, megölelte a tehén nyakát, és megcsókolta a pófáját, hogy elbődült; a kutya örvendezve ugatni kezdett, a tyúkok ijedten kotkodácsoltak, és Szymek mind hangosabban füttyörészett.

- Ebből is látszik, hogy megáld titeket az Úr Jézus! - sóhajtott Jagusia; valami csöndes szomorúság volt a hangjában, s figyelmesen nézte mindkettejüket. Mintha egészen megváltoztak volna, alig lehetett rájuk ismerni. Különösen Szymeken csodálkozott, hiszen maflának ismerte, aki háromig sem tudott számolni, otthon olyan tedd ide, tedd oda legény volt, mindenki ide-oda taszigálta, aki csak akarta, most meg egészen másmilyen: ügyesen berendezkedett, méltósággal viselkedik, és okosan beszél.

- Melyik a ti földetek? - kérdezte Jagus elgondolkozva.

Nastusia sorra megmutogatta, és elmondotta, hova mit vetnek.

- Aztán honnan veszitek a vetőmagot?

- Szymek azt mondta, hogy lesz, hát akkor úgy is kell lenni, nem beszél a levegőbe.

- A bátyám, de úgy hallgatom, mintha valami idegenről beszélne.

- És olyan tisztességes, olyan ügyes és dolgoz, hogy aligha akad párja az egész világon - vallotta Nastusia forrón.

- Bizony! - bólintott Jagna szomorúan. - Kié az a kupacokban körülhatárolt föld?

- Antek Borynái! Nem dolgoznak még rajta, mert azt mondják, Maciej hagyatékának a felosztására várnak.

- Lesz vagy fél lánc is, ejha! Nem megy valami rosszul a soruk.

- Adjon nekik az Úr Jézus tízszer annyit, hiszen Antek állt jót az uraságnál a mi földünkért, és sok másban is segített bennünket.

- Antek állt ki Szymekért? - megállt bámulatában.

- Hanka se rosszabb nála, kis kocát kaptam tőle, még malac, de nagy örömem lesz belőle, mert szapora fajta.

- Csoda dolgokat beszélsz! Hanka kocát adott neked? Szinte hihetetlen.

Visszatértek a házhoz. Jagusia tíz rubelt vett elő a kendője csücskéből, és Nastusia kezébe nyomta.

- Nesze ez a pár garas, nem hozhattam előbb, mert a zsidó nem adta meg a libák árát.

Teljes szívükből köszönték, hát elmenőben még hozzátette:

- Várjatok, majd megbékül édesanyánk, akkor még ad egyet s mást.

- Nincs rá szükségem, legyen neki az én káromból koporsóra való! - tört ki Szymek hirtelen, olyan dühvel, hogy Jagna szó nélkül ment el.

Mélyen elgondolkozva, szomorúan és vágyakozva tért haza.

- Hát én? Mint a száraz kóró, akivel senki se törődik - sóhajtott árván.

Valahol félúton Mateusszal találkozott. A hűgához sietett, de visszafordult Jagnával, és figyelmesen hallgatta elbeszélését Szymekéről.

- Nincs mindenkinek olyan jó dolga - csak ennyit szólt borúsan a legény.

Valahogy nem ment a beszélgetés, Mateusz sóhajtozott, és gondterhelten vakarta a fejét, Jagusia pedig Lipcét nézte, mely a lenyugvó nap fényében égett.

- Hej, füledt már és szűk ez a világ - szólt végül Mateusz, mintha magában beszélne.

Jagna kérdően nézett a szemébe.

- Mi bajod? Olyan savanyú képet vágasz, mintha ecetet ittál volna.

Mateusz panaszkodott, hogy unja az életet és a falut és mindent, és hogy biztosan világgá megy, amerre a szeme lát.

- Hát házasodj meg, akkor megváltozik az életed - tréfálkozott Jagna.

- Hiszen ha hozzám jönne, akire gondolok - kihívóan nézett az asszony szemébe, de az kedvetlenül és zavartan fordította el a fejét.

- Kérdezd meg! Mindegyik hozzád megy, akárhány lesi is már a kérőidet.

- De ha visszautasít! Nagy szégyen lesz és gyötrem.

- Hát akkor másnak küldesz pálinkát.

- Én nem vagyok afféle, kinéztem magamnak egyet, hát nem kívánok mást.

- A férfi egyformán kap minden szoknya után, mindegyikkel szívesen kerül közelebbi ismeretségbe.

Mateusz nem védekezett, csak másfelől kezdte a beszédet.

- Tudod-e, Jagus, a legények alig várják az időt, hogy hozzád küldhessenek pálinkát.

- Igyák ki maguk, nem megyek egyikhez sem! - jelentette ki olyan határozottan, hogy Mateusz elámult rajta. És őszintén is beszélt, mert egyik se volt neki kedvesebb a másiknál, persze Jasiót kivéve, de Jasio...

Nagyot sóhajtott, és gyönyörrel adta át magát a róla való emlékezésnek; így hát Mateusz, mivel nem tudott dűlőre jutni vele, visszaindult a hűgához.

Jagna pedig félénk tekintettel révedezett körül, és azon gondolkodott:

„Vajon mit csinál ő most ottan?”

Hirtelen megrándult, mert valaki észrevétlenül megölelte, és magához szorította.

- Most nem szoksz meg előlem - suttogta szenvedélyesen a bíró.

Dühösen szakította ki magát a karmaiból.

- Ha még egyszer hozzám nyúl, kikaparom a szemét, és olyan lármát csapok, hogy összefut az egész falu.

- Csitt, Jagus, hiszen vásárfiát hoztam neked - és egy gyöngyfüzért nyomott a markába.

- Tegye föl maga, majd megmondom, hova! Annyit törődöm én a maga ajándékával, mint a fületlen gombbal!

- Jagusia, mit csinálsz, mi bajod? - dadogta ámulatában a bíró.

- Az, hogy maga disznó, és kész! Ne is merjen belém akaszkodni!

Dühösen futott el tőle, és mint a vihar, úgy rontott be a házba. Anyja éppen krumplit tisztított, Jendrych pedig a teheneket fejte a bejáróban. Hát ő is buzgón nekilátott az esti munkának, de reszketett a haragtól, és nem tudott megnyugodni; alighogy besötétedett, összeszedelőzködött, és megint elszaladt.

- Benézek a kántorékhoz - mondta anyjának.

Gyakran járt most oda, és különféle szolgálatokat tett nekik, hogy legalább néha halljon Jasióról.

Most is elsietett, szomjazott valami hírré, s titokban remélte, hogy ma valami újat hall róla.

S hamarosan fölragyogott a sötétben Jasio szobájának kivilágított ablaka; Michal írt valamit a függőlámpa alatt, a kántorék a ház előtt ültek és hűsöltek.

- Jasio holnap délután megérkezik! - fogadta a kántorné az újsággal. Jagus majd elájult az örömhírtől, összecsukszott a lába, a szíve megdobogott, hogy a lélegzete is elállt. Egész teste tűzben égett és reszketett. Egy ideig még ott ült, hogy észre ne vegyék rajta, azután pedig elfutott, mintha kergetnék, kiszaladt a nyárfás útra, egészen az erdőig...

- Szerelmes Jézusom! - tört ki hálásan, és kitárta két karját. Szeméből folyt a könny, és olyan öröm muzsikált benne, hogy kacagni, kiáltani, röpdülni lett volna kedve, végigcsókolni a fákat és odasimulni a holdfényben alvó mezőhöz.

- Jasio megjön, megjön - suttogta néha; hirtelen fölpattant, mint a madár, és repült, hajtotta a várakozás és a vágy teljes erővel, mintha a sorsa elé futna, a kimondhatatlan boldogság elé.

Késő este volt már, amikor ismét a házuk előtt találta magát. Sötétek voltak már az ablakok, csak Borynáéknál volt világosság, ahol sok nép gyűlt össze. Hazament, hogy várja a holnapi napot, és álmodik Jasio hazajöttéről.

De hiába forgott egyik oldaláról a másikra, azért hát mihelyt horkolni kezdett az anyja, csöndesen fölkel, vállára vetette a kendőjét, és kiült a ház elé, várni az álmodat vagy a virradatot.

Borynáék házában, a tó túlsó partján, még égett a világosság az egyik oldalon, és beszélgetés visszhangja verődött ide.

Eleinte a vízen rezgő visszfényt bámulta, és megfeledkezett mindenről, ködös, káprázó gondolataiba merült, melyek úgy befonták, mint a pókháló, és ugyanakkor magával ragadták egy csöndes, lenyugvó naptól pirosuló alkonyatba, a kielégíthetetlen vágyakozás világába.

A hold már lenyugodott, fakó sötétség borította be a határt, a csillagok ragyogtak a magasban, és néha-néha lehullott az egyik, de olyan sebesen és olyan szörnyen messze, hogy Jagnának elállt a lélegzete, és hideg borzongás futott végig rajta. Néha egy-egy meleg, könnyű fuvallat simogatta meg gyöngéden, mint egy kedves kéz; időnként a mező forró, illatos lélegzete áradt feléje, és úgy áthatotta a szívét, hogy megfeszült a keble, és kitárta karjait. Majd ismét

gondolatokba merülve ült, és kimondhatatlan, édes érzés fogta el, mint a friss hajtást, mely feszül és duzzad... s az éjszaka halkán, óvatosan lépkedett át rajta, mintha nem akarná elriasztani az emberi boldogságot.

Borynáéknál még most is világosság volt, s az utcán ott örködött éberén Witek, nehogy valami hívatlan vendég hallgatózzék, mert csöndes, baráti tanácskozássra gyűltek össze a holnapi községi gyűlés előtt, melyre meghívta a bíró valamennyi lipcei gazdát.

Sötétes volt a szoba, valami gyertyavég pislákol haloványan a tűzhely párkányán, csak egyikük-másikuk fejét lehetett megismerni a tömegben; vagy húsz paraszt jött össze, mindazok, akik Antekkel és Grzelával tartottak.

Roch valahol a sötétben ült, és hosszasan magyarázta, mi következménye lenne a falura nézve annak, ha beleegyeznek abba, hogy Lipcében iskolát állítsanak; azután pedig Grzela oktatta ki mindegyiküket külön-külön, hogy mit mondjon a járási főnöknek és hogyan szavazzon.

Késő éjszakáig tanácskoztak, mert hát nem történt a dolog civakodás és ellenkezés nélkül, de végül valamennyien egy véleményre jutottak, és sietve szétszlottak még pirkadat előtt, mert eléggé korán kellett másnap indulni.

Csak Jagusia maradt még ott a padkán, mintha már egészen beleveszett volna gondolataiba és az éjszakába, csak ült, mindenre vakon és süketen, s csak néha suttogta, mint egy végtelen imádság forró szavait:

- Megjön, megjön!

És önkéntelenül meghajolt, mintha a holnap fölé hajolna, mintha meg akarná látni, mit hoz számára ez a hajnal, mely szürkül a föld fölött, s félelemmel és örömmel adta át magát annak, aminek be kell következnie.

Dél közeledett. Egyre nagyobb lett a hőség, s már az egész nép összegyűlt a községháza előtt, de a járási főnök még nem érkezett meg. Az írnok időnként kijött a küszöbre, és tenyerével ernyőt formálva szeme fölé, kinézett a girbegurba fűzfákkal szegélyezett széles útra. De ott csak a tegnapi felhőszakadás után maradt pocsolyák csillogtak, valami elkésett szekér gördült lassan, s itt-ott egy-egy szűr villant fel a fák között.

A tömeg türelmesen várakozott, csupán a bíró futkározott lélekszakadva, ki-kinézett az útra, és egyre hangosabban sürgette az embereket, akik a gödröket és pocsolyákat szórták be a községháza előtti téren.

- Gyorsabban, fiúk, az istenért! Csak elkészüljön, mire megjön.
- De nehogy összeccsinálja magát félelmében - szólalt meg egy hang a tömegből.
- Mozogjanak, emberek! Én itt hivatalos személy vagyok, nincs helye a gúnyolódásnak.
- Bíró úr, kérem, csak Istentől féljen - nevette el magát egy rzepkai ember.
- Aki még egyszer kinyitja a száját, bedutyizom! - kiáltott föl szigorúan a bíró, és a temetőbe szaladt, hogy onnan nézzen ki az útra. A templom a dombon állott, melyhez oromfalával simult a községháza.

Hatalmas, évszázados fák borultak föléje, a templomtorony szürkéllett a gallyakon át, s a kereszték fekete karjai kihajoltak a kőkerítés mögül a háztetők fölé és a falun át vezető útra.

A bíró, minthogy semmit se látott, otthagyta az egyik törvénybíró a várakozó tömegben, s ő maga bement a községházára, ahova folyton ki-be jártak az emberek.²¹ Az írnok ugyanis egymás után behívta hol az egyik, hol a másik gazdát, és halkán figyelmeztette a hátralékos adójára, a törvényházra ki nem fizetett járulékra vagy valami egyébire. Ezeknek emlegetése persze senkinek sem volt ínyére, de csak hallgatták sóhajtozva, mert hát mi mást is tehettek volna. Hogy is tudtak volna fizetni most, az aratás előtti nehéz időben, hiszen akárhánynak már sóra se futotta. Hát csak meghajoltak mélyen, némelyik még kezét is csókolt az írnoknak, s akadt, aki az utolsó zlotyját nyomta kinyújtott markába; s valamennyien egyformán könyörögtek, várjon aratásig vagy a legközelebbi vásárig.

Az írnok ravasz és okos fickó volt; nyúzta a népet kegyetlenül, az egyiknek mindent ígért, a másikat csendőrrrel ijesztgette, ennek hízelgett a szemébe, amazzal bratyizott, és mindegyiktől kicigánykodott valamit; hol a zabja fogyott ki, hol kislibákra volt szüksége a járási főnök számára, máskor meg kötélre való szalmát emlegetett. Ők pedig kénytelen-kelletlen megígérték neki, amit csak akart. Végül kimenőben félrehívta az ismerősöket, és úgy tanácsolta, mintha barátságból tenné:

- Az iskolát pedig csak szavazzátok meg, mert ha ellenkeztek, még megharagszik a főnök, és elronthatja nektek az egyezséget az urasággal az erdő ügyében - figyelmeztette a lipceieket.
- Hogyhogy, hiszen jószántából állott rá az egyezségre! - csodálkozott Ploszka.
- Igaz, de hiszen tudhatja, hogy suba a subával, guba a gubával!

²¹ A lengyel községet több falu alkotta, az egész község élén állott a bíró, az egyes falvak élén pedig egy-egy törvénybíró.

Ploszka gondterhelten ment ki, az írnok pedig tovább hívogatta be az embereket, mindig más-más falubelieket, és mindegyiket mással ijesztgette, de ugyanarra biztatta valamennyit, úgyszólván híre kelt a dolognak a várakozók közt egy szempillantás alatt.

S jó sok nép jött össze, több mint kétszáz paraszt; eleinte falvanként álltak, az egy falubeliek egy csoportban, úgyszólván könnyen meg lehetett ismerni, kik a lipceiek, a modlicsiak, a przylenkiek vagy rzepekaiak, mert minden falunak más volt a viselete. De amint híre ment, hogy meg kell szavazni az iskolát, mert úgy akarja a járási főnök, keveredni kezdtek, átmentek egyik csoportból a másikba, és kedvük szerint csoportosultak. Csak az egy rzepekai nemesség tartotta magát külön; emelt fejjel és büszkén nézett a parasztokra, pedig olyan szegények voltak, hogy még csúfolták is őket; azt mondogatták, hogy hármuknak van egy tehenük. A többi nép pedig összegabalyodva, mint a borsó szára, szétszóródott a téren. Sokan húzódtak be a temető árnyékába és a szekerek közé.

Főképpen a községházával szemben, a nagy kocsmá körül tolongtak, ahol egy facsoport szinte árnyas ligetet alkotott; ide tömörültek legszívesebben, mert noha hűs szél ringatta a vetést, a hőség mégis kegyetlenül sütötte őket; sokan már alig szuszogtak, és a sörben kerestek enyhülést. Ezért a kocsmá is tömve volt, és a fák alatt is csoportosan álltak. Csöndben beszélgettek, és fontolgatták az újságot, s közben éber figyelemmel kísérték az irodát és az írnok lakását a ház másik felében, ahol egyre nagyobb lett a lármá meg a sürgős-forgás.

Az írnokné időnként kidugta zsíros képét az ablakon, és kikiabált:

- Siess, Magda! Hogy szakadna le a lábad, te lusta dög!

A szolgáló időnként végigszaladt a szobákon, hogy csak úgy döngött a padló, és csörgött az ablak. Egy gyerek ordítani kezdett torkaszakadtából, és a ház mögött valahol ijedt tyúkok kotkodácsoltak. A lihegő kisbíró hajtotta az úton és a gabonában szétszóródó csirkéket.

- Úgy látom, vendégséget készítenek a főnöknek - szólt valaki.

- Azt mondják, az írnok tegnap egész kassal hozott itókát.

- Úgy berúgnak, mint tavaly.

- Mójukban is áll, hiszen elég adót fizet a nép, a kezükre meg nem ügyel senki! - szólt Mateusz, de valaki rákiáltott:

- Csitt, csendőrök!

- Úgy ólálkodnak, mint a farkasok, észre se venni, mikor jönnek és honnan.

Azonban aggodalmasan elcsöndesedtek, mert a csendőrök leültek az iroda előtt. Egész csoport vette őket körül, köztük a bíró és a molnár; kissé távolabb ott forgolódott a kovács is, és figyelmesen hallgatózott.

- Úgy hízeleg a molnár, mint az éhes kutya.

- Mindig az a legkedvesebb neki, akitől félnek az emberek.

- Ha már itt vannak a csendőrök, mindjárt itt lesz a járási főnök is! - kiáltott föl Grzela, a bíró öccse, és oda ment, ahol Antek, Mateusz, Klomb és Stacho Ploszka állott. Rövid ideig tanácskoztak, azután szétszólottak a többiek közé, és valami fontosat magyaráztak nekik. Azok nagy csöndben hallgatták, csak olykor-olykor sóhajtott valaki, megvakarta a füle tövét, vagy odapislantott a csendőrökre, és egyre jobban szorongott a többiekkel együtt.

Antek a kocsmá sarkánál támasztotta a hátát, s röviden beszélt, határozottan, szinte parancsolóan. A másik csoportban a fák alatt Mateusz adott elő, olyan gúnyosan, hogy sokan el is nevettek magukat. A harmadik csoportban, a templomkerítésnél Grzela magyarázott, olyan okosan, mintha nyitott könyvből olvasna; megérteni is nehéz volt.

És mind a hárman ugyanarra unszolták a népet; hogy ne hallgassanak a főnökre, sem azokra, akik mindig a hatósággal tartanak, és ne szavazzák meg az iskolaépítést.

A nép figyelmesen hallgatta, és hol erre, hol arra az oldalra ringott, éppen úgy, mint az erdő, ha erős szél hajtja.

Senki sem szólt, csak bólogtak, mert hiszen a legostobább is megértette, hogy csak annyi örömük lesz az új iskolából, hogy újabb adót kell rá fizetni, ez pedig senkinek sem volt sürgős.

Mégis nyugtalankodtak, egyik lábukról a másikra álltak, krákoktak és köhécseltek, s még senki se tudta, mitévő legyen.

Az igaz, hogy Grzela okosan beszélt, Antek is egyenesen a szívükhöz talált, mégis féltek a járási főnökkel ellenkezni, s ujjat húzni a hatósággal.

Egyik a másikra nézett, mindegyikük külön törte a fejét, és valamennyien a gazdagabbak felé pislogtak, de a molnár meg a többi falu első gazdáit valahogy félrehúzódtak, mintha szándékosan a csendőrök és az írnok szeme előtt akarnának maradni.

Antek hozzájuk is odament, hogy megmagyarázza a dolgot, de a molnár rámondott:

- Akinek esze van, magától is tudja, hogyan szavazzon - és a kovácshoz fordult, aki mindenkinek helyeselt, de nyugtalanul forgott a tömegben, és szaglászta, mi készül. Időnként az írnokhoz is odalépett, beszélgetett a molnárral, dohányossal kínálta Grzelát, és úgy titkolta a saját szándékát, hogy mindvégig nem lehetett tudni, kivel tart.

De a többség már arra hajlott, hogy az iskola ellen szavazzon. Szétszóródtak a téren, és nem törődve a déli hőséggel, mind zajosabban és büszkébben tanácskoztak. Egyszer csak kiszól az írnok az ablakon:

- Jöjjen már ide valaki!

De senki se mozdult, mintha nem is hallották volna.

- Szaladjon csak el valaki a kastélyba halért! Még reggel el kellett volna hogy küldjék, de valahogy nem küldik! De gyorsan! - dörgött parancsolóan.

- Nem szolgálni jöttünk ide - szólalt meg egy büszke hang.

- Szaladjon maga! Sajnálja összerázni a pocakját - nevetett valamelyikük, mert az írnoknak akkora hasa volt, mint a dob.

Az írnok nagyot káromkodott, de rövid idő múlva kijött a bíró az udvar felől, elsurrant a kocsmá mögött, és a kertek alján elsietett a kastély felé.

- Megtörölte és tisztába tette a nagyságos írnokné gyerekeit, hát kiszellőzködik egy kicsit.

- Hát persze, a nagyságos írnokné nem szereti az afféle szagokat a lakásában.

- Nemsokára a porcelán edényt is vele hordatják ki - gúnyolódtak.

- De hogy az uraság nincs még itt! - csodálkozott valamelyikük, mire a kovács ravasz mosollyal megjegyezte:

- Nem bolond, hogy mutatkozzék!

Kérdően néztek rá.

- Hát minek húzzon ujjat a járási főnökkel, hiszen nem fog az iskolára szavazni, mert akkor jócskán kellene fizetnie rá! Megvan neki a magához való esze!

- De te, Michal, velünk tartasz, mi? - szólította meg Mateusz.

A kovács forgott, mint a letaposott giliszta, valamit morgott feleletül, és a molnár felé kezdett furakodni, aki odalépett a parasztokhoz, és az öreg Ploszkához beszélt, de hangosan, hogy a többiek is hallják:

- Én azt tanácsolom, hogy szavazzatok úgy, ahogy a hatóság akarja. Az iskolára szükség van, és ha a legrosszabb lenne is, akkor is jobb a semminél. Amilyenre ti gondoltok, olyat nem adnak. Hiába, nem lehet fejfel nekimenni a falnak. Ha nem szavazzátok meg, akkor a beleegyezések nélkül is fölépítik.

- Miből építik fel, ha nem adunk rá pénzt? - szólalt meg valaki a csoportból.

- Buta vagy! Elveszik maguk. Ha nem adod jószántadból, eladják az utolsó tehenedet, és még be is dutyiznak a szembeszegülésért! Érted? Ez nem olyan ügy, mint az urasággal való dolog - fordult a lipceiekhez -, a főnökkel nem lehet tréfálni. Mondom nektek, tegyétek meg, amit parancsolnak, és adjatok hálát az Istennek, hogy nincsen rosszabb dolgok.

A vele egyetértők helyeselték, az öreg Ploszka pedig hosszas gondolkodás után váratlanul kijelentette:

- Helyesen mondja, Roch meg elbolondította a népet, és romlásba taszítja.

Erre egy przylenki gazda lépett elő, és hangosan így szólt:

- Mert Roch az urakkal tart, és ezért izgat a hatóság ellen!

Mindenfelől rátámadtak, kiabáltak, de a paraszt nem ijedt meg, s amint elcsendesedtek, újból fölemelte a szavát.

- És az ostobák segítenek neki! Úgy van! - végigjártatta rajtuk okos tekintetét. - Akinek nem tetszik, álljon elibém, megismétlem a szemébe, hogy ostoba! Mert nem tudják, hogy mindig is úgy volt, hogy az urak lázadnak, izgatják a népet, szerencsétlenségbe döntenek, amikor pedig fizetni kell érte, ki fizet akkor? A parasztok! És ha kozákokat szállásolnak be a falvakba, kit korbácsolnak meg? Ki szenved miatta? Kit hurcolnak a börtönbe? Csak titeket, parasztokat! Az urak nem állnak ki értetek, nem, mindent letagadnak, mint a júdások, és még meg is vendégelik az előljárókat a kastélyban.

- Mert csak annyit ér nekik a nép, hogy odatartja helyettük a hátát!

- Ha tehetnék, akár holnap visszaállítanák a jobbágyságot! - kiáltottak többen.

- Grzela azt mondja - kezdte újra a przylenki -, tanítsanak a mi nyelvünkön, ha pedig nem akarnak, hát akkor ne szavazzuk meg az iskolát, és ne adjunk egy garast se, helyezkedjünk szembe. Persze, könnyen kiáltja a béres a gazdának: nem dolgozom többet, csókolj meg valahol, és azután megszökik a büntetés elől. De a nép nem szökhetik el, és a lázadásért megbotozzák, mert senki más nem tartja oda helyette a hátát... Annyit mondhatok, olcsóbb felépíteni az iskolát, mint ellenkezni a hatósággal. És hogy nem a mi nyelvünkön tanítanak, az igaz, de úgyse változtatnak minket muszkává, mert az imádságot senki se mondja másképp, meg egymás közt se beszélünk más nyelven, csak ahogy az édesanyánk tanította! Végezetül meg azt mondom: csak a magunk pártján álljunk! Ha az urak veszekednek egymás közt, az

nem a mi dolgunk, csak civakodjanak és marják egymást, nekünk egyik olyan testvérünk, mint a másik, hogy a kórság el ne kerülje őket!

Sűrűn zárkóztak köréje, és úgy rákiáltottak, mint a veszett kutyára. Hiába vette védelmébe a molnár, hasztalan álltak néhányan a pártjára. Grzela hívei már az öklüket rázták feléje, s talán rosszabb is bekövetkezett volna, ha az öreg Pryczek el nem kiáltja magát:

- A csendőrök hallgatóznak!

Hirtelen elcsendesedtek, az öreg pedig eléjük lépett, és szinte haragosan mondta:

- Szent igazat mondok, csak a saját javunkat nézzük! Csönd legyen ott, megmondtad a magad véleményét, engedd hát, hogy más is megmondja a magáét! Ordítóznak, és azt hiszik, hogy ők a legokosabbak! Persze, hogyha a lármában volna az ész, akkor a szájasoknak több eszük lenne, mint magának a plébánosnak! Csúfolódjatok csak, semmirekellők, én meg elmondom nektek, hogyan volt azokban az években, amikor az urak lázadást csináltak. Jól emlékszem rá, hogy ámitottak minket és esküdöztek, hogy ha lesz Lengyelország, akkor szabadságot is adnak, földet is erdővel, és mindent! Beszéltek, ígérgettek, és másvalaki adta,²² amink most van. És még meg is kellett hogy büntesse őket, mert egy csöppet sem akartak könnyíteni a nép sorsán! Hallgassatok az urakra, ha olyan ostobák vagytok, de engem ugyan nem csalnak lépre, tudom én, mit jelent az az ő Lengyelorszáruk; csak korbácsot a hátunkra, jobbagyságot meg elnyomást! Engem még...

- Vágja már képen valaki, hogy hagyja abba! - szakadt ki egy hang.

- Most pedig - folytatta az öreg - én éppen olyan úr vagyok, mint mindenki más, megvan a magam joga, és senki nem merészel egy ujjal is hozzám nyúlni. Nekem itt van Lengyelország, ahol jó dolgom van, ahol van...

Gúnyos megjegyzések szakították félbe, úgy hullottak mindenfelől, mint a jégeső:

- A disznó is elégedetten rőfög, dicséri az ólat és a teli vályút!

- De azért a táplálékért fejbe vágják, és kést szúrnak a torkába!

- A vásáron megverte a csendőr, aztán most azt mondja, hogy senki se mer hozzányúlni.

- Csak beszél összevissza, és annyit ért az egészhez, mint a csizmám talpa!

- Nagy úr, van szabadsága! Persze, szabadon rágja a tetű!

- A szalmacsutak is olyan okosakat mondana, mint ő!

- A tyúkot se tudja megtojózni, és még föl mer itt lépni! Cudar gané! Birka!

Az öreg nagyon megharagudott, de csak ennyit mondott:

- Pimaszok! Már az ősz haját se tisztelik!

- Hát akkor a szürke kancát is tisztelni kellene, csak azért, mert ősz, he?

Nagy nevetés támadt erre, s ugyanakkor el is fordultak tőle, a községháza tetejére néztek, ahova fölmászott a kisbíró, és a kéménybe kapaszkodva bámult a messzeségbe.

- Józek, csukd be a szád, mert még beleröppen valami! - kiáltozták nevetve, mert egész galambcsapat keringett fölötte. De ő hirtelen elordította magát:

- Jön! Jön! Már befordult Przylenk felől!

²² A jobbagyságot az 1863. évi felkelés után, 1864-ben szüntette meg a cár rendelete.

A tömeg a községházához húzódott, mind összebb szorult, és türelmesen nézett az útra, ahol még nem látszott semmi.

A nap is éppen ekkor hajolt kissé oldalt, a szalmatetők mögé, úgyhogy mind nagyobb árnyék kúszott elő az eresz alól. Ide állítottak egy zölddel letakart asztalt, középen feszülettel. A vörös, pufók képű írnoksegéd kihordta a papirosokat az asztalra, és folyton mesterkedett valamit az orrában.

Az írnok kapkodva öltözött ünneplőbe, és ismét tele lett az egész ház az írnokné kiabálásával, tányércsörgéssel, a tologatott bútorok recsegésével és lótásfutással. Vagy egy üdvözlégynyi idő múlva pedig megjelent a bíró is. Megállt az ajtóban, vörös volt, mint a rák, és izzadt, alig szuszogott, de már a nyakában volt a méltóságot jelző lánc. Körülhordotta tekintetét az összegyűlteken, és szigorúan rájuk kiáltott:

- Csönd legyen, emberek, ez nem kocsma!

- Jöjjön csak ide, Pietr, mondok magának valamit! - kiáltott oda Klomb.

- Nincs itt semmiféle Pietr, csak hivatalos személy van! - mordult rá a bíró fölényesen.

Nyelvükre vették az emberek ezt a mondást, még a hasuk is rengett a gyönyörűségtől, de hirtelen ünnepélyesen fölkiáltott a bíró:

- Engedjetez utat, emberek! Itt a főnök!

S csakugyan föltűnt a hintó az úton, s a kátyúkon ugrálva befordult a községháza elé.

A járási főnök homlokához emelte kezét, a parasztok levették kalapjukat, s mély csönd lett. A bíró és az írnok odaugrott, hogy lesegítsék a hintóról, a csendőrök pedig az ajtóhoz álltak, kiegyenesedve, mint a cövek.

A járási főnök hagyta, hogy lesegítsék, majd levegyék fehér köpenyét. Azután megfordult, végighordozta tekintetét a gyülekezeten, megsimogatta sárgás kis szakállát, szigorú képet vágott, bólintott a fejével, és bement a lakásba, ahova a hétrét hajló írnok meginvitálta.

A hintó elhajtott, a parasztok újra az asztal köré tömörültek, mert úgy gondolták, hogy mindjárt megkezdődik a gyűlés. De elmúlt egy jó üdvözlégynyi idő, sőt talán egy egész miatyánknyi is, és a járási főnök még nem mutatkozott. Csak az írnok lakásából hallatszott pohárcsengés és nevetés, s finom ételszag áradt, csiklandozva orrukat.

Meg is unták már a várakozást, s minthogy a nap is egyre jobban tűzött, egyik-másik lopva a kocsma felé sompolygott. De a bíró rájuk kiáltott:

- Ne oszoljanak szét! Aki nem lesz itt, azt beírjuk bírságra...

Persze hogy türtőztették magukat, de egyre cifrábban káromkodtak és türelmetlenül pillantgattak az írnok ablakára, mert valaki becsukta belülről és elfüggönyözte az ablakot.

- Röstellnek a szemünk láttára inni!

- Jobb is, mert mindenkinek mozog az ádámcsutkája és hiába nyeli a nyálát! - mondogatták.

A községi fogdából, mely a községháza mellett volt, hosszú, keserves bögés hallatszott, s egy perc múlva kijött a kisbíró; jókora borjút húzott kötélen maga után. Az teljes erejéből ellenkezett, és úgy megdőfte fejével a kisbíró, hogy a földre bukott. A borjú felkapta a farkát és eliramodott, csak úgy porzott utána az út.

- Tolvaj! Fogják meg! Tolvaj!

- Sórd meg a farkát, talán visszajön!

- Tyű, milyen szemtelen, megszökött a dutyiból, és még a farkát is fölemelte a bíró úr felé!

Így csúfolódtak, gúnyolták a kisbíró, aki a borjú után futott, és csak a törvénybírák segítségével sikerült behajtani az udvarba. De még ki se fújták magukat, mikor a bíró rájuk parancsolt, hogy söpörjék ki a börtönt, ő maga ügyelt a munkára, sürgette őket, sőt segített is, mert félt, hogy a járási főnök oda is be talál pillantani.

- Bíró uram, ki kellene füstölni, mert még megszagolja a főnök, miféle rab volt ott.

- Ne féljen, a pálinka után elvész a szaglása.

Egymás után vetették oda a szúrós szavakat; a bíró rájuk villantotta a szemét, és összeszorította a fogát. De végül még a gúnyolódást is megunták, úgy gyötörte őket a napon való várakozás meg az éhség. Tömegesen megindultak a fák alá, és nem ügyeltek a bíró tilalmára; csak Grzela szólt hozzá:

- Azt hiszed talán, hogy a nép kutya? Nem lapul a lábadohoz, még ha estig kiabálnál is! - s megörlve annak, hogy elhúzódtak a csendőrök tekintete elől, újra forgolódni kezdett az emberek közt, és mindegyiket külön figyelmeztette, hogy szavazzon.

- Csak ne féljete! - tette hozzá. - A törvény velünk van! Amit elhatározunk, az úgy is lesz, és amit a község nem akar, arra nem kényszeríthetnek senkit.

De még el sem helyezkedhettek az emberek az árnyékban, nem is haraphattak valamit, máris hívogatni kezdték őket a törvénybírák, és a bíró is kiabálva futott oda:

- Jön ki a főnök! Siessetek! Kezdjük!

- Teleszívta magát minden jóval, most aztán ugrál tőle! Nekünk nem sürgős! Csak várjon!

Haragosan morogtak, és nehézkesen cihelődtek az iroda elé.

A törvénybírák falvaik élére álltak, a bíró pedig az asztalhoz ült; mellette az írnok segédje, aki egyre turkált az orrában; s közben fütyöntgetett a galambokra, melyek megijedtek a lármától, és fölropültek a háztetőről; szakadozott felhőben keringtek fölöttük.

- Molcsaty!²³ - kiáltott föl hirtelen az ajtónál feszítő csendőrök egyike.

Minden szem az ajtóra szegeződött, de csak az írnok jött ki, papirossal a kezében, és az asztal mögé furakodott.

A bíró megrázta a csengőt, és ünnepélyesen szólt:

- Kezdjük, kedves atyámfiai! Csönd legyen ott, modlicaiak! A titkár úr fölolvassa az iratot arról az iskoláról. Hallgassák figyelemmel, hogy mindenki megértse, miről van szó.

Az írnok föltette pápaszemét, és lassan, érthetően olvasni kezdett.

Már vagy egy miatyánknyi ideig olvasott teljes csöndben, mikor valaki fölcsettant:

- Hiszen nem értjük!

- A mi nyelvünkön olvasson! Nem értjük! - kiabáltak mindenfelől.

A csendőrök figyelmesen szétnéztek a tömegben.

Az írnok elfintorította a képét, de ezentúl már lengyelre is lefordította, amit olvasott.

²³ Csend legyen! (oroszul)

Csönd lett, figyelmesen hallgatták, fontolgatták minden szavát, és úgy néztek rá, mint a szentképre. Az írnok lassan folytatta:

- ...miszerint elrendeltetett iskolát állítani Lipcében, amely egyúttal Modlicának, Przylenknek, Rzepkának és más kisebb falvaknak is szolgálna.

Azután sokáig fejtegette, micsoda haszon származik ebből, milyen jótétemény a népművelés, meg hogy a hatóságok éjjel-nappal csak azon gondolkodnak, hogy segítsenek a népnek, hogy támogassák, oktassák és védjék a Gonosz ellen. A végén pedig kiszámította, mennyi kell a telekre meg a tanító földjére, mennyi az épületre és az iskola fenntartására a tanító fizetésével együtt, s hogy minderre pótdót kell megszavazni, és pedig holdanként húsz kopejkát. Aztán elhallgatott, megtörölte szemüvegét, és hozzátette, mintha csak magának mondaná:

- A főnök úr azt mondta, hogyha még ma megszavazzák, akkor megengedi, hogy már az idén megkezdjék az építést, és a jövő őszre már iskolába járhatnak a gyerekek.

Befejezte, de nem szólalt meg senki. Mindenki fontolgatott magában valamit, és úgy meggörnyedt, mintha már az új adóterhet érezné. Végül megszólalt a bíró:

- Hallottátok jól, mit olvasott a titkár úr?

- Hallottuk hát, hiszen nem vagyunk süketek! - szólaltak meg itt is, ott is.

- Akinek valami kifogása van ellene, lépjen elő, és mondja meg.

Lökdösni kezdték egymást a könyökükkel, próbáltak előretolakodni, vakaróztak, egymásra és az öregekre néztek, de senkinek se volt bátorsága elsőnek kiállani.

- No, akkor szavazzuk meg gyorsan az adót, és menjünk haza! - javasolta a bíró.

- Tehát valamennyien egyhangúan hozzájárulnak? - kérdezte ünnepélyesen az írnok.

- Nem! Nem akarjuk! Nem! - csattant föl Grzela és utána még néhány tucat ember.

- Nem kell nekünk olyan iskola! Nem akarjuk! Elég adót fizetünk már! Nem! - kiáltották már mindenfelől, és pedig egyre bátrabban, hangosabban és dacosabban.

Erre a lármára kijött a járási főnök, és megállott a küszöbön. Láttára elhallgattak az emberek, ő pedig megsimogatta a szakállát, és nagy kegyesen megszólalt:

- Hogy vannak, gazdák?

- Köszönjük! - felelték az elől állók, meginogva a tömeg nyomására, amely előretolakodott, hogy a járási főnököt hallja. A főnök az ajtófélfának támaszkodva beszélni kezdett a maga nyelvén, de közben minduntalan felbőfögött.

A csendőrök a nép közé ugrottak és kiabáltak:

- Le a sapkával! Le vele!

- Takarodj innen, ebadta, ne lábatlankodj itt! - mordult rájuk valaki.

A főnök pedig, bár édeskésen beszélt, parancsolóan fejezte be lengyelül:

- Szavazzátok meg rögtön az adót, mert nem érek rá.

És szigorúan nézett az arcukba. Sokan megijedtek, a tömeg megingott, aggodalmas, elfojtott suttogás támadt.

- Nos, megszavazzuk az iskolát? Beszéljen Ploszka! Mit tegyünk? Hol van Grzela? Azt parancsolja, hogy szavazzunk! Szavazzunk, emberek, szavazzunk!

Mind hangosabban forrt a tömeg; ekkor Grzela kilépett, és bátran megszólalt:

- Az ilyen iskolára egy garast se szavazunk meg.
- Nem kell! Nem adunk! - támogatta vagy száz kiáltás.

A járási főnök fenyegetően ráncolta össze homlokát.

A bíró megdermedt, az írnoknak a pápaszeme is leesett az orráról, csak Grzela nem ijedt meg; a főnökre szegezve dacos tekintetét, és még valamit akart mondani, amikor az öreg Ploszka előlépett, és mélyen meghajolva, alázatosan kezdte:

- Alázatosan megkövetem a tekintetes főnök urat, ha megmondom, amit gondolok: az iskolát persze hogy megszavazzuk, de úgy véljük, hogy sok az a holdanként egy zloty és tíz garas. Nehéz idők járnak, és nehezen akad pénz. Csak ennyit akartam mondani.

A járási főnök nem felelt, gondolataiba volt elmerülve. Csak néha-néha bólintott, mintha helyeselné, és dörgölte a szemét. Fölbátorodott ettől a bíró, és hevesen beszélt az iskola mellett, utána cimborái is ugyannerre törekedtek, és a legbuzgóbban a molnárnak járt a szája; ügyet se vetett Grzela híveinek gúnyos közbeszólásaira. Végül azonban Grzela haragosan felkiáltott:

- Csak üres szalmát csépelünk itt - és kiválasztva az alkalmas pillanatot, előlépett és bátran megkérdezte:
- Aztán miféle lenne ez az új iskola?
- Olyan, mint a többi - felelte a főnök, kinyitva a szemét.
- Hát éppen hogy ilyenre nincs szükségünk!
- A magunkéra fél rubelt is megszavazunk holdanként, de másra egy fityinget sem.
- Mire való nekünk az olyan iskola? Az én gyerekeim három esztendeig jártak, de egy betűt se tudnak.
- Csöndesebben, emberek, csöndesebben!
- Ugrabugrálnak, mint a birkák, pedig a farkas bármely pillanatban megtámadhatja a nyáját.
- A cudar szájaskodók újabb nyomorúságot zúdítanak a népre.

Így ordítottak, egymás szavába vágva; nagy zaj kerekedett, mert mindegyik a maga igazát bizonygatta, és meg akarta győzni a többieket. Mindjobban belemelegedtek, csoportokra szeltek, vitatkoztak, veszekedtek; különösen Grzela hívei jártatták a szájukat a lehangosabban és a leghevesebben az iskola ellen. Hiába magyarázott, kért, sőt ijesztgetett is, isten tudja mivel, a bíró, a molnár és más falubeli gazdák: a többség egyre vakmerőbben dühöngött, és mindegyik kimondta, ami a nyelvére került.

A főnök pedig úgy ült ott, mintha semmit se hallana. Valamit sugdosott az írnoknak, és hagyta, hogy kedvükre kibeszéljék magukat. Amikor pedig úgy vélte, hogy már elég a hiába-való beszédből, odaszólt a bírónak, rázza meg a csengőt.

- Csitt! Csönd legyen! Figyelni! - csendesítették a törvény bírák a tömeget.

Még mielőtt egészen elcsöndesedtek volna, felhangzott a járási főnök parancsoló szava:

- Az iskolának meg kell lennie, értsék meg! Fogadjanak szót, és tegyék meg, amit parancsolnak!

Szigorúan beszélt, de nem ijedtek meg tőle, Klomb még vissza is vágott:

- Senkinek se lehet megparancsolni, hogy a feje tetején járjon; hát engedjék meg, hogy úgy mozogjunk, ahogy a lábunk kinőtt.

- Fogják be a pofájukat! Csönd legyen, a kutya-fájukat! - káromkodott a bíró, mert hiába rázta a csengőt.

- Megismétlem, amit mondtam, hogy a mi iskolánkban a mi nyelvünkön kell tanulni.

- Karpienko! Ivanov! - ordította a járási főnök a tömegben álló csendőrökre, de a parasztok egy szempillantás alatt maguk közé szorították őket, és valaki oda is súgta nekik:

- Nyúljatok csak valamelyikünkhöz... mi vagy háromszázan vagyunk itt... gondoljátok meg...

S ugyanakkor szétváltak, hogy szabad kijáratot engedjenek a csendőröknek. Ők maguk is utánuk tolongtak a járási főnök elé, tompa, dühödő morajjal. Lihegtek, szitkozódottak, rázták az öklüket, s időnként megeresztette valamelyikük a nyelvét.

- Minden teremtménynek megvan a maga hangja, csak nekünk parancsolják, hogy a más nyelvén szóljunk.

- És mindig csak parancsolnak, te meg, paraszt, engedelmeskedj, fizess, és söpörd a sapkáddal a földet.

- Rövidesen már hátra se lesz szabad menni engedély nélkül.

- Ha olyan nagy a hatalmuk, parancsolják meg a disznóknak, hogy énekeljenek, mint a pacsirták! - dördült föl Antek. Hatalmas nevetésben törtek ki, ő pedig dühödten tovább kiabált:

- Vagy böggjön a lúd, mint a marha. Ha ezt megteszik, akkor megszavazzuk az iskolát.

- Ha adót parancsolnak, fizetjük az adót; ha regrutát kérnek, megadjuk, de coki a...

- Csönd legyen, Klomb! Maga a felséges cár adta ki törvényben, világosan meg van írva, hogy az iskolának és a bíróságnak lengyelnek kell lenni! Így parancsolta a cár, hát órá hallgatunk! - harsogta Antek.

- Miféle vagy te? - kérdezte a járási főnök, reá szegezve szemét:

Antek megrezzent, de bátran felelt, az asztalon fekvő papirosokra mutatva:

- Ott meg van írva. Engem se a gólya költött - tette hozzá vakmerően.

A járási főnök néhány szót váltott az írnokkal, és ez rövidesen kihirdette, hogy Antoni Boryna, minthogy bűnügyi vizsgálat alatt áll, nem jogosult részt venni a község gyűlésén.

Antek elvörösödött haragjában, de mielőtt szóhoz jutott volna, a járási főnök ráförmedt:

- Mars innen! - és a szemével intett a csendőröknek.

- Ne szavazzátok meg, emberek! A törvény velünk van! Semmitől se féljete! - kiáltott Antek vakmerően.

És lassan megindult a falu felé; úgy nézegetett vissza a csendőrökre, mint a farkas a kutyákra, úgyhogy egyre messzebb maradtak el mögötte.

De a tömeg hirtelen fölforrt, mint a katlanban a forró víz. Mindenki egyszerre kezdett beszélni, kiabálni és vitatkozni, olyan ádázul, hogy már senkit se lehetett érteni, csak a káromkodás, fenyegetés, gúnyolódás egyes szavai röpködtek a fejük fölött, mint a kövek. Mintha a Gonosz szállotta volna meg őket, olyan hevesen ordítottak, és senki sem értette, miből támadt ez az egész és miért.

Vitatkoztak az iskoláról, Antekről, a tegnapi esőről; volt, aki a múlt évi kárt hányta föl a szomszédjának, a másik szabad folyást engedett az epéjének, és olyan is volt, aki csak a civakodás kedvéért civakodott. Olyan zűrzavar, lármá és kavargás támadt, hogy úgy látszott, bármely pillanatban hajba kaphatnak, torkon ragadják egymást. Megpróbálta őket Grzela lecsillapítani, próbálták mások is, de nem tudták észre téríteni a népet. A bíró úgy cöngetett, hogy a karja is belezsibbadt, rendreutasította őket, de hiába. Úgy ugráltak egymás szemének, mint a mérges pulykák; mindenre vakok voltak már és süketek.

Végül az egyik törvénybírónak eszébe jutott, hogy bottal egy üres hordót kongasson meg, mely ott állt az eresz alatt. Feldördült a hordó, mint a dob, erre az emberek kissé magukhoz tértek, és kölcsönösen csöndre intették egymást.

A járási főnök nem tudta bevárni a csönd helyreálltát, ezért haragosan rájuk förmedt:

- Csönd legyen! Elég a tanácskozásból! Hallgassanak, mikor én beszélek, és fogadjanak szót! Szavazzák meg az iskolát!

Néma csönd lett erre, még a légy zümmögését is meg lehetett volna hallani. Ijedtség fogta el valamennyiüket, borzongás futott végig rajtuk, és úgy álltak, mintha megdermedtek volna. Némán, tanácstalanul néztek egymásra, agyukban az ellenállás gondolatának foszlányai sem maradtak meg, mert a járási főnök fenyegető arccal állott előttük, szeme végigsiklott az ijedt arcokon.

Megint leült, a bíró pedig, a molnár és mások a nép közé elegyedtek, engedelmességre akarták bírni az embereket, és ijesztgették is.

- Szavazzanak az iskolára, szavazzanak!

- Baj lehet belőle, hallották?

Közben az írnok megállapította a jelenlevők névsorát; hol innen, hol onnan hangzott föl a kiáltás:

- Jelen! Jelen!

Ennek megállapítása után pedig a bíró fölállott egy székre, és onnan vezényelte:

- Aki az iskola mellett van, menjen át a jobb oldalra, és emelje föl a kezét.

Eléggé sokan mentek át, de még sokkalta többen maradtak a helyükön. A járási főnök összeráncolta a homlokát és megparancsolta, hogy az igazság kedvéért név szerint szavazzanak.

Nagyon meghökkent erre Grzela, mert jól tudta, hogy ha mindegyik külön szavaz, nem mernek ellenkezni.

De már ez ellen nem volt segítség. Az írnoksegéd olvasni kezdte a neveket, és mindenki sorban, rendre odament az asztalhoz, és az írnok vonást húzott a nevéhez, ha az iskola mellett, és keresztet, ha ellene szavazott.

Sokáig húzódott a szavazás, mert rengetegen voltak, de végül kihirdették az eredményt:

- Kétszázan szavaztak az iskola mellett, nyolcvanan ellene.

Grzeláék lármát csaptak.

- Újra szavazni! Csaltak!

- Én azt mondtam, hogy nem, és mégis vonást húzott! - kiáltott valamelyikük, és utána sokan ugyanezt bizonygatták; a hevesebb vérűek pedig már biztatták egymást:

- Ne engedjük! Tépjük össze a papirosokat! Tépjük össze!

Szerencsére éppen behajtott az urasági hintó a községháza elé, és az embereknek, akarva, nem akarva, félre kellett húzódniok, a főnök pedig elolvasta a levelet, melyet az urasági inas átadott, és azután ünnepélyesen kijelentette:

- Igen, nagyon jól van, meglesz az iskola Lipcében.

Persze hogy senki se mert mukkanni se, úgy álltak, mint a kőfal, és nyugodtan néztek a főnökre.

Az aláírt valami papírokat, beült a hintóba, és elhajtatott.

Alázatosan köszöntek neki, de ő rá se nézett senkire, még a fejével se bólintott. Néhány szót váltott még a csendőrökkel, azután befordult a mellékútra, a modlicai kastély felé.

Egy ideig némán néztek utána, s csak jó idő múlva szólalt meg Grzela egyik híve:

- Az ártatlan bárányka, mintha ötig se tudna számolni, s észre se veszed, mikor harap meg, mint a farkas, mikor tapos össze.

- Hát mivel tartanák féken az ostobákat, ha nem fenyegetéssel?

Grzela csak fősóhajtott, végignézett a tömegen, és csöndesen így szólt:

- Ma vesztettünk. Hiába, még nem szokott hozzá a nép az ellenálláshoz.

- Minden semmiségtől megijednek, hát nem is szoknak hozzá egykönnyen.

- Jaj, kedvesem, miféle ember ez, még a törvényt is semmibe veszi.

- Hát hiszen a törvényt minekünk írták, nem pedig maguknak.

Egy przylenki paraszt panaszkodva lépett Grzelához:

- Magukkal akartam szavazni, de úgy belém fúrta a szemét, hogy a fogam mögött felejtettem a nyelvemet, és az írnok azt írta be, ami neki tetszett.

- Annyi csalás volt, hogy meg lehetne támadni a határozatot.

- Gyerünk a kocsmába! Üssön beléjük a kénköves mennykő! - káromkodott Mateusz, és a tömeg felé fordulva felkiáltott: - Tudjátok-e, emberek, mit felejtett el nektek megmondani a főnök? Azt, hogy gyáva kutyák és birkák vagytok. Jól megfizettek ezért az engedelmességért, de hát hadd nyúzzák le a bőrötöket, ha olyan ostobák vagytok.

Visszavágtak rá, veszekedés lett volna belőle, már kezdte is valaki, de elhallgattak, mert valami zsidó bricska haladt el mellettük; a kántorék Jasiója ült benne.

A lipceiek körülfogták, és Grzela sorban elmesélte a történeteket. Jasio végighallgatta, szólt erről-arról, és azután továbbbindította a bricskát.

Ők pedig valamennyien bementek a kocsmába, és a második pohár után Mateusz földördült: - Én pedig azt mondom nektek, hogy mindennek a bíró meg a molnár az oka.

- Igaz, leginkább ők beszélték rá, és ők ijesztgették a népet - hagyta helyben Stacho Ploszka.

- A főnök meg úgy fenyegetett, mintha tudna valamit Rochról - suttogta valamelyikük.

- Ha nem tud, majd szólnak róla. Akadnak olyanok!

- Hol vannak a csendőrök? - kérdezte Grzela nyugtalanul.

- Elmentek, mintha Lipce irányába mentek volna.

Grzela egyet-kettőt fordult a kocsmában, és észre se vették, mikor tűnt el. A mezsgyéken ment a falu felé, és közben figyelmesen körülnézegetett.

Antek úgy nézett vissza a tömegre, mint a táltól elkergetett macska, és gondolkozott, ne térjen-e vissza. De látva a mögötte lépegető csendőröket, hirtelen mást gondolt; jókora gallyat tört le egy útmenti fáról, és a kerítéshez támaszkodva faricskálta, kezéhez illesztgette. Közben élénken figyelte a kopókat, akik, noha olyan lassan haladtak, ahogy csak tudtak, mégis hamarosan egy sorba kerültek vele.

- Hova, őrsvezető úr, kémlelőútra? - kérdezte Antek gúnyosan.

- Szolgálati úton vagyunk, gazduram. Talán egyfelé megyünk?

- Tiszta szívből örülnék, de úgy vélem, eltérnek az útjaink.

Gyorsan körülnézett, egy élő lélek se volt az úton, csupán az iroda volt még nagyon közel. Ezért megindult velük, de mindig a kerítés mellett haladt, és gondosan ügyelt, nehogy hirtelen körülfogják.

Észrevette ezt az őrsvezető, és barátságosan beszélgetett vele tovább. Nagyon panaszkolt, hogy reggel óta még egy falat se volt a szájában.

- A főnöktől nem sajnálta az írrok a jó falatot, hát biztosan az őrsvezető úrnak is hagytak valami maradékot. A falvakban bizony nem adnak valami finom csemegéket; a főtt tészta meg a káposzta nem való ilyen uraknak - csúfolódott Antek szándékosan. A fiatalabb csendőr, hatalmas, nyugtalan tekintetű legény, morgott is valamit, de az őrsvezető egy szót sem szólt.

Antek csak mosolygott, és mind nagyobbakat lépett; nem ügyelt már a kátyúkra, sem a pocsolyákra. A csendőrök alig bírtak lépést tartani vele. A falu üres volt, mintha kihalt volna, s úgy tűzött a nap, hogy csak néha dugta ki valaki utánuk a fejét, vagy az árnyékban villant meg itt-ott egy-egy gyerek lenszőke fejecskeje. Csak a kutyák kísérték őket híven, hangos ugatással ugrottak rájuk.

Az őrsvezető cigarettára gyújtott, sercintett a fogain keresztül, és panaszkodni kezdett, hogy soha sincs nyugodt napja, még éjszakája sem, mert mindig csak szolgálat és szolgálat...

- Bizony, most bajos is kicsalni valamit a parasztoktól...

A csendőr csak káromkodott egyet, valakinek az anyját emlegette, de Antek már meguntta ezt a kerülgetést, megszorította a botja végét, és nyílt támadásba ment át:

- Az igazat megvallva, csak annyi haszna van a maguk szolgálatának, hogy többet ugatnak a falvakban a kutyák, meg némelyik ember megszabadul az utolsó zlotyjától.

Az őrsvezető még ezt is eltúrte, bár már elzöldült haragjában; megtapogatta a kardját, de csak mikor elérték az utolsó házat, akkor vetette rá magát hirtelen Antekre, és odakiáltott a társának is:

- Fogd meg!

De rosszul számítottak, mert mielőtt megfoghatták volna, félrelökte őket, mint a tolakodó kuvaszokat, ő maga pedig oldalt ugrott, a ház elé, rájuk vicsorította a fogát, mint a farkas, megrázta botját, és fojtott, szaggatott hangon horkant rájuk:

- Menjenek a dolguk után... velem nem bírnak... négynek sem adom meg magam... kiverem a fogukat, mint a kutyáknak. Mit akarnak tőlem?... Semmit se vétettem... Ha verekedést akarnak, hát jól van... csak rendeljenek előbb kocsit, amiben elvigyék a csontjaikat... Merjen

csak valamelyiketek idejönni és hozzám nyúlni, próbálja csak meg! - kiáltotta botjával fenyegetőzve; kész volt akár arra is, hogy megölje őket.

A csendőrök megálltak, mintha földbe gyökerezett volna a lábuk, mert Antek hatalmas ember volt, veszettül dühös, és csak úgy suhogott a bot a markában. Ezért az őrsvezető, amint látta, hogy nem babra megy a játék, megpróbálta tréfára fordítani a dolgot.

- Hahaha! Pompás, sikerült a tréfa! - és az oldalát fogva, mintha nevéttében tenné, visszafordult. De mikor már tíz-egynéhány lépésnyire volt, megfenyegette az öklével, és egészen más hangon ordított feléje:

- Találkozunk még, gazduram, akkor majd beszélgetünk.

- Találkozzék veled a kórság! - kiáltotta vissza Antek. - Hát megijedt, és most tréfával bújik ki. Beszélek még veled, csak foglalak meg egyszer valahol, ahol nem látnak - morogta magában, és szemmel tartotta őket, míg el nem tűntek.

„A főnök rám uszította őket, az ostoba azt hitte, hogy megfognak, mint a kutyák a nyulat. Azért, hogy ellenkeztem, hát persze, nincs ínyére az igazság” - gondolta; minthogy pedig közben az uraság kertjéhez ért, mely egy jó kőhajításnyira volt a falutól, leült az árnyékba, hogy kipihenje magát. Még reszketett egész testében, és izzadt, mint a ló.

A léckerítésen keresztül odalátszott a fehér kastély, melyet magas vörösfenyők vettek körül. A nyitott ablakok úgy feketéllettek, mint a sötét üregek; az oszlopos tornácon valami hölgyek és urak ültek, s úgy látszik, éppen ettek, mert a cselédség folyton forgott körülöttük, csörögtek az edények, és néha vidám, hosszan tartó nevetésük is idehallatszott.

„Az ilyeneknek jó! Esznek, isznak, és minden mindegy nekik” - gondolta, és nekilátott a kenyérnek meg a sajtnak, amit Hanka dugott a zsebébe.

Lassan eddegélt, és közben nézte az utat szegélyező hatalmas hársfákat, melyek szinte elmerültek a virágokban és méhzsongásban; a naphevítté, édes illat gyönyörűséggel töltötte el; valahol a halastóban vadkacsa hápogott, és álmos békakuruttyolás hallatszott. A sűrűségből különféle teremtmények halk hangja szállott feléje, a földeken a szöcskék zenéje zendült fel újra meg újra, s azután ismét elcsendesedett. Egy idő múlva azonban minden elhallgatott, mintha forró vízzel öntötte volna le a nap. Elnémult a világ; minden, ami csak élt, meglapult az árnyékban, a perzselő tűz elől, csupán a fecskék suhantak szüntelen.

Már olyan forrón izzott a dél, hogy megfájdult a szem a fénytől és hőségtől; még az árnyékban is perzselő meleg volt, az utolsó pocsolyák is kiszáradtak, s ráadásul a majdnem érett vetés és a kiégett ugarföldek felől időnként olyan forró levegő áradt, mint a nyitott kemencéből.

Antek jól kipihente magát, s azután frissen indult az erdő felé, mely nem messze sötétlett előtte. De alig ért ki az árnyékból a napsütötte útra, megborzongott, és szinte izzó, fehéres lángokon át ment tovább. Levetette szűrét, de az inge így is odatapadt izzadt oldalához, mint a tűzhely izzó lapja. A csizmáját is levetette, úgy gázolt a homokban, mintha tüzes hamuban járna.

Az itt-ott álldogáló girbegurba nyírfácskák még nem adtak árnyékot, a rozs az útra hajtotta nehéz kalászatát, s a forróságban megvakult virágok ájultan csüggesztették le fejüket.

Kánikulai csönd volt a levegőben; sehol egy ember, egy madár vagy más teremtmény, sehol nem rezzent meg egy levél vagy hitvány kis fűszál; mintha a dél gonosz tündére csapott volna le a világra, és kicserepesedett ajkával minden erőt kiszívott volna az ájult földből.

Antek egyre lassabban ment, és a gyűlésről gondolkodott; időnként elfogta a harag, majd kacagásban tört ki, vagy elkedvetlenedett.

„Aztán próbálj valamit az ilyenekkel! Minden kis csendőrtől megijednek... ha azt parancsolnák nekik, hogy fogadjanak szót a főnök csizmájának, azt is megtennék. Ostoba birkák, tökfilkók! - gondolta szájalommal és haraggal. - Az is igaz, hogy mindenkinek rossz a dolga, mindegyik úgy forog, mint az eltaposott csík, és már alig szuszog a nyomorúságtól, hát akkor hogy is bajoskodjék ilyen ügyekkel? Tudatlan és nyomorúságos a nép, még azt sem tudja, mire van szüksége. - Nagyon elszomorodott miattuk, és aggodalom kelt a szívében. - Az ember olyan, mint a disznó; nem könnyű fölemelni az orrát a nap felé.”

Törte a fejét és sóhajtozott; s csak annyi haszna lett a gondolkozásának és tanakodásának, hogy megértette: neki is nagyon rossz, talán még rosszabb is, mint másoknak.

„Mert csak azoknak jó, akik nem gondolkodnak semmiről sem!”

Legyintett, és annyira elmélyedt gondolataiba, hogy csaknem belebotlott egy rongyszedő zsidóba, aki ott ült az útszélen, a lehajló rozs árnyékában.

- Elfáradt; hogysisne, ilyen hőségben - szólalt meg, és megállott.

- Kemence ez, nem hőség, az Isten büntetése - tört ki a zsidó, és fölállt; öreg, görnyedt nyakába akasztotta a hevedert, és nekifeszült a taligának, tolta maga előtt határtalan erőfeszítéssel; meg volt rakva alaposan ronggyal teli zsákokkal és fadobozokkal, a tetején pedig egy kosár tojás is billegett, meg egy ketrec csirkékkel; s ráadásul az út homokos volt, és kegyetlenül perzselt a hőség. Ezért, bár megfeszítette minden erejét, csak nagy ügyel-bajjal jutott előre, és gyakran meg kellett pihennie.

- Nuchim, lekésél a sábeszről! - figyelmeztette magát síró hangon. - Nuchim, told csak, hiszen erős vagy, mint a ló! - biztatta magát motyogva. - Nuchim, nü, egy... kettő... három... - s kétségbeesetten esett neki a taligának, tolt a vagy tíz-egynéhány lépésnyire, és megint megállt.

Antek bólintott és továbbment, de a zsidó könyörögve kiáltott utána:

- Segítsen, gazduram, jól megfizetem! Már nem bírom, egyáltalán nem bírom - lerogyott a taligára halottsápadtan, s alig szuszogott.

Antek szó nélkül megfordult, a taligára dobta szűrét és csizmáját, erősen megmarkolta, és olyan sebesen tolta maga előtt, hogy megcsikordult a kereke, és porfelhő szállt fel. A zsidó ott tipegett Antek mellett, lihegve kapkodott levegő után, és biztatva mondogatta:

- Csak az erdőig, ott már jó az út, már nincs messze, egy egész tízest adok érte.

- Edd meg! Ostoba, törődöm is én a te tízeseddel! Ej, ezek a zsidók, azt hiszik, hogy a világon minden csak pénzért van.

- Csak ne haragudjék! Adok hát gyönyörű fűtyülő kakast a gyerekeknek, vagy ne? Akkor talán cérnát, tűt, valami pántlikát? Nem? Lehet zsemlét is, cukorkát, peracet vagy még mit? Van nálam minden. Vagy talán venne gazduram egy pakli dohányt? Vagy talán adjak egy pohárka fain pálinkát? A magam számára tartogattam, de barátságból, lelkemre, csak barátságból...

Köhögni kezdett, még a szeme is kidülledt, mikor pedig Antek meglassította kissé a lépteit, belefogódzott a taligába, és úgy vánszorgott tovább, könnyes szemmel nézve Antekre.

- Jó termés lesz, már esik a rozs ára - fordította másra a beszédet.

- Ha rossz lesz a termés, akkor is kevesebbet fizetnek. Mindig a gazdáé a kár.

- Szép időt adott az Úristen, már száraz a szem - kalászokat morzsolgatott, és lassan rágcsálta.

- Annyira szép, hogy az árpa már odavan.

Lassan beszélgettek erről-arról, míg végül a gyűlésre terelődött a szó. A zsidó már tudott róla, mert aggodalmasan nézett körül, és így szólt:

- Tudja-e, hogy a főnök még a télen szerződést kötött egy mesterrel a lipcei iskola építésére? A vöm volt az ügynökük.

- Még a télen? A határozat előtt? Mit beszél maga?

- Talán engedélyt kellett volna kérnie? Hát nem ő az úr a maga járásában?

Antek kérdezősködött, mert a zsidó sok érdekes dolgot tudott, és szívesen felelgetett neki. Végül elnézően mondta:

- Így kell ennek lenni. A gazda a földből él, a kereskedő az üzletből, az uraság a birtokából, a pap a plébániából, s a hivatalnok mindenikből. Így kell ennek lenni, és így is van jól, mert mindenkinek élni kell egy kicsit. Nem igaz?

- Én úgy gondolom, hogy nem az a rendjén való, hogy az egyik nyúzza a másikat, hanem hogy mindenki igazságosan éljen, ahogy az Úristen megparancsolta.

- Mit lehet itt tenni? Mindenki úgy él, ahogy tud.

- Tudom én azt, hogy mindenkinek maga felé hajlik a keze, de éppen emiatt is van annyi baj.

A zsidó csak bólogatott, de megvult a maga véleménye.

Éppen elérték az erdőt és a keményebb utat. Antek letette a taligát, egész zloty ára cukrot vásárolt a gyerekeknek, és amikor a zsidó hálálkodni kezdett, ráförmedt:

- Buta vagy, azért segítettem, mert kedvem tartotta.

Megindult fürgén Lipce felé. Kellemes hűvösség vette körül, a terebélyes fák úgy eltakarták az utat, hogy csak középen látszott ki az ég keskeny csíkja, s a földön szikrázott a nap villogó folyama. Az erdő vén volt és magas, a tölgyek, fenyők és nyírfák sűrű, kevert tömegben tolongtak, s alant mogyoró-, boróka-, rezgőnyár- és gyertyánbokrok simultak a vastag törzsekhez. Néhol vörösfenyő-ligetek terpeszkedtek büszkén, s mohón ágaskodtak a nap felé.

Az úton még sűrűn csillogtak a pocsolyák a tegnapi vihar után, s egymás hegyén-hátán heverték a letört gallyak. Itt-ott egy-egy gyökerestül kitépett, karcsú fácska feküdt az úton keresztben, mint egy hulla. Csöndes, friss és homályos volt a levegő, korhadás- és gombaszag áradt, a fák mozdulatlanul állottak, mintha az eget bámulnák, és az összeborult koronákon keresztül csak itt-ott hatolt át a napsugár; mint aranyos pók, úgy mászott a mohán, a szamócán, mely szétszórtan piroslott, mint a megalvadt vércseppek, és a halovány fűvön.

Anteket annyira elbágyasztotta az erdő hűvössége és mély nyugalma, hogy leült egy fa alá, és akaratlanul is elszunnyadt. Csak egy ló dobogása és prüszkölése ébresztette fel; mikor megpillantotta a lóháton közeledő uraságot, elébe ment.

Természetesen szomszéd módra köszöntötték egymást.

- Hőség van, mi? - kezdte az uraság, és megsimogatta a nyugtalan kancát.

- Csak úgy süt, egy hét múlva mehetünk aratni.

- A modlicai határban már aratják a rozsot, gyönyörűség nézni.

- Ott homokos a föld, de mindenütt korábban lesz az aratás az idén.

Az uraság megkérdezte, hogyan folyt le a gyűlés az irodában. Mikor mindent meghallott, hogy s mint történt, tágra nyitotta a szemét bámulatában.

- És ilyen hangosan, nyíltan követelte a lengyel iskolát?

- Hát nem is teszek lakatot a szájamra.

- És volt bátorsága ezzel föllépni a főnök előtt? Ejha!

- Benne van a törvényben, hát jogom volt hozzá.

- De hogyan jutott eszükbe lengyel iskolát követelni?

- Hogy hogyan? Hiszen lengyelek vagyunk, nem pedig németek vagy valami más nép.

- Ki beszélte rá magukat? - kérdezte halkabban, feléje hajolva.

- A gyerekek tanító nélkül is megokosodnak - felelte Antek kitérően.

- Látom, hogy Roch nemhiába forgolódik a környéken - folytatta az uraság ugyanúgy.

- Hát, a nagyságos úr bátyjával együtt tanítgatják a népet, ahogy tudják.

Nyomatékkal szólt Antek, s élesen a szemébe nézett; a földesúr erre nyugtalanul megrándult, és másvalamiről kezdett beszélni, de Antek szándékosan visszatért erre az ügyre és különféle paraszti bajokra. Folyton arról beszélt, hogy milyen tudatlanságban és elhanyagottságban él a nép.

- Mert senkire se hallgatnak. Hiszen tudom, mennyit dolgoznak értük a papok, hogy intik őket a munkára, de mindez csak falra hányt borsó.

- Ugyan, annyit segítenek a prédikációval, mint a halottnak a füstöléssel.

- Hát mivel lehetne segíteni? Látom, megokosodtál a börtönben - vetette oda csípősen. Antek elvörösödött, a szeme föl villant, de nyugodtan felelt:

- Megokosodtam hát, mert tudom, hogy minden rossznak az urak az okai.

- Bolond beszéd! Hát mi rosszat tettek?

- Hát azt, hogy a lengyel időkben csak annyit törődtek a néppel, hogy ostorral kergessék meg elnyomják, ők maguk meg csak mulattak, és elmulatták az egész népet, úgyhogy most mindent előlről kell kezdeni.

A földesúr hirtelen természetű volt; haragra lobbant, és rákiáltott Antekre:

- Semmi közöd hozzá, te bugris, hogy mit csináltak az urak! Inkább ügyelj a trágyára meg a vasvillára, érted? A nyelvedet meg tartsd a fogad mögött, hogy le ne vágjanak belőle!

Suhintott egyet lovaglóstorával, és elvágtatott, olyan sebesen, hogy a kancának még a bele is remegett.

Antek meg ment tovább a maga útján, ő is dühös volt, és fel volt indulva.

- Kutya fajzatja! - morogta haragosan. - Nagyságos urak, a kutya fájukat. Amikor szüksége volt a parasztoakra, mindegyikkel komázott, a cudar! Ő maga egy sült tetűt se ér, és bugrisnak csúfol másokat! - Így dúlt-fült magában, és haragosan rugdalta az útjában álló légyölő galócákat.

Már kiért az erdőből a nyárfás útra, mikor hirtelen valami ismerős hangot hallott. Figyelmesen körülnézett: a fészületnél, a nyírfák árnyékában, egy poros bricska állott, az erdő szélén pedig a kántorék Jasiója állt Jagusiával.

Megdörzsölte szemét, mert biztos volt benne, hogy káprázik. De nem, alig tíz-egynéhány lépésnyire állottak tőle, el voltak merülve egymás nézésében, és különösen nevetős volt a képük.

Nagyon elcsodálkozott, és hegyezte a fülét, de, habár hallott is hangokat, mégse tudta összerakni, és nem értett egy szót sem.

„Az erdőből indult haza, a fiú meg erre jött, és találkoztak” - gondolta, de abban a szempillantásban a szívébe mart valami, elkomorult, és szúrós gyanú marcangolta belsejét.

„Semmi kétség, összebeszéltek” - de mikor megpillantotta Jasio papi ruháját és áhítatos, szinte szent arcát, megnyugodott, és mérhetetlen megkönnyebbüléssel lélegzett föl. Csak azt nem tudta megérteni, miért öltözött ki annyira Jagus az erdőbe. És miért kéklott úgy a szikrázó szeme? Miért remegett úgy piros ajka, miért áradt belőle olyan öröm? Mohó farkasszemmel futott végig rajta, mikor az asszony dagadó kebelével előrehajolt, odanyújtotta kosárcáját, Jasio pedig szedegette belőle az epret, maga is evett, és az asszony szájába is dugdosta...

- Majdnem pap már, és kedve van játszani, mint egy gyereknek - suttogta szánalommal, és gyorsan megindult hazafelé, mert a nap állásából úgy ítélte, hogy már uzsonnaidő van.

„Csak amíg nem nyúlok ehhez a szálkához, addig nem fáj! - gondolta Jagusiáról. - És milyen mohón nézett rá, csoda, hogy meg nem ette. Hadd legyen, hadd...”

De hiába próbálta lerázni magáról, a szálka így is elevenéig hatolt.

„Tőlem meg úgy fut, mint a dögvéztől. Persze, új szita szegen lóg. Szerencse, hogy Jasióval semmit sem ér el - egyre ingerültebb lett -, némelyik asszony olyan, mint a szuka: mindenki után szalad, aki füttyent neki.”

Szinte futott, de nem tudott a keserű emlékek elől menekülni. Emberek jöttek vele szembe, de észre se vette őket; csak a falu szélén nyugodott meg, mikor megpillantotta a kántornét az árokszálen ülni. Harisnyát kötött, a legkisebb fiacskája a homokban hempergett előtte, s egy falka kopasztott liba csipkedte körülötte a fűvet a nyárfák közt.

- Egész idáig ki tetszett jönni a libákkal? - kérdezte Antek megállva, s megtörölte verejtékes arcát.

- Jasio elébe jöttem, bármely pillanatban itt lehet.

- Hiszen éppen most jöttem el mellette az erdőszélen.

- Jasio mellett? Hát jön már? - kiáltotta az asszony, és talpra ugrott. - Libu-libu, li-li-li! Hova lettetek, ti kártevők, hova? - lármázott, mert a libák észrevétlenül az út menti rozsnak estek neki, és mohón rágni kezdték.

- A bricska a fészületnél állt, ő meg valami asszonnyal beszélgetett.

- Biztosan valami ismerőssel találkozott, és beszélgetnek. Akkor itt is lesz mindjárt. Kivel találkozott?

- Nem láttam jól, de azt hiszem, hogy Jagusiával - mondta Antek, mikor pedig látta, hogy a kántorné kedvetlenül elfintorítja az arcát, sokatmondó mosollyal hozzátette: - Nem láttam jól, mert eltűntek a szemem elől valahová a sűrűbe... biztosan a hőség elől...

- Uram Isten és minden szentek! Mi jut az eszébe, hogy Jasio ilyennel...

- Éppen olyan jó, mint mások, talán még jobb is! - nagyon megharagudott.

A kántorné gyorsabban mozgatta a kötőtűket, és különös buzgósággal hajolt a harisnya fölé. „Hogy rohadna le a nyelved, te pletykás - gondolta mély felháborodással. - Hogy Jasio egy ilyen nőszeméllyel... Hiszen már majdnem pap...” - De azért különféle papi históriák jutottak az eszébe, és nyugtalanság fogta el, megvakarta a fejét a kötőtűvel, és elhatározta, hogy bővebben kérdezősködjék. De Antek már eltűnt, viszont az erdő felől porfelhő emelkedett az úton, s mind gyorsabban közeledett feléje. Nem telt belé egy üdvözlégynyi idő, Jasio már egész erejéből ölelgette anyját, és szeretettel mondogatta:

- Édesanyám! Édesanyám!

- Istennek minden szentjei! Hiszen megfojtasz! Eressz el, te sárkány, eressz! - és amikor elengedte, ő maga kezdte ölelni, csókolni és szerető szemmel nézegetni a fiát.

- De lefogytál, kicsikém! Milyen sápadt vagy, fiacskám! Milyen rosszul nézel ki!

- Hát nem is hizlal a szenteltvíz-leves! - nevetett Jasio, és meghintáztatta öccsét; csak úgy sivalkodott a kicsi örömeiben.

- Ne félj, majd én meghizlallak - suttogetta az anyja, és gyöngéden megsimogatta arcát.

- Akkor menjünk, édesanyám, hamarabb leszünk otthon.

- Hát a libák? Istennek minden szentjei, megint a tilosban vannak!

Jasio odaugrott, hogy kihajtsa őket, mert már megint a rozsbán jártak, és élvezettel morzsolták a kalászekat; azután beültette öccsét a bricskába, és maga előtt terelve a libákat, az út közepén haladt, és mesélt az útjáról.

- No nézd, hogy összemaszatolta a képét! - jegyezte meg a kántorné, a kicsire mutatva.

- Megtalálta a számócámat. Egyél, Stas, egyél! Az erdőben találkoztam Jagusiával, éppen számocázni volt, és adott nekem is egy keveset... - szégyenlősen elpirult.

- Éppen pár perccel ezelőtt mondta Boryna, hogy találkozott veletek...

- Nem láttam, biztosan oldalt vágott át.

- Édes gyermekem, faluhelyen még a falon át is látnak az emberek, és még azt is látják, ami nem is volt! - szólt az asszony nyomatékkal, és a mozgó kötőtűre sütötte le a szemét.

Jasio, úgy látszik, nem értette; s mikor meglátott egy csapat galambot alacsonyan szállani a gabona fölött, kavicsot hajított utánuk, és vidáman fölkiáltott:

- Rögtön megismerni a hízott hasukról, hogy a plébános galambjai...

- Csitt, Jasio, még meghallja valaki! - feddte szelíden az anyja, és elábrándozott, hogy egykor majd az ő fia is plébános lesz, ő pedig hozzá költözik, hogy nyugalomban és boldogságban töltse öreg napjait.

- És mikor jön haza Felek a szünidőre?

- Hát nem tudja, mama, hogy letartóztatták?

- Istennek minden szentjei! Letartóztatták? Mit követett el? Mindig mondtam én, megmondtam előre, hogy rossz vége lesz. Olyan csirkefogó volt, éppen beillett volna valami írnokocskának, de hát a molnáréknak arra szottyant kedvük, hogy doktort csináljanak belőle. És úgy hancegtek vele, úgy fönn hordták az orrukát, most meg lakat alatt van a fiacskájuk, megvan az örömük! - csak úgy reszketett a kárörömtől.

- De hiszen ez egészen más dolog, a citadellában ül.

- A citadellában? Akkor az valami politikai ügy? - halkította le hangját a kántorné.

Jasio nem tudott válaszolni, vagy nem is akart; az asszony pedig aggódalmasan suttogetta:

- Csak te ne avatkozz semmibe, kicsikém!

- Nálunk még csak szólni se szabad az ilyen dolgokról, rögtön kicsapnának.

- No látod! Kicsapnának, és nem lehetne belőled pap! Meg is halnék szégyenletemben és bánatomban! Istenem, irgalmazz nekünk!

- Miattam ne féljen, mama.

- Hiszen tudod, mennyire igyekszünk, hogyan robotolunk, hogy legalább nektek valamivel jobb dolgok legyen. Magad is jól tudod, milyen nehezen élünk, annyian vagyunk a háznál, s a jövedelem is egyre kevesebb. Ha nem lenne az a kis földünk, akkor a mi plébánosunk mellett akárhányszor éhezhetnénk. Tudod, a plébános most maga állapodik meg a parasz-tokkal az esküvőre meg a temetésre vonatkozólag, ő maga, ki hallott ilyet! Azt mondja, hogy az apád nyúzta az embereket! Milyen jótékony lélek a más zsebéből!

- Mert hát igazán nyúzta! - nyögte ki a fiú bátortalanul.

- Micsoda? Az apádra támadsz? Saját édesapádra! És ha nyúzta, kiért tette? Hiszen nem magáért, csakis értetek, érted, a te taníttatásodért - panaszolta fájdalmasan a kántorné.

Jasio bocsánatot kért tőle, de valami éles csöngetés szakította félbe; valahonnan a tó felől jött.

- Hallja, mama? Biztosan beteghez megy a pap az Úr Jézussal.

- Inkább a méheknek csöngetnek, hogy el ne szálljanak. Biztosan rajzás volt a plébánián. A plébános most többen törődik a bikájával és a méhesével, mint a templommal.

Éppen a templomudvar elé érkeztek, amikor hirtelen zümmögő zúgás ütötte meg a fülüket; Jasio alig tudta odakiáltani a fuvarosnak: - Méhek! Fogja a lovakat, mert megriadnak.

S valóban, a templomtér fölött hatalmas raj zúgott; úgy emelkedett a magasba, mint egy zengő felhő, keringve keresett alkalmas helyet, majd lejjebb ereszkedett, és a fák között szállott tovább. Utána a pap futott, csak nadrágban és ingben, hajadonfőtt; lihegett, és szüntelenül szórta rájuk a szenteltvízhintővel a vizet, Jambrozy pedig oldalt lopózkodott az árnyékban, bőszen csöngetett és kiabált. Néhányszor körülfutották a teret, s egy pillanatra sem lassítottak, mert a méhraj egyre lejjebb ereszkedett, mintha valamelyik házra akarna leszállni. A gyerekek már szétrebbentek a házak előtt, de a méhek hirtelen fölemelkedtek egy kissé, és egyenesen a Jasio bricskája felé tartottak. A kántorné fölsikított, fejére kapta a szoknyáját, és leguggolt az árokban, a lovak toporzékolni kezdtek, úgymint a kocsis odaugrott, és betakarta a szemüket. A libák szétfutottak, csak Jasio állt ott nyugodtan, emelt fejjel; a raj közvetlenül fölött hirtelen megfordult, és egyenesen a torony felé szállott.

- Vízet! - rikkantott a plébános, és utánuk vágatott; mikor közelükbe ért, úgy meghintette őket vízzel, hogy már nem tudták mozgatni átázott szárnyaikat, így hát letelepedtek a torony ablakában.

- Jambrozy! Létrát, szitát, de gyorsan, mert elszöknek! Mozogj, te csámpás! Hogy vagy, Jasio? Gyűjtsd meg a füstölőt, meg kell őket füstölni, akkor megnyugszanak! - lármázott lázasan, és egy pillanatra sem hagyta abba a leszálló raj locsolását. Egy üdvözlégynyi idő sem múlt el, s már oda volt támasztva a toronyhoz a létra. Jambrozy csöngetett, Jasio úgy füstölt a tömjénezővel, mintha kémény volna, a pap pedig fölfelé kapaszkodott a szitával a létrán, s mikor elérte a méheket, kutatni kezdett köztük, kereste a királynőt.

- Megvan! Hála istennek, már nem szöknek meg! Füstölj csak alulról, Jasio, mert széjjelmásznak! - parancsolta, és pusztá kézzel söpörte be a méheket. Csöppet se félt, pedig ellepték a fejét, és mászkáltak a képén; csak szolongatta őket, és szedegette a szitába, szedegette sokáig, mert a raj óriási volt.

- Vigyázzatok! Haragosak, csíphetnek! - figyelmeztette a többieket, míg lefelé mászott a létráról. Egész kóválygó, zúgó, döngicsélő felhő vette körül. Amikor pedig leért a földre, maga elé tartotta a szitát, olyan komolyan és ünnepélyesen, mint a szentségtartót. Jasio lóbálta a tömjénezőt, és egyre füstölt, Jambrozy pedig csöngetett, és időnként vizet is hintett; ilyen processzióban vonultak a plébánia mögé, a méhesbe, ahol külön elkerítve állt vagy ötven méhkas; úgy zúgott valamennyi, mintha rajzanának benne.

Mikor pedig a pap nekilátott a méhek elhelyezésének, Jasio, aki már alaposan éhes és fáradt volt, lopva hazaosont.

Bezzeg megörültek neki nagyon. Annyi sivalkodás, csók, kérdezősködés esett ott, hogy azt ki se lehet mondani. Amikor pedig elmúlt az első öröm, asztalhoz ültették, s nosza, hordták elébe a különféle jó falatokat, a tányérjára rakták, kínálták, noszogatták, hogy egyék; az egész ház csak úgy rengett a lármától és a szaladgálástól, mert mindnyájan egyszerre akarták kiszolgálni és a lehető legközelebb lenni hozzá. Éppen a nagy sürgés-forgás közepette toppant be lihegve Grzela, a bíró öccse, és nyugtalanul kérdezősködött, nem látták-e Rochot. De nem látta senki.

- Sehol se találom - panaszkolta aggódva; nem is elegyedett további beszédbe, hanem rögtön tovább szaladt, hogy keresse házról házra. Rögtön Grzela távozása után a plébániára hívták Jasiót. Húzódozott, késlekedett, de el kellett mennie.

A plébános a tornácon uzsonnával várta, atyaián megcsókolta, maga mellé ültette, és nagyon kegyesen szólott hozzá:

- Örülök, hogy megjöttél, lesz kivel breviáriumot mondani! De tudod-e, hány idei rajom van? Tizenöt! És erősek, mint az öregek, némelyik már a kas negyedét megtöltötte mézzel! Még több is kirajzott, megparancsoltam Jambrozynak, hogy őrizze a méhest, de elaludt a mafla, és a méhecskék - hüty! - ki az erdőbe! Egy rajomat meg a molnár lopta el! No, mondom neked, ellopta! Az ő körtefájára repültek, és beszedte, mintha az övé lenne. Hallani se akar róla, hogy visszaadja! Haragszik a bika miatt, azért áll bosszút rajtam, ahogy csak tud, a zsvány. Hallottad már, mi van Felekkel? Ezek a gazok úgy csípnek, mint a darazsak, hess! - jajdult fel, és zsebkendőjével kergette a legyeket, amelyek folyton kopasz fejére szálltak.

- Csak annyit, hogy a citadellában ül.

- Bárcsak ennyi lenne az egész! Szép eredménye lett a játéknak, mi? Pedig beszéltem neki, magyaráztam, de a számár nem hallgatott rám, most aztán megvan a mulatsága! Az öreg hengegő tökfilkó, de Felekért kár. Tehetséges a huncut, úgy tud latinul, hogy a püspök se jobban. De hát mi haszna, ha több van a fejében egy kerékkel, és kapával támad a napra... Pedig, amint mondani szokták: na, hogy is van... aha! Amihez nem szabad, ahhoz ne nyúlj, ami pedig tiltva van, azt kerüld el messziről. Az alázatos borjú két anyától szopik... igen... - folytatta halkabban, és már egyre gyengébben védekezett a legyek ellen. - Jegyezd meg jól magadnak, Jasio! No, mondom, jegyezd meg! - lehorgasztotta a fejét, és besüppedt a mély karosszékekbe, de mikor Jasio fölállt a székről, kinyitotta a szemét: - Elfárasztottak a méhecskék! - motyogta. - És gyere el esténként breviáriumra. Aztán vigyázz magadra, és ne bizalmaskodj a parasztokkal, mert aki a korpa közé keveredik, azt megeszik a disznók! No, mondom, megeszik és kész! - betakarta kopasz fejét a zsebkendővel, és csakhamar jóízűen horkolni kezdett.

Úgy látszik, ugyanezt gondolta a kántor is, mert amikor a legény kihajtotta a lovakat a legelőre, és Jasio föl pattant az egyikre, az öreg rákiáltott:

- Mássz le azonnal! Nem illik, hogy egy pap szőrén ülje meg a lovat, és pásztorokkal barátkozzék.

Jasio rettenetesen szeretett volna lovagolni, de bánatosan leszállt róla, és minthogy már sötétedett, kiment a kert mögé, elmondani esti imádságát. De nem tudta összeszedni gondolatait, mert valahol a közelben egy leány dalolt, egy gyümölcsösben asszonyok tereferéltek, és minden szavuk odaszállt a harmatos föld fölé; a tóban fürdő gyerekek is lármáztak, másfelől meg nevetés reszkettette meg a levegőt, tehenek bögtek, a pap gyöngytyúkjai rikácsoltak fülsiketítően, és az egész falu zúgott a különféle hangoktól, mint a zümmögő méhkas, úgyhogy Jasio folyton elvettette a szavakat. Amikor végül megragadta az imádság fonálát, és a rozstábla szélén letérdelve részegezte szemét a csillagos égre, és a túlvilágba emelte lelkét, olyan láрма, éles kiabálás, jajveszékelés és átkozódás tört ki a faluban, hogy ijedten és nyugtalanul szaladt haza.

Az anyja épp akkor ment ki, hogy vacsorára hívja.

- Mi történt ott? Verekednek, vagy mi?

- Józef Wachnik kissé ittasan jött haza a község házáról, és összeverekedett a feleségével. Már régóta kijár az asszonynak egy tisztességes verés. Ne félj, nem lesz semmi baja.

- De hiszen úgy ordít, mintha nyúznák.

- Ez csak olyan közönséges asszonyi sivalkodás. Ha botot fogna az ura, és úgy látná el a baját, akkor elhallgatna! Majd holnap visszaadja neki, vissza! Gyere, kicsikém, mert kihül a vacsora.

Jasio alig nyúlt az ételhez, s rögtön le is feküdt aludni, mert nagyon törődött volt az úttól. De reggel, mihelyt kisütött a nap, már talpon volt. Befutotta a határt, lucernát hozott a lovaknak, föl ingerelte a pap pulykát, hogy csak úgy gurguláztak mérgükben, köszöntötte a kutyákat, melyek majd letépték magukat láncukról örömben, magot szórt a galamboknak, segített az öccsének kihajtani a teheneket, fát vágott Michal helyett, felkutatta a gyümölcsösben az érő korai körtét, eltréfált a csikóval, és mindenütt ott volt, csókos szemmel üdvözölt mindent, mint szívbeli barátokat, mint édestestvéreket; még a virágba borult mályvák is, még a napon sütkérező malacokat, sőt a kerítés tövében lapuló csalánt és gázt is. Az anyja szerető tekintettel kísérte, és elnéző mosollyal suttogetta:

- Kis bolond! Bolondocskám!

Ő pedig sürgött-forgott és ragyogott, mint a júliusi nap: fényes volt, nevető, napsugaras, melegtől duzzadó, és szerető lelkével átölelte az egész világot. De amint megszólalt a kisharang, mindent otthagyt, és sietett a templomba.

A plébános kijött misézni, előtte Jasio lépkedett új, piros szalaggal díszített karingben; az orgona zúgva, frissen zengett, a kóruson elbődült egy vastag hang, még a gyertyák lángja is megrezdült tőle, s tíz-egynéhányan letérdeltek az oltár elé. Megkezdődött a mise.

Jasio, bár ministrált, és a szünetekben buzgón imádkozott, mégis észrevette Jagusiát, aki kissé oldalt térdelt, s valahányszor fölemelte fejét, látta az asszony reászegezett, kéken csillogó szemét és az eltítkolt mosolyt nyitott, piros ajkán.

Rögtön templom után magával vitte a pap a plébániára, és íráshoz ültette, úgyhogy csak délután szabadult ki a faluba, hogy meglátogassa ismerőseit.

Legelőbb Klombékhoz tért be, mert ők laktak a legközelebb, csak egy keskeny út választotta el a portájukat. De nem talált senkit a házban, csak a tárva-nyitva álló pitvarban mozdult meg valami a sarokban, és megszólalt egy rekedt hang:

- Hiszen én vagyok az, Jagata! - emelkedett fel, és bámulatában széttárta karját. - Jézusom, Jasio úr!

- Feküdjék csak nyugodtan. Beteg? - kérdezte aggodalmasan, s odagurítva egy fatönköt, leült a beteg mellé. Alig ismerte meg arcát, mely aszott volt, mint a föld.

- Már csak az Úr irgalmát várom - szólt ünnepélyesen Agata.

- Mi baja van?

- Semmi. A halál növekszik bennem, és vár az aratásra. Klombék meg magukhoz vettek, hogy náluk haljak meg, azért imádkozom, és türelmesen várom amaz órát, amikor a kaszás bekopogtat és azt mondja: „Gyere, fáradt lélek.”

- Miért nem viszik be magát a szobába?

- Ugyan, minek foglaljam el ott a helyet, amíg nincs itt az ideje... már úgyis ki kellett hogy vigyék a borjút a pitvarból. De megígérték, hogy arra az utolsó órára bevisznek a szobába, az ágyba, a szentképek alá, és gyertyát gyújtanak... és papot hívnak... azután ünneplő ruhába is öltöztetnek, és gazdatemetést rendeznek. Persze, adtam pénzt mindenre... tisztességes emberek, talán nem károsítják meg az árvát. Hiszen nem sokáig fogok nekik itt alkalmatlankodni, nem... és tanúk előtt megígérték, tanúk előtt.

- És nem unja magát itt egyedül? - a részvét könnyei itatták át hangját.

- Egészen jó nekem itt, úrfi. Hát nem látok eleget a világból a nyitott ajtón keresztül? Elmennek a ház előtt az úton, beszélgetnek, némelyik be is néz, sőt még egy-egy emberséges szót is vet ide; éppen olyan, mintha a faluban járnék. És amikor mindnyájan elmennek a munkába, akkor a tyúkok kapirgálnak a szemétdombon, rőfögnek a malacok a fal mellett, benéznek a kutyuskák, beröpülnek a verebek a pitvarba, a nap is besüt egy cseppceskét, mielőtt lenyugodnék, néha valami kis gézengúz bedob egy göröngyöt, és úgy elrepül a napocska, hogy észre se veszi az ember. És éjjelente is járnak hozzám, hát... akárhányan...

- Kicsoda? Kik? - közelről belenézett az öregasszony tágra nyílt, révedező szemébe.

- Hát az enyéim, akik már régen meghaltak, a rokonaim meg az ismerőseim. Igazat mondok, úrfi, eljönnek... És egyszer - suttogta a kimondhatatlan boldogság és édesség mosolyával -, egyszer eljött hozzám a Szent Szüzecske is, és azt mondta halkán: „Feküdj csak, Jagata, az Úr Jézus meg fog jutalmazni!” Maga a czenstochowai volt, rögtön megismertem... Korona volt rajta meg palást, s csupa aranyba és drágagyöngybe volt öltözve. Megsimogatta a fejemet, és azt mondta: „Ne félj, szegény árva, első gazdasszony leszel a mennyei palotában, úrnő leszel belőled, földbirtokos asszony...”

És így csipogott az öregasszony, mint az elalvó madárka, Jasio pedig fölője hajolva hallgatta, és úgy nézte, mintha valami megfeszíthetetlen mélységbe nézne, ahol valami titok csobog, beszél és csillog; olyasvalami történik, amit az emberi értelem soha meg nem érthet. Szörnyű érzés fogta el, de nem tudott elszakadni ettől az embermorzsától, ettől a kiégett fűszáltól, mely reszket még, mint a sötétben kialvó fénysugár, még álmodik az új élet napjairól. Életében először tekintett bele ilyen közelről a kérlelhetetlen emberi sorsba, hát nem is csoda, hogy kegyetlen félelem fogta el, fájdalom szorította össze lelkét, könny öntötte el a szemét, részvevő szájalom nyomta a földhöz, és magától szakadt fel a forró, könyörgő imádság reszkető ajkáról.

Az öregasszony fölriadt, és fölemelve fejét, elragadtatással suttogta:

- Szentséges angyal! Drága papocskám!

Jasio pedig azután még sokáig állt a ház előtt, sűtkérezett a napon, gyönyörködtette szemét a derűs napban és a körülötte zsibongó életben.

Mert hát mit is jelent az, hogy egy emberi lélek a halál karmai közt vergődik?

A nap nem szűnt meg világítani, a gabona zizegett, a fehér felhők magasan, igen magasan úsztak, az utcákon játszadoztak a gyermekek, a gyümölcsösökben piroslottak a fákon az érő almák, a kovácsműhelyben csengett a kalapács, hogy visszhangzott az egész faluban, valaki a szekerét készítette elő, másik a kaszáját kalapálta, úgy készültek az aratásra, illatozott a frissen sült kenyér, tereferéltek az asszonyok, a kerítéseken kendők száradtak, s az emberek mozogtak a földeken és az udvarokon, mint mindennap, mint mindig - nyüzsgött az emberi raj, gond és fáradság közepette, s még csak nem is gondolt senki arra, ki gurul le elsőnek a partról.

De hát mire is lett volna jó, ha valaki arra gondol?!

Így hát Jasio is hamar lerázta magáról a szomorúságot, és elment a faluba.

Egy darabig üldögélt Mateusz mellett, aki már fölhúzta tetőig a Stach házát; álldogált egy ideig a tóparton a vásznat fehérítő Ploszkowával, meglátogatta a beteg Józkát, meghallgatta a bíróné panaszait, elnézte a kovácsműhelyben, hogyan edzi a kovács a kaszát, hogyan metszi a sarlók élet. A kertekbe is kinézett, ott dolgozott a legtöbb lány és asszony, és mindenütt nagyon örültek neki, barátságosan köszöntötték, és nem kis büszkeséggel néztek rá, mert hiszen Lipce gyermeke volt, valamennyien szinte rokonuknak tartották.

Csak a legvégén tért be Dominikowához. Az öregasszony a ház előtt ült, és gyapjút font, pedig be volt kötve a szeme. Jasio nagyon csodálkozott ezen.

- Az ujjammal kitapogatom, és tudom, milyen a fonal, vékony-e vagy vastag - magyarázta, és nagyon örült a látogatásnak. Kikiáltott Jagusiának, aki valahol az udvaron foglalatostkodott.

Tüstént ott termett, mégpedig kissé hiányos öltözetben, csupán ingben és szoknyában. Amint meglátta Jasiót, kezével eltakarta keblét, piros lett, mint a meggy, és beszaladt a házba.

- Jagus, hozz csak ki egy kis tejet, talán elfogad Jasio úr egy kis hűsítőt.

Hamarosan kihozott egy teli sajtárt és egy kis csuprot. Rendesen föl volt már öltözve, kendő is volt a fején, de valahogy annyira röstelkedett, hogy mikor tölteni kezdte a tejet, a keze reszketett, fölváltva hol elsápadt, hol elpirult, és nem merte fölvetni a szemét.

És egész idő alatt egy szót sem szólt a fiúhoz, csak mikor elment, kikísérte az útra, és nézett utána, amíg el nem tűnt a szeme elől.

Kimondhatatlanul vonzotta hozzá valami, annyira elragadta, hogy kifutott a gyümölcsösbe, s hogy ellenálljon a kísértésnek, mindkét karjával átölelt egy fát, és hozzásimulva, szinte magánkívül, lélegzet nélkül állt ott; a fa almától terhes, lecsüngő ágai palástot terítettek rá. Ott állt, félig lehunyt szemmel, szája szögletében titkolt mosollyal, boldogsággal telve, és ugyanakkor félelemmel is, édes könnyekkel és gyönyörűséges remegéssel, mint akkor, amikor a nyitott ablakon át nézte, azon a tavaszi éjszakán.

De mintha Jasiót is vonta volna valami hozzá; néha önkéntelenül is benézett hozzájuk pár pillanatra, és különös örömet érzett utána. És a templomban is mindennap látta Jagnát, aki az egész mise alatt térdepelt, annyira el volt merülve az imádságba, mintha égbe szállna, hogy a kispap édes meghatottsággal nézegette, és egyszer mesélt is otthon az asszony ájtatosságáról.

Az anyja csak vállat vont.

- Van mit leimádkoznia, van bizony...

Jasiónak tiszta volt a lelke, mint a legfehérebb virág, azért hát nem is értette a célzást. Mivel pedig járt hozzájuk, és a házban mindenki szerette, meg látta a buzgóságát is, hát eszébe se jutott, hogy bármivel gyanúsítsa. Csak azon csodálkozott, hogy most, mióta itthon van, még egyszer se volt náluk.

- Éppen küldtem érte, mert sok vasalnívalóm van - felelt az anyja.

Hamarosan el is jött Jagusia, de annyira ki volt öltözve, hogy még Jasio is elbámult rajta.

- Mi az, lakodalomba megy?

- Talán pálinkát küldtek magához? - csipogta az egyik leány.

- Hiszen csak merne valaki, úgy elkergetném, hogy lába se érné a földet! - nevetett, és elpirult, mint a rózsa, mert mindenki ránézett.

A kántorné rögtön vasalni küldte, a lányok Jasióval együtt utánaeredtek, s csakhamar olyan hancúrozást csaptak, úgy nevetgéltek minden bolondságon, úgy sivalkodtak, hogy a kántorné meg is fedtte őket.

- Csönd legyen, szarkák! Jasio, menj ki inkább a kertbe, nem illik neked itt vihogni.

Akarva, nem akarva, fogta a könyvet, és elballagott, mint szokta, a határba; ott aztán, messze a falutól, a mezsgyéken, a körtefák alatt vagy a határhalmokon elüldögélt, elmélkedve vagy olvasásba mélyedve.

De Jagusia már jól ismerte ezeket a magányos rejtekhelyeket, jól tudta, hol keresse vágyó szemével, hova röpüljön hozzá, akár csak örvendő gondolataival is; úgy keringett körülötte, mint a lepke a gyertya körül, és keringenie is kellett, mert valami visszatérthetetlenül hajtott feléje, és olyan ellenállhatatlanul vonzotta, hogy már ész nélkül átengedte magát ennek a gyönyörűségecs erőnek, átadta magát, mint a tájékos árnak, mely a boldogság megálmodott világába ragadta, átadta magát egész szívével, lelkével, és még csak nem is gondolt arra, milyen partra veti, milyen sorsra viszi az ár.

És akár késő éjjel, mikor álomra hajtott fejt, akár kora reggel, mikor fölkel az ágyából, mindig ugyanazt az egy imádságot rebegte a szíve:

- Megint látni fogom! Látni fogom!

És gyakran, mikor ott térdelt az oltár előtt, és a pap kijött misézni, édesen fölbúgott az orgona, szállott a tömjén füstje, és rezgett az imádság forró suttogása, mikor imádságos szemmel bámulta Jasiót, aki fehérbe öltözve, karcsún, szépségesen, összetett kezekkel lebegett a tömjénfüstben és az ablakokból szűrődő színekben, úgy tűnt neki, hogy egy eleven angyal szállott le a képről, és íme, feléje közeleg édes mosollyal... közeleg... s az éden nyílt meg lelkében, leborult arcával a porba, és odaszóritotta ajkát a kövezethez, melyet Jasio lába érintett, és elragadtatva, az emberi boldogság minden erejével énekelte:

- Szent! Szent! Szent!

S nemegyszer már véget is ért a mise, az emberek szétoszlottak, és Jambrozy már az üres templomban csörgette a kulcsokat, de ő még mindig ott térdelt, a Jasio üres helyére szegezve szemét, imába merülve, a mámor legszentebb csöndjében, határtalan örömeiben, mely egészen a fájdalomig duzzadt föl lelkében, sűrűn hullatva könnyeit, melyek úgy áradtak a szeméből, mint a súlyos, telt, kristálytiszta gabonaszemek.

S már olyanok voltak számára a napok, mint a folytonos ünnepnapok, mint a lelkében állandóan folyó istentisztelet szakadatlan örömének ünnepélyes búcsúnapjai; mert ha kinézett a határba, ezt zengték feléje az érett kalászhok, ezt zengte az áttüzesegett föld, a gyümölcsök terhe alatt görnyeeő fák, ezt zengték a távoli erdők és a vándorló fellegek, a napnak a világ fölé emelkedő legszentebb ostyája, és minden egyútt énekelte az ő lelkével a hála és öröm égi éő himnuszát:

- Szent! Szent! Szent!

Hej, milyen gyönyörű is a világ, ha szerelmes szemmel nézi az ember!

És milyen erős az ember ama szent órában! Birokra kelne az Istennel, szembeszállna a halállal, még a sorsnak is ellene szegülne. Szüntelen lakodalom az élete, s testvére még a leggyarlóbb teremtmény is. Minden reggel letérdelne hálaadással, minden éjszakát megáldana, és mindenütt teljes egészében szétoztná magát felebarátai közt, s mégis gazdag marad, egyre növekszik az ereje, szerelme, és egyre csodásabb napjai sokasodnak.

Lelke világokat jár be, magasan szárnyalva, közelről nézi a csillagokat, vakmerően az égbe nyúl, örök boldogságról álmodik, mert azt hiszi, hogy erejének és szerelmének nincs határa, se gátja.

Jagusia is így érezte ezt szerelmének ebben az időszakában.

A napok közönségesen teltek, az aratás előtti verejtékes készülődés napjai, s Jagna úg forgolódott a munka körül, olyan dalosan, mint a pacsirta, fáradhatatlanul örvendezett, és lakodalmasan virágzott, mint a rózsa a kertjében, mint a karcsú mályva, mint az Isten kertjének leggyönyörűbb virága; s úg vonzotta a szemeket, úg csábított ragyogó tekintete, olyan mosolygós volt mindig, hogy még az öregebb emberek is kísérték a szemükkel, a legények pedig újból forgolódni kezdtek körülötte, és sóhajtozva álldogáltak a házuk előtt. De Jagusia valamennyinek kiadta az útját.

- Még ha gyökeret eresztenél a földbe, akkor is hiába vársz - gúnyolódott.

- Már mindenkit kinevet! És olyan büszke, mint valami kisasszony! - panaszták a legények Mateusznak; ez csak fájdalmasan sóhajtott, mert még ő is csak annyit ért el, hogy néha alko-nyatkor elbeszélgethetett Dominikowával, láthatta Jagusiát a szobában forgolódni, és hallhatta dalolását. Nézte is, hallgatta is olyan buzgón, hogy egyre felhősebben ment el, és egyre gyakrabban nézett be a kocsmába, azután pedig nagy botrányokat csapott odahaza. Persze Tereskának jutott ki a legtöbb; már alig lézengett gyötrelmében, s mikor egy alkalommal Jagusiával találkozott, hátat fordított neki, és köpött egyet.

De Jagusia tekintete valahová maga elé révedt, és úg haladt el mellette, hogy észre se vette.

Tereska haragosan fordult a tóparton ruhát mosó lányokhoz.

- Láttátok, hogyan páváskodik? Úg elmege az ember mellett, hogy már rá se néz.

- És úg ki van öltözve, mintha búcsúra menne.

- Hogyne, délig ül a tükör előtt és fésülködik.

- És folyton pántlikákat meg pártákat vásárol - mondogatták irigykedve, mert egy idő óta, amint megjelent a faluban, megint asszonyi tekintetek kísérték; élesek, mint a vércsekarmok, és mérgesek, mint a kígyók. Minden lehető alkalommal nyelvükre vették, és úg szapulták, hogy az Isten mentsen meg tőle. Nem tudták megbocsátani neki, hogy úg öltözködik, mint senki más, hogy valamennyiüknél szebb, hogy azt már ne is említsük, mit művelt a férfiakkal.

- Mindenkinél különbnek tartja magát! Nem lehet elviselni!

- És úgy öltözködik, mint egy kisasszony. Honnan futja rá?

- Hát mi másért lenne a bíró babája?

- Azt mondják, Antek se fukarkodik - sugdolóztak a gazdaasszonyok, akik Ploszkowa bejárójában összejöttek.

- Antek annyit törődik vele, mint a tegnapi nappal - vetette közbe Jagustynka -, másvalaki van a dologban! - nevetett sokat sejtetően. Kérlelni kezdték az összes szentekre, de nem fecsegte ki, csak végezetül mondta:

- Nem vagyok én pletykahordó. Van szemük, hát figyeljék meg.

Ettől a pillanattól kezdve száz szempár követte nyomon Jagusiát, éberebben, mint a kopók a nyulat.

De Jagusia, bár lépten-nyomon találkozott ezekkel a leskelődő és strázsáló szemekkel, semmit se gyanított. De mit is törődött ő akármivel, ha a nap minden szakában láthatta Jasiót, és halálra olvadhatott a szemében.

Már majdnem mindennap benézett a kántorlakba, és mindig olyankor, amikor Jasio otthon volt. Nemegyszer, mikor mellette ült, és magán érezte a fiú tekintetét, majd elájult a gyönyörűségtől. Forróság öntötte el, a lába remegett, és a szíve úgy vert, mint a kalapács. Máskor meg, ha Jasio a másik szobában a húgait tanította, visszafojtott lélegzettel hallgatta a hangját, mint valami édes csilingelést. A kántorné észre is vette:

- Mit hallgat olyan figyelve?

- Mert Jasio úr olyan tudósan beszél, hogy nem értek belőle semmit!

- Még csak az kellene, hogy értse! - nevetett a kántorné elnézően. - Elég nagy iskolákban tanul - tette hozzá büszkén, azután hosszú beszélgetésbe elegyedett a fiáról. Különbö is szerette Jagusiát, és gyakran elhívta, mert szívesen segített minden munkában, és amellet sokszor hozott is egyet-mást: körtét, szamócát, néha még egy darab friss vaját is.

Jagusia mindig egyforma buzgósággal hallgatta ezeket az elbeszéléseket, de mikor Jasio kimozdult hazulról, ő is elsietett, mintha hazamenne az anyjához. Nagyon szeretett messziről utánanézegetni, és nemegyszer a vetésben meglapulva vagy valami fa mögül követte sokáig a fiút, olyan elérzékenyedéssel, hogy nem tudta megállani sírás nélkül.

De a legkedvesebbek voltak neki a rövid, forró, világos éjszakák. Alighogy elaludt az anyja, kivitte ágyneműjét a kertbe, és hanyatt fekvé, a gallyakon keresztül föl villanó eget bámulva, végtelen, édes ábrándozásba merült. Az éj forró fuallata simogatta arcát, a csillagok belénéztek tágra nyitott szemébe, s a sötétség illattól duzzadó hangjai, ezek a nyugtalanító, forrósággal és gyönyörűséggel teli hangok, a levelek lihegő suttogása, a teremtmények álmatag, szaggatott nesze, mely olyan, mint az elfojtott sóhajzás, mint valahonnan a föld alól jövő kiáltás, mint rettegő susogás, különös, csodás zeneként ömlött a lelkébe, és forrósággal, reszketéssel hatotta át, megakasztotta lélegzetét, és olyan vágyat keltett benne, hogy legurult a hűvös, harmatos före, súlyosan, mint az érett gyümölcs... És ott feküdt tehetetlenül, valami szent, termő erőttől duzzadón, mint az érő vetés, mint a gyümölccsel terhes gallyak, mint az érett búzatábla, mely kész átadni magát a sarlónak vagy a viharnek, mert már minden sorsra egyformán vágyakozva vár.

Ilyenek voltak Jagusia rövid, forró, világos éjszakái, és ilyenek napsütötte, tüzes júliusi napjai; úgy múltak el, mint egy folyton óhajtott, édes álom.

Úgy is járt-kelt már, mintha álmában járna, és alig vette észre, mikor volt nappal és mikor éjszaka.

Dominikowa érezte, hogy valami különös dolog történik a lányával, de nem értette meg, ezért csak örvendezett váratlan, buzgó ájtatosságának.

- Mondom neked, Jagus, hogy aki Istennel van, azzal van az Isten! - mondogatta jóságosan.

Jagusia csak mosolygott, csöndes, alázatos boldogsággal és várakozással telve.

Egy nap aztán egészen véletlenül bukkant Jasióra. A fiú a határhalom tövében ült, kezében könyvvel. Jagna már nem tudott kitérni, és pirulva, szégyenkezve megállott előtte.

- Mit csinál itt?

Jagusia dadogni kezdett, attól félt, hogy Jasio megsejt valamit.

- Üljön le, látom, hogy fáradt.

Jagusia habozott, nem tudta, mihez fogjon. A fiú megfogta a kezét és odahúzta. Melléje ült hát, de gyorsan szoknyája alá rejtette meztelen lábát.

De Jasio is zavarban volt, tanácstalanul nézett körül.

Üres volt a határ, a lipcei háztetők és gyümölcsösök úgy emelkedtek ki a vetésből, mint a távoli szigetek, a szél kissé borzolgatta a kalászosokat, a meleg levegőben kakukkfű és rozs illata szállott, és valami madár röpködött el fölöttük.

- Szörnyű meleg van ma! - jegyezte meg a fiú, hogy megkezdje a beszélgetést.

- Tegnap is elég nagy forróság volt! - valami örvendező félelem ragadta torkon, alig tudott szólni.

- Néhány nap múlva megkezdik az aratást.

- Persze... hát... - hagyta helyben Jagusia, és a fiúra szegezte súlyos tekintetét.

Jasio elmosolyodott, és fesztelenül, tréfásan próbált beszélni:

- Jagusia, napról napra szebb...

- Ugyan, messze vagyok én a szépségtől! - fülig pirult, elsötétült szeme föllángolt, ajkán pedig az öröm eltitkolt mosolya remegett.

- És csakugyan nem akar, Jagusia, férjhez menni?

- Eszem ágában sincs! Hát talán nincsen jó dolgom egyedül?

- És senki se tetszik magának? - kérdezte Jasio, mindjobban nekibátorodva.

- Senki, senki! - rázta a fejét, és édes, ábrándos szemmél nézett a fiúra. Az föléje hajolt, és mélyen belenézett ebbe a kék örvénybe; imádság volt az asszony tekintetében, a legmélyebb, legédesebb és legbizalmasabb imádság, a szív forró kiáltása, amilyen Úrfelmutatáskor tör fel. A lelke repesett, mint a nap szikrázó fénye a mezők fölött, mint a föld fölött magasan éneklő madár.

Jasio különös nyugtalansággal hátrált, megdörzsölte a szemét, és föllállt:

- Haza kell már mennem! - fejével intett búcsúzásul, és elindult a széles mezsgyén a falu felé. Néha könyvébe nézett és olvasott, majd meg körös-körül révedezett a szeme, de egy idő múlva hátranézett és megállt.

Jagusia utána ment néhány lépéssel.

- Mert nekem is erre a legközelebb - mentegetőzött kissé riadtan.
- Hát akkor menjünk együtt - motyogta a fiú, bár nem nagyon örült a társaságnak. A könyvre szegezte a szemét, és lassan lépegetve félhangon olvasott.
- Miről szól? - kérdezte az asszony félénken, és belenézett a könyv lapjába.
- Ha akarja, olvasok belőle magának egy kicsit.

S mert a közelben éppen terebélyes fa állott a mezsgye szélén, leült az árnyékba, és olvasni kezdett. Jagusia lekuporodott vele szemben, és öklére támasztva állát, egész lelkével elmerült az olvasás hallgatásába, és le nem vette szemét a fiúról.

- Nos, hogy tetszik? - kérdezte egy idő múlva Jasio, fölemelve fejét.

Jagusia elpirult, lesütötte a szemét, és szégyenlősen dadogta:

- Tudom is én... Ez nem olyan királyokról való história, ugye?

Jasio elfintorította arcát, és újból olvasni kezdett, de most már lassan, világosan, egyik szót a másik után. A mezőről és a vetésről olvasott, egy nyárfaligetben álló kastélyról meg valami uraság fiáról, aki hazatér, meg egy kisasszonyról, aki a kertben ül a gyerekekkel²⁴... És mindez olyan ügyesen volt versbe szedve, szakasztott mint a templomi énekekben, úgy hangzott, mintha valaki a szószékről mondaná. Sokszor kedve lett volna Jagusiának fölsóhajtani, keresztet vetni és sírva fakadni, annyira a szívéhez szólt.

De szörnyű meleg volt abban a szélvédett zugban, ahol ültek. Körös-körül sűrű fallal vette őket körül a rozs, búzavirággal, bükkönnyel és illatos mécsvirággal átszőve; egyetlen fuvallat sem hatolt át rajta, hogy hűsítse őket, csak a lecsüngő kalászkok zizegése permetezett a forró csöndben, néha egy-egy veréb csiripelt a gallyak közt, elröppenő méhecske zümmögött, és Jasio hangja zengett, olyan különös édességgel, hogy Jagusia, bár úgy nézett rá, mint a leggyönyörűbb képre, és egyetlen szavát sem szalasztotta el, mégis bóbiskolt egyet-kettőt, mert elbágyasztotta a forróság, és lehúzta fejét az álom. Már alig bírta ki.

Szerencsére Jasio abbahagyta az olvasást, és mélyen belenézett Jagus szemébe.

- Ugye, milyen gyönyörű?
- Hát, csupa gyönyörűség... mintha a prédikációt hallgatnám.

Jasiónak fölcsillant a szeme, az arca kipirult, amikor magyarázni kezdett, és még egyszer fölolvasta azokat a helyeket, ahol az erdőről meg a mezőről volt szó; de Jagna félbeszakította:

- Hiszen azt a gyerek is tudja, hogy az erdőben fák nőnek, hogy a folyóban víz van, és a földeken vetnek. Minek erről könyvet nyomtatni?

Jasio visszahőkölt bámulatában.

- Nekem csak olyan történetek tetszenek, ahol királyokról, sárkányokról vagy kísértetokről van szó, hogy amikor hallgatja az ember, csak úgy borsószik a háta, és úgy érzi, mintha parazsat szórának a keblére. Amikor Roch mesél néha ilyen történeteket, éjjel-nappal is elhallgatnám. Jasio úrnak nincsenek ilyen könyvei?
- Ki olvasna olyan bolondságokat! - tört ki a fiú megvetően és mélyen megbotránkozva.
- Bolondság? Hiszen Roch nyomtatásból olvasta.

²⁴ Mickiewicz *Pan Tadeusz* című elbeszélő költeményéről van szó.

- Ostobaságokat olvasott maguknak és csupa hazugságot!
 - Hogyhogy, hát csak úgy hazugságból találnak ki olyan csuda dolgokat?...
 - Igen, az mind csak mese és kitalálás.
 - Hát akkor a tündérek meg a sárkányok sem igazak? - kérdezte Jagusia, egyre fájdalmasabban.
 - Nem igaz, hiszen mondom! - felelte Jasio türelmetlenül.
 - És akkor az sem igaz, hogy az Úr Jézus vándorolt a földön Szent Péterrel, mi?
- Jasio már nem válaszolhatott, mert hirtelen, mintha a földből bújt volna elő, előttük termett Kozlowa, és gúnyosan nevető szemmel nézett rájuk.
- Hiszen Jasio urat az egész faluban keresik - szólt édeskésen.
 - Mi történt?
 - Három bricska zsandár jött a plébániára!
- Jasio nyugtalanul fölugrott, és szinte rohanva távozott.
- Jagusia is megindult a falu felé, de valahogy különösen szomorú volt.
- Biztosan megzavartam az imádságukat, mi? - sziszegte a mellette lépkedő Kozlowa.
 - Dehogysis imádságot! Olyan versbe szedett történeteket olvasott nekem a könyvből.
 - Ej... én meg valami egész mást gondoltam. A kántorné elszalajtott, hogy keressem meg... szaladok errefelé, nézelődöm... sehol senki... valami azt súgta: nézzek be a körtefa alá... hát látom, valami gerlicék ülnek ott... turbékolnak... Hát persze, alkalmas hely... messze van az emberi szemektől... hát persze...
 - Hogy a görcs csavarná össze azt az ocsmány nyelvét! - tört ki Jagusia, és előrerohant.
 - Lesz majd, aki feloldozzon! - kiáltott utána Kozlowa gúnyosan.

Jagusia rögtön észrevette, hogy valami fontos dolog történik a faluban. Valahogy dühösebben ugattak a kutyák, a gyerekek elbújtak a gyümölcsösökben, és csak a fák meg a kerítések mögül kukucskáltak ki, az emberek már hazafelé vonultak a mezőről, bár a nap még magasan állott, s az asszonyok itt-ott összegyülekezve, halkán tárgyaltak. Minden arc nagy nyugtalanságot tükrözött, minden szem tele volt félelemmel és várakozással.

- Mi történik itt? - kérdezte a sarok mögül kikandikáló Balcerkowától.

- Nem tudom, azt mondják, katonaság jön az erdő felől.

- Jézus Mária! Katonaság! - megcsuklott a térde félelmében.

- A Klomb gyerek épp az előbb mondta, hogy Wola felől kozákok vonulnak - tette hozzá Pryczkowa, aki mellettük szaladt el valamerre.

Jagusia meggyorsította lépteit, és súlyos aggodalmak között ért haza. Anyja a küszöbön ült a guzsallyal, néhány fecsegő asszony vette körül.

- Láttam őket a saját szememmel, úgy, ahogy most magát látom. A tornácon ültek, a vezetőik pedig a plébánosnál vannak a szobában.

- És a kántorék Michalját elküldték a bíróért.

- A bíróért! Jaj, kedveseim, ennek a fele se tréfa. Hohó, cifra história lesz ebből, meglátják...

- Talán csak azért jöttek, hogy beszédjék az adót.

- Ugyan, ennyi nép jönne amiatt? Más oka lesz ennek.

- Biztosan, de nem jön ki belőle semmi jó, meglátják. Gondoljanak arra, amit mondtam.

- Megmondom én maguknak, miért jöttek - szólalt meg Jagustynka, középük lépve.

Összebb húzódtak, és mint a libák, nyújtogatták a nyakukat mohó kíváncsiságukban.

- Magukat sorozzák be katonának - nevetett rikácsolva a vénasszony, de senki sem tartott vele, csak Dominikowa jegyezte meg csípősen:

- Mindig haszontalan tréfákon jár az esze.

- Mert elefántot csinálnak a szúnyogból! Csoda, hogy a foguk ki nem hullik a vacogástól, úgy félnek, de mindegyik örülne valami murinak. Olyan nagy dolog, hogy itt vannak a zsandárok?!

Ploszkowa gördítette be kövér hasát a bejáróba, és nosza, mesélni kezdte, hogy rögtön rossz érzése lett, amikor meglátta a bricskákat, hogy...

- Csönd legyen! Ni, Grzela szalad a plébániára a bíróval.

A tó túlsó partja felé fordították tekintetüket, nyomon kísérve az arra menőket.

- Tyű, hát Grzelát is hívják!

De nem találták el, mert Grzela előreengedte a bátyját, ő maga pedig megbámulta a plébánia előtt álló bricskákat, kikérdezte a kocsisokat, megnézte messziről a tornácon ülő zsandárokat, és nagy nyugtalanul sietett el Mateuszhoz, aki Stach házának építésével volt elfoglalva; éppen a földészéken lovagolt, és mélyedéseket vágott be a szarufa elhelyezéséhez.

- Nem mentek még el? - kérdezte Mateusz anélkül, hogy abbahagyta volna a munkáját.

- Nem, és az a legnagyobb baj, hogy nem tudni, miért jöttek.
- Valami rossz lappang a dologban! - dadogta az öreg Bylica.
- Talán a gyűlés miatt! A főnök nagyban fenyegetődött, és a csendőrök érdeklődtek is itt-ott, ki lázítja Lipcét - szólt Mateusz, és lecsúszott a tetőről a földre.
- Akkor éppenséggel úgy látszik, hogy értem jöttek - suttogta Grzela, és nyugtalanul nézett körül. Elsápadt, és a melle zihált.
- Én azt hiszem, hogy inkább Rochért! - jegyezte meg Stacho.
- Igaz, hiszen már kérdezősködtek is utána! Hogy ez nem is jutott eszembe! - sóhajtott föl megkönnyebbülve, de azért nagy aggodalommal gondolt az öregre, és szomorúan mondta:
- Biztosan, ha valakit el akarnak vinni, az csak Roch lehet.
- Hogyan? Hát talán kiadjuk, mi? Az édesapánkat? - kiáltotta Mateusz.
- De nem lehet ám velük ellenkezni, szó sem lehet róla...
- Figyelmeztetni kell, rejtőzzék el... persze... - dadogta Bylica.
- Talán másvalami van a dologban, talán a bíró ügye... - vetette közbe bátortalanul Stacho.
- Mindenesetre elszaladok, hogy figyelmeztessem! - kiáltott Grzela, a vetés közé ugrott, és a kerteken át igyekezett Borynákhoz.

Antek a tornácon ült, és a sarlókat kalapálta a kis üllőn. Amint megtudta, miről van szó, ijedten ugrott talpra.

- Éppen most jött haza. Roch, jöjjön csak ide egy kicsit! - kiáltott be Antek.
- Mi történt? - kérdezte az öreg, kidugva a fejét az ablakon. De mielőtt megmondhatták volna neki, lihegve futott be a kántorék Michalja.
- Hallja, Antoni, magához jönnek a zsandárok! Már a tónál vannak...
- Értem jönnek! - jajdult fel Roch, és szomorúan csüggesztette le fejét.
- Jézus Mária! - kiáltott Hanka, és sírva fakadt.
- Csitt! Valahogy segíteni kell a dolgon - suttogta Antek, és feszülten gondolkodott.
- Föllármázom a falut, és nem engedjük magát, Roch! - berzenkedett Michal; egy erős gallyat tört le a fáról, és fenyegetően forgatta szemét.
- Ne beszélj bolondokat! Roch, a kazal mögé, a rozszba, de gyorsan! Lapuljon meg valahol a barázdában, amíg nem hívom. De gyorsan, hogy itt ne találják...

Roch egyet fordult a szobában, valami papírokat vetett oda az ágyban fekvő Józkának:

- Dugd magad alá - súgta. - És ne add oda!

És ahogy volt, sapka és kabát nélkül, beugrott a gyümölcsösbe, és eltűnt, mint a vízbe dobott kő. Csak valahol a kazal mögött rezzent meg a rozsz.

- Grzela, menj el! Hanka, láss a dolgod után! Szaladj, Michal, aztán egy mukkot sem! - parancsolta Antek, és visszaült megszakított munkájához. Újból kalapálta a sarlót, olyan egyenletesen és nyugodtan, mint azelőtt, csakhogy gyakran emelte a világosság felé a sarló életét, és közben mindenfelé tekingetett, mert a kutyaugatás mind közelebből hallatszott, és csakhamar nehéz lépések zaja, kardcsörgés és beszélgetés közeledett...

A szíve dobban, a keze remegett, de egyenletesen, akkurátusan kalapált, ütést ütés után, és nem vette le szemét a munkájáról, míg meg nem állottak előtte.

- Itthon van Roch? - kérdezte a bíró nagy ijedten.

Antek végigmérte tekintetével az egész társaságot, és lassan felelt:

- Biztosan a faluban lesz, nem láttam reggel óta.

- Kinyitni! - parancsolta dörgő hangon valami hivatalnokféle.

- Hiszen nyitva van! - mordult rá Antek, és fölkel a padról.

A hivatalnok a zsandárokkal együtt bement a házba, a csendőrök pedig szétszaladtak, hogy a gyümölcsöst és az udvart őrizték.

Az utcán már összegyűlt a fél falu, és némán szemlélték, hogyan forgatják föl a házat, mint valami szénaboglyát. Anteknek minden zugot meg kellett mutatnia, mindent ki kellett nyitnia, Hanka pedig az ablak alatt ült, és gyermekét szoptatta.

Persze hogy hiába keresték, de úgy felkutattak mindent, nem hagytak figyelmen kívül semmit, hogy egyikük még az ágy alá is benézett.

- Éppen ott ül, és magukat várja! - morogta Hanka.

A hivatalnok valami könyvecskét vett észre az asztalon, a feszülettel lenyomtatva. Odaugrott, mint a hiúz, és figyelmesen nézegetni kezdte.

- Honnan vette?

- Biztosan Roch tette oda, hát ott is van.

- Borynowa analfabéta! - magyarázta a bíró.

- Ki tud közületek olvasni?

- Senki, mert úgy tanítottak minket az iskolában, hogy most még az imádságoskönyvből sem tud senki silabizálni! - felelt Antek.

A hivatalnok átadta a könyveket egyik társának, és a hátsó szobába indult.

- Mi az, beteg? - és egy lépést tett Józka felé.

- Igen, himlőben fekszik néhány hete.

A hivatalnok sietve hátrált a pitvarba.

- Ebben a szobában lakott? - kérdezte a bírótól.

- Ebben is, és ahol éppen esett, ahogy a koldusok szoktak.

Minden zugot átkutattak, még a képek mögött is kurkásztak. Józka égő szemmel kísérte őket, és reszketett a félelemtől, hogy mikor az egyik zsandár feléje közeledett, magánkívül rikácsolta:

- Biztosan magam alá rejtettem, mi? Keressék!

S amikor befejezték a házkutatást, Antek a hivatalnok elé lépett, mélyen meghajolt, és alázatosan kérdezte:

- Bocsánatot kérek, de lopott valamit Roch?

A hivatalnok közlelő Antek arcába nézett, és nyomatékkal mondta:

- Ha kiderül, hogy rejtegeted, együtt fogtok masírozni, értetted?

- Hiszen értem, csak föl nem foghatom, hogy miről van szó! - felelte, és gondterhelten vakarta a fejét. A hivatalnok éles pillantást vetett rá, és aztán elment a faluba.

Több más házban is jártak, benéztek még ide is, oda is, és kérdezősködtek, akitől csak lehetett. Már lement a nap, és az utak tömve voltak a legelőről hazahajtott jószággal, amikor üres kézzel tovarobogtak.

A falu föllélegzett; mindnyájan egyszerre beszéltek, mindenki azt mesélte, hogyan keresték Klombéknál, Grzelánál és Mateusznál, és mindenki a legjobban látott mindent, a legkevésbé félt, és a legcsípősebben mondogatott oda nekik.

Antek meg, mikor magukra maradtak, csöndesen szólt Hankához:

- Úgy látom, olyan az ügy, hogy nem lehet tovább a házban tartani.

- Hogyan, kikergetnéd? Hiszen olyan szent ember, valóságos jótevőnk!

- Hogy a nyavalya törné ki őket! - káromkodott Antek, mert már végképp nem tudta, mitévő legyen. Szerencsére hamarosan eljött Grzela Mateusszal, és hogy valami biztosat határozzanak, bezárkóztak a csűrbe, mert a házba minduntalan betoppant valaki kérdezősködni.

Már egészen besötétedett, Hanka megfejte a teheneket, és Pietrek is hazajött az erdőből, mikor kijöttek. Antek tüstént kezdte előkészíteni a bricskát, Grzela pedig Mateusszal, hogy port hintsenek az emberek szemébe, elindult házról házra Rochot keresni.

Nagyon csodálkoztak ezen a faluban, mert mindenki megesküdtött volna, hogy valahol Borynáéknál van elrejtve.

- Mindjárt ebéd után eltűnt valamerre, és azóta se híre, se hamva! - hirdették barátai.

- Szerencséje, mert már bilincsben masírozna szegény!

S egy szempillantás alatt híre futott, ahogy akarták, hogy Roch már dél óta nincs a faluban.

- Megszimatolta, és kerekét oldott! - mondogatták örömmel.

- Ne is térjen többé vissza, nincs itt rá semmi szükség! - szólt az öreg Ploszka.

- Útjában áll? Talán valami kárt okozott magának, mi? - horkant föl Mateusz.

- Hát nem okozott elég zavart? Nem lázított benneteket? Még majd az egész falu szenved miatta...

- Hát akkor fogja meg és adja ki!

- Ha volna eszetek, már rég a körmük közt lenne...

Mateusz lehordta, még meg is akarta verni az öreget, alig tudták őket szétválasztani. Ezért csak az öklét rázta feléje, lehordta utolsó kutyának, és tovább ment, mivel pedig már egészen sötét volt, a nép is hazaszéledt.

Éppen erre várt Antek. Alighogy elnéptelenedtek az utcák, vacsorához ültek az emberek, és a faluban elterjedt a pirított szalonna illata, kanálcörgés és csöndes beszélgetés hallatszott a tálak mellől: bevezette Rochot Józia szobájába, és nem engedett tüzet gyújtani.

Az öreg sebtiben harapott valamit, összeszedte, ami holmija volt, és búcsúzni kezdett az asszonyoktól. Hanka a lábához borult, Józka pedig keserves, nyöszörgő sírásra fakadt.

- Isten veletek, talán még látjuk egymást valamikor! - suttogta könnyezve, keblére szorította őket, csókolta fejcskájukat, mint az édesapjuk. Mivel azonban Antek sürgette, hát csak a gyerekeket áldotta még meg és a házat, azután keresztet vetett, és indult a kazal felé az átbújóhoz.

- A lovak Szymeknél várják Erdőalján, Mateusz fog hajtani.
- Még be kell néznem valakihez a faluban... Hol találkozunk?
- Az erdőszélen a fészületnél. Rögtön indulunk...
- Jó, mert még sok beszédem van Grzelával.

És eltűnt a sötétségben, még léptei zaját sem lehetett hallani.

Antek befogta a lovakat, vagy egy fertály rozsot tett a bricskára meg egy zsák krumplit. Sokáig suttogott valamit Witekkel, azután pedig hangosan parancsolta:

- Witek, vezesd a lovakat Szymekhez Erdőaljára, és gyere vissza.

A fiú csak a szemével villantott rá, megragadta a gyeplőt, és úgy kezdett vágatni, hogy Antek utánakiáltott:

- Lassabban, kölyök, mert lesántítod a lovaimat!

Közben Roch lopva átsurrant Dominikowához, ahol szintén volt némi holmija, és bezárkózott a benyílóba.

Jendrzych az utcán örködött, Jagusia folyton kinézegetett a bejáróba, az öregasszony pedig a szobában ült, és nyugtalanul hallgatózott.

Jó pár miatyánknyi idő telt el, mire kijött. Félrehívta Dominikowát, és súgott neki valamit, azután vállára vetette a batyut, és indulni akart, de Jagusia erősködött, hogy ő viszi a batyut, legalább az erdőig. Roch nem ellenkezett, búcsúzott az öregasszonytól, és a gyümölcsösön át elindultak a határba.

A mezsgyéken haladtak, lassan, óvatosan és szótlanul.

Világos volt az éj, csillagok ezreitől szikrázott; csöndben feküdtek az alvó földek, csak valahol a faluban ugatott egy kutya...

Már közel voltak az erdőhöz, amikor Roch megállt, és megfogta az asszony kezét.

- Jagus! - suttogta jóságosan: - Ide hallgass.

Jagus figyelmesen hallgatta, bár valami rossz előérzet remegett benne.

Roch úgy beszélt, mint a pap a gyóntatószékben. Főlemlegette neki Anteket, a bírót, de leginkább Jasiót! Kérte, könyörgött neki mindenre, ami szent, hogy szálljon magába, és kezdjen más életet.

Jagusia elfordította szégyenkező arcát, a szégyen tüze égette, szíve gyötrődött kínjában, de amikor Jasiót említette Roch, büszkén emelte föl a fejét.

- Hát mi rosszat művelek vele?

Roch a maga módján magyarázni kezdte neki, szelíden eléje tárta, milyen kísértésbe viszik egymást, milyen bűnbe vezetheti őket a Gonosz, és micsoda botrány lehet ebből...

Jagna nem figyelt oda, csak sóhajtozott, és gondolatai Jasióhoz szálltak; csillogó, vérrel telt ajkai maguktól suttogták édesen, forrón és önfeledten:

- Jasio! Jasio! - És izzó szeme messzire szállt, mint az örvendezve daloló madár, úgy keringett a fiú drága feje fölött...

- Hiszen elmennék utána akár a világ végére! - szakadt ki önkéntelenül a kebléből. Roch megremegett, az asszony tágra nyílt szemébe nézett, és elhallgatott.

Az erdő szélén, a fészület alatt mintha szűrők fehérlettek volna.

- Ki az? - állt meg nyugtalanul Roch.

- Mi vagyunk, jó barátok!

- Már remeg a lábam, megpihenek egy kicsit - mondotta, és közéjük ült. Jagusia a földre dobta a batyut, és leült egy kissé oldalt, a fészület alá, a nyírfák mély árnyékába.

- Csak nehogy valami újabb bajok zúduljanak rátok...

- Ej... Nagyobb baj, hogy itthagyt bennünket - szólalt meg Antek.

- Lehet, hogy visszajövök egyszer, lehet.

- A kutyafáját, hogy így üldözzék az embert, mint a veszett kutyát! - tört ki Mateusz.

- És miért? Istenem, miért? - szólt közbe Grzela.

- Mert igazságot és igazságosságot akarok a népnek! - jelentette ki Roch ünnepélyesen.

- Mindenkinek rossz a sora ezen a világon, de mégis a legrosszabb az igaznak.

- Ne búsulj, Grzela, még jóra fordul minden, jóra...

- Magam is úgy hiszem, mert rossz még csak gondolni is arra, hogy minden törekvés hiábavaló legyen.

- Azt ugyan meg nem érjük! - sóhajtott Antek, és az árnyékba meresztette szemét, ahol Jagusia arcocskája fehérlett.

- Én pedig mondom nektek, hogy aki irtja a gyomot, és jó magot vet, az be is fog gyűjteni, ha eljön az aratás ideje!

- De ha nem lesz jó termés? Hiszen az is előfordul, vagy nem?

- Igen, de mindenki azzal a hittel vet, hogy kétszeres termést kap.

- Persze, ki is akarna hasztalan fáradozni!

Mélyen elgondolkoztak e dolgok fölött.

Meglebbent a szél, megrezzentek a nyírfák, fölzúgott tompán az erdő, és zizegés futott végig a gabonátlákon. A hold kiúszott az égre, és úgy vonult végig rajta, mintha egymás mellé sorakozó fehér felhők utcáján haladna; a fák fénysávokkal átszótt árnyékot vetettek, a kecskefejük halk, kanyargós repüléssel keringtek a fejük fölött, s valami különös szomorúság fogta el a szívüket.

Jagusia csendes sírásra fakadt, nem tudni, miért.

- Mi bajod van? - kérdezte jóságosan Roch, és megsimogatta a fejét.

- Tudom is én, valahogy úgy fáj a szívem...

De valamennyien bánatosak voltak, valami fájdalom feszítette lelküket, csüggedten ültek, bágyadt tekintettel nézték Rochot, aki olyannak látszott most, mint az Úr szentje. A fészület tövében ült, a keresztről súlyosan függő Krisztus mintha megáldaná véres két kezével fáradt, ősz fejét, ő pedig bizalommal telt hangon kezdett szólani:

- Miattam ne aggódjatok, csak morzsa vagyok én, csak egy fűszál a dús mezőről. Ha elfognak és elveszejtenek, mit érnek vele? Hiszen még sokan maradnak hozzám hasonlóknak, és mindegyik éppígy kész fölláldozni életét az ügyért... És eljön az idő, mikor ezrével jönnek elő a városokból, jönnek elő a falvakból, jönnek elő a kastélyokból, és szakadatlan sorban ajánlják

föl fejüket, adják vérüket, és egymás után esnek el, egy halomra, mint ezek a kövek, míg végül föl nem épül belőlük az a szent, vágyva vágyott templom... És mondom nektek, hogy fölépül, és állani fog évszázadokon át, az idők végezetéig, s többé már semmi gonosz erő le nem győzi, mert áldozatos vérből és szeretetből épül...

És hosszan beszélt arról, hogy egyetlen csöpp vér sem, egyetlenegy könny sem és semmi fáradozás nem esik hiába, hogy folyton-folyvást, mint a gabona a jól megrágyázott földön, újabb védelmezők születnek, újabb erők, újabb áldozatok, míg végül eljön az a szent nap, a föltámadás napja, az igazság és az igazságosság napja az egész népnek...

Forrón beszélt, és időnként olyan magasztosan, hogy nem is lehetett mindent megérteni; de elfogta őket a szent tűz, a szívük megtelt lelkesedéssel és olyan hittel, erővel és vágyakozással, hogy Antek fölkiáltott:

- Jézusom... csak vezessen... elmegyek akár a halálba is, elmegyek!...

- Valamennyien elmegyünk, és letapossuk, ami az utunkban áll!

- És ki száll velünk szembe, ki bír le minket? Csak próbálja meg valaki...

Egymás után törtek ki, egyre önfeledtebben, végül is Roch volt kénytelen csillapítani őket, és még közelebb húzódva, magyarázni kezdte, milyen lesz az a vágyva vágyott nap, és mit kell tenni, hogy sietessék az eljövetelet...

Olyan fontos és egészen váratlan dolgokat mondott, hogy visszafojtott lélegzettel hallgatták, félelemmel és ugyanakkor örömmel is, és a szívbeli hit remegésével fogadták minden szavát, mint a szentáldozást... Mert megnyitotta előttük az eget, megmutatta az édenkertet, hogy leborult a lelkük elragadtatásában, a szemük kimondhatatlan csodákat látott, s a reménység édességes, angyali éneke táplálta a szívüket...

- Rajtatok áll, hogy mindez így legyen! - fejezte be Roch kimerülten. A hold elbújt egy felhő mögé, megsűrűlt az ég, és homályos lett a mező, az erdő csöndesen sutogni kezdett, s aggodalmasan zizzent meg a vetés. Valahonnan a messzi falvakból kutyaugatás hallatszott, ők pedig némán ültek, különös csendben, mintha még mindig hallgatnák, szinte mámorosan a szavaitól, és valahogy olyan ünnepélyesen, mintha nagy esküt tettek volna.

- Elérkezett az idő, indulnom kell! - szólt végül Roch fölállva. Búcsúzásul mindegyiküket átkarolta, megölelte és megcsókolta. Csoda, hogy sírva nem fakadtak bánatukban. Roch pedig letérdelt, rövid imádságot mondott, aztán arcra borult, és zokogva ölelte át két karjával a földet, mint az édesanyját, akitől örökre búcsút kell vennie.

Jagusia csak úgy rázkódott a zokogástól, és a férfiak is lopva a szemüket törölgették.

S rögtön el is váltak.

A faluba csak Antek és Jagusia tért vissza, amazok valahol az erdő táján tűntek el.

- Aztán ne szólj senkinek arról, amit hallottál! - szólalt meg Antek hosszas hallgatás után.

- Talán házról házra hordom a pletykát? - fortyant föl haragosan.

- Attól meg az isten mentsen, hogy a bíró megtudja - figyelmeztette szigorúan.

Jagusia nem felelt, csak meggyorsította lépteit, de Antek nem engedte, hogy elébe kerüljön, lépést tartott vele, és olykor-olykor kisírt, haragos arcába nézett...

A hold megint kibújt a felhők közül, és éppen az út fölött lebegett; ezüstös mezsgyén haladtak, melyet a fák girbegurba árnyai szegélyeztek. Antek szíve hirtelen megremegett, kitérte benne telhetetlen karját a vágy, kissé közelebb húzódott az asszonyhoz, olyan közel,

hogy csak a kezét kellett volna kinyújtania érte, hogy magához vonja. De nem nyújtotta ki, mert nem volt hozzá bátorsága, és visszatartotta Jagusia makacs, megvető hallgatása is. Ezért csak gúnyosan szólt:

- Úgy szaladsz, mintha előlem akarnál szökni...
 - Mert úgy is van! Még meglát minket valaki, és aztán kész az újabb pletyka.
 - Vagy pedig másvalakihez sietsz olyan nagyon?
 - Talán bizony nem szabad! Hiszen özvegy vagyok!
 - Látom, nemhiába mondják, hogy papgazdasszonynak készülsz...
- Jagusia elrohant erre, mint a vihar; szeméből sűrű, égető patakokban áradt a könny.

Némely vidéken, a homokos és a könnyebb talajú földeken már dolgoztak a sarlók, sőt néhol a magasabb helyeken a kasza is megvillant, de azokban a falvakban, ahol kötöttebb volt a föld, még csak az előkészületek folytak, s néhány nap múlva akarták megkezdeni az aratást.

Így Lipcében is néhány nappal Roch szökése után hevesen nekiláttak az aratási előkészületeknek. Sietve igazgatták a szekéroldalakat, áztatták a tóban az összeszáradt szekereket, takarították a csűröket, melyek már tárva-nyitva álltak; néhol a gyümölcsösök árnyékában szalmaköteleket sodortak, s majdnem minden ház előtt csöngve kalapálták a kaszát. Az asszonyok a kenyérsütés körül forgolódtak, és más élelmiszerkészleteket gyűjtöttek, s mind-ebből olyan mozgás és láрма keletkezett, hogy olyan volt a falu, mintha valami nagy ünnepre készülne.

S mert emellett még sok nép jött össze más falvakból is, hát az utakon és a malom körül olyan zsidongás volt, mint a vásárban. Főképpen gabonát vittek örölni, de szinte külön bosszúságukra olyan kevés volt a víz, hogy csak egy garat járt, és az is alig mozgott. Az emberek mégis türelmesen vártak a sorukra, mert mindenki még az aratásra akart örletni.

Sokan tolongtak a molnár házában is: lisztet vásároltak, különféle kásákat, sőt kész kenyeret is.

A molnár betegen feküdt, de úgy látszik, semmi sem történt az ő engedélye nélkül, mert rákiáltott a feleségére, aki kint ült a ház előtt, a nyitott ablak alatt:

- A rzepekaiaknak pedig egy garas árát se adj! A pap bikájához vitték a teheneiket, hát hadd kölcsönözzön nekik a plébános mást is.

És nem segített sem kérés, sem könyörgés. Hiába fogta pártját a molnárné a szegényebbeknek, a molnár megmakacsolta magát, és senkinek, aki a plébániára vezette a tehenét, még csak egy félfertály lisztet sem adott hitelbe.

- Megtetszett nekik a pap bikája, hát most csak fejjék meg! - kiabálta.

A molnárné, aki, úgy látszik, szintén betegeskedett, a szeme ki volt sírva és az arca bekötve, vonogatta a vállát, de ahol csak tehette, titokban egyiknek-másiknak mégis hitelezett.

Jött Klembowa, és egy félfertály köleskását kért.

- Ha rögtön fizet, vihet, de hitelbe nem adok egy szemet sem.

Az asszony nagy zavarba jött, mert hiszen ő is pénz nélkül jött.

- Tomek a pappal tart, hát kérjen tőle kását is.

Klembowa megsértődött, és kihívóan felelte:

- Persze hogy a pappal tart, és vele is fog tartani. Ide pedig többé be nem teszi a lábát.

- Nagy baj is, mondhatom! Hát próbáljon másutt örletni.

Klembowa gondterhelten távozott, mert egy garas nem sok, annyi sem volt a háznál; mikor pedig a kovácsnéba ütközött, aki a bezárt kovácsműhely előtt üldögélt, sírva fakadt, és panaszkodott neki a molnárra.

De a kovácsné mosolyogva szólt erre:

- Annyit mondhatok csak, hogy már nem sokáig tart az ő uraskodása.

- Ugyan ki bírna ilyen gazdag emberrel?

- Ha szélmalmot állítanak az orra elé, akkor majd el lehet bánni vele.

Klembowa a szemét is kidüllesztette ámulatában.

- Az uram szélmalmot állít. Éppen most ment Mateusszal az erdőbe, kiválasztani a fát. Erdőalján építik föl, a fészület mellett.

- Tyúha... Michal szélmalmot épít! Ez aztán váratlan újság. Ejha! De úgy kell annak a népnőzónak, hadd apadjon le a hasa.

Úgy megvigasztalódott, hogy gyorsabban ment hazafelé, de amikor meglátta Hankát mosni a ház előtt, odament hozzá, hogy elűjságolja a váratlan hírt.

Antek a szekér körül mesterkedett valamit, és a beszélgetés hallatára megszólalt:

- Magda igazat mondott. A kovács már megvett húsz hold földet az uraságtól Erdőalján, mindjárt a fészület mellett, és ott építi fel a szélmalmot. A molnár majd megpukkad mérgeiben, de legalább letörik egy kicsit a szarva. Hiszen úgy elbánt mindenkivel, hogy senki sem sajnálja.

- Nem tud Rochról semmit?

- Semmit, semmit - felelte Antek, és gyorsan elfordult tőle.

- Különös, már harmadnapja eltűnt, és nem tudni, mi van vele.

- Hiszen volt már így máskor is, hogy elment valamerre, és azután megint megjelent.

- Ki megy maguktól Czenstochowába? - kérdezte Hanka.

- Hát a Jewka meg a Macius. Az idén kevesen készülnek a faluból.

- Én is megyek, éppen mosom az útra a könnyebbik ruhámat.

- Azt mondják, a többi faluból sokan készülnek.

- Éppen jókor mennek, a legnagyobb dologidőben - morogta Antek, de feleségét nem tartóztatta, mert régóta tudta, miért tett fogadalmat.

Elbeszélgettek erről-arról; egyszer csak berontott Jagustynka.

- Hallották-e - rikácsolta -, hogy vagy egy órával ezelőtt megérkezett Jasiek a katonaságtól?

- A Tereska ura! Hiszen azt mondta, hogy csak krumpliszedésre jön haza.

- Éppen most láttam, nagyon ki van nyalva, és rettenetesen vágyódik a felesége után.

- Derék ember, de nagyon kemény nyakú. Tereska otthon van?

- Lent nyú a plébánosnál; még nem tudja, mi vár rá.

- Lesz megint zenebona a faluban, hiszen mindjárt megmondják neki!

Antek figyelmesen hallgatta, mert nagyon érdekelte ez az újság, de nem szólalt meg. Hanka és Klembowa pedig őszintén sajnálkoztak Tereskán, és a legrosszabb dolgokat jósták. Jagustynka közbevágott:

- Pofa bagót sem ér az ilyen igazság! Hát elmegy egy ilyen borjú egész esztendőkre a világba, magára hagyja az asszonyt, és azután, ha valami megesik szegénnyel, akkor kész akár gyilkolni is. Aztán mind azt kiabálják: üsd, vágd! Hol itt az igazság?! A férfi bezzeg élheti világát, és senki egy rossz szót se szól miatta! Egészen ostoba berendezés ez! Hogyan, hát az

asszony talán nem élő ember, talán fából van, vagy mi? És ha már felelnie kell érte, hát akkor ugyanúgy fizessen a csábító is, hiszen együtt vétkeztek. Miért legyen a férfinak csak gyönyörűsége, az asszonynak meg csak szomorúsága, mi?

- Jaj, kedvesem, ilyen már a világ berendezése évszázadok óta, hát ilyen is marad - suttogta Klembowa.

- Marad, hogy pusztuljon a nép, a Gonosz meg örvendezzék; én bizony másképp rendezném el a dolgot! Aki elcsábította a más feleségét, hát csak tartsa is meg mindenkorra, ha pedig nem akarja, mert már jobban ízlik neki egy újabb, botot a gazembernek, és börtönbe vele!

Antek elnevette magát az öregasszony heveskedésén, de az lármázva ugrott eléje.

- Magának ez csak nevetni való, mi? Kórságos haramiák, minden asszony addig drága nektek, amíg meg nem kapjátok! Aztán meg kicsúfolják!

- Úgy lármázik, mint a szarka eső előtt! - vetette oda Antek.

Jagustynka elfutott a faluba, csak estefelé tért vissza, de kegyetlenül kisírt szemmel.

- Mi történt magával? - kérdezte Hanka nyugtalanul.

- Hogy mi? Hát teleittam magam emberi fájdalommal, és egészen elszédültem tőle - fakadt sírva, és könnyein és zokogásán keresztül kezdte elmondani: - Tudják, Kozłowa vette a gondjaiba Jasieket, és már mindent elébe tált.

- Ha ő meg nem mondja, hát megmondta volna más. Az ilyesmit nem lehet véka alatt tartani.

- Én mondom maguknak, valami szörnyű dolog készül náluk! Odaszaladtam, hát nem volt senki odahaza. Benézek most, hát ott ülnek mind a ketten és sírnak. Az asztalon ki vannak rakva az ajándékok, amiket Jasiek az asszonynak hozott. Jézusom, a hideg futott végig a hátamon, mintha a sírba néztem volna. Nem szólnak egymáshoz, csak sírnak. Mateusz anyja elmesélte nekem, hogy történt. Majd az égnek állt a hajam.

- Nem tudja, hogy emlegette-e Mateuszt? - kérdezte Antek nyugtalanul.

- Úgy szidja, átkozza, hogy az isten mentsen meg tőle! Nem bocsátja meg neki Jasiek, nem!

- Ne féljen, nem is fog Mateusz könnyörögni a bocsánatáért! - vetette oda haragosan Antek, és nem is figyelt rá tovább, hanem elszaladt Erdőaljára, hogy figyelmeztesse a barátját.

Csak Szymekéknél találta meg, a ház előtt ült Nastusiával, és halkán beszélgettek. Antek rögtön elhívta, és mikor már egy jókora darab utat megtettek, elmondta neki a dolgot.

Mateusznak szinte torkán akadt a levegő, és elkáromkodta magát.

- Hogy a kénköves ménkű üssön az ilyen újságba!

Hazafelé mentek a faluba. Mateusz fintorgatta a képét, s közben valahogy fájdalmasan és mélyen sóhajtozott.

- Látom, hogy sajnálod, fáj a szíved érte - vetette közbe óvatosan Antek.

- Dehogyan sajnálom, már úgyis torkig voltam vele! Más az én bajom.

Antek elcsodálkozott, de sehogy sem illett kérdezősködni.

- Rá se érnék mindegyik után búslakodni. A kezem közé jutott, hát az enyém lett; mindenki ugyanezt tette volna az én helyemben. Ne félj, annyi gyönyörűségem volt vele, mint a kutyának a kútban. Mennyi bölgést és sopánkodást kellett hallgatnom! Tíznek is elég lett

volna. Ha elmenekültem, hát jött utánam, mint az árnyék. Hadd teljék most már benne Jasieknek öröme. Nem szeretők járnak az én fejemben, hanem egészen más.

- Bizony, ideje volna már megházasodnod.

- Nastka is éppen ezt mondta.

- Annyi a lány a faluban, mint a szemét, nem nehéz választani.

- Már réges-régen kinéztem magamnak valakit - szakadt ki önkéntelenül belőle.

- Hát akkor küldj el kérőnek, és csapj lakodalmat, akár mindjárt az aratás után.

Nem volt Mateusznak ínyére ez a beszéd; elfintorította a képét, és megint Jasiokról kérdezősködött. Amikor mindent megtudott, Szymek gazdaságáról kezdett beszélni, és mintegy önkéntelenül elárulta, hogy Jendrzych titokban elmondta Nastusiának: Dominikowa pert indít Jagusia földjéért, ami Maciej után maradt rája.

- Édesapám ráíratta, hát senki meg nem tagadja tőle. Magát a földet persze nem adom, de megfizetem becsületesen, amit ér! A vén házsártos, pörösködni van kedve!

- Igaz, hogy Jagusia odaadta Hankának az írást? - kérdezte Mateusz óvatosan.

- Mi haszna, ha a közjegyzőnél nem írta alá, hogy lemond róla.

Mateusz valahogy felvidult, és mivel már nem tudta türtőztetni magát, beszéd közben olykor-olykor előhozakodott Jagusiával, és nagyon dicsérte.

Antek megértette, honnan fú a szél, és gúnyosan szólt:

- Hallottad, mit beszélnek megint róla?

- Az asszonyok mindig szívesen mocskolták.

- Azt mondják, a kántorék Jasiója után futkos, mint a szuka - tette hozzá Antek rosszmájúan.

- Láttad? - Mateusz elvörösödött haragjában.

- Nem leskelődöm utána, mert se ingem, se gallérom. De vannak, akik naponként látják, hogy találkozik Jasióval az erdőben meg a mezsgyéken...

- Jól meg kellene rakni némelyik asszonyt, akkor nem pletykálkodnának tovább.

- Próbáld csak meg, talán megijednek és abbahagyják! - mondta Antek lassan. Hirtelen szörnyű, kínzó féltékenységi rázta meg; már maga az a gondolat, hogy Mateusz elveheti Jagusiát feleségül, úgy marta, mint a veszett eb.

Nem válaszolt a kellemetlen szavakra, hogy el ne árulja saját kínjait, de mikor elbúcsúztak, nem bírta ki, hogy kaján mosollyal oda ne vesse:

- Aki elveszi, annak sok sógora lesz...

Eléggé hűvösen váltak el.

Mateusz néhány lépés múlva halkán elnevette magát, és azt gondolta:

„Biztosan nem engedi magához, azért dühös rá, és jár a szája. Hadd fusson Jasio után, hiszen az még gyerek. Jobban vonzza őt a pap, mint a férfi.”

Így gondolkozott elnézően, mert amint megtudta Antektől, hogy áll a helyzet a Maciej hagyatékával, komolyan elhatározta magában, hogy elveszi Jagusiát feleségül. Meglassította lépteit, és gondolatban számolgatta: mennyit kellene fizetnie Jendrzychnek és Szymeknek, hogy maga maradjon a gazdaságban, húsz egész holdon.

- Kellemetlen az öregasszony, az igaz, de hiszen csak nem fog örökké élni.

Eszébe jutottak Jagusia apró ügyei, s ez kissé gondba ejtette.

- Ami volt, az elmúlt, és ha újabb mulatságra támad kedve, hamarosan kirázom belőle.

A bejáróban, a ház előtt várta már az anyja.

- Jasiek hazajött - suttogta ijedten -, már elmondták neki.

- Jobb is, legalább nem kell hazudozni.

- Tereska már néhányszor itt volt, fenyegetőzik, hogy vízbe ugrik... hogy nem...

- Kitelhetik tőle, képes rá - szólt a legény ijedten. Annyira elbúsult emiatt, hogy bár leült a küszöbre vacsorázni, nem tudott enni, egyre a Jasiekék kertje felé hallgatózott, mert csak egy mezsgye választotta el őket. Mind nagyobb nyugalanság fogta el, félretolta a tálat, és egyik cigarettát a másik után szívta, de hiába, nem tudta legyőzni reszkető félelmét, hiába átkozta önmagát és az összes asszonyokat, s hiába akarta gúnyosan elintézni a dolgot: a Tereska miatt való aggodalma egyre jobban növekedett benne, és úgy gyötörte, hogy már nem bírta ki. Néhányszor föl is kelt, hogy elmenjen a faluba az emberek közé, de aztán csak otthon maradt és várakozott, nem tudni, mire.

Már beéjjeledett, mikor hirtelen lépéseket hallott. Mielőtt megállapíthatta volna, hogy merről, Tereska már a nyakában lógott.

- Ments meg, Mateusz! Jézusom, úgy vártalak, úgy lestem, mikor jössz.

Mateusz maga mellé ültette, de az asszony a kebléhez simult, mint egy gyermek, és patakzó könnyein, kínján és kétségbeesésén keresztül suttogta:

- Mindent elmondtam neki! Inkább vártam volna a halált, mint az ő hazatérését. A pap lenföldjén voltam... egyszer csak jön egy asszony, és mondja... csoda, hogy nem terültem el holtan... úgy jöttem haza, mintha halálba mennék... nem voltál itthon... elmentem, hogy megkeresselek... a faluban sem voltál... vagy egy óráig kóboroltam, de haza kellett mennem... bemegyek a házba... hát ő ott áll a szoba közepén, sápadtan, mint a fal... nekem ugrott ököllel... az igazságot kérdezte... az igazságot...

Mateusz megrázkódott, és letörülte arcáról a jéghideg verejtéket.

- Mindent bevallottam... mit se használt volna a hazugság... Fejszét fogott rám... azt hittem, hogy ütött az utolsó órám, és magamtól mondtam: „Ölj meg! Könnyebb lesz mind a kettőnknek!” De egy ujjal se nyúlt hozzám. Csak rám nézett, leült az ablakhoz, és sírva fakadt... Irgalmas Jézusom, ha legalább megvert volna, összerúgott, meggyalázott volna, könnyebb lenne nekem, könnyebb. De ő csak ül és sír. Mihez fogjak most én szerencsétlen, mihez? Hová legyek? Ments meg, mert a kútba ugrom, vagy valami rosszat teszek magammal. Ments meg! - kiáltotta, és a lábához borult.

- Mit segíthetnék én rajtad, szegény árva, mit? - dadogta Mateusz tanácstalanul.

Hirtelen a harag tébolyának vad üvöltésével ugrott föl az asszony.

- Hát akkor miért csábítottál el? Mért ámitottál? Mért vittél a bűnbe?

- Csöndesebben, összeszalad az egész falu!

Tereska megint a keblére borult, megölelte, és csókjaival árasztotta el, a rémület, a szerelem és kétségbeesés egész erejével könyörgött:

- Ó, én egyetlenem, választottam, ölj meg engem, de ne kergess el magadtól! Mondd, szeretsz? Szeretsz? Ölelj hát magadhoz utoljára, borulj rám, és ne taszíts a kínba, ne taszíts a sírásba, a kárhozatba! Egyetlenem vagy az egész világon, egyetlenem... Csak tűrj meg magad mellett, szolgálni fogok neked, mint a leghívebb kutya, mint az utolsó szolgáló!

Így jajgatott fájdalmas, szerelmes szavakkal, melyek megkínzott lelkének legmélyéről szakadtak föl.

Mateusz pedig úgy forgott, mintha fogóba szorították volna. Csúrt-csavart, ahogy csak tudott, és határozott felelet helyett csókokkal és simogatással akarta kielégíteni, mindenre bólintott, amit csak akart, s közben egyre aggodalmasabban és türelmetlenebbül nézett körül, mert úgy rémlett neki, hogy Jasiek ott ül az átbújóban.

De Tereska egyszer csak belelátott, meglátta az igazságot. Eltaszította magától Mateuszt, és kiabálni kezdett, úgy csapkodott a szavaival, mint egy ostorral:

- Hazudsz, mint a kutya! Mindig is hazudtál! Most már nem csalsz meg! Félsz a Jasiek botjától, azért forogsz, mint a letaposott giliszta! És én hittem neki, mint egy tisztességes embernek! Istenem, istenem! És Jasiek olyan emberséges, mennyi ajándékot hozott nekem, soha egy rossz szóval nem illetett, és én így fizettem neki! Hittem egy ilyen árulónak, ilyen zsványinak! Ilyen kutyának! Menj Jagusiához! - sikította, és az öklével ugrott neki. - Menj, és adjon össze titeket a sintér, éppen egymáshoz illők vagytok, ringyó meg zsvány!

A földre vetette magát, és szörnyű, őrzöngő sírásban tört ki.

Mateusz ott állt mellette, és nem tudta, mitévő legyen, az anyja valahol a ház előtt szipogott, mikor előjött a gyümölcsösből Jasiek, odalépett a feleségéhez, és könnyekkel itatott, jóságos, gyöngéd szavakat suttogott neki: - Gyere haza, gyere, árvám. Ne félj, nem bántalak, eleget szenvedtél már a hibáért, gyere, feleségem...

Karjára vette, és amikor átemelte az átbújón, odakiáltott Mateusznak:

- Amíg élek, nem felejttem el neked, amit vele tettél, Isten engem úgy segéljen!

Mateusz hallgatott, fojtogatta a szégyen, és olyan keserűség, olyan gyötrő fájdalom öntötte el a szívét, hogy elment a kocsnába, és egész éjszakán át ivott.

Az egész história egy szempillantás alatt elterjedt a faluban, nem kis csodálkozással fogadták, és nagy tisztelettel beszéltek Jasiek viselkedéséről.

- Gyertyával se találni párját - mondogatták az asszonyok elérzékenyedve, s közben kegyetlenül szapulták Tereskát, de Jagustynka hevesen védelmezte.

- Tereska nem bűnös! - kiáltozta minden bejáróban, ahol csak hallotta, hogy csépelik a nyelvükkel. - Taknyos volt még, amikor elvitték Jasieket katonának, egyedül maradt, még gyereke se volt, hát nem is csoda, hogy ennyi idő alatt megkívánta a férfit. Senki se bírta ki ilyen bőjtöt. Mateusz meg megszagolta, mint a kutya, és nosza, megkörnyékezte, hízelgett neki, szépeket mondott, muzsikára vitte, míg elcsavarta az ostoba fejét.

- Hogy nincs törvény az ilyen csábítókra - sóhajtott valamelyik asszony.

- Már kopaszodik, és még most is szoknya után fut.

- Legényember az árva, hát hol melegedjék, ha nem a másénál - gúnyolódtak a legények.

- Mateusz sem bűnös, hát nem tudják, hogy kettőn áll a vásár? - nevette el magát Stacho Ploszka; csoda, hogy meg nem verték emiatt.

De csakhamar elhallgattak a dologról, mert már a nyakukon volt az aratás; pompás, száraz, forró napok jöttek, a dombokon már szinte könyörgött a rozs a kaszáért, az árpa is érett, és mindennap kiment valaki vizsgáldni a határba, a gazdagabbak pedig már napszámosok után néztek.

Elsőnek a kántor indult meg, tíz-egynéhány asszonyt vitt ki aratni, és még maga a kántorné is megfogta a sarlót, a leányai is arattak, az öreg pedig éber szemmel ügyelt mindenre. Jasio csak a mise után ment ki a határba, és nem sokáig gyönyörködött az aratásban, mert alighogy megkezdődött a déli hőség, hazakergette az anyja, nehogy napszúrást kapjon.

- Majd keres Jagusiánál árnyékot, az kedvére való lesz - mordult utána Kozłowa.

De odahaza nagyon meleg volt, unatkozott és olyan mérgesen csípték a legyek, hogy elindult a faluba. Amint Klombék háza előtt elment, fojtott nyögdecselest hallott a tárva-nyitva álló pitvarból.

Jagata ott feküdt a pitvarban, a küszöb előtt; a szoba üres volt, mert az egész ház elment aratni.

Jasio bevitte a szobába az öregasszonyt, lefektette az ágyra, megitatta, és addig élesztgette, míg valamennyire magához tért, és kinyitotta könnyes szemét.

- Hiszen végzek már, úrfi - mosolygott, mint egy ébredező gyermek.

A fiú rögtön papért akart szaladni, de a beteg megfogta a reverendáját.

- A Szent Szűz azt mondta máma: „Készülj fel holnapra, fáradt lélek!” Ráérek még, úrfi! Holnap... hála néked, irgalmas Isten, hála néked! - dadogta egyre gyengébben. Ajkán kialudt a mosoly, összetette a kezét, és valahova a messzeségbe bámult, mintha imádságba merült volna lelke mélyén. Jasio megértette, hogy már megkezdődött a haldoklás, és elsietett, hogy hazahívja Klombékat.

Csak délután nézett be hozzá; az ágyban feküdt az öregasszony, egészen eszméletén volt, a ládája ott állt mellette a lócán, és dermedő kezével kiszedegetett belőle mindent, amit erre az utolsó időre előkészített magának; tiszta lepedőt maga alá, friss cihát az ágyneműre, szenteltvizet, még egészen jó szenteltvízhintőt, egy jókora darab szentelt gyertyát és a czenstochowai Szűz képét a kezébe, azután új inget, dús szoknyát, homloka fölött bőven fodrozott főkötőt fejkendővel és egy pár egészen új cipőt, egyszóval egész halotti kelengyét, amelyet életén át összekoldult, kirakta maga köré, külön örvendezett minden darabnak, és dicsekedett velük az asszonyoknak. A főkötőt még fel is próbálta, és amikor megnézte magát a tükörben, boldogan suttozta:

- Nagyszerű lesz, olyan lesz, mint egy igazi gazdaasszony.

Meghagyta, hogy holnap mindjárt reggel öltöztessék ezekbe a kincsekbe.

Persze hogy senki sem ellenkezett vele; lábujjhegyen jártak körülötte, és mindent megtettek, hogy megédesítsék utolsó óráit.

Jasio alkonyatig ott ült mellette, és hangosan olvasta az imádságokat, Jagata utánamondta, és minduntalan elaludt valami könnyed mosolygással.

Amikor pedig vacsorához ültek, megkívánta a rántottát, de persze alig egyet-kettőt csipegetett belőle, aztán eltolta az ételt, és egész este csendesen feküdt. Csak mikor aludni készültek, akkor hívta magához Tomeket.

- Ne félj, nem sokáig alkalmatlankodom már - mondta félénken.

Másnap reggel felöltöztették, ahogy parancsolta, lefektették Klembowa ágyára, de a saját ágyneműjébe; ő maga ügyelt, hogy minden úgy legyen, ahogy illik, ő maga rázta föl reszkető kezével a sovány dunnát, ő maga öntötte a tányérra a szenteltvizet, és odatette melléje a hintőt. Amikor pedig megállapította, hogy minden úgy van, ahogy az ilyen órákban a gazdánál lennie kell, papot kért.

A pap eljött az Úr Jézussal, előkészítette őt utolsó útjára, és meghagyta Jasiónak, maradjon ott végig, mert neki sürgős dolga volt valamerre.

Jasio leült Jagata mellé, és csöndesen olvasta a breviáriumot. Klombék is otthon maradtak, és csakhamar betoppant Jagusia is, de csöndesen meglapult egy sarokban, mint a nyuszi. Csak a legyek zümmögtek a szobában; az emberek nesztelenül járkáltak, mint az árnyékok, s aggodalmasan nézegettek a haldoklóra... Ott feküdt Jagata, rózsafüzérrel a kezében, még egészen magánál volt, és búcsút vett mindenkitől, aki csak benézett a házba. A gyerekeknek pedig, akik a pitvarban és az ablak alatt szorongtak, néhány garast is szétosztott.

- Nesze, és mondj el egy miatyánkot Jagatáért! - suttogta gyönyörűséggel.

Azután pedig már órákon át nem szólt senkihez.

És úgy feküdt ott méltóságosan, gazda módra, ágyban és szentképek alatt, ahogy egész életében elképzelte. Ott feküdt csöndes büszkeséggel és kimondhatatlan boldogsággal telve, s örömkönny csillogott a szemében. Kissé mozgatta ajkát, s boldog mosollyal bámult ki a nyitott ablakon át a mélykék égre, a határtalan földekre, ahol már itt-ott pengve csillogott a kasza, és dőlt az érett, súlyos rozs, bámult valami messzeségbe, amit csak az ő haldokló lelke látott.

Míg aztán egyszer csak, mikor a nap már nyugovóra hajolt, és elöntötte a szobát az alkonyat bíbor fénye, erősen megrázkódott, felült, kitérte két karját, és erős, idegenszerű hangon fölkiáltott:

- Az én időm elérkezett!

És hanyatt esett.

Rémület fogta el a szobában levőket, sírásban törtek ki, letérdeltek az ágy körül, Jasio olvasni kezdte a haldoklókért való imádságot, Klembowa meggyújtotta a szentelt gyertyát, a haldokló utánamondta az imádságot, de egyre gyengébben, egyre halkabban, egyre érthetlenebbül; a szeme fénye kialudt, mint a verejtékes nyári nap, arca az örök homály felhőjébe burkolózott, kiejtette kezéből a gyertyát, és kilehelte lelkét.

És úgy halt meg az a koldusasszony, mint a falu legelső asszonya; Jambrozy, aki éppen a végére érkezett, fogta le a szemét, maga Jasio mondott érte forró imádságot, és az egész falu eljött imádkozni halotti ágyához, siránkozni és irigyen csodálni szerencsés halálát, könnyű elmúlását.

De Jasiót, mikor belenézett üveges szemébe, arcába, mely megmerevedett, mint a göröngy, és fölszántották a halál karmai, olyan félelem rázta meg, hogy hazaszaladt, ágyára vetette magát, vánkosába rejtette fejét, és sírva fakadt.

Jagusia nyomban utánafutott, bár maga is tele volt rémülettel és fájdalommal, csillapítani kezdte, törülgette könnyes arcát. Jasio hozzásimult, mint az anyjához, a keblére hajtotta fájó fejét, átölelte a nyakát, és elcsukló zokogással, fájdalmasan panaszkodott:

- Istenem, milyen szörnyű ez, milyen rettenetes!

Ekkor lépett be a kántorné; meglátta, és szörnyű haragra lobbant.

- Mi történik itt?! - a szoba közepére lépett, és alig fékezve magát, sziszegte: - Nézzék, milyen gyengéd gondviselő! Csak az a kár, hogy Jasióknak már nincs szüksége dadára, és maga is meg tudja törölni az orrát!

Jagusia a kántornéra emelte kisírt szemét, és félelemtől reszketve kezdett mesélni az öreg-asszony haláláról, Jasio is fölugrott, és buzgón magyarázta anyjának, mi érte. De a kántornét, úgy látszik, már jól fölpszkálták a komaasszonyok, mert rákiáltott:

- Ostoba vagy, mint a borjú! Jobb lesz, ha befogod a szádat, hogy meg ne kapd a magadét!

Hirtelen az ajtóhoz ugrott, kitárta, és ráordított Jagusiára:

- Te meg hordd el magad, és be ne tedd ide többet a lábadat, mert rád uszítom a kutyákat!

- Hát mit vétettem? - dadogta Jagusia, egészen magánkívül a szégyentől és a fájdalomtól.

- Takarodj innen, mégpedig ebben a minutumban, mert leoldatom a kutyákat! Én ugyan nem fogok sírni miattad, mint Hanka vagy a bíróné. Majd én megtanítlak szerelmeskedésre, te majom, még megemlegetsz engem, hitvány nőszemély! - üvöltötte a kántorné torkaszakadtából.

Jagusia sírásban tört ki, kifutott a házból, és elrohant a világba.

Jasio pedig úgy állt ott, mintha villám sújtotta volna.

Hirtelen megindult, hogy Jagna után fusson.

- Hova? - csattant föl az anyja fenyegetően, és elállotta a fia útját, betámasztva a hátával az ajtót.

- Miért kergette el, mama, mért? Mert olyan jó volt hozzám? Ez igazságtalanság, én ezt nem engedem meg! Hát mi rosszat tett? Mit? - kiáltotta lázasan a fiú, és ki akarta magát szakítani anyja kemény markából.

- Ül le csöndesen, mert behívom az apádat... Hogy miért? Mindjárt megmondom. Pap lesz belőled, hát nem akarom, hogy az én házámban szerezz magadnak szeretőt. Nem akarom megérni azt a szégyent és gyalázatot, hogy az emberek ujjal mutogassanak rád. Ezért kergettem ki. Érted most már?

- Az Atyának és Fiúnak nevében! Mit beszél, mama! - nyögte a fiú mélységes felháborodással.

- Azt mondom, amit tudok! Hiszen eddig is tudtam, hogy itt-ott találkozol vele, de Isten a tanúm, hogy semmi rosszal nem gyanúsítottalak. Mindig azt hittem, hogy ha az én fiam papi ruhát visel, azt soha nem merésze bemocskolni. Hiszen örökre elátkoználak, és kitépnék a szíveimből, még ha megszakadna is... - Olyan szent borzalom és könyörtelenség égett a szemében, hogy Jasio megdermedt a rémülettől. - Kozłowa nyitotta föl a szememet, és most már magam is láttam, hogy mire akar rávenni ez a szuka...

A fiú keserves sírásra fakadt, zokogva tiltakozott a szörnyű gyanúsítás ellen, s olyan őszintén mondta el a Jagnával történt találkozásait, hogy anyja nem kételkedett a szavaiban. A keblére szorította fejét, törülgette a könnyeit, és csillapíttatta:

- Ne csodálkozz rajta, édes fiam, hogy féltetek, hiszen ez a legrosszabb asszony a faluban...

- Jagusia! A legrosszabb a faluban! - Nem hitt a saját fülének.

- Szégyellem, de a te javadra mindent el kell mondanom.

És különféle históriákat mesélt róla, nem hagyta ki a pletykákat sem, s ráadásul ki is talált mindenfelét.

Jasióknak égnek állt minden hajaszála, fölpattant a helyéről, és felkiáltott:

- Ez nem igaz, sohasem hiszem el, hogy Jagusia olyan aljas lenne, soha...

- Az anyád mondja neked, érted? Nem a kisujjamból szoptam.

- Csak mese, semmi több! Hiszen ez rettenetes volna! - kétségbeesetten tördelte a kezét.

- És miért véded olyan hevesen, mi?

- Minden ártatlant védek, mindenkit.

- Ostoba vagy, mint a birka. - Nagyon megharagudott; fölingerelte, hogy a fia nem hiszi el.

- Ahogy mama gondolja. De ha Jagusia olyan rosszféle, akkor miért engedte meg, hogy hozzánk járjon? - berzenkedett a fiú föltüzesedve, mint egy fiatal kakas.

- Nem fogok előtted magyarázkodni, ha olyan ostoba vagy, hogy semmit sem értesz meg. De azt megmondom előre, tartsd magadat távol tőle, mert ha valahol együtt kaplak titeket, akkor akár az egész falu szeme láttára úgy ellátom a baját, hogy holta napjáig megemlegeti! És neked is kijuthat belőle...

Kiment, és becsapta maga után az ajtót.

Jasio pedig, bár még csak nem is értette, miért bántja őt annyira Jagusia rossz híre, úgy rágta az anyja szavait, mint a tüskés bogáncsot, fulladozott tőlük, és keserű örömmel töltötték meg a lelkét.

- Hát ilyen vagy, Jagus! Hát ilyen vagy! - panaszkodott fájdalmas szemrehányással, és ha ebben a pillanatban megjelent volna előtte az asszony, megvetéssel és haraggal fordult volna el tőle. De hogy is sejthetett volna ilyesmit? Hiszen még eszébe se jutott soha ilyen szörnyűség. Mégis egyre nagyobb gyötrellemmel fontolgatta, és százszor is fölugrott, hogy hozzá siessen, hogy megálljon előtte, és a szemébe vágja a bűnök egész litániáját... Hadd hallja meg, mit mondanak róla, cáfolja meg, ha tudja... Mondja meg hangosan: nem igaz! Lázasan gondolkodott, de mind mélyebben hitt Jagusia ártatlanságában, és megfájdult a szíve, csöndes vágyakozás támadt benne, fölébredt a találkozások édes, örömteli emléke, s valami felfoghatatlan gyönyörűség napsugaras felhője lepte el a szemét, s úgy kínoztta a szívét, hogy hirtelen fölugrott, és kiabálni kezdett, mintha az egész világnak kiáltaná:

- Nem igaz! Nem igaz! Nem igaz!

Vacsoránál pedig konokul a tányérjára nézett, és kerülte anyja tekintetét, s bár Jagata haláláról beszéltek, nem kapcsolódott bele a beszélgetésbe, csak folyton nyafogott, pizskálta az ételt, ellenkezett a húgaival, panaszkolt, hogy forróság van a szobában, és alighogy eltakarították a tálakat, átment a plébániára. A plébános kint ült a tornácon, pipával a szájában, és élénken beszélgetett valamiről Jambrozyval. Messziről elkerülte őket, és a fák alatt sétálgatott, súlyos gondolataiba merülve.

„Talán igaz is! A mama nem találna ki ilyeneket.”

A plébánia ablakából fénykéve esett a virágágyra, ahol kiskutyák hancúroztak barátságos morgással, a tornáról pedig mély hang hallatszott:

- Hát az árpát megnézted a Disznóvölgyben?

- A szalmája még egy kicsit zöld, de a szeme már akkora, mint a bors.

- Holnap ki kell hogy szellőztesd az ornátusokat, mert szétfoszlanak a penésztől. A karinget és az albákat vidd el Dominikowához, mossa ki Jagusia. Ki volt az, aki délután jött a tehénnel?

- Egy modlicai ember. A molnár találkozott vele a hídon, és megpróbálta elcsalni a maga bikájához, még azt is ígérte, hogy fizetni se kell, de a paraszt szívesebben jött a mienkhez...

- Van esze, egy rubelért haszna lesz egész életére. Legalább tisztességes tehenei lesznek. Nem tudod, gondoskodnak Klombék Jagata temetéséről?

- Hiszen tíz egész zlotyt hagyott a temetésre.

- Parádésan fogjuk eltemetni, akárcsak egy gazdaasszonyt. És mondd meg az egyletbelieknek, hogy eladok nekik viaszt, csak fehérítettet vegyenek hozzá. A templomban holnap Michal csinál rendet, te meg menj az emberekkel aratni, és sürgesd őket, mert ingadozik a barométer, lehet, hogy vihar lesz. Mikor gyülekeznek a czenstochowai búcsúsok?

- Csütörtökre rendelték a fogadalmi misét, hát biztosan mindjárt a mise után indulnak...

Jasiót idegesítette ez a beszélgetés, tovább ment hát, egészen az alacsony fonott kerítésig, amely a gyümölcsöst a méhestől elválasztotta. Kiért a keskeny, gyeves útra, ott sétált föl és alá; néha beleütközött a feje az almától terhes, lecsüngő gallyakba.

Meleg és fülledt volt az est, illatozott a méz és a lekaszált rozs a kerteken túl, nehéz, forró volt a levegő, a fehérre meszelt fák úgy villogtak a sötétben, mint a szárításra kitett halotti leplek, valahol a tó környékén kutyák ugattak civakodva, Klombéktól pedig olykor-olykor panaszos siratóéneket hallatszott.

Jasio végül kifáradt a töprengésben, és már hazafelé fordult, mikor hirtelen fojtott, forró suttogást hallott; mintha a méhes felől jönne.

Nem látott senkit, de megállt, és visszafojtott lélegzettel hallgatózott.

- Gebedj meg... eressz el, eressz, mert kiáltok!

- Te buta... Mit kiabálsz? Hát bántani akarlak, mi?

- Még meghallja valaki. Az istenért, hiszen összetöröd a bordáimat... eressz...

Borynáék Pietrekje és a papék Marynája! Megismerte a hangjukat, és mosolyogva ment tovább, de néhány lépésről visszatért előbbi helyére, és különösen dobogó szívvel hallgatózott. A bokrok sűrűje és a sötétség eltakarta őket, nem lehetett látni, de egyre határozottabban hallotta rövid, szaggatott, forró szavaikat; úgy törtek fel, mint a láng, néha pedig hosszú ideig csak lázas lihegés és vergődés hallatszott.

- ...éppen olyat, mint Jagusiának van, meglátod... csak ne védekezz, Marys, csak...

- ...mindjárt el is hiszem neked... mert én olyan vagyok... az istenért, hiszen nem jutok lélegzethez...

Hangosan megrezzentek a bokrok, valami súlyosan zuhant le a földre, de csakhamar újból zizegés hallatszott, rövid, heves suttogás, fojtott nevetés és csókolózás.

- Már nem is alszom, csak mindig rólad gondolkozom, Marys... rólad, kedvesem...

- Mindegyiknek ugyanezt mondom... éjfélig vártalak... másnál voltál...

Jasióknak hirtelen zúgni kezdett a füle, s megremegett, mint a rezgő nyárfák. Szél lebbent a kertben, megmozdultak a fák, és halkán összesúgtak, mintha álmukból suttoznának, a méhesből olyan mézes illat áradt, hogy összeszorította keblét, a szeme megtelt könnyel, és valami reszkető forróság fogta el, olyan édes gyötrellemmel, hogy csak nyújtózkodott és sóhajtozott.

- Annyi közöm van hozzá, mint azokhoz a csillagokhoz ott... most Jasiót csábítgatja...

Jasio magához tért, még jobban odatapadt a kerítéshez, és egyre hevesebb remegéssel hallgatózott.

- Igaz... minden éjjel kijár hozzá... Kozłowa rajtakapta őket az erdőben...

Jasióval megfordult a világ, a szeme elsötétült, és már alig állt a lábán, s ott a sűrűségben folyton ingerlően cuppantak a csókok, nevetés és suttogás hallatszott...

- Forró vízzel öntöm le a fejedet, mint a kutyáét...

- Csak most az egyszer, édesem... hiszen nem bántalak... meglátod...

- Pietrus, az istenért, Pietrus...

Jasio elugrott, és elfutott, mint a szélvész, reverendája beleakadt a bokrokba, de csak szaladt, és berontott a házba, céklavörösen, verejtékesen és szinte lázban. Szerencsére senki sem figyelte rá, az anyja a tűzhely előtt ült a guzsallyal és font, közben halkán dúdolta: „Valamennyi

napi dolgunk”, a húgai vékony hangon vele énekeltek, és Michal is, aki a templomi gyertyatartókat fényesítette. Az apja már aludt.

Jasio bezárkózott a szobájába, és nekifogott a breviáriumnak, de hasztalan. Bár makacsul ismételte ugyanazokat a latin szavakat, mindig csak a suttogásokat és csókokat hallotta; végül a könyvre támasztotta homlokát, és átengedte magát gondolatainak, mint az égető viharoknak.

„Hát ilyen ez?” - gondolta mind nagyobb irtózattal és ugyanakkor valami gyönyörűséges borzongással. - Hát ilyen ez! - ismételte hirtelen hangosan, s hogy elszakadjon undorító gondolataitól, hóna alá csapta a breviáriumot, és átment az anyjához.

- Imádkozom egyet Jagata mellett - mondta alázatosan.

- Menj csak, fiacskám, később érted megyek. - Nagy szeretettel nézett rá.

Klombék házában már alig volt valaki, csak az egy Jambrozy mormogott valamit a könyvéből a halott mellett, aki lepedővel letakarva feküdt. Az ágy szélén kis korsóban szentelt gyertya pislákol, a nyitott ablakon almától terhes ágak kukkantottak be, az éjszaka csillagoktól szikrázott, s néha-néha egy-egy elkésett járókelő dugta be csodálkozó képét; a pitvarban szűkültek a kutyák.

Jasio letérdelt a gyertyához, és olyan forrón adta át magát az imádságnak, hogy azt se vette észre, mikor sántikált haza Jambrozy, feküdtek le Klombék aludni a kertben, és szólaltak meg az első kakasok. Szerencse, hogy az anyja nem feledkezett meg róla.

De hiába, ha egyszer elkerülte az álom. Alig szenderedett el, megjelent a szeme előtt Jagusia, szinte elevenen, hogy fölriadt álmából, fölugrott, megdörzsölte szemét, és ijedten nézett körül. Persze hogy senki se volt itt, az egész ház mélyen aludt, és a másik szobából apja hortyogása hallatszott.

„Hát akkor ő talán azért...” - Elgondolkozott, mert eszébe jutottak forró csókjai, égő szeme és reszkető hangja. - Pedig én azt hittem! - Megrázkódott szégyenletében, kiugrott ágyából, kinyitotta az ablakot, odaült, és egészen virradatig elmélkedett, bánta akaratlan vétkeit és kísértéseit.

Reggel pedig mise alatt még föl se merte emelni szemét az emberekre, körül se nézett a templomban, de annál forróbban imádkozott Jagusiáért, mert már egészen elhitte szörnyű vétkeit, csak éppen nem tudott haragot és undort érezni iránta.

- Mi bajod van? Úgy sóhajtoztál, csoda, hogy el nem aludtak a gyertyák! - kérdezte a plébános a sekrestyében.

- Úgy éget a reverenda! - panaszkolta, és gyorsan elfordította arcát.

- Ha megszokod, úgy fogod viselni, mintha második bőröd volna.

Jasio kezét csókolt a papnak, és elment reggelizni. Az árnyékban igyekezett haza a tóparti úton, mert a nap már elviselhetetlenül perzselt. Útközben találkozott a pap Marynájával. Sörényénél fogva húzta a vak lovat, és óbégatva énekelt.

Jasióba belenyilallt az emlékezés, és bosszúsan lépett oda hozzá.

- Minek örül, Marysia, olyan nagyon? - kérdezte, és szégyenlős kíváncsisággal nézett reá.

- Mert jókedvem van! - nevetett, hogy csak úgy csillogott fehér foga; megrántotta a lovat, és még hangosabban dalolt.

„A tegnapi után olyan jókedvű!” - Gyorsan elfordult, mert a lány magasra fölhalt szoknyája alól kivillant fehér lábikrája. Tanácstalanul tárta szét karjait, és bement Klombékhoz. Jagata már teljes parádében feküdt a szoba közepén, ünneplőbe öltözve; fején fehér, homloka fölött dúsan ráncolt főkötő, nyakán gyöngyfűzér; új szoknyában volt, és piros zsinórral befűzött cipőben. Az arca mintha fehérített viaszból lenne öntve, s különös öröm sugárzott róla; megmerevedett ujjai közt ferdén a képet tartotta, a feje mellett kétoldalt egy-egy gyertya égett, Jagustynka egy nagy gallyal kergette róla a legyeket, borókafüst terjengett a tűzhelyről, és betöltötte az egész szobát. Minduntalan bejött valaki, hogy elmondjon egy miatyánkot a megboldogultért, a ház előtt pedig néhány gyerek ténfergett.

Jasio valahogy aggódalmasan tekintett szét a homályos szobában.

- Klombék bementek a városba - súgta neki Jagustynka. - Jócskán hagyott rájuk, azért hát ki kell hogy tegyenek magukért a temetéssel, hiszen rokonuk. Csak este kísérik a templomba, mert Mateusz még nem készült el a koporsóval...

Fojtó volt a levegő a szobában, és a halott sárga, mosolyba merevült arca olyan félelemmel töltötte el Jasiót, hogy éppen csak keresztet vetett és kiment. Rögtön a küszöb előtt Jagusiával találkozott össze, az anyjával jött; amint meglátta a fiút, megállott, de az szó nélkül ment tovább, még dicsértesséket se mondott. Csak a bejáróból fordult hátra önkéntelenül; látta, hogy Jagusia még mindig ugyanazon a helyen áll, és szomorú szemmel néz utána.

Jasio otthon nem akart reggelizni, panaszkodott, hogy nagyon fáj a feje.

- Sétálj egyet, talán elmúlik - tanácsolta az anyja.

- Hova menjek? Hogy mama aztán ismét isten tudja, mit gondoljon!

- Mit beszélsz, Jasio!

- Hiszen a mama nem engedi meg, hogy kitegyem a lábamat a házból! Hiszen a mama még azt is megtiltotta, hogy szoba álljak az emberekkel! Hiszen... - Anyján töltötte ki ingerültségét. Az lett a vége, hogy a kántorné bekötötte ecetes ruhával a homlokát, lefektette aludni a sötét szobában, a gyerekeket kikergette az udvarra, és örködött fölötte, mint a kotlós, míg jól ki nem aludta magát, és jól nem lakott kellőképpen.

- Most aztán menj és sétálj egyet! Menj a nyárfás útra, ott nagyobb az árnyék és hűvösebb is. - Jasio nem szólt erre, de érezte, hogy anyja figyelve néz utána, hát csak azért is egészen másfelé indult, kószált a faluban, elnézte a kovácsékat, hogyan dolgoznak a zuhogó kalapácsokkal, benézett a malomba, mászkált a kertekben, buzgón nézegette a lenföldeket és mindazokat a helyeket, ahol csak asszonyi öltözetek piroslottak. Elüldögélt Jacek úrral, aki egy mezsgyén legeltette Weronka teheneit, tejet ivott Szymekéknél Erdőalján, és csak alkonyatkor tért vissza a faluba, anélkül, hogy Jagusiával bárhol is találkozott volna.

Csak másnap látta, Jagata temetésén. Az egész szertartás alatt úgy nézett rá az asszony, hogy a betűk is ugráltak a szeme előtt, és elhibázta az éneket. Mikor pedig kikísérték a holttestet a temetőbe, Jagusia, nem ügyelve a kántorné fenyegető pillantására, csaknem a fiú mellett haladt. Jasio pedig, szomorú sóhajtásait hallva, úgy olvadozott, mint a hó a tavaszi nap melegétől.

Mikor pedig a koporsót leeresztették a gödörbe, és kitört a jajveszékelés, Jasio meghallotta Jagusia keserves sírását is; megértette, hogy nem a megholtért zokog úgy, hanem megbántott, fájó szívének nehéz gyötrelmében.

„Beszélnem kell vele” - határozta el, amikor hazament a temetésről. De nem tudott egyhamar szabadulni, mert mindjárt ebéd után gyülekezni kezdtek Lipcében az emberek a távolabbi

falvakból, sőt még más plébániákról is, a másnapi czenstochowai zarándoklatra. A csoportnak reggel kellett elindulnia, rögtön az ünnepélyes fogadalmi mise után, azért hát lassan gyülekeztek, és megtöltötték a tóparti utakat szekereikkel és lármájukkal. Sokan jöttek a plébániára is, ezért Jasiónak ott kellett ülnie, és különféle dolgokat elintéznie a plébános helyett; végre estefelé kiválasztotta az alkalmas pillanatot, könyvet fogott a kezébe, és észrevétlenül kisompolygott a mezsgyére, a csűrök mögé, a körtefa alá, ahol nemegyszer üldögéltek Jagusiával.

Persze bele se nézett a könyvbe, elhajította a fübe, és körülnézett a határban, aztán beugrott a rozsba, és lopózva, szinte négykézláb elsompolygott Dominikowa szérűskertjébe.

Jagusia éppen krumplit herélt, nem is sejtette, hogy valaki nézi. Olykor-olykor nehézkesen kiegyenesedett, s a kapára támaszkodva, szomorú tekintettel révedezett a világba, hosszan és mélyen sóhajtozott.

- Jagusia! - szólalt meg a fiú félénken.

Az asszony olyan sápadt lett, mint a fehérített vászon, s megállt, mintha földbe gyökerezett volna a lába. Alig hitt a saját szemének, a lélegzete elállt, a szíve összeszorult, de úgy nézett rá, mint valami csodás látomásra. Édes mosoly bujkált hirtelen kipirult ajkán, lánggra lobbant, és kitört, mint a nap.

Jasiónak is felragyogott a szeme, és méz öntötte el a szívét. De nem engedett szabad folyást érzéseinek; csak hallgatott, leült a földre, és különös gyönyörűséggel nézte Jagusiát.

- Attól féltem, hogy már soha többé nem látom Jasio urat...

Mintha illatos szél lebbent volna feléje a rétről: a fejét is lehajtotta, úgy csengett ez a hang lelkében, szinte felfoghatatlan boldogsággal.

- És tegnap Klombék előtt rám se nézett Jasio úr...

Úgy állt előtte, lángoló pirosan, mint a rózsabokor, mint a vágy hevében lankadó almavirág, tele szépséggel; olyan volt, mint valami csoda.

- Csoda, hogy meg nem hasadt a szívem! Csoda, hogy el nem hagyott az eszem.

Könny csillant meg a pilláján, mintha gyémántcsepp takarta volna el szeme kék egét.

- Jagusia! - szakadt ki a fiú szíve mélyéből.

Jagusia letérdelt a barázdában, és a fiú térdéhez simulva, reá szögezte szemét, ezt a tüzes örvényt; szemét, mely olyan kék, mint az ég, és olyan kifürkészhetetlen; szemét, mely mámorító, mint a csók, mint a szerető karok ölelése, mely maga a kísértés s egyúttal a gyermeki ártatlanság.

Jasio hirtelen megrázkódott, és mintha védekezni akarna az ígézet ellen, kezdte élesen szemére hányni összes bűneit, mindent, amit az anyja elmondott neki. Jagusia minden szavát beitta magába, s nem vette le róla a tekintetét, de nem sokat értett belőle. Csak azt az egyet tudta, hogy íme, itt ül előtte az ő mindenek fölött való választottja, hogy valamit beszél, hogy ragyog a szeme, és ő itt térdel előtte, mint egy szent előtt, és imádkozik a szerelem mérhetetlen hitével.

- Mondjad, Jagus, hogy ez mind nem igaz, mondjad! - kérlelte unszolva.

- Nem igaz! Nem igaz! - hagyta helyben az asszony olyan őszintén, hogy a fiú rögtön elhitte, el kellett hinnie. Jagusia pedig, mellét a fiú térdéhez támasztva, tekintetében elmerülve, kezdte csöndesen bevallani szerelmét... Úgy tárta ki lelkét a fiú előtt, mint a szentgyónásban, a lába elé vetette, mint az eltévedt madárkát, és imádságos, forró kéréssel egészen átadta magát irgalmának, kényének-kedvének.

Jasio reszketett, mint a falevél, ha megrázza az orkán; el akarta taszítani az asszonyt, és el akart futni, de csak ennyit suttogott bágyadt, öntudatlan hangon:

- Csönd, Jagus, így nem szabad, ez bűn, csitt!

Jagusia végül is elhallgatott, végképp kifogyott az ereje, s most már mindketten hallgattak, s kerültek egymás tekintetét; ugyanakkor olyan közel simultak egymáshoz, hogy érezték egymás szívének verését és halk, égető lélegzését. Rettenetesen jó, örvendező érzés töltötte el őket, mindkettőjüknek sápadt arcán ömlött a könny, mindkettejüknek nevetett piros ajka, lelkük pedig, mint Úrfelmutatáskor, valami szentséges csöndbe merült, mely titkon fénylik valahol a magasságban, s még magasabbra szállott, a világ fölé.

A nap már nyugovóra hajolt, s a föld az alkonyi fény aranyos harmatában úszott. Minden elcsendesedett, minden visszatartotta lélegzetét, mintha dermedten hallgatná a harangszót, mely éppen Úrangyalára kondult; s azután mintha imádságba merült volna minden, halk, háláadó imádságba, e nap szent kegyelméért. Kimentek az alkonyi fény porával beszórt mezőkre, mentek virággal teli mezsgyéken, érett gabona közt, kezük a térdükhöz hajló kalászon tévedezett, mentek a lemenő nap bíbor tűzébe bámulva, az ég széles, aranyos szakadékába; ott ragyogott lelkükben, szemükben a menny, s fejük fölött szinte mennyei fény sugárzott.

Mintha szentmise folynék bennük, úgy tele voltak szent áhítattal, lelkük elragadtatva térdelt, égbe szállott szívük az Úr kegyelméről énekelt, melyet egyedül csak nekik nyilatkoztatott ki az élet ez órájában.

Egyetlen szót se szóltak többé egymáshoz, egyetlen szót sem, csak a tekintetük keresztezte egymást néha, mint két villám, mely egészen elolvad saját tűzében, és semmit sem tud önmagáról.

Azt se tudták, hogy valami dalt zengenek, amely magától kelt bennük, mint a csicsergő madár, úgy szállott a homályba borult mezők fölött, a széles világba.

Még azt se tudták, hol vannak, hova mennek és miért.

Hirtelen valahol a közelben kemény és száraz hang robbant feléjük.

- Jasio, haza!

A fiú ebben a szempillantásban kijózanodott. A nyárfás úton voltak, s közvetlenül előttük ott állott fenyegető, kérlelhetetlen arccal az anyja. Jasio dadogott valamit összevissza.

- Gyere haza!

Kézen fogta, és haragosan húzta magával. A fiú ellenkezés nélkül, alázattal engedelmeskedett...

Jagusia úgy ment utánuk, mintha meg volna ígézve; de a kántorné egyszer csak fölvetett egy követ az útról, és szörnyű dühvel feléje dobta.

- Takarodj! A kutyaólba, te szuka! - kiáltott megvetően.

Jagusia körülnézett, mert egyáltalán nem értette, kiről van szó. De mikor eltűntek a szeme elől, sokáig kóborolt az utakon, azután pedig, mikor odahaza aludni tértek, kiült a ház elé, és ott maradt világos reggelig.

Egymás után múltak az órák, a kakasok kukorékolnak, a lovak nyerítettek a tóparti szekeknél, megvirradt, a falu ébredezett, vizet merítettek a tóból, kihajtották a jószágot a legelőre, némelyek már kimentek dolgozni, néhol már fecsegték az asszonyok, másutt nyugősen sírdogáltak a gyerekek, s ő még mindig ott ült egy helyben, és nyitott szemmel, ébren álmodott

Jasióról. Azt álmodta, hogy beszélget vele, olyan közlőrl nézik egymást, hogy édes tűz járja át testét-lelkét, hogy valahol mennek, és valami olyat énekelnek, amire nem tud visszaemlékezni. És azután megint előlrl kezdődött: mindig ugyanerről álmodozott.

Anyja ébresztette föl csodás látomásaiból, és még inkább Hanka, aki már útra készen bejött hozzájuk, és bátortalanul nyújtotta békére a kezét.

- Czenstochowába megyek, hát bocsássák meg, amit maguk ellen vétettem...

- Isten fizessen meg a jó szóért, de a bánalom az bánalom - morogta az öregasszony.

- Ne emlegessük azt! Őszinte szívből kérem, bocsássanak meg nekem.

- Már nem őrzök haragot a szívemben maga iránt - sóhajtott mélyet Dominikowa.

- Én sem! Bár épp eleget szenvedtem! - mondta komolyan Jagusia, és meghallva a kisharang csengését, bement, hogy felöltözzék a templomba.

- Hallották, hogy a kántorék Jasiója is eljön a búcsúsokkal? - szólt kis idő múlva Hanka.

Jagusia félig öltözetlenül rontott ki a házból e hír hallatára.

- Éppen most mondta a kántorné, hogy megkötötte magát, és mindenáron el akar jönni Czenstochowába. Vidámabb lesz az utunk a papocskával, és nagyobb lesz a tisztesség is! Isten velük. - Barátságosan elbúcsúzott, és a templomba ment; útközben mindenütt elmondta az újságot. Persze, nagyon csodálkoztak ezen, csak Jagustynka ingatta a fejét, és csendesen megjegyezte:

- Lappang emögött valami! Nem jószántából megy ő oda, nem bizony...

De nem volt idő hosszabb okoskodásra, mert vagy a fél falu összegyűlt már a templomban, s már a pap is kijött, hogy fogadalmi misét mondjon a zarándoklat szándékára.

Jasio ministrált, mint mindennap, de ma valahogy sápadtabb volt az arca, és különösen fájdalmasnak látszott, a szemét pedig kékes karikák vették körül, s könnyek fátyolozták. Szinte ködben káprázott előtte az egész templom, Tereska, aki arcra borulva, kitárt karokkal feküdt az egész istentisztelet alatt, Jagusia ijedt szeme, az anyja, aki az urasági padban ült, és a szentáldozáshoz járuló zarándokok. Ködfátyolon át, alig visszatartott könnyein át látott mindent, a szívét marcangoló fájdalom és halálos szomorúság fátyolán át.

A plébános az oltártól elbúcsúztatta az indulókat, és amikor kitódultak a templom elé, meghintette őket szenteltvízzel, és megáldotta. Rögtön kivitték a zászlót is, megcsillant előttük a kereszt, valaki énekelni kezdett, és megindult a csapat a messzi útra.

Lipcéből nem sokan mentek: Hanka, Marysia Balcerkowa, Klembowa a lányával, a ferde szájú Grzela, Tereska az urával, akik fogadalmat tettek, hogy egész úton nem vesznek a szájukba meleg ételt, és néhány zsellérasszony; de a többi falubélivel együtt vagy százan gyűltek össze.

Az egész falu elkísérte őket, a batyukkal telt szekerek pedig utánuk ballagtak. De a korai idő ellenére már nagy volt a hőség, szinte vakított a nap, és gomolyogva szállott föl a por, mintha szürke, fullasztó felhőben vonulnának.

Jagusia is ott ment az anyjával és a többiekkel együtt; nagyon rossz színben volt, egész testében reszketett a fájdalomtól, és keserű, árva könnyeit nyelve, úgy nézett Jasióra, mint a napra. Persze csak távolból, mert a kántorné és a gyerekei nem hagyták magára egy pillanatra sem, úgyhogy nem tudott beszélni vele, sőt még a szeme elé se kerülhetett.

Mateusz szólt hozzá valamit, azután az anyja meg mások is, de hasztalan, mert ő csak azt az egyet tudta, hogy Jasio örökre elmegy, hogy soha, soha többé nem látja.

Erdőalján a feszület alatt elbúcsúztak a csapattól; azok rögtön továbbindultak, egyre távolodó énekszó közepette, míg végül egészen eltűntek a szemük elől, csak valahol a napfényes messzeségben emelkedett sűrű porfelhő az úton.

- Miért? Miért? - nyögte Jagusia, és élettelenül vánszorgott vissza a faluba a többiekkel.

„Leroskadok és meghalok!” - gondolta, és úgy is érezte, mintha a halál foganna meg benne. Egyre lassabban és nehezkesebben lépegetett, végképp kiszívta erejét a hőség, a fáradtság és a rettenetes gyötrelém.

- Mihez fogok én most, mihez? - kérdezte magában, a különösen üres és fájdalmas vakító napot bámulva.

Vágyakozva várta az éjszakát és a csöndet, de az sem hozott enyhülést, sem nyugalmat. Hajnalig bolyongott a ház körül, kiment az útra, még Erdőaljára is elszaladt a feszülethez, ahol utoljára látta Jasiót, és kintől égő szemmel kereste a széles, homokos úton a lába nyomát, legalább az árnyékát, legalább a föld rögét, melyet az ő lába érintett.

Nem volt, nem volt már számára sehol semmi, nem volt már irgalom és segítség.

Végül már a könnye is elapadt, s a szeme úgy fénylett, szomorúsággal és kétségbeeséssel telve, mint a mérhetetlen fájdalom kútja.

Csak néha, imádság közben szakadt föl cserepes ajkáról a fájdalmas panasz:

- És mindez miért? Istenem, miért?

Dominikowánál már végképp tűrhetetlenné vált a helyzet. Jagusia magánkívül járt-kelt, és nem tudott az Isten világáról, Jendrzych is lerázta a munkát magáról, és egyre gyakrabban ült Szymekéknél; úgy hanyatlott és pusztult a gazdaság, hogy nemegyszer megfélemlenően hajtották ki a teheneket a legelőre, a disznók éhesen visítottak, a lovak nyerítve rágták az üres jászlat, mert az öregasszony nem tudott mindent egyedül ellátni, hiszen még bottal sántikált, bekötött szemmel, félig vakon. Hát nem is csoda, hogy majd szétpattant a feje a sok gondtól.

De hogyisne! A búza alá kihordott trágya ott száradt a földön, és nem volt, aki beszántsa; a len szinte kérte a nyüvést, a krumplit még egyszer meg kellett volna kapálni és föltölteni, nem volt tűzifa, pusztultak a gazdasági szerszámok, az aratás a küszöbön állt, öt embernek is lett volna elegendő munka, és mégis olyan pizsmogva ment minden, mint ahogy az orrát piszkálja az ember. Fölfogadott egy zselléasszonyt, és maga is mindent megtett, amit lehetett, munkába hajtotta a gyerekeket is, de Jagusia szinte süket volt minden kérésre, minden okos szóra, Jendrzych pedig büszkén vágta oda az anyja fenyegetésére.

- Mindent földhöz csapok, és világgá megyek! Kikergette Szymeket, hát most dolgozzék maga! Ő ugyan nem búsul maga után, van háza, van pénze, van felesége, tehene, olyan gazda, mint annak rendje. - Így szájaskodott, s közben előrelátón távol tartotta magát az anyjától.

- Persze hogy az a zshivány ügyesen elrendezte a dolgát! - sóhajtott mélyen az öregasszony.

- Hát bizony mindennek megtalálja a módját, még Nastusia is csodálkozik rajta!

- Föl kell fogadni valakit, vagy akár bérest is szegődtetni... - gondolkozott hangosan.

Jendrzych megvakarta a fejét, és bátortalanul mondta:

- Minek idegent keresni, mikor Szymek is megcsinálná... csak egy szót kellene szólni neki...

- Ostoba vagy! Ne üsd bele az orrodát abba, ami nem a te dolgod! - csattant föl az öregasszony, s nagyon marta a lelkét, hogy így vagy úgy, de mégiscsak engednie kell, és valami egyezségre kell jutnia a fiával.

Leginkább mégis Jagusia miatt szomorkodott, mert hiába igyekezett megtudni, mi baja. Jendrzych se tudta, a komaasszonyoknál pedig nem mert kérdezősködni, nehogy nagyon is sokat toldjanak hozzá. A czenstochowai búcsúsok elindulása után három egész napon át a legkülönbözőbb sejtelmek közt tévelygett, mint az úttalan sötétségben, csak szombat délután, végső elkeseredésében fogott egy gácsért a hóna alá, és elment a plébániára.

Estefelé jött haza, viharosan, mint az őszi éjszaka, kisírt szemmel és mélyen sóhajtozva. Senkihez se szólt, csak vacsora után, amikor magára maradt Jagusiával, becsukta a pitvarajtót, és megszólalt:

- Tudod, hogy mit mesélnek rólad és Jasióról?

- Nem vagyok kíváncsi a pletykákra! - felelte Jagus kedvetlenül, fölemelve lázas szemét.

- Akár kíváncsi vagy, akár nem, tudnod kell, hogy az emberek előtt semmi sem marad titokban. Amit csendben tesznek, arról hangosan beszélnek. Rólad meg olyanokat mondanak, hogy az Isten mentsen meg tőle.

S részletesen elmesélte, mit hallott a plébánián és a kántoréktól.

- Mindjárt azon az éjszakán törvényt ültek Jasio fölött, a kántor kicserizte a bőrét, a pap is adott ráadást a pipaszárral, és hogy megóvják előled, elküldték Czenstochowába. Hallod? Értsd meg, mit csináltál! - kiáltott Dominikowa fenyegetően.

- Jézus Mária! Verték! Jasiót megverték! - fölpattant, mintha segítségére akarna sietni, de azután csak összeszorított fogain keresztül sziszegte: - Hogy szakadjon le a kezük, hogy a kolera ne kerülje el őket! - És sírva fakadt, kivörösödött szeméből megindult a keserű könnyek árja, és lelkének minden sebe fölfakadt, mintha élő szíve vére folyt volna belőle.

De Dominikowa nem ügyelt erre, és mint a bottal, úgy kezdte verni minden bűnének és hibájának fölemlegetésével. Egyet sem hagyott ki, fölhányta mindet, ami régóta marta, ami annyira fájt neki.

- Ennek már egyszer véget kell vetni. Érted? Nem élhetsz így tovább! - kiáltozta egyre böszültebben, bár szemének kötése alól égető könnyek hullottak. - Hogy a legrosszabbnak tartsanak téged, hogy ujjal mutogassanak rád! Micsoda szégyen ez öreg napjaimra, Jézusom, micsoda szégyen - nyögte kétségbeesetten.

- Azt mondják, maga se volt jobb fiatal korában! - vágta Jagusia az anyja szemébe.

Az öregasszony úgy megdühödött erre, hogy alig bírta kinyögni:

- Még a szentnek se bocsátanak meg!

Nem merte tovább szidni, Jagusia pedig valami fodrot kezdett vasalni másnapra. Szellős este volt, zúgtak a fák, az apró felhőkkel beszórt égen lassan úszott a hold, valahol a faluban lányok énekeltek, és hegedű cincogott valami rezgő nótát.

Az ablak előtt az arra haladó bíróné hangja hallatszott:

- Tegnap elment az irodába, és azóta nyoma veszett...

- Az írnokkal ment a járási székhelyre, még tegnap este. A törvénybíró azt mondta, hogy a járási főnök hívta őket magához - felelte Mateusz.

Mikor továbbmentek, az öregasszony ismét megszólalt, de most már szelídebben:

- Miért kergetted el Mateuszt a házból?

- Mert meguntam, és minek üljön itt! Nem akarok férjhez menni!

- Pedig ideje lenne, hogy férj után nézz, ideje! Mindjárt befognák az emberek is a szájukat. Akár Mateusz is jó lenne, nem utolsó legény, nem éppen megvetni való, ügyes és emberséges...

Sokáig beszélt róla, és nagyon biztatta, de Jagusia egy szót sem szólt, a munkával és saját gondjaival volt elfoglalva. Abba is hagyta az öreg, és rózsafüzért kezdett mondani. Odakünn már minden elcsendesedett, csak a fák birkóztak a széllel, és a malom kelepelt. Késő éjszaka volt, a hold szinte egészen elmerült a sűrű gomolyagokban, csak itt-ott fénylett a felhők széle, és fénykévék törtek elő.

- Jagus, holnap gyónni kell mened. Megkönnyebbülsz, ha megszabadulsz a bűneidtől.

- Kell is nekem, nem megyek!

- Nem akarsz gyónni?! - egészen berekedt a szörnyülködéstől.

- Nem hát. A pap hamar kész a büntetéssel, de senkinek se igyekszik segíteni...

- Hallgass, hogy az Úr Jézus meg ne büntessen az ilyen bűnös beszédért! Én meg azt mondom neked, menj gyónni, bánd meg bűneidet, vezekelj, és kérd az Istent, akkor még minden jóra fordulhat.

- Hát nincs elég vezeklésben részem, mi? És mit vétettem? Miért vezekeljek? Talán azért, hogy szerettem, és annyit szenvedtem, azért kapok ilyen jutalmat, mi? Volt már részem mindenben, ami a legrosszabb a világon! - panaszkodott búsan.

Még csak nem is sejtette szegényke, hogy valami még rosszabb éri, még váratlanabb és igazságtalanabb.

Másnap ugyanis, vasárnap, nagymise előtt az a szinte hihetetlen hír futott végig a falun, hogy a bírót a községi pénztárban talált hiány miatt letartóztatták.

Az első pillanatban el se akarták hinni, s bár minden órában jött valaki, aki újabb és rosszabb újsággal tetézte, még nem vették túlságosan szívükre a dolgot.

- A mihasznák kitalálnak mindenfélét, és a mulatság kedvéért terjesztik - mondogatták a komolyabbak.

De bezzeg elhitték, amikor a kovács visszatért a városból, és szóról szóra mindent megerősített, Jankiel pedig délben kijelentette az egész nép előtt:

- Minden igaz! Ötezer rubel hiány van a kasszában, elveszik érte az egész gazdaságát, és ha nem futja, a többi Lipcének kell megfizetnie érte.

Ez valamennyiüket rettenetesen felháborította, hiszen csak úgy sivít a nyomorúság mindenütt, nincs mit a fazékba tenni, akárhányan adósságba keveredtek, csak hogy kihúzzák az aratásig, s most még a tolvajért is kelljen fizetni. Ez már túl sok volt az emberek türelmének, hát nem is csoda, hogy majd megveszett dühében az egész falu, úgy hullottak a káromkodások, fenyegetések és csúfnevek, mint a kövek:

- Dögölnél meg, te cudar, mint a kutya!

- Nem voltam a cimborája, hát nem is fogok fizetni érte!

- Én sem! Mulatott, élte világát, te meg szenvedj a más bűnéért! - mondogatták, és úgy el voltak keseredve, hogy némelyek majdnem sírva fakadtak szomorúságukban.

- Régóta szemmel tartottam, és meg is mondtam előre, mi lesz ebből. Magyaráztam, de nem hallgattatok rám, most aztán itt van! - mondogatta ravaszul az öreg Ploszka. Segített neki Ploszkowa is, mindenkinek mesélt, aki csak meg akarta hallgatni:

- Tudja, Antek már kiszámította, hogy a bíró úr fölsegítésére három rubelt fizetünk holdanként. De az ilyen jó barátért tízet se sajnál az ember, ugye?

És ezek a hírek annyira leverték a népet, hogy csak kevesen mentek munkába, inkább tanácskoztak, és közösen sopánkodtak. Teli voltak a bejárók, a házak eleje, és különösen a tóparton gyülekeztek össze, de hiába törték rajta a fejüket, hova tehetett a bíró ilyen tenger pénzt.

- Biztosan lopott tőle valaki, lehetetlen, hogy egymaga pazarolt volna el ennyit.

- Megbízott az írnokban, és tudjuk, micsoda jómadár az!

- Kár azért az emberért! Megkárosított mindnyájunkat, az igaz, de leginkább saját magát! - mondogatták a megfontoltabbak. Erre közékük dugta kövér hasát Ploszkowa, és nosza, mintegy sajnálkozva szólalt meg, száraz szemét dörzsölgetve:

- Én meg a bírónét sajnálom! Szegény asszony, úri dáma volt, és fönn hordta az orrát, most aztán mi lesz belőle? Elveszik a házát, eladják a földjét, zsellérsorra jut szegényke, napszámba kell járnia. És ha legalább neki is lett volna belőle haszna!

- Hát nem kóstolt elég jót? - vágott Kozłowa a szavába; buzgón tódította, csak hogy másképpen. - Élték világukat a cudarok, mint valami uraságok. Mindennap húst ettek! A bíróné fél bögre cukrot tett a kávéjába, és pohárszámra itták a tiszta arakot! Láttam, hogyan szállította a városból a finom falatokat teli kassal. Aztán mitől dagadt meg úgy a hasuk? Csak nem a böjtöléstől!

Hallgatták és fontolgatták szavait, bár a vége felé már összevissza beszélt mindenféle badarságot, de csak a kántorné talált mindnyájuk szívéhez. Hirtelen ott termett a faluban, mintha csak véletlenül vetődött volna oda, meghallgatta, mit beszélnek, és aztán félvállról odavetette:

- Hogyan, hát nem tudják, mire adta ki a bíró azt a sok pénzt?

Köréje tolakodtak, és kérdezgették, könyörögtek a feleletért.

- Hát Jagusiára vesztegette, nyilvánvaló.

Ezt nem várták; csak bámulva néztek egymásra.

- Már tavasz óta beszél róla az egész plébánia. Én nem mondok nektek többet, de kérdezzetek meg akárkit, akár a modlicaiakat is, és megtudjátok az egész igazságot!

És továbbment, mintha nem akarna többet elárulni, de az asszonyok nem eresztették. Odaszorították az egyik kerítéshez, és úgy kérlelték, esedeztek, míg végül mesélni kezdte, mintha nagy titkot mondana, hogy milyen színarany gyűrűket hozott a bíró Jagusiának, micsoda selyemkendőket, milyen vékony vásznakot, milyen gyöngyöket vett, és mennyi készpénzt adott neki! Úgy hazudott, mintha könyvből olvasta volna, de szentül elhitték, csak az egy Jagustynka szólalt meg haragosan:

- Mese, mese, meskete! És látni tetszett mindezt?

- Láttam hát, és meg tudnék esküdni akár a templomban is, hogy neki lopott, neki, talán még ő is beszélte rá! Hohó, mindenre képes az a személy, semmi se szent előtte, nincs benne semmi szégyen és lelkiismeret! Mint a veszkődő szuka, úgy futkos a faluban, és mindenütt csak botrányt és szerencsétlenséget terjeszt. Még az én Jasiómat is el akarta csábítani, a fiú ártatlan, mint a gyerek, hát elszökött előle, és mindent elmondott nekem. Hát nem borzalmas, hogy még a papnak se hagy békét! - beszélt gyorsan, és csak úgy lihegett haragjában.

Mintha szikra pattant volna a puskaporos hordóba, úgy robbant ki hirtelen minden régi harag Jagusia ellen, minden irigység, sértődés, féltékenység és gyűlölet. Mindegyik kezdte fölemlegetni, ami a máját nyomta, kimondhatatlan zaj keletkezett. Egymás szavába vágva, egyre dühödtebben kiáltoztak.

- Hogy az ilyet még a hátán hordja a szent föld!

- És ki miatt halt meg Maciej? Emlékezzenek csak rá!

- Az egész falunak bűnhődnie kell egy ilyen kórságos miatt!

- És még a papot is bűnre akarta csábítani! Jézusom, légy irgalmas hozzánk!

- És mennyi korhelykedés, civakodás meg istenkáromlás volt már miatta!

- Megfertőzi az egész falut! Már ujjal mutogatnak miatta Lipcére!

- A pestises levegő sem rosszabb, mint az ilyen métely.
- Amíg egy ilyen van a faluban, addig mindig lesz bűn, kicsapongás és gonoszság. Ma a bíró lopott neki, holnap megteszi más.
- Agyon kell verni a dögöt és odavetni a kutyáknak!
- Ki kell űzni a faluból, ki kell kergetni az erdőbe, mint a járványt!
- Kikergetni! Ez az egyetlen segítség! Kikergetni! - ordították dühödten, mindenre készen az asszonyok, s a kántorné javaslatára mindnyájan a bírónéhoz indultak.

Ez kijött hozzájuk, arca dagadt volt a sírástól, olyan nyomorult volt és olyan szerencsétlen, s úgy jajveszékelt, hogy sírva ölelgették, és sajnálkoztak rajta teljes szívükből.

A kántorné csak egy idő múlva említette neki Jagusiát.

- Szent igaz! Ő az oka mindennek, egyedül ő - sopánkodott a bíróné kétségbeesetten. - Az a kutya ringyó, az a pokol fajzatja! Hogy a kerítés tövében dögölj meg az én szenvedésemért, hogy a férgek rágjanak meg az én szégyenem miatt, az én szerencsétlenségem miatt! - lerogyott egy lócára, és kimondhatatlan kínban, zokogásban vergődött.

A többiek is kedvükre kisírták magukat miatta, sopánkodtak, és hazaszéledtek, mert a nap már nyugovóra hajolt. Csak a kántorné maradt ott, bezárkózott a bírónéval, és valami fontos elhatározásra jutottak. Még alkonyat előtt elszaladtak a faluba, házról házra jártak, és valami csöndes, titkos munkát kezdtek.

Csatlakoztak hozzájuk Ploszkaék, még néhány embert magukhoz vontak, és együtt elmentek a plébánoshoz. Az mindent végighallgatott, de széttárta karjait, és így szólt:

- Én nem avatkozom bele semmibe, csináljatok, amit akartok, én semmiről sem tudok, és holnap reggel elmegyek Zarnowba egész napra!

Nagyon lármás este következett, tanácskozással, vitatkozással és titkos suttogással tele; amikor pedig már leszállt a sötét éjszaka, mindnyájan, akik összebeszéltek, összejöttek a kocsmában, s mint a kántorék vendégei újból tanácskozni, tárgyalni kezdtek, összejöttek pedig a legelső gazdák, majdnem valamennyi férjes asszony, és már eléggé régóta tanácskoztak, mikor Ploszkowa fölkiáltott:

- De hol van Antek Boryna? Összegyűlt az egész falu, ő az első gazda Lipcében, hát nélküle nem lehet határozni, mert nem lesz érvényes.
- Csakugyan, el kell küldeni érte! El kell jönnie! Nélküle nem lehet! - ordítottak.
- De talán védeni fogja, ki tudja? - suttogta az egyik asszony.
- Ugyan, mer is szembeszállni az egész faluval! Ha mindnyájan, hát mindnyájan!

A törvénybíró szaladt el érte, az ágyból kellett hogy kiráncigálja, mert már aludt.

- El kell hogy jöjjön, és megmondja a véleményét! Ha nem jön el, azt fogják mondani, hogy védelmezi Jagusiát, és szembeszegül a faluval. Az asszonyok nem fogják megbocsátani magának a régi bűneit. Jöjjön csak, egyszer véget kell vetni a dolognak.

És nehéz szívvel bár, de elment, mert el kellett mennie.

A kocsmá már zsúfolva volt, még egy gombostűt se lehetett volna leejteni; csöndesen zsidongott a tömeg, mert éppen a kántor állott a lócán, és úgy beszélt, mintha prédikálna:

- ...és más mód nincs! A falu olyan, mint a ház, ha egy tolvaj kiveszi alóla az alapgerendát, a másik megéhezik a mestergerendára, a harmadiknak egy darab falra támad kedve, akkor végül is összedől a ház, és halálra nyomja az összes bentlevőket! Jól gondoljátok ezt meg! Ha mindenkinek szabad lesz lopni, rabolni, kárt tenni, kicsapongó életet folytatni, mi lesz akkor a faluból? Mondom nektek, hogy már nem falu lesz többé, hanem csak az ördög istállója, gyalázata és szégyene a tisztességes embereknek! Hogy már messziről el fogják kerülni a népek, és keresztet vetnek, ha csak említik is a nevét! De azt is mondom nektek, hogy előbb vagy utóbb el kell hogy jöjjön az Isten büntetése az ilyen falura, mint ahogy eljött ama Szodomára és Gomorrára! El fog jönni, és kiirtja valamennyi lakóját, mert mindnyájan egyformán bűnösök, azok, akik a gonoszt cselekszik, de éppúgy azok is, akik megengedik, hogy a gonosz elhatalmasodjék! A Szentírás arra tanít bennünket, ha a kezed megbotránkoztat téged, vágd le azt; ha a szemed megbotránkoztat, vágd ki azt, és vedd oda a kutyaának! Jagusia, mondom nektek, rosszabb a mételynél, rosszabb a dögvésznél, mert megbotránkozást vet, vétkezik valamennyi parancsolat ellen, és a falura vonja az Isten haragját és az ő rettenetes bosszúját! Kergessétek ki, amíg nem késő! Bűneinek mértéke már csordultig telt, és eljött a büntetés ideje! - bömbölte, mint a bika, s még a szeme is kidülledt kivörösödött képéből.

- Persze! Itt az ideje! A nép hatalmában áll, hogy büntessen, és az is, hogy jutalmazzon! Ki kell üzni a faluból! Ki kell üzni! - kiáltozták mind hangosabban.

Szólt még Grzela, a bíró öccse, beszélt az öreg Ploszka, megeresztette a nyelvét Gulbas, de kevesen hallgatták, mert már mindnyájan egyszerre beszéltek. A kántorné folyton azt mesélte, hogy volt a dolog Jasióval, a bíróné is mindenkinek a fülébe ültette a maga sérelmeit, másoknak is alaposan megeredt a nyelvük, s olyan lárma lett, mint a vásárban.

Csak Antek nem szólalt meg. A pultnál állt, sötéten, mint az éjszaka, összeszorítva fogát, sápadtan a kintől. Voltak olyan pillanatai, hogy kedve lett volna megragadni a lócát és végigverni vele ezeket az ordító pofákat, szerette volna a sarkával letaposni valamennyit, mint a förtelmes férgeket, és úgy megundorodott mindentől, hogy egyik poharat a másik után hajtotta föl, csak köpködött, és csöndesen káromkodott.

Odament hozzá Ploszka, és az egész kocsmá hallatára megkérdezte:

- Már valamennyien egyetértenek abban, hogy Jagusiát ki kell kergetni a faluból. Te is mondd meg a véleményedet, Antoni.

A kocsmában hirtelen csend lett, minden szem reá szegeződött. Majdnem bizonyosak voltak benne, hogy ellenkezni fog. De ő fűjt egyet, kiegyenesedett, és hangosan így szólt:

- A faluban élek, hát a faluval tartok! Ha ki akarjátok kergetni, hát kergessétek ki; ha oltárra akarjátok emelni, emeljétek! Nekem mindegy.

Eltolta kezével az útjában állókat, és kiment; rá se nézett senkire.

Távozása után még sokáig tanácskoztak, szinte hajnalpirkadásig, s kora reggel már mindenki tudta a határozatot, hogy kikergetik Jagusiát a faluból.

Alig kelt valaki védelmére, mert mindenkit letorkoltak, csak az egy Mateusz nem ijedt meg senkitől. Káromkodva lehordott mindenkit, leszidta az egész falut, s végső dühében Antekhez sietett segítségért.

- Tudsz Jagusiáról? - Sápadt volt, mint a halál, és egész testében remegett.

- Tudok hát. A törvény mellettük van! - szólt röviden, miközben a kútnál mosakodott.

- Hogy a nyavalya törje ki őket az ilyen törvénnyel! Ez a kántorék munkája! Hogyan, megengedhetjük az ilyen igazságtalanságot?! Hát kinek mit vétett? Amivel vádolják, abból egy szó sem igaz, tiszta hazugság! Jézusom, hogy merjenek kiűzni egy embert, mint a veszett kutyát! Lehetetlen, ennek nem szabad megtörténnie!

- Hát szembeszállsz az egész faluval?

- Úgy mondd, mintha velük tartanál - mordult fel Mateusz fenyegető szemrehányással.

- Nem tartok senkivel, de annyi közöm van Jagusiához, mint ehhez a kőhöz itt.

- Segíts, Antek, adj valami tanácsot. Istenemre, már megzavarodik a fejem. Gondold csak meg, mihez fog, hová lesz szegény? A kutyafájukat, a zsványok, ragadozó farkasok! Fejszét fogok, és rakásra aprítom őket, de nem engedem, nem én!

- Nem segíthetek neked semmit. Elhatározták, hát akkor mit ér egy ember ellenkezése? Semmit.

- Te haragszol rá! - csattant föl váratlanul Mateusz.

- Akár haragszom, akár nem, senkinek semmi köze hozzá! - mondotta nyersen, és a kútra támaszkodva, valahova a messzeségbe nézett. Fájdalmas gomolyagban kavargtak benne csupán titkolt, de örökké éber érzései: szerelme és féltékenysége. Nyögve ingadozott magában, mint a vihartól tépett fa.

Hirtelen körülnézett; Mateusz már nem volt ott, s úgy érezte, hogy valahogy idegen, különösen kellemetlen és rettenetesen lármás az egész falu.

Az igaz, hogy ez az emlékezetes nap valahogy szokatlan is volt. A nap sápadtan, szinte dagadtan vánszorgott, fülledt és rettenetesen forró volt az idő, az ég alacsonyan lógott, és ocsmány felhők borították, a szél minduntalan nekiszilajodott, és végigsöpört a falun, porfelhők kavargtak az utak fölött; vihar készült, valahol az erdő fölött már villámlott is.

S az emberek közt is dühöngött már a fürgeteg. Futkostak a faluban, mintha megőrültek volna; minden házban civakodtak, néhány asszony hajba is kapott a tó partján, a kutyák szünet nélkül ugattak, majdnem senki se ment ki dolgozni a határba, a jószág az istállókban bögött, mert nem hajtották ki a legelőre, s még misét se mondott a pap ezen a napon; hajnalban kocsira ült és elhajtatott. Egyre nagyobb lett a zűrzavar, és percről percre nőtt a nyugtalanság.

Mikor Antek észrevette, hogy a kántorék bejárójában egyre több nép gyülekezik, vállára vette a kaszát, és sietve elindult a határba, az erdőszélre.

Útjába állt a szél, kuszálta a gabonát, és homokot szórt a szemébe, de ő nekifeküdt a táblának, és nyugodtan kezdte kaszálni, s közben figyelte a távoli zajt.

- Talán már... - villant át hirtelen az agyán. A szíve úgy kezdett verni, mint a kalapács, harag rázta meg, és kifeszítette a hátát, már le akarta csapni a kaszát, hogy segítségére siessen, de még jókor magához tért.

- Aki vétkezett, vegye el a büntetését! Hadd legyen!

A rozs zizegve hajolt a lábához, beléje ütődött, mint a hullámozó víz, a szél zilálta haját, szárította kintől verejtékes arcát, a szeme szinte semmit se látott, mintha már egészen ott lenne Jagusia mellett, csak kemény, gyakorlott karja vezette magától a kaszát, és vágta az egyik rendet a másik után.

A szél hosszú, elnyújtott kiáltást hozott a falu felől.

Ledobta a kaszát, és leült a rozs fala alá, mintha belé akarna kapaszkodni a földbe, mintha beléfogóznék egész erejével, s önmagát szinte vasmarokkal ragadta meg, s fogta, nem engedte, bár tekintete a falu fölött röpködött, mint a tébolyult madár, bár a szívét égette a borzalom, bár egész testében reszketett a nyugtalanságtól.

„Mindennek a maga rendjén kell menni, mindennek. Szántani kell, hogy vetni lehessen, vetni kell, hogy aratni lehessen, s ami ezt megakasztja, azt ki kell irtani, mint a gatz” - szólalt meg benne valami szigorú, ősi hang, mintha a föld hangja, ezeknek az emberi településeknek a hangja lenne.

Még lázadozott, de már egyre alázatosabban hallgatta.

- Persze hogy mindenkinek jussa van védekezni a farkasok ellen, mindenkinek.

Valami utolsó fájdalmas gondolat ragadta meg, mint a vad, tépő fürgeteg, homályos felhővel takarta be, és fölemelte a helyéről.

Talpra ugrott, megfente a kaszát, keresztet vetett, markába köpött, és nekilátott a munkának. Vágta a rendet rend után, olyan önfeledten, hogy csak úgy süvített a kasza éle, és nyögött a rozsréteg.

Ezalatt a faluban bekövetkezett az ítélet és a büntetés szörnyű ideje, hogy már el se lehet mondani, mi történt ottan. Mintha téboly szállta volna meg Lipcét, az emberek valósággal megvesztek, mert aki józanabb volt, bezárkózott a házába, vagy elmenekült a mezőre. A többiek pedig a tóparton gyülekeztek csoportokba, és szinte dühtől részegen, egyre hevesebben lármáztak, kölcsönösen uszították egymást kiáltásukkal; már mindenki ordított, mindenki szitkozódott, mindenki dühöngött, és együtt olyan szörnyű lármát csaptak, mely távoli, fenyegető mennydörgéshez volt hasonló.

S egyszer aztán eljött az a perc, mikor az egész falu elindult Dominikowa háza felé, mint a megáradt, zúgó patak. A kántorné vezette őket a bírónéval, és utánuk bömbölve tolakodott az egész megvadult csorda.

Úgy törtek be a házba, mint a fürgeteg, még a falak is megremegtek. Dominikowa útjukat állta, de letaposták, Jendrych odaugrott, hogy megvédje, de egy szempillantás alatt ugyanazt tették vele is. Végül Mateusz akarta feltartóztatni őket a kamra előtt, de, bár csapkodott egy doronggal, védte teljes erejével, nem telt el egy üdvözlégynyi idő sem, és már ájultan, bevert fejjel feküdt valahol a sarokban.

Jagusia a benyílóban volt, bezárkózva. Amikor rátörték az ajtót, ott állt a falhoz lapulva; nem védekezett, még hangot sem adott ki, sápadt volt, mint a halott, és tágra nyílt szemében a rémület és a halál komor lángja égett.

Száz kar nyúlt ki feléje, száz kéz ragadta meg mindenfelől, éhes, mohó karmokkal; kitepték, mint a bokrot, mely nem nőtt elég mélyen a földbe, és kihurcolták a bejáróba.

- Meg kell kötözni, mert még kitepi magát és elszökik - tanácsolta a bíróné.

Az utcán már készen állott a szekér, sertéstrágyával megrakva az oldaldeszka színéig; két fekete tehén volt eléje fogva. Rádobták a ganéjra, megkötözve, mint a bárányt, és megindultak pokoli lármával; mint százszor gyilkos jégeső, úgy hullott rá a sok csúfnév, gúnyos kacaj és átok.

De a templom előtt megállt az egész menet.

- Meztelenre kell vetköztetni, és meg kell vesszőzni a templom pitvara előtt! - kiáltotta Kozłowa.

- Az ilyeneket mindig megverték a templom előtt! Amíg kiserked a vére, vigyétek! - rikácsolták.

Szerencsére a templom udvara be volt zárva, a kiskapuban pedig ott állott Jambrozy, kezében a plébános puskájával; alighogy megálltak, torkaszakadtából felordított:

- Aki a templom telkére merészkedik, lelövöm, isten uccse, megölöm, mint a kutyát! - fenyegetőzött, és olyan vad tekintettel készítette lövésre a puskáját, hogy letettek szándékukról, és tovább vonultak a nyárfás útra.

Még sietni is kezdtek, mert a vihar bármely pillanatban kitörhetett. Az ég mindinkább elkomorult, a szél úgy verte a nyárfákat, hogy meghajoltak alatta, porfelhő csapódott föl a lábuk alól, teleszórt a szemüket, s körös-körül dörgött az ég.

- Hajts, Pietrek, gyorsabban! - sürgették a legényt, és nyugtalanul nézegették az eget. Valahogy elcsöndesedtek, és rendetlenül vonultak az út két oldalán, mert középen kegyetlenül homokos volt. Csak néha rontott oda valamelyik ádázabb asszony a szekérhez, hogy bőszi kiáltással könnyítsen magán:

- Te disznó! Te ringyó! Menj a katonákhoz, kórságos cafra!

- Jóllaktál minden jóval, hát most fald magad teli szégyennel, kóstold meg a gyötrelmet is! - ordítottak körülötte.

Pietrek, a Borynék bérese, aki a szekeret hajtotta, mert senki más nem vállalkozott rá, ott ment mellette, csapkodta a teheneket, de amint alkalmas időt talált, részvételt suttozta:

- Már nincs messze... bosszút az igazságtalanságért... csak még egy kicsit bírja ki...

Jagusia pedig megkötözve feküdt a ganéjon, véresre verve, összetépett ruhában, örökre meggyalázva, megalázva és megbántva minden emberi mértéken túl és mindenkinél szerencsétlenebbül; úgy feküdt, mintha már nem hallaná és nem érezné, mi történik körülötte, csak könnyei folytak végig szakadatlan pataokban kékre zúzott arcán, s néha emelkedett a keble, mintegy megkövült kiáltásban.

- Gyorsabban, Pietrek, gyorsabban! - mondogatták egyre gyakrabban, mert növekedett a türelmetlenségük, mintha már kissé magukhoz tértek volna; szinte futva érték el a határhalmokat, közvetlenül az erdő szélén.

Kiemelték a szekér oldalát, és a ganéjjal együtt, mint valami undok dögöt, kidobták Jagusiát, hogy a föld is fölajdult alatta; hanyatt esett, és még csak meg se mozdult.

Odaugrott a bíróné, belerúgott és ráordított:

- Ha visszatérsz a faluba, rád uszítjuk a kutyákat! - Fölvett a földről valami göröngyöt vagy követ, és teljes erejéből rádobta: - A gyermekeim szégyenéért!

- Az egész falu gyalázataért! - ütötte egy másik.

- Hogy gebedj meg örökre!

- Hogy vessen ki a szent anyaföld!

- Hogy dögölj meg éhen és szomjan!

Így hullott rá a kiáltás, a göröngy, a kő és a marék homok, ő pedig csak feküdt, mint egy élettelen tuskó, s a fölötte hajladozó fákat bámulta.

Hirtelen beborult az ég, és nagy cseppekben, sűrűn megeredt az eső.

Pietrek valamit pepecselt a szekér körül, ezért hát meg se várták, és csoportosan indultak hazafelé, de valahogy különösen csöndesek voltak. Valahol a félúton azonban Dominikowával találkoztak; véresen, tépett ruhában, zokogva botorkált, nagy ügyel-bajjal tapogatta ki botjával az utat; mikor megértette, kik jönnek vele szemben, iszonyatos hangon tört ki:

- Hogy a dögvész! Hogy a pestis! Hogy a tűz és a víz ne kíméljen benneteket!

Csak válluk közé húzták fejüket, és ijedten siettek tovább.

Dominikowa pedig nagy léptekkel sietett Jagusia segítségére.

A vihar alaposan dühöngött; az ég májszínűvé kéült, a por nagy gomolyagokban kavargott, a nyárfák zokogva és süvöltve hajoltak földig, a szél felüvöltött, és egyre veszettebbül csapkodta a mindenfelé hajló, összekuszált gabonát, azután pedig bölgve, mint a felingerelt bika, belevágott a sűrű, ingó, eget verően zúgó erdőkbe.

Egyik dörgés követte a másikat, dübörögve gördültek végig az egész világon, hogy megreszketett a föld, és remegtek a viskók.

A vöröseskék színű felhőgomolyagok mélyen leeresztették dagadt, duzzadó hasukat, s hol az egyik, hol a másik repedt meg, kicsattant belőlük a villám, és vakító fénypatakok áradtak.

Időnként jégeső hullt, kopogott a leveleken és az ágakon.

És a nap, a por és a jégeső kékes homályában kétségbeesve sóhajtoztak a fák, a bokrok és a vetések, mintha menekülni akarnának, de mivel mindenfelől verte őket az orkán, vakította a villám, tébolyította a dörgés, hát csak forogtak egy helyben, és vad süvítéssel rángatóztak; s valahonnan a magasból, a felhőkön, sötétségen és szélviharon át kékes mennykövek szikráztak, sikoltottak, mint a tüzes kígyók, nem tudni, honnan szakadtak ki, és nem tudni, hova vetődnek; szálltak villogva és tovatűnve, elvakították az egész világot, s ugyanakkor vakok voltak és némák, mint az emberi sors. És rövid megszakításokkal így tartott ez egészen estig, csak alkonyatkor nyugodott el, s csöndes, sötét és hűs éjszaka következett.

S másnap csodaszép napra virradtak; felhőtlen volt az ég, és olyan kék, mintha kimosták volna, a föld csillogott a harmattól, a madarak örvendezőn énekeltek, s minden teremtmény élvezettel fürdött a friss, illatos levegőben.

Lipcében pedig minden visszatért a régi kerékvágásba; de alighogy néhány embernyi magasságra emelkedett a nap, mintha összebeszéltek volna, valamennyien indultak aratni; minden házból egész csapat indult, minden ház felől csillogtak a sarlók és a kaszák, minden udvarból szekerek gördültek a mezsgyékre és dűlőutakra.

S amikor a kisharang megszólalt a templomban, már mindenki munkára készen állott a földjén; amint meghallották a harangszót, sőt némelyek, a közelebbi földeken, az orgona szívhez szóló bűgását is, imádkozni kezdtek; volt, aki letérdelt, aki hangosan imádkozott, és olyan is, aki csak ájtatosan fölfohászkodott; erőt és lélegzetet gyűjtöttek a munkához, s azután mindenki keresztet vetett, markába köpött, erősen megvetette lábát a földtáblán, meghajlította a derekát, megragadta a sarlót vagy a kaszát, és vágni és kaszálni kezdett.

Nagy, ünnepélyes csönd ölelte át a gabonaföldeket, mintha a verejtékes, szüntelen és gyümölcsöző munka szent ájtatossága folyna.

A nap mind magasabbra emelkedett, a hőség óráról órára fokozódott, tüzes fény öntötte el a földeket; úgy gördült az aratás napja, mint a búza aranya, és úgy csengett, mint az aranyos, súlyos, érett gabonaszem.

A falu üres lett, mintha kihalt volna; a házak be voltak zárva, mert minden, ami csak élt és mozdulni tudott, kiment az aratásra, még a gyerekek, még az öregek és betegek is, sőt még a kutyuskák is letépték magukat kötelükről, s a nép után igyekeztek a pusztán maradt házakból.

És már minden földön, ameddig csak a szem ellátott, a rettenetes hőségben, az aranyló vetések közt, a rezgő és vakító levegőben hajnaltól késő estig villogott a sarló meg a kasza, fehérlettek az ingek, piroslottak a szoknyák, fáradhatatlanul tevékenykedtek az emberek, és folyt a csendes, megfeszített munka; már senki sem lustálkodott, senki sem nézett a szomszédaira, nem gondolt semmi másra, csak a föld felé hajolva, mint az ökör, arcának verejtékével dolgozott.

Egyedül csak Dominikowa földje állott elhagyatva, szinte elfeledve; a mag már kipergett a kalászból, a gabona ellankadt a szárazságtól, de senki még csak nem is mutatkozott rajta; ijedt szomorúsággal fordították el az emberek a szemüket, némelyek sóhajtoztak is, vagy a fejüket vakarták gondterhelten, aggodalmasan néztek a többiekre, és azután még buzgóbban láttak neki a saját munkájuknak. Nem volt idő arra, hogy elmélkedjenek a pazarlás és pusztulás láttán.

Mert úgy gördültek az aratás napjai, mint a nap arany küllőivel villogó kerek; egyik követte a másikat, egyre gyorsabban, egyformán verejtékesen, és egyformán nehéz, de örömteli fáradságnak szentelve.

És hamarosan, néhány nap múlva, mert pompás idő volt, derült napok követték egymást, már vastag kévékbe is kezdték kötni a learatott gabonát, kereszttekbe rakták a táblákon, és lassan hordták is Lipcébe.

S szünet nélkül gördültek a súlyos gabonától meredező szekerek, gördültek valamennyi mezőről, az összes dűlőutakon, az összes kitárt csűr felé, mintha sűrű aranytól duzzadó hullámok ömlenének el az utakon, az udvarokon és a szérükön. Még a tó fölött is remegtek, az út menti fákon is aranyszínű szalmaszakáll csüngött, és az egész világot betöltötte a fonnyadó szalma, fű és friss gabonaszem illata.

Már itt-ott kattogott a cséphadaró a csűrökben, sietve csépeltek kenyérnek valót. A tágas, megüresedő mezőkön, az aranyos tarlókon mohón tallóztak a ludak, egész juhnyájak és tehéncsordák legeltek, itt-ott már füstöltek az első tüzek, s egész napokon át visszhangzott a lányok nótája, az örömrivalgás, a kurjongatás meg a szekérsörgés, és ragyogott az emberek napbarnította, boldog ábrázata.

Még le se tarolták a rozst, a dombokon máris könyörgött a zab a kaszáért, és az árpa is szemlátomást érett, a búza pedig egyre aranylóbban rozsdállott, úgyhogy ki se szuszoghatták magukat, még jól sem lakhattak valamennyire; de a nehéz munka és a nagy fáradság ellenére, bár némelyek a tál fölött aludtak el este, mégis mikor hazatértek a határból, csak úgy rengett Lipce az örvendező zajtól, nevetéstől, beszéd-től, énektől és muzsikától.

Mert hát vége volt az aratás előtti ínséges időnek, telve voltak a csűrök, jól termett a gabona, és mindenki, még a legszegényebb is, büszkén emelte fel a fejét, bizalommal nézett a holnap elé, és régóta vágyott boldogságról ábrándozott.

Az egyik ilyen aranyos aratási napon, mikor már az árpát is hordták, végigment a falun az a vak koldus, akit a kutyája vezetett. De a nagy hőség ellenére nem nézett be sehová, mert Erdő-aljára sietett. Nehezen cipelte hízott hasát és görbe lábát, lassan vánszorgott, folyton szortyogott, és éberen hegyezte a fülét. Meg-megállt az aratóknál, dicsérte Istent, tubákkal kínálgatta az embereket, és ha váratlanul némi garas is csöppent, imádságot mormolt, s ravaszul, minthogyha csak véletlenül tenné, Jagusia és a lipcei ügyek után érdeklődött.

De nem sokat tudott meg, mert odavetett szavakkal, kedvetlenül rázták le.

Csak Erdőalján, mikor leült a fészület alá, hogy kissé kiszuszogja magát, találkozott Mateusszal, aki nem messze innen a fát készítette elő a kovács szélmalamához.

- Mutassa meg az utat Szymekékhez! - kérte a koldus, nehézkesen fölemelkedve mankóira.

- Nem talál ott nyugodalmas pihenést! Nincs ott más, csak sírás meg gyötrem! - suttogta Mateusz.

- Beteg még Jagusia? Azt mondták, hogy megzavarodott az elméje...

- Nem igaz, csak folyton fekszik, és alig tud valamit az Isten világáról! Még a kőszikla is megsajnálná! Ó, emberek!

- Hogy így kárhozatba taszítanak egy keresztény lelket! De úgy hallom, az öregasszony pörli az egész falut.

- Semmit sem ér el vele. Valamennyien, közakarattal határozták el, joguk volt hozzá...

- Rettenetes dolog az egész nép haragja, rettenetes! - A koldus összerázkódott.

- Bizony, de ostoba és gonosz, meg igazságtalan is! - tört ki Mateusz, és elkísérte Szymekékhez a koldust, ő maga is benézett, de gyorsan ki is jött, és lopva törülgette könnyeit. Nastusia lent font a ház előtt, a koldus odaült melléje, és egy kék üvegcsét vett elő.

- Tudja, ezzel a vízzel meg kell hinteni Jagusiát napjában háromszor és bedörzsölni a halántékát, akkor egy hét alatt úgy elmúlik, hogy nyoma sem marad. Az apácák adták nekem ezt a vizet Przyrowban.

- Isten fizesse meg. Már két hete elmúlt, de ő még mindig eszméletlenül fekszik; csak olykor riad fel, és futni akar, jajveszékel, és Jasiót szölongatja.

- Hát Dominikowa?

- Az is olyan, mint a hulla; folyton Jagna mellett ül. Nem húzza sokáig, nem bizony.

- Jézusom, mennyi nép pusztul el, Jézusom! Hát Szymek hol van?

- Lipcében lakik; hiszen minden az ő nyakába szakadt, mert nekem a betegeket kell ápolnom.

Egy egész tízest nyomott a koldus markába, de nem akarta elfogadni.

- Jó szívvel hoztam neki, s ráadásul még imádságot is mondok érte az Úr Színeváltozásához! Olyan jó volt a szegényekhez, mint kevesen a világon, olyan emberséges.

- Bizony, jó szíve volt, bizony! Talán azért is kell neki annyit szenvedni! - suttogta Nastka, és szomorú tekintettel nézett körül a világon.

Lipcében Úrangyalára harangoztak; néha felhangzott a szekerek zörgése, az élesített kaszák pengése és valami távoli, nagyon távoli ének; az alkonyat aranypora kezdte eltakarni a falut, a földeket és az erdőket.

A koldus fölállt, fölzavarta a kutyáját, megigazította tarisznýait, és mankójára támaszkodva így szólt:

- Isten áldja magukat, jó emberek.

-&-